arbitra, -ae *adi.* **1** *arbitralis – schiedsrichterlich:* CHART. Bund. 501 p. 14,37 (a. 1203) -e potestates preceperunt (*antea:* arbitri). **2** *potens – mächtig:* EPIST. Hildeg. 16 p. 385,13 *domina* vigilans, ... compos et -a sui. **3** *solutus, sua aestimatione discernens – unabhängig, nach eigenem Ermessen entscheidend:* HEIRIC. Germ. I 3,257 *(de libero arbitrio)* error *Pelagianus* ..., quod satis ad propriam posset conferre salutem -a libertas.

***arbitrabilis,** -e. *arbitrali sententia constitutus – durch Schiedsspruch festgelegt:* CHART. Salisb. III 633 p. 134, 26 (a. 1209/10) arbitrii decisionem ... iussimus roborari statuentes, ut hanc -em transactionem ... nulli ... liceat irritare.

arbitralis, -e. *arbitri proprius – schiedsrichterlich, Schieds-:* CHART. Lamb. Leod. add. 7 p. 245,26 (a. 1223) dicimus per sententiam -em (CHART. Traiect. 1468 p. 232,9. CHART. Basil. C II 192 p. 108,37. *al.*). CONST. II 180 p. 223,31 principes ... -e iudicium ecclesie non libenter subibunt (CHART. Helv. arb. 39 p. 67,16). CHART. Lux. IV 328 ex pronunciatione -i.

adv. ***arbitraliter.** **1** *more arbitri – schiedsrichterlich:* CHART. Gosl. I 524 p. 503,11 (a. 1232) arbitrio in nos recepto consilio prehabito -r duximus statuendum. CHART. episc. Hild. II 660 recepimus negocium -r finiendum. CHART. Wirt. IV app. 158 p. 456,38 *arbiter* curiam -r adiudicavit ecclesie. **2** *in modum disceptationis arbitrorum – wie bei einem Schiedsverfahren üblich:* CHART. Worm. 244 (a. 1253) in ... episcopum ex parte nostri et ex parte ... dominarum extitit -r conpromissum. CHART. Heist. 161 p. 240,1 *partes* in nos sponte et absolute ... causam ... -r compromiserunt.

***arbitramentum,** -i *n.* *arbitralis sententia, compositio – Schiedsspruch, Vergleich:* CHART. Basil. C I 357 (a. 1259) vos ... constituimus nostros ... procuratores, dantes ... potestatem ..., arbitrium, -um et amicabilem compositionem ac etiam sententias audiendi et omologandi et approbandi.

arbitrarius, -a, -um. **1** *arbitri proprius – schiedsrichterlich, Schieds-:* **a** *strictius de munere arbitri:* CHART. Turic. 378 (c. 1215) per -am sententiam inter partes taliter diffinivit (CHART. Pommerell. 93. *al.*). CHART. Helv. arb. 38 p. 64,13 ex -a potestate (CHART. Rhen. inf. II 549 p. 315,6. CHART. Merseb. 420). CHART. Burgel. 75 p. 93,34 auctoritate -a precipientes (CHART. Port. 161. *al.*). CHART. ord. Teut. (Hass.) 359 ordinacionem -am ... observare. *v. et p. 862,43.* **b** *latius de eo, qui arbitrando iudicat:* SUMMA dict. Saxon. 7,7 p. 232,4sqq. iudices ... sunt alii ordinarii, ... alii subdelegati, alii -i ...; -i sunt, qui ex aprobacione parcium ... negocium aliquod sibi terminandum assumunt *eqs.* **2** *liber – frei:* **a** *gener. i. q. ex libero arbitrio pendens – beliebig, freiwillig:* GUNTH. PAR. (?) orat. 8,4 p. 166[c] -um tempus orationis est, quod quis ... propria voluntate ductus orationi voluerit deputare. CHART. episc. Hild. I 745 p. 699,37 alias ... memorias, videlicet voluntarias et missas -as. **b** *iur. i. q. ex (iudicis) aestimatione pendens – auf (richterlichem) Ermessen beruhend:* SUMMA dict. Saxon. 7,3 p. 225,37 ordinariorum ... iudicum scitaciones -e. **c** *publ. i. q. ex consultu et electione civium pendens – auf Beschluß der Bürgerschaft beruhend, 'gewillkürt' (cf. p. 863,57sqq.):* CHART. Meckl. 1216 p. 403,10 (a. 1271) facultatem ... liberam eisdem *(civibus)* concessimus condendi inter se statuta -a.

adv. ***arbitrarie.** **1** *more arbitri – schiedsrichterlich:* CHART. Basil. C II 309 p. 174,11 (a. 1280) causam nobis ... conmiserunt -e decidendam. **2** *in modum disceptationis arbitrorum – wie bei einem Schiedsverfahren üblich:* CHART. Gosl. II 112 (a. 1265) ab utraque parte in manus nostras est -e compromissum. **3** *voluntarie, sua sponte – freiwillig, von sich aus:* CHART. Basil. A I 346 (a. 1230) *comes* poenam -e suscepit omnibus renunciando exceptionibus.

arbitratio (-cio), -onis *f.* **I** *sensu act.:* **A** *iur. (et publ.: p. 862,6):* **1** *disceptatio arbitrorum – Schiedsverfahren:* CHART. Tirol. notar. II 582 p. 371,28 (a. 1259) faciunt inter se compromissa et eligunt arbitros et amicos de dictis questionibus et -cionibus. **2** *arbitralis sententia – Schiedsspruch:* CHART. Westph. VII 200 p. 87,23 (a. 1221) a die -is infra mensem. CHART. Worm. 237 p. 159,10 nostre -cioni et voluntati partes ... consenserunt. CHART. Carniol. II 371 p. 287,19 quam -em ac discussionem ... admisimus confirmandam. CHART. Lux. IV 219 p. 301,8 per -cionem et ordinacionem (CHART. Carinth. V 46 arbitrium seu -cionem, pronuntiacionem, laudum seu o. ... receptare, servare et emulgare). *al.* **B** *theol. i. q. deliberatio – reifliche Überlegung:* ALBERT. M. Is. 10,7 p. 153,50 -o ... ad consilii refertur inquisitionem.

II *sensu pass. i. q. fides – Glaubwürdigkeit:* CHART. Pomm. A 97 p. 229,26 (a. 1213) in cuius rei testimonium et ratam -cionem sigillum ... est appensum.

arbitrator, -oris *m.* **1** *mediator, compositor – Vermittler, Schlichter:* LEX Raet. Cur. 23,24 p. 419,10 si duo heredes ad dividendum res suas venerint et ... intencione inter se habuerint, iudex inter eos alterum hominem iustum -em mittat, qui inter eos deliberet. *de usu in iure canonico cf. P. Caspers, Der Güte- und Schiedsgedanke im kirchlichen Zivilgerichtsverfahren. Diss. Mainz. 1954. p. 52sqq.* **2** *arbiter, sequester – Schiedsrichter, -mann (fere iur.; publ.: l. 25sq.):* CHART. Helv. arb. 34 p. 58,27 (a. 1229) promisit ... arbitris seu -bus et mandatoribus. CONST. II 167 dantes *(sc. imperator)* ei ... potestatem ... compromittendi ... in ... legatos tamquam in arbitros vel -es seu amicabiles compositores *(sim.* 168 p. 207,9. CHART. Lux. VIII 133 p. 152,15 in arbitrum, -em, ordinatorem seu amicabilem compositorem. CONST. III 114 p. 106,11. *saepe; cf. K. S. Bader, ZRGKan. 77. 1960. p. 239sqq.).* CHART. Burgel. 75 p. 93,15 -es ... super causa. CHART. Turic. 834 p. 294,17 -es ... vel diffinitores. *al.* **3** *qui mandato publico rebus agendis delegatur – offizieller Beauftragter, Bevollmächtigter:* **a** *interpres pacis – Friedensunterhändler:* CHART. Stir. III 138 p. 209,11 (a. 1254) nos ... -es ... regis Ungarie significamus ..., quod ... deputatis nobis ... coarbitratoribus ... convenimus in hac forma. CONST. III 137 p. 132,4 ubi tui -es cum eisdem apte conveniant. **b** *legatus civitatis – städtischer Abgesandter:* CONST. II 395,1 p. 498,11 (a. 1256) nos ... syndici et -es ... civitatis Massiliensis ... eligimus ... dominum Anfossum ... in imperatorem.

***arbitratorius,** -a, -um. **1** *medians – vermittelnd:* CONR. MUR. summ. 6,6[o] p. 472,24 sunt verba *epistolarum* amabilia, arbitraria seu -a, absolutoria seu absolutiva. **2** *ex (iudicis) aestimatione pendens – auf (richterlichem) Ermessen beruhend:* DIPL. Karoli M. 262 p. 381,23 (spur. s. XIII./XIV.) ab eorum iudicibus ordinariis ... ad emendam -am condempnentur.

arbitratus, -us *m.* **1** *compositio, disceptatio – Schlichtung, Entscheidung:* **a** *arbitralis sententia – Schiedsspruch, Schiedsurteil:* CHART. Wirt. II 379 p. 141,10sqq. (a. 1163) discretarum personarum -ui omnem controversiam ... exposuimus ...; quorum *(arbitrorum)* -ui summissi stetimus. CHART. Helv. arb. 121 p. 186,10 eorum dictum, arbitrium seu -us in sua maneat firmitate (*syn.* ordinatio). **b** *aestimatio, taxatio – Abschätzung, Festsetzung:* CHART. Tirol. 552 p. 33,30 (a. 1204) detracta quarta parte precii extimata -u bonorum hominum (666 p. 122,25 -u ... gastaldionis et b. h.). **2** *opinio – Meinung:* **a** *libitum – Gutdünken, Belieben:* EINH. Karol. 22 p. 27,6 plura suo -u quam medicorum consilio faciebat (*inde* POETA Saxo 5,364 plus -u cuncta suo faciens). THANGM. Bernw. prol. meo -u, quae compingerem, relinquens *episcopus.* WIBALD. epist. 138 p. 218,9 pro suo -u aecclesias ... ordinare. **b** *sententia – Erachten:* ADAM gest. 1,61 meo autem -u, sicut inutile videtur ..., ita impium est. VITA Serv. 45 p. 117,17 homo ... conscium se esse veritatis dixit, palum suo pro -u (arbitrio *var. l.*) fixit.

***arbitriosus,** -a, -um. *ex deliberatione pendens – von Erwägung abhängig:* ALFAN. premn. phys. 34,10 p. 122,13 determinatae sunt ... *artium* rationes exceptis artibus, quae vocantur graece stochasticae, id est -ae, ut medicina ars et gymnasium et ars gubernatoria.

[Heßler]

arbitrium, -i *n. script.:* arp-: Gloss. I 50,22 St.-S. *cod. a.* ab-: *p. 864,56.* ha-: Form. Marculfi 1,12 p. 50,18 *cod. B. form.* -us: *p. 864,59.*

I *arbitralis sententia – Schiedsspruch (fere iur. et publ.):* A *proprie:* 1 *strictius:* Chart. Helv. arb. 6 p. 9,36 (a. 1185) -um ipsum scripto nostro *(sc. papae)* postulas roborari.9 p. 14,38 auttenticantes -um vel iudicium. Chart. Merseb. 140 p. 120,37 (epist. papae) compromissum est in -um archiepiscopi. Epist. Mog. 65 p. 419,19 mulcta in -o dictata. Chart. Babenb. 158 p. 204,33 tale pronuntiavimus -um. 194 p. 271,25 quam sentenciam simul et -um utraque pars ... acceptavit. Chart. Hall. I 167 partes -o ... prepositi ... se submiserunt. Const. II 168,4 promittentes ... stare ... eorum sententie, -o sive laudo sive amicabili compositioni (Chart. Merseb. 240 p. 194,8 in altum et in bassum nostro st. -o. Chart. Burgenl. 179 p. 133,33. *al.*). Chart. Merseb. 236 p. 190,1 pene, per quas vallatum est -um. Chart. Raitenh. 122 p. 110,8 -um, quod arbitrati sunt. Trad. Werd. 144 in eo consedit -um, ut *eqs.* Registr. abb. Werd. app. 5 p. 364,19 discordia ... fuit per -um legitime terminata. Chart. Friburg. 162 *arbitri* actionem ... per formam -i deciderant. Chart. Salem. 462 p. 48,25 si -um vel concordia usquam intervenerit. *persaepe. v. et p. 862,6. adde:* Chart. Pommerell. 93 (a. 1246) a ... *vicario* pape ... lato -o ... me fateor *(sc. dux)* condemnatum. *compositio – Vergleich:* Chart. Hall. I 310 p. 287,21 (a. 1263) questiones ... per modum -i terminatas. 2 *latius i. q. munus arbitri – Amt des Schiedsrichters:* Chart. Monast. 19 (QuellErörtBayerGesch. N. F. XX p. 117,7; c. 1194) qualiter nos *(sc. episcopus)* causam ... facta in nos per affidationem compromissione susceptoque taliter -o ... consensu partium deciderimus. *v. et p. 861,22.* B *meton.:* 1 *collegium arbitrorum – Schiedsgericht:* Chart. Babenb. 131 p. 170,21 (spur. c. 1235) que discussione iudicii vel -i discretione terminantur. Chart. Carinth. V 187 p. 126,5 -o interesse non posse. 2 *arbiter – Schiedsrichter:* Chart. Tirol. notar. II 578[a] (a. 1272) si ... *unus arbitrorum* non esset Boçani, quod alium -um eligatur.

II *diiudicatio, decretum – Beurteilung, Entscheidung:* A *proprie:* 1 *strictius i. q. sententia, iudicium – Urteilsspruch, Urteil:* a *iur. et eccl.:* Conc. Karol. 38 app. B 12 haec ... usque ad -um domni imperatoris reservata sunt. Walahfr. Wett. 57 largus in auxilio, ... iustus in -o (gloss. RO: iudicio). Conc. Karol. 50[b],49 p. 643,2 in -o episcoporum pendet (Bruno Querf. fratr. 13 p. 729,47 cuius [*papae*] -o tota p. harum rerum cogitatio). Widuk. gest. 2,13 veniam deposcit se ... ipsius *(regis)* -o tradens. Chart. Raitenh. 153 p. 134,16 cum ordinatio ecclesiarum ... in providencie nostre dependeat -o. Statut. ord. Teut. p. 87,34 -o superioris et fratrum. *al.* b *usu communi:* Walth. Spir. Christoph. II 6,162 *alea* -o cęcata suo *eqs.* Honor. August. inev. B (PL 172,1200[B]) -um est propriae voluntatis iudicium, quid velit quidque nolit. Otto Frising. gest. 2,30 p. 137,29 estimationi tuae prudentumque relinquatur -o. 2 *latius:* a *propositum – Vorschlag:* Wipo gest. 2 p. 18,14 hodierna dies ... pro tali -o satis laeta. Chart. Solod. 275 *ducis* -o et consilio parere. b *edictum – Edikt:* Hrotsv. Pel. 76 librans -um fidei (*syn.* legem, decretum). c *statutum a civibus sua sponte electum – städtische Satzung, Vorschrift, 'Willkür' (cf. H. Planitz, Die deutsche Stadt im Mittelalter. 1954. p. 342):* Chart. Meckl. 873 p. 156,24 (a. 1260) de -o, quod discrecio proborum virorum cum deliberacione provida statuit. p. 157,6 istud -um stabit per annum. Chart. select. Keutgen 150,1 pro iuribus civilibus et -is inter se, que habuit hactenus civitas *Hamelen.* Chart. Pomm. B 1091 p. 367,24 quoniam ... de iuris -o nostre civitatis ... discordia generatur, ... iura arbitrata et consueta, que ... arbitrata fuerant et statuta ..., decrevimus conpilari. B *meton. i. q. tribunal – Gericht:* Nivard. Ysengr. 1,466 monachus sic ista fuisse -o synodi ... probat.

III *opinio, libitum – Meinung, Gutdünken, Belieben:* A *gener.:* Leg. Wisig. 1,1,9 leges pro -o suo ferunt. Antidot. Augiens. p. 58,15 mittis milium in cacabo ad -o pugno i. Antidot. Glasg. p. 156,34 omnia in -o. Capit. reg. Franc. 170,7 ut balnearum usus in -o prioris consistat. Dipl. Arnulfi 150 p. 229,30 licentiam ... iuxta eorum -um ... eligendi abbates. Alia Musica p. 129[a],5 post symphonias ex -o musici propositas. Anselm. Bis. rhet. 2,10 p. 158,17 nobis ... liberum ab infancia fuit -um, secura potestas committendi ... carnale desiderium. Berth. (?) annal. a. 1079 p. 318,43 ut certum tempus ... colloquii ad -um suum et otium ... determinaret. Otto Frising. gest. 1,35 p. 54,24 ex propriae auctoritatis -o responsum dare frivolum iudicans. Chart. Brixin. 48 p. 56,37 que *(beneficia)* ... pro vestre voluntatis -o distribuebantur (Chart. Solod. 390. Chart. Brixin. 101 p. 106,30). *al.* B *c. colore quodam:* 1 *praesumptio, licentia – Anmaßung, Willkür:* Leg. Burgund. const. I 23,1 quicumque ... praesumptione et -o suo ... per vim tulerit. Willib. Bonif. 3 p. 12,25 doctrinae caelestis documentum non suo ante tempus arripuit -o. Capit. reg. Franc. 219,5 ut nullatenus audeant secundum -um suum iudicare *iudices iniusti.* Chart. Brixin. 98 p. 103,20 vineam ..., quam ... proprio excoluerat -o. *al.* 2 *error – Wahn:* Willib. Bonif. 7 p. 40,13 *plebs* proprio inplicata -o et hereticorum decepta suggestione. 3 *consilium – Absicht, Plan:* Epist. Teg. I 96 quo rex eorundem *(Ungrorum)* nostro quam propere -o sit colligandus. Walth. Spir. Christoph. II praef. 83 -um tamen excusant prȩcepta patroni. Chart. archiep. Magd. 325 aream ... donavit pie ... deliberationis -o. 4 *assensus, comprobatio – Zustimmung, Billigung:* Trad. Ratisb. 276 (c. 1006) quidam ... pro -o abbatis ... concampii statum ... expetivit. Nivard. Ysengr. 1,390 invenit -um nulla retorta meum. 5,586 non habet -um regula tota meum. C *iur.:* 1 *aestimatio (iudicis) – (richterliches) Ermessen:* Leg. Wisig. 7,5,2 in -o eius consistat. Leg. Lang. p. 120,10 causa, quae per -um iudicata fuerit. p. 135,14 alii per consuitutinem, alii per -um iudicare ęstimabant. Lex Raet. Cur. 27,5 in -o iudicis sit, quomodo exinde iudicium det aut componere debeat. Capit. reg. Franc. 98 p. 204,36 pleraque ... ex ... lege competenti sententia terminata sunt, quaedam ... in nostri *(sc. imperatoris)* examinis -um ... dilata. Leg. Lang. p. 645,41 antea per cadarfada et -o seu ritus fierunt causationes. *al.* 2 *persuasio – Überzeugung:* Lex Baiuv. 12,8 *commarcanus* dicit: 'hucusque antecessores mei tenuerunt ...' et ostendit secundum proprium -um locum.

IV *possibilitas, potentia – Befähigung, Vermögen:* A *strictius:* 1 *publ. et eccl. i. q. potestas (imperandi), auctoritas – (Amts-, Befehls-)Gewalt, Machtvollkommenheit:* Chart. Bund. 236 p. 181,33 (a. 1112) electum, qui nunc se omnimodis in tuo *(sc. papae)* -o ponit. Otto Frising. chron. 4,32 p. 224,33 iam gentes ... in proprii -i auctoritate stare discunt. *al. administratio – Leitung:* Capit. reg. Franc. 179,6 si *xenodochia* ... rationabili statu caruerint, catholici provisoris -um prestolentur. 2 *iur.:* a *potestas disponendi – Verfügungsgewalt:* Leg. Burgund. const. I 51,2 ut filius de portione *sua* ... faciendi quod voluerit liberum potiatur -um (Form. Andec. 41 p. 18,20. Dipl. Karoli III. 94. *al.*). Form. Marculfi 2,9 *villae* in vestro sint -o (ab-o *B*) et potestate (Trad. Ratisb. 17 p. 21,34 libero fruar -o, sicut ... propriam habui potestatem. *al.*). Dipl. Karoli M. 90 p. 130,32 in omnebus ... perfruatur eis -us (Dipl. Ludow. Germ. 3 p. 4,30 perfruantur -o faciendi. *al.*). Dipl. Arnulfi 91 p. 134,26 ut ... perenni ... utantur -o. 136 p. 205,4 -o et dispositione. Libell. de cal. Trev. p. 741,19 locus ... -o monachorum subiacuit. Berth. (?) annal. a. 1079 p. 318,49 ut ... episcopis ... ingressum et -um ... concederet. Chart. Raitenh. 365 p. 293,16 in ... abbatis et sui conventus -o penitus resideat arearum institucio. *saepe.* b *concessio, ius – Befugnis, Recht:* Leg. Burgund. Rom. 25 maritus ... liberum -um habebit utrumque ... punire. Capit. reg. Franc. 233,35 ut ... illi tribuatur -um iurandi. Dipl. Arnulfi 105 p. 155,25 concedimus -um et potestatem ... abbatissas eligendi (Dipl. Otton. I. 176 e. ... abbatem ... licentiam et -um. Dipl. Otton. II. 207 ius speciale ... ac singulare -um e. *al.*). Dipl. Otton. I. 85

[Heßler]

p. 167,22 electionis -um (DIPL. Otton. III. 29 regulare e. -um. *al.*). OTTO FRISING. gest. 2,6 p. 106,31 principis -i esse episcopum quem voluerit ... ponere. *al. adde:* GESTA Camer. cont. II A 298,3 captis dedit -um vivendi. **c** *ius sibi leges statuendi – 'Willkür-', Satzungsrecht (de re cf. p. 863,59):* CHART. Meckl. 1078 p. 294,34sq. (a. 1266) ut *civitas*... suo libero fungatur -o, quod in vulgari wilkore vocatur, dantes ei opcionem augmentandi et minuendi ipsum -um ..., ita dumtaxat, ut in preiudicium ... nostrum ... nichil penitus arbitretur. **d** *plena pubertas, aetas matura – Volljährigkeit, Mündigkeit:* LEG. Wisig. 3,4,2 mulierem, que in suo consistat -um. *adde:* PAUL. FULD. Erh. 1,2 necdum liberi iudex ad plenum -i *erat.* **3** *natur. de rebus i. q. efficientia, vis – Kraft, Gewalt:* MEGINFR. Emm. 14 (PL 141, 983^{D}) truculentia furentis aurae quievit reditque pax aetheris et -um luminis. **B** *latius:* **1** *gener. i. q. facultas discernendi vel eligendi – Entscheidungs-, Wahlfähigkeit:* ALBERT. M. incarn. 2 p. 172,61 prophetia praedestinationis impletur sine -o humano operante, sed non sine -o humano consentiente in opus Dei. eth. 3,1,16 p. 219^{a},47 -um aequivoce dicitur secundum quod est eligentiae sive prohaeresis et secundum quod est liberi -i. summ. theol. II 14,91,2 p. 186^{a},42 facultas liberi -i ... determinatur ad -um rationis et ad appetitum voluntatis. **2** *spec.:* **a** *usu fere theol.* liberum -um *sim. i. q. libertas ex ratione et voluntate discernendi vel eligendi, libera voluntas – freie Entscheidungs-, Wahlfähigkeit, freier Wille, Willensfreiheit:* ALDH. virg. I 58 p. 319,8 virginitatis privilegium ... inflexibili ultroneae voluntatis -o ... tutatur (*cf.* GUNZO epist. 1 p. 20,25 *gentes* ultroneitate -i sibi concessa abutentes). COD. Karol. 95 p. 642,7 quod in nostra est potestate quasi libertate -i (LUP. FERR. epist. 4 p. 13,40 humani libertas -i eget ... auxilio gratiae Dei. ANSELM. Bis. rhet. 3,6 p. 174,8 esse ... videtur libertas -i discrecio et iudicium racionis et potestas vertendi ad utramvis partem boni vel mali. *al.*). EPIST. var. III 22 p. 172,41 humanitas ... in libero -o potenter stabilita. ALBERT. M. sent. 2,24^{E},5 p. 401^{b},35 liberum -um est potentia specialis completa per habitum naturalem, qui est libertas eius: unde habet aliquid rationis et aliquid voluntatis. 2,24^{E},7 p. 404^{b},9 electio liberi -i sequitur consensum spontaneum sine regula aliqua regente ...; electio autem eligentiae sequitur rationis *regulas.* eth. 3,1,16 p. 219^{b},11 liberum -um eligit ad votum, prohaeresis autem saepe contra votum. summ. theol. II 14,91,1 p. 184^{a},29 liberum -um est potentia animae media inter synderesim et sensualitatem. *persaepe. expressius:* HRABAN. epist. 2^{a} p. 382,26 non necessitas inponitur *(a Deo)*, sed uniuscuiusque proprio -o relinquitur. IOH. VIII. epist. A 229 p. 203,33 quod non propria voluntate, non -o, ... quin potius coacte admittitur. GUNZO epist. 9 p. 39,1 corruptum ... in primo homine -um legimus. OTLOH. prov. 1 (PL 146,303^{B}) -i donum nobis causa est meritorum. OTTO FRISING. gest. 2,25 p. 128,33 numquid nostro magis -o quam divina providentia civibus his ... adiuncti sumus? *al. adde:* HELM. chron. 81 p. 153, 33 obsequium, quod de -o, non de iure subsistit. **b** *publ. i. q. libertas – Freiheit:* HROTSV. Gall. II 1,1 christiani libero utuntur -o et iactant se leges debere sequi ... Constantini.

V *voluntas, desiderium – Wille, Wunsch:* LEG. Burgund. const. I 52,3 proprio -o et voluntate (CAPIT. reg. Franc. 6 p. 13,21 pro -i sui v. HUGEB. Wynneb. 3 secundum suae voluntatis -o. CHART. Babenb. 33 p. 48,31 ad -um prepositi [*syn.* ad voluntatem]. *al.*). LEX Raet. Cur. 4,6 nec per parentorum -um nec per nula carta amplius in res intrare non potest *naturalis filius.* WETT. Gall. 9 -o proprio tunc relictus est. DIPL. Loth. III. 20 p. 29,43 pro -o et petitione. TRAD. Frising. 156$1^{f}$ censuales ecclesie ... de libera manu et proprio -o collati. *al. de Deo i. q. summa voluntas – höchster Wille, Ratschluß:* WETT. Gall. 4 Deus rector poli, in cuius -o totus mundus decurrit. WALAHFR. imag. Tetr. prol. 3 p. 378 illius *(Dei)* -o factum nutuque fatebor. RIMB. Anscar. 10 p. 32,10 in Dei ponens -o, quid illi contingeret. ARNULF. delic. 79 iudicis *(Dei)* -um (voluntas *Vulg. prov. 11,1*) pondus deliberat equum.

1. arbitror, -atus sum, -ari *et* **arbitro,** -avi, -atum, -are. *form.: act.: l. 5.36. p. 867,2.18.26. pass.: praes.: l. 7.35. p. 867,12. perf.: saepe, e. g. l. 12.14sq. 17.26.38.*

I *testem esse, testari – Zeuge sein, bezeugen:* VISIO Baront. 10 sic -vi, quod in toto mundo resonavit strepitus vocum sanctorum. TRAD. Ratisb. 49 tradidit ... pulchram portionem, ut a plerisque -atur.

II *arbitrio disceptare, arbitrium dare – schiedsrichterlich entscheiden, Schiedsspruch fällen:* **A** *strictius (usu iur. et publ.):* CHART. Helv. arb. 8 p. 13,29 (a. 1191) de controversia ... nobis *(sc. episcopis et abbatibus)* -antibus ... transactum est. CHART. episc. Halb. 452 ea, que -ta fuerint, rata ... habere volentes. CHART. Helv. arb. 31 p. 54,15 quicquid ... habuerunt ..., a nobis -tum est possidendum. CHART. Dortm. 77 p. 32,25 actum publice et -tum. CHART. Tirol. notar. I 543 p. 264,20 quod ... domini ... ei dicent ac precipient et -ti fuerint. TRAD. Werd. 144 ut ... -ta iuramenta reciperet. ANNAL. Erf. praed. a. 1234 p. 87,21 rex compositionis formam -tus. *al. pendet* super: CHART. Brixin. 77 p. 85,34 (a. 1230) nos VI arbitri, qui et super hoc -ti sumus. CHART. Babenb. 302 p. 140,11 super eadem lite taliter sunt -ti, quod *(cf. l. 28). absol.:* CHART. cell. Paulin. 50 p. 65,5 (a. 1209) accepta ... -andi deliberatione ... tale pronunciaverunt arbitrium, ut *eqs.* (*cf.* TRAD. Weiss. app. II 8 p. 330,33 assumpto ... onere -andi ... pronunciamus et dicimus). TRAD. Werd. 144 sicut -tum fuerat. CHART. Friburg. 250 nobis ... -antibus taliter est sopita *causa. al. seq.* quod: CHART. Brixin. 77 p. 85,4 (a. 1230) inter partes -ti sumus ..., q. CHART. Hall. I 237 in hunc modum -ti sumus, q. CHART. Neocell. (Frising.) 38 (QuellErörtBayerGesch. N. F. XIX) precepimus, sentenciavimus et -ti sumus, q. *al.* ut: CHART. Raitenh. 102 (a. 1225) decanus ... -tus est ita, videlicet ut plebanus ... recipiat capellam. **B** *latius:* **1** *iur.:* **a** *aestimare – abschätzen, begutachten:* EDICT. Roth. 352 si fecerit plagas ..., -entur et conponantur. *al.* LEX Baiuv. 14,17 sicut aestimatores -verunt. **b** *agere – verhandeln:* CONST. II 196,4 (a. 1235) ut ... *iudices* causas coram eis -tas ... iusto iudicio terminent. **c** *consentire – übereinkommen:* CHART. scrin. Col. B 653 (c. 1250) Renerus ... cum uxore ... sic -tus est et uterque disponendo alteri ... remisit eam hereditatem, quam nunc habent. *ibid. al.* **2** *usu communi i. q. deliberare, consiliari – erwägen, beratschlagen:* GERH. AUGUST. (?) Udalr. II 20 aestimare coeperunt *episcopi,* ut legatos ... mitterent ...; cum haec inter se -rentur *eqs.*

III *diiudicare, statuere – beurteilen, entscheiden:* **A** *iur. (et theol.: l. 65):* **1** *decernere – bestimmen:* CONST. II 189 (a. 1234) ut tempus ... -emini *(sc. papa)*, quo ... dotes ... exolvantur. CHART. Raitenh. 354 pronunciamus, -amur et volumus *(sc. dux)* iudices ... ordinem observare. **2** *ex libero arbitrio agnoscere, voluntarie sibi iniungere – freiwillig anerkennen, sich auferlegen (cf. J. F. Niermeyer, ALMA 15. 1940. p. 167):* CHART. Heist. 34 p. 138,23 (a. 1215) ex parte offerencium et oblatorum ... firmiter -tum et inviolabiliter stabilitum est, ut ... sorores ... II denarios ... persolvant. CHART. Traiect. 855 p. 273,21 formam ... a ... comite electam et -tam. 966 p. 352,33 miles ... ex proprio suo arbitrio -ando nobis idem theloneum vacare *eqs.* CHART. Rhen. med. III 804 -antes in se dampnationem ..., si ... monasterium ... presumerent molestare. CHART. Chil. 461 (ed. P. Hasse, Kieler Stadtbuch. p. 49) -tus est, si amplius deliquerit, amiserit collum suum. *al.* **3** *damnare – verurteilen, verdammen:* AETHICUS ISTER 10 p. 4,23 confundunt multi operibus Dei ... fallentes, quod diabolus in suo iudicio non demum -tus, sed suo livore vulneratus sibimet ... dampnationem acciperet. **B** *publ. de civitatibus i. q. sua sponte constituere – selbständig verordnen: v. p. 863,66. 865,10.*

IV *putare, existimare – glauben, meinen, halten (für):* **A** *gener.:* LIUTG. Greg. praef. ut illos proximos nostros veraciter -emur. HRABAN. epist. 34 p. 467,35 haec causa, ut -or, fecit, quod *eqs.* HROTSV. Gall. 10,1 templa -or transeunda.

[Heßler]

:: recte -aris. WIDUK. gest. 1,26 tanto honore nos indignos -amur (-amus *B 1*). RAHEW. gest. 4,26 p. 269,11 hoc recti consilii -antes. *saepe. c. (acc. c.) inf.:* TRAD. Patav. 6 (a. 774) quod fieri non -or. EINH. Karol. 7 p. 9,19 Saxones ... neque divina neque humana iura ... transgredi inhonestum -bantur. HRABAN. epist. 17[a] non frustra -tus sum ... historiam ... transmittere. WIDUK. gest. 2,15 rem celare potius -ti sunt. ADAM gest. 2,22 p. 79,9 volupe -or pauca inserere. HERBORD. Ott. 2 praef. p. 724,35 animam Deo lucrificare maioris apud Deum -or quam *eqs. saepe. nom. c. inf. (sensu attenuato):* AUREL. REOM. mus. 18 p. 54[b],14 difinitionum numerus ... centum et tres -atur (*syn.* creditur, videntur) reddere. *seq.* quod: ALDH. virg. II 1465. *al.* ut: HRABAN. epist. 1 dignum ... -bar, ut ... primitias operis primus acciperes (34 p. 468,45). si: ADAM gest. 2,20 non ab re -amur, si ... aliquid dicemus. **B** *c. colore quodam:* **1** *falso opinari – wähnen, vermeinen:* CHRON. Fred. 2,62 p. 86,27 cum -ret inpossebile Wandalos superare. EINH. Karol. 30 p. 35,5 -tus ... morbum posse depelli ... *imperator* decessit. REGINO chron. a. 865 p. 83,8 Petri sedem ... fallere posse -ti sunt. THIETM. chron. 4,14 ne quis me Crispini discipulum lippi esse -etur. *saepe. imaginari – sich einbilden:* ADAM gest. 3,28 -batur se ... aut per mare ambulaturum aut per terram navigaturum. **2** *conicere – vermuten:* AUREL. REOM. mus. 18 p. 53[b],12 sin autem displicet *(spectatori)* aut naevum erroris -arit. THIETM. chron. 4,41 ut -or, non consilio patris, sed amore virginis et ob metum ... dedecoris. ADAM gest. 3,63 -or eum ... infestatione inimicorum ... lapsum. *al. suspicari – Verdacht hegen:* WIDUK. gest. 2,37 pontificem ... hoc non pure, sed ficte fecisse -ti sunt. **3** *exspectare, sperare – erwarten, hoffen:* WIDUK. gest. 1,30 regnum se habiturum -tus est. 3,44 p. 125,8 aliter res acta est ac -batur. RUOTG. Brun. 19 p. 18,23 facile se imperaturos -antes. *al.* **4** *sibi persuasum esse – überzeugt sein:* WALAHFR. Mamm. 18,27 nunc -or ... nos magicos superare dolos. WIDUK. gest. 1,9 p. 14,5 in rebus ... honestis pulcherrimam semper esse -or perseverantiam. OTTO FRISING. gest. 2,29 p. 135,14 pacificus si venisti, immo quia, ut -or, venisti, gaudeo. **5** *optare, velle – wünschen, wollen:* WIDUK. gest. 1,19 haec ideo de hac gente dicere -ti sumus, ut possit tua claritas agnoscere *eqs.* 2,4 de quo in sequentibus plenius (nos *add. B1, C1*) dicturos -amur. *Heßler*

2. arbitror *v.* arbiter.

arbor, -oris *f. (m.: p. 868,15.22.37sq.49.60.869,40. al.; cf. H. G. Schöneweiss, Die Namen der Obstbäume in den romanischen Sprachen. 1955. p. 148sq.) form. nom. sg.* -os: WALAHFR. imag. Tetr. 6. WANDALB. creat. mund. 244. mens. 163.

I δένδρον – *Baum:* **A** *strictius de planta viridi (sing. sensu collect.: l. 54. p. 868,30; def.:* ALBERT. M. veget. 1,153 -r ... est *planta*, quae habet ex sua radice stipitem fortem, super quem nascuntur rami plures *eqs.):* **1** *gener.:* BEDA hist. eccl. 4,26 p. 271,16 locus ... -is inops. FORM. Sangall. 9 ruendo -es glandiferas. WANDALB. mens. 7osq. plantas ... fecunda ex -e lectas -is alterius natus de germine cortex accipit. CARM. de temp. rat. 376 usus architectorum prodiderunt paternales solis iugo ... pleno octonis diebus -es cedere (*cf.* BEDA temp. rat. 28,21. HILDEG. caus. 2 p. 79,21 positiones etiam et putationes -um meliores sunt ad stabilitatem in detrimento lunae). VITA Magni Fauc. 12 subter unam -em abietis. NOTKER. BALB. gest. 1,34 p. 47,2 baculus de -e mālo. THIETM. chron. 7,76 -r *diu arida* floruit et hunc *(peregrinum in ea suspensum)* Christi martirem esse monstravit. DIPL. Heinr. II. 320 p. 401,22 sunt ... -es decorticate. HILDEG. phys. 3 praef. omnes -es aut calorem aut frigus in se habent (*cf.* ALBERT. M. veget. 5,15 -r ... in genere suo est calida et humida). TRAD. Teg. 329[a] p. 249,38 iuxta populum -em. CHART. Francof. 30 de -bus, que fructifere non sunt, que in vulgari urhulze appellantur (*cf.* CHART. Helv. arb. 86 p. 138,36 -es, que ad mort boys non pertinent, pirum videlicet, pomum, quercum, fagum). ALBERT. M. veget. 1,112 quaedam -es habent nodos et venas et ventres et lignum et corticem et medullam *eqs.* 1,118 -es solae sunt perfectiores plantae. 1,188 de sterili -e aliquando fit fertilis. 1,189 quaedam -es dicuntur masculinae et quaedam femininae. 6,212 rosa autem est -r aut frutex cum spinis. CHART. Worm. 389 p. 250,35 -um estivalium. *persaepe. de effigie, figura:* LIUTPR. antap. 6,5 p. 154,11 aerea, sed deaurata quaedam -r ante imperatoris sedile stabat. ALBERT. M. cael. 2,3,8 p. 188[b],43 in cuius draconis *(sc. umbrae in luna apparentis)* dorso erigitur figura -is. **2** *spec.:* **a** *iur.:* **α** *de signis terminorum:* LEG. Burgund. Rom. 39,1 -es terminales, quae decusas accipiunt, ... abscidere (*cf.* LEG. Wisig. 10,3,3). LEX Baiuv. 12,8 ubi evidentia signa non apparent in -bus. CHART. Sangall. A 581 p. 194,4 finem fecerunt de illos -es, qui corticem illorum palebant inter nos usque in vallem. DIPL. Heinr. II. 244 p. 281,27 forestem ... se habentem ad rivum ... usque ad -em Lachbuocha. CHART. Rhen. med. II 213 p. 251,17 precidi -es et signari novas quoque et expressas per loca disponi ad habendam ... noticiam terminorum. CHART. Burgenl. 201 p. 150,7 venit *meta* ad -em pomiferam. *saepe.* **β** *de proprietate, usufructu, decimis:* LEX Sal. Merov. 27,26 si quis -em post annum, quod fuit signatus, praesumpserit, nullam habeat culpam. COD. Lauresh. 497 cum ... -bus pomiferis et inpomiferis *(item in pertinentiis:* DIPL. Karoli M. 160 fructiferis et infructiferis. DIPL. Heinr. II. 466 p. 593,28 cum ... pomariis et -bus suis. TRAD. Teg. 210 cum ... -bus nemoralibus vel arbustis. COD. Wang. Trident. 114 p. 261,15 cum ... -bus tam domesticis quam silvestris. *al.).* CAPIT. reg. Franc. 233,25 capulare ... omnem -em non portantem. DIPL. Heinr. II. 51 potestatem -es nutriendi. TRAD. Teg. 4 de usu -um et feni ... nihil depactus est. TRAD. Patav. 1466 debentur XL denarios de -bus. CHART. Stir. IV 13 p. 10,20 in quibus ... possessionibus licet ... socer noster sibi ... terciam -em vendicaret. *saepe.* **γ** *de laesione:* LEG. Burgund. const. I 28,2 si quis vero -em fructiferam (-um *var. l.*) ... inciderit, per singulas (-os *var. l.*) -es ... singulos solidos domino silvae inferat. LEX Baiuv. 22,1 alios -es similes ibi plantet et unamquamque -em cum solido conponat. LEX Saxon. 55 si -r accensa ceciderit hominemque oppresserit. CAPIT. reg. Franc. 252,36 insperatus casu -is depressus. DIPL. Ludow. Inf. 58 p. 187,3. *al.* **δ** *de exstirpatione:* CHART. Xant. 219 (a. 1265) ut nemus ... incisis et eradicatis -bus ... in agrum sacionalem redigant. **b** *in ritibus paganis vel superstitiosis:* LEG. Wisig. 6,2,5 in ... -bus maleficium aut diversa ligamenta ... in contrarietatem alterius ... facere. PIRMIN. scar. 22 p. 55,11 membra ex ligno facta ... ad -bus ... facire. LEG. Lang. p. 142,4 qui ad -e, quam rustici sanctivum vocant, ... adoraverit (*cf.* VITA Elig. 2,16 p. 708,1 fontes vel -es, quos sacrivos vocant, succidite). VITA Elig. 2,16 p. 706,7 nullus christianus ... ad -es ... luminaria faciat aut vota reddere praesumat. p. 706,12 pecora per cavam -em ... transire. SERMO de sacril. 2 qui ... ad -es ... vadet vel de animalibus ... ibi offert. VITA Amand. 13 (MGMer. V p. 437,1) idolum adorare ..., scilicet -em, quae erat daemoni dedicata. ADAM gest. 4,27 ut ... -es eius *(luci)* ex morte vel tabo immolatorum divinae credantur. HELM. chron. 84 p. 164,30 iurare in -bus. VITA Otton. Bamb. III 3,11 p. 96,2 -em nucum, quam ... paganorum populus quasi sub religionis obtentu frequentare consueverat. VITA Mariae rhythm. 5896 -r solis atque lune, qui tunc in oriente responsa dabat, aruit Iesu patiente. *saepe.* **c** *in nom. propr.:* CHART. episc. Halb. 825 p. 110,8 (a. 1250) presidentibus nobis iudicio apud Altam A-em. ANNAL. Worm. a. 1253 Conradus de A-e rosarum (*cf.* CHART. Raitenh. 251 Wernherus dictus sub A-e). **3** **a** *alleg.:* HRABAN. univ. 19,5 p. 508[D] -r ... humanum genus significat. p. 509[A] -r bona dicitur bonus homo et mala -r malus homo *eqs. ([Vulg. Matth. 7,17.12,33].* ALEX. MIN. apoc. 9,4. *v. et p. 869,22).* GODESC. SAXO theol. 23 p. 328,13 qui *(Christus)* est utique -r ligni vitae. AGIUS epic. Hath. 609 -r ..., quae ... fuerat sibi visa *(sc. in visione)* ...., progenies eius ... est. *v. et p. 869,60.* **b** *in imag.:* **α** *de incremento, diffusione, stemmate sim.:*

[Humpordinck]

ALDH. virg. I 16 ut ... uberrima -is maliferae plantaria ... fecundentur, quatinus ... virtutum surculos pastinare ... possimus. AGIUS vita Hath. 2 Hathumod ... ex bono bonarum -um semine flos. ELIAS SAL. mus. 10 p. 28[a] in -e matrimonii ponitur truncus in persona hominis ..., quia alii descendunt ab ipso. *mus. de stemmate sonorum:* ELIAS SAL. mus. 10 p. 27[a] positi sunt *toni* a parte dextera -is et tangunt -em ut patrem per lineam ascendentem et seipsos ut fratres. p. 27[b] in figura sive in -e primi toni. *ibid. al.* *in titulo libri:* MENKO chron. p. 532,8 collegit sibi opuscula ... sicut 'A-em viciorum et virtutum'. β *alch.* -r alba *i. q. argentum vivum – (Ur-)Quecksilber:* TURBA phil. 58 p. 161,15 cur -em dimisisti narrare, cuius fructum qui comedit, non esuriet unquam? p. 161,22 accipe illam albam -em, et aedifica ei domum circumdantem *(cf. J. Ruska, QuellStudGeschNat. 1. 1931. p. 246[1]). al.* *in nomine ficticio substantiae cuiusdam:* ALLEG. sapient. 3 p. 469[b],47 accipe de arg(ento) vivo ... unum et de -e citrina, qua artifices operantur, duo, tere et cribra. p. 470[a],6. *ibid. al.* **c** *per compar.:* WOLFHARD. Waldb. 1,2 (1) gens Anglorum ... quasi fructuosae -is radix ... emisit propaginem *eqs.* HROTSV. Cal. 9,29 Fortunatus ... comparatur malae -i. THIETM. chron. 7,72 in infructuosa -e, id est in populo nimis insulso. HILDEG. scivias 1,2 p. 392[B] cum vir ... fertilis est, ... ei mulier coniungenda est, velut cum -r flores incipit emittere, debita cultura ei adhibenda est. ALBERT. M. animal. 3,49 si diceretur, quod orirentur *venae* a corde, oporteret animal et hominem esse ... -em (*p. 467[b],2* τοῦ φυτοῦ) inversam, cuius stipes et radix ex ramo orirentur. *al.* **d** *proverb.:* ERCHEMB. CAS. hist. 17 mala -r, modo malus infigendus est cuneus. **B** *latius de planta caesa vel dolata:* **1** *truncus, lignum – Stamm, Holz:* **a** *in re nautica:* CHART. Port. 164 p. 183,14 (a. 1258) iuncturam -um fluxibilium, que vloiz ... appellatur (*cf.* p. 183,8). **b** *in re milit.:* WIDUK. gest. 3,53 via -um robore obstruitur. HEINR. LETT. chron. 30,5 p. 220,5 preparans ... maximas -es abiegnas et terebinthinas ad faciendam turrim. *al.* **c** *in clausura molendini:* CHART. Rhen. inf. IV 671 p. 806,35 (a. 1269) assignare ... magistro curtis quatuor -es faginas et quatuor quercinas vulgo dictas werboume. CHART. Anhalt. II 461 p. 332,25 -r molendini ..., qui vulgariter gruntbom appellatur. **d** *in structura pontis:* CHART. Tirol. 1100 p. 142,16 (a. 1239) quod ... nullus accipiat vel incidat -es, asseres et tramites pontis (*cf.* p. 143,29.33). CHART. Tirol. notar. II 398 p. 258,35 -es et plaustra et ligna ... pontis. **e** *de receptaculo apium:* LEX Baiuv. 22,10 si ... dominum -is vel vasculi non interpellaverit ... et ille ... eum conpellaverit, ut ex suo opere vel -e retulisset *examen.* HEINR. LETT. chron. 16,6 data est sententia, ut Letti suas -es apum ... reciperent. *al.* CHART. Livon. B 21 in ... pascuis, piscariis, -bus mellifluis. **f** *de prelo:* LIUTPR. antap. 6,5 p. 155,10 quo *(ergalio)* torcularium -es subvehuntur. **g** *de cruce:* CARM. Bur. B 47,1,4 -r salutifera perditur. BERENG. TREV. laud. 1,1 pro nostra salute passurus -em crucis ascendit. **2** **a** *malus – Mastbaum:* ALBERT. AQUENS. hist. 6,55 p. 500[D] sagittarum ictibus a supereminenti -e ... viros inpugnantes. HONOR. AUGUST. cant. 2,3 p. 383[D] malus navis, scilicet -r veli. ANNAL. Ianuens. III p. 137,11 antennarum et -um. GESTA Ern. duc. II 16 p. 211,18 malus ... modio, cui -r solet insistere, infigitur. *al.* *alleg.:* HONOR. AUGUST. scal. I 1 (PL 172,1230[C]) navis est christiana religio, ... -r crux. **b** *stipes coronam Maiam portans – Maibaum:* CAES. HEIST. mirac. II 1,17 p. 39,30sqq. cum corona fuisset erecta et ... plebanus -em succidisset ..., advocatus ... -em altiorem erigi precepit. **3** *asser – (Trag-)Stange:* HRABAN. carm. 16,63 referunt vectores -e botrum (in vecte *Vulg. num. 13,24*).

II **A** *planta – Pflanze:* EGBERT. fec. rat. 2,455sq. natura utilior lapidi premittitur -r; -r item pecori cedit prepostera valde. HILDEG. scivias 2,6 p. 523[D] granum frumenti ... nec in culmo suo succum ... ut caeterae -es habens. ALBERT. M. animal. 13,119 animal ... marinum, quod ... chyboz vocatur, non diversificatur ab -bus (*p. 681[a],10* τῶν φυτῶν) nisi parum. **B** *frutex – Strauch, Staude, Stock* (*cf.* GLOSS. IV 127,26 St.-S. frutectum, -um contextus vel densitas, spreid): WALTH. MARCHT. hist. 37 iuxta -em, que dicitur schizbirbon. ALBERT. M. veget. 1,161 -r malvae. 6,21 omnes autem huiusmodi plantae *(sc. -r paradisi, -r mirabilis)* magis sunt in natura oleris quam -is. 6,150 corilus ..., quae est -r nota. 6,195 piperis -r non est alta, sed est sicut -r iuniperi. *al.* *de corallio:* ALBERT. M. animal. 3,48 corallus, quae est -r durissima in modum lapidis, nascitur in mari.

***arboraticum,** -i *n.* *tributum pro numero malorum solvendum – nach der Zahl der Mastbäume zu zahlende Abgabe:* ACTA imp. Winkelm. I 304 p. 274,12 (a. 1229) concedimus ... in ipsis fluviis datum, ripaticum, -um.

***arborealis,** -e. *in arboribus nidificans, arboreus – auf Bäumen nistend, Baum-:* ALBERT. M. animal. 23,108 falco, qui vocatur -is.

arboretum (-dus), -i *n. (m.) vel* **arboreta,** -ae *f.* *arbustum, nemus – Baumpflanzung, Gehölz:* CHART. Bund. 35 p. 35,11 (a. 807) in quo *(manso)* illi -dus est. FOLCUIN. Bert. 2,43 p. 113,12 (chart.) mansum cum casa et aliis casticiis et -a (GESTA Camer. 1,54 p. 420,8 [chart.]). CHART. Rhen. med. I 108 p. 113,15 curtilem cum -a unum. DIPL. Otton. I. 318 p. 433,11 mansas tres, arboreta et prata. CHART. Brand. A IX 3 datum apud Rathenou in -o, scilicet in horto ferarum, quod vulgariter dicitur dihrgarthen. *al.*

arboreus, -a, -um. **1** *qui est arboris – zum Baum gehörig, Baum-:* **a** *de partibus arboris sim.:* HROTSV. prim. 222 -as umbras. RAPULARIUS 294 frondibus -is (326). CHART. Wirt. VII 2046 p. 9,16 dabunt *vinitores* nobis ... -i fructus dimidietatem (ANNAL. Prag. I a. 1251 p. 173,20. GLOSS. Roger. II 120). **b** *de planta in arbore crescente:* ALPHITA II p. 52,1 edera -a. **c** *de avibus in arbore nidificantibus:* WILH. SALIC. chirurg. 3,1 p. 341[H] avium parvarum -arum et non paludalium. **2** *qui ex arboribus constat – aus Bäumen bestehend, Baum-:* CARM. Scot. II 3,16 -us populus roscida mella fluit. HROTSV. gest. praef. 5 emensa -ae medietate spissitudinis. CARUS Clem. 177 -i saltus florent et frondea silva. **3** *arborum ramis absconditus – mit Baumzweigen getarnt:* PASS. Agil. 27 (ASBoll. Iul. II p. 726[C]) veniebat rex -us cum -is militibus. **4** *arboris specie indutus – baumgestaltig:* MILO carm. 1,6,4,295 -am ... deam. **5** *plantarum naturae similis – den Pflanzen wesensähnlich:* ALBERT. M. praedicab. 5,2 p. 86[a],16 quidam longius ab usu rationis remoti vocantur homines -i.

***arborinus,** -a, -um. *in arbore ortus – am Baum gewachsen:* IOH. DIAC. cen. 2,66 Eva cepit -am *vestem,* Helias aeriam *(ex Ps. Cypr. cena 56). subst. neutr.:* *resinula ab arbore exsudata – ein Stückchen Baumharz:* MAPPAE CLAVIC. 29 misce I -um, quod est lacrima quasi gummi de arbore, in qua -um nascitur.

arborosus, -a, -um. *arboribus frequens – baumreich:* FRID. II. IMP. art. ven. 2 p. 137,23 a loco -o.

arbos *v.* arbor. ***arbostoriciae** *v.* *arbustaritiae.

arburius *v.* obryzus. **arbus** *v.* armus.

***arbuscellus,** -i *m.* *arbor parva, frutex – Bäumchen, Strauch:* MOSES PANORM. infirm. 14 p. 114,13 accipe de suco -i, qui vocatur bantreca.

arbuscula, -ae *f. (n. pl.* -a: *l. 61. p. 871,22)* **1** *arbor (parva), frutex – Bäumchen, Baum, Strauch:* VITAE patr. Iur. 1,1 p. 132,21 erant ... pauce silvestres -e, quae ... pomula ministrabant. VITA Elig. 2,22 ex ... -a (*antea:* arbor magna nucarii; *postea:* arbustae) avellere nuces. HRABAN. carm. 39,20 herbarum format *Deus* germina, virgultum ac -a (virgultorum -a *Columb. [?] carm. AnalHymn. 51 p. 276*). VITA Liutg. I 29 p. 77,3 frutices et -ae (arbustulae *var. l.*) minores. HILDEG. epist. II 29,28 in nonnullis herbis et -is ..., quae ... fructu detrahuntur. **2** *surculus, arbor novella – Schößling, junger Baum* (*cf.* GLOSS. III 352,32 St.-S. pro<p>hris): WALAHFR. carm. 5,27[tit.] de osse dammulae, per quod -a crevit. NOTKER. BALB. gest. 2,1 p. 50,11 plantabuntur -ae, quae ... abscisae atque proiectae comas caudicum foliorumque proferunt. *in imag.:* CHART. Rhen. inf. I 292 p. 191,29 (a. 1121) antiquę institutionis et novellę plantationis aliquas cupiens -as inserere *eqs.*

[Humperdinck]

***arbustaritiae**, -arum *f. script.* arbostoric-: *l. 8.*

tributum quoddam (fort. ex arbustis solvendum) – eine Abgabe (viell. von Baumpflanzungen zu leisten): Dipl. Arnulfi 123 p. 182,3 *(ex Italia)* ad ... redibitiones vel inlicitas occasiones aut illas, quas -as vocant, ex rebus ... monasterii requirendas consurgere. Chart. Ital. Ficker 135 p. 177,41 (a. 1164) fecerunt finem ... adversus eandem ecclesiam ... de ... albergariis et frodis ... et arbostoriciis et caseis.

***arbustinum**, -i *n. vinum in arbusto vinario crescens – im Baumweingarten wachsender Wein:* Ioh. Diac. cen. 2,169 bibit ... Zacheus -um *(X,* arbusti(v)um *sim. Y; ex Ps. Cypr. cena 146).*

arbustivus, -a -um. *in arbusto vinario crescens – im Baumweingarten wachsend:* Walahfr. hort. 106 -um (gloss. cod. L: velud vvaldhaft) vitis genus, arbore cum se explicuit. *v. et* *arbustinum.

***arbustris** (arp-), -e. *frutici similis – strauchartig:* Compos. Luc. H 17 tamus (tumus *J. Svennung, Compos. Luc. 1941. p. 51)* At⟨t⟩ica ⟨a⟩rpustris est.

arbustulum, -i *n. frutectum (parvum) – (kleines) Gesträuch:* Carm. Cantabr. 10,6,3 vocis eius *(philomelae)* pulchritudo ... implens silvas atque cuncta modulis -a (arbuscula *var. l.*). Hist. Mosom. 1,5 p. 603,35 adhuc manent vestigia *sepulcri* fruticibus et -is circumsepta. *v. et* arbuscula *p. 870,63.*

arbustum, -i *n. vel rarius* **arbusta**, -ae *f. script.* -bast-: *l. 44.*

1 **a** *frutex, frutectum, sarmentum – Strauch, Gebüsch, Reisig (cf.* Gloss. III 91,21 St.-S. -a risehe [A], ... riser [*H*], ribischehe [*L*]. 352,33 -um gesprinode. 720,12 -a stutheithe. IV 131,16 -um spreid): Epist. Wisig. 9 p. 674,12 granum sinapis ... fructicando se porrigens ... sublimem -am efficiet. Walahfr. Gall. 2,20 cum ... pauca succideret -a. Walthar. 420 saltus -aque densa requirens. Ligurinus 1,42 fruticosa leves quatiunt -a cicadae. Tract. de locis terrae sanctae (SBMünch. 1865/II p. 155,9) -a, que seminantur sicut triticum, unde colligunt banbace. Albert. M. veget. 1,154 plantae ..., quae sunt mediae inter arbores et herbas, quae dicuntur ... -a, habent emissos a radicibus suis multos ramos. 2,22 -a ... sunt quasi busta arborum dicta, quae ... ad perfectionem arborum non perveniunt. 2,25 herbae ... lignescunt processu temporis, ut -a ... efficiuntur quaedam earum. Moses Panorm. marisc. 23 p. 193,1 accipe ... de scordeis arbasti (gloss.: vel arbusti) tamaritii. *al.* **b** *arbor – Baum:* Vita Liutg. I 29 p. 76,17 cadebant annosa circumquaque -a. Hraban. hom. II 47 p. 234^{c} cum -a plantamus, tandiu eis aquam fundimus, quousque ea in terra convaluisse videmus. *al. v. et p. 870,60.* **c** *planta – Pflanze:* Rapularius 365 -orum (-arum *var. l.*) didici vires lapidumque. **2** *arboretum, nemus – Baumpflanzung, Gehölz:* Arbeo Corb. 25 pomifera conponens -a. Trad. Frising. 44 cum pomifera -a atque nemora *(item in pertinentiis:* Dipl. Otton. I. 67 cum ... pratis, pascuis, -is. Trad. Teg. 181 cum ... arboribus, nemoribus, -is. 210 cum ... arboribus nemoralibus vel -is. Chart. archiep. Magd. 335 p. 438,45 cum -is et salictis. Dipl. Karoli M. 312 p. 471,35 [spur. s. XII.] cum olivetis et vinetis, -is, arboribus. *al.).* Dipl. Heinr. II. 350 p. 449,14 nostra ... de ... forestibus, silvis vel -is precepta. Fund. Sangeorg. 67 arvi ... iugera XXI et -i ... I mansum. Chart. episc. Halb. 226 p. 193,14 qu̧e *(novalia)* in -o, quod northolt nuncupatur, sita sunt (*cf.* Chron. Reinh. a. 1034 p. 518,37 novalia innovans et -a in campi planiciem coequans). *al. de vineto arboribus vites adminiculantibus consito:* Gloss. I 50,29 St.-S. -a perantpaum *(cf. Ahd. Wb. I. p. 895sq.).* Tract. de aegr. cur. p. 294,38 vinum -orum album.

arbuteus, -a, -um. *ex unedone ortus, vimineus – vom Erdbeerbaum herrührend, zu Flechtwerk bestimmt (cf.* Gloss. II 675,47 St.-S. -e crates widinohurde *[spectat ad Verg. georg. 1,166 ut* II 672,45 St.-S. erpica i. egida. IV 348,45 zuninan. *al.]):* Altm. Florian. (ed. Pez, ScriptRerAustr. I p. 60,27) sub -is virgis *(cf. Verg. Aen. 11,65)* clarissima stella *(sc. martyris corpus)* ecclypsim patitur.

arbutum, -i *n.* **1** *fructus unedonis, pomum silvestre – Frucht des Erdbeerbaums, Wildfrucht:* Hraban. carm. 4,3,17 p. 168 folia decidunt, arescunt -a (-sta *cod. p. corr.*) silvis (*cf. Verg. georg. 2,520* -a silvae). **2** *(spectant glossae ad Verg. georg. 1,148. 3,301)* **a** *pomum vel frutex cynosbati vel spinae albae – Frucht oder Strauch der Heckenrose oder des Weißdorns (cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. I. p. 1217sqq.):* Gloss. II 687,60 St.-S. -a hiufiltrun. IV 348,36. *fort. add.:* Gloss. II 672,37 St.-S. -a ... haginperi. 720,37 hangenbere. **b** *gemma, germen – Knospe, Schößling:* Gloss. II 699,53 St.-S. -a brust. 703,14. **3** *fort. i. q. arbustum – viell. Gehölz:* Modoin. ecl. 2,55 'pax terris pacem fert' -um (-am, -a *codd.*) et omne conclamant nemus.

arbutus, -i *(f.)* **1** **a** *frutex, frutectum – Strauch, Gesträuch:* Gloss. IV 35,29 St.-S. -us spreid, spreideiche. 131, 17 spreider. **b** *cynosbatos vel spina alba – Strauch der Hekkenrose oder des Weißdorns (cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. I. p. 1217sqq.):* Gloss. II 377,44 St.-S. -us hyfeldra. **2** **a** *arbor silvestris – Wildbaum:* Gloss. IV 349,17 St.-S. -us vuildpoum *(spectat ad Verg. georg. 2,69 ut* Gloss. II 673,22. 688,9). **b** *carpinus – Hainbuche (Carpinus betulus L., cf. Marzell, op. cit. I. p. 851sq.):* Gloss. III 386,7 St.-S. -us hagenbuoche. **c** *betula – Birke:* Gloss. II 701,41 St.-S. -us birka *(spectat ad Verg. georg. 2,69).* **d** *malus (silvestris) – (Wild-)Apfelbaum (cf. Ahd. Wb. I. p. 35):* Gloss. III 720,11 St.-S. malus vel -us apeldere. *Humperdinck*

arca (-cha), -ae *f.* **I** *strictius i. q. cista, capsa, scrinium, vas – Kiste, Truhe, Schrein, Behälter:* **A** *proprie de receptaculo:* **1** *pecuniae, rerum pretiosarum:* Hraban. carm. 11,47 cum gazas gestet in -a. Notker. Balb. gest. 1,28 p. 39,4 cum ... preciosiora quęque in -is (archis *var. l.*) vel scriniis absconsa concluderet. Hariulf. chron. 3,28 p. 164,2 erat ei in monasterio sancti Richarii -a, ob tutelam scilicet quarumque rerum pretiosarum. Chron. Laet. 11 custos ... per singulas curtes archam suam locabat, in cuius fronte sculptum erat 'elemosina'. Chart. Tirol. notar. I 335 dare bonum pignus de archa. Chron. rhythm. Col. 4,36 archarum sunt ... milia plena. *al. proverb.:* Nivard. Ysengr. 4,439 vox iuvenum vento, seniorum traditur archę. *meton. i. q. fiscus – Staatskasse:* Leg. Wisig. 5,4,19 in -a publica functionem exolvere. **2** *vestimentorum sim.:* Vita Galli I 9 uxor ... posuit *tortam ceram* in -am suam inter alia linteamina. Rud. Trud. gest. 6,4 habebant ... pro lectis ligneis -as seratas, in quibus surgentes lectisternia sua obfirmabant. **3** *librorum, chartarum (interdum i. q. armarium – Archiv):* Aldh. ad Acirc. 89 -a (archa *var. l.*) libraria ([Gloss. II 9,64 St.-S. poharacha]. *cf.* Catal. biblioth. Lehm. I 75 p. 412,31 libros ... in predicta archa reconditos). Form. Turon. add. 5 p. 161,23 ut gesta ex hoc conscripta ... in -is publicis memoranda servetur. Chart. com. Mansf. VIII 8 p. 542,9sq. sigillum ecclesie in archa communi reponatur, cuius arche unam clavem prepositus habeat *eqs.* Chart. Basil. A II 215 p. 274,33 hoc ... scriptum ... in archa nostra publica conservetur. **4** *pignorum foederis Dei ('Bundeslade'):* Aldh. virg. II 1358 -a Dei (Hraban. carm. 16,71sq. Ekkeh. IV. pict. Mog. 415). Rud. Fuld. mirac. 3 p. 333,11 sanctorum ossa ... in -a, quam ad instar -ae foederis Dei ... posuerat, condidit. Statut. ord. Teut. p. 54,3 in archa testamenti reposita pariter virga et manna. *al. per compar.:* Ruotg. Brun. 8 p. 9,10 bibliothecam suam sicut -am dominicam circumduxit. *alleg.:* Hraban. carm. 16,54 ecclesia et Christo -a Dei tegitur. Alex. Min. apoc. 12 p. 256,2 Christus, qui est -a testamenti. Albert. M. sacram. 73 p. 52,1 -a ... significat eucharistiam. p. 52,28 -a ... significat uterum beatae virginis. **5** *mortuorum, reliquiarum i. q. sarcophagus, acerra – Sarg, Reliquienschrein:* Vita Galli I 5 imposuerunt -am ipsius in feretro. Trad. Frising. 300 ante ... archa sancti Corbiniani. Heito Wett. 9 in -a plumbea (Walahfr. Wett. 372. Caes. Heist. Elis. II 4 p. 387,7. *al.*). Rud. Fuld. mirac. 3 p. 332,49 in -a saxea inclusis eorum *(martyrum)* plumbeis loculis (14 p. 339,31 in -a s., quam etiam ligno circumdatam auri argentique metallo decenter ornavit. Iso

[Ladner]

Otm. 2,2 p. 53b,13). Gerh. August. Udalr. I 14 p. 403,45 -am aptam componere ad cooperiendum corpus in sepulchro. Theod. Trev. transl. Celsi 20 Celsi ossa . . . sunt . . . in -a gestatoria collocata. Vita Bonif. II 10 p. 102,5 vestimenta *Bonifatii* . . . in -a lignea iacent. Rituale Flor. p. 33,26 duo presbiteri tollant -am cum reliquiis. *saepe. v. et p. 872,57.* 6 *variarum rerum:* Haimo (?) Wilh. 15 aperta archa *frumenti.* Albert. M. animal. 16,115 facere -am (*p. 743a,25* κιβωτόν) ex lignis. *al. v. et p. 874,53.* **B** *translate:* Arbeo Emm. 40 cum lacrimis ex himo cordis -ae indesinenter Deo fundebat preces (Erchemb. Cas. hist. 68). Unibos 132,2 (ed. K. Langosch, Waltharius, Ruodlieb, Märchenepen. p. 284) huius sub pelle bestiae -a latet laetitiae. Chart. Stir. IV 4 scripture, que est archa memorie. Albert. M. animal. 12,91 cerebrum est -a virtutum (12,114).

II *latius:* **A** *cella – Kammer:* **1** *techn.:* **a** *camera subaquanea – Caisson:* Compos. Luc. fragm. 2 facis -am triangulam (*cf.* 4). **b** *camera ad vitrum conflandum apta – Kammer zum Glasschmelzen:* Heraclius II 7 p. 57,1 super fundamentum furni incipies facere tres mansiunculas, quae archae nominantur *eqs.* **2** *anat. i. q. atrium cordis – Herzvorhof (cf. l. 10):* Ps. Galen. anat. 4 p. 177A II -ae recipientes a vasis, deinde remittentes receptum. Albert. M. animal. 1,580 haec *duo additamenta cordis* . . . sunt duae archae, quae recipiunt (*cf.* 13,38). **B** *carcer – Kerker:* Arnulf. delic. 122 aula poli parvis, orci patet -a protervis. Nivard. Ysengr. 5,534 alii . . . latento post archam. 5,917. **C** *navis (a Noe constructa) – Arche (Noe):* Aethicus Ister 70 propter aedificium -ae Noe. Alcuin. carm. 115,10 Noe . . . sibi fabricat -am. *al. alleg., in imag., per compar.:* Hraban. univ. 17,2 p. 459C -a . . . ecclesiam demonstrabat, quae natat in fluctibus mundi huius (*cf.* carm. 16,22 ne in mundo pereant, -a pios revehit). Ermenr. ad Grim. 5 p. 539,35 portat . . . -a Noe sub figura ecclesiae et mitia et venenata animalia. Benzo ad Heinr. 1,28 eos expuli ab -a Petri. Chron. Andag. 90 p. 227,29 constat . . . eos eterne mortis diluvio involvi, qui extra archam catholice unitatis fuerint reperti. Magnus chron. a. 1169 p. 493,54 animabus . . . inibi velut in -am ingressis et aforis clausis. Alex. Min. apoc. 20 p. 437,10 ex -a Noe, id est curia summi pontificis. *al.* **D** *horreum – Speicher:* Chart. Argent. I 199 p. 162,7 (a. 1225) annuatim . . . fratres hospitalis dabunt de archa sua XVII quartalia. **E** *monumentum sepulchro superpositum – Grabmal:* Eigil Sturm. 20 super sepulcrum . . . Bonifacii auro argentoque compositam statuit -am, quam nos solemus requiem appellare. Walahfr. Gall. 2,2 desuper . . . -am altiorem construxit. Gesta Trev. cont. II 3 p. 376,49 quem *(Ivonem)* tandem tumulavit in ecclesia . . . sub -a meridionali. Leo Mars. chron. 3,26 p. 717,33 -am de Pario marmore. *al. confessio – Grabkammer:* Ord. coron. imp. 14,25 electus . . . et uxor eius prosternuntur ante archam beati Petri. **F** *signum terminale – Grenzzeichen (cf. Glossarium mediae Latinitatis Cataloniae. 1962. p. 133sqq.):* Leg. Wisig. 10,3,3 aggeres terre sive -as, quas propter fines fundorum antiquitus apparuerit fuisse coniectos adque constructas. Dipl. Karoli III. 148 p. 240,4 *(ex dipl. Karoli II.)* villam Baschara cum suis villaribus necnon et archas *(cf.* p. 239,34 areas *[i.* arcas *ci. ed.]).* **G** *pila pontis – Brückenpfeiler:* Notker. Balb. gest. 1,30 p. 40,25 -ę pontis Magontiacensis. **H** *saeptum – Wehr (cf.* Chart. Tirol. 54 p. 33,32 [a. 1030/39] piscium decipulam, que teutonice arch dicitur): Trad. Augiens. 103 (a. 1202) predia . . . una cum archa adiaciens Ovve yn Eno. **I** *radius (rotae) – Speiche:* Albert. M. Is. 40,22 p. 417,49 unam . . . -am rotae volubilis fortunae una manu elevat et alteram alia premit.

III *per confusionem ut vid.:* **A** **1** *area, platea – freie Fläche, Platz:* Ord. coron. imp. 19,3 processionaliter exiens usque ad suggestum arche, que est in capite graduum *(cf. p. 917,64. 918,19).* **2** *area, curtile – Hofstatt:* Cod. Lauresh. 3721d (a. 797) tradidit . . . de manso indominicato ad edificandam domum et -am construendam. **B** *arrha – Pfand:* Chart. Burgenl. 225d (a. 1235) in -am seu pignus gratie res . . . tibi concedimus hereditarie possidendas. *Ladner*

***arcadica** *v.* *marcasita.

arcanus (arch-), -a, -um. *form.* -nia: *l. 38.*

I *adi.:* **A** *celatus – heimlich:* Thietm. (?) chron. 5,18 archanas Sclavi insidias. Ekkeh. IV. bened. I 38,131 archani (gloss.: secreto passi) . . . martyris. Carm. Bur. B 105,11,1 res -a Veneris, virtutibus habenda. **B** *occultus, secretus, mysticus – verborgen, geheim, geheimnisvoll:* **1** *de Deo, cultu divino (cf.* Gloss. IV 3,1 St.-S. archana heilac kiruni): Aldh. epist. 5 p. 491,17 -a luce inormiter referti. Ruotg. Brun. 28 archano . . . Dei . . . consilio. Lamb. Hersf. Lull. 22 p. 337,2 de rebus tam archanis adeoque ab humana scientia remotis. *al.* **2** *de cogitationibus humanis sim.:* Form. Senon. I 27 archana cordis . . . plenitudo. Wandalb. creat. mund. 261 celsa capessunt *sensus* . . . -o . . . volatu. Thangm. Bernw. 27 p. 770,50 in archanum mentis secretarium. *al.*

II *subst. neutr. i. q. secretum – Geheimnis:* **A** *de Deo, cultu divino:* Liber diurn. 84 p. 97,11 incarnationis archanum. Aldh. virg. I 24 supernorum civium -a castis obtutibus contemplatur *Paulus.* Willib. Bonif. 2 p. 11,6 sacramentorum archana mysteriorumque abdita. Arbeo Emm. 2 praedicando sapientibus archana eructuans. Egbert. fec. rat. 1,910 archanum proferre Dei sanctissima virtus. *saepe.* **B** *de ritibus paganis:* Beda hist. eccl. 4,25 p. 169,22 plagam per incantationes vel filacteria vel alia quaelibet daemoniacae artis -a cohibere. Chron. Mont. Ser. a. 1185 incantationes et horribilia quedam archana. **C** *de cogitationibus humanis sim. (interdum i. q. intimum – das Innerste):* Aldh. virg. I 44 p. 297,16 abdita secretorum -a produntur Deo. Arbeo Emm. 17 ex archana cordis praetulerunt verba. Hraban. carm. 18,3 pectoris archanum. Thietm. chron. 6,10 reconditum zeli latitantis archanum. *al.* **D** *de scientiis:* Aldh. epist. 1 p. 478,4 tanta rerum -a *(sc. computum sim.)* examusim non posse intellegi, nisi *eqs. alch.:* Turba phil. 72 p. 169,29 plumbum aeris, in quo totum est -um. Geber. summ. 2,30 -um preciosissimum, quod est super omne huius mundi scientiarum -um. *al.* **E** *usu vario:* Aldh. virg. I 53 p. 310,18 futurorum . . . prodigiorum -is imbutum *Ioseph.* Aethicus Ister 90 p. 69,11 archania intima maris magni. Epist. Col. 9 p. 253,12 qui *(legati)* nostra *(sc. regis)* archana . . . vestrae *(sc. papae)* reserent pietati. *per compar.:* Thietm. chron. 8,11 ut optimi archanum thesauri crimen . . . celavi.

***arcarismum** *vel* **-us** (arch-), -i *n. vel m.* **1** *armarium – Archiv:* Gesta Tull. 43 p. 646,11 privilegium . . . papae, quod in sancti . . . Stephani retinetur archarismo (archarissimo *1*). **2** *sarcophagus – Sarg:* Gloss. III 382,56[20] St.-S. sarcophagum sarc, -um idem.

***arcarium** (arch-), -i *n. translate i. q. pars interior – innerer Teil:* Epist. Reinh. 71 Ungariorum gentem . . . Teutonici regni archarium ac penetrale, Galliam videlicet, Germaniam atque Italiam, . . . victores penetrasse. *Prinz*

1. arcarius (arch-), -i *m.* **1** *faber lignarius – Schreiner:* Albert. M. sent. 1,6,1 p. 199a,23 ut -us praemeditatur, in qua parte materiae arcae faciat fundum *eqs.* **2** *thesaurarius – Schatzmeister (cf.* Gloss. III 184,44 St.-S. erarius vel archarius drise kamerere): **a** *eccl.:* **α** *curiae Romanae (cf. Bresslau, Urkundenlehre. I. p. 201):* Ioh. VIII. epist. A 224 p. 200,1 Marinum . . . episcopum et -um sedis nostrę. Dipl. Otton. III. 278 p. 703,14 Leo, -us sanctę apostolicę sedis (*de eodem:* p. 700,27. 703,32. 339 p. 769,21). Liutpr. hist. 9 p. 166,5 Andreas -us. Leg. Lang. p. 664,20 tertius iudex est -us, qui praeest tributis (*cf.* p. 663,14. *v. et infra p. 877,24*). Ord. coron. imp. 14,1 recipitur . . . uxor eius *(imperatoris)* a dativo iudice et archario. Chart. Ital. Ficker 127 p. 169,4 ego Gregorius de Primicerio archarius iudex . . . confirmo. **β** *aliarum ecclesiarum:* Odo Glann. Maur. 29 Othbertus, qui eodem tempore ecclesiarum eiusdem loci -us erat. **b** *publ.:* Alcuin. epist. 111[tit.] regalis palatii -o Megenfrido. Chron. Median. 12 p. 92a,18 duo pondo auri appendit *coenobium* archariis gazae imperatoris. Chart. Babenb. 36 decrevimus *(sc. Heinricus dux)* burgensibus . . . remittere vinum . . . et quod pro ipso inferebatur archariis nostris. **3** *(arcae) custos – (Schreins-)Wächter (cf.* Gloss. I 261,1

[Ladner]

St.-S. -us muntporo. 27,11 archarius patronus): SIGARD. chron. a. 875 p. 156,17 qui *(episcopus)* corpus martiris ... Cremonam portavit et archarium instituit.

2. arcarius *v.* arcuarius.

Arcas (Arch-), -adis *m.* (Ἀρκάς) *Arcadiae incola – Arkadier (sc. de homine integro; cf. Verg. ecl. 7,4* -es ambo): CARM. de Cass. 73 -s mellifluus *(sc. Cassianus)*. 288 -es ambos (CARM. de Quint. 41). CARUS Clem. 96 pius Clemens, mitis, largissimus -s.

***arcator, arcatus** *v.* *arcuator, arcuo (-tus).

arcella (arch-), -ae *f. (parva) cista, (parvum) scrinium – (kleiner) Kasten, (kleiner) Schrein:* **1** *proprie de receptaculo:* **a** *pecuniae, rerum pretiosarum:* VITAE patr. Iur. 3,22 cellam, armarium -amve nullus illic omnino habuit umquam. HARIULF. chron. 3,28 p. 164,9 cum suam -am (arch- *var. l.*) ... Bernardus aperuisset (*syn.* arcae). CHRON. Ebersh. 35 p. 449,42 -e ... securibus effringuntur (*syn.* loculis). VITA Ermin. 26 in archellam oblationum mittere *nummum.* **b** *mortuorum, reliquiarum:* ORDO Rom. 23,15 ponunt eam *(crucem)* super -am. THEOD. TREV. transl. Celsi 17 glebam beati Celsi ... in -a quasi in quodam divinarum opum gazophylacio collocare. INVENT. sang. dom. (MGScript. XV p. 923,39) invenerunt ... marmoream -am *eqs.* ibid. p. 923,56 -am fabrefactam, plenam reliquiis sancti Oswaldi. **2** *translate:* ANNAL. Otak. a. 1271 p. 187,24 in -a memoriae ... verbum salutis conservare.

***arcellaris,** -e. *reliquiis condendis aptus – als Reliquiar dienend, Reliquien-:* ARNOLD. RATISB. Emm. 2,39 p. 568ª,32 sarcofago lapideo iussit -e vel sepulchrale scrinium inmitti ligneum.

arcellula, -ae *f. (parvum) scrinium – (kleiner) Schrein:* IOH. WIRZ. descr. 16 p. 165,5 sacrum divi Charitonis martyris corpus ... integrum in quadam lignea -a reconditum. *Ladner*

arcellus *v.* aucellus. **arcentella** *v.* argentilla.

arcenteria *v.* argentarius.

arceo, -ui, -itum *vel* artum, -ere. *script.* arch-: CONC. Merov. p. 93,12 *(var. l.). v. et l. 51. form. coniug. IV.:* -ire: GLOSS. I 26,7 St.-S. *v. et. l. 51.* -iri: CONC. Merov. p. 101,15. -iens: *l. 53.* -it: GLOSS. I 26,3 St.-S. *codd. a. b.* -ivit: GLOSS. II 248,32 St.-S.

1 *coercere, constringere – innehalten, zurückhalten:* **a** *proprie:* CONSTANT. AFRIC. grad. p. 365,9 fluxum sanguinis -et *balaustia.* ACTA imp. Winkelm. I 32 p. 23,25 fecerunt *murum* ... ad -endum flumen. **b** *translate:* **α** *regere – leiten:* WALAHFR. Wett. 49 cuncta sacris sub legibus -ens (gloss. R: constringens) *pater.* **β** *punire – bestrafen:* STATUT. ord. Teut. p. 79,42 articuli incidentem certo ... penitencie limite non -entes. **2** *abstinere, prohibere – fernhalten, hindern:* **a** *proprie:* CONC. Merov. p. 212,17 ut sacerdotes loci illos ... ab ipsis atriis vetare debiant et -ere (archire *AV*). ALDH. virg. II 1404 limpida sed tenebras -bant lumina furvas. RHYTHM. 149,99 nocturno tempore -iens membra mollimine. AGIUS vita Hath. 6 ut, cum a laneis ad carnem vestimentis ... alias -ret, ipsa laneum haberet. CHART. Raitenh. 96 p. 94,5 -entes ab eis violentorum ... oppressionem. *al. per compar.:* RUOTG. Brun. 37ex. ut quasi saga cilicina deforis violentiam tempestatum -rent. *expellere – vertreiben:* HRABAN. carm. 82,5,2 ex insanis foras -ent *Petrus et Marcellinus* vim horrendam daemonis. POETA Saxo 2,43 -endos ... regni de finibus hostes. **b** *translate:* RHYTHM. 1,4,2 per cultum artus *(Medardus)* igne mundi iugis pre vigiliis. ALDH. epist. 9 p. 501,7 quis ... labor existens ab illo vos antistite separans -at? EKKEH. IV. pict. Mog. 765 quibus *(carcere et morte)* -ar. *al. c. inf.:* AETHICUS ISTER 90 p. 69,17 nec me laudare -as ... Cyprum. WALTH. SPIR. Christoph. II 2,95. **3** *inicere, immergere – hineinwerfen, versenken:* HUGEB. Willib. 4 p. 102,6 cum flamma proiectum atque in mare arcitum (coniectum *4*) et tunc iterum de mare proiectum in aridam *pumicem.*

***arceolus** (arces, arctolus, arsilûn) *subst.* (arcus) *pars sellae curvata – Sattelbogen:* GLOSS. III 623,16 St.-S. -us satilpogo (162,8 arces. 293,24 arctolus. 561,32 arsilûn). *ibid. al. v. et* 1. *arco.

arceotide, arceptis *v.* arceuthis.

arcersio *v.* arcesso. ***arces** *v.* *arceolus.

arcessio *vel* **accersio,** -onis *f.* **1** *advocatio – das Herbeiholen, Berufung:* HUGEB. Wynneb. 1 arcessione ... episcopi nostri ad ... meritorum profectionibus inhiando properabat. **2** *de morte i. q. revocatio – Abberufung:* CAES. HEIST. mirac. I 11,4 p. 272,34 accersionis suae hora.

arcesso, -ivi, -itum, -ere *et saepius* **accersio,** -i(v)i, -itum, -ire. *script.:* arcess(o) *rarescere vid. post s. IX.* arcersi(o): *l. 18sqq. form. (cf.* GODESC. SAXO gramm. 2 p. 478,11sqq. 'arcesso' et 'lacesso' tertiae sunt coniugationis ...; sed quia frequenter in nostris invenitur auctoribus 'accersire' *eqs.):* arcesso *(coniug. IV.): inf. praes.* -ire: *l. 33. adde* GLOSS. I 32,4 St.-S. *imperf.* -iret: *l. 53.* accersio *(coniug. III.): imperf.* -retur: *l. 24. plusq.* -rserat: *l. 25.* arcerso: *inf. praes.* -ire: *l. 33.59. adde* VITA Pirmin. I 6. *perf.:* -ivit: *l. 44.* -erserunt: *l. 43.* -itum: *l. 34sq. depon.: l. 24.*

I *strictius i. q. accire, advocare – holen (lassen), herbeirufen:* **A** *gener.:* BEDA hist. eccl. 5,20 p. 331,31 cantatorem ... ad se suosque instituendos accersiit *episcopus.* ARBEO Corb. 10in. ut virum Dei ... Pippinus ad se veniendi accerseretur obtutibus. Emm. 11 presbiterum ... ad se accerserat (accesserat *A* 1, accersierat *A* 2ª.3.4ª). ANNAL. Einh. a. 785 p. 71,13 ad eos *(Saxones)* accersiendos ... Amalwinum direxit *rex.* GERH. AUGUST. Udalr. I 21 p. 407,36 accersita imperatrice. VITA Theog. 2,14 p. 473,24 Theogerus ... discipulum ... accersiens. HELM. chron. 43 p. 86,32 sacerdos *(aeger)* misit ad accersiendos sacerdotes. *saepe.* **B** *c. colore quodam:* **1** *c. sensu alliciendi:* IONAS BOB. Columb. 1,17 p. 185,8 feras, bestias ac aves arcessire (arcersire, accersire *var. l.*). p. 186,2 de arduis arborum culminibus arcessitum (arcersitum, accersitum *var. l.*) *exquirium.* WALTHARIUS 421 volucres. **2** *c. sensu auxiliandi:* BEDA hist. eccl. 5,24 p. 352,29 Angli a Brettonibus accersiti (arcesiti *M*). HELM. chron. 34 p. 67, 29 direxit nuntios ad accersiendum ducem Magnum et fortissimos Bardorum. *al.* **3** *c. sensu moriendi:* BEDA hist. eccl. 2,17 p. 119,31 (epist. papae) dum quis eorum de hoc saeculo ad auctorem suum fuerit arcessitus. **C** *iur. et canon.:* **1** *citare – vorladen:* TRAD. Frising. 401ª p. 345,12 (a. 818) episcopus et Luitpaldus arcerserunt illos homines, qui hanc causam optime noverant. 438 p. 377,15 episcopus arcersivit eum ad se. CONC. Karol. app. 10 p. 856,36 nec presumat episcopus ... abbatem ad se pro quibuslibet negotiis arcessere nisi sinodi gratia. DIPL. Otton. I. 367 p. 504,14 accersito episcopo, cur hoc presumpsisset, percunctavimus. LAMB. HERSF. annal. a. 1072 p. 137,27 ad curtim regiam, ut causam diceret, accersiebatur *dux. al.* **2** *adhibere, invitare – heranziehen, einladen:* CONC. Merov. p. 168,6 si placuerit episcopo, ut secum ordinarium iudicem ... in audientiam eorum arcessiret. THANGM. Bernw. 16 archiepiscopus accersitur *(sc. ad consecrationem).* CHART. march. Misn. III 289 propter quos eos *(advocatos)* accersiri contigerit. CHART. Port. 252 presentibus eis et ad hoc testibus accersitis. *al.* **3** *convocare – versammeln:* CAPIT. reg. Franc. 169 p. 339ª,24 episcopos et ... praelatos ... ad te *(sc. archiepiscopum)* arcersire. STATUT. ord. Teut. p. 92,4 infra quem *(terminum)* fratres ad eleccionis negocium necessarii valeant accersiri. *al.* **4** *in iudicium vocare, accusare – vor Gericht ziehen, anklagen:* ANSELM. LEOD. gest. 19 p. 199,13 ut reginam Tietbirgam arcessant adulterii *accusatores.*

II *latius:* **A** *convertere – lenken:* HUGEB. Willib. 5 p. 102,25 ut omnium amorem seu timorem in ipsum provocando arcessivit (accersiret *3.4.4ª*). **B** *adducere – veranlassen:* HUGEB. Willib. 5 p. 104,15 illum ... rogando seu precipiendo arcessivit, ut ad sancto Bonefatio veniret.

arcettes *v.* arceuthis.

arceuthis (arcept-, arciatitus, arc(h)iotid-, a(r)niotid-, artiotid-, arcettes, aspalitum *sim.*), -idos *subst.* (ἀρκευθίς)

baca iuniperi, iuniperus – Wacholderbeere, Wacholder (Iuniperus communis L.; cf. Marzell, Wörterb. dt. Pflanzennam. II. p. 1072sqq.): PAUL. AEGIN. cur. 249 p. 190,6 arceptidos (*3,74,4* ἀρκευθίδων) fructum. ANTIDOT. Berolin. 21 p. 72,3 arciotitus, cimino, bagas lauri. ANTIDOT. Bamb. 12 cardamomi, artiotidon, piper (28 archiotidon). 33 arciotidis carne, id est semen iuniperi. RECEPT. Bamb. 59 archiotedas, hii sunt bacas iuniperi. TRACT. de caus. mul. 29 arciatitus, salviola. PULVIS contra febr. p. 23,18 aitiotidus chraneuuito (GLOSS. III 548,65 St.-S. arciotidos crenwitber [*b*]). GLOSS. III 99,58 St.-S. arciotida wachaltsbere (518,8 anotides. 536,17 arnotide). 469,12 artiotidon, id est baca iuniperi, rechilter (52,34 artiotidas rekoltsber [*E*]. 469,33 arcettes. *fort. add.:* IV 363,9 aspalitum recchelterboum). ALPHITA I p. 278,9 arceotide, iuniperus idem (II p. 14,8). *al.*

1. archa *v.* arca.

2. *archa *f.* (*cf.* ἀρχή, ἄρχος) *dominatrix – Herrscherin:* CARM. de temp. rat. 476 -a . . . Alexandria.

***archadius,** -i *m.* (*arab.* ḳāḍī, *cf. Lokotsch, Etym. Wb. d. Wörter orient. Urspr. nr. 984*) **1** *iudex, praefectus – Richter, Vorsteher:* ANNAL. Ianuens. I p. 10,21 miro, domino bellatorum, et -o, domino mercatorum, omnia . . . narraverunt *Saraceni. per confusionem i. q. arcarius – Schatzmeister (cf. p. 874,55):* GODEFR. VIT. panth. 32,11 p. 304,13 (rec. D) tertius *iudex palatinus ecclesiae Romanae* est -us, qui preest tributis. **2** *episcopus Saracenorum – geistlicher Würdenträger der Sarazenen:* OLIV. hist. reg. 8 p. 92,11 ammiratum urbis et -um, episcopum perfide gentis *(ex Fulch. hist. Hieros. 2,9,7).*

archangelicus, -a, -um. (ἀρχαγγελικός) *script.* arca-: *l. 45.* **1** *adi.: qui archangeli (-orum) est – Erzengel-:* NOTKER. BALB. hymn. p. 24 Gabrihelis -o . . . oraculo. EKKEH. IV. bened. I 37,54 turmę. **2** *subst. fem.:* **a** *urtica maior – große Brennessel (Urtica dioica L., cf. Fischer, Pflanzenkunde. p. 287):* GLOSS. III 525,36 St.-S. -a grozenezele (536,9. *cf. l. 38*). **b** *urtica minor – kleine Brennessel (Urtica urens L., cf. Fischer, op. cit. p. 287):* GLOSS. III 549,22 St.-S. -a groznezzele *(a)*, aiternezzel *(b).* **c** *lamium – Taubnessel (Lamium album L., cf. André, Lex. bot. p. 38):* ALPHITA II p. 14,11 -a vel barba anglia, g(all.) archangle, angl. ded[e]netle *(cf.* p. 111,9 marrubeum album, -a idem *eqs.).* **d** *eupatorium – Odermennig (Agrimonia eupatoria L., cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. I. p. 139):* GLOSS. III 533,19 St.-S. agrimonia -a odermenie. ALPHITA I p. 278,8 arca-a, agrimonia, lappa inversa idem.

archangelus, -i *m.* (ἀρχάγγελος) *script.:* arca-: PIRMIN. scar. 2 *cod. E.* DIPL. Pipp. 8 p. 12,41. arga-: CHRON. Cas. 21. -age-: *l. 60. metr.* archă(n)g-: *l. 60.*

angelus gradus superioris – Engel höheren Ranges, Erzengel (cf. GLOSS. III 182,15 St.-S. -i furstinengila): **I** *proprie:* **A** *gener.:* EXPOS. miss. 14 decem fuerunt ordines angelorum; decimus ordo cecidit . . ., novem . . . permanserunt in sanctitate sua; haec sunt nomina eorum: angeli, -i, virtutes *eqs. (cf.* AETHICUS ISTER 10 p. 5,19 sine . . . -orum thronis ac dominationibus, principatibus *eqs. v. et supra p. 639,49sqq.).* 15 angeli nuntii, -i excelsi nuntii dicuntur. VITA Rup. 10 ut sancta illa anima manibus sanctorum -orum ad Dei . . . praesentiam gestaretur. MILO carm. app. 3,1,9,2 copulatus intimis -orum gaudiis. IOH. SCOT. carm. 2,2,11 aggelus, archagelus, princeps . . . te *(sc. crucem)* colit. EKKEH. IV. bened. I 37,52 angelus insomnes, -us audiat omnes. HONOR. AUGUST. quaest. I 6 pauperes spiritu angelis, mites -is associantur. ALBERT. M. incarn. 4 p. 175,23 -orum est officium revelationis arcanorum Dei. cael. hier. 9,2 p. 256ª,3 summa nuntiare videtur proprium esse -orum. p. 256ª,41 dicitur . . . -us quasi princeps angelus, non ergo videtur esse aliquis ordo per se. *saepe.* **B** *de certis -is:* **1** *de s. Michaele:* WILLIB. Bonif. 6 in honore sancti Michaelis -i dedicavit *ecclesiam.* VITA Pard. 8 (MGMer. VII p. 29,6) -um Michaelem coram se in somnis adsistentem vidit. DIPL. Karoli M. 146 p. 198,26 ęcclesiam sancti -i Dei Michahelis. CAND. FULD. Eigil. 1,18 sancti Michaelis, -i Christi. CHRON. Clus. 14 (MGScript. XXX p. 966,8) principi caelestis exercitus, -o Michaeli. CHART. Babenb. 165 p. 216,30 in festo beati Michahelis -i. *saepe. per antonomasiam:* LIBER diurn. 14 beneficia beati -i. PAUL. DIAC. Lang. 4,46 oraculum sancti -i in Monte Gargano. *al. meton. de sanctuario s. Michaeli dedicato:* DIPL. Ludow. Germ. 1 ut . . . pleniter ad supradictum -um constaret. TRAD. Ratisb. 164 diaconus . . . tradidit . . . ad sanctum Dei -um Michaelem . . . proprietatem. *al.* **2** *de s. Gabriele:* SEDUL. SCOT. carm. 2,48,2 alloquitur Mariam Gabriel -us almam *(cf. Vulg. Luc. 1,28).* DEDIC. Brunw. (MGScript. XXX p. 770,24) oratorium . . . dedicatum est in honore sancti Gabrihelis -i. *al. per antonomasiam:* ALDH. virg. I 21 p. 250,21 Daniel . . . ab -o saepe vir desideriorum vocitatus *(cf. Vulg. Dan. 9,23).* 40 p. 292,10 Maria . . . redemptorem soli -o pronuntiante . . . suscipere meruit.

II *translate de titulo honorifico hominum:* EPIST. anon. (MG Lib. Lit. III p. 2,18) -o Germaniae et Illyrici *(sc. Conrado, archiepisc. Salisburgensi?).* CHRON. Albr. a. 1047 Odilo, abbas Cluniacensis, qui monachorum -us vocabatur.

***archantus** *m.* (*cf.* ἄρχων, -οντος) *administrator militaris – militärischer Verwaltungsbeamter:* ANNAL. Ianuens. I p. 114,18 -us unus, qui tenebant insulam Cipri et Filocarius vocabatur. *v. et* archon.

archanus *v.* arcanus. ***archarismum** *v.* *arcarismum.

archarius *v.* arcarius, arcuarius. **Archas** *v.* Arcas.

archata, *archator *v.* arcuo (-ta), *arcuator.

***archatus,** -us *m.* (*cf.* ἀρχή, exarchatus) *dominatio, potentia – Herrschaft, Macht:* GODEFR. VIT. panth. 7,7 p. 137,28 tunc neque papatus fuerat . . ., non erat -us neque marchia nec comitatus. 21,5 p. 153,5 lex aut -us, nisi per me *(sc. senatum)* canonicatus . . ., non erit orbe ratus. 21,7 p. 155,37 grandis in -u, grandis sua *(sc. Maguntiae)* pompa notatur. 23,8 p. 217,49. *ibid. al. meton. de territorio:* GODEFR. VIT. Frid. 1071 prospicit *Caesar* -us, circuit omne latus.

arche, *acc. pl.* -as *f.* (ἀρχή) *de ordine angelorum i. q. principatus – Fürstentum (cf. p. 898,5):* ALBERT. M. cael. hier. 5,1 p. 134ª, 26 -as (*PG 3,196C* ἀρχάς), id est principes. *fort. huc spectat i. q. regnum – Herrschaft:* VITA Eucher. 9 (MGMer. VII p. 51,8) ut cum electis suis *(sc. Domini)* . . . in aula suae archę (arche *2a*, arc(a)e *1a1.2*) coevus persisteret ceteris. *v. et* *archa.

***archeclavius, archediaconus** *sim. v.* archi-.

***archeitus** *subst. (fort. latet arab.* arridf, *cf. P. Kunitzsch, Arab. Sternnamen in Europa. 1959. p. 143) stella in sidere cycni posita – Stern im Sternbild des Schwanes:* GERB. (?) astrolab. 17 p. 137,3 post quam *(stellam)* est -us (archeteus, arrectus *var. l.*) vel alrif . . . et est in cygno.

archella *v.* arcella.

***archemon** *(m.) (cf.* ἡγεμών, ἀρχηγός *sim.) dux – Führer:* HUGO TRIMB. laur. 126 sit Iacobus cunctis . . . pervius (*cf.* add. p. 309) -n, hos ne calvat cacademon.

archepresbyter *sim. v.* archipresbyter.

archerius *v.* arcuarius. **archeter** *v.* archiater.

archeterium *v.* archisterium.

archetypus (-tip-), -a, -um. (ἀρχέτυπος) *script.* -chit-: *p. 879,8.*

1 *adi.: sensu ideae Platonicae i. q. exemplaris – als Urbild dienend:* VITA Ioh. Gualb. prol. (MGScript. XXX p. 1104,31) in libro Timaei . . ., quem . . . Plato . . . de -ipo vel sensili edidit mundo ([*cf. Chalc. transl. p. 38C*]. HONOR. AUGUST. imag. 1,2 immensitas mundi in mente divina concipitur, quae conceptio -us mundus dicitur. ARNOLD. SAXO fin. 1,1,14 p. 14,42. ALBERT. M. sent. 1,35,7 p. 190ª,36 ideae et rationes mundi -i in mente Dei. eth. 10,1,1 p. 601ᵇ,18. *al.*).

2 *subst. masc. vel neutr.:* **a** *philos. sensu ideae Platonicae i. q. exemplar – Urbild:* ALBERT. M. bon. 21 p. 12,16 'bonum, super solem sicut super obscuram imaginem segregate -um' (*Ps. Dion. PG 3,693B* τὸ ἐξηρημένως ἀρχέτυπον), id est excellenter principale exemplum. eth. 1,5,12 p. 72ᵇ,35 eorum, quae sunt in materia, sunt -a *ideae.* miss.

3,20,1 p. 144ª,31 virtus haec est imago quaedam ... in hominibus ... et -us est in primo patre. *ibid. al.* **b** *theol. i. q. typus praefiguratus (in Vetere Testamento) – (im Alten Testament) vorausgebildete Gestalt:* THIOFR. Willibr. I A praef. p. 459ᴮ cum Ysaac, -o Dei. 27 p. 476ᴱ Heliseus, Domini Dei -us. **c** *archit. i. q. forma – Bauplan:* TRANSL. Auct. 13 iubet *marchionissa* ... monasterium fundari ..., laudabiliter architypo dictante instrui. *Prinz*

archi- (ἀρχι-) *praeverbium usitatissimum, accedit etiam ad nom. propr.:* NICOL. BIBER. carm. 1781 (ed. Th. Fischer. 1870) Archiwernherus *(i. archiepiscopus W.). in tmesi vel ellipsi: p. 880,62.882,17.887,68.888,17sqq.892,58. 893,40.894,10.895,33.*

archia, -ae *f.* *(cf.* ἀρχή, μοναρχία *sim.)* **1** *proprie i. q. principatus – Herrschaft, Leitung:* ALBERT. M. pol. 6,6ʳ p. 611ᵇ,43 nauarchiae et equiarchiae et generaliter ordinum -ae *(p. 1322ᵇ,3* ταξιαρχίαι), id est cuiuslibet legionis principatus (6,6ᵃ p. 612ᵇ,8 ordinis -ae). **2** *meton. i. q. princeps – Herrscher, Leiter:* WALTH. SPIR. Christoph. II 3,83 -a regni. 6,170 -a ... imperii. *mus. de intervallo principali:* WALTH. SPIR. Christoph. II 1,193 dyplasii octonas erexerat -a chordas.

***archiacolythus** (-lit-), -i *m. praepositus acolythorum (urbis Romae) – Vorsteher der Akolythen (in Rom):* LIUTPR. hist. 9 p. 166,12 Stephanus -itus cum omnibus acolitis et regionariis. GESTA Rom. eccl. I 1 p. 369,26 -itus et subpulmentarius.

***archiadvocatus,** -i *m. procurator principalis – Erzvogt, Domvogt (cf. Waitz, Verf.-Gesch. VII. p. 333sq.):* TRAD. Frising. 1153 (a. 957) tradidit ille presbiter cum manu advocati sui ... in manus episcopi et -i sui Ratoldi, quicquid proprietatis habuit (*cf.* 1451). TRAD. Augiens. 41 ducis Heinrici, qui tunc temporis fuit Ratisponensis -us.

***archiantistes,** -itis *m. decl. isosyllaba (cf. N. Fickermann, JbGeschMitteld. 6. 1957. p. 53):* *gen.* -is: THIETM. chron. 5,40. 6,75. 7,24 *(1,* -itis *ed.).* *abl.* -e: THIETM. chron. 2,37 *(T,* -ite *V).*

archiepiscopus, metropolitanus – Erzbischof, Metropolit: DIPL. Otton. II. 198 venerandi -is Adalberti. THIETM. chron. 6,1 cum -is baculo Taginonis. 6,35 rex ... -em inthronizatum ... consecrari ... precipiens. 6,62 p. 352,12 Walterdum nobis in dominum et ad -em eligimus. 6,89 iussu regis ... a Gerone archipresule ... Unwan ungitur -s. 7,24 Gero -s (Maiedeburgensis *add. V*). *saepe.* COD. Thietm. 3 -s ... fecit quoddam concambium. LAMB. TUIT. Herib. 1,1 electissimus ... -s creatori rerum Heribertus. GESTA Trud. cont. II 3,1. *al.*

***archiantisticus,** -a, -um. *archiepiscopalis – erzbischöflich:* THIOFR. flor. praef. p. 315ᴬ -a ... fastigia.

***archiapostata,** -ae *m. summus deus paganorum – Erzgötze:* THIOFR. Willibr. I A 11 p. 466ᴳ *insula* barbarice Fositeslant est nuncupata a quodam Fosite, ydolorum suorum -a principe *eqs.*

***archiapostolus,** -i *m. de Petro i. q. princeps apostolorum – Apostelfürst:* VITA Gaug. 14 (ASBoll. Aug. II p. 678ᴳ) in numero ... illorum, de quibus per -um dicitur: 'vos estis genus electum'. *Payr*

archiater, -tri *m.* (ἀρχίατρος; *cf. theod. vet.* arzât, *v. Ahd. Wb. I. p. 669sq.*) *script.:* arci-: *p. 880,17.18.20.* archy-: *l. 68.* -chet-: *l. 66.* *form.:* *gen. sg.* -is: *p. 880,20.* *acc. sg.* -em: *p. 880,18.* *metr.* -iāt-: *p. 880,7.21.22. al.*

I *strictius i. q. medicus summus vel eminens – Oberarzt, hervorragender Arzt:* **A** *proprie:* **1** *de viris saecularibus:* **a** *de auctoribus medicinae antiquis:* BEDA temp. rat. 30,13 Hippocrates -r. ANTIDOT. Sangall. p. 91,38 cataplasma ydropicis, quas usus est aclepiuset (Asclepiades *ci. ed.*) -r. *adde:* RECEPT. Sangall. I tit. p. 10,2 dicta, quem Aristotelis archeter dictavit. **b** *de medico regis Merovingici ('Leibarzt', cf. Heyne, Hausalt. III. p. 177sq.):* CHRON. Fred. 4,27 cum Petro -yatro. **2** *de viris sanctis sim. (fere miraculis sanantibus vel adiuvantibus):* ALDH. virg. I 34 caelestis medicinae -os Cosmam et Damianum. VITA Rigob. 28 (MGMer. VII p. 78,8) convaluit per hunc -um Domini Rigobertum. WIGAND. Waldg. 36ᵉˣ. eius suspiriis indulgentissimus -r medicus affuit pietatis. *al.* *de archangelo obstetricante:* EKKEH. IV. bened. I 12,39 hoc (gloss.: Raphahele) -o peperisti, *Maria.* **B** *in imag.:* **1** *de Deo, Christo:* IOH. SCOT. carm. 2,7,20 quam *(salutem)* largitus erat maximus -r. HYMN. Sangall. p. 108 quem *(Christum)* ... visentes doctorem vel -um docent auctoritate sua. EKKEH. IV. bened. I 16,63 -r (gloss.: princeps medicorum), medicam leprosis porrige dextram. pict. Mog. 728 -r (gloss.: summus medicorum) Iesus. HARIULF. chron. 4,27 p. 251,6 caelestis -r (VITA Cuneg. B 13 p. 214ᴬ). *al.* **2** *de viris sanctis sim.:* BOVO CORB. Boeth. 2 praesul egregie et spiritalis animarum -r. VITA Deic. 11 Alamannorum ... cervicositati praepotens -r a Domino est destinatus (PASS. Thiem. III p. 896ᴮ). VITA Virg. Salisb. II 15 p. 93ª,40 prophetam nobis et -um divina bonitas suscitavit. *al.*

II *latius i. q. medicus – Arzt:* LEG. Wisig. 11,1,3 si quis medicum (arciatrum *R2*) ad placitum ... poposcerit. WOLFHARD. Waldb. 1,18 (16) arciatrem *(1ª,* -um *1 p. corr. 2.2ª)* tuae stude perquirere sectionis. *ibid.:* suffragium accelerans ... adiit arciatris *(1ª,* -i *1 p. corr. 2.2ª).* EGBERT. fec. rat. 1,1088 ringeris -o non solvens debita digno. *al.* *in fabula:* NIVARD. Ysengr. 3,205 domine -r, domine Ysengrime. 3,523 *(de vulpe). ibid. al. (v. ind.).* *Rudolph*

***archibricus** *v.* *archybricus. **archibum** *v.* archivum.

***archicamerarius,** -i *m. summus camerarius – Ober-, Erzkämmerer:* CHART. Rhen. med. I 530 p. 588,43 (a. 1144) testes... Uogelo camerarius, Herimannus -us *(sc. Coloniensis).*

***archicancellaria,** -ae *f. dignitas et officium summi cancellarii – Würde und Amt des Erzkanzlers:* WERR. (?) Albert. 5 (MGScript. XXV p. 143,22; c. 1193) imperator ... Lotharium ... investit regalibus Leodiensis episcopatus, quem ... designaverat archicancellarium regni Theutonici; quem honorem -e ... resignat.

***archicancellariatus,** -us *m. dignitas et officium summi cancellarii – Würde und Amt des Erzkanzlers (cf. Bresslau, Urkundenlehre. I. p. 443ᵈ):* DIPL. Heinr. V. (ed. Naudé, Die Fälschung der ält. Reinhardsbr. Urk. p. 116,33; spur. s. XII.ᵉˣ.) Adalbertus cancellarius vice Moguntine ecclesie, que nunc -um tenet, recognovi.

***archicancellarius,** -i *m. script.:* arci-: CONST. II 46/7 p. 59,28. argi-: DIPL. Otton. II. 254ª p. 295,10. archy-: DIPL. Arnulfi 22. 178. *v. et p. 881,13.* -kan-: DIPL. Karoli III. 127. 136. -chan-: CONST. I 15 -chancelarii. CHRON. Gurc. 4 (MGScript. XXIII p. 9,34). -ze-: OTTO MOR. hist. p. 168,9. DIPL. Karoli III. 182 p. 305,2 (spur.). *v. et l. 61.* -ge-: DIPL. Karoli III. 29. 32 p. 55,37 -gelarii. 35 p. 61,29. 88 p. 143,34. -ela-: *l. 43.46.61. adde* CONST. I 19. *al. form. gen. sg.* -ri: DIPL. Arnulfi 96. *tmesis: l. 62.*

summus cancellarius, princeps notariorum – Ober-, Erzkanzler, Vorsteher der Kanzlei (cf. GLOSS. III 379,1 St.-S. -us uronecancelere): **1** *in capella et curia regis vel imperatoris (cf. Bresslau, Urkundenlehre. ind.; J. Fleckenstein, Die Hofkapelle der deutschen Könige. I. 1959. p. 122sqq.; 174sqq.; 190sqq.):* DIPL. Loth. I. (ed. Bouquet, Recueil des historiens ... de la France. VIII. p. 378ᴳ) Agilmarus, ... archiepiscopus et sacri palatii nostri -us (DIPL. Karoli III. 126 p. 203,2 per Liutuuardum, ... nostri ... p. summum -um. *v. et p. 881,9).* DIPL. Ludow. II. (MIÖG 5 p. 386,35) Hericus ... cancellarius advicem Dructemiri -i recognovi (CAPIT. reg. Franc. 238 p. 146,45 Petrus canzelarius a. Adelardi episcopi et -zelarii recognovi. DIPL. Zwent. 20 p. 56,2 a. Rathpodi archiepiscopi archiquecancellarii [21. 22. *al.*]. CHART. Stir. II 161 p. 242,35 [dipl. Frid. II.] vice ... Moguntine sedis archiepiscopi, totius Germanie -i. *v. et p. 882,9. cf.* DIPL. Arnulfi 129 p. 193,26 Uuihhingus -us a. Theotmari archicappellani recognovi). CHART. Rhen. med. I 102 p. 106,36 (dipl. Loth. II.) Ercamboldus, regię dignitatis -us, recognovit. CAPIT. reg. Franc. 279ᴰ p. 350,5 Gauzlenus, abba et -us. DIPL. Arnulfi 63 Asperto, ... dilecto -o nostro, ... cappellam ... concessimus. DIPL. Otton. I. 367 p. 504,24 fracto sigillo ... per manum Huberti ... -i. DIPL. Conr. II. 57 p. 67,2 abbas ... per ... -um nostris presentavit

[Schneider]

obtutibus precepta. VITA Annon. I 1,53 p. 480^{b},59 archiepiscopum Coloniensium ... et -um totius Italiae (ANNAL. Ianuens. I p. 203,7sq. Coloniensis archiepiscopus et ... Magontinus archiepiscopus, unus -us Italie et alter -us Teotonice. CHART. Brixin. 206 sacri imperii per Ytaliam -us. *al.*). RAHEW. gest. 3,12 p. 180,7 Stephanus, Viennensis archiepiscopus et -us de Burgundia (*de eodem:* ACTA imp. Böhmer 102 p. 95,29 ut in regno Burgundiae sacri palatii nostri -us et summus notariorum ... existas). ARCHIPOETA 7,1,1 -e, viris maior ceteris. CHART. Epternac. 216 p. 384,11 (dipl. Heinr. VI.) Mogunt(inensis) sedis archiepiscopus, Germanie -us (CONST. III 18 sacri imperii per Germaniam archy-us. *al. v. et p. 880,64. sim. l. 4. p. 880,32*). *saepissime, imprimis in recognitionibus dipl. remissius de cancellario:* LAMB. TUIT. Herib. 1,4 p. 742,31 Heribertum ... -um et secreti sui voluit esse primum *Otto III. abusive:* DIPL. Loth. III. 121^{g} (spur. s. XII.$^{med.}$) Guibaldo, ... Romani imperii -o. DIPL. Pipp. 31 p. 43,37 (spur.) Bonefacius -us recognovi. *al. in dipl. spuriis huius aevi (v. ind. p. 541^{c}sq.).*

2 *in curia Romana (cf. Bresslau, op. cit. I. p. 237sqq.; R. Elze, Studi Gregoriani. IV. 1952. p. 39^{67}):* CHART. Anhalt. I 131 (privil. Leonis IX. a. 1054) data per manus -i et bibliothecarii sancte sedis apostolice Hermanni, Coloniensis archipresulis (CHART. Fuld. A 755 p. 365,16 vice Annonis, sanctę Romanę et a. s. -i). COD. Udalr. 151 p. 279,9.

3 *in curiis episcoporum et principum (cf. O. Redlich, Die Privaturkunden des Mittelalt. 1911. p. 156):* CHART. Hamb. 118 p. 113,7 (a. 1091) Waldo senex et vetulus -us recognovit. CONR. MUR. summ. 6,1 p. 425,30 quedam ... officia communiter respiciunt et conmode habentur in ... curia ecclesiastici principis et secularis, ut sunt ... cancellarius, -us.

***archicancellatura,** -ae *f. dignitas et officium summi cancellarii – Würde und Amt des Erzkanzlers:* CHART. Bund. 231 p. 179,26 (dipl. Heinr. V.) Maguntine ęcclesię, que nunc -am optinet (DIPL. Heinr. V. [ed. Naudé, Die Fälschung der ält. Reinhardsbr. Urk. p. 119,12]).

***archicanonicus,** -i *m. archipresbyter, summus canonicus – Erzpriester, Erzkanonikus (cf. Hinschius, Kirchenrecht. I. p. 379):* GREG. CAT. chron. II p. 244,28 qui *(Benedictus)* ... vendidit illud *(papatum)* Iohanni, -o Sancti Iohannis Portę Latinę.

***archicantator,** -oris *m. princeps cantorum, primicerius scholae cantorum – Leiter der Sängerschule:* BEDA hist. eccl. 4,16 p. 240,31 Iohannes, -r ecclesiae sancti ... Petri ..., qui nuper venerat a Roma.

***archicantor,** -oris *m. princeps cantorum, primicerius scholae cantorum – Leiter der Sängerschule:* AUREL. REOM. mus. praef. p. 28^{a},18 Bernardo -i, ut opto, totius sanctae ecclesiae et ... futuro nostro archiepiscopo ... Aurelianus. CHART. Mog. B 38 p. 43,25 *praesentes* abbates ..., -es Hartwinus et Emricho capellani *eqs.*

***archicapellanus,** -i *m. script.:* arki-: DIPL. Arnulfi 143 p. 219,18 (interp. c. 1165/70). archy-: DIPL. Conr. II. 128. *al.* DIPL. Heinr. III. 34 p. 44,37. *v. et p. 882,23.* -ka-: *p. 882, 16.44. adde* DIPL. Ludow. Germ. 170 p. 239,31. -appe-: *p. 882,14.28. al.* -appa-: DIPL. Otton. I. 391. -appu-: DIPL. Otton. I. 199. -pil(l)-: *p. 882,33. adde* DIPL. Merov. III A 29 p. 147,40 (spur. s. X.^{2}) -pilani. -ecian-: DIPL. Ludow. Germ. 185 p. 271,8 (spur. s. XI.^{2}). -llal(us): DIPL. Heinr. II. 318. DIPL. Conr. II. 220. -ar(us): *p. 882,11. tmesis: p. 882,17.*

summus capellanus, capellanus curiae – oberster Kaplan, Erz-, Hofkaplan: **1** *strictius de rectoribus presbyterorum et notariorum in curia saeculari vel ecclesiastica adunatorum:* **a** *in capella regis vel imperatoris (notione merae dignitatis posterioribus saeculis praevalente; de re cf. Bresslau, Urkundenlehre. ind. s. v. 'Erzkaplan'; J. Fleckenstein, Die Hofkapelle der deutschen Könige. I. 1959. p. 45sqq.; 167sqq.):* DIPL. Ludow. Pii (PL 104 p. 1139^{D}) comes per Hilduinum -um nostrum nobis subiecit. HRABAN. epist. 14$^{tit.}$ Hilduino abbati et sacri palatii -o Hrabanus (CHART. Bund. 57 p. 50,4 [dipl. Ludow. Pii] Drogo archiepiscopus et s. p. nostri -us. *al.*). THEGAN. Ludow. 36 Pippinus ... cum magnatis primis patris sui, Hilduvino -o et Iesse ... episcopo. CAPIT. reg. Franc. 228 p. 117,8 cui *(synodo)* praesederunt ... Theodemarus ... patriarcha et Ioseph ... episcopus atque -us totius ecclesiae *(cf. J. Fleckenstein, op. cit. p. 127sq.).* DIPL. Ludow. Germ. 69 p. 97,32 Grimaldus, -us noster et abba. 80 p. 117,43 Hadebertus subdiaconus advicem Grimoldi -cappellani recognovi (DIPL. Heinr. III. 306 Uuinitherius cancellarius vice Liutboldi archicancellarii et -i [*de hac iunctura v. notam ed. p. XXVsq.*]. DIPL. Arnulfi 36 p. 54,32 [spur. s. XI.] a. Thiotmari -ari [-ani *CD*]. DIPL. Loth. III. 12 vicem Adelberti -i. *saepissime. v. et p. 880,66*). RIMB. Anscar. 12 p. 34,20 Drogonis ..., summae sanctaeque palatinae dignitatis tunc -cappellani (-capillarii *B1*). DIPL. Ludow. Germ. 170 p. 239,31 Liutberhtus, Mogonciae civitatis metropolitanus et -kapellanus (CHART. Rhen. med. I 157 p. 220,41 [dipl. Karoli Simpl.] Trevericae sedis m. archiquecapellanus noster). VITA Mathild. II 9 rex adiunxit eum *(Brunonem)* sibi ... in ministerium -i. HERM. AUGIENS. chron. a. 1047 p. 126,34 Theodericum ..., cancellarium suum *(sc. regis)* et -um. DIPL. Karoli M. 219 p. 294,14 (spur. s. XII.$^{ex.}$) ego Liutpertus recognovi -us et subscripsi. VITA Gebeh. Salisb. I p. 25 archy-um sibi fecerat hunc ... regnum. *saepissime, imprimis in recognitionibus dipl.* **b** *in curia principis:* WALTH. TER. Karol. 14 prepositus quidam Brugensis, Bertulfus nomine, -us et cancellarius totius Flandrensis curie. **c** *in curia (archi)episcoporum:* TRAD. Frising. 1322 (a. 994/1005) episcopus eiusque -cappellanus ... commutationem agere decreverunt. BRUNO MAGD. bell. 98 Herdwigus, tunc Mogontini praesulis -us, ... urbem Magedaburgensem archipraesul ingressurus. *officio primicerii notariorum praevalente:* CHART. Basil. A I 93 p. 150,8 (a. 1008) Leo -capillanus iussu episcopi rescripsi. CHART. Hamb. 82 data est haec carta per manum Liodgarii -i *(cf. Bresslau, op. cit. I. p. 599).* **d** *in curia papali:* BERNOLD. CONST. chron. a. 1057 Fridericus ..., Leonis papae -us (*erronee, ut vid., pro* cancellarius). **e** *ioculariter in fabula:* ECBASIS capt. 263 -us, camerarius et cocus ... extitit ericius.

2 *latius de claris presbyteris (laico: l. 49) titulo summi capellani honoris gratia appellatis:* **a** *de capellanis assistentibus in rebus spiritualibus feminis nobilibus:* ANNAL. Hild. a. 1029 Willehaelmus, reginae -us. VITA Otton. Bamb. III 1,4 p. 7,6 quem *(Ottonem)* mulier nobilissima *(sc. ducissa Polon.)* -i (-ka- *var. l.*) functum officio unice dilexit. **b** *vario usu:* VITA Dagob. 10 Bonefacius, regis -us. EKKEH. URAUG. chron. a. 751 Folradus -us (capellanus ANNAL. regni Franc. a. 749), quem quidam abbatem ... scribunt (*de eodem:* ENGELH. WIRZ. Burch. 2,1 p. 23,19). COD. Lauresh. 19 p. 298,5 Einhardus -us notariusque imperatoris Karoli *(cf. J. Fleckenstein, op. cit. p. 68).*

***archicapellarius** (-pp-), -i *m. summus capellanus – Erzkaplan:* CHART. Hamb. 101 p. 98,5 (a. 1069) data per manum Meginuuardi -cappellarii *(cf. Bresslau, Urkundenlehre. I. p. 450^{2}.599). v. et supra l. 11.14. Schneider*

[***archicardinalis.** ANON. Has. 2 p. 255,7 Hiltebrando, Romanae ecclesiae -i subdiacono (*ex* GUNDECH. lib. pont. p. 246,12 cardinalis subdiaconus). *errore pro* cardinali archisubdiacono; *v. infra p. 897,26.*]

***archicatharus,** -i *m. magister catharorum – Haupt der Katharergemeinde (cf. A. Borst, Die Katharer. 1953. p. 194sqq.):* EKKEB. SCHON. cath. 8,2 statuitur in medio infelix ille, qui ... catharizandus est, et assistit ei -us tenens in manu libellum. 8,3 *igne* baptizavit Colonia -um vestrum Arnoldum. *ibid. al.*

***archiclaviger,** -eri *m. clavicularius (caelestis) – (Himmels-)Pförtner:* DIPL. Heinr. IV. 280 p. 361,34 Petrum, regni cęlorum -um.

***archiclav(i)us,** -i *m. script.:* arci-: *p. 883,6.* arche-: *p. 883,1.* archę-: *p. 883,7. form. gen. sg.* -vis: DIPL. Merov. III A 28 p. 146,29 (spur.) signum Bosonis -vis.

1 *de Petro i. q. clavicularius (caelestis) – (Himmels-)Pförtner (cf. Vulg. Matth. 16,19):* RHYTHM. 145,13,15

Petro . . ., caeli archeclavio. CHART. Bern. I 4,37 p. 275[B],16 habeat . . . -vum tocius monarchie ecclesiarum . . . obstitorem. **2** *de munere eccl. i. q. officialis aedis sacrae officio custodis, sacristae, thesaurarii fungens – Küster, Sakristan und Schatzmeister im Kirchendienst:* **a** *in monasteriis:* ORDO Rom. 15,145 offert abba oblatione . . . seu presbiter vel archiclavius . . . pro ipso abbate. 18,6 archęclavius, qui clavis ecclesiae sive minesterium sacrum sub cura sua habit *eqs.* ROD. GLAB. hist. 3,14 Martini Turonis monasterium . . . a . . . Heriveo, eiusdem loci -vo, . . . reedificatum. *al.* *de abbate:* CHRON. Albr. a. 814 p. 728,1 Alcuino . . ., sancti Martini Thuronensis -vo reverentissimo. **b** *in ecclesiis episcopalibus:* GESTA Autis. 36 (MGScript. XIII p. 397,43; s. IX.[2]) ut . . . refectio preparetur, una per prepositum, altera per eiusdem ecclesiae -vum. CHART. Basil. A I 111 p. 171,19 s(ignum) Rotberti -ii et archidiaconi.

***archicola,** -ae *m.* *de archidiacono i. q. summus minister – erster Diener:* CARM. de Mart. 4,5 (NArch. 11 p. 464) ⟨. . .⟩ic -a⟨m⟩ (*suppl. vid.* altaris *sim., cf. Greg. Tur. Mart. 1,4* archidiacono) querebat.

***archicommentariensis,** -is *m.* *summus notarius – Vorstand der Kanzlei (cf. Waitz, Verf.-Gesch. III. p. 512[2]):* FORM. Sangall. add. 2 p. 434,39 ego N. notarius vel exceptor ad vicem N. -is (archimentariensis *cod.*) recognosci feci.

***archicoq(u)us** (-cus), -i *m.* *summus coquorum – Oberkoch:* CATAL. fam. pap. p. 197[a] servientes nigri . . .: Rufinus -qus (p. 203[a]. p. 205[b] -cus).

***archicustos** (archy-), -odis *m.* *eccl. i. q. (principalis) sacrae aedis custos et thesaurarius – (oberster) Küster und Verwalter des Kirchenschatzes (cf. Hinschius, Kirchenrecht. III. p. 321; Pöschl, Bischofsgut. II. p. 42):* **1** *in monasterio:* MILO Amand. 7 (MGMer. V p. 478,15) -s (archy- *B* 6[b]) ad tumulum . . . accessit *(v. notam ed.).* **2** *in ecclesia episcopali:* CHART. Rhen. med. I 320 (a. 1043) Folcmarus noster archidiaconus ac huius ęcclesię *(sc. Treverensis)* -s.

***archidecanus,** -i *m.* *maior decanus – Domdekan (cf.* GLOSS. III 378,54 St.-S. -us uronedechen): VITA Annon. I 2,8 p. 486[b],58 de -o suo Sigewino (3,16 p. 504[a],50). CHART. Heist. 38 p. 143,3 Conradus maior decanus et -us *Coloniensis.*

***archidiabolus,** -i *m.* *sensu convicii i. q. diabolorum princeps – Erzteufel:* CHART. Osn. I 156 (a. 1068/88) tam scelerati sacrilegii princeps erat quidam Hartericus, -i *(sc. Tizonis praepositi)* signifer ad destruendum Dei servicium.

archidiacon *v.* archidiaconus.

***archidiaconalis,** -e. **1** *adi.:* *qui archidiaconi vel archidiaconatūs est – archidiakonal, Archidiakonats-:* CHRON. Andag. 52 exactiones et iustitias episcopales et -es (94 p. 244,3. CHART. Ypolit. 24 p. 36,25). 94 p. 246,14 banno. CHART. Rhen. med. II 290 p. 324,39 ab omni onere exactionis . . . salvo . . . iure -i . . . ecclesiam exemimus (CHART. Salisb. III 718 p. 234,24. CHART. Ger. Col. 126 p. 126,37 i. -i ac decanali). app. 12 p. 358,16 potestate. CHART. Austr. sup. II 373 p. 533,9 *causa* vertitur inter praepositum . . . et archidiaconum . . . super -i iurisdictione in parochia . . . praepositurae. CHART. Rhen. med. III 325 p. 262,4 ad synodum episcopalem et -em . . . venire. CHART. Westph. IV 198 p. 130,4 cum . . . sex sedes -es per episcopatum Paderburnensem . . . distinxissemus. *al.* **2** *subst. neutr. plur.:* *agenda archidiaconi – Angelegenheiten des Archidiakons:* CHART. Traiect. 841 (a. 1232) salvo . . . iure episcopi in episcopalibus et archidiaconi in -bus.

archidiaconatus, -us *m.* *script.:* archy-: *p. 884,26.* -dyac-: CHART. Heinr. Leon. 41 p. 59,15 (spur. s. XIII.). *v. et p. 884,26.895,15.* -acho-: CHART. Tirol. 667. *form. gen. sg.* -i: Pass. Praeiecti I 13 p. 232,20 (-us *A 2a*).

1 *dignitas et officium archidiaconi – Würde und Amt des Archidiakons, Archidiakonat:* **a** *usu antiquiore de vicariis episcoporum (cf.* GLOSS. III 379,39 St.-S. -us corbiscophdûme): VITA Leod. 1 (MGMer. V p. 283,9) ad onus -us fuit electus. VITA Desid. Cad. 1 Rusticus . . . -us officium in urbe Rutena . . . administravit. VITA Beth. 4 (MGMer. III p. 615, 17) episcopus . . . honus ei -us imposuit et curam rei familiaris et thesauros aecclesiae illi commisit. *al.* *adde:* EKKEH. IV. bened. I 3,11 (gloss.) *Stephanum* segregatum a Petro in opus Dei, id est -um. *in ecclesia Romana:* GREG. VII. registr. 1,1* in -us honorem . . . sublimatum Heldibrandum . . . archidiaconum (*de eodem:* ANDR. STRUM. Ioh. 61). **b** *usu recentiore de praelatis suae potestatis (hic illic accedente notione locali, e. g. l. 19.21):* DIPL. Heinr. IV. 156 p. 203,19 cardinalem -um eiusdem urbis *(sc. Tullensis)* ad ipsum cenobium *(s. Gangulfi)* pertinere. GREG. VII. registr. 6,5[b] p. 403,20 si quis prebendas, -us, preposituras . . . vendiderit. VITA Udalr. Cell. I 4 *episcopus* eum . . . praepositura Frisingensi simulque -u donavit. CHART. Merseb. 129 p. 108,14 preposito . . . in toto ambitu allodii D(edonis) marchionis Lusicensis -us officium . . . investivimus. CHART. Rhen. med. II 196 auctoritate episcopali -usque iure freti. CHART. civ. Magd. 81 cum . . . maior prepositus -um civitatis habeat sue prepositure annexum. CHART. episc. Hild. I 424 p. 412,34 magister Alexander . . . in quibusdam benefitiis, videlicet -u veteris ecclesie . . ., feodaliter fuit institutus. CHART. episc. Halb. 1318 p. 410,13 quod prepositus ad convocationem -us . . . venire minime teneatur. *al.* **2** *pars dioeceseos archidiacono subiecta – Archidiakonat(ssprengel):* CHART. Argent. I 13 p. 8,23 (spur. s. XI./XII.) qualiter . . . *episcopus* episcopatum Argentoratensem in septem -us constituerit. LAUR. LEOD. gest. 16 p. 501,7 laicis de -u Guidonis salutem. CHART. Xant. 34 p. 24,15 in archydyaconatu meo *(sc. praepositi Xantensis).* CHART. Hall. I 107 p. 110,26 cum -u Hallensi, qui protenditur usque ad hos fines *eqs.* CHART. episc. Halb. 453 cum . . . episcopus ipsis *canonicis* duos -us . . . assignasset. CHART. Rhen. med. III 1437 quod archidiaconi . . . in suis -bus plenam et liberam exerceant iurisdictionem. CHART. Carniol. II 342 p. 264,1 plebanis . . . in Marchie et Carniolae ac Sauniae -bus constitutis. CHART. episc. Hild. III 292 curia pertinens ad bannum sive ad -um in Holle. *al. v. et l. 19.21.*

***archidiaconia,** -ae *f.* **1** *dignitas et officium archidiaconi – Würde und Amt des Archidiakons:* HUGO FLAV. chron. 2 p. 494,35 decania, -a, praecentura et aliis . . . officiis promissis. p. 494,44 in duabus aecclesiis praelationem optinendo, scilicet -as duas, cum non esset diaconus *eqs.* **2** *pars dioeceseos archidiacono subiecta – Archidiakonatssprengel:* EPIST. Vienn. 26 p. 104,22 de Salmoriacensi -a. 30 p. 108,36 in Salmoriacensi -a consecrationes vel ordinationes . . . Viennensis ecclesia . . . habeat.

***archidiaconium** (-acho-), -i *n.* *dignitas et officium archidiaconi – Archidiakonat:* VITA Ger. Bron. 12 p. 662,21 haec . . . agebantur sub -o eius. RANGER. Anselm. 5336 gradu pollens -chonii.

archidiaconus, -i *m.* (ἀρχιδιάκονος) *script.:* arci-: *l. 72. p. 885,6.27. adde* DIPL. Karoli M. 118 p. 165,34. CHART. Carniol. II 296. *al.* arche-: *l. 72. p. 885,6. adde* FORM. Senon. I 35 p. 201,2.14. FORM. Bitur. 5. archy-: CHART. Carinth. V 460. *v. et p. 886,2.* -dyac-: *p. 885,67. 886,9.23. adde* CHART. Lamb. Leod. 479 p. 590,22. CHRON. Erf. min. p. 546,1. *al.* -acho-: DIPL. Karoli M. 306 p. 461,21 (spur. s. XI./XII.). CHART. ord. Teut. 22.25. CHART. Rhen. med. III 44 p. 49,33. *v. et p. 886,4.* *form.: sing.: nom.* -os: FORM Marculfi 1,2 p. 42,5. -es: LEX Raet. Cur. 20,1 *cod. Ac.* *gen.* -is: BEDA hist. eccl. 5,19 p. 324,23 *cod. M.* *acc.* -em: *p. 885,37.39. adde* STEPH. EDD. Wilfr. 5 p. 198,15 (-um *cod. 1*). *plur.:* *acc.* -es: *p. 886,33.* *abl.* -bus: CAPIT. reg. Franc. 25,2. 86,3. OTTO FRISING. gest. 1,48.52.61. *v. et p. 886,35.* *ellipsis:* ANSELM. LEOD. gest. 41 p. 214,28 quia diaconus es, dic, unde tibi nomen archi?

summus diaconus – Archidiakon (cf. Hinschius, Kirchenrecht. II. p. 183sqq.; Dict. de droit can. I. 1936. p. 948sqq.; LThK.[2] I. p. 824sq.): **I** *usu antiquiore de -is vices episcopi tam in ecclesia cathedrali quam in tota dioecesi gerentibus:* **A** *in univ.:* **1** *de iurisdictione, statu sim.:* CONC. Merov. p. 91,19 absque presbytero aut arci-o . . . iudix publicus audire negotium non praesumat. p. 107,11 ut qui . . . in carceribus deputantur, ab arci-o (arche- *var. l.*) seu

praepositu eclesiae ... requirantur. p. 211,10 quod ... ipsi, quorum villae sunt, ... clericus, qui ad ipsa oraturia deserviunt, ab -o cohercere *non* permittant. LEX Ribv. 61,1 episcopus -o iubeat, ut ei *(servo)* tabulas ... conscribere faciat. FORM. Marculfi 1,1 p. 40,6 nullam ... potestatem in ipso monastirio ... episcopi aut -i (arche-, arci- *var. l.*) ... aut qualibet alia persona ... habere non presumat *(sim. in formulis exemptionis:* DIPL. Merov. I 95 p. 85,45. FORM. Flav. 43 p. 480,36. DIPL. Karlom. [I.] 52 p. 73,13. *al.)*. CAPIT. reg. Franc. 13,3 ut -us episcopi eos *(presbyteros et clericos)* ad synodum commoneat. 37,15 -i super presbyteros parroechianos quandam exercent dominationem et ab eis censum exigunt. 43,15 nec -i sint laici. 187 p. 8,34 adiutores ministerii eorum *(episcoporum)*, id est corepiscopi, -i et vicedomni. WALAHFR. exord. 32 p. 516,12 in quibusdam ecclesiis -os familiae respicit gubernatio. AMALAR. off. 2,13,9 -us eandem consecrationem habet quam ceteri diaconi, sed electione fratrum praeponitur. *saepe. v. et p. 897,21sq.* **2** *de officiis liturgicis:* AMALAR. off. 3,19,25 accipit *sacerdos* ... ab -o duas *oblationes*. 3,26,9 Ioseph *(ab Arimathia)* ad memoriam ducit -us, qui elevat calicem de altari (*cf.* CONC. Karol. 57[c] p. 779,15 asserit significare ... -um Nichodemum. FLOR. LUGD. ad Drogon. 4). ord. expos. I 10,2 -us aut quicumque vicis suae ordine legerit evangelium *eqs.* ORDO Rom. 5,19 duo et duo diaconi altaris cornua osculentur et novissime -us solus. *al. v. et l. 50.* **B** *de certis -is:* **1** *gener.:* CONC. Merov. p. 112,9 Bantardus arci-us directus a domno meo Ruricio episcopo ... subscripsi. TRAD. Frising. 7 testes ...: Victor -us. URSIN. Leod. 2 (MGMer. V p. 325,10) -us effectus curam sub pontifice omnibus ecclesiis ipsius diocisis est prelatus. VITA Ansb. 17 (MGMer. V p. 630,18) *archiepiscopus* -os convocans de praedicatione populorum ... gerere curam ... commonebat. LUP. FERR. epist. 80[tit.] dilecto Usuardo abbati et -o. CHART. Hersf. 29 p. 51,12 (dipl. Ludow. Pii) neque episcopus Mogonciae civitatis ... neque -us eius. MILO carm. 1,6,1,326 *Sulpicius* tunc erat -us et post extitit ... praesul. ADSO Frodob. 27 (MGMer. V p. 83,3) *episcopus Trecassensis* suae sedis -em (-um *4*) ... dirigit. LIUTPR. antap. 4 *Tedbaldum* in Mediolanensi ecclesia -em ... constituit. TRAD. Frising. 1145 Frisingensis episcopus et quidam nobilis eiusdem ęcclesię -us. *saepe. adde:* HONOR. AUGUST. gemm. 1,180 -us dicitur summus diaconus, ut fuit Stephanus vel Laurentius. **2** *spec.:* **a** *de -o ecclesiae Romanae:* LIBER diurn. 59 p. 49,9 ille archipresbiter, ille -us ... servantes locum sanctae sedis apostolicae. CONST. I 38 p. 84,18 per Romanum -um. CHART. Mog. A 293 p. 185,7 data per manus Friderici -i, bibliothecarii et cancellarii sancte Romane ecclesie. BERTH. (?) annal. a. 1073 p. 276,8 Hiltebrandus, Romanae aecclesiae -us, ... expetitur papa constituendus. ORD. coron. imp. 14,18 cum ... cardinalium archipresbitero et -o. 14,46. *al.* **b** *de -o capellae regiae:* HRABAN. epist. 19 Gerolto, sacri palatii -o (RUD. FULD. mirac. 15 p. 340,42). DIPL. Otton. III. 278 p. 700,25 domnus Leo, -us sacri imperii palatii.

II *usu recentiore de praelatis suae potestatis in singulis dioeceseos partibus iurisdictione, visitatione sim. fungentibus:* **A** *de iurisdictione, statu sim.:* CONST. I 396[a],3 (a. 1107) -i nisi adepto diaconatus ordine non sint. 401,4 nullus ... -us aut archipresbyter sive praepositus vel decanus animarum curam ... alicui tribuat *eqs.* CAES. HEIST. hom. exc. 102 -us, si non fuerit sacerdos, asinum poterit ligare et solvere, non animam. 158 p. 125,31 satis potentes sunt hodie -i, adiutores episcopi. p. 126,2 quando -us parochias suas visitat. ALBERT. M. sacram. 226 p. 147,85 -i non habent claves. p. 148,6 non-presbyter potest ligare vinculo anathematis ut -us. p. 148,15 a sacerdote praelato alteri, scilicet -o, potest committi *clavis iurisdictionis*. CHART. Salem. 584 p. 201,12 ut ... *sacerdos* -dyacono in omnibus iuribus ... debeat respondere. *al.* **B** *de certis -is:* **1** *de -o maiore ('Domarchidiakon'; huc spectare possunt etiam nonnulla exempla supra allata, e. g. l. 35.40):* CHRON. Pol. 2,43 p. 113,8 presul, sacerdos, -us. CHART. Argent. I 92 p. 73,24 Heinrico portenario et -o. CHART. Tirol. 381 p. 191,7 Odalricus, Aquilegensis -us et prepositus (CHART. Babenb. 144[B] p. 187,7. CHART. Carinth. V 445 Otto, Dei gratia p. et archy-us ... ecclesie Salzburgensis. *al.*). CHART. ord. Teut. 18 data Accon per manum Petri, Lyddensis -choni regisque cancellarii (*cf.* CHART. Raitenh. 339 [epist. papae] magistri Lafrancii, -i Pergamensis, sancte Romane ecclesie vicecancellarii). CHART. Bund. 439,38 -i sancte Marie matricis ecclesie Cumane. CHART. civ. Halb. 23 p. 32,4 Annonis cellerarii, -i civitatis. CHART. Lux. IV 82 p. 128,33 maior -dyaconus *Treverensis* (CHART. Rhen. med. II 207 p. 245,19sq. Wilhelmus maior decanus, Theodericus m. -us ..., Odowinus -us et magister scholarum). *saepe. v. et l. 24.* **2** *de -is ruralibus ('Landarchidiakon'; cf.* GLOSS. III 378,51 St.-S. -us id. archipresbiter, quem vulgo guuwedechen nominant): EPIST. Hann. 17 p. 40,16 tam ipsum *decanum*, quam alios ... *Tullensis* ecclesię -os. DIPL. Loth. III. 1 Embrico prepositus (*Erpisfortensis, cf.* 3) et -us (CHART. Raitenh. 195 Hainricus Dei gracia p. et -us Kymensis. *al.*). CHART. Heinr. Leon. 27 p. 37,39 Esicus -us *Goslariensis*. LAMB. LEOD. Matth. IV 33 ecclesia *(Arae Lunae)* ab -o sigillo damnata erat. CHART. Babenb. 180 p. 245,15 Chunradus, -us Carinthie, Rudbertus, -us Marchie. CHART. episc. Halb. 477 p. 426,83 -us orientalis. CHART. Merseb. 236 p. 189,4.14 marchiones ... habebunt ius presentandi -os (-dyac- *C*) novarum terrarum ipsius diocesis ..., relique vero terre ... ad -um cathedralis ecclesie pertinebunt. 249 ut, quicumque ... provisor ... hospitalis fuerit electus, -o loci rite ac canonice presentetur investituram ... recepturus ab ipso. CHART. Carniol. II 173 -i Saunie et Villacensis. CHART. episc. Hild. II 940 -us de Berlin. CHART. civ. Erf. 171 p. 99,31 Erfordensibus, Iecheburgensibus et Durlonensibus -is. CHART. Carinth. V 443 magistro F(riderico), -dyacono iuxta Traham. *saepe.* **3** *usu mixto:* CHART. Argent. I 13 p. 8,24 (s. XII.) qualiter ... *episcopus* singulis *archidiaconatibus* singulos -es ... in vice sua preposuerit. OTTO FRISING. gest. 1,48 p. 68,6 *Pictavensis episcopus* a duobus -bus suis ... ad summi pontificis examen vocatur. CHART. Hall. I 135 p. 131,26 Conradus, magister Gernandus, -i ecclesię nostre. CHART. episc. Halb. 972 p. 203,2 Metensis episcopus ... abbatibus, prioribus, prepositis, -is, archipresbiteris ... salutem. *al.*

***archidicus**, -a, -um. *eloquentissimus – höchst wortgewandt:* CARM. de Cass. 529 rhetores -i depromant syrmate dulci, quę virtus illi fuerit.

***archidilectus**, -a, -um. *dilectissimus – geliebtester:* EPIST. Worm. I 42[tit.] -o magistro suo.

***archidoctor**, -oris *m. princeps doctorum – erster und größter Lehrer:* ALBERT. M. caus. element. 1,1,1 p. 585[b],13 sequentes Aristotelem, -em philosophiae.

***archiducissa**, -ae *f. uxor principis ducum – Gattin des mächtigsten Herzogs, 'Erzherzogin':* GENEAL. Brab. (MG Script. XXV p. 404,42; s. XIII.[2]) filia Francorum regis *(sc. Margareta)* fit Lotharicorum -a, duci nunc associata Iohanni.

***archidux**, -cis *m. dux vel princeps potentissimus, princeps ducum – mächtigster Herzog oder Fürst, 'Erzherzog':* RUOTG. Brun. 20 p. 19,13 *Otto* Brunonem occidenti tutorem ... et, ut ita dicam, -em ... misit (SIGEB. GEMBL. Theod. 7 Bruno -x et archiepiscopus. CAES. HEIST. Engelb. 2,16 p. 277,20 iuxta mausoleum nobilissimi presulis *Coloniensis* et -is *Westphaliae* Philippi). VITA Annon. IV 2,1,1 Romani imperii caesar et -x, Henricus ... tertius. GENEAL. Brab. app. 3 (MGScript. XXV p. 393,22) Pipinum Parvum, -em Lotharingie et Brabantie quintum. 9 p. 395,26 preter tres principes et tres -es. p. 404,25 *(de Iohanne, duce Brabantie)* dux hic -x est (*antea:* dux princepsque ducum).

***archielectus**, -i *m. script.:* arci-: *p. 887,3.* archy-: CHART. Burgenl. 75. CHART. Salisb. IV 20.

archiepiscopus electus (nondum consecratus) – erwählter (noch nicht ordinierter) Erzbischof: CHART. Rhen. med. II 1 p. 35,28 (a. 1169) domno Arnoldo, Treverensi tunc -o. 239 acta sunt hec ... Teoderico Coloniensi -o ex istente. CAES. HEIST. Engelb. 2,13 p. 271,16 infeodatus a rege -us ... Moguntiam descendit. CHART. Rhen. inf. II 169 testes ...: Sifridus, Moguntinus -us, Theodericus, archiepiscopus Treverensis. 238

C(onradus), Dei gratia sanctae Coloniensis ecclesie -us et cancellarius Italie. ANNAL. Mell. Lamb. a. 1258 electio Ulrici, arci-i Salzpurgensis, Rome confirmatur. CHART. Carinth. V 120 per nunc antistitem aut per suos successores archiepiscopos vel -os. *saepe.*

***archiepiscopalis**, -e. *metropolitanus – erzbischöflich, Erzbischofs-:* STEPH. EDD. Wilfr. 43 p. 236,22 in sedem meam -em (RIMB. Anscar. 23 p. 49,1 ut sedes suffraganea in -em verteretur. CONST. II 400,6 p. 511,11. *al.*). RIMB. Anscar. 23 p. 51,35 Bremensis ecclesia ... facta est -is. EPIST. Col. 3 ut ... ei transmittere dignemini ... -e pallium (BERNH. CONST. can. 46 p. 515,27. *al.*). DIPL. Arnulfi 90 locum. CHART. Mog. A 210 -i nostra auctoritate. 376 p. 278,3 mitram. CHART. Rhen. med. I 396 p. 452,14 familiaribus, qui -es servientes dicuntur. CHART. Heinr. Leon. 19 p. 28,20 -em cathedram Colonie. CHART. Rhen. inf. I 551 agros istos in pheodo tenuit de manu -i Coloniensi. SALIMB. chron. p. 267,12 in ecclesia Ursiana, que est -is ecclesia civitatis Ravenne. p. 294,33 civitas. *persaepe.*

***archiepiscopatus**, -us *m. script.* archęep-: *l. 30.*

1 *sacerdotium et officium archiepiscopi – Würde und Amt des Erzbischofs:* BEDA hist. eccl. 3,29 p. 196,15 quatinus accepto ipse gradu -us catholicos ... ordinare posset antistites. WILLIB. Bonif. 6 p. 35,4 sumpto ... -us pallio. NICOL. I. epist. 26 p. 291,40 ut episcopus Bremonensis ... potestatem et honorem -us super Danos ... habeat. THIETM. chron. 2,22 Aethelbertum ... ad -us apicem ... promovit. OTTO FRISING. gest. 2,27 p. 132,25 Ravennatensem -um per cleri et populi electionem ... a principe accepit. ANNAL. Basil. a. 1276 p. 200,12 Innocentius ... in archę-u non peregit annum. *saepe.* **2** *sedes metropolitana – Erzbistum:* CHART. archiep. Magd. 95 p. 138,11 (a. 981) ęcclesia ... Magadaburgensis ... -us honore hactenus floruit. 139 p. 197,26 (epist. papae) confirmamus tibi ... -um Magadaburgensem cum suis omnibus pertinentiis. BRUNO QUERF. Adalb. A $12^{in.}$ episcopatum deiecit, ut ... -um ditaret. WIPO gest. 1 p. 10,4 -um Moguntinensem rexit Aribo. ADAM gest. 2,16 Magedburgensi -ui subiecta est tota Sclavania. GREG. VII. registr. $7,14^{a}$,7 p.487,9 patriarchatus, primatus, -us, episcopatus frequenter tulistis pravis. CHART. Mog. B 38 p. 43,30 Meingotus, vicedominus -us nostri. WILBR. OLD. peregr. 1,19,14 in hac ecclesia *(sc. Tharsis)* ... ordinaverat dominus rex ... -um Latinum. CHART. Babenb. 309 p. 147,21 in diocaesi Salisburgensis -us. CHRON. Erf. min. p. 604,12 papa ... -um de Wormacia transtulit ... in Maguntiam. *al.* **3** *dioecesis archiepiscopo subiecta vel provincia ecclesiastica – Erzdiözese oder Kirchenprovinz:* EKKEB. SCHON. cath. 10,9 in his tribus *(sc. Treverensi, Coloniensi, Maguntinensi)* -bus (*syn.* provinciis), qui principales sunt apud Teutonicam gentem. ANNAL. Ianuens. I p. 187,24 *varietates* orte fuerant per universum -um nostrum. CHART. Mog. B 129 p. 131,14 infra -us nostri ambitum. CHART. Bund. 460 in -u Maguntino in episcopatu Curiensi. CHRON. Reinh. a. 1232 p. 614,12 oppidum Fritzlar -us Moguntini. *al.* **4** *ecclesia cathedralis – erzbischöfliche Kathedrale:* ROM. SALERN. annal. a. 1154 p. 236,9 rex Rogerius ... sepultus in -u eiusdem civitatis *(sc. Panormi).*

***archiepiscopium**, -i *n. tmesis: l. 68.*

1 *sacerdotium et officium archiepiscopi – erzbischöfliche Würde und Amtsgewalt:* CHART. Mog. A 606 p. 526,15 (a. 1136; spur. ?) auctoritate ... nostra, qui ordinarii iudicis vicem racione -i in predicto loco tenemus. **2** *sedes metropolitana – Erzbistum:* DIPL. Otton. I. 365 novum -um *(sc. Magdeburgense)* inter gentiles ... situm. ANNAL. Magd. a. 969 p. 149,17 Magdeburgense -um ab Ottone ... fundatur. a. 982 p. 156,27 *Merseburgensem episcopatum* pro abbatia -o adiciens tenuit *Giselharius.* ODO Ern. duc. p. 312^{E} caesar multae ditionis dote locum ditans, ubi magnum conderet archi nomen episcopii *eqs.*

***archiepiscopius**, -a, -um. *archiepiscopalis – Erzbischofs-:* EPIST. Alcuin. 127 p. 188,8 in duas -as sedes.

***archiepiscopo**, -are. *in archiepiscopatum sublimare – zum Erzbistum erheben:* CHART. Austr. sup. II app. 5 p. 710,3 (epist. papae spur. s. $X.^{ex.}$) Lauriacensem ecclesiam ... -amus et in culmen metropolitanum sublimamus.

subst. **archiepiscopans**, -antis *m. qui officio archiepiscopi fungitur – einer der das Amt eines Erzbischofs bekleidet:* BERNH. CONST. can. 30 capit. p. 475,40 quicquam divinum ab eodem *(invasore papa)* vel ab aliquo per eum -e vel -is ordinato ... accipere. 42 cuiuslibet ex eius pallio -is sive episcopi (46 p. 515,29).

archiepiscopus, -i *m.* (ἀρχιεπίσκοπος) *script.:* ha-: DIPL. Arnulfi 143 p. 219,2 ha-um Hattonem *(cf. p. 893, 32).* arci-: HETTI epist. 1. CONST. II 45 p. 57,5. *al.* arhi-: DIPL. Conr. II. 36. 37. 39. archy-: DIPL. Karoli M. 118 p. 165,30. EPIST. Reinh. 19 p. 19,20. *al.* archeep-: FORM. Bitur. 16 p. 176,36. -ięp-: DIPL. Heinr. IV. 5. -pysc-: CHART. archiep. Magd. 430. *ibid. al.* -ischo-: CHART. archiep. Magd. 372 p. 488,2 (a. 1180). 388 p. 510,14. *tmesis et ellipsis: in metro:* WALAHFR. carm. 43,1,5 episcopus archi. *v. et p. 889,16. in prosa:* CONO LAUS. gest. cont. p. 808,15 dictus archi- et episcopus *(sc. Bisuntinus et Lingonensis). v. et p. 889,27. fort. add.:* HEINR. TREV. gest. 4 p. 416,23 in archi Trevirorum episcopum.

episcopus praecipuae auctoritatis vel rector ecclesiae metropolitanae – Erzbischof (cf. Plöchl, Kirchenrecht. ^{2}I. p. 337; Feine, Rechtsgesch. p. 200sqq. et passim): **I** *latius de episcopis honore pallii et titulo -i necnon maiore quam ceteri auctoritate praeditis:* CONC. Karol. 1,1 ordinavimus per civitates episcopos et constituimus super eos -um Bonifatium, qui est missus sancti Petri (5 p. 38,6 Bonifatii, sanctissimi -i provinciae Germaniae. WILLIB. Bonif. 8 p. 41,10 Bonifatius -us, Mogontiae civitati ... pontificatu praesidens. LIUTG. Greg. 10 p. 75,12sq. Willibrordus -us et confessor et Bonifatius martyr atque -us. *al. usu minus accurato:* CHART. Fuld. B 11 [a. 751] domnus Bonifatius, -us urbis Mogontię. EKKEB. SCHON. cath. 10,8 Bonifatius ... missus est ... Maguntiam et primus in ea -us factus est. *al.*). 14 p. 82,18 Uuilcarius ..., -us Galliarum. 19^{6},55 p. 171,16 ut Angilramnum -um in suo palatio assidue haberet (DIPL. Karoli M. 161 p. 218,19 Angilrannus, Mettensis ecclesie -us atque capellanus palacii nostri). 36 p. 259,6 Hildibaldus ..., sacri palatii -us *(cf. A. Hauck, Kirchengesch. Deutschl. ^{8}II. 1954. p. 212^{4}).* CAPIT. reg. Franc. 12,3 constituemus super eos *(episcopos)* -us (-um *var. l.*) Abel et Ardobertum *eqs. (cf. Dict. de droit can. I. 1936. p. 931).* COD. Lauresh. 1 p. 267,14 Rûdgangus -us *(Metlensis)* et abbas (*cf.* ALCUIN. Willib. 1,31 [MGMer. VII p. 137,26] abba Aldberctus, successor venerandi -i *Willibrordi.* ANNAL. Lauresh. a. 764 Chrodegango -o et suos monachos). CHART. Bund. 57 p. 50,4 (dipl. Ludow. Pii) Drogo -us et sacri palatii nostri archicapellanus. ANNAL. Quedl. a. 1009 sanctus Bruno, qui cognominatur Bonifacius, -us (*'Missionserzbischof'*) et monachus. *al.*

II *strictius de episcopis metropolitanis (cf.* GLOSS. III 179,31 St.-S. -us vel metropolitanus ercibiscof): **A** *in ecclesia catholica:* **1** *in univ.:* CONC. Karol. 34 de baptismo, ut unusquisque -us suos suffraganeos ... admonere studeat *eqs.* COD. Karol. 91 p. 628,24 sub nullius -i iurisdicione esse. CAPIT. reg. Franc. 281,8 si ... -us defunctus fuerit, vicinus episcopus ipsius dioeceseos cum comite ipsam sedem praevideat *eqs.* 297,1 p. 428,19sq. sicut nec -i sine coepiscopis, ita nec coepiscopi sine -orum consensu ..., nisi quae ad proprias pertinent parroechias, debent praesumere. GREG. VII. registr. 6,35 p. 450,15 sedes apostolica ... presules, -os et primates ordinavit. ALBERT. M. sacram. 214 p. 139,83 de ordine -orum et primatum et papae. *saepe.* **2** *de certis metropolitis:* STEPH. EDD. Wilfr. 54 p. 250,13 (epist. papae) *Berhtwaldum* -um ibidem *(sc. in ecclesia Cantuariorum)* confirmavimus. BEDA hist. eccl. 4,17 p. 239,12 (synod.) Theodoro ..., -o Brittaniae insulae et civitatis Doruuernis. TRAD. Frising. 186 missi domni Karoli ..., Arn videlicet -us et Adaluuinus coepiscopus. VITA Lamb. Font. tit. (MGMer. V p. 608,2) Lanberti, abbatis Fontanellae et -i Lugduni (DIPL. Ludow. Inf. 69 p. 204,38 Hatho venerabilis -us et abbas. *al.*). RIMB. Anscar. 1 p. 18,10 Anskarii, primi Nord-

albingorum -i et legati sanctae sedis apostolicae ad Sueones *eqs.* (ADAM gest. 3,76. TRAD. Salisb. II 226. *al.*). 12 p. 34,18 Anskarium . . . imperator . . . consecrari fecit -um per manus Drogonis . . . astantibus -is Ebone Remensi, Hetti Treverensi et Otgario Magonciacensi. DIPL. Arnulfi 90 Deotmarus . . ., Iuvavensis ecclesiae -us et archicappellanus noster *(cf.* DIPL. Conr. I. 1 Hathonis -i summique cappellani. *al.)*. DIPL. Zwent. 13 p. 41,17 Ratbodus . . ., ecclesie Treverensis venerandus -us nostrique palatii archicancellarius *(cf.* CHART. Bund. 331 p. 242,17 [dipl. Frid. I.] Arnoldus, Coloniensis -us et Italici regni cancellarius. ANNAL. Ianuens. I p. 247,11 cum Christiano, Magontino -o et Germanie archicancellario. *al.)*. RUOTG. Brun. 41 p. 43,10 unxerunt . . . Ottonem . . . Bruno -us, Wilhelmus et Heinricus *(cf.* ORD. coron. imp. 15,4 p. 49,5. *al.)*. VITA Maxim. Trev. II 30 Trevericę sedi firmatur episcopus archi. THIETM. chron. 6,68 Redingus ab -o constitutus est ad prepositum cum . . . electione confratrum. WIPO gest. 2 p. 18,36 -us Moguntinensis, cuius sententia ante alios accipienda fuit. BERTH. (?) annal. a. 1078 p. 309,54 electione . . . metropolitani et -i sui Mogontini . . . in episcopum consecratus . . . est. MARIAN. chron. a. Chr. 513 sanctus Patricius, Hiberniae -us. PRIMORD. Windb. 3 p. 561,47 sancti Gregorii, Armeniorum quondam . . . -i. OTTO FRISING. gest. 1,17 p. 30,34 Albertus – nam id iuris, dum regnum vacat, Maguntini -i ab antiquioribus esse traditur – principes regni . . . convocat. ANNAL. Frising. a. 1200 a . . . Kunrado, Maguntine sedis archi- et Sabinensi episcopo. SUMMA dict. Saxon. 7,2 p. 220,21 in principibus -is et episcopis Alemannie, qui utroque gladio sunt insignes et tam spiritualia quam temporalia possunt conmittere. *persaepe. de papa: v. p. 893,33.* **3** *abusive:* HUGEB. Willib. 4 p. 102,14 venit ad urbe Capua et ille -us misit eum ad alio urbe. DIPL. Arnulfi 163 p. 249,6 (spur. s. X.) Vivulo, quondam sanctae Lauriacensis aecclesię -us, . . . primus episcopavit *sedem Pataviensem* (*cf.* HERM. ALTAH. inst. p. 369,41). TRANSL. Dion. Ratisb. 25 p. 366[a],26 a sancto Paulo apostolo Atheniensium ordinatus -us *Dionysius.* **B** *extra ecclesiam catholicam:* **1** *de haereticis:* CHRON. Sigeb. cont. a. 1146 (MGScript. VI p. 389,17) episcopos etiam et -os . . . ordinabat *Eunus haereticus Britannicus.* **2** *de sectis orientalibus:* CHRON. reg. cont. IV a. 1237 p. 270,6 patriarcha Iacobitarum orientalium . . . cum maximo comitatu -orum, episcoporum . . . et monachorum. p. 270,21 duo -i, unus Iacobinus de Egipto et alius Nestorianus de oriente.

***archieraticus** (-iger-), -a, -um. (ἀρχιερατικός) *(archi)episcopalis – (erz)bischöflich:* AGNELL. lib. pont. 40 augustus . . . XIV civitates . . . largitus est -geratica potestate (-ae potestati **2**; *de fonte cf. notam ed.*) et usque in praesentem diem XIV civitates cum episcopis sub Ravennense ecclesia redactae sunt. 100 pie tenuit -a sede. 136 -am dignitatem. NICOL. I. epist. 85 p. 444,20 in regia urbe *(sc. Constantinopoli)* . . . apicem -ae potestatis . . . habere.

archiereus (archy-), *acc.* -ean *m.* (ἀρχιερεύς) *episcopus – Bischof:* IOH. SCOT. carm. 7,2,14 rexit Cecropidas pervigil -s *Dionysius.* ODBERT. Frid. 1 Fredericus, Fresonicae gentis archy-s (archue- **1.2**). *de summo pontifice:* LIUTPR. antap. 2,48 p. 59,9 Ravennatae sedis, secundus qui post Romanum -ean archipraesulatus habebatur.

***archiergatus,** -i *m.* (*cf.* ἐργάτης) *magister fabricae – Werkmeister:* AGNELL. lib. pont. 73 accersitum -um, id est principem operis.

archifer *v.* arcifer.

***archiflamen,** -inis *m.* **1** *sacerdos provinciae, archiereus – Provinzialoberpriester (cf. Feine, Rechtsgesch. p. 91):* OTTO FRISING. chron. 3,2 p. 137,21 ubi . . . sub principibus gentium flamines erant, ibi . . . a nostris locati sunt episcopi, ubi illi -es, nos archiepiscopos . . . habere cepimus ([*e Ps. Isid., cf. notam ed.*]. *cf.* ALBERT. MIL. chron. 132). **2** *archiepiscopus – Erzbischof:* ACTA imp. Böhmer 124 p. 116,21 (a. 1166) ut metropolitanus eius *(ecclesiae Viennensis)* inter caeteros -es principalem locum . . . obtineat.

***archiformis,** -e. *primiformis – urbildlich:* ALBERT. M. eccl. hier. 4,3 p. 645[b],3 'respiciunt *sancti* ad solam intelligentiam', id est Deum, '-em' (*PG 3,473[D]* ἀρχέτυπον), id est principalem formam habentem.

***archigallina,** -ae *f.* *gallina exquisitior – erstklassiges Huhn:* BERNOLD. WAT. chron. 28 commune legumen, fercula non digniora, non archipisces, non -ae *eqs.*

Archigenes, *acc.* -em (-en) *m.* ('Αρχιγένης, *sc. medicus celeberrimus, cf. Iuv. 6,236. v. et* PAUL. AEGIN. cur. 203 p. 136,25 -es . . . dicit. 243 ex -is iera) *script.* archy-: *l. 13. medicus – Arzt:* BENZO ad Heinr. 7,2 p. 672,44 precepit -em venire. THIOFR. Willibr. I A 19 p. 471[c] advocans -en . . ., ut arte hypocratica tanta evaderet supplicia (II 2,497 archygenen).

***archigeraticus** *v.* *archieraticus.

archigeronta, -ae *m.* (ἀρχιγέρων) *?magister senior – ?Altmeister:* COSMAS chron. 1 praef. p. 2,10 liberalium artium studiis pleniter imbuto . . . -e Gervasio *(antea:* ad Gervasium magistrum *[cf. notam ed.])*. *in malam partem:* COSMAS chron. 1,30 p. 55,20 fuit hic Ztrahquaz . . . tocius erroris mandrita atque in omnibus operibus malis iniquorum -a.

***archilegatus,** -i *m.* *princeps apostolorum – Apostelfürst:* CARM. libr. III 40,24 *ecclesia Babenbergensis* archilegato dans prima cubilia Petro.

***archilevita,** -ae *m.* *archidiaconus – Archidiakon:* LAMB. TUIT. Herib. 1,11 p. 750,39 -a Vincentius . . . magnificus martyrio. 2,2 p. 1246,43 -ae Laurentii. VITA Ger. Bron. 12 p. 662,24 humillimus -a *Adhelelmus* (p. 662,40). DIPL. Karoli M. 307 p. 464,23sq. (spur. s. XI.[2]) signum Gebice -e; Wantardo -a subscripsi *eqs.* NIZO Frid. 5 matris ecclesiae *(Leodiensis)* canonicus efficitur, deinde -a ordinatur.

***archilevitica,** -ae *f.* *dignitas archidiaconi – Würde des Archidiakons:* VITA Boniti 15 (MGMer. VI p. 127,16; s. VII.) Cautinum -ae ministrum.

***archilogotheta** (-tet-), -ae *m.* (λογοθέτης) *archicancellarius – Erzkanzler (cf. Bresslau, Urkundenlehre. I. p. 454):* LAMB. TUIT. Herib. 1,5 p. 743,28 Otto imperator . . . Heriberto -tetae gratiam et Coloniam.

Archiloicus, -a, -um. ('Αρχιλόχειος, Archilochicus) *de metro i. q. ab Archilocho inventus vel adhibitus – archilochisch:* **1** *de tetrametro dactylico cum ithyphallico:* METELL. Quir. 4[tit.] versus -us tetrametro heroico et tribus trochaeis . . . constat. **2** *de tetrametro trochaico catalectico:* HERM. AUGIENS. vit. p. 385[adn.] metrum trochaicum -um, constans ex VII pedibus et sillaba *eqs. de tetrametro trochaico catalectico per dimetros diviso:* METELL. Quir. 33[tit.] metrum trochaicum -um recipiens spondeum (-um uno versu acatalectico, altero catalectico β). **3** *de dimetro iambico:* PAUL. DIAC. Lang. 1,26 p. 67,27 ymnum . . . metro iambico -o ita texuimus *eqs.*

***archilupus,** -i *m.* *princeps luporum – Erzwolf:* NIVARD. Ysengr. 4,790 arripe primum -um turbę totius hucque rota.

archimagirus (-marg-), -i *m.* (ἀρχιμάγειρος) *praepositus mensae regiae – Truchseß:* GLOSS. IV 112,29 St.-S. -margirus (i. princeps cocorum *add. i*) truchsazzo.

***archimagister,** -i *m.* *scholae cathedralis praepositus – Vorsteher der Domschule (cf. Fr. A. Specht, Gesch. d. Unterrichtswesens. 1885. p. 182):* COD. Udalr. 182 amico E(keberto), Coloniensi -o, H. suus . . . salutem.

archimandrita (-es), -ae *m.* (ἀρχιμανδρίτης) *form.:* -es: *p. 891,14.* -em: *p. 891,41. metr.* archī-: EPITAPH. var. II 58,6. *v. et p. 891,31.*

I *de ordine monastico:* **A** *strictius:* **1** *abbas superior, abbas generalis – Oberabt, 'Erzabt':* CHART. Fuld. A 713 p. 330,27 (privil. papae a. 969) ut . . . Uuldensis abbas ante alios abbates Galliae seu Germaniae primatum . . . obtineat necnon et -a consultior . . . permaneat *(cf. K. Lübeck, ZRGKan. 33. 1944. p. 277sqq.).* HUGO FARF. opusc. hist. p. 39,28 *Oddonem, abbatem Cluniacensem,* -am constituit *Albericus* super cuncta monasteria Rome adiacentia. *iron.:*

[Payr]

LEO MARS. chron. 2,61 *(de principe)* mandat ... ille summus -a, ut aliquot de ... prioribus ad eum Capuam pergant, quatinus ... abbatem illis constituat. PETR. CAS. (?) chron. 4,88 p. 806,44 *(de monachis)* in unum summi -ae convenientes per archipresbyterum suum in ... Oderisium sententiam depositionis ... promulgant. **2** *abbas – Abt (plerumque de abbatibus praecipuae auctoritatis):* VITAE patr. Iur. 3,21 refutato -arum orientalium instari. ALDH. virg. I 13 p. 242,11 a Cassiano, Massiliensis parrochiae -a (38 p. 287,11 quingentorum ... monachorum -a et rector extiterat). WILLIB. Bonif. 4 p. 14,7 -a, qui ... praeerat monasterio. CONC. Karol. 21 p. 194,3 neque ... quilibet de clero vel etiam -is ... sibi licentiam tribuat ineundi *(in monasteria puellarum).* ODILO SUESS. Seb. 24 (11) Ingoaldus -es. CARM. Cent. 82[tit.] ad nostrum -am. ANDR. STRUM. Ioh. 84 in ... Passinianensi cenobio, ubi domnus -a Iohannes ad celestia migravit. ORTL. chron. 1,11 p. 54,3 Willehelmus -a *Hirsaugiensis.* ANNAL. Div. a. 990 (MGScript. V p. 41,16) ordinatio ... Willelmi, Divionensis abbatis coenobii, ... in officio -e atque presbiteri. *al.* **B** *latius i. q. pater (venerabilis) – (ehrwürdiger) Vater:* **1** *de eremita:* COSMAS chron. 1,37 p. 66,18 anachorita, sanctarum virtutum -a. **2** *de luminibus ordinis canonici* (*opp.* abbates): ARNO REICHERSB. scut. p. 1498[c] per meos *(sc. ordinis canonici)* -as Hilarium, Ambrosium et Augustinum ... spiritualium frugum abundantia ... reposita est.

II *de clericis i. q. praelatus, antistes – geistlicher Würdenträger, Oberhirte:* **A** *archiepiscopus – Erzbischof:* ERMENR. Sval. 2 sancti Bonifacii -ae. HINCM. Remig. app. p. 349,17 gloriosus -a Remigius. CHART. Lux. I 173 p. 235,13 Heinrici, Trevirorum -e. BRUNO QUERP. Adalb. A 9 -a Mogontinus ... Willigisus. WALDO Anscar. 29,6 -am sacrari caesar ... Anscharium fecit. VITA Gebeh. Salisb. II 27 p. 47,30 -a Iuvavensis Chunradus. HUGO TRIMB. registr. 322 Remensis yconomus et -a Gwillermus. *al.* *de papa:* ALCUIN. epist. 94 p. 139,1 probatissime -a. THEOD. AMORB. Mart. 11 Romanae urbis -a Martinus. **B** *episcopus – Bischof:* DIPL. Otton. I. 140 p. 221,19 consultu ... Adelberonis, Mettensis ecclesie -e. CHART. Merseb. 52 hoc predium idem -a ... concessit. **C** *parochus – Pfarrer:* GLOSS. V 46,16 St.-S. -a i. pharrare. **D** *usu vario:* DIPL. Otton. II. 283 p. 330,15 inter quos *(aulicos)* quendam -em et consecretalem meum ... repperi. ALBERT. M. Is. 44,20 p. 454,7 summis ecclesiae -is.

***archimentariensis** *v.* *archicommentariensis.

***archiminister,** -i *m.* **1** *eccl.:* **a** *archidiaconus – Archidiakon:* PASS. Praeiecti I 13 p. 233,6 hec conditio ... fuerat facta predicti -i, quia se credebat in ipso ministerio *(sc. episcopi)* successorem (*postea:* leviticum ... servitium). VITA Leod. 1,99 (MGPoet. III p. 9) meritis crescentibus -r efficitur. **b** *archangelus – Erzengel:* EPITAPH. var. II 22,3 ferunt Domino qui laudes ..., prompti servitio desudant -o *(sc. Michaeli).* **2** *publ.:* *summus consiliarius – erster Ratgeber (cf. Brunner, Rechtsgesch. II. p. 142):* CAPIT. reg. Franc. 220 p. 99,38 signum Bosonis, incliti ducis et sacri palatii -i atque imperialis missi (221 p. 104,2).

***archimonasterium,** -i *n.* *monasterium principale – bedeutendes Kloster:* CHRON. Andag. 47 p. 118,2 si ... *abbas s. Huberti* convenit idoneus inesse apostoli Francorum *(sc. s. Remigii)* -o.

***archimonetarius,** -i *m.* *magister monetae – Münzmeister (cf. H. Troe, Münze, Zoll und Markt ... 1937. p. 39sqq.):* CHART. Brunsv. II 147 (a. 1253) Brunewicensis civitatis consules, ... Ludolfus -us, Henricus clericus (173. CHART. Gosl. II 35).

***archimonium,** -i *n.* *(cf.* patrimonium, regimonium *sim.)* *?patriarchatus – ? Patriarchat:* CARM. de Aquil. 10,2 (MGPoet. II p. 151) katervatim perit omnis illustris nobilitas -o sublato dirutisque menibus.

***archinotarius,** -i *m.* *summus notarius, archicancellarius – Vorstand der Kanzlei, Erzkanzler (cf. Waitz, Verf.-Gesch. III. p. 513[3]):* **1** *capella vel curia regis vel imperatoris:* FOLCUIN. Bert. 2,2 p. 82,26 (dipl. Ludow. Pii) frater noster Hugo, sacri palatii nostri -us. DIPL. Otton. I. 418 Uuillisus cancellarius advicem Rodberti -i subscripsi (*inde* DIPL. Otton. II. 45). **2** *in curia Romana:* CONST. I 450 p. 678,3 (s. XI.[ex.]) scripta per manum Gregorii -i nostri. **3** *in curia (archi)episcoporum:* TRAD. Frising. 1463 (a. 1058) Otbertus -us recognovi. CHART. Eichsf. 91 p. 55,38 data ... per manum boni viri, domni Magni -i.

***archioeconomus** (archyc-), -i *m.* (οἰκονόμος) *summus oeconomus ecclesiae – oberster Verwalter des Kirchenvermögens:* CAPIT. reg. Franc. 153 p. 311,9 sive ipse archyc-us (oeconomus *Iulian. epit. novell. 7,32*) alienaverit *res eqs.*

archiotidon *sim. v.* arceuthis.

***archiparaphonista** (-fon-), -ae *m.* *(cf.* παραφωνία) *de gradu superiore in schola cantorum i. q. summus paraphonista – rangältester Paraphonist (cf. C.-A. Moberg, ZMus-Wiss. 12. 1929/30. p. 220sqq.):* ORDO Rom. 5,51 descendit subdiaconus sequens in scolam et accipit in fontem de manu -ae (6,46 -fonistae). 6,15 -fonista, id est quartus scholae, qui semper debet pontifici de cantoribus nunciare.

***archipastor,** -oris *m.* *de archiepiscopo i. q. summus pastor – Oberhirte:* CHART. Salisb. II 81 p. 140,5 (c. 1172/76) Baldevinus ..., Iuvavensis ecclesie -r indignus (CHART. Carinth. I 19 p. 62,12).

***archipater,** -tris *m.* **1** *patriarcha (populi Israel) – Patriarch, Erzvater:* CARM. imag. 21,9,1,3 *(de evangelio Matthaei)* Christi genealogia formans ceu doctrinalia punctum in -bus locat. **2** *archipontifex – Oberhirte:* **a** *de archiepiscopis:* ALCUIN. carm. 103,3,3 pius -r, Metensis gloria plebis, Hrotgangus. CARM. Cent. 112,3 humili -i *Ansegiso.* GESTA Camer. 1,85 Brunonis ... -is. **b** *de papa:* CONST. II 233,1 (a. 1240) ecclesie generalis -r (archipresbiter *C4*).

archipirata, -ae *m.* (ἀρχιπειράτης) *script.:* arci-: ALDH. ad Acirc. 133 p. 185,3 *(var. l.).* -pyr-: *l. 38sq.41.*

1 *strictius i. q. dux piratarum – Seeräuberhauptmann:* ALDH. virg. I 42 p. 294,22 ut barbarus praedo vel crudelis -a. HUGO FLOR. act. 1 p. 378,25 Danorum erat dux Rollo ..., Gurmundi regis et -pyratae propincus. *sensu convicii:* HUGO FLAV. chron. 2 p. 466,11 Heinrico *(sc. IV.)* -pyratae, usurpatori imperii (*de eodem:* EKKEH. URAUG. chron. a. 1106 p. 239,33 a catholicis ... -pyrata simul et heresiarcha ... dicebatur). **2** *latius i. q. amiraldus, praefectus classis – Flottenkommandant:* **a** *in regno Siciliae:* OTTO SANBLAS. chron. 39 p. 61,8 Margaritam -am, potentissimum illius terre baronem (41 p. 66,8). **b** *apud Arabes:* HIST. peregr. p. 121,27 -am debellatum et captum ... in urbem *Tyrum* adducunt.

***archipiscis,** -is *m.* *piscis exquisitior – erstklassiger Fisch: v. p. 890,7.*

***archiplebanus,** -i *m.* *archipresbyter – Erzpriester:* TRAD. Bercht. 125 (QuellErörtBayerGesch. I p. 364,11; s. XII.[2]/XIII.) -us Ratisponensis ęcclesię Dietmarus.

***archipoeta,** -ae *m.* *princeps poetarum – Erzpoet:* ARCHIPOETA 2 superscr. cod. Goth. f. 2[b] -a. CAES. HEIST. mirac. I 2,15 p. 84,15 vagus quidam clericus ..., quem vocant -am.

archipontifex, -icis *m.* *tmesis: l. 58.*

archiepiscopus – Erzbischof: HINCM. carm. 7,1,5 archique pontifici distinguit iusque modumque *iste pitatiolus.* VITA Chrod. 26 p. 568,7 coepit ..., quicquid -es agere consuerunt, apostolica auctoritate agere *Chrodegangus.* DIPL. Otton. III. 252 sine ipsius loci -is licentia. COD. Bald. 17 -x tradidit ... hobam (*syn.* archipraesulis). LIBELL. de reb. Trev. 3 p. 100,41 substituens eiusdem sedis *(sc. Iuvavensis)* -i tres episcopos suffraganeos *Bonifatius.* BENZO ad Heinr. 1,9 p. 602,36 -x Ambrosianus *(i. Mediolanensis).* GESTA Trev. cont. IV 7 p. 404,33 duo -es, Moguntinus ... et Coloniensis. *al.*

***archipontificatus,** -us *m.* *sacerdotium et officium archiepiscopi – Würde und Amt des Erzbischofs:* BONIF. epist. 78[tit.] fratri -us infula sublimato, coepiscopo Cudberhto. ALCUIN. epist. 264[tit.] Aquilae -us honore sublimato. FUND. Brunw. 23 Herimannus ... Coloniae -um ... adeptus est.

[Payr]

archiposia (archy-) *m.* (*cf.* συμποσία) *conviva – Zechgenosse:* THIOFR. Willibr. I A 19 p. 471[A] poscisne, ut ... vinum tuum levis archy-a bibam.

***archipotestas,** -atis *f. sacerdotium et officium archiepiscopi – Würde und Amt des Erzbischofs:* CATAL. Salisb. 26 (MGScript. XI p. 20; s. XI.[ex.]) Arn cui successit ..., -em qui primus habebat eandem.

***archipraepositus** (-prep-), -i *m. maior praepositus, ecclesiae cathedralis praepositus – Dompropst:* CHART. Mog. A 299 p. 191,7 (a. 1057) Embricho -prepositus. ANON. Has. 34 p. 263,50 Chunoni -preposito *Ratisbonensi.* CHART. Mog. B 34 p. 38,32 ut prepositus ... nulli -preposito aliquid habeat respondere *eqs.* 38 p. 43,19 -prepositus maioris ecclesie ..., prepositus sancti Petri. TRAD. Gottwic. 341 p. 472,32 coram domno Chadalhoho -preposito, tunc temporis episcopi *(Pataviensis)* ... vicario. CHART. Eichsf. 127 p. 75,39 (dipl. Frid. I.) Nuenburgensis ecclesie -prepositus. *al.*

***archipraesul** (-pres-), -is *m. script.:* harch-: *l. 32.* archy-: STEPH. LEOD. vita Lamb. tit. (MGMer. VI p. 385,6). CHART. Rhen. med. II 112 p. 155,4. *tmesis: l. 40.*

archiepiscopus – Erzbischof: **1** *latius de episcopis honore pallii et titulo archiepiscopi praeditis:* CONC. Karol. 61 app. 2 p. 804,22 Drogo ..., caesarum totiusque sanctae ecclesiae ipsorum palatinus -l. VITA Burch. Wirz. 5 egregius -l Bonifacius (PASS. Kil. II 22 -em Bonifacium, qui tunc Magontiae praeerat ecclesiae). VITA Bonif. III 11 Bonifacius ... -presuli *Willibrordo* coniunctus. *al.* **2** *strictius de episcopis metropolitanis:* FORM. extrav. II 5 p. 554,41 eligitur episcopus ... cum consensu regis -isque. CHART. Rhen. med. I 161 p. 225,13 Gozelinus notarius ad vicem Rotgeri -presulis summique cancellarii recognovit (*cf.* DIPL. Otton. I. 368 advicem Hattonis, harchipresulis et summi cappellani). RATHER. epist. 7 p. 34,1 domine reverentissime, -um archiepiscope et ... universalis papa nominande. CHART. archiep. Magd. 64 (epist. papae) confratri nostro Adelberto, sanctę Magadaburgensis ęcclesię -presuli. THIETM. chron. 2,18 Willehelmus, sanctae -presul Magonciae, cui cura ab imperatore ... commissa fuit ... regni necessaria regendi. CARM. Cantabr. 16,2,3 *Heinricum* voluisti ... coronari ... manu Piligrimi presulis archi. CHART. Lux. I 275 p. 398,14 sanctissimorum Trevericę metropolis -presulum. COSMAS chron. 1,30 p. 55,26 -presul infulatus. CARM. de Frid. I. imp. 2267 menia, qua pratum fuit -presulis *(Mediolanensis)* olim. SALIMB. chron. p. 7,23 cum venerabili G(erardo), -presule Ravennate, Romane sedis legato. *persaepe.*

***archipraesulatus** (-pres-), -us *m.* **1** *sacerdotium et officium archiepiscopi – Würde und Amt des Erzbischofs:* LIUTPR. antap. 2,57 -us amore vehementer animatus. RUP. MEDIOL. Adalb. 3 Willibrordum Romam dirigunt ab apostolico ad -presulatus ordinem promovendum. VITA Mathild. II 21 Bruno ... -us tenebat infulam. THIETM. chron. 6,30 -presulatum ... adipisci. HERM. AUGIENS. chron. a. 1031 *Aribonі* in -u Bardo ... successit. CHART. Heist. 19 p. 119,38 nostri -presulatus tempore. 40 p. 145,19 nostri ... -presulatus anno quarto. *al.* **2** *sedes metropolitana – Erzbistum:* CHART. archiep. Magd. 92 p. 132,10 (chart. papae a. 981) *Magdaburgensis ecclesia* -presulatus honore insignita est (*cf.* 95 p. 138,25). BRUNO QUERF. Adalb. A 4 *Parthenopolim* rex ... in magnum -presulatum erexit. NECROL. II p. 154,16 *Tietmarus* hunc -presulatum *(sc. Salisburgensem)* ... provexit. *al. v. et p. 889,59.*

archipresbyter (-bit-), -eri *m.* (ἀρχιπρεσβύτερος) *script.:* arci-: *p. 894,28.* arhi-: TRAD. Frising. 1463. arce-: *p. 894,3.* arche-: *p. 894,34.36.* archy-: NOTAE Mathild. (MGScript. XXX p. 974,14). *v. et p. 894,30.* -praesb-: DIPL. Heinr. II. 297 p. 366,36. -presp-: CHART. Sangall. B 327 p. 254,14. CHART. Turg. III 322. *v. et p. 894,55.* -bet-: *p. 894,36. form. sing.: nom.* -us: COD. Wang. Trident. 57 p. 129,19. *gen.* -is: COD. Wang. Trident. 125 p. 286,6. *acc.* -em: COD. Wang. Trident. 179. 180. *tmesis: p. 894,10. summus presbyter – Erzpriester (cf. Hinschius, Kirchenrecht. II. p. 261sqq.; Dict. de droit can. I. 1936. p. 1004sqq.; LThK. [2]III. p. 1082):* **I** *de -is ecclesiae cathedralis (cf.* GLOSS. III 179,70 St.-S. -r ercibriester): **A** *gener.:* IONAS BOB. Ved. 9 p. 317,9 ad vir venerabile Scupilioni, arcepresbitero loci illius *(sc. Atrabati).* TRAD. Frising. 7 p. 34,22 ego ... Arbeo -iter ... hanc donationem scripsi et subscripsi. 186 advocato ipsius ecclesiae et -itero ipsius episcopi Ellannodo (199 a domno Ellannodo -itero et vocitato abbate. 235). WALAHFR. exord. p. 516,9 sunt etiam -i in episcopiis canonicorum curam gerentes. CHART. Turic. 197 p. 88,23 coram suo *(sc. episcopi)* misso ... archique eius presbytero. CAPIT. reg. Franc. 228,6 in singulis urbium vicis ... per municipalem -iterum ... strenuos ministros procuret episcopus. DIPL. Otton. I. 253 canonicis ..., scilicet Grasulfo archidiacono, Suauerico -o et primicerio. RANGER. Anselm. 5333 -iteri constancia pene soluta est (*cf.* 7293). SALIMB. chron. p. 62,27 abstulit episcopatum Parmensem magistro Iohanni ..., qui erat -iter maioris ecclesie. *saepe.* **B** *spec.:* **1** *de -is ecclesiae Romanae:* LIBER diurn. 60 p. 54,18 ego ille humilis -iter sanctae Romanae ecclesiae. BEDA hist. eccl. 2,19 p. 123,5 (epist. papae) Hilarus -r et servans locum sanctae sedis apostolicae *(cf. supra p. 885,43).* CONC. Karol. 12 p. 70,18 Gregorius, -iter sanctae Romanae ecclesiae titulum sanctae Balbinae. ORD. coron. imp. 14,12 -itero cardinalium et archidiacono ... eum *(electum)* ducentibus (14,18). ALEX. MIN. apoc. 4 p. 53,3 ecclesia beati Petri absque papa ... habet -um cardinalem. *al.* **2** *de -o palatino, archicapellano (cf. J. Fleckenstein, Die Hofkapelle der deutschen Könige. I. 1959. p. 46. 130sq.):* FORM. Dion. 12 Fulrado ... arci-o et abbati (DIPL. Pipp. 27 p. 38,4 F. capellano nostro sive archypresbitero. DIPL. Karoli M. 136 p. 187,5).

II *de -is ruralibus:* **A** *usu antiquiore i. q. rector ecclesiae baptismalis, plebanus – Vorsteher einer Taufkirche, Pfarrer:* CONC. Merov. p. 127,19 -iteri ... vicani. p. 127,21 quocienscumque archepresbiter ... in vico manserit. p. 200,3 ut in parrociis nullus laicorum -r preponatur. FORM. Bitur. 5 p. 170,14 ad archepresbeterum instituendum. CAPIT. reg. Franc. 210,21 ne episcopi, quando ... parroechias circumeunt, -os suos gravent. 225,12 singulis plebibus -os praeesse volumus *eqs.* DIPL. Otton. I. 153 p. 234,45 ut ... presbiteri, qui principales ecclesias tenerent, -iterorum officio fungerentur *eqs. al.* **B** *usu recentiore i. q. decanus ruralis – Landdekan (cf. p. 886,13):* CONC. Karol. 24[A] p. 212,3 -iteri, qui perquirere ... ceteros presbiteros solent *eqs.* CAPIT. reg. Franc. 255,3 statuant episcopi loca convenientia per decanias, sicut constituti sunt -i *eqs.* GERH. AUGUST. Udalr. I 6 p. 395,3 -iteros et decanos. EPIST. Teg. I 35 in concilio -iteri et apud legum conditores diiudicetur. TRAD. Welt. 8 clericus Enirhart, qui et -r, tradidit suum proprium clericum. CONST. I 396[a],3 decani, quos -iteros vocamus, nisi adepto presbiteratus ordine non sint (396[b],3). 401,4 nullus ... archidiaconus aut -r sive praepositus vel decanus animarum curam ... alicui tribuat. COSMAS chron. 2,4 p. 88,1 opus et, quod in opere est inventum, -iter tollat iumentum. CHART. Babenb. 114 dominus Poppo, -r de Rŏsebach. CHART. Tirol. 757 presentibus domino ... decano ... et domino de Sellano, -pytero de Nomaso, canonicis Tridentinis. CHART. Tirol. notar. I 124[a] p. 63,20 vendidit ... Callapino -itero recipienti ... vice ecclesie ... peciam terre. CHART. Merseb. 365 p. 297,15 quodam -itero nostro ... sinado *(sic)* presidente. CHART. episc. Vratisl. 57 dominis de Sagan ... et de Glogouia -is. *saepe.*

***archipresbyteratus** (-bit-), -us *m. script.* -presp-: *l. 67. 69. p. 894,2.*

1 *dignitas et officium archipresbyteri – Würde und Amt des Erzpriesters:* **a** *de officio archipresbyteri ecclesiae cathedralis (huc spectare possunt etiam exempla infra allata, e.g. l. 72. p. 895,2):* TRAD. Ratisb. 279 (a. 1006) sub ... Wolfkango episcopo ... -piteratus meruit officio fungi (THIETM. chron. 6,36). **b** *de officio plebani:* SALOM. II. epist. 26 -us (-presp- *C*) ministerio suscepto ... plebem sibi commissam regere curavit. **c** *de officio decani ruralis:* CONST. I 49 (a. 1047) clericatus ordinationem aut -um ... vendere GREG. VII. registr. 5,18 ut neque archidiaconatus neque -us.

[Payr]

... pretio dari permittas. MANEG. ad Gebeh. 18 p. 341,29 vicedominatus, prepositure, decanie, -piteratus. NORB. IBURG. Benn. 6 p. 875,2 in villa Goslaria in -us ordine synodalis negotii non segnis exactor. CHART. episc. Halb. 158 *Othelricus presbiter* in orientali Widerstide -iteratum canonice tenuit. CONST. I 249,19 archipresbiter ... de Sacco in -u quondam suo et aliis beneficiis ... restituetur. TRAD. Neocell. 187 litem, que ... vertebatur ... pro -u Pustrisse vallis *eqs. al.* **2** *districtus archipresbytero subiectus, decanatus – Archipresbyteratssprengel, Landdekanat:* CHART. Hamb. 180 p. 170,20 (a. 1146) -um ..., quem preposito ... donavimus. HILDEG. in reg. Bened. (PL 197,1063[A]) sacerdos ... est ille, qui aut praepositurae aut -ui aut parochiae praeerat. CHART. Heinr. Leon. 41 p. 59,15 (spur. s. XIII.) auctoritatem ... regendi sui episcopatus in archidyaconatibus vel -iteratibus ordinando ... nulli licere nisi solis pontificibus.

***archipresbyteria** (archepresbet-), -ae *f. officium plebani – Amt des Pfarrers:* FORM. Bitur. 5 p. 170,17 committimus tibi vico illo ..., ut ibi archepresbeteriae curam indesinenter agas.

archipresbyterium (-bit-), -i *n. script.* arce-: *l. 24.*

1 *dignitas et officium archipresbyteri – Würde und Amt des Erzpriesters:* **a** *de officio plebani:* CONC. Merov. p. 218,15 ut laici homines ... in arcepresbiterii honore per parrochias non instituantur. **b** *de officio decani ruralis:* EPIST. Teg. I 111 *illi* dignitatem -biterii per summam decoranti sapientiam. **2** *decanatus ruralis – Landdekanat:* CHART. Mog. B 27 p. 30,39 (a. 1144) capellam ... fundatam in -iterio Reinede in villa Lochereden consecrari feci.

archisacerdos, -otis *m. script.* archy-: *l. 43. metr.* archi-: *l. 33. tmesis: l. 33.*

1 *archiepiscopus – Erzbischof:* ALCUIN. carm. 2,1 pontificalis apex meritis archique sacerdos Aelberhtus. epist. 266 p. 424,28 Aquilae -i Albinus. CARM. Salisb. 1,1[b],8 *Arnonem* Carolus ... superauxit honore -is *eqs.* 15,5,1 -s Liuphrammus. LAMB. TUIT. Herib. 2,1 columna christiani imperii, -s Heribertus. *al. de (archi)episcopo fundatore:* EPIST. var. II 11 p. 315,20 Marcus evangelista et beatus Hermagora -s (*cf.* p. 315,3 prisci pontificis) et martyr. **2** *archipresbyter – Erzpriester:* VITA Rigob. 28 (MGMer. VII p. 77,20) Siglohardus ... cum preceptore suo, -e Tetboldo *(cf. notam ed.)*, ... conversatur. TRANSL. Lando. 1,1 (MGScript. XV p. 608,1) Landoaldi archy-is. *Payr*

***archischolasticus** (-sco-), -i *m. summus scholasticus – Erzscholaster:* CHART. Rhen. med. I 375 p. 433,36 (a. 1075) ego Winricus, primę sedis s. Petri -scolasticus et bibliothecarius, recognovi.

***archischolia** (-sco-), -ae *f. officium archischoli – Amt des Erzscholasters:* CHART. Rhen. med. II 161 p. 203,35 (a. 1196) de annona ... decanie viginti modios ..., -scolie decem, custodie viginti adiudicavimus.

***archischolus** (-sco-), -i *m. scholae cathedralis praefectus, summus scholasticus – Leiter einer Domschule, Erzscholaster:* ROD. CAMER. Lietb. 4 capit. p. 841,35 merito scientiae -scolus efficitur. 4 p. 845,3 preficitur cunctis scolaribus ...; replicatur pontifici, quid noster -scolus agat.

***archiscriba,** -ae *m. scriba praecellens – hervorragender Schriftsteller:* CHRON. Marian. (MGScript. V p. 488,6) bene predicor *(sc. cyclus Mariani)* precellens, multa atque iam mira mandans sicut -a pretendens.

***archiscriniarius** (-nar-), -i *m. in curia Romana i. q. protoscriniarius – Protoskriniar (cf. Bresslau, Urkundenlehre. I. p. 206):* CHART. Salisb. II 62 p. 115,38 (epist. papae a. 993) scriptum per manum Benedicti, -i sancte Romane ecclesie. WOLFHER. Godeh. I 22 p. 183,25 ad quam *(synodum)* Fritherici us -narius ... ex parte apostolici et imperatoris destinatur.

***archisedens** (arci-), -entis *m. magister convivii – Tafelmeister:* RHYTHM. 7,16,1 quibus mirans -s ([arci-s *codd.*]. *Vulg. Ioh. 2,9* architriclinus) testatur eloquium.

***archisenior,** -oris *m. procer – Vornehmster:* HILDEG. Far. 72 (MGMer. V p. 191,16; a. 869) stipatores *(regis)* et -es principum ... edictum ... refringere temptaverunt.

***archisolium,** -i *n.* **1** *strictius de Karoli M. sella Aquensi i. q. solium principale – bedeutendster Thron, Erzsitz (cf. P. E. Schramm, Herrschaftszeichen und Staatssymbolik. I. 1954. p. 349):* WIPO gest. 6 p. 28,9 rex ... usque ad ... Aquisgrani palatium pervenit, ubi publicus thronus regalis ab antiquis regibus et a Carolo praecipue locatus totius regni -um habetur. OTTO SANBLAS. chron. 46 p. 74,19 Otto ... -um ..., quod Aquisgrani est, adeptus *eqs.* ANNAL. Trudp. a. 1204 (MGScript. XVII p. 292,47) apud Aquisgrani -o ... potitur *Philippus rex.* **2** *latius i. q. sedes regni, caput – Regierungssitz, Hauptstadt:* OTTO SANBLAS. chron. 21 p. 30,5 regnum Burgundie cum -o Arelatensi. 34 p. 50,10 Iconium versus, tocius Cilicie metropolim soldanique -um. 40 p. 61,22 Palernum civitatem ..., que caput Sicilie -umque necnon erarium thesaurorum regum ... extitit.

***archisophus,** -i *m. homo summa astutia praeditus, veterator – Schlaumeier:* NIVARD. Ysengr. 5,108 -i Symonis forfice tondet oves *papa.*

***archispeculator** (archy-), -oris *m. archiepiscopus – Erzbischof:* ALCUIN. epist. 218[tit.] venerando patri ... Aquilae *(sc. Arnoni Salisburgensi)* archy-i.

***archisterialis** (arci-), -e. *ad archisterium pertinens, monasterialis – klösterlich, Kloster-:* VITA Willib. p. 18,61 arci-i iam iugo constrictus *Willibaldus.*

archisterium, -i *n.* (*deformatum ab* ἀσκητήριον *accedente vi vocum* ἀρχι- *et* ἀρχή) *script.:* ascist-: *l. 34.* aschit-: *l. 32.* arci-: *l. 33.35.37.* archy-: *l. 57.* archit-: *l. 30.32.* archet-: *l. 31. metr.* -stĕr-: *l. 37.*

I *monasterium – Kloster:* **A** *gener.:* VITA Elig. 1,10 p. 678,7 *libertos* archit-is ... destinatos (*syn.* claustra coenobii). 1,17 p. 682,25 sanctarum virginum construxit archeterium (architerium, aschiterium *sim. var. l.*). WOLFHARD. Waldb. 1,17 (15) ad ... virginis arci-um. *al.* CHART. Ital. Ficker 52 p. 75,48 prope ascisterium sancti Silvestri. COSMAS chron app. I p. 249,7 arci-i sui commisit ius regiminis abbatialis Emmerammo. *expressius de vita monasteriali:* ABBO SANGERM. bell. 3,81 armenum cordi tollas, arci-um (gloss.: singularitatem Dei servicii) addas. **B** *spec. i. q. principale monasterium – bedeutendes Kloster, Hauptkloster:* THEOD. AMORB. Firman. prol. p. 25,14 a ... Ioanne, eiusdem -i *(Cassinensis)* patre. Bened. I praef. p. 363,13 *(de Floriaco)* in illo solitario ... monachorum -o, quod ... omnium paene monasteriorum obtinet monarchiam. VITA Karoli M. 1,14 p. 36,15 Anianensis ... monasterii -um (*inde* ANNAL. Marb. a. 731 p. 150,62).

II *(principalis) sedes – (Haupt-)Sitz:* **A** *strictius:* **1** *metropolis, caput – Hauptort, Hauptstadt:* VITA Deic. 2 (prol.) in civitatibus muratis et -is episcopalibus. THEOD. TREV. transl. Celsi 4 quod Treverica metropolis ... totius Gallię -um sit ... vocitata. **2** *solium, cathedra – Thron:* PASS. Thiem. III p. 898[A] Dei sacerdos ... electus *(archiepiscopus)* ... unctus consecratur, ad -um hymnidicis odis inthronizatur. **B** *latius (sensu spirit.):* **1** *habitatio, domicilium – Wohnsitz, Behausung:* THIOFR. flor. 1,7 p. 335[B] cum electi Dei sint aeternae sapientiae -um, cuius habitationem vaporat odor. 2,5 p. 356[B] eremita, -um sancti spiritus (Willibr. I A 13 p. 468[D] archy-um s. sp. *Willibrordus. ibid. al.*). *sensu malo:* THIOFR. flor. 4,2 p. 392[A] zabuli -um, Iulianum Apostatam. **2** *fastigium – Gipfel:* ANON. astrolab. p. 370,16 ad intimas philosophiae disciplinas et sublimia ipsius perfectionis -a. **3** *excelsitas – erhabene Höhe, Erhabenheit:* BERENG. TREV. laud. 1,16 p. 949[C] in coelesti sanctae trinitatis -o.

III *summa potestas – höchste Macht:* **A** *strictius i. q. principatus, imperium – Leitung, Herrschaft:* CHRON. Cosmae cont. II a. 1159 -um (*syn.* principatum) apostolicae sedis suscepit. **B** *latius de Deo i. q. voluntas – Wille:* **1** *nutus, iussum – Geheiß:* BERENG. TREV. laud. 2,11 p. 962[B] *Constantinus* signi coelestis instructus -o ... inquirendae crucis ardebat desiderio. **2** *providentia, divinum arbitrium – Vorsehung, Ratschluß:* BERENG. TREV. laud. 1,2 p. 938[B] Ioseph ..., Isaac et Moyses ... per antiquae divinitatis

[Heßler]

-um triplex nobis debent apportare mysterium (2,5 p. 956[C]). 2,8 gratiae coelestis -o (*cf.* 3,4 p. 969[A] per inaestimabilem gratiam coelestis -i).

archistrategus (-tig-), -i *m.* (ἀρχιστράτηγος) *form. nom. sg.*: -os: *l.* 8. -as: *l.* 10. *metr.* -strātēg-: *l.* 10.

princeps militiae (caelestis) – oberster Feldherr (der himmlischen Heerscharen): LIUTPR. antap. 3,34 in honore ... archangeli Michahelis, qui Grece -strátigos (ἀρχιστράτηγος *A* 2.3), hoc est miliciae princeps, apellatur. EKKEB. SCHON. opusc. 11[1] p. 336,29 qui dominatur *(in caelo)* ... -as non vi, sed amore gubernans. ALBERT. M. cael. hier. 2,2 p. 25[b],43 ne imaginemur angelos esse '-os' (*PG* 3,137[A] ἀρχιστρατήγους), id est principes equitum.

archisubdiaconus, -i *m.* *princeps subdiaconorum – Vorsteher der Subdiakone, Archisubdiakon*: **1** *apud presbyterum*: CONC. Merov. p. 180,7 *presbyter* ad archidiacono suum -um (subarchidiacono *O*) transmittat. **2** *ad ecclesiam cathedralem*: ORDO Rom. 5,75 archidiaconus levat calicem et dat eum -o. LAND. MEDIOL. hist. I 1,5 *Ambrosius* omnibus *(diaconis et subdiaconis)* magistros instituit, quorum unus archidiaconus, alius -us vocaretur. CHART. Argent. I 103 *praesentibus* Cōnrado archidiacono, Alberto -o. *al.* **3** *in curia Romana (cf. A. Werminghoff, Geschichte der Kirchenverfassung Deutschlands im Mittelalter. I. 1905. p. 131)*: ANON. Has. 37 p. 265,16 sompnium de Hilteprando, tunc ... Romanae ecclesiae -o.

***archisummum**, -i *n.* *summum fastigium – höchste Stelle*: SICARD. chron. p. 166,29 etiam illa *(Cremona civitas)* ..., quam *imperator* in -o constituerat aliarum.

archisynagogus (-sin-), -i *m.* (ἀρχισυνάγωγος) *praefectus synagogae – Synagogenvorsteher*: ALCUIN. epist. 138 p. 219,22 tres ... mortuos ... Christum evangelica narrat historia *(Marc. 5,22)* suscitasse: filiam -i *eqs.* (ITIN. Petr. Dam. 10 p. 1040,37. *al.*). CARM. Bur. A 202 p. 80,15 -um et suos Iudęos (*cf.* 202,41 p. 91). VITA Cuneg. B 21 hunc -us videns *eqs.* *publ.* (*cf.* GLOSS. I 727,2 St.-S. -sinagogus furisto dingman): CHART. civ. Spir. 11 p. 12,3 (a. 1084) sicut tribunus urbis inter cives, ita -us suus omnem iudicet querimoniam, que contigerit inter eos *(Iudaeos)*. *per compar. de regibus Merovingicis*: EPIST. Hadr. IV. (Arch. Dipl. 1 p. 327,6; spur. a. 1158) quam gloriosus erat rex Alemannorum, dum in carpento boum quasi -us residebat.

***architecta**, -ae *m. (f.: cf. l. 46)* *aedificator – Erbauer*: ALBERT. M. anim. 1,1,7 p. 131[a],44 mechanicus, qui dicitur instructor sive -a, qui structuras facit. *alleg.*: ALDH. ad Acirc. 2 p. 64,16 illa proverbialis aula, cuius -a (-us *P*[1]) et opifex Sapientia Salomone attestante *(prov. 9,1)* legitur extitisse.

architectica, -ae *f.* *architectura – Baukunst*: ALBERT. M. spirit. 1,1,8 p. 225[b],47 artifex habet in se omnes formas -ae.

architecton, -onis *m.* (ἀρχιτέκτων) *principalis artifex, magister – leitender Handwerker, Meister*: ALBERT. M. pol. 1,9[g] p. 79[b],7sqq. *Aristoteles* subdit: 'opus ... -is' (*ph.* 1260[a],18 ἀρχιτέκτονος) ...; 'ratio enim -n', id est principalis artifex, qui rationem dat, qualiter unusquisque operetur.

architectonicus, -a, -um. (ἀρχιτεκτονικός) *script.* archy-: *l.* 67*sq.*

1 *proprie i. q. ad architecturam vel artem aedificandi pertinens – architektonisch, Bau-*: **a** *de artis ratione vel usu*: VITA Antonini Surr. 10 *Antoninus* construxit ... oratorium, cuius introitus valvas ... manibus suis composuisse dicitur; nam in arte -a laudabilis magister perhibebatur. GERB. (?) astrolab. 1,3 de eius *(Walzagorae)* perigraphiis -a seu mechanica ratione comparatis (ANON. astrolab. p. 374,9). ALBERT. M. animal. 16,42 motus instrumenti -i informatur ab arte archy-a. *al.* **b** *de artificibus*: ALBERT. M. animal. 20,39 in instrumentis archy-orum fabrorum (20,12).

2 *translate*: **a** *principalis – grundlegend, prinzipiell*: ALBERT. M. phys. 2,1,11 p. 114[b],15sqq. illa *ars* dicitur -a, id est principalis operatio respectu activae, quae praeparat apotelesma; usualis enim est quodammodo -a (*ph.* 194[b],3 ἀρχιτεκτονική), quae princeps est in opere artis; ... sicut militaris se habet ad equestrem et equestris ad fraenifactricem, et -a est respectu eius *(cf. ph. 1094[a],10sqq.)*. eth. 1,3,13 p. 46[b], 25 tales autem *doctrinae*, ad quas aliae artes referuntur, -ae dicuntur ab ἀρχή, quod est principatus, et τέκτων, quod est conditiva, hoc est operati propter alicuius operationem constitutiva. *ibid. al.* **b** *theoricus – theoretisch*: ALBERT. M. pol. 3,7[g] p. 261[a],12 *Aristoteles* subdit: 'medicus autem' supple est 'et qui operator' id est practicus 'et qui -us' (*ph.* 1282[a],3 ἀρχιτεκτονικός) id est theoricus *eqs.*

subst. **1. architectonicus**, -i *m.* **1** *principalis artifex, magister – leitender Handwerker, Meister*: ALBERT. M. pol. 1,9[g] p. 79[a],48 in artibus mechanicis, in quibus -us, id est principalis artifex, praecepta et rationem operum dat omnibus usualibus sibi subiectis. metaph. 1,1,9 p. 18[b],8 (p. 14,54 G.) artifices ... possunt ex habitu artis docere ... et similiter -i; hi autem alii, qui dicuntur experti et manuartifices sive usuales, docere per ... rationem non possunt. *ibid. al.* **2** *operarius, faber lignarius – Bauhandwerker, Zimmermann*: ALBERT. M. animal. 16,31 -us acuit dolabrum, ut ... dolet aedificium.

2. architectonica, -ae *f.* *architectura – Baukunst*: WIBALD. epist. 167 p. 277,29 rusticas ... res, agriculturam videlicet et -am, ... non pauci in libris ediderant. ALBERT. M. Is. 6,1 p. 86,31 sicut in -a, quae ... inducit formam motoris ad speciem artis.

3. architectonica, -orum *n.* *architectura – Baukunst*: ALBERT. M. miner. 1,2,4 p. 19[a],44 in -is latomi his *(silicibus)* raro utuntur.

1. architector, -ari. *in imag. i. q. formare, perficere – gestalten, verwirklichen*: EPIST. Meginh. 16 quonam modo divinum illud et singulare consilium excudere et -ari possitis.

2. architector, -oris *m.* **1** *strictius*: **a** *architectus, aedium constructor – Architekt, Baumeister*: TOMELL. hist. 2 (MGScript. XIV p. 150,18) cumque -r (-us *var. l.*) extremam operi manum dedisset. RELAT. Mutin. 4 (MGScript. XXX p. 1313,17) Lanfranchi -is (*syn.* artifex, edificator). **b** *principalis artifex, magister – leitender Handwerker, Meister*: ALBERT. M. pol. 1,9[g] p. 79[b],18 *Aristoteles* dicit ..., quod in unaquaque arte est, qui ex fine artis rationem dat omnium operandorum; ... habet virtutem, 'quam immittat ipsis', -r (*syn.* architecton) supple. **2** *latius i. q. operarius, faber – Bauhandwerker*: **a** *faber lignarius – Zimmermann*: MARCUS chron. (MGScript. XIV p. 53,28) sunt ... ibi multi pauperes -es (*syn.* magistri carpentarii, artifices). **b** *tectorum artifex – Dachdecker (cf. l. 63. p. 899,53)*: GLOSS. I 24, 38sq. St.-S. -r ..., qui domum degit (tegit *var. l.*), der das huz dachit. IV 212,24 -r techare. *fort. add.*: GLOSS. I 28,18 St.-S. -r haerosto dacheo.

***architectonicus**, -a, -um. **1** *proprie i. q. ad architecturam pertinens – architektonisch, Bau-*: THIOFR. flor. 2,7 p. 361[B] angelicis ... manibus ... constructa aedificia ... nulla -a, nulla arte mecanica sunt conspicua. **2** *translate i. q. principalis – grundlegend, prinzipiell*: ALBERT. M. pol. 7,2[z] p. 641[a],46 meditationes et theoriae eorum, qui ordinant extrinseca, sicut principes et consiliarii, dicuntur -tae *(sic?)*, id est principales, eo quod ordinationes sunt aliorum.

***architectorius**, -a, -um. **1** *ad architecturam vel artem aedificandi pertinens – Architektur-, Bau-*: NORB. IBURG. Benn. 21 p. 886,42 erat ... -ae artis ... valde peritus *episcopus*. NOTAE Salv. Scafhus. (MGScript. XIII p. 722,13) quod templum ... comes ... prefiguratione atque adiutorio cuiusdam ... presbiteri, artis -ae satis conscii, construxit. **2** *ad artem concamerationes facientium pertinens – Gewölbebau-*: MIRAC. Modo. 6 p. 312[b],37 vir artis -ae gnarus cryptam ecclesiae ... tegebat.

architectura, -ae *f.* *metr.* -chī-: *p.* 899,9.

1 *proprie*: **a** *strictius i. q. scientia vel ars aedificandi – Baukunst, -wesen, -handwerk*: IOH. METT. Ioh. 66 -ae non ignobilis ei *(Ansteo abbati)* pericia suberat. ALBERT. M. veget. 6,184 optime convenit -ae lignum *platani. al.* *in titulo libri*: CATAL. biblioth. Lehm. I 49 p. 247,25 de -a volumen I. **b** *latius i. q. actio vel mos aedificandi – das Bauen, die*

Art und Weise zu bauen: ALBERT. M. animal. 8,52 hirundines tam artificiose nidos construunt, quod in -a (*cf. p. 612*^{b},22 σκηνοπηγία) aliquid artis et intellectus videntur ostendere. **2** *meton.:* **a** *structura, aedificatio – Baustelle, Bau:* ANNAL. Prag. III a. 1281 p. 203,25 coepit laborare ... faber in fabrica, carpentarius in -a. **b** *aedificium, opus – Bauwerk, Werk:* RUP. TUIT. off. 11,8 p. 301^{B} visibilem mundi huius -am, sphaericam coeli cameram *eqs.* ODO Ern. duc. 1 p. 312^{E} magnam maioris foedere cambit -am sacraeque ditat legioni *Otto caesar. in imag.:* THANGM. Bernw. 51 p. 779,48 (chart.) meditatione volvens, qua meritorum -a ... possem *(sc. Bernwardus)* mercari caelestia.

architectus, -i *m. (cf.* ἀρχιτέκτων; *accedit interdum vis vocis q. e.* tectum: *v. l. 55)* **I** *proprie (def.:* ALBERT. M. Is. 3,3 p. 50,40sqq. -us dicitur dupliciter, large -us et stricte; stricte dicitur, qui causas operum novit alicuius mechanici sicut faber in fabrilibus et lignarius in aedificiis; large autem dicitur -us, qui princeps est mechanicorum, ab archos, quod est princeps, et tectonica, quod est aedificativa; *de re cf. N. Pevsner, Speculum 17. 1942. p. 549sqq.):* **A** *strictius:* **1** *architecturae peritus, aedium constructor, fabricae praefectus – Architekt, Baumeister, Bauleiter (cf.* GLOSS. III 186,1 St.-S. -us werchmeister): ALDH. epist. 5 p. 489,5 oraminum aedes -i ingenio fabre conduntur. CATAL. abb. Fuld. (MGScript. XIII p. 272,25 abbas Ratger, sapiens -us *([cf. Vulg. I Cor. 3,10].* GESTA Camer. 3,49 p. 483,26. HERBORD. Ott. 3,36 p. 765,30 omnes sapientes et industrios -os, fabros et cementarios. *cf. l. 31sqq.).* NORB. IBURG. Benn. 9 p. 876,42 -us praecipuus, cementarii operis solertissimus erat dispositor *Benno. al. per compar. et in imag.:* LIUTG. Greg. 7 sapiens -us ... Bonifatius ... aedificavit domum suam (FORM. Augiens. C 4 p. 366,11 ut s. -us fundamenta prius ponere *in educando.* VITA Bonif. I 6 ille s. -us *Bonifatius* elegit sibi ... medicos animarum. *al. cf. l. 25sqq.*). NICOL. I. epist. 29 p. 296,20 ab illa petra ..., super quam verus -us *(Christus)* totius domus suae voluit fundamentum construere. MEGINH. BAMB. fid. 3 p. 262,29 labyrinthus Arrianorum Satana -o multipliciter impeditus. OTTO FRISING. chron. 3,14 apostoli, utpote principes et -i huius *(Christi)* civitatis. *al.* **2** *principalis artifex, magister – leitender Handwerker, Meister (cf.* GLOSS. I 25,38 St.-S. -us der haohspaho id est magister): *v. l. 17.* **B** *latius i. q. operarius, faber – Bauhandwerker:* **1** *caementarius, faber lignarius – Maurer, Zimmermann (cf.* GLOSS. I 760,22 St.-S. -us zimberman. *al.):* BEDA hist. eccl. 5,21 p. 333,3 -os sibi mitti petiit *Naiton rex,* qui ... ecclesiam de lapide ... facerent. CARM. de temp. rat. 373 ars et usus -orum prodiderunt ... octonis diebus arbores cedere. CHART. Lux. I 274 p. 395,2 exceptis ... fabris, cementariis, -is sive latomis. THEOD. PALID. annal. a. 1046 p. 69,9 -i cuiusdam filius nomine Hildebrandus. ALBERT. M. animal. 8,180 quidam sunt ... cerdones, quidam autem -i et alii aliarum artium operatores. caus. univ. 2,3,7 p. 556^{a},45 sicut *habet* ... -us dolabrum. **2** *tectorum artifex – Dachdecker:* WIBALD. epist. 251 p. 375,24 (a. 1150) monachus, dum in resarciendo tecto aecclesiae -is subministrat.

II *translate:* **A** *episcopus – Bischof (cf. l. 31sqq.):* TRAD. Brixin. 124 (a. 1050/65) Waltchuon ... Altvuino, Brixinensi -o, triginta mansos ... tradidit. **B** *cherub – Cherub:* HILDEG. epist. I 99 p. 321^{B} Dominus illis *militibus* pennas cuiusdam -i dedit, et cherubim oculis suis ad illos vidit (II 162).

architenens *v.* arcitenens. **architerium** *v.* archisterium.

***archites** *m. (cf.* ἀρχι- *et* ἡγητής) *magister – Meister, Haupt:* THEOD. AMORB. comm. p. 10,19 philosophorum -es ac preceptor Neronis, Senecas. *v. et* *architos.

***architheoria,** -ae *f. deliberatio maximi momenti, theoria principalis – wichtigste Überlegung, Haupttheorie:* ALBERT. M. pol. 7,2^{E} p. 642^{a},15 'maxime autem agere dicimus et dominos extrinsecarum actionum' ... 'et -as' *(p. 1325*^{b},23 ἀρχιτέκτονας, *sc. prave versum),* supple dicimus 'intelligentibus', id est inter intellectuales meditationes, quae sunt de communibus bonis.

***architheorus** (-ite-), -i *m.* (ἀρχιθέωρος) *princeps legationis (sollemnis) – Leiter einer (Fest-)Gesandtschaft:* ALBERT. M. eth. 4,1,9 p. 288^{a},21 sumptus decens ... -iteorum (*p. 1122*^{a},25 ἀρχιθεώρῳ), hoc est principem legatorum, qui videt, quae honesta sunt legationi.

***architos,** *acc.* -on *m. (cf.* ἀρχηγός *sim.) princeps – Fürst, Herrscher (cf.* GLOSS. I 26,1 St.-S. -i herostun, *sed v.* I 26,6 architi vocati): LUDOW. II. ad Basil. (MGEpist. VII p. 388,12) cum ... vestri codices *principem Arabum* modo -on, modo regem ... nuncupent. *v. et* *archites.

***Architrenius,** -i *m.* (threnus) *vir persaepe lacrimans – Erzweiner (de prima persona carminis a Iohanne de Alta Villa compositi):* EBERH. ALEM. labor. 629 circuit et totum fricat -us orbem, qualis sit vitii, regio quaeque docet.

architriclinium, -i *n.* **1** *proprie i. q. mensa principalis – Haupttafel:* WILH. HIRS. const. 1,97 p. 1030^{D} praelatus dapifer stat inclinis ante -um (*antea:* a principali ... mensa). *in imag.:* HELM. chron. 79 p. 149,3 vos quoque, qui residetis in -o ecclesiae Lubikanae. **2** *translate i. q. sedes praecipua – bevorzugter Sitz:* THIOFR. Willibr. I A 34 p. 480^{b} tocius religionis archytriclynio, abbati Humberto.

architriclinus, -i *m.* (ἀρχιτρίκλινος) *metr.:* -chĭtrĭcl-: *l. 29sq.* -chītrīcl-: *l. 28.*

triclinii praepositus, convivii magister – Tafelmeister (spectat ad Vulg. Ioh. 2,8sq.; cf. GLOSS. I 806,68 St.-S. -o demo furistin stuoalsazin. III 184,36 -us stûlsezo): **1** *proprie:* IOH. DIAC. cen. 2,184 vinum petebat Maria, -us hydrias. EKKEH. IV. bened. I 8,29 -o date nunc de principe vino. AMARC. serm. 1,508 bibit -us. *cellerarius, oeconomus – Keller-, Haushofmeister:* ABBO SANGERM. bell. 3,82 -us (gloss.: princeps domus) amicale amineum colit. **2** **a** *alleg.:* HRABAN. univ. 4,1 p. 82^{C} -us Moyses intelligitur. CAES. HEIST. hom. II p. 4^{D} triclinium designat monasterium, ... -us abbas est. **b** *in imag.:* BERENG. TREV. laud. 1,16 p. 950^{C} aqua conversa in vinum prima deferri debet ad -um ...; pastoribus ecclesiarum nomen istud bene videtur convenire *eqs.* CHRIST. cal. Mog. 11 (MGScript. XXV p. 244,19) o cardinales! ... venite, haurite nunc et ferte -o vestro diabolo eique offerte ... vosmet ipsos. **c** *per compar.:* ARNO REICHERSB. apol. p. 103,34 se ... quasi nuptialis convivii -um intimans *Iohannes baptista.*

***archityrannica** herostin richisodes GLOSS. II 103,59 St.-S. (arce tyrannica *Conc. African. 53). sim.* 119,45.

***archivenator,** -oris *m. in imag. i. q. venator strenuissimus – Erzjäger:* CARM. Bur. B 53^{a},1,2 passeres illos, qui transmigrant supra montes, Alexander tertius sagax et fidelis -r illaqueavit.

***archivillanus,** -i *m. fort. i. q. dominus villanorum vel villae – viell. Dorfherr:* WILH. ANDR. chron. 246 parrochiani ..., inter quos erant -i quatuor, Guido ... et Willelmus vavassores, Reinerus et Daniel ministeriales.

***archius,** -a, -um. (*cf.* ἀρχεῖον *et* ἄρτιος) *principalis – der erste, Haupt-:* REMIG. ALTISS. mus. p. 73^{b},8sqq. *diastemata sunt* alia -a (artia [archia *var. l.*] *Mart. Cap. 9,949),* id est principalia vel aequalia, alia perissa ...; sed prima, id est -a, aequalia scilicet dicitur voce Latina, ... memorabo.

archivum, -i *n. (m.: p. 901,5.48.902,5; f.: p. 901,58)* (ἀρχεῖον) *script.:* har-: *p. 901,31.* achyv-: *p. 901,25.* arc-: *l. 70. p. 901,2.4.7.18.30.39.* arg-: *p. 901,45.* -ev-: *p. 901,60.* -ib-: *l. 72. p. 901,7.* -ip-: *p. 901,31.* -ium: DIPL. Otton. III. 72. -vi(um): *p. 901,8.24.35. form.: nom. sg.* -us: *l. 57. gen. sg.* -e: *l. 57. abl. pl.* -ibus: *p. 901,30sq. saepius plur. sensu sing., e. g. p. 901,11sq.17.*

I *locus scriptis vel rebus pretiosis reponendis destinatus – Aufbewahrungsstätte von Schriftgut oder Wertgegenständen (cf. A. Brenneke, Archivkunde. 1953. p. 7.113sqq.):* **A** *proprie:* **1** *strictius i. q. tabularium, chartarium, scrinium – Archiv(gebäude, -raum), Archivalienbehältnis (interdum spectat et ad ipsa scripta reposita: p. 901,2.24):* **a** *eccl.:* **α** *in curia Romana:* LIBER diurn. 82 p. 89,19 in arcivo ... sanctae Romane ecclesiae, scilicet in sacro Lateranensi scrinio (CONC. Karol. 3^{B},15 p. 20,7 in -bo. CHART. Carinth. V

[Hoßler]

226. *al.*). NICOL. I. epist. 87 verbum a verbo transferentes *(sc. papa)*, quemadmodum et in antiquis arcivis invenimus. *al.* β *in (archi)episcopatibus:* CONC. Merov. p. 53,6 *ego* episcopus ... autenticum in arcivo ecclesiae *Arausicanae* reservavi. AGNELL. lib. pont. 134 -us ecclesiae istius *Ravennatis* ab igne cuncrematus est. FORM. Senon. II 9 p. 215,29 Senonis in arcibo ecclesiae episcopii. EPIST. pont. Rom. sel. II B 46 p. 610,15 exemplar ab -vio Remensis ecclesiae sumptum. LIBELL. de reb. Trev. 4 p. 101,9 in -o ... *Moguntinae* aecclesiae. *al.* γ *in monasteriis:* WANDALB. Goar. app. p. 373,22 *privilegium* in -is ipsius *Prumiensis* monasterii ... manet. HARIULF. chron. 4,21 p. 232,6 *abbas* chirographum -is nostris reposuit. *al.* δ *in variis ecclesiis:* DIPL. Merov. I 7 p. 10,41 ut haec supplicatio ... in universalis ecclesiae -o servetur. LEG. Wisig. 12,3,28 sacerdos ... scripturas in -is (*syn.* scriniis) sue ecclesie recondat. FORM. Flav. 8 p. 476,10 testamentum ... in -is basilice ... conservandum. HADR. II. epist. 39 p. 753,23 ut ... kapitula ... in singularum arcivis ecclesiarum provide recondantur. *al.* b *publ.:* α *in sedibus principum:* ANNAL. regni Franc. a. 813 p. 138,14 in -o palatii (CAPIT. reg. Franc. 132 p. 262,42). CAPIT. reg. Franc. 137 p. 275,13 in publico -o recondere. CONC. Karol. 53 p. 689,33 exemplar in -o est imperatorio. DIPL. Conr. III. 145 in -is (-viis *var. l.*) imperii nostri continetur, quod *eqs.* CHART. Burgenl. 273 privilegium in nostro *(sc. Belae regis)* achyvo ... detentum. ACTA imp. Winkelm. I 995 p. 749,27 inventaria conservabantur in -o curie *regni Siciliae* per magistros racionales. *adde:* ACTA imp. Winkelm. I 994 p. 748,27 (a. 1258/66) habebunt secum racionales *in Apulia* ... custodem unum -i. β *in civitatibus:* FORM. Marculfi 2,38 ut in arcipibus (harcipibus *A 3*) publicis memoranda servetur (CHART. scrin. Col. A II 1 p. 281,47 in -o publico familie sancte Marie ad gradus. p. 281,52 scabinorum Coloniensium. CHART. Rhen. inf. II 273 p. 141,37 Nusie *civitatis*). ANNAL. Ianuens. IV p. 4,7 in -vio comunis. **2** *latius:* a *bibliotheca, armarium – Bibliothek(sraum), Bücherschrank (cf.* GLOSS. II 137,34 St.-S. -o puohchamaro. *al.):* EPIST. var. II 21 p. 337,5 *libros* mutuare ab -o ecclesiae *sancti Dionysii.* EPIST. Lup. Ferr. add. 10,2 in nostrae arcivis ecclesiae *Autissiodorensis.* EPIST. Teg. I 47 quam *(historiae tripartitae partem)* quia in vestris *(sc. episcopi)* -is minime deesse novimus. THIOFR. flor. praef. p. 318[B] *librum* -is sanctae ecclesiae *Treverensis* consecrate. *al.* *in imag.:* GODESC. SAXO theol. 7,13 p. 196,16 quae peritissimi Latinorum ... recondita mirantur ... in thesauris -isque (arg- *cod.*) Graecorum. CARM. biblioth. 6,3,9 -um penetrans Hebraeum lampade cordis Hieronimus *(cf. Hier. praef. Vulg. Esth. p. 3,2).* AEG. ZAM. mus. 4 p. 377[a],23 in libro, cuius titulus est A-us, id est Armarium. *remissius i. q. locus ad erudiendum aptus, schola – Bildungsstätte, Schule:* CARM. pro schola Wirz. 13 summis -is epulas acquirere si vis necnon perfectę scrutari dindina sectę, Wangia. b *gazophylacium, thesaurus, sacrarium – Schatzkammer, -haus, -kapelle:* FLOD. hist. 2,19 p. 467,13 -um ecclesiae tutissimis aedificiis cum cripta ... construxit *Ebo archiepiscopus.* MIRAC. Adalh. 2,5 (MGScript. XV p. 865,41) *confessor* repositus in -o aecclesiae *Corbeiensis.* INVENT. sang. dom. (MGScript. XV p. 923,40) cum omni regio Anglorum et paterne -e thesauro. *aerarium – Kasse:* DIPL. Karoli M. 123 p. 173,9 ut ... partes *multae* in -evum ipsius monastirii *sancti Marcelli* reddat. AGNELL. lib. pont. 111 p. 350,17 sedecim milia *solidorum* in -o ecclesia *Ravennatis* deportavit. DIPL. Arnulfi 127 p. 190,7 ut duę partes *multae* in -um ipsius ecclesię *Cameracensis* admittantur. c *receptaculum reliquiarum – Reliquiar:* CHRON. Reinh. a. 1202 p. 565,29 ossa regine ... de mauseolo translata sunt et sanctorum scriniis et -is ... inserta. B *translate:* **1** *cella, cellula – Kammer, Kämmerlein:* THEOD. AMORB. Mart. 1 acumina literarum -o mentis ... recondere. GREG. IX. registr. 365 p. 279,12 ut hec in -vio memorie valeas iugiter intueri (CONST. III 115,1). CHART. Sil. B 1 p. 486,28 memorialis -i. **2** *intima – Innerstes:* EPIST. Mog. 15 p. 342,2 (a. 937/54) in prudentissimo sacri pectoris vestri *(sc. archiepiscopi)* -o. THEOD. TREV. transl. Celsi 9 secum anxius in -o mentis volvens *Egbertus archiepiscopus,* quatenus ... perpoliret ecclesiam.

II *principatus – Herrschaft (cf.* GLOSS. II 121,7 St.-S. -us furistuom; *sc. prave versum):* GODEFR. VIT. panth. 23,3 p. 210,22 qui tenet -a (gloss.: principatus), que sepe cadunt recidiva *eqs.*

archo *v.* arcuo.

***archochyrus,** -a, -um. (ἀρχι- *et* ὀχυρός, *cf. ed. p. CXVI*) *munitissimus – stark befestigt:* AETHICUS ISTER 107 *Niniven* philosophus inter alias urbes moenianam -am vocitavit.

***archomegisti** (-co-), -orum *m.* (ἀρχι-, ἄρχων *et* μέγιστος) *primi magnatum – höchste Würdenträger:* ODBERT. Frid. 7 p. 346,18 accersitis arco-is et magnatis palatii rex plebem interrogat.

archon (-con), -ontis *m.* (ἄρχων) *form.:* *acc. sg.* -onta: *l. 21.* *nom. pl.* -ontae: *l. 29.*

1 *princeps, dominus – Herrscher, Herr:* CARM. potat. 88 (MGPoet. IV p. 353; c. 900) quo ... presentem foveat *s. Iulianus* arconta Wilelmum, *Aquitaniae ducem. de Deo:* LIOS MON. 42 arcontem dominum procerum clamate patronum. *fort. add.:* ABBO SANGERM. bell. 3,64 teche Dei, ieron -onque (gloss.: princeps) palinodianque. *in imag.:* CARM. Aldh. 1,33 horum *(ventorum)* -on (-ons *cod.*) ... veniebat a cardine. **2** *plur. i. q. proceres – die Vornehmsten:* LIUTPR. antap. 3,35 Romanae dignitatis archontes, id est principes *(sc. Byzantinorum).* **3** *archiepiscopus – Erzbischof:* BENZO ad Heinr. 6 praef. p. 656,18 duo -ontae, ... videlicet tocius Lyguriae primas et Hemilie rector Ravennas. *v. et* *archantus.

archonticon (-cont-, -cot-), -i *n.* (ἀρχοντικός) *principalis species electuariorum – Hauptform der breiartigen Medikamente, Hauptlatwerge:* MATTH. PLATEAR. gloss. p. 381[c] electarium pliris arcoticon ...; arcoticon dicitur principale, princeps electariorum (IOH. PLATEAR. simpl. med. p. 32[a],49 in p. arcoticon pulvis ... ponitur. TRACT. de aegr. cur. p. 114,37. MAURUS urin. II p. 48,21 dant eis [*hydropicis*] aliquod electuarium, ut p. arcontici, diatagogon *eqs.*). THADD. FLORENT. cons. 2,43 pillule arcoticon. *v. et* *aretica.

***archoos** (-ous, -chus) *adi. et subst.* (*cf.* *archos) *form.:* *acc. sg.:* -on: *l. 50.* -um: *l. 49.* -chum: *l. 52.* *abl. sg.* -o: *l. 48.* *nom. pl.* -chi: *l. 54.*

primus, princeps – erster, leitender: MUS. ENCHIR. 1 p. 152[b],13 primus *sonus tetrachordi,* qui gravissimus, Graece protos dicitur vel -os, secundus deuteros. 3 p. 153[b],10 primi toni melum ... sono -o 𝄞 *(sc. D)* regitur et finitur. 18 p. 170[a],31 syllabae, quae sonant tetrardum 𝄞, -um 𝄞 *eqs.* SCHOL. enchir. 1 p. 176[a],12 in 𝄞 -on devenit *pentachordum.* p. 178[a],25 aliquid canere, quod in sonum, verbi gratia 𝄞 -chum, finiat. MUS. ENCHIR. add. 1 p. 78[a],7 nota terminales sonos ... post mutationem ..., que presenti melo contingit, sonari archi 𝄞. *al.*

1. ***archos,** *acc.* -ον *m. (f.: p. 903,12) (retrograde a* μόναρχος *sim.) script.:* -cos: *l. 72.* -kos: *l. 68.* *form. acc. pl.* -cus: *p. 903,20.* *metr.* -chōs: *p. 903,4.16.* *usu attrib.: p. 903,4.13.16.* *adi.: p. 903,12.* *substituitur, ut vid., pro* archi-: *p. 903,4sqq., pro* -archa: *p. 903,13.*

I *princeps, rector, dominus – Herrscher, Gebieter, Herr (def.:* BERENG. TREV. laud. 1,16 p. 950[c] cum ... -os Graece, princeps dicatur Latine. *al. v. et p. 899,18):* A *publ. (v. et p. 903,4.10):* POETA Saxo 3,251 fortissimus -os *(sc. Karolus M.).* ABBO SANGERM. bell. 2,555 inclitus -os Claromontinsis Wilelmus. THIOFR. Willibr. I A 6 p. 464[c] precluis -os *(sc. Pippinus maior domus).* 11 p. 466[E] accersiit ... profanus -os *(Radbod dux)* ierarcham. *fort. add.:* CARM. potat. 98 (MGPoet. IV p. 353) cosmi basilissa ... arkos (gloss.: princeps), si *(i.* σοί, *sc. comiti Wilelmo)* sit katfige per eon. B *eccl.:* **1** *de Deo, Christo:* HERIG. Ursm. 1,323 -os, sed anarchos (SIGEB. GEMBL. Theod. praef. p. 464,2). CARM. Cantabr. 48,1 -os (-cos *C*) te protegat.

[*Hoßler*]

HERM. AUGIENS. hymn. 1,6b,8 ἀρχός patrum et optimas. ARNULF. delic. 78 (add. p. 383) servitio pronos celestis liberat -os. **2** *de praelatis:* **a** *de archiepiscopis:* RUOTG. Brun. epil. 49 Bruno ... -os antistes (STEPH. COL. Maurin. 5 [1] archosantistes. PASS. Agil. 2 [ASBoll. Iul. II p. 721B] pius -os a. *Agilolfus* [*syn.* archipraesul]). BENZO ad Heinr. 4,6 p. 643,2 -os pater egregie *(sc. Theodaldus Mediolanensis).* 6 praef. p. 657,29 Ambrosianus vicarius, ... Liguriae -os (*syn.* primas) et primarius. GODEFR. VIT. Frid. 1193 presul Agrippinus dux est et presul et -os. *adde (de sede archiepiscopali):* WALDO Anscar. 47,28 domus ipsa *(sc. Hammaburgensis ecclesia)* prothos pontificalis et -os. **b** *de patriarcha:* DONIZO Mathild. 1,649 pater -os *(Aquileiensis)* consecrat illum. **c** *de episcopis, abbatibus:* Ps. WALAHFR. carm. 5,50tit. πρὸς τὸν ἀρχὸν τῶν ἀγαθῶν. 5,56,21 *(de episcopo)* tu lucidus optimus -os. VITA Landel. 248 -os antistes (*sc. Autbertus episcopus; de eodem:* 257 pater ac -os, morum virtute sacerdos). *v. et* *archa.

II *intestinum rectum – Mastdarm:* PAUL. AEGIN. cur. 234tit. ad decidentes -cus (gloss.: anos [*3,59,12* ἀρχούς]).

2. archos *v.* oryx. ***archosantistes** *v.* *archos *l.* 5.

***archosis** *m.* (*orig. inc., nisi cohaeret cum arab.* kasas) *piscis quidam – ein Fisch:* ALBERT. M. animal. 1,92 pedibus et pinnis natat piscis vocatus -is (arthosis *Mich. Scot.*).

***archous** *v.* *archoos. **Archtos** *v.* Arctos.

Archturus *v.* Arcturus. **archuo** *v.* arcuo.

archus *v.* archoos, arcus. **archy** *v.* harpe.

***archybricus** (-ibr-), -i *m.* (ἀρχι- *et* ὕβρις) *homo insolentissimus – ganz frecher Mensch:* GESTA Camer. cont. II B 1 p. 211,16 Manassem ... archiepiscopum vocat -ibricum, asinum coronatum *egs.*

arciater *v.* archiater. **arciatitus** *v.* arceuthis.

***arcicancellarius, *arciclavius, arcidiaconus, *arcielectus, arciepiscopus** *sim. v.* archi-. *Heßler*

arcifer (archi-), -eri *m.* *qui arcum fert, sagittarius – Bogenträger, -schütze:* ANNAL. Ianuens. I p. 51,16 soldaderios, balistarios et archiferos.

arcifinium (arti-), -i *n.* *confinium, lapis terminalis – Grenze, Grenzstein:* ANON. geom. I 3,3 stet altimensor in metiendi eminentis artifinio (cum finio, arti confinio *var. l.*).

***arciger**, -eri *m.* *qui arcum fert, sagittarius – Bogenträger, -schütze:* LEO MARS. chron. 1,61 p. 624,10 litteras et anulum ... callidus -r clam sagittae inseruit.

arcio *v.* arceo.

arcion *(n.)* (ἄρκιον) *script.* arthion: *l.* 48. *lappa – Klette (Arctium lappa L., cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. I. p. 374sqq.):* GLOSS. med. p. 10,23 arthion (arcion *Diosc. lat. 4,102 p. 53,22*): herba, quam quidam prosupida vocant (p. 65,13 -on).

arciotida *sim. v.* arceuthis.

arcipresbyter, arcisedens *v.* archi-.

arcister *m.* *attrib.:* *l.* 55. *sagittarius – Bogenschütze:* ALDH. ad Acirc. 71,3 quamvis venator ... garriat -r contorquens spicula ferri. *per compar.:* ALDH. epist. 5 p. 493,7 aper ... utpote belliger ... -r ... falangibus saeptus. *v. et* arques.

arcisterialis, arcisterium *v.* archi-.

1. arcitenens, -entis *m.* (arcus *et* tenere) *script.* archi-: *l.* 61. *metr.:* ALDH. ad Acirc. 130 p. 178,5 exempla coriambo congruentia ...: armipotens, -s (archi- *var. l.*).

qui arcum tenet, sagittarius – Bogenträger, -schütze: **1** *milit.:* DONIZO Mathild. 2,1324 scutatas gentes disponit et -es *(an adi.?).* **2** *astron.:* WANDALB. martyr. 755 -s gelido hinc contristat sidere caelum. mens. 331. HUCBALD. carm. 3,23 -s volucri septenam *diem* mense Decembri incursans telo ferit. EPITAPH. var. II 11,5 -s ipsam *(Machtildem)* quarto sub lumine fixam transtulit ad vitam lucis in arce sitam. HONOR. AUGUST. imag. 1,100 nonum *signum zodiaci* sagittarius est, qui et -s.

2. *arcitenens, -entis. (arx *et* tenere) *script.:* archi-: *p. 904,2sqq.* -nes: *p. 904,7.*

1 *adi.:* *de Deo i. q. in arce caelesti regnans – im Himmel herrschend:* ALDH. virg. II 1538 sator -s (archi- *var. l.*). ad Acirc. 111,19 dum pater -s (archi- *var. l.*) concessit, ... guberno (ERMOLD. Ludow. 2,339). BONIF. carm. 2,34 archi-s altor, qui sidera clara gubernas. **2** *subst. masc.:* **a** *de homine i. qui in arce regnat – Burgherr:* GODEFR. VIT. (?) Heinr. 97 *(de Rocca Arcis ut vid., cf. notam ed.)* -nes Teobuldus comes est effectus. **b** *de Deo i. qui in arce caelesti regnat – Himmelsherrscher:* BONIF. carm. 1,33 soboles ... archi-is ... restaurat saecla redemptor. ANNAL. Quedl. a. 1024 p. 89,47 summi -is dono.

1. *arco, -onis *subst.* (arcus; *cf. francog.* arçon, *v. et v. Wartburg, Frz. etym. Wb. I. p. 128*) *pars sellae curvata – Sattelbogen:* FRID. II. IMP. art. ven. 4 p. 77,25 sellam, que sit minus alta -bus suis. p. 77,29 selle -i posteriori debet esse appensa carneria. *v. et* *arceolus.

2. arco *v.* arto. **3. arco** *v.* arcuo.

arcobalista(rius) *v.* arcubalista(rius).

***arcomegistus** *v.* *archomegistus.

arconcilla, -tilla *v.* argentilla.

***arco(n)ticon** *v.* *archonticon.

***arctamentum** *v.* *artamentum.

arcticus, -a, -um. (ἀρκτικός) *script.:* art-: *l. 26. 30.* -thyc-: *l. 30.*

septentrionalis, aquilonalis – nördlich, Nord-: GERB. epist. math. I 3,3 -um (arti- *var. l.*) circulum ... metiri (*cf.* RICHER. REM. hist. 3,51). SCHOL. Adam gest. 142 populi ... -ae (aquilonaris, -alis *var. l.*) plagae. ALBERT. M. cael. 2,1,5 p. 136a,14 in polo aquilonari, qui vocatur -us (meteor. 1,3,8 p. 506b,33. animal. 22,135 versus polum arthycum).

arcto *v.* arto. ***arctolus** *v.* *arceolus. **Arcton** *v.* Arctos.

Arctophylax (-phil-, -fil-), *acc.* -aca *m.* (Ἀρκτοφύλαξ) *script.* Arto-: *l. 37.*

1 *de sidere i. q. custos arcti, Bootes – Bärenhüter, (Sternbild des) Bootes:* WALTH. SPIR. Christoph. II 1,211 sequens circus tenet -philaca secundus. GERB. (?) astrolab. 17 p. 136,22 Almarech, id est Arto-x. HONOR. AUGUST. imag. 1,107 sidus Bootes, id est custos plaustri, quod et -x. ALBERT. M. animal. 7,78 postquam oritur -filax (*p. 598a,18* μετ' Ἀρκτοῦρον) astrum. *al.* **2** *de homine i. q. custos vel actor ursorum – Bärenhüter, Bärentreiber (cf. Ahd. Wb. I. p. 896 s. v.* berari): GLOSS. III 144,39 St.-S. artofilax (arctofilos *C*) bêrri. 188,60 -filax berri.

Arctos (-us), -i *f.* (Ἄρκτος) *script.:* Art-: *l.* 50. Archt-: *l.* 53. Arthot-: *l.* 54. halraco: *l.* 65. *form. nom. sg.* -on: *l.* 51.56.

1 *de sidere i. q. ursa, plaustrum – Sternbild des Bären, des Wagens (cf.* GLOSS. I 19,15 St.-S. -us daz ist der uuagan in himile): WANDALB. martyr. 837 Phoebus ... gelidam ... conversus ad -on (Arton *B*). HONOR. AUGUST. imag. 1,106 versus aquilonem sunt haec signa: iuxta axem -on, scilicet plaustrum, quod sidus et Septentrio et Helicae nominatur. ARNOLD. SAXO fin. 1,2,2 p. 16,39 stella archtos occidit et turbat aerem (*cf.* p. 17,22. 17,32 arthotos). **2** *de regione i. q. plaga septentrionalis – Norden:* HRABAN. cruc. 1,12 p. 196A (vs.) anatole, -on, mesembria (*sim.* ERMENR. ad Grim. 33 p. 573,32 anathole et disis, ... mesymbria et -os. SIGEB. GEMBL. Theod. 17 p. 478,25. GODESC. AQUENS. seq. 1,7a,1). THIETM. chron. 7,37 ad patrias ... -os (ad terram arctoam CHRON. Thietm.), id est septemtrionalem plagam, quae hoc nomen ab arcturis duabus, hoc est ab ursis minoribus et maioribus, sortitur. LAMB. LEOD. Matth. I 1491 tendentibus -on. **3** *de bestia i. q. species pagari – Krabbenart (cf. R. Strömberg, Griech. Fischnamen. 1943. p. 106):* ALBERT. M. animal. 5,74 animal ... halraco (*p. 549b,23* ἄρκτοι) dictum.

arctous, -a, -um. (ἀρκτῶος) *script.* arct(us): *l. 71. p. 905,1. form. gen. pl.* -oum: *p. 905, 4.*

1 *adi.:* *in septentrionali parte positus, aquilonalis – im Norden befindlich, nördlich:* PAUL. DIAC. Lang. 1,1 -o (arcto, arcturo *sim. var. l.*) sub axe (COSMAS chron. 1,1). ADAM gest. 3,68 -ae gentis. 4,32 trans -am plagam. epil. 31

[Sroder]

arctorum ... populorum. *al. v. et p. 904,60.* **2** *subst. neutr.: quod in septentrionali parte situm est – das im Norden Befindliche:* ANON. astrolab. p. 371,31 inter summos -oum ambitus.

Arcturus, -i *m. (f.* -a: *l. 15)* (Ἀρκτοῦρος) *script.:* Archt-: *l. 17.* Act-: *l. 24.* Art-: *l. 15.* Arkatoron: *l. 12.* Artacarez: *l. 10.* affrotoroz: *l. 29.*

1 *de sidere:* **a** *Bootes vel stella principalis Bootis – Bootes oder größter Stern des Bootes:* ALBERT. M. animal. 7,84 usque ad occasum stellae, quae dicitur Artacarez (*p. 599*^{b}*,11* Ἀρκτούρου) in Arabico. 8,86 aput ascensionem Arkatoron (*p. 617*^{a}*,31* Ἀρκτοῦρος). **b** *ursa, plaustrum – Bär, Wagen (cf.* GLOSS. III 607,1 St.-S. wagan): ALDH. ad Acirc. 3 p. 72,13 -us ... septiformi temonis et plaustri sidere signatur. 64$^{tit.}$ -us (-a, de Arturo *sim. var. l.*). HONOR. AUGUST. imag. 1,108 -us, scilicet plaustrum, quod et Cynosura dicitur. ARNOLD. SAXO fin. 1,2,2 p. 17,7 Archturus. p. 17,41 -us, id est septentrio. *al. v. et p. 904,61. alleg. vel per compar.:* HRABAN. univ. 9,13 p. 273^{B} in -o ..., qui per gyrum suum nocturna spatia non occasurus illustrat, ... ecclesia designatur, quae fatigationes quidem patitur nec tamen ... inclinatur *eqs. (cf. Isid. nat. 26,4). al. fort. add.:* HEINR. LETT. chron. 14,8 p. 80,26 condolebat eis tota ecclesia, que tunc erat tamquam -us (Act- *var. l.*), qui semper tunditur (arcus durus ... tenditur *Bauer in ed. a. 1959, vix recte*) et nunquam frangitur *(v. notam ed.).* **2** *de regione i. q. plaga septentrionalis – Norden:* LIUTPR. antap. 2,44 ab occasu sive ab -o. **3** *species piscis – eine Fischart:* ALBERT. M. animal. 6,83 piscium affrotoroz *(p. 569*^{b}*,3* ἀπ' ἀρκτούρου μετοπωρινοῦ, *sc. prave versum)* dictorum.

1. arctus *v.* artus. **2. arctus** *v.* arctous.

3. Arctus *v.* Arctos.

***arcualis**, -e. (arcus) **1** *arcuatim curvatus – bogenförmig gekrümmt:* **a** *natur.:* ALBERT. M. meteor. 3,4,9 p. 677^{a}, 45 propter convexum nubis apparet *iris* -is. **b** *math.:* ALBERT. M. cael. 1,1,10 p. 30^{b},10 lineam -em, quae est aliqua portio circuli (2,1,1 p. 148^{a},2). **c** *anat.:* FRID. II. IMP. art. ven. 1 p. 104,32 hec forma *caudae* est -is non exterius, sed interius. ALBERT. M. animal. 1,138 supercilia ..., quando fuerint -ia (*p. 491*^{b}*,16* τὴν καμπυλότητ' ἔχουσαι). 1,276 costae. *v. et l. 46.* **2** *ad arcum pertinens – Bogen-:* MIRAC. Wigb. 7 (MGScript. VIII p. 522,28) manus meae digitos artissime constrinxit -i corda.

adv. ***arcualiter.** *arcuatim – bogenförmig:* ALBERT. M. animal. 8,156 coopertoria domorum suarum *(apium)* quasi gibosa et arcualia, non ad unam lineam aequaliter descendentia, sed in finibus retracta et in medio -r descendentia.

***arcualitas** *v.* *arcularitas.

arcuarius, -a, -um. *script.:* arca-: *l. 57sq. 60.* archa-: *l. 63.* arche-: *l. 59. 63. 65. 68.*

1 *adi.:* *arcuatim curvatus – bogenförmig gekrümmt:* THEOPH. sched. 2,1$^{ex.}$ fac partem interiorem *furni* cum muro exteriori in similitudinem fornacis -i (fornicis -ari *var. l.*). *fort. add. c. sensu formositatis:* EPIST. var. III 34 quasi -a folia cum spineo vel fraxineo sapore. **2** *subst.:* **a** *masc.:* *sagittarius – Bogenschütze:* CONST. I 331 p. 470,30 (a. 1191) auxilium militum vel arcariorum. RYCCARD. chron. a. 1217 p. 79^{a},21 balisteriorum, arcariorum et militum ... acies innumeras. ALBERT. MIL. temp. 220 p. 482,13 de ... archeriis ferro bene coopertis. 251 p. 519,36 (add.) balestarii et arcarii et fundibularii. *al. de venatoribus:* GUIC. (?) bers. 2 oportet, quod bersator ... habeat bonam memoriam rememorandi, ubi posuit archerios (archa- *var. l.*). **b** *fem. vel neutr.:* *fenestra ad sagittas arcu mittendas apta – Schießscharte:* OTTO MOR. hist. p. 85,18 multas ... archerias in eo *(castello)* composuit. LIBER duell. Christ. 1 (MGScript. XXXI p. 675, 15) in hac *turri* ... camere erant ... septuaginta et in singulis his tria archeria.

arcuata *v.* arcuo.

***arcuaticus** (arqua-), -i *m.* (*cf.* arcuatus) *icterus, aurugo – Gelbsucht:* AESCULAPIUS 35 p. 54,4 de icterico, quem aliqui -um (arquaticum *cod. Augiens. 120;* arquaticum ..., id est morbum regium GLOSS. med. p. 91,14) vocant. p. 54,8 unde ... -us (arquaticus *cod. Augiens. 120;* arquatus GLOSS. med. p. 91,19) dictus est *morbus* a colore arcus coelestis. *v. et* arcuatus *p. 907,43.*

arcuatim *adv.* *modo arcus – gekrümmt wie ein Bogen:* ODO GLANN. Maur. 31 (9) -m se virtute, qua poterat, colligens de lecto agiliter prosiliebat *Witcherius.*

arcuatio, -onis *f.* **1** *archit. i. q. fornicatio – Wölbung:* GESTA Trud. cont. II 4,7 capit. p. 334 de ... -e eius *(cancelli sanctuarii)* ... sublata. **2** *anat. i. q. curvatio – Rundung:* ALBERT. M. animal. 1,186 usque ad capitis -em posteriorem.

***arcuator** (arca-, archa-), -oris *m.* (arcus; *ital.* arcatore) *sagittarius – Bogenschütze:* OTTO MOR. hist. a. 1160 p. 110,14 cum peditibus et arcatoribus et balistariis. VINC. PRAG. annal. a. 1158 p. 669,27 arcatores et balistarii plurimas ... pretemptant sagittas. ANNAL. Ianuens. I p. 165,17 libras MCC pro ... soldatis, militibus et archatoribus prestandis. CONST. I 330,4 p. 469,18 auxilium militum et archatorum. CHRON. Basil. a. 1050 p. 291,44 archatores et diverse maneriei armatos. *saepe.* *c. contemptu quodam:* CHART. Tirol. 563 p. 44,17 (epist. papae a. 1206) unus ... eorum *(testium)* balistarius est et arcator, alius aleator et baratarius. *de venatoribus:* GUIC. (?) bers. 3 quo loco ponere debeat *bersator* archatores. 10. 14.

arcuatus *v.* arcuo.

arcubalista, -ae *subst. script.:* arcob-: *l. 36.* acrob-: *l. 35.* arbal-: *l. 33. 38. 41.* arbar-: *l. 41.* albal-: *l. 32.*

1 *fem.:* *tormentum arcu missilia iaculans – Armbrust (cf. K. Huuri, Zur Gesch. d. mittelalt. Geschützwesens. 1941. p. 43sqq. 110. 207sqq.):* MIRAC. Mart. Vert. 5 (MGMer. III p. 571,1) genus arboris aptum spiculis et -is (-isticis 1^{b}). GUIC. (?) bers. 3 quod cognoscat *bersator* bene albalistam. 11 non ... debent arbalistas in strata tendere. *meton. i. q. missile tormento iactum – Armbrustbolzen:* RICHER. REM. hist. 2,92 ab urbanis nimium acrobalistis impetebantur *Belgae.* 3,104 missae ... sagittae et arcobalistae cum aliis missilibus. GALB. Karol. 61$^{med.}$ tapeta ... suspenderant, ne funda et arbalistis ... percuterentur intrinsecus. **2** *masc.:* *qui tormento arcu instructo missilia iacit – Armbrustschütze:* TRIUMPH. Lamb. 1 (MGScript. XX p. 499,18) nisi ... iaculum intentet ... cautus arbalista (arbarista *var. l.*). 17 (ibid. p. 509 20).

arcubalistarius, -i *m. script.:* arco-: *l. 47.* alabastrar-: *l. 48.*

qui tormento arcu instructo missilia iacit, sagittarius – Armbrustschütze: CONST. I 141 (a. 1152) in Italicam expeditionem ducet ... quinquaginta arcobalistarios. CHRON. reg. cont. I a. 1197 p. 161,15 (epist.) arma alabastrariorum et sagittariorum.

1. arcula, -ae *f.* *(parva) cista, (parvum) scrinium – (kleiner) Kasten, (kleiner) Schrein:* **1** *proprie de receptaculo:* **a** *pecuniae:* CHART. eccl. Erf. 118 (a. 1157/94) pauperum Christi ... oblationes misse in -am ad sanctam crucem in medio ecclesię locatam. **b** *ossium, reliquiarum:* TRANSL. Callisti 2 (MGScript. XV p. 419,33) presbiter ... -am de feretro elevans sustulit. INVENT. Matth. 18 -am, qua apostoli sacra ossa asservantur. *sarcophagus – Sarg:* STEPH. COL. Maurin. 6 (2) lignea ferro evincta ... -a. **c** *tabellarum in rhythmimachia:* FRUTOLF. (?) rhythmimach. 1,6 -ae intrinsecus adeo capabilis, ut tabellulas numeris inscriptas includere possit. **2** *in imag.:* MILO carm. 3,4,2,731 secretum cum forte aliquod tenet -a cordis (GERB. [?] astrolab. 1). EBERH. ALEM. labor. 134 quidquid thesaurizatis, -a nostra *(sc. philosophiae)* tenet.

2. ***arcula** *v.* *artula.

***?arcularitas**, -atis *f.* *curvitas – Krümmung, Rundung:* ARNOLD. SAXO fin. 2,1 p. 52,48 cum fuerint supercilia ut -s ([*an* arcualitas *leg.?*]. *Arist. p. 491*^{b}*,16* καμπυλότητα) declinantes ad tympora. *cf. p. 905,40. 907,58.*

arculus, -i *m.* *(parvus) arcus – (kleiner) Bogen:* **1** *archit.:* THEOD. HIRS. loc. sanct. 5 p. 14,9 columnellae in circuitu constitutae et -os impositos gestantes superpositum tec-

[Sroda]

tum ... continent. 2 *mus.:* Beda (?) mus. p. 913^{D} accipe regulam ligneam ... formatam et praeparatis tribus articulis vel -is ex omni parte aeque libratis et cavatis, extende nervum super regulam. p. 914^{A} si dividas totam chordam in septem partes, pone -um et tange utrasque partes.

arcuo, -atum, -are. *script.:* archua-: *l. 19.* archa-: *l. 16.51.* arca-: *l. 42.* ?arg:- *p. 909,24.* a(r)qua-: *l. 44.47.*

1 *trans.:* a *curvare – wölben:* Chart. Anhalt. II 433 p. 312,24 (a. 1274) testudines *monasterii* tardius quam expediat -ari. *medial. i. q. curvari – sich krümmen:* Albert. M. animal. 8,102 vultur ... quando senescit, elongatur uncus rostri eius superioris et -atur (*p. 619^{a},17* γαμψούμενον). b *(telis) aggredi – beschießen:* Aethicus Ister 82 p. 64,7 -et *Alexander* funda urbium frendore concussa⟨rum⟩ ventilans orbem. 2 *intrans. i. q. sagittas mittere – (mit Bogen) schießen:* Guic. (?) bers. 14 cum archabunt *archatores* ad bestias.

adi. **arcuatus**, -a, -um. 1 *arcuatim curvatus, cameratus – bogenförmig gekrümmt, gewölbt:* a *archit.:* Catal. Floriac. (MGScript. XV p. 501,6) totam ... archuato opere eandem extruens basilicam (Leo Mars. chron. 3,26 p. 718,8 cisternam ... -o o. sub eiusdem pavimento atrii fabricavit. Gesta Trud. cont. II 4,5$^{med.}$ volam ... quatuor sustentam columpnis -o o. exstruxit). Itin. Petr. Dam. 13 p. 1043,3 ecclesia maxima et -a. Simon Sith. gest. 1,18 basilicam ... testudine -a ... consummavit. *al.* b *zool.:* Columb. epist. 5 p. 176,10 quamvis trisulcus -o vulnere scorpius insurgat (Thiofr. Willibr. I A praef. p. 459^{F}. Cod. Lauresh. 155^{c} p. 439,46 -o vulneri cauterium obponens *imperator ecclesiae*). Albert. M. animal. 25,10 serpentes surdi et -i sunt ...; -i ... vocantur, quia per modum arcus incurvantur. 26,31 habet *scorpio* aculeos duos, quibus -o ferit vulnere, quoniam non potest ferire, nisi ad dorsum in modum arcus caudam recurvet. *adde:* Hildeg. div. op. 1,1,1 in summitate ... -ae recurvationis huius dextrae alae quasi caput aquilae. 2 *flexus – gebeugt:* Aldh. epist. 3 p. 479,21 tuum discipulatum ceu cernuus -is poplitibus flexisque suffraginibus ... posco (5 p. 491,6). 3 *partibus curvis instructus – mit Bogen versehen:* Gesta Trud. cont. I 12,10$^{med.}$ duas fenestras ... cum -is columpnis. Hildeg. scivias 3,6 p. 625^{A} murum ... totum -um secundum modum cancellorum. *in nom. propr.:* Dipl. Otton. III. 385 p. 815,18 unum *mercatum* in Castello A-o (Artuato *B*). Catal. fam. pap. p. 205^{b} Bononia de Castro Arcato.

subst. 1. **arcuatus**, -i *m.* a *icterus, aurugo – Gelbsucht:* Aesculapius 16 p. 21,17 ex colore viridi vel aquato simili. *v. et* *arcuaticus *p. 905,70.* b *qui aurugine laborat – ein Gelbsüchtiger:* Antidot. Augiens. p. 43,34 qui *(antidotus)* facit ... ad arquatos.

2. **arcuata**, -ae *f. spatium, quod sagitta missa percurrit – Bogenschußweite:* Annal. Crem. a. 1234 (MGScript. XXXI p. 16,20) utraque parte ... ad pugnam preparata, ita quod duas archatas non distabant.

3. **arcuatum**, -i *n. fornix, concameratio – Gewölbe (cf.* Gloss. III 331,19 St.-S. camera absita vel -um gewelbe. IV 177,12): Conr. Mend. Attal. p. 147,6 quaedam *corpora* in -is lateraliter sunt collocata.

***arcuositas**, -atis *f. curvitas – Krümmung, Rundung:* 1 *natur.:* Albert. M. meteor. 3,4,26 p. 697^{b},1 ad -em iridis. 2 *anat.:* Albert. M. animal. 1,138 -s (*p. 491^{b},16* καμπυλότητα) *superciliorum.* 1,492 digiti parvam -em debent habere ad domesticum.

***arcuosus**, -a, -um. *script.:* acuo-: *l.64.* artuo-: *l.65.* *arcuatim curvatus – bogenförmig gekrümmt:* Oliv. hist. Dam. 40 p. 244,7 litus maris -um. Wilh. Rubruqu. itin. p. 289,1 isti *boves* ... habent cornua ... longa, -a (acuosa, artuosa *var. l.*). Albert. M. meteor. 3,4,16 p. 686^{a},17 vitri.

1. **arcus**, -us *m. script.:* arch-: *p. 909,26.50.* art- *(var. l.): p. 909,2. form.: sing.:* ?*nom.* -u: *p. 909,59. gen.* -i: Chron. Noval. 2,18. *abl.* -o: *p. 908,69. adde* Chron. Noval. 2,18. *plur.: acc.* -os: *p. 908,31sqq. abl.* -is: *p. 909,7.28.*

I *strictius i. q. instrumentum aptum ad sagittas mittendas, τόξον – Bogen (waffe):* A *proprie:* 1 *spectat ad usum hominum:* a *de instrumento bellico:* Capit. reg. Franc. 75 unusquisque cabalarius habeat scutum et lanceam et spatam et ... -um et pharetras cum sagittis. Waltharius 730 hastam, pharetram gestavit et -um. Regino chron. a. 889 p. 133,2 ex corneis -ubus. Hrotsv. Dulc. 14,2 extende -um, iace sagittam, perfode hanc maleficam. Lex fam. Worm. 28 si quis in civitate ad aliquem occidendum ... -um tetenderit et sagittam nervo imposuerit (*cf.* Chart. Babenb. 109,8 ut nullus extraneorum intret civitatem cum -u tenso *eqs.* 237,9. 24). Arnulf. Mediol. gest. 1 praef. p. 6,21 non in cathedra, sed in -u et faretra. Chart. Heinr. Leon. 89 p. 133,27 ea, quam gladio et -u nostro conquisivimus ([*cf. Vulg. gen. 48,22. al.*]. Annal. Scheftl. I a. 1229 p. 339,4). Heinr. Lett. chron. 10,12 p. 41,37 Rutheni ..., qui artem balistariam ignorant, -uum consuetudinem habentes. *saepe. de (arcu) ballista (cf. K. Huuri, Zur Gesch. d. mittelalt. Geschützwesens. 1941. p. 435q. 115. 130):* Carm. de bello Saxon. 1,112 quidam baleari -u dimissis hostes stravere sagittis (Albert. Aquens. hist. 2,33. 6,16. *al.* Theod. Hirs. loc. sanct. 17 p. 47,12). Gisleb. Mont. chron. 216 p. 303,4 machina, que manghenellus dicitur -us. Annal. Basil. a. 1275 p. 198,29 balistam, cuius -us de cornu nobili longitudo xiii pedes habebat. b *de instrumento venatorio:* Walahfr. imag. Tetr. 250 timent vestros ... -us ursus, aper. Dipl. Heinr. III. 209 p. 278,25 apros ... venari, -u sagittaque figire (213 p. 284,26. Chart. Brixin. 24). Chart. episc. Wirz. I 112 p. 95,1 ius ... habeat ... venandi in foresto illo -u tantum et balista, quod in teutonico dicitur birsen. *al. instrumentum, quod casu tactum sagittas mittit – Falle (cf. M. Bambeck, Lat.-roman. Wortstudien. 1959. p. 3):* Leg. Burgund. const. I 46,1 p. 76,12 quicumque ... occidendorum luporum studio -us (-os *var. l.*) posuerint *eqs.* 46,4 p. 77,7 is, qui -us (-os B^{6}, -um B^{7}) tetenderit. *al.* Leg. Wisig. 8,4,23 si quis ... laqueos vel -os (-us *var. l.*) protenderit. c *de instrumento ad spatium metiendum usurpato:* Anon. geom. 3,26 p. 334,20 si cuiuslibet rei altitudinem investigare volueris ..., sume -um cum sagitta et filo *eqs. remissius:* Rahew. gest. 3,43 p. 216,24 quantum -us iacere potest (*cf.* Frid. II. Imp. art. ven. 3,23 p. 50,1). 2 *spectat ad usum deorum, Amoris:* Epist. Worm. I 30 p. 54,10 (vs.) sic fidus parcum spernis Cillenius -um *(v. notam ed.).* Carm. Bur. B 59,4,3 -um Cupidineum (*cf.* 105,6,4 Cupidinis -us. 117,5,4sq.). B *alleg.:* Hraban. univ. 20,9 p. 541^{c} -us est iuxta mysticum sensum evangelicus sermo ..., -us haereticorum dogma ...; -um ... scripturam novi et veteris testamenti ... accipimus *eqs.* Anon. tab. p. 196,9 -us in pedibus aquilarum potentiam et fortitudinem illarum indicant. Alex. Min. apoc. 6 p. 91,13 per -um designatur potestas procul nocendi per insidias ..., et iterum per -um notantur insidiae *eqs.* C *in imag. vel per compar.:* Ekkeh. IV. bened. I 16,54 effugiat populus iaculamina prepetis -us (gloss.: Satane). cas. 70 licentias interdum, quae etiam irregulares essent, tanquam novitiis dare, -um tendere et laxare. Gerhoh. aedif. 40 (110) p. 180,35 induciarum expectatione quasi -us trahitur, ut sagitta excommunicationis ... fortius mittatur. Annal. Ianuens. III p. 83,28 Saonenses ... conversi sunt in -um perversum (pravum *Vulg. psalm. 77,57; cf.* Emo chron. p. 469,40).

II *latius i. q. res in formam partis circuli curvata, curvatura – Bogen (interdum de rotunditate perfecta, e. g. p. 910, 17.25):* A *archit. i. q. fornix, concameratio – (Schwib-) Bogen, Wölbung (cf.* Gloss. III 180,37 St.-S. -us vel fornix suibogo. 313,35 camera, absida vel -us i. gewelbe. IV 143,52 fornix, swibogo, -us triumphalis): 1 *intra aedificia:* Paul. Diac. Mett. p. 268,12 altare ... atque cancellos, presbiterium -usque per girum. Epist. pont. Rom. sel. I 2 p. 50,14 -um ibidem *(in basilica beati Pauli)* maiorem faciens *Leo papa (item de fornicibus sanctuarium terminantibus:* Gesta Font. 15 p. 45,4 subtus -um introitus absidae. Agnell. lib. pont. 36 in -o [-u 2] maioris tribunae. Chron. Mont. Ser. a. 1174 eam partem monasterii, que est ab -u crucis. *al.; de re cf. H. Otte, Handb. d. kirchl. Kunstarchäologie. I. p. 50).* Einh. Karol. 31 p. 35,23 -us ... supra tumulum deauratus

[Sroder]

cum imagine et titulo exstructus. 32 p. 37,8 in margine coronae, quae inter superiores et inferiores -us (artus A^1) interiorem aedis partem ambiebat. WALAHFR. Wett. 530 hoc opus ... nituit ... -ubus (gloss. O: suuibogon) effulgens. PURCH. Witig. praef. p. 263,11 in variis diversi operis -uum columnarumque celaturis. DIPL. Otton. III. 278 p. 700,16 ecclesias... cum...-is, columnis et oratorio Salvatoris. HARIULF. chron. 3,3 p. 87,29 trabes ... sustentantes -us XVII ..., inter quos stant imagines bestiarum, avium *eqs.* RUD. TRUD. gest. 1,11 inter maiorem turrim et -um grandem antepositum. THEOD. HIRS. loc. sanct. 17 p. 47,7 stabula equorum ... fornicibus erecta, -ubus et testudinibus multipliciter variata. CATAL. episc. Frising. (MGScript. XXIV p. 317,31) ut potior nemo sedet -u sub duodeno pastor Dracolfus. *saepe. per compar.:* GISLEB. ELN. inc. 4,215sq. cum flectant artus in tormentis velut -us -ubus oblique, quibus est crux unica cuique. **2** *sub aedificiis, in cryptis:* ALCUIN. carm. 88,4,6 latior ut fieret cripta ..., supponens tectis firmatos ter quater -us. FORMA mon. Sangall. p. 9[b] involutio -uum *(cf. notam ed.).* CAND. FULD. Eigil. I 17 -ubus ... in eandem *(columnam)* compaginatis (*cf.* II 15,11). EREMB. Bertin. (MGScript. XV p. 524,1) ecclesiola in honore beati ... Iohannis super -us erecta. **3** *in muris:* VISIO Baront. 19 remansi ante ipsius ecclesiae sancti Petri -um (arquatus 3^a, ianuas arguatas 3^d; *v. app. crit.*). VITA Boniti 16 (MGMer. VI p. 128,11) crebris ... -uum (archuum *2*) macheriae foraminibus manent. VITA Filib. 8 (MGMer. V p. 590,2) operosa saxis claustra comitur -is (-ubus *var. l.*). GERH. AUGUST. Udalr. I 14 p. 403,45 perrupto muro ecclesiae -um muratum desuper *(sc. super sepulchrum)* curvare praecepit. PURCH. Witig. 413 quem *(hortum ante ecclesiam)* cingens muris ac -ubus undique curvis. GESTA Trud. cont. I 12,10 capitulum ... ordinavit *abbas* tribus parietibus, iuxta quartum templi habens -um ad introeundum. *al.* **4** *in porticibus:* FORMA mon. Sangall. p. 13[a] porticus -ubus lucida *(cf. notam ed.).* CHRON. Noval. app. 13 fuerat ... civitas ... et -us in circuitu per totum deambulatorios cum propugnaculis desuper atque antemuralibus (LEO MARS. chron. 2,89 d. -us cum columnellis. 3,33 p. 724,43). CHART. Bern. II 281 p. 310,11 cuilibet burgensi -us lapideos ante domum suam facere licet et desuper edificare. *meton. i. q. porticus – Säulengang:* ANGILB. inst. 11 p. 302,3 per -us ... occidentales revertantur (p. 303,3). **5** *in ponte:* DIPL. Heinr. IV. 312 pontem ... cum -ubus. **6** *sub fornace:* FORMA mon. Sangall. p. 12[a] fornix (-ax *cod.*) super -us *(cf. notam ed.).* **7** *de monumentis undique patentibus:* WALTH. SPIR. Christoph. II praef. 50 ante triumphalem patrię ... -um (LAND. MEDIOL. hist. I 2,24 p. 61,25. ANNAL. Rom. p. 478,13). DIPL. Otton. III. 436 -um sancti Georgii. CHRON. Noval. 2,18 precępit *patricius* ex candidissimis marmoribus ... elevari archum in Sigusina civitate *eqs.* ANNAL. Ianuens. I p. 49,20 iuxta -um Romanum imperator tentoria posuit (RAHEW. gest. 3,43 p. 216, 31 unde et -us Romanus appellata est *turris* sive ab antiquo aliquo Romanorum imperatore ... in fornicem triumphalem erecta sive *eqs.* GESTA Frid. imp. A p. 31,14 vocabatur *turris* -us Romanus, quoniam quattuor -us inferius habebat. *al.*). CHART. Rhen. med. I 411 p. 471,27 ante -um iuxta viam publicam. *al. fort. add.:* DIPL. Otton. II. 254[b] p. 291,40 at locum, qui dicitur -u de Gizzuli (DIPL. Conr. II. 270 p. 374,3 ad -um Gizuli). *alleg.:* HILDEG. scivias 3,3 p. 598[c] in -u, id est in excellentia saecularis potestatis. **B** *natur. i. q. iris – Regenbogen* (*cf.* GLOSS. V 45,10 St.-S. -us celestis regenboge dictus): **1** *strictius:* HONOR. AUGUST. imag. 1,58 -us in aere quadricolor ex sole et nubibus formatur, dum radius solis cavae nubi immissus repulsa acie in solem refringitur. ALBERT. M. meteor. 3,4,6 p. 672[a],30 dicitur ... iris aliquando -us varius propter diversitatem colorum eius. 3,4,7 p. 673[a],9 iris -us est rotundus (*p. 372[b],22* τῆς δ'ἴριδος ... κύκλος) vel fere rotundus, non excedens semicirculum. 3,4,22 p. 691[b],16 -us ... daemonis *(cf. p. 910,2)*, qui videtur ex luna, non est in coloribus similis iridi, qui fit ex sole. *saepe. alleg.:* HRABAN. univ. 9,20 p. 278[A] -us ... coelestis est signum testamenti *eqs.* ALBERT. M. meteor. 3,4,6 p. 672[b],1sq. Hesiodistae theologi ... vocabant *iridem* -um daemonis, quod est intelligentiae et sapientiae et dicebant -um esse signum clementiae Dei. **2** *latius de prodigiis:* ANNAL. Chesn. a. 768 (MG Script. I p. 33[b]) -us coeli in nubibus apparuit per noctem. ANNAL. Xant. a. 841 circuli tres ... similes visioni -us. THEOD. PALID. annal. a. 1179 p. 95,16 apparuit splendor ..., a quo usque ad solem -us incurvatus *eqs. al.* **C** *math. vel astron. i. q. pars circuli – Kreisbogen:* **1** *in univ.:* FRID. II. IMP. art. ven. 3 p. 18,10 lineam -us semicirculi. ALBERT. M. cael. 1,1,10 p. 29[b],27 concavum ... est in interiori -us et convexum in exteriori. p. 30[a],30 signato -u (*p. 271[a],7* περιφεροῦς) inter A et B litteras et subtensa sibi chorda, quae est linea secundum A et B. p. 30[b],22 infiniti possunt -us (*p. 271[a],9* περιφερεῖς) describi inter quaelibet duo puncta. *ibid. al.* **2** *de certis lineis curvis:* **a** *de circulis meridianis:* ALBERT. M. meteor. 1,3,1 p. 499[b],5 dicitur ... -us meridiei -us ille, qui a polo septentrionali incipit *eqs.* veget. 2,71 -us meridionales (pol. 7,5[a] p. 663[b],10). **b** *de cursibus planetarum, signorum:* ALBERT. M. animal. 5,46 circa quantitatem spatii et -us, super quem coniunctio fit minor Iovis et Saturni de novo signo in novum signum (*cf.* 5,53). veget. 2,69 quae *(signa)* ... se intersecant in -ubus (2,75). **c** *de rotunditate lunae:* ALBERT. M. cael. 2,3,8 p. 188[b],36 versus inferiorem -um lunae. **d** *de lineis trigoni:* ALBERT. M. veget. 2,70 cum figura trigoni sit duorum generum, rectilinea et ex -ubus composita. *transfertur ad formas plantarum:* ALBERT. M. veget. 2,72 figuratur trigonus ex -ubus tribus, qui ... lumine suo talem plantis imprimit figuram. *v. et l. 46.* **e** *de lineis curvis astrolabiorum, horologiorum:* GERB. (?) astrolab. 11 quantus est -us a priori loco usque ad secundum locum Almeri, ipse est orbis, quem quaeris. HERM. AUGIENS. util. astrolab. 2,1 p. 405[c] eius *(quartae partis circuli in instrumento horologico)* ... -um, id est curvam lineam, in tria partior. **f** *de partibus abaci in curvaturas exeuntibus (cf. M. Cantor, Vorl. über die Gesch. der Math. I. 1880. p. 770):* Ps. ODO CLUN. abac. p. 296[a],33 ars dispositione -uum distincta ab uno surgens usque ad infinita per denarium numerum accrescit (p. 296[b],4sq.). MATHEM. var. Bubnov p. 292,5sq. sit tale dividendum, quod supervadat -us divisorum; dehinc dissipetur X a maximo dividendorum in inferiorem -um *eqs. al.* **D** *bot. i. q. pars curva plantarum – bogenförmiger Pflanzenteil:* FROUM. carm. 11,31 salicti foeturam pecudis securi pellimus -us *(i. in -us ed.).* ALBERT. M. veget. 2,104 folia perfectarum plantarum ... figuram habent, quae componitur ex duabus aequalibus proportionibus duorum -uum. 2,105 ex extremitate -us folii *eqs. ibid. al.* **E** *anat. i. q. pars curva corporis – bogenartiger Körperteil:* GISLEB. ELN. inc. 3,113 genuum ... -us. CARM. Bur. B 67,3[b],6 -us supercilia discriminant gemelli. ALBERT. M. animal. 1,276 directo -u ... porrigitur *costa.* 1,311 ad fornices sive -us mandibulae. *ibid. al.* **F** *mus. i. q. instrumentum, quo imposito chordae sonant – Bogen eines Saiteninstruments:* HIER. MOR. mus. 28 p. 289,3 viella, cum -u tangitur. p. 289,9 si quis ... tangat cum -u primam chordam. **G** *techn.:* **1** *pars curva (vasorum, coronae sim.) – bogenförmiger Teil (an Gefäßen, Kronen u. ä.):* THEOPH. sched. 3,59[med.] in ipsa rotunditate vasis fiant quatuor -us in supremo modice producti. 3,60 p. 255,19 pertrahe in singulis frontibus *(turibuli)* singulos -us et ... sub singulis -ubus ... singulas valvas. *al.* HONOR. AUGUST. gemm. 1,224 -us super coronam curvatur. ARNULF. SAG. invect. 3 p. 94,27 inferior ... pars *amphorae* cancellatis -ubus undique perforata. **2** *arco – Sattelbogen:* FRID. II. IMP. art. ven. 2 p. 221,16 accipiens -um selle anteriorem cum manu sua. **3** *folium pergamenae, plicatura – Pergamentbogen (cf. P. Lehmann, ZentralblBibl. 53. 1936. p. 346):* NOTA marg. cod. Monac. 6295 f. 154[v] (s. XI.) deest -us. CONR. MUR. (?) carm. (AnzDtVorz. N.F. 19. 1872. p. 314) libris aptatur *pellis vituli:* primo quadratur in -us, -us iunguntur in statione pari. **4** *instrumentum fabricatum ad praeparandum cottum – Vorrichtung zum Spinnen von Baumwolle:* RYCCARD. chron. a. 1232 p. 183,20 (decret.) de -u coctonis idem *servabatur (cf.*

[Sroder]

notam ed.). **5** *curvatura rotae – Felge:* ALBERT. M. eth. 8,1,1 p. 516^{b},42 volubilem et rotundam esse *fortunam* asserunt et in quolibet -u pressam et prementem. **H** *geogr. i. q. flexus fluminis – Flußwindung:* CHART. Rhen. med. I 378 p. 436,18 (a. 1084) ad -um Olivie ultra aquam iuxta viam duo morgani.

2. *arcus *v.* *archos. **arcutus** *v.* arguo.

ardalio, -onis *m.* (ἀρδαλος *accedente vi vocis q. e.* ardere, *cf. l. 13*) **1** *ganeo – Schlemmer* (*cf.* GLOSS. I 38,1 St.-S. -o farslintanti. III 350,2 -o lekkere): NIVARD. Ysengr. 4,481 -o demens, . . . te . . . exocula. **2** *qui cibum assat – einer der brät:* GLOSS. III 428,51 St.-S. -o pratere. **3** *fumarium – Rauchfang, Schlot:* GLOSS. III 224,55 St.-S. -o slât. *v. et* *ardaria, *ardorium.

***ardalius,** -a, -um. (*cf.* ardalio) *vorax – gefräßig:* EUGEN. VULG. syll. 30,9 relliquias musca roserat -a *(v. notam ed. p. 409sq.).*

***ardaria** *subst.* (*cf.* ardere) *fumarium – Rauchfang, Schlot:* GLOSS. III 210,46 St.-S. -a stat *(i.* slat *ed. in nota).* *v. et* ardalio, *ardorium.

***ardastus** *v.* *adrastus.

ardea, -ae *f. script.* -dua: *l. 27; cf. l. 24. adde* GLOSS. I 343,10 St.-S. *etym.:* ALBERT. M. animal. 23,20 quia alte volat, dicta -a, quasi ardua *(ex Isid. orig. 12,7,21);* . . . alii autem dicunt -am dictam ab ardendo, quia stercus eius adurit hoc, quod contingit *eqs.*

erodius – Reiher (*cf.* GLOSS. III 22,17 St.-S. -a [-dua *N*] haigir. IV 219,8 alcedo vel -a vel tantalus heigro): **1** *gener.:* EUGEN. VULG. syll. 31^{A},5,2 rauce sonat . . . -a. EGBERT. fec. rat. 1,484 -a nomen avis, nomen de ventre cacatrix (*cf.* 1,1522). BERNH. PROV. comm. 6,2 p. 291,6 adeps -e . . . vel . . . ova vel caro comesta . . . in passionibus membrorum spiritualium multum conferunt (*cf.* THEOD. CERV. chirurg. 4,5 p. 181^{H} cum axungia anseris vel -ae). ORIGO Suev. 9 (ed. Hirsch, Sachsengesch. d. Widuk. p. 159) mittens Witto accipitrem ad irretiendam -am. CARM. Bur. B 133,4 -a (gloss. B: raeiger) vel turtur. IOCALIS 250 -a sublime volitans. ALBERT. M. animal. 2,107 quae *(aves)* habent longum collum sicut grus et -a. 8,23 genera . . . -arum sive ardyolarum, quas Graeci aradyon (*p. 609^{b},21* ἐρωδιῶν) vocant, sunt tria, et primum quidem genus quidam Graecorum vocant kalohoz (*p. 609^{b},22* πέλλος), alii autem suasper; secundum autem quidam vocant lantoz (*p. 609^{b},22* λευκός), alii autem leugon; tertium vero quidam vocant astariez (*p. 609^{b},22* ἀστερίας) et alii iapeleon. 8,24 aput nos autem genera -arum sunt quidem tria, quorum duo sunt cinerei coloris, magnum videlicet et parvum, et tertium est album sicut nix. 8,71 quaedam illarum *(avium)* . . . venantur in aquis non natando, sed peditando sicut -a. *ibid. al. alleg.:* HRABAN. univ. 8,6 p. 246^{A} -a . . . potest significare animas electorum. *per compar.:* NIVARD. Ysengr. 5,885 vocis ut -a clarę . . . sonat *abbas (quasi alter lupus).* VITA Mariani 1 ne videamur aborigines sicut vultur et -a, quorum ortus et exitus soli Deo cognitus est. **2** *spec. (cf. H. Suolahti, Die dt. Vogelnamen. 1909. p. 377sqq.):* **a** *erodius cinereus – grauer Reiher, Fischreiher (Ardea cinerea L.): v. l. 41.46.* **b** *erodius albus – Silberreiher (Herodias alba L.): v. l. 43.47.* **c** *erodius stellatus – Rohrdommel (Ardea stellaris L.): v. l. 44.* **d** *cochlearium – Löffler (Platalea leucorodia L.):* ALBERT. M. animal. 23,21 -arum aput nos tria inveniuntur genera . . ., tertium habet longius collum et rostrum ante rotundum sicut circulus super circulum, et ideo coclearium vocatur et est totum album.

***ardenia** *v.* *ardevia.

***ardennana** *subst. vel adi. (orig. inc.) species lapidis – eine Steinart:* MAPPAE CLAVIC. 258 viridi vitro, cupro mixto, superfundas contusam petram -am.

ardeo, arsi, arsum, -ere. *depon.: p. 912,22sqq.*

I *intrans. i. q. flagrare – brennen:* **A** *proprie:* **1** *flammis correptum esse, (ex)uri – in Flammen stehen, (ver)brennen:* **a** *subi. anim.:* **α** *gener.:* LEX Sal. Merov. 16,1 si quis casa . . . incenderit . . ., et si aliquis intus -serit. ALDH. ad Acirc. 26,4 nec crepitante foco . . . -o *(sc. salamandra).* BONIF. epist. 73 p. 150,27 laudabilis mulier . . . esse iudicatur, quia . . . in uno strue pariter -at cum viro suo. HROTSV. Gong. 407 inter frigoreas -ens comperit *coniunx lasciva* undas, quid posset . . . dextera . . . Dei. *al.* **β** *eccl.:* AGIUS epic. Hath. 561 -surumne putatis eum, cuius pia facta . . . stant sine fine? CARM. imag. 3^{a},3,1 spiritus hos *(apostolos)* edocens linguis hic -et et igne *(cf. Vulg. act. 2,3).* EKKEH. IV. pict. Mog. 864 -et et -bit satanas semperque dolebit. GODESC. BENED. Anast. 15 mulier . . . clamare cepit demoniaco more se -ere. VITA Norb. I 10 p. 681,10 clamabat *daemon:* en -o, en -o, en morior. **b** *subi. res:* **α** *gener.:* COMPOS. Luc. P 31 si plus -serit ignis (HRABAN. carm. 39,89,4 i. sulphureus). LEX Alam. 2,2 si . . . illa carta . . . -serit. 76,1 omnia, quid ibidem -sit (-sa fuerit, -serit, -serunt *var. l.*), . . . restituat (*cf.* LEX Baiuv. 1,6 p. 274,7 quicquid in illo incendio -serit). EBERW. Symeon. 5 ubi s. Moyses -entem vidit non -ere rubum *(cf. Vulg. exod. 3,2).* BERTH. (?) annal. a. 1077 p. 301,18 incendiis -ere et fumare regionem depopulatam. THEOD. PALID. annal. a. 1129 in occidentis partibus viris . . . capilli circa capita . . . -ere ceperunt. ALBERT. STAD. annal. p. 347,38 terra circa Bremam -sit graviter in aestate fervida fere per mensem. *saepe. usu depon.:* CHART. Ital. Ficker 6 p. 8,23 (a. 806) quando . . . domus sancti Zenonis -sa est (*cf.* p. 8,32 per praeceptum . . ., quod -sum est). WIDUK. gest. 3,39 Rainesburg pene omnis proxima nocte -sa (concremata *B^{1}. C*). *v. et l. 14.* **β** *eccl.:* WALAHFR. Gall. 1,34 duo cerei *in loco sepulturae* . . . non deficiendo -bant et -endo non deficiebant. TRAD. Scheftl. 211 delegavit mansum . . . ea conditione, ut semper . . . in ipso monasterio -at lumen die ac nocte (*cf.* CHART. Carniol. II 56 quod . . . duo luminaria coram altari . . . -ant et luceant. CHART. Brixin. 81 p. 89,31 ad lumen perpetuo ibidem . . . -endum). *al.* **γ** *medic. i. q. gangraenâ laborare – an kaltem Brand leiden:* CONSTANT. METT. Adalb. 14 p. 662,51 qua *(clade)* manibus pedibusque -entes miserabili poena . . . confluebant. GESTA Vird. cont. I 2 p. 46,8 coepit -ere pes. **2** *candere, fervere – glühen, heiß sein:* COMPOS. Luc. R 20 ostria . . . decoques in fornace, donec -at et fiat pulvis. METELL. Quir. 3^{a},8 -ent axe rotae verbere concitae. *conflari – schmelzen:* COMPOS. Luc. I 30 debeat *aurum* -ere in ipsa fornace. MAPPAE CLAVIC. 58 argentum confla et, cum -serit, adice sulfur. **3** *fulgere, lucere – funkeln, leuchten:* WANDALB. mens. 305 -et . . . Scorpius. HROTSV. prim. 195 sub noctis claras tenebris -ere lucernas . . . videre subulci. ANNAL. Iac. Leod. a. 1144 (MGScript. XVI p. 640,51) cometes -et. **B** *translate vel in imag. i. q. (animo) incendi, exardescere – entbrennen, brennen (auf), erglühen:* **1** *gener.:* HUGEB. Wynneb. 7 p. 112,16 ille, qui prius zelo rigoris -bat. AMALAR. interpr. 8 in dilectione. *ibid.:* in dilectionem proximorum. off. 2,1,12 in Marte. WALAHFR. carm. 8,7 amor -et . . . animis. 20,30 -ere videt casto in amore animos. 21,15,3 commotum scelus -et in . . . pectoribus. WALTHARIUS 864 sitis . . . habendi. RIMB. Anscar. 13 p. 35,20 ferventissimo . . . desiderio. WIDUK. gest. 1,34 p. 47,25 quo eius *(Dei)* amore -as et ardore ipsius amoris . . . eius patrocinium merearis. 2,15 p. 79,18 cupiditate. BRUNO QUERF. fratr. 2 p. 718,32 Dei amore totis ossibus -sit. HILDEG. epist. II 5 p. 337,33 in impudicitia. *al. c. (acc. c.) inf.:* WALTHARIUS 1368 -bat . . . infligere vulnus. HROTSV. Gall. I 13,7 me ipsum . . . sancto viro . . . sodalem -o associatum iri. THANGM. Bernw. 34 Italiam . . . adire. *al.* **2** *c. colore quodam:* **a** *irasci – zürnen:* ALCUIN. epist. 248 p. 401,13 episcopus multum -et super nos. **b** *furere – rasen:* WALTHARIUS 854 infelix . . . -sit . . . venis laudem captare cupiscens. **c** *afflatum esse – begeistert sein:* CAND. FULD. Eigil. II 14,101 gaudent . . . simul -entque tuendo.

II *trans. (cf. D. Norberg, Synt. Forsch. 1943. p. 183sq.; v. et supra l. 22sqq.):* **A** *proprie i. q. comburere – verbrennen:* **1** *obi. homines:* AUDRAD. carm. 3,232 septem germanos -sit *praesul. refl.:* LAND. MEDIOL. hist. II 17 p. 28,4 -e te cum Dei maledictione. **2** *obi. res:* LEX Sal. Merov. 76 (rec. B) quicumque domum alienam -serit.

[Sroder]

COMPOS. Luc. U 29 donec -etur ipsud argentum bibum. BONIF. paen. p. 435,16 si grana -serit. MILO carm. 3,4,1,52 Domini templum ... ignibus -sit *Nabugodonosor* (3,4,1,203. *cf.* 3,4,1,59 urbem). GESTA Camer. cont. II F 295,3 villas. HERACLIUS II 7 p. 57,17 accipe limaturam cupri et -e eam, quousque pulvis sit. *al. absol.:* CHART. Lux. II 156 p. 174,9 (a. 1223) aisantias ... edificandi et -endi ... in nemoribus nostris concessimus eis. **B** *translate i. q. (vehementer) cupere, amare – (heftig) begehren, lieben:* LIUTPR. antap. 4,3 Albericus ... Romam, ... quam nimis -bat, non tradidit. 4,14 tres *concubinas* ... turpissimo amore -bat. HROTSV. Gong. 356 clericus audax -bat propriam plus licito dominam. FROUM. carm. 10,40 servorum, qui vos *(sc. Deum)* famulamine dulciter -ent. BRUNO QUERF. fratr. 7 p. 724,13 qui ... monachicum habitum, heremum et martyrium toto desiderio -bat. MARC. VALER. buc. 2,4 qua *(flamma)* ... superbus *Iarbos* Eufilen -bat *(cf. Verg. ecl. 2,1). al.*

adi. **1. ardens,** -entis. **I** *proprie:* **A** *flagrans, flammis correptus – brennend, in Flammen stehend:* **1** *gener.:* HROTSV. Sap. 5,11 -bus rogis. THIETM. chron. 4,68 in hanc -em ... foveam. HILDEG. caus. 2 p. 136,28 ignis -ium montium. OTTO FRISING. gest. 2,21 p. 125,36 faculae. *al.* **2** *eccl.:* CAND. FULD. Eigil. II 25,13 fortis et -s ultimus ille dies. HRABAN. carm. 9,41 Tartarus. REGINO syn. caus. 2,413 debent ... sacerdotes ... lucernas -es ... tenere, quas in conclusione anathematis vel excommunicationis proiicere debent in terram *(cf.* BERTH. [?] annal. a. 1078 p. 308,21 candelis -bus ab apostolico ... in anathematis ... complementum canonice in terram missis et extinctis. BERNOLD. CONST. chron. a. 1085 p. 443,15. *al.; de re cf. E. Wohlhaupter, Die Kerze im Recht. 1940. p. 113sqq.). al. per compar.:* THIETM. chron. 7,56 lampas -s *(cf. Vulg. Ioh. 5,35),* Woitegus. **B** *fervidus, aestuans – glühend, heiß:* **1** *gener.:* COMPOS. Luc. B 27 metallus -s sintillas dimittit. ALDH. virg. II 1206 -em ... lumine solem. 2781 Quintilis. WALAHFR. hort. 140 -i sartagine (gloss. L: in gluentero fannum). HERACLIUS II 53 super tegulas -es. *al.* **2** *medic.:* HILDEG. phys. 1,173 qui -es febres habet, id est brinnende fiber. **C** *fulgens – strahlend:* WANDALB. mens. 275 quam *(libram)* ... flammis scorpius -em iuxta Herigonem ... reliquit. HROTSV. Mar. 349 -is radios ... solis. *al.* **D** *alch.* aqua -s *i. q. aqua vitae, spiritus terebinthinae – Weingeist, destilliertes Terpentinöl (cf. Lippmann, Alchem. p. 480; Tschirch, Hb. d. Pharmakogn. II. p. 891):* SALERN. comp. 48 ad modum aqua *(sic?)* roseae fit -s aqua; recipe vini rubei libra una *eqs.* GEBER. clar. 2,54 de aqua -i *(v. notam ed.).* THADD. FLORENT. cons. 183,2 ad faciendum aquam vite, que alio nomine dicitur -s *eqs.* MARC. GRAEC. ign. 27. *al.*

II *translate:* **A** *acer, studiosus, vehemens – feurig, eifrig, heftig:* **1** *spirit.:* ALDH. epist. 2 -i desiderio flagrabat. virg. II 1130 -s ingenio et prudens pectore puber. PAUL. DIAC. carm. 32,6 -i ... sub corde. TRAD. Frising. 392 secundum -issimam erga divini cultus operationem ... voluntatem. WALAHFR. Wett. 649 -e cupidine stupri. Ludow. prol. quod effusior et -ior in loquendo videatur. DIPL. Karoli III. 64 ut -iores et promtiores in Dei ... parati sunt obsequio. POETA Saxo 5,94 mentes -es fecit amore tuo. VITA Mathild. II 3 p. 285,38 iter acceleravit -s. *al. c. sensu irascendi:* WALAHFR. Mamm. 11,10 dictis -s pro talibus intus. **2** *corpor.:* BEDA hist. eccl. 5,3 p. 286,19 dolor ... de brachio, ubi -ior inerat, ... ablatus est. **B** *splendidus – schimmernd:* WALAHFR. hort. 397 -i ... murice.

2. arsus, -a, -um. *coctus, combustus – gebrannt, verbrannt:* COMPOS. Luc. K 4 de sale ... -a *(cf. J. Svennung, Compos. Luc. 1941. p. 130sq.).* MAPPAE CLAVIC. 280 cinerem. THEOPH. sched. 3,33 argillam. COMPOS. Matr. 39,1 eruginis -e ciprio. *fort. add.:* DIPL. Otton. III. 323 p. 751,5 usque Solarium -um.

subst. **1. ardens,** -entis *m. qui morbo febriculoso laborat – ein an einer fiebrigen Erkrankung Leidender:* HUGO FLAV. chron. 2 p. 403,56 videres monasterium ... -ium turbis refertum.

2. ardentia, -ium *n. pl. incendia, ignis – Brände, Feuer(sbrunst):* BARDO serm. p. 332,8 sunt ... Cherubym incendia, Seraphym -ia *(cf. Vulg. Hebr. 1,7).* ANNAL. Iac. Leod. a. 1089 (MGScript. XVI p. 639,36) pestilentia terribilis et multiplex -ium. CHRON. Camer. 3,13 plaga ... -ium.

adv. **ardenter. 1** *acriter, studiose, vehementer – feurig, eifrig, heftig:* RIMB. Anscar. 3 p. 24,11 bonis ... operibus ... -ius inherere. HROTSV. Pel. 206 -r amare. EPIST. Teg. I 32 eo -ius ... gratiam ... habere ... sitimus. THIETM. chron. 3,9 Waldo -cius insequitur hostem. CHART. Carinth. V 362 -cius queritando. *al.* **2** *clare – deutlich:* ANON. Has. 39 nisi Deus ... -r ostenderet.

ardeola (-dyo-), -ae *f. erodius – Reiher:* ALBERT. M. animal. 8,24 dicit ... Aristoteles, quod unum genus ardyolarum (*p. 609b,21* ἐρωδιῶν) est, quod kalaoz (*p. 609b,23* πέλλος) vocat. 23,20 ardea, quam quidam -am, quidam autem tantalum vocant. *v. et l. 57. p. 911,39.*

***ardeos** *subst.* (*fort. corrupt. ex* ami, ameos) *careum – Wiesenkümmel (Carum carvi L., cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. I. p. 856sqq.):* ALPHITA I p. 284,15 ciminella, biperdium, -eos idem. *cf.* ami *p. 558,64sqq.*

ardesco, -ere. *(animo) incendi, exardescere – entbrennen, brennen (auf), erglühen:* HROTSV. Pafn. 1,21 in eius *(Dei)* amore -it. Bas. 38 infelix, spiculis perfossus amoris, quo magis -it, tanto plus corde tabescit. CARM. Bur. B 151,2,7 -unt iuniores hoc in tempore. HIST. Frid. imp. retr. p. 34,32 Mediolanenses ... super opprimendos Laudenses nimium -bant (ardebant *var. l.*). *seq. inf.:* HROTSV. Pel. 357 -ens *turba fidelis* sancti mercari corpus amandi.

adi. **ardescens,** -entis. **1** *proprie:* **a** *flagrans – brennend:* ALDH. virg. II 1758 rogus -s. **b** *fervidus – glühend:* ALDH. ad Acirc. 60,3 ignibus -s *lebes.* **2** *translate i. q. (animo) incensus – entbrannt:* POETA Saxo 3,458 -s Christi ... intus amore *martyr.*

***ardevia** (-enia, -isia) *subst. (orig. inc., ni cohaeret c.* ἀκαλήφη; *cf. Corp. gloss. Lat. ed. Goetz III 587, 19* acdivis. *617,9* acdefis. *al.) semen urticae – Nesselsamen:* GLOSS. III 525,30 St.-S. -a nezelsam. 535,20 ardenia nezelsame. 536,11 ardisia nezelsame. 548,14[5] acantum nezzelsame, -a idem.

***ardica** (-rti-), -ae *f.* (νάρθηξ, τὴν [ν]άρθηκα) *porticus ante ecclesiam sita, paradisus – Vorhalle der Kirche, Narthex (cf. LThK.[2] VII. 1962. s. v.* narthex): AGNELL. lib. pont. 8 aedificata est iam dicta basilica iuxta -am beatae Eufemiae *(cf. Testi Rasponi ad l.).* 30 p. 294,1 introeuntes vos intra -am beati Petri apostoli. 102 sepultus est ... in -a beati Apolinaris. *al. (v. ind.).* SALIMB. chron. p. 167,5 uxor ... mortua est et sepulta ... in ecclesia sancti Vitalis in artica apud Ravennam.

ardillus *v.* arietillum.

***ardio,** -ire. *(germ.* *hardjan, *cf. v. Wartburg, Frz. etym. Wb. XVI. p. 155sq.) corroborare, affirmare – (die Wahrheit) erhärten, beweisen (cf. Brunner, Rechtsgesch.[2] II. p. 562sq.):* LEG. Lang. p. 433a,35 falsa est ipsa carta.:: vis ei -ire? p. 575b,37 vis ei probare (-ire *var. l.*)? *cf.* *adardio.

***ardisia** *v.* *ardevia.

***ardolotum** *subst. (cf.* ardeola?) *erodius – Reiher:* ALBERT. M. animal. 8,21 vultur pugnat cum animali, quod Graece arodyeuz (*p. 609b,7* ἐρωδιός), Latine autem -um vocatur.

ardor, -oris *m. (f.: p. 915,7.15) plur: l. 65. p. 915,17. 23.25.39.*

I *proprie:* **A** *incendium, ignis – Brand, Feuer (cf.* GLOSS. IV 127,18 St.-S. flamma, -r, incendium ... lōch): **1** *gener.:* ALDH. virg. I 41 horrendos focorum -es obvia quaeque crematuros. HRABAN. carm. 37,71 *sanctos* consumpsit flammeus -r. WALAHFR. Otm. 11 ignis ... in candela solito rutilabat; cerae vero nihil per hunc -em minui videbatur. MILO carm. 3,4,1,190 Sodomiticus -r. EKKEH. IV. carm. Gall. 9,3 fit ... -r, ... regnat vis flammarum. *al.* **2** *eccl.:* HRABAN. carm. 39,90,3 *(ex Columb.)* -r flammaticus *inferni.* HILDEG. scivias 3,7 p. 649c potestas, voluntas, -r

[Sroder]

(sc. spiritus sanctus): hi tres apices in uno culmine operationis sunt. **3** *medic. i. q. gangraena – kalter Brand:* Rod. Glab. hist. 5,15 consumpsit ... quidam mortifer -r multos ..., quosdam vero truncatis menbrorum partibus reservavit. **B** *fervor, aestus – Glut, Hitze* (*cf.* Gloss. III 680,61 St.-S. -r hizze): **1** *strictius:* Aethicus Ister 23 propter -em validum (-am *var. l.*) solis (Waltharius 1345. *al.*). Walahfr. carm. 46,4,2 omnipotentem ... adorent ... frigus et -r (aestus *Vulg. Dan. 3,67*). Hrotsv. Sap. 6,1 in fornacem igneum colorem prae nimio -e exprimentem. Hildeg. scivias 2,2 p. 451[B] flamma ... in splendida claritate et insito vigore ac igneo -e consistit. *al.* **2** *latius de corpore humano:* **a** *de morbis:* Aesculapius 1 p. 1,39 quod si cum febre fuerint -r et dolor capitis. Ionas Bob. Columb. 2,4 p. 236,2 prius ... quam noxia (noxius *var. l.*) -r suppremas eum privet ab auras. Beda hist. eccl. 5,4 p. 287,29 febrium ... -bus. Antidot. Augiens. p. 60,23 stomachi. Thietm. chron. 8,29 acri -e succensi celeriter mortui sunt. Benven. Graff. ocul. p. 24[B],10 (rec. A) ascendit *sanguis* in oculis cum magno furore et -e. *al.* *meton. de tumore:* Beda hist. eccl. 4,19 p. 246,13 dum mihi nunc pro auro ... rubor tumoris -rque promineat. **b** *de siti:* Aldh. virg. II 785 sitis -em demebat gurgite fontis. Milo carm. 3,4,2,353 ut liquor -es et fauces proluat ustas. Gars. tract. 2 p. 427,8 cyphum ... plenum vino ..., unde ... pontifex -es suos ... extinguebat. **c** *de ebrietate:* Land. Mediol. hist. I 2,23 p. 60,38 Teutonici ... nimio vini -e bachantes. **C** *fulgor, splendor – Schimmer, Glanz:* Walahfr. carm. 25[B],4,2 movit -em sacra lux magorum.

II *translate vel in imag.:* **A** *gener. i. q. flagrantia, studium, cupiditas – Leidenschaft, Eifer, Begierde:* Liber diurn. 87 p. 114,2 -e christiane religionis et studio divini cultus permovemur *(item c. gen. obi.:* Thangm. Bernw. 51 p. 780,5 [chart.] animus ... -e sancti propositi desudabat. Otloh. quaest. 16 p. 80[A] -e ... solutionis, quam exquiro. *al.).* Aldh. virg. I 51 p. 307,6 crudelitatis. Liutg. Greg. 2 p. 69,12 quis -r caritatis ad oboediendum ... inflammavit iuvenis mentem? Radbert. Adalh. 33 inter venereos palatii -es. Walahfr. Mamm. 26,18 -r apostolicus fervorque propheticus. hort. 412 amoris. Sedul. Scot. carm. 2,12,5 Martius. Rimb. Anscar. 7 p. 27,8 qui multo -e circa divinam religionem ferveret. Bruno Querf. Adalb. A 12[in.] bellicus. Berth. (?) annal. a. 1077 p. 304,49 iuvenilem. *saepe.* **B** *c. colore quodam:* **1** *amor – Liebe:* Carm. libr. II 16,1,1 -e tuo perscripsi, Christe, libellum. Egbert. fec. rat. 2,281 proximus -r. Carm. Bur. B 156,5,9 Veneris ancilla si non curat, -r durat. *al.* **2** *ira – Zorn:* Walahfr. carm. 63,8,4 cedat ... omnis -r hostium. Poeta Saxo 2,263 Caroli requieverat -r.

***ardorium** *subst.* (*orig. inc., ni cohaeret c.* ardere, ardor) *?fumarium – ?Rauchfang:* Chart. Meckl. 1374 p. 525,18 (a. 1275) Rapesulver *dedit* x solidos de malo -o. *v. et* ardalio, *ardaria.

arduitas, -atis *f.* **1** *proprie i. q. praeruptio – Steilheit:* Chron. Pol. 2,26 Moravia -e montium ... est obstrusa. **2** *translate:* **a** *difficultas, molestia – Schwierigkeit, Beschwerlichkeit:* Wolfher. Godeh. I praef. p. 169,14 me tantae -i comparem credere. Albert. M. bon. 178 p. 111,7 propter -em difficultatis in sustinendo. *spectat ad difficultatem intellegendi:* Albert. M. bon. 486 p. 253,90 non ... sunt timidae *cogitationes,* nisi propter -em divinorum, quae opprimunt cor cogitantis. cael. hier. 9,4 p. 270[b],2 miracula auferunt actum rationis observando ipsam sua -e et convincendo sine ratiocinatione aliqua. **b** *gravitas – Wichtigkeit:* Honor. III. registr. 228 p. 157,40 tanta est -s negotiorum instantium ..., quod ... opus esset nostra presentia corporali.

ardura, -ae *f.* (*cf.* ardere, arsura; *francog. vet.* ardure) **1** *de inferno i. q. incendium, ignis – Brand, Feuer:* Rhythm. 91,6 et tu, crudeles Iuda, permanes in -a. **2** *de morbo i. q. aestus, fervor – das Brennen, Hitze:* Antidot. Augiens. p. 61,41 implastrum ad -am stomachi.

ardurius *v.* aratorius.

arduus, -a, -um. **I** *proprie:* **A** *clivosus, abruptus, aditu difficilis – steil, schroff, schwer zugänglich:* Willib. Bonif. 5 p. 22,11 -a ac plana agrorum peragrans spatia. Hugeb. Wynneb. 4 p. 109,15 per -a Alpium alta. Thietm. chron. 6,10 -am irrupere viam. *al.* *de inaccessibilitate oppidi:* Lamb. Leod. Matth. I 531 qua densis longe patet -a silvis Belgis *(i. Treverorum urbs)* contermina montibus. *in imag.:* Willib. Bonif. 3 p. 11,25 -am caelestis intelligentiae semitam. Arbeo Emm. 20 in -am huius evi callem. **B** *altus, excelsus – hoch, emporragend:* Walahfr. hort. 125 tecta cavarum -a porticuum. Thietm. chron. 8,21 -as munitiones ad capiendas ... feras. Carm. Bur. B 92,51,3 cervix *equi.* Chart. Eberb. 275 edificia. *al.* *in nomine loci:* Lamb. Leod. Matth. I 702 silva ... -a *('Ardennen').* **C** *in alto positus – in der Höhe befindlich:* Carm. Aldh. 4,18 astra Olimpi ... -i. Walth. Spir. Christoph. II 5,196 sidera.

II *translate:* **A** *difficilis, operosus, molestus – schwierig, mühsam, beschwerlich:* **1** *gener.:* Willib. Bonif. praef. p. 1,11 -um ... opus inchoavi (Hraban. epist. 10 p. 396,15. *al.*). Agius vita Hath. 6 alia ..., quae ceteris -a, ipsi ... facilia videbantur. Poeta Saxo 5,549 -a phylosophis etiam res hęc foret (Archipoeta 10,7,1 res est -issima vincere naturam. Albert. M. bon. 162 p. 103,63 quaeritur differentia inter res -as et difficiles *eqs. al.*). Dipl. Otton. I. 210 p. 290,6 -am vitam duxisse. Hrotsv. lib. I prol. 1,8 p. 2,36 quamvis ... metrica modulatio femineae fragilitati difficilis videatur et -a. *al.* *impers.* -um est *sim.:* Hraban. epist. 28 p. 443,37 quod mihi -um valdeque difficile visum est, ut hoc ... temptarem aggredi. Thietm. chron. 5,35 homini potenti -um esse testabantur resistere. *al.* **2** *iur. i. q. severus, durus – streng, drückend:* Leg. Wisig. 2,1,12 comprehendendi sunt et -a in vinculis custodia retinendi (9,1,9). 3,5,4 detrusioni. 6,5,12 per -am ... tormentorum discussionem. **B** *gravis, magnus – wichtig, bedeutend:* **1** *gener.:* Metell. Quir. 16,15 memor sit ille sponsionis -ae. Vita Gebeh. Salisb. II 27 p. 48,15 scripsit hic ... opus -um ac luculentissimum. Statut. ord. Teut. p. 96[B],6 -a ecclesie tractare negocia (Chart. Mar. Magd. 122 -issima atque inevitabilia n.). *de fide i. q. firmus – fest:* Wolfher. Godeh. I praef. p. 168,52 (vs.) -a quippe fides robustos exigit annos. **2** *iur. (cf. R. His, Das Strafrecht des dt. Mittelalters. I. 1920. p. 42):* Const. II 196,28 (a. 1235) iudex ... dies in illis -is causis ... non prefiget sine nostro ... mandato (Chart. Sil. C 27 p. 311,9 de c. magnis et -is, culpis videlicet capitum. *al.*). **C** *sublimis, venerandus – erhaben, verehrungswürdig:* Hraban. carm. 9,50 -a ... regna poli. Cand. Fuld. Eigil. II 12,46 rex -us. 17,70 lux -a, Christus. Pass. Ursulae prol. p. 143,6 -ae vestri ... honorificentiae. Wipo gest. 5 p. 26,26 dignitati. Otto Frising. gest. 1,65 quod tam -o et bono inchoata *expeditio* principio tam humilem et non bonum exitum acceperit. *al.* **D** *fervidus – glühend:* Bruno Querf. Adalb. A 24 p. 212[b],12 fervet in eo spes -a pro Christo moriendi.

subst. **1. ardua,** -ae *f.* *quae in alto volat – die in der Höhe Fliegende: v.* ardea *p. 911, 24.*

2. arduum, -i *n.* **1** *proprie:* **a** *locus abruptus, altitudo (ascensu difficilis) – steiles Gelände, (schwer ersteigbare) Anhöhe:* Beda hist. eccl. 1,7 p. 20,30 montem ... ascendit ..., in quo nihil repente -um, nihil praeceps, nihil abruptum. Poeta Saxo 1,394 fuerant quibus -a montis ... nota (Walth. Spir. Christoph. II 2,195. *al. cf.* Hugeb. Wynneb. 2 p. 108,5 Alpium). Uffing. Liutg. 45 amantes -a rupes *(cf. Verg. georg. 3,315). al.* *proverb.:* Wipo prov. 21 qui per -a vadit, saepissime cadit. *in imag. (spectat ad viam virtutis sim.):* Aldh. virg. II 762 monuit ... -a sectari necnon devexa caveri, dum calles gemini dispari tramite tendunt. Walth. Spir. Christoph. II 2,209 per -a dextrum pręco Dei meditatus iter. Thietm. chron. 5 prol. 2 scandit ... -a virtutum. *al.* **b** *locus in alto positus – das Hohe:* Walth. Spir. Christoph. II 3,30 qui *(Deus)* conderet -a cęli. *in imag.:* Hraban. carm. 36,2 -a succumbunt,

[Sroder]

imaque celsa petunt. *strictius i. q. caelum – Himmel:* WALAHFR. Mamm. 18,2 dum ... solis ... conscenderet -a currus. 19,15 victorem sancti ducant ut ad -a cives. **c** *pars summa – oberster Teil:* EKKEH. IV. bened. I 35,38 crucis -a. pict. Mog. 699 subit arboris -a Zacheus *(cf. Vulg. Luc. 19,4).* METELL. Quir. 25,67 scanderat ipsa -a templi concamerata. **d** *altitudo – Höhe:* PAUL. DIAC. carm. 4,1,24 omne, quod ... spatiis effertur in -a vastis (22,43). **2** *translate:* **a** *res difficilis – Schwieriges:* WOLFHER. Godeh. I praef. p. 168,21 -a quaedam delucidare. ALBERT. M. bon. 165 p. 104,89 -um .. . dicit poenae elevationem in comparatione ad infirmitatem sustinentis, difficile autem dicit contrarietatem ipsius ad sensum absolute. *incommodum – Unannehmlichkeit:* THIETM. chron. 7,25 p. 428,24 sociis ... victum defecisse vel aliquid -um occurrere. **b** *res gravis – Bedeutendes:* HYMN. Hraban. 7,1,3 qui *(Dominus parvulus)* format minima et qui creat -a. CONST. II 196 p. 241,34 -a quedam, que generalem statum et tranquillitatem imperii reformabant.

adv. **ardue.** *difficulter, operose – schwierig, mit Mühe:* AETHICUS ISTER 21 p. 13,4 refert sofista de vertice ipsius montis -e (-ae *W*) ultra oceanum vidisse. THIETM. chron. 6,66 quamvis -e, tamen desiderata impetrans. *Sroder*

ardyola *v.* ardeola. ***are** *v.* *re.

area, -ae *f. script.:* ha-: *p. 919,72. 920,9.* haria: *p. 918,18.* ari(a): *l. 34. p. 919,44. 921,41. cf. p. 918,2.* ar(a): *l. 33.* aer(a): *l. 57.68.* aere(a): *l. 65.* arc(a) *(var. l.): l. 64. p. 918,19.* arae(a): *p. 919,2.* arę(a): *p. 919,1.* eria: LEG. Burgund. const. I 99 add. p. 113,30.

I *proprie:* **A** *terra plana – (Land-)Fläche:* **1** *strictius de terra inculta:* **a** *locus triturae (in campo situs) – Dreschplatz (auf dem Felde), Tenne (cf.* GLOSS. I 38,26 St.-S. are [*a*], arę [*b*], areę [*c*] flazzi. III 408,33 -ę tenne. *al.):* LEG. Burgund. const. I 23,2 p. 61,1 in ... -a (aria *var. l.*) annonaria. LEG. Wisig. 8,2,3 si ... messis aut -a ... concremetur. RITUALE Flor. p. 103,2 veniat ... super hanc -am ... benedictionis ubertas. MARC. VALER. buc. 3,104 optat ... -a trita Nothos. FRID. II. IMP. art. ven. 4 p. 63,24 inveniuntur grues sepius in -is camporum, in ... regionibus, in quibus homines triturant segetes in campis. *v. et p. 921,16.*

de loco intra horreum sito (cf. GLOSS. II 296,21 St.-S. -am chornstadale): FORMA mon. Sangall. p. 14[b] -a, in qua triturantur grana et paleae. *in imag.:* IONAS BOB. Columb. 2,17 p. 269,22 pectoris sui -am purgare studuit *(cf. Vulg. Luc. 3,17).* ARBEO Emm. 24 ex certaminis campo, id est ex -a, quae tunc frumenti praetiosiore margaretis purgati tritici ... consparsa deiacebat. HROTSV. lib. 1 praef. 6 scripturarum, quas intra -am nostri Gandeshemensis collegeram coenobii. CONST. II 36 ut ... Taurinensis episcopatus -a ventiletur. CARM. Bur. B 93[a],5,3 inde senex -am relinquo successori. *al. alleg.:* HRABAN. univ. 14,30 p. 411[c] -a mystice ecclesiam significat. 22,14 p. 611[b] item -a praesentem mundum. **b** *locus ad sal excoquendum institutus – Salzgewinnungsstätte, 'Salzgarten':* VITA Lamb. Font. 3 (MGMer. V p. 611,5) terram super litus maris et -as salinarum piscationumque, quae ibidem institutae erant. EPIST. Froth. 8 quod propter pluvias in -is (aeris *cod.*) maritimis, ubi fieri solebat, *sal* non potuisset perfici. *cf. p. 920,21sq.* **c** *terra ad ripae munitionem suggesta – Uferaufschüttung:* CHART. Wirt. VIII 2796 p. 114,16 (a. 1278) in ripa fluminis Reni ... ex materia terre vel lapidum -as construere. **d** *locus apertus, atrium – offener Platz, Vorplatz:* DIPL. Otton. II. 312 p. 368,38 petiam de muro civitatis Cumanę cum -a sua. ORD. coron. imp. 18,3 usque ad suggestum -e (arce *FS,* aeree *P*), que est in capite graduum. CHART. Friburg. 93 omnem -am et vacuitatem ... capellam ... ambientem. **2** *latius de terra culta:* **a** *hortus – Garten:* IONAS BOB. Columb. 2,17 p. 268,19 in hac -a (aera *B 1[a]*) holus excolimus (*antea:* in horto). WALAHFR. hort. 33 atriolum, quod pro foribus mihi parva patenti -a vestibulo solis convertit ad ortum. *fort. add.:* CHART. Burgenl. 413 p. 281,18 (a. 1262) de duobus pomeriis et duobus -ys pro loco castri ... fossatis. *in imag.:* CARM. Aldh. 2,105 carismatum donamina, quibus ditatur -a (arida *cod.*) animarum perflorea. VITA Karoli M. 1,11 p. 33,15 ad edificationem ... omnium per presentis scripti -am deambulantium ... rosas ... implantamus (*cf.* 1,16 p. 43,30). **b** *pulvinus – Beet (cf.* GLOSS. IV 228,15 St.-S. -a beti): CHART. Rhen. med. I 135,1 p. 145,7 (a. 893) Widradus ... unam -am in orto dominico mundat. **c** *ager – Feld, Acker:* CHART. Sangall. A 7 p. 7,20 (a. 741) res meas ... cum omnibus ... adpendiciis eorum in -as vel silvas (*syn.* terras). WALTH. SPIR. Christoph. II prol. 6 laeti quem deficit -a farris. CHART. select. Keutgen 99 p. 62,9 qui *(villani)* in exercendis vineis vel -is occupantur. *in imag.:* WALTH. SPIR. Christoph. I prol. p. 65,12 scolaribus deditus agris inter multimodas contubernalium -as.

B *fines – Bereich:* **1** *strictius i. q. locus terminatus – abgesteckter Platz, Bezirk:* **a** *gener.:* VITA Richar. 8 (MGMer. VII p. 450,2) non multa bonuaria consignavit *Maurontus* in ipsa haria (*syn.* foreste). DIPL. Merov. III A 16 p. 133,8 (spur.) -am (arcam *3*) ... piscatoriam in Imgauna fluvio. CHART. Westph. VII 372 domum nostram in -a emunitatis ecclesie beati Patrocli sitam. **b** *spec.:* **α** *locus pugnandi – Kampfplatz:* CHART. Burgenl. 371 p. 253,6 (a. 1256) pugiles ... congressos ad -am ... certaminis duelli. *in imag.:* BRUNO QUERF. Adalb. A 6 in -a (arena *KH*) studii palestram exercet ingenii. MEGINFR. Emm. 7 (PL 141,977[c]) ut in hac -a certaminis ... perveniret ad palmam. **β** *statio mercatoris – Verkaufsplatz:* DECRET. Bern. 5 ut ... mercatores tempore fori publici in plateis vel allodio imperii ... sibi -as et tentoria preparent. **2** *latius:* **a** *regio – Gegend, Gebiet:* LAMB. HERSF. annal. a. 1073 p. 155,31 qualiter ... de angustiis Saxoniae in latissimam regni -am bellum traiceret *Heinricus rex.* GISLEB. ELN. inc. 1,96 quos *(monachos)* nec in exili locat -a sueta cubili. *laxiore usu:* DIPL. Otton. III. 304 p. 731,7 aecclesiastica -a ... vexatur flagitiis. **b** *amplus orbis – weiter Umkreis:* EGBERT. fec. rat. 1,1283 quam mundi miseram cum non tulit -a pestem. *laxiore usu:* CARM. libr. III 40,32 opellis ..., quibus utitur -a mundi.

C *solum, fundus – Grund und Boden, Liegenschaft:* **1** *gener.:* SIGEBOTO Paulin. 38 p. 928,38 -a ipsa brevis et monasterio adiacens palustris. CHART. Heinr. Leon. 59 p. 87,20 -am in orientali parte monasterii. CHART. episc. Hild. I 416 p. 403,36 dotalem -am, in qua sunt III mansi (CHART. march. Misn. III 78 dominicale ..., cuius -a novem mansos habere dinoscitur). CHART. Burgenl. 489 excepto fundo ... sive -a in quantitate sex iugerum. CHART. Carinth. V 408 p. 262,12 in quadam -a in castro Strazvrid. *al. de partibus fundi i. q. particula – Parzelle:* CHART. Mog. A 501 p. 404,2 (a. 1122) tres -as, quas vulgo bundas vocant (CHART. Stir. I 719 -am unam graminis, quod vocatur piunt). CHART. Rhen. inf. I 477 agros ... per -as distribuit. CHART. Basil. C I 329 p. 240,12 partem agri ... vendidit ... cum omni iure, quod sibi in eadem -a competebat. CHART. Gosl. II 197 duas -as lignorum *('Holzflecke' ed.). al.* **2** *spec. de vineis, hortis:* CHART. Tirol. 13 p. 8,13 (a. 1022/55) II -a vineorum. TRAD. Salisb. 202 -am ad vineam plantandam. CHART. Tirol. 387 -am ... nunc incultam et desertam, ... aliquando vineis bene consitam. 488 A[1] p. 276,12 vinetum cum -a, in qua iacet. CHART. Burgenl. 336 cum nos quandam -am ... pro orto parando contulissemus. CHART. Eichsf. 419 -am, que vocatur wingharde. *al.*

D *fundus cum aedificiis ibi constructis vel construendis – Hausgrundstück, Bauplatz:* **1** *strictius i. q. locus curtis, curtile – Hofstatt, 'Hofreite', 'Worth' (cf.* GLOSS. IV 196,49 St.-S. -a houastat. *al.; de re v. Dt. Rechtswb. V. p. 1354sqq.; K. S. Bader, Das mittelalterliche Dorf. 1957. p. 52sqq.):* **a** *gener.:* **α** *ruri:* CHART. Fuld. B 32 (a. 758) hereditatem meam ... in -is, terris araturiis, campis. COD. Lauresh. 603 petiolam de -a in Herimundesheim. CHART. Fuld. A 461 exceptis duabus legitimis -is (CONST. I 430,1 infra legitimas -as domuum ['*Ehofstatt*' *Bader, op. cit. p. 121*], quas hovestete vulgo vocamus, sive sint septae seu *eqs.; v. et p. 920,12*).

[*Heßler*]

TRAD. Ratisb. 51 partem aręę ..., id est in longitudine perticas XII, in latitudine duas (109 araeę p. *al.*). TRAD. Frising. 1349 -ae iugum I. TRAD. Teg. 13 fundum cum -a, agris, pascuis. TRAD. Frising. 1383[a] -am I iuxta curtiferum cuiusdam viri ... sitam cum hoba I ad eandem -am pertinente. CHART. Heinr. Leon. 32 tres mansos cum quatuor -is (CHART. Altenburg. 261 p. 204,39 mansus cum sua -a, que vulgo hovereite dicitur. *al.*). CHART. Babenb. 263 super tribus curtilibus, que vulgo dicuntur lehen ...; ex ipsis tribus -is *eqs.* CHART. episc. Hild. III 180 p. 87,15 -am feodalem. *persaepe. cum distinctione qualitatis (cf. Schröder-Künßberg, Rechtsgesch. p. 221):* COD. Lauresh. 3006 (a. 844) -am unam indominicatam ... et insuper serviles -as duodecim. DIPL. Otton. I. 292 proprietatis nostrae curtem ... cum omnibus ad eam pertinentibus ..., -is, agris (DIPL. Otton. II. 234. *al.*). TRAD. Ratisb. 577 huobam nobilium ... cum tribus -is. REGISTR. Neocell. (Frising.) 106 (QuellErörtBayerGesch. N. F. XIX) curiam principalem ... cum omnibus ... -is et vineis (CHART. Rhen. med. I 135,23 p. 153,44 haistaldi vocantur manentes in villa, non tamen habentes hereditatem de curia nisi -as tantum *eqs.* CHART. Carinth. V 180 p. 122,19. *al.*). CHART. Anhalt. II 65 quatuor autem mansi pertinentes ad allodium unam habent -am spacium ... quatuor -arum capientem. *al.* β *intra vel prope civitates:* FORM. Marculfi 2,20 vinditio de -a infra civitate. CHART. Fuld. B 33 -am I intus muro. DIPL. Arnulfi 169 p. 258,18 in urbe Pattaviensi media dominicalem -am. CHART. Heinr. Leon. 47 p. 66,33 -a ..., quę nomine vulgari Lederstain vocatur (*syn.* predium). CHART. Argent. I 116 -am ... precio duodecim denariorum tributariam. CHART. civ. Halb. 16 p. 21,8 V solidos de -is, que dicuntur tinsammeth. CHART. Babenb. 313 p. 152,11 ante... civitatem triginta -as. CHART. Basil. C I 305 p. 220,15 dare honorarium ... de -a sua. CHART. Friburg 272 -a una, que dicitur hofstat dicta des Vriburgers. *saepe.* b *spec.:* α *de fundo exceptis aedificiis: ruri:* CHART. Fuld. B 40 p. 70,17 (a. 763) -am unam cum casa. 81 p. 149,28 -am ... cum sala desuper stabilita. COD. Lauresh. 1076 dimidium mansum cum omni edificio superposito, hoc est casa et -a. TRAD. Patav. 102 -am unam ministri. TRAD. Frising. 1457 predium ... cum -a et uno horreo exceptis ceteris edibus. CHART. Carinth. I 270 -am domus. *saepe. intra vel prope civitates:* CHART. Fuld. B 248[a] p. 354,29 (a. 797) infra civitate Mogontia -as II cum omni aedificio. FORM. Senon. II 20 ariam ... cum omni ... superposito. LEX fam. Worm. 26 ut, si quis ... hereditalem -am habuerit ..., si domum ... vendiderit, -am perdat. TRAD. Ratisb. 718 ab illo censu, quem dare debuerat de -a domus sue (REGISTR. Pant. Col. 46 p. 182,37 censum -e, qui hovescins dicitur. *al.*). CHART. scrin. Col. A I p. 337,43 domum cum -ae rectitudine. CHART. Raitenh. 87 *comparavi* domum propriam, -am censualem, quam quasi in feodum ... suscepi *(sc. abbas)*. CHART. civ. Halb. 108 -as ab annua pensione, que ... dicitur worthtins, exemptas. *saepe.* β *una cum aedificiis: ruri:* WIDUK. gest. 3,69 *Wichmannus* -am cuiusdam ... intravit. TRAD. Frising. 1405 proprietatem ..., quam *servus* hereditario iure possidebat, id est iugera XII cum -a. CHART. Carniol. I 46 decimas, quae ... ex -is servisque suis *patriarchae* proveniunt. CHART. episc. Hild. I 479 p. 455,24 cum ... medietate -e, unde idem mansi colebantur. CHART. Babenb. 201 p. 2,38 aréé custos. 359 p. 203,31 -as, quas inhabitant Adelolt et Perhtoldus. CHART. Traiect. 957 p. 346,38 -a, que ... vocatur sedelhofstat. CHART. episc. Hild. II 646 in -a Gifthene, in qua manet *Walburg. al. intra vel prope civitates:* CHART. Naumb. 29 (a. 1033) ut, quę septa cum -is quisque *mercator* insederit ..., sine censu possideat (CHART. civ. Halb. 49 p. 53,19 -as ... liberas dimittimus ..., ita ut homines ... *nullo* c., qui worttins vulgo dicitur, ... molestentur. CHART. Xant. 172 p. 116, 44sqq. inhabitatoribus censum solventibus ad acquirendas in ipsis -is mansiones ... imponebatur ... pecunie extorsio a patronis seu dominis -arum). CHART. Austr. sup. II 228 -am ... inbeneficiavimus. CHART. select. Keutgen 133,7 si quis aliquem in propria harea vi invaserit. CHART. Basil. C I 490 -am sive domum. *al.* γ *una cum aedificiis et agris:* REGISTR. Austr. I 1 (a. 1220/40) sunt X -e solventes X sol. et XV den.; ibidem sunt X -e sine agris *(cf. notam ed. p. CXIV).* δ *de aula vel spatio ad domum iacente:* CHART. Babenb. 221 (a. 1220/24) domum cum aliis ... attinenciis, -a videlicet et orto et stabulis. CHART. Basil. C I 277 p. 201,40 domum ... cum sua -a retro eam sita (*cf* 337). ε *de loco coaedificando:* CHART. select. Keutgen 133[I] (c. 1120) unicuique mercatori haream in constituto foro *Friburgensi* ad domos ... edificandas distribui (CHART. archiep. Magd. 368 p. 483,16 in -is edificandis. CHART. scrin. Col. A II p. 231,31 contulit ... agros ..., ut ibi fierent -e legitime et domus edificarentur. CHART. Brixin. 89. *al.*). REGISTR. abb. Werd. 9,6,24 retro ortum vana -a. CHART. Rhen. inf. I 477 conventus ... vineam suam versus forum per -as distribuit et cuilibet -ę onus pensionis ... imposuit. CHART. Hamb. 285 p. 252,24 liberas -as secundum iustitiam Lubicentium concedimus. CHART. Traiect. 1295 ad -arum suarum reedificationem. *al.* 2 *latius de locis ad varios usus coaedificatis:* a *de fundo exceptis aedificiis:* α *gener.:* DIPL. Arnulfi 170 p. 259,24 sal, quod ... a locis sartaginum vel de -is eiusdem ... *Frisingensis* ecclesiae redimatur *(cf.* DIPL. Heinr. II. 126 p. 152,39 -as duas et panstel duas. CHART. Wirt. I 222 p. 264,11 in Halle inferiori I hoba et due -ę, in superiori ... V -e *[de re cf. W. Hommel, Württembergisch Franken. 20/21. 1939/40. p. 142]).* CHART. Bund. 201 p. 161,15 pro silva castanea cum -a, in qua stat cum casina insimul corette pecia. CHART. Gosl. I 301 p. 322,26 -am molendini. CHART. Brixin. 82 p. 90,38 domos in -a predicta sitas (*syn.* insulam). CHART. Worm. 210 VIII unceas ... de -is *duorum macellorum* censuales. 223 -am, in qua linei panni venduntur. CHART. Basil. C I 302 p. 218,5 panifex ... furnum faciens in -a. CHART. Carniol. II 275 stupam balnearem cum -a sua. CHART. Basil. C I 414 territorium sive -am, que vulgo dicitur dir Shurhof. *al.* β *eccl.:* EPIST. Hann. 12 p. 30,28 in ecclesia in propria -a ... legitime constructa. CHART. Friburg. 60 -am unam in curia monachorum ..., in qua ... capella de novo constituta est. CHART. civ. Erf. 123 omnes -as, in quibus domus eorum *(fratrum Praedicatorum)* fundata est. CHART. Friburg. 192 p. 163,14 fratribus hospitalis ... quinque -as et dimidiam ..., ubi ... primo elegerant mansionem, ... conferimus. CHART. Basil. C II 161 -am sive fundum, in quo suum claustrum ... construxerunt *sorores.* 194 domui Conversarum, cuius -a ad me spectat. b *una cum aedificiis:* α *curia canonicorum – Stifts-, Domherrenkurie:* DIPL. Karoli III. 146 p. 236,1 canonici in suis mansionibus vel -is intra claustra positis. HELM. chron. 90 p. 176,1 locum, in quo fundari deberet oratorium ... et -as claustrales (CHART. Basil. C II 49 loco predicte claustralis -e. *ibid.:* -am curie claustralis). CHART. Heinr. Leon. 90 p. 136,32 ad -as fratrum. β *curia monasterii - Klosteranwesen.* CHART. Frauens. 13 (ed. W. Küther, UB Frauensee. 1961. p. 6,26; a. 1222) advocatiam -e in Lacu et prediorum adiacentium. CHART. Friburg 129 p. 109,19 *consecratio* tam altaris quam etiam -ae factae, cum primum moniales ordinis Cistertiensis ... ibidem collegium habuerunt. c *de locis coaedificandis:* α *gener.:* TRAD. Ratisb. 931 (a. 1179) Engilpertus ... Fridericum ... inpigneravit -a ...; et quia idem locus aptus erat ad molendinum construendum *eqs.* (CHART. Basil. C I 253. II 39 p. 24,36. CHART. Welt. 25 p. 135,24). CHART. Raitenh. 63 p. 59,21 -as duas ..., in qua possint *fratres* edificia decoctionis salis necessaria edificare. β *eccl.:* CHART. ord. Teut. (Thur.) 2 p. 2,23 (a. 1200) fratres ... -a quadam ... ad hospitale pauperum ... opus habentes. CHART. Friburg. 191 domum et -am ... fratribus *Minoribus* conferimus ..., ut ibidem sibi chorum construant. 317. γ *milit.:* CHART. civ. Erf. 45 p. 19,23 (a. 1170) -as ad locandos milites ... non habuimus. CHART. Stir. III 177 p. 260,12. CHART. Carinth. IV 2632 p. 495,43 in civitate Chreinburch -am, in qua licebit eis ... municionem erigere. CHART. Samb. 52[a] p. 17,6 ex altera parte -e ..., ubi fratres castrum edificare proponunt. *al.*

II *translate:* A *praevalente sensu aequi et plani:* 1 *math.:* a *planities, forma plana – Ebene, (Grund-)*

[Heßler]

Fläche: MAPPAE CLAVIC. 213 metire spatium -ae. PS. BOETH. geom. p. 403,17 planum est . . ., quod per longitudinem, latitudinem consideratur, ut agrorum planities et aedificiorum -ae absque tectoriis operibus . . . ac tabulatis. CHRON. Camer. 1,5 in qua *(epistola) Gerbertus* . . . de cubis, de soliditate, de -a . . . disputavit. *adde:* WALAHFR. carm. 14,1 quisquis tramite pendulo declivique spheram loco plana ponit in -a. **b** *embadum – Flächeninhalt:* GERB. geom. 4,2 planities planarum figurarum lineis circumsepta embadum a Graecis appellatur, quod a nostris interpretatum -a nuncupatur (PS. BOETH. geom. p. 404,18). ANON. geom. I 4,14 per latitudinem longitudo est multiplicanda, et qui inde excreverint, fiunt pedes -ae. *ibid. saepe.* **2** *astron. i. q. corona (stellarum) – Hof (um Gestirne):* ALBERT. M. meteor. 3,4,3 p. 668ª,26sq. quae *(impressiones ex lumine caelestium in nubibus depictae)* Graece vocantur ἅλων, quod -a interpretatur, eo quod simile sit -ae rotundae ad trituram factae . . .; in multis superioribus corporibus apparet iste circulus. **3** *pagina, index – Seite, Tabelle:* AGIUS comput. 4,12 illas posterior, prior -a digerit istas. **4** *tabula ad experimenta adhibita – Experimentiertisch, -platte:* MAPPAE CLAVIC. 2 accipies arenam, sub -am teris *eqs.* **5** *tabulatum – Stockwerk:* LAMB. ARD. hist. 127 p. 624,12 triplicem . . . -am in ea *(domo)* constituit et solium solio longe a solo quasi in aere suspendit. *ibid. al.* **B** *praevalente sensu terminationis:* **1** *locus sepulturae – Grabstätte:* WALAHFR. carm. 42,7 haec magni tam parva viri tenet -a corpus (EKKEH. IV. carm. var. II 12,1). **2** *nidus – Horst:* FRID. II. IMP. art. ven. 1 p. 46,2 nidi rapacium *avium,* qui a quibusdam dicuntur -e *(cf.* 2 p. 137,1 -a nidi *falconum).* **3** *cella – (kleiner) Raum:* TRAD. Ratisb. 1057 (a. 1267/77) Leutwinus -as censuales . . ., videlicet duas in balniari stupa sitas, solventes LII denarios, ad tres personas tenebit. *ibid. al.*

III *per confusionem, ut vid.:* **A** *aera, numerus datus – gegebene Zahl:* ANON. geom. I 4,17 pentagonus . . . ter multiplicationem unius lateris in se expostulat et ex illius summa multiplicationis semel -am (*cf. Grom. Mortet* 27 eram) diducere *(v. notam ed.).* **B** *arca, receptaculum – Behälter:* HARIULF. chron. 3,3 p. 87,19 conchae . . . pendentes II, -ae maiores III, minores III, turibula . . . VIII. **C** *ara – Altar* (*cf.* GLOSS. IV 35,44 St.-S. aria altar): LAMB. TUIT. Herib. 1,8 p. 746,27 ubi antiquitus colebatur -a daemonum.

areala *v.* areola.

arealis, -e. *script. et form.:* ari-: *l. 64. 68. p. 922,2. 4sq. 8. 10. 17. sing.: gen.* -ali: CHART. Fuld. A 328. *plur.: nom.* -ea: *p. 922,20. gen.* -eum: *p. 922,21. abl.* -(i)is: *l. 67. p. 922,17.*

I *adi.:* **A** *iur. i. q. ad fundum vel curtile pertinens – Grundstücks-, Hofstatt-, 'Worth'- (cf. Schröder-Künßberg, Rechtsgesch. p. 691):* CHART. Osn. II 77 p. 57,1 (a. 1217) XII nummos -es, quos . . . campus solvebat. III 544 p. 377,37 ut . . . annuatim de area sua . . . quinque solidos denariorum -ium amministrent. **B** *math. i. q. ad embadum pertinens – den Flächeninhalt betreffend, Grundflächen-:* PS. BOETH. geom. p. 414,5 Architas . . . alio modo huius amblygonii aream reperiri constituit . . ., non ut XXXVI, sed XXXII in se colligeret -is illa contemplatio. p. 415,10 -e huius trigoni pavimentum. p. 417,28 tetragoni pedes -es. *ibid. al. (v. ind.).* **C** *per confusionem, ut vid., i. q. ara(bi)lis – pflügbar, Pflug-:* FUND. mon. Leonh. (MGScript. XV p. 1001,19; s. XII.ᵐᵉᵈ.) dedit . . . -es agros viginti et unum, in Bersa curtem unam cum duobus agris vinearum.

II *subst.:* **A** *fem. i. q. locus curtis, curtile – Hofstatt:* **1** *gener.:* CHART. Fuld. B 174 (a. 788) duas ariales, id est houasteti. *ibid. al.* **2** *spec.:* **a** *de fundo exceptis aedificiis:* **α** *ruri:* TRAD. Weiss. 9 p. 17,14 (a. 735) quicquid . . . visus sum habere . . . silvis, -is, domibus, edificiis. CHART. Fuld. B 220 illam arialem . . . et omnem aedificium, quod ibi constructum est. TRAD. Weiss. 190 p. 177,12sq. iurnales XX et -e I cum casis . . . et quicquid supra ipsa -e stabilita est. 167 p. 155,17sqq. -em legitimam, casam in ea et granicam et aliam -em vacuam. *al. in his locis.* **β** *intra vel prope civitates:* CHART. Fuld. B 184 (a. 789) in Mogontia civitate . . . unam arialem cum duabus mansis, id est cum duabus casis. *ibid. al.* **b** *una cum aedificiis:* **α** *ruri:* CHART. Fuld. B 235 (a. 780/96) quicquid . . . terrae habuimus excepta una ariale. A 289 duas huobas et tres ariales et res ad easdem pertinentes, hoc est mancipia *eqs.* **β** *intra civitates:* CHART. Fuld. B 11 (a. 751) -em I ad commanendo infra murum civitatis Mogontiae. 89 arialem et IIII mancipia. **c** *una cum aedificiis et agris:* CHART. Fuld. B 224 (a. 780/802) tradiderunt-que mihi *(sc. abbati)* illam arialem . . ., id est . . . ad possidendum, ad excolendum . . . habeamus potestatem. **d** *de loco coaedificando: v. p. 921,72.* **B** *neutr. (masc.: cf. l. 16; fort. confunditur cum fem.: p. 921,70) i. q. locus curtis, curtile – Hofstatt:* **1** *strictius:* TRAD. Weiss. 153 p. 143,6sq. (a. 780) vendidi infra murus civitatis Argentoratinse -e cum casa superposita, et ipse -e habet terminos *eqs.* CHART. select. Schubart 18 p. 18,1 omnia . . . in montania arialiis, areis, vineis *eqs.* DIPL. Heinr. III. 4 tale predium . . ., hoc est -e unum . . . in loco Bohcpart. CHART. Argent. IV 28 p. 26,16 qui habent -ea de selgerete intra civitatem sita et dant censum debitum. 29 p. 30,11 descriptio -eum. *ibid. al.* **2** *latius:* CHART. Sind. 4 p. 100,4 (a. 1146) mansum et duo -ia molendinorum, quę dicuntur mulestal. CHART. Argent. IV 25 p. 15,27 item -e, quod dicitur curia templariorum (28 p. 27,27 c. claustralis. p. 28,29 prepositi. *al.*). 28 p. 26,27 de quarto -i, quod est hortus. *ibid. al. v. et* *airalis, *arale. *Heßler*

arefacio (*pass.* **-fio**), -feci, -factum, -ere. *script.* arr-: *l. 42. form.* -ficiunt: GLOSS. II 234,10 St.-S. *de accentu:* GODESC. SAXO gramm. 1 p. 376,23 '-is' . . . accentum habet paenultima, licet sit brevis.

I *strictius i. q. (ex)siccare, indurare, torrefacere – (aus)-trocknen, hart oder welk machen, dörren:* **A** *gener.:* OTTO FRISING. chron. 8,11 p. 407,13sq. mundum . . . autumpnali siccitate decoctum -fieri, hiemali algore -tum emori. ALBERT. M. meteor. 4,1,1 p. 706ª,22 effectus principales, qui sunt . . . humectare et -ere (*p. 378ᵇ,17* ξηραίνουσαι). p. 706ᵇ,25 convenit ei *(calido)* -ere per hoc, quod facit humidi extractionem. p. 706ᵇ,46 -it *frigidum* humorem comprimendo. *ibid. al.* **B** *spec.:* **1** *de terra, aquis:* LIBRI Karol. 1,21 p. 49,2 miraculo -ti fluminis *(sc. maris Rubri).* VITA Otton. Bamb. III 2,16 p. 64,3 subito -tus est locus *(sc. palus).* THEOD. CERV. chirurg. 3,55 p. 178ᴰ terra arrefacta a sole vel prunae combustione. *al.* **2** *de plantis:* ANNAL. Altah. a. 1036 p. 20,6 in qua *(hieme)* etiam multitudo arborum -ta est. HILDEG. phys. 1,91 ventus, qui fructus terrae -it, id est derret. epist. I 288ᴮ nebula superveniens illum *(hortum)* -bat. ALBERT. M. animal. 10,47 cuius *(coniugis)* sperma -it lactucam, ille est causa sterilitatis. veget. 3,20 completa autem semina aut -ta decidunt. *al. in imag.:* HEITO Wett. 21 ut vitiorum radicibus -tis virtutum possint germina pululare. CLEM. IV. registr. 657 p. 666,31 Dominus . . . domum ipsius Friderici . . . in radice -fecit et ramis. **3** *de parte corporis animantium:* ANTIDOT. Augiens. p. 52,31 pulmonem cervi . . . -tum.

II *latius i. q. debilitare, contrahere, laedere – entkräften, lähmen, schädigen:* ANTIDOT. Augiens. p. 54,32 pulmonem -tum restaurat. TRANSL. Viti 7 manus eius -te sunt. ANNAL. Prag. III a. 1279 p. 201,49 doloribus . . . et gemitibus . . . -ti. *al. adi.* **arefactus,** -a, -um. *siccus – trocken:* CHART. Turic. 293 (c. 1149) octo modii siliginis -i. CASUS Petrish. 1,34 ligna. ALBERT. M. animal. 20,10 in aliqua sui parte terrestre *est* grossum -um.

***arefactibilis,** -e. *(ex)siccabilis – zum (Ein-, Aus-)-Trocknen geeignet:* ALBERT. M. meteor. 4,2,5 p. 753ª,8 causa autem eius materialis, quod est -e, est aqua. p. 753ᵇ,31 urina et lixivia . . . materialiter . . . -ia sunt. animal. 20,10 terrestre autem grossum -e est in ossibus et cartillaginibus. *subst. neutr.:* ALBERT. M. metaph. 3,3,13 p. 191ᵇ,6 materiae compositionem, sicut . . . liquabile, -e, scissibile. p. 191ᵇ,25.

arefactio (-facc-), -onis *f.* **I** *strictius i. q. exsiccatio – Austrocknung:* **A** *gener.:* ALBERT. M. meteor. 4,2,5 p. 753ª,4 -o est motus eius, quod est in actu humidum et fluidum, ad exsiccationem. *al.* CHRON. rhythm. Austr. 694 incendium sic

[Humperdinck]

e regione solis spera detulit -ccione. **B** *spec.:* **1** *de terra, humore:* ALBERT. M. veget. 5,66 modus . . ., quo domestica *planta* fit silvestris, est per . . . loci indurationem et -em. nat. anim. 2,15 p. 42,25 per solam aquosi humoris -em efficitur *flamma* clara. *v. et p. 925,38.* **2** *de partibus corporis animantium:* Ps. GALEN. anat. 1 p. 168^{A} in locis . . . iuncturalibus . . . ponuntur *glandulae* ad . . . prohibitionem -is superfluae. *asperitas – Rauheit:* MATTH. PLATEAR. gloss. p. 395^{B} si facies vel manus . . . exasperetur, valet hoc unguentum, quia mitigat -em.

II *latius i. q. debilitatio, atrophia – Entkräftung, Auszehrung:* WALTH. AGIL. med. 134 p. 211,33 est in omnibus membris . . . -o et extenuatio. *Humperdinck*

***aregidia,** -ae *f.* (*orig. inc., ni cohaeret c.* irrigare) *in imag. i. q. imber – Schwall, Strom:* ABBO SANGERM. bell. 3,75 -am (gloss.: pluviam) quoque verbi anheles.

***aregon** (ari-, arro-) *subst.* (ἀρήγειν) *de nomine commendaticio medicaminis i. q. (unguentum) adiuvans, adiutorium – helfende (Salbe), Hilfe:* TRACT. de aegr. cur. p. 86,30 ungantur *aegroti* . . . de arrogon vel marciaton. MATTH. PLATEAR. gloss. p. 394^{F} unguentum arigon valet arteticis. Ps. OTHO med. 371 arrŏgŏn ista fugat.

***aren** *v.* *arrhen.

arena (ha-), -ae *f.* aer(i)-: *p. 924,25.49. plur. sensu sing.: p. 924,19.31sq.43.* [*ex corruptione:* MAPPAE CLAVIC. 193 gauzo -a est. *cf.* COMPOS. Luc. H 19 gauto erba est.]

I *de specie terrae:* **A** *proprie i. q. sabulum – Sand (cf.* GLOSS. III 212,37 St.-S. h-a griez. 369,4 -a sant. *al.):* **1** *gener.:* DYASC. p. 32^{b} -a maris. HILDEG. phys. 4,16 p. 1260^{B} achates de quadam -a aquae nascitur. CAES. HEIST. mirac. II 2,17 p. 97,10 infirmus . . . eras, quando in -a te baptizavimus. ALBERT. M. veget. 4,31 totus locus factus est -a (*p. 823^{b},40* ψάμμος). *al.* **2** *spec.:* **a** *de proprietatibus:* **α** *de granorum innumerabilitate:* ALDH. ad Acirc. 73,7 his *(milibus viventium)* neque . . . sidera sperae fluctivagi ponti nec compensantur h-ae. POETA Saxo 5,412 turba . . . amplior est numero quam sit h-a maris. *al.* **β** *de levitate, instabilitate:* WALTHARIUS 384 Aeolicis turbatur -a procellis. *in imag.:* LIUTG. Greg. 7 super fluidam h-am humani consilii. *alleg.:* HRABAN. univ. 17,3 p. 463^{A} -a . . . mystice significat instabilitatem hominum . . . vel infertilitatem Iudaici populi. **b** *de materia:* **α** *glarea aurifera – Goldsand:* DIPL. Arnulfi 163 p. 250,7 (interp. s. X.) aurifices . . . fluminum h-is . . . utantur. THEOPH. sched. 3,49 fodiuntur -ae . . . effluentibusque -is remanet aurum. *al.* **β** *terrae species ad vitrum faciendum apta – ein Glassand:* COMPOS. Luc. C 17 coctio vetri: . . . nascitur . . . in partibus Italie in montibus ista -a, est autem et petra, habet colorem vitri, subnicra. G 19. **γ** *pulvis Puteolanus – Puzzolanerde:* INNOC. IV. registr. B 208,10 p. 179,10 lapides, -am, que Puteolana vocatur, cementum. *ibid. al. (v. ind.).* **c** *de usu:* **α** *archit.:* LIBER diurn. 28 p. 20,8 te . . . *basilicam* non de lateribus, sed de calce atque h-a instruxisse commemorat *ruina* (GESTA Font. 17 p. 54,37 muri de c. . . . viscoso -aque rufa et fossili . . . constructi sunt). ANNAL. Ianuens. I p. 51,6 *cives* petras et -am ad murum . . . trahere non cessantes. *al.* **β** *techn. et alch.:* MAPPAE CLAVIC. 30 minium et h-am montanam, auri limaturam . . . teris et coquis. 281 -a citrina. IOH. sacerd. 12 -am candidissimam. *al. per compar.:* MAPPAE CLAVIC. 35 tere in mortario . . ., et cum tibi apparuerit ut -a trita *eqs. in nomine ficticio:* TURBA phil. 21 p. 131,18 accipite album mundum . . . eoque -am imbuite, quae facta est ex lapide septies imbuto. MORIEN. ROM. p. 518^{b},37 stannum, quod alio . . . nomine -a nuncupatur. *al.* **γ** *medic.:* TRACT. de chirurg. 1163 *post abstractionem aquae hydropici* desiccativis et -is utatur calidis *medicus.* **B** *translate:* **1** *renum vel urinae granula – Nieren-, Harngrieß:* AESCULAPIUS 22 p. 37,1 cum -is e vesica egreditur *lotium.* EKKEH. IV. bened. II 215 sed non millenas renibus operentur -as *allia* (CONSTANT. AFRIC. theor. 9,37 p. 49a^{F} passiones in r. sunt -a, lapis *eqs. al.*). MAURUS urin. II p. 6,27 sedimentum, resolutio, -a . . . et aliud quodlibet apparens in urinis (WALTH. AGIL. med. 105 p. 195,33 urina ruffa . . . cum h-a rubea. ALBERT. M. veget. 6,87). **2** *copia (ex multis rebus composita) – (aus vielen Einzeldingen bestehende) Masse:* **a** *spectat ad partium multitudinem:* EKKEH. IV. bened. I 16,114 crinibus innumeris nullatur -a (gloss.: multitudo criminum) pudoris *Magdalenae peccatricis.* **b** *spectat ad partium exiguitatem:* STATUT. ord. Teut. p. 78,7 cavendum . . . est, cum vitamus grandia, ne obruamur -a (CHART. episc. Hild. II 583).

II *de locis:* **A** *campus arenosus – Sandfläche:* **1** *strictius:* TRAD. Weiss. 125 p. 122,6 (a. 788) illam h-am, quod ad ipsa *(hoba)* aspicit. TRAD. Scheftl. 480 vineam . . . et quandam incultam h-am. *al. nom. propr.:* CHART. Udalr. August. I 7 (a. 1156) in suburbio, quod vocatur H-a (['*Gries*']. ANNAL. August. II a. 1279). TRAD. Scheftl. 134 Hartwich de A-a (*'Sand'*). *al. (v. ind.).* CHART. Const. 10 (ed. K. Beyerle, Konstanzer Grundeigentumsurkunden. 1902. p. 16,16) Heinricus in H-a. CHART. civ. Erf. 235 Theodericus de A-a. *al.* **2** *latius i. q. solum – Erdboden:* GESTA Camer. 1,103 p. 443,51 castrum . . . coaequavit -is *episcopus.*

B *de locis aquosis:* **1** *litus, ripa – Strand, Ufer:* DIPL. Otton. III. 54 p. 459,21 ripam Padi fluminis . . . sive -am. EKKEH. IV. pict. Sangall. 28 maris illius . . . perspaciantur *sancti* -am. CHART. Burgenl. 89 p. 60,32 super Danubium in fine -e episcopi. ARNOLD. Saxo fin. 2,7 p. 63,18 piscis abaerem, quod parit, quando flat ventus ab aerena (*cf. p. 568^{b},25* ἀιγιαλοῖς). *al. in imag.:* WALTH. SPIR. Christoph. II 5,137 qui se placidę hospicio prohibebat -ę *(cf. Verg. Aen. 1,540).* **2** *ora – Küste(ngebiet):* ERMOLD. Ludow. 3,363 iam, Murmane, tuae passim peragrantur h-ae. **3** *alveus sabulosus – sandiges Flußbett:* CARM. Walahfr. app. 1,7 dum Ligeris bibulas transcendis missus h-as. WALTH. SPIR. Christoph. II 2,100 siccas reflui Iordanis -as *(cf. Sedul. carm. pasch. 2,163).* **4** *syrtis – Sandbank:* CHART. Hamb. 514 p. 441,3 (a. 1238) si . . . burgenses . . . cum navibus suis in -a resederint.

C *de theatro, circo i. q. locus certaminis – Kampfplatz, Arena:* **1** *strictius:* WALTH. SPIR. Christoph. II 1,38 madidas servat gladiator -as. INVENT. Matth. 17 p. 452^{F} qui cum praevalido antagonista . . . in -am duelli causa descendit (*syn.* palaestram). *fort. de ipso certamine (in imag.):* PASS. Petri et Pauli 97 hinc Deus assistit spectator huius -ae. **2** *latius i. q. amphitheatrum – Amphitheater:* CHRON. Fred. 2,60 p. 84,9 Treverici . . . in -am huius civitates, quem munierant, liberati sunt *(cf.* IULIAN. TOLET. Wamb. 18 intra -as, quae validiori muro . . . cingebantur, se muniendos includunt *cives Nemausenses).* ERCHEMB. CAS. hist. 44 in termis iuxta -am (*syn.* colossum) *Capuae.* 74 prefectus h-arum. RATHER. coni. 14 p. 542^{A} in circum, quod -a dicitur, . . . urbis *Veronae* (*cf.* ANNAL. Altah. a. 1041 p. 28,36 ad aedificium, quod vocatur Aerina). DIPL. Heinr. IV. 414 p. 552,30 -am quoque cum satyro, cum famulis et famulabus . . . ęcclesię *Pataviensi* . . . confirmamus. *al.*

arenaceus (-ti-), -a, -um. *arenae similis – sandartig, Sand-:* MAPPAE CLAVIC. 146 gemmae mollioris naturae fricantur . . . in pulvere lapidis -tii (CHRON. Ebersb. I p. 10,18 intra -tium lapidem et tiliam. p. 11,32).

arenarius (ha-), -a, -um. **1** *adi.:* **a** *in arena (arenifodina) factus – im Sand (in einer Sandgrube) angelegt:* NOTKER. BALB. martyr. II. kal. Aug. p. 1132^{A} Romae in crypta -a beati Tertullini martyris. *v. et l. 65.* **b** *in arena exsistens – im Sand (befindlich), Sand-:* THEOPH. sched. 3,49 est aurum -um, quod reperitur in litoribus Rheni. **c** *arenae similis – sandähnlich:* ALBERT. M. animal. 25,23 est . . . color *cauhari serpentis* h-us. **2** *subst. neutr.: arenifodina – Sandgrube:* HRABAN. martyr. p. 1162^{A} dimissa est super eum massa -i (massa -a *Ps. Ambr. act. Seb. 22,83).* MARTYR. Fuld. III. kal. Dec. qui *(martyres)* . . iussi sunt . . . in -o deponi atque illic viventes terra et lapidibus obrui. *de certo sepulturae Christianorum loco (cf. LThK.* ^{2}*VI. p. 22):* NOTKER. BALB. martyr. IV. id. Iun. corpora collegit beata Symphorosa . . . et sepelivit ea in praedio suo in -o.

arenatio *v.* cavatio. ***arenchium** *v.* *arengium.

[Heßler]

***arenga**, -ae *f.* (*cf.* *arengum) **1** *publ. i. q. contio – (Volks-)Versammlung:* ROLAND. PATAV. chron. 3,10 qui *(Willihelmus)* ... pro eius *(Ecelini)* parte semper pugnaverat in-is et consiliis civitatis Padue (*cf.* 3,12). GREG. IX. registr. 499 p. 402,1 homines ... presumunt ... convocare contionem, campanas ad -am habere. **2** *in chartis sim. i. q. exordium, formula prooemii – Einleitung (sformel), 'Arenga' (cf. H. Fichtenau, Arenga. 1957):* SUMMA dict. Saxon. 7,1 p. 218,8 salutacionem sequitur -a, et est -a concors et verborum et sentenciarum posicio. CONR. MUR. summ. 6,6[n] p. 467,37 -a est quedam prefatio, que ad captandam benivolentiam premittitur *eqs.* p. 468,4sq. **3** *per confusionem i. q. angaria – Frondienst:* CHART. Pomm. B 579 p. 454,31 (a. 1253) colonos ... liberos decernimus a vectigalibus ..., -is, perarengis *eqs.* 596 p. 11,35.

***arengaria** (-ger-, -gher-), -ae *f.* *suggestus (ad contionandum factus) – (Redner-) Tribüne, Podest:* DIPL. Frid. I. (DtArch. 8 p. 456,4) *nobiles* dederunt ... Arnaldo desuper arengeria consullum Mediolani ... quoddam privilegium. ALBERT. MIL. temp. 266[tit.] de edificatione arengherie comunis Reginae. *ibid. al.*

***arengium** (-chi-), -i *n.* *contio – (Volks-) Versammlung:* LAND. MEDIOL. hist. II 44 p. 39,37sqq. Yordanus ... descendit ad -chium ...; atque cum ego essem ... huius concionis sive -chii ignarus *eqs.*

***arengo**, -are. *contionari – das Wort ergreifen:* ROLAND. PATAV. chron. 3,4 nec oportuit aliquos -are ... ad predicta *in consilio Paduano.*

***arengum**, -i *n.* *(orig. germ.; cf. theod. 'Ring'; ital.* arengo, *cf. S. Battaglia, Grande dizionario della lingua italiana. I. 1961. p. 641) contio – (Volks-) Versammlung:* ACTA imp. Böhmer 984 p. 690,26 (a. 1267) per omnes Cremonenses congregatos in platea communis ad -um seu publicum parlamentum. ALBERT. MIL. temp. 282 p. 451,1 Bononienses ... fecerunt consilium generale et consilium populi et -um. *v. et* *hringus, *rengum.

***arenositas**, -atis *f.* **1** *qualitas sabulosa – sandige Beschaffenheit:* ALBERT. M. veget. 5,66 si ad ... -em convertatur *locus. ibid.:* arefactio ... privabit nutrimentum *plantae*, et sabulositas sive -s undique faciet evaporare. *adde:* ALPHITA I 312,21 sandatis, id est -s (II p. 161,41). **2** *rotunditas – Rundung:* ALBERT. M. summ. creat. II 1,22 app. p. 215[a],27 ad oppositionem rectam non opponitur *visui* de circulo nisi -s exterior sive convexum partis semicirculi.

arenosus (ha-), -a, -um. *script.* he-: BOTAN. Sangall. 10 praef.

I *adi.:* A *proprie:* **1** *strictius i. q. sabulosus – sandig:* ALDH. epist. 4 p. 484,12 h-is sablonum glareis (virg. I 23 p. 254,12. ALCUIN. epist. 141 p. 223,5 sicut gemmarum fulgor inter h-am splendescit glaream). STEPH. EDD. Wilfr. 13 p. 207,27 in-is locis (HROTSV. Gong. 188. ALBERT. M. veget. 4,18 in l., quae usque in profundum sunt -a [*p. 823[a],1* ψαμμώδεσι]). RUP. MEDIOL. Adalb. 12 montem. DIPL. Heinr. II. 103 terra h-a est maceriaeque utilis. *al.* **2** *latius i. q. arenae similis – sandähnlich, -artig:* a *de qualitate granosa:* Ps. GALEN. febr. 189 urina, que ... habuerit ... nebulas quasi sanguineas et -as (MAURUS urin. I p. 11,42 u. ... cum h-is resolutionibus. BRUNUS LONG. chirurg. 2,17 p. 128[E] cum fęce -a). MAPPAE CLAVIC. 90 patere siccari *lotum* ..., -um enim fiet. b *de colore:* ALBERT. M. animal. 25,15 Asfodius ... serpens ... habet corpus -um. *fort. add.:* COMPOS. Luc. G 12 dum incenditur *terra rufa*, perdet colorem et non est -a sicut illa prior. B *translate i. q. innumerabilis (sicut arenae grana) – unzählbar (wie Sandkörner):* ANNAL. Salisb. cont. a. 1192 (MGScript. XIII p. 239,7) Saladinus ... cum h-a sequebatur multitudine.

II *subst. masc.:* *qui ex urinae granulis aegrotat – ein an Hærngrieß Leidender:* ANTIDOT. Glasg. p. 114,10 limosis, -is, colicis *(sim.* ANTIDOT. Augiens. p. 52,18; *cf. ThLL. VI 2533,20).*

***arentia** (-cia), -ae *f.* *ariditas – Trockenheit:* EPIST. Dominic. 83 p. 106,31 moramini *(sc. sorores)* in foraminibus petre ..., -ciam magis quam virenciam requiratis.

***arenti(c)us**, -i *m.* *(orig. inc., ni cohaeret c. hisp.* arienzo *ex lat.* argenteus; *cf. Corominas, Dicc. etim. castell. I. p. 263sq.)* **1** *species ponderis – eine Gewichtseinheit:* Ps. AVIC. anim. 2,4 p. 97 accipe ... quatuor -ticos *syrupi.* p. 98 recipit ... litargirii quartum unciae, viridis unum -tium, sarcocollae tres -tios, aloes epatici quatuor -tios. **2** *ignis – Feuer:* Ps. AVIC. anim. 6,16 p. 314 *granum* vocant -tium, hoc est ignis.

***arento** *v.* *arrento.

arenula (ha-), -ae *f.* *granum arenae – Sandkorn:* ALBERT. M. veget. 4,33 dividere ... lutum in -as. 64 inter -as (*p. 825[a],35* μέρεσι τῆς ψάμμου) locorum talium *(sc. eremorum)* sunt rarietates. *medic. de urinae granulis:* TRACT. de aegr. cur. p. 318,9 lapis, h-e et superfluitates diverse in renibus et vesica generantur. WILH. CONG. chirurg. 1308 ad -as expurgandas. *al. sing. sensu collect.:* URSO anat. 299 fiunt ... passiones *vesicae* ... lapis et -a. *Heßler*

areo, -ui, -ere. I *proprie:* A *strictius:* **1** *de terra, aqua i. q. exsiccatum vel torridum esse, rigere – ausgetrocknet, dürr, erstarrt sein:* CARM. de Tim. 131 torrente nec -et *unda* ab aestu. POETA Saxo 1,70 aestatis fervore ... -bant (ard-*codd.*) agri (*cf. Verg. ecl. 7,57* -et ager). ANNAL. Foss. a. 1134 (MGScript. IV p. 30,42) fluvius per diem integrum funditus -uit. CARM. Bur. B 81,3,7 qui prius -uerat, campus revirescit. **2** *de plantis i. q. marcere – welk sein:* HRABAN. carm. 37,9 seges alta viret, maturiet, -et. *in imag.:* CARM. Bur. B 106, 4,2 amor mutabilis marcidus -at. **3** *de humoribus i. q. coagulari, solidari – dick, fest werden:* CARM. Bur. B 75,2,5 sanguis -et, hebet pectus. ALBERT. M. meteor. 4,1,1 p. 707[a],30 aliter non -et humor ... nisi in mixto corpore diffusus. **4** *rugosum esse – runzelig sein:* CARM. Bur. B 147,3,1 cutis -et. B *latius i. q. siti laborare – Durst leiden:* WALTHARIUS 1417 -ens pectore.

II *translate i. q. vanum esse – wertlos sein:* CARM. Bur. B 26,2,12 invita caritas ... prorsus -et et deficit.

adi. **arens**, -entis. **1** *siccus, torridus – trocken, dürr:* LIBRI Karol. 1,21 p. 49,10 cum ... Israheliticis transitum -i alveo prestaret. WALAHFR. hort. 14 in -i ... pulvere. CARM. Bur. B 100,2[b],3 -is Libye. CHART. Brem. 378 p. 414,15 cum ... terris ... -bus et palustribus. *al. in imag.:* ARBEO Corb. 4 p. 193,16 ut ... suae praedicationis eorum -ia conplueret rura. LIBRI Karol. 4,1 p. 18,24 -ia corda inrigantur. WALTH. SPIR. Christoph. II 6,166 -s namque tuus *lapillus (sc. pumiceus)* ... errat. *al.* **2** *tenuis – dünn:* WALTH. SPIR. Christoph. I prol. p. 65,13 *(in imag.)* scolaribus deditus agris ... vix paucissimas -ium quasi stipularum aristas arripui. **3** *contractus – gelähmt:* CHART. episc. Hild. I 352 p. 336,29 (c. 1171) -em brachium ... sanitati restituit. *Humperdinck*

1. areola, -ae *f.* *script.:* ori-: *p. 927,38.* ari-: *saepe, e.g. l. 72. p. 927,13.15.* -eal-: *l. 55sq. form.* -o: *p. 927,13.*

I *proprie:* A *campus parvus – kleines Feld:* **1** *de terra culta:* a *pulvinus – Beet (cf.* GLOSS. III 351,35 St.-S. -a bet. *al.):* NOTKER. BALB. gest. 2,12 p. 73,27 *Pippinum* tridente -am holerum nivellantem. REGISTR. abb. Werd. 2,3 p. 18,17 (s. IX./X.) arealam debet *servus* in orto ad plenum procurare, quę areala *eqs.* PETR. DAM. grat. 12 p. 33,26 donec *aqua* ... in fęcundas se -as (-os *C2*) fundat. HONOR. AUGUST. cant. 6,1/2 p. 446[C] -a est terra in horto aequis lateribus hinc inde composita *eqs. in imag.:* ALCUIN. epist. 262 p. 420,15 inriga florentes bonae voluntatis in eis *(sc. sorore et filia Karoli M.)* -as. EPIST. Hann. 50[tit.] consitę a pigmentariis -ę ... servitutis affectum *([cf. Vulg. cant. 5,13].* EPIST. Reinh. 102 p. 85,6 novella -a ... a vero consita pigmentario. *al.). alleg.:* HRABAN. univ. 6,1 p. 151[B] -ae aromatum: virtutes et dulcedo ... eius *(Salvatoris)* designatur. 19,9 p. 531[A] -a virgo Maria *eqs.* b *hortus, hortulus – (kleiner) Garten:* WALAHFR. hort. 63 germinibus vestitur tota tenellis -a. **2** *de terra inculta:* a *terra plana – (Land-) Fläche:* DIPL. Ludow. Germ. 54 (interp.) ubi fluviolus Mutaha se dividit et -am sive insulam facit, que dicitur Munichewert. b *atrium – Vorplatz, -hof:* FUND. Walds. 8 (MGScript. XV p. 1092,30) ariolam consecrando (*syn.* atrium). B *solum, fundus –*

[Heßler]

Grund und Boden, Liegenschaft: ORTL. chron. 1,6 p. 32,18 quod ... tantis usibus aptam nullam vidissent -am. ANNAL. Rod. a. 1115 plantavit ... vineam ... in novali -a haereditatis suae. **C** *fundus cum aedificiis ibi constructis – Hausgrundstück:* **1** *strictius i. q. locus curtis, curtile – Hofstatt (cf.* GLOSS. III 652,52 St.-S. -a hovestat. *al.):* **a** *gener.:* CHART. Fuld. B 430 (a. 780/802) unam -am et silvam ad illam pertinentem. A 379 p. 171,31 absque una dimidia -a legali. DIPL. Heinr. II. 252 p. 290,37 in Lonsteyn mansum unum et vineam unam et -am unam. FUND. Sangeorg. 94 apud eundem vicum -am unam et tria iugera. *al. de locis minoribus cum distinctione qualitatis:* TRAD. Weiss. 169 (a. 711) dono ... in ipsa villa ariolo iuxta area monasterii ..., habet in longitudinem pertegas XIIII *eqs.* CHART. Fuld. A 379 p. 172,3 illas ariolas, quae ad ipsa aedificia et ad illam curtem pertinent (445 quicquid ... habeo ..., id est ... curtis, ariolis, terris). TRAD. Ratisb. 40 tradiderunt ... aream I, terrę arabilis iugera CCCXX ..., extra dimittens ... -am I et territorii iugera XXX. COD. Udalr. 35 p. 66,23 praeposituram N. ... cum ... -is, silvis *eqs.* COD. Lauresh. 140 p. 414,35 molendinum ... solvens XXXIII denarios ... et -a una III denarios. *al.* **b** *spec.:* **α** *de fundo exceptis aedificiis: ruri:* CHART. Fuld. A 632 (a. 889) quatuor huobas ... et -as quinque et quicquid ad easdem huobas pertinet in aedificiis, campis *eqs.* DIPL. Conr. I. 28 mansum ... cum aedificiis, -is, terris. *intra vel prope civitates:* CHART. Fuld. A 478 (a. 828) partes nostras aedificii huius, quod constructum est super illam ariolam ..., quam in Magontia civitate ... habemus (DIPL. Heinr. II. 500 p. 638,33 in c. Metensi et circumcirca vineas, domos et -as). CHART. civ. Erf. 166 -am illam ..., quam olim infeudatam ipse magister ... quoad edificia comparavit (209 *syn.* curia). *al.* **β** *una cum aedificiis:* COD. Lauresh. 429 (a. 755/56) -am meam ... cum ipsa hoba, quam Uuolfinus tenet. CHART. Fuld. A 358 duas ariolas, in quibus habitemus. CHART. Stir. II 174 p. 258,33 ecclesiam ... dotare ... X videlicet -is ... in censu XII denarios solventibus. **γ** *una cum aedificiis et agris:* GLOSS. III 328,53 St.-S. ariola huba. 666,1 oriola mansus colonia huobi. *ibid. al.* **2** *latius usu eccl.:* CHART. Fuld. B 71 p. 128,9 (a. 775) ecclesiam ... cum ipsa -a, in qua aedificata est. FUND. mon. Leonh. (MGScript. XV p. 1000,42) Erkenbaldus ... capellam permissu Burchardi, ad quem -a ex iure pertinebat, ... edifficavit.

II *translate:* **A** *(parva) planities – (kleine) Fläche:* **1** *math.:* GERB. geom. 4,5 in media nimirum -a acuti, in extremis utrinque hebetis anguli species figurantur. **2** *usu communi:* LAMB. LEOD. Matth. I 44 iam tepet arida parvis ignibus -a. **B** *pagina – Seite:* GOZECH. epist. 8 cuius *(verbi)* per omnis huius tomi -as ... meminisse debes.

2. areola *v.* aureola. **3. *areola** *v.* *hareola.

areopagus (-io-), -i *m.* (Ἄρειος πάγος) **1** *collis Aris – Areshügel, Areopag:* ALBERT. M. pol. 2,11[b] p. 196[b],18sq. 'fuisse ... in -o consilium oligarchicum'; -us autem idem est quod virtus vel vicus Martis. **2** *fere i. q. locus sacer – etwa: geweihte Stätte:* THEOD. TREV. transl. Celsi 4 quae ... apud eiusdem urbis *Treverensis* ariopagum ostendere censuit *Deus.*

arepennis *v.* aripennis.

ares *subst.* (Ἄρης) *virtus – Kraft:* ALPHITA I p. 278,13 -s, id est virtus. II p. 14,31. *cf. l. 53. p. 928,52. Heßler*

aresco, arui, -ere. *script.* -isc-: *p. 928,17. metr.* ăr-: *p. 928,4.*

I *proprie:* **A** *strictius i. q. (ex)siccari, indurescere, marcescere – (aus-, ein-)trocknen, hart werden, welken:* **1** *gener.:* ALBERT. M. meteor. 4,1,1 p. 707[a],27 siccum et humidum sunt qualitates passivae ...; unde illa sunt, quae ... permutantur et humescunt et -unt. 4,2,5 p. 753[a],9 -unt (*p. 382[b],10* ξηραίνεται), quaecumque sunt aquea et aquae species. p. 753[b],45 omnia ... -unt calido calefacta vel frigido infrigidata. *ibid. al. de coagulatione:* ALBERT. M. meteor. 4,2,4 p. 752[a],31 quaecumque autem coagulantur, -unt quodammodo. *de statu i. q. rigere – erstarrt sein:* HILDEG. epist. I 43 p. 213[b] hiems ... -it, aestas vero floret. **2** *spec.:* **a** *de terra, aqua sim.:* WALAHFR. hort. 64 quamquam illius *(areolae)* pars ista sub alto -at tecto. EINH. Marc. et Petr. I 1,10 umor ... coepit -ere. EKKEH. IV. pict. Mog. 382 -it vellus. **b** *de plantis:* PAULIN. AQUIL. carm. 1,64 picta ... virecta ..., frigore quae numquam radio nec solis -unt. HILDEG. epist. II 81 pestilentiam nodorum, per quam -ere potest *ranium.* ALBERT. M. veget. 3,8 maturato semine -unt *testae fructuum.* animal. 5,28 rami, quos saepius inficit stercus eius *(avis aquaticae),* -unt. *al. per compar. et in imag.:* TRAD. Lunaelac. 62 p. 36,31 (a. 823) labentia istius seculi ... quasi florencia hiemali marcescunt et -ent *(sic?).* EKKEH. IV. bened. I 6,24 -uerat cortex, viridescit gratia vertex. DIPL. Heinr. IV. 488 p. 665,21 divinum servicium miserabiliter -uisse (*opp.* floruit). CHART. Livon. A I 7 p. 8,20 germen antiquum praedecessoris vestri non sub una nocte -uit. CARM. Bur. B 43,8,1 -uit spes estuans diuturnitate. *al.* **c** *de partibus corporis animantium:* RECEPT. Bamb. 19 cervi pulmones ... in fumo -iscant. ALBERT. M. animal. 2,34 cum -uerit, efficitur cornu cervi valde leve. 9,75 altera *partium umbilici* consolidatur et -it, donec decidit ... a ventre infantis. **B** *latius c. sensu debilitationis vel vexationis:* **1** *siti laborare – Durst leiden:* REGINO chron. a. 890 p. 135,8 oppidanis siti -entibus fit deditio. RYCCARD. chron. a. 1199 p. 20,29 -ere ceperant aquis deficientibus in cisternis. **2** *debilitari, torpescere – kraftlos, steif, starr werden:* WIDUK. gest. 1,34 p. 46,24 brachia tortoribus -uerunt. VITA Cadr. 31 (MGScript. XV p. 692,26) in terram elisa stridens dentibus et spumans -bat *domina (cf. Vulg. Marc. 9,18).* MIRAC. Pirmin. 19 adolescens ... mutus et surdus repentina divini examinis sententia percussus -uit (*cf.* 14). RICHARD. ANGL. anat. I 445 a⟨g⟩graciliantur et -unt *membra,* quia nutrimenti habent inopiam. ALBERT. M. animal. 1,553 corpus. *al.* **3** *senescere – alt werden:* HILDEG. phys. 7,10 in se -ere incipit *cervus* et tardus fieri.

II *translate i. q. evanescere – dahinschwinden:* WALAHFR. carm. 33,8 dum spesque fidesque -uerint, solus tum superabit amor.

aresta *v.* arista. **arestato** *v.* cheristado.

***aresto** *v.* *arresto.

***arescos** *adi.* (ἀρεσκος?) *gratus – erfreulich:* GLOSS. med. cod. Trev. p. 147,29 areocos *(i.* ἀρεστός? *ed.)* i. iucundus.

aretalogus (ha-), -i *m.* (ἀρεταλόγος) **1** *ariolus – Wahrsager:* BENZO ad Heinr. 5,6 p. 651,41 Balaham ... fecit h-um ideoque cum prophetis non habet katalogum. **2** *fabulator, nugator – Geschichtenerzähler, Schwätzer:* THIOFR. flor. 2,5 p. 356[A] ubi certa mei inveneris signa indicii, noveris me ... non fungi vice -i. Willibr. II 2,476 -us esse videris.

arete, -es *f.* (ἀρετή) *virtus – Mannhaftigkeit, Tugend:* EPITAPH. var. I 7,3 ἀρητῆς *(sic)* germine vernans. II 42,14 ἀρετῆς (APNTHEC *cod.*) σπουδοῖα satelles *(sc. abbatissa)* ... sexum virtute redemit.

***aretica** *subst. (cf.* ἀρετή *et* Ἄρης) *res potens, efficax – kräftige, wirksame Sache:* ALPHITA II p. 14,31 Ares i. virtus, inde -a (arcotica ALPHITA p. 278,13) i. virtuosa. *cf.* ares *p. 927,58.*

aretro (a retro) *adv.* **1** *a tergo – von rückwärts:* LIBER hist. Franc. 38 p. 308,27 abstracto gladio a retro eum in cervice percussit. **2** *post tergum – hinten:* LIBER hist. Franc. 4 p. 311,27 a retro stans armiger. *Humperdinck*

***arga** *(m.) (orig. langob., cf. theod. vet.* arg, *v. F. Kluge – A. Götze, Etym. Wörterb. d. dt. Sprache.* [18]*1960. p. 29) homo ignavus – Feigling:* EDICT. Roth. 381 si quis alium -a per furorem clamaverit. PAUL. DIAC. Lang. 6,24 p. 173,4 qui Argait ab -a nomen deductum habes. p. 173,7 quis ex nobis magis est -a. p. 173,14.

***argalia** (-ria), -ae *f.* (ἐργαλεῖον, *aevo recenti* ἀργαλεῖον) *chirurg. i. q. syrinx – Katheter:* CONSTANT. AFRIC. theor. 9,32 p. 48 b[r] si ... in atricorum perforationes -a mittatur. *ibid.:* si ... cum -a digitus iungatur. TRACT. de aegr. cur. p. 324,42 per -riam mittitur *suffocatio vesicae.* WALTH. AGIL. med. 68 p. 174,18 aqua iniciatur per -am in foramen virge. THEOD. CERV. chirurg. 3,44 p. 172[G] -a sive syringa ... in virgam ... intromittatur. *al.*

[Baader]

argastulum *sim. v.* ergastulum. ***argelis** *v.* *argilis.

***argelzarus** *subst.* (*orig. inc., nisi corruptum ex arab.* azzingar) *aerugo – Grünspan:* ALPHITA II p. 16,14 -us, viride es idem.

argemon, *dat. pl.* -matis *(n.)* (ἄργεμον) *script.* argi-, egem-: *l.* 9.

albugo (oculi) – grauer Star: PAUL. AEGIN. cur. 99 p. 61,13 de ulceribus *oculi* ... -on (*3,21* ἄργεμον) ... in pupille circulo nascitur *eqs.* ARS med. 7 p. 428,8 -imon (egemon *G; Galen. ed. Kühn XIX p. 433,19* ἄργεμον) dicitur ulcus in oculo. DYASC. p. 91[a] *fel* convenit ... -matis (*Diosc. gr. 2,78,2* ἄργεμα) et tracematis.

argemone (agri-, argi-, -mon, -monis *sim.*) *subst.* (ἀργεμώνη) **1** *concordialis – Sandmohn (Papaver argemone L., cf. André, Lex. bot. p. 39):* ANTIDOT. Lond. p. 20,17 in ipsa aqua sit ... -e (argi- ANTIDOT. Bamb. app. p. 36,8). DYASC. p. 13[b] agrimone herba omnibus nota et farraria minor dicitur (*Diosc. gr. 2,177* [*RV*] ἀργεμώνη). **2** *herba foliis latis praedita, sc. lappa vel lapathum, vix lactuca – breitblättrige Pflanze, nämlich (große) Klette oder (stumpfblättriger) Ampfer, kaum Lattich (Arctium lappa L. vel Rumex obtusifolius L., vix Lactuca sativa L., cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. I. p. 381):* GLOSS. III 478,26 St.-S. -nis leticha. 485,46 arginonis bletecha. 493,39 argmonis blatecha. 517,26 -nis blatich. V 35,38 lapacium vel -mon lateche. *fort. add.:* GLOSS. III 535,14 St.-S. arrigenes leteche. 548,1 arnugenes letiche. *v. et* 1. agrimonia.

argemonia *v.* 1. agrimonia. **argencium** *v.* argenteus.

argendum *v.* argentum.

argentalis, -e. *argentum continens – silberhaltig:* Ps. AVIC. anim. 5,9 marcasita est multis modis, -is et de auro *eqs.*

argentarius, -a, -um. *script.:* arc-: *p. 930,8.* arz-: *p. 930,4.* -ter-: *p. 930,3sq.7sq.* -e(us): *l.* 57.

I *adi. i. q. argenteus – Silber-:* **A** *spectat ad metallum rude:* **1** *strictius i. q. argentum continens – silberhaltig:* CHART. march. Misn. II 510 p. 352,13 (a. 1185) in terminis monasterii venę -ę repertę sunt. GESTA Trev. cont. III 4 p. 382,27 iura ... in -a fossa de Homecen. ARNOLD. LUB. chron. 5,28 p. 207,30 excavatur mons -us, qui apud Goslariam multis est cognitus. **2** *latius i. q. ad argentifodinam pertinens – zur Silbergrube gehörig:* ARNOLD LUB. chron. 6,6 p. 217,39 casulis eorum *(Goslariensium)* -is destructis. **B** *spectat ad supellectilem:* **1** *de rebus:* **a** *ad confectionem supellectilis argenteae aptus – zur Herstellung von Silbergerät geeignet:* CHART. Gosl. I 301 p. 324,14 (a. 1174/95) fabricam -am. **b** *ad supellectilem argenteam poliendam aptus – zum Polieren von Silbergerät geeignet:* AURELIUS 26 p. 730,27 cretam -am ... de penna linimus. GLOSS. Salern. p. 6[a],6 chimolea, creta -a, terra Sarracenica, terra sigillata. p. 12[b],8 gisania, creta -a. **2** *de hominibus i. q. supellectilem argenteam effingens – Silbergerät herstellend:* LEG. Burgund. const. 10,3 fabrum -um.

II *subst.:* **A** *masc.:* **1** *argentifaber – Silberschmied (cf.* GLOSS. III 138,70 St.-S. -us silbersmit. 396,15 -us silberere): LEG. Burgund. const. 21,2 aurificem, -um, ferrarium, fabrum aerarium (CAPIT. reg. Franc. 32,45. 128,29. *al.*). VITA Leod. 21 (MGMer. V p. 303,4) iussit ... -os (-eos *var. l.)* com malleos adesse, quae minutatim cuncta confringerint. CHART. Stir. I 576 testes ... Fridericus -us *eqs.* (CHART. Rhen. med. III 360 p. 290,12. *al.*). *remissius:* CAES. HEIST. mirac. I 3,15 p. 130,23 ad domum ... -i venit ... mercator ... volens comparare ... ornamenta de auro sive argento fabrefacta (*postea:* aurificis [artificis *var. l.*]). **2** *qui in argentifodina operatur – Silbergrubenarbeiter:* COD. Wang. Trident. 236 p. 441,18 (a. 1185) ab -is, qui solent appellari silbrarii, electi ... promiserunt ... episcopo *eqs.* **3** *thesaurarius – Schatzmeister:* LEG. Wisig. 2,4,4 p. 97[a],13 ut non *servi* ... palatinis officiis ... honorentur, id est stabulariorum, gillonariorum, -orum. *fort. add. nom. propr.:* AGNELL. lib. pont. 57 ecclesia ... a Iuliano A-o ... fundata est. **B** *fem.:* *argentifodina – Silbervorkommen, -grube:* CONST. I 175 (a. 1158) regalia sunt ... -e et palatia *eqs.* CHART. Rhen. med. I 611 p. 673,24 invenire ... -am. COD. Wang. Trident. 24 p. 65,10 Henricus ... resignavit ... -eriam et homines. 237 p. 444,11 decretum ... fecit ... in facto arzenterie sui episcopatus. ACTA imp. Winkelm. I 177 p. 154,40 confirmamus ... comitatum ... cum ... -is, pascuis. CHART. Bund. 763 p. 222,22 in pignus ... habuerunt ... dominationes et honores ... super metallis et -eriis et venis. CHART. Tirol. notar. II 522 montis arcenterie. *al.*

***argenteitas,** -atis *f.* *qualitas vel substantia argentea – silbrige Beschaffenheit oder Substanz:* Ps. GERH. CREM. sept. p. 343,1 cum ... conversum fuerit ferrum ad -em vivam. Ps. AVIC. tinct. 6 p. 631[a],23 si fuerit ... in eo *(sulphure)* vis -is sulphuris non urentis.

argentella *v.* argentilla.

argenteolus, -a, -um. *ex argento fabrefactus – aus Silber hergestellt, Silber-:* LAMB. TUIT. Herib. 2,34 iste *(caecus sanatus) attulit* dona in modum oculorum -a.

argenteria *v.* argentarius *p. 929,33.*

argenteus, -a, -um. *script.* -ci(us), -z(us): *p. 931,3.*

I *adi.:* **A** *proprie i. q. argentarius – Silber-:* **1** *ex argento fabrefactus – aus Silber hergestellt, silbern:* **a** *de vasis, instrumentis sim. (interdum i. q. argento ornatus – silberverziert, e. g. l. 28.33.35sq.40):* BEDA hist. eccl. 2,11 p. 106,25 speculum. CHART. Fuld. B 264[a] p. 377,22sq. calices ... ampullae. CAPIT. reg. Franc. 128,3 turabulum. EINH. Karol. 23 p. 28,4 balteus aut aureus aut -us erat. 33 p. 40,16 mensas. MAPPAE CLAVIC. 38 laminas aureas et -as. IOH. NEAP. gest. 63 p. 434,13 marmoreum altare cum regiolis -is. RUOTG. Brun. 49 p. 52,18 equitem -um a Magonciaco archiepiscopo datum. THIETM. chron. 2,39 fusum. 8,14 cum ... -o bicario. CHRON. Bened. I 7 p. 217,3 sarcophagum. LEO MARS. chron. 1,53 p. 618,7 codicem missalem cum tabulis -is deauratis. 3,32 p. 722,47 columnas. THEOPH. sched. 3,56 colatorium aureum sive -um. ANNAL. Rom. p. 474,45 ad portam pervenit -am *imperator.* GODESC. GEMBL. gest. 41 textus evangeliorum unum aureum, tres -os, epistolarem -um unum. TRANSL. Godeh. 3 p. 648,43 -am navim delaturos, si evaderent *naufragio,* devoverunt. BERTH. ZWIF. chron. 17 crucem. SIGEBOTO Paulin. 46 reliquiae ... in capsula -a sunt inclusae. FUND. Mur. 16 p. 50,19 *stola.* GESTA Lob. 7 -am altaris tabulam. VITA Greg. Porc. II 25 vita ... aureis et -is literis exarata. BRUNUS LONG. chirurg. 1,19,1 p. 117[A] liga unum eorum *(dentium)* cum altero cum filo aureo vel -o. HIER. MOR. mus. 18 p. 150,28 fistularum ... -arum in organis. *persaepe. in imag.:* EPIST. var. I 41 p. 564,24 caritatis et spiritalis necessitudinis funis -us *(cf. Vulg. eccl. 12,6).* **b** *de monetis:* CAPIT. reg. Franc. 202,2 denarium -um et non fractum (TRAD. Frising. 1639. 1640[a]). *ex pecunia denariaria constans – in Silbergeld:* CAPIT. reg. Franc. II p. 538[a],24 solidus aureus vel -us tres scripiles conplet (VITA Audom. 16 [MGMer. V p. 763,18]). PETR. CAS. (?) chron. 4,13 libras -as L. **2** *argentum continens – silberhaltig:* GEBER. forn. 29 p. 765 fac cementum de litargiro -o. Ps. AVIC. epist. 8 p. 872, 40 ad ... marcasitum -um (*cf.* GLOSS. III 562,1 St.-S. marcasica -a wismat). *v. et p. 932,29.* **3** *ex argento constans – aus Silber bestehend:* BRUNO QUERF. Adalb. A 12[ex.] massam -am (argenti B) obtulit ingentem. **4** *ad supellectilem ex argento factam poliendam aptus – zum Polieren von Silbergerät geeignet:* IOH. PLATEAR. simpl. med. p. 39a[r] terra sigillata, terra Sarracenica vel creta et terra -a idem est. **5** *argento similis – silberähnlich:* ARNOLD. SAXO fin. 1,5,11 p. 45,13 argentiscoria -um *colorem* facit. ALBERT. M. cael. hier. 15,10 'electrum ... quoniam auriforme simul et ... -um' (*PG 3,336B* ἀργυροειδές) ex utriusque mixtione constans. *in imag.:* ODO MAGD. herb. 808 aurosas ... rosas -a debent lilia iure sequi. **B** *translate:* **1** *de saeculis sim. i. q. argenti naturam exhibens – silbern:* IONAS BOB. Columb. 1,30 p. 225,3 -us Darius. URSIO Marc. I 2,2 cum decidentibus aureis et -is temporibus successisset ferrea. **2** *iron. de commercio i. q. cauponaticius – Schacher-:* FOLCUIN. Lob. 21 sub eo *(Faraberto abbate)* ... apud nos cuncta fuerunt venalia, adeo ut locus ... A-a diceretur vallis.

[Baader]

II *subst. masc. (?neutr.: l. 3):* A *denarius – Silbermünze, Denar:* Leg. Wisig. add. p. 464,3 dragma I: XII -os (*cf.* p. 464,5 seliqua I -cium et tertia pars -cii [de argenzo *V 15*]). Form. extrav. I 11 p. 541,24 auri libras c coactus exsolvat, -um M. Arbeo Corb. 4 p. 193,21 cui *(viro)* ... tres -os largitus est. Vita Paulin. Trev. 22 tres -os immittentes *fenestrae cryptae.* Trad. Frising. 1629 cum V -is sibi hoc redimendi potestatem habeat. Honor. August. cant. 8,11 p. 487B mille -i sunt quatuor librae et comprehensi sunt omnes electi hoc numero. Trad. Ratisb. 1023 pro censu V -orum. Ps. Arist. lap. II 32 ad pondus X -orum. *al.* B *iron. i. q. homo argento ornatus – ein 'Silberner':* Notker. Balb. gest. 2,17 p. 88,7 quodsi ... aliquid de serico, auro vel argento circa se habens eum *(Karolum M.)* incurrisset, his verbis increpatus ... abscessit 'o te bis aureum ..., o te -um, o te coccineum'.

***argentifaber,** -bri *m.* *argentarius – Silberschmied:* Chart. Turic. 1206 (a. 1263/64) ego Heinricus -r dictus Terrere. Conr. Mur. summ. 6,1 p. 426,3 aurifaber, -r, cuprifaber.

argentifodina (argenti fodina), -ae *f.* *argentaria – Silberworkommen, -grube:* Dipl. Heinr. III. 40 donationem ... factam ... de argenti fodinis in Brisgaudia. Chart. Tirol. 447 perseverante actione nostra de -is. Const. I 327 cum omnis -a ad iura pertineat imperii. Chart. Brixin. 53 in quo *(monte)* spes sit -e. 54 quod ... reperte sint quedam -e, ubi argentum fodi debeat et inveniri. Chart. Tirol. 1018 in -is ... canonici laborare. Chart. Pomm. A 415 p. 865,24 si ... in ... possessionibus aurifodine, -e, ferrifodine, saline invente fuerint. Chart. Friberg. II 866 ius -e vel aliorum terre metallorum. Chart. Grimm. 270 decimam metalli ... in omnibus montibus sive -is tocius terre nostre ... conventui dedimus. *al.*

***argentifrigiatus,** -a, -um. (Φρύγιον) *limbo argenteo ornatus – mit einer Silberborte besetzt:* Catal. thes. Pruf. (NArch. 13 p. 561,33; a. 1165) quarum *(casularum)* VIII *sunt* -e. p. 561,41 duo subtilia sunt -a.

argentilla (arc-, erc(h)-, -an-, -on-, -ella, -illus *sim.*), -ae *f.* *(orig. inc., nisi cohaeret c.* argentum, *cf. André, Lex. bot. p. 39)* 1 *melissophyllon – Melisse (Melissa officinalis L. vel sim.):* Gloss. III 472,4 St.-S. ercantilla bienwrz (*cf.* 471,14 erkentella biwrz). *huc spectare vid.:* Antidot. Glasg. p. 126,12 arcentella, retronella. Tract. de aegr. cur. p. 346,22 -ellam si alligaveris ad renes *eqs.* 2 *lapathum – (stumpfblättriger) Ampfer (Rumex obtusifolius L., cf. Hegi, Flora. III. p. 173):* Gloss. III 488,10 St.-S. ercantilla lendewrz. 498,31 erchantillus lendinwrz. *fort. add. (v. p. 929,18sqq.):* Gloss. III 525,27 St.-S. arconcilla orientes leteche. 3 *sinapis rustica – wilder Senf (Sinapis arvensis L.):* Gloss. III 522,38 St.-S. encontilla wiltsenip. 4 *asparilla – Ackerschachtelhalm (Equisetum arvense L., cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. II. p. 247):* Gloss. III 535,11 St.-S. arcontilla katzenzagil. 547,66 arontilla catzenzagel. 5 *?sclareia – ?Muskatellersalbei (Salvia sclarea L., cf. Hegi, Flora. V 4. p. 2489):* Alphita II p. 16,12 -a orvalis, hec potata ossa fracta consolidat.

***argentillus,** -i *m.* *piscis splendens argenti modo – silbern glänzender Fisch:* Ioh. Diac. cen. 2,151 -um fert Iudas *(ex Ps. Cypr. cen. 131; cf. Vulg. Matth. 26,15).*

argentiscoria *v.* argentum *p. 932,23.*

argento, -are. *argento inducere – versilbern:* Ioh. sacerd. 109 si cuprum -are volueris.

adi. **argentatus,** -a, -um. *argento ornatus – silberverziert:* Ademar. hist. 3,22 p. 112,4 (cod. C) de spoliis, quae ceperat Carolus, sancto Marciali ... direxit ... faltestalium -um.

argentum, -i *n.* *script.:* arz-: *p. 933,63.* -nd-: *p. 934,58. form.: ?gen. sg.* -is: Chart. Rhen. med. I 21 (a. 767). *acc. sg.* -em: *p. 934,64. 935,34. abl. sg.:* *?*-u: *p. 932,53.* -e: *p. 934,52sq.*

ἄργυρος – *Silber (alleg.:* Aldh. virg. I 19 p. 248,14 ut sit ... castitas -um. Hraban. univ. 17,13 p. 476B in -o eloquia divina sive intellectus litterae vel historiae exprimitur. p. 476C -um oris confessio ..., -um populus Iudaeorum ..., -um sermonem praedicationis significat. Ekkeb. Schon. cath. 9,16 p. 64B -o ... comparari solet scriptura sancta. *al.):* I *de metallo impermixto vel permixto:* A *strictius:* 1 *de natura:* a *gener.:* Compos. Luc. S 31 ex quo metalo *(i. prasino)* manatur -um. Constant. Afric. grad. p. 348,8 -um frigidum est et temperatum in humiditate. Ps. Gerh. Crem. sept. p. 344,17 -i ... radix est aurum. Ps. Avic. anim. 5,8 p. 131 -um dividitur in tres partes, -um naturale, -um nostri magisterii scilicet petrale et -um, quod faciunt per vim medicinarum et melius est de nostro lapide. Albert. M. cael. hier. 15,10 p. 436b,13 in quantum color -i similis est claritati coeli, unde in alchimia dicitur luna. Ps. Albert. M. alch. p. 37,2 -um est metallum ex purgatissimo -o vivo ... deductum. *saepe.* b *de recrementis ex combustione ruderum argenteorum restantibus:* α spuma *(vel* cadmia: *l. 20)* -i *i. q. lithargyros – Bleiglätte, 'Silberschaum':* Antidot. Sangall. p. 83,17 spuma -i. Diaeta Theod. 124 spuma -i frigida *est.* Tract. de chirurg. 992 spume -i pulverem. Ioh. Platear. simpl. med. p. 23aV est quoddam *lithargirium,* quod est spuma -i. Ps. Arist. lap. I p. 188,21 ex -o nascitur litargirum, hoc est cachinia -i. *saepe.* β faex -i *i. q. molybdaena – Schwefelblei, 'Herd':* Alphita II p. 120,18 molipda est fex auri vel -i. γ scoria *(vel* passio: *l. 26)* -i *i. q. helcysma – Silberschlacke:* Arnold. Saxo fin. 1,5,11 p. 45,13 argentiscoria argenteum *colorem* facit. Ps. Arist. lap. I p. 188,22 unus lapis inde *(sc. a lithargyro)* trahitur, quem vocat populus passionem -i. Albert. M. animal. 16,53. δ fumus -i *i. q. arsenicum – Schwefelarsen, 'Silberrauch':* Anon. secret. p. 21,31 suk ... duae sunt species ... et reperiuntur in mineris argenteis et sunt fumus -i. c *de fusionibus:* α *aes candidum – Silberbronze:* Mappae Clavic. 77 fit -um simile corallio. β gluten -i *i. q. ferrumen argenteum – Silberlot:* Compos. Luc. U 32 -i gluten: ... -i partes duas et heramen partem unam *eqs. expressius:* Compos. Luc. β 17 ad -um ... *aphronitrum* componitur mollius. d *alch. in nominibus ficticiis:* -um rectum *sim. i. q. metallum mercurio extractum – Vorstufe des Elixiers:* Ps. Gerh. Crem. sept. p. 345,36 egredietur -um rectum. Geber. summ. 2,6 fit -um purum. test. p. 563a,14 fit elixir tam ad tingendum quam ad convertendum -um verum in aurum. *v. et l. 7sq.* 2 *de usu:* a *in compositionibus:* Compos. Luc. H 2 nascitur ... alium metallum -i in conflationem. δ 30 alia -i sparsio. Notker. Balb. gest. 1,29 *(de fusione campanarum)* in locum ... -i ... stagnum subiciens. Mappae Clavic. 195 sume duas partes almenbuz i. e. -i. Theoph. sched. 1,30med. molendum est -um. Anselm. Mog. Adalb. 190 sparsus ... -i color est in veste nitenti. Albert. M. veget. 3,40 subtilitas auri vel -i depuratur. *saepe.* b *in artificio:* Compos. Luc. B 7 mosibum de -o. Vita Boniti 42 (MGMer. VI p. 139,10) mausoleum ... auri -ique ... decoravit metallo (Angilb. eccl. Cent. 3 p. 177,15 lampades ... cuprinae auro -oque decoratae. *al.*). Cod. Lauresh. 12 p. 289,9 cancellos ... ex auro -oque ... vestiens (Leo Mars. chron. 2,53 virgam ... pastoralem. *al.*). Trad. Patav. 18 patena de -u. Libri Karol. 1,2 p. 13,42 *imagines* auro -ove conflatę. 4,9 in quibus *(libris)* auro -ove vel ... quibuslibet coloribus historiae ... pictoria arte insertae sunt. Angilb. eccl. Cent. 2 p. 176,53 capsas ... auro -oque vel gemmis ... paratas (Chart. Fuld. B 264a p. 377a,32 fanones. Hugo Flav. chron. 2,8 p. 375,5 libros ęvangeliorum. *al.*). Rud. Fuld. mirac. 8 ligneum ... aedificium ... ex auro et -o ... ornavit (Casus Petrish. 4,10 brachium sancti Philippi. *al.*). Walth. Spir. Christoph. II 3,26 puri solidas -i mole columnas. Trad. Ratisb. 279 albam in margine ... auro, -o ... elaboratam. Thietm. chron. 6,102 ampulas ex -o factas (Leo Mars. chron. 2,52 turibula ex -o ... fecit et calicem de -o. Fund. Mur. 5 p. 23,19 stolam cum -o factam. *al.*). Thangm. Bernw. 8 p. 761,47 coronam ... -o auroque radiantem. Hist. Mosom. 3,2 tabula altaris de -o. Hugo Flav. chron. 2,8 p. 347,41 tauri et aquilae species ex -o opere fusili. Berth. Zwif. chron. 15 p. 196,23 plenarium -o circumdatum. Sigeboto Paulin. 21 in qualibet auri et -i vel serici textura. Statut. ord. Teut. p. 46a,30 sellas, frena et scuta auro vel -o seu alio colore seculari depicta. Chart. Tirol.

[Baader]

notar. II 172 cingulum de -o. WILH. SALIC. chirurg. 5,1 p. 356[D] est cauterium de -o. *persaepe.* **c** *in re monetaria i. q. metallum, ex quo moneta cuditur vel pecia signata formatur – Münz-, Barrensilber:* LEX Alam. 54,3 quantum valet aut in auro aut in -o aut in mancipia aut in equo pecunia XII solidos valente. CAPIT. reg. Franc. 28,5 si . . . *denarii* nominis nostri nomisma habent et mero sunt -o. 128,2 est ibi de -o munidato solidi III. TRAD. Frising. 338 decem -i solidos Franciscos. DIPL. Arnulfi 161 p. 245,18 libras XXX -i probatissimi (CHART. Stir. I 263 p. 275,28 -i probati. *al.*). CHART. Ital. Ficker 29 p. 39,36 centum libras de -o coperto. p. 39,50 -um factum et non factum. DIPL. Conr. II. 131 denarios . . . monete ex puro -o . . . fieri (CHART. Nass. 213 [ed. Sauer, Nassauisches UB. I p. 151,35] pro XV marcis -i purissimi in nullius percussuram numismatis redacti. CHART. Stir. I 699 puri -i, hoc est wizzez silbers. CHART. Pruss. I 105,22 ut de puro et mundo -o denarii fabricentur. *al.*). INSTIT. regal. 3 (MGScript. XXX p. 1452,15) quinquaginta libras cocti -i. DIPL. Heinr. III. 368 ut *moneta apud Sareburch* pondere et puritate -i a Metensi non discrepet (CHART. Hall. I 353 p. 324, 15 moneta Hallensis ab -i albedine seu p. commendabilis claudicat pro levitate nummismatis. *al.*). CHART. Rhen. inf. I 279 p. 182,7 appendit -um in statera VII et X marcas. CHART. Argent. I 616,70 si episcopus voluerit -um de camera sua fundere et inde denarios percuti. CHART. Stab. 252 p. 481,30 octo marchas -i boni et bene vendibilis. CHART. Salisb. II 370 LXXX marcas examinati -i (CHART. Stir. II 10 pro octoginta marcis e. -i et XX montani. CHART. Osn. III 611 centum . . . marcas puri et e. -i ad pondus Coloniense . . ., cuius pecie signum est quinque pungtorum *eqs. al.*). CHART. Rhen. inf. I 412 p. 284,29 ut . . . liceat eis *(mercatoribus)* extra domum monetariam . . . cambire -um vel monetam. HIST. de exp. Frid. imp. p. 26,12 in . . . conmutatione denariorum vel -i. CHART. Rhen. med. II app. 12 p. 357,15 marcis singulis -i publici. CHART. Berg. Magd. 73 p. 52,38 ut *pecunia* -o illo, quod lodich dicitur, minus pura sit sex valore nummorum. CONST. II 283 quicumque -um vendere voluerit, ad monetam debeat illud presentare (*cf.* 301). CHART. Gosl. I 533 nullus . . . -um examinabit per ignem, quod dicitur comburere, nisi fuerit monetarius. CHART. march. Misn. III 469 p. 326,16 fini, legalis et puri -i (*cf.* CHART. select. Jesse 346 p. 217,5 ipso -o affinato). CHART. episc. Halb. 681 p. 17,12 communis -i. CHART. Sangall. A 882,1 -i puri et legalis marca (CHART. Friburg. 242 p. 216,1. *al.*). CHART. Eichsf. 299 ducentas marcas albi -i, quod similiter lotone dimidio erat examinato deterius. CHART. Gosl. I 585 tres marcas nigri -i. CHART. Tirol. notar. II 262 VIIII frustris auri et -i, quod dicebat . . . ad pignus obligasse. CHART. Burgenl. 317 viginti marcas in moneta nostra . . . vel in -o, cuius decima pars conburetur. INNOC. IV. registr. B 19 marcam defecati -i. CHART. episc. Halb. 1087 p. 283,10 usualis -i. TRAD. Weiss. app. II 7 p. 330,13 quicumque monetariorum . . . monetam falsificaverit vel -um sophisticatum pro dapsili dederit. CHART. Burgenl. 566 p. 374,23 solvet . . . in -o mercimoniali. CHART. Berg. Magd. 129 p. 90,2 -i libralis. CONST. III 262 quod . . . cives de Ungaria per terras Austrie libere -um suum deducant. *persaepe.* **d** *in argentifodina:* DIPL. Conr. II. 133 venas et fossiones -i . . . contulimus. VITA Altm. 2 ad radicem montis Ramisberc, de quo -um tollitur. CHART. Tirol. 243 montem -i. CHRON. Reinh. a. 1193 p. 551,6 cui *(marchioni)* de subterraneis scrobibus -um natura prebebat. COD. Wang. Trident. 242 p. 453,28 esse debeant quatuor werki . . . ad unam rotam de arzento. CHART. Tirol. 656 super rotas et furnos ad laborandum -um. CHART. Babenb. 271 de fodina -i. *saepe.* **B** *latius de metallis vel aliis substantiis -o similibus:* **1** *tutia – Galmei:* MAPPAE CLAVIC. 278 hoc -um plus est utile ad incendendum. **2** -um vivum *i. q. hydrargyrus – Quecksilber* (*cf.* GLOSS. III 585,41 St.-S. litagiria vel -um vivum quochsilber): **a** *de natura:* COMPOS. Luc. X 29 ex ipsis lapidibus *Adriatis* egredietur -um vibum. RECEPT. Bamb. 49[capit.] ad -um vivum si quis biberit. CONSTANT. AFRIC. grad. p. 382,3 -um vivum calidum et humidum in quarto gradu. IOH. PLATEAR. simpl. med. p. 2b[v] -um vivum . . . generatur . . . in terra tale, quale apparet *eqs.* IOH. sacerd. 158 utharit, id est -um vivum . . ., çaibac, id est -um vivum. GEBER. summ. 1,30 -um . . . vivum, quod etiam mercurius appellatur . . ., est aqua viscosa in visceribus terrae. ALBERT. M. meteor. 4,3,2 p. 775[b],29 hydrageros, hoc est -um vivum. *al. v. et p. 932,12.* **b** *de usu:* **α** *pharm.:* TRACT. de chirurg. 365 accipe . . . -i vivi ʒ I. GLOSS. Roger. II 365 extinguitur -um vivum cum saliva hominis ieiuni. ALBERT. M. animal. 22,82 quod *(unguentum)* recipit pulverem . . . -i vivi uncias tres. *saepe.* **β** *techn.:* COMPOS. Luc. H 11 cinnabarin ex -o vibo fiet. FROTH. epist. 24 ut nobis mittas ad decorandas parietes colores . . ., videlicet . . . prasinum et de vivo -o. MAPPAE CLAVIC. 12 -i vivi, quod de minio factum sit. THEOPH. sched. 1,33 aurum . . . cum vivo -o miscendum. *al.* **c** *alch. in nominibus ficticiis i. q. aqua permanens, fermentum – Urquecksilber, Elixier:* TURBA phil. 44 -um vivum cambar est magnesie. ANON. tab. p. 165,4 haec *sunt* tria -a viva. p. 181,4 omne -um vivum est sulphur. GEBER. clar. 2,85 ad faciendum oleum -i vivi, ex quo . . . extrahuntur quatuor elementa. summ. 1,46 -um vivum mortificatum. investig. 5 p. 487 aqua lapis noster est et -um vivum de -o vivo. MORIEN. ROM. alch. p. 518[b],46 fumus . . . albus est -um vivum. Ps. AVIC. tinct. 1 p. 626[b],51 -um vivum est frigidum et humidum et Deus ex eo . . . creavit omnia minera. Ps. ALBERT. M. alch. p. 35,23 -um vivum *est* quasi mater *metallorum. saepe. per confusionem i. q. album ovi – Eiweiß (cf. J. Ruska, QuellStudGeschNat. 5.1936. p. 300):* IOH. sacerd. 2 superpone de -o vivo. **3** -um populi *sim. i. q. sal – Steinsalz:* ANON. secret. p. 70,14 *sal communis* apud aliquos -um populi appellatur. Ps. GERH. CREM. sal. I 5 p. 16,6 nominaverunt ipsum *salem* sapientes -um communitatis (populi II 76) propter albedinem suam . . . et cum eo rectificatur creatura.

II *de rebus ex metallo fabrefactis:* **A** *strictius:* **1** *ornamentum argenteum, supellex argentea – Silberschmuck, -gerät:* COMPOS. Luc. B 14 terres cretam -i. NOTKER. BALB. gest. 1,18 p. 23,23 convivium auro vel -o sive gemmeis vasis immissum. CATAL. Fuld. (MGScript. XIII p. 272,30) auro -oque, coronis et lucernis . . . locum . . . provexit. WOLFHER. Godeh. II 13 monasterium . . . libris, serico, auro, -o, gemmis, picturis aliisque ecclesiasticis ornamentis redimivit. BERNOLD. CONST. chron. a. 1094 p. 457,54 quae *(capella)* in auro et -o et preciosissimis paramentis mille libras pene valuit. DONIZO Mathild. 1,804 sub pedibus *caballorum* . . . -um . . . ponere. CASUS Petrish. 5,33 abstulerunt -um de columpnis. HIST. Hirs. 8 p. 259,25 in varia suppellectili, hoc est in auro et -o. MART. OPP. chron. p. 436,11 coronas cum toto thesauro auri et -i ac lapidibus preciosis spoliavit. *al.* **2** *in re monetaria:* **a** *pecunia argentea – Silbergeld (interdum i. q. pecia signata – Silberbarren, e. g. l. 55.57sq.72):* FORM. Andec. 9 accipi . . . precium in -o uncias tantas (18. COD. Lauresh. 508. *al.*). 14 p. 9,23 in raciones pro argente. 22 in -o soledus tantus (FORM. Bitur. 15 p. 175,21 auri et -i in solidos c. TRAD. Frising. 177 dimidium solidum in -o aut in grano. CHART. Carniol. I 66 p. 72,8 -um valente sol(idos) CCCCCD. *saepe*). 41 p. 19,8 sociente fisco auri liberas quinque, -o ponda X coactus exsolvat (CHART. Sangall. A 196 argendo pondera quinque c. e. CHART. Rhen. med. II 34. *saepe*). LEX Ribv. 40,12 quod si cum -o solvere contigerit, pro solido duodecim denarios (*cf.* CAPIT. Saxon. 11 in -o XII denarios solidum faciant). ALDH. virg. II 1935 -i . . . plura talenta (TRAD. Frising. 1279. HEINR. LETT. chron. 18,5 p. 119,14 tria Lyvonica t. -i. *al.*). FORM. Marculfi 2,15 donat . . . mancipia tanta . . ., inter aurum et -um (-em *A 3*) et fabricaturas in soledos tantos (CHART. Fuld. B 40 p. 70,22. VITA Meinw. 117 IV libras i. a. et -um. *al. cf.* LEX Alam. 54,1 dotis . . . CCCC solidis constat aut in auro aut in -o aut mancipia *eqs.*). TRAD. Weiss. 136 p. 131,8 donamus in -o vel in reliquo pretio . . . denarios IIII. FORM. Senon. I 2 tam in -um quam in amactum valente solidos tantos. CHART. Rhen. med. I 30 adcensimus . . . denarios IIII aut in cera aut in -o. CAPIT. reg. Franc. 21 libram unam de -o aut valentem *solvant*

[Baader]

(HINCM. annal. a. 877 p. 135,22 quinque milia librae -i ad pensam. CAPIT. reg. Franc. 273B,24 duodecim libris -i de novis et meris denariis. *al.*). FORM. Augiens. B 4 poenam ... prosolvat, id est auri tantum, -um tantum (DIPL. Karoli III. 35 p. 61,23 p. triginta libras -i probate monete publicae componere. *al.*). EINH. epist. 55 censum ... in bono -o recipiat. DIPL. Otton. III. 411 p. 846,2 ut ... componant ... -i ponderas decem milia (DIPL. Heinr. II. 299 p. 371,28. *al. v. et p. 934,57sq.*). DIPL. Heinr. III. 125 cc marcas -i nobis donavit (COD. Lauresh. 164 p. 449,28. CHART. Carniol. II 64 promisit mille ... m. -i ponderis Coloniensis. CHART. Burgenl. 168 p. 124,29 v m. -i in salibus. *al.*). CHART. Friburg. 16 quadrans -i. TRAD. Ratisb. 821 VI -i siclis. REGISTR. abb. Werd. 5,144 fertonem -i. CHART. Hall. I 298 aurum habebit ... archiepiscopus, camerarius -um. *persaepe. remissius i. q. pecunia – Geld:* RIMB. Anscar. 20 p. 45,27 saccum, in quo -um fuerat. NOTKER. BALB. gest. 1,16 totum illud -um afferri. CHART. Hall. I 72 cum idem Eilbertus -o indigeret. CHART. Tirol. 525 -um, cum quo empte sunt vineę. b *denarius – Silbermünze, Denar:* CHART. select. Jesse 184 (a. 1165) ut -um civitatis Sleswicensium sit potestate et arbitrio. CHART. Hall. I 192 ad solvendam ... mediam partem pecunię ... de -o Vribergensi, Aldinburgensi, Pigauiensi vel equivalenti (CHART. Merseb. 370. 375). CHART. Port. 185 pro centum sexaginta octo marcis Erfordensis -i. CHART. select. Jesse 131,1 facta comparatione istius -i, quod modo currit *eqs. fort. add.:* FORM. Sangall. add. 2 excutientes ... denarium vel nummum vel -um *(an* -eum *leg.?)* vel aureum. B *latius (nonnumquam exempla sub II A allata huc referri possunt):* LEG. Wisig. cod. Eur. 279 si cui aurum, -um vel ornamenta vel species fuerint commendatae (LEX Baiuv. 15,2). LEX Alam. 84 aut mancipia aut pecus aut aurum aut -um aut alia spolia. DIPL. Merov. I 93 p. 83,30 neque ... codices aut aurum aut -um (-em *2*) ... auferri. LEX Baiuv. 9,9 si quis aurum, -um, iumenta vel pecora aut quascumque res usque sol(i)d(os) X ... furaverit. WILLIB. Bonif. 8 p. 51,15 pro auro volumina et pro -o divinae scientiae cartas reppererunt. CHART. Basil. A I 34 p. 67,14 strumenta cartarum, aurum, -um, aeramentum. LIUTG. Greg. 2 p. 69,14 amor auri et -i. POETA Saxo 4,132 -i cumulos. DIPL. Heinr. II. 292 p. 358,6 oblationes tam auri quam -i posite. COSMAS chron. 1,38 p. 70,16 est laqueus mortis -i pondus et auri. VITA Otton. Bamb. III 2,12 qui ..., quae prima mortales ducunt, aurum videlicet et -um contempnendo calcaret. STATUT. ord. Teut. p. 109a,1 aurum et -um debet recipere thesaurarius. *al.*

argestes *(m.)* (ἀργέστης) *caurus – Nordwestwind (cf.* GLOSS. III 608,19 St.-S. -es chorus vuestannord): HONOR. AUGUST. imag. 1,55 eius *(zephyri)* sinister *ventus est* corus, qui et -es, in oriente nubila, in India faciens serena.

***argiara** subst.* (γύργαθον *cft. ed.*) *fiscus ex viminibus factus – Weidenkorb:* WALTH. AGIL. med. 7 p. 103,24 quod *maniacus* ... suspendatur in suspensorio ellevato; quod est sicut -a (argeatum *Avic., cf. ed.*) et est -a quoddam genus instrumenti, quo aliquis elevatur et quiescitur et non quatitur.

***argilis,** -is *m.* (agger, arger; *cf. ital.* argine, *venet. vet.* árgile, *piem. vet.* argene, *v. G. Sera, ZRomPhil. 57. 1937. p. 529) script.:* -gel-: *l. 65.* -gin-: *l. 61.67sq. form.: acc. sg.* -inem: *l. 61.67sq. abl. sg.* argile: *l. 62. acc. pl.* -inos: *l. 67.*

vallum, agger – Damm, Wall: DIPL. Arnulfi 125 p. 186,16 ad -inem usque in silvam de stagno. DIPL. Otton. III. 165 est factus unus -is, qui nominatur Formiclinus..., in quo ipso -e sunt tres montes manibus hominum facti. *in nominibus locorum:* IOH. VEN. chron. p. 66,2 est... in extremitate Venecie castrum, quod Caput A-is *('Cavarzere')* dicitur. p. 130,12 Caputargelem incenderunt. IOH. CODAGN. annal. a. 1174 domus Cruciatorum fuit hedificata apud Arginos. ANNAL. Plac. a. 1238 p. 479,53 per Arginem de Buxeto venientes. *v. et* ***arginalis.**

argilla, -ae *f. (n.* -um: *l. 72)* (ἄργιλλος) *script.:* arc-: *p. 936,1.* agr-: *p. 936,11.* -yll(a): *p. 936,6.*

creta figularis, lutum – Tonerde, Lehm (cf. GLOSS. I 591,23 St.-S. Samis [Samiis *Vulg. Is. 45,9*] -um, unde faciunt testas *i.* thoræ. II 686,5 -a i. argil. III 4,54 arcilla laimo. 119,40 -a dâha vel leddo. 293,25 -a limus vel testa mergil. 350,10 -a mergelage. 492,22 -a ouenleimo): **1** *techn.:* COMPOS. Luc. Y 30 cooperietur ipse caccabum et lutatur cum -a *(sim.* MAPPAE CLAVIC. 16 laminam ... -a obturabis. THEOPH. sched. 1,41. *al.).* AUDRAD. carm. 1,66 molliat -yllam. MAPPAE CLAVIC. 74 -a oblinies fornacem, ita ne respiret. THEOPH. sched. 2,1in. faciens larem ... lapidibus et -a. 3,22 pone duas partes -ae tritae et tertiam coctam testae ... et ... compone vascula. 3,87 ferris circumpone -am. URSO qual. 566 *coria* agrilla et calore desiccata. GESTA Trud. cont. II 4,11 pavimentum ... recenti ex -a decenter stravit. ANON. secret. p. 49,26 -a artis sic fit: sume -am rubeam vel albam *eqs. saepe.* **2** *pharm.:* AESCULAPIUS 39 p. 62,3 -a alba cum aceto conspersa perungi debent *elephantiaci.* GLOSS. Roger. III 707 -a cum albumine ovi et aceto confecta. ALBERT. M. animal. 22,62 pasta de ... -a. ALBERT. M. (?) animal. quaest. 9,11/15 p. 209,34 comedere ... carbones vel -am. *al.* **3** *usu vario:* ROD. GLAB. hist. 4,12 effodiebant ... albam humum -e similem. NIVARD. Ysengr. 1,1055 -ę sordes fullone lavante. CHART. Livon. B 7 p. 7,40 in ... -a fodienda. ALBERT. M. veget. 7,42 -a fossa terrae frigidae immiscetur et ex -a ... terra frigida accipit fecunditatem. *alleg.:* HRABAN. univ. 17,1 p. 458C -a ... significat sanctam scripturam.

***argillatus** v.* *argillo.

argilleus, -a, -um. *ex luto factus – Lehm-:* CHART. civ. Vratisl. 39,2 (a. 1272) ut in structuris lapideis et -is ... proficiat *civitas* contra ignes. CHART. Meckl. XXV A 13777 optinere ... domum ... -am in vallo.

***argillo,** -are. *argilla commiscere – mit Ton oder Lehm versetzen:* BRUNUS LONG. chirurg. 1,14 p. 112E *species* -entur cum argilla rubea.

adi. **argillatus,** -a, -um. *argilla circumlitus – mit Ton oder Lehm verschmiert:* ANON. secret. p. 46,33 in vase vitreo -o (p. 69,2). Ps. GERH. CREM. sal. I 9 p. 18,21 in buticatim vitreatum -um. Ps. ARIST. magist. p. 646a,14 in ollam vitreatam et -am.

argillosus, -a, -um. **1** *argillă abundans, argillam continens – voller Ton oder Lehm, ton- oder lehmhaltig:* DIAETA Theod. 389 aqua, que de lapidibus -is emanat. LAMB. WAT. annal. a. 1156 viri ... ad terram -am pervenerant. OLIV. hist. Dam. 22 p. 196,6 ripam ... fossatis et -a materia ... munierunt. ALBERT. M. veget. 7,127 terra ... sit ... bene cretosa sive -a. 7,139 allium ... terram quaerit -am albam bene fossam. animal. 24,20 in fundo -o. *al. fort. add.:* GLOSS. IV 35,39 St.-S. argiuus leiminer (167,18). 131,21 arguus leiminer. **2** *argillae similis – ton-, lehmähnlich:* Ps. ODO MAGD. herb. 120 -i gustu ... saporis.

***argilopa** subst.* (*cf.* αἰγίλωψ) *aegilops indurata – hartnäckige Tränenfistel:* ALPHITA I p. 288,8 -a est inveterata egilopia.

argimon *v.* argemon. **argimone** *v.* argemone.

argimonia *v.* 1. agrimonia.

***arginalis,** -is *m.* (*cf.* *argilis) *agger – Wall:* ALBERT. MIL. chron. a. 1219 p. 476,2 fecerunt -em circa exercitum.

***argin(em)** sim. v.* *argilis. **arginonis** *v.* argemone.

argir- *v.* argyr-.

argium *(n.)* (ἄργιον *cft. André, Lex. bot. p. 39) species plantae, fort. apium – Pflanzenart, viell. Sellerie (Apium graveolens L. var. sativum, cf. André, l. c.):* ANTIDOT. Glasg. p. 110,33 -um dr. 1. *cf. ThLL. II 535,3sqq. Baader*

argiuus *v.* argillosus. **argmonis** *v.* argemone.

***argoido** (-um *?) subst.* (*orig. inc., nisi subest* ἀργός *vel* αὐγοειδής) *unguentum quoddam ad corpus condiendum aptum – ein Balsamierungsmittel:* LAUDES Veron. 26,2 (MG Poet. I p. 122) quorum *(sanctorum)* corpora insimul condidit episcopus aromata et galbanum, stacten et -o, myrra et gutta.

***argoineus,** -a, -um. (*fort. ab* ἀργινόεις) *?fulgens – ?glänzend:* AETHICUS ISTER 72 p. 55,11 contenta auro fulv[i]o, -o (arguineo *P*) metallo argentique fodina.

***argonavis** chŏfman *(i. q. mercator)* GLOSS. IV 35,42 St.-S. *(per errorem, cf. notam ed.).*

[Schmidt]

***arguibilis**, -e. *qui refelli potest – widerlegbar:* ALBERT. M. pol. 7,13[h] p. 724[a],10 'quae et ... secundum rationem sunt facile -ia (*p. 1333[b],15* εὐέλεγκτα) et operibus ipsis sunt redarguta'.

arguitio, -onis *f. reprehensio – das Tadeln:* SALIMB. chron. a. 1248 p. 250,1[tit.] de -e et correctione. *v. et* argutio.

*?***argumen** (argumentum [*c a. ras.*] *fort. recte, cf. Corp. gloss. Lat. ed. Goetz IV 208,1*), quod rei dubia *(sic)* fidem dat, chraft daz sahha zuiflera calaubun gibit GLOSS. I 42,8 St.-S.

argumentabilis, -e. *demonstrabilis, argumentando aptus, disputabilis – beweisbar, diskutierbar:* ALBERT. M. anal. pr. 1,5,6 p. 624[a],5 quae propositio sit difficile et quae facile sit -is (*p. 42[b],29* εὐεπιχείρητον) per syllogismum. top. 2,1,5 p. 303[b],29 in proposito facilius -is est propositio sive problema.

argumentalis, -e. **1** *ad argumentum vel ad argumentationem pertinens – zum Beweis (gehörig), für den Beweis (geltend):* ALBERT. M. summ. theol. II 2,6,1 p. 121[b],23 ratio ..., ut dicit Isaac ..., componens ... praemissas per habitudinem localem vel syllogisticam vel, ut generaliter dicatur, -em (*Arist. p. 1139[b],31* ἀποδεικτική) ad conclusionem. **2** *demonstrabilis – beweisbar:* ALBERT. M. anal. pr. 1,5,6 p. 624[a],12 quae *(propositio)* ... concluditur ... per pauciores figurae modos, difficilius est -is (*p. 42[b],31* δυσεπιχειρητότερον), quia pauciores viae rationis habentur ad ipsam.

adv. **argumentaliter.** *modo argumentationis – beweismäßig:* ALBERT. M. metaph. 7,3,1 p. 451[b],17 dicitur, quod syllaba est comprehensio litterarum indistanter prolata; -r aut generaliter ad hoc dices, quod *eqs.*

argumentatio (-cio), -onis *f.* **I** *probatio, expositio – Beweis, Argumentation (cf.* GLOSS. I 88,37 St.-S. -o carehtuuanida): **A** *log. et rhet. i. q. demonstratio, ratiocinatio – Beweis(führung, -verfahren, -art), Schluß(folgerung), Schlußweise (def.:* ALBERT. M. praedicab. 1,4 p. 6[b],34 -o est ratiocinatio mentem arguens et convincens. p. 7[b],15 logicae subiectum est -o *eqs.* p. 8[a],3 -o ... logici instrumentum est *eqs. al.; de re cf. C. Prantl, Gesch. der Logik im Abendlande. [2]II. 1885. p. 310. III. 1867. p. 92sq.):* **1** *spectat ad actionem:* EPIST. Teg. I 130 p. 146,22 rethoris ... officia ... sophismatum -cionibus optusam ... mentis aciem ... acuunt. ALBERT. M. eth. 6,2,18 p. 431[b],30 -o decursus est ab eo, quod ... principium scibilis est. praedicab. 1,1 p. 2[a],13 qui *(actus rationis)* ratiocinatio sive -o est (*cf.* top. 1,1,1 p. 238[a],21). 1,4 p. 6[b],37 inter species ... -is praecipua est syllogismus. anal. pr. 2,7,5 p. 795[a],25 quid sit in genere -is *exemplum.* p. 795[b],46 in exemplo ... duae sunt -es. anal. post. 1,1,3 p. 8[b],1 orationes sive -es ..., quaecumque fiunt per inductionem. top. 6,1,1 p. 431[b],26 facilior est -o (*p. 139[b],10* ἐπιχείρησις) opponentis. 8,3,1 p. 521[b],13 sermones, hoc est -es disputantium. *al. adde:* ALBERT. M. metaph. 4,2,2 p. 222[a],3 (p. 176,32 G.) '-o (*p. 1006[a],18* ἔλεγχος) erit et non demonstratio', ... si per effectum vel per causam remotam arguat *arguens.* **2** *spectat ad species:* ERMENR. ad Grim. 8 p. 542,40 *(ex Alcuino)* sunt ... in hac arte *(rhetorica)* multae -es, quae per inductionem vel ratiocinationem demonstrantur. EPIST. Ratisb. 5 p. 284,24 -o ab enumeratione partium. SUMMA dict. Saxon. 7,1 p. 216,28 nec in eis *(privilegiis)* -cio a maiori ad minus locum habet. ALBERT. M. eth. 1,1,2 p. 3[b],3 quod *(enthymema)* est -o (*p. 1355[a],6* ἀπόδειξις) rhetorica. praedicab. 1,7 p. 15[a],9sqq. species -um ... et materiam, in qua poni potest forma syllogismi et aliarum -um forma. anal. pr. 2,7,1 p. 786[a],22 per quas *(regulas)* -es imperfectae ad syllogismum habent reduci. 2,7,4 p. 793[a],12 secundum quamcumque -em (*p. 68[b],12* μέθοδον). 2,7,9 p. 803[b],28 quamvis ... diversae -es sint syllogismus et enthymema. top. 1,1,1 p. 239[b],13 quia dialecticus alia non utatur -e sicut inductione, exemplo et enthymemate. *saepe. improprie de bestiis i. q. ratio – Begründungsart:* ALBERT. M. animal. 21,17 est in talibus animalibus *(sc. simiis)* non sillogismus operis, sed -o imperfecta. **3** *spectat ad materiam:* ANSELM. BIS. rhet. 1,11 vestra ... omnia infirma ... probavit -cio (-tio *C*) nostra. EPIST. Ratisb. 12 p. 331,31 questione proposita per argumenta, per -es, per propositiones maximas. CONR. BRUNW. Wolfh. 4 p. 183,34 nulla eum *(magistrum)* -e concludere ... valebant. ALBERT. M. resurr. 129 p. 325,12 -o ultima peccat secundum accidens. phys. 1,3,16 p. 85[a],12 propter Parmenidis -em (*p. 192[a],1* λέγειν). top. 8,3,2 p. 522[a],8 quod unam orationem sive unam -em faciat plures. *al. remissius i. q. dissertio – Erörterung:* ALCUIN. epist. 86 p. 129,21 acutissimas Periermeniarum scriptitans -es *Aristoteles.* **B** *usu vario:* **1** *ars argumentandi, facultas cogitandi, inventio – Argumentationskunst, Denkvermögen, Erfindungsgabe (cf.* GLOSS. I 89,37 St.-S. -o adanch): EPIST. Wisig. 9 p. 673,28 quod -o defuerit dialecticę disciplinę. VITA Ansb. 13 (MGMer.V p. 628,4) in saeculari ... -is astutia prudens. CONC. Karol. 44[b],76 p. 521,16 haec ... non humana -e reperta, sed divina ... auctoritate diffusa (p. 522,4 h. -e vel ratione. *al.*). NADDA Cyriac. I prol. 11,50 -e profundioris eloquentię Ciceronis. **2** *excusatio, explicatio – Rechtfertigung, Darlegung des Standpunktes:* CONC. Karol. 56[B],3 quorum *(reorum)* -i insanissimae ... temptabimus respondere. FRID. II. IMP. epist. (DtArch. 18 p. 202,4) dedit ... Cesaree fortune fastigiis evidentioris -is audaciam *processus summi pontificis.* **3** *conatus commovendi, inducendi – Beeinflussungsversuch:* BERTH. (?) annal. a. 1078 p. 307,37 quem *(papam)* non facile seductilem in personarum acceptionem adulatoria quorumlibet protrahere posset -o. **4** *computatio, regula – Berechnung, Formel, Regel:* ALDH. epist. 1 p. 477,10 qualiter catalectici vel brachicatalectici ... versus sagaci -e colligantur. ALCUIN. epist. 155 p. 250,11 dum investigatas catholicorum doctorum ... multiplici -e regulares habemus rationes. p. 250,20 obscuras -es de vario siderum cursu explanare. MARIAN. chron. a. Chr. 2,19 capit. p. 496,22 de -e erroris predictarum cronicarum supputationis. *al.* **5** *narratio – Darstellung:* WOLFHER. Godeh. I praef. p. 169,16 quo ... posteris ... -is materiam praestruxerim.

II *dolus – List:* **A** *iur. i. q. consilium subdolum, via dolosa – hinterlistiger Plan, listiges Verfahren:* LEG. Wisig. 2,1,8 p. 56,20 hanc nequissimam -em ... decreto amputare. 2,5,18 repulsa ... omni -is sollicitudine. *ibid. al. (v. ind.).* **B** *usu communi i. q. astuta sollertia – listige Geschicklichkeit:* VITA Dalm. 4 (MGMer. III p. 546,12) a carcere ... ingeniosa -e ... aufugisse.

argumentativus, -a, -um. *argumentationibus logicis utens – mit logischen Beweisen arbeitend:* ALBERT. M. eth. 1,1,2 p. 3[a],34 si ... virtus scibilis est, oportet, quod scientiam habeat -am (summ. theol. I 1,5,3 p. 26[a],6 quod theologia -a scientia sit et syllogistica). 6,2,18 p. 431[b],29 omnis scientia cum ratione -a (*p. 1140[b],33* λόγου) est (elench. 1,1,1 p. 525[a],19 logica est scientia de r. -a).

adv. ***argumentative.** *per pravam versionem i. q. per remota argumenta – mit sekundären Beweisgründen:* ALBERT. M. metaph. 4,2,2 p. 221[b],28 (p. 176,15 G.) contingit quaedam '-e (*p. 1006[a],12* ἐλεγκτικῶς [*i. per refutationem*]) demonstrare', demonstratione videlicet quia, quae est per effectum vel per causam remotam non convertibilem (p. 221[b], 47 [p. 176,29 G.] 'dico' ... 'differentiam' esse inter '-e d. et d.' *eqs.*). p. 222[a],8 (p. 176,36 G.) quae sic -e probantur.

argumentator, -oris *m.* **1** *qui argumenta facit, sophista – Argumentemacher, Sophist:* HUMB. Sim. praef. p. 100,40 prodigiosus tergiversator et daemoniosus -r. RUP. TUIT. spir. 1,14 p. 1584[C] contra -es haereticae temeritatis. GERHOH. glor. 11,2 p. 1109[D] stultus est -r, qui putat esse consequens, ut *eqs.* **2** *criticus, vituperator – Kritiker, Tadler:* GUIDO ARET. form. 2 culpabimur veterum fore -es.

argumentor, -atus sum, -ari *et rarius* **argumento**, -avi, -are *(v. p. 939,14.16).*

I *demonstrare, argumenta afferre – beweisen, Gründe vorbringen, argumentieren:* **A** *log. et rhet.:* **1** *in univ.:* ALBERT. M. anal. pr. 2,7,5 p. 795[b],14 -andum est primum de tertio per medium concludendo sic *eqs.* top. 2,1,6 p. 306[b],34 -ari (*p. 111[b],15* ἐπιχειρεῖν) ad diffinitionem. 2,1,7 p. 307[b],27 ad quod *(antecedens)* magis idonei sumus -ari (*p. 111[b],33*

εὐπορήσομεν ἐπιχειρημάτων). **2** *c. colore quodam:* **a** *concludere – schließen:* ALBERT. M. sent. 1,10,7 p. 322ª,10 a simili -atur magister. top. 5,3,3 p. 423ᵇ,22 ex quolibet eorum -ando ad omnia alia. **b** *argute obicere – spitzfindig einwenden:* IOH. S. PAUL. diaet. 311 p. 32,20 in hoc sophistae phisici -antur, cur sitim pontica non extinguant. **B** *usu vario:* **1** *colligere – den Schluß ziehen:* OTLOH. Dion. 8 p. 830,27 ex ... sancti nomine numquam ... audito partim -bamur, quia *eqs.* **2** *disceptare, disserere – diskutieren, erörtern* (*cf.* GLOSS. II 318,8 St.-S. -antur rahchonti): STEPH. LEOD. vita Lamb. praef. (MGMer. VI p. 385,19) illis ... super hoc multimode -antibus. VITA Chrod. 8 p. 557,18 tanto studio ad capiendam divinorum ... sententiam erat intentus, ut in brevi -verit, quicquid perfectae scientiae sibi deesse cognoverat. **3** *excogitare – (sich) ausdenken:* ALDH. ad Acirc. 6 Aristoteles ... enigmata ... -atur (-at *D*). RICHER. REM. hist. 3,50 mundi speram ex solido ac rotundo ligno -tus minoris similitudine maiorem expressit *Gerbertus.*

II **A** *dolosis argumentis moliri – mit listigen Argumenten betreiben:* EPIST. var. II 12 p. 316,32 qui hanc *(causam)* -antur (-atur *C*) et contra rationem vincere moliuntur. **B** *praetendere – vorgeben:* LAMB. HERSF. annal. a. 1073 p. 160,8 omnia ... in potestatem regiam ... venisse -batur *rex.*

adi. **argumentatus**, -a, -um. *argumentosus – verständig:* VITA Brun. Querf. 5 (MGScript. XXX p. 1362,1) quasi ovis -a *(cf. infra l. 46)* ad propria stabula, scilicet Magdenburgk, rediit.

adv. ***argumentate.** *per computationes – auf Grund von Berechnungen (cf. p. 938,32):* MARIAN. chron. a. Chr. 1,4 capit. p. 495,6 de resurrectione dominica -ę et inquisitę a capite mundi.

argumentosus, -a, -um. **1** *ingeniosus, providus, sollers, industrius – klug, erfinderisch, (vor)sorglich, geschickt, fleißig* (*cf.* GLOSS. IV 177,11 St.-S. -a clenlistich vel sedula. 196,41): **a** *gener.:* **α** *de hominibus:* VITA Dalm. 4 (MG Mer. III p. 546,16) -o populi more. EPIST. Alcuin. app. 2 p. 486,7 ut in occultioribus exerceatur vestra industria -a (*opp.* columbina simplicitas). CHRON. Ven. Alt. p. 151,21 Campoli ... -i de omni edificio. HERBORD. Ott. 1,42 p. 722,46 -us ... erat in divinis lucris. *subst. masc. i. q. prudens – der Kluge:* GERHOH. epist. 3 p. 491ᶜ praeferuntur ... rhetoribus piscatores, -is infantes. **β** *de bestiis:* LAUR. LEOD. gest. 32 p. 513,14 -as apes cerea mella confecturas (ALBERT. M. animal. 8,146 a. -ae ... dicuntur; -ae quidem propter sollertiam convertendi rores in ceram et mella. *al. v. et l. 63*). CONR. MEND. Attal. p. 143,14 velut ovis -a *(cf. supra l. 26)* domino gratanter deserviens *abbatissa.* **b** *c. colore quodam:* **α** *copiosus argumentis – reich an Argumenten:* EPIST. Ratisb. 2 p. 276,36 in arce -e disputationis. **β** *copiosus exemplis – reich an Beispielen:* OTLOH. quaest. 16 p. 80ᶜ sicut ... documenta sua praemissis factorum argumentis ... Christus expressit, ita etiam alibi ... verbis -is ostendit. **γ** *sollicitus – besorgt:* CONR. EBERB. exord. 2,31 p. 1043ᴬ omnimoda -ae pietatis instantia ad spem veniae animare *morientem.* **2** *dolosus, astutus – (arg-, hinter)listig:* DIPL. Zwent. 20 p. 55,17 per -as suggestiones ... retulit firmatam *precariam.* EBO BAMB. Ott. 2,1 p. 618,13 -a nos circumveniens nequicia ... vindictam exigit. CHART. Babenb. 233 p. 53,8 ne in posterum alicuius -a malivolentia id ... in irritum revocetur. *al.*

adv. **argumentose.** **1** *ingeniose, curiose, sollerter, studiose – klug, sorgfältig, geschickt, eifrig:* **a** *gener.:* RADBERT. Adalh. 50 quidquid ... -e tractaverant. CHART. Carinth. V 196 imperio adeo ministeriosus ut apis -e (-a CONST. III 110 p. 100,15) deservis. *al. de habilitate corporali:* LIUTPR. antap. 6,9 *lignum* in fronte tam -e tenuerat. **b** *c. colore quodam:* **α** *per multa argumenta – mit vielen Argumenten:* EPIST. Ratisb. 7 p. 295,28 non sumus canis syllogisticus Augustini, ut ... -e dicamus *eqs.* **β** *graviter – eindringlich:* RADBERT. Arsen. 1,21 p. 51,19 cunctos ... satis -e monebat. COD. Udalr. 97ᵉˣ· cui *(nuntio)* ... signum inter nos condictum ... satis -e designantes. **2** *dolose, callide – (arg)listig, schlau:* HROTSV. Sap. 5,34 gnara sum te -e confundere. HEINR. AUGUST. planct. 1224 -ae circumstat more sophistae *diabolus.* EBO BAMB. Ott. 3,9ᵐᵉᵈ· quasi ... sub pretextu evangelizandi vite sustentacula -e requireret.

argumentum, -i *n. (?m.: p. 942,68) signif.:* GLOSS. I 42,4 St.-S. -a uuappi gaciugi *(cf. W. Betz, Der Abrogans. 1936. p. 20).*

I *approbamentum, testimonium, indicium, signum, ratio – Beweis(mittel, -grund), Zeugnis, Zeichen, Erweisung, Begründung(smittel), Argument* (*cf.* GLOSS. III 350,6 St.-S. -um uurdanca. IV 131,23 -a ..., id est probationes vel liste): **A** *gener.:* **1** *in univ.:* ALDH. virg. I 33 quos *(puerulos)* ..., cum verborum -is fallere nequiret, ... verberum ictibus vapulare praecepit. VITA Liutg. I 8 paganos asperrimos tantis -is ... mitigavit, ut *eqs.* ANAST. BIBL. epist. 5 p. 413,3 Greci ... sophistica ei *(principi)* -a creberrime proponentes. EPIST. Hann. 66 p. 114,2 etsi enim id morbi familiare sit ingenuo, in vobis tamen hoc illustrium natalium -um me minime iuvat. BERTH. (?) annal. a. 1079 p. 315,44 quod ... hoc -o probavit, quia *eqs.* LAMB. HERSF. annal. a. 1071 p. 126,22 ut ne cicatrix quidem in -um lesionis abolitae relinqueretur. DIPL. Heinr. IV. 414 p. 551,35 Heinrici ... imperatoris -um pietatis *(sc. haec charta).* OTTO FRISING. gest. 2,13 p. 115,19 in -um suae assertionis. STATUT. ord. Teut. p. 50,34 secularis amoris et lascivie -a ... non attemptent *fratres.* CHART. Sil. C 47 ut, quod ... geritur, ... littere vivacis -o fideliter commendetur. *al.* **2** *c. colore quodam:* **a** *praesagium – Vorzeichen:* HELM. chron. 44 p. 88,27 preclarum ... futurae prolis -um sanctitatis fulgore irradiandum. **b** *exemplum – Beispiel:* ALDH. ad Acirc. 10 p. 87,23 horum scematum -a ex libris auctorum prolata. OTLOH. quaest. 16 p. 80ᴰ -um similitudinis quoddam de rege ... praemisit *Christus.* EPIST. Hann. 55 p. 101,24 cui credas, de me ... -um sumas. *al. v. et p. 939, 51.* **c** *analogia – Analogie:* ALDH. virg. I 19 cuius differentiae *(e. g. solis, lucernae, tenebrarum)* -o ... colligi datur, quod virginitas sit, ... castitas, ... iugalitas. **d** *opinio – Behauptung:* ALDH. virg. I 32 p. 271,12 ut ... viri Dei praeconium falsis suspicionum -is nutabundum elideret *diabolus.* LEG. Wisig. suppl. 3 p. 484,27 qui *(Iudaei)* ... nefariis ... -is ... fidei sectam deluserunt. **e** *cogitatum, inventum – Einfall, Erfindung* (*cf.* GLOSS. I 43,4 St.-S. -a adancha): ALDH. virg. I 56 p. 316,12 quid ille *(Deus)* ... creare nequiverit, ⟨quod⟩ nunc mortalium industria ... superfluis adinventionum -is addere et amplificare contendit *(cf. H. Lausberg, Handbuch der liter. Rhetorik. I. 1960. p. 220sq.).* CHRON. Ven. Alt. p. 151,17 Saponarii ... multitudine -orum florebant. *al.* **3** *meton.:* **a** *vis probandi – Beweiskraft: v. p. 937,7.* **b** *facultas demonstrandi – Darstellungsvermögen:* WIDUK. gest. 3,74 p. 150,12 omne -um ingenioli nostri superat virtus tantae feminae. **c** *facultas cogitandi – Denkvermögen:* CHIRURG. Sudhoff 1 p. 79,15 in ... melancholia fiunt cauteria ... et reponunt -um artificialiter. **d** *genitale – Geschlechtsteil:* OLIV. hist. reg. 77 p. 135,15 privatus est oculis et -is virilibus decurtatus. **B** *spec.:* **1** *iur. et publ.:* **a** *in univ.:* CAPIT. reg. Franc. 305,8 cum -a ... causae perceperint *coepiscopi.* DIPL. Karoli III. 171 p. 277,20 quicquid ... adquisierunt per quodlibet exquisitum -um. BERTH. (?) annal. a. 1067 p. 273,48 Petrus *episcopus* pro heresis praedictae reatu huius iudicii *(sc. Dei)* -o convictus. OTTO FRISING. gest. 1,53 pro -o iuramentum afferre. CHART. Bund. 390 p. 290,12 visis ... allegationibus utriusque partis et -is ... iudex ... protulit sententiam. *al. v. et p. 944,71.* *in formulis chartarum:* CHART. Heinr. Leon. 87 p. 130,1 donationem ... bonę fidei -o recognovimus. CHART. Brixin. 45 in cuius rei *(sc. concessionis)* -um presentem paginam ... conscribi. CHART. Burgenl. 145 in -um fidei conservari ([*cf. Vulg. gen.* 39,16]. 156 p. 116,8. CHART. civ. Halb. 45. *al.*). CHART. Heinr. Leon. 67 p. 100,18 (spur. s. XIII.ᵐᵉᵈ·) in ... constitutionis -um et firmamentum. CHART. episc. Vratisl. 11 in -um dileccionis sincere. *al.* **c** *sensu facultatis:* CHART. Pomm. B II 878 p. 206,24 (a. 1269) scripta ... auferunt oblivionis -um (872 p. 202,34. 875 p. 204,17 o. augmentum [*vix recte, ut vid.*]. 890 p. 217,41). *remissius:* ECBASIS capt.

[Schmidt]

700 -um ingens testis sentencia prodit. **b** *c. colore quodam i. q. approbatio – Bestätigung, Zeichen der Anerkennung:* Otto Frising. chron. 4,3 p. 187,28 ecclesia occidentalia regna ... sibi tradita affirmat in -umque tributum ... usque hodie exigere non dubitat. Chart. Stir. II 200 p. 290,14 Runensibus ... in -um sue proprietatis ... quinque tantum denarios ... percepturis. Chart. Brixin. 82 p. 91,5 successionis pensionem ... hospitali ... in -um locationis persolvere. *pendet* quod: Chart. Otterb. 104 p. 78,22 (a. 1252) libra cere ... persolvende in recognitionem et -um, quod *eqs.* **2** *log. et rhet.:* **a** *in univ.:* Aldh. virg. I 35 p. 277,6 cuncta Stoicorum -a et Aristotelicas categorias ... despexit. Ermenr. ad Grim. 7 topyca sunt loca seu sedes -orum. Ekkeh. IV. pict. Mog. 461 rex rhetorum more (gloss.: maius -um est, quod operibus, quam quod verbis fit) struit -a mucrone *eqs.* Epist. Ratisb. 12 p. 331,31 questione proposita per -a, per argumentationes, per propositiones maximas, per loca. *al. (v. ind.).* Albert. M. praedicab. 1,3 p. 5^{b},15 docet enim logica principia, ... quibus -is de quolibet scibili disserendum est. top. 8,3,1 p. 520^{b},16 ad omnem positionem respondentis considerandum est -um (*p.* 163^{a},37 ἐπιχείρημα) terminans eam ad affirmationem ... et arguens ad negativam. *al. c. acc. c. inf.:* Anselm. Bis. rhet. 1,12 p. 123,16 oportunitas ... loci ... te deditum esse Veneri non invalidam subpeditat copiam -i. **b** *c. colore quodam:* **α** *enuntiatio – Urteil:* Ekkeh. IV. bened. I 41,12 simplex proloquium (gloss.: quod et -um dicunt). **β** *conclusio – Schluß:* Albert. M. anal. pr. 2,7,7 p. 801^{b},21 a signo ... non trahitur -um (*syn.* syllogizatur, arguatur) nisi affirmative. top. 2,1,5 p. 303^{b},43 a quo *(loco)* trahatur -um. **γ** *demonstratio(nis actio vel species), ratiocinatio – Beweis-(führung, -verfahren), Syllogismus:* Godesc. Saxo theol. 5 p. 206,20 syllogismus est -um et sententia cornuata satisque ... captiosa. Berth. (?) annal. a. 1071 -um depositionis a maiori ad minus. Albert. M. incarn. 37 p. 208,56 in -o ... ordinantur praemissae ad conclusionem. praedicab. 1,4 p. 8^{a},2 *sermo complexus* fidem ... facit per hoc, quod ad formam -i collectivus est. anal. pr. 1,1,8 p. 471^{b},17sqq. omne ... -um reducibile est in syllogismum, et ideo oportet, quod in omni -o sint termini, ex quibus fiant duae propositiones. 2,7,5 p. 796^{b},21 in -o, in quo primum de medio concluditur per simile tertio. *al. de syllogismo dialectico:* Albert. M. top. 8,2,7 p. 515^{b},6 -um (*p.* 162^{a},16 ἐπιχείρημα) ... dicitur syllogismus dialecticus. **3** *theol.:* **a** *in univ.:* Aldh. virg. I 36 p. 281,9 ut nutum supernae maiestatis -is evidentibus experiretur. Godesc. Saxo theol. 21 p. 292,7 in apodexim, id est -um seu probamentum suae assertionis. Albert. M. resurr. 1 p. 237,32 -a apostoli theologica. 48 p. 265,13 de -is resurrectionis sive de apparitionibus. p. 265,19 quae *(ascensio Christi)* ... fuit -um gloriae resurgentium. *ibid. al. remissius:* Carm. de Tim. 80 sanctorum nutat series incerta librorum, -a sacrae cum fidei pereunt *(sc. in iudiciis Dei).* **b** *c. colore quodam:* **α** *c. sensu probationis:* Albert. M. resurr. 68 p. 278,50 -a ... resurrectionis non ducuntur nisi super resurrectionem capitis *(i. Christi) eqs.* 77 p. 285,61 ad prima duo -a dicendum est, quod *eqs.* **β** *c. sensu apparitionis (cf. Vulg. act. 1,3; v. et* Gloss. I 741,37 St.-S. -is i. exemplis, -um chleini): Vita Euch. Val. Mat. 12 *Christus* per dies XL in multis -is apparuit. **γ** *c. sensu iudicii animi (cf. Vulg. Hebr. 11,1; v. et* Gloss. I 781,36 St.-S. -um ... tougeni. 783,3 -um liist): Godesc. Saxo theol. 22 p. 307,28 -um rerum non apparentum. **4** *comput., math., geom. i. q. ratio calculi, regula computi – Berechnung(smittel, -methode), Rechenvorschrift, Algorithmus (cf. B. Krusch, AbhBerl. 1937/VIII. p. 62.75):* Aldh. epist. 1 p. 477,16 difficillima rerum -a et calculi supputationes ... repperi. Beda temp. rat. 17,18 ne suspicio tibi forte -i fallentis incidat. 24,2 tradunt ... -um veteres, quo luna cuiuscumque aetatis, quot horas luceat, exploretur. Carm. var. I 9,1,13 *Pacificus* invenit -um *horologii nocturni.* Rhythm. 115,13,2 huius anni ... lunarem circuitum non informat -i usitata regula. *al.* Carm. libr. II A 8,1 haec ... -a *(sc. paschalia)* ... describsi tibimet. Catal. biblioth. Lehm. I 19 p. 87,15 Bedae libelli ..., item ... alia -a computandi in volumine I. Anon. geom. I 4,60 p. 362,7 Eratosthenes ... tali huius artis *(sc. geometriae)* dicitur usus -o. Berth. (?) annal. praef. p. 267,32 compoti ... rationem, regulas et nonnulla -a ... composuit *Herimannus. saepe. meton. de tabula:* Beda temp. rat. 19,3 huic *(calculandi minus idoneo)* ... commodamus -um, quo id, quod quaerit, inveniat *(cf. notas ed. p. 354sq.).* 20,16 hoc ... -um ... praefigendum esse censemus. *ibid. al.* **5** *mus. i. q. regula, praeceptum – Regel, Anweisung:* Guido Aret. micr. prol. p. 86,3 de multis musicis -is ... quaedam ... perstrinxi. 17 p. 186,3 his (-is *add. Mi 1*) breviter intimatis aliud tibi planissimum dabimus -um (exemplum vel -um *Br3*) utillimum visu. p. 195,3. *al.* Anon. mus. La Fage capit. p. 355,26 quomodo cantus debet componi; de -is.

II *materia, propositum – Gegenstand, Thema, Stoff:* **A** *gener.:* Aldh. ad Acirc. 4 p. 74,11 oblato huius *(sc. septinariae)* supputationis -o. Regino chron. a. 450 cum ipsa philosophia miris disputationum -is conquiritur *Boethius.* Epist. Meginh. 22 scribendi -o. *huc spectare vid.:* Aldh. ad Acirc. 7 novo nos et inusitato dicendi -o ... praedicta enigmata cecinisse. Catal. biblioth. Lehm. I 10^{B} p. 33,13 (a. 1142/78) expositiones -orum vel lucidarius. **B** *c. colore quodam:* **1** *studium, ars – Beschäftigung:* Hraban. inst. cler. 3,25 p. 238,17 quae *(astronomia)* ... dignum est religiosis -um magnumque curiosis tormentum. **2** *finis – Ergebnis:* Chart. ord. Teut. (Thur.) 219 (a. 1270) sane deliberacionis exigit -um facta hominum ... litterarum apicibus annotari. **3** *praefatio vel conspectus – Einleitung oder Inhaltsangabe (cf. LThK.* ^{2}*I. p. 839sq.):* Catal. biblioth. Ruf 90 p. 359,30 (a. 1112/23) pars commenti super Porphirium, ... excerptum de Prisciano ..., -um super Donatum et super Porphirium.

III *modus vel consilium (dolosum), dolus, calumnia, simulatio – (listiges) Mittel oder Plan, List, Ränke, Vorwand (cf.* Gloss. III 416,72 St.-S. -um cleinlist. *al.):* **A** *strictius:* **1** *gener.:* Vita Eptad. 18 (MGMer. III p. 192,17) Salomon promiscua demonis -a compressit. Anast. Bibl. epist. 5 p. 404,29 versutum in patriarcham sarcinat -um. Berth. (?) annal. a. 1079 p. 322,24 hoc quasi honoris defensorio quodam -o sese artificiose liberantes Saxonibus *(sc. hostibus). al.* **2** *iur. et publ.:* Leg. Wisig. 2,2,10 ne ... sub fraudis huius -o pars causantium iudicialis fori equitatem effugiat. 12,2,14 p. 421,13 sceleris -um (argumentatio *V8*) ingenuus si prodiderit. *al. (v. ind.).* Capit. reg. Franc. 209 aliquas novitates aut -a, quae ad detrimentum populi pertinent, agere. Dipl. Otton. I. 235 p. 326,31 impeditionis -um componere in prefatam electionem *papae. al.* per quodlibet -um, (sub) quocumque -o *sim. i. q. causa aliqua interposita – unter irgendeinem Vorwand:* Leg. Wisig. 3,6,2 p. 167,14 sub quocumque -o facere divortium. 5,7,20. *al. (v. ind.).* Conc. Karol. 12 p. 68,32 quocunque -o vel exquisita occasione ... destruere. Capit. reg. Franc. 172 p. 354,20 per quodlibet -um sive machinationem. Dipl. Karoli III. 16 p. 25,38 quolibet ingenio vel -o (Dipl. Loth. III. 4 p. 6,15). *al. (calumniosa) contradictio – (tückischer) Einwand:* Chart. Eichsf. 340 (a. 1250) ut omne -um de futuro caveatur. **B** *latius sensu malo attenuato vel evanido i. q. adiumentum, adminiculum – (Hilfs-)Mittel:* Annal. Mett. a. 752 p. 43,16 temptatis ... plurimis -is ... civitatem capere non potuit. Chron. Median. 14 p. 216^{B} cum ... variis ... -is ... flammam certarent evincere. Mirac. Adalb. Wirz. 15 p. 74,25 ut nulla vi trahentium, nullo -o ... erui quivisset *instrumentum. al. de medicamentis:* Vita Desid. Cad. 43 cum ... multimoda medicorum -a ei *(episcopo)* sedule inpenderentur (*cf.* 49 nullo recuperandi -o).

IV *instrumentum, machina – Gerät, Maschine:* **A** *machinamentum obsidionis vel belli – Belagerungs-, Kriegsmaschine, Geschütz:* Vita Anian. 9 (MGMer. III p. 114,15) fossata percutiunt, omnem -um ingenia (ingenium -um, ingenium -aque *sim. var. l.*) disponunt *Huni.* Vita Ludow. Pii 16 p. 615,16 illam *(Tortosam)* arietibus, mangonibus, vineis et ceteris -is lacessivit ... muralibus. Liutpr. antap. 5,15 p. 138,13 -um, quo ignis proicitur, non in prora solum ...

[Schmidt]

ponite. ANNAL. Bar. a. 1042 (MGScript. V p. 56[a],19) Argiro ... iussit -a incendi. *in imag.:* ALDH. virg. I 36 p. 282,9 catholicae fidei propugnaculum saecularis -i ballista quassatum atrocisque machinae arietibus subrutum. **B** *apparatus venationis – Jagdgerät:* DIPL. Merov. I 5 p. 7,47 (spur. a. 1003/05) de -is ..., per que aves possunt capi super aquam. **C** *tormentum – Marterinstrument:* HRABAN. martyr. p. 1168[C] verbera et -a rotarum ... et pondera lapidum ... superavit *Euphemia.* **D** *?vinculum – ?Fessel:* AETHICUS ISTER 41 p. 29,27 *(in imag.)* qui *(Alexander M.)* tam utilia -a ⟨ad⟩ agrestium hominum vesaniam retrudendam adinvenit, quorum solutionem temporibus antechristi in persecutionem gentium ... credimus adfuturum.

arguo, -ui, -utum, -ere. *script.* arc-: *l. 21.*

I *accusare, incusare, vitio dare, in ius vel crimen vocare – beschuldigen, bezichtigen, an-, verklagen:* **A** *gener.:* LEX Alam. 41,2 si ... spernit eum *(iudicem)* et -it (-et *10*) coram aliis et dicit 'non rectum iudicas'. HRABAN. epist. 10 p. 396,23 ne inoboedientię -rer fastu. HROTSV. Pafn. 4,4 infidelitatis nos -is. THANGM. Bernw. 1 p. 758,41 nulla hora ... desidiae illum -bat. CARM. var. Walther 1,19,3 arcuti criminis, acsi rei simus. *al. seq.* quod: BEDA hist. eccl. 5,21 p. 337,22. *c. nom. c. inf.:* HROTSV. Sap. 1,2 ne reus maiestatis esse -aris. *culpam conferre – zur Last legen:* WIDUK. gest. 3,19 quod -retur incauti certaminis *consobrinus regis.* **B** *in re iudiciaria:* LEX Frision. 3,3 si liber furti -atur. WIDUK. gest. 1,18 coram quo *(duce)* cum quaedam mulieres ... rerum venificarum -rentur. CHRON. Salern. 107 p. 118,22 non est, qui illos super hoc in faciem -at. THIETM. chron. 6,60 in qua *(synodo)* ... episcopus ab archiepiscopo suimet -itur. BERTH. (?) annal. a. 1076 p. 286,9 illum *(regem)* neque -ere neque punire neque corrigere poterant. *al.*

II *coarguere, convincere – überführen:* **A** *gener.:* ALDH. virg. I 32 p. 273,18 pallor ob detectum sceleris reatum tremibundos -it. ANSELM. Bis. rhet. 1,11 te tua argumentacio accusat et -it. *refl.:* ANSELM. Bis. rhet. 1,11 te cęterorum omnium -is et accusas. **B** *spec.:* **1** *iur.:* LEG. Wisig. 7,1,5 prius ..., quam ... manifestis probationibus -atur. *al. v. et p. 944,70.* **2** *medic. i. q. probare – nach-, ausweisen:* PAUL. AEGIN. cur. 53 p. 29,20 -unt *(3,13,1* διελέγχει) ... epilepticos fumigantia.

III *reprehendere, obiurgare, corrigere, improbare – tadeln, Vorwürfe machen, zurechtweisen, mißbilligen* (*cf.* GLOSS. I 32,12 St.-S. -es thrauuis): **A** *gener.:* **1** *in univ.:* ALDH. virg. I 59 quae *(epistolae)* meorum foenus votorum hactenus infectum -bant. WALAHFR. imag. Tetr. 27 si pauca loquar, ... -e lenius. WIDUK. gest. 1,5 alii eum irridere coeperunt amicorum, alii -ere. 3,68 de perfidia. *al. refl.:* THIETM. chron. 1,20 me sic -o. *seq.* quod: FROUM. carm. 32,5. **2** *c. colore quodam:* **a** *castigare — züchtigen:* GODESC. SAXO gramm. 2 p. 425,7 quamdiu ab eo *(Deo)* -eris, id est, quamdiu castigaris et corriperis *(cf. Vulg. Hebr. 12,5).* **b** *punire – bestrafen:* LEG. Wisig. 12,3,24 eorum *(episcoporum)* -etur socordia. **c** *vituperare – beanstanden:* NIGOL. BIBER. carm. 1092 (ed. Th. Fischer. 1870) panis displicet uni, -it hic potum. **d** *desuadere – warnen:* ECBASIS capt. 32 reditus quarum *(Camenarum)* ... commonet ..., increpat ..., -it invalidum per fortia tendere gressum *(cf. l. 61).* **B** *eccl. in paenitentia, correptione christiana sim. (cf. E. Göller, RömQuartSchr. 39. 1931. p. 235):* **1** *in univ.:* ARBEO Emm. 9 peccatum acriter increpando -ens ([*cf. Vulg. II Tim. 4,2*]. DIPL. Otton. I. 316 p. 430,37 iuxta canonicam regulam -ere, increpare, obsecrare. BERTH. [?] annal. a. 1075 p. 280,17. *al.*). WETT. Gall. 3 sanctus vir ... pro concubinis ... vehementer -bat. HROTSV. Gall. 1,3 monui hortando potius quam -endo. THIETM. chron. 2,14 -bat enim idem *(presbiter)* et regem et populum ... demonibus vacantem. EPIST. Mog. 56 p. 405,19 a bono filio non est -endus *pater?* ABSAL. serm. 29 p. 172[C] reformatur ... poenitentia claustralis correctione, quae fit tribus modis: -endo, denunciando, proclamando. CARM. Bur. B 33,3,3 malos potenter -e. *al. c. acc. c. inf.:* BEDA hist. eccl. 4,2 p. 205,23. **2** *c. colore quodam:* **a** *graviter monere, hortari – ins Gewissen reden, ermahnen:* THIETM. chron. 7,31 omnes ..., qui se aliquo contra eum fore culpabiles negabant, sic -bat: *'eqs.'* **b** *obicere – vorhalten:* ARBEO Emm. 36 his -ere adulterium studui. **c** *praemonere – verwarnen:* CONC. Karol. 16,15 ut, si quis ... iniuncta minime impleverit, prima vice -etur (-atur *var. l.*). **d** *iudicium facere – Gericht halten:* BERTH. (?) annal. a. 1076 p. 285,37 crimen eius sciebant et non -bant.

IV *cogere, commovere, perducere, facere – zwingen, veranlassen, dazu bringen, lassen:* ALTFR. Liutg. 2,8 quem necessitas -erat. *seq.* ut: ARBEO Emm. 45 p. 96[a],21 qui *(episcopus)* eam per manum inquisitione -ere studuit, ... ut alimentum sumeret. *c. inf.:* RICHER. REM. hist. 4,40 quod ... casus repentini aliter fieri -rent. GESTA Camer. cont. II A 297,4 illi subiugari et vis et fames -it. *ibid. al.*

V **A** *log. et rhet. i. q. demonstrare, argumenta afferre – beweisen, argumentieren, diskutieren:* **1** *in univ.:* ALBERT. M. praedicab. 1,4 p. 7[b],43 sermo ... complexus ... non habet -ere et fidem facere de enuntiato. anal. pr. 1,5,6 p. 624[a],10 illa ... propositio, ad quam sunt plures viae ..., facilis est ad -endum. top. 2,1,6 p. 306[b],33 opponentibus diffinientibus antecedens et consequens facile erit -ere (*p. 111[b],15* ἐπιχειρεῖν) de proposito. 8,3,1 p. 520[b],36 ad -endum (*p. 163[b],6* ἐλέγχειν) ad quodlibet propositum. *v. et p. 937,54.* **2** *c. colore quodam:* **a** *concludere, syllogizare – schließen:* ALBERT. M. phys. 1,3,16 p. 85[a],17 Parmenides sic -it (*cf. p. 192[a],1* λέγειν). anal. pr. 2,7,7 p. 802[a],2 si ... -at aliquis contrarium a simili. 2,7,9 p. 804[b],23 affirmative. 2,7,10 p. 806[b], 9 ambo illi modi -endi *(sc. inductio et exemplum).* top. 1,1,3 p. 242[b],23. *al. c. acc. c. inf.:* ALBERT. M. anal. pr. 2,7,9 p. 804[b],17 enthymemate -imus aliquam peperisse ex hoc, quoniam est pallida. **b** *redarguere – widerlegen:* ALBERT. M. pol. 1,9[1] p. 81[b],14 ex hoc -it *Aristoteles* quosdam *(sc. ratione servos privantes).* elench. 1,1,6 p. 535[a],38 modi -endi (*p. 165[b], 23* ἐλέγχειν), sive per quos -itur ad redargutionis metam ducendo, sunt duo. **B** *usu communi i. q. indicare – anzeigen, angeben:* NIVARD. Ysengr. 7,61 taliter -rent (aug- *B*) tua tintinnabula tempus?

adi. **arguens,** -entis. **1** *demonstrans – beweisend, argumentierend: v. p. 941,22.* **2** *persuadens, ad persuadendum aptus – überzeugend: v. p. 937,36.*

subst. **arguens,** -entis *m. qui argumenta affert – ein Argumentierender:* ALBERT. M. metaph. 4,2,2 p. 222[a],7 (p. 176,35 G.) oportet ... 'dignari' quemlibet etiam sine demonstratione -em ... id, quod diximus esse 'principium' ..., 'dicere' videlicet idem secundum idem 'esse' vel 'non esse'. p. 222[a],12 (p. 176,39 G.).

adv. ***arguenter.** *modo (prae)monentis vel accusantis – mahnend, warnend, anklagend:* HRABAN. martyr. p. 1180[A] *imperator* coepit per civitates ... praecepta -r dirigere.

Argus *m.* (Ἄργος) **1** *subst.: metaph. de Deo i. qui omnia videt (ut Argus) – der Allsehende (wie Argus):* EGBERT. fec. rat. 1,1008 desuper intentans oculatus prospicit Argus. **2** *adi.: vigilans, circumspectus – wachsam, umsichtig: v. p. 945,26.*

argustulum *v.* ergastulum.

argutarius, -a, -um. (*cf.* ?acutarius, argutus *p. 945,29; hisp. vet.* argudarse [*v. Meyer-Lübke, REW[3] nr. 643*]) *venaticus, vertragus – Jagd-, Hetz-, Wind-:* LEX Sal. Pipp. 6,2 (rec. E) si quis veltrum -um (-o *E11.14*) furaverit. LEX Sal. Karol. 6,2 veltrem porcarium sive veltrem leporarium, qui et -us (arc- *K19*) dicitur. *v. et* ?acutarius.

argutia, -ae *f. astutia, cavillatio – List, Spitzfindigkeit:* BERTH. (?) annal. a. 1079 p. 322,36 multifariis figmentorum -is ac responsis mirabiliter instructus. CHART. episc. Halb. 734 p. 52,38 ne contra simplicem veritatem talis -a de triumpho gloriaretur in fine.

argutio, -onis *f. coargutio – Überführung:* GERHOH. psalm. 37,2 p. 589,16 in iudicio -o prior ordine et corruptio sequens est; argui enim est in iudicio verborum ac rationum argumentis superari ac postremo meritam sententiam excipere. *v. et* arguitio.

[Schmidt]

***argutor**, -oris *m.* *vituperator – Tadler, Kritiker:* EPIST. Mog. 56 p. 406,12 necessarium *(sic)* ... vobis essent duri -es, non blandi adulatores.

argutus, -a, -um. *script.* -du(s): *l. 31.*

1 *de sono i. q. clarus, sonorus, acutus – laut, hell(tönend):* **a** *gener.:* ALDH. ad Acirc. 13,2 *(de vento)* -um vocis crepitum cito pando per orbem. ABBO SANGERM. bell. 1,409 -o (gloss.: sonoro) ... tument horum distenta boatu guttura. HROTSV. Gong. 143 dedit -o vocem ... palato. AMARC. serm. 3,936 -as penitus vitate tabernas. *al.* **b** *c. colore quodam:* **α** *fritinniens – zwitschernd:* WANDALB. mens. 89 -a ... hirundo *(cf. Verg. georg. 4,307).* **β** *stridens – sausend:* EPIST. Wisig. 17 -o (-a *H.M2*) percurrere pectene lanas *(cf. Verg. georg. 1,294).* ALDH. virg. II 1217 sceptrorum flagra beatus ictibus -is martyr non sensit acerba. **γ** *suavis – (wohl)klingend:* ALDH. virg. I 53 p. 311,12 David ... -is fibrarum fidibus limphaticum mitigabat. WALAHFR. imag. Tetr. 235 cicutae *(cf. Calp. ecl. 7,12).* WALTH. SPIR. Christoph. II 5,94 tange ... liricas -o pectine cordas *(cf. l. 13). al.* **2** *de ingenio:* **a** *prudens, ingeniosus, subtilis, diligens – klug, geistvoll, scharfsinnig, sorgfältig (cf.* GLOSS. II 14,3 St.-S. -us listigo. III 140,61 -us clèiner): ALDH. virg. II 29 poeta. HUGEB. Wynneb. 2 p. 108,23 vir Dei, sensu sophyrus, agone -us. WALTHARIUS 1139 -a indagine. CONR. BRUNW. Wolfh. 4 -ae propositionis ... documenta. SALUTARIS POETA 53 (ed. P. Leyser, Hist. poet. et poem. p. 2060) argus et -us in facto quolibet esto. *al.* **b** *dolosus, astutus – listig, hinterhältig:* DIPL. Otton. III. 141 a quibusdam malignis quadam -a calliditate ... abstracta esse dinoscitur *abbatia.* **3** *de motu, tempore i. q. celer, alacer – schnell, lebhaft (cf.* GLOSS. III 12,2 St.-S. argudu skeero): ERMENR. ad Grim. 16 p. 553,35 -us es in educendo, preceptor ..., et ego tardior testudine te sequor. CHRON. Andag. 1 p. 2,14 motibus -i et expediti *Hunni (cf. Iord. Get. 128).*

adv. **argute.** **1** *acriter, accurate – scharf(sinnig), genau:* RUP. TUIT. alterc. (PL 170,537^{C}) fortiter et -e ... percussisti me. MIRAC. Adalb. Wirz. 15 ut staminum -e ... componat fila. **2** *dolose, callide – (hinter)listig:* TRAD. Ratisb. 986 (a. 1186/90) simplicitatem nostram -e circumvenit.

1. *arguus, -a, -um. (argutus?) *clarus – laut:* ANNAL. Ianuens. IV p. 91,2 Veneti ... -o clamore clamantes.

2. arguus *v.* argillosus.

***argyptus** *m.* (*orig. inc., nisi subest* ἀργυρῖτις) *gemma quaedam – ein Edelstein:* AETHICUS ISTER 76 -us pretiosus lapis invenitur multa varietate et pretioso colore, quem adamans incaedere non valet.

***argyrinus**, -a, -um. (*cf.* ἀργύριον) *ad argyrion pertinens – Silber(lings)-: v.* ?*anguirinus *p. 643,32.*

***argyrion** (-gir-), -u *n.* (ἀργύριον) *argentum – Silber:* Ps. WALAHFR. carm. 54,14 ἀργιρίου albentes depromit Suevia montes. AGNELL. lib. pont. 138 ferculum magnum et falso et mundissimo argirio. 152 offerre illi *(exarcho)* ex argiriom palearn magnam.

Argyripa (-gir-), -ae *f.* (Ἀργυρίππα) *metaph. i. q. urbs caelestis – himmlische Stadt:* ABBO SANGERM. bell. 3,85 antropus ... agamus ... Argiripam (gloss.: urbem) cernet patriam.

argyritis *v.* *argyptus, ?*Atriatis.

***argyrographia** (-gir-, -graf-), -ae *f.* (ἀργυρογραφία) *scriptura argentea – Silberschrift:* COMPOS. Matr. 44$^{tit.}$ de argirographia: spuma argenti dragmas IIII cum stercore columbino et aceto teris et scribe grafio calefacto. 46$^{tit.}$ argirografia Italica.

***argyrorantisia** (-gir-), -ae *f.* (ἄργυρος *et* ῥαντίζειν) *sparsio argenti – Feinverteilung des Silbers:* COMPOS. Luc. δ 26 argirorantisia (-ista *codd. approbante J. Burnam, Compos. Matr. 1914. p. 33*): argentum mundum commisce cum argento vibo *eqs.* *Schmidt*

aria *sim. v.* area. ***aribannus** *sim. v.* *heribannus.

***aribergo** *v.* *albergo. **aricalchum** *v.* aurichalcum.

***aridl(o)n** *subst.* (*cf.* ἀρίς) *terebra chirurgorum vel machinatio, qua movetur – chirurgischer Bohrer oder Mechanismus zu seiner Handhabung (cf. H. Blümner, Technologie. II. 1879. p. 224; K. Sudhoff, Beitr. z. Gesch. d. Chirurgie. II. 1918. p. 65):* CHIRURG. Sudhoff II p. 4,27 ferramentorum nomina dicere: ... fisiter, aridin, pionin, tripanin.

ariditas, -atis *f.* **I** *proprie:* **A** *strictius i. q. siccitas, exsiccatio – Trockenheit, Austrocknung, Dürre (cf.* GLOSS. IV 131,25 St.-S. -s durri): **1** *gener.:* BERENG. TREV. myst. (PL 160,1001^{C}) per exterioris hominis -em et interioris viredinem. HILDEG. caus. 1 p. 13,10 ad signum librae, ubi viriditas et -s quasi in libra sunt. 2 p. 44,31 calor viriditas eius *(hominis)* ac frigiditas -s eius est. *ibid. al.* **2** *spec.:* **a** *de terra, aqua:* RAHEW. gest. 3,51 p. 227,27 fluviorum -s et contracta violentia. ALBERT. M. meteor. 2,2,3 p. 547^{b},22 operit et sorbet eas *(aquas)* -s eius *(terrae).* 4,4,1 p. 707^{a},1 in ... luto coagulato, quod ex -e decidit in pulverem. veget. 3,60 si superveniat terrae -s. *in imag.:* ORTL. chron. 1,11 p. 56,1 monachorum consuetudines ... de Cluniacensi fonte derivavit atque cisalpinae monasteriorum -i ... ministravit. CONST. II 238 p. 327,20 quas *(aquas)* virtutum -s ... siccavit. BERTH. RATISB. serm. 8 p. 45,31 caveat ... sibi anima ab -e, ne ... ab omni gratia exsiccetur. **b** *de plantis:* WALAHFR. Gall. 2,31 crepitum quasi virgarum in -e fractarum audivit. ALBERT. M. veget. 7,9 siccus calor *fimi* ... in -em convertit totam plantam. *al. v. et infra p. 950,17. c. sensu sterilitatis:* FROTH. epist. 32 p. 298,5 cum ... inopiam famis ... ob -em segetum ... perpessi fuerimus. *in imag.:* HRABAN. univ. 19,6 p. 513^{B} haec ficus *(sc. populus Iudaeus)* ... virtutis fructum ferre neglexit; propter quod ... aeterna -e damnata est. HILDEG. div. op. 1,2,18 si homo viriditatem virtutum ... deserens in -em negligentiae vertitur. **B** *latius:* **1** *de siti i. q. ardor, vexatio – das Brennen, Qual:* LIBRI Karol. 3,25 p. 157,19 percussa silex ... populum sitis -e liberavit (OTTO FRISING. gest. 2,25 p. 128,3. *al.*). **2** *inopia, inedia – (Nahrungs-)Mangel, Hunger:* IONAS BOB. Columb. 1,7 p. 165,9 temperavit escae -em pietas virtutis aeternae. ARDO Bened. 4 p. 203,32 -e tabuerant corpora eorum, solo viventes pane et aqua. **3** *infirmitas, contractio, atrophia – Schwäche, Lähmung, Auszehrung:* Ps. GALEN. febr. 485 laborem ... et sintexim corporis, quod nos dicimus -em. ODILO SUESS. Seb. 37 -em ... mancus in viriditatem demutavit. HECEL. Clem. 2,5 (MGScript. XXX p. 906,13) ambarum manuum querelosam -em. HILDEG. caus. 2 p. 150,6 homo multum aridus ... pingues carnes ... comedat, ut -s et siccitas ... humectentur et temperentur. *al.*

II *translate:* **A** *fragilitas, vanitas – Hinfälligkeit, Vergänglichkeit:* HILDEG. epist. II 7 p. 342,6 creatura ... habet in se duo utilia et ... unum, quod perit in -e. **B** *abstinentia, egestas – Askese, Dürftigkeit:* WETT. Gall. 14 erat ... vita eius dura atque nimia -e consumpta. EGBERT. fec. rat. 1,305 -s gaudet paucis, opulentia multis. **C** *ieiunitas, impetus absentia, insufficientia – Nüchternheit, Schwunglosigkeit, Unzulänglichkeit:* **1** *de oratione:* VITA Liutg. II 1,47 p. 116,3 maiora sunt ista, quam ut digne ea nostrae linguae -s valeat explicare. PASS. Ursulae 7 de ... fidei donorum exuberantia eius loqui ... nostrae -is excedit facundiam. **2** *de ingenio:* BURCH. WORM. ieiun. p. 118,42 si autem ingenii -e ... illusus titubationis incidit periculum. **3** *de fide christiana:* GODESC. SAXO theol. 22,11 p. 313,4 -i tuae caelestis copiam charismatis infundi. VITA Pirmin. II 3 -i ... nostrae pio cordis affectu compatere. **D** *austeritas – Strenge:* CAPIT. Bened. 3,390 p. 126,37 sub magna districtione et -e poenas luere.

aridulus, -a -um. *exsiccatus, vanus – dürr, gehaltlos:* CHART. Eberb. 417 p. 192,7 (a. 1270) momentaneis honoribus et ad instar feni tectorum -is derelictis.

aridus, -a, -um. *script.:* arr-: *p. 947,4.41.* ard-: *p. 948,43.* ared-: *p. 948,12.*

I *proprie:* **A** *strictius i. q. siccus, exsiccatus, torridus, rigidus – trocken, (aus)getrocknet, dürr, erstarrt:* **1** *gener.:* CARM. Bur. B 114,1,3 omne, quod fuit -um, germen suum vult gignere. ALBERT. M. meteor. 4,2,5 p. 754^{a},22 omnia, quae arescunt ..., sive calefacta sint sive infrigidata, si essen-

tialiter fiunt -a, oportet, quod fiant -a a calido interiore vel exteriore. *ibid. al.* **2** *spec.:* **a** *de terra, aqua sim.:* ALDH. virg. I 32 p. 274,6 in -a cisternae latebra delitescens. ARBEO Corb. 28 humus. WALAHFR. hort. 156 terrae super -a (arr- *var. l.*) ... terga. WALTH. SPIR. Christoph. II 2,236 deserta per -a. DIPL. Heinr. IV. 61 p. 80,36 in -am Gisilaha. ADAM gest. 4,36 p. 272,8 quod eadem glacies ita nigra et -a videatur propter antiquitatem, ut incensa ardeat. *al.* **c** *sensu sterilitatis:* OTTO FRISING. gest. 2,17 p. 119,23 per -a ... loca (2,17 p. 120,4 *opp.* fertilia). *in imag. et parabolice:* ALDH. carm. eccl. 4,10,14 doctrina Dei ... -a divinis irrorans corda scatebris (WALAHFR. Gall. 1,5. *al.*). WILLIB. Bonif. 4 p. 17,18 -a caelestis rore fecunditatis relinquerat arva. HILDEG. epist. II 5 p. 337,35 in -a ... regione erant locupletes homines ... in contemplatione Domini sui manentes (*cf.* p. 337,27). *alch.:* TURBA phil. 33 quousque ... toto humore desiccato in terram vertitur *fermentum auri* -am. **b** *de plantis:* WALAHFR. hort. 138 ante humor quam ... rarescat et -a circum restiterit cutis *cucurbitae.* DIPL. Otton. II. 152[a] p. 172,20 -a et infructuosa ligna (BERTH. [?] annal. a. 1067 p. 273,35 ignis ... ex -issimis lignis ... succendebatur. CHART. Rhen. med. III 323 -a l., que vulgariter dicuntur dot holz). THIETM. chron. 7,76 in arbore diu -a innocens suspensus est. HILDEG. phys. 1,61 hoppho calidus et -us est. REGISTR. Eins. 1 p. 38,21 pirorum. CHART. Brixin. 143 p. 151,4 frumenti. *al. in imag.:* GUNTH. PAR. (?) orat. 4,1 p. 133[A] mentem prius -am ad proferendum boni operis fructum viridescere facit *virtus.* **c** *de corpore animantium:* ALDH. ad Acirc. 94,1 -a ... ora *iuvenci.* VITA Liutw. 13 apud -a eius ossa. HILDEG. phys. 6,45 Lercha valde calida est et -ae naturae. REGISTR. Baiuv. A p. 201,1 solvunt in -is piscibus mille pisces. *in imag.:* ALDH. ad Acirc. 11,29 sui Deus -a servi ... viscera perpetui si roris repleat haustu. **d** *de substantiis:* COMPOS. Luc. A 20 picis -e ÷ III. X 7 marmoris albe -um pu⟨l⟩ber. *al.* HILDEG. phys. 1,13 p. 1134[C] (ed. pr.) si caseum non coctum nec crudum, sed -um comedat. **e** *de aere, aestu:* ALDH. virg. II 260 -us ut nullis roraret nubibus aether (*cf.* WALTH. SPIR. Christoph. II 6,132 cum iam ... -a ... nigrerent nubila). WALAHFR. Mamm. 18,6 -a ... crepitant incendia murmure de magno. *de febre i. q. fervidus, exsiccans – glühend, austrocknend:* CARM. de Frid. I. imp. 866 -a (arr- *var. l.*) febris. **B** *latius:* **1** *solidus – fest:* FORM. Wisig. 37 p. 591,27 de fruges -as et liquidas ... decimas ... persolvere (LEG. Wisig. 5,5,9 f. -as et humidas). WILLIB. Bonif. 5 p. 20,18 ad -am sospites terram perveniunt (HUGEB. Willib. 3 p. 91,10. *al.*). *adde:* HUGEB. Wynneb. 2 p. 107,27 -a terrarum gradiebant gramina. **2** *scissilis – spaltbar, brüchig:* MAURUS phleb. p. 25[a] si sanguis facile cum ligno scinditur aquositate proiecta, significat sanguinem esse nimis -um ut in pane miliaceo. **3** *elixatus – ausgelaugt:* ANTIDOT. Lond. p. 21,7 sic coquis, ut ipsas herbas -as fiant. **4** *inops – kümmerlich:* SALOM. II. epist. 40 p. 421,26 pauperrima et -a provincia nostra. **5** *contractus, debilis – gelähmt, kraftlos:* ARBEO Corb. 45 manum (HUGEB. Wynneb. 10. DECRET. Frision. B p. 287[a],3 m. -am vel pedem. *al.*). HUGEB. Wynneb. 13 p. 117, 12 cuius altera latus tota -a torpebat. BRUNO QUERF. fratr. 19 longa infirmitate -a ossa excoquente. HILDEG. caus. 2 p. 150,3 si aliquis homo multum -us in corpore et in membris suis est. *al. fort. add. in cognomine:* CHART. Walkenr. 275 (a. 1251) Heinricus A-us et Udo milites. *in imag. de avaritia:* GUTOLF. hist. p. 651,42 manus ad dandum habuit patulas et nunquam ad Christi pauperes -as. **6** *decrepitus – altersschwach:* ALBERT. STAD. Troil 4,370 afficit interior -a corda *Hecubae* dolor.

II *translate:* **A** *fragilis, vanus – vergänglich, nichtig:* WALAHFR. imag. Tetr. 33 cui nihil in mundo nisi vix fama -a restat. ERMENR. Sval. 2 -i saeculi rumusculos. HILDEG. epist. II 7 p. 342,8 malum, quod est velut illud, quod perit, -um. **B** *ieiunus, impetu carens, insufficiens – nüchtern, schwunglos, unzulänglich:* WALAHFR. hort. 249 ieiunae macies ... -a Musae. RAHEW. gest. 3 prol. p. 163,16 si quis autem superioris operis facundiam ... cum -o nostri ingenii eloquio contulerit. Theoph. 642 *carmina.* BERTH. RATISB. serm. 8 p. 46,18 diu in religione existentes -i ... parum ... proficiunt. **C** *austerus – gefühllos:* WALTH. SPIR. Christoph. II 6,195 -a monstriferi ... iussio Dagni. **D** *irritus – ungültig:* ARNOLD. LUB. chron. 5,11 p. 185,33 quam sententiam Bremenses -am et exanguem clamaverunt.

subst.: **I** *masc.: homo atrophus, aeger – ein an Auszehrung Leidender, Kranker:* ERMENR. Sval. 8 corpora ... -orum et paraliticorum. VITA Bard. 22 p. 338,37 caecorum, claudorum, -orum ... centenarii. *al.*

II *fem. (saepe usu bibl.):* **A** *terra solida – festes Land:* AETHICUS ISTER 21 p. 12,20 nequaquam ultra ad aredam remeassit. GERH. AUGUST. Udalr. I 17 navi ... -ae adducta. *al.* **B** *continens – Festland:* OTTO FRISING. chron. 2,20 p. 91,1 Athlantis civitas ab -a soluta in insulam redacta est. **C** *terra sicca – trockenes Land:* CHART. Lub. I 59 (a. 1234) ius, quod habuimus ... inter -am et paludem. **D** *regio mediterranea – Binnenland:* HERBORD. Ott. 2,1 p. 725,23 Pomerania ... ante se ..., id est versus -am, ... fines respicit Ungariae et Moraviae. **E** *regio – Land(strich):* WALTH. SPIR. Christoph. II 6,228 quecumque meum sepeliverit -a corpus. **F** *orbis terrae – Erdkreis (cf. l. 38):* WALAHFR. carm. 46,6 -a (*cf. Vulg. Dan. 3,74* terra), montes, germina, colles. EKKEH. IV. pict. Mog. 2 lux ... facta ..., -a cum celis.

III *neutr. (fere plur.; sing.: l. 27.33):* **A** *gener. i. quod siccum est – trockener Stoff, das Trockene:* ALBERT. M. meteor. 4,1,1 p. 707[b],41 humidum et -um (*p. 378[b],13* τὸ ξηρόν) sive siccum ex diffinientibus ipsa sunt passiva. *ibid. al.* **B** *spec.:* **1** *terra – Erde, Land:* **a** *terra sicca – trockenes Land:* CHART. Rhen. med. I 584 p. 642,37 (a. 1154) deputantes ... eorum usibus eiusdem stagni tam fluenta quam -a. CHART. Altenburg. 180,31 quicquid per decrementum piscinarum in -um redactum fuerit. ALBERT. M. veget. 6,445 crescit *herba* in duris -is iuxta vias. *in imag.:* WALAHFR. carm. 62,18 documenta magistri -a nostra rigent amne manentis aquae. BRUNO QUERF. Adalb. A 8 super cordis -a (-am *var. l.*) flante spiritu sancto. **b** *orbis terrae – Erdkreis:* RHYTHM. 50,4,1 Deus, qui fundasti -a *(an fem. sing. ?).* **2** *techn. i. q. species siccae – trockene Zutaten:* MAPPAE CLAVIC. 275 teres omnia -a, humida commiscens postea ... cum pulvere -orum.

adv. **aride.** *sicce – trocken:* FRAGM. mul. III 66 plantagine et spungia arde cum pusca dabis bibere.

***arieragium** *v.* *arreragium.

aries, -etis *m. script.:* ar(i)get-: *l. 69. p. 949,35.* arr-: *p. 949,36. metr.:* ār(r)-: *p. 949,5. 22. 36. 54.* arį-: *p. 949,2. 4. 11. 23.* -ēt-: *p. 949,54.*

I *ovis mas feturae habilis, vervex – Schafbock, Widder, Hammel* (*cf.* GLOSS. III 224,38 St.-S. -s stero. 669,62 -s friscinc. 670,14 -s vel verbex ram vel widir): **A** *proprie:* **1** *gener.:* ALDH. ad Acirc. 131 p. 179,21 -es crissitant vel blaterant (CARM. Bur. B 132,3[a],11 -s braterat). ALBERT. M. animal. 8,33 in ovibus et -bus et capris maior est privatio intellectus et prudentiae quam in aliis quadrupedibus. 22,128 -s per dimidium annum dicitur dormire super latus unum et per dimidium super alterum *(cf. p. 949,25);* ... -i (*p. 546[a],4* οἱ χριοί) dicitur naturale esse agnellos fastidire et provectiores diligere. *al. proverb.:* MIRAC. Otton. Bamb. I 8 p. 912[b],52 cuius -s est, ipse cornu eum arcius tenet. **2** *spec.:* **a** *in chartis de praestationibus:* CHART. Sangall. A 58 (a. 770) hoc est census ...: -em bonum. COD. Lauresh. 3676 solvunt ... in pentecosten -em (*cf.* REGISTR. abb. Werd. 7,10 p. 222,21 in pascha. CHART. Tirol. 672 p. 129,30 in vindemia dimidium -em). DIPL. Karoli III. 125 p. 201,11 convivium ..., ad quod dentur ... -es v. DIPL. Ludow. Germ. 178 p. 256,35 (spur. s. X./XI.) octo -es, qui eadem precii summa qua IIII porci estimarentur. DIPL. Heinr. II. 206 ecclesie ... quingentos -es ... largimur. REGISTR. abb. Werd. 7,18 p. 239,10 ventrem -is. 12 p. 321,24sqq. arigetem *(bis).* CHART. Rhen. med. III 230 p. 191,15 ecclesie ... in tauris, -bus et apris domesticis ... providere. CHART. Westph. VII 281 p. 118,39 XII -es, qui dicuntur teutonico hamele. *saepe.* **b** *in*

[Humpardinck]

ritibus: α *in sacrificio:* EKKEH. IV. bened. I 21,20 parce, pater *(sc. Abraham)*, nato, tibi vivat ut -e lato ([*cf. Vulg. gen. 22,13sq.*]. 38,47 [*in imag.*] transgrediendo vepres Gallus sacer hęserat -s). CARM. Bur. B 135,4,5 dabitur *Amori* saliens -s. β *in superstitione (cf. H. Bächtold-Stäubli, Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens. IX. 1938/41. p. 554 sqq.):* CAES. HEIST. mirac. II 1,17 p. 39,20sqq. -em vidit erectum ... et quotienscumque ante -is anteriora chorizantes transibant, ... illud *(animal)* adorabant. *ibid. al.* **B 1** *meton. de sancto (sc. duce gregis):* VITA Bav. II 1,76 plurima turba ... obvia sit regi *(i. Deo)* gaudens simul -e tali. **2** *alleg.:* HRABAN. univ. 7,8 p. 202^{A} -es autem bene sunt apostolis comparati, quoniam ... plurimum fronte valent ...; et in aliam partem -es principes sunt pravi. 14,21 p. 396^{D} in -e furor *intellegitur.* MILO carm. 3,4,2,78 pro regno -s ... habetur. IOH. SCOT. carm. 2,5,25 hic *(Christus)* fuerat -s speculo provisus ad aram *(cf. l. 2).* **3** *in nom. propr.:* REGISTR. Mog. p. 31,6 (s. XIII.) Henricus A-s. CHART. Eberb. 399 p. 163,21 Humbertus de A-e, civis Maguntinus. **C** *translate:* **1** *de sidere:* AETHICUS ISTER 82 p. 64,2 signum -is. WANDALB. mens. 80 stellis ... -s ternis denisque coruscat. SYLL. Sangall. app. 5,60 pisces fines erunt, principium -s habet. POETA Saxo 3,571 Phebus ... -is aetherii gradiens in signa. MEGINFR. (?) carm. p. 642^{D} -s coeli pars prima vocatur, ... quod hinc -s dextro procumbit in armo *(cf.* HONOR. AUGUST. imag. 1,92 sicut -s tota aestate in latere dextro ac tota hieme in sinistro cubat *signum. v. et p. 948,55).* ALBERT. M. veget. 7,73 satio perficienda est, antequam sol accipiat -em. *saepe.* **2** *de instrumento impingendi:* **a** *milit.:* α *machina obsidionis – Belagerungsmaschine (cf.* GLOSS. I 764,25 St.-S. -s ... heia. II 222,63 -es murprehhun. IV 339,17 phalarica -s pederari. *al.):* VITA Sadalb. 14 (MGMer. V p. 57,26) -um inpulsionibus *urbem* obtinere. MAPPAE CLAVIC. 270$^{tit.}$ compositio -is ad muros. ABBO SANGERM. bell. 1,207 bis octonis faciunt ... monstra rotis ... super argete quodque cubante domate sublimi cooperto. 1,357 arr-es conflant. GALB. Karol. 63 in capite ... -is ferramenta solidissima trabem premunierant. ACTA imp. Winkelm. I 693 p. 550,18 -es penduli subito recurrentes ad ictus prevalidos et frequentes, dum vibrantur a fortissimorum brachiis lacertosis. *saepe. in imag.:* ALDH. virg. I 36 p. 282,9 catholicae fidei propugnaculum ... atrocis ... machinae -bus subrutum. EPIST. Ratisb. 7 p. 295,3 -em erigitis contumelię. *v. et p. 950,12. alleg.:* HRABAN. univ. 20,10 p. 542^{C} -es sunt tentationum stimuli vel impetus persecutionis. β *machina defensionis – Verteidigungsmaschine:* EBO BAMB. Ott. 2,16 p. 641,23 (epist.) -es in circuitu exstruximus. **b** *techn.:* α *machina ad aedificia diruenda apta – Maschine zum Niederreißen von Gebäuden:* WALAHFR. Otm. 16 muros ecclesiae machinis aggressi crebris -um ictibus ruere compulerunt. β *festuca – Schlegel:* IONAS BOB. Columb. 1,15 p. 178,6 quanta vi truncum querqui cuneis -eque partirent. **c** *de vento i. q. ictus – Stoß:* CARM. Aldh. 1,174 genestarum ... velamina pelluntur parietibus flabrorum -bus.

II *orca – Schwertwal, Butzkopf (Delphinus orca L.):* ALBERT. M. animal. 24,9 -em marinum Plinius dicit *(nat. 9,145. al.)* esse piscem, qui post naves ... insidiatur *eqs.*

arietillum, -i *n. script.:* ard-: *l. 66sq.* art-: *l. 65.* arit-: *l. 63.* arotilia: *l. 68. form. nom. sg.* -us: *l. 67.*

genus quoddam allii agrestis (graveolens), fort. i. q. ampeloprason – (scharf riechende) wilde Lauchart, viell. Weinbergslauch (Allium vineale L., cf. André, Lex. bot. p. 42): GLOSS. med. p. 7,1 ampeloprasson: id est aritillum; in vineis nascitur *eqs. (inde* DYNAMID. Hippocr. 2,75). TRACT. de aegr. cur. p. 273,34 recipe ... simphitum, artillum, acatiam. BERNH. PROV. comm. 1,1 p. 272,9 succus ardilli bibitus mundificat sanguinem. *al.* ALPHITA I p. 278,12 ardillus, id est porrus sylvestris. *fort. add.:* RECEPT. Sangall. I 62 herba arotilia ... collige.

arietinus, -a, -um. **1** *qui est arietis, vervecinus – Widder-, Hammel-:* TRACT. de aegr. cur. p. 256,39 carnem (FRID. II. IMP. art. ven. 2 p. 139,32). IOH. PLATEAR. simpl. med. p. 37a^{v} Gallicus *sapo* fit ex ... sepo -o (WILH. CONG. chirurg. 1145. NOTULAE Wilh. Cong. 416). **2** *arieti similis – widderähnlich:* DYASC. p. 54^{a} cicer -um. **3** *arietis proprius – dem Widder eigen:* RUP. TUIT. off. 2,13 -am ... taurinamque feritatem.

arieto, -are. *de prosodia:* ALDH. ad Acirc. 136 p. 190,15 participia ... apta peoni quarto ... ut -ans.

(machinis bellicis) oppugnare – (mit Kriegsmaschinen) berennen (cf. GLOSS. IV 167,67 St.-S. -at inpingit anstôscit): BURCH. URSB. chron. p. 34,1 ad portas ... -antes ipsas tandem confregerunt. *in imag.:* EPIST. Ratisb. 10 p. 324,12 contra quos arietem inpugnationis, non expugnationis ... erigunt, ipsi -andi proprio, non alieno iudicio.

***arigon** *v.* *aregon.

arillus, -i *(m.) nucleus acini – Traubenkern:* BERNH. PROV. comm. 5,2 p. 286,43 -i grana racemorum. ALPHITA II p. 14,9 -i sunt arida uvarum grana et dicuntur ab ariditate. ALBERT. M. veget. 1,148 uvas sine -is. 6,244 ex -is aut nihil nascitur aut, quod egreditur, vix convalescit in fortem vitem. *al. v. et* *armillus. *Humperdinck*

***arimanna,** -ae *f. script.:* har-: DIPL. Karoli III. 35 p. 59,31. her-: *l. 27.* criminas: *l. 29. usu adi.: l. 30.*

femina libera (origine Langobarda) – freie (langobardische) Frau: LEG. Lang. p. 188,15 si ... presumpserit ... servus -a (-am *var. l.*) ducere uxorem. DIPL. Karoli III. 35 p. 60,18 liberas feminas, quas -as dicunt. DIPL. Conr. II. 292 p. 414,32 servos et ancillas, he⟨rim⟩annos et he-as (*sim.* DIPL. Heinr. III. 387 p. 532,43. DIPL. Karoli M. 277 p. 412, 43 [spur. s. XIII.] criminos et criminas). GREG. CAT. chron. I p. 189,20 de -is feminis. *al.*

***arimannia,** -ae *f. (? n.: l. 40.42) script.:* har-: *l. 52.* er-: *l. 44sq.* rim-: *l. 33.59.62.64.66sq. adde* REGISTR. Trident. I 105. CHART. Tirol. 806 p. 229,6.29 rimaniam. *al.* rom-: *l. 57.* arm-: *l. 40.47.* -rem-: *l. 44sq.* -menn-: *l. 47.* -mani(a): *l. 33.40.48.52.56.59sq.62. al.* -anyas: *l. 57.* -anigas: *l. 71.*

1 *praedium publicum arimannis concessum – den Arimannen übertragenes Staatsland, Arimannengut:* DIPL. Otton. II. 242 p. 272,38 *abbatissam* investierunt ... castellum ... et Salleptum et armania de Turri ... et terram *eqs.* (*inde* DIPL. Conr. II. 250 p. 345,22). p. 273,16 ut nullus dux ... ha-a tollat neque de omnibus, que possidet, ... disvestire temptet *abbatissam.* DIPL. Heinr. III. 352 hominibus non liceat ipsam ere-am suam vendere *eqs.* 356 p. 484,21 eremanos ... de eremania et communibus rebus ... inquietare. CONST. I 175 regalia sunt hec: -e, vie publice, flumina *eqs.* (*cf.* ACTA imp. Winkelm. II 5 p. 5,33 pascua, armennias, fora). INNOC. IV. registr. A 134 feudum ..., quod armania vulgariter appellatur. *al.* **2** *servitium vel tributum pro praedio arimannorum exhibendum – mit dem Besitz eines Arimannengutes verbundene Leistung oder Abgabe:* DIPL. Heinr. IV. 170 ut confirmaremus ..., ut ab harimania exeant, ut nullus dux ... in eorum domos arbergare, toloneum vel aliquam publicam functionem dare eos cogat. CHART. select. Schwind 3 p. 3,36 homines Flemi ... debent solvere ... episcopo ... omni anno viginti et quatuor -manias cum suis fodris (p. 5,11 romanyas). DIPL. Loth. III. 46 immunes esse ab omni albergaria et districtu seu -a et ab omni regali ... exactione. CHART. Tirol. 310 p. 152,26 si ... rimanni integras rimanias non solverint. 435 p. 232,31 iste quatuor -manie semper serviebant illi, qui erat castaldio Formeiani, et ipsas habet *eqs.* 671 p. 126, 10 XII -manie de caseo. REGISTR. Trident. II 4,1 iste sunt rimanie, quas ... abbas ... tenet ab episcopatu. 4,2 pro una quaque rimania dant ... quatuor stariolos canipe frumenti et ... unam galinam et unum fassum feni et iste dicuntur rimanie. ACTA imp. Winkelm. I 26 p. 17,6 confirmamus communi ... districtum sive rimaniam et banna *eqs.* REGISTR. Trident. I 102 solvere ... quatuor sol. Veron. pro duabus -maniis. *saepe.* **3** *familia arimannorum – Arimannengemeinde:* ACTA imp. Stumpf 403 p. 565,16 (a. 1191) totas terras, quas ... monasterium habet ... per arimanigas seu per alios. CHART. Tirol. notar. I 230 p. 110,20 *iurati de Ca-*

valesio ipsos in numero rimaniarum de Cavalesio ponere debeant et recipere (*sim.* 231).

***arimannus**, -i *m.* (*orig. langob., cf. theod. vet.* hari, heri *et* man) *script.:* har-: DIPL. Otton. II. 319 p. 376,18. DIPL. Heinr. III. 357 p. 486,19. DIPL. Loth. III. 108 p. 174, 17. *al.* er-: DIPL. Karoli III. 49 p. 83,1 erimmannis *cod. D.* DIPL. Heinr. III. 12 p. 16,4. *al. v. et l. 20.35sq.* her-: DIPL. Otton. II. 253 p. 288,4. DIPL. Heinr. III. 387 p. 532,43. TRAD. Brixin. 183. *al. v. et l. 27.32.* aer-: CAPIT. reg. Franc. 224,4. criminos: *p. 950,29.* rim-: CHART. Tirol. 589. *al. v. et l. 38.41. p. 950,59.* arm-: COD. Wang. Trident. 28 p. 75, 25. -rem-: LEG. Lang. p. 185,4 *cod. 7. v. et l. 35sq.* -ram-: *l. 42.* -rimm-: *l. 6.* -man(us): DIPL. Otton. II. 253 p. 288,4. CHART. Tirol. 589. *al. v. et l. 37sq. 41. usu adi.: l. 24.*

apud Langobardos i. q. homo liber (praedium publicum obtinens), exercitalis – (auf Staatsland angesiedelter) Gemeinfreier, Arimanne (*cf. F. Schneider, Die Entstehung von Burg u. Landgem. in Italien. 1924. p. 91sqq.; G. B. Bognetti in: Festschr. A. Dopsch. 1938. p. 109sqq.; def.:* LEG. Lang. p. 476b,4 omnis liber homo dicitur er-us, qui manui, id est potestati, domini suppositus est): LEG. Lang. p. 183,12 si quis iudex ... neglexerit -o suo, diviti aut pauperi, ... iustitiam iudicare. p. 184,27 -us, quando cum iudicem suum caballicaverit. p. 196,20 si fuerit -us homo. *al. (v. ind.).* DIPL. Karoli M. 207 p. 277,47 tam de -is, quam de aliis liberis hominibus. DIPL. Karoli III. 47 p. 79,2 haec ... in omnibus he-is ... observare iubemus, ut ab eis nulla donaria aut redibitiones ... exigantur. *al. (v. ind.).* CAPIT. reg. Franc. 225,3 ut nullus comitum -os in beneficia suis hominibus tribuat. 225,5 res -orum transcribere. 225,6 ut ipsi -i ... ad placitum non cogantur. DIPL. Otton. I. 346 castellum ... cum liberis hominibus, qui vulgo he-i dicuntur. DIPL. Heinr. II. 278 p. 328,39 cunctos -os in civitate Mantua ... habitantes. DIPL. Conr. II. 84 p. 116,5 cum districto -orum. DIPL. Heinr. III. 352 ut ... ere-i dicantur et ea consuetudine qua nunc ceteri ere-i in comitatu Tarvisiano utantur. DIPL. Loth. III. 102 p. 164,37 in prediis militum et -manorum aut in terris fictaliciis. *al. (v. ind.).* REGISTR. Trident. II 11,1 quisque rimanus debet persolvere ... episcopo ... unum modium canipe. CHART. Tirol. 589 orfanum, qui est -anus domini episcopi. 667 rimanos de Cimbria. ACTA imp. Winkelm. I 344 p. 305,12 cum ... poderio et districtu et cum vassallis, aramanis. CHART. Carinth. IV 2761 p. 573,30 debet cessare donatio ... exceptis ...i ure forestarie ac -is. *saepe.*

***arimeter** *v.* *arithmeter. **arimeticus** *v.* arithmeticus.

***arina** *v.* *melarinus. ***arinca** *v.* *arnica.

1. ariola (aur-, -ril-), -ae *f.* *vaticinatrix – Wahrsagerin: v. p. 952,5.7.*

2. ariola *v.* areola.

ariolatio (-cio), -onis *f.* *superstitio – Aberglaube:* BERNOLD. CONST. (?) libell. app. p. 161,34 inobediencia pro -cione et idolatria reputatur *sub ecclesiastica potestate degentibus.*

***ariolator**, -oris *m.* *vaticinator, praestigiator – Wahrsager, Gaukler:* RATHER. prael. 23 p. 167B quis illius militis pater, -r an pictor, aliptes an auceps?

***ariolatus**, -us *m.* *vaticinatio – Weissagung, Hellseherei:* PETR. DAM. grat. 7 p. 25,11 ad promissionem precii -us sui depromebat oraculum *Balaam* (*de eodem:* p. 26,15 obsceno -us nomine. MANEG. ad Gebeh. 20 p. 345,3).

ariolor, -ari. **1** *strictius i. q. vaticinari – weissagen:* ALBERT. M. Is. 3,2 p. 49,46 in -andi scientia regulariter verum est, quod, si omnia in animali occiso secundum ordinem concurrunt naturae, fausti signum est *eqs.* **2** *latius:* **a** *suspicari – vermuten:* EKKEH. IV. cas. 35ex. Sindolfi se tegnis -antur fuisse circumventos. **b** *gloriari – prahlen:* CONST. I 2 p. 4,7 (a. 932) *ieiunii superpositio* plus causa -andi esse dinoscitur quam supplementum catholicae legis.

ariolus, -i *m.* *script.* aur-: *p. 952,7. adde* LEG. Lang. p. 142,24 *cod. 5. form. acc. pl.* -us: *p. 952,5. adde* PIRMIN. scar. 22 p. 54,15. 28b p. 68,10. *etym.: p. 952,13sqq.*

coniector, vaticinator, incantator – Zeichendeuter, Wahrsager, Zauberer (*cf.* GLOSS. I 604,13 St.-S. -us zouprari. 619, 17 -um heilisontan. 621,58 -um gougalari. II 763,9 -i uuizagun vel leodarsezzun): **1** *praevalente notione vaticinationis:* LEG. Wisig. 6,2,1 qui de salute vel morte principis ... -os, aruspices vel vaticinatores consulit. LEG. Lang. p. 141, 26 si quis ... ad -us (-os, tariolos *var. l.*) aut ad ariolas (aur- 5) pro ... responsis ... ambolaverit (p. 142,6 si quicumque sciens -um [auriolos 5] aut ariolam [aurilas 5] non eos manefestaverit. p. 142,8.18.24). GODESC. SAXO theol. 6 p. 164,3 quod est prophetatum a Balaam -o *([Vulg. num. 22,5].* PETR. DAM. grat. 7 p. 26,15. ALBERT. M. Is. 3,2 p. 49,62. *al.).* HEINR. LETT. chron. 1,10 -us Deum christianorum equi dorso insidere ... asserit. ALBERT. M. Is. 3,2 p. 49,44sqq. -us dicitur dupliciter, scilicet iuxta aras in extis animalium futura coniecturans, et hic specialiter vocatur -us; ... generaliter ... ex signis naturae futura coniecturans dicitur -us *eqs.* 44,25 p. 455,76 -i sunt vel ab ara vel ab aere dicti. *al.* **2** *praevalente notione incantationis:* ALDH. virg. I 35 p. 279,8 *sanctum* perfundunt lotii nidoribus, quibus arbitrantur ... -orum et marsorum machinas evanescere. ELIG. praed. 7 (MGMer. IV p. 754,3) -os et magos spernite *(cf. Vulg. lev. 20,6. al.).* CAPIT. reg. Franc. 196,54 p. 44,35 *mala* ex ritu gentilium remansisse non dubium est, ut sunt magi, -i, sortilegi, venefici *eqs.* CHRON. Reinh. a. 1220 p. 594,51 famulus *principis* per -um (*antea:* scolarem nigromanticum) ... circulo includitur. *al.*

***aripennalis** (eripena-), -e. *semiiugeri mensurae aptus – dem Maß eines Halbjochs angepaßt:* CHART. Laus. (SchweizZGesch. 12 p. 362,28; a. 978) dedi ... ollica I, qui abet inter longum et latum perticas eripenales VIII et pes VII (p. 363,4).

ar(i)pennis, -is *m. vel rarius* **ar(i)pennus**, -i *m.*, **ar(i)penna**, -ae *f.*, ***arpentum**, -i *n.* (*cf. francogall.* arpent) *script.:* arri-: *l. 44.51. p. 953,3. adde* FORM. Patav. 6. CHART. Rhen. med. I 62 p. 70,21. are-: *p. 953,3.* arapentem: *l. 37.*

I *de mensura superficiei i. q. semiiugerum, actus quadratus – Halbjoch, 'Arpent'* (*cf.* GLOSS. II 341,12 St.-S. arapentem scaramez. IV 237,10 arpentum vel arpenna manuwerc): **A** *def.:* ANON. geom. I 4,1 actus, qui et aripennis dicitur. GERB. geom. 3,15 actus quadratus, qui et agripennus seu aripennus dicitur ..., per singula quatuor latera perticas XII, id est pedes CXX, recipit. *v. et* agripennus. **B** *de usu:* **1** *gener.:* LEG. Wisig. 10,1,14 per singula aratra quinquagenos aripennes (arri- *var. l.*) dare. LEX Baiuv. 1,13 prato arpento uno cludere. FORM. Turon. 8 vindedi ... campo vel vinea ... habentem aripennos tantos. CONC. Karol. 53 p. 693,15 in insula arpennes II, in ponte Alvernis perticam I *eqs.* **2** *spec. de vineis:* **a** *strictius c. respectu mensurae (hic illic [e. g. l. 56.63] de area uni curti apta agi videtur, cf. Lamprecht, Wirtschaftsleben. I. p. 409sq.):* FORM. Pith. A p. 597,5 de vinea arpennos tantos. CAPIT. reg. Franc. 128,27 vinea arripennem I, ortum. EINH. Marc. et Petr. I 2,6 praediolum ... habens mansos quindecim et vinearum aripennes novem. CHART. Basil. A I 61 p. 113,16 (dipl. Loth. II.) cum sex arpentis ex vinea. CHART. Rhen. med. I 120 p. 125,26 de vineis aripennes quinque cum hominibus quinque, qui ea possident. CHART. Altenberg. 150 novem arpenta vinearum. *saepe. expressius i. q. vineae semiiugerum – ein Halbjoch Weinberg:* DIPL. Ludow. Germ. 40 villam ... habentem ... mansos decem et septem et aripennes quatuor et forestum. CHART. Sangall. A 691 p. 292,27 trado ... vineam, quę ibi plantata est, et duas arpennas in Berenwanc (*sim.* DIPL. Arnulfi 165). CHART. Rhen. inf. IV 604 cum arpennis VI ac IX particulis arpennarum. *al.* **b** *latius i. q. vinea – Weinberg:* CHART. Rhen. med. I 120 p. 125,22 (a. 882) quicquid ad eundem constat curtem cum aripennis et pratis (496 p. 552,16 cum ... molendinis, vineis, arpennis, piscationibus). 343 p. 398,30 qui ei arpennas et vineas ... demonstrarent. CHART. Mog. A 157 p. 89,42 de arpennis ... vel de salaricia vinea ... nulla ... persolvatur decimatio. DIPL. Heinr. III. 273a p. 372,23 (spur. s. XII.) quasdam ... arpennas, id est vineas, ... servientibus suis beneficiaverat (*inde* CHART. Rhen. inf. I 457).

[Payr]

II *de mensura longitudinis i. q. spatium CXX pedum – Länge von 120 Fuß:* LEG. Wisig. 8,4,25 *iuxta viam publicam* utroque medietas aripennis (are-, arri- *var. l.*) libera servetur. LEX Sal. Merov. 90 utrasque partibus parietum *ecclesiae* terrae spatium aripennis pro atrio observabitur.

***aripergo** *v.* *albergo. **aripio** *v.* arripio.

ariptos *v.* triptos. ***ariscada** *v.* *harmiscara.

arismeticus *v.* arithmeticus.

arista, -ae *f. script.* arest-: *l. 17.22.40.*

I *strictius:* A *proprie i. q. acumen spicae – Granne:* ANNAL. Fuld. II a. 873 p. 79,34 spicas integras cum granis et -is. BENVEN. GRAFF. ocul. B 32 p. 52,12 *infirmitas* provenit ex -is, que intrant occulos (*cf.* p. 52,15). B *translate:* 1 *folium tenue – feingegliedertes Blatt:* WALAHFR. hort. 92 mirarier ... *abrotani* frutices et quas inspicat -as (gloss. L: id est folia *eqs.*) ramorum ubertas. 2 *spina (piscis) – (Fisch-)Gräte:* RECEPT. Sangall. II 32 si aresta piscis in faucium heserit. HARIULF. chron. 4,9 p. 197,13 clericus ... piscis glutivit -am. IOH. IAMAT. chirurg. 4,23. *v. et p. 955,19.*

II *latius:* A *proprie i. q. spica – Ähre* (*cf.* GLOSS. III 200,45 St.-S. spica vel -a aher): CARM. cod. Paris. 8440 f. 40 prosternuntur segetes, frangunt arestae. LAMB. LEOD. Matth.I 558 qualis -a, vago que vimine libera ludit. ALBERT. M. veget. 2,26 quod *(gramen)* hirsutas et hispidas habet -as. 2,40 ab illo *(quarto nodo)* usque ad -am sive ad culmum (culmen *B*) subtiliatur *stipes plantae. al. in imag.:* ALDH. virg. II 2500 *(de peccato originali)* seges spissa spurcis succrevit -is. LULL. (?) epist. 142 nec de tuae ... caritatis fidelitate ... dirae derogationis -as acrescere credebam. HROTSV. Dion. 122 seges Domini crescit ... praebens ... maturae messis -as. *al. corymbus – Dolde:* WALAHFR. hort. 240 *(de cerfolio)* crebris ignobile semen -is sufficit. ALBERT. M. veget. 6,154 in -is *nardi Celticae.* B *meton.:* 1 *culmus – Halm:* WALTH. SPIR. Christoph. II prol. 10 ne teneras petrarum frigus -as strangulet *(cf. Vulg. Luc. 8,6).* 2 *frumentum – Getreide:* AGNELL. lib. pont. 111 p. 350,14 sine quavis aliis -is aut legumina. 3 *palea – Spreu:* GLOSS. III 111,38 St.-S. -a agena. 371,11 festuca agena; -a idem. C *translate i. q. aestas, annus – Sommer, Jahr:* VITA Sollemn. 11 (MGMer. VII p. 319,13) cum sex lustra et quattuor arestarum (arist- *var. l.*) vitae volveretur curricula. EPITAPH. var. II 117,13 ter denis subiit sexquialter -is. 123,15 quadraginta felices vidit -as. *al.*

***aristalis,** -e. *spinarum piscium naturam exhibens – grätig:* ALBERT. M. animal. 24,59 piscis *venth* ... hamos -es in carne spinales plurimos habet.

aristato *v.* cheristado.

aristifer, -era, -erum. *spicifer – ährentragend, Ähren-:* FOLCUIN. Bert. 57 p. 617,44 per -a agrorum sata.

aristocratia (aryst-), -ae *f.* (ἀριστοκρατία) *optimatum principatus – aristokratische Staatsform, Aristokratie:* ALBERT. M. animal. 1,53 tres urbanitates sunt ..., dictae a Graecis monarchia ... et ary-a ... et tymocratia. 8,194 apes ... propter plures principes, quos per turmas ... habent, magis similes sunt ary-ae quam monarchyae. pol. 2,3[l] p. 128[a],14 -a est principatus multorum ex virtute principatum habentium. 3,10[ll] p. 309[b],32 -a componitur ab ἄριστος ... et κράτος. p. 309[b],37 unde multitudo, quae vult ... regi secundum virtutem et a virtuosis, talis institutio multitudinis ... est politia, quae vocatur -a. 4,1[k] p. 321[b],3 divisimus tres ... rectas politias ..., regnum, -am (*p. 1289[a],27* ἀριστοκρατίαν) et politicam, tres autem transgressiones *eqs.* 4,7[d] p. 357[b],5 epilogum de speciebus -ae *eqs.* metaph. 11,2,21 p. 645[b],11. *ibid. al.*

***aristocraticus,** -a, -um. (ἀριστοκρατικός) 1 *adi.: ad optimatum principatum spectans, qui optimatum est – der aristokratischen Staatsform entsprechend, aristokratisch:* ALBERT. M. eth. 8,3,3 p. 543[a],2 principatus ... viri et uxoris per similitudinem ... -us (*p. 1160[b],32* ἀριστοκρατική) videtur principatus, qui unicuique secundum dignitatem virtutis ... conceditur. pol. 2,3[m] p. 128[b],25 'aliam *politiam* magis ... -am' (*p. 1265[b],33* ἀριστοκρατικωτέραν) ... magis laudabit, quae est virtuosorum principatus. 4,13[i] 'hos quidem electione, hos autem sorte' ... instituere, etiam est -um. *ibid. al.* 2 *subst. neutr.: optimatum principatus – Aristokratie:* ALBERT. M. pol. 3,10[ll] determinat, quid sit regnabile, quid -um (*p. 1288[a],7* τὸ ἀριστοκρατικόν).

adv. ***aristocratice.** *more optimatum principatūs – in der Form der Aristokratie, aristokratisch:* ALBERT. M. pol. 4,13[i] '-e' (*p. 1300[a],41* ἀριστοκρατικῶς), id est ad modum aristocratiae. 6,1[c] p. 561[a],30 '-e' *instituta sunt* ..., 'quae circa praetoria', ut scilicet praetores audientes causas sint viri perfecti secundum virtutem. p. 561[a],38.

***aristocratizo,** -atum, -are. (*cf.* ἀριστοκρατεῖσθαι) *optime gubernare – am besten regieren:* ALBERT. M. pol. 2,10[h] p. 191[a],22 'oportet eos, qui possunt', et virtute et facultatibus scilicet, '-are (*p. 1273[b],5* ἀριστοκρατεῖν), hos principari'.

adi. **aristocratizans,** -antis *et* **aristocratizatus,** -a, -um. *ab optimatibus gubernatus – aristokratisch regiert:* ALBERT. M. pol. 3,10[oo] p. 311[a],12 'civitatem ... -am' (*p. 1288[a],41* ἀριστοκρατουμένην), id est virtute sive ad virtutem ordinatam. 4,7[e] p. 363[a],43 'civitatem -em' (*p. 1294[a], 1* ἀριστοκρατουμένην), id est principatu aristocratico gubernatam *eqs.*

aristolochia (-gia), -ae *f. (n.* -um: *l. 32)* (ἀριστολοχία) *script.:* austrel-: *l. 41.* astral-: CHIRURG. Sudhoff II p. 434,11 astralacię. astrol-: *l. 46.* aulo-: COMPOS. Luc. P 17 aulocias *cod. L.* -lab-: ANTIDOT. Berolin. capit. p. 66[b],9. -lac-: *l. 24.* -laz-: FRAGM. mul. I 54. -logi(a): *l. 39.41.46sqq. saepe.* -locia: *l. 40.46.60.* -loti(a): *l. 47.* -lozi(a): ANTIDOT. Berolin. 1 p. 67,36. -longi(a): GLOSS. Roger. III 806. -loica: GLOSS. III 592,9 St.-S. -loia: GLOSS. III 524,48 St.-S. 533,45. 580,27. *v. et l. 61.69.* -loya: GLOSS. p. 261,132 Th. p. 263,185. *v. et p. 955,1.* -leia: *l. 47.* -lica: GLOSS. III 199,16 St.-S. -logya: *l. 56. form.* -locium: GLOSS. IV 357,14 St.-S. *metr.* ăr-: *l. 43.*

I *falterna – Osterluzei (Aristolochia L.; in glossis interdum [e. g. l. 46.48.69] cyclamen – Alpenveilchen [Cyclamen Europaeum L.] et capnos – Hohler Lerchensporn [Corydalis cava Schweigg. et Körte] subesse possunt, cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. I. p. 389sqq.):* A *gener.:* PAUL. AEGIN. cur. 151 -gie (*3,26,7* ἀριστολοχίας) radix. GLOSS. med. p. 9,26 -cia, id est raia. BOTAN. Sangall. 5[tit.] nomen herbe austrelogia. DYNAMID. Hippocr. 2,50 -ae, id est falternae, hoc est raiae, genera sunt III, id est nodosa, longa et rotunda (ODO MAGD. herb. 1395 -ae species tres dicimus esse, longa prior, radix est cuius longa, vocatur, dicta rotunda sequens ..., tertia clematis ... vocatur. *al.*). GLOSS. III 473,22 St.-S. astrologia i. troswrz. 477,20 -cia ciclamma. 478,11 -cia biverwrz. 493,2 -gia wildi astrinza. 522,2 -tia gers. 597,50 -leia holwurcz. 599,11 -gia erdapher. IV 372,2 ostirlucie. DIAETA Theod. 126 -gia herba est cal⟨ida⟩ et diuretica. MATTH. PLATEAR. gloss. p. 369[o] -a est herba, cuius radix est ponenda in medicinis *eqs.* ALBERT. M. veget. 6,277 -gia ... est herba ... mirabilium operationum, et sicut dicit Dioscorides *(Diosc. gr. 3,4)*, est multorum modorum *eqs. al. expressius de radice:* RECEPT. Bamb. 7 nitrum, -gia facis pulvere et in balneo uteris. MATTH. PLATEAR. gloss. p. 376[r] -a radix medicinalis est. ALBERT. M. animal. 10,67 si sumatur -gyae aureus unus et teratur *eqs. al.* B *spec.:* 1 *aristolochia longa (L.):* PAUL. AEGIN. cur. 58 p. 34,26 subtilem -giam (*3,14,2 p. 157,18* λεπτῆς ἀριστολοχίας). ANTIDOT. Lond. p. 20,41 -gia longa et rotunda. GLOSS. III 107,50 St.-S. -cia longa astrenza (518,20 -gia l. vngrischwrtz. 524,22 -loia l. lange holwrz. 547,30 -gia l. gers, ringelwrze, bievswrze). HILDEG. caus. 3 p. 178,32 succum -giae longae. ROGER. SALERN. chirurg. 2,201 accipe ... -giam longam et rotundam et pulveriza. ALBERT. M. veget. 6,353 radix eius *(gentianae)* longa, similis radici -giae. *al. v. et l. 42sq.* 2 *aristolochia rotunda (L.):* PAUL. AEGIN. cur. 172 p. 96,3 -gia rotunda (*3,29,1 p. 210,3* ἀριστολοχία ... στρογγύλη) potata. GLOSS. III 518,21 St.-S. -gia rotunda ciclāma (533,47 -loia r. sinewel holworz). MATTH. PLATEAR. gloss. p. 376[r] cum invenitur -a per se, rotundam apponas. GLOSS. Salern. p. 4[a],37 -gia rotunda, id est Sarracenica. WILH. CONG. chirurg. 413 sucus

-loye rotunde. ALPHITA I p. 299,24 malum storacis, -gia rotunda idem. *al. v. et p. 954,42.44.60.64.* **3** *aristolochia clematitis (L.):* PAUL. AEGIN. cur. 154 lauri et scisse-gie ramorum (*3,26,10* ἀριστολοχίας κληματίτιδος) ana. ALBERT. M. veget. 6,277 quaedam *-a est* sicut palmites vitis. *v. et p. 954,42. 45.*

II *? centaurium – ? Tausendguldenkraut (Erythraea Centaurium Pers.):* ALPHITA I p. 278,15 secundum Macrum (*sc.* ODO MAGD. herb. 1436 *-am rotundam* quidam [*sc. Plin. nat. 25,98*] terrae dixere venenum) est alia species -ae, quae dicitur fel terrae.

aristolocia, -gia *sim. v.* aristolochia.

***aristor,** -ari. *aristas gignere – Ähren ansetzen:* FOLCUIN. vita Folcuin. 7 in mense Iunio, quo -antur segetes crescente culmo.

***aristosius,** -i *m.* (arista) *piscis alausae similis – Finte (Clupea finta Cuv.):* ALBERT. M. animal. 24,59 venth piscis vulgariter vocatur, qui Latine -us (aristosus *Thom. Cantimpr.*) dicitur propter innumeras aristas.

***arithmeter** (arim-), -i *m.* (*cf.* ἀριθμητής) *calculator – Rechner, Arithmetiker:* ANON. mus. Sowa 4 p. 121,30 hec magis hiis metris petit ars sinit hec arim-is (gloss.: philosophis de proportione tractantibus numerorum).

***arithmeticalis,** -e. (*cf.* ἀριθμητικός) *ad artem calculandi spectans, numerarius – die Arithmetik betreffend, arithmetisch:* GERB. epist. math. I 9,3 p. 45,13 -is regula. Ps. ODO CLUN. rhythmimach. p. 291[b] quid in se -is contineat pagina.

arithmeticus, -a, -um. (ἀριθμητικός) *script.:* areth-: ALDH. virg. I 59 p. 320,13 arethimedicam *AG.* ad Acirc. 3 p. 71,23 arethmetica A^1P^1, arethimetica *KN. v. et l. 64.* arthim-: CHRON. Pol. 1,8 *cod. 2 S.* artm-: AGNELL. lib. pont. 50 p. 312,45 artmedice *cod.* arihtm-: CONR. HIRS. dial. 1680. aritm-: *l. 57. p. 956,4. adde* HROTSV. Sap. 3,8. RADOLF. epist. 1 p. 514,10 aritmethica. *al.* arism-: *l. 53. p. 956,1.7. adde* HEINR. WIRZ. cur. 801. ALBERT. M. animal. 2,59. 12,17. *al.* arim-: HECEL. Clem. 2,7 (MG Script. XXX p. 906,41). *al.* -thim-: *l. 31.64. adde* BEDA hist. eccl. 4,2 p. 204,29. *al.* -ethem-: *l. 64.* -methi-: *l. 34.* -metri-: CHRON. Pol. 1,8 arismetricus *cod. H.* -medi-: *l. 29. 32. metr.:* ār-: *l. 56. adde* METELL. Quir. 7,56. -rĭth-: FROUM. carm. p. XIII, 1. -mĕt-: DUNGAL. carm. 20,4,1 (MGPoet. I p. 409). HEINR. WIRZ. cur. 801. *v. et l. 56.*

I *adi.:* *ad artem calculandi spectans, numerarius – die Arithmetik betreffend, arithmetisch:* ALCUIN. epist. 143 p. 227,24 -ae disciplinae cognitio. THEGAN. Ludow. 44 p. 600, 1 numerus parvus per artem -am surgit in maximum. GERB. epist. math. I 9,1 trigonum si . . . secundum -am regulam metiaris. ANON. Has. 28 libro. FRUTOLF. (?) rhythmimach. 1,3 latitudinem -i campi percurrere. ALBERT. M. cael. 2,4,1 p. 213[a],23 alia est medietas -a et alia medietas geometrica (*cf.* nat. anim. 2,14 p. 39,89 medii -i). spirit. 1,1,10 p. 229[b],47 nullum corpus potest componi aequalitate -a ex omnibus elementis *eqs.* animal. 16,20 proportionum arism-arum. *al.*

II *subst.:* **A** *masc.:* *calculator, numerarius – Rechner, Arithmetiker, Mathematiker:* CARM. Cenom. 7,64 efficitur . . . -us rethoricusque. GERHOH. Antichr. 1,11[med.] *is numerus* apud aritm-os aggregativus dicitur. BERTH. RATISB. serm. 19 p. 101,1 -us in brevi numeraret guttas vasis pleni . . ., sed non illas *(Christi)* mortes. CONR. MUR. summ. 6,1 p. 425,39 liberalium *artium professores* . . . sunt hii: -i, geometrici, musici *eqs. al.* **B** *fem.:* **1** *proprie i. q. ars calculandi, numeraria – Rechenkunst, Arithmetik:* ALDH. virg. I 35 p. 277,4 *philosophorum disciplinae* VII speciebus dirimuntur, id est -a (arethem- *A*, -thim- R^1), geometrica, musica *eqs.* ERMENR. ad Grim. 7 physica dividitur in -am, astronomiam *eqs.* EPIST. var. III 26,2 p. 183,32 constare . . . -am in mysteriis numerorum non ad aliquid, ut in musica, relatorum *eqs.* DIPL. Otton. III. 241 ut . . . nos -ae librum edoceatis *(sc. Gerbertus).* CARM. Cantabr. app. 2,23,1 prima *pars scientiae* ceterarum mater -a. ANON. astrolab. p. 371,14 *initium* -ae unitas, geometricae punctus. CONR. HIRS. dial. 1802 -a est disciplina quantitatis numerabilis secundum se. CATAL. biblioth. Ruf 63 p. 187,16 tractatus Boetii de arism-a. *saepe.* **2** *meton. i. q. liber de arte calculandi scriptus – Lehrbuch der Arithmetik:* FROUM. epist. 17 -ae Boetii. BERTH. ZWIF. chron. 33 p. 244,19 dedit . . . unum Priscianum et aritm-am. *al.* **C** *neutr. plur.:* **1** *proprie i. q. ars calculandi, numeraria – Rechenkunst, Arithmetik:* ALBERT. M. animal. 2,59 haec . . . proportio in arism-is vocatur superbipartiens. anal. post. 1,5,8 p. 149[a],10 numerus in -is et magnitudo in . . . geometria. **2** *meton. i. q. liber de arte calculandi scriptus – Lehrbuch der Arithmetik:* Ps. BOETH. geom. p. 390,4 quicumque in nostrorum -orum theorematibus instructus accesserit. p. 397,20 ut in -is est dictum. *ibid. al.*

adv. ***arithmetice.** *secundum regulam artis calculandi – nach den Regeln der Arithmetik, arithmetisch:* ARNO REICHERSB. apol. p. 75,5 -e numeros pares ab imparibus distinguendo. ALBERT. M. sens. 2,3 p. 48[b],10 compositione secundum proportionem stante aeque -e, geometrice vel musice.

arithmus, -i *m.* (ἀριθμός) *numerus – Zahl:* CARM. var. III 16,60 singlaris -i.

aritillum *v.* arietillum.

1. *arla, -ae *f.* (*theod. vet.* elira, erila, erla) *alnus – Erle (Alnus glutinosa Gaertn.):* HILDEG. phys. 3,29 de -a; -a frigida est magis quam calida.

2. *arla, -ae *f.* (*theod. dial.* arl 'Pflug', *cf. J. A. Schmeller, Bayer. Wörterb. I. 1872/77. p. 145*) *de mensura agri i. q. aratrum, iurnalis – Arl, Tagewerk:* CHART. Tirol. 1120 p. 163,3sqq. (a. 1240) II -as vinearum . . ., item in Clisura I -am vinearum . . ., et sunt in ipsa -a arbores *eqs.* *Payr*

arma, -orum *n. vel rarius* **arma,** -ae *f. form. decl. I. (occurrunt in schedulis nostris usque ad s. IX. praevalente sensu sing.):* *sing.:* *nom.:* ANDR. BERG. hist. 14 p. 228,15. *gen.: p. 957,44. acc.: l. 41. p. 957,8.44. 958,16. adde* PASS. Leod. 18 (MGMer. V p. 299,15). *al. abl.: l. 61.65.67. p. 957,8. adde* LEX Saxon. 8. *al. plur. gen.: l. 40.*

I *de rebus bellicis i. q. instrumenta belli, armatura, ornatus militaris – Kriegsgerät, Waffe(n), Bewaffnung, (Aus-)Rüstung (cf.* GLOSS. I 48,35 St.-S. -a uuafan. III 340,19 ocreę -a crurium beinberga. *al. v. et p. 958,65):* **A** *proprie:* **1** *spectat ad homines:* **a** *gener.:* LEG. Burgund. const. I 18,2 lancea . . . vel quodcumque genus -orum (-arum *A 3. B 7*). CHRON. Fred. 4,69 -am suorum foris urbem relinquens. WALAHFR. carm. 45,3 bellica . . . si portes -a colono, dispicit. POETA Saxo 1,438 sumptis . . . -is. WALTHARIUS 919 vibravit . . . bipennem; istius ergo modi Francis tunc -a fuere. 1191 caesos spoliarier -is -orumque habitu. FROUM. carm. 20,32 -a iacent et scuta silent. OTTO FRISING. gest. 1,32 p. 51,14 omnes *(sc. Ungari)* pene tetri tetris in -is procedunt. STATUT. ord. Teut. p. 107,40 tunicam -orum, que dicitur wapenrock. *saepissime. per synecdochen:* WALTHARIUS 1286 adversus solum conspirant -a duorum. **b** *publ. et iur.:* **α** *spectat ad hereditatem, dotem, sepulturam:* FORM. Wisig. 20 p. 584,12 damus . . . -a, ordinis ut Getici est et morgingeba vetusti. SCHOL. Adam gest. 144 pecuniam hominis tumulant *pagani* cum ipso et -a eius. CHART. Hall. I 224[A],27 spectant ad hereditatem: proprietates, . . . -a. *al.* **β** *spectat ad ius domini (de re cf. Dt. Rechtswb. V. p. 520sqq. s. v. 'Heergewäte'):* DIPL. Conr. II. 244 beneficium habeat *nepos* servato usu . . . in dandis equis et -is suis senioribus. **γ** *spectat ad iusiurandum:* CHRON. Fred. 4,74 sacramentis . . . super -a placata . . . firmant. EDICT. Roth. 366 satisfaciat aut ad evangelia aut ad -a. FORM. Marculfi 1,18 una cum -a sua . . . fidelitatem . . . coniurasse. ANNAL. Fuld. II a. 873 p. 79,10 iurabant *Dani* . . . iuxta ritum gentis suae per -a sua. *al.* **δ** *spectat ad certamen singulare in iudicio adhibitum:* LEX Ribv. 36,4 cum -a sua (-is suis *var. l.*) contra contrarium suum se . . . defensare. CAPIT. reg. Franc. 61,1 si aliquis ipsum sacramentum falsum dicere voluerit, cum -a (-is *var. l.*) contendat. THEGAN. Ludow. 38 cum -is . . . rem ei inponere. CHART. select. Keutgen 142,3 nec . . . -a ante sententiam latam debet civis in concivem proclamare. CHART. Burgenl. 558. *al.* **ε** *spectat ad facultatem vel ius armaturam gerendi:* LEX Alam. 57,53 ut . . . non possit . . . -a in terra propter

illum *(digitum mancum)* recipere. LEX Baiuv. 2,9 dum adhuc pater *(sc. dux)* . . . potest . . . -a sua vivaciter baiulare. CAPIT. reg. Franc. 25,4 qui . . . -a et scuto . . . habere possunt, omnes iurent. CHART. Brixin. 74 p. 82,12 (a. 1229) omnis homo, qui potest -a deferre, pacem iuret. *al.* ζ *spectat ad usum legibus interdictum (cf. His, Strafrecht. II. p. 89; H. v. Voltelini, Südtiroler Notariats-Imbreviaturen. 1899. p. CXXVIIIsq.):* LEX Ribv. 83 iuret, quod ei viam suam cum -am (-a, -is *var. l.*) numquam contradixisset. LEG. Wisig. 9,3,1[tit.] ne ad ecclesiam confugiens abstrahatur nisi -is defensus. CONC. Karol. 24[B],3 presbiteri -a non portent. CAPIT. reg. Franc. 44,5 de -is infra patria non portandis, id est scutis et lanceis et loricis. WIDUK. gest. 2,11 p. 76,18 cum -is ingressi sunt sacram aedem. PAUL. BERNR. Greg. 98 p. 533,9 in diebus quadragesimae . . . sine -is procedere. CHART. Brixin. 74 p. 82,3 quicumque infra muros civitatis . . . venerit . . ., gladios, cultellos et alia -a in hospicio relinquat *eqs.* CHART. Brand. A XIV 17 p. 13,7 si aliquis cum baculis sive -is, que . . . eckewapen dicuntur, percussus fuerit. *al.* *de venditione illicita:* CAPIT. reg. Franc. 44,7 ut *mercatores* -a et brunias non ducant ad venundandum. 90,7 ut nullus mancipia . . . nec qualibet -a . . . foris regno nostro vendat. *ibid. al.* η *spectat ad praestationem cinguli militaris:* PAUL. DIAC. Lang. 1,23 nisi prius a rege gentis exterae -a suscipiat *filius.* LAMB. HERSF. annal. a. 1065 p. 93,10 se rex -a bellica succinxit, statimque primam susceptae armaturae experientiam . . . dedisset *eqs.* OTTO FRISING. gest. 1,33 p. 51,34 rex . . . accepta sacerdotali benedictione . . . -is accingitur. OTTO SANBLAS. chron. 26 p. 37,18 filios . . . -is . . . insigniri disposuit *imperator. al.* *remissius:* EPIST. Worm. I 18 (vs.) Euander commisit primis natum Pallanta sub -is (ab annis *Verg. Aen. 8,517*) Eneę. ϑ *spectat ad munus militare:* LEX Raet. Cur. 2,9,2 quod in -is, hoc est in oste, adquirere potuerit *(cf. Cod. Theod. 2,10,3).* LEX Franc. Cham. 34 si quis cum -is bannitus fuerit *eqs.* DIPL. Loth. III. 93 p. 146,2 ut abbates . . . nulla -a, nullam pro eis redemptionem . . . exhibeant. CHART. Pruss. I 177 p. 130,3sq. quilibet . . . civium . . . paratus erit ad serviendum domui . . . in plenis -is . . .; medietas eorum cum levibus -is, que platgescerre dicuntur, serviet (CHART. Salisb. IV 94 p. 102,19 in -is l., hoc est bambusio, gladio, lancea et ferreo pilleo . . . esse . . . expeditus). *al.* ι *spectat ad evocationem vel dimissionem exercitus (cf. Waitz, Verf.-Gesch. IV. p. 551.575):* LEX Ribv. 69,3 si quis . . . in hoste bannitus fuerit . . ., post -e (-ae, -am, -orum, -a *var. l.*) positionis (-em *var. l.*) super XIV noctes coniurare studeat. LEX Franc. Cham. 37 quisquis audit -a clamare et ibi non venerit. CAPIT. reg. Franc. 192,13 super quadraginta noctes sit bannus resisus, quod . . . scaftlegi, id est -orum depositio, vocatur (273[B],33 p. 325,1). ANNAL. Altah. a. 1069 p. 76,31 his et illis '-a, -a' conclamantibus *(sim.* COSMAS chron. 2,24 p. 117,8). ANNAL. Egm. a. 1152 p. 159,21 condixerunt, ut in ipsa die . . ., ut vulgo dicitur, -a clamarent. *al.* *clamor ad pugnam cientium – Waffenruf, 'Alarm':* CHART. Traiect. 1538 p. 290,25 (a. 1260) clamorem, qui a vulgo -a dicitur. κ *spectat ad augurium:* MEGINH. FULD. Alex. 2 erat . . . observatio auspiciorum . . . captivum . . . cum electo populorum suorum patriis quemque -is committere. *remissius de superstitione:* SERMO de sacril. 17 quicumque . . . -a in campo ostendit. HRABAN. hom. I 42 p. 79[A] quod sepes suas -is scinderint . . ., quasi illud lunae . . . proficeret in auxilium. c *eccl.:* α *spectat ad paenitentiam (cf. B. Poschmann, Die abendl. Kirchenbuße. 1930. p. 156sq.):* CAPIT. reg. Franc. 193,3 -is depositis publicam agat poenitentiam (BERTH. [?] annal. a. 1077 p. 296,43). STATUT. ord. Teut. p. 118,13 suscepta . . . penitencia marschalco resignabit . . . -a. *al.* β *spectat ad introitum monasterii sim.:* BEDA hist. eccl. 5,23 p. 351,20 se suosque liberos, depositis -is, . . . monasterialibus adscribere votis (VITA Meinw. 200 p. 116,19 -a deponens clericalem tonsuram invitus accepit). MEGINH. FULD. (?) Ferr. 12 altaribus . . . -a devovisse. *al.* 2 *spectat ad bestias i. q. membra ad pugnandum apta – Bewehrung:* ALDH. ad Acirc. 37,4 *(de gallo)* -a ferens pedibus belli discrimina faxo. Ps. GALEN. anat. 10 p. 188[A] creavit Deus dentes . . . propter -a (armationem *V*) in quibusdam animalibus, sicut in apris. ALBERT. M. animal. 1,289 ungues . . . sunt dati in -a et defenssionem extremitatis digitorum. 12,212 natura . . . numquam dat -a ad vigorandum animalibus, nisi hiis, quae indigent illis: talia autem -a vocamus, quae sunt sicut aculeus et ungues et cornua *eqs. al.* B *in imag.:* 1 *spectat ad res corpor.:* ALDH. ad Acirc. 43,8 sancta seges *(i. litterae pugillarium)* diris extinguitur -is. LIUTPR. antap. 5,32 p. 151,7 Priapeia. ANSELM. MOG. Adalb. 478 -a ministrabat nix, dextera quam glomerabat. CHART. Lips. II 3 privilegiorum -is contra adversantium insidias accingi. *al.* 2 *spectat ad res spirit.:* ALDH. virg. II 361 fretus caelestibus -is (ORD. coron. imp. 2,9 Deus . . ., praetende . . . imperatori nostro -a caelestia. *al.*). PAUL. DIAC. carm. 7,6,2 crucis per -a. COD. Karol. 88 p. 625,2 ut omnis episcopus spiritalem teneret -am et non terrenam (OTTO FRISING. gest. 2,25 p. 128,18. ALEX. MIN. apoc. 21 p. 492,12. *al.*). FORM. Dion. 23 p. 508,32 -a orationum sumsimus. WETT. Gall. 4 invidiae. WALAHFR. carm. 83,3,2 morte devicta superastis -a hostis antiqui. VITA Liutb. 18 Pauli *(cf. Vulg. Eph. 6,11sqq.).* RUOTG. Brun. 12 fidei. CONO LAUS. gest. 3 p. 795,22 dulcedinis. *al.* *de pugna spirituali:* HRABAN. carm. 11,26 vexillum portans primus in -a pete. C *alleg.:* HRABAN. univ. 20,5 p. 536[C] -a . . . mystice . . . pro sententiis sanctarum scripturarum vel exercitus virtutum accipiuntur. p. 536[D] -a opera iustitiae adversus diaboli vitia. *ibid. al.* D *meton.:* 1 *exercitus, copiae – Heer, Streitmacht:* WANDALB. mens. 129 turmis et legione hostis premere -a superbi. POETA Saxo 3,391 donec conpescuit . . . Albia . . . procedere longius -a. THIETM. chron. 3,6 hostes . . . portam . . . -is preoccupare videns. WIPO gest. 29 p. 47,20 imperator in Sclavonia cum -is fuerat. *al.* 2 *viri armati, milites – Bewaffnete, Krieger:* ABBO SANGERM. bell. 2,251 gesserat hoc miles quinis comitatus ab -is (gloss.: pro armatis). RANGER. Anselm. 2913 conducticiis . . . -is. COSMAS chron. 3,30 p. 200,19 vidit . . . in campo longam seriem -orum (armatorum *var. l.*). 3 *insigne – Wappen:* ANNAL. Plac. a. 1266 p. 520,18 bannire domnum marchionem et -a eius ubique aradere. E *translate:* 1 *bellum, pugna – Krieg, Kampf:* WALTHARIUS 1414 segnis inter magnanimum qui paruit -a virorum. WIDUK. gest. 2,10 -a distulit, veniae locum dedit. RUOTG. Brun. 20 p. 21,18 ut . . . -a desuadeas. CHRON. Reinh. a. 1198 p. 560,29 multum . . . ecclesia debet popularibus -is *(cf. Lucan. 1,44). al.* 2 *militia, exercitatio vel usus vel virtus militaris – Waffendienst, -handwerk, -gebrauch, Kriegstüchtigkeit:* EINH. Karol. 19 p. 23,22 filios . . . -is ac venatibus exerceri fecit. POETA Saxo 1,383 Francos . . . -is animisque priores. WALTHARIUS 1420 cunctos supereminet -is. WIDUK. gest. 1,30 claruit . . . -orum virtute *eqs.* VITA Meinw. 4 Otto . . . -is strennuus. STATUT. ord. Teut. p. 110,30 fratres -is vacantes. *saepe.* 3 *vis bellica, ratio belli – Waffengewalt, Kriegsmacht:* ALCUIN. epist. 93 p. 137,33 ecclesiam . . . -is defendere (CHART. Tirol. notar. I 543 p. 264,27 inter se d. et adiuvare cum -is et sine -is. *al. cf.* CONST. I 137 p. 191,14 -is et bello defensare). RIMB. Anscar. 19 p. 43,24 civitatem illam -is coeperunt. WIDUK. gest. 2,36 p. 95,16 Ungarios duabus vicibus -is superavit. RAHEW. gest. 4,26 p. 271,22 cum inimicis ante legibus quam -is decertare. *saepe.* 4 *expeditio – Heerfahrt:* THANGM. Bernw. 41 imperator . . . expeditionem . . . movit; cuius -a . . . pontifex . . . cum immensa militum manu secutus *eqs.* 5 *res militares – Kriegswesen:* HELM. chron. 103 p. 203,25 posuit dux puero tutorem, qui preesset -is.

II *de variis rebus:* A *utensilia, armamenta – (Ausrüstungs-)Gegenstände, Geräte (cf.* GLOSS. III 215,19 St.-S. -a gewefine vel gescirre. *al.):* VULF. Marc. 316 praeparat -a viae. HRABAN. univ. 20,5 p. 536[B] -a . . . omnium rerum instrumenta sunt. CARM. de bello Saxon. 3,101 agricolae fractis agrestibus -is -a parant belli. NIVARD. Ysengr. 5,1254 adest . . . capiti tonsor et -a tuo. GESTA Halb. p. 99,31 episcopi . . . fustibus variis -isque multati. CHART. Babenb. 183,4 si quis . . . servum . . . percusserit sine -is. *al.* *de instrumentis navalibus:* PASS. Ursulae 12 invento omni navium numero cum

integro -orum remigio. OTLOH. doctr. 37 p. 292A nunquid ... mare transibis nisi cum navalibus -is? **B** *tegumentum – Schutz(hülle):* ALBERT. M. animal. 1,118 ut os sit -a corporis, sicut diximus de craneo capitis.

armala *f.* (ἁρμαλά) *script.:* am-: GLOSS. III 524,34 St.-S. erimola: *l.* 9. erimonia: *l.* 9.

fere i. q. ruta agrestis – etwa: gelbe Wiesenraute (Thalictrum flavum L., cf. Fischer, Pflanzenkunde. p. 285): ALPHITA I p. 298,38 erimola (erimonia *var. l.*), bissoria, piganum, ruta agrestis idem. GLOSS. III 535,51 St.-S. -a wilderute. 549,6.

armamentarium, -i *n.* *repositorium, promptuarium – Aufbewahrungsort, (Vorrats-)Kammer:* **1** *spectat ad arma:* GLOSS. III 210,37 St.-S. -um wafenhus. *ibid. al. in imag.:* NOTKER. BALB. notat. p. 75,5 cum eum *(librum Augustini)* ... -um ... telorum adversus humanae ... nequitiae coetum ... probaveris. ODILO SUESS. Seb. 94 (44) illo in loco *(sc. latrina)*, competenti -o (-tor- *2*), quem turpiter amisisti, recollige mucronem. **2** *spectat ad instrumenta navalia:* ALDH. ad Acirc. 140 p. 193,27 locus ..., quo armamenta reconduntur, -um nuncupatur, quod ad naucleros ... pertinet *(cf. Isid. orig. 15,5,4).* **3** *spectat ad libros:* GLOSS. IV 35,56 St.-S. -um et armarium buochchamera. 196,5.

armamentarius, -i *m.* *?faber armorum – ?Waffenschmied:* AETHICUS ISTER 37 p. 25,7 lancearum et sagittarum -i, multo ingenio experti.

armamentum, -i *n.* *nom. pl.* -e: *l.* 29.

I *instrumentum, supellex – Ausrüstung(sstück), Gerät, Werkzeug, Gebrauchsgegenstand (cf.* GLOSS. III 370,11 St.-S. -e geuzouwe. *al.):* **A** *proprie (semper plur.):* **1** *de rebus bellicis:* CHRON. Moiss. a. 803 (MGScript. I p. 307,23) tradita est civitas ... constituitque illic custodia (-am *1*) et -a *Ludowicus.* **2** *de rebus navalibus:* VITA Amand. 11 (MG Mer. V p. 436,2) -a navis in pelago proicere (CHART. Hans. I 433 p. 148,27. *cf.* ALBERT. M. animal. 24,32 navi ... cum omnibus -is suis). CHRON. Reinh. a. 1190 p. 546,27 promptificatis -is. ANNAL. Ianuens. IV p. 167,24 deposuerant -a. *al. v. et l. 19.* **3** *usu vario:* DROGO Winn. 20 (MGScript. XV p. 781,7) aurifex cum -is venit. HIST. mart. Trev. 25 cum ... muliebribus -is *(sc. pannis et pigmentis).* WILH. HIRS. const. 2,18 p. 1061B -is viae depositis. GALB. Karol. 35in. templi. *al.* **B** *meton. (semper sing.):* **1** *classis – (Kriegs-)Flotte:* ANNAL. Ianuens. III p. 119,5 statuerunt ... Ianuenses -um dimittere galearum. IV p. 68,23 illi, qui in ipso -o ituri erant. p. 170,7 -um XL galearum. ALEX. IV. registr. 482 p. 447,37 quod nullum stolium, -um seu navalem exercitum galearum, navium seu quorumcumque lignorum ultra mare mittatis. *al.* **2** *praesidium – Besatzung, Mannschaft:* ANNAL. Ianuens. IV p. 103,28 perdite fuerunt V *galeae*, ... tres cum -o et due sine -o.

II *actio armandi – das Ausrüsten, (Aus-)Rüstung:* ANNAL. Ianuens. III p. 146,21 galeas ... fecit ... parari ... facta mirabili dispensatione uogueriorum ... pro -o earum. p. 163,25 potestas ... iussit fieri -um galearum et continuo parate fuerunt. *ibid. al.* *Pape*

***armani(g)a** *sim. v.* *arimannia.

***armarcasita** *v.* *almarcasita.

armaria, -ae *f.* *script.* al-: *p. 960,34.* **1** *locus scriptis reponendis destinatus – Aufbewahrungsstätte von Schriftgut:* **a** *bibliotheca – Bibliothek (cf.* GLOSS. IV 131,27 St.-S. -a pûchkamera): WILH. HIRS. const. 2,16 p. 1057A de thesauro ecclesiae et de -a, quae in potestate abbatis consistunt. CATAL. biblioth. Ruf 90 p. 357,13 -e curam ... suscipere (NOTAE Pruf. [MGScript. XV p. 1076,30]). CATAL. biblioth. Becker 95 praef. p. 209,9 inops -ae nostrae thesaurus. CATAL. thes. Pruf. (NArch. 13 p. 561,4) libros -iae nostrae, in quibus ... arma nostra non carnalia, sed spiritualia Deo locata sunt *(cf. Gramm. suppl. 241,28).* *de bibliothecarii officio:* CHART. Berg. Magd. 53 (a. 1197) decrevit ... capitulum, quatenus ... census per singulos annos ad -am rediret et armarius utpote fidelis procurator libros et organa ... repararet. **b** *archivum – Archiv:* TRAD. Frising. 402 (a. 818) inventum est in -a sanctae Mariae traditionis cartula. **2** *quae bibliothecae praeest – Bibliothekarin:* NECROL. II p. 297,5 (s. XIII.) Adlheit monacha, nostrae congregationis -a.

***armariola,** -ae *f.* *in imag. i. q. thesaurus – Schatz(kammer):* HUGEB. Willib. 2 p. 89,18 alios divinae legis agiosgraphiorum -as indagando sive legendo.

armariolum, -i *n.* **1** *proprie:* **a** *(parvum) scrinium – Schränkchen, Schrank:* WILH. HIRS. const. 1,84 p. 1010C -um ante faciem maioris altaris optime compaginatum (MANEG. [?] const. 63). 2,29 p. 1081D hebdomadarius armarium ... reserat ...; est ibi et aliud -um, in quo libri missales ... servantur. 2,57 p. 1126A habet *infirmarius* -um, in quo ... recondit et candelas et poma *eqs.* **b** *(parvum) archivum – (kleines) Archiv:* CHRON. Noval. 5,22 *praeceptum regis* manet in -o nostro. EXCERPTA Widon. (MG Lib. Lit. I p. 462,14) in -o ... monachorum *Iburgensium (ibid.* armarii nostri *Osnabrugensis).* **2** *translate i. q. cellula, cella – Kämmerlein, Kammer:* MIRAC. Donat. (MGScript. XV p. 857,22; s. XI.2) quedam ... -o memorie commendari dignissima (CONR. EBERB. exord. 5,17 p. 1168D). THEOPH. sched. 2 praef. p. 97,7 replevi -um cordis mei (LAMB. WAT. annal. a. 1153 p. 527,46. *al.*).

armarium, -i *n.* *script.* -men-: *l.* 57.

I *proprie:* **A** *scrinium, repositorium – Schrank, Schrein:* DEDIC. Aniat. (MGScript. XXX p. 972,51) corpora ... sanctorum, quae ... in -o loci sacrorum sive sacristiae recondita sunt. WILH. HIRS. const. 1,44 p. 976A *frater* femoralia ... colligat in -o. 2,29 p. 1081D -um ..., in quo calices ... in supremo, corporalibus superpositis, reconduntur. LIBER ordin. Rhenaug. p. 115,21 unum *lumen* tantum in -o presbiterii reconditur. CASUS Petrish. 5,42 p. 676,40 consumptum est *flammis* ... -um valde bonum ...; sacristia tamen et librorum repositorium vix reservata sunt. CHRIST. cal. Mog. (MGScript. XXV p. 242,15) Arnoldus ... purpuram optimam de -o (-a *4*, al-a *ed. S.*) tollens. *al.* *in imag.:* RUP. TUIT. off. 4,13 p. 102A affluentia dictorum sensuumque repletis -is lassi ... convivae absistimus. **B** *locus scriptis reponendis destinatus – Aufbewahrungsstätte von Schriftgut (interdum spectat etiam ad ipsa scripta reposita: l. 47sq.):* **1** *loculamentum, librorum repositorium, bibliotheca – Bücherschrank, -regal, Bibliothek (cf.* GLOSS. IV 222,29 St.-S. -a puahscrini. 35,56 -um bûchchamera): ALCUIN. epist. 193 p. 320,34 *libelli* de illius *(s. Martini)* sunt -o. 309 p. 474,29 si ... in -o imperiali inveniantur *libri.* HEITO Wett. 2 aedificium quoddam ... in modum -orum Italicorum praefiguratum (*cf.* GODESC. SAXO theol. 6 p. 170,25). AGOB. epist. 14 p. 223,28 opus ..., non quod in -o vel in scrinio reservetur. MEGINH. FULD. (?) Ferr. prol. confovet *Moguntia* ... Augustinos, qui ... miris -a tractatibus adaugeant. CATAL. biblioth. Becker 37,335 versus, qui scripti sunt in -o suo ab ipso *(Isidoro)* compositi *(cf. Isid. carm. 1).* EKKEH. IV. cas. 112 itur in -um, sed et in angustum sancti Galli thesaurarium. OTLOH. Wolfk. 2 in quodam -o, quod ipse *episcopus* construi praecepit (*syn.* aediculam). WIBALD. epist. 138 p. 217, 15 revocatis ... nobis in -um librorum *Fuldae.* NOTAE dedic. Wetting. (MGScript. XV p. 1286,3) retro -um (*syn.* librariam). MOSES PANORM. infirm. 1 p. 103,28 ex libris ... Indorum, qui libri inventi fuerant in armeniis regum. *al.* *meton. de scriptura sacra:* LAMB. TUIT. Herib. 2,7 p. 1250,44 si requirantur *dicta Domini* in -o divino. ALBERT. M. miss. 2,7,1 p. 52a,26 altare signat sacramentum et -um scripturae *eqs. adde:* EPIST. Ratisb. 8 p. 312,20 si quis mihi ... nevum erroris obiciat ..., -um sanctorum intret patrum (*cf.* 19 p. 340,7). **2** *chartarium, archivum – Archivraum, Archiv (cf. Bresslau, Urkundenlehre. I. p. 149):* CAPIT. reg. Franc. 169 p. 339,42 exemplar ... in -o palatii nostri recondi fecimus *(cf.* 260 p. 274,35 *in palatio* de nostro -o ipsa capitula accipiat *scriptor).* VISIO Karoli M. 4 quae *(epistola)* adhuc in -o sancti Martini *Moguntinensis* scripta continetur. GESTA Aldr. 12 in vestigario sive -o ... aecclesiae *Cenomannensis.* CHART. Turg. II 51 in -o Constantiensi. CHART. Westph. IV 404 literas ... in -o maioris ecclesie Coloniensis deponi fecimus. *al.* **C** *sacrarium – Sakristei (cf. H. Otte, Handbuch*

[Heßler]

der kirchl. Kunstarchäologie. I. 1883. p. 104sq.): CHART. Brem. 162 p. 192,27 (s. XII.) quicumque ministrat altari, debet exire preparatus cum sacerdote -um et redire (*cf.* p. 192,17). **D** *gazophylacium – Schatzkammer:* CHART. archiep. Magd. 380 p. 499,37 (a. 1182) quod de his, que nunc in -o habentur vel recollecta fuerint, nulli . . . aliquid concedatur. DIPL. Westph. 246 pecunia . . . in -o . . . maioris ecclesiae sub bono testimonio ad caute servandum deponatur (CHART. episc. Hild. II app. 30 p. 588,12). CHRON. Erf. mod. a. 1232 ruptis violenter -i ostiis. *locus occultus – Versteck:* WALAHFR. Gall. 2,1 p. 313,27 *mendicus* eum *(hostium ducem)* ad subterraneum duxit -um (*syn.* fovea, fossam). **E** *medicamentorum camera – Arzneimittelraum, Apotheke:* FORMA mon. Sangall. p. 13[b] domus medicorum . . ., -um pigmentorum. **F** *armamentarium – Waffenkammer: in imag.:* CLAUD. TAUR. epist. 1 p. 592,15 ne . . . temerarius diiudicarer, quod ⟨ab⟩ alieno -o sumpserim tela. *alleg.:* HRABAN. univ. 20,5 p. 536[c] -um vero scriptura est sacra vel fides recta.

II *translate:* **A** *cella, cellula – Kammer, Kämmerlein:* VITA Wandr. 9 (MGMer. V p. 17,40) congregabat in -um cordis suae virtutis (*i.* virtutes) Dei (PASS. Praeiecti I 9 in -o c. eius bibliotecam Dominus condiderat. WALAHFR. Gall. 1,23. *al.*). ACTA imp. Böhmer 233 p. 208,21 vos *(sc. cives Mediolanenses)* in -o pectoris nostri reposuimus *(sc. imperator). promptuarium (memoriae) – (Gedanken-) Speicher:* CHART. Lux. II 156 p. 174,1 (a. 1223) ea, que inter nos aguntur . . ., -o literarum commendare. **B** *domicilium, sedes – Behausung, Stätte:* THEOD. AMORB. Mart. 2 cum . . . vas electionis atque -um spiritus sancti . . . beati Martini pectus fuisset effectum (*cf.* PAUL. FULD. Erh. 1,3 Herhardus . . ., virtutis -um ac sancti spiritus . . . vasculum). EPIST. ad Hildeg. 91 auctoritas scripturarum sedem invenit in te, . . . de te facit -um. *de homine peritissimo:* BERNOLD. CONST. libell. I 1 p. 7,32 egregius doctor Augustinus . . ., vere ipsius sacrae scripturae -um.

***armarius,** -i *m.* **1** *bibliothecarius – Bibliothekar:* CONSUET. Trev. 44 p. 55,6 -us brevem prioris anni legat et libros . . . recipiat. ADEMAR. hist. 3,61 Rotgerius cantor et Aldebertus -us. CHRON. Andag. 8 Evrardus praecentor, . . . Robertus -us. CHART. Gottwic. 20 Berhtoldum de sancto Blasio, ubi tunc -i pariter et claustralis prioris fungebatur officio *eqs.* (VITA Gebeh. Salisb. II 18 p. 43,36). CHART. Turic. 293 -is . . . fratribus meis *(canonicis).* GESTA Trud. cont. II 2,8 Wiricum, maiorem ecclesiae prepositum et -um. *al. de eo, qui praecentoris (cantoris) munere simul fungitur (in monasteriis; cf. Ph. Schmitz, Geschichte des Benediktinerordens. I. 1947. p. 271):* RITUALE Rhenaug. 153 (Spicil. Friburg. V p. 158,5) -us accito alio fratre incipit: 'Kyrie eleison' *(ex Consuet. Clun. PL 149,774B).* RUD. TRUD. gest. 1,5 p. 232,17 significavit abbas -o, ut . . . iuveni pro se cantandum deferret. CHART. Wirt. III 26 p. 486,11 -o vel eius adiutore in cappa chorum tenente. *al. v. et supra p. 959,69.* **2** *fort. i. q. armorum faber vel armiger – viell. Waffenschmied oder Waffenträger:* GERHOH. psalm. 34,1/2 p. 334,13 qui . . . de ipsis *inimicis* arma tua et -os tuos facis *(sc. Deus).* ANNAL. Plac. a. 1262 p. 513,34 in qua civitate erat Berardus -us *(an nom. propr.?)* Apuliensis, capitaneus CC militum Theothonicorum. *Heßler*

armata *v.* armo.

armatio, -onis *f.* **1** *armatura – Bewaffnung:* **a** *de actione:* ALBERT. M. pol. 4,10[b] debet esse prolocutio concionis in populo . . . de -e (*p. 1297[a],16* περὶ ὁπλισιν), de exercitiis. **b** *de habitu:* ALBERT. M. princ. 7,2 p. 361[b],7 -o (*p. 11[b],13* τὸ ὡπλίσθαι) . . . non est contraria vestitioni *eqs.* p. 361[b],25. *v. et supra p. 958,1.* **2** *instrumenta navalia – Schiffsgerät:* ANNAL. Ianuens. II p. 114,22 dederunt . . . galeas octo . . . et naves tres et -em omnium.

***armativus,** -a, -um. **1** *adi.: ad (gravem) armaturam pertinens – auf die (schwere) Bewaffnung bezüglich, Waffen-:* ALBERT. M. eth. 1,6,2 p. 87[b],12 virtus . . . equestris, -a et omnes aliae, quae referuntur ad ipsam *victoriam.* pol. 6,5[g] p. 598[b],5 ubi equestris est multitudo et -a (*p. 1321[a],12* ὁπλίτην), ibi . . . instituitur oligarchia. p. 598[b],14 ut . . . ad equestrem et -am politiam (*p. 1321[a],18* τὴν . . . ὁπλιτικήν) combinent . . . multitudinem nudorum *duces. ibid. al.* **2** *subst. neutr.: ordo militum gravis armaturae – Klasse der Schwerbewaffneten:* ALBERT. M. pol. 6,5[g] p. 598[a],41 quatuor sunt democratiae hominum, quae ordinantur ad bellum, quae sunt istae: equestre, -um (*p. 1321[a],7* ὁπλιτικόν), nudum, nauticum. p. 598[b],1 equestre . . . et -um divitum est magis quam egenorum. p. 598[b],32 '-um', quod arma parat et armis utitur. *ibid. al.*

***armatorius** (-tur-), -a, -um. *ad arma vel bellum pertinens – Waffen-, Kriegs-:* CHRON. Fred. cont. 20 p. 178,11 Franci cum navibus et iaculis -turiis (-turos *4b[1.2]*) super eos insiluunt. HIST. Daret. p. 199,23 Frigio solertissimus in robore -a extetit.

armatura, -ae *f.* *script.* -tria: *l. 22.*

I *de rebus bellicis i. q. ornatus militaris, instrumenta belli, arma – (Aus-) Rüstung, Bewaffnung, Kriegsgerät, Waffen (interdum sensu sing. i. q. pars ornatus, telum – Ausrüstungsstück, Waffe, e. g. l. 27. 29. 45):* **A** *proprie (cf.* GLOSS. IV 36,1 St.-S. -a [-tria *a*] giwafini. *al.):* **1** *gener.:* ALDH. ad Acirc. 140 p. 193,28 arma unius militis, -a . . . totius expeditionis. WILLIB. Bonif. 8 p. 50,18 cum gladiis cunctaque militiae -a inruit. VITA Gang. I 3 (MGMer. VII p. 159,8) insignis eius -a, quae hodieque conservatur in ecclesia *eqs.* EKKEH. IV. cas. 135[med.] -as ille et munera dabat. ANNAL. Ianuens. III p. 84,11 proditores . . . armati de balistis et arcubus et de ceteris -is et guarnimentis. ARNOLD. LUB. chron. 3,5 p. 146,40 Dani . . . vestitura et -a se ceteris nationibus coaptant. CHART. Brixin. 144 p. 152,29 -a et baliste . . . dividantur. *al.* **2** *publ. et iur.:* **a** *spectat ad ius domini (cf. Dt. Rechtswb. V. p. 520sqq. s. v. 'Heergewäte'):* GALB. Karol. 107[ex.] pro eodem feodo dabit successor comitis -am tantummodo regi *(cf. F. L. Ganshof, ALMA 15. 1940. p. 179 sqq.).* CHART. Westph. VI 280 -am, que . . . herwede vocatur, dicti ministerialis nostri . . . pueris suis . . . contulimus. **b** *spectat ad certamen singulare in iudicio adhibitum:* HIST. Walc. 8 arma posuerunt et . . . -am suam obsidibus suis tradiderunt. CHART. Bern. I 5,131 p. 520,30 si victus fuerit *interpellatus,* spolia sive -e erunt sculteti (*cf.* p. 520,33). **c** *spectat ad usum legibus interdictum:* CONC. Karol. 1,2 servis Dei . . . -am portare . . . prohibuimus. CHART. select. Keutgen 127,28 (a. 1214) quicunque noctibus cum cultellis vel cum aliqua -a incesserint, . . . puniantur. **d** *spectat ad praestationem cinguli militaris:* HIST. Walc. 7 p. 508,19 rogavit patrem militiae sibi non negare -am. *v. et p. 957,26.* **e** *spectat ad munus militare:* CAPIT. reg. Franc. 44,6 de -a (armis *var. l.*) in exercitu, sicut . . . commendavimus, ita servetur. CHART. civ. Magd. 100 p. 52,7 (a. 1201/38) ad serviendum . . . viri bene cum -is suis preparati . . . emittentur. CHART. Bern. II 481 p. 501,19 debent . . . -as et equos habere burgenses. *al.* **B** *in imag.:* **1** *spectat ad res corpor.:* NOTKER. BALB. gest. 2,14 p. 77,13 ne omnis -a sua *(sc. Nordmannorum)* in illo *(Karolo)* . . . retunderetur *eqs.* LAMB. HERSF. annal. a. 1058 p. 73,8 sanctamque vestem . . ., nimium impar tali -ae, suscepi. HILDEG. epist. II 100 p. 551,1 exhibe armillas ac -as obedientiae de nube disciplinae. *v. et p. 966,24.* **2** *spectat ad res spirit.:* ALDH. virg. I 32 p. 271,3 orationum -a fretus. VITA Wandr. 8 (MGMer. V p. 17,10) Dei *([cf. Vulg. Eph. 6,11.13].* MILO carm. 3,4,541. *al.).* WILLIB. Bonif. 4 p. 15,31 spiritali confortatus -a (LAMB. HERSF. annal. a. 1075 p. 226,21). NICOL. I. epist. 93 p. 542,15 versa sunt dona Dei . . . in -am adversus ecclesiam eius. CARM. Bur. B 91,6,1. *al.* **C** *meton.:* **1** *exercitus, copiae, praesidium – Heer, Streitmacht, Truppe, Besatzung:* RUOTG. Brun. 41 p. 43,24 auxiliares copias non levem -am de Lothariorum populo misit *(cf. notam ed.).* WOLFHER. Godeh. I 22 p. 184,9 turribus . . . et aliis munitioribus locis -a repletis. GREG. IX. registr. 833 p. 734,3 papa . . . dante pro -a cuiuslibet galeę . . . ducentas . . . libras. *in imag.:* THEOD. AMORB. Mart. 25 antiqui peccatoris -am devicit. CARM. pro schola Wirz. 235

[Pape]

(de deis paganorum) hanc -am scio non nobis nocituram. **2** *vir armatus, miles, eques – Bewaffneter, Krieger, Ritter (de re cf. p. 965,29):* CHART. Austr. sup. III 235 (a. 1235) debet habere tres castellanos secum et X -as expeditas. CHRON. Magni cont. a. 1257 Philippus . . . cum DC -is pastus est apud nos. ANNAL. Rup. Salisb. II a. 1246 cum minori comitatu, scilicet ducentis -is. *al.*

II *de variis rebus:* **A** *tignum – Sparren:* LEG. Lang. p. 178[b],11 -as (-a *var. l.*) vero et brachiolas quinque ponantur pro uno materio *(cf. notam ed.).* **B** *tegumentum – Schutzhülle:* ALBERT. M. animal. 9,128 quae *(tela)* involvit infantem et protegit eum . . . et haec tela vocatur -a conceptus ab obstetricibus.

III *de actione:* **A** *actio armandi – das Ausrüsten:* ANNAL. Ianuens. II p. 140,1 de -a navium et galearum desisterunt. **B** *actio tuendi, tutela – Schutz:* ALBERT. M. animal. 2,101 utitur eis *(costis)* serpens tam in spiritualium . . . et nutritivorum -a quam etiam in usu pedum.

armelausa *v.* armilausa. ***armellus** *v.* *hermellus.

1. Armeniacus, -i *f.* (Ἀρμενιακός) *malum praecox, chrysomelon – Aprikose (Prunus armeniaca L., cf. Fischer-Benzon, Gartenflora. p. 154sq.):* GLOSS. med. p. 10,3 -us: dicitur, quod primum genus eius ab Armenia sit advectum *eqs.*

2. Armeniacus *v.* Ammoniacus.

1. Armenium, -i *n.* (Ἀρμένιον) **1** *lapis cyanei coloris – Azurit, Kupferkarbonat:* MAPPAE CLAVIC. 18 -i partes II. **2** *fructus pruni Armeniacae – Aprikosenfrucht: v. p. 964,49.*

2. armenium *v.* armarium. ***armennia** *v.* *arimannia.

armentalis, -e. **1** *pecuarius, gregarius – zur Viehhaltung gehörig, Herden- (cf.* GLOSS. II 559,15 St.-S. -is sueiklih. *al.):* TRAD. Fuld. I 44,26 (s. XII.[med.]) boves arales . . ., boves -es. **2** *bovinus – Rinds-, Kuh-:* DYASC. p. 71[b] coniza lata . . . vel . . . -is (ALPHITA II p. 43,20).

armentarius, -a, -um. **I** *adi.:* **A** *pastoralis – Hirten-:* WOLFHARD. Waldb. 4,4 (3) sese . . . -o servitio manciparunt. **B** *pecuarius, swaigalis – zum Viehhof gehörig, Schwaig-, Senn-:* CHART. Bund. 400 p. 297,18 (a. 1178) in Uspo domum -am. CHART. Brixin. 65 p. 71,1 curtem. 222 curias. NECROL. III p. 7,11 dedit curiam -am in Lusen. *al. in Alpibus.* **C** *per confusionem i. q. ad armaturam spectans, armamentarius – Bewaffnungs-:* ALBERT. M. eth. 1,3,10 p. 42[b],16 -a *ars* in armando militem *subservit victoriae.*

II *subst. masc.:* **A** *pastor, bubulcus – (Kuh-)Hirt (cf.* GLOSS. III 444,15 St.-S. -us hirtere): **1** *latius:* ALDH. ad Acirc. 140 p. 193,28 armentum, quod -us seu bubulcus procurat. HIST. Daret. p. 200,17 a Faustulo pastore, regis -o. FORM. Sangall. I 12 det . . . in vaccaricia capita XII cum tauro et -o. VITA Cond. 10 (MGMer. V p. 650,24) -um caprariumque Amos *(cf. Vulg. Amos 7,14).* EKKEH. IV. cas. 77[med.] ad . . . -orum coenobii magalia. *al. spirit.:* HAIMIN. Ved. 6 (MGScript. XV p. 398,46) est . . . mihi -us . . . fidissimus *(sc. s. Vedastus).* **2** *strictius i. qui pecuariam tenet, swaigarius – Inhaber eines (Milch-)Viehhofs, Schwaiger, Senner (cf.* GLOSS. III 670,8 St.-S. -us swaiger. *al.):* TRAD. Frising. 1729 (c. 1130/35) novale, quod -us . . . possederat. FUND. Mur. 28 p. 83,11 -i secundum suam conswetudinem habent nomina inventa *eqs.* REGISTR. Geisenf. 24 swaigarii *(suprascr.:* armentarii). *al.* **B** *per confusionem i. q. armarius, scriba – Schreiber:* GLOSS. III 294,38 St.-S. -us cancilari.

III *subst. fem.: pecuaria, curtis stabularia, swaiga – Viehhof, Sennhof, Schwaige (cf.* GLOSS. III 669,66 St.-S. vacceria vel bucerna armentum vel -a suaige. *ibid. al.; de re v. O. Stolz, Die Schwaighöfe in Tirol. 1930. p. 27; Ph. Dollinger, L'évolution des classes rurales en Bavière. 1949. p. 438.451):* CHART. Brixin. 39 p. 47,6 (a. 1174/78) -am in Phlers. CHART. Landeshut. 31 (ed. Th. Herzog. 1959. p. 45,25) quandam -am, quae . . . swaiga dicitur, . . . conferre.

IV *subst. neutr.:* **A** *grex boum – Rinderherde:* VITA Lonogh. 5 (MGMer. VII p. 435,17) vitulum de -o patris mei dabo tibi. CHART. Alsat. 3 (a. 1216) ut domus hospitalis debeat habere unum -um, videlicet CXXVIII vaccas. **B** *pecuaria, swaiga – Viehhof, Schwaige (cf.* GLOSS. IV 196,7 St.-S. -um sueiga): CHART. Welt. app. 4 p. 255,24 (s. XIII.[ex.]) in Raperstorf de -o terciam partem decimae.

***armento,** -are. (*cf.* armare, armamentum) *militibus complere – bemannen:* ACTA imp. Winkelm. I 938 p. 713,44 (a. 1241/46) ut . . . -rentur ex eis *(marenariis)* vackette due.

armentum, -i *n. vel rarius* **armenta,** -ae *f. form.: ?gen. pl.* -ium *(var. l.):* CHRON. Ven. Alt. p. 159,25. *decl. l. acc. pl.* -as *(semper sensu sing.): l. 24.28.34. adde* TRAD. Frising. 549. *al.*

1 *caterva vel grex bestiarum maiorum, pecora maiora – (Großvieh-)Herde, (Groß-)Vieh:* **a** *latius (fere de bobus; de equis: l. 16.18. al.):* DIPL. Karoli M. 188 loca . . . ad pascua -orum et alenda pecora. HAIMIN. Ved. 4 (MGScript. XV p. 398,20) dum . . . pestis . . . paene -a omnia persorberet. FORM. Sangall. II 12 dedi . . . -a equarum atque vaccarum. POETA Saxo 4,240 cum pastores agerent -a gregesque. ADAM gest. 3,44 -a boum et caballorum (ALBERT. M. animal. 6, 115). TRAD. Brixin. 536 IV curtes cum totidem -is. CHART. Babenb. 250 quicquid . . . in -is . . . emendacionis accreverit. ALBERT. M. animal. 22,139 taurus animal est . . . extra -a semper solitarie . . . pascens. *saepe. v. et p. 963,46.* **b** *strictius i. q. bos, vacca – Rind, Kuh (cf.* GLOSS. III 6,59 St.-S. -um hrind. 10,25 -as hrindir. 670,11 -a sueicrinder. *al.):* LEG. Wisig. 8,4,7 iumenta aut -a vel alia pecora. PACTUS Alam. III 7 si domitum -o retullit. FORM. Marculfi 2,15 gregem equorum, gregem -orum. TRAD. Frising. 314 mancipias III, -as III. CAPIT. reg. Franc. 233,13 equi . . . aut -um. TRAD. Frising. 652 -a XII, boves VII et alias iuniores V. DIPL. Karlom. II. 19 hûba cum . . . decem -is. CARM. var. I 22,7 tantum -is sua cura studebat. CHART. Sangall. A 681 cum XL solidis . . . sive in cavallis aut in -is . . . redimendi licentiam habeam. app. B 59 p. 747,21 dantur . . . XII sol., quod pro dimidio -o computatur. CHART. Tirol. notar. I 596[a] cum . . . V -as. *saepe. de bubalis:* HUGEB. Willib. 4 p. 96,10 ibi *(in terra sancta)* sunt -a mirabilia longo dorso et brevis cruribus, magnis cornibus creati *(cf. notam ed.).* p. 96,13. **2** *pecuaria, curtis stabularia, swaiga – Viehhof, Sennhof, Schwaige (cf.* GLOSS. III 444,14 St.-S. -um swaige. *al. v. et p. 963,63; de re cf. p. 963,64):* TRAD. Teg. 290[b] (a. 1157) cum . . . molendinis, -is, alpinis. CHART. Brixin. 39 p. 46,38 domum -i in monte Calkiol . . . hospitali concedimus. TRAD. Welt. 124 locum *(sc. curtile)* considerans aptum esse . . . ad venacionem et ad -um. *al.* **3** *per confusionem i. q. instrumentum (navale) – (Schiffs-)Gerät:* GLOSS. IV 305,32 St.-S. -um gezuiga (armamenta *Vulg. act. 27,19).*

1. Armenum, -i *n.* (*cf.* Ἀρμένιον) *fructus pruni Armeniacae – Aprikosenfrucht (de re cf. p. 963,21):* ALBERT. M. veget. 6,202 -a (-ia *C*) . . . omnibus *prunis* sunt meliora.

2. *armenum, -i *n.* (ἄρμενον) *in imag. i. q. velum – Schleier:* ABBO SANGERM. bell. 3,81 -um (gloss.: velum) cordi tollas, arcisterium addas.

***armerinus** *v.* *hermellinus. **armesarius** *v.* admissarius.

***armiductor,** -oris *m.* **1** *dux belli – Heerführer, Feldherr:* AMALAR. ord. antiph. 4,2 -es constituerunt in militia sua . . . castra tueri per tres vigilias. **2** *auctor, incentor – Anführer, Anstifter:* BERTH. (?) annal. a. 1077 p. 301,49 malorum et facinorum -r et primicerius *(sc. episcopus).* a. 1080 p. 324,44 Heinricum, sacrilegum huius dissipationis -em.

armifer, -era, -erum. *ad pugnam vel bellum pertinens – Kampfes-, Kriegs-:* LIGURINUS 9,194 utque viros . . . ad -os incenderet ipse *(Fridericus)* labores *(cf. Stat. silv. 1,2,96).*

***armifex,** -icis *m.* *faber armorum – Waffenschmied:* CHART. civ. Vratisl. 18 (a. 1254) testes sunt . . . Theodericus -x et alii. 38 magistrum Theodricum -em.

armiger, -era, -erum. *script.* -gher: *p. 965,47.*

I *adi.:* **A** *ad usum armorum spectans – auf den Waffengebrauch bezüglich:* ALBERT. M. eth. 1,3,11 p. 44[a],48 omnis bellica operatio sicut -a, scutifactiva . . . sunt sub militari. **B** *militiae habilis – waffenfähig:* WOLFHER. Godeh. I 31 p. 190,45 imperatoris frater . . . tonsuram . . ., iam -r iuvenis, . . . recipit. **C** *armipotens – waffengewaltig:* ERMOLD. Lu-

dow. 1,5 Caesaris -i . . . gesta (3,108). 4,14 Nortmanni veloces, agiles -ique nimis.

II *subst. masc. i. qui arma portat, scutarius – Waffen-, Schildträger, (Schild-)Knappe:* **A** *de viris arma principis vel viri nobilis ferentibus (cf.* GLOSS. III 183,42 St.-S. scutarius scilkneht, item -r vel spatarius; *de re v. Waitz, Verf.-Gesch. II 2. p. 75):* **1** *latius:* LIBER hist. Franc. 41 p. 311, 27 a retro stans -r eius *(Dagoberti).* PAUL. DIAC. Lang. 2, 28med. regis scilpor, hoc est -r. WIDUK. gest. 1,13 tamquam -r regalis stans secus. LIUTPR. leg. 10 -r huius *(Nicephori)* . . . aeram in ecclesia ponit. VITA Gamalb. 5 pater . . . *filium* -um sibimet . . . fecit armaque . . . suspendit puero. EKKEH. IV. cas. 77 miles . . . occiditur, -r quoque eius . . . suspenditur. TRAD. Welt. 88 -r episcopi. CHART. Oelsn. 19 p. 44,21 testes sunt . . . castellanus, . . . Bogdanecz -r *(sc. ducis). saepe. in imag.:* WALAHFR. carm. 19,5 *(de aquila)* Iovis -r *(cf. Verg. Aen. 5,254. al.).* SMAR. carm. 1,8,8 -i *(sc. nominis)* laudem accipit iste *(sc. pronomen).* NOTKER. BALB. hymn. p. 62 -um . . . Christus te *(sc. Paulum)* scit suum *(cf. notam ed.).* RHYTHM. de Pasch. 24,4 (MG Lib. Lit. II p. 675) hic *(imperator)* eius *(Antichristi)* est vexillifer et principalis -r. *al.* **2** *strictius de viris nobilibus arma principis devotionis causa ferentibus:* CHRON. Salern. 11 p. 17,1 quaero, ut -r meus *(sc. imperatoris)* unus miliarius fiat *Arichis.* RICHER. REM. hist. 2,4 cuius *(regis)* arma dux suscipiens -r praecedebat. THIETM. chron. 6,91 Bolizlavus . . . regi ad aecclesiam . . . incedenti -r habetur. **B** *de viris arma propria ferentibus:* **1** *latius i. q. scutifer, miles serviens – Kriegsknecht, Schildknecht, Dienstmann (cf. P. Kluckhohn, Die Ministerialität in Südostdeutschland. 1910. p. 139sqq.; Schröder-Künßberg, Rechtsgesch. p. 481[46]):* EKKEH. URAUG. chron. a. 1079 rex . . . de -is, quos reliquerat, pene nullum invenit. CHRON. Pol. 1,10 p. 29,6 Ruthenorum clientes et -i. PAX Valenc. p. 606a,39 si . . . clericus aut -r istius patrie spoliet aliquem virum. GALB. Karol. 9 ceperunt primo -i, postea milites depredari rusticos (ANNAL. Egm. a. 1159 p. 167,12. CHRON. reg. a. 1122 p. 60,11 [rec. I]. *al.*). OTTO FRISING. gest. 2,16 p. 119,4 non solum militari ordine, sed etiam -orum tumultuationis assultu subversa sunt *castella.* CARM. de Iuda 2,381 (ed. P. Lehmann, Erforsch. d. Mittelalt. II. p. 274) presidis *(sc. Pilati)* -i. *al. in fabula de bestiis:* ECBASIS capt. 354 lupus . . . convocat -os (*cf.* 206 -r ericius). **2** *strictius i. q. vir nobilis nondum eques factus – Edelknecht (cf. H. Klein, MittGesSalzbLandesk. 80. 1940. p. 106):* ARNOLD. LUB. chron. 4,8 p. 172,4 iuvenes nobiles, qui -i nuncupantur, ad militarem habitum . . . transtulit *imperator.* CHART. Osn. II 322 Everhardus -gher de Bruchterbeke. CHART. Eberb. 467 p. 262,13 universi de Schonenburg tam milites quam -i sive famuli. CHART. civ. Halb. 156 p. 135,5 testes sunt: . . . milites; -i vero: Iohannes de Hessenem nobilis *eqs. al.* **C** *usu communi:* **1** *vir armatus – Bewaffneter:* HROTSV. Gong. 459 haec et perverso nuntiat -o *uxor Gongolfi.* MIRAC. Liutg. II 17. **2** *vir armipotens – Held:* IULIAN. TOLET. Wamb. prol. *(iron.)* indica nobis, -r *(sc. rex Wamba).* CHRON. Pol. 2, 18 de Pomoranis triumphavit *filius regis* . . . rediens -r victor.

armiglossa *v.* arnoglossa. *Pape*

armilausa, -ae *f.* (*germ.* *armjalausaz) *script. et form.:* ermela(us): *l. 62.* -mel-: *l. 60.*

1 *amiculum in lateribus scissum – an den Seiten geschlitztes Obergewand:* GLOSS. III 147,59 St.-S. -elausa gislizzitroch (189,25). **2** *fere i. q. scapulare – etwa: Skapulier:* CARM. Cent. 158 p. 361,1 de fucatione ermelai tuae sine loquor fuco *(cf. ed. in ind. p. 804[b]).*

armilla, -ae *f. script.* -ell(a): *l. 70.*

I *strictius i. q. bracchiale, dextrale, dextrocherium – Armring, -reif(en), Bauge (cf.* GLOSS. I 272,24 St.-S. -a menichum. III 722,4 -a bouge vel brachiale. IV 195,28 -a ristila. *al., de re v. H. Althof, Waltharii Poesis. II. 1905. p. 92sq.):* **A** *proprie:* **1** *spectat ad viros:* LIBER hist. Franc. 18 p. 272, 6 datis . . . balteis et -ellis (-illas *B2a²b¹*) adsimilatis de auro (GESTA Font. 10 p. 32,10 -ae, baltei et calcares fabricantur. WALTHARIUS 1193. *al.*). DIPL. Karoli M. 254 p. 365,8 (spur. s. XI.in.) condite sunt . . . -a Pauli et duas torques. CHRON. Mich. 29 -am auream, quam bangum nominant. OTTO FRISING. chron. 2,50 p. 127,27 Cesar . . . oblato sibi cum -a (anulo *Oros.*) Pompei capite flevit. *al. de signo dignitatis (cf. P. E. Schramm, Herrschaftszeichen und Staatssymbolik. II. 1955. p. 538sqq.):* WIDUK. gest. 1,25 p. 38,8 sumptis . . . -is aureis cum clamide et veterum gladio regum ac diademate *(sc. in coronatione).* 2,1 p. 65,15. 66,10. *v. et supra p. 727,3.* **2** *spectat ad feminas:* ALDH. epist. 3 p. 480, 2 quae *(prostitutae)* . . . -a . . . lacertorum tereti . . . comuntur. ALCUIN. epist. 96 duas direxit -as auri obrizi pensantes XXIIII denarios. LEX Thuring. 28 mater . . . dimittat filiae . . . inaures, vestes, -as. HINCM. annal. a. 876 p. 130,21 imperatrici dona sunt . . . missa pallia et -a cum gemmis. VITA Mathild. II 8 p. 288,35 induerat duas -as mira arte celatas *eqs. al.* **3** *usu communi:* DUNGAL. carm. 2,94 -as grandi gemmarum pondere et auri. WALTHARIUS 613 -as centum de rubro . . . metallo factas transmittam. RUODLIEB V 332 bis sex -as imponit rex operosas, ex quibus octonę solidę non sunt recavatę, plumbo repletę ceu serpentes capitatę *eqs. al.*

B **1** *proverb.:* EGBERT. fec. rat. 1,88 -am portare iuvat, quicumque meretur. **2** *in imag.:* HILDEG. epist. II 100 p. 550,24 tu da illis scutum de sole et ego -as ferreas atque alias armaturas de nube. p. 551,2. **3** *per compar.:* EKKEH. IV. bened. I 31,59 hi *(morbi)* tibi sint sceptra, . . . -a (gloss.: brachiale).

II *latius i. q. circulus – Ring, Reif(en):* **A** *astron. i. q. instrumentum ex anulis sphaeras imitantibus constans – Ringkugel, Armillarsphäre:* ALBERT. M. cael. 2,4,8 p. 228b,34 accideret . . . omnia instrumenta ut astrolabium et -as astronomorum esse falsa. 2,4,11 p. 234a,15. metaph. 11,2,22 p. 646b, 40 instrumenta diversa . . . sicut est -a et instrumentum aequinoctii. **B** *techn. i. q. ansa funis campanae circularis – ringförmiger Griff des Glockenseils:* FOLCUIN. Bert. 2,90 p. 167,7 (chart. a. 867) -am ad cloccam habentem argenti solidos v . . . obtuli Domino. ADREV. Bened. 26 p. 490,40 opere celatorio ex aere deformatae -ae . . . funibus dependebant, quibus campanae . . . pulsabantur. *ibid. al.* **C** *anat. i. q. vertebra – Wirbel:* ALBERT. M. animal. 3,19 venit *vena* sursum ad ultimam -am sive spondilem de -is, quae sunt in collo. 3,76 quod *(animal)* in loco spondilium non habet -as, sed unam continuam cartillaginem. *arcus vertebrae – Wirbelbogen:* ALBERT. M. animal. 14,59 -ae spondilium sicut anuli anulosorum factae sunt ex kartillagine. **D** *usu vario:* RUP. MEDIOL. Adalb. 27 p. 21,17 illa ferrea . . . disrumpitur -a *(sc. vinculum).* EGBERT. fec. rat. 1,1062 quam *(Leviathan)* prius -a . . . forasti ([*cf. Vulg. Iob 40,21*]. *sim.* ANSELM. LEOD. gest. 15 p. 198,1). ALBERT. M. animal. 1,173 in interiori auris est foramen tortuosum sicut -a aeris (2,68 color . . . -ae, quae fit ex aere). *fort. de anulo digiti:* MIRAC. Modo. 11 duas -as aureas . . . sancto vovit digitisque incaute has inserens unam . . . perdidit. *v. et l. 4.*

***armillaris,** -e. *armilla exornatus – mit einem Armreif(en) geschmückt:* ARNULF. delic. 89 hinc -es manicas, hinc torques et murenulas.

armillatus, -a, -um. *armillis armatus – (mit Armschutz) bewehrt:* NOTKER. BALB. gest. 2,17 p. 83,23 visus est . . . Karolus . . . ferreis manicis -us.

***armilline** rinderen (ringelen *ci. ed.*) GLOSS. III 349,47 St.-S.

***armillus,** -i *m.* (*ital. vet.* armella *ab* anima; *cf. Meyer-Lübke, REW³ nr. 475*) *nucleus acini – Weinbeerenkern:* TRACT. de aegr. cur. p. 340,37 ad vulvam constringendam . . . -os i. e. grana uve pulveriza. *v. et* arillus. *Rudolph*

armilustrium *(a. b,* -strum *c)* waffan sliffant *(Pa,* slifon *K)* GLOSS. I 52,11 St.-S.

armipotens, -entis. **1** *adi.:* *fortis in armis, bellicosus – waffengewaltig, tapfer:* BEDA hist. eccl. 5,7 p. 293,10 Caedual -s. PAUL. DIAC. carm. 26,17 vir -s *(sc. Karolus M.).* WALTHARIUS 1328 Hagano -s. CHRON. Albr. a. 774 p. 713,45 Alpes cum -bus Francis exuperans *Karolus M. al.* **2** *subst. masc.:* **a** *vir fortis – Held:* EKKEH. IV. bened. I 35,63

[Pape]

(de Heraclio imperatore) hoste triumphanti pax, vita sit -i. **b** *invasor – Angreifer:* CARM. de Cunone 183 sensit gens gentem, male providus -em *(sc. in aetate ferrea)*.

adv. ***armipotenter.** *more viri fortis – wie ein Held:* VITA Serv. 66 p. 142,17 -r . . . gentium deos devicit.

***armiraglus** *v.* *amiraldus. ***armiscara** *v.* *harmiscara.

armisonus, -a, -um. **1** *armis strepens – waffenklirrend:* ABBO SANGERM. bell. 2,512 -os . . . pedites. **2** *altisonus (instar aeris) – lautklingend (wie Erz):* EKKEB. SCHON. opusc. 11[E] p. 327,34 angelorum curia . . . in exultatione -e vocis . . . te . . . elevavit.

***armities,** -ei *f. armatura – Bewaffnung:* GLOSS. IV 131,31 St.-S. -e gewefini. 196,45 -es geuuapnithi.

***armizo,** -atum, -are. *script.* arma-: *l. 21. armare – bewaffnen:* GLOSS. IV 36,14 St.-S. -o giuuafino. 131,36.

adi. **armizatus,** -a, -um. *(loci spectant ad Vulg. II reg. 6,14, ubi pars codd. add.:* in organis armigatis [armizatis *var. l., gr.* ἡρμοσμένοις]. *cf. ThLL. VI 3. 2538,32sq. s. v.* harm⟨on⟩izatus) **1** *ferro vinctus – mit Eisen beschlagen:* GLOSS. II 324,18 St.-S. organa -a i. mit isine bilekito. **2** *sumptuosus – prunkvoll:* GLOSS. I 417,3 St.-S. -is (arma-*b. d*) preciosis vel giziuchaften.

armo, -avi, -atum, -are.

armis instruere, exornare – bewaffnen, (aus)rüsten (medial. i. q. arma induere – sich rüsten, e. g. l. 30.39):

I *proprie:* **A** *strictius de hominibus:* **1** *gener.:* WALTHARIUS 1309 brevibus gladiorum . . . telis -ti . . . accedere. WIDUK. gest. 1,6 quibus *(cultellis)* -ti . . . sub sagis suis procedunt. THIETM. chron. 4,73 miles . . . haec ad vindicanda -ari iubetur. 6,7 concives adversus . . . regem -antur. COSMAS chron. 2,35 p. 132,6 marchio . . . a subulco usque ad bubulcum -tos omnigena specie ferri, a subula usque ad stimulum, omnes iubet paratos esse ad bellum. ANNAL. Disib. a. 1095 p. 16,19 feminae . . . -tae incedebant. ANNAL. Ianuens. I p. 39,31 Ianuenses . . . -ti cum loricis et ensibus galeas . . . ascenderunt. II p. 71,21 potestas . . . fecit -are popolum totum. *saepe. refl.:* THIETM. chron. 5,3 Herimannus . . . contra Heinricum se -vit. ANNAL. Ianuens. III p. 61,14 quam plures . . . se -verunt et amicos suos -ari fecerunt. *al. in imag.:* WALAHFR. carm. 63,6,4 Maria virgo te . . . servet, -et, protegat. WALTH. SPIR. Christoph. I 13 iuvat . . . nos fide potius -ari quam ferro. CHART. Mog. A 451 p. 358,37 (dipl. Heinr. V.) omnium . . . manus in nos . . . -at *archiepiscopus. al. v. et supra p. 241,68.* **2** *publ. et iur.:* **a** *spectat ad usum legibus interdictum:* LEX Alam. 9 si quis in curte episcopi -tus contra legem intraverit. CAPIT. reg. Franc. 293,37 ut, quicumque ex clero esse videntur, arma militaria non sumant nec -ti incedant. *al.* **b** *spectat ad munus militare:* CAPIT. reg. Franc. 167,6 ut . . . fideles . . . -ti veniant, id est . . . cum lorica et scuto, ancipite atque fuste. EPIST. Meginh. 18 p. 212,3 cum semper bini *(sc. ministeriales)* singulos -are consueverint. **B** *latius:* **1** *de navibus:* **a** *armamentis instruere, in bellum expedire – fahrbereit oder kriegsbereit machen:* OTTO FRISING. gest. 1,34 -tis . . . navibus Greciae fines ingrediuntur. ANNAL. Ianuens. I p. 61,21 galeas -are dimiserunt, vela et remos in custodia posuerunt (p. 71,7 g. et sagitteas. III p. 116,17. *ibid. saepe*). II p. 86,15 furtim lignum unum -verunt. *al. v. et l. 61. p. 968,60.* **b** *(militibus) complere – bemannen:* ANNAL. Ianuens. I p. 22,16 navem . . . de quadringentis viris -tam . . . abstulerunt. III p. 136,13 -te fuerunt de hominibus civitatis galee (IV p. 150,23 cum lignis -tis h. et trabuchis vetare . . . navium exitum). *ibid. al.* **2** *de locis:* **a** *munire – befestigen:* OTTO FRISING. gest. p. 2,28 (epist.) quos *(pontes)* ipsi -verant et incastellaverant. **b** *occupare – besetzen:* ANNAL. Ianuens. IV p. 46,26 -te (-ti *N*) . . . sunt omnes porte -torum nobilium. **3** *de bestiis i. q. aliquem aptum reddere ad pugnandum – kampffähig machen, bewehren:* ALBERT. M. animal. 12,225 cornua . . . in capite posuit *natura,* eo quod ibi . . . melius -ant animal (*sim.* 12,222).

II *translate:* **A** *(sub)ornare, donare – versehen, ausstatten:* **1** *rebus corpor.:* WALTH. SPIR. Christoph. I 15 olim fatuis -tę facibus *puellae.* ADAM gest. 2,52 mille navibus . . . -tus Chnud occeanum transivit. *al.* **2** *rebus spirit.:* ALDH. ad Acirc. 112 p. 151,17 divisio dupla gemino -ta tempore. WALAHFR. Gall. 1,3 mentem serpentino furoris -vit veneno *(cf. Verg. Aen. 10,140).* WALTH. SPIR. Christoph. I 4 adolescentis industria . . . zelo pietatis -ta. BERTH. (?) annal. a. 1078 p. 308,11 apostolica auctoritate fiducialiter linguatus et -tus. STATUT. ord. Teut. p. 129,22 fac eum . . . celestibus -ari presidiis. *al. refl.:* WALAHFR. Wett. 374 se fraude . . . -vere . . . Saffira et Annanias. **B** *(prae)parare – vorbereiten, bereit machen:* PASS. Leod. 19 (MGMer. V p. 300,7) a diabolicis viris . . . -batur consilium. WALAHFR. Blaithm. 119 precor sensus -are viriles. BERTH. (?) annal. a. 1077 p. 299,47 omnes in id ipsum -ti bellum. **C** *corroborare – bekräftigen:* CHART. Meckl. 13772 p. 19,30 (a. 1279) scripta presentia . . . sigillo nostro -vimus. **D** *inducere, commovere, incitare – bewegen, veranlassen, antreiben, aufhetzen:* WALAHFR. Blaithm. 100 caterva Danorum . . . furiis -ta malignis. TRAD. Ratisb. 157 hac . . . cogitatione -tus . . . tradidit . . . proprietatem. THIETM. (?) chron. 5,24 cum . . . appareat, que turba iniquitatis ad hec perpetranda eum -verit. NORB. IBURG. Benn. 14 p. 879,40 pacis . . . prolixitas . . . vulgus ignobile . . . in maiores -vit. OTTO FRISING. chron. 4,19 p. 208,37 proprias adversus eum *(Iohannem)* oves -vit *Theophilus. al. c. inf.:* THIETM. chron. 3 prol. **E** *augere – steigern:* THIETM. (?) chron. 5,29 Bolislaus . . . impietatem suam ad confringenda federa pacis . . . in tantum -vit, ut *eqs.* **F** *techn. i. q. applicare – darüberziehen:* HERACLIUS 5,17 desuper ipsas *(petulas)* -vi (ornavi *P*) vitrum.

adi. **1. armans,** -antis. *qui aliquem aptum reddit ad pugnandum – bewehrend:* ALBERT. M. animal. 4,108 membra . . ., quae sunt -ia ad proelium sicut dentes, cornua et ungulae.

2. armatus, -a, -um. *armis instructus, arma ferens – bewaffnet, gerüstet, waffentragend (usu praed.: v. supra p. 967,27sqq.):* **I** *proprie:* **A** *strictius de hominibus (de militibus gravis armaturae: l. 39.45. al. cf. p. 969,4):* **1** *gener.:* BEDA hist. eccl. 1,12 p. 26,8 legio. WIDUK. gest. 1,36 p. 52,20 tota nocte illa -i erant Saxones. 1,38 p. 57,15 misit legionem Thuringorum cum raro milite -o (THIETM. chron. 6,49. OTTO FRISING. gest. 2,21 p. 124,30. *saepe. remissius de angelis:* HROTSV. Gall. I 12,7 astiterunt mihi . . . milites -i . . . promittentes auxilium). THIETM. (?) chron. 4,37 nudis pedibus et -is manibus venerunt. COSMAS chron. 3,35 p. 206,10 hostium -a mille milia. OTTO FRISING. gest. 2,18 p. 120,9 equitum -orum. CHRON. Worm. p. 174,18 ruteros -os, equites et pedites. *saepe. v. et p. 969,52. per enallagen i. q. ad exercitum spectans – Heeres-:* LIGURINUS 4,27 favor -us turbaeque . . . plausus equestris . . . mulcebat principis aures. **2** *iur.:* **a** *spectat ad iusiurandum:* LEX Ribv. 37,1 coniurare debent cum dexteras -as (dextris -is, dextera -a *var. l.*). 69,1. **b** *spectat ad usum legibus interdictum:* LEX fam. Worm. 23 si quis . . . domum alterius cum -a manu introierit (DIPL. Heinr. II. 501[a] p. 640,41). *al.* **c** *spectat ad munus militare:* CAPIT. reg. Franc. 75 cum hominibus . . . bene -is ac preparatis . . . venire. **d** *spectat ad conditionem:* CONC. Karol. 14 p. 86,25 nulli . . . laicorum sive ex manu -a vel ex aliis ordinibus. **B** *latius:* **1** *de navibus i. q. armamentis instructus, in bellum expeditus – fahrbereit, für den Krieg ausgerüstet:* ANNAL. Ianuens. I p. 160,6 invenerunt galeas -as, quas . . . vassalli iudicis armaverunt. p. 167,31 in galea bene et honeste -a. II p. 104,7. *ibid. al.* **2** *de bestiis i. q. aptus ad pugnandum – kampffähig, bewehrt:* ALDH. ad Acirc. 50,1 -os dentibus apros. 97,1 *(de ariete)* sum . . . -us rugosis cornibus horrens. *ibid. al.*

II *translate:* **A** *(sub)ornatus, praeditus – ausgestattet, versehen:* ALDH. virg. I 11 p. 240,9 coenubialis militiae pugiles frontem vexillo crucis -am . . . offerentes. NOTKER. BALB. gest. 2,8 p. 62,2 ad Karolum serietate sobrietateque semper -um. ADAM gest. 4,7 Sconia est . . . -a viris, opulenta frugibus. **B** *tutus – geschützt:* ALBERT. M. animal. 1,120 appositio autem additamentorum in quibusdam *(ossibus)* est, ut sint -a *eqs.* **C** *minitans – drohend:* CHART. Pomm. B 864

p. 164,30 (a. 1266) nec pro suis amicis ... preces -as porrigant.

subst. **1. armatus,** -i *m.* *vir armatus, miles, eques – Bewaffneter, Krieger, Ritter (de militibus gravis armaturae l. 5.8.12. al. cf. Waitz, Verf.-Gesch. VII. p. 115):* WIDUK. gest. 2,19 cum novem tantum -is iter arripuit. BERTH. (?) annal. a. 1076 p. 281,48 cum manu -orum vesana aecclesiam irrumpere. ANNAL. Pegav. a. 1132 rex ... modicum ... ducens exercitum, mille ... et quingentos tantum -orum. ANNAL. Ianuens. IV p. 92,11 milites CXX ... inter archatores, balistarios et alios -os. STATUT. ord. Teut. p. 112,21 si clamor ... exortus fuerit, -i se obicient. CHART. Stir. III 71 p. 133,29 cum viginti quatuor -is ferre auxilium. *saepe. v. et supra p. 958,36.* *c. emphasi de praestantia:* THIETM. chron. 7,71 rex ... predaciones aecclesiarum fortis -us vendicavit. 8,18 Heinricus ... fortis -us obiit.

2. armata, -ae *f.* *turma, legio – Heeresabteilung, 'Armee':* COSMAS chron. 3,42 p. 216,1 tres -as, quas vocant hospitum legiones, iubent extra castra ire *Ungari eqs.*

Armoniacus *v.* Ammoniacus.

armoracia (am-, -mon-, -riaca, -rica, -tia, -ea *sim.*), -ae *f. vel raro* **armoracium,** -i *n.*

1 *lapsana – Ackersenf (Sinapis arvensis L.):* ANTIDOT. Bamb. 14 -ci semen, quod alii rapistria dicunt. ALPHITA I p. 277,5 antinoracea (armoracea *var. l.*) rapistrum idem. p. 278,19 armonata, id est semen rapistri. II p. 8,27 amoracea. *al.* **2** *raphanos agria – wilder Rettich, Hederich (Raphanus raphanistrum L., cf. Fischer-Benzon, Gartenflora. p. 117sq.):* GLOSS. III 524,10 St.-S. armonica rapistrum hedruch. 535,4 -riaca heiderub. 547,46 -iaca (-naca *b*) hederich. *ibid. al.* **3** *rumicis species – stumpfblättriger Ampfer (Rumex obtusifolius L., cf. Fischer-Benzon, op. cit. p. 115):* GLOSS. III 478,9 St.-S. -tia mênva. *ibid. al.* **4** *pimpinella – (kleine) Bibernelle (Pimpinella saxifraga L., cf. Fischer-Benzon, op. cit. p. 115; H. Marzell, Gesch. u. Volkskunde der deutschen Heilpflanzen. ²1938. p. 154):* GLOSS. III 525,18 St.-S. arimorana bibnel. 534,47 -cia bibenelle. *ibid. al.*

1. armus, -i *m.* *script.* arb-: GLOSS. IV 260,5 St.-S. *form. acc. pl.* -ora: IOH. DIAC. cen. 2,133.

I *strictius i. q. humerus, scapula – Schulter(stück), Vorderbug (cf.* GLOSS. IV 35,51 St.-S. arma ab -is i. bougin nuncupantur. 36,20 -us scapula vel puoch. *saepe):* **A** *proprie:* **1** *gener.:* **a** *de bestiis:* WANDALB. mens. 21 apri lato configere ferro -os. NOTKER. BALB. gest. 2,8 p. 61,3 inter -um et guttur *uri.* EGBERT. fec. rat. 1,314 mantica mulorum lumbos, eques ulcerat -os *(cf. Hor. sat. 1,6,105).* EKKEH. IV. cas. 54med. cum -os et caeteras victimarum portiones semicrudas ... vorassent *Ungari.* CHART. Pruss. I 105,14 de qualibet fera ... -um dextrum ... reddere. TRAD. Westph. IV p. 63,13 *solvit* unum -um vaccinum. *al.* *in imag.:* HUGO FLAV. chron. 2 p. 397,11 -um in sacrificio et dextrum acceperat separatum *eqs. (cf. Vulg. lev. 7,33sq.).* **b** *de hominibus:* ALBERT. STAD. Troil. 5,195sq. *Penthesilea* exilit armata, probat -os et probat arma, an fore concordes -us et arma velint. **2** *anat.:* IOH. IAMAT. chirurg. 6,5 os -i ad inferiora decursi. ALBERT. M. mot. proc. 1,2 p. 50,18 brachium movetur in iunctura -i. p. 50,29 in motu ... brachii ... stat -us sive humerus. *ibid. al.* **B** *meton. i. q. fornix pontis – Brückenbogen:* CHART. Lamb. Leod. 365 p. 450,4 (a. 1243) ab utraque parte ab -is pontis, qui theutonice vocantur bughe.

II *latius:* **A** *de avibus i. q. os brachii, radius (alae) – Oberarmknochen (des Flügels):* FRID. II. IMP. art. ven. 1 p. 75,23 vertebrum primi ossis ale, quod os medici dicunt -um. p. 76,6.30. 83,1. *ala – Flügel:* GLOSS. III 18,53 St.-S. -us ala. **B** *de hominibus i. q. bracchium, lacertus – (Ober-)Arm:* ANSCAR. mirac. Willeh. 24 -um ad omnia opera ... inertem habuit. FRID. II. IMP. art. ven. 2 p. 153,31 teneat *falconarius* ... partem brachii, que est ab humero usque ad cubitum, que dicitur -us, descendentem recte.

2. *armus, -a, -um. (*cf.* eremus) *desertus – verlassen, wüst:* ANNAL. Ianuens. I p. 114,14 Lauricia ... civitas ... -a (gloss.: id est deserta) manebat nisi ecclesia episcopalis. *v. et* *alpisermus.

***arna,** -ae *f.* (*cf.* ἀρνός) *ovicula – Lamm (per compar.):* HUGO TRIMB. laur. 159 (add. p. 309) verna Dei Barna mitis et mitior -a. *v. et* agna *et ThLL. II 624,33.*

arnaglossa *sim. v.* arnoglossa.

***arnasia, *arnesia (-um)** *v.* *harnesium.

***arnica** (arinca, artinca *sim.*) *f.* *(orig. inc.; cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. I. p. 406) herba quaedam salutaris (sc. ex familia Asteracearum) – Wohlverleih, Arnika (Arnica montana L., cf. Marzell, op. cit. p. 400; v. et Diefenbach, Gloss. p. 49c):* GLOSS. III 107,15 St.-S. arinca (-a *F*) wolviszeisila (294,37 -a). 549,10 artinca woluesdistele (*a. c, cf.* 535,55 arcinca), steindistel *(b). ibid. al.*

***arnidum,** -i *n.* *(orig. inc.) substantia quaedam dulcis – eine süße Substanz:* ALBERT. M. animal. 8,166 cibant eas *(apes)* humore dulci, qui tamen mel non est, sicut ex aqua -i et aqua liquiritiae (*de re cf.* 8,172).

arniglossa *sim. v.* arnoglossa.

arnion *n.* (ἀρνίον) *agnus – Lamm:* DYASC. p. 32b Greci arion *(sic)* agnum appellant.

***arnixia** *v.* *harnesium.

arnoglossa, -ae *vel rarius* **arnoglossus** (-os), -i *f. (m.: l. 46)* (ἀρνόγλωσσον) *script.:* arao-: GLOSS. III 599,8 St.-S. arâglossos. armi-: GLOSS. IV 131,34 St.-S. arna-: *l. 34.40.* arne-: *l. 31.* arni-: ANTIDOT. Bamb. 15. GLOSS. IV 36,23 St.-S. arro-: GLOSS. III 512,10 St.-S. -clo-: *l. 33.* -golsa: GLOSS. III 579,20 St.-S. -os(a): *l. 31.33.36.40. saepe.* -xa: GLOSS. IV 368,20 St.-S.

1 *plantago maior – Breitwegerich (Plantago maior L., cf. Fischer, Pflanzenkunde. p. 248sq.):* AESCULAPIUS 5 p. 10,2 -ae seminis coclearia tria ... dato (TRACT. de caus. mul. 55 arneglose. *al.*). PAUL. AEGIN. cur. 176 p. 102,1 -ose (*3,31,3* ἀρνογλώσσου) suci (ANTIDOT. Sangall. p. 81,46 cum succo de cimas rubi et -closis. ANTIDOT. Glasg. p. 159,3 arnaglossi sucus. GLOSS. Roger. III 739 succus plantaginis, lanceolate et -e. *saepe*). 198 p. 125,27 degustare ... intubam et -am (-osam *A*). GLOSS. med. p. 10,6 -a, hoc est lingua berbena. ODO MAGD. herb. 197 herbam, quae nostra lingua plantago vocatur, hanc -am Graecus vocat *eqs.* CONSTANT. AFRIC. grad. p. 355,27 -a frigida et sicca. GLOSS. Salern. p. 9a,17 plantago, quinquenervia, arnaglosa. GLOSS. III 533,7 St.-S. -a, plantago, centenervia, lingua agni, weigebreite. IV 228,20 -osa i. uuegarih maior. ALBERT. M. veget. 6,291. *saepe. v. et supra p. 396,33.* **2** *plantago minor – Spitzwegerich (Plantago lanceolata L., cf. l. 35):* GLOSS. III 100,48 St.-S. plantago minor vel -a minner wegerich (171,28). WALTH. AGIL. med. 6 p. 99,15 *balneum* lanceolati -i. *ibid. al. v. et* *agnaglossa.

arnoricus *v.* ager *p. 375,54.* **arnotinus** *v.* annotinus.

arnugenes *v.* argemone. **arnus** *v.* annus.

aro, -avi, -atum, -are.

terram aratro subvertere – pflügen, ackern (subi. fere anim.; res: l. 63. p. 971,6.9. al.; de re cf. A. I. Njeussychin, Die Entstehung der abhängigen Bauernschaft. 1961. p. 39sq.): **I** *gener.:* **A** *proprie:* SERMO de sacril. 13 quicumque ... ad agrum -andum ... per lunam sibi fieri impedimentum credit. CONC. Karol. 22B,2 ante missam licentia sit -andi et seminandi. LEX Saxon. 66 boves, quibus -ari potest. THIETM. chron. 7,15 pecus -ans minavit *rusticus.* REGISTR. abb. Werd. 6,6 p. 175,14 tempore veris et autumni quandiu -atur et seritur. CHART. Wetzlar. I 62 p. 20,12 equum obtimum ipsum mansum tunc -antem. *al.* **B** **1** *in imag.:* **a** *spectat ad praedicationem, legem divinam:* WILLIB. Bonif. 5 p. 22,4 inculta cordium arva evangelico -ta vomere. HILDEG. scivias 1,3 p. 413B iustitia legis meae, quae -ta et culta est in sanguine Filii mei. **b** *spectat ad librum scribendum:* EKKEH. IV. (?) prol. Gall. p. 1097,4 agrum ... usque limitem -are, quem ipse *(Walafridus)* inaratum ... reliquerat. **c** *spectat ad operam perditam:* BERNH. GEIST. palp. 1,115 nisi litus -as, tibi praebendas dat *curia* ([*cf. Ov. epist. 5,116. al.*]. HEINR. WIRZ. cur. 80). **2** *alleg.:* HRABAN. univ. 19,1 p. 505A -are praedicationis est officium exercere (22,14 p. 611A). *ibid. al.* **C** *translate:* **1** *sulcare – (durch)furchen:* WALTH. SPIR.

[Pape]

Christoph. II 4,50 nobis magnum restat maris aequor -andum *(cf. Verg. Aen. 2,780)*. CARM. Bur. B 102,3,1 equora raptor -at. **2** *perarare – überziehen, durchziehen:* THEODULF. carm. 28,174 quos *(nummos)* Arabum sermo sive caracter -at. CARM. de cal. Leod. 8,10 (MG Lib. Lit. III p. 632) corpus -ant rugę *(cf. Ov. ars 2,118)*. *pervadere –durchdringen:* METELL. Quir. 52,14 quem sepelire parat, plurima pestis -at. **3** *terere – (zer)kratzen:* NIVARD. Ysengr. 6,340 stuppeaque ipsius *(rustici)* sagmata corpus -ant. **4** *exarare – niederschreiben:* MEGINH. FULD. Alex. 15 quae hic nostris manibus inordinate -ta videntur. PAUL. FULD. Erh. 2,1 librum. **5** *cingere – umgeben:* ERMOLD. Ludow. 4,376 clamidem . . ., aureus in gyro quam quoque limbus -at.

II *iur.:* **A** *spectat ad arationem illegitimam campi alieni:* LEX Sal. Merov. 27,31 (cod. A 1) si quis campo alieno -verit extra consilium domini sui. LEX Baiuv. 13,6 si quis messem vel pratum alterius -verit usque ad tres sulces. CHART. episc. Spir. 370 p. 336,25 (a. 1273) excessisse metas suas in -ando. *al.* **B** *spectat ad debitum opus araturae:* LEX Baiuv. 1,13 andecingas legitimas . . . -are, seminare, claudere. CHART. Sangall. A 120 unum iuchum -are, sicut mos est in domnico -are. CAPIT. reg. Franc. 32,62 de mansis, qui -are debent. 93,6 operas, collectiones frugum, -are, sementare . . . exigere. TRAD. Frising. 523[b] -ant *barscalci* dies III tribus temporibus in anno. *ibid.:* Hroadfrid -at pleniter. COD. Lauresh. 3671,5 huba ingenualis, quę . . . -at, colligit et recondit. REGISTR. abb. Werd. 2,3 p. 17,11 unum iugum . . . proscindere, id est gibrakon, dehinc -are. REGISTR. Patav. II p. 76,21 -ant *hůsmanni* . . . in hovesacha XCIV araturas in anno. *saepe. v. et supra p. 856,51.858,38.72.* **C** *spectat ad culturam propriam:* TRAD. Patav. 92 p. 80,11 (a. 985/91) quod *(praedium)* tempore presenti Boemani insidendo -bant. *v. et supra p. 857,46.* **D** *spectat ad novale:* CHART. Rhen. inf. I 12 (a. 799) eundem rothum in terra aratoria, quicquid in eo umquam -tum fuit, dedi (*sim.* 13). **E** *spectat ad mensuram agri:* TRAD. Scheftl. 139 (a. 1167/71) in uno campo quattuor iugera . . ., in tercio, quantum una die et dimidia -ari potest.

adi. **1. arandus,** -a, -um. *arabilis – pflügbar, Acker-:* CHART. Fuld. B 220 (a. 780/96) terram -am. *v. et l. 44.*

2. aratus, -a, -um. **1** *proprie i. q. excultus – bebaut:* DIPL. Heinr. II. 317 in Cremasa . . . -um predium non habetur. DIPL. Heinr. IV. 212 cum bene -is agris. CHART. Hall. I 93 p. 97,6 decimam de omnibus pratis, -is seu in futurum arandis ([*cf. notam ed.*]. *sim.* 136 p. 131,7). CHART. Brixin. 210 p. 200,38 cum . . . terris -is, pradivis, buscivis. **2** *translate i. q. rugosus – faltig, runzelig:* EBO BAMB. Ott. 2,17 p. 643,7 non contractam rugis faciem -a frons asperabat.

subst. **1. arans,** -antis *m. arator, agricola – Pflüger, Bauer:* ARBEO Emm. 23 p. 57,28 a quibusdam -bus in agro. ERMOLD. Pipp. 1,110 esurit hic noster . . . -s.

2. arata, -ae *f. aratio – das Pflügen:* CONC. Merov. p. 82,14 de opere . . . rurali, id est -a (-am *T. I*, aratu *B*) vel vinea vel sectione, . . . censuimus abstenendum (*inde* CAPIT. reg. Franc. 14,14).

arogrillus *v.* choerogryllus.

aroma, -atis *n.* (ἄρωμα) *script.* aru-: *p. 972,34. plerumque plur.; sing.: p. 972,43.45.46.*

I *odoramentum, condimentum, planta vel species odorifera – Duft-, Würzstoff, Spezerei, duftende Pflanze oder Droge (cf.* GLOSS. III 410,27 St.-S. -ta bimente. *al.):* **A** *gener.:* **1** *proprie:* AETHICUS ISTER 42 -ta nec pigmentum ad nullum opus visum. EINH. Karol. 16 p. 19,23 inter . . . -ta et ceteras orientalium terrarum opes ingentia . . . dona. NOTKER. BALB. gest. 1,16 p. 20,2 murem . . . -bus condivit. CONSTANT. AFRIC. theor. 5,103 p. 24a[v] odorifera . . . aut flores sunt aut -ta. HONOR. AUGUST. cant. 4,16 p. 429[B] -ta sunt odoramina, scilicet fructus arborum praedictarum *eqs.* LAMB. LEOD. Matth. I 536 quis usus in his, que semper -ta pixis clauserit? CARM. Bur. B 132,5[b],6 redolent -ta, cum cinnamomo balsama. ALBERT. M. veget. 7,58 vina et -ta meliora sunt in montibus. *al. v. et p. 973,3.31. de signo sanctitatis, miraculis:* STEPH. COL. Maurin. 9 putares ipsos *(fratres)* . . . secum, quoquo ibant, circumferre -ta. PRIMORD. Windb. 3 p. 562,31 odorati sunt *praetereuntes* . . . -ta absque specie aromatica. *al.* **2** **a** *in imag.:* RADBERT. Arsen. 2,13 p. 79,36 secum ubique -ta virtutum portavit (HRABAN. epist. 34 p. 468,14. *cf.* VITA Filib. 5 [MGMer. V p. 587,11] honustus virtute -um). NICOL. I. epist. 90 p. 510,4 plantes . . . honestorum odoriflua morum -ta. VITA Aldeg. I 4 (MGMer. VI p. 88,4) carnalis facultas evanescit . . ., et omnia -um virgulta florescunt. CHART. archiep. Magd. 315[b] p. 404,36 reliquias . . . cum -bus bone voluntatis obtulimus. *al.* **b** *per compar.:* RADBERT. Arsen. 2,12 p. 79,4 *egit Arsenius*, plane quod -ta solent. SALOM. II. epist. 24 p. 409,27 opinio . . . virtutum . . . redolentium more flagrantissimorum -um (-om *B a. corr.*). **c** *alleg.:* HRABAN. univ. 19,7 p. 523[C] -ta varia virtutum ornamenta significant (p. 524[A.B]). **d** *meton. de virtutibus ipsis:* MEGINFR. Emm. 4 (PL 141,975[A]) quas *(personas)* odor -um eius . . . adduxit. **B** *spec.:* **1** *species ad condiendos mortuos adhibenda – Einbalsamierungsmittel:* MILO Amand. 6 (MGMer. V p. 472,27) -ta pigmentariorum arte confecta humana nequaquam . . . sinunt putrescere cadavera. HROTSV. Sap. 8,1 corpuscula -bus condimus (WIPO gest. 37 p. 58,5. EBO BAMB. Ott. 3,26[ex.] *al.*). *al. v. et p. 973,61.* **2** *tus, thymiama – Weihrauch, Räucherwerk:* IDO Libor. 11 cum crucibus et vexillis turibulisque cum -bus. ADAM gest. 3,27 p. 170,22 fumo delectatus -um. *al. per compar.:* BRUNO QUERF. Adalb. A 24[ex.] fervet in eo spes . . ., tamquam in . . . altari accensa -ta flagrant. IOCUND. Serv. praef. (MG Script. XII p. 89,14) sicut -ta nisi incensa odorem . . . non expandunt, ita *eqs.* **3** *medicamentum odoriferum, suffimentum medicinale – wohlriechendes Medikament, medizinisches Räuchermittel:* PAUL. AEGIN. cur. 248 si vero cronica fiat dispositio, utendum suffumigationibus ex -bus (*3,73* διὰ ἀρωμάτων). TRACT. de caus. mul. 37 carbones in cacabo mittis et arumata desuper et sic fomicabis. HILDEG. caus. 1 p. 23,36 -ta et aliae medicinae in . . . arena *maris* sunt. phys. 1,172 p. 1195[C] pulvis iste . . . malos humores in homine velut bona -ta perscrutatur. *al. in imag.:* VITA Udalr. Cell. II 16 (8) orationum suarum -bus vulnera Salvatoris . . . inunxit.

II *odor suavis – Duft, Wohlgeruch:* **A** *proprie:* HILDEG. phys. 7,43 formica . . . de humore illo crescit, qui -ta educit. CARM. Bur. B 103,1,2[a],17 uni unam negans, . . . -um virgulam *(cf. Vulg. cant. 3,6)*. HEINR. WIRZ. cur. 574 locus . . . spirat -a novum. *de signo sanctitatis:* HROTSV. Sap. 5,23 decidentia frusta . . . corporis dant flagrantiam paradisiaci -is. **B** *in imag.:* NICOL. BIBER. carm. 1297 (ed. Th. Fischer. 1870) dicite de Roma, quod ibi fidei sit -a.

aromatarius, -i *m. medicamentarius – Apotheker:* MATTH. PLATEAR. gloss. p. 382[o] hoc *(sc. sorditiem alvearium apum)* ponunt boni -i et non ceram albam.

***aromaticalis,** -e. *aromaticus, condimentarius – Duft-, Gewürz-:* OLIV. hist. reg. 105 camelorum multitudo . . . species -es et alias merces preciosissimas . . . deferebat.

***aromaticitas,** -atis *f.* **1** *natur. i. q. odor proprius – spezifischer Duft, Geruch:* URSO gloss. 12 p. 37,13 quae *(lilium et viola)* aquae infusione ferventis . . . in sua -e mutantur et gravia odore efficiuntur. ALBERT. M. veget. 6,407 eius *(polii)* caput est . . . gravis odoris cum quadam -e. ALBERT. M. (?) animal. quaest. 4 app. 2 p. 148,44 amittit *muscus* -em suam. *sapor aromaticus – würziger Geschmack:* ALBERT. M. animal. 23,32 cynamulgos avis . . . comeditur propter -em eorum, quibus nutritur. *al.* **2** *medic. i. q. salubritas odoris – heilsame Duftwirkung:* MATTH. PLATEAR. gloss. p. 367[E] calida est *carpobalsamum* . . . propter sui naturam igneam, confortativam propter -em. WALTH. AGIL. med. 135 p. 216,30 cum medicinis compositis ex diversis speciebus, in quibus sit . . . -s. ALBERT. M. veget. 4,78 melior est . . . *planta*, si crescit in montibus altis, eo quod . . . virtus eius et -s ex . . . calore effecta est fortior. 6,154. *al.*

aromaticus, -a, -um. (ἀρωματικός) *script.* ha-: DYASC. p. 1[a].

I *adi.:* **A** *odorem suavem exhalans – duftend, Wohlgeruch ausströmend:* **1** *gener.:* **a** *proprie:* AETHICUS ISTER

81 p. 62,5 Parnassus ... -is radicibus ... saluber. EPIST. Worm. I 65 bdellium ... est arbor -a. CAES. HEIST. hom. II p. 84ᵃ specionaria, quae aromata terit ..., manus -as habere consuevit. ALBERT. STAD. Troil. 4,669 -us, non rusticus halitus oris. ALBERT. M. veget. 1,180 quaedam *arbores* sunt -ae et quaedam non; -arum autem quarundam radix est -a *eqs.* 2,134 spirituale ... humidum ... erit -um, delectabilem habens odorem. *al.* *de signo sanctitatis, miraculis:* MILO Amand. 7 (MGMer. V p. 478,20) obtulit se *sanctus* obtutibus ... incorruptione ... membrorum suave flagrantium quasi -us. MIRAC. Cuneg. 76 pulverem busto avulsum in -am herbam fuisse conversum. *al. v. et p. 972,2.* **b** *in imag.:* SEDUL. SCOT. carm. 2,72,21 cuius *(episcopi)* -um transcendat sidera votum. *al.* **2** *pharm.:* ANTIDOT. Berolin. 34 antidotum tyriaca -a. ANTIDOT. Glasg. p. 145,29 oleo -o. TRACT. de aegr. cur. p. 112,35 vinum subtile ... et -um. ALBERT. M. veget. 4,78 si planta aliqua est de speciebus -is medicinalibus. *al. adde:* IOH. NEAP. Sever. 19 ut ... nulla virtus -ae obicis ebullienti tabo compesceret. *in nomine plantae:* PAUL. AEGIN. cur. 211 p. 149,7 calami -i ([*3,48,3* καλάμου ἀρωματικοῦ]. ANTIDOT. Augiens. p. 47,27. COMPOS. Matr. 75,10. *saepe*). **B** *aromata continens – Duftstoffe enthaltend:* CONR. EBERB. exord. 3,16 p. 1074ᴮ fragrantiam sensit, ac si cellam -am ... introisset. *in imag.:* CHART. Westph. VI 880 (a. 1267) ingenialis virtus ... consiliorum -am constituit apothecam. **C** *suavis – angenehm, aromatisch:* RAHEW. gest. 4,72 p. 318,3 civitas ... diversis odoribus -is plena redolebat. Ps. GALEN. anat. 8 p. 187ᴬ discernunt *homines* ... inter extremos *odores* tantum, scilicet inter foetidum et -um. CAES. HEIST. mirac. II 1,33 p. 61,1 quatinus *vestis* ... odorem contraheret -um (aromatum *1*ᵇ·ᶜ). *al.* *in imag.:* ALBERT. M. euch. 3,1, 2,1 p. 239ᵃ,34 habet *sacramentalis cibus* ... saporem ... virtutis ex anima, qui est sapor -us (3,1,2,3).

II *subst. neutr.:* *quod odorem suavem exhalat – Duftendes, Wohlgeruch Verbreitendes:* ALBERT. M. bon. 199 p. 123, 13 odor malorum, id est pomorum vel huiusmodi -orum. ALBERT. M. (?) animal. quaest. 4 app. 2 p. 148,49 omnia -a necesse est esse calida. *al.* *suffimentum – Räuchermittel:* ALBERT. M. animal. 10,47 fiat suffumigatio mulieri ex -is et dirigatur fumus ad matricem. 10,73.

aromatizo, -atum, -are. **1** *aromatibus condire – einbalsamieren:* ADEMAR. hist. 2,25 corpus eius *(Karoli Magni)* -tum ... est. 3,38 quod *(caput)* -tum rex ... auro cooperuit. **2** *odoribus adiuvare vel proficere – durch Duftwirkung günstig beeinflussen:* CONSTANT. AFRIC. grad. p. 354,6 membra ... -ando confortat *muscus.* p. 368,10 alithinum ... stomachum confortat eumque -at.

adi. **1. aromatizans**, -antis. *fragrans, odorem suavem exhalans – duftend, Wohlgeruch verbreitend:* **1** *proprie:* TRANSL. Patrocli p. 281ᵇ,18 -s fumus ille, qui in manifestatione sancti ... corporis ... sensibiliter cognitus est (BRUNO QUERF. fratr. 29). HIST. mart. Trev. 18 septem sarcofaga sanctorum martyrum totidem corporibus -ia. *al.* **2** *in imag. et per compar.:* ARNOLD. RATISB. Emm. 1,3 virtutum odoribus -s beatus Emmerammus. REIN. LEOD. grat. (MGScript. XX p. 616,40) vota sicut ungentum nardi ... -ia.

2. aromatizatus, -a, -um. *fragrans, conditus – wohlriechend, gewürzt:* THADD. FLORENT. cons. 42,82 utatur aqua vite simplici vel -a.

***aromatus**, -a, -um. *aromatibus conditus – einbalsamiert:* CHRON. Fred. 2,50 p. 70,16 *Theodosius* -us (aromatibus *1 mᵃ*) ... sepultus est.

aron *vel* **aros** (-us), -u (-i) *n. (l. 72; ceterum de genere diiudicari non potest)* (ἄρον) *script.:* aa-: *l. 71. p. 974,2. al.* au-: *p. 974,5.* ca-: *p. 974,5.* ia-, ya-: *p. 974,3.4.6. al.* ilia-: *p. 974,3.* ?or-: *p. 974,4.* *?form.* ara: *l. 70.*

dracontium minus – Natterwurz, Aronstab (Arum maculatum L. vel sim.; cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. I. p. 443sqq.): PAUL. AEGIN. cur. 117 p. 71,28 dracontee sucus et -u (*3,23,1* ἄρον). ANTIDOT. Glasg. p. 159,20 recipit: ara -i, sulfor -i. Ps. ODO MAGD. herb. 1 est aaron nostra, Syrorum castica lingua. CONSTANT. AFRIC. grad. p. 350,19 -os calidum est in primo gradu, siccum in secundo. HILDEG. phys. 1,49 folia herbae aaron. GLOSS. III 524,34 St.-S. -on ruthe. 530,5 iarus kalbeswůz. 542,33 iliaros pes vituli cabeswz. GLOSS. Salern. p. 7ᴮ,30 iarus, barba Aaron, pes vituli, oronis. TRACT. de aegr. cur. p. 190,2 radicem cari, i. barba auron. FRID. II. IMP. art. ven. 1 p. 25,22 radices ... yari. *saepe.* *Pape*

arontilla *v.* argentilla. **aros** *v.* aron.
arothatylo *v.* erythinus. **arotilla** *v.* arietillum.
arpa *v.* harpa. **arpagarius** *v.* erpicarius.
arpago *v.* harpago. **arpaxo** *v.* harpazo.
arpenna, arpentum *sim. v.* aripennis.
Arpia, -iga *sim. v.* Harpyia. ***arpustris** *v.* *arbustris.
***arquaticus** *v.* *arcuaticus. **arquatus** *v.* arcuo (-tus).
arques, -itis. *arcu instructus – mit Bogen ausgerüstet:* URSIO Marc. 2,12 (6) procedunt -es pueri. *v. et* arcister.

arra (arrha), -ae *f. script.* ar(a): *l. 26.* *saepe plur. sensu sing.*

I *strictius i. q. pignus – (Unter-)Pfand:* **A** *proprie:* **1** *iur. et publ. (cf. Schröder-Künßberg, Rechtsgesch. p. 326sq. 332):* **a** *res (pretiosa) ad negotiorum vel foederum cautionem danda – Aufgeld, Drangeld, Sicherung (cf.* CHART. civ. Hild. 209,23 [c. 1249] siquis aliquid emit et aliquam summam super eo dederit, quod dicitur oringe): LEG. Wisig. cod. Eur. 297 qui -as pro quacumque acceperit re, ⟨prae⟩tium cogatur implere, quod placuit *eqs.* LEX Baiuv. 17,3 si ... testis per aurem tractus fuerit ... propter -as (aras *P 6*), qui donat quasi pro pignus ... rem, usque dum solvat debitum et pignus recipiat. RATHER. epist. 19 p. 109,19 -as dare soliti sunt de re qualibet negociaturi, quibus utique obligentur *eqs. al.* *insignia (regni), symbolum – (Herrschafts-)Zeichen, Symbol:* ROD. GLAB. hist. 3,38 p. 86,28 legati ... deferentes ei *(regi)* -am principatus ... totius Italię regionis. NIVARD. Ysengr. 3,1131 duellarem ciroteca et pilleus -am proponunt. **b** *donatio ad sponsalium confirmationem (plerumque a sponso) danda vel mutuanda – Mahl-, Treuschatz, Brautgeschenk (cf.* GLOSS. IV 181,41 St.-S. -a vel arrabo dos matrimonii vel phant): LEG. Wisig. 3,1,3 anulus -arum nomine datus ... vel acceptus (CHRON. Fred. 2,62 p. 86,6. NICOL. I. epist. 99 p. 570,4 postquam arrhis [*C*, -is *B*] sponsam sibi sponsus per digitum fidei a se anulo insignitum desponderit). 3,1,4 -arum aut scripture ... confectio. ALDH. virg. II 2068 pactis sponsalibus -ae (*cf.* HINCM. epist. I 136 p. 103,30 -ae sponsaliorum et benedictio sacerdotalis). LEX Raet. Cur. 3,6 illut, quod in -as dant. FORM. Pith. A p. 598,2 filiolam ... per solido et denario et in -as habui desponsata. EKKEH. IV. pict. Mog. 182 absque anulo ... dat et ipse Rachel procus -as. CONST. I 319,1 dabit *Conradus* ei *(Berengariae)* donationem propter nuptias, quae vulgo dicitur apud Romanos doaire, apud Hispanos arrhas. CHART. Stir. II 4 p. 20,17 uxor eius Iudita pro -a coniugali sue proprietati addixit *praedium. al.* *in imag.:* CHART. Osn. I 325 p. 261,1 (a. 1170) dum sponse Christi ęcclesię -am, anulum scilicet et baculum, vice paranimphi gereremus. *anulus (episcopalis) – (Bischofs-)Ring:* CHRON. Merseb. 4 p. 173,40 cum ei rex baculum pastoralem simulque -am ecclesiasticam commisisset. **2** *usu vario:* EPIST. Meginh. 22 p. 216,32 litteras meas ut -am ... expostulare (*cf.* EPIST. Hann. 57). CATAL. biblioth. Ruf 3 p. 19,25 camerarius dedit pro -a dorsalia IIII. **B** *translate:* ALDH. ad Acirc. 10 p. 85,2 scandens in ligno Christus dedit -am vitae. HRABAN. hom. II 125 p. 385ᴰ filii Dei arrham (pignus *Vulg. II Cor. 5,5*) sui spiritus percipere merentur. EKKEH. IV. bened. I 34,23 aureus in terra fidei sit et anulus -a (gloss.: pignus ecclesię de gentibus).

II *latius:* **A** *iur. et publ.:* **1** *praestatio in possessionis mutatione solvenda – Handänderungsgebühr, Ehrschatz:* CHART. Turic. 1118 (a. 1260) receptis prius ab eisdem religiosis quasi nomine -e decem marcis argenti (1567 p. 276,13). **2** *praestatio (vini sim.) in foederis sanctione solvenda – Gebühr bei Vertragsabschluß, Weinkauf u. ä.:* CHART. Westph. III 793 (a. 1267) dedit idem Iohannes -as consuetas liberis et scabinis. **3** *donum mariti post noctem nuptialem uxori offerendum – Morgengabe:* CHART. Carinth. II 661 (a. 1264) -am

[Prinz]

quandam, quod Teutonice morgengabe nuncupatur, dominam Mariam . . . nobis resignasse. **4** *dos – Mitgift:* ANNAL. Mell. Zwetl. II a. 1184 regi Heinrico . . . cognata regis Siculi datis in -am quadraginta milibus marcarum desponsatur. CONST. I 319,4 in dotem, id est in arrhas. **5** *conductio – das Mieten:* GREG. IX. registr. 791 p. 698,40 recepisse . . . pro -is et magisterio dictarum galearum . . . libras tria milia. **B** *usu communi i. q. merces – Lohn:* CLEM. IV. registr. 674 p. 698,16 *(in imag.)* licet . . . stipendia et -as confusionis extreme . . . exinde reportarit.

arrabilis *v.* arabilis.

arrabo (arrh-), -onis *m. (f.: l. 24; ?n.: l. 38)* (ἀρραβών) *form.: sing.: nom.* -b(i)on: *l. 20sq. adde* GLOSS. IV 131, 37 St.-S. -ion. *acc.* -ona(m): *l. 24.30 abl.* -na: *l. 25. ?plur. acc.* -na: *l. 38.*

pignus – (Unter-)Pfand (cf. GLOSS. III 221,17 St.-S. -o phant. IV 251,8 -o pignus wedde): **I** *proprie:* **A** *iur. et publ.:* **1** *res (pretiosa) ad negotiorum vel foederum cautionem danda – Aufgeld, Drangeld, Sicherung (cf.* GLOSS. IV 196,26 St.-S. -on pignus vel cohpscillinc [*i.* coufsc-]. 236,53 -a i. harrunga. ALBERT. M. pol. 1,8[h] p. 68[b],13 arrhabon est pars pretii, quo obligatur vendens ementi, ut non recedat a contractu): LIUTPR. leg. 7 p. 180,9 *(de Apulia)* optimam amicitiae -a (arabonam *cod.*). CARM. Cantabr. 14,4[b],3 pro -e (-a *W p. corr.*) mercatori tradens *natum.* TRAD. Welt. 79 Chŏnrat tradidit sancto Georio pro -e . . . predium. *symbolum – Symbol:* FORM. Sangall. II 27 ut . . . foedus . . . firmiter permaneat, mittimus vobis pro -e cavallum. LIUTPR. antap. 1,22 cui Berengarius, ut promissionis suae fidem daret, credulitatis -em (-e, -a *codd.*) clipeum portat. HARIULF. Arnulf. 14 sponsionis -em . . . ponere super reliquiarum lecticam . . . cyrothecam. **2** *donatio ad sponsalium confirmationem danda – Mahlschatz, Brautgeschenk (cf.* GLOSS. III 415,35 St.-S. -e mehelschaz. *v. et p. 974,36):* ANNAL. Quedl. a. 995 p. 73,1 *(in imag.)* sacri velaminis -e Christo, sponso coelesti, . . . consignata est *Adelheid.* **3** *?bonum (dotale) – ?Gut (als Mitgift):* CHART. Rhen. inf. I 68 p. 34,11 (a. 874, spur.?) predia nostra sanctismonialibus . . . et -a, quę sita sunt in Linchesce, cum universis decimationibus . . . confirmamus *(sc. abbatissa).* **B** *usu communi:* ARNOLD. RATISB. Emm. praef. p. 547,27 mihi pro -e libri saltim vel versiculum poscenti. NIVARD. Ysengr. 7,277 -o, quam michi quęro, datur pes iste manendi. **II** *translate:* LIBRI Karol. 1,6 p. 20,34 -em corporalis sarcinę relinquentes *Petrus et Paulus.* AMALAR. off. 1,27,29 -a Dei suscepimus, ut illius simus *(cf. Vulg. II Cor. 5,5).*

arrado (ara-), -ere. (ab *potius quam* ad *et* radere) **1** *radendo auferre – abkratzen:* ANNAL. Plac. a. 1266 p. 520,18 arma eius *(marchionis)* ubique aradere. **2** *abolere – beseitigen:* CHART. Wirt. VI 1939 (a. 1267) solet . . . accidere, quod . . . -at oblivio, que viderunt *testes. v. et* abrado.

arramio *v.* adramio.

***arratiocinor** (adr-), -ari. *ad rationem reddendam compellere – zur Rechenschaft ziehen:* CHRON. Andag. 23 p. 64, 15 ut secum de negotio patris Godefridum ad-rentur, eos conduxit *abbas.*

***arregno,** -avi, -are. *regnare – herrschen:* TRANSL. Gerulfi 11 (MGScript. XV p. 907,24; c. 1088) Balduinus . . . XXXVI -verat (are- *cod.*) annis in comitatu Flandriarum.

***arrenda,** -ae *f.* (ad *et* *rendita) *census datio, conductio – Zinszahlung, Pacht:* CHART. eccl. Erf. 291 p. 159, 37sqq. (c. 1248) acceptavimus in commendam seu -am cellam seu capellam . . ., pro qua quidem commenda et -a . . . exsolvere tenebamur tres margkas (p. 160,7.23. 292 p. 161,1).

***arrento** (are-), -are. (ad *et* *retina, *cf. hisp.* arrendar 'freno alligare') *ligamentis retinere – mit Stricken festhalten:* ARBEO Corb. 18 p. 209,5 capulis missis arentabatur (retentabatur *1 p. corr.; cf. notam ed.*) *piscis.*

arrenuntio *v.* abrenuntio.

arrepo (are-), -repsi, -ere. **1** *proprie i. q. furtim accedere, clam appropinquare – heranschleichen, unbemerkt herankommen:* AMARC. serm. 3,47 vestes . . . -entum avide tinearum guttura rumpunt. BERTH. (?) annal. a. 1080 p. 324,35 quos dum ipse sibi tam proximos -isse . . . comperisset *rex.* **2** *translate i. q. in mentem venire – einfallen:* AETHICUS ISTER 66 p. 46,2 quicquid alia pro aliis mentione cuiquam arepere potuisset.

arrepticius (-tius), -a, -um. *script.:* are-: *l. 13. ?*-pci-(us), -pti(us): *l. 13.16. metr.* -tĭc-: *l. 15. saepe subst. masc. vel fem.*

1 *a spiritu immundo possessus, energumenus – besessen (cf.* GLOSS. I 631,43 St.-S. -um tivuoluvinnantaz [*spectat ad Vulg. Ier. 29,26 ut* 636,48 -um kichriphantan]. IV 36,31 -us toponter): AMULO epist. 1,9 p. 368,10 etsi quidam illorum fallacium . . . vere inergumini et -i essent. ANNAL. Fuld. II a. 849 p. 39,12 per os cuiusdem -tii (arepcii 3). THEOD. TREV. mirac. Celsi 10 quaedam -tia faemina. HEINR. AUGUST. planct. 1114 -i respondent multa coacti *(sc. ab exorcista).* RUP. TUIT. off. 10,10 p. 274[B] homo -ptius *(sic?)* daemone plenus dicitur. CHART. episc. Wirz. I 162 p. 161,17 quedam -a . . . plene obsessa est. *al.* **2** *demens – verrückt:* EPIST. Hann. 48 p. 94, 20 facilius eum esse -um crederem quam vatem et veredicum probarem. **3** *divinatione praeditus – mit Sehergabe erfüllt:* ALBERT. M. miner. 2,2,5 p. 36[a],27 si tunc -tii praesentes sint, divinando quaedam praedicunt.

***arreptio,** -onis *f. susceptio – Antritt:* INNOC. IV. registr. B 208,10,33 a tempore -is itineris de domibus.

arreptius *v.* arrepticius.

***arrepto** (adr-), -are. **1** *rependo accedere – herankriechen:* ANNAL. Altah. a. 1071 p. 81,15 quidam contractis ad-ans manibus. VITA Greg. Porc. II 24 pauperem . . . ad sepulcrum sancti viri -are. **2** *(rependo) ascendere – (mühsam) ersteigen:* GOZECH. Alban. 15 Appennini montis -ans confraga.

***arreptor,** -oris *m. raptor – Räuber:* HARIULF. chron. 4,9 p. 200,12 malus -r . . . equum invitus dimisit.

***arreragium** (arri(e)r-, arier-), -i *n.* (ad retro) *debitum residuum – rückständige Schuld:* CHART. Lux. II 42 (a. 1212) si vobis terras et feoda . . . redderemus cum -is eiusdem feodi. CHART. Lamb. Leod. 265 dummodo . . . ecclesia de . . . arieragiis me absolvat et quittet. CHART. Traiect. 1413 p. 182, 45 qui aliqua arrieragia debent. 1466 p. 228,37 nobis esse plenarie satisfactum . . . pro arriragio pensionis. ACTA imp. Winkelm. I 565 p. 454,16 regem Francorum . . . de omnibus -is . . . quittamus. *al.*

***arrestatio,** -onis *f. iur. i. q. retentio, captio, saisio – das Festhalten, Festnahme, Beschlagnahme:* CHART. Hans. I 417 p. 136,28 (a. 1251) mercatores . . . cum rebus suis et personis . . . sine calumpnia et -e salvi sint. CHART. Wirt. IV app. 153 p. 451,19 quodque omnes possessiones . . . necnon et persone ipsius ab omni stura, precario, iudicii -is et servitutis honere . . . debeant perpetuo libere permanere. CHART. Rhen. inf. II 550 p. 319,12 nichil violentie vel -is attemptetur. CHART. Lamb. Leod. 602 p. 161,19 ut . . . vina . . . absque omni impedimento, -e seu molestia traducantur. CHART. Fris. or. 31 p. 28,29 captivitatis et -is. CHART. Otterb. 211 p. 156,23 -es fieri consueverunt. *al. custodia – Haft:* URBAN. IV. registr. 559 p. 543,38 personas . . . civium, quarum -em . . . suspendimus.

***arresto,** -avi, -atum, -are. (ad *et* restare, *cf. francog.* arrêter, *ital.* arrestare) *script.* are-: *l. 64.71. iur. i. q. retinere, comprehendere, saisire – festhalten, festnehmen, beschlagnahmen:* **1** *strictius:* PAX Valenc. p. 607[a],36 si . . . cliens camporum . . . per medium camporum videat transeuntem, debet . . . non -are. p. 607[a],40 si quis -verit aliquid sine licentia iuratorum. CHART. Brem. 131 (a. 1224) de navibus arestandis. CHART. Lamb. Leod. 365 p. 450,17 possunt *tortores* indifferenter -are quemlibet pro iustitia facienda. ACTA imp. Winkelm. I 412 p. 356,44 capiendo et -ando omnes inimicos et banitos nostros. CHART. ord. Teut. 116 p. 101,38 debet eosdem -are, donec de dicto debito illi domui . . . fuerit satisfactum (*cf.* CHART. Traiect. 1439 p. 206,22 quod ipsi vel eorum bona . . . non -entur [are- *cod.*] pro aliquo debito). CHART. eccl. Werd. 48 p. 64,29 quod personas . . ., vina, navem . . . nec per nos nec per

nostros -bimus vel occupabimus. CHART. Osn. III 382 p. 264, 10 aliquem ex malefactoribus seu predonibus . . . -are vel detinere. *al. v. et l. 15. remissius:* CHART. Heist. 116 (a. 1249) ut . . . vasa vini . . . deducant libera sine theloneo quolibet -ante. **2** *latius i. q. suscipere pro pignore – als Pfand übernehmen:* CHART. Lux. IV 55 p. 64,3 (a. 1267) quod . . . comes ea *(bona)* . . . possit -are, saisire, capere et expendere tanquam sua.

subst. **arrestatus**, -i *m. qui custodiae datus est – Häftling:* CHART. Traiect. 1437 p. 202,36 (a. 1258) captivi et -i . . . libertati debent restitui.

***arrestum**, -i *n. quod retentum est, retentio – das Beschlagnahmte, Beschlagnahmung:* PAX Valenc. p. 607ª,44sqq. si probare sufficienter possit, teneat -um; si non, restituat, quod arrestaverat, et pro lege solvat duos solidos iurando, quod iuridice credebat -um fecisse.

***arresurgo** (adr-), -ere. *resurgere – sich erheben:* BEDA hist. eccl. 4,3 p. 210,19 si forte legente eo . . . repente flatus venti maior adsurgeret (adresurgeret *C*).

***arreverenter** (adr-) *adv. veneranter – andächtig:* WOLBERO cant. 1 p. 1036ᴮ libet . . . ad-r attendere, cur *eqs.*

arrha(bo) *v.* arra(bo).

***arrhen** (aren), -enos. (ἄρρην) *masculus – männlich:* ANTIDOT. Augiens. p. 54,24 recipit . . . piper . . ., libano arenos, maratros ana unc. 1.

arrhythmon (ary-) *n.* (ἄρρυθμος) *quod rhythmi expers vel male rhythmicum est – etwas Unrhythmisches oder mangelhaft Rhythmisches:* ALBERT. M. anal. post. 1,3,4 p. 78ᵇ,29 duplex . . . est non-geometricum, sicut et dupliciter dicitur in musicis arythmon, hoc est, sine rythmo. p. 78ᵇ,32 arythmon, id est non habendo aliquid rythmi nec formam nec materiam. p. 78ᵇ, 35 arythmon, in prave habendo aliquid materiale rythmi.

arrideo (adr-), -risi, -risurum, -ere. *script.* adr-: *evanescere vid. post s. IX.ᵗⁿ.*

I *proprie i. q. ridere (erga aliquem), subridere – an-, zulächeln, lächeln:* NOTKER. BALB. gest. 1,20 p. 27,1 episcopus parum -ens interrogavit. THIETM. chron. 6,65 severus fuit et post omnibus hilaris -sit. CARM. Bur. B 168,1,3 -at, cui se hec chorea implicat. *al. in imag.:* WALTHARIUS 850 aspice mortem, qualiter -et (*cf.* EPIST. Teg. I 5 cęlicolę tantum -ent eos). NOTKER. BALB. gest. 2,6 p. 53,20 vernali . . . temperie . . . -ente (*cf.* OTTO FRISING. gest. 1,46 cum . . . camporum . . . viriditas . . . orbi -ret. CARM. Bur. B 161,1,6 flores amoriferi iam -ent tempori). EPIST. Hann. 80 p. 130,33 ut ex eo *(nummo)* merum ęs lacrimantibus oculis -at. OTTO FRISING. gest. 2,14 ex -entis fortunae blandimento (CHART. Wirt. VIII 2818 p. 132,8. *al.*). 2,40 p. 148,1 tamquam patriae nobis -ente vestibulo.

II *translate:* A *subi. anim.:* **1** *gaudere – sich freuen:* HROTSV. Gong. 60 Christum . . . -ere suo munere. THIETM. chron. 4,14 prosperitati eorum -sit imperatrix. BERNH. GEIST. palp. 1,18 -ent messi, qui mittunt semina fessi. *al.* **2** *assentiri – zustimmen:* THIETM. chron. 2,15 -entibus . . . primatibus. 6,1 renovationi eiusdem *(ecclesiae)* -ens. CHART. Rapp. I 126 multitudo . . . -sit pre gaudio et applausit. **3** *obsequi – willfahren:* CONST. III 133 p. 129,14 (a. 1277) quod nobis favorabiliter -at *rex* in premissis. B *subi. res:* **1** *(opportune) evenire vel accidere, favere – (günstig) eintreten oder zuteil werden, begünstigen:* ANNAL. regni Franc. a. 815 p. 142,2 oportunum proficiscendi tempus adrisit. WALTH. SPIR. Christoph. II 2,46 foenora simplicis auri . . . duplicata . . . -sura tibi *(cf. Vulg. Matth. 25,14sqq.).* THIETM. chron. 2,4 patris gratia sibi *(filio)* in tantum -sit, ut *eqs.* TRACT. de Lamb. I 4 (MGScript. XV p. 949,2) convenienter . . . Lamberto -et, quod alios pastores . . . inaniter irridet. OTTO FRISING. gest. 2,56 Transalpino pacis iocunditas -sit imperio. CARM. Bur. B 61,2ᵇ,5 cui tanta claritas ac mira caritas . . . -ent utique. 80,2ᵇ,2 amorum officiis hec -ent tempora. *al. notione opportunitatis evanida:* CYMBALA VIII 4 -et tibi quarta cymbali formula (*syn.* occurrit). **2** *congruere – in Einklang stehen:* AMALAR. ord. antiph. 42,4 verbis huius sententiae -ent verba antiphonae. WALTH. SPIR. Christoph. I 2 ut et suis . . . meritis iste spalmigraphi versus -at. **3** *placere – gefallen:* THIETM. chron. 5,39 quae tunc suae -bant (placebant CHRON. Thietm.) voluntati. **4** *suppeditare – zu Gebote stehen:* RUOTG. Brun. 2 p. 3,24 -bant ei omnia, quę ad fastum suppeterent. **5** *portendere – verheißen:* EPIST. Worm. I 36 p. 67,6 inter multa . . . -et *Scriptura* etiam in hoc . . . peccatum nos posse tueri, si egenos *eqs.* **6** *continere – enthalten:* AUREL. REOM. mus. 18 p. 54ª,19 authentus tritus novenarium -et numerum (*postea:* recipere, amplectitur).

adi. **arridens**, -entis. **1** *hilaris – heiter:* WILLIB. Bonif. 5 p. 21,15 ad-bus . . . oculis. **2** *peritus – vertraut:* NIVARD. Ysengr. 3,689 artis ego *(sc. asellus)* -s.

subst. **arridentia**, -ium *n. quod circumfulget – das Umstrahlende:* CARM. Bur. B 84,1,10 vidi Phyllidi quevis -ia.

***arrieragium** *v.* *arreragium. **arrigenes** *v.* argemone.

arrigo, -rectum, -ere. *script.* arr-: *cf. l. 29.* **1** *proprie i. q. erigere – auf-, errichten:* PURCH. Witig. 402 altius -tam sursum construxerat aulam. *v. et infra l. 44.* **2** *in imag. et translate:* a *(aures) dirigere – (Ohren) spitzen:* WALTH. SPIR. Christoph. II 2,36 auriculas . . . meis ultroneus -e verbis. CHRON. Sigeb. cont. Aquic. a. 1157 p. 408,39 ori vestro aures suas -ere. b *advertere – richten (auf):* LEO MARS. chron. 2,57 p. 666,42 ad hanc exhortationem animos -entes.

adi. **arrectus**, -a, -um. *attentus – gespitzt, aufmerksam:* WALTHARIUS 1200 auribus -is *(cf. Verg. Aen. 1,152).*

arripennis *v.* aripennis.

arripio (adr-), -ripui, -reptum, -ere. *script.:* adr- (*cf.* ALDH. ad Acirc. 140 p. 195,8 solvitur '*d*' et in '*r*' ut -o . . ., arrigo . . ., arrogo): *non occurrit in schedulis nostris nisi in* CHRON. Fred. *(v. l. 41.59. al.)* et ANNAL. Hild. *(v. l. 54).* ari-, are-: *l. 42. p. 979,3.29.* -rep- (*pro* -rip-): *l. 41. p. 979,1. 18.29. form.:* -pemus: *p. 979,1.* -pens: *l. 67.* -perint: *p. 979,15.* -perat: *p. 979,28. depon.: p. 979,6sq.19. metr.* -rī-: *l. 47.*

I *proprie:* A *strictius i. q. capessere, (vi) comprehendere – packen, ergreifen:* **1** *obi. anim.:* EPIST. Bonif. 105 p. 231,9 *(de falconibus)* grues . . . captando -ere et -endo consternere solo. THIETM. (?) chron. 5,24 episcopum . . . capillis -ens. CHART. Ital. Ficker 91 p. 136,3 dum se invicem manibus -rent *pugnantes. al.* **2** *obi. res:* CHRON. Fred. 3,3 arma adrepere. WILLIB. Bonif. 8 p. 50,22 praedam. ARBEO Corb. 40 areptis funibus. MEGINH. FULD. Alex. praef. stilum -ens semiperfectum opus . . . finetenus perduxi. WALTHARIUS 1184 -ta (arrecta *var. l.*) se fulcit impiger hasta. WIDUK. gest. 1,11 p. 18,20 signum. THIETM. (?) chron. 4,29 -ta in manibus cruce. *saepe. colligere, carpere – sammeln, pflücken:* ALCUIN. carm. 55,8,1 frigus adest, iuvenes, frondes nunc -ite silve. WALAHFR. hort. 422 bello carpe rosas, laeta -e lilia pace. WALTH. SPIR. Christoph. I prol. p. 65,13 *(in imag.)* aristas. B *latius:* **1** *invadere, corripere – befallen, ergreifen:* a *de daemonibus:* WALAHFR. Gall. 1,16 puellam istam -ui *(sc. spiritus immundus).* HROTSV. Gall. inscr. p. 109,11 filius a daemonio -tus. ANNAL. Hild. a. 5672 p. 7 Aegyptus . . . immundo spiritu ad-ta. *al.* b *de morbis:* WILLIB. Bonif. 1 p. 6,21 patrem -uerat languor. HUGEB. Willib. 1 p. 88,18 -tus est corporis molestia. BERTH. (?) annal. a. 1079 p. 316,6 febribus et pleurisi inmanissime -tus. *al.* c *de affectibus:* CHRON. Fred. 4,66 p. 154,8 Eraglius . . . nimia amaretudines merorem ad-tus (4,87 p. 165,13. WILLIB. Bonif. 5 p. 18,17 mentis -tus est merore). **2** *occupare – besetzen:* RIMB. Anscar. 16 p. 37,21 -ta (direpta 2) civitate. *in imag.:* CARM. Scot. II 1 probl. 2,23 *(in ludo lapillorum)* -ens aedem dux inclitus alter. *cito ascendere – eilig besteigen:* PASS. Quir. Teg. 6 ut . . . perpauci -tis navibus evaderent. **3** *appetere – aufsuchen:* AETHICUS ISTER 60 -turus urbem. WALTH. SPIR. Christoph. II 3,45 locum *(cf. Verg. Aen. 11,531).* CARM. Cantabr. 23,2,3 passer . . . -pens *(C,* -iens *V)* garritu alta sub ulmis. *c. sensu intrandi:* WALTH. SPIR. Christoph. I 7 civitatem petiit, portas -uit. **4** *secum ducere – mitnehmen:* ARBEO Emm. 3 -to (adsumpto VITA Emm.) comitatu (13).

II *translate:* A *suscipere, subire – unternehmen, auf sich nehmen:* **1** *de itineribus sim.:* CHRON. Fred. 2,62

p. 87,14 cum . . . iter -pemus (4,90 p. 166,30 i. adrepuit. ANNAL. regni Franc. a. 748. VITA Rup. 6 -to itinere. IOH. CODAGN. annal. a. 1189 p. 18,22 aripuere. *saepe*). ARBEO Corb. 15 p. 202,16 publicam sibimet a Gallorum partibus -ens callem. EIGIL Sturm. 2 p. 366,28 viam. ANNAL. regni Franc. a. 776 p. 46,5 fugam -ti (REGINO chron. a. 746. CHRON. Salern. 5 p. 7,30 [*ex Lib. pont.*] rex f. -tus *al.*). *al. in imag.:* HUGEB. Willib. praef. p. 87,35 alter recte soliditatis iter -ens. HROTSV. Cal. 9,17 semitam -ens veritatis. *al.* **2** *usu vario:* WETT. Gall. 28 p. 273,2 ieiunia . . . -bantur. EPIST. var. II 34 opus viris doctissimis formidandum -ere. AGIUS vita Hath. 7 suasa . . . ardenter -uit. GESTA Ern. duc. I p. 23,26 pro laboribus et angustiis propter me -tis. *al.* *c. inf. i. q. studere – sich bemühen:* CHRON. Fred. 4,43 dum pacem ... vehementer -uisset *dux* sectari. 4,58 p. 150,13 ut iam devotione adreperint *gentes* suae se tradere dicionem (*i.* -i). **B** **1** *usurpare – an sich reißen:* CHRON. Fred. 2,62 p. 88,6 quod ille *(Belisarius)* . . . imperio vellet arrepere (*cf.* 4,63 cum . . . Fogas . . . imperium ad-tus nequissime regerit). ALDH. virg. I 38 p. 288,4 Iulianus, qui tyrannidem et apostasiam pariter -uit. NOTKER. BALB. gest. 2,12 p. 71,4 sibi principatum -ere. GERH. AUGUST. Udalr. I 23 p. 408,41 episcopalem potentiam. HELM. chron. 40 p. 80,12 -ta benedictione imperator *(sc. Heinricus V.)* Teutonicas revisit terras. *al.* *arrogare – sich anmaßen:* WILLIB. Bonif. 3 p. 12,24 qui et doctrinae caelestis documentum non suo ante tempus -uit arbitrio. **2** *acquirere, accipere – erwerben, erhalten:* CHRON. Fred. 4,27 gratum (*i.* gradum), quem adriperat *maior domus*. 4,43 cum . . . regnum arepuisset *Chlotharius*. WALTH. SPIR. Christoph. II 2,174 verbi pange *(sc. Christus)* fluenta tui, quibus hęc populatio . . . illita . . . signacula fontis -at. NIVARD. Ysengr. 4,993 -to . . . tempore *(cf. Verg. Aen. 11,459)*. CHART. Turg. III 566 p. 400,6 evanescunt . . . negocia . . ., nisi a . . . scripturarum memoria -ant firmamentum. *al.* *pati – sich zuziehen:* WETT. Gall. 35ex. quam *(deformitatem)* ex offensa electi Dei -uit. **C** *(mente) concipere – (geistig) sich aneignen, (er)fassen:* WILLIB. Bonif. 1 p. 6,8 mentis -ta fortitudine. AETHICUS ISTER 66 p. 47,4 quae quicumque -uerit vel legerit. HUGEB. Willib. 6 p. 106,1 Willibaldus . . . optima elegendo -bat -endoque . . . prebebat normam. WETT. Gall. 4 quae *(invidia)* . . . corda eorum -uit. BRUNO QUERF. Adalb. A 26 quid consilii -imus (capiemus *B*)? DIPL. Loth. III. 67 p. 105,2 fervorem. *al.* *c. sensu eligendi:* NOTKER. BALB. gest. 1,5 p. 8,23 si aliquem incongruum *versum* -uissem. *c. sensu obsequendi:* WILLIB. Bonif. 4 p. 15,15 -to . . . patris consultu. **D** *increpare –schelten:* VITA Corb. 7 p. 605,4 eum *(reum)* . . . -ens (corripiens ARBEO).

III *sensu contrario i. q. abripere – entreißen:* ARBEO Corb. 18 p. 209,21 -to uni ex manibus remigio. BERTH. (?) annal. a. 1062 Anno . : . Heinricum regem . . . a matre imperatrice vi -uit.

adi. **arreptus**, -a, -um. *festinus – eilig:* WALTH. SPIR. Christoph. II 3,91 passibus -is in consistoria venit.

***arripo** (adr-), -are. (ad *et* ripa, *cf. francog. vet.* ariver) *partic.* -ans *pro subst. masc. i. qui applicat – ein Landender:* DIPL. Zwent. 9 p. 34,20 in Dorestadio . . . cum navibus adripantibus . . . nec teloneum aut coniectum . . . exigetur.

***arriragium** *v.* *arreragium.

arrisio, -onis *f.* **1** *hilaritas – Heiterkeit:* MENKO chron. p. 535,11 vultūs -e homines ad operandum optime alliciens *Andreas prior.* **2** *deliciae – Wohlleben:* OTTO FRISING. chron. 8 prol. p. 391,35 post temporalem -em molestissimus penarum turbo . . . apparebit.

arro, -atum, -are. **1** *sibi obligare – sich verpflichtet machen:* EKKEH. IV. bened. prol. 2,44 Romam sibi Iulius -et (gloss.: irrupto erario). *sibi coniungere – sich verbinden:* CHART. scrin. Col. A 1 p. 14,32 (c. 1135/42) ego Udo Hadewigam . . . in sponsam et in coniugem -vi. **2** **a** *sponsare – verloben (in imag.):* ALDH. virg. II 1813 Salvator . . . sanguinis -tam conquirens dote puellam. **b** *maritare – verheiraten:* ERCHEMB. CAS. hist. 22 ut etiam filio illius natam suam . . . -ret.

Prinz

arrogantia (adr-, -cia), -ae *f.* *script.:* aro-: *l.* 5. abro-: *l.* 4.

1 *proprie i. q. praesumptio, elatio, iactantia – Anmaßung, Überheblichkeit, Prahlerei* (*cf.* GLOSS. I 4,39 St.-S. -a [abrogancia *b*] hrom. IV 2,24 ad-a keili. 131,39 aro-a roumisal): ALDH. virg. I 55 p. 315,2 inexcusabilis -ae probrum . . . ex eo declaratur, quod nemo ibi pretiosis . . . vestibus indui desiderat, ubi a nullo valeat videri. THIETM. chron. 6,99 humilitas . . . crescit et -ae sublimitas minoratur *(cf. Vulg. Matth. 23,12)*. CHRON. Sigeb. cont. Aquic. a. 1157 p. 408,9 (epist. papae) in litteris . . . nomen tuum *(sc. imperatoris)* nostro preponis; in quo insolentie, ne dicam -e, notam incurris. OTTO FRISING. gest. 2,30 p. 136,32 verba . . . plus -ae tumore insipida quam sale sapientiae condita. ALEX. MIN. apoc. 10 p. 178,20 contra -am, quae superiorem offendit, aequalem contemnit, inferiorem opprimit. ALBERT. M. summ. theol. II 18,116,2,7 p. 357b,24sqq. de aliis filiabus superbiae, quae sunt praesumptio, -a, iactantia . . . inquiremus; . . . secunda est -a, quando adscribit propriis meritis, quod non habet nisi ex gratia Dei *eqs. al.* *c. gen. rei iactantiam efficientis:* SIGEBOTO Paulin. 6 p. 913,41 artifex -a pretiosi lapidis . . . hominem, quod non est, de se ipso estimare compellit. *expressius i. q. causa elationis – Anlaß zur Überheblichkeit:* ANON. Has. 34 p. 263,44 regalem . . . prosapiam ex parte attigit *Gebehardus episcopus;* quam tamen -am . . . suaviter ille declinabat *eqs.* **2** *meton.:* **a** *insolens factum – anmaßende Handlung:* CHART. Westph. VII 1360 p. 619,19 (a. 1270) propter diversas violentias et -as, que nobis . . . inferuntur. **b** *homo iactanter se ferens – prahlerischer Mensch:* ANNAL. Altah. a. 1065 p. 67,4 ut ipsa Graeca et imperialis -a nimium miraretur super his. **c** *pompa inanis – eitler Prunk:* ELIS. SCHON. viar. 13 p. 102,36 -a crinalis operimenti et multa his similia venalium mulierum adinventiones sunt.

arrogatio (adr-), -onis *f.* *filii alieni assumptio – Annahme an Kindes Statt: v. p. 236,30sqq.*

arroglossa *v.* arnoglossa.

arrogo (adr-), -avi, -atum, -are. *script.:* aro-: *p. 981,1.* abr-: *l. 45.* arr-: *cf. p. 978,29.*

1 *praesumere, (illegitime) vindicare – (sich) anmaßen, (unrechtmäßig) beanspruchen:* HRABAN. hom. II 32 p. 204D non sibi -bat *Iohannes*, quod ipse non erat. EPIST. Hann. 98 p. 164,20 neque tarditati meę vigilantiorem circa evangelica . . . dicta diligentiam -are pręsumebam. DICTA de disc. (MG Lib. Lit. I p. 459,35) sibi papatum -are (abr- *cod.*). CHART. Rhen. inf. I 346 p. 235,2 illorum *(ministrorum)* . . . successio . . . inmunitatis nostrę terminos arroganter -vit suis hereditariis beneficiis. *expressius i. q. postulare – fordern:* EPIST. Worm. I 34 p. 63,6 tempus est tibi supplicare, non hęc -are. **2** *ascribere, attribuere – zuschreiben, zuweisen:* GODESC. SAXO theol. 13 p. 233,6 nihil propriis viribus -ant *electi*, sed . . . gratiae Dei . . . totum . . . applicant. VITA Annon. I 2,3 p. 485b,46 miser . . . fidem -ans evangelicis dictis. HILDEG. epist. II 29,17med. humili devotione id largitori -a, non tibi. **3** *eligere – wählen:* WIBALD. epist. 150 p. 249,12 nisi forte quis . . . in electionis consensu illum -et, quem postea patrem et tutorem . . . habere valeat. **4** *inferre – zufügen:* CONST. II 400,2 (a. 1245) de iniuriis et offensis ipsi ecclesie . . . per eum -tis (irrogatis *corr. ed. in nota, vix recte*).

adi. **1. arrogans**, -antis. *tumidus, insolens, iactans – anmaßend, überheblich, prahlerisch* (*cf.* GLOSS. IV 112,38 St.-S. romiger. 221,39 ruamili): HRABAN. epist. 15,9 p. 413,24 phariseo de propria iustitia -e *(cf. Vulg. Luc. 18,10sqq.)*. THIETM. chron. 6,10 ad compescendam Bolizlavi -is seviciam. OTTO FRISING. gest. 1,49 p. 69,1 tam -s suoque tantum ingenio confidens *Petrus Abaelardus*. CARM. Bur. B 121,2,1 prior *amasia* trux et -s, humilis secunda. ALBERT. M. Is. 2,12 p. 43,31 -s est, qui propter fastum cordis sibi attribuit, quod non habet. *al.*

2. arrogatus, -a, -um. *in familiam assumptus – an Kindes Statt angenommen:* LEX Raet. Cur. 22,5 illum *(fi-*

[Sroder]

lium) dicitur aro-um (adr- *var. l.*), qui patrem vivum non habet et ad alium patrem se commendat.

subst. **arrogans**, -antis *m. homo insolens – anmaßender Mensch* (*cf.* GLOSS. I 251,32 St.-S. hromari): LIBRI Karol. praef. p. 1,15 scismaticorum vel -ium turbatur *ecclesia* simultatibus.

adv. **arroganter.** *tumide, insolenter, iactanter – anmaßend, überheblich, prahlerisch* (*cf.* GLOSS. I 6,4 St.-S. hromlihho): ALDH. virg. I 10 fiducia virginitatis inflati -r intumescunt. FORM. Marculfi 2,46 salutacionum munia . . . non -r (aro- *var. l.*), sed humiliter distinare presumo. AETHICUS ISTER 102 regnum sagaciter et ad-r usurpavit *Romulus*. HRABAN. epist. 45 quam *(opinionem)* ipsi *(haeretici)* ex propria inventione -r finxerunt. OTTO SANBLAS. chron. 20 p. 23,19 -issime minantur. *al. v. et p. 980,47.*

***arrogon** *v.* *aregon.

arroro (adr-), -atum, -are. *conspergere – besprengen:* DYNAMID. Hippocr. 1,5 *(de farina hordei)* ad-tum minusque madefactum levissimum est.

arrumo (adr-), -are. *rumorem afferre – gerüchtweise melden:* GESTA Camer. 3,19 p. 471,43 adrumatur ei ducem redisse.

arrumpo *v.* abrumpo.

1. ars, artis *f. script.:* arce: *p. 984,63.* arcium: *l. 31. p. 982,53. 984,10.32.*

I *strictius:* **A** *proprie i. q. facultas agendi rem secundum praecepta,* τέχνη *– die Fähigkeit, sich fachgemäß zu betätigen, das Können, Kunst:* **1** *gener.:* GODESC. SAXO gramm. 2 p. 487,14 peritum 'sollers' *significat*, quasi totus -i deditus -isque gnarus. ERMENR. ad Grim. 24 p. 562,11 Minervam, arcium deam. HROTSV. Sap. 3,22 miram... scientiam -ium. WALTH. SPIR. Christoph. II praef. 7 cum... naturę summa potestas . . . varię comites effecerit -is. *al. proverb.:* CHRON. Ebersh. prol. vita . . . brevis, -s longa. **2** *de certis facultatibus:* **a** *de -bus practicis, mechanicis sim. i. q. actio opificis, operatio perfecta (ex intellegentia praeceptorum et experientia orta) – handwerkliche Tätigkeit, praktisches Können (auf Grund von Fachkenntnissen und Erfahrung):* α *def.:* ALBERT. M. bon. 96 p. 63,8 dicit Aristoteles, quod 'consilium magis est circa -es (*p. 1112*^{b},6 περὶ τὰς τέχνας) quam circa disciplinas' *eqs.* animal. 16,37 -s . . . in anima movet manus et instrumenta et imprimit ea ad hoc, quod species -is sit in eis secundum virtutis operativae rationem *eqs.* eth. 1,3,2 p. 32^{a},29 quin -s sit collectio ex adinventis comprehensionibus exercitatis et probatis ad aliquem finem bonum. p. 32^{b},2 inventores ...-ium homines sunt *eqs.* p. 32^{b},7 -es sunt sapientiae rationes, naturam imitantes, materiis exterioribus utentes et his species et formas artificiales imponentes *eqs.* 6,2,5 p. 414^{b},37 nulla -s (*p. 1140*^{a},8 τέχνη) est, quae non sit factivus habitus cum ratione *eqs.* pol. 7,15^{o} p. 751^{a},9 natura nihil confert nisi habilitatem, -s reddit potentem, usus praebet facultatem. metaph. 1,1,6 p. 12^{a},48 liberales . . . -es dico, quas propter se et non propter aliud volumus . . ., mechanicas autem voco, quascumque . . . propter alterius utilitatem quaerimus. *ibid. saepe.*

de bestiis: ALBERT M. (?) animal. quaest. 8,4 p. 189,68sq. licet -em non habeant *bruta*, similitudinem -is tamen habent *eqs. v. et p. 984,38.* β *de actionibus fingendi, creandi, fabricandi sim.:* LIBRI Karol. 3,22 p. 149,27 -em pictoriam. CONC. Karol. 39^{A},140 pistoria -e. GESTA Font. 16 p. 48,4 -e scriptoria. VITA Liutb. 28 -em texturae didicerat. FOLCUIN. Lob. 35 calciamentoriam -em. EPIST. Teg. I 23 hominem -e fusoria instructum. NORB. IBURG. Benn. 21 p. 886,42 architectoriae -is. TRAD. Ratisb. 818 Bernoldus -e aurifex. OTTO FRISING. gest. 2,13 p. 116,24 mechanicarum -ium opifices (CHART. Basil. C I 388 p. 291,6 hominum . . . -es mechanicas exercencium, qui dicuntur vulgariter handtwerchlute. *al. cf.* PASS. Thiem. II 12 p. 59,13 operatorias -es). TRAD. Ratisb. 908 quidam iuvenis, -e pellifex. *persaepe. de Deo creatore (de Christo: l. 71; cf. H. Kühle, Die Entfaltung des Gottesbegriffes . . . nach Albert d. Gr. 1931. p. 35):* HEIRIC. Germ. I 6,540 rex et principium . . ., -s et consilium. ALEX. MIN. apoc. 4 p. 72,6 quae prius erant in artificis voluntate sine tempore, creata sunt secundum quod in -e creatoris disposita erant in tempore *(ex Haimone, PL 117,1013B)*. ALBERT. M. summ. theol. II 1,1 p. 5^{b},16 quod mundus archetypus omnium eorum, quae facta sunt, principium est, eo quod sunt in ipso sicut artificiata in -e artificis *eqs.* (*cf.* 1,3 p. 26^{b},21). γ *de bello, venatione sim.:* EINH. Karol. 22 p. 27,12 in hac -e *(equitandi et venandi)*. VITA Liutb. 19 -e piscatoria (*cf.* CHART. Altah. inf. 107 [Mon. Boica XI p. 246,24] -em illam, que vulgariter dicitur treiben). POETA Saxo 5,322 exercere natatum, qua . . . -e magis nemo peritus erat (*cf.* THIETM. chron. 3,22 -e natandi). DIPL. Zwent. 13 bestiam capere quacumque venacionis -e *(cf.* DIPL. Heinr. III. 209 venatoriae -is ingenio. *al.)*. HROTSV. gest. 50 belli doctissimus -is (*cf.* COSMAS chron. 1,12 p. 27,29 bellice -es). CHART. Tirol. 544 p. 23^{b},23 qui dictam -em (*sc. navigationem)* usaverit. HEINR. LETT. chron. 10,12 p. 41,36 -em balistariam. *al. de falconibus:* BONIF. epist. 105 p. 231,8 falcones, quorum -s et -is audatia sit, grues velle . . . captando arripere. δ *de negotiis:* MEGINH. FULD. Alex. 9 -em trapacetarum. LAMB. HERSF. annal. a. 1075 p. 205,15 pecuniariam atque usurariam -em. TRANSL. Godeh. 3 p. 648,39 vir quidam -i mercatoriae deditus. *al.* ε *de medicina sim. (cf. P. O. Kristeller in: Artes Liberales, ed. J. Koch. 1959. p. 84sq.):* EIGIL Sturm. 24 dum . . . -is suae ei . . . potionem infuderat *medicus*. FORM. Salisb. 59 infirmos medicinali -e curare (THIETM. chron. 7,56 m. -e . . . instructus). CHART. Rhen. med. III 289 ut -em discat minuendi *(sc. sanguinis)*. CHART. Neocell. (Frising.) 44 (QuellErörtBayerGesch. N. F. XIX. p. 120,40) de -e cyrurgica. *al.* **b** *de -bus theoreticis, liberalibus sim. i. q. scientia usui applicata, disciplina – nach Anwendung strebendes Wissen, Wissenschaft:* α *in univ.:* CONC. Karol. 39^{A},123 p. 403,24 ut . . . diversarum -ium erudiantur *subditi praelatorum* disciplinis. HRABAN. epist. 3 p. 386,2 ea, quae in gentilium studiis et -bus aecclesiastico viro scrutari utilia sunt. AGIUS comput. 1,3 cum cunctę penitus dentur divinitus -es. VITA Rimb. 5 in discendis -bus et disciplinis scolaribus. HONOR. AUGUST. anim. 1 per decem -es. WIBALD. epist. 374$^{in.}$ -s nulla sine preceptore usque ad plenam rerum certitudinem capitur. *persaepe. eruditio – Bildung:* RATHER. epist. 11 p. 59,1 fateor magis eum intellectu viguisse quam -e. CARM. Cent. 34,3 quamvis -e carens, tamen usu iure calebat. EPIST. Ratisb. 11 p. 330,5 cui, quod -i defuit, natura subministravit et, quod natura minus habuit, industria adiecit. *al.* β *de septem -bus ('Sieben freie Künste'):* EINH. Karol. 25 -es liberales studiosissime coluit (VITA Bav. I prol. p. 534,6 liberalium omnium -ium et humanarum doctrinarum matrem fuisse Athenas. RUOTG. Brun. 5 p. 7,14 obliteratas diu septem l. -es ipse retexit. THIETM. chron. 6,100 a puero liberali -e nutritus. RUP. TUIT. spir. 7,10 p. 1763^{D} ingressae sunt . . . septem -es l. tanquam famulae in sacrum . . . sapientiae triclinium. *saepe. v. et p. 981,52*). HEIRIC. Germ. I 3 praef. p. 461,9 Hilarium septifidis -bus inclytum. RUOTG. Brun. 20 p. 20,2 ipsam ingenuarum arcium matrem. *al.* γ *de trivio:* WILLIB. Bonif. 2 p. 9,16 grammaticae -is eloquentia . . . inbutus (GODESC. SAXO gramm. 1 p. 390,2 grammaticam angustam et artam -em. RANGER. Anselm. 303. *saepe. cf.* OTFR. ad Liutb. p. 168,29 dum . . . nec scriptura nec -e aliqua . . . est *lingua* . . . expolita. CARM. Cantabr. app. 2,11,3 Priscianus, primae -is restaurator). POETA Saxo 5,235 -is rhetoricę (ANSELM. BIS. rhet. p. 102,6. *al.*). EPIST. Ratisb. 7 p. 295,17 in exercitio dialecticę -is. δ *de quadrivio:* VITA Ansb. 4 (MGMer. V p. 621,31) diversa musicae -is instrumenta ([*cf. K. G. Fellerer in: Artes Liberales, ed. J. Koch. 1959. p. 38sqq.*]. GERH. AUGUST. Udalr. I 1 p. 386,42 musica . . . -e prae caeteris praeditum. *al. cf.* CARM. Cantabr. 12,2^{b}, 10 -em pulchram primus edidit *Pythagoras*. EBERH. FRISING. fist. p. 279^{a} ad organizandi -em. AEG. ZAM. mus. praef. p. 370^{b} -e modulatoria). Ps. BOETH. geom. p. 373,22 de -is geometricae figuris (p. 395,3. *ibid. al. cf.* BERTH. [?] annal. praef. p. 268,5 geometriam quandam non parvae . . ., quantum ad -em illam, utilitatis . . . conscripsit). THEGAN. Ludow. 44 p. 599,44 numerus parvus per -em arithmeticam surgit in

[Sroder]

maximum (*cf.* EINH. Karol. 25 p. 30,17 -em conputandi. ANON. astrolab. p. 374,2 matheseos -es. MATHEM. var. Bubnov p. 390,27 docuit talem, quae dicitur abacus, -em. ALBERT. M. metaph. 1,1,10 p. 20ᵃ,17 -es mathematicae [*p. 981ᵇ,27* αἱ μαθηματικαὶ τέχναι]). *v. et p. 1112,68sq.* **c** *de disciplinis ecclesiasticis:* CARM. Walahfr. app. 5,7,7 -s solet esse suis praeceptis arcta et amara. CONC. Karol. 56ᴬ,18 in -e praedicationis. ALTFR. Liutg. 1,9 ad studium -is spiritalis. TRANSL. Godeh. 1 p. 641,4 puer . . . in clericali -e erudiendus. *de scientia haereticorum:* EKKEH. IV. bened. I 42,63 ut . . . in gladio . . . pari queat -s adversa (gloss.: heretica pravitas) necari. **ζ** *de aliis disciplinis:* ALDH. epist. 5 p. 493,1 philosophicae -is. ad Acirc. 6 p. 75,21 metricae -is peritia (BEDA hist. eccl. 4,2 p. 204,27. *al.*). FORM. epist. I 7 -is poeticae. OTTO FRISING. gest. 2,25 p. 129,15 phisicorum . . . -es. CHART. Ital. Ficker 286 p. 321,20 -em notariciam . . . exercebit (*cf.* 461 p. 468,8 comes Otto dictum Faravellum -e notarie auctoritate, qua fungebatur, . . . investivit. ACTA imp. Winkelm. I 417 p. 360,43). *remissius:* THIETM. chron. 4,54 regem . . . destruendi pocius gnarum -is quam regendi. **c** *de magia sim.:* BEDA hist. eccl. 4,27 p. 269, 22 per incantationes . . . vel alia quaelibet daemonicae -is arcana. LEX Baiuv. 13,8 si quis messem alterius initiaverit maleficis -bus. CONC. Karol. 16ᴬ,4 carminibus vel machinis diabolicis vel magicis -bus (HILDEG. caus. 1 p. 31,36. *saepe*). ORD. iud. Dei A 21 p. 624,44 ut non sit . . . ulla -s diabolica, qui eos liberare possit (ANSELM. Bis. rhet. 2,3 p. 145,14). ALBERT. M. eth. 1,3,2 p. 33ᵃ,35 in -bus maleficorum, sicut in necromantia. *al. absol. i. q. magice – Zauberei:* ORATIO 2 (ed. A. Franz, Die kirchl. Benediktionen. II. p. 75,24) neque per tempestatem . . . neque per ullam -em. **B** *c. emphasi quadam:* **1** *de praestantia:* **a** *act. i. q. virtus artificis, habilitas – Kunstfertigkeit:* MIRAC. Genes. Hier. 2ᵉˣ· scrinio . . . moderata -e conposito. WALTHARIUS 308 nappam . . . -e peractam. NOTKER. BALB. gest. 1,18 p. 24,17 coci . . . gulę irritamenta exquisitis -bus praeparabant. DIPL. Zwent. 2 cuidam eximiarum -cium presbytero. *al. remissius:* ADAM gest. 3,36 homines diversi generis et multarum -ium. **b** *pass. i. q. fabricatio bene effecta – kunstvolle Bearbeitung:* WALTHARIUS 1379 quamlibet eximio praestaret *capulum ferri* et -e metallo. **2** *operatio hominis naturae opposita – menschliches, den natürlichen Gegebenheiten gegenübergestelltes Wirken, künstliches Eingreifen:* OTTO FRISING. gest. p. 3,6 (epist.) civitatem munitissimam natura et -e (2,20 p. 122,2). ALBERT. M. (?) animal. quaest. 9,18 p. 210,46sqq. quaeritur, utrum per -em possit generari masculus vel femina . . .; quod per naturam est determinatum, per -em non potest variari *eqs.* AEG. ZAM. mus. 4 p. 377ᵇ instrumentalis . . . imitatio, quae instrumentis constat -is vel naturae. **3** *alch. i. q. confectio perfecta – kunstgemäße Herstellung:* TURBA phil. 10 huius operis clavis est nummorum -s *(v. notam ed.).* 56 in -e auri. *al.* ANON. secret. p. 49,26 argilla -is sic fit. **4** *medic.:* **a** *sectio rite facta – kunstgemäßer chirurgischer Eingriff:* TRACT. de chirurg. 153 si . . . fortis sit infirmus, -em exerce. **b** *curatio – Heilverfahren:* BENVEN. GRAFF. ocul. B 1 p. 7,5 addiscere -em probatissimam occulorum. **5** *praeceptum (de quadam re bene facienda compositum), regula – (Kunst-) Theorie, Regel:* ERMENR. ad Grim. 11 p. 546,36 cum 'perfodi' dici debeat secundum -em. BERNO ton. p. 81ᵃ contra -em incipiunt *cantilenam.* BERNOLD. CONST. chron. a. 1091 p. 451,30 multos . . . errores in cantibus deprehensos . . . ad -em correxit. ANON. pos. disc. p. 192,27 -e usui applicata. OTTO FRISING. chron. 8, 28 p. 439,7 obliviscimur . . . illorum, quae -is tantum industria (*opp.* experimento) inexperti comprehendimus. CARM. Bur. B 105,7,1 -es amatorie iam non instruuntur a Nasone tradite. *al. intellegentia praeceptorum – Fachwissen:* FRID. II. IMP. art. ven. prol. p. 1,6 ut removeremus errorem plurium . . ., qui sine -e hiis, que -is erant, in eodem negotio abutebantur. **C** *meton.:* **1** *opus affabre factum – Kunstwerk:* ERMOLD. Ludow. 4,260-sque dedit mortem ut artifici que suo (WALTH. SPIR. Christoph. II 3,167). EPIST. Worm. I 15 p. 32,11 -em (aliquid praeclarum *Iuven. 3,217*) . . . Eufranoris aut Polycleti. **2** *machina – Kriegsmaschine:* ALBERT. AQUENS. hist. 2,36 p. 326ᶠ -s muro illata. **3** *collegium opificum – Zunft (cf. H. Pirenne, Sozial- u. Wirtschaftsgesch. d. Mittelalters. 1947. p. 172sqq.):* CHART. Ital. Ficker 446 (a. 1265) cum adiunta rectorum -ium et societatum. ALBERT. MIL. temp. 282 p. 542,9 per -es civitatis Reg(inae) sive per societates misteriorum. **4** *liber de quadam re bene facienda scriptus – Lehr-, Fachbuch:* GUNZO epist. 4 p. 27,1 scriptores -ium . . . ut Donatus (5 p. 28,9). ANSELM. Bis. rhet. 3,6 p. 177,8 a plurimis . . . arcium (-tium *C*) scriptoribus. FRID. II. IMP. art. ven. prol. p. 3,29 -s venandi est collectio documentorum. ANON. mus. Sowa 1ª p. 23,23 quidam in suis -bus maiorem longam perfectam . . . vocaverunt. *de libro sancto i. q. scriptum sublime – erhabene Schrift:* HRABAN. carm. euang. 2 Mattheus . . ., -is evangelicae fictor.

II *latius:* **A** *de modo (agendi):* **1** *gener.:* **a** *modus, ratio (exercendi), via – Art und Weise, (Verfahrens-) Weise, Mittel:* PAUL. DIAC. carm. 11,11 coniunx . . . mendicat . . . cibos; . . . hac turpi natos sustentat ab -e. TRAD. Frising. 426 hoc . . . per qualibet -em ad eum pervenisse. WALAHFR. hort. 367 nacturi hac -e vigorem. RUD. FULD. mirac. 2 p. 331,5 ipsa se erigere ulla -e non potuit. ANNAL. Sangall. IV a. 983 voluit -e Darii . . . ponte navibus iuncto . . . Siciliam intrare. ECBASIS capt. 666 serviminis -em. EKKEH. IV. pict. Mog. 58 qua valet . . . -e. BERTH. (?) annal. a. 1079 p. 323,30 omnibus modis et -bus. ANNAL. Pegav. a. 1181 p. 264,28 nova . . . et a seculis numquam . . . audita -e. HEINR. LETT. chron. 27,3 p. 197,15 secundum -em Theuthonicorum. *saepe.* **b** *mos, ingenium – Lebensart, Eigenschaft:* RUOTG. Brun. 14 p. 13, 35 bonarum -ium ignari (EPIST. Hann. 108 p. 184,8 quędam b. -ium vestigia. EPIST. Reinh. 46 p. 43,10. *al.*). COSMAS chron. 3,17 p. 180,2 omnium malarum arcium inventores. **2** *c. colore quodam:* **a** *sollertia – Geschicklichkeit:* HEINR. LETT. chron. 30,4 p. 218,12 Theuthonici . . . tam -e quam marte pugnare coguntur. *de bestiis:* ALBERT. M. animal. 8, 70 licet sit *trochilus* avis multo debilior quam vultur vel aquila, tamen ex -is (*p. 615ª,19* τεχνικός) sagacitate pugnat cum eis. 8,74 in nido . . . tanta utitur *avis* -e, quod etiam -e praedita esse videtur (*cf. p. 981,56. 1000,1*). **b** *prudentia, calliditas – Klugheit, geistige Gewandtheit:* CAND. FULD. Eigil. II 3,11 magna ingenii quaeque discreverat -e. WALAHFR. (?) carm. 56,4 doctiloquos . . . sophos -e tua superas. EKKEH. IV. cas. 13ᵗⁱⁿ. hospitibus -e tacitis. NORB. IBURG. Benn. 7 p. 875,19 quod non esset prudentiae profunda -e conditum. *al.* **c** *persuasio – Überzeugung (skraft):* EKKEH. IV. pict. Mog. 451 stratus humi plorat rex -e subactus. **d** *dolus, versutia, astutia – List, Verschlagenheit, Schlauheit:* HUGEB. Wynneb. 7 p. 112,15 contra mille nocentes diaboli -es (*cf.* WIDUK. gest. 3,18 -e antiqui hostis. HILDEG. scivias 3,11 p. 716ᴰ diabolicis -bus). COD. Lauresh. 3006 p. 254,11 si quis . . . contra hanc donationem callida -e venire temptaverit. POETA Saxo 1,250 dolosi, quod vi non poterant, egerunt -e. WIDUK. gest. 3,71 Graeci . . . ad -es paternas conversi . . ., quos virtute nequibant, -bus superabant. BERTH. (?) annal. a. 1078 p. 308,14 versutiis, -bus, machinationibus. NARR. de lib. Fab. 5 saepe -s deluditur -e. CHART. Salem. 248 p. 282,6 omni mala -e et dolo. *saepe.* **e** *malitia – Schlechtigkeit:* EPIST. Worm. I 21 p. 43, 23 vellem totius tyrannidis machinatores dignum -e sua invenire exitium. **B** *facultas movendi – Bewegungsfähigkeit:* VITA Galli II 1613 constitit . . . quidam mendicus et -es membrorum penitus contractus perdidit omnes. **C** *potentia, vis – Vermögen, Kraft:* WALAHFR. Wett. 141 precis -e (arce *R*) patet. CARM. Scot. I 11,34 raptus e portu aquilonis -e.

2. ars *v.* arx.

arsenicum, -i *n. (m.* -us: *l. 68. p. 985,2)* (ἀρσενικόν) *script.:* urs-: *p. 985,3.* arss-: *p. 985,18.* -sin(n)i-: *p. 985, 3.18.* arzicon: HERACLIUS II 50. *form.:* *sing.:* *nom.:* -us: ALPHITA I p. 278,23. -on: *p. 985,1.* *gen.* -u: *p. 985,1.* *plur.: p. 985,5.*

compositio ex 'arsenio' et sulphure consistens – Schwefelarsenverbindung: **1** *gener. (pars exemplorum etiam ad 2 a spectare potest, e. g. p. 985,1.6sq.):* PAUL. AEGIN. cur. 172

[Sroder]

p. 96,17 -u (*3,28,1* ἀρσενικοῦ) partem I. 232 -on cum aceto acri solvens. ANTIDOT. Glasg. p. 158,32 -us citon –s. p. 158, 34 ursinicum –IIII. CONSTANT. AFRIC. grad. p. 383,1 -um duobus modis est, citrinum et rubeum, utrumque tamen calidum et siccum *eqs.* ANON. secret. p. 36,1 -a diversi coloris sunt *eqs.* Ps. GERH. CREM. sal. I 11 p. 19,30 -um . . . anima et est minerale *eqs.* GEBER. summ. 1,15 in . . . -o hunc lapidem *philosophorum* inveniri existimantes. ARNOLD. SAXO fin. 3, 36 falcanos, -um et auripigmentum idem lapis est, rubeus et citrinus. Ps. ARIST. magist. p. 638ª,49 lapides . . ., qui planetae vocantur, sunt . . . sulphur, -um *eqs.* lap. II 24 de zarnich i. -o *eqs.* ALBERT. M. miner. 5,1,5 -um . . . plurium modorum invenitur . . ., album videlicet et citrinum, quod . . . auripigmentum vocatur, et rubeum *eqs.* veget. 6,436 interficit *stafisagria* pediculos, praecipue cum -o. THEOD. CERV. chirurg. 4,8 p. 183ᴳ -um sublimatum . . . sic fit: recipe -um *eqs. saepe.* **2** *spec.:* **a** -um (citrinum) *i. q. auripigmentum (citrinum) – Auripigment* (*cf.* GLOSS. III 492,34 St.-S. arssinnicum orgiment. 524,27 -um, auripigmentum, operment. 548,16 -um russes gel): Ps. ARIST. magist. p. 650ᵇ,51 sulphuris, -i citrini et rubei. ALPHITA II p. 13,40 -um, lompnias, id est auripigmentum citrinum. ALBERT. M. animal. 22,124 si -o citrino in farina impastato mus cibetur, morietur. *al. v. et l. 4.10.13.20.* **b** -um rubeum *i. q. auripigmentum (rubeum), sandaraca – Realgar, Sandarach:* Ps. ARIST. lap. II 24 si -um rubeum combusseris cum calce . . ., dealbat *aes.* ALBERT. M. animal. 16,135 ex lapide, quem antiqui philosophi mez vocant, . . . nos . . . in Latino vocamus ipsum -um rubeum. *al. v. et l. 4.9.14.20.* **c** -um album *sim. i. q. auripigmentum sublimatum – arsenige Säure:* THEOD. CERV. chirurg. 3,1 p. 158ᴮ de medicinis, quae in fistulis stant loco cauterii, est -um sublimatum. *v. et l. 13.16.*

1. *arsenicus, -a, -um. (*cf.* ἀρσενικόν) *auripigmentum citrinum continens – Arsen-:* WALTH. AGIL. med. 45 p. 155,31 clisterizetur cum trociscis -is *(v. notam ed.).*

2. *?****arsenicus,** -i *m. (orig. inc., ni cohaeret c.* ἀρρενικός) *sodalis (sponsi) – Begleiter (des Bräutigams):* LEG. Lang. p. 656ª,16 trontingin, id est -um.

arsenoquita, -ae *m.* (ἀρρενοκοίτης) *masculorum concubitor – Homosexueller:* ORDO Rom. 35,40 pro quattuor capitulis secundum kanones, id est: pro -a, quod est masculo *eqs.* RATHER. epist. 29 p. 161,8 nemo in eis *(tonsoratis)*, qui non aut adulter aut sit -a. *cf. ThLL. II 636,57 s. v.* arsenocita.

arsinicum *v.* arsenicum.

***Arsinum,** -i *n. (orig. inc.) species vini – Weinsorte:* IOH. DIAC. cen. 2,170 Tecla potat -um (tharsinum *J*, tarsicum *n; ex Ps. Cypr. cena 174; cf. notam ed.*).

***arsippio** *subst. (orig. inc., ni latet* Argos Hippion, Arpos, *cf. Corp. gloss. Lat. ed. Goetz VI p. 98) arcus – Bogen:* ABBO SANGERM. bell. 3,67 ducitur anquina limbus, -o (gloss.: arcus) necnon.

arsis, *acc.* -in (-im) *f.* (ἄρσις) **1** *metr. et mus. de voce i. q. elevatio – (Er-)Hebung:* ALDH. ad Acirc. 112 p. 150,16 -is interpretatur elevatio, thesis positio, sed -is in prima parte nominis . . . ponenda est *eqs. (de fontibus v. notam ed.).* 117 p. 162,17 duo tempora in tribracho ad -in et unum ad thesin pertinebunt. *al.* BONIF. metr. p. 577,21 -is est vocis elevatio cum temporibus *eqs.* AUREL. REOM. mus. 5 p. 34ᵇ,27 quartus *modus cantus* est -is, id est vocis elevatio, hoc est initium. 19 p. 58ᵇ,13 in versibus introituum prima syllaba, id est 'glo', -im patietur *eqs.* UDALSC. carm. p. 111 non thesis ascendat, non -is ad infima tendat. **2** *anat. de corde i. q. dilatatio – Ausdehnung:* RICHARD. ANGL. anat. I 226 hoc *(cor)* . . . habet duos motus contrarios, scilicet dilatationis et constrictionis, que dicuntur diastole et sistole apud Grecos vel -is et thesis, id est elevacio et depressio. *per errorem i. q. constrictio – Zusammenziehung:* NICOL. anat. 420 depressio et sistole et artheos sive -is idem est.

arso, -are. *de gruibus i. q. clamare – schreien:* ALDH. ad Acirc. 68,5 -antes . . . grues *(cf. notam ed.). cf. ThLL. II 579,56 s. v.* ?arisso.

arssinnicum *v.* arsenicum.

arsura, -ae *f.* **1** *incendium, ignis – Brand, Feuer:* **a** *strictius:* EKKEH. IV. cas. 70 fratres errovagari post -am solitos. ALBERT. M. veget. 2,97 -a fulguris. **b** *latius:* **α** *de morbo i. q. gangraena – kalter Brand:* ANNAL. Laub. III a. 1090 (MGScript. IV p. 21,26) orta est pestis in hominibus, quae -a dicitur. **β** *de stercore i. q. vis caustica – brennendes Ätzen:* ALBERT. M. animal. 8,24 dicuntur ardeae ab -a stercoris, quia arescit et exuritur . . . id, super quod cadit stercus eius. **2** *fervor, aestus – Glut, Hitze:* **a** *strictius:* ALBERT. M. veget. 2,97 ut . . . distantis . . . folii remedium per umbram temperatam restringat -am *solis.* **b** *latius de corpore humano:* **α** *de flagrantia:* ALBERT. M. animal. 9,6 cum emittunt sperma, sustinent -am quamdam cum delectatione propter fervorem libidinis. **β** *de morbis i. q. ustura – Entzündung:* ROGER. SALERN. chirurg. 1,571 si . . . sit ibi *(sc. in oculis)* mordicatio vel -a. 1,781 ad -am labiorum (BRUNUS LONG. chirurg. 2,3,1 p. 121ᴰ in labiis accidit ulceratio et -a et scissura. *al.*). GLOSS. Roger. I A 2,5 p. 596,40 -am intestinorum. 2,16 p. 630,37sqq. determinat actor de -a, que accidit ex mala fumositate ascendente ad os . . .; -as quoque appellat excoriationes quasdam oris. *al.* *Sroder*

artaba (-e), -ae *f.* (ἀρτάβη) *mensura quaedam annonae – ein Getreidemaß* (*cf.* GLOSS. III 718,11 St.-S. amphora vel -e croch. IV 131,40 -a mezzi): CATAL. mensur. cod. Monac. 14747 f. 88ʳ -e tres faciunt mod(ia) x. REIN. LEOD. inept. 1 p. 593,47 similae duodecim -ae *(cf. Vulg. Dan. 14,2).*

***artabatus,** -i *m. (cf.* Artabatitae *?) monstrum fabulosum quoddam, ut vid. – viell. ein Fabelwesen:* BENZO ad Heinr. 5,1 p. 647,46 mox in campum salierunt spiritus silvatici, patarini et ambrones, simul et -i (*cf.* 5,3 p. 650,27).

artagge *v.* attagen. *Rudolph*

***artago** (atra-, acra-, arto-, alta-, atti-), -inis *m. (fort. cohaeret c. lomb.* arzadega, *venet.* sarzegna) *gen. pl.* -genum: *l. 36.*

querquedula – Krickente (Aras querquedula L.): GLOSS. Salern. p. 11ᵇ,6 attigenum, cercellarum. BERNH. PROV. comm. 6,2 p. 291,6 adeps altaginis. 10,1 p. 315,37 -o avis est similis parve anati; cercellus dicitur Salernitanice. ALPHITA I p. 273,3 acrago, genus ([atrago, ginis *var. l.*]. *sim.* ALPHITA II p. 14,28 artogo, artogis), id est avis tholosana habens optimas carnes ad comedendum. *Sroder*

***artamentum** (arct-), -i *n. pessulus – Riegel:* AGNELL. lib. pont. 147 ianuae clausae sunt, omnia illarum arct-a discurrerunt, unaquaque in locum suum.

artaria *v.* arteria.

artatio (-cio), -onis *f.* **1** *proprie:* **a** *anat. i. q. angustia – Verengung:* ALBERT. M. animal. 10,44 est etiam causa *(sc. conceptionis impeditae)* . . . vulvae . . . nimia -o. **b** *eccl. i. q. inclusio – Einsperrung, 'Konklave' (cf. Plöchl, Kirchenrecht. II. p. 78):* CHRON. Mart. Opp. cont. II (MGScript. XXX p. 711,31) constitutionem . . . de -e cardinalium in ellectione summi pontificis suspendit. **2** *translate usu iur.:* **a** *restrictio – Beschränkung:* CHART. Salisb. IV 72 p. 72,12 (a. 1271) ne . . . conventus in sua cultura aliquibus -cionibus pregravetur. **b** *exactio – Forderung:* CHART. Xant. 172 p. 116,46 (a. 1250) inhabitatoribus *arearum* . . . ad acquirendas . . . mansiones nonnunquam inepta imponebatur -cio.

***artatura,** -ae *f. angustia – Enge:* WILH. APUL. gest. 4,400 miseranda locorum omnia mutari sic -a coegit.

artemide(i)on *n.* (ἀρτεμίδειον) *dictamnus – Diptam (Dictamnus albus L., cf. André, Lex. bot. p. 42):* GLOSS. III 485,44 St.-S. -eon wizwurz.

artemisia, -ae *f.* (ἀρτεμισία) *script.:* arce-: *l. 69. al.* arche-: *p. 987,15.* arthe-: *p. 987,13.20.32. adde* GLOSS. III 591,11 St.-S. arthemisya. *al.* arti-: *p. 987,19. adde* ANTIDOT. Lond. p. 20,41. *al.* -mes-: *p. 987,9.12.13.19.27. saepe.* -mos-: GLOSS. III 597,1 St.-S. -miss-: GLOSS. III 680,24 St.-S. -med-: *p. 987,11.* -mis: *p. 987,27.* -ea: BOTAN. Sangall. 11,3 arcemisea. -ya: *l. 65. form. acc. sg.* -o: *p. 987,10. metr.* -tē-: *p. 987,24. usu attrib.: p. 987,10.11. al.*

I *parthenium – Beifuß (Artemisia vulgaris L., cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. I. p. 434sqq.; André, Lex. bot.*

[Rudolph]

p. 42; in glossis interdum [e. g. l. 17.19] atriplex – Melde [Atriplex hortensis L.] subesse potest): A *gener.:* PAUL. AEGIN. cur. 236 p. 172,3 bibant *mulieres* . . . elixaturam -e (*3,61,3* ἀρτεμισίας). GLOSS. med. p. 10,8sqq. -a: genera sunt tria, monoglossa, tragantes, leptafillos . . .; has -as Homerus dicitur invenire *eqs.* (DYNAMID. Hippocr. 2,47 -ae, hoc est zygiberis, g. sunt III *eqs.*). ANTIDOT. Lond. p. 18,30 unguentum ad synocas febres: . . . herba -a, qui febrefugia dicitur (*cf.* ALBERT. M. animal. 23,104 sucum -esiae). FRAGM. mul. I 15 herba -o . . . in oleo quoquis. BOTAN. Sangall. 11[tit.] nomen herba -edia; nascitur in locis sablosis vel ortinsis. GLOSS. III 172,8 St.-S. -esia vel valentina biboz. 485,42 arthemesia idem bucca. 523,12sq. -esia vel matricaria est mater herbarum, que vocatur biwz, in polonico biliza (GLOSS. Salern. p. 4[a],39. ALPHITA II p. 13,36 archemesia, m. vel matricalis, mater herbarum idem; tota herba utimur, gallice armoise *eqs.*). 546,5sq. -esia biboz oder bukel oder schosmalte oder himelker. 719,34 -a vel valeriana biuot. IV 36,37 -misiamon (-amon⟨oclonos?⟩ *ed.*) scoz malta. 363,6 -imesia hermalta. DYASC. p. 25[a] arth-a monodosos . . . intestinorum dolorem tollit, . . . alia arth-a, que tangetes nominatur, facit ad vesice dolorem. p. 25[b] tertia -i *(sic?)* leptafilios dicitur, nascitur circa fossas. ODO MAGD. herb. 2 herbarum matrem, dedit -a nomen cui Graecus sermo. MATTH. PLATEAR. gloss. p. 380[B] -a calida est, virtutem habet consumendi, extenuandi (HILDEG. phys. 1,107. ALBERT M. veget. 6,286 -esia [arthemis, archemista *var. l.*] herba . . . habens . . . folia divisa in multa et est alti stipitis, c. et sicca . . .; portata . . . tollit lassitudinem itinerantium). *al. v. et supra p. 442,67. 534,21. 550,13.* B *spec.:* 1 *species parthenii in agris crescens – Feldbeifuß (Artemisia campestris L.):* ALPHITA I p. 278,27 arth-a agrestis, matricaria, mater herbarum idem. *v. et l. 5.22.* 2 *de specie filicis i. q. tanacetum – Rainfarn (Tanacetum vulgare L.): l. 5.* 3 *?abrotanum – ?Eberreis (Artemisia abrotanum L.):* ALPHITA I p. 278,26 arth-a domestica, febrifuga idem.

II *herba lactaria – Sonnenwolfsmilch (Euphorbia helioscopia L., cf. André, Lex. bot. p. 317):* COMPOS. Matr. 74,5 accipies . . . lac de tutumilo et lac -e, que oliotropium vocatur.

III *per errorem i. q. lactuca – Lattich (Lactuca L.):* GLOSS. III 589,10 St.-S. -a bletecha *(v. notam ed.).*

Artemisios (-eos) *subst.* (Ἀρτεμίσιος) *mensis Graecorum – griechischer Monat:* BEDA temp. rat. 14,15 vocatur autem apud eos *(Graecos)* . . . Maius A-eos.

artemo (-the-, -tim-, -mon), -onis *m.* (ἀρτέμων)

1 *de instrumentis navis:* a *velum (ad navem dirigendam aptum) – (Steuer-)Segel (cf.* GLOSS. IV 229,37 St.-S. -timon segal): ODO GLANN. Maur. 30 funis . . . -is . . . secundo admodum flatu navim dirigere coepit. OTTO FRISING. gest. 1 prol. p. 10,30 *(in vaticinio)* erexit te *(sc. Ludowicum regem)* sponsus arth-em, barcha cuius pene cecidit, in capite cuius triangulare velum (*sim.* CHRONOGR. Corb. p. 64,18. CARM. Bur. B 46,5,1). GESTA Ern. duc. II 16 p. 212,23 -e . . . alligato. b *clavus – Steuerruder (cf.* GLOSS. III 165,1 St.-S. -o stierrûder): CAES. HEIST. mirac. I 8,91 p. 159,20 nullus vestrum revertetur; ego arth-em (the- *var. l.*) obieci. 2 *meton. i. q. navis – Schiff:* ETHELW. chron. (MGScript. XIII p. 123,10) -e petunt Gallicas partes.

artemosia *v.* artemisia. **artercatio** *v.* altercatio.

arteria, -ae *f.* (ἀρτηρία) *script.:* arth-: *p. 988,5.17.41. 989,6.* -tar-: *p. 988,22. adde* IOH. TULB. 1 (MGScript. XXXI p. 676,1). -tir-: *p. 988,5.15.20.* -tyr-: *p. 988,14. form.: acc. pl.* -a: *p. 988,21.22. abl. pl.* -abus: *p. 988,43.*

fistula, canalis, ductus – Röhre, Kanal, Gang: I *de via spiritus ab ore usque ad pulmonem ferente:* A *anat.:* 1 *gurgulio – Luftröhre, Trachea (cf.* GLOSS. III 353,59 St.-S. -e weisant. 430,33 -ę vuinthatren. *al.):* PAUL. AEGIN. cur. 162 quoniam autem ad laringa et trachiam -am fertur *humiditas*, ita ut et rauca vox fiat, vocant passionem branchon et arteriacam ([*3,28,1* τὴν τραχεῖαν ἀρτηρίαν . . . ἀρτηριακόν]. TRACT. de aegr. cur. p. 201,25. ALBERT. M. animal. 1,242 -ae cuiusdam maximae, quae vocatur trachea et vulgariter . . . canna pulmonis. *saepe. v. et l. 45.47. p. 989,23).* 175 p. 99,25 ab aspera -a . . . reiectionem. ANTIDOT. Sangall. p. 98,28 facit ad asperitatem -e *oleum ireum.* ANTIDOT. Bamb. 8 ad lesionem -iriarum. URSO anat. 111 artheria in septem dividitur fistulas. ALBERT. M. anim. 2,3,22 p. 271[b],42 cannam duram, quae vocatur -a vocativa, ad quam verberetur aer (p. 272[b],1 ad -am vocativam [*p. 420[b],29* πρὸς τὴν καλουμένην ἀρτηρίαν]. *al.*). p. 272[a],28 organum . . . respirationis est -a vocalis (*p. 420[b],23* ὁ φάρυγξ), quae canna vocatur . . . et in ipso *(pulmone)* radicatur. *al.* 2 *bronchus – Luftröhrenast, Bronchie:* GLOSS. med. p. 68,9 ibi *(sc. in pulmone)* . . . per fistulas, id est per -as, repletas spiritus inflat fibras. ANTIDOT. Augiens. p. 48,1 artyria purgat anelosis *antidotum.* RECEPT. Bamb. 8 toracem et -irie pulmonis emendat *porrum.* URSO anat. 105 trachea, id est mater artheriarum. *al.* B *usu communi (fere plur.; sing.: l. 19.20. 30) i. q. fauces, gula, guttur – Hals, Kehle, Schlund (cf.* GLOSS. III 493,43 St.-S. -a gurgila slunt. *al.):* 1 *latius:* AETHICUS ISTER 88 si . . . offa inlaesa⟨m⟩ penetraverint artria⟨m⟩. IOH. DIAC. cen. 2,132 oculos Lia captavit, . . . -a (-as, -aria, -arias *var. l.*) Zacharias. NOTKER. BALB. gest. 1,21 p. 29, 21 oculus . . . in -arum medio cępit apparere. GUIDO CIST. mus. p. 175[a] cantus graves . . . -as cruciantes. REIN. LEOD. Regin. 13 *(de reliquiis)* capita et -e . . . Petri et Pauli. CONR. EBERB. exord. 3,22 p. 1081[A] -is ab aegritudine coarctatis. *al. in imag.:* SYLL. Sangall. app. 5,24 *grammatica* purgat et -as, lingua politur eis *([pueris]. cf. Mart. Cap. 3,225).* 2 *strictius:* a *pars gulae – Halsseite:* EKKEB. HERSF. Heimer. 17 ut . . . dextera -a nuda appareret. b *larynx – Kehlkopf:* IOH. AFFLIG. mus. 4,2 gutturis cavitates, quas -as vocamus.

II *de viis sanguinis et spiritus a corde exeuntibus i. q. vena pulsans – Schlagader, Arterie:* A *anat.:* 1 *latius:* GLOSS. med. p. 69,3 aer a corde per venas, quas -as vocant, diffunditur. CONSTANT. AFRIC. theor. 2,13 p. 8a[F] vene, que vocantur -e, nature fuere necessarie, ut calorem naturalem a corde ad omnia membra corporis deferrent et spiritum vitalem; he autem -e de duobus paniculis sunt composite (GLOSS. Salern. p. 14,3. RICHARD. ANGL. anat. II p. 80,33. *al.*). URSO anat. 140 ab interiore *(sc. auricula cordis)* etiam pullulant artheriae, quae ad corporis instrumenta diffunduntur. FRID. II. IMP. art. ven. 2 p. 140,30 debent carere nervis, venis, -abus *carnes pullis falconum dandae.* NICOL. anat. 467sqq. quaedam -ae . . . ascendunt iuxta tracheam -am . . . usque ad cerebrum; quidam . . . dicunt, quod contexunt rete -orum *(sic?)*, quod . . . obvolvit cerebrum. 702 trachea -a dicitur -a nuncupative. BRUNUS LONG. chirurg. 1,12 p. 110 *venae* pulsatiles, quae dicuntur -ae (ALBERT. M. animal. 1,396 equitat -a super dorsum venae non pulsatilis. *al.*). ALBERT. M. animal. 1,396 in membris autem manifestis -a sub vena submergitur *eqs. saepe. v. et l. 55. p. 989,9.50.56.61. 990,47 et supra p. 651,69.* 2 *strictius:* a *de aorta:* Ps. COPHO anat. 29 quae *(vena cava)* . . . subintrat auriculam cordis et fit -a, de qua fiunt omnes aliae -ae *eqs.* MAURUS (?) anat. II p. 29,5 magna -a descendens a corde . . . descendit usque ad renes et ibi bifurcatur. ALBERT. M. animal. 1,385 -a, quae est maior et quam . . . vocant orthy. *al. v. et supra p. 731,71sq. 732,3.* b *de arteria carotica communi (cf.* GLOSS. III 438,66 St.-S. -e halsadern vel cervices. IV 237,24 caroticę vel -ę herzatharun): ALBERT. M. animal. 1,389 utraque . . . duarum -arum, quae . . . Arabice subetheny vocantur, cum ad collum perveniunt, . . . dividuntur. c *de arteria temporali:* Ps. GALEN. anat. 28 p. 210[D] -a temporis . . . quandoque phlebotomatur, quandoque inciditur. d *de arteria phrenica:* ALBERT. M. animal. 1,392 cum autem *aorta* pertransivit pectus, dividuntur ex ea duae -ae, quae ad dyafracma perveniunt. e *de aorta abdominali:* ALBERT. M. animal. 1,392 *aorta* amittit -am, cuius rami in stomacho et epate et splene sparguntur. f *de arteria mesenterica superiore:* ALBERT. M. animal. 1,392 -a, quae vadit ad canales, quae sunt in circuitu colon et intestinum orbum. g *de arteria scrotali vel testiculari:* ALBERT.

[Rudolph]

M. animal. 1,393 duae . . . -ae, quae vadunt ad testiculos. *al.* **h** *de ramis arteriae iliacae externae:* ALBERT. M. animal. 1,393 ab hac maiore -a duae separantur -ae, quae sparguntur in viis illarum venarum, quae sunt in circuitu intestini recti. **i** *erronee de vena pulmonali:* URSO anat. 131 porrigitur artheria a pulmone ad cordis superiorem auriculam (Ps. GALEN. anat. 5 p. 180^{C} a sinistro c. ventriculo due oriuntur -ae, quarum una ad pulmonem tendit . . . et hoc *(sic)* est unicam tunicam habens, in quo differt ab omnibus aliis -is, quare appellatur -a venalis). ALBERT. M. animal. 1,383. *al.* **B** *usu communi i. q. vena – Ader:* THANGM. (?) transl. Epiph. 9 fluentes -ae solidantur. EPIST. Hann. 79 p. 128,14 rigent -ę, pavitant labra.

III *de via soni i. q. meatus acusticus – Gehörgang (in imag.):* VITA Menel. 2,10 (MGMer. V p. 153,30) venenatas . . . aurium -as ad credendum nec per hoc preparat Brunichildis.

arteriacus, -a, -um. (ἀρτηριακός) *script.:* alt-: *l.* 42. -tir-: *l.* 32.42. *form. nom. sing. fem.* -e: *l.* 42.43.

1 *adi.:* **a** *ad gurgulionem vel ad fauces pertinens – Kehlen-, Luftröhren-, Hals-:* MATTH. PLATEAR. gloss. p. 377^{G} -a passio dicitur, quando patiens loquitur cum magna difficultate et hoc in siccitate tracheę arteriae (GLOSS. Salern. p. 14,6). **b** *per confusionem i. q. ad morbum articularem pertinens – zur Gelenkentzündung gehörig, Gicht-:* ANTIDOT. Berolin. capit. p. 67^{a},21 potio ad guttam -am.

2 *subst. masc.:* **a** *qui gurgulione vel faucibus laborat – ein Halskranker:* ASCULAPIUS 9 -i sunt, quibus fauces reumatizant . . . cum asperitate gutturis interius. **b** *per confusionem i. qui morbo articulari laborat – ein Gichtkranker:* ANTIDOT. Bamb. 32 antidotum, qui facit epistonicii et -iriacis. ANTIDOT. Berolin. 1 *antidotum* curat . . . sciaticos, podagricos, -os *eqs.* *v. et* arthriticus.

3 *subst. fem.:* **a** *morbus gurgulionis – Erkrankung der Luftröhre, Tracheitis:* PAUL. AEGIN. cur. 162$^{tit.}$ de . . . catarro et -is (*3,28,1* ἀρτηριακῶν) et tussi. *ibid. al. v. ind. et supra p. 987,71.* **b** *medicamentum ad morbos meatuum spiritus sim. valens – ein Heilmittel gegen Erkrankungen der Luftwege u. ä.:* PAUL. AEGIN. cur. 170 siccam tussem sanat et -a (*3,28,12* τά τε ἀρτηριακά), est quando aque sorbitio calide. ANTIDOT. Glasg. p. 101,32 antidotum pastillicon altiriace, qui facit ad eos, qui de pulmonis expuant *eqs.* p. 142,40. ANTIDOT. Bamb. 12 -e, qui facit reumaticis, sinancis *eqs.*

***arterialis,** -e. **1** vena -is *i. q. gurgulio – Luftröhre:* ALBERT. M. animal. 13,4 haec . . . vena -is, quae canna vocatur, in gutture disposita est ante ysophagum. *ibid. al.* **2** *modo venae pulsantis compositus – schlagaderartig, Schlagader-:* CONSTANT. AFRIC. theor. 3,22 p. 12a^{v} in dextra auricula -is solidatur vena, in sinistra vero venose arterie est solidatio *(sim.* Ps. GALEN. anat. 4 p. 177^{B} quae [*vena*] sola inter omnes venas habet II tunicas et inde eam -em venam vocant. ALBERT. M. animal. 1,384. *al.).* ALBERT. M. animal. 2,90 in piscibus . . . exeunt quaedam viae -es a corde ad branchos. *al.* **3** *in venis pulsantibus exsistens – in der Schlagader befindlich, arteriell:* NICOL. anat. 450 per . . . arteriam deportatur sanguis -is. WILH. SALIC. chirurg. 5,2 p. 357^{B} propter fluxum sanguinis venalis vel -is. *al.*

***arteriatus,** -a, -um. **1** *adi.:* **a** *modo venae pulsantis compositus – schlagaderartig, Schlagader-:* CONSTANT. AFRIC. theor. 3,21 p. 12b^{r} forma eius *(venae)* sicut arteria . . ., unde vena dicitur -a. **b** *ex venis pulsantibus constans – schlagadrig:* CONSTANT. AFRIC. theor. 7,8 p. 32b^{v} sunt apostemata . . . ex membrorum substantia . . . multum venosa nimisve -a et similia. ALBERT. M. animal. 1,463 quae *(membra)* . . . sunt ligamentalia et nervosa et -a. **2** *subst. masc.: qui gurgulione vel faucibus laborat – ein Halskranker:* GLOSS. med. p. 10,15 -i sunt, quibus fauces reumatidiant.

arteriosus, -a, -um. **1** *arteriis repletus – von Schlagadern durchzogen:* GLOSS. Roger. I A 2,8 p. 607,7 quod in quocumque loco nervoso vel -o fiat fistula (B 2,17 [1,20] p. 632,14). **2** *sanguinolentus – blutig:* TRACT. de aegr. cur. p. 269,26 in qua *(dysenteria)* apparent carnose, nervose et -e resolutiones.

arteriotomia (ant-), -ae *f.* (ἀρτηριοτομία) *sectio arteriae – Schlagaderschnitt:* ASCULAPIUS 4 p. 7,38 caput pressum tondant et radant et ant-a caput incidant. *v. et supra p. 378,31.*

artesis *v.* arthrisis. **arteticus** *v.* arthriticus.

arthemesia *sim. v.* artemisia.

?*artheos *subst. (orig. inc.) fort. per errorem i. q. constrictio – Zusammenziehung: v. p. 985,68.*

arthesis *v.* arthrisis. **artheticus** *v.* arthriticus.

arthion *v.* arcion.

***arthorizo,** -are. *(orig. inc.; an ab* ὀρθός*?) ?sanare – ?heilen:* BENVEN. GRAFF. ocul. B 27 p. 47,20 sciatis, quod de istis percussionibus, quocunque modo occuli fuerint percussi, ipsi occuli catharactarum -antur, scilicet postquam erant curati cum . . . curis nostris.

Arthotos *v.* Arctos.

arthrisis (art(h)es-) *f.* (*cf.* ἀρθρῖτις) **1** *morbus articularis – Gelenkentzündung, Gicht:* GLOSS. II 510,8 St.-S. -thesis lidesucht (*spectat ad Prud. perist. 10,495 ut* 581,53 -tesis membrorum contractio, crampon). *ibid. al.* **2** *per confusionem i. q. morbus arteriae vel gutturis – Halserkrankung:* GLOSS. IV 36,39 St.-S. -thesis chelsuht. 131,44.

***arthriticeus,** -a, -um. (*cf.* ἀρθριτικός) *ad morbum articularem valens – gegen Gelenkentzündung oder Gicht wirksam:* ASCULAPIUS 46 p. 76,20 antidotum -um.

arthriticus, -a, -um. (ἀρθριτικός) *script.:* artet-: *l. 37.40.46.52.53. p. 992,45.* artit-: *l. 51. adde* ANTIDOT. Bamb. 15. arthet-: *l. 43.63.65.69.* arthret-: THEOD. CERV. chirurg. 4,5 p. 181^{C}. artret-: *l. 36.39.50.60.61.* artrit-: *l. 55. p. 992,43.* artrid-: ANTIDOT. Berolin. 28. *metr.* -tĕ-: *l. 53. adde* IUSTIN. Lippifl. 548.

1 *adi.:* **a** *ad morbum articularem pertinens – zur Gelenkentzündung gehörig, gichtig, Gicht-:* PAUL. AEGIN. cur. 253 p. 199,14 podagricam et artreticam . . . passionem (CONSTANT. AFRIC. theor. 9,44 p. 51a^{r} differt a passione artetica *ischias. al.*). p. 200,8 quibusdam . . . et aures et dentes . . . artreticis (*3,78,2* τῶν ἀρθριτικῶν) participaverunt doloribus. ANTIDOT. Glasg. p. 145,37 ad humorem arteticum. herba -a *i. q. chamaepitys – Feldzypresse, Gelber Günsel (Ajuga Chamaepitys Schreber, cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. I. p. 164sq.):* WALTH. AGIL. med. 9 p. 105,46 herbe arthetice (p. 106,14). **b** *per confusionem i. q. modo arteriae compositus – schlagaderartig:* NICOL. anat. 442 dicitur *alter ramus venae concavae* vena artetica, quia ex ea oriuntur omnes arteriae.

2 *subst. masc.:* **a** *qui morbo articulari laborat – ein Gichtkranker:* PAUL. AEGIN. cur. 256 p. 208,13 vulpes totas coquentes in oleo artreticos (*3,78,23* τοὺς ἀρθριτικούς) curant *eqs.* ANTIDOT. Bamb. 13 p. 25,10 dabis . . . artiticis et podagricis *antidotum* (VITA Mariae rhythm. 6815 artetici, podagrici sani sunt effecti. *al.*). ODO MAGD. herb. 276 arteticos sciasimque iuvat *ruta. al.* **b** *morbus articularis, arthritis – Gelenkentzündung, Gicht:* ASCULAPIUS 46 p. 75,14 fiunt artritici in omni corporis parte, scilicet articulorum, digitorum *eqs.* (*cf.* 47 p. 76,38). *al.*

3 *subst. fem.:* **a** *morbus articularis, arthritis – Gelenkentzündung, Gicht, Arthritis:* PAUL. AEGIN. cur. 252 p. 196,4 generis existens artretice (*3,77,1* τῆς ἀρθρίτιδος) iscias. 255 p. 204,7 in omnibus artreticis (*3,78,14* τῶν ἀρθριτικῶν) . . . usi sunt purgatione. RANGER. Anselm. 7038 cui *(puero)* gravis arthetica utraque funereis damnarat brachia nodis. WALTH. AGIL. med. 9 p. 105,43 si . . . resolutio appareat in superiori parte urine, artheticam membrorum iuncturalium superiorum significat. GLOSS. Roger. III 798. *al. v. et p. 992, 43.45.* **b** *chamaepitys – Feldzypresse, Gelber Günsel (cf. l. 41):* THADD. FLORENT. cons. 19,131 recipe malve, violarie, . . . arthetice; fiat decoctio in aqua.

arthritis, *acc.* -im *f.* (ἀρθρῖτις) *morbus articularis – Gicht:* Ps. ODO MAGD. herb. 141 mitigat -im *(an* arteticum *leg.? ed.)* . . . dolorem faba.

Rudolph

***artica** *v.* *ardica.

articula, -ae *f.* *digitus pedis – Zehe* (*cf.* GLOSS. I 21,30 St.-S. -a zaeha): LEX Baiuv. 4,27 (cod. Alt.) si quis -as absciderit, cum VI solidis conponat.

articularis, -e. **1** *adi.:* **a** *ad commissuras spectans – Gelenk-:* UFFING. Ida 1,14 -ium compaginum destitutione paralisi . . . torquebatur *sanctimonialis*. Ps. OTHO med. 209 dolor -is. **b** *qui auxilio articulorum (digitorum) effici potest – mit Hilfe der (Finger-)Gelenke durchführbar:* BEDA temp. rat. 55[tit.] de . . . computu -i utrarumque epactarum. **c** *articulatim compositus – gliederförmig zusammengesetzt:* ALBERT. M. cael. 3,1,3 p. 243[b],31 in geometria vera sunt corpora -ia per compositionem superficierum inventa. **d** *ad prolationem vocis serviens – zum Sprechen dienend, Sprech-:* WIBALD. epist. 127[in.] loqui . . . -bus et vocalibus instrumentis. **2** *subst. neutr.: pronomen demonstrativum vice articuli fungens – den Artikel vertretendes Demonstrativpronomen:* ERCHANB. FRISING. (?) gramm. p. 28,7 -e dicitur, quia Latini hoc pronomine ad similitudinem articulorum Grecorum utuntur. *ibid. al. (cf. Prisc. gramm. II 582,2). remissius de numero:* CARM. Bur. A 207,6,6 p. 111 nescit verus declinari Deus per pluralia; si nam diis plura tuis das -ia *eqs.*

articulatim *adv.* **1** *auxilio articulorum (digitorum) – mit Hilfe der (Finger-)Gelenke:* BEDA temp. rat. 1,63 est et alterius modi computus -m decurrens. **2** *membratim, frustatim, minutatim – gliedweise, Stück für Stück, im einzelnen:* **a** *spectat ad corpora anim.:* MEGINFR. Emm. 12 (PL 141,981[B]) ad secandum membratim atque -m . . . sacerdotis corpusculum. *usu math.:* ABBO FLOR. calc. (ed. Bubnov, Gerberti opera math. p. 201,10) decenorum etiam pollex et index sunt indices, se invicem -m . . . amplexantes. **b** *spectat ad res incorpor.:* EBERH. BAMB. epist. 14 p. 534[C] quae *(haereses)* . . . -m et sigillatim damnatae sunt. VITA Herm. Ios. 33[ex.] nec ipsam visionem -m expono. ALBERT. M. miss. 2,8,4 p. 59[a],18 in catholica fide sunt membra -m composita, ex quibus fides componitur. **3** *distincte, modo significabili – artikuliert, deutlich, verständlich:* ALBERT. M. animal. 4,90 loqui quidem est distinguere et formare -m et literatim vocem. herm. 1,2,1 p. 382[a],44 articulata vox dicitur, quia -m signum rei facit.

articulatio, -onis *f.* **1** *iunctura – Verbindung:* AESCULAPIUS 22 p. 35,10 aliquoties solvuntur *partes linguae* -e nervorum. *in imag.:* ALBERT. M. eccl. hier. 3,28 p. 625[a],10 sumus . . . corpus eius *(Christi)*, quod habet . . . -em per fidem. **2** *pronuntiatio vel elocutio distincta – Artikulation, Deutlichkeit der Aussprache:* AESCULAPIUS 22 p. 34,22 lingua solvitur et implere non potest -em vocis. ALBERT. M. (?) animal. quaest. 4,7 p. 142,54 locutio . . . addit supra vocem litterationem et -em (*Arist. p. 535[a],30* διάφρωσις). *sonus articulatus, modulamen – Laut(bestand):* ALBERT. M. anim. 2,3, 19 p. 267[b],28 *(de echo)* quando vox litterata et articulata clamatur, per easdem litterationes et -es reflectitur. **3** *differentia, discretio – Unterscheidung, Bestimmung:* ALBERT. M. bon. 23 p. 13,40 id autem quod est, vocat *Boethius* ens determinatum ad suppositum hoc vel illud . . . propter -em et determinationem, quae importantur ex pronomine *eqs.*

***articulativus**, -a, -um. *distinctivus – unterscheidend, bestimmend:* ALBERT. M. eth. 1,5,4 p. 62[a],29 implexionem causarum . . . per omnia media -a et determinativa antiqui fatum vocaverunt.

articulo, -avi, -atum, -are. **1** *(articulis) iungere – (durch Gelenke) verbinden:* ALBERT. M. lin. 7 p. 481[b],10 alia non colligata erant, . . . quae postea per amicitiam ordinata et -ta sunt. *v. et p. 992,37.* **2** *adiungere – angliedern:* CHART. archiep. Magd. 282 (a. 1155) ecclesiam . . . basilice noviter dedicate -ando *confirmamus.* **3** *dicendo vel cantando proferre – vortragen, (vor)singen:* BERNOLD. CONST. microl. 31 p. 1003[D] antiphonas. ASINARIUS 160 mimus . . . ingreditur modulos -ando novos. ARABS 112 (AltdtBl. 2 p. 385) turba . . . subsequitur -ando iocos. **4** *explicare, explanare, discernere – erklären, darlegen, unterscheiden:* ALBERT. M. eth. 1,5,4 p. 61[b],33 quod licet Socrates dixerit . . ., tamen . . . Plato hoc dictum -vit et distinxit. metaph. 1,5,3 p. 91[a],33sq. quam *(positionem)* . . . Anaxagoras non -vit (*p. 989[a],32* διήρθρωσεν); dico autem -are ad intellectum et intentionem exprimere et proferre. p. 92[a],15 si quis tamen exsequatur -ans (*p. 989[b],5* συνδιαρθρῶν) ea, quae intendit dicere Anaxagoras *eqs. ibid. al. medial. i. q. disponi – sich verhalten:* ALBERT. M. eth. 1,5,4 p. 62[a],25 sic enim -atur et determinatur *idea*, ut informet generata.

adi. **articulatus**, -a, -um. **1** *agilis – gelenkig, beweglich:* WOLFHARD. Waldb. 1,22 (18) prior -a manus . . . horrenda . . . curvedine sese retorsit. *in imag.:* HIST. Walc. 4 p. 506, 13 ad huius rei indaginem -a arte mentem applicemus. **2** *articulis (bene) dispositus – (wohl) gegliedert:* COD. Udalr. 36 p. 68,19 *(in imag.)* omnis menbrorum -a contextio vobis *(sc. papae)* ut capiti obedit. **3** *addictus, dedicatus – zugeordnet, geweiht:* THEOD. HIRS. loc. sanct. 7 p. 19 principale altare nomini et honori Domini salvatoris -um est. 13 p. 34 quae *(ecclesia)* . . . Dominae nostrae exstat -a. 44 p. 97. *ibid. al.* **4** *distinctus, significabilis – artikuliert, deutlich, verständlich:* SISEB. Desid. 5 -ae vocis officium (ALBERT. M. animal. 4,90 est . . . sermo vox -a et literata. herm. 1,2,1 p. 380[b], 22. *saepe. v. et p. 991,40.52*). DONAT. Trud. 1 (MGMer. VI p. 275,24) *Deus* bruti aselli ora in -i sermonis decorem convertit *(cf. Vulg. num. 22,28)*. ALBERT. M. animal. 4,95 melius inflectitur ad figuras literales et -as *lingua subtilis avium.* 12,201 locutio . . . exiens ab ore literata est et -a (*p. 659[b],30* διηρθρῶσθαι). *al. expressis verbis dictus – ausdrücklich:* RUP. TUIT. medit. 1,18 p. 375[D] etiamsi verbum *(sc. raca)* -um sive litteratum expressum non sit *(cf. Vulg. Matth. 5,22).*

adv. **articulate.** *in modum explicationis – erklärend:* ALBERT. M. eth. 1,5,15 p. 79[b],35 -e non demonstravit *Plato*, qualiter diversa bona participant bonum principium.

articulus, -i *m. vel rarius* **articulum**, -i *n. (v. p. 993,29. 994,18.27. 995,53) script.* -gu-: LEX Alam. 57,64.65 *cod. 1. etym. et def.:* ALBERT. M. lin. 7 p. 481[a],9 -us . . . dicitur minimum in corpore composito, in quo diversa articulantur. *v. et p. 994,23.44.55. 1002,61.*

I *de rebus corpor.:* **A** *spectat ad corpora anim.:* **1** *commissura – Gelenk (spectat plerumque ad digitos manus vel pedis; cf.* GLOSS. III 363,1 St.-S. -us knovel): **a** *medic. et anat.:* AESCULAPIUS 47 p. 77,5 nomen accaepit . . . ab -is artritica, hoc est commissura totius corporis. ANTIDOT. Sangall. p. 97,29 -orum relatus constringit *oleum myrtinum.* TRACT. de aegr. cur. p. 353,46 dicitur artetica ab -is, eo quod in -is habeat fieri. FRID. II. IMP. art. ven. 1 p. 86,21 digitus primus . . . habuit . . . duas iuncturas vel -os. p. 87,8sqq. patet mirabilis ordo complementi nature in -is pedum; posterior digitus . . . unicum habet -um *eqs. al.* ALBERT. M. lin. 7 p. 481[b],31 -us autem non est nisi in corporibus ad motum ordinatis. *al. v. et p. 990,56.* **b** *comput. et math. (de ratione calculationis):* BEDA temp. rat. 55,27 quidam ob compendium calculandi . . . ordinem circuli . . . lunaris transferunt in -os . . .; manus humana -os habet adiunctis unguibus X et VIIII. 55,35 ut minimorum bis terni -i digitorum totidem bissextiles contineant annos. ABBO FLOR. calc. (ed. Bubnov, Gerberti opera math. p. 201,1) singulares *(numeri)* . . . digitis, deceni attribuuntur . . . -is. HONOR. AUGUST. imag. 2,80. *al.* **c** *mus.:* HIER. MOR. mus. 10 p. 47,15 singulae . . . coniunctiones in singulis . . . digitorum -is . . . diversimode a diversis collocantur. **d** *eccl.:* CAES. HEIST. hom. exc. 55 cum . . . super -os satisfaceret secundum consuetudinem ordinis, demon . . . disparuit. **2** *membrum (parvum), pars corporis – (kleines) Glied, Körperteil (spectat plerumque ad digitos manus vel pedis; cf.* GLOSS. III 72,18 St.-S. -us lîdelin. 223,70 gelît. *al.):* **a** *gener.:* ALDH. virg. I 36 p. 284,1 dum liciis . . . digitorum -os et palmarum pollices obvolverent. TRANSL. sang. Dom. in Aug. 9 unus de clavis, qui . . . Christi -os configebant. *al. fort. add.:* ANNALISTA Saxo a. 980 p. 627,49 episcopus sanguinem Sancti Stephani . . . cum -is duobus . . . transtulit. **b** *anat.:* ALBERT. M. animal. 1,488 quilibet *(digitus)* dividitur . . . in tres -os . . . praeter pollicem,

qui ... non dividitur nisi in duos -os. miss. 2,8,4 p. 59a,12sqq. corpus humanum ... -is componitur, ita quod in qualibet iunctura duo coniunguntur ..., sicut apparet in digito, in quo per duas iuncturas tres -i coniunguntur. *al.* **c** *mus.:* HROTSV. Pafn. 1,17 *humana musica percipiatur* etiam ... in quorundam mensura menbrorum, sicut in -is digitorum, in quibus ... proportiones mensurando repperimus *eqs.* **d** *iur. (de laesione):* LEX Frision. 22,35 si quislibet digitus ... in superioris -i iunctura ... percussus fuerit. add. 3a,50 si *vulnus* longum fuerit, quantum summus -us indicis est *eqs. ibid. al. (v. ind.).* **3** *digitus manus vel pedis – Finger, Zehe:* **a** *gener.:* **α** *proprie:* ARBEO Emm. 18 pedes ... cum palmis, prius evacuatis -is, abscidentes. VITA Hugberti 4 (MGMer. VI p. 485,15) statim directi sunt -i manus illius feminae. ANSCAR. mirac. Willeh. 5 (4) -i sursum versi, pene ... pedem ei subverterant. *al.* *de summitate:* VITA Ludow. Pii 64 p. 648,4 instante ... migrationis eius -o iunctis police cum -is ... Drogonem accersibat. LAMB. LEOD. Matth. I 2334 reperitur *puer* in puteo tandem talorum proditus imis -is. *cf. p. 992,54.* **β** *in imag. de opere scribendi:* PASS. Praeiecti I 36 nunc ad alium miraculum flectamus -um. VITA Desid. Cad. 53 ad clausulam iam praeconiorum eius -um coartemus. VITA Elig. 2 praef. -um iam infigam membranis. RUP. MEDIOL. Adalb. 3 -um eius *(Adalberti)* specialitati ... accommodemus. RAIN. GANG. Gisl. 9 (MGScript. XV p. 582,52) ad ea, quae videntur restare, stilum cum -is vertamus (NARR. de rel. Scafhus. 6. *al.*). GOZECH. epist. 1 ut ... -os tuos, imo te ipsum in eo *(libro)* agnovi *eqs. al.* **b** *iur. (de laesione):* LEX Ribv. 5,9 si -um qualecumque amputaverit, XXXVI solid. culpabilis iudicetur. PACTUS Alam. II 26 si quis alteri -um policem truncaverit. LEX Thuring. 22 -us pedis abscisus ut os fractum conponatur. CONST. II 427,69 (a. 1244) manum pro manu, -um pro -o statuimus amputandum. *al.* **B** *spectat ad instrumenta:* **1** *techn. i. q. rudicula – Rührstab:* COMPOS. Matr. 1,1 frequenter commiscae illud *(aurum et argentum vivum)* cum -o in vaso vitreo. 1,5. **2** *mus. i. q. lignum arcuatum, iugum – bogenförmiges Holz, Steg:* BEDA (?) mus. p. 913D extende nervum super regulam in duobus capitibus suppositis -is. p. 914A. *v. et supra p. 907,2.*

II *de rebus incorpor.:* **A** *gener.:* **1** *spectat ad tempus:* **a** *strictius:* **α** *momentum, punctum – Augenblick, Moment, Zeitpunkt:* WILLIB. Bonif. 8 p. 50,14 subitaneum ... subite mortis -um (CHART. Tirol. 1113 p. 157,2 in ultimo m. -o constitutus. *saepe*). DONAT. Trud. 10 (MGMer. VI p. 283,23) possessionem ... a praesentis -o diei ... condono (VITA Elig. 2,2 sub unius d. -o). AMALAR. bapt. 4 p. 237,14 ab ipso -o nativitatis. off. 4,15 in isto -o recipiendus est populus Iudaicus. RUD. FULD. mirac. 5 p. 334,24 in ipso profectionis nostrae -o. CHART. archiep. Magd. 369 dum in extremo vite sue esset -o. *al. v. et l. 17. p. 994,35.* *initium – Beginn:* AMALAR. off. 4,2,14 *psalmum* cantare in -o diei. GERH. AUGUST. Udalr. I 11 statim in -o tumultus occisus est. *dies – Datum:* VITA Liutw. 6 cuius *(oratorii)* dedicationis dies eiusdem kalendarii -o annotatur, quo *eqs.* **β** *spatium – (Zeit-)Raum, (Zeit-)Abschnitt:* HRABAN. epist. 4 conposui ... ex numero et temporum -is quendam dialogum (HEITO Wett. 4 in tam angusto temporis -o. *al.*). AMALAR. off. 4,9,4 status ecclesiae nostrae tribus -is distinguitur *eqs.* BERTH. (?) annal. a. 1078 p. 312,26 rex ..., quantum in tali -o fieri potuit, acies suas ... ordinans. LAMB. LEOD. Matth. I 1844 prosperitatis ... -us. *al. v. et p. 1004,63.* *brevitas – Kürze:* BERTH. (?) annal. a. 1073 p. 276,19 prout temporis -us concesserat. a. 1075 p. 278,30. **b** *latius i. q. tempus anceps, periculum – schwierige Situation, Not-, Zwangslage:* RIMB. Anscar. 42 p. 78,2 *genus martyrii* persecutionis -o ingruente manifestum. BERTH. (?) annal. a. 1077 p. 288,35 quoniam ... necessitatis constringeret -us (HELM. chron. 40 p. 80,21. CONST. I 246. *al.*). a. 1079 p. 316,44 insidiarum. CHART. Mog. A 451 p. 358,40 (dipl. Heinr. V.) in ipso vite nostre -o ... lanceam nobis ... temptat preripere *archiepiscopus.* RAHEW. gest. 3, 46 p. 219,19 in tali rerum -o. *al.* **2** *spectat ad locum i. q. angustiae, fauces – Enge, Engpaß:* VITA Arnulfi 6 *(in imag.)* ut hii duo viri ... sub unius modii -o hoccultarentur *(cf. Vulg. Matth. 5,15. Luc. 11,33).* BERTH. (?) annal. a. 1077 p. 299,44 rex ... illorum itineris quendam -um occupavit. **3** *spectat ad scripta sim.:* **a** *particula, comma – Stelle, Abschnitt:* AMALAR. off. 3,29,14 tres -i ... orationis (BERNOLD. CONST. microl. 17 p. 988B tres -os o. compleamus, quippe praefationem Dominicae orationis *eqs. al.*). VITA Karoli M. 3 praef. p. 67,16 epistola per omnes ... sue porrectionis -os ... Karoli Magni approbativa. ALBERT. STAD. annal. a. 1240 p. 366,26 abbas ... in regula beati Benedicti ... adanimadvertit hunc -um, ubi dicitur *eqs.* ALBERT. M. bon. 527 p. 275,89 sicut diximus ... in -o, ubi quaeritur, si *eqs.* *pars ultima – Schlußabschnitt:* OTTO FRISING. chron. 7,34 p. 369,13 ut tantorum malorum turbulentiae clarorum virorum gesta ... metam et -um ponamus. **b** *propositum – Thema:* VITA Sadalb. 9 (MGMer. V p. 54,24) ut ad -um revertamur hystoriae. *fortasse huc spectat:* AETHICUS ISTER 84 p. 66,9 explana pirithris tua -a membranis *eqs.* **4** *spectat ad ritum i. q. signum – Zeichen:* AMALAR. off. 1,1,17 sunt, qui primam ebdomadam septuagesimae sine aliquo -o novellae conversationis ducunt. **B** *spec.:* **1** *gramm. i. q. particula genus substantivi designans – Geschlechtswort, Artikel:* ERCHANB. FRISING. (?) gramm. p. 28,11 sunt, qui dicunt -um diminutivum esse ab artu *(cf. Isid. orig. 11,1,84),* quia sicut -is, id est iuncturis, membra, ita nomina ... per 'hic haec hoc' pronomina flectuntur. EPIST. var. III 33 p. 205,32 'tus' (*i.* τούς) -um est accusativi pluralis. ALBERT. M. animal. 13,39 -um Arabicum praeponit Graecae dictioni *Arabs.* eth. 4,2,5 p. 302a,20 'lo' ... -us est praepositivus. *al. v. et p. 991,19.* **2** *rhet. i. q. oratio dissoluta – asyndetische Reihung (cf. L. Arbusow, Colores rhetorici. 21963. p. 59sq.):* ONULF. rhet. I 11 ad habendam -i scientiam magnam adhibere ... operam, per quem cum singula verba cesa oratione distinguntur, orationem expolitam oratores esse profitentur *(cf. Rhet. Her. 4,26).* *ibid.:* in extremae districtionis -o *(sc. iudicio novissimo)* ..., cum nec -us tibi subvenire poterit. **3** *math. i. q. numerus denarius, decas – Dezimalzahl, Zehner, 'Knöchelzahl' (cf. J. Tropfke, Gesch. der Elementar-Mathem. I. 1930. p. 13):* ALCUIN. epist. 133 p. 201,4 progressionem numerorum -is quasi quibusdam unitatibus ad infinita crescere ... videmus (Ps. BOETH. geom. p. 395,10). WALTH. SPIR. Christoph. II 1,172 Geometrica ... corpus numerorum in digitos propere disperserat -osque. HERIG. reg. 1 p. 209,25 maiores numeri pro eo appellantur -i, quod ipsos minores intra se concludant et arctent. 2,14 p. 215,10sq. supremum *(sc. numerum),* qui dici potest -us -orum, sine differentia esse. Ps. ODO CLUN. abac. p. 297b -us ... est numerus perfectus sicut X et XX. p. 298a si vero digitus de -o abstrahitur. ANON. algor. Hann. p. 28,11sqq. -us est omnis numerus, qualis est denarius vel aliqua divisione in decades divisibilis ...; primus -us denarius est, secundus centenarius *eqs. saepe.* **4** *geom. i. q. vertex – Schnittpunkt, Scheitel:* ALBERT. M. lin. 7 p. 481a,5 fuit quaedam existimatio de puncto, quod haberet rationem -i indivisibilis (*p. 972b,25* ἄρθρον ἀδιαίρετον). p. 481a,13sq. generaliter punctum in continuo -us dici non potest; -us enim semper duorum est terminus, quae in ipso arctantur *eqs. ibid. al.* **5** *theol. i. q. caput vel membrum doctrinae christianae, dogma – (Glaubens-)Artikel, (Glaubens-)Satz, Dogma:* ANSCAR. pigm. p. 59 credo ... omnes principales fidei catholicae -os (RAHEW. Theoph. 478 cum ... per -os et membra fidem recitasset. CHRON. Erf. mod. a. 1274 p. 266,8. *al.*). ALBERT. M. Is. 53,1 in primo -i de nativitate tangit *Isaias* veritatem *eqs.* miss. 2,9,10 omnis -us habet substratam sibi divinam veritatem. 2,10,3 p. 69a,7 expressio -i incarnationis. *al. v. et p. 1002,61.* **6** *iur. et publ.:* **a** *caput, paragraphus – Kapitel, Paragraph:* LEG. Wisig. 1,1,1 legis. FORM. Dion. 2 p. 497,29 ut, erga quod prisce traditionis eius -us continet, ... conservare nitatur. CHART. Babenb. 262 p. 93,2 (a. 1227) contractus forma, quemadmodum in singulis -is est expressa, ut rata maneat. **b** *casus, causa, res incidens – Fall, Sache, Umstand:* STATUT. ord. Teut. p. 79,41 transgressionis et obmissionis plures -i. CHART. Tirol. 563 p. 45,37 in illo -o non erat

omnimoda solemnitas iudiciarii ordinis observanda. CHART. Rhen. med. III 261 p. 215,25 sententia, quam in tali -o consueverunt ferre. CHART. Tirol. 1290 p. 329,15 certos exprimimus -os, in quibus pax . . . poterit violari. CHART. Burgenl. 453 in diversis serviciorum -is nobis servivit fideliter. *al.* **c** *argumentum, materia, res agenda – Gegenstand, Punkt, Objekt:* **α** *spectat ad accusationes, querelas sim.:* CHART. Bund. 466 p. 359,15 (epist. papae; a. 1194) per quos *(testes)* quilibet -us criminum predictorum constat fuisse probatus. REIN. LEOD. annal. a. 1209 p. 661,53 de -is certis . . . accusatus erat. CHRON. Erf. min. p. 655,9 obiciens . . . enormes -os. ANNAL. Rup. Salisb. II a. 1245 papa . . . imperatorem super -is, quos tam papa quam alii ab ipso lesi habebant proponere, citavit. **β** *spectat ad lites, controversias sim.:* CHART. Port. 46 (a. 1196) in cause autem -o . . . pars adversa . . . litem protraxit. CHART. march. Misn. III 50 p. 44,40 ut . . . contra emergentes causarum et gravaminum -os . . . cautionem opponamus. 423 p. 296,12 Rudolfum . . . deputavimus . . ., ut . . . super dicto -o secundum ius . . . iudicaret. CONST. II 188,6 quod si -us aliquis inexcogitatus emerserit *eqs.* CHART. Basil. C I 358 p. 264,3 quas *(causas)* nos habemus . . . super . . . questionibus . . . et quibuslibet -is. CHART. Friburg. 253 p. 226,28 siquid autem questionis . . . super clausuris aut aliquo -orum aliorum . . . emerserit. *al. remissius i. q. quaestio – Streitfrage:* LAMB. LEOD. Matth. I 1752 queritur, an semper prodesse fides aliorum debeat . . .; quem solet -um distinctio certa notare. **γ** *spectat ad pactiones, statuta sim. (interdum i. q. condicio – Bedingung):* CHART. Carniol. II 17 (a. 1209) tali conditionis -o idem predium . . . contuli *eqs.* CHART. Babenb. 286 -o hoc adiecto, quod *eqs.* CONST. II 176 p. 218,19 super -o securitatis faciende Lombardis . . . petunt. CHART. Stir. IV 2 p. 2,15 cum . . . habite pacis -os observaverimus. CONST. II 397,47 liceat . . . regi . . . alios dare -os. CHART. ord. Teut. (Thur.) 318 nos ad subscriptos -os . . . obligamus. *al.* **δ** *spectat ad petitionem:* ANNAL. Prag. II A a. 1278 p. 195,21 requisitis et inspectis omnibus -is et -orum circumstantiis. **d** *titulus – Rechtstitel:* CHART. Advoc. 158 (a. 1270) parrochiam . . . contulimus . . . cum omni integritate tocius remoto ordinacionis -o possidendam. REGISTR. Seccov. p. 83,7 pheudum tenet Wigandus . . . obligationis -o. *privilegium – Vorrecht:* CHART. ord. Teut. (Thur.) 15 (a. 1221) fratres . . . quibusdam -is . . . sibi indultis . . . abrenunciaverunt. **e** *comminatio, iniunctio – Androhung:* BERTH. (?) annal. a. 1079 p. 322,15 sub anathematis -o. **f** *vinculum, gradus – Band, Grad:* CHART. march. Misn. II 55 p. 46,40 (spur. s. XII.$^{med.}$) consensu . . . patris . . . ceterorumque alio consanguinitatis -o mihi coniunctorum. **g** *fort. per confusionem i. q. ars, simulatio – List, Trugmittel (cf. B. Löfstedt, Studien über die Sprache der langobardischen Gesetze. 1961. p. 185.191):* FORM. Dion. 3 p. 500,11 si . . . per ingenii -um . . . quicquam de prohibitis presumpserit adtemptandum. TRAD. Frising. 344 contra hanc donationem . . . pro qualibet ingenium aut -um . . . artibus et ingeniis ambulare. 371. *Pape*

***artifer,** -era, -erum. *astutus – verschlagen:* HERIG. Ursm. 1,371 hic non -ę spargant sua semina sectę.

artifex, -icis. *script.:* har-: GLOSS. II 62,40 St.-S. -tef-: *l. 69. usu attrib.: l. 68. p. 996,7.*

I *subst. (fere masc.; fem.: l. 72. p. 996,33.37.66.70; neutr.: p. 996,34.38sqq.):* **A** *strictius i. qui agit rem secundum praecepta – Sachkenner, Künstler:* **1** *de actionibus mechanicis:* **a** *de factoribus manu operantibus i. q. opifex, fabricator – Handwerker, Schöpfer (cf.* GLOSS. III 383,27 St.-S. wercman. 411,23 listmachęre): **α** *de anim.:* LEX Sal. Merov. 10,6 (rec. C) venatorem . . ., carpentario vel quemcumque -em. ALDH. virg. I 60 p. 322,1 nobilium -es imaginum. COMPOS. Luc. Y 9 colligent illud *(metallum)* -es. TRAD. Frising. 14^{b} de -e malleatoris *(sic).* AETHICUS ISTER 91 p. 70,9 fabros et artefices gnaros. PAUL. DIAC. Lang. 4, 20 misit . . . rex . . . -es ad faciendas naves. ANNAL. regni Franc. a. 821 p. 155,27 -es et murarios. VITA Liutb. 22 multorum muliebrium operum -x erat *ancilla Dei.* HROTSV. Agn. 169 -um cura . . . *simulacra* conformata metallo. DIPL. Heinr. II. 231 predia quaedam cuiusdam -is Perangarii. WOLFHER. Godeh. I 37 p. 195,26 ex perfectissimis eiusmet artis -bus exquisitis. TRACT. de eccl. Aldenb. 12 (MGScript. XV p. 870,9) bituminis -x. TOMELL. hist. app. (MGScript. XIV p. 160,6) -x lignorum. ARNULF. SAG. invect. 3 p. 95,1 cocus -x. TRAD. Salisb. II 87 p. 626,19 conducto -e . . . ipsum *(montem)* perforare cepimus. VITA Meinw. 131 p. 64,26 diversis curię servitoribus et -bus. CHART. episc. Wirz. I 370 p. 428,20 nobiles terre, ministeriales, mercatores, populares et -es. ALBERT. M. pol. 3,3^{c} p. 227^{a},23 ditantur . . . multi -um (*p. 1278^{a},25* τῶν τεχνιτῶν). ALBERT. M. (?) animal. quaest. 1,5 p. 82,51 -es alchimiae *(v. notam ed.).* CHART. Salisb. IV 85 p. 91,19 -es cupparum. CHART. Babenb. 232 p. 44,1 -es sive operarii manuales. *saepe. v. et p. 983,70. 999,1sqq. de bestiis:* ALBERT. M. animal. 8,70 ex sagacitate regiminis suae vitae vocatur *avis quaedam* a quibusdam -x. 8,180 quasdam habent *apes* operationes inter se appropriatas quasi quibusdam -bus earum. *de Deo creatore (de spiritu sancto: l. 24; cf. E. R. Curtius, ZRomPhil. 58. 1938. p. 17sqq.):* ARBEO Emm. 39 ne . . . supernum et summum offendamus -em rerum. GODESC. SAXO theol. 24 p. 339,23 ipsa angelica vel humana creatura . . . sicut -i vel opifici, creatori, conditori . . . penitus propria. ERMENR. ad Grim. 12 -x . . . est spiritus sanctus . . ., propterea et potens est ad fabricam suam adicere, quod vult. HROTSV. Sap. 3,22 mira mundi -is scientia. HELM. chron. 38 p. 75,14 utere ponte *(sc. glacie),* quem stravit tibi bonus -x. VITA Hildeg. Bing. I 3 (PL 197,93^{D}) omnia sanctarum monilia virtutum summi fabricata manu -is. *al. v. et p.982,5. remissius:* VITA Heinr. IV. 1 p. 10,4 heu Mogontia . . ., quae ad reparandum monasterii tui ruinam talem -em *(sc. Heinricum IV.)* amisisti. **β** *de rebus:* ALBERT. M. animal. 11,24 ars ydolorum, quae est -x et efficiens ymaginum aenearum. 11,41 corpus, a quo exit . . . semen, . . . est -x (*p. 641^{b},29* ποιητικόν) eius, quod fit ex semine. metaph. 7,2,9 p. 445^{a},44 ab his, qui subtiliores sunt Peripateticorum, vocatur *haec virtus* anima et -x. *per compar.:* FRID. II. IMP. art. ven. 1 p. 58,14 sperma masculinum, quod est ut -x (ALBERT. M. animal. 3,158 s. maris est sicut operator et -x *eqs. al.; cf.* veget. 1,46 semen . . . masculi est sicut -x, semen vero feminae sicut artificiatum). **b** *de venatoribus:* FRID. II. IMP. art. ven. 1 p. 7,18 -x, qui exercet venationem. 2 p. 166,2 necessaria est ars et instrumenta et -x. *ibid. al.* **2** *de actionibus spiritualibus:* **a** *de rhetoribus:* EKKEH. IV. bened. I 42,28 nec cupit *Christus* -em (gloss.: eloquentem), sed simplicitate loquacem. **b** *de musicis (cf. K. G. Fellerer in: Artes Liberales, ed. J. Koch. 1959. p. 40):* EPIST. Bonif. 116 p. 251,33 citharum habeo et -em non habeo. ANON. mus. Sowa 6 p. 128,30 mimos et alios -es per suum artificium modulos exercentes. **c** *de scriptoribus:* HRABAN. epist. 2^{a} p. 383,2 non statim propter -is vilitatem spernendo abiciat *textum.* CHRON. Pol. 3 praef. p. 123,14 indignum est *opus meum* et inconveniens, si consilio quorundam -i merces operis auferatur. **d** *de legum latoribus:* LEG. Wisig. 1,1,1 peritiam formantis -is (1,1,2). **3** *de magis:* WALAHFR. Mamm. 10,30 hactenus -i licuit lusisse loquella. **B** *latius:* **1** *qui alicuius rei peritus est – ein Erfahrener, Meister:* **a** *in bonam partem:* THEOD. AMORB. Bened. I 7 pater Benedictus . . . scutum rotavit, -x pugnandi. Mart. 4$^{ex.}$ omnium . . . -x virtutum, *Martinus* (LIBER de unit. eccl. 2,1 p. 212,14 Gregorius papa, cum esset summus pontifex et v. -x. *al.*). *c. inf.:* EKKEH. IV. cas. 110$^{med.}$ Kebo, hilaritatem machinari -x. **b** *in malam partem:* SISEB. Desid. 9 cunctorum -x vitiorum (*item de diabolo:* SIGEBOTO Paulin. 19 versipellis . . . -x. *v. et s. v.* *milleartifex). 20 totius criminis -x *(sc. Brunigildis)* capta est. UNIBOS 118,3 (ed. K. Langosch, Waltharius, Ruodlieb, Märchenepen. p. 280) ad arma currunt . . . -em versutiae occisuri. CHART. Eberb. 84 contra fraudis -es. CHART. Solod. 445 nocendi -x. *de bestiis:* THEODULF. carm. 50,34 -is *(sc. vulpeculae)* qua tu, pes, retinendus eras. **2** *auctor – Urheber:* CARM. Bur. B 53,3,4 Wichmannus, omnis pacis -x. RUP. TUIT. spir. 3,24 p. 1665^{B}

[Sroder]

ille mortis -x, iste vitae opifex. **3** *fort. i. q. elector – viell. Wähler:* CHRON. rhythm. Col. 4,48 pontifices tres . . ., Cesaris -es *(i. e. electores ? ed. in nota).*

II *adi.:* **A** *strictius i. q. affaber, sollers – kunstfertig, geschickt:* AETHICUS ISTER 91 p. 70,13 populum industrium et -em. ERMOLD. Ludow. 4,244 aula Dei . . . -i rite polita manu. **B** *latius i. q. praecipuus – hervorragend:* ODILO SUESS. Seb. 15 (7) legationis sacramentum -i industria informatum.

artificalis *v.* artificialis.

artificialis, -e. *script.:* -tef-: *l. 42.* -cal-: *l. 18.20.22.70.*

I *adi.:* **A** *opificum proprius, ad artem mechanicam pertinens – handwerklich, mechanisch:* ALBERT. M. pol. 6,5[k] p. 600[a],9 si . . . aliqua opera -ia et mercenaria necessaria sunt in civitate. *v. et p. 981,48.* **B** *ad artes liberales pertinens – den schönen Künsten zugehörig:* **1** *de rebus:* OTLOH. Wolfk. 10[ex.] quos . . . in auctoralibus simul et -bus (-cal- *var. l.*) doctrinis et . . . moralibus aedificavit *Wolfkangus* disciplinis. **2** *de personis i. q. doctus – gebildet:* CARM. pro schola Wirz. 60 nullus mortalis pollet sic -calis. **C** *arti conveniens, rite effectus – kunstgerecht, fachgemäß (ausgeführt):* **1** *techn.:* CARM. Scot. II 3,34 pectoris ornatus, -cale decus. CARM. Bur. B 152,2,2 Mars a Vulcano capitur rete -i. **2** *mus.:* Ps. GUIDO ARET. tract. corr. p. 52[a],20 -i cursu G grave . . . recipit *haec syllaba* pro finali. **3** *metr.:* REMIG. ALTISS. mus. p. 82[a],10 compositum *(Mart. Cap. 9,971)* vero, scilicet tempus, id est -e, quod potest dividi, scilicet in species. **4** *de compositione sacrae scripturae:* ALBERT. M. summ. theol. I 1,5,1 p. 22[a],4 videtur . . ., quod modus sacrae scripturae nec scientialis nec -is sit *eqs.* **D** *facticius, ab hominibus fabricatus vel effectus – künstlich, von Menschen hergestellt oder bewirkt:* **1** *techn.:* CHART. Biel. 8 p. 7,26 (a. 1224) facta . . . stabilita litterarum -i . . . firmamento. Ps. GALEN. anat. 2 p. 169[D] sicut in -i textura tenduntur fila . . ., ita in naturali. FRID. II. IMP. art. ven. prol. p. 4,26 cetere venationes habent instrumenta -a et manufacta. BRUNUS LONG. chirurg. 1,15 p. 113[A] aqua -is salsa (*cf.* ALBERT. M. euch. 3,2,1,3 p. 282[a],44 liquores tam naturales et -es). ALBERT. M. animal. 16,39 in rebus -bus (*p. 734[b],36* τῶν γινομένων κατὰ τέχνην). *de panno i. q. arte coloratus – künstlich gefärbt:* TURBA phil. 62 vestium . . . -ium. **2** *medic.:* GLOSS. Salern. p. 17,38 purgatio arteficialis est cum aliquo medici cogente arteficio humorum a corpore eductio (MAURUS urin. I p. 28,37). WILH. SALIC. chirurg. 3,18 p. 347[G] largitatis ventris naturalis vel -is. **3** *rhet.:* CONR. HIRS. dial. 195 naturalem noveris ordinem, cum liber iuxta geste rei seriem incipitur, -em, ubi librorum principiis ordo debitus non tenetur ([*de fonte cf. notam ed. p. 7sqq.*]. ARNOLD. LUB. chron. 5,7 p. 183,3. CONR. MUR. summ. 6,6[e] p. 441,35sqq. -is ordo est, partibus materie artificialiter transpositis *eqs.*). **4** *mus. (de re cf. M. Appel, Terminologie in den mittelalt. Musiktraktaten. 1935. p. 86; H. M. Klinkenberg in: Artes Liberales, ed. J. Koch. 1959. p. 23[65]):* REGINO harm. inst. 4 p. 232[a], 32 multi . . . ignorant . . ., quam longe inter se differant tonus naturalis musicae et tonus -is *eqs.* 7 p. 236[b],8 -is musica dicitur, quae arte et ingenio humano excogitata est et inventa, quae in quibusdam consistit instrumentis *eqs.* HUCBALD. harm. inst. p. 118[a],16 -es notae. AEG. ZAM. mus. 4 p. 378[a],37sq. -e . . . instrumentum reddit sonum -em, sicut patet in citharis. ELIAS SAL. mus. 11 p. 28[b],10 totum cantum tam naturalem quam -em. *al. de personis i. q. musicae artis doctus – musikalisch gebildet (cf. M. Appel, op. cit. p. 83; K. G. Fellerer in: Artes Liberales, ed. J. Koch. 1959. p. 40):* ARIBO FRISING. mus. p. 47 histriones et caeteri tales musici sunt naturales, non -es; -is . . . musicus est, qui naturalem omnium specierum . . . constitutionem intellegit. **5** *comput.:* HRABAN. cruc. 2,23 p. 288[B] ipse *(numerus senarius)* . . . diem -em dimidiat. GERB. (?) astrolab. 1,2 inveniet . . . per eam *(astronomiam)* . . . noctium et dierum horas certissimas, naturales sive -es (-cales *var. l.*) cum augmentis et detrimentis. *al.* GUNTH. PAR. (?) orat. 8,2 p. 164[D] haec . . . horae, quarum viginti quatuor maiorem diem constituunt, ita ut sunt naturales appellantur; sunt autem aliae, quas philosophi -es vocant, quarum omni tempore duodecim diei totidemque nocti attribuunt. ANNAL. Mell. Vind. I a. 1275 p. 706,40 pridie nonas Decembris, luna XIII, hora sexta diei -is, eo quod dies sex tantummodo habeat horas, post crepusculum vespertinum facta est eclypsis lune *(cf. H. Grotefend, Abriß der Chronologie. [2]1912. p. 4).* **6** *de moribus:* FRID. II. IMP. art. ven. 2 p. 166,4 proprietates et mores -es *avium rapacium* standi cum homine. **7** *de scientia i. q. discendo acquisitus – erlernt:* AUREL. REOM. mus. praef. p. 28[a],28 genuino ingenio praepollentem et -i doctrina cluentem . . . vosmet . . . agnovi. HIST. Augiens. II 9 non tantum eum naturalis iuvit sciencia vel -is.

II *subst.:* **A** *masc.: opifex – Handwerker:* ANNAL. Mell. Vind. I a. 1276 p. 707,25 unanimitates . . . omnium -ium preter monete consortium. **B** *neutr. i. quod ab hominibus effectum est – das Künstliche:* **1** *res facticia, res ab opificibus facta – künstliches, handwerkliches Erzeugnis:* Ps. GALEN. anat. 2 p. 169[D] componuntur *membra* . . . ex . . . filis . . . in eorum textura positis, sicut . . . videmus in -bus. ALBERT. M. veget. 3,101 melius in naturalibus quam in -bus permiscentur sapores. animal. 11,17 sicut . . . necessarium dicitur in -bus (*p. 639[b],25* ἐν τοῖς τεχναστοῖς), quando volunt diffinire sua artificia per formas -es. 16,17 in omnibus tam physicis quam -bus (*p. 734[a],31* ἐν τοῖς φύσει ἢ τέχνῃ γινομένοις). 17,74 in -bus (*p. 762[a],16* ἐν τοῖς ὑπὸ τῆς τέχνης δημιουργουμένοις), in quibus pars generati est ex parte generantis. *ibid. al.* **2** *quod naturae contrarium est, insolitum – das Unnatürliche, Ungewohnte:* FRID. II. IMP. art. ven. 6 p. 211,33 facilius retrahitur *falco* ad id, quod est sibi naturale . . ., quam redire ad -e, quod per se non facit.

adv. **artificialiter.** **1** *modo arti congruo, rite, affabre – kunstgerecht, fachgemäß, kunstvoll:* **a** *techn.:* MATTH. PLATEAR. gloss. p. 382[F] quaelibet cera alba non dicitur propolis, sed -r coaptata sic *eqs.* LAMB. WAT. annal. a. 1161 turres . . . in altum mire -rque porrectae. CONR. MUR. summ. 6,6[c] p. 437,39 archa Noe . . . -r et proportionaliter conposita fuit. *al.* **b** *mus.:* Ps. GUIDO ARET. tract. corr. p. 53[a],1 ut . . . -r reducatur *cantus* ad sedem, incipiendus est in G gravi. ANON. mus. plan. Coussemaker II p. 496[b],14 novem sunt consonantie, quibus omnis cantus . . . sive per naturam -r sive irregulariter, id est contra artem, compositus conficitur. ANON. mus. Sowa 2[b] p. 98,30. *al.* **c** *de modo compositionis sacrae scripturae:* ALBERT. M. summ. theol. I 1,5,1 p. 22[a], 10 videtur, quod non procedat *sacra scriptura* scientialiter vel -r. **2** *modo non naturali, operatione hominum – künstlich, durch menschliches Eingreifen:* OTTO FRISING. gest. 2,21 p. 125,25 turris munimentum . . . tamquam huius suae *(sc. civitatis)* imbecillitatis adiumentum -r admisit. THIETM. peregr. 17,3 quosdam *(lapides)* . . . quasi sculptos, sed naturaliter acsi -r. FRID. II. IMP. art. ven. 6 p. 212,25 quamvis -r possint *falcones* detineri ad remanendum cum homine. ALBERT. M. phys. 3,1,4 p. 192[a],11 diffinitio motus ex inductione mobilium tam -r quam naturaliter. *al. v. et p. 997,50.* **3** *versute – schlau:* OTTO SANBLAS. chron. 20 p. 24,24 eos *(hostes)* . . . dividens tribus in locis -r disiunctos cecidit. *machinatione – mit Hilfe eines Kunstgriffes:* ALBERT. M. metaph. 1,3,13 p. 55[b],22 Anaxagoras . . . -r (*p. 985[a],18* μηχανῇ) ad mundi generationem utitur intellectu *eqs.*

***artificiatio,** -onis *f. adaptatio artis – Anwendung der Kunst:* ALBERT. M. eth. 7,2,3 p. 505[b],24 sic . . . ars -o est, hoc est acceptio artis.

***artificio,** -atum, -are. **1** *rite parare – kunstgerecht bereiten:* ANON. secret. p. 73,12 sal urinae sic -atur. **2** *prudenter efficere – mit Klugheit bewirken:* ALBERT. M. pol. 6,4[o] '-andum (*p. 1320[a],35* τεχναστέον) igitur, qualiter abundantia fiat diuturna', egenis scilicet.

adi. **artificiatus,** -a, -um. *rite effectus – kunstgerecht geschaffen:* ALBERT. M. metaph. 7,2,5 p. 438[b],25 ipsa species, quae facta est in re -a.

subst. **artificiatum,** -i *n. quod rite effectum est – das kunstgerecht Geschaffene:* ALBERT. M. phys. 2,1,3 p. 97[b],

[Sroder]

quando contingit, idem esse artificem et -um, ut diximus de medico, qui sanat seipsum. veget. 3,61 habet *semen* animam, ut -um, in quo intrinsecus esset artifex movens ipsum ad esse -i, habet artificem. animal. 9,94 non . . . est in natura, sicut in -is, in quibus materia vacua non aqquirit ab arte nisi figuram. 11,17 diffinitio . . . domus aut alterius sibi similis -i. metaph. 7,2,5 p. 438^{b},18 si . . . -um diffiniatur, dicetur, quod est illud, quod attingit speciem, quae est in intellectu activo artificis. *ibid. al. v. et p. 982,5. 996,41.*

artificiolum, -i *n.* *actio opificis – handwerkliche Tätigkeit:* CONC. Merov. p. 124,18 victum aut vestitum -o quaerere.

***artificiositas**, -atis *f.* *sollertia – Geschicklichkeit:* ALBERT. M. animal. 8,131 artificiosiora . . . sunt anulosa inter omnia cetera animalia, quando fit comparatio -is inter ea. 21,29 nidificatio avium signum est maioris -is quam sint alia animalia *eqs.*

artificiosus, -a, -um. **1** *strictius:* **a** *artis prudens – kunstverständig:* NOTKER. BALB. gest. 2,17 p. 84,22 -issimus Karolus. ALBERT. M. pol. 7,5^{b} p. 664^{a},23 intellectivae . . . gentes *Asiae* . . . '-ae (*p.* 1327^{b},27 τεχνικά) secundum animam'. **b** *arti conveniens, rite effectus – kunstgerecht, fachgemäß (ausgeführt):* **α** *techn.:* EINH. Marc. et Petr. I 3,9 thimiamatum -am compositionem. NOTKER. BALB. gest. 1,34 p. 46,20 coxalia linea . . . opere -issimo variata (OTTO FRISING. gest. 1,10 p. 26,21 in aecclesia . . ., quam ipse miro et -o . . . construxerat o. *al.*). SIGEBOTO Paulin. 21 -issimae peritiae in . . . stolis texendis . . . nullam superiorem . . . habere potuit *(cf. p. 1001,13).* **β** *mus.:* EPIST. pont. Rom. sel. II B 33 p. 603,28 -e modulationis sonitu. **γ** *rhet.:* OTTO FRISING. gest. 1,42 p. 60,15 -ae iuxta precepta rethorum orationis. **δ** *usu vario:* FRID. II. IMP. art. ven. prol. p. 1,8 -am traditionem de materia huius libri. ALBERT. M. veget. 1,100 oportet ipsam *(naturam)* habere instrumenta -ae formationi activae congruentia. -um est *c. inf.:* EPIST. Ratisb. 9 p. 316,7 quid . . . iocundius, quid -ius, quid excellentius quam totius mundi motus . . . inspicere? FRID. II. IMP. art. ven. prol. p. 5,3 difficilius et -ius est instruere aves rapaces venari quam canes. **2** *latius:* **a** *sollers – geschickt:* ARNO REICHERSB. apol. p. 43,29 templum quasi fidei suae nidum reaedificare, velut aves quaedam -ae studuerunt. ALBERT. M. animal. 8,131 sunt . . . amplius -ae apes . . .; omnibus autem dictis *animalibus* -ior (*p.* 622^{b},23 τεχνικώτεροι) et instantior ad opus videtur esse aranea *eqs. v. et l. 14.* **b** *prudens – klug:* ANNAL. Quedl. a. 999 p. 75,15 barbarorum . . . induratos vertices regum -o aviti paternique ritu ingenii . . . placabiles . . . reddiderat *Mechtild.* **c** *versutus, dolosus – schlau, listig* (*cf.* GLOSS. III 383,33 St.-S. -us carch): EKKEH. IV. cas. 4 recessit homo -us ratione simplicis quasi devictus. BERTH. (?) annal. a. 1075 p. 279,14 rex . . . Saxonum reliquias perdomandas . . . promissorio sermocinio -us satis et inportunus aggreditur. a. 1077 p. 291,21 reconciliationem simulatoriam et cuncta . . . eius *(regis)* molimina -a. *al.* CHART. Raitenh. 109 remota omni -a calliditate. *al.* **d** *simulatus – erheuchelt:* VITA Paulin. Trev. 10 -ae pietatis velamine *(sc. Iuliani Apostatae).*

adv. **artificiose.** **1** *strictius:* **a** *modo arti congruo, rite, affabre – kunstgerecht, fachgemäß, kunstvoll* (*cf.* GLOSS. IV 126,35 St.-S. fabre, docte, ingeniose, -ę, meisterliche): **α** *techn.:* GERB. epist. math. II 7 quae *(sphaera)* et torno iam sit expolita et -e equino corio obvoluta. THIETM. chron. 2,23 p. 66,9 cum corona -e gemmata. **β** *rhet.:* EPIST. Mog. 28 vestris bene et -e inventis, optime dispositis . . . tractatibus. **γ** *usu vario:* OTTO FRISING. chron. 7,20 p. 338,18 castrum . . . -e valde expugnavit (*cf.* GESTA Karoli M. p. 163,24 cum machinis . . . opponebant se intrepide et -e civitati). ALBERT. M. veget. 6,338 -e decoquuntur *fabae. al.* **b** *modo non naturali, operatione hominum – künstlich, durch menschliches Eingreifen:* ALBERT. M. phys. 5,2,3 p. 382^{a},5 in his est continuum solum, ex quibus unum aliquid aptum natum est fieri, sive mathematice, sive naturaliter, sive -e. **2** *latius:* **a** *sollerter – geschickt:* ALBERT. M. animal. 8,52 tam -e nidos construunt *hirundines,* quod in architectura aliquid artis et intellectus videntur ostendere. 8,163 -e operantur *apes.* **b** *versute, dolose – schlau, listig:* EPIST. Worm. I 60 p. 101,1 culpa -e in me traiecta. BERTH. (?) annal. a. 1077 p. 290,31 papam -e delusum. OTTO FRISING. gest. 2,51 p. 159,7 -e ad deditionem coactos pacem petere . . . compellunt. *al.*

artificium, -i *n.* *script.:* -tef-: *l. 43. p. 997,43.* -iti-: *l. 14.*

I *strictius:* **A** *proprie i. q. actio artificis vel opificis – fachgemäße Betätigung, Handwerk:* **1** *de actionibus fingendi, creandi, fabricandi sim.:* LEG. Burgund. const. I 21,2 in publico adtributum -um exercere. ARBEO Emm. 39 -i mei . . . lucra. DIPL. Otton. II. 321 aecclesia . . . in lineis, laneis vel sericis aecclesiae ornamentis femineo . . . honoretur -tio. STATUT. ord. Teut. p. 127,28 ad exercendum -um. CONST. II 156 p. 193,15 cuiuslibet -i confraternitates (*cf.* ALBERT. M. pol. 4,13^{d} qui sunt de una societate unius -i). *al.* **2** *de exercitatione musica:* ANON. inst. patr. p. 8^{a},33 exercitati alicuius instrumenti musicalis -o. *v. et p. 996,49.* **3** *de legum latione:* LEG. Wisig. 1,1,1 quod sit -um condendarum legum. **B** *c. emphasi quadam:* **1** *de praestantia:* **a** *act. i. q. virtus artificis, habilitas – Kunstfertigkeit:* LEO MARS. chron. 3,33 p. 723,45 totum coloribus pictorum -o compsit. HERBORD. Ott. 2,36 exstructa . . . basilica diligenti -o. *al.* **b** *pass. i. q. fabricatio bene effecta – kunstvolle Bauweise:* HERM. AUGIENS. chron. a. 958 aecclesiam . . . formoso . . . -o construxit. VITA Annon. I 1,34 elegantis -i capellam. *al.* **2** *operatio hominis naturae opposita – menschliches (den natürlichen Gegebenheiten gegenübergestelltes) Wirken, künstliches Eingreifen:* RYCCARD. chron. a. 1212 p. 42^{a},35 situ loci et -o fortissima erat *civitas.* FRID. II. IMP. art. ven. 5 p. 136,4 loca concava per naturam vel per -um. *medic.: v. p. 997,43.* **3** *alch. i. q. magisterium – kunstgerechte Methode, hohe Kunst:* TURBA phil. 9 p. 117,25 cum . . . quatuor elementa non coniunguntur, nihil hominibus -i, quod cupiunt, perficitur. GEBER. summ. 2,23 p. 671 -a, per quae facimus rem cuiusque generis adhęrere cum ingressione firma. Ps. CALID. secret. 1 p. 184^{b},24 -um maius, quod vocant alchemiam. *al.* **C** *meton.:* **1** *opus affabre factum – Kunstwerk, Bau:* **a** *de ornamentis:* PASS. Ger. Col. 19 metallorum fulgore et -i varietate decoravit *ecclesiam.* LEO MARS. chron. 3,27 de omnibus -is, quaecumque ex auro vel argento, aere . . . vel lapide patrari possunt. **b** *de constructionibus, aedificiis sim.:* AETHICUS ISTER 88 arteficia in mare magnum magna[m] vi[m] ventorum non elevantur. 105 cameras et -a illius *(sc. arcae Noe).* CHRON. Sigeb. auct. a. 1153 (MGScript. VI p. 396,29) -o subterraneo actum est, ut murus cadens latum ingressum nostris praeberet. **c** *de vehiculis:* AETHICUS ISTER 37 p. 25,8 trucurrorum -um eorum lingua sic nuncupati. **d** *de epistola:* WIBALD. epist. 238$^{ex.}$ ut possitis . . . de -o nostro quedam immutare. **2** *collegium opificum – Zunft (cf. H. Planitz, Die deutsche Stadt im Mittelalter. 1954. p. 289sq.):* CHART. civ. Halb. add. 28 (a. 1253) quod institores de suo -o, quod vulgariter dicitur inninche, VIIII marcas civitati prestiterunt. *expressius i. q. pecunia pro introitu in collegium danda – Innungsgeld (cf. Dt. Rechtswb. VI. p. 264sqq.):* CHART. civ. Halb. 187 (a. 1284) quicumque in hac fraternitate constitutus habuerit pueros, qui in societate voluerint permanere, iunior puer habebit integrum -um, senior vero dimidium obtinebit.

II *latius:* **A** *modus, ratio (exercendi), via – Art und Weise, (Verfahrens-)Weise, Mittel:* **1** *gener.:* BERTH. (?) annal. a. 1077 p. 292,10 si quolibet suae cautionis -o posset fieri. a. 1079 p. 320,12 toto ingenio et -o regi instantes. OTTO FRISING. gest. 2,21 p. 125,15 inusitato satis utens -o cuniculos . . . fieri iubet. FRID. II. IMP. art. ven. 2 p. 155,29 extra nidum capiuntur *falcones* cum retibus . . . aut aliis instrumentis et -is (*cf.* ALBERT. M. animal. 8,44 leopardi eodem capiuntur -o). WILH. CONG. chirurg. 1133 si . . . humerus et spatula disiungantur . . ., hoc -o reducatur. **2** *c. colore quodam i. q. dolus – List:* CHRON. Mont. Ser. a. 1126 p. 140,18 quod ipsa plumacio ventri alligato pregnantem se esse hoc -o mentiretur. **B** *excellentia – Vortrefflichkeit:* PAUL. BERNR. Greg. 121$^{in.}$ Theodomarus . . . humilitatis et honestatis -o praeclarus.

[Sroder]

C *actio salutaris – heilbringendes Wirken:* CHART. Rhen. med. III 9 p. 11,16 (a. 1213) vetus hoc est -um Iesu Christi, quod ad suorum salutem fidelium diebus istis dignatus est innovare. **D** *praestigia, iocus – Gaukelei, Scherz:* PASS. Praeiecti II 22 cum ioculares viri ad suum -um deportassent *scamnum.*

***artifico,** -atum, -are. *rite facere – kunstgerecht bilden:* DUNGAL. carm. 20,6,4 hic . . . repperies, quo constant cuncta tenore organa vel valeant -are melos. CARM. var. III 47,13 Gundaradam petit *Perahtsuind* hoc opus *(sc. vestem)* -are.

artificus, -a, -um. **1** *adi.:* **a** *strictius i. q. arti conveniens – kunstgemäß:* SIGEBOTO Paulin. 34 erat . . . calix . . . -iori (artificiosiori VITA Wern. Merseb. 3) diligentia fabrefactus. **b** *latius i. q. prudens, callidus – gescheit, schlau:* CARM. Scot. II 1 probl. 2,30 volens certis praediscere signis, quam valet -o Candidus ingenio. **2** *subst.:* **a** *masc.: artifex – Künstler:* ARNOLD. LUB. Greg. 4,996 ac si fuissent *tabulae* subito rapte de -o. **b** *neutr. plur.: operatio – Tätigkeit:* EPIST. Dominic. 69 in omnibus -ioribus, quas *(sic?)* regularis precipit disciplina, et ad que omnipotenti Domino votive solvenda manus proprias defixistis.

artifinium *v.* arcifinium.

***artigiasus,** -i *m.* (*cf.* ars, *ital.* artigiano) *qui alicuius rei peritus est – Meister:* EKKEH. IV. bened. I 40,34 rhetores (gloss.: -i eius artis antiqui) abeant.

artigraphia, -ae *f.* *liber de arte quadam scriptus – Lehrbuch:* GODESC. SAXO gramm. 1 p. 357,1 illa nomina, quae sunt a masculinis venientia ut . . . 'analogia', '-a', producuntur in paenultima.

artigraphus, -i *m.* *scriptor libri de arte quadam compositi – Verfasser eines Lehrbuches, Fachschriftsteller:* **1** *gener.:* LIBRI Karol. 2,30 p. 97,33 omnia *(sc. artes liberales)* in scripturarum sanctarum . . . pratis . . . inveniri posse, quae -i in suorum hortorum areolis posuere. **2** *spec.:* **a** *de grammaticis:* GODESC. SAXO theol. 6 p. 164,13 licet, quod proprie perhibent ortographi, saepe fantes inproprie contemnant -i. EPIST. var. II suppl. 9 p. 633,7 notam . . ., quae ab -is crisimon nuncupatur. GUNZO epist. 4 p. 26,18 in evangelio quoque accusativum pro nominativo secundum -os invenimus. LAMB. ARD. hist. prol. p. 558,29 Priscianus noster -us. **b** *de dialecticis:* LIBRI Karol. 2,30 p. 94,34 definitionis speciem, quae ab -is enneomatice, id est notio, dicitur. **c** *de musicis:* AUREL. REOM. mus. 8 p. 41^{a},26 affirmant -i *eqs.* HUCBALD. harm. inst. p. 114^{b},1.

***artilia** *v.* *ratilia.

***artilio,** -onis *subst.* (*orig. inc., nisi cohaeret c. adi.* artus, artire) *acus (apta ad figendum) – Stift, Nadel (zum Befestigen):* GLOSS. III 412,58 St.-S. -e steft.

***artilla** *subst.* (*orig. inc., nisi cohaeret c. adi.* artus) *faux, gula – Schlund, Kehle:* GLOSS. II 318,21 St.-S. -a dhrozza.

artillum *v.* arietillum.

***artiloquax,** -acis. *artis rhetoricae peritus – redegewandt:* EKKEH. IV. bened. I 42,61 Plato et Aristotiles . . . -es (gloss.: arte maxime dialectica loquaces).

artimesia, -isia *v.* artemisia. **artimon** *v.* artemo.

***artinca** *v.* *arnica. **artiotidas, -on** *v.* arceuthis.

***artipotens,** -entis. *artis prudens, artes fovens – kunstverständig, kunstliebend:* THEODULF. carm. 23,30 -s *Karolus* nimio disponit foedere templum.

artiria *sim. v.* arteria.

***artista,** -ae *m.* **1** *qui liberalibus artibus imbutus est – Kenner der freien Künste:* NICOL. BIBER. carm. 101 (ed. Th. Fischer. 1870) est bonus -a. HUGO TRIMB. registr. 43 qui perfectus fieri nequeat -a vel propter penuriam rerum decretista. **2** *opifex – Handwerker, Gewerbetreibender:* SALIMB. chron. p. 189,30 trapezite sive campsores . . . et alii -e. *Sroder*

***artitudo,** -inis *f.* *script.* arct-: *p. 1002,8.9.11. al.*

1 *de statu i. q. angustia, strictura, parva extensio – Enge, Verengung, geringe Ausdehnung:* **a** *gener.:* TAGENO descr. (MGScript. XVII p. 516,3; c. 1190) in nimia semitae saxosae -e. CHART. Pruss. I 279 p. 210,21 propter -em loci. **b** *anat.:* ALBERT. M. animal. 1,419 in -em gutturis (euch. 3,1,7,1 p. 265^{b},35). 2,36 haec *(animalia)* . . . habent unum uber ex quatuor uberibus . . . unitum propter loci et situs -em. 3,124 per -em meseraicarum. 6,71 ex -e uteri *piscium. ibid. al.* *gracilitas – Schlankheit:* ALBERT. M. animal. 2,98 interiora eius *(serpentis)* . . . sunt . . . strictiora propter corporis sui -em et longitudinem. **c** *astron.:* ALBERT. M. cael. 2,2,2 p. 152^{b},27 quod volvi propter arct-em exterioris non posset *lenticula interioris poli.* 2,3,3 p. 172^{a},44 arct-o sphaerae, in qua . . . stella . . . movetur (animal. 6,2. *al.*). p. 173^{a},12 arct-o circuli signorum. **2** *de actione i. q. obturatio – Verstopfung:* ALBERT. M. animal. 3,28 latent *venae* propter pinguedinem . . ., quae . . . obturat poros venarum, ita quod -e latere incipiunt *eqs.*

arto, -avi, -atum, -are. *script.:* har-: *p. 1003,1.3.* arc(o): *p. 1003,5.15. adde* TRAD. Ransh. 126 p. 245,24. *al.* arct-: *l. 25.62. p. 1003,12. al.*

I *proprie i. q. angustare – eng machen:* **A** *coartare, constringere, obducere – verengen, zusammenziehen, verschließen:* **1** *natur. et medic.:* ALBERT. M. animal. 1,422 aliter . . . lingua fistulae . . . non posset sufficienter -are et constringere cannam. veget. 5,41 pori *plantarum* -antur per . . . compressionem impetus secantis. *medial.:* ALBERT. M. animal. 1,551 substantia stomachi . . . constringi potest et arctari. NOTULAE Wilh. Cong. 490 fieri debet incisio, ubi magis locus -atur. *al.* **2** *iur. i. q. aggeribus coercere – eindämmen:* CHART. Worm. 44 (a. 1016?) alveum. CHART. Mar. Magd. 75 cum . . . ad -andum decursum fluminis aggerem fecisset. **B** *includere, coangustare – einschließen, einengen, zusammendrängen:* **1** *strictius:* HROTSV. Pel. 288 licet . . . rupes -rent testis corpus. OTTO FRISING. gest. 1,13 p. 28,29 monte . . . -atur *urbs.* 1,26 p. 43,28 Noricis . . . ex angustia portarum -tis. MART. OPP. chron. p. 438,18 Perusinis causa electionis pape cardinales strictissime -antibus. *al.* *captivum tenere – gefangenhalten:* ALDH. virg. I 35 p. 277,14 filium . . . latibulis carceralibus -andum. CHART. Stir. II 465 p. 578,8 (c. 1245) per obstagium . . . tanto tempore -rentur, donec *eqs.* **2** *latius usu mus. et math. i. q. continere, ambire, terminare – enthalten, umfassen, begrenzen:* GUIDO ARET. form. epil. 303 cantus his arctantur semper sub terminibus. ANON. mus. Sowa 2^{a} p. 74,5 que *(musica)* per modorum series distribuitur et -atur. *v. et p. 994,45.* **C** *(arte) iungere – (eng) verbinden: v. p. 994,56.*

II *translate:* **A** *obi. homines:* **1** *anxiare, sollicitare, contristare – ängstigen, beunruhigen, betrüben:* ALDH. virg. I 25 p. 259,4 imperator futurarum ignorantia rerum acriter -atur. PAUL. DIAC. carm. 22,6 -at . . . quaestio dura. *al. medial. i. q. dubitare – in Verlegenheit sein:* WALAHFR. carm. 2,3 -or in ambiguis . . . rebus, utrum *eqs.* **2** *opprimere, urgere – (be)drücken, bedrängen:* LIBER diurn. 96 p. 126,11 si quos -at (arct- *var. l.*) necessitas. HELM. chron. 57 p. 111,17 agrorum penuria. ALBERT. M. animal. 1,466 anfractus *venarum* ideo fit, ut . . . non effundatur urina neque -et hominem. CHART. Stir. IV 102 abbatem et conventum . . . fatigare . . . et -are. *castigare – kasteien:* UFFING. Ida 1,5 beata Ida quanta districtione . . . corpus -verit. **3** *corripere – zurechtweisen:* BONIF. epist. 78 p. 162,15 speculatio in curis ecclesiarum . . . sive in docendo sive in -ando (hortando *2 p. corr., 6*) et monendo. **4** *cogere – zwingen (cf.* GLOSS. IV 131,43 St.-S. -o dwingo. *al.*): **a** *gener.:* ALBERT. M. miss. 2,8,4 p. 59^{a},11 articulus . . ., ut dicit Richardus de Sancto Victore, est minimum credibile arctans nos ad credendum. *c. inf.:* ALBERT. AQUENS hist. 6,47 submergi ad tria milia . . . -vit *Raymundus. seq.* ut: GERH. AUGUST. (?) Udalr. II 20 qui *(episcopi)* cum diabolum orationibus et coniurationibus -rent, ut *eqs.* **b** *iur. i. q. compellere, obligare, astringere, evocare – nötigen, anhalten, verpflichten, auffordern:* LEG. Wisig. suppl. 3^{A} p. 478,16 nec ad dandam professionem violenter -etur *reus.* DIPL. Merov. III 47 p. 165,49 (spur.) legibus -tus . . . decem libras . . . solvere cogatur. CHART. Livon. A I 20 p. 27,11 (a. 1211) concedimus . . . mercatoribus . . . nullum eorum ad ferrum candens . . . arctari. CHART. Brem. 148

[Pape]

mandato . . . pape nos hartante. CHART. Turic. 1132 p. 229,22 ad offerendum . . . oblationes. CHART. Lux. VIII 120 p. 136,6 homines . . . non hartabunt nec -are poterunt ad veniendum. CHART. Hans. I 710 p. 249,47 si thelonarius . . . gubernatorem navis ad iuramentum arcaverit. *al. refl.:* CHART. civ. Magd. 126 p. 68,12 (a. 1260) qui se nobiscum hac vice non -verunt ad ea observanda. *c. inf.:* CHART. Altenberg. 92 p. 77,20 (a. 1225) ut per hoc dare, quod debet, -etur. CHART. Heinr. Leon. 103 p. 156,28 (spur. s. XIII.). **B** *obi. res:* **1** *damno afficere, diminuere – beeinträchtigen, verringern:* LIBER diurn. 97 p. 128,11 dumque necessitate victus -atur (-tus, arctatur, -tus *codd.*) locus. ARNULF. HALB. ad Heinr. p. 476,8 sedem . . . episcopalem . . . tuo arbitrio vel exhonorari vel -ari. CHART. Osn. II 294 (dipl. Heinr. VII.) episcopo monetas, thelonea et omnia iudicia sua . . . minuere vel arcare. *al.* **2** *laedere – beschädigen:* METELL. Quir. 65,16 cultro secandus -at hic *(sc. panis lapis factus)* acumen. **3** *impedire – behindern:* CHART. archiep. Magd. 311 p. 394,13 (a. 1160/64) ne . . . ausu temerario rotarum . . . cursus -etur. **4** *intercludere – versperren:* MART. OPP. chron. p. 439,17 cum . . . ab imperatore vie per terram et per mare -antur. **5** *confutare – vereiteln:* ARNOLD. LUB. Greg. 2,1258 prebere auxilium vel -are negocium.

adi. **1. artans,** -antis. *coartans – verengend: v. p. 593,60.*

2. artatus, -a, -um. **1** *coartatus, constrictus – verengt, zusammengezogen:* ALBERT. M. sacram. 257 p. 168,55 potest . . . aliqua *(mulier)* -a esse ad unum *(sc. virum)* et non ad alium *eqs. v. et p. 1004,72.* **2** *elisus – gequält:* EKKEH. IV. bened. I 46,14 pendulus -um dedit Andreas in cruce flatum. **3** *curvatus – gekrümmt:* RHYTHM. 149,232 quidam eger . . . decumbebat . . . claudus, in pavimento -us.

subst. **artata,** -ae *f. mulier cohabitationi inhabilis (propter artitudinem) – Frau, die nicht kohabitationsfähig ist (wegen Stenose):* ALBERT. M. sacram. 257 p. 168,54 quaeritur de -is.

artocopus *m.* (ἀρτοκόπος) *pistor – (Brot-)Bäcker:* CONR. MUR. summ. 6,1 p. 425,41 -us seu pistor.

artocrea, -ae *f.* (ἀρτόκρεας) *script.:* apo-: GLOSS. III 350,1 St.-S. arct-: GLOSS. III 194,7 St.-S. *(var. l.).* -cri(a): *l. 51.* -crex: GLOSS. III 372,51 St.-S.

panis artificiose compositus in sagimine coctus, adipatum – Feingebäck, Schmalzgebäck, Pastete, Krapfen (cf. GLOSS. III 213,35 St.-S. -ae krephelin. 616,27 rapheola vel -a chraphe. IV 181,43 -e meri panes chrapphen. *al.): 1 gener.:* AMARC. serm. 2,502 pasci -is . . . apto pollice tortis. NIVARD. Ysengr. 5,333 pinguibus -is . . . donat eum. *al. (v. ind.).* PETR. MUSAND. summ. p. 260,29 facias de zuccari cum pasta -am. *al.* **2** *de praestatione:* GESTA Trud. cont. I 13,5 dabat . . . unicuique fratrum . . . tres -as, quae . . . continere debent quinque ova et caseum. CHART. Wirt. II app. 1 p. 413,28 modius *(sc. tritici)* in -iis preparetur. THEOD. TUIT. registr. II p. 285,21 -as duas in sagimine vel butiro aut oleo bene coctas. CHART. Stir. II 335 conventus . . . de vino et . . . -is . . . habeat procurationem. REGISTR. Geisenf. 5 pertinent . . . ad -as XX ova. *saepe. expressius:* CHART. Rhen. med. I 135,76 p. 184[B] (auctore Caes. Heist.) dabit . . . villicus . . . VIII denarios pro minuta iusticia, que pertinet ad -as fratrum.

Artofilax *sim. v.* Arctophylax. ***artogo** *v.* *artago.

***artoma** *v.* *artyma.

1. *artos *m.* (ἄρτος) *panis – Brot:* ALBERT. M. sacram. 80 p. 57,3 '-os' in diversis locis accipitur communiter pro pane azymo et fermentato. *in imag. de corpore Christi:* CARM. Cent. 113,2 confirmat hominis corpus haec formula panis, -os sed vivus stat animaeque cybus.

2. Artos *v.* Arctos. **artotonicus** *v.* orthopnoicus.

artotyritae (arch-, -tir- *sim.*), -arum *m.* (ἀρτοτυρῖται) *haeretici ab oblatione panis et casei dicti – Ketzer, deren Meßopfer aus Brot und Käse besteht:* HRABAN. inst. cler. 2,58 p. 179,18 -teritae (archo- *MPP*[1]) ab oblatione vocati *eqs. (ex Isid. orig. 8,5,22).* FLOR. LUGD. ad Drogon. 10 p. 272,28 -tiritae (artonitae *cod.*), qui Greco eloquio ex pane nuncupantur et caseo.

***artovum** *subst. (cf. hisp.* arto '*sentis' vel bascice* arte '*ilex'; v. Corominas, Dicc. etim. castell. I. p. 293) fort. i. q. fructus sentis vel ilicis – viell. Frucht des Dornstrauches oder der Steineiche:* Ps. AVIC. anim. 6,15 p. 296 accipiant de caschis avellanis et de bellotis et de castaneis et -is.

***artozongum** *v.* *atrogongum.

artridicus, -ticus *v.* arthriticus.

***artula** (arcu-), -ae *f.* (1. artus) *digitus pedis – Zehe:* HILDEG. fragm. 197 Saturnus ad maiorem arculam dextri pedis tendit (*cf.* GLOSS. III 392,68 St.-S. misanz arcula ceha).

***artungus,** -i *m. (orig. theod. inf.) nummus quidam in septentrionalibus partibus usitatus – nordländische Münze, Artich (cf. W. v. Gutzeit, Wörterschatz der deutschen Sprache Livlands. I. 1859. p. 51[b]):* CHART. Samb. 56 p. 23,7 (a. 1258) de duobus -is super quemlibet uncum eorum, qui apostataverant, pro emenda impositis . . . cessent.

1. artus, -us *m. (?f.: l. 39; n.: l. 21; cf. l. 38.49) form. plur.: nom.* -os: HUGEB. Wynneb. 13 p. 117,14. *acc.* -os: *l. 39. abl.:* -ibus: ALDH. virg. I 40 p. 306,17 *(var. l.).* HUGEB. Wynneb. 13 p. 117,16. -obus: SISEB. Desid. 21 *cod. 1[a]. neutr.: nom. plur.:* -a: *l. 49.* -ora: CHRON. Salern. 158 p. 164,17.

1 *de rebus corpor.:* **a** *commissura – Gelenk (cf.* GLOSS. II 333,44 St.-S. -us lidigalaz. III 72,50 -us geleiche. *al.): α medic.:* WALAHFR. hort. 96 *abrotanum* adiuvat -us, quos . . . premit . . . iniuria guttae. Ps. OTHO med. 147 -us dolor. **β** *comput. et math. (de ratione calculationis):* BEDA temp. rat. 1,31 cum dicis decem, unguem indicis in medio figes -u pollicis. 1,35 cum dicis quinquaginta, pollicem exteriore -u instar . . . literae gammae curvatum, ad palmam inclinabis. *al.* CARM. de conc. mens. 15,3 quintam, sextam septimamque *feriam* ternis clarent -bus. **b** *membrum, pars corporis – Glied, Körperteil (plur. sensu collect. saepius i. q. corpus – Leib, e. g. l. 43.44.47.51): α proprie (cf.* GLOSS. III 439,69 St.-S. -us lider. *al. v. et l. 58):* LULL. epist. 98 p. 219,21 robustis . . . membrorum -bus. HUGEB. Willib. 1 p. 88,17 cum . . . tenera corporis adhuc gerebat -us (WALAHFR. carm. 80,1. *al.*). 3 p. 92,11 ut vix . . . vitae alitus per lassas . . . -os . . . vergebat. CHART. Fuld. B 282 infirmos et vacillantes -us. WALAHFR. Wett. 325 dicuntur caedi genitalibus -bus. WANDALB. mens. 21 -us exesos macies stringit . . . ferarum. NOTKER. BALB. gest. 2,18 cesar . . . in antiquos hominum -us . . . exurgens. WALTHARIUS 603 vitam concedet et -us. FROUM. carm. 2,14 asininos. BERTH. (?) annal. praef. p. 267,8 per omnes -uum compages . . . dissolutus. *saepe. de reliquiis:* ALDH. virg. II 2345 tumba sepulcri -us includat pro Christo funera passos. VITA Boniti 32 (MGMer. VI p. 134,27) cum . . . confessoris Boniti . . . Lugdunensis -a (arca, archa, artus *var. l.*) haberentur condita urbi. 35 p. 136,33 reliquias vel -us beati sacerdotis. POETA Saxo 4,11 eius *(Petri)* . . . ante sacros -us. *al.* **β** *in imag. et per compar.:* LEG. Wisig. 2,1,4 si arcem molestia occupaverit capitis, non potuerit in -us dirivationes dare salutis. WALAHFR. imag. Tetr. 146 *(de organo)* ut fulvi pars extima nigros auri conlatis meritis depingeret -us. POETA Saxo 1,43 velut unius -us corporis in diversa forent . . . revulsi. *al.* **c** *digitus – Finger:* GLOSS. I 20,26 St.-S. -us membrum vel digitus. IV 4,28 -us fingar. *de summitate:* BEDA temp. rat. 1,23 cum . . . dicis unum, minimum in laeva digitum inflectens in medium palmae -um infiges. *cf. l. 32.* **2** *de tempore i. q. spatium – (Zeit-)Raum:* WALAHFR. Wett. 270 quicquid in angusto cognovit temporis -u (gloss. RO: articulo).

2. artus, -a, -um. *script.:* arc(us): *p. 1005,10. 1006,13. 18. al.* arct-: *l. 70. p. 1005,18. 44. al.*

I *adi.:* **A** *proprie i. q. angustus – eng (cf.* GLOSS. III 384,50 St.-S. -us einger. *al.): 1 astrictus, firmus, densus – straff, fest, dicht:* WALAHFR. Mamm. 22,2 ostia . . . claudantur caelitus -a obice. HYMN. Hraban. 21,7,1 in cippo . . . arcto. THANGM. Bernw. 23 civitatem -a obsidione vallavit. EKKEH. IV. bened. I 17,17 pendulus est laqueo Iudas elisus in -o (gloss.: id est artato). OTTO FRISING. gest. 2,21 p. 124,2

Terdonenses -issimis septi claustris effugii locum non habentes. *al.* *consertus – zusammengepreßt, gerungen:* ECBASIS capt. 957 palmis deflevimus -is *regem.* **2** *restrictus, finitus – (räumlich) beschränkt, schmal, begrenzt:* **a** *proprie:* ORD. iud. Dei app. II^{v} connectantur . . . manus reprehensi . . . ad modum hominis in campum -um intrantis. ERMENR. Sval. 10 p. 161,22 in -issimum et sterilem locum deputatus minister. WALTHARIUS 1155 viam vallo praemuniit -am. ANNALISTA Saxo a. 852 eclesiam . . . -i edificii. CHART. civ. Magd. 111 habitationibus locum angustum et arcam nimis curiam. NOTULAE Wilh. Cong. 347 vulnera, que per telum fiunt, profunda sunt et -a. CHART. civ. Spir. 199 p. 157,3 si vero levior et -ior fuerit *pannus*, id est smalre. *saepe.* **b** *in imag.:* ALDH. virg. I 58 p. 319,7 in -o carnis clustello (castello *var. l.*). WALAHFR. carm. 25^{a},9,3 virginis casta voluit sub alvo -a naturae tolerare factor munia nostrae. THIETM. chron. 7,72 ex -o corporis carcere solutus. *usu bibl. (cf. Vulg. Matth. 7,14):* WILLIB. Bonif. 8 p. 44,17 arctam (-am *var. l.*) regni caelestis viam (STATUT. ord. Teut. p. 131,4. *al.*). HUGEB. Wynneb. 7 p. 112,39 per arctam . . . caelestis vitae callem (WALTH. SPIR. Christoph. II 4,232). **B** *translate:* **1** *intimus, sincerus – innig, herzlich:* BEDA hist. eccl. 1,26 p. 47,28 ut . . . credentes -iori dilectione . . . amplecteretur. CHART. Garz. 1 (Mon. Boica I p. 57,20; a. 1159) quem . . . arctioris caritatis brachiis amplexamur. **2** *parcus, exiguus – knapp bemessen, gering, wenig:* LIUTG. Greg. 2 p. 69,37 ‚in -o pane‚ (‚‚ in -tu *2*) et angustiis . . . habitare *([cf. Vulg. Is. 30,20]).* HIST. Hirs. 13 p. 261,12. *al.).* PASS. Sigism. 2 (MGMer. II p. 334,5) dapibus contemptis et -ioribus (altioribus *sim. var. l.*) rebus dorsis inpositis. WALAHFR. Wett. epil. 2,27 victum. **3** *durus, severus, arduus – hart, streng, schwer:* **a** *gener.:* LEG. Wisig. 2,1,8 p. 55^{b},6 sub -iori . . . erit religandus exilio. BEDA hist. eccl. 2,6 p. 92,22 illum . . . flagellis -ioribus afficiens. VITA Galli II 1433 aegris visceribus pestem tolerantibus -am. HRABAN. carm. 55,1,4 supplicia. OTTO FRISING. gest. 1,57 -ae custodiae mancipatus. *al.* **b** *eccl.:* EIGIL Sturm. 4 ut -iori se vita . . . constringeret (METELL. Quir. 65,29. *al.*). SALOM. II. epist. 24 p. 410,18 sub -issima disciplina. THANGM. Bernw. 38 abstinentia. LAMB. HERSF. annal. a. 1075 p. 241,6 habitus -ioris (arct- *A 1*, arci- *B 1*) propositi. *al.* *de regula monastica (cf. G. Schreiber, Kurie und Kloster im 12. Jahrh. II. 1910. p. 342):* CHART. Eichsf. 199 p. 119,17 (a. 1215) nulli fratrum . . . fas sit de eodem loco nisi arctioris religionis obtentu discedere (432 p. 262,36). CHART. Argent. I 346,26 in -o monasterio ad agendam . . . penitentiam detrudatur. **4** *instans, cogens – dringend, zwingend:* BEDA hist. eccl. 4,19 p. 244,13 praeter . . . -iorem necessitatem. **5** *difficilis – schwierig:* WALTH. SPIR. Christoph. II praef. 119 hęc . . ., quae scriptori satis -a probabis. *c. inf.:* ALDH. epist. 1 p. 476,10 quod his multo -ius et perplexius est, centena scilicet metrorum genera . . . discernere. **6** *minutiis occupatus – mit Einzelheiten beschäftigt, kleinlich:* GODESC. SAXO gramm. 1 p. 390,1 qui solummodo grammaticam angustam et -am artem scit.

II *subst. neutr.:* **A** *proprie:* **1** *angustiae, fauces – Enge, enge Stelle, Engpaß:* RUODLIEB V 442 latro me non occidet in -o. RAHEW. gest. 3,21 p. 194,14 -a montium transituri erant. HELM. chron. 82 p. 155,32 inter scopulos . . . iter . . . in -um trahitur. ALBERT. M. animal. 24,17 hic piscis quando in -o aliquo profundo concluditur *eqs. al.* **2** *pars angustior – Schmalseite:* RUODLIEB I 29 quę *(ungula gripis)* post ad latum vel prę decoratur ad -um obrizo mundo. **B** *translate:* **1** *res arduae, difficultas – bedrängte Lage, Verlegenheit, 'Klemme':* WIDUK. gest. 3,45 videntes nostros in -o sitos ob difficultatem loci. LAMB. HERSF. annal. a. 1076 p. 282,20 cuius *(regis)* omnis spes omnesque copiae in -um coactae fuerant. TRAD. Biburg. 22 p. 426,24 in -o positus, et, quo se verteret, ignarus (CHART. Lub. I 165 p. 151,9. *al.*). *saepe. v. et l. 27.* **2** *(stricta) custodia – (strenge) Bewachung:* VITA Erasmi 465 *rex* iussit, . . . ut esset in -o *iustus.*

adv. **arte.** **1** *proprie i. q. anguste, constricte – eng, fest, straff:* MIRAC. Wigb. 7 (MGScript. VIII p. 522,28) digitos -issime constrinxit arcuali corda. ACTA imp. Winkelm. I 255 p. 232,40 licet . . . comitem . . . -ius fecerimus obsideri. **2** *translate:* **a** *intime, sincere – innig, herzlich:* VITA Theod. 32 p. 57,8 manus . . . defuncti . . . -e deosculabantur. DIPL. Loth. III. 119 p. 191,36 cum *monasterium* tanquam nostrum proprium -ius diligamus. CHART. Naumb. 284 p. 271, 37 Portensibus fratribus cupientes -ius inviscerari contulimus . . . mansum. *al.* **b** *attente, diligenter – eifrig, angelegentlich:* HRABAN. epist. 8 p. 393,31 -ius me huic operi mancipavi. DIPL. Arnulfi 153 p. 233,38 -ius et instantius . . . exorare. CHRON. Salern. 105 p. 106,9 que omisimus, arcius indagemus. FROUM. carm. 10,19 nisibus -e resumptis. *al.* **c** *instanter – nachdrücklich, eindringlich:* TRAD. Ratisb. 269 (c. 1006) scientię . . . arcius inculcetur, qualiter *eqs.* CHART. archiep. Magd. 240 p. 301,42 ut memoria nostri . . . cordibus arcius inpressa permaneat. **d** *severe, stricte – streng, strikt:* REGINO chron. a. 746 p. 42,5 precepit *abbas* eum . . . probari . . . et tanto -ius, quanto barbarae . . . gentis homo erat. CHART. civ. Erf. 76 sub interminatione anathematis arcius inhibentes, ne *eqs.* 77. *Pape*

3. artus *v.* arceo.

***artyma** (-tom-), *gen. pl.* -maton *n.* (ἄρτυμα) *condimentum – Gewürz:* PAUL. AEGIN. cur. 209 p. 144,26 obsonia ex aliquo calefacientium et enfraxin solventium -omaton (gloss. cod. A: odoramentorum; *3,46,5* ἀρτυμάτων).

artyria *v.* arteria.

1. *arva *subst. (orig. inc.) morsus gallinae – Vogelmiere, 'Hühnerserb' (Stellaria media L.; cf. Fischer, Pflanzenkunde p. 285):* GLOSS. V 40,28 St.-S. -a vel mirobalano i. hvonisarba (*cf. Corp. gloss. Lat. ed. Goetz VI p. 723 s. v.* myrobalanus).

2. arva, -ae *v.* arvum.

***arveus,** -a, -um. *colendus vel cultus – bebaubar oder bebaut:* CHART. Sangall. A 712 p. 314,3 (a. 897) -am terram et prata (FORM. Sangall. 16 p. 387,8).

***arvicola,** -ae *m.* *qui terram incolit – Erdbewohner:* METELL. Quir. 2^{a},19 saxeos hic *ludus* -as reformat auspice Pirra.

***arvicolus,** -i *m.* *agricola – Bauer:* CARM. Cent. 107,21 -i laudes Domino cecinerunt, qui inrigat arva sata.

arvigena, -ae *m.* *terrigena – Erdenmensch:* HRABAN. cruc. 1,21 p. 231^{A}(vs.) portum capit . . . quietis -ae primi lapsum post naufragus. CARM. Scot. II 1 probl. 2,6 increpat -as lux: vigilate viri.

arvilla *v.* ervilia.

arvina, -ae *f.* *script.* arn-: *l. 60.*

adeps, axungia, lardum – Fett, Schmalz, Speck (cf. GLOSS. III 294,1 St.-S. -a pinguedo i. unslit. 436,28 -a smero vel speic. 686,64 -a smereleif. *al.):* ALDH. virg. II 918 -a scrofae. EKKEH. IV. cas. 85 infans excisus et -ae porci . . . erutae . . . involutus. HILDEG. caus. 3 p. 165,26 -a ursi. 4 p. 213,6sq. de -a anseris . . . accipiat et bis tantum -ae gallinarum. fragm. 185 de -a et sepo hircino unguentum faciat. ARNOLD. LUB. Greg. 4,197 -a docet gutturis *(sc. hominis)* lautis fotum deliciis. CHRON. Mont. Ser. a. 1190 p. 163,5 pro tollenda intestinorum -a medico adhibito. COD. Wang. Trident. 286 p. 509,14 pernam unam cum -a. ALPHITA I p. 304,4 omentum . . ., arnina (arv- II p. 129,19), auxa idem; quando quilibet horum simpliciter ponitur, porcina intelligitur. *al.* *alleg.:* HRABAN. univ. 6,1 p. 162^{C} -a aliquando pinguedinem dilectionis significat . . .; item -a abundantiam terrenarum rerum significat.

***arvinarius,** -i *m.* *venditor arvinae – Schmalzverkäufer:* CHART. scrin. Col. A II 1 p. 118,43 (c. 1178/83) Walramus -us.

***arvinosus,** -a, -um. *pinguis – fett:* VATIC. de schism. (MG Lib. Lit. III p. 570,6) onager, qui est . . . -us in corde multeque pinguedinis.

arvinula, -ae *f.* *adeps – Fett:* GERHOH. tract. p. 54,8 renunculi cum -is suis *(cf. Vulg. lev. 8,16).*

[Langer]

1. arula, -ae *f.* (ara) **1** *ara parva – kleiner Altar:* BEDA hist. eccl. 2,15 p. 116,9 ut . . . altare haberet *Redualdus* ad sacrificium Christi et -am ad victimas daemoniorum. ODO GLANN. Maur. 22 (3) Petri apostoli patrocinia . . . sunt reperta in -a, quae ad capud eius erecta . . . fuerat. **2** *sartago prunarum – Glutpfanne, -topf* (*cf.* GLOSS. III 328,23 St.-S. -a vas prunarum i. gluthaven. IV 245,27 -a fiurpannę vel herd): CARM. var. Walther 1,88,2 -am . . . supponat ignicola. VITA Ermin. 25 p. 494,5 in -am plenam carbonibus, quam gratia calefaciendi sibi habuit ante positam, facie prona ceciderat. *in imag.:* FORM. Augiens. C 23 ardorem in nostri cordis -a sopitum.

2. *arula, -ae *f.* (*cf.* areola?) *agellus – kleines Landstück:* CHART. Tirol. notar. II 183[a] p. 124,10 (a. 1242) dimidiam -am cum vineis (239 p. 157,20). 239 p. 157,24 Fridericus . . . teneat ipsam -a vinearum cum omnibus suis racionibus. *ibid. al.*

aruncus *subst.* (ἄρυγγος) *abrotanum, barbula hirci vel sim. – Eberreis, Wiesenbocksbart u. ä. (Artemisia abrotanum L., Tragopogon pratensis L.):* TRACT. de chirurg. 728 r(ecipit) iarum, -um (anetum *var. l.*), camforam *eqs.*

arundinetum (ha-), -i *n.* **1** *strictius i. q. locus arundinibus consitus – Röhricht, Ried* (*cf.* GLOSS. III 680,5 St.-S. -um rorah): WILLIB. Bonif. 8 p. 51,19 alios *codices* . . . paludum -o inferentes. AETHICUS ISTER 108 p. 81,14 h-um Parioticum. EPIST. var. I 41 p. 565,2 agrestem pastorem de spineto et -o erumpentem. CHART. Walkenr. 71 p. 63,35 septem mansos in -o iacentes. CHART. Burgenl. 266 p. 189,45 h-um, quod vulgo garten nuncupatur. CHART. Turic. 1079 p. 167,10 predia . . . cum . . . virgultis, carectis, harudinetis *(sic?).* GESTA Hort. Mar. 37 p. 593,16 mittuntur . . . servi ad . . . channeta et -a succidenda. *saepe. in imag.:* GERHOH. Antichr. 1 praef. p. 306,38 philochristus impiger fuit ad . . . scintillandum . . . in h-o mundi *(cf. Vulg. sap. 3,7). per compar.:* HERBORD. Ott. 2,37[in] quasi -um tota civitas incanduit. **2** *latius i. q. arundo – Schilf:* EBO BAMB. Ott. 3,1 p. 650,22 sanctuarium, quod . . . h-o contectum fuerat. p. 650,28 h-um . . . altari oppansum.

***arundinetus** (ha-), -a, -um. *arundinibus consitus – mit Schilf bewachsen:* CHART. Wirt. I 108 p. 126,2 (s. XII.[med.]) in h-is locis. CHART. Burgenl. 33 -a palus.

arundineus (ha-), -a, -um. **1** *proprie:* **a** *ex arundine constans – aus Rohr bestehend:* AETHICUS ISTER 67 p. 49,5 kanna -a. SIMON SITH. gest. 1,26 -a tectura *basilicae* (GESTA Trud. cont. II 4,10[med.]). *in imag.:* CHART. Westph. V 187 p. 85,24 (a. 1201/02) Dominus . . . in baculum -um hanc *virgam peccatorum* convertet, ut manum perforet innitentis *(cf. Vulg. Is. 36,6). alleg.:* VITA Altm. 18 *(de vaticinio Sibyllae)* septimae *columnae sunt* . . . h-ae; h-ae vero columnae sunt symoniaci. **b** *arundinis proprius – dem Rohr eigen:* HROTSV. lib. II praef. 2,11 h-o more inclinata *Hrotsvitha.* **2** *translate i. q. fragilis, instabilis – zerbrechlich, brüchig, unbeständig:* **a** *corpor.:* GODESC. SAXO theol. 11 p. 312,12 *(in imag.)* potens est *Dominus* . . . baculum h-um, in quo habes fiduciam, attrectare ([*cf. Vulg. IV reg. 18,21. al.*]. EPIST. Hann. 109[med.] quis . . . est . . . baculus tuus nisi ille baculus -us *eqs.* BERNOLD. CONST. libell. V 13 frustra . . . Gregorium papam h-o baculo comparatis. *al.*). GILO Hug. (MGScript. XV p. 937,19) h-um et fragile vehiculum. **b** *spirit.:* SEDUL. SCOT. carm. 1,8,26 h-as texere mente strophas. WALDO Anscar. 103,9 mentis -ae ventosis motibus. WILH. APUL. gest. 5,267 -ae levitatis.

arundinosus (ha-), -a, -um. *arundinibus consitus – mit Schilf bewachsen:* ALBERT. M. animal. 7,64 loca humida, h-a, paludosa. *subst. neutr.:* AETHICUS ISTER 28 p. 16,11 paludes et -a inhabitant.

1. arundo (ha-), -inis *f.*

I *de planta i. q. calamus – Rohr, Schilf* (*cf.* GLOSS. III 14,52 St.-S. -o rora): **A** *gener.:* BEDA hist. eccl. 3,25 p. 181,9 ecclesiam . . . h-e texit. RUD. FULD. Leob. 13 quae *(domus)* vel paleis vel palustri tegebantur h-e. ALBERT. M. animal. 2,86 avis . . . vocatur Latine aput vulgus caper h-is. veget. 6,349 tales cannae non sunt similes -i in duritia. *saepe. pharm. et medic.:* TRACT. de chirurg. 438 potum . . . precipimus: . . . brusci radicis et -is . . . ad placitum. WILH. CONG. chirurg. 477 ad aquam exsiccandam, que est in aure, extremitas una -is longe intinguatur in resina. **B** **1** *per compar.:* VITA Willib. p. 19,24 nec . . . favor humanae laudis quasi -em aura commovit. LAMB. LEOD. Matth. I 57 nec . . . fluctuet *lector* . . . quasi biblea, que ventis agitatur, h-o *(cf. Vulg. Matth. 11,7).* **2** *alleg.:* HRABAN. univ. 19,6 p. 521[A.B] -o . . . significat mutabilitatem humanae mentis . . .; -o aurea incarnationem salvatoris significat sive divinam scripturam (ALEX. MIN. apoc. 21 p. 476,21). **3** *meton. de homine:* EPIST. Worm. I 34 p. 63,7 non tu . . . es h-o vento agitata. **C** *spec.:* **1** *donax – Pfahlrohr (Arundo donax L.; cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. I. p. 457):* ALBERT. M. veget. 6,79 est quaedam -o magna, quaedam parva. **2** *arundo minor – Schilfrohr (Arundo phragmites L.): v. l. 15.* **3** *saccaron – Zuckerrohr (Saccharum officinarum L.):* ALBERT. M. veget. 6,260 zucarum autem est -o nodosa et concava sicut -o nostra communis *eqs.* **4** *carex – Riedgras, Segge (Carex L.; cf. Marzell, op. cit. I. p. 825sqq.):* GLOSS. I 497,10 St.-S. carectum -o i. sahar.

II *de rebus ex -bus confectis:* **A** *virga, baculus – Stab, Stock:* DEDIC. Brunw. a. 1061 (MGScript. XXX p. 776,32) de -e, qua percussus est Dominus. CAES. HEIST. mirac. I 8,35 p. 109,12 pellis *Christi* . . . fuerat . . . -e liniata. *al.* **B** *virga piscatoria – Angel:* ALBERT. M. animal. 14,66 collum illius *avis* est sicut h-o piscatorum. **C** *sagitta – Pfeil:* CARM. Aldh. 3,44 hostium a ferocibus protegens *Deus* -bus concertantes. WALTH. SPIR. Christoph. II 6,192 nullaque martirii pignus prestrinxit h-o. **D** *fistula, tibia – Hirtenrohr, -flöte:* AGNELL. lib. pont. prol. p. 277,9 h-o sonora. CARM. Bur. B 132,5[a],5 dulcisona resonat h-o. *al.* **E** *pertica mensorum – Meßstab* (*cf.* GLOSS. II 549,35 St.-S. h-o mezruota): ANON. geom. I. 3,10 constituamus -em tali magnitudine, ut duplari proportione proportionetur mensoris longitudine. GUIM. poss. (MGScript. XIII p. 710,15) iuvenem locum basilice -e metientem. **F** *calamus scriptorius – Schreibrohr:* GESTA Bereng. app. 3,1,4 ultima dum extrema (*i.* -as) pangit -o notas. **G** *antenna – Rahe:* LAMB. LEOD. Matth. I 244 inpleat aura sinus, qua stridula nutet h-o.

III *de rebus -um similibus:* **A** *canalis – Wasserrohr:* TRAD. Fuld. I 76 p. 155,26 (s. XII.[med.]) per plumbeas h-es meatum fontis . . . reparari feci. *liturg. i. q. fistula – Saugröhrchen (cf. J. Braun, Das christliche Altargerät. 1932. p. 252):* WILH. HIRS. const. 1,17 p. 949[B] -is, ex qua sanguinem Domini percipere solemus. CHART. Stir. I 286 publicum calicem cum -e. **B** *candelabrum – Kerzenhalter:* ORDO Rom. ant. p. 68 (70)[b],51 accenditur . . . cereus positus in -e. **C** *caulis pennae – Federkiel:* ALBERT. M. animal. 7,170 pennae *(sc. avis cuiusdam)* quando sunt incompletae, virus habent . . . in -e *eqs.* **D** *medic.:* **1** *os bracchii vel cruris – Unterarm- oder Unterschenkelknochen:* CONSTANT. AFRIC. theor. 2,8 p. 6b[v] crus . . . duorum est ossium, que -es vocata sunt. ALBERT. M. animal. 1,295 crus . . . componitur ex duabus h-bus sicut brachium; et exterior quidem est magna h-o vocata, et interior in crure vocatur h-o minor. 1,488 ossa . . . brachii . . ., quae asseyd vel h-es . . . vocari diximus. *al. de bracchio ipso:* ALBERT. M. phys. 4,1,13 p. 267[b],37 brachium, quod asseid vocatur sive -o. **2** *scalprum – scharfes Messer:* MOSES PANORM. infirm. 21 p. 121,20 finde corpus suum *(sc. volucris)* cum -e.

2. arundo *v.* hirundo. **3. arundo** *v.* hirudo.

***arunium** *vel* **-us,** -i *subst. (orig. inc.) ?materia ad bulgas parandas apta – ?Material für Säcke:* WOLFGER. itin. comput. 1 p. 8,26 pro corrigiis et -o ad bulgas III den.

***arvoltus,** -a, -um. *(cf. ital.* rivolto?) *?revolutus – ?umgewendet:* CHART. ord. Teut. 46 p. 38,13 (a. 1212) ad . . . petram nigram et fractum -um et usque ad laccum.

arvum, -i *n. vel* **arva,** -ae *f., raro* **arvus,** -i *m. (v. p. 1009,15) script.* (h)arb-: CHRON. Salern. 13.104.

I *strictius i. q. ager (cultus vel utilis) – (bebautes oder nutzbares) Land, Acker* (*cf.* GLOSS. III 16,15 St.-S. -um

[Langer]

accar): A *gener.:* Ionas Bob. Columb. 1,17 p. 183,10 semine (-i *var. l.*) futuro confectam glebis -am (-um, -a *var. l.*) parare. Walahfr. hort. 42 torpentia ... -a ... erigo. Wandalb. mens. 144 aestas ... -a ... fluminis in speciem culmis undare refertis efficit. 277 -is, mitis quae pampinus ornat. Carm. Cent. 107,22 qui *(Dominus)* inrigat -a sata. Wolfhard. Waldb. 2,18 (11) in proximo culturali ... -o. *al.* *in imag.:* Arbeo Emm. 2 praecordiorum -a caelesti ymbre rigare. Donat. Trud. 1 (MGMer. VI p. 275,14) iussum operis -um exerceam. Walahfr. carm. 34,3 quem ... defiximus -is, surculus ad superos prodeat ille nothos. Narr. de lib. Fab. 7 ut ... -a divini amoris ... carentia proscinderet. *al.* B *iur.:* Trad. Frising. 5 p. 31,7 (a. 750) dum erga eodem loco conexae -e ducali pascua non sufficerant. 430 p. 369,13 tradiderunt -um adiacentem monti Frigisiensum; ipseque -us ... dicte domui ... traditum erat. Trad. Ratisb. 38 -orum pratorumque iugera. Registr. Frising. 6 hortulani -um. Chart. eccl. Halb. I 2 p. 2,31 villa ... cum suis -is inculta ... erat. Chart. episc. Hild. I 358 huius -i decimam. Chart. Babenb. 252 p. 81,26 coloni ... tam in nemoribus quam in -is ... idem ius habeant. Chart. episc. Hild. II 355 p. 166,12 vias platearum de communi -o. Chart. Francof. 222 tria silvestria iugera -e. *al.* *in pertinentiis:* Trad. Frising. 200b (a. 805/09) omnes res ..., id est terra, -a, pratis. Chart. Argent. I 41 p. 33,3 predium ... cum ... pratis et -is. Dipl. Heinr. II. 243 p. 280,20 campestria -a, prata pabulatica. Fund. Sangeorg. 52 praediolum ..., scilicet I aream, XII partes -i et prati ad quatuor carradas foeni. *saepe.*

II *latius:* A *rus, campus – Flur, Feld, Gefilde* (*cf.* Gloss. III 380,34 St.-S. -um gelende): Aldh. ad Acirc. 109,1 ostriger en -o vernabam *(sc. elleborus)*. Willib. Bonif. 5 p. 22,18 camporum circumvolat *apis* -a. Arbeo Emm. 4 verno aridam -am (-a *var. l.*) suo infunditur *imber* rigore. Wett. Gall. 33 per multa spatia -arum. Walahfr. carm. 18,6 p. 363 squalentibus -is. Wandalb. mens. 119 potibus, in variam quos gignunt -a medellam. Chron. Noval. 3,1 pedum *Liutprandi regis* mensura ... tenetur in metiendis -is. *al.* *in ludo scaccorum:* Carm. ined. 82,92 (ed. H. Hagen. 1877) cuique *latrunculo* datur custos, ... solus heu facile, si petat -a, ruit. *al.* *in imag.:* Walahfr. (?) carm. 50,1,17 usibus una *(sc. Musa)* meis tantum restabat in -is. B *fines, regio – Gebiet, Gegend, Landschaft:* Ionas Bob. Columb. 1,14 p. 174,14 gentes, qui intra Alpium septa et Iurani saltus -a incolent. Willib. Bonif. 8 p. 47,4 aquosa Fresonum -a. Vita Germ. 1 (MGMer. VII p. 419,9) huius *(Germani)* nativitatis augmentum -a Augustedunensis promeruit. Paul. Diac. carm. 11,25 captivum patriae redde *(sc. Karole)* et civilibus -is. Agius epic. Hath. 254 fames -a presserat attigua. Waltharius 1137 vastis heremi ... -is. Poeta Saxo 2,86 Saxonica venit *Karolus* in -a. *saepe.* *in imag. de caelo:* Hugeb. Wynneb. 7 p. 112,33 populum sibi conmissum ... ad nemorosis aeternae vitae -is preibando perducebat *Wynnebaldus.* 13 p. 117,41 spiritus ethereas in -as ... abiit. Carm. Sangall. I 5,34 aeterno ... in -o. Wipo prov. 95 -o caelesti. C *orbis terrarum – Erde, Erdkreis:* Hraban. carm. 2,1,8 salvator venit in -a. 4,1,3 luminibus caelum et ramis florentibus -a ornans. Wett. Gall. prol. 18 tota per -a. Audrad. carm. 1,157 astris qui *(Deus)* caelos, variis animalibus -am ... perornat. Walahfr. carm. 84,6 mundanis ... in -is. Syll. Sangall. 18,4,3 quadrati ... -i summa vel ima. Poeta Saxo 5,84 genu flectant inferus, -a, poli. Hrotsv. lib. 2 app. 2,27 draco de caelo cecidit proiectus in -a. *saepe.* D *terra – Erde, Land:* 1 *opp. aqua sim.:* Ioh. Scot. carm. 8,1,6 undique concurrens pontum secat, eminet -a. Wandalb. creat. mund. 63 formosi sator orbis undis -a retexit. Dipl. Karoli III. 135 negociatores in aquis et -is sine tholoneo pergant. 2 *de materia:* Aethicus Ister 26 in litoribus, quae sarfaicam et acervicam habuerint -am. Cod. Karol. 95 p. 641,12 e limo hominem finxit *Deus* -ae. Carm. cod. Paris. (8812) 2,13 ignis ... calidus siccae coniungitur -ae. E *humus – Erdboden:* Pass. Praeiecti I 36 *Venerianus* cum lacrimis -a ... rigans. Vita Pard. 2 (MGMer. VII p. 26,5) arbor ... in -am (terram *var. l.*) volvens ruit. Radbert. carm. 1,3 spargite humum lacrimis, componite floribus -am. Walahfr. carm. 53,6 simulat somnum levita cubando per -um. Walthārius 938 *Waltharius* pulsabat calcibus -um. 977 Alpharides ... Francum ... fudit ad -um. *al.*

1. arvus, -i *v.* arvum.

2. arvus, -a, -um. *cultus, utilis – bebaut, nutzbar:* Leg. Lang. p. 384,45 *caballos* de -o campo, quod est fosinachar, movere.

arx, arcis *f.* *script.:* arche: *p. 1011,38.* ars: Acta imp. Winkelm. I 693 p. 549,39. *interdum plur. sensu sing., e. g. l. 20.25.*

I *locus munitus – befestigter Ort, Burg:* A *proprie:* 1 *strictius i. q. castellum, munitio – Befestigung, Feste* (*cf.* Gloss. III 209,31 St.-S. festin): Aldh. virg. II 2616 urbis *(sc. Iericho)* ... septenis -bus amplae. Mirac. Genes. Hier. 2 p. 170,33 sacer patriarcha de -e speculationis *(cf.* Trad. Teg. 265 summę Syon ad -em tendentibus. *al.).* Andr. Strum. Ariald. 26 p. 1073,10 in Travallia -e inexpugnabili. Gesta Trev. 30 p. 172,11 circa palatium usque ad -es. Otto Frising. gest. 1,34 p. 53,24 est ... in predicta -e castri ... congregatio clericorum. 2,22 p. 126,13 ad superioris -is convexa tendunt. Helm. chron. 56 p. 110,19 Heinricus ... succendit castrum Sigeberg -emque firmissimam Hammemburg. 81 p. 154,33 infra domum *(beati Petri, sc. Romae)* et -es (-em 4). Chron. Reinh. a. 998 p. 516,20 ad -em urbis Rome, scilicet in Capitolium. Chron. Erf. mod. I a. 1159 castrum quoddam Mediolanensium -e ac loco munitissimum ..., Cremam nomine. Heinr. Lett. chron. 14,6 -em munitionis comprehendunt. Chart. Sangall. B 251 datę in -e Clanx. *saepe.* *nom. propr.:* Paul. Diac. Lang. 1,26in. in castro Cassini, quod Arx appellatur. Dipl. Otton. I. 104 in villa, quę dicitur Arcx. Acta imp. Böhmer 196 p. 181,21 a castellano ... Roccae Arcis. *al.* 2 *latius:* a *sedes (munita) principis – (befestigter) Herrschersitz:* Walahfr. imag. Tetr. 135 migrabit ad -es Francorum, quodcumque miser conflaverit orbis. Hrotsv. gest. prol. 2,24 qui *(Salomon)* cum regnando resideret in -e superba. Tit. metr. IV 28,2 Encilmar, presbiter -is. Wilh. Apul. gest. 1,467 Michael ... caecatus ab -e fugatur. b *metropolis (munita) – (befestigte) Hauptstadt:* Arbeo Emm. 4 ad Radasponam ..., qui ... in metropolim huius gentis in -e decreverat. Hraban. carm. 82,3,1 -x orbis et regina Roma (*cf.* Poeta Saxo 2,3 Carolus ... -es Romanas adiit [*ex Verg. Aen. 4,234. al.*]. Ioh. Canap. Adalb. 16 regreditur ad sacratam -em, ... Romam. Berth. Zwif. chron. 1 p. 140,15 Urbano papa II. Romanae -i praesidente). Heiric. Germ. I 4,295 in Lugdunenses ... -es. Vita Maxim. Trev. II 57 Treveris insignes ... -es. Chron. Pol. 1,7 p. 22,6 -em regni. Theod. Palid. annal. a. 817 imperator ... in Aulicensi ecclesia -em episcopatus firmare decreverat. *al.* *de monasterio principali:* Beda hist. eccl. 3,21 p. 171,12 reversus ... ad insulam Hii, ubi plurimorum caput et -em Scotti habuere coenobiorum *(cf. p. 1011,59).* c *opus (firmum vel protegens) – (festes oder schützendes) Werk, Gefüge:* α *de aedificiis:* Aldh. ad Acirc. 103,8 fluctibus actos -bus ex celsis ... ad litora duco *(sc. pharus).* Cand. Fuld. Eigil. II 2,16 puer ... scolae defertur ad -em. Carm. libr. III 40,23 -em Romanam *(sc. s. Petri)* se *(sc. episcopum Bambergensem)* gestit habere coaequam. Leo Mars. chron. 3,26 p. 718,2 mirificam -em, quae vulgo campanarium nuncupatur, erexit. *remissius:* Tit. metr. III 6,2 *(de tholo argenteo)* offero templi huius ... -em. β *de rebus fabrefactis:* Hraban. carm. 49,6,2 crucis lignum ... emblemate inclusum -x tenet ista crucis (*item de altari:* Chron. Mont. Ser. a. 1128 p. 141,46 partem monasterii, que est a turri usque ad -em crucis, construxit. Cosmas chron. 2,4 p. 89,4 composite sunt CC marce altaris in -e). 55,4,2 Hrabanus rite peregit ciborii hanc -em. Chart. Lux. I 88 p. 82,14 *(de sepulcro)* ipso *(Maximino)* -em mediam possidente. γ *de corpore humano:* Wandalb. creat. mund. 159 stabilemque formavit Deus -em. *remissius:* Arbeo Corb. prol. pectoris -em. Vulf. Marc. 387 quattuor in palmae defixo⟨s⟩ fortiter -e gestabat digitos. d *armarium –*

Schrein: DIPL. Merov. I 67 p. 60,32 una *praeceptio* in -e basilice sancti Dionisii resedeat. **B 1** *in imag.:* **a** *de caelo eiusque regno (pars exemplorum etiam ad l. 29sqq. trahi potest):* ALDH. ad Acirc. 90,6 summi . . . regnator Olimpi, qui nunc in caelis excelsae praesidet -i. WALAHFR. carm. 84,1 altithronus Dominus, qui regnat in -e polorum (HRABAN. epist. 48 in -e poli. *al.*). HRABAN. carm. 4,3,11 post hanc vitam conscendes lucis ad -em (*cf.* NECROL. I p. 549,38 vendicat Uodalrich -em sibi luminis istihic). 11,43 si Christi regnum caelorum, si annuis -em. 18,1 spiritus . . . veni, supera directus ab -e. POETA Saxo 5,91 aetherea caeli demissus ab -e . . . spiritus. HROTSV. Theoph. 449 *Christus* miserans . . . descendit ab -e parentis. COSMAS chron. 3,43 p. 218,1 Dominus prospectans -is de throno etherie. *saepe. meton. de Deo:* WALAHFR. imag. Tetr. 85 patrum, quos -x sanctissima semper substituit. **b** *usu vario:* CARM. Scot. II 1 sol. 3,1 *(in ludo lapillorum)* albi bis bini praecedunt ordinis -em. PURCH. Witig. 463 reginae semper dominaris *(sc. Augia)* in -e. ADAM gest. 3,47 p. 190, 25 remotis aemulis solus possedit *Adalbertus archiepiscopus* -em capitolii. **2** *alleg.:* HRABAN. univ. 14,11 p. 387^{C} -x . . . aliquando significat mundanam potentiam aut saecularem sapientiam, aliquando vero culmen verae sapientiae et celsitudinem virtutum. **3** *per compar.:* ALDH. virg. I 60 p. 322, 23 frequens oratio quasi -x editissima . . . contra venenatas aemulorum ansatas fore creditur. **C** *translate i. q. tutela – Schutz:* EUGEN. VULG. syll. 14,2 *(de cruce)* vincit . . . potens -x, sacri luminis auctrix (*cf.* 15,2). CARM. imag. 21,3^{a} -e crucis herebum . . . vincit . . . Christus.

II *locus editus vel summus, altitudo – erhöhter oder höchster Ort, Höhe:* **A** *proprie:* **1** *de montibus:* ALDH. virg. II 2169 lichinus . . . summa . . . fulgescens -e locatur. HUGEB. Willib. 3 p. 91,24 ad ardua Alpium -es . . . scandendo. HRABAN. carm. 11,24 urbs . . . montis in -e sita *(cf. Vulg. Matth. 5,14)*. WALAHFR. Wett. 392 hac -e (gloss. codd. RO: in hac summitate montis) tenetur abbas. DIPL. Otton. II. 78 supra rupis -em. **2** *de caelo:* AETHICUS ISTER 3 unde mirabiliter firmata -e consistit (-unt *codd.*) mundus. 10 p. 5,23 antiquus hostis corruerat summa . . . arche ab imo. HRABAN. carm. 37, 6 quod tegit -e polus. **3** *de partibus corporis:* PAUL. DIAC. carm. 35,12 omnia condiderat mentis in -e suae (WALAHFR. Mamm. 12,11 m. securus in -e. HYMN. Hraban. 6,7,5). THEODULF. carm. 25,182 sudorem abstergens frontis ab -e manu. WILLIR. cant. 5,7 p. 56 praesidet . . . membris -x capitalis. ARCHIPOETA 4,15,3 in -e cerebri Bachus dominatur. **4** *usu vario:* HERBORD. Ott. praef. p. 705,31 a fundamentis usque ad -es tectorum. ALBERT. STAD. Troil. 2,291 vela petunt -em *(sc. mali)*. 2,463 sibilat optatus puppis in -e sonus. **B** *translate et in imag.:* **1** *dominatio, principatus – Herrschaft, hohe Stellung, Vorrang:* **a** *saec.:* MILO Amand. 4 (MGMer. V p. 457,15) Iustinus minor . . . in re publica -em inperii tenebat (VITA Mathild. I 1 Karolus Magnus -em tenens imperii. *al.*). HROTSV. gest. 713 sublimem regni . . . -em. RANGER. carm. 121 laico quantalibet -e fruenti. COSMAS chron. 1,9 p. 21,18 Crezomizl locatur sedis in -e. CHRON. Thietm. 4,54 Hartwygum . . . pocius gnarum -is destruende quam regende. *al.* **b** *eccl.:* BOBOL. Germ. 1 (MGMer. V p. 33,22) Trevirorum civitatis . . . cathedram -em sanctitatis tenebat *Modoaldus*. BEDA hist. eccl. 3,3 p. 132,29 monasterium *insulae Hii* in cunctis . . . monasteriis . . . -em tenebat. STURM. consuet. 2$^{tit.}$ qui *(monachi)* in -e regulari pollent. LIUTG. Greg. 11 -em episcopatus. WALAHFR. Wett. 142 Erbaldo debere dari his in moenibus *(sc. Augiae)* -em. CHART. Wirt. V app. 28 p. 415,9 in Augustensis prelationis -e. *al.* **2** *fastigium, apex, primatus – Höhepunkt, Mittelpunkt, Vortrefflichkeit:* ALDH. virg. I 43 p. 295,5 ab integritatis -e detrudere. ad Acirc. 10 p. 82,4 *dactilici hexametrici genus* ceterorum omnium -em et infulas possidet. FORM. epist. I 7 p. 522,13 ad -em artis poeticae conscendere. CARM. var. III 46,1,7 qui vitae . . . claruit -e. COSMAS chron. 2,1 p. 81,25 eos precellens contigua -e virtutum. GERLAC. annal. a. 1184 p. 695,6 donec attingeret -em humanorum studiorum. *al.* *Langer*

arzentum *sim. v.* argentum. **arzicon** *v.* arsenicum.

as, assis *m.* *script. et form.:* *nom. sg.* assis(s): *l. 4.6.8.* *acc. sg.:* -im: *l. 16.24.* -in: RHYTHM. 109,2.11. *nom. pl.* -i: *l. 15.*

1 *unitas – Einheit* (*cf.* GLOSS. III 350,18 St.-S. as assiss obolus i. heluelinc vel vvaga. IV 37,7 as denarius nummus phenninc. 181,61 assis vel as pondus, quod potest in XII dividi, i. medele): **a** *de pondere:* BEDA temp. rat. 4,6 libra vel as sive assis XII unciae. *al.* **b** *de nummo i. q. nummus minimus (cuiuslibet monetae) – kleinste Münze (einer Währung), 'Heller':* FOLCUIN. Bert. 2,28 incensum de -bus II. CHART. Ticin. 37 (ed. L. Brentani, Cod. dipl. Tic. I p. 104,27; a. 1270) denarios XXXVII et -em I *solvere. proverb.:* NIVARD. Ysengr. 3,1108 -bus hoc ternis . . . emi. ASINARIUS 95 vix -em meruit. **c** *de numero i. q. unum – eins:* CARM. de temp. rat. 222 ex ordine haec *(sc. regulares)* discerne, penta, quini, -i, tria. RHYTHM. 108,11 denae septenae donant -im I. ANON. minut. 1,1 duodecim *uncias* -em nomino. GERB. geom. 3,3 duodecies *(add. cod. Mon. A)* as et triens XVI sunt. GESTA Camer. 1,89 p. 436,8 alii *(numeri tesserae)* in ceteris *faciebus* uno semper minores usque ad -em. *al.* **2** *iur. de hereditate:* **a** *universitas – Gesamtheit:* LEG. Burgund. Rom. 30,4 quod quicumque in agro ipso possidet, -es singulorum, ei *(apparitori)* recensendus est, quia per uncias divisa possessio in singulorum portionibus -im facit. FORM. Wisig. 23 ut unusquisque nostrum . . . -em paupertatis nostrae securus debeat possidere. *ibid.:* -em integrum paupertatis meae . . . habeas. *remissius* ex -e *i. q. ex integro – ganz und gar:* CONC. Merov. p. 126,22 tota ebdomada ex -e *fratres* ieiunent. CONC. Karol. 50^{D},53 p. 646,14 quod mutuum acceperunt, ex -e amittant. DIPL. Arnulfi 131 p. 196,23 omnia ex -e perenniter permansura. CARM. de Lamb. 49 p. 159 a terris absens ex -e vocaris. *al.* **b** *?pars – ?Anteil: v. l. 22.*

***asa,** -ae *f.* *(cf.* lasar, asar, *v. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. II. p. 424) script.:* assa: *l. 45sq.52.61.* asc(a): *l. 41.43.* *metr.* ās-: *l. 38.*

1 *de gumma:* **a** *resina silphii – Asantdreck (cf. Marzell, l. c.):* CONSTANT. AFRIC. grad. p. 373,21 -a calida et sicca est in tertio gradu. Ps. OTHO med. 12 quo mage foetorem facit -a, scias meliorem. ALBERT. M. veget. 6,338 comedantur *fabae* cum pipere et -a et . . . origano. THEOD. CERV. chirurg. 3,37 p. 170^{B} r(ecipe) . . . mastiches, asce, colophonię. *huc spectare vid.:* THADD. FLORENT. cons. 22,66 recipitur . . . piperis, origani, asce⟨bra?⟩ *(ci. ed., cf.* 41,127 ascebram) . . . drachmam. as(s)a f(o)etida: IOH. PLATEAR. simpl. med. p. 2a^{v} assa fetida . . . gummi arboris est in ultramarinis partibus nascens. p. 29a^{v} aliud *opium* quiricanicum, quod assa fetida dicitur vel assar (lazar *cod. Erlang., cf. H. Wölfel, Circa instans. 1939. p. 87,42*). TRACT. de aegr. cur. p. 114,43 fac fumigium de -a fetida ad aures. ALPHITA I p. 278,28sq. -a foetida, lasarum, opium, squinantium, silphium idem et silphium est ferula, cuius gumma est -a foetida *eqs.* WILH. SALIC. chirurg. 5,10 p. 360^{D} assa foetida et non foetida calida est et sicca valde. MOSES PANORM. marisc. 12 p. 174,13 -am fetidam (gloss.: id est halciti). *al.* **b** assa non foetida *i. q. resina a specie styracis exsudata – Harz des Benzoëbaumes: v. l. 52.* **2** *de plantis resinam exsudantibus:* ALBERT. M. veget. 6,279 -a duarum est specierum, foetida *(Ferula assa foetida L. – Sassykkwai)* videlicet et odorifera *(Styrax benzoin Dryander – Benzoëbaum)* . . .; est autem ignea herba, sed foetida est calidior. WILH. SALIC. chirurg. 5,10 p. 360^{D} assa herba est calida et sicca. *v. et* 1. asar.

asalio, asal(l)tus *v.* assilio, assultus.

1. asar (assar) *subst.* (*cf.* lasar) *asa foetida – Asantdreck: v. l. 47.*

2. *asar *subst.* *(arab.* 'aṣāra, *cf. Lokotsch, Etym. Wb. d. Wörter orient. Ursprr. nr. 116) carduus – Schuttkarde (Dipsacus silvester L.):* ALPHITA II p. 15,11 -r i(d est) virga pastoris.

3. asar *v.* asarum.

***asaratus** (assa-), -a, -um. (*cf.* ἄσαρον) *asaro conditus – mit Haselwurz gewürzt, Haselwurz-:* DYASC. p. 197^{b} vinum ass-um (asaru *Diosc. lat. 5 p. 196,5*) confice sic: assari *eqs.*

[Baader]

asarum, -i *n.*, *rarius* **asarus** *m.*, *f. vel* **asar(a)** *subst.* (ἄσαρον) *script.:* aza-: *l. 7.11sq.26.* assa-: *l. 9.15.26.* aso-: *l. 16.* ase-: *l.19.* asse-: *l. 8.*

1 *vulgago – Haselwurz (Asarum europaeum L., cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. I. p. 457sqq.):* PAUL. AEGIN. cur. 209 p. 144,4 potandum . . . -um (*3,46,4* ἄσαρον). RECEPT. Sangall. I 146 azari sucum. ANTIDOT. Cantabr. p. 163,28 mitte . . . assero – I. ODO MAGD. herb. 1532 est -um Graece dictum, vulgago Latine. GLOSS. III 477,29 St.-S. assarum nebelwrz. 493,20 -r hasalwrz. 580^{e} vulgago minor haselwurz, azarum maior idem. 549,39 -um vel baccara vel wlgago vel vvulgama haselwrze (523,20 azara bacara copitnik. 605, 16 asarabacalam. HILDEG. phys. 1 capit. p. 532^{a},22 [cod. G] -a bachara. MATTH. PLATEAR. gloss. p. 367^{G} -um baccara: *v. et l. 22*). 577,34 assarus hasiluurz. V 29,27 -um hasalmusicha. 36,4 vulgago vel -a haselwrz (*inde* III 477,13 asoro bulganica haselwrz. IV 357,6 asarobulganica i. sisibrawa). HILDEG. caus. 4 p. 188,7 suaves herbulae, scilicet feniculum et aserum. DYASC. p. 3^{a} asarus, quem (quam ALPHITA II p. 16,3) multi nardum (spicam *Diosc. lat. 1 p. 60,29*) agrestem appellant. CONSTANT. AFRIC. grad. p. 369,25 -um calidum et siccum. ALPHITA I p. 278,32 -us, -a bacara, gariofilus (gariofilata II p. 15,4) agrestis, vulgago idem. *saepe.* **2** *hedera terrestris – Gundermann, Gundelrebe (Glechoma hederacea L., cf. Marzell, op. cit. II. p. 698sqq.):* GLOSS. III 547,27 St.-S. acer vel azarum gundram. 578,6 acerum vel assarum gundrepa. *v. et* 1. acer.

***asasinus** *v.* *assassinus.

asbestinus (abe-), -i *m.* *asbestus – Bergflachs:* ALBERT. M. miner. 2,2,1 p. 31^{a},22 *absicti* virtus videtur esse imitans ab-um. p. 31^{a},25 quae *(causa)* dicta est de ab-o lapide.

asbestus, -i *m. vel* **abeston** (-en, -um), *acc.* -on *subst.* (ἄσβεστος) *script.:* alb-: *l. 44.* asv-: *l. 44.* *form. abl. sg.* -e: *l. 39.* *metr.:* āb-: MARB. RED. lap. 33,5. ăb-: *l. 38.*

1 *lapis quidam cinerei coloris – Bergflachs:* AETHICUS ISTER 87 ubi *(sc. in Arcadia)* invenitur lapis abeston, qui semel accensus numquam extinguetur ([*ex Isid. orig. 16,4,4*]. MARB. RED. lap. 33,1 lapidem . . . a. ARNOLD. SAXO fin. 3,1. ALBERT. M. miner. 2,2,1 p. 30^{b},3). URSO gloss. 29$^{med.}$ ignis in asbeste accensus. *al.* **2** *calx viva – ungelöschter Kalk* (*cf.* GLOSS. III 469,29 St.-S. -us id est calce viva calc ungebructe): ANTIDOT. Augiens. p. 58,14 recipit . . . asbestu, id est calve viva non stincta. Ps. ODO MAGD. herb. 296 drachmas . . . iungere quinque asvesti. ALPHITA I p. 273,31 albeston (albesten vel albestum II p. 7,23) calx viva et interpretatur inextincta. *al.*

***asca** *v.* *asa.

ascalabotes (-avo-, -lonit- *sim.*), *acc.* -im *(m.)* (ἀσκαλαβώτης) *stellio – Sterneidechse (Lacerta gekko L.):* PAUL. AEGIN. cur. 223 -votim (*3,58* ἀσκαλαβώτην) dissolve. *ibid. iterum.* ALBERT. M. animal. 7,90 serpens vocatus alfelleonoz (*p. 600^{b},22* ἀσκαλαβώτης). 7,131 estalaboron. *per errorem de ave:* ALBERT. M. animal. 8,17 avis vocata ascalonitiz . . . comedit abachyez (*p. 609^{a},30* κατεσθίει γὰρ τοὺς ἀράχνας ὁ ἀσκαλαβώτης).

ascalaphus, -i *m.* (Ἀσκάλαφος) *bubo – Eule (cf. RE II. p. 1608):* EBERH. ALEM. labor. 988 alauda -o . . . dat . . . locum.

ascalonia, -ae *f. (n.* -ium, -num: *l. 61sqq.)* (Ascalon; *cf. ital.* scalogno, *theod. vet.* asclouh, *v. Meyer-Lübke, REW^{3} nr. 694; Ahd. Wb. I. p. 675*) *script.:* scalonia, -ea, -logn(a), -long(a): *l. 70. p. 1014,2sqq.* asch-: *p. 1014,1.* as(s)olonium: GLOSS. III 575,3 St.-S. 583,40. *al.* accolinium: GLOSS. III 575,9 St.-S. ascolonia: *l. 71.* ascol(l)i(n)um: GLOSS. III 199,33 St.-S. 311,26 *cod. b.* 387,42. ascenium, asconium: GLOSS. III 534,34 St.-S. 546,10. asc(h)lonium: GLOSS. III 108,50 St.-S. *cod. F.* 222,39. -nica: *l. 69.*

species cepae – Schalotte (Allium ascalonicum L., cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. I. p. 195sqq.): CAPIT. reg. Franc. 32,70 herbas . . ., id est . . . -nicas (gloss.: chalotten), cepas *eqs.* 128,29 de herbis hortulanis . . ., id est . . . scalonias, cepas *eqs.* (128,37). FORMA mon. Sangall. p. 14^{a} ascalonias. GLOSS. III 493,23 St.-S. -um asclouh. HILDEG. phys. 1,80 alslauch (aschalonia *ed. pr.*) frigida et venenosa est. THADD. FLORENT. cons. 11,43 nocentia *olera* . . . sunt . . . scalonge, porri. 122,79 *venter* solvitur cum . . . cepis, alleis et scalognis. WILH. SALIC. chirurg. 5,10 p. 360^{D} bulbus, id est scalonea, calida est et sicca *eqs. al.*

Ascalonum (-col-) *n.* (Ascalon) *vinum Ascalone cultum – Wein aus Askalon* (*cf.* ALPHITA I p. 320,12 vinum Ascolanum, id est album): GLOSS. Salern. p. 4^{b},22 Ascolonum, vinum coctum.

***ascalopas** *(m.)* (ἀσκαλώπας) *genus scolopacis – Schnepfenart, viell. Waldschnepfe (Scolopax rusticola L.):* ALBERT. M. animal. 8,89 avis, quam askolakôs (*p. 617^{b},23* ἀσκαλώπας) Graeci vocant. *v. et* scolopax.

ascarabeus *v.* scarabaeus. **ascareda** *v.* ascaris.

***ascaria** *v.* *scaria.

ascaris, -idis *f. vel rarius* **ascarida** (-red-), -ae *f.* (ἀσκαρίς) *lumbricus latus – Spulwurm (Ascaris lumbricoides L.):* ANTIDOT. Augiens. p. 54,16 antidotum . . . facit . . . ad lumbricos et ad -as. TRACT. de caus. mul. 51 quas *(sc. lumbricos latos)* Greci -edas dicunt. TRACT. de aegr. cur. p. 266,41 ex humiditate *fleumatis generantur lumbrici* lati et hi dicuntur -es vel cucurbitini. ALBERT. M. meteor. 4,1,27 p. 743^{b},25 cui *(homini)* vermes, qui -es dicuntur, perforaverunt ventrem superiorem. animal. 13,93 generantur in eo *(intestino caeco)* lumbrici et -es. *al.*

***ascebram** *v.* *asa *p. 1012,43.*

1. ascella, -ae *f. (m.* asellus: *l. 32) script.:* osc-: GLOSS. III 437,9 St.-S. pris-: *l. 43.* assc-: *l. 41.* as(s)e-: *l. 32sq.40.52.* ace-: *l. 37.40.* axe-: *l. 36.* as(c)illa: *l. 33sq.*

I *proprie:* **A** *humerus, ala – Achsel, Achselhöhle:* **1** *gener.* (*cf.* GLOSS. III 222,7 St.-S. ala -a [asella *Q*] ŏchese. 434,35 subbrachia sunt -ę v̊chsina. IV 181,48 -a [asellus *b*] husen): Ps. HIPPOCR. progn. A 17 sub -a (asse-, ascilla, asilla *var. l.*) sinistra. ABBO SANGERM. bell. 2,406 quam *(sagittam)* nauclerus in -am . . . accepit. HILDEG. scivias 1,5 p. 433^{B} *imago mulieris* manus . . . sub axellas suas tenebat. MIRAC. Liutg. II 13 baculo sub acella (asc- *var. l.*) posito. CHART. Rhen. med. II app. 15 p. 394,33 fasciculus *lini* erit tantus, quantus . . . contineri sub -a. ALBERT. M. veget. 6,137 *myrrha* linitur super -as (asell-, acell- *var. l.*). animal. 1,368 ramus *arteriarum* ad asscellam declinando. 2,21 sunt pili . . . sub -is (*p. 498^{b},22* μασχάλαις). *saepe. v. et l. 61.* *spatula – Schulterblatt:* GLOSS. III 676,69 St.-S. spatula vel priscella herte. **2** **a** *alleg.:* HRABAN. univ. 6,1 p. 158^{A} -a . . . pro desiderio posita reperitur. **b** *in imag.:* COSMAS chron. 3,59 p. 238,1 que *(sophismata)* quondam sub vestra molliter cubantes -a, suaviter ex tua tenera suximus papilla. WERR. (?) Albert. 4 (MGScript. XXV p. 142,26) comes callidus sub -a mulcens eum *(imperatorem).* **B** *penna – Flügel (spectat ad Vulg. lev. 1,17):* GLOSS. IV 175,5 St.-S. -a uetdach. 196,13 -ę uederacha. *al.* *cavum inter pennas situm – Flügelhöhle:* ALBERT. M. animal. 23,105 assellas eius *(anseris)* unge.

II *translate i. q. signum in codice distinguens – hervorhebendes Zeichen in einer Handschrift, Paragraph:* GESTA Trud. cont. I 8,5$^{ex.}$ scripsit . . . in posteriori parte voluminis inter duas -as ita: 'graduale *eqs.*'

2. ***ascella** *v.* *assella.

***ascellaris** (assc-), -e. **1** *adi.:* *in axilla situs – Achsel-:* WILH. SALIC. chirurg. 4,2 p. 28,7 a vena -i vel a vena, quae est in ascella. ALBERT. M. animal. 1,411 assc-is venae. **2** *subst. fem.:* *vena in axilla sita – Achselvene: v. l. 67.*

ascellatio *v.* assellatio.

***ascellatus** (assc-), -a, -um. **1** *adi.:* *in axilla situs – Achsel-:* ALBERT. M. animal. 1,406 qui *(ramus venarum)* vena assc-a vocatur. **2** *subst. fem.:* **a** *vena in axilla sita – Achselvene:* WILH. SALIC. chirurg. 4,2 p. 28,16 ab -a (ascellari *B*) inferiori venit illa vena, quae . . . appellatur basilica. **b** *vena hepatica – äußere Armvene:* CONSTANT. AFRIC. theor. 2,12 p. 7b^{v} in manus per armum secedit *vena*; hec vocatur -a, que est basilica. *ibid.:* ad -am, que et basilica sive spatulata dicitur, revertendum, que et cephalica. *ibid. al.* *Baader*

ascello *v.* assello. ***ascellus** *v.* *assella.

***ascendentarium**, -i *n.* *via sursum ducens – emporführender Weg:* CHART. Helv. arb. 86 p. 139,7 (a. 1263) pratum . . . pertingens ad stratam publicam, ad dexteram -um *(de lectione dubia cf. notam ed.)* de Glana . . . hominibus concedendum duximus ad utendum.

ascendo (ads-), -scendi, -scensum, -ere. *script.:* adsc-: *l. 33.42. p. 1016,40.42.44.* assc-: *p. 1016,56.71. 1017,17. 1018,3.* acc-: *l. 48. ?form. depon.: l. 44. struct. local.: acc.: passim.* a(b): *p. 1016,40.65sq. al.* ad: *passim.* ante: *p. 1017,15. 1018,19.* contra: *p. 1016, 2sqq.* coram: *p. 1016, 44.* de: *l. 54. p. 1016,32.34. saepe.* ex: *p. 1016,55. 1017,17. 28.30.* in *c. acc.: passim.* in *c. abl.: l. 55sq. p. 1016,24. 58.62. al.* per: *l. 33.37.66. saepe.* super: *l. 51. p. 1016,7sq. al.* supra: *l. 23.49.* usque (ad): *p. 1016,39.50.53. 1017,5.7. saepe. ?dat.: l. 51sq.*

in locum superiorem moveri, sursum se movendo assequi – (hin)aufsteigen, besteigen, ersteigen: **I** *proprie:* **A** *subi. anim. (fere homines; bestiae: l. 27.54.56sqq. p. 1016,7sqq.13):* **1** *strictius:* **a** *de locis editis, aedificiis:* BEDA hist. eccl. 1,7 p. 20,27 montem. HUGEB. Willib. 4 p. 101,33 in montis cacumen. WANDALB. Goar. 2,26 uti . . . oratum ad Sanctum Goarem -at. WIDUK. gest. 3,52 supra murum. THANGM. Bernw. 25 p. 770,22 turrim. ARNOLD. LUB. chron. 1,7 p. 121, 13 inde -it Quarnetenam. CHART. Bern. II 237 p. 252,7sq. quod cum suis . . . animalibus . . . -at . . . alpem ad casalia . . ., eo tempore tantum, quo -unt animalia. *al.* **b** *in imag. de locis beatorum:* BEDA hist. eccl. 4,21 p. 257,27 ad aeternae limina lucis. WALAHFR. Mamm. 25,2 -e, . . . Mammes, ianua te caeli paradisi et claustra . . . excipiunt. *al.* **b** *de sedibus, ambonibus, altaribus:* LIBER diurn. 57 ad sedem. NOTKER. BALB. gest. 1,18 p. 22,23 ad gradus. WIDUK. gest. 2,1 p. 66,21 ad quod *(solium)* per cocleas ad-batur *(cf. Vulg. II par. 9,18. Ezech. 41,7. al.).* OTTO FRISING. gest. 1,42 p. 60,11 ambonem. ORD. coron. imp. 17,23 p. 66,29 imperator -at processionaliter ad altare. ALBERT. M. miss. 2,7,6 p. 54^{b},44 per . . . gradum *altaris* -entes. *al. in imag.:* RUOTG. Brun. 15 in suggestum pontificalem. CHART. episc. Hild. II 768 p. 388,10 cathedram meruit -ere magistralem. *al.* **c** *de vehiculis:* HUGEB. Willib. 4 p. 93,2 -entes in navem. p. 93,6 illic intro -entes navigaverunt. EIGIL Sturm. 5 p. 367,39 ad-erunt navem. WIDUK. gest. 3,36 p. 120,21 naves. WALTH. SPIR. Christoph. II praef. 35 -so . . . curru. CHRON. Clus. 15 (MGScript. XXX^ p. 966,29) -si (-sus *2; an* -sis *leg.?*) . . . vehiculis Hardoini marchionis curiam . . . adeunt. *al. in imag.:* WALTH. SPIR. Christoph. II 1,106 sera suos -it Cynthia currus. **d** *de equis sim.:* LEX Sal. Merov. capit. 23 p. 102,29 de caballum . . . -sum (acc- *A 1*). LEX Alam. 35,1 equum. ARBEO Corb. 4 p. 191,9 supra *mulam.* Emm. 14 p. 46,22 in equum. WALAHFR. Gall. 2,21 super *iumentum.* AGNELL. lib. pont. 26 p. 291,8 cum -issemus equis. ARNOLD. LUB. chron. 1,7 -sis equis, rabitis, mulis, . . . asinis. STATUT. ord. Teut. p. 111,26 fratres non -ant. *saepe.* **e** *de aqua:* ALBERT. M. animal. 6,74 *pisces* -entes de mari in ripa fluvii. **f** *de aëre:* OTTO FRISING. chron. 7,32 p. 362,15 in ipso *(radio solis)* duas columbas -entes et descendentes videt. FRID. II. IMP. art. ven. 5 p. 157,7sqq. si . . . falco . . . -ret cum ipso *(airone)*, novicius tamen, quando videret aironem sic -isse, desperaret -ere ad aironem. p. 172,25sqq. *nidasii* volando -unt ad ipsum *(aironem)* et . . . percutiunt ipsum -endo . . . et . . . circumeundo -unt. *al.* ALBERT. M. animal. 23,26 *mas alaudae* cantat -endo. **2** *latius:* **a** *(assiliendo) eniti, oppugnare, expugnare – (im Angriff) emporklimmen, anstürmen, erstürmen:* BRUNO QUERF. fratr. 16 cum illam villam . . . exercitus . . . -ret. THIETM. chron. 4,30 per machinamenta alte constructa -it. 7,63 urbem. GALB. Karol. 40 ad murum. OTTO FRISING. gest. 2,22 p. 126,6 pro -endis muris instrumenta utilia. 2,35 p. 144,22 montem . . . -ens eam *(civitatem)* irrupit. *al. c. sensu fugiendi:* THIETM. chron. 7,23 p. 424,22 superpositae civitatis municionem . . . -unt. OTTO FRISING. gest. 1,20 p. 34,3 turrim. *al.* **b** *exsurgere, proficisci – sich erheben, zu Felde ziehen (cf. Vulg. Ios. 22,33. al.):* ANNAL. Fuld. II a. 876 p. 87,13 cur -isti ad bellandum contra me? SIGEB. GEMBL. chron. a. 803 amiras . . . contra Nicephorum imperatorem -it. HILLIN. Foill. 15 (MGScript. XV p. 926,49) imperatore Henrico contra Menapes -ente. **c** *irruere, opprimere – losstürzen, herfallen:* COSMAS chron. 1,34 p. 62,24 ut examen apum, sic -bat agmen muscarum super corpus nudum. FRID. II. IMP. art. ven. 3 p. 10,4 quod falco -at super loyrum. p. 49,10sq. donec *girofalcus* -at super gruem per se, et si non -et, elevet ipsum. **d** *salire, coire – springen (auf), bespringen, beschlafen:* CARM. Bur. B 91,14,4 meretricem dum -is. ALBERT. M. animal. 5,9 genera quadrupedum coeunt mare super feminam equitante sive -ente per saltum ([*p. 539^{b},26* ἐπιβαίνοντος]. *cf.* 4,70.5,10). **e** *adverso flumine vel in altum sim. navigare – (zu Schiff) hinauf-, hinausfahren:* HIST. Daret. p. 195,18 iterum navibus -it. ANNAL. Fuld. II a. 850 p. 39,35 Nordmanni . . . per Sequanam -entes. CHART. Hans. I 29 p. 18,20 per alveum Reni . . . navigio. GESTA crucig. Rhen. 1 p. 30,5 mare. CHART. Lub. I 350 p. 327,25 stagnum . . . cum rete . . . ad piscandum. *al.* **f** *de Christo:* **α** *(in crucem) tolli – (ans Kreuz) erhöht werden:* AMALAR. off. 3,25,2 Christi corpus . . . -it in crucem. VITA Liutb. 37 crucis patibulum. **β** *(in caelum) elabi – (zum Himmel) auffahren, entschweben:* LIBER diurn. 85 p. 108,2 -isse in celis carne. HRABAN. carm. 39,64,5 victor Christus -erat. WALAHFR. carm. 20,25 caelos. GODESC. SAXO gramm. 2 p. 434,6sq. rediit ad mentem: 'regem -entem in caelum', cum -erit, non -at. HROTSV. asc. 21 astrigeram . . . -surus ad aulam. 130 -it Deus . . . super astra. *saepe. de Maria:* AMADEUS LAUS. hom. 7,23 (ed. J. Deshusses. 1960) quare *Maria* non -it cum -ente *(Deo)*? **g** *emergere, exire – herauf-, (her)aussteigen:* BEDA hist. eccl. 3,22 p. 174,18 suscepit . . . eum -entem de fonte sancto Aediluald rex. 5,12 p. 306,22 -erunt quidam spirituum . . . de abysso. HUGEB. Willib. 3 p. 91,10 statim obantes de nave -erunt (*cf.* 4 p. 101,31). **h** *ingredi, invadere – (hin)einsteigen, eindringen:* BERTH. (?) annal. a. 1076 p. 283,40 qui *(episcopus)* symoniace et non per ostium -it *(cf. Vulg. Ioh. 10,1).* **i** *pervenire, se conferre – gelangen, sich begeben:* THIETM. chron. 6,69 sursum usque prope Belegori ad-imus. ADAM gest. 2,22 p. 80,10 ab ipsa urbe vela tendens XIV. die -es ad Ostrogard Ruzziae. GALB. Karol. 10 p. 566,35 comes Brugas ad-it. CHART. Pomm. A 174 p. 397,32 -entes in Poloniam plaustro. **k** *accedere, apparere – treten, erscheinen (vor):* GALB. Karol. 10 p. 566,39 ad-erunt coram eo *(comite)* intercessores. **l** *descendere – hinabsteigen, -fahren:* WILLIB. Bonif. 5 p. 23,19 albeum . . . fluminis . . . navigio -it. HUGEB. Willib. 4 p. 97,31 qui primum in illum *(aquam)* -ret. **B** *subi. res:* **1** *strictius:* **a** *naves (cf. supra l. 14sq.):* DIPL. Otton. III. 206 p. 617,10 naves . . . per Padum -entes et descendentes. CHART. Livon. A 171 p. 223,13 usque ad quem *(locum)* poterant naves . . . -ere. CHART. Raitenh. 315 p. 253, 24 naves . . . -entes de Austria. *al.* **b** *liquores:* BEDA hist. eccl. 5,12 p. 310,16 -ente aqua fluminis usque ad lumbos. WALAHFR. Gall. 2,24 p. 329,11 oleum de pavimento in pallam sursum -it. ALBERT. M. animal. 1,449 sperma viri ex suis testiculis asscendit. *al.* **c** *ignis, fumus, favilla sim.:* HUGEB. Willib. 4 p. 101,34 faville de tetro tartaro usque ad marginem -entes. p. 102,4 vaporem valde supblime in alto -entem . . . intuebat. THEOPH. sched. 3,84$^{med.}$ cumque videris flammam viridem -ere (*cf.* 2,1$^{med.}$). ALBERT. M. animal. 1,174 propter fumositates, quae per ipsum *(foramen)* -unt. REGISTR. Baiuv. A p. 316,16 de areis edificatis, in quibus -it fumus. *al. in imag.:* AMALAR. off. 3,18,12 turibulum in tribunal -it. **d** *signa caeli, nubes:* WANDALB. hor. 26 Phoebo -ente. ANNAL. Fuld. II a. 870 p. 71,17 nubes . . . ab aquilone -bant. GUNZO epist. 15 p. 49,20 quomodo a capricorno in cancrum -endo pauciores dies explicet sol. *al.* **e** *vox sim.:* BEDA hist. eccl. 4,3 p. 208,29 audivit . . . -ere de tecto . . . canticum. WETT. Gall. 7 oratio . . . ad Dominum suppliciter -it. WALTH. SPIR. Christoph. I 7 vox . . . celos -it. **f** *varia:* ALBERT. M. animal. 1,336 superior *musculus* . . . stringit . . . asscendendo ad superiora parumper. *proverb.:* WIBALD. epist. 332 p. 463,28

[Zwimpfer]

permittit, ut vulgo dicitur, scabella in scamna -ere. **2** *latius:* **a** *(sursum) dirigi vel converti – (nach oben) verlaufen, sich (empor)wenden:* **α** *fines sim.:* DIPL. Karoli III. 34 p. 58,13 descendente *(sc. fine)* per costam . . ., -ente per canale . . . usque ad groppum . . ., -ente per costam . . . usque ad culmen. CHART. Livon. A 153 p. 197,17sq. sicut -it Venda *flumen* de mari usque ad locum . . . et sicut Aboa -it ad ortum suum. CHART. Raitenh. 294 p. 236,15 metarum signa, que . . . secundum lineam usque ad lapidem . . . sursum -unt. *al.* **β** *lineae sim.:* ALDH. ad Acirc. 141 p. 200,1 acutus tonus est nota per obliquum -ens in dexteram partem. RAGIMB. epist. 4 p. 526,14 obliqua vero est *linea,* quae a dextra in sinistram vel a sinistra in dexteram . . . -it vel descendit. *al.* **γ** *partes corporis:* ALBERT. M. animal. 1,260 p. 92,21sqq. additamenta *ossium* facta sunt -entia ante portiones circulorum ipsorum; . . . est enim auxilium speciale in asscendendo. 1,402 p. 143,2 *pars venae* ascendens ex ea *(convexitate epatis)* penetrat dyafracma. 2,106 p. 269,8 permaxima *papa* -ens in collo usque ad linguae radicem. *ibid. al.* **δ** *partes artificii:* THEOPH. sched. 3,43 formabis costas a latitudine pedis inferius -entes usque ad nodum. **b** *sursum serpere vel dispergi – emporgreifen, sich nach oben verbreiten:* TRACT. de chirurg. 402[1] quod si erisipila . . . usque ad alia -erint. **c** *supereminere – emporragen:* THEOPH. sched. 2,1[med.] sine murum divisionis aliquantulum -ere.

II *translate:* **A** *subi. anim.:* **1** *(altius) provehi, procedere – emporsteigen, erreichen, sich aufschwingen, aufrücken:* **a** *de aetate:* PURCH. Witig. 443 ex octavo . . . anno -it nonum. **b** *de dignitatibus, officiis sim.:* LEX Ribv. 54,2 quod si regius puer vel ex tabulario ad eum gradum -erit. LEX Baiuv. 2,8 dux, qui in loco eius accedit (ascendit *Mg. Mt*). DIPL. Karoli M. 89 p. 129,26 qui in ipso loco condignus -ere non possit. THIETM. chron. 5,32 p. 256,27 alcius de die in diem -ere. 7,71 p. 486,4 inperatoriae dignitatis fastigium. DIPL. Conr. II. 230 p. 314,7 ad dominium sive prioratum . . . tyrannica usurpacione. EKKEH. URAUG. chron. a. 1100 p. 219,37 super unum papam viventem. CHART. archiep. Magd. 293 p. 364,16 fraudulenter vel violenter in locum prelationis. ALBERT. STAD. annal. a. 1255 de laycatu ad clericatum. *al.* **c** *de perfectione spirituali:* CAES. HEIST. hom. II p. 42[b],33 spiritu nobis -endum est. p. 43[a],41 per eosdem gradus -ere debemus per cogitationem. p. 43[b],12 beati, qui sic -unt. *ibid. al.* **2** *iur.:* **a** *in possessionem (pignoris) venire – zum Besitzer (eines Pfandes) aufsteigen:* CHART. scrin. Col. A II 1 p. 221,31 (c. 1265/85) ita -it, ut venit in suam proprietatem *(cf. H. Planitz, ZRGGerm. 54. 1934. p. 72).* **b** *in possessionem dare – in Besitz geben:* REGISTR. Trident. III 22 p. 250,5 (a. 1159) quod . . . Wilielmus -it dicto Olurayno . . . terram. **3** *mus.:* *surgere vocem ad tonum acutiorem – höher hinaufspielen, -singen, im Ton höher gehen:* HUCBALD. harm. inst. p. 109[b],10 exemplum semitonii advertere potes in cithara sex chordarum . . ., seu -endo, seu descendendo. GUIDO ARET. micr. 18,40 cum plus se cantor intenderit, subsecutor -at. IOH. GARL. introd. mus. p. 160[b],12 fiunt due mutationes . . ., una -endo, alia descendendo. *al.* **4** *archit. i. q. superaedificare – höher gehen (mit), aufstocken:* CHART. scrin. Col. A II 1 p. 159,39 (c. 1188/1203) si . . . voluerint cum eodem *(muro)* -ere vel superedificare. p. 159,43 quod . . . Godescalcum . . . licebit -ere cum muro. **5** *supergredi – hinausgehen (über), überfordern:* EPIST. Ratisb. 20 p. 342,23 supra vires ingenioli mei non -as. **B** *subi. res:* **1** *in mentem venire – in den Sinn kommen (cf. Vulg. act. 7,23. al.):* TRANSL. Viti 3 p. 33,18 -it . . . in cor regis, ut revocaret . . . Adalhardum (CONST. III 136 quod . . . in c. nostrum -erit . . . episcopum . . . versus Pragam . . . destinare. *al.*) **2** *crescere, valere – ansteigen, sich belaufen:* **a** *de summis sim.:* LEX Sal. Merov. 50,2 usque ad CCCLX denarios . . . debitus -at. CHART. Rhen. med. I 135,41 quando vel quantum burdura -erit vel descenderit. Ps. ODO CLUN. abac. p. 301[a],13sqq. quod adhuc *partes* -ere possint . . . videasque, quantum per articulos -ant. CHART. scrin. Col. A I p. 85,29 ut nulla usura super -at. CHART. Turic. 1470 p. 178,20 hec coniuncta in universo -unt annuatim XX frusta. CHART. Ital. Ficker 193 p. 240,8 nec ultra -at bannum. CONST. II 215,9 p. 294,26 que *(librae)* ad quinquaginta marcharum numerum non asscendunt. *al.* **b** *de calore:* FRID. II. IMP. art. ven. 2 p. 215,27 quando calor solis iam incipit -ere. **3** *gradus sursum persequi – emporgehen:* **a** *de tonis:* ARIBO FRISING. mus. p. 52,17 diatesserontice melius -it appositus. FRUTOLF. ton. p. 136,7 antiphonae . . . a prima per secundam in tertia per podatum -unt in locum quartum. ANON. pos. disc. p. 191,11sq. si *cantus* -at vel descendat de quinta in unisonum, *discantus* per tertiam debet -ere vel descendere. CAES. HEIST. mirac. I 11,2 p. 269,1 gravibus succinentibus puellares voces -bant. IOH. GARL. introd. mus. p. 168[a],15 *toni plagales* tantum -unt semiditonium cum diapente regulariter et licentialiter. HIER. MOR. mus. 28 p. 289,29 non plus rubeba potest -ere. *al.* **b** *de coloribus:* THEOPH. sched. 1,16[med.] ut . . . colores ita -ant ad exterius nigrum. **4** *iur. i. q. sursum transire, ferri – weiter hinaufgehen:* **a** *de causis:* CHART. civ. Spir. 11 p. 12,5 (a. 1084) -at causa ante episcopum. **b** *de feodis:* CHART. civ. Halb. 102 p. 94,18 (a. 1257) sicut idem mansus . . . assignando descenderat, ita usque ad nos a manu ad manum resignando -it (*cf.* 106 p. 97,4). CHART. Mar. Magd. 135 p. 122,42 decima . . . gradatim -endo nobis extitit libere resignata. **5** *alch. i. q. (se condensantem ac desidentem) sursum praestringere, sublimari – (unter Verdichtung und Niederschlag) emporstreichen, sublimiert werden:* GEBER. summ. 1,40 p. 558,21 quod per eum *(ignem)* -ant alterata. 1,47 p. 579,3 fumi -entes. p. 579,16 *(de marcasita)* illud totum -isse. **6** *excedere – übersteigen, hinaussteigen (über):* RHYTHM. 112,8 quodsi . . . -erit istorum numerus dierum super dies Februi. CHART. Basil. C I 103 (a. 1223) que *(usura)* -it super tesaurum ecclesie nostre.

adi. **ascendens,** -entis. *mus. i. q. surgens, sursum iens – aufsteigend, emporgehend:* HERM. AUGIENS. mus. p. 15,8 illud . . . verbum . . . neuma quasi noeumane, id est flatus -s, dicatur. IOH. GARL. mus. mens. I p. 99[a],25 descendens dicitur figura, quando secundus punctus inferior est primo; -s e converso. FRANCO COL. cant. mens. 6 p. 239,13sq. plica longa -ens est quaedam quadrangularis figura solum tractum gerens a parte dextra -em. *al.*

subst. **ascendens,** -entis. **1** *masc.:* *iur. i. q. consanguineus maior natu in stemmate – Verwandter in aufsteigender Linie, Aszendent:* CHART. Wirt. V 1595 p. 355,33 (c. 1260) ab . . . coheredibus suis, sive sint -es, descendentes vel collaterales. **2** *neutr.:* *astron. i. q. signum caeli assurgens – emporsteigender Himmelskörper:* ALBERT. M. animal. 20,45 p. 1296,25sq. nec est radius alicuius signi caelestis sic . . . profundum rei penetrans sicut radius -is, et ideo . . . qualitates rei generatae maxime cognoscuntur per -s. *ibid. al.*

ascenium *v.* ascalonia.

ascensa, -ae *f.* *de die festo i. q. ascensio (Domini) – (Christi) Himmelfahrt, Auffahrt (des Herrn):* CAPIT. reg. Franc. 81,19 -a Domini (NOTKER. BALB. hymn. p. 50,1 in -a D. p. 54,1 post -am D. BERTH. [?] annal. a. 1079 p. 317,8 usque in -am D. CHART. Sangall. B 143 p. 142,7. *al.*).

ascensio, -onis *f.* *script.:* assc-: *l. 65. p. 1019,2.8.17.* asse-: *p. 1019,9.* -tio: *p. 1019,5.8.*

I *proprie:* **A** *actio ascendendi – das (Hin-)Aufsteigen, Besteigen, Ersteigen:* **1** *strictius:* LEX Ribv. capit. 44 p. 59,37 (A 6.7) de -e cavalli contra voluntatem domini sui. GERB. (?) astrolab. 21 -em vel altitudinem solis. HONOR. AUGUST. sacram. 82 p. 789[A] -o diaconi in pulpitum. ALBERT. M. animal. 23,48 p. 1455,33 cum . . . motus falconis sit motus assc-is et descensionis *eqs. al.* *in imag.:* PAUL. BERNR. Greg. 11 beatus Petrus, qui iam -es eius in cathedram suam disponebat. SUMMA dict. Saxon. 11,1 p. 266,17 inter gradus felicissime -is, per quos . . . ad veri Salomonis thronum . . . ascenditur. **2** *latius:* **a** *de Christo:* **α** *elevatio (in crucem) – Erhöhung (ans Kreuz):* AMALAR. off. 3,25[tit.] de -e Christi in crucem. **β** *ingressio (in caelum) – Himmelfahrt, Auffahrt:* *theol.:* HRABAN. epist. 33 p. 466,37 in quo

(cantico) . . . -is eius in caelos mysteria declarantur. DIPL. Otton. III. 220 p. 632,14 in honore santissime . . . assc-is Domini. ALBERT. M. resurr. 80 p. 287,64 -o est propria virtute ascendentis *(Christi). saepe. liturg. de die festo:* CONC. Merov. p. 8,10 ante -em (-tionem *K* [p. 260^{b},18]) Domini (THIETM. chron. 2,43 -em . . . D. inperator in Merseburg fuit. CHART. Sangall. B 143 p. 141,36 in vigilia . . . -is D. CHART. Brixin. 195 p. 194,32 in asscentione D.). ACTA imp. Winkelm. II 1010 p. 679,9 vobis asse-is vigiliam prefigentes. *saepe.* **b** *iter in locum superiorem factum – das Hinaufziehen, Reise:* REGINO chron. a. 48 de hac -e . . . Paulus ipse scribit ad Galathas. **c** *coitus – das (Be-)Springen, Begattung:* ALBERT. M. animal. 5,10 p. 411,21 genera avium . . . coeunt -e maris super feminam. p. 411,39 in aliis *(animalibus)* . . . saepe frustratur saltus et -o. *ibid. al.* **d** *directio sursum versa – Verlauf nach oben:* ALBERT. M. animal. 1,260 confortantur *ossa* ad portandum caput assc-e sua. **B** *meton.:* **1** *instrumentum ascendendi, scalae – Steiggerät, Treppe:* LEX Baiuv. 4,19 scalam . . . vel quodcumque genus -is (ascensus, ascensui *var. l.*). NOTKER. BALB. gest. 1,6 ad gradus -um (-is *M 3*). **2** *locus elevationis (Christi) in caelum – Stätte der Himmelfahrt (Christi):* BERTH. ZWIF. chron. 15 p. 196,8 cruciculam . . . lapidibus . . . de sepulchro, de -e Domini insignitam. *de altari:* ANGILB. inst. 17 p. 305,8 pergat . . . *chorus* alter ad sanctam -em. *ibid. al.*

II *translate:* **A** **1** *profectus, promotio, exaltatio – Aufstieg, Beförderung, Erhöhung:* **a** *de dignitatibus:* LULL. epist. 92 p. 209,21 gaudebat de -e cari sodalis. **b** *de perfectione spirituali:* HILDEG. scivias 1 praef. p. 385^{B} idem homo . . . ad illum *Deum* in -em humilitatis . . . se . . . inclinavit. **2** *contentio sursum versa – das Aufwärtsstreben:* ALBERT. M. sent. 1,37,1 p. 231^{a},10 habent *virtutes caelestes* motus . . . -um et descensionum. **3** *cognitio alte assurgens – kühner Gedankenflug:* HILDEG. quaest. sol. 15 (PL 197, 1045^{B}) ipsa *(divina essentia)* . . . in nulla -e ullius scientiae comprehendi potest. **4** *accretio, augmentum – Anstieg, Zunahme:* AURELIUS 14 p. 715,32 -es et descensiones eius passiones *(i.* -is, *sc. cholerae)* intellegimus. **5** *mus. i. q. elatio (toni) – das Emporgehen (im Ton):* REMIG. ALTISS. mus. p. 76^{a},11 modulamur per agogen, ἀγωγήν, id est sursum ductionem vel per -em in acumen. Ps. ODO CLUN. mus. p. 266^{a},15 illa descensio vel -o . . . tonus est primus. CARM. var. III 41,12 quattuor est nonus maiorum -o nervus. **6** *alch. i. q. sublimatio – Sublimation:* TRACT. Micrer. p. 97, 19sqq. narravi tibi . . . descensionem, -em . . . nec dimisi -em vel descensionem. GEBER. summ. 1,47 p. 579 ne fumi ascendentes in loco sue -is prorsum inveniant aludelis parietem *eqs.* **B** *meton. usu geom. i. q. altitudo – Höhe:* Ps. BOETH. geom. p. 425,4 montis -em. p. 425,9 in dextrae partis -e.

***ascensivus,** -a, -um. *ascendens – aufsteigend:* ALBERT. M. summ. theol. I 18,73,1 p. 751^{a},11 proprium ignis est, quod sit incensivus et -us. II 3,12,1 p. 150^{b},42 semper accensivus est *angelus* per effectum et -us in Deum. *mus.:* IOH. GARL. introd. mus. p. 167^{b},1 similiter in cantu -o.

ascensor (ads-), -oris *m. (n.: cf. p. 1020,7) script.:* ads-: *l. 66.* assc-: *l. 67.*

I *proprie:* **A** *strictius:* **1** *qui ascendit – ein Emporsteigender, Kletterer:* NIVARD. Ysengr. 4,777 nec miser -r nec felix esse videtur. *in imag. de perfectione spirituali:* ELIS. SCHON. vis. 3,31 ad quam *(caritatem)* suos -es fides vera transmittit. **2** *eques – Reiter:* WIDUK. gest. 3,37 equo cadente -r Arnulfus . . . occubuit. COSMAS chron. 3,56 p. 231,6 ceciditque equus et -r . . . retro *(cf. Vulg. gen. 49,17. al.).* HERBORD. Ott. 2,23^{in} equos cum -bus (assessoribus *var. l.*) suis . . . habere. BERNH. GEIST. palp. 2,128 pulcher et elatus ad-r. ALBERT. M. animal. 23,112 ut equum ducant *grifes* et assc-em. 25,28 submergitur . . . ipse *draco* et assc-r ipsius. *al. alleg.:* HRABAN. univ. 6,1 p. 160^{D} -r equi est, quisquis extollitur in dignitatibus mundi. *al.* **3** *auriga – Fahrer, Wagenlenker:* PAUL. DIAC. Lang. 3,13 aureos . . . ab alio vero parte habentes quadrigam et -em *(cf. Vulg. Agg. 2,23).* **B** *latius:* **1** *oppugnator enitens – emporklimmender Angreifer:* GALB. Karol. 40 illi, qui ab intus latitabant insidiantes -bus. **2** *de Christo i. q. ingrediens vel ingressus (in caelum) – der (in den Himmel) Auffahrende, Aufgefahrene:* RUP. TUIT. Herib. 1 (PL 170,391^{C}) donum gratiae, quod daturus erat -r coeli *(cf. Vulg. deut. 33,26). al.*

II *translate usu alch. fort. i. q. sublimator – viell. Erhöher, Sublimator:* Ps. CALID. secret. 5 p. 186^{a},62 subtile, -r naturarum, cum amisit calorem accidentalem.

***ascensorius,** -a, -um. *script.* assc-: *l. 17.*

1 *adi.:* *ad stapedem pertinens – zum Steigbügel gehörig, Steigbügel-:* THEOPH. sched. 3,75$^{ex.}$ in corrigiis -is sellae equi. **2** *subst. neutr.:* **a** *stapes – Steigbügel (cf.* GLOSS. III 695,41 distula stegereif vel -um vel stapus): WIPO gest. 6 p. 29,1 sella Chuonradi habet -a Caroli (*cf.* p. 29,4). CHRON. Ebersh. 3 p. 433,17 pes eius sterifio sive -o selle inhesit. CHART. Burgenl. 64 p. 36,8 cum . . . noster pes alterius in assc-o retineri contigisset. **b** *scabellum – Schemel:* CHRON. Albr. a. 1059 p. 792,25 faciens -um sibi de captivo. **c** *instrumentum scalare – Leiter:* GALB. Karol. 37 p. 581,32 quamquam . . . -a firma fuissent. 63 p. 595,10sq. artifices arietis -a graditiva erexerant in altum et . . . summitatem -orum ibidem subduxerant. 82 p. 603,45sq. miles . . . decidit super -um ligneum et avulsit gradum -i. *ibid. al. alleg. de via perfectionis:* ELIS. SCHON. vis. 3,31 p. 81,28 -um illud multiforme inchoari videbatur. **d** *gradus instrumenti scalaris, iugum – Sprosse, Querlatte (cf. l. 24):* ELIS. SCHON. vis. 1,40 p. 20,35 -a . . . coloribus ab invicem differebant (*item* 3,29 p. 78,36). **e** *scalae – Treppe:* ORD. coron. imp. 14,53 cumque pervenerint ad -um. **f** *fort. i. q. podium – viell. Erhöhung:* NOTAE Emm. (MGScript. XVII p. 574,25) multi in prona ruentes de alto -o perierunt.

ascensus, -us *m. script.:* assc-: *l. 42. 51. p. 1021,10.* acc-: *l. 48. def.:* CAES. HEIST. hom. II p. 42^{b},34sqq. scimus duplicem esse -um: corporalem et mentalem; corporeus -us fit gressibus pedum *eqs.*

I *proprie:* **A** *actio ascendendi – das (Hin-)Aufsteigen, Besteigen, Ersteigen:* **1** *strictius:* **a** *de hominibus:* HUGEB. Willib. 4 p. 102,2 -um Willibaldo prohibebant *favillae.* AMALAR. off. 3,17$^{tit.}$ de -u in pulpitum. NOTKER. BALB. gest. 2,17 p. 84,3 propter faciliorem -um. HILDEG. epist. I 62 p. 282^{C} sine -u scalae stans. ALBERT. M. animal. 25,28 incantatori super se praebeat *draco* assc-um. *al.* **b** *de piscibus:* CHART. Livon. A 78 p. 91,17 (a. 1225) nec faciant ibi capturam in -u piscium, sed tantummodo in descensu (CHART. Rhen. inf. II 225 p. 117,20. CHART. Bern. II 572 p. 617,24. *al.*). **c** *de avibus:* FRID. II. IMP. art. ven. 1 p. 116,12 duplici utuntur *airones* defensione . . ., divertimenti scilicet et -us. 5 p. 165,2 ne . . . airo . . . possit . . . ex acc-u amitti. 6 p. 203,27sq. aggravando -um suum ad superius . . ., in quo modo -us videri potest . . . fortitudo falconis. *al.* ALBERT. M. animal. 25,28 propter huiusmodi assc-um et descensum. **2** *latius:* **a** *expeditio sursum versa – Hinaufzug, -marsch:* HEINR. LETT. chron. 4,2 Lyvones insultum facientes in -u. **b** *assultus, incursus – Aufsprung, Ansprung:* NOTKER. BALB. gest. 1,20 p. 26,16 quę *(caniculae)* . . . quacaras . . . -u celeriore sepe fallerent. **c** *adverso flumine navigatio – das Hinauffahren, Hinauffahrt (zu Schiff):* REGINO chron. a. 888 p. 130,30 civibus . . . prohibentibus -um fluminis. CHART. archiep. Magd. 339 p. 447,40 ut canale . . . navigantibus ad -um seu ad descensum commodum aperiatur (CONST. I 239 p. 335,15. ARNOLD. LUB. chron. 3,9 p. 151,42. CHART. Raitenh. 269 p. 214,34. *al.*). CHART. Hans. I 29 p. 18,21 cives . . . -um eis supra Coloniam . . . negabant (*cf.* p. 18,29). HEINR. LETT. chron. 4,3 post -um Rumbule (*cf.* 5,3). *al.* **d** *de homine alis adiuto i. q. volatus – (Auf-)Flug:* BERTH. (?) annal. a. 1075 p. 278,15 Symonem . . . de illo suo coelesti -u . . . deiecerat. **e** *de Christo i. q. ingressio (in caelum) – Himmelfahrt, Auffahrt:* HRABAN. univ. 1,1 p. 18^{C} -us Domini, elevatio hominis assumpti a terra ad coelos. **f** *de signis caeli i. q. cursus assurgens – das Ansteigen:* GERB. (?) astrolab. 2,4 p. 119,27 gradus -us et descensus solis. 7 propter summum solis -um. **g** *de pulvere i. q. congestio – das Aufwirbeln:*

[Zwimpfer]

ALBERT. STAD. Troil. 5,519 pulveris -us sepelitur sanguinis imbre. **h** *de fine sim. i. q. (adverso flumine) directio sursum versa – Verlauf (am Fluß) nach oben:* COD. Lauresh. 21 p. 303,17 (a. 819) per huius *(Wllinebach)* -um usque ad lapideum rivulum (p. 304,21.23sq.). DIPL. Heinr. II. 430 p. 551,30sq. que *(forestis)* . . . -um ducit in fluvium, . . . servat sui -us tenorem iuxta eundem fluvium (*cf.* 51 p. 61,15. 174 p. 206,22). CHART. Naumb. 124 p. 108,45 usque Milne eius *(Alestrae)* -um (*cf.* p. 109,4). DIPL. Heinr. IV. 244 p. 310, 12 per -um Acchere . . . et ita per assc-um rivi Rotenbahc (*cf.* 232 p. 293,8). *al.* **1** *emersus, egressio – das Herauf-, Heraussteigen:* HONOR. AUGUST. gemm. 3,112 septem gradus sunt in baptismo, tres in descensu . . ., tres in -u. **B** *meton.:* **1** *facultas ascendendi, aditus – Aufgang, Zugang:* **a** *ad montes:* HROTSV. Dulc. 14,1 nec -um comprehendere . . . queo. BERTH. (?) annal. a. 1077 p. 300,22 quod nemo . . . -um . . . invenire potuisset. LEO MARS. chron. 3,26 p. 717,18 montis . . . -us . . . erat clivosus. **b** *ad aedificia:* PAUL. DIAC. Lang. 2,28 p. 106,10 sub cuiusdam scalae -u. FORMA mon. Sangall. p. 10^{b} -us per cocleam *(cf. p. 1015,33)*. EBERW. Symeon. 24 commodus -us in aedificio turris. DIPL. Otton. II. 183 gradatim -us et descensus est in palatium. *al.* **c** *ad partes ecclesiae:* CASUS Petrish. 1,21 -u graduum. VITA Annon. I 17 p. 491^{b},16 per -us aspectu decentissimos in chorum. ALBERT. M. miss. 2,7,6 p. 54^{b},31 *ambo* duos debet habere -us. *al.* **d** *ad vehicula:* ALBERT. METT. episc. Mett. 1 p. 698,45 difficilem eius *(navis)* -um superavit. **2** *locus elevationis (Christi) in caelum – Stätte der Himmelfahrt (Christi):* HRABAN. carm. 79,1,4 Christi -us pars (*cf.* 80,1,4). **3** *instrumentum ascendendi, scalae – Steiggerät, Treppe:* BEDA hist. eccl. 5,12 p. 307,13 nullam ianuam . . . vel -um *(muri)*. *v. et p. 1019,20.* **4** *clivus, fastigium – Abhang:* WALTHARIUS 1223 in -u montis subsistere. CHART. Raitenh. 301 p. 242,39 in montis -u. *al.*

II *translate:* **A** **1** *profectus, promotio, adeptio – Aufstieg, Beförderung, Erlangung:* **a** *de dignitatibus:* CHRON. Fred. 4,28 se . . . pacientem huius gradi -us ostendit. **b** *de perfectione spirituali:* HRABAN. univ. 6,2 p. 178^{D} -us, profectus in Domino (*cf.* p. 179^{A}). *al.* ELIS. SCHON. vis. 3,31 p. 80,26 -us iste iustorum . . . difficilis est. p. 81,18 qui *(spiritus sanctus)* -um nobis prebet ad celestia. CAES. HEIST. hom. II p. 42^{b},38 de -u mentali. *al.* **2** *ordo graduum assurgens, hierarchia – aufsteigende Rangordnung, Hierarchie:* GERHOH. psalm. 33,2 p. 201,25 cum . . . sint in ecclesia tres ordines in -u vel descensu differentes. ALBERT. M. summ. creat. I 4,35,1 p. 529^{b},5 -us . . . est . . . secundum dignitatem. **3** *accretio, augmentum – Anstieg, Zunahme:* CHART. Raitenh. 284 p. 229,39 (a. 1267) sub periculo rerum mearum in -u et descensu. **4** *processus adolescendi – das Heranwachsen:* CONR. HIRS. dial. 455 sequitur Avianus in -u parvulorum. **5** *mus. i. q. elatio (toni) – das Emporgehen (im Ton):* THEOPH. sched. 3,81$^{med.}$ secundum -um et descensum cantus. ANON. mus. plan. Coussemaker II p. 493^{b},7 secundus tonus . . . habens -um potentialem usque ad A la mi re (*cf.* p. 493^{b}, 27). **6** *alch. i. q. destillatio – Destillation:* GEBER. summ. 1,50 p. 587,1 quae *(inventio)* per -um fit in alembicum (*cf.* p. 587,22). p. 587,13 quia per -um oleum . . . haberi non poterat. **7** *theol. i. q. processio, ortus – das Hervorgehen, Ausgang, Ursprung:* ELIS. SCHON. vis. 3,31 p. 81,14 medium quoque -um spiritui sancto apte comparasti. **B** *meton.:* **1** *gradus – Stufe:* WILLIB. Bonif. 3 p. 11,19 ut per singulos . . . -us . . . viri opera . . . exequamur. **2** *cyclus bisextilis – Schaltjahrzyklus:* FOLCUIN. Bert. 2,88 p. 162,20 (chart.) actum . . . bissextili -u I. **3** *altitudo, culmen – Höhe, Gipfel:* ENGELH. WIRZ. Burch. 2,10 p. 35,10 quando . . . summe philosophie . . . apprehendere posset -us. *geom.:* ANON. geom. I 4,26 pedes . . . in -u DCCC. Ps. BOETH. geom. p. 424,19 si -us *montis* . . . multiplicabitur (*cf.* p. 425,1.13).

ascento *v.* assento.

ascesis (asch-) *(f.)* (ἄσκησις) *exercitatio virtutum – Tugendübung:* ALBERT. M. eth. 9,3,2 p. 589^{b},49 ex tali convivere bonis ad invicem ἄσχεσις (*p. 1170^{a},11* ἄσκησις) fit, id est coexercitatio ad bonum.

asceterium *v.* archisterium.

ascetria (-ciar-), -ae *f.* (ἀσκήτρια) *femina religiosa – gottgeweihte Frau:* IOH. NEAP. Ian. 32 copiosas asciariarum et insignium feminarum catervas obviam habuimus *(cf. notam ed.)*. *Zwimpfer*

1. *ascha, -ae *f.* *(theod. vet.* asc(a), *cf. Ahd. Wb. I. p. 672sq.) fraxinus – Esche (Fraxinus excelsior L.):* HILDEG. phys. 3$^{capit.}$ fagus . . ., -a.

2. *ascha, -ae *f.* *(theod. vet.* asco, *cf. Ahd. Wb. I. p. 676) species salmonum – Äsche (Thymallus vulgaris Nilss.):* HILDEG. phys. 5,20 -a . . . in medietate aquarum libenter versatur. *v. et* *asco.

aschalonia *v.* ascalonia. ***aschin** *v.* *ascos.

***asch(l)eratus** *v.* *ascleratus. **aschlonium** *v.* ascalonia.

1. ascia, -ae *f.* *script.* assi-: *l. 22.*

securis, bipennis, dolabra – Beil, Axt, Spitzhacke (cf. GLOSS. III 223,36 St.-S. -a dehsa vel bârta. 323,68 -a twerhacs. 389,41 -a bil. IV 181,52 -a dechsel vel mayzel. V 47,29 -a sul acus): BEDA hist. eccl. 4,3 p. 208,7 securim atque -am in manu ferens (VITA Magni Fauc. 62. EBO BAMB. Ott. 3,4$^{med.}$ *al.*). CAPIT. reg. Franc. 75 p. 168,27 utensilia . . ., id est . . . dolaturia, tarratros, assias, fosorios (*sim.* 128,25 p. 254, 13). EKKEH. IV. cas. 53$^{ex.}$ cum quidam . . . -a vibrata unum retinaculorum succideret. HONOR. AUGUST. eluc. 3,3 corpus est . . . animae instrumentum, non quale est . . . carpentario -a. ALBERT. M. probl. 7 p. 43,24 ars separatur a securis operatione et -e. *al. v. et* 2. *acia.

2. *ascia, -ae *f.* *(germ. vet.* asc 'Esche' *[i. 'Behälter'], cf. A. Jóhannesson, Isländ. etym. Wörterb. 1956. p. 90sq.) alveus – Trog:* GLOSS. III 167,19 St.-S. -a . . . teigetroch, daichbuta. 213,7 -a vel mina dexbunda. 224,52 -a chnetetroc. 370,53 -a trohc.

asciaria *v.* ascetria. **ascido** *v.* abscido.

***ascila** *sim. v.* *assila.

ascio (ads-), -ire. *script.:* adsc-: *l. 40.42.* assc-: CHRON. Salern. 76 p. 74,3. *form. stirp. perf. v. s. v.* ascisco.

1 *arcessere, advocare – herbeiholen, -rufen, -bringen:* **a** *strictius:* CHRON. Salern. 39 p. 41,3 eminenciores illorum ad se fecit -ire. 117 p. 130,9 vinum. ALBERT. STAD. Troil. 1, 133 fortes adscire Quirites ad patris imperium. **b** *latius i. q. adhibere – beiziehen:* PAUL. DIAC. Lang. 2,28 ut ipsa Peredeo . . . in hoc consilium adsciret. **2** *associare – aufnehmen:* HROTSV. Gong. 38 -itur natis ecclesiae. **3** *accipere, probare – annehmen:* LIBER de unit. eccl. 2,41 p. 271,18 Dei testimonium -ite.

ascisco (ads-), -ivi, -itum, -ere. *script.:* assc-: *l. 55.57. p. 1023,29.43.46. adde* TRAD. Teg. 171. adc-: ALDH. virg. II 1578 *cod. P.* adsi-: *p. 1023,29.* abc-: *p. 1023,29.* -ciss(o): *l. 64. p. 1023,3.36. form.* -iret: *p. 1023,39. ?depon.: l. 58.*

I *praevalente sensu acciendi:* **A** *subi. anim.:* **1** *strictius:* **a** *arcessere, advocare – herbeiholen, -rufen, kommen lassen:* **α** *gener.:* ALDH. carm. eccl. 4,3,5 *Andream* Deus . . . adscivit. RIMB. Anscar. 19 p. 41,14 -tis ilico domesticis suis. *al. de reliquiis:* HRABAN. carm. 71,3 *Iustinum* Otgarius praesul Romana asscivit ab urbe (83,7 Christi testes). **β** *c. colore quodam: c. sensu auxilii:* DIPL. Arnulfi 103^{a} p. 151,20 asscitis in adminiculum suum consociis. FLOD. annal. a. 958 p. 145,17 cum . . . aliis, quoscumque -i potuit, amicis. OTTO FRISING. gest. 2,30 p. 138,7 Francorum virtus invitatione adscita est. *c. sensu sibi comparandi:* RIMB. Anscar. 8 alios . . . hinc inde sibi -verunt servitores et adiutores. BONIZO ad amic. 4 p. 582,12 *Otto* Iohannem . . . ad transmarinas partes legavit, ut sibi Romani sanguinis adscisseret uxorem. *c. sensu sibi copulandi:* CHRON. Fred. 4,59 *Dagobertus* quadam puella . . . aestrati suae adscivit. **γ** *iur. et canon.:* COD. Lauresh. 21 p. 302,9 adscitis, quibus notum fuerat, terminum . . . investigavi. WIPO gest. 1 p. 9,6 ad cuius *(episcopatus)* dedicationem domnum apostolicum . . . -vit. OTTO FRISING. gest. 1,23 p. 37,1 principe ad hoc *(sc. electionem)* corroborandum adscito. *al.* **b** *convocare – zusammenrufen:* WILLIB. Bonif. 8 p. 41,9 convenientibus . . . episcopis . . ., quos . . . Carlomannus dux . . . adsciscere

[Payr]

fecit. **2** *latius:* **a** *adhibere – heranziehen:* **α** *c. sensu commemorandi:* WALAHFR. exord. 1 de libris paganorum . . . testes adsciscere (adscissere *4*). **β** *c. sensu utendi:* ALDH. ad Acirc. 124 p. 172,17 quamvis *antibachius* in ceteris modorum et temporum declinationibus adsciscatur. AUREL. REOM. mus. 19 p. 59ª,13 in octava eiusdem *responsorii* syllaba hyperlydica debet adscisci vocis melodia. COD. Thietm. 2 p. 212,34 retradidit vero archiepiscopus adscita manu dicti advocati . . . locum. **b** *evocare – berufen:* VITAE patr. Iur. 1,11 p. 137,15 in fastigia sacre administrationis. BEDA hist. eccl. 4,12 p. 229,10 de monachorum collegio in episcopatus gradum. DIPL. Loth. III. 11 in cuius *(regalis)* auctoritatis partem quia nos gratia redemptoris -vit. **c** *adipisci – bekommen:* EIGIL Sturm. 17 cum . . . fratres semper meditarentur, qualiter iterum . . . Sturmen abbatem suum adsciscere (rehabere *2*) potuissent. **B** *subi. res:* **1** *strictius:* **a** *attrahere – (her)anziehen:* GESTA Trev. 3 p. 132,15 *lapidis magnetis* vis . . . sibi ferrum -vit. **b** *absorbere – verschlingen:* AETHICUS ISTER 58 p. 37,21 *(in imag.)* maiora comulat . . . astucia, aequor in gurgitum densitate peritura adsciscit profundum. **2** *latius:* **a** *parere, merere – herbeiführen, verdienen:* CHART. Turg. III 419 p. 197,5 (a. 1259) ea *negotia*, que vite celestis eternitatem et . . . beatitudinis gloriam -unt. **b** *exigere – fordern:* ALBERT. M. bon. 543 p. 285,31 ius naturale -it honestum et prohibet contrarium.

II *praevalente sensu adiungendi:* **A** *obi. anim.:* **1** *strictius i. q. associare, ascribere – anschließen, zugesellen, aufnehmen:* ALDH. virg. I 29 p. 268,5 angelicae puritatis liniamento . . . adsciscebatur (adsisc-, abcic-, asscisc- *codd.*). RIMB. Anscar. 26 p. 56,30 regem vestrum . . . in collegium nostrum -imus, ut sit unus de numero deorum. SALOM. II. epist. 40 p. 421,31 utrum . . . filium K(aroli) in societatem suam -vissent *filii Hludowici. al. refl. et medial.:* EPIST. var. II 31 p. 349,38 pars illorum fidelissima ex isto et illorum collegio me adscisco et deinceps . . . adscisci exopto. GESTA Bereng. 3,187 ratione vales quacumque, -ssere (gloss.: asociare) forti Brengario. *c. sensu adducendi:* WILLIB. Bonif. 6 p. 29,8 quod . . . multitudinem plebis a . . . demonum cultura ad consortium sanctae ecclesiae adsciscisceret. **2** *latius* sibi -ere *i. q. sibi adiungere, conciliare – sich verbünden, für sich gewinnen:* BONIF. epist. 9 p. 4,24 *amicum* mihi non . . . auri munus . . . adscivit (*syn.* copulavit). BERTH. (?) annal. a. 1078 p. 307,17 in tot, quos sibi qualitercumque assciverant, fautoribus . . . confisi. OTTO FRISING. chron. 8,3 p. 397,6 tormenta . . . potentem aliquem ad hoc sibi *(Antichristo)* asscitum sanctis intentaturum. *al.* **B** *obi. res:* **1** *strictius:* **a** *addere, acquirere – hinzufügen, erwerben:* TRANSL. Ian. in Aug. (MGScript. XV p. 473,11; s. IX.ex.) *reliquias* suo iuri. ANNAL. Her. a. 1006 (MGScript. III p. 144,36) Heinricus . . . Basileam civitatem suo regno adscivit. **b** *attribuere – zuweisen, geben:* DIPL. Merov. I 7 p. 9,13 congregationi . . . regulam . . . adscivi. ALDH. ad Acirc. 136 p. 189, 30 coticula . . . peoni primo adsciscitur. **2** *latius* simul -ere *i. q. computare – zusammenzählen:* AUREL. REOM. mus. 18 p. 54ª,31 hic simul adscitus numerus octo reddere creditur.

III *praevalente sensu assumendi:* **A** *accipere – annehmen:* OTTO SANBLAS. chron. 21 p. 28,23 Welf . . . Heinricum . . . in heredem -vit. **B** *suscipere – (über)nehmen:* CHRON. Fred. 4,79 Chlodoveos . . . regnum patris adscivit. DIPL. Otton. II. 120 p. 135,8 ecclesia sub nostra protectione benigne adscita. **C** *contrahere – eingehen:* ANNAL. Quedl. a. 1020 p. 85,17 matrimonio incaute -to.

***ascisia** *v.* *assisia.

ascites, *acc.* -en *vel* -em *(m.)* (ἀσκίτης) *script.:* haschi-: WALTH. AGIL. med. 4 p. 91,38. aschi-: *p. 1024,7.* alc(h)i-: ALPHITA I p. 273,37 alcites sive alchites. *v. et p. 1024,1.* ascli-: *p. 1024,1sq.5. form. nom.* -is: TRACT. de aegr. cur. p. 301,45. *usu adi.: l. 71. p. 1024,7.*

1 *hydrops ventris – Bauchwassersucht:* PAUL. AEGIN. cur. 211 p. 147,18 plenitudo humiditatis . . . congregatur . . . quemadmodum in utre quodam, unde passio -es (*3,48,1 p. 255,18* ἀσκίτης) ydrops nominatur. MAURUS phleb. p. 21ª minuat sibi . . . in tympanite et asclite (alchite *B*). TRACT. de aegr. cur. p. 298,17 hec species *ydropisis* dicitur asclites, quia venter eorum percussus sonat ad ⟨modum⟩ utris semipleni; -is nimirum uter dicitur. THADD. FLORENT. cons. 41,2 de ydropisi cum calefactione epatis et splenis, que dicitur asclites. WALTH. AGIL. med. 33 p. 132,26 urina rufa . . . ydropisim aschitem significat. *al. v. et infra p. 1025,13.* **2** *per errorem i. q. uter – Schlauch: v. l. 3.*

***asciticius** (-tius), -i *m.* (asciscere) *adventicius, hospes – fremder Ansiedler:* COD. Wang. Trident. 73 p. 166,13 (a. 1208) de . . . eo, quod . . . possidet sive per se sive per colonos sive per -os. p. 167,9 exceptis . . . colonariis et -tiis *(v. notam ed. p. 305).*

***asciticus** (ascli-, alki-), -i *m.* (*cf.* ἀσκίτης) *qui ascite laborat – Bauchwassersüchtiger:* TRACT. de aegr. cur. p. 299, 33 ultima cura in . . . yposarticis et ascliticis per incisionem. ALPHITA I p. 273,38 venter alkitici percussus resonat ad modum utris.

1. *ascitus, -a, -um. *(fort. corruptum ex* *absacitus, *cf. supra p. 43,21) ?possessione exutus – ?des Besitzes ledig:* TRAD. Frising. 386ᵇ (a. 817) adquisitionem contraplacitabant . . . et semet ipsos ⟨et⟩ successores eorum ad-os fecerunt.

2. *ascitus, -us *m.* (ad *et* scitus, -us) *cognitio – Wissen:* CHART. Rhen. inf. I 368 (a. 1150) quatinus neuter eorum preter alterius -um atque voluntatem quicquid . . . vendendo agere deberet.

Asclepiadeus, -a, -um. (Ἀσκληπιάδειος) *interdum subst. de versu duodecasyllabo constante ex spondeo, duobus choriambis, pyrrhichio i. q. ab Asclepiade adhibitus – asklepiadeisch:* WANDALB. ad Otric. p. 569,42 invocatio . . . metro coriambico tetrametro acatalectico -o decurrit. p. 570,1 -um *metrum* autem ab Aesculapio . . . est appellatum. HERM. AUGIENS. vit. 278ª adn. metrum -um constans ex spondeo et duobus choriambis et pirrichio. CONR. HIRS. dial. 117 sunt . . . metrorum plura genera dicta . . . aut ab inventoribus . . . aut a frequentatoribus, ut ab Asclepiade -um *(cf. Isid. orig. 1,39,5sqq.).* METELL. Quir. 3ᵗⁱᵗ. prior versus Gliconius . . ., secundus -us. *al. de versu catalectico:* RUD. FULD. mirac. 14 p. 340,1 -o carmine hos versus scripsit: 'felices nimium atque beati' *eqs.*

Asclepia(s) *(f.)* (Ἀσκληπιάς) *dracontium – Drachenwurz (Dracunculus vulgaris Schott; cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. II. p. 166):* GLOSS. III 536,3 St.-S. -a trachenwurz. 549,17 -a tranchenwrz *(a)*, cranichswrze *(b)*. ALPHITA II p. 48,11 draguncea, -as, viperina . . ., cocodrilla idem *(cf. Ps. Apul. herb. 14,2).*

Asclepius (-lip-), -i *m.* (Ἀσκληπιός) *collyrium ab Asclepio inventum – Asklepiussalbe:* PAUL. AEGIN. cur. 138 vocato -ipio (*3,24,7* Ἀσκληπιῷ) utendum et Constantini sapone. 252 p. 197,23.

***ascleratus** (asche-, aschle-), -a, -um. (*ital.* schiera, *cf. theod. vet.* scara) *per turmas, ordines dispositus – nach Scharen, Abteilungen geordnet:* IOH. CODAGN. trist. p. 25,28 per campaneam -i paulatim depopulando incedentes . . ., una sclera aliam sequebatur. p. 43,29 -i catervatim versus exercitum imperatoris perexerunt. annal. a. 1090 p. 2,20 omnes armati et -i . . . in ipsam *civitatem* intraverunt (a. 1216 p. 55, 8 a. et aschlerati. gest. 2 a. et ad bellum -i). *al. (v. ind.).* ANNAL. Plac. a. 1237 p. 477,19 cum . . . milicie Lombardorum ascherate essent in campo longe a carocio.

Asclipius *v.* Asclepius. **asclites** *v.* ascites.

asclonium *v.* ascalonia. **asclosus** *v.* astulosus.

***asco** (asko), -onis *(m.) (theod. vet.* asco, *cf. Ahd. Wb. I. p. 676) species salmonum – Äsche (Thymallus vulgaris Nilss.):* WALAHFR. (?) carm. 51,11 fertur mihi normula piscis askonis. RUODLIEB XIII 46 -o, rinanch, ambo dulces nimis in comedendo. *v. et* 2. *ascha.

ascol(l)i(n)um, ascolonia *v.* ascalonia.

***ascolo, -um** *v.* *asculo, -um. **Ascolonum** *v.* Ascalonum.

***ascomannus,** -i *m. (theod. vet.* ascman 'Bootsmann', *cf. Ahd. Wb. I. p. 675sq.) de Nordmannis i. q. pirata – Seeräuber, Wiking:* ADAM gest. 2,31 p. 92,5 classem pyratarum,

quos nostri -os vocant, Saxoniae appulsam vastasse. 2,32 p. 93,13 altera pars -orum.

asconium *v.* ascalonia.

ascopa, -ae *f.* (ἀσκοπήρα) *vas (vinarium) – (Wein-)Gefäß (cf.* Gloss. III 214,61 St.-S. uter vel -a huterich. 718,17 flasco vel -a flasse. *al.)*: Ekkeh. IV. bened. I 8,15 rore Dei plenis -is (lapideae hydriae *Vulg. Ioh. 2,6*) gratia senis. 43,47 -a impletur. Godesc. Gembl. gest. 68 cum sciret . . . in -a modicae quantitatis vinum haberi.

***ascos** (ascin, alchi *sim.*) *m.* (ἀσκός) *uter – Schlauch:* Aesculapius 37 p. 57 (add. cod. Augiens. 120) ascin (aschin Gloss. med. p. 94,7) Greci uter dicitur. Maurus urin. II p. 46,14 asclites dicitur ab alchi, quod est uter (*sim.* Alphita I p. 273,37 alkis).

ascribo (ads-), -scripsi, -scriptum, -ere. *script.*: absc-: *p. 1026,30.* adesc-: *p. 1026,45.* assc-: *passim.* -vere: *l. 64.* †*form. coni. perf.* -berim: *p. 1027,39.*

I *proprie:* **A** *scribendo apponere, adicere – dazuschreiben, hinzusetzen:* **1** *iur.*: Chart. Heinr. Leon. 23 p. 33,11 huic tabule asscribi iussi, quod *eqs.* **2** *comput.*: Beda temp. rat. 19,34 quibuscumque diebus E literam videris ad-tam. 21,8. *al.* **B** *(in indicem) referre – (in eine Liste) eintragen, einschreiben:* **1** *publ. et eccl. de indice:* **a** *civium:* Hraban. epist. 16 p. 417,36 *Christus* parentes suos voluit sub censu regali asscribi *(cf. Oros. hist. 6,22,6).* *in imag.:* Rhythm. 151,2,2 ille apparuit, qui in caelo universos electos -ret. Otto Frising. chron. 3 prol. p. 133,35 in eterna patria cives. *al.* **b** *militum (in imag.)*: Capit. reg. Franc. 252,27 si *clericus* . . . a castris dominicis, quibus asscriptus est, profugus . . . elabitur (252,29 quibus nomen eius ad-itur). **c** *sanctorum:* Chart. Lux. III 150 p. 153,27 (a. 1253) papa . . . Dominicum . . . sanctorum cathalogo asscripsit. *al.* **2** *usu communi:* Wilh. Hirs. const. 1,2 p. 935^{C} *fratres* pro suis libris . . . -bantur. **C** *scribendo notare, (chartae) inscribere, conscribere, litteris mandare – schriftlich niederlegen, (urkundlich) aufzeichnen, aufschreiben, verzeichnen:* **1** *strictius:* **a** *iur.*: Chart. Sangall. A 11 (a. 745) quantum cartula ista contenit ad-tum. 87 isti seculares homines . . . ad-ti sunt isti testes: signum Dheothad *eqs.* (Trad. Salisb. I 16. Chart. Hersf. 109 t., qui subter -ti sunt. *al.*). Trad. Frising. 184^{a} hoc ita coram testibus firmatum et ad-tum est. Dipl. Ludow. Inf. 68 p. 202,36 census anualis in privilegii pagina asscriptus. Dipl. Otton. II. 278 p. 324,3 fines *monasterii. al. expressius i. q. aliquem possessorem notare – als Besitzer eintragen:* Chart. scrin. Col. B 199 (c. 1230) ita . . . Cunegundis usumfructum in eadem hereditate haberet et puer proprietati eiusdem -retur. 1329 quod . . . in ipsam dimidietatem domus . . . asscribantur. 1330 p. 347,21. *ibid. al.* **b** *usu communi:* Pass. Quir. Teg. 4 in tam parva scedula memoria passionis eius ad-itur. Thietm. chron. 4,55 omne, quod in huius planicię operis asscribendum est. *al. in imag.:* Thietm. chron. 1,28 p. 34,37 spero memoriale eius in libro vitae asscriptum fore (Trad. Welt. praef. p. 3,20. *al.*). **2** *latius:* **a** *afferre, memorare – anführen, nennen:* Chart. com. Mansf. VII 10 p. 393,34 (a. 1154) asscripto amico vestro. **b** *ferre, tradere – berichten, überliefern:* Chart. Raitenh. 221 (a. 1255) altare . . ., quod in honore omnium sanctorum constructum et consecratum -itur. *fort. add.*: Aethicus Ister 41 p. 29,23 tantam . . . vehementiam habere ad-itur *ara Alexandri.* **D** *scribere, conficere – schreiben, ausstellen:* **1** *strictius:* **a** *iur.*: Dipl. Otton. I. 158 p. 240,17 hanc kartam iussimus -i anuloque nostro consignari. Dipl. Karoli M. 312 p. 471,40 (spur. s. XII.) hanc . . . paginam Artuino notario -vere tolli. Chart. Bund. 855 p. 302,12 ego Iacobus notarius hanc cartam tradidi et -endum dedi; ego Marchixius . . . hanc cartam scripsi. **b** *usu communi:* Otfr. ad Liutb. p. 167,39 ibi y Grecum mihi videbatur -i. **2** *latius i. q. componere – abfassen:* Aldh. ad Acirc. 10 p. 93,28 *versus* in Priapeio metro deprehenditur ad-tus.

II *translate:* **A** *addere, associare – hinzufügen, beigeben:* **1** *iur.*: Chart. episc. Halb. 545 (a. 1222) partem, quam silve sue asscripserat. **2** *publ.*: Nadda Cyriac. I 17,2 *Diocletiano* Maximianus . . . collega asscribitur. **B** *in numerum vel ordinem referre – einbeziehen:* **1** *strictius i. q. recipere, incorporare, asciscere – aufnehmen, eingliedern, (mit)einschließen:* **a** *publ.:* **α** *de civitate sim.:* Otto Frising. chron. 3,6 p. 143,6 quare ei *(civitati mundi)* civitatis Dei . . . auctor natus asscribi voluit. p. 143,9 inter Iudeos natus gentibus asscribitur. Iocund. Serv. 21 (MGScript. XII p. 99,8) Romano cum asscribuntur imperio. **β** *de militia:* Hrotsv. prim. 14 *Lindulfus* regis Hludowici militiae . . . ad-tus. Nadda Cyriac. I 4,9 filius . . . armis precinctus in loco patris -itur. **b** *iur. et canon.:* Liber diurn. 69 noveris te . . . inter regionarios notariorum esse ad-tum (Trad. Werd. 105 filiolum . . . i. ministros suos asscribi precepit). Chart. Turic. 1085 p. 178,10 abbatissam et sorores de Monte . . . sancte Marie . . . Cisterciensi ordini cupientes -i. *al.* **c** *eccl. de commemoratione:* Epist. Bonif. 36 p. 61,13 quia ex eo tempore nomen tuum ad-tum habuissem, cum missarum sollempnia celebrarem (p. 61,17. Epist. Teg. I 24 celebrationibus orationum). Epist. Einh. 3 ut eam *(animam e corpore egressam)* in tuo tuorumque fidelium consortio ad-i digneris. **d** *usu communi:* Vita Rimb. 8 p. 87,17 Rimbertus inter eos . . . asscribetur, de quibus dicitur: *'eqs.' v. et p. 1075,48.* **2** *latius i. q. adnumerare – zurechnen:* Walahfr. Gall. 1,9 o languorem sanitati et gaudiis asscribendum. Rimb. Anscar. 42 p. 78,28 si illum . . . inter martyrum numerum -endum esse non dubitamus (Thietm. chron. 4,62 i. episcopos. Helm. chron. 15 p. 32,11 i. Deo dignos reges). **C** *assignare – zuweisen:* **1** *strictius i. q. attribuere, conferre – zusprechen, zuerkennen, zuteilen:* **a** *iur. et canon.:* **α** *legando:* Leg. Burgund. Rom. 22,8 quae puellae . . . ad-ta (absc- *A 4*) fuerint et . . . adsignata non fuerint. Capit. reg. Franc. 45,3 Alamanniam excepto portione, quam Pippino -psimus. **β** *appropriando:* Dipl. Otton. I. 336 p. 452,11 *ecclesiam* detinet *monasterium* per concessionem Reatini episcopii ad-tam. Rup. Mediol. Adalb. 25 asscriptum sibi *(sc. s. Adalberto)* templum. **γ** *infeodando:* Heinr. Lett. chron. 11,3 p. 49,22 *papa* de *terris* acquisitis terciam eis *(fratribus militiae)* partem asscripsit. **δ** *subdendo:* Einh. Karol. 16 p. 19,22 sacrum illum . . . locum *(sc. Ierusalem),* ut illius potestati ad-retur, concessit. Chart. Mog. A 260 p. 164,20sq. marcam nulli adhuc aeclesiae asscriptam, sed liberam . . ., asscribo atque determino ad aeclesiam sancti Dodardi. Dipl. Heinr. IV. 393 p. 520,1 cellam . . . sanctę Romanę -i (*syn.* subdi) aeclesiae. **ε** *concedendo:* Dipl. Merov. I 15 p. 16,47 illud, quod pro salute ad-itur (81 p. 72,13 adescribetur. *ibid. al.*). **b** *math.:* Gerb. geom. 6,3 p. 84,6 quattuor basi -o. Anon. minut. 2,4 eum *numerum* pro minutia illa . . . teneto, cui idem scripulorum numerus fuerit ad-tus (attributus *var. l.*). Ps. Boeth. geom. p. 397,6 ut . . . haec *(notula)* . . . quinque asscriberetur. *al.* **c** *comput.:* Beda temp. rat. 16,28 singulis *signis* tricenae partes . . . ad-untur. Agius comput. 4,24 haec *littera* . . . e regione tenet hinc asscriptam sibi lunam. *c. sensu adnumerandi:* Beda temp. rat. 48,7 ut eundem annum unus historicus eiusdem regis ad-ret temporibus . . ., alter vero . . . successori illius potius attitulandum putaret. hist. eccl. 5,21 p. 339,29 non hanc primo mensi anni incipientis, sed ultimo potius praeteriti lunam esse ad-endam. *al.* **d** *usu communi:* Walahfr. carm. 38,57 his tibi pro causis . . . rex et regina . . . asscribent laudes et nomen honestum. Epist. Wibald. 223 viaticum. Urban. IV. registr. 558 p. 541,19 regi regni Alemannie titulum *in Romanorum regem electi* -endum. *al.* *c. sensu inferendi:* Walth. Spir. Christoph. II 3,142 pericula nostro -is generi. **2** *latius:* **a** sibi -ere *i. q. sibi vindicare, usurpare – in Anspruch nehmen, sich anmaßen:* **α** *iur. et canon.:* Epist. Hann. 13 p. 32,6 ut nullius . . . vitam meę provisioni -am. Bernold. Const. chron. a. 1085 p. 442,34 Romanos pontifices hunc sibi primatum -psisse, non . . . hereditasse. Chart. Ital. Ficker 288 p. 323,12 ut nullus . . . in abbatia illa . . . aliquid sibi iuris audeat -ere. Chart. eccl. Erf. 364 nec -imus nec . . . -emus nobis ius eligendi . . . prepositos. Chart. Drubic. 29 *enormitates* nobis tantummodo asscribimus corrigendas. *al.* **β** *usu*

[Payr]

communi: HELM. chron. 21 p. 43,10 Riaduri . . . regnare volebant asscribentes sibi singularem nobilitatis honorem. **b** *imputare – zuschreiben:* **α** *de causa:* LEG. Wisig. 8,4,18 quidquid passus fuerit, culpe eius, qui hoc pertulerit, oportet ad-i. WILLIB. Bonif. 4 p. 14,1 ne eorum praesumptione (-i *codd. recc.*) . . . ad-retur, si quid sine . . . pontificis agerent consilio. HRABAN. epist. 20 p. 426,17 si quid in eo gratum repperias, Dei dono solummodo asscribas. WIDUK. gest. 3,65 haec virtutibus . . . patris tui ad-untur (assc- *A. C²*). THIETM. chron. 1 prol. 13 non asscribatur michi, si quid in hoc variatur libro vel desit. 6,13 p. 290,20 omnia . . . largitate divina pocius quam suis meritis asscribere. *al. pendet* quod: OTTO FRISING. chron. 3 prol. p. 134,12. **β** *de qualitate, proprietate:* GODESC. SAXO theol. 24 p. 340,17sqq. ipsi Deo satis proprie ad-itur praedestinatio sua, quia fecit aeternaliter omnia futura; nam sicut creaturae . . . non ad-itur iure Dei praescientia *eqs.* **c** *medial. et refl. i. q. addici, participem fieri – überantwortet, teilhaftig werden:* HROTSV. Abr. 2,6 memet ipsam denego, quo merear -i gaudiis tantae felicitatis. EPIST. Teg. I 27 p. 31,15 meritis mercedibusque iustorum nos -i sperantes. ACTA imp. Stumpf 92 p. 103,26 eterne nos remunerationis premiis ad-imus. **D** *constituere, praescribere – an-, festsetzen, vorschreiben:* **1** *iur. et canon.:* CONC. Karol. 38,22 qualiter hominibus sua sibi delicta confitentibus tempus abstinendi ad-ant *eqs.* DECRET. Frision. B p. 287ª,8 centum solidos asscribendo pro nervis debilitatis. p. 287ª,35 ad officium asscribendi satisfactionem vulnerationis. *ibid. al.* **2** *eccl.:* RICHER. REM. hist. 3,24 legesque -psit *Adalbero*, ut orationis tempore in ecclesia nihil nisi signo peterent. **3** *comput.:* BEDA temp. rat. 30,74 hoc aequinoctium duodecimo kl. Aprilium die veraciter ad-endum. **E** *denotare, aestimare – bezeichnen, erachten:* VITA Radbodi p. 164,4 sanctus vir . . . episcopali dignus asscribitur eleccione. DIPL. Heinr. II. 369 p. 472,18 ne de improvidentia eorum, quibus regiminis cura committitur, aliquo modo culpabiles -amur (*inde* 469 asscribamur). **F** *conscribere – einberufen:* STEPH. EDD. Wilfr. 29 p. 223,8 non credo latere vestram . . . fraternitatem, quam ob rem ad hunc . . . conventum eam asscriberim.

adi. **ascriptus**, -a, -um. *competens – zuständig:* GUNTH. PAR. (?) orat. 8,9 p. 170ᴬ sacer locus aut -us est aut electus aut oblatus; locus sacer -us, ut ecclesia pontificalis, quae -a est universo populo civitatis *eqs. ibid. al.*

subst. **ascriptus**, -i *m.* -us glebae *i. q. ascripticius, litus – Grundhöriger, Lite:* CHART. episc. Hild. I 143 p. 401,1 (a. 1182) ut . . . asscripti glebe dictarum villicationum ab intolerabili advocatorum exactione liberarentur. CHART. Turic. 1443 mansum suum . . . cum H. -o glebe mansus predicti . . . vendidit.

ascripticius (ads-, ass-, -tius), -i *m. colonus glebae ascriptus, litus – Grundhöriger, Lite:* DIPL. Otton. I. 409 p. 557,17 in . . . servis et ancillis, liberis atque ass-is. DIPL. Heinr. III. 345 libellariis sive colonis . . . nec non -tiis. CHART. Heinr. Leon. 112 p. 169,37 homines . . . nostros, . . . sive servi et ancille, sive censuales sive ass-i . . . appellentur. CHART. civ. Vratisl. 19 p. 17,43 nullum ad-um nostrum vel ecclesie. CHART. Turic. 1101 p. 199,22 glebarii vel -i. CHART. Westph. III 674 in duabus domibus . . . cum suis ass-is et incolis, scilicet Arnoldo litone eiusdem domus . . . et uxore sua. CHART. Bern. II 578 in mancipiis feodatariis, inquilinis, -is, agricolis et censitis. CHART. Walkenr. 398 p. 264,24 quod cives sunt ad-i glebae, hoc est ad bona legitime attinentes. *al.*

ascriptio (ads-, ass-), -onis *f.* **1** *proprie:* **a** *adnotatio – Eintragung:* **α** *iur.:* TRAD. Frising. 1473 (a. 1078/80) *commutatio* veracium . . . testium firmatum est ass-e. CHART. episc. Hild. I 318 p. 302,38 nostri . . . testimonii . . . ass-e roborata ita se habet *constitutio.* **β** *theol.* (*cf. Sacr. Gelas. p. 235* adscriptam): ALBERT. M. miss. 3,10,1 p. 117ᵇ,28 benedictionem et ad-em et ratitudinem *oblatio* habet a patre. **b** *confectio – Ausfertigung, Ausstellung:* CHRON. Fred. 2,57 p. 78,20 Theudoro et Lilia liberus esse iusserunt et per tabularum ad-e firmantis *eqs.* **2** *translate i. q. attributio – Zuerkennung:* URBAN. IV. registr. 558 p. 542,11 -o tituli, quam . . . sibi factam allegat.

***asculo** (-col-), -are. (*cf.* 2. *ascus, pasculare) *pascere – weiden:* CHART. Bund. 673 (a. 1228) quod debeat gaudere et -olare et pascolare *in alpe.*

asculto *sim. v.* ausculto.

***asculum**, -i *n.* (*cf.* 2. *ascus, pasculum) *script.:* assc-: *l. 13.* -col-: *l. 10.* -cull-: *l. 12sq.*

pascuum, pratum – Weide, Wunne: ACTA imp. Stumpf 369 p. 524,37 (a. 1176) territorium cum ascolis et pascolis, communitatibus et vuganalibus. CHART. Tirol. 533 p. 10,3 venas metallorum . . . cum ascullis et pascullis et buscis. CHART. Bund. 794 p. 251,16 cum omnibus asscullis et passcullis, concilivis et accessionibus. 995 p. 412,30.413,38.

1. ascus *vel* **-um** *subst. (germ. vet.* asc ‘*Esche*’ *[i.* ‘*Boot*’*], cf. A. Jóhannesson, Isländ. etym. Wörterb. 1956. p. 90sq.) linter (fraxinea) – (Eschen-)Nachen:* LEX Sal. Merov. 21,3 (AC) si quis . . . navem vel -o . . . furaverit (*inde* LEX Sal. Pipp. 28. LEX Sal. Karol. 23,3 -um). IONAS BOB. Columb. praef. p. 145,20 me . . . Scarbea lintris abacta -oque Scaldeus . . . madefacit.

2. *ascus, -us *m.* (*celt.* *asko *vel* *askwo, *raet.* as-ch (et pas-ch), *cf.* pascuus; *v. R. de Planta – F. Melcher, Dicziunari Rumantsch Grischun. I. 1939/46. p. 441sqq.) pascuum, pratum – Weide, Wunne:* CHART. Tirol. 767 p. 201ᶜ,40 (a. 1220) terras, possessiones . . . cum . . . nemoribus, -u et pascu, in viis et semitis (p. 202ᶜ,20; *inde* CHART. Tirol. 1243 p. 281ᵇ,29. 282ᵇ,2).

***ascuum**, -i *n.* (*cf.* 2. *ascus) *pascuum, pratum – Weide, Wunne:* CHART. Bund. 722 p. 191,21 (a. 1234) terras . . . cum omnibus accessionibus suis et cum -is et cum pascuis. *Payr*

asdico *v.* 3. abdico.

***asebes** (-is) *adi.* (ἀσεβής) *non adorans, non adoratus – keine Verehrung erweisend, nicht verehrt:* SICARD. chron. a. 341 p. 122,18 asebis . . . ‘non colens’ vel ‘non cultus’ . . . interpretatur *(cf. Cassiod. hist. 5,39).*

***aseco**, -are. *abscidere – abschneiden:* CHART. Sangall. A 93 (a. 780) in omne zelga iornale uno arare et III dies -are et III amadere.

***asecreta** (-crat-), *acc. pl.* -es *m.* (a secretis, *cf. supra p. 3,21) secretarius, consiliarius res secretas procurans – Sekretär, Berater für geheime Angelegenheiten:* LIBRI Karol. 4,9ᵗⁱᵗ. Leontius -a ([ἀσηκρήτης]. *de eodem:* 4,9 p. 188,28. EPIST. pont. Rom. sel. I 2 p. 44,33 asecrata). BONIZO ad amic. 6 p. 599,40 ex latere suo *rex* suos misit -es, qui . . . sibi curiam constituunt. *v. et* secretus.

asecula *v.* assecula. ***asedium** *v.* *assedium.

1. asella, -ae *f. (parva) asina – (kleine) Eselin:* ALDH. virg. II 56 vocibus humanis fantem . . . -am ([asina *Vulg. num. 22,28*]. *cf.* WARN. synod. 233 Balaam . . . voce loquentis -e correptus. *v. et l. 68. p. 1029,63*). CARM. Bur. B 89,2,6ᵇ,3 languet -a. *de mula:* ARBEO Corb. 4 p. 192,25 quomodo in dorso -ae . . . pernoctaret.

2. asella *v.* ascella. **3. *asella** *v.* *assella.

***asellinus**, -a, -um. *qui aselli est – einem Esel gehörig, Esel-:* ERMENR. Sval. 9 p. 160,27 necatus est lupus . . . -is calcibus ac dentibus.

***asellulus**, -i *m. parvus asellus – Eselchen:* HUMB. Sim. 2,35 p. 184,22 nec -um vel haedulum . . . retentant *ecclesiae.*

1. asellus, -i *m. script.:* ass- *(propter metrum): p. 1029, 18.* az-: *p. 1029,9.*

I *(parvus) asinus – (kleiner) Esel* (GLOSS. III 367,55 St.-S. -us eselekin. *al.*): **A** *proprie:* **1** *gener.:* ALDH. ad Acirc. 131 p. 179,7 ruditus proprie -orum est. ARBEO Corb. 31 nil quam -um sub vectigali possidens. WALAHFR. Mamm. 26,48 ut bruti Dominus linguam reseravit -i (HROTSV. Mar. 31. *cf. l. 50. p. 1029,63*). Otm. 2 ut . . . vilis miti dorso veheretur *abbas* -i. EKKEH. IV. pict. Mog. 745 Christum gestat -us. VITA Norb. II 54 p. 1294ᴮ voluit . . ., ut -is circumvectarentur. LAMB. LEOD. Matth. IV 27 institor -um mercigerum suum

[Humperdinck]

. . . perdiderat. ASINARIUS 23 fit *regina* mater, sed -i. *saepe.* **2** *in ritibus:* IOH. DIAC. cen. 1,3,3 quando venit coronatus scolae prior cornibus, ut Silenus cum -o derisus cantantibus *(de re cf. notam ed.).* COSMAS chron. 1,11 p. 26,10 -us . . . occiditur et . . . ab universo exercitu . . . consumitur. ALBERT. STAD. annal. a. 1171 p. 347,5 Sarraceni . . . fecerunt regem imponentes eum -o. **B** **1** *proverb.:* EGBERT. fec. rat. 1,291 currere festinans in -o perdit opellam. IOCALIS 587 ceditur hunc *(catellum)* ymitans, dominum cum scandit azellus. CARM. Bur. B 42,1,4 leonis spolium induunt -i *(cf. Avian. fab. 5,5). al.* **2** *in imag. et per compar.:* ALCUIN. epist. 145 p. 231,17 si tarditas -i sustineat in dorso flagellum. ECBASIS capt. 7 quia sic vixi, possedi nomen -i. ENGELH. WIRZ. Burch. praef. p. 5,8 michi . . . proprio vestri iuris -o, quem . . . nunquam onerastis. SALUTARIS POETA 119 (ed. P. Leyser, Hist. poet. et poem. p. 2063) servi regnant, . . . -i donantur phaleris. *al.* **3** *in nomine sideris:* EKKEH. IV. bened. I 7,56 asselli (gloss.: duę stellę cancri) centro cessere gemelli. 26,115.

II *de piscibus marinis:* **A** *species gadi – Dorschart:* DIAETA Theod. 94 -us levior est et ventrem deducit. **B** *anguilla marina – Meeraal (Conger conger L.):* ALBERT. M. animal. 6,95 pisces Graece onagry (*p. 571*[a]*,34* γόγγροι), Latine autem -i vocati. 7,77 -us niger maris (*p. 598*[a]*,14* γόγγροι).

2. asellus *v.* ascella. **aselosus** *v.* astulosus.

***asenablinum** *subst. (orig. inc.) ?satureia – ?Bohnenkraut (Satureia hortensis L.):* ALPHITA I p. 320,33 xelamum, id est -um (asenablum *var. l.;* assenablum ALPHITA II p. 193,19).

asencium *v.* absinthium. **asent(i)o** *v.* assent(i)o.

***asepdium** *v.* *assedium. **asequor** *v.* assequor.

asero *v.* assero, serus. **aserum** *v.* asarum.

***asetto** *v.* *assetto. **asfaltus** *sim. v.* asphaltus.

asfodillus *sim. v.* asphodelus.

***asfodius** *v.* *haemorrhous.

***asiamentum** *v.* *aisiamentum. **asicia** *v.* isicium.

asida (assy-), -ae *f.* (הַסִּידָה; *cf. Hier. in Ier. 2,52,1*) **1** *struthio – Strauß (Struthio camelus L.; cf. Vulg. Iob 39,13):* VITA Mariae rhythm. 1982 assydam domi nutriebat et eam domesticam facere studebat. ALBERT. M. animal. 23,139 strutio avis . . . vocatur . . . -a. **2** *milvus – Weihe (cf. Vulg. Ier. 8,7):* GLOSS. IV 37,4 St.-S. -a vviho.

asifolium (ase-), -i *n. gramen – Hundszahn (Cynodon Dactylon Pers., cf. André, Lex. bot. p. 43):* DYNAMID. Hippocr. 2,123 gramen, hoc est agrestis, sive ase-um.

asigno *v.* assigno. ***asile** *v.* *assile.

***asiles** *v.* 1. *axilis. **asilius** *v.* asilus.

asilum *v.* asylum.

asilus, -i *m. (f.* -a: *l. 53; n.* -um: *l. 52) script. et form.:* ascila: *l. 53.* asylum: *l. 52.* -ius: GLOSS. III 224,1 St.-S. **1** *oestrus – Bremse (Tabanus bovinus L.; cf.* GLOSS. IV 167,63 St.-S. -us oestrus bremo. 195,13 asylum bremo. 225,6 ascila primissa. *al.):* SYLL. Bern. 2,40 fucus, brucus, -us, crabrones sciniphesque. **2** *mus. i. q. sonus gravior, bombus – tiefer Ton, Brummen:* ANON. mus. Sowa 1[b] p. 53,30 quatuor *figuras* . . . punxi, presente sed -o (gloss.: id est burdone; *de re cf. ed. p. XXXVII*) dupla tenente.

asimetron *v.* asymmeter.

asina, -ae *f. abl. pl.* -abus: *l. 63. usu attrib.: l. 66. asinus femina – Eselin (cf.* GLOSS. III 443,28 St.-S. -a eselinne. *al.):* **1** *proprie:* CARM. Cantabr. 20,1,2 pascebat -am Alfrad viribus fortem atque fidelem. GERHOH. tract. p. 343,24 lapidibus clamantibus, -abus loquentibus *(cf. p. 1028,50.68).* ALBERT. M. animal. 5,59 habet . . . in utero . . . -a per duodecim menses. 16,141 quando coeunt . . . equus et -a. 22,18 lac feminae -ae. *ibid. al. de poena:* LUP. PROT. chron. a. 1021 intravit in civitatem Bari equitatus in -a. **2** **a** *per compar.:* UNIBOS 104,3 (ed. K. Langosch, Waltharius, Ruodlieb, Märchenepen. p. 276) simulatrix callida, . . . petulca sicut -a. **b** *in agnomine:* GENEAL. Fusn. 11 (MGScript. XIII p. 254,19) Manasses, cui agnomen Calva A-a (CHRON. Albr. a. 1070). **c** *alleg.:* HRABAN. univ. 7,8 p. 212[A] asinorum quoque vel -arum nomine aliquando luxuriosorum petulantia, aliquando mansuetudo simplicium, aliquando stultitia gentilium designatur.

***asinaliter** (az-) *adv. modo asini – wie ein Esel:* CAES. HEIST. mirac. I 4,54 p. 221,9 signifer . . . pro signo militari 'Alleluia' az-r (finaliter *sim. var. l.*) clamavit.

asinarius (-sen-), -a, -um. **1** *adi.: qui asini est – zum Esel gehörig, Esel-:* CHART. Basil. A I 34 p. 69,17 (a. 728) mola asen-a *(cf. Vulg. Matth. 18,6. al.).* SIGEBOTO Paulin. 22 sella -a. *al. in nomine plantae:* DYNAMID. Hippocr. 2,118 bryonia, quam quidam dicunt rosam -am. **2** *subst. masc.:* **a** *curator asinorum – Eselswärter, Aufseher über den Eselstall* (*cf.* GLOSS. III 385,32 St.-S. -us eselere): DIPL. Otton. II. 315 p. 372,26 Constantinus -us, . . . qui . . . detinebat mansiones tres. WILH. HIRS. const. 1,22 p. 954[A] pro signo -i . . . digitos porrectos move sicut asinus aurem. LAND. MEDIOL. hist. I 3,21 p. 89,15 -i, quorum vita turpissimis trullis asinorum . . . fulciebatur. GREG. CAT. chron. app. I p. 298,26 (chart.) cocos ac pistores nec non -os. CHART. Wirt. V 1404 p. 167,17 super contracto facto . . . per . . . fratrem Ebirhardum -um. *al. nom. propr.:* CHRON. Noval. 2,3 de A-o *(abbate).* CHART. Nuremb. 550 Conradus A-us antiquus, . . . Cunradus filius A-i (*cf.* 757 Chunradus dictus Eseler). *fort. add.:* ANNAL. regni Franc. a. 824 p. 166,14 Aeblus et A-us comites (PRUD. TREC. annal. a. 836 p. 12,38 Asen-us, . . . Wasconiae comes). **b** *in titulo libri i. q. filius regis asini specie indutus – Königssohn in Eselsgestalt:* HUGO TRIMB. registr. 718 libelli . . ., qui leguntur . . . in scolis . . .: Pirrus, A-us Milesque Ruralis. *v. et l. 41.*

***asincitus** *v.* *asynchytus.

***asineitas,** -atis *f. natura asini – Wesensart des Esels:* ALBERT. M. praedicab. 5,2 p. 85[b],24 humanitas . . . et -s vel asinitas sunt incommixtibiles.

***asinicus,** -a, -um. *asininus – vom Esel, Esels-:* IOH. IAMAT. chirurg. 9,33 recipe . . . fimum -um.

asininus, -a, -um. *script.:* ass-: *l. 50.* -sen-: *l. 39.* -ius: *l. 39.50.*

I *adi.:* **A** *qui est asini – vom Esel, Esel-:* **1** *gener.:* TRACT. de caus. mul. 29 lacte aseninum (83 lac asenium. RECEPT. Sangall. I 37. *al.*). MIRAC. Columb. 22 (MGScript. XXX p. 1008,18) propter ossa caballina vel -a. ASINARIUS 309 sponsus -um ponit amictum. ANNAL. Ianuens. IV p. 29,16 comedebant . . . carnes -as (*cf.* COSMAS chron. 1,11 p. 26,13 esu . . . -o). ALBERT. M. veget. 7,7 -um et equinum . . . stercus. *ex crinibus asini factus – aus Eselshaar:* HERACLIUS II 24 p. 73,1 cum pincello -o. **2** *in imag.:* FROUM. carm. 2,14 infantes mihi mille dedentes . . . colaphos artus tundendo -os. **3** *in nominibus plantarum:* DYNAMID. Hippocr. 2,112 althaea, hoc est hibiscus sive malva -a (GLOSS. III 474,37 St.-S.). GLOSS. Salern. p. 6[a],10 cardus -us (assinius ALPHITA II p. 27,27). ALBERT. M. veget. 6,316 cucumer -us. 6,328 daucus -us. **B** *qui ab asino agitur – von einem Esel ausgeführt:* NOTAE cod. Monac. 17142 (SBMünchen 1873/III p. 712) onosliras id est -us ludus *(cf. p. 1031,64sqq.).* **C** *asino dignus – einem Esel zukommend:* CHART. episc. Halb. 147 p. 114,61 (s. XII.[2]) -am sepulturam habeant et communione . . . ecclesie careant (BURCH. URSB. chron. p. 116,11. CHART. Frising. 131 p. 130,28). **D** *asini proprius, hebes – eselhaft, stumpfsinnig:* EPIST. anon. (MG Lib. Lit. III p. 2,21) commovemur indignatione super vulpina hereticorum illusione et -a quorundam catholicorum supportatione. ALBERT. M. Is. 32,4 p. 348,73 quem *(stultum)* -a simplicitas et ruditas intellectum veritatis non permisit accipere. NICOL. BIBER. carm. 2150 (ed. Th. Fischer. 1870) Bernhart est asinus vel vir, cui mos -us (*de re cf. v. Wartburg, Frz. etym. Wb. I. p. 334 s. v.* Bernhart).

II *subst.:* **A** *masc.: monachus cum asino iter faciens – mit Esel reisender Mönch, 'Eselsbruder' (cf. LThK.[1] III. p. 798):* EMO chron. p. 517,10 collegia . . . A-orum ducentium asinum. **B** *fem.: hibiscum – Eibisch (Althaea officinalis L., cf. Fischer, Pflanzenkunde. p. 258.274. v. et l. 49):* GLOSS. III 549,27 St.-S. asimna *(sic)* papele.

[Humperdinck]

adv. ***asinine.** *stulte – dumm:* HUGO TRIMB. laur. 414 si qua schymerine sedeant hic *(sc. in versibus)* aut -e, . . . eiiciantur.

***asinitas,** -atis *f.* *natura asini – Wesensart des Esels:* GERHOH. tract. p. 280,23 dum quaeque specifica forma, verbi gratia humanitas in homine, -s in asino . . ., dicitur eius natura. ARNO REICHERSB. apol. p. 9,18 -s et humanitas nunquam in unum subsistentem uniri possunt. *v. et supra p. 1030,33.*

***asinor,** -ari. *asino vehi – auf dem Esel reiten:* LIUTPR. leg. 58 -ando, ambulando, equitando . . . Naupactum veni.

***asinthetis** *v.* *asyntexis.

asinus, -i *m.* *script.:* az-: *l. 30.* -sen-: *l. 20.* -syn-: *l. 65.* *form. gen. sg.* -is: *l. 20.*

I ὄνος – *Esel (Equus asinus L.):* A *proprie:* 1 *gener.:* ALDH. ad Acirc. 131[med.] -i oncant vel rudunt (CARM. Bur. B 132,3[b],14 -us . . . rudit. *cf.* ALBERT. M. [?] animal. quaest. 1,12 p. 89,3 -us . . . ruditer mugit). EIGIL Sturm. 7 sedens super -um . . . pergere coepit. FRAGM. mul. III 28 in pellem asenis. BOTAN. Sangall. 13,3 in lactum aseni (28,4. ALBERT. M. animal. 23,90). AGOB. epist. 3,11 si duo pro uno -o molino . . . contendant. CHRON. Gozec. 1,13 quos *(codices)* -is portantibus huc deferri mandavit. HILDEG. phys. 7,9 -us plus calidus est quam frigidus (*cf.* ALBERT. M. animal. 7,117 -i autem in maiori parte infirmantur una infirmitate, quae . . . vocatur . . . catarrus; . . . -us autem plus sentit frigus omnibus animalibus. 16,141 -us . . . est animal valde frigidum). OTTO SANBLAS. chron. 34 p. 49,23 fames . . . plerosque mulos, -os et equos . . . manducare coegit. CAES. HEIST. mirac. I 4,98 p. 268,10 azinos frumento oneratos. ALBERT. STAD. annal. a. 1173 p. 347,33 -i sui exercitus. ALBERT. M. animal. 5,54 -us (*p. 545[b],20* ὄνος) . . ., melancolicum animal, . . . non . . . generat, antequam compleat tres annos. 21,21 equus . . . et -us . . . inveniuntur stolida, licet iam viderimus equos et -os et anseres, qui quaedam ludicra et mimica didicerant. *saepe.* 2 *de speciebus:* a *burdo – Maultier (Equus mulus L.):* THEOD. PALID. annal. a. 1118 Burdinum sic cognominatum *(sc. Mauricium archiepiscopum)* propter ingentes -os in Hispania habundantes. b *onager – Wildesel (Equus onager Pall.):* HRABAN. univ. 7,8 p. 213[A] onager . . . sylvester -us est. ALBERT. M. animal. 22,20 -us agrestis. *al.* c *onager Asiaticus – Dschiggetai, Kulan (Equus hemionus Pall.):* WILH. RUBRUQU. itin. p. 278,10 multos -os, quos vocant culam, qui magis assimulantur mulis. d -us Indicus: α *rhinoceros – Nashorn (Rhinoceros unicornis L.):* ALBERT. M. animal. 2,27 -us Indicus (*p. 499[b],19* ὁ Ἰνδικὸς ὄνος), qui non habet nisi unicum cornu in fronte, qui a quibusdam vocatur rinnoceros, et est animal crudele valde; alii autem dicunt, quod hoc non est rynnoceros . . ., sed potius animal, quod quidam Arabice vocant archaz (*p. 499[b],20* ὄρυξ). 12,224. β *species dorcadum – Antilopenart: v. l. 50.* 3 *in legibus et chartis:* LEX Raet. Cur. add. p. 442,18 malificus . . . ponatur super -um et batendo ducatur . . . per vicos. LEX Baiuv. 7,4 nullum opus servile facias . . . neque tu neque . . . bos tuus neque -us tuus *(cf. Vulg. exod. 20,10).* CAPIT. reg. Franc. 128,31 emissarios vel burdones IV, boves XX, -os II. CHART. select. Keutgen 133,4,12 haec autem sunt iura thelonearii: . . . de mulo XVI d., de -o VIII d., de bove I d. ACTA imp. Winkelm. I 938 p. 714,25sq. in centimulo castri . . . sunt -i tres, roncinus unus et -us unus stallonus. *al.* 4 *in ritibus:* GERH. AUGUST. Udalr. I 4 p. 391,28 cum effigie sedentis Domini super -um . . . pergebat. COSMAS chron. 1,11 p. 26,8 litate diis vestris -um. B 1 *proverb.:* REGINO harm. inst. 18 p. 247[a] frustra . . . lyra -o canitur *([Hier. epist. 27,1. al.].* EPIST. Ratisb. 6 p. 287,21 asyno. VITA Heinr. IV. 8[ex.] -um ad lyram voco. EKKEB. SCHON. cath. 9,13 si sine intellectu estis, frustra -is canit lyra. *cf. p. 1030,54).* EGBERT. fec. rat. 1,98 cuius . . . est -us, comes hunc post terga sequatur (*cf.* 1,258 idem animus non est -o pueroque minanti. NIVARD. Ysengr. 4,368 optat sic -us, tendit agaso secus). 1,811 non vidi faleras -i gestare leonem (ARCHIPOETA 4,24,3 vellem, . . . non leonum spoliis -os ornarent). VITA Godefr. Cap. I 5 p. 520,34 mendacium . . . in praecipiti sedet equo, veritas autem in -o *(cf. p. 1031,62). al.* *in fabula:* NIVARD. Ysengr. 3,50 Carcophas -is dux. 2 *per compar. et in imag.:* THIETM. chron. 8,2 populus . . . est . . . tardi ritu -i castigandus. BENZO ad Heinr. 3,10 quem *(papam)* velut -um pascebat in stabulo. SALUTARIS POETA 113 (ed. P. Leyser, Hist. poet. et poem. p. 2062) scit laqueare pedes -os simul aulica vulpes. 3 *in convicio:* HROTSV. Abr. 2,6 qui haec parvi pendet, -um vivit. BENZO ad Heinr. 5,1 p. 648,18 Asinander (*Alexander II. papa, antea Anselmus; de eodem:* 2,1 Asinandrellus. 2,11 Asinelmum), -us hereticus. GESTA Camer. cont. II B 1 archiepiscopum vocat . . . -um coronatum, idiotam indiscretum. *v. et p. 1030,64.* 4 *alleg.:* HRABAN. univ. 7,8 p. 212[B] -us . . . gentilem populum . . . significat. p. 212[C] -us synagogam Iudaeorum significat . . .; -us corpus hominis. *al. (v. et p. 1030,1).* ALBERT. M. miss. 2,1,5 p. 40[b],29 -us . . . est pondus corporis. 5 *in nominibus:* a *hominum:* CHART. Rhen. med. I 487 (a. 1136) Lambertus A-us (CHART. Beron. 24 p. 101,21 qui [*Hugo miles*] cognominatur A-us. CHART. Turic. 1349 Rûdolfus dictus A-us. *al.*). CHART. Mulh. Thur. 277 Bertoldus Caput A-i. *fort. add.:* REGISTR. Ringrav. 10,2 p. 29,35 (s. XIII.[1]) domus A-i. b *plantae:* ALBERT. M. veget. 6,365 lactuca -i similis est lactucae verae (WILH. SALIC. chirurg. 5,10 p. 359[H]). c *translate usu alch. de cupro:* GEBER. clar. 2,11 rame vocatur venus, asinus, nathar.

II *species gadi – Dorschart:* ALBERT. M. animal. 7,86 quidam pisces . . . manent in cavernis in aestate sicut . . . onoz (*p. 599[b],33* ὁ ὄνος), qui Latine vocatur -us.

III *species avis – Vogelart:* ALBERT. M. animal. 13,58 avis quaedam, quae caput habet ad modum capitis -i et -us eadem de causa vocatur.

***asis** *v.* *assis. ***asisinus** *v.* *assassinus.

***asium,** -i *n.* *(ital.* agio *ab* adiacens, *cf. Meyer-Lübke, REW[3] nr. 168) commodum – Vorteil:* COD. Wang. Trident. 16 p. 46,10 (a. 1183) facere exinde cum omni competenti iure et honore et cum omni -o et utilitate iuris proprietarii nomine, quicquid voluerit (*sim.* CHART. Tirol. 438[a] p. 235,33). *Humperdinck*

Asius *v.* Assius. **aslum** *v.* athlum.

1. asma, -atis *n.* (ἆσμα) *carmen – Lied, Gesang:* WALAHFR. (?) carm. 56,1 -ta digna viro sunt nunc dicenda sereno. VITA Erasmi 219 vir sanctus cantat tunc -a trium puerorum. VITA Serv. 14 p. 61,19 quibus . . . festivum -a exultanter iubilantibus.

2. asma *sim. v.* asthma. **asmatilis** *v.* aspratilis.

***asmencia,** -ae *f.* *(cf. francog. vet.* esmance, *lomb. vet.* smanza *ab* *aestimantia; *v. et v. Wartburg, Frz. etym. Wb. I. p. 46) contentio – Anstrengung:* ANNAL. Plac. a. 1270 p. 541,35 Benzoni . . . fecerunt maximas continentias et -as se deffendendi.

Asmodaeus (-de-), -i *m.* (אַשְׁמְדַּי, Ἀσμοδαῖος) *metr.: semper* -dĕ-. *daemon malus (ut Asmodaeus), diabolus – böser Geist (wie Asmodi), Teufel:* EKKEH. IV. pict. Sangall. 58 -dei (gloss.: dęmones) stabant. bened. I 55,29 occidat -deus cruce *(v. notam ed.). ibid. al. (v. ind.). adi.:* EKKEH. IV. bened. I 38,139 milia larvarum cinis (gloss.: reliquię sancti Galli) hic domat -dearum.

***asmonia** *vel* ***asnomia,** -ae *f.* *(cf.* asma, astronomia, castimonia *sim.) metr.* -nōm-: *l. 63.*

1 *mus. de harmonia vel intervallo (duodecim tonorum) fort. i. q. sonus dulcis – viell. Wohlklang:* WALTH. SPIR. Christoph. II 1,194 tripla quater triplices profert asnomia cantes *(cf. P. Vossen, Der Libellus Scolasticus des Walther von Speyer. 1962. p. 165).* SEQ. de Pirmin. 14,2 (AnalHymn. 53 p. 342) plectrum ligulae resolvat harmoniam *(cod. s. XV.,* revolvat asmoniam *cod. Au [a. 1001], cf. W. v. d. Steinen, Notker der Dichter. Darstellungsband. 1948. p. 606).* 2 *de virtute quadam spirituali fort. i. q. conversatio (sancta) – viell. (heiliger) Wandel:* SEQ. de Nicol. 5,3 (AnalHymn. 53 p. 320; cod. s. XI.) quem *(Nicolaum)* ab ipsis dicaveras cunulis tibi sacra mox asmonia. *v. et* *hagnonia.

[Schmidt]

***asnesium** *sim. v.* *harnesium.

***asnomia** *v.* *asmonia. **asolonium** *v.* ascalonia.

1. *aspa, -ae *f. (theod. vet.* aspa, *cf. Ahd. Wb. I. p. 678sq.) tremulus – Espe, Zitterpappel (Populus tremula L.):* Hildeg. phys. 1,172 p. 1196A fungus, qui in -a crescit. 3,28 de -a: -a (tremulus *ed. pr.*) calida est et nimietatem designat.

2. *aspa *v.* *haspa.

aspalathus (sp-, exp-, aff-, -lt-, -tr-, -os *sim.*), -i *m.* (ἀσπάλαθος) *?form. nom. sg.* -o: *l. 14.15.17. al. interdum non certe discerni potest ab* asphaltus.

erysisceptrum – Tragant (Astragalus L., cf. André, Lex. bot. p. 44; interdum fort. de gumma tragacanthae, cf. Gloss. III 221,49 St.-S. affaltum [alfaltum *b*] . . . hârz. Alphita II p. 15,12 -lto, id est quedam gumma): Fragm. mul. I 107 ad fastidium repremendum: . . . spaltro, gariofile (*sim.* II 3 spaltro herba. III 3 -ltu herba). Recept. Sangall. I 100 ad . . . iber . . . sanandum: piper grana XV, spaltro uncia I, apio unc. I (*sim.* 80 -ltro. 105. Botan. Sangall. 56,2 cum expaltro calefacto). Antidot. Sangall. p. 95,42 oleo nardinum confictur ita: . . . xilobalsamo, . . . costo lib. sing., cipero, . . . -lto lib. III, . . . amomu (*sim.* Antidot. Augiens. p. 64,34 -tru. Antidot. Bamb. 15. Antidot. Glasg. p. 145,15 ciprino olei confeccio hec est: . . . -ltu lib.). Tract. de caus. mul. 1 pocio . . .: addis . . . -ltro (*sim.* 2 spaltro. 55). Dyasc. p. 3b -ltos nascitur in Asia. *al. fort. huc spectat:* Tract. de caus. mul. 85 fomicatio ad omnia vicia molieris fortissima, quod dicitur de -lto, id est pilus leporis, ruta agreste.

aspalatrus *sim. v.* aspalathus. **aspalax** *v.* asphalaga.

***aspaldo,** -avi, -are. *(fort.* ad *et ital.* spaldo, *cf. Meyer-Lübke, REW³ nr. 8115) lorica vallare – mit einer Brustwehr versehen:* Annal. Plac. a. 1269 p. 531,4 Placentini . . . locum munierunt et -verunt. *v. et* *spaldo.

aspaltum *sim. v.* asphaltion, asphaltus.

aspalt(r)us *sim. v.* aspalathus, asphaltus.

asparagus, -i *m. vel* **asparaga,** -ae *f. vel* **asparago** *f.* (ἀσπάραγος) *script.:* sp-: *l. 43.48.50. al.* esp-: *l. 51.* exp-: *l. 51.62.* -per-: Gloss. III 524,29 St.-S. aspergo. -rg-: *l. 37.43.50sqq. al.* -rig(us): *l. 48. al.* -raz-: *l. 68.* -gi(us): *l. 63.*

1 *herba quaedam hortulana (sc. ex familia Liliacearum) – (Garten-)Spargel (Asparagus officinalis L., cf. André, Lex. bot. p. 44; Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. I. p. 463sqq.):* Aesculapius 5 p. 10,11 holera . . ., spargos *accipere debent melancholici.* Paul. Aegin. cur. 201 p. 132,30 in renibus . . . his, que perforant lapides . . ., uti farmachis sine magna caliditate; tales . . . sunt . . . -i (*3,45,2* ἀσπαράγων) radices (Antidot. Glasg. p. 151,42 r. s-i tritas. Thadd. Florent. cons. 181,9 sparigi. *al.*). 211 p. 150,23 comedant . . . de oleribus -um. Gloss. med. p. 11,9 -i . . . stomaco prosunt *eqs.* Pulvis contra febr. p. 23,19 sparga. Recept. Sangall. II 12 herba exparga. Antidot. Glasg. p. 105,26 es-i semen (Antidot. Cantabr. p. 164,32 sparge s. *al.*). Diaeta Theod. 189 s-us ventrem et urinam procurat *eqs.* Tract. de chirurg. 438 recipe . . . s-i. Ioh. S. Paul. diaet. 274 s-us . . . domesticus sperma auget, . . . silvestris vero calidior est. Albert. M. veget. 6,225 s-us est arbor aut verius frutex habens grana quaedam loco fructus *eqs. al.* **2** *corruda – Wildspargel (Asparagus acutifolius L., Asparagus tenuifolius Lam. vel sim., cf. Fischer-Benzon, Gartenflora. p. 124sqq.; André, op. cit. p. 102):* Paul. Aegin. cur. 199 p. 129,5 dandum . . . elion -um ([-rgum *A*]. *3,43,3* ἕλειον ἀσπάραγον), cruda allia. *al. (v. ind.).* Recept. Sangall. I praef. exparge salvatica radice *(sim.* Antidot. Glasg. p. 152,23 s-ii silvii. *v. et l. 55).* Dynamid. Hippocr. 1,55 -i agrestis radicem in aqua . . . da bibere ad dolorem vesicae. Ioh. Platear. simpl. med. p. 37 av s-us est frutex habens folia minuta et pungitiva ad modum spinae. Moses Panorm. marisc. 18 p. 184,22 accipe . . . spinam de s-zis. *fort. i. q. myacanthus – viell. Mäusedornspargel (cf. André, op. cit. p. 214, nisi spectat ad ruscum [cf. Fischer-Benzon, op. cit. p. 124]):* Alphita I p. 283,34 miocefala . . . dictum est a mios . . ., inde etiam s-us miocari (*i.* *μυιοκαρή?) ut in Alexandro. **3** *herba quaedam (ab asperitate nominata?), fort. i. q. galion, aparine – viell. Labkraut (Galium L., cf. Marzell, op. cit. I. p. 465sq. II. p. 573 sq.):* Gloss. III 472,20 St.-S. -rga i. hosennabulo. 517,46 -rgo ohsenab. 535,27 -rgo ochsinabil. *al.* **4** *?marrubium – ?Andorn (Marrubium vulgare L., cf. Marzell, op. cit. V. ind. p. 462):* Gloss. III 493,27 St.-S. -a retinabula. 509,11 s-a agrestis rotinabula. 584,19 -o rotonabel. **5** *tanacetum – Rainfarn (Tanacetum vulgare L., cf. Marzell, op. cit. I. p. 466):* Gloss. III 483,51 St.-S. sparga heirbeswrz. IV 361,17 tanacetum i. curbuzwurz, sparga. 361,29.

aspargo *sim. v.* asparagus, aspergo.

***asparilla** *v.* *asperella.

1. *aspartum, -i *n.* (*cf.* *asperella *et* spartum) *equisaetum – (Acker-)Schachtelhalm (Equisetum arvense L. vel sim., cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. II. p. 233sqq.):* Gloss. III 486,3 St.-S. -um schafthowe. *Schmidt*

2. aspartum *v.* asphaltus. **aspatilis** *v.* aspratilis.

aspectabilis, -e. *spectabilis – ansehnlich:* Ekkeh. IV. cas. 130ex. neque . . . ille *(abbas recenter electus)* . . . est -is neque . . . despectibilis.

aspectio, -onis *f.* **1** *cognitio – das Erkennen:* Albert. M. animal. 3,131 de numero eorum *(humorum)* est etiam -o vel cogitatio. **2** *intuitio – das (geistige) Schauen:* Hildeg. scivias 3,9 p. 683D quidam . . . homines . . . sordentes per nigredinem diabolicae -is Deum aspiciunt *eqs.* **3** *spectaculum – Anblick:* Ekkeh. IV. pict. Sangall. 127 funus ut ornatur, species (gloss.: -o) horrenda videtur.

***aspectivus** (ads-), -a, -um. *optices gnarus – in der Optik kundig:* Albert. M. summ. creat. II 1,20 p. 169a,25 *Gregorius Nyssenus* inducit geometras ad-os, qui dicunt radios emitti ab oculis. *subst. masc.:* Albert. M. summ. creat. I 4,61,5 p. 656b,26 ut . . . radius egrediens secundum ad-os vel immutatio rectilinea secundum naturales . . . recte . . . dirigatur.

aspecto, -are. **1** *proprie:* **a** *oculos dirigere – anblicken, (hin)schauen:* Beda hist. eccl. 4,9 p. 223,17 -ans . . . in caelum. 4,23 p. 257,25 nuntiavit *sanctimonialis* . . . abbatissam . . . se -ante . . . ascendisse. *c. sensu favendi:* Aldh. virg. II 1948 -ans certantis bella puellae arbiter. **b** *conspicere – erblicken:* Aldh. ad Acirc. 99,7 trucis -ant immensos corporis artus. Ecbasis capt. 1104 -at vulpem. **2** *translate:* **a** *gener. i. q. attendere – achtgeben:* Ecbasis capt. 326 de sibi commissis -at, ne pereat quis. **b** *iur. i. q. pertinere – (zu)gehören:* Form. Sangall. II 2 p. 397,1 possessiones ad nos . . . et nostros ministeriales -bant.

aspectus (ads-), -us *m. script.:* ads-: *l. 72. adde* Eigil Sturm. 2. assp-: Thietm. chron. 6,8. *form. sing.:* ?*nom.* -um: *p. 1035,33. gen.* -i: *p. 1035,19.*

I *sensu act. i. q. actio aspiciendi, spectatio, intuitus – das Anblicken, An-, Hinsehen, Blick (cf.* Gloss. III 3,69 St.-S. -us gasiunu. IV 131,57 -us gisiht): **A** *proprie:* **1** *latius:* **a** *gener.:* Willib. Bonif. 5 p. 18,23 sub triste . . . -u fratrum. Waltharius 216 ministri illius *(Waltharii)* -u hilares. Hrotsv. Pafn. 3,2 nec -um subtraho nec colloquium denego. Ruotg. Brun. 33 p. 34,15 quibus *(inclusis)* . . . ad invicem nisi sermone . . ., et -u nullus pateret accessus. Thangm. (?)vita Epiph. 5 tuae auctoritatis -bus munimur. *al. in visione:* Bonif. epist. 10 p. 8,23 ut cunctas terrarum partes . . . sub uno -u contueretur. **b** *medic.:* Thadd. Florent. cons. 1,41 -um . . . ad res diversas et multi luminis devitet *aeger.* **2** *strictius i. q. obtutus, conspectus – Blick(feld), Gesichtskreis, Angesicht:* **a** *gener.:* Walahfr. Wett. 244 fertur ab -u . . . agmen. Thietm. chron. 7,31 subtractus est a nostris -bus lucifer ille *(sc. Bernharius episcopus).* Frid. II. Imp. art. ven. 2 p. 204,5 retrahendo manum cum falcone ab -u falconarii. *al.* **b** *eccl. et iur.:* Sturm. consuet. 2,8 -ui abbatis praesentabatur (Dipl. Otton. H. 122a p. 137,35 quidam . . . viri . . . nostris praesentati sunt -bus. *al.*). Chart. Sangall. A app. B 12 p. 692,26 sub -u omnium confirmavit. *al.* **c** *natur. i. q. facultas videndi, acies oculorum – Sehvermögen, -kraft:* Albert. M. summ. creat. II 1,20 p. 168a,36 ad-us non ponit lineam visualem per imaginationem tantum,

[Rudolph]

sed per rem egredientem ab oculis. animal. 7,81 -us eius *(piscis)* in parte dextra est acutior. *directio obtutus – Blickrichtung:* ALBERT. M. animal. 18,28 mares generantur et feminae *ovium* . . . etiam propter -um *(in coitu)*. **B** *translate:* **1** *gener.:* **a** *consideratio, contemplatio – Betrachtung, Überlegung:* WALTH. SPIR. Christoph. I 1 meritorum . . . -us. ANON. ad Ragimb. p. 533,18 quis . . . rationis -us . . . tantam possit veritatis iniuriam ferre, ut *eqs.* **b** *fiducia – Zuversicht:* CHART. Westph. VII 1510 (a. 1274/93) si . . . dubitatis, firmum -um ad nos procul dubio habeatis. **2** *iur. i. q. pertinentia, aspicientia – das Zugehörige, Zubehör:* CHART. Sangall. A 78 (a. 775) eclesia sancti Caliani . . . et eius -us.

II *sensu pass. i. q. visum, spectaculum, species, facies – Anblick, Bild, (äußere) Erscheinung, Aussehen:* **A** *gener.:* **1** *spectat ad anim.:* **a** *latius:* BEDA hist. eccl. 3,19 p. 164,29 angelicorum agminum . . . -us intueri . . . meruit. CAND. FULD. Eigil. I 10 p. 227,43 vir . . . gravis -u. CHRON. Noval. 2,20 loquelae eius *(Gislardi)* et -i . . . fruitus sum. *al. v. et supra p. 773,47.* **b** *strictius i. q. forma, corpus – Gestalt, Körper:* VITA Liutb. 11 adhaerens ossibus cutis macellentem adtenuavit -um. 12 videns . . . faciem -us eius tenuem. CARM. Bur. B 164,4,3 eius *(puellae)* ridet -us. **2** *spectat ad res:* WETT. Gall. 36 arae nudae cernentibus prebentes lamentabile -um. ANNAL. Xant. a. 868 p. 25,25 circuli duo . . . similes -ui iris. OTTO FRISING. gest. 1,47 p. 67,24 cerneres . . . tristissimum tabernaculorum . . . -um. *al. in titulo libri:* GESTA Hort. Mar. 17 p. 583,33 in libris . . . videlicet . . . Sedulio, Florido A-u . . . scolarium ingenia exercebat (HUGO TRIMB. registr. 288 [*cf. comm. ad l.*]). **B** *spec.:* **1** *techn.:* MAPPAE CLAVIC. 21 cum aurum ignei coloris -um acceperit. COMPOS. Matr. 64,5 omnia . . . reconflas in formam ferream, donec fiat -um vitreo. **2** *natur.:* ALBERT. M. animal. 16,71 spiritus *(sc. intra sperma exsistens)* corporeus est nec est pars speciei et formae . . ., quam quidam Arabes vocant -um et formam, eo quod speculatio et -us rei est per ipsam. **3** *astron. i. q. apparentia – Lichtgestalt, Phase:* ALBERT. M. animal. 18,27 luna . . . a prima incensione usque ad quartum -um est calida et humida. *Rudolph*

***aspedelon** *n.* (ἀσπιδεῖον) *lactuca silvatica, thridax agria – Stachel- oder Weidenlattich (Lactuca serriola Torner vel Lactuca saligna L., cf. Fischer, Pflanzenkunde. p. 272; André, Lex. bot. p. 45):* GLOSS. III 486,1 St.-S. -on (-delon i. lactuca silvatica *Corp. gloss. Lat. ed. Goetz III 551,73*) wild leticha.

*?****aspedo** *subst. (orig. inc.) cetus – Wal:* ARNOLD. SAXO fin. 2,7 p. 63,29 cetus vel -o cum sperma proicit . . ., quod superfluit, . . . colligitur ambra. 2,8 p. 64,45 qui piscis *(sc. leviathan)* -o, id est ceto, frequenter insidiatur.

aspellis *adi. (fort. ab* aspello *vel* expellis *vel germ.* spel *vel* spillen *vel* arsbelli, *cf. G. Ch. v. Unruh, ZRGGerm. 74. 1957. p. 1sqq.; v. et J. Goebel, Felony and Misdemeanor. 1937. p. 55sqq.) civilis et humani foederis expers, expulsus – friedlos, verbannt:* LEX Sal. Merov. 98,1 si quis mulier, qui cum servo suo in coniugio copulaverit, omnes res suas fiscus adquirat et illa -is (-ias *A 17**) faciat.

aspello foraspello GLOSS. II 377,34 St.-S. *(spectat ad Prisc. gramm. III 47,28). v. et* 1. apello. *Schmidt*

asper, -era, -erum. *script.:* absp-: *p. 1036,39.* ap-: *p. 1037,4. abl. pl.* aspris: CARM. de Bened. 602.

I *adi.:* **A** *proprie:* **1** *strictius:* **a** *scaber, acutus, hispidus, grossus, inaequalis – rauh, scharfkantig, struppig, kratzig, uneben (cf.* GLOSS. I 34,37 St.-S. -a sarf. 184,17 -a uuidarzomi. IV 222,13 -um unepaner. *al.):* **α** *gener.:* FORM. Senon. II add. 1 -a est *mica* in palato. ECBASIS capt. 476 pellis. OTTO FRISING. chron. 7,35 p. 372,6 ponunt *monachi* . . . ad carnem tunicas -errimas. CARM. Bur. B 84,3,15 -o defendens ungue limina. *al. in imag.:* ALDH. virg. I 23 p. 253,25 Iohannes . . ., -errimae poenitudinis lima. ADALB. SAMAR. dict. p. 51,2 (ed. F.-J. Schmale. 1961) spernat *dictator* -a et spinosa dictamina Alberici monachi insolubilia (*cf.* p. 30,18). **β** *natur. et anat.:* ALBERT. M. animal. 1,504 -i *ungues* autem et rotundi proni declinant in venerem. 2,80 quidam *(pisces)* . . . sunt -i corii (*p. 505a,25* τραχεῖς). 2,81 lingua eorum *(piscium)* est dura et -a (*p. 505a,30* ἀκανθώδη). ALPHITA I p. 294,36 cauda equina . . . herba -a est, qua solent poliri pectines *eqs. al. v. et l. 37 et supra p. 437,51.* -a arteria *i. q. gurgulio – Luftröhre: v. p. 988,3.* **γ** *medic.:* TRACT. de caus. mul. 83 si matrice ignis sacer est, haec signa precedent: . . . lingua -a *eqs.* **δ** *techn.:* MAPPAE CLAVIC. 70 facias vas -um et quasi limatum. 268 utere . . . petra focaria . . . non equata, sed -a. *ibid. al.* **b** *saxosus, invius, praeruptus, vastus – steinig, unwegsam, steil, unwirtlich:* WETT. Gall. 10 heremus. EINH. Karol. 6 p. 9,3 cautes. WALTHARIUS 1148 loca . . . -a spinis. DIPL. Heinr. II. 320 p. 401,20 colles . . . satis -os nudis pedibus . . . superavit. BERTH. (?) annal. a. 1077 p. 288,24 Alpes -errimo vix scandens . . . itinere. CHART. Stab. 134 p. 273,13 fundus . . . vinee mons fuerat -r et incultus. *al. in imag.:* HUGEB. Wynneb. 3 -am agonithetum viam ire. *in nom. propr.:* CHART. Turic. 1049 (a. 1259) Egelolfus de A-o Monte (*'Ruchenberg'*). **2** *latius:* **a** *natur.:* **α** *salsus, corrodens – salzig, ätzend:* HILDEG. phys. 2,5 *Rhenus* aliquantum -r est ut lixivia. 2,7 Donauwia de impetu maris oritur et ideo aqua eius lucida et -a est. *ibid. al.* **β** *gelidus, durus – kalt, hart:* WIDUK. gest. 2,26 -errima hiemps (CHRON. Pol. 2,48. *al.*). BERTH. (?) annal. a. 1077 p. 291,23 prae hiemis nivosae et frigoris nimietate -errima. *al.* **b** *medic. i. q. condensatus, arachnoides – verdichtet, faserig:* Ps. GALEN. febr. 54 urina . . . turbulenta apparet quasi -a. 483 urina . . . si ypostasim habet -am, id est in fundo *eqs. ibid. al.* **c** *techn. i. q. spissus, tenax – dick, zäh:* MAPPAE CLAVIC. 266 visci -i solidus 1.

B *translate:* **1** *spectat ad anim.:* **a** *severus, austerus, rigidus – streng, hartherzig, starrsinnig:* BENED. ANDR. chron. p. 16,5 Nonnosus sub absperimo sui monasterii degebat patrem (-e *cod. p. corr.*). BERTH. (?) annal. a. 1077 p. 304,2 ypocritis . . . nimis -a . . . et . . . satis infesta resistebat *imperatrix.* ALBERT. M. animal. 1,137 quibus autem frons -ae cutis est . . ., versuti et -i sunt. *obstinatus – widerspenstig, spröde:* CARM. Bur. B 113,3,3 *puella* iusto plus -ior. **b** *pugnax, audax – kriegerisch, kühn:* LEX Sal. Pipp. prol. 1 gens Francorum . . . audax, velox et -a. POETA Saxo 2,370 Huni, studiis gens -a belli. WIDUK. gest. 1,17 gentem belli -errimam. *al.* **c** *ferox, mordax – wild, bissig:* ANTIDOT. Lond. p. 17,23 includet gallum simul et serpente -o. CARM. Paul. Diac. app. I 6,1,8 -r adest taurus. *al. in lusu verborum:* EKKEH. IV. bened. II 120 dente petulcus aper cruce tactus sit minus -r. **2** *spectat ad res:* **a** *dolorosus, incommodus, difficilis – schmerzlich, peinlich, schwer:* EPIST. Ratisb. 23 p. 350,29 quod est perpessu -um. CARM. Bur. B 114,3,6 si non audis me miserum, michi mors est -errima. *seq.* ut: LIUTG. Greg. 2 p. 69,6 erat . . . valde -um, ut . . . pauperem hominem sequeretur. *c. inf.:* THIETM. chron. 4,71 -um (durum *Vulg. act. 9,5*) nimis est eculeo recalcitare. *contumeliosus – schmachvoll (cf.* GLOSS. I 62,24 St.-S. -a scimplac. *al.):* WALAHFR. carm. 20,19 *Christus* sputa -a passus. **b** *adversus – widrig:* WALAHFR. carm. 5,16 casus . . . -ior. 88,13 mille modis fragilem vexat sors -a mundum. **c** *vehemens – leidenschaftlich:* ARBEO Emm. 40 -errima et voluptuosa desideria. **d** *inclemens, obiurgatorius – unfreundlich, vorwurfsvoll, barsch:* ARBEO Emm. 38 sagacissimis atque -errimis sermonibus. AGIUS vita Hath. 9 verbum. THIETM. chron. 4,67 increpacionibus -is hunc *(diabolum)* effugavit. *al. expressius:* CARM. Bur. B 31,6,7 nec a verbo -o *(i. iudicio divino; cf. Vulg. psalm. 90,3)* liberum me feci. **e** *iniquus – unrecht:* CHART. Port. 220 p. 228,40 (a. 1270) quoniam nimis esset -um . . . niti quempiam . . ., que bene sunt ordinata, rescindere.

II *subst.:* **A** *masc.: qui austerus est – ein Starrsinniger:* ALBERT. M. animal. 1,132 si . . . sint capilli nimium crispi, pronuntiant subdolum, -um. *qui obstinatus est – ein Widerspenstiger:* CARM. Bur. B 88,2,3 rigidos et -os duro frangit flexu *amor.* **B** *fem.: alcionium – eine Korallenart:* GLOSS. med. p. 6,7 alchionium . . ., quod alii -am

nuncupant, . . . generatur de spuma maris. C *neutr.:* 1 *proprie:* a *portio grossa – rauher Bestandteil:* COMPOS. Luc. F 31 in aqua diu labamus *cerussiam,* ut nihil habeat -um (aperum *L*). b *locus inaequalis – unebene Stelle:* CHART. Turg. III 306 p. 32,18 (a. 1253) curtis . . . cum . . . planis et -is. *in imag.:* HUGEB. Willib. praef. p. 87,36 -a . . . ferocia politer planitans *abbas (cf. Vulg. Is. 40,4).* c *durities – Härte:* POETA Saxo 3,573 florigerum rediit hiemis ver -a pellens. 2 *translate:* a *acerbitas – Verärgerung:* THANGM. Bernw. 12 p. 763,48 nil . . . in regimine . . . coenobii -um, nec verbis nec factis, ostendit *episcopus.* b *res adversa, tribulatio – widriger Umstand, Plage:* WALAHFR. Mamm. 12,14 sanctorum . . . patientia vincens -a cuncta. CARM. Bur. B 106,2,7 sum . . . mollis in -is.

adv. **aspere.** 1 *proprie:* a *hispido modo – rauh:* OTTO FRISING. chron. 7,35 p. 372,2 alii *(monachi)* . . . ob mortificationem carnis tunica lanea -ius vestiuntur. b *in statu vastitatis – im Zustand der Verwilderung:* BERTH. (?) annal. a. 1075 p. 277,29 *(in imag.)* agrum dominicum . . . dumosis . . . abusionibus -errime satis fruticantem. c *absone – dissonant: v. p. 1040,5.* 2 *translate:* a *dure – grob:* CARM. Bur. B 126,3,3 ambo *(parentes)* tractant -e. b *modo obiurgatorio – vorwurfsvoll, barsch:* THIETM. chron. 6,64 vicia . . . -e carpebat. HERM. IUD. conv. 2 p. 76,3 (ed. G. Niemeyer. 1963) pedagogus . . . -e me . . . redarguit. c *inepte – unangemessen:* GODESC. SAXO gramm. 2 p. 425,3 sic enim sonare videtur *sententia* -e. *Pape*

asperatilis *v.* aspratilis.

***asperella,** -ae *f. (ab* asper [*v. et p. 1036,4*], *cf. ital.* asperella; *v. et v. Wartburg, Frz. etym. Wb. I. p. 156sq.) script.:* apa-: GLOSS. III 535,45 St.-S. apatilla *(cf. notam ed.).* 548,58 aparilla. assp-: *l. 37.* -par-: *l. 32.40.* -pat-: *l. 31.* -illa: *l. 31.32.40.*

equisaetum, cauda caballi – (Acker-)Schachtelhalm (Equisetum arvense L. vel sim., cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. II. p. 233sqq.): THEOPH. sched. 1,19 quae *(herba)* appellatur -a (ass- *V*), quae crescit in similitudinem iunci *eqs.* 3,87[med.] -ā poliatur *ampulla.* HERACLIUS II 24 p. 71,17 lignum . . . rade . . . fricando cum illa herba, quae dicitur -a. GLOSS. III 584,22 St.-S. asparilla sastenhowe. WILH. SALIC. chirurg. 5,10 p. 360[F] cauda equina, id est -a, frigida est et sicca, consolidat vulnera et ulcera. *al. v. et* 1.*aspartum.

***asperellus,** -i *m. (cf. theod. vet.* sparwâri, *francog. vet.* esprevier; *v. et v. Wartburg, Frz. etym. Wb. XVII. p. 171sq.) fort. i. q. falco nisus, accipiter – viell. Sperber, Habicht:* VITA Ger. Bron. 22 p. 673,2 ales agnomine -us . . . piscem non modicum proiecit ad pedes eius. p. 673,8. *v. et* *sparvarius.

***aspergitorium,** -i *n. situla, in qua aqua benedicta asservatur – Weihwasserbehälter (cf. J. Braun, Das christliche Altargerät. 1932. p. 582sq. 587):* CATAL. thes. Bamb. (Bassermann-Jordan, Bamberger Domschatz. 1914. p. 50. Beilage I[A]; a. 1127) -a II, unum argenteum, alterum cristallinum. *ibid.* I[B] -a II aurea.

1. **aspergo,** -inis *f. script.* aspar-: *l. 58.63.*

1 *proprie:* a *de actione i. q. perfusio, aspersio – das Übergießen, Bestreuung:* BEDA temp. rat. 5,82 qui *(nautae)* olei -e (aspar- *var. l.*) perspicuum sibi profundum maris efficiunt. CARM. Sangall. I 1,33 parca -e *salis* tangi. *afflatus – das Anwehen:* ALDH. epist. 9 (12) p. 502,1 si pulverulenta sablonis -e praepeditus . . . fuerit *rex apium.* b *de re sparsa i. q. pulvis – Staub:* FROUM. carm. 11,16 lupus . . . concitat in ventum nubem cum aspargine densam. c *de instrumento i. q. aspersorium – Weihwedel:* VITA Annon. I 3,10 p. 502[a],11 manibus -em apprehendens cum impetu contra daemonem proiecit. 2 *translate vel in imag.:* a *disseminatio – Ausbreitung:* HERIG. Ursm. 2,86 terror adhuc nimius erat hac -e fusus. b *macula – Schandfleck:* WALTH. SPIR. Christoph. II 6,40 expulsa veteris latitanti -e cladis *(sc. peccati originalis).*

2. **aspergo** (ads-), -spersi, -spersum, -ere. *script.:* ads-: *p. 1038,63.69.72. adde* REGINO syn. caus. 1,214 adspergatur. *al.* assp-: THIETM. chron. 1,12 p. 18,10. adisp-: *p. 1039,6.* -spar- *(plerumque in scriptis techn. sim. usque ad s. X.[ex.]): l. 37.62sqq.68sqq. p. 1039,2. al. ?form. partic. praes.* -ans: *l. 18.*

I *conspergere, respergere, consternere – besprengen, bespritzen, besprühen, bestreuen:* A *eccl. (cf. A. Franz, Die kirchl. Benediktionen des Mittelalters. 1909):* 1 *de aqua benedicta:* a *in benedictionibus variis:* NOTKER. BALB. gest. 1,23 p. 32,1 episcopus . . . benedicta aqua cellam -sit. GERH. AUGUST. Udalr. I 11 nullum abscondendi locum ab eo *(daemonio)* invenire potuit . . . neque -sus aqua benedicta. BERTH. (?) annal. a. 1077 p. 293,15 in sabbatho sancto paschae ante infusum chrisma in aquam baptismi omnes circumstantes ex ipsa -ere. RITUALE Rhenaug. 149 (Spicil. Friburg. V p. 156,31) turificatur et aqua -itur *defunctus. al. (v. ind.).* RUP. TUIT. off. 7,20 p. 201[A] inter -endum cantamus. LIBER ordin. Rhenaug. p. 118,9 ut novus ignis . . . et -atur et incensetur. ARNOLD. LUB. chron. 2,7 p. 130,29 boiam aqua benedicta . . . -sit. STATUT. ord. Teut. p. 130,8 sacerdos . . . aqua benedicta ipsum *(vestiendum)* et vestimenta -ans (-ens *L*). *al. refl.:* EPIST. Hann. app. 32 p. 258,4 ut nemo baptizatus ex aqua fontis baptismatis se aut domum suam -at. CAES. HEIST. mirac. I 8,92 cum . . . oratorium . . . intraret et ex ordine se -ere teneretur *conversus. al.* b *in dedicatione ecclesiae:* WALAHFR. Gall. 1,6 p. 289,26 -sit ea *(aqua)* templum. GESTA Karoli M. p. 201,9 -serunt et dedicaverunt consecrantes ecclesiam *eqs. consecrare – weihen:* MENKO chron. p. 551,29 nova ecclesia . . . est -sa. c *in baptismo:* CAES. HEIST. mirac. II 2,18 quidam aspersoria tollentes . . . circumeundo illos -bant. 2 *de cinere:* VITA Meing. 19 (MGScript. XV p. 561,33; s. XII.) Meingoldus . . . cinere -sus . . . in regiones longinquas abscedit. 3 *de aqua miraculosa:* BEDA hist. eccl. 3,2 p. 129,18 quas *(hastulas sanctae crucis)* cum in aquas miserint eisque languentes . . . pecudes . . . -serint, mox sanitati restituuntur. 4 *de sanguine:* HONOR. AUGUST. gemm. 3,27 quia Christi sanguine -si sumus, sicut Iudaicum populum . . . sanguine agni -i legimus *(cf. Vulg. Hebr. 9,13sq.).* B *techn.:* COMPOS. Luc. B 10 tolle smiram viba⟨m⟩ . . ., aspargis tabulam totam *eqs. al.* C *medic.:* ALBERT. M. miss. 3,20,4 p. 147[b], 32 praecepit sapiens medicus, quod corpora natorum sale -antur . . . propter exsiccationem. D *usu communi:* THIETM. chron. 7,62 hastam ... humano cruore -sam. FRID. II. IMP. art. ven. 2 p. 223,27 dum calor erit, -atur . . . ore cum aqua frigida *falco (sim.* p. 213,8). *c. sensu inquinandi:* WALAHFR. Gall. 1,18 foetor . . . tam gravis oris prorupit ex adito, ut sulphure locus ipse -sus putaretur. carm. 19,24 -at qui loca celsa lue.

II *dispergere, spargere, superinfundere – (aus-, an)sprengen, (aus-, darauf-, hin)streuen, darübergießen:* A *proprie:* 1 *eccl. (cf. A. Franz, op. cit.):* a *de aqua benedicta:* ANNAL. Fuld. II a. 858 p. 52,30 aqua benedicta -batur in domo. RITUALE Rhenaug. 82 (Spicil. Friburg. V p. 136,27) exorzizo te, creatura aquę . . ., ut . . ., ubicumque fueris -sa, sit . . . domus ipsa defensa. *al. (v. ind.).* CHRON. Reinh. a. 1227 p. 609,58 princeps astans sacerdoti -enti. *al. de sale in aqua benedicta solvendo:* EPIST. Hann. app. 32 p. 258,22 ubi sal exorzizatum fuerit mixtum omnibus infirmis et domibus -endum seu gustandum hominibus. RITUALE Rhenaug. 1 (Spicil. Friburg. V p. 103,8) exorcizo te, creatura salis, . . . ut effugiat . . . ab eo loco, quo -sus fueris, omnis fantasia *(cf. notam ed. p. 72sq.).* b *de cinere:* GERH. AUGUST. Udalr. I 27 p. 414,1 -so cinere in modum crucis. 2 *techn. (interdum c. sensu addendi):* COMPOS. Luc. Y 24 post hec aspargis sulfor. ANTIDOT. Lond. p. 18,48 dum ceperit bullire, trito piper suptiliter adspargit. MAPPAE CLAVIC. 1 coques -ens (aspargens COMPOS. Matr. 2,2) desuper manu crocum. GLOSS. Roger. III 399 insuper -atur pulvis. *al.* 3 *medic.:* a *latius:* RECEPT. Sangall. II 2 unguis primum caput ex oleo roseo . . . et . . . super ipsum oleum sal ipsa aspargis. RECEPT. Bamb. 7 brionie radice . . . in pulverem redacta et adsparsa corporis. b *strictius:* α *inspergere – hineinstäuben, hineinbringen:* RECEPT. Bamb. 6 polippus si fuerit, cornum cervinum combustum . . . naribus aspargis *(cf. notam ed. p. 140). ibid.:* radix . . . naribus adsparsa.

[Schmidt]

β *discutere, dissolvere – auflösen, vertreiben:* BOTAN. Sangall. 5,1 gutta adspargit, dolores tollit *aristolochia* (60,1 ad g. spargenda: . . . g. aspargit, colera similiter . . ., se inpiaca passio fuerit . . ., similiter expargit *herba trescalamo*). ANTIDOT. Berolin. 2 antidotum egyas . . . duritiam iecoris aspargit. RECEPT. Bamb. 5 sanguinem de oculis adisparge *crocus.* **4** *usu communi:* **a** *latius:* ALDH. virg. I 38 p. 289,19 saginantur . . . sale -sis holerum fasciculis. LIBER hist. Franc. 17 p. 271,20 aurum . . . in atrium . . . presente populo manu propria -sit (sparsit *B*). WALAHFR. hort. 408 si quis nivei candentia germina fructus *(liliorum)* triverit, -si mirabitur ilicet omnem nectaris ille fidem . . . periisse. ALBERT. M. animal. 23,96 tere siccam *(cicadam)* . . . et -e super carnem. *al. v. et p. 1041,51.* **b** *strictius i. q. emittere – (aus)sprühen:* FORM. Salisb. 33 scintillae de igne asparguntur (sparguntur ALCUIN. epist. 39 p. 82,17). **B** *translate vel in imag.:* **1** *disseminare, inficere – verbreiten, anstekken:* BEDA hist. eccl. 1,8 Arriana heresis . . . perfidiae suae virus . . . insularum ecclesiis -sit. **2** *edere – ausstoßen:* RHYTHM. 76,1,4 avis . . . sublimes -ens voces. *v. et* exspergo, spargo.

3. aspergo *v.* asparagus.

***asperiolinus,** -a, -um. *qui est sciuri – Eichhörnchen-:* CHART. episc. Vratisl. 2 p. 4,4 (a. 1226) nomine decime . . . contenta erit ecclesia de Wlen cuticulis -is.

***asperiolus** (aspri-), -i *m. (?n.: l. 28) (a* sciurus, *inde* *sciuriolus, *spiriolus *sim.) sciurus – Eichhörnchen* (*Sciurus vulgaris L., cf.* GLOSS. III 36,35[e] St.-S. aspriolum [*T*]eychorn. 56,6 -us eichorn): CHART. Col. II 156 (a. 1234/35) que *(domus)* dicitur ad -um. CHART. Wirt. VI 1638 p. 32,10 sorores . . . pelles et pellicia non de vario neque de pellibus -i habeant. *de pelle:* CHART. episc. Vratisl. (ZVerGesch-Schles. 48. 1914. p. 311,7; a. 1217, spur.?) cum prius . . . nomine decime darentur -i, predicti principes eos in annonam commutaverunt. *v. et* *sciuriolus, *spiriolus. *Schmidt*

asperitas, -atis *f. script.* assp-: *l. 69. p. 1040,17. al.*

I *proprie:* **A** *strictius:* **1** *scabrities, acredo, grossitas, inaequalitas – Rauheit, Schärfe, Grobheit, Unebenheit* (*cf.* GLOSS. I 114,8 St.-S. -s sarphi): **a** *gener.:* THEOD. TREV. Liutr. 177,3 in vestitu -s. VITA Theod. 33 cilicinam -em. **b** *natur. et anat.:* ALBERT. M. animal. 1,120 ne laedat *os* carnem et nervos sua -e. 1,158 frontis. ALBERT. M. (?) animal. quaest. 4,4 p. 140,43 in testis apparent lineationes vel elevationes et -es. ALPHITA II p. 157,19 rubea media . . . caret -e. *al. meton. i. q. tunica aspera – rauhe Haut:* ALBERT. M. animal. 1,455 -s, quae est in interiori ipsius *matricis.* **c** *medic.:* DYASC. p. 91[a] oculorum trachimata, hoc est -es. BRUNUS LONG. chirurg. 1,19,3 p. 117[a] cum accidit costis fractura . . ., in loco -em et sensum invenies non aequalem. WILH. CONG. chirurg. 520 lingue. *al. v. et supra p. 988,4.* **d** *techn.:* MAPPAE CLAVIC. 290 lapidem desuper fricabis, quoadusque -em lenies. THEOPH. sched. 1,33 testa . . . planissima, sine -e, sine cavernulis. HERACLIUS II 24 p. 71,18 equare eius *(ligni)* -es. **2** *saxositas, status invius, vastitas – steinige Beschaffenheit, Schroffheit, Unwegsamkeit, Unwirtlichkeit:* TRANSL. Chrys. et Dar. 6 cuius *(montis)* . . . nimia -s et altitudo est. HROTSV. Abr. 7,15 ne itineris -s secet teneras plantas. OTTO FRISING. gest. 2,40 p. 148,12 rupem . . . saxorum . . . -e quasi inaccessibilem. CHART. Solod. 300 pensata paupertate domus et -e loci. *al. meton. i. q. loca aspera – unwirtliches Gelände:* WALAHFR. Gall. prol. p. 281, 31 ut . . . -em Alpium transcendamus. EPIST. Teg. I 10 quasi de -e heremitali . . . mittimus *epistolam.* **B** *latius:* **1** *natur.:* **a** *salsitas, corrosio – Salzigkeit, ätzende Wirkung:* HILDEG. phys. 2,5 *pisces* putrescunt, quia eadem -e *(sc. aquae)* contriti sunt. 2,7 cutem hominis propter -em suam nimis nigram facit *aqua. ibid. al.* **b** *gelu, durities – Kälte, Härte:* POETA SAXO 3,630 crescens -s brumę. THIETM. chron. 3,5 hiemis ass-s longa fuit et sicca (CARM. Bur. B 78,1,2. *al.*). BERTH. (?) annal. a. 1080 p. 325,37 Heinricus . . . frigoris -e . . . profligatus. CHART. march. Misn. II 445 hiemali vel glatiali -e. FRID. II. IMP. art. ven. 3 p. 58,19 -es temporis et loci. *al.* **c** *fervor, calor – Glut, Hitze:* GEBER. summ. 1,53 p. 607 -s . . . ignis aqueitatem illius *(argenti vivi)* . . . removet. **2** *mus. i. q. absonia – Dissonanz:* GUIDO CIST. mus. p. 152[a] propter auferendam -em tritoni, non tamen in quolibet cantu, sed ubi asperius sonat. HIER. MOR. mus. 12 p. 53,3 ad temperandum -em toni, quam facit sequens immediate clavis.

II *translate:* **A** *spectat ad homines i. q. severitas, austeritas, rigiditas – Strenge, Hartherzigkeit, Starrsinn:* ALDH. virg. II 1355 cum . . . nec tamen -s patris compesceret . . . natos. RUOTG. Brun. 25 quos nulla . . . inflexit -s, hos huius viri pietas . . . timidos faciebat. HILDEG. phys. 3,21 sybenbaum . . . -em significat. *al. offensio – schroffes Verhalten:* THIETM. chron. 6,33 p. 314,17 fraternitatem . . . hostili ass-e disrupit. **B** *spectat ad res:* **1** *incommoditas, adversitas, tribulatio, necessitas – Unannehmlichkeit, Widrigkeit, Plage, Notstand:* HUGEB. Willib. 4 p. 94,2 acri famis restrincti fuerunt illi -e. THIETM. chron. 2,13 sedatis bellorum ass-bus. 2,27 inter multas itineris -es incolomis notos pervenit ad fines. BERTH. (?) annal. a. 1077 p. 294,27 scandalorum. CHART. cell. Paulin. 40 p. 54,3 exilii -em subire. *al.* **2** *abstinentia – Askese:* WETT. Gall. 34 -s vitae eius *(sancti).* VITA Norb. I 10 p. 680,17 -em ordinis et institutionis . . . ferre. CHART. Turic. 796 p. 265,3 post expertam regule -em ordinis fratrum minorum. *al.* **3** *iniuria – Ungerechtigkeit:* DIPL. Otton. I. 235 p. 326,21 propter . . . pontificum . . . erga populum sibi subiectum -es retundendas. **4** *procacitas – Schroffheit:* COLUMB. epist. 1 p. 160,1 exponere te non impediat cartae -s.

***asperito,** -are. *vexare – plagen:* ECBASIS capt. 232 bruchi . . . me *(sc. lupum)* circumvolitabant, dente sed -bant.

asperitudo *v.* aspritudo. *Pape*

aspernabilis, -e. *abhorrendus, infamis – abscheulich, schimpflich:* RATHER. otios. serm. 4 (PL 136,576[D]) infelix . . . longaevitas . . . -e spatium congerit. GESTA Trud. cont. I 12,12 cum inter christianos plura alia essent officia suo multum -iora, cum tamen nullum ducerent -e *textores.*

aspernatio, -onis *f.* **1** *despectio – Verachtung:* LEO MARS. chron. 2,16 p. 639,42 eum *(peregrinum)* . . . fallacem . . . cum -e nimia esse dicentes. **2** *per confusionem quandam i. q. assuetudo – Gewohnheit:* GLOSS. IV 37,22 St.-S. -o givuonaheit (*cf. notam ed. et* II 205,9. 209,29 aspersę falsitatis kiwonerolugi). 131,58.

aspernator, -oris *m. contemptor – Verächter:* INNOC. IV. registr. B 59 divini iudicii -r.

asperno, -ere. *abhorrere – verabscheuen:* RHYTHM. 147,93 quod pudore congruo rubor verecundus -ens (-it *Br*) *est. cf. ThLL. II 823,74.*

aspernor, -atus sum, -ari. *script.:* abs-: *l. 58.* assp-: *l. 60.*

1 *reicere, improbare – zurückweisen, verwerfen:* ALDH. epist. 4 p. 485,11 traditionem ecclesiae Romanae . . . arroganter. WALAHFR. carm. 6,5 non -ari tantum mea parva magistrum crediderim. *spectat ad vitam asceticam:* RUOTG. Brun. 30 p. 31,8 lectuli delicias vehementer -tus est. OTTO FRISING. chron. 7,35 p. 369,24 alii *(monachi)* non quidem communentiam hominum -antes . . . frequentiam fugiunt. **2** *negligere, despicere – geringschätzen, verachten (cf.* GLOSS. I 45,35 St.-S. -atur uparhukit. *al.): CARM.* Aldh. 2,46 propinquos et patrias abs-antes peregrinas . . . cespites adistis. *c. inf.:* CAPIT. reg. Franc. 228,6. EPIST. Worm. I 36 p. 67,22 ut . . . fructum . . . ass-entur afferre *divites.*

adv. **aspernanter.** **1** *contemptim – geringschätzig, verächtlich:* AGOB. epist. 15,5 ne -r ista accipiatis. HEINR. TEG. Quir. p. 341,13 ad hoc prepositus -r ait: *'eqs.'* **2** *turpiter – schmählich:* FUND. Baumb. (MGScript. XV p. 1061,26; s. XII.[2]) comes . . . violentiis in se et in suis -r et contumeliose dehonestatus.

aspero, -avi, -atum, -are. *deformare – entstellen:* ADO VIENN. Desid. (PL 123,437[C]) quae *(lepra)* totum illum -verat.

adi. **asperatus,** -a, -um. **1** *asper – rauh, uneben:* LIBER de appar. Mich. 5 (MGLang. p. 543,11) erat . . . domus *(sc. basilica)* . . . instar speluncae preruptis et sepius

[Schmidt]

eminentibus -a scopulis (*cf.* Gloss. II 761,27 St.-S. so únepani felisono). **2** *invius – unwegsam:* Notker. Balb. gest. 2,8 p. 60,22 ferus *(sc. bison)* . . . in convallem tutissimam, lignis et lapidibus -am, . . . aufugit. *v. et* spargo.

asperosus, -a, -um. *multas asperitates habens – voller Unebenheiten:* Frid. II. Imp. art. ven. 1 p. 71,5 qui *(pellicani)* habent rostrum . . . -um deintus supra et infra.

aspersio, -onis *f. script.* -spar-: *l. 45.55.*

respersio, conspersio, sparsio – das (Be-, Hin-, Aus-)Sprengen, Besprengung, Bespritzung, Bestreuung: **I** *eccl. (cf. A. Franz, Die kirchl. Benediktionen des Mittelalters. 1909):* **A** *de aqua benedicta:* **1** *proprie:* **a** *in benedictionibus variis:* Vita Fel. Trev. p. 74 benedictionem aquae ab eo *(episcopo)* petiit, cuius -e fieri sperabat, ut . . . convalesceret. Berth. (?) annal. a. 1077 p. 293,16 abutuntur usurpativa et inordinata -e *aquae baptismi.* Rituale Rhenaug. 82 (Spicil. Friburg. V p. 136,30) defendantur, Domine, domus fidelium tuorum per -em huius aquę. *al.* aqua -is *i. q. aqua lustralis – Weihwasser:* Vita Liutb. 22 cellulam . . . -is aqua . . . sparserat. Rituale Rhenaug. 95 (Spicil. Friburg. V p. 139, 30) ubicumque -is et purificationis . . . aspersa fuerit aqua hęc. Chron. Basil. a. 119 constituit aquam -is cum sale benedici *Alexander papa. de sale in aqua benedicta soluto:* Rituale Rhenaug. 98 (Spicil. Friburg. V p. 140,11) repellatur diabolus ab eis . . . per -em et gustum huius salis et aquae. Honor. August. gemm. 3,27 salis et aquae -o coepit a propheta Eliseo *eqs.* **b** *in dedicatione ecclesiae:* Thangm. Bernw. 43 p. 777,30 ut archiepiscopus in -e primum locum teneret. Liber ordin. Rhenaug. p. 237,3. *consecratio – Weihe:* Chart. eccl. Erf. 105 (a. 1189/91) ad -em parietum capelle. **c** *in baptismo (cf. Hinschius, Kirchenrecht. I 4. 1886. p. 32):* Caes. Heist. mirac. II 2,18capit. qui in Livonia per -em baptizati sunt. **2** *in imag.:* Epist. Teg. I 52 p. 62,4 qui aliqua christianitatis tinctione vel -e est insignitus. Chron. Gozec. 2,29 p. 156,50 veteris consuetudinis fermento expurgato Hersaugiensis ordinis -e locum emundavit *abbas.* **B** *de cinere:* Rituale Rhenaug. 25 (Spicil. Friburg. V p. 110,20) capitibus . . . horum cinerum -e actactis. *in imag.:* Hildeg. epist. II 10 p. 349,27 quod -o corporalis cineris eorum *(sanctorum)* . . . violata sit. **C** *de aqua miraculosa:* Beda hist. eccl. 5,18 p. 320,21 homines . . . ablatum inde *(sc. ubi sanctus defunctus est)* pulverem . . . in aquam mittere atque huius . . . -em multis sanitatem . . . conferre. **D** *de sanguine Christi (in imag.):* Form. Salisb. 8 domino . . . in dilectione Dei patris et asparsione sanguinis Iesu Christi . . . salutem ([*cf. Vulg. I Petr. 1,2*]. 26. Epist. Teg. I 104tit. Adalperto . . . Thietpaldus . . . -em s. C.).

II *medic.:* Wilh. Salic. chirurg. 1,48 p. 318G loci iam abluti -o cum aceto modico.

III *usu communi:* Arnold. Saxo fin. 1,4,8 si accipiatur aqua pura et aspergatur -e (*Arist. p. 374b,1* ῥανίσιν ῥαίνῃ) levi . . . et apponatur soli, ut pars -is in sole, pars illius in umbra, in eo est consimile arcui vario. *ibid. al. afflatus – das Anwehen:* Alcuin. epist. 170 p. 281,1 nostros oculos . . . Belgici pulveris . . . ventuosa -o (asparsio *TPR*) caliginare facit. *meton. i. q. res dispersa – das Ausgesprengte: l. 52.*

***aspersorium,** -i *n.* **1** *instrumentum, quo aqua benedicta spargitur, hyssopum – Weihwassergerät, Weihwedel (cf. J. Braun, Das christl. Altargerät. 1932. p. 582sqq.):* Catal. thes. mont. s. Martin. (Mitt. der k. k. Central-Comm. zur Erforsch. u. Erhalt. der Baudenkmale. V. 1860. p. 351b,9; c. 1090) IIII vasa argentea ad benedictam aquam, -um argenteum simul auro et crystallo paratum. Caes. Heist. mirac. II 2,18 quidam -a tollentes in manibus circumeundo illos aspergebant *(sc. in baptismo).* Gesta Karoli M. p. 200, 22 permiserunt ante fores ecclesie . . . aquam, sal et cineres, -a. Fund. Walds. 8 (MGScript. XV p. 1092,22) -um manu gestans *(sc. in dedicatione ecclesiae).* **2** *pelvis aquam benedictam continens – Weihwasserbecken:* Caes. Heist. mirac. I 8,92capit. qui illotis manibus timuit tangere -um.

asphalaga (affa-) *subst.* (ἀσπάλαξ) *talpa – Maulwurf:* Gloss. III 453,23 St.-S. affalaga munfer *(i. muuerf ed.).* Albert. M. animal. 8,13 habeuniuz . . . venatur animal vocatum pelagoz *(p. 609a,6* φάλαγγας, *sc. prave versum),* quod Avicenna videtur vocare murem caecum, quem nos talpam vocamus.

***asphalticus** (aspa-), -a, -um. *bituminosus – erdpechhaltig:* Diaeta Theod. 426 alię *(sc. aquae)* sunt aspalticę, unde fit aspaltum.

***asphaltinus** (asf-), -a, -um. *bituminosus – Erdpech-:* Gloss. med. p. 11,6 asfaltinae (asfaltirae *P*) aquae, id est, quae sulphure aut asfalto (hasfalto *P*) olent.

asphaltion (aspa-) *n. vel* **asphaltea** (aspa-) *f.* (ἀσφάλτιον) *script.:* -litum: *p. 877,14.* -cion: *l. 18.*

quinquefolium – (Fünf-) Fingerkraut (Potentilla reptans L. vel sim., cf. André, Lex. bot. p. 44. 267): Gloss. med. p. 54,8 pentafilon herba . . .; nomina eius haec sunt: . . . aspaltion (aspalcion *LP*), timatitis, . . . pentadactilon. Gloss. III 536,6 St.-S. aspaltea fumus *(i. fumf ed.)* bleter.

asphaltites (asfaltidis) *adi.* (ἀσφαλτίτης, -τῖτις) *de Mari Mortuo i. q. bituminosus – Erdpech-, Asphalt-: l. 34.*

asphaltus (ha-, aff-, asf-, -pa-, -art-, -la-, -th-, -tr- *sim.*), -i *m. vel* **asphaltum,** -i *n., rarius* **asphalta,** -ae *f.* (ἄσφαλτος) *interdum non certe discerni potest ab* aspalathus.

bitumen – Erdpech, Naturasphalt (cf. RAC I. p. 799sqq.): **1** *gener.:* Constant. Afric. grad. p. 372,29 mumiam quidam dicunt esse aspalathum *eqs. (cf. W. Heyd, Gesch. des Levantehandels im Mittelalter. II. 1879. p. 622).* Ioh. Platear. simpl. med. p. 7av aspaltum . . . terra quedam est, que venit . . . de Iudea et India et est nigri coloris et ponderosa et fetida *eqs.* Matth. Platear. gloss. p. 373c -um . . . dicitur bitumen Iudaicum, . . . quidam dicunt esse venam terrae. p. 380c aspalthum. Thietm. peregr. 11,33sq. que lacus asfalte vel asfaltidis dicitur, evomit autem lacus iste quoddam genus bituminis perutile medicinis, quod aspalta dicitur. Ps. Otho med. 28 grandi foetore, levitate nigroque colore, haec per signa potes -i noscere dotes. *al.* **2** *pharm. et alch.:* Paul. Aegin. cur. 53 p. 29,21 arguunt . . . epilepticos fumigantia aspaltus (*3,13,1* ἄσφαλτος) aut gagates lapis (*sim.* Tract. de caus. mul. 59 ⟨a⟩spaltrum super carbones inponis et fomicas. Albert. M. animal. 23,96 accipe . . . olibanum et aspaltum . . . et exinde suffumiga asturem). 78 p. 54,11 in frigidioribus . . . reumatibus sulfuris vivi, aspalti, picis, colofonie ana ʒ II . . . bene repellunt (*sim.* Gloss. Roger. III 816). 130 aspalti (aspaldi *A*), libani . . . equalia. 274 ad auferendas leprosas ungulas: . . . asfaltu (affaltu *B*). *al. (v. ind.).* Antidot. Sangall. p. 88,28 emplastrum usia: . . . aspalto –VIII, terebintina lib. V, –X, pice sicca *eqs. (sim.* Antidot. Bamb. app. p. 38,38. Gloss. Roger. III 600 asparti. *al.).* Recept. Sangall. II 63 ad hydropicos dolores: . . . aspaltro trito in aqua ieiunus bibat (I 175). Antidot. Glasg. p. 116,31 aspaltum Iudaicu (*'Judenpech', cf.* Antidot. Sangall. p. 84,23 aspaltum Iudei). Marc. Graec. ign. 10 sulfur vivum, colofoniam, aspaltum. *al. spectat ad aquas asphaltinas:* Paul. Aegin. cur. 243 assumendum . . . aquarum naturalium usum nitrum et aspaltum habentium. *v. et l. 9.12.*

asphodelus (aff-, afr-, affr-, apo-, asf-, -fud-, -oti-, -di-, -ll-, -os *sim.*), -i *m. (?n.: l. 64sq.)* (ἀσφόδελος) *form. gen. sg.* -is: *p. 1043,2.6. de re cf. RAC I. p. 801sq.*

hastula regia, albucium vel lilium silvaticum – (gelber) Affodill oder Türkenbundlilie (Asphodeline lutea Rchb. sim. vel Lilium martagon L., cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. I. p. 474sq.; interdum de radice, e. g. l. 68. p. 1043,3.9): **1** *gener.:* Gloss. med. p. 8,13 apodelon Grece, Latine ferula dicitur (*cf.* p. 11,8 asfodillum). Dynamid. Hippocr. 2,100 -os, hoc est albucium. Constant. Afric. grad. p. 366,10 -i calidi sunt et sicci in secundo gradu. Gloss. III 525,23 St.-S. affodillus goldewrz. 534,63 alscotilus (alstotilus *b*) golde. 547,25 affodillus golde. Alphita II p. 37,28 centum ⟨capita⟩, hermodactilis, affodillus idem *eqs.* Albert. M. animal. 8,177 herbae . . ., a quibus accipiunt apes plus mellis . . ., sunt . . . aferadilâs (*p. 627a,8* ἀσφόδελος), mirtus. *al.* **2** *pharm.:*

[Schmidt]

PAUL. AEGIN. cur. 117 p. 71,14 sucum . . . asfodilli (WILH. CONG. chirurg. 624 suci . . . affrodilis. GLOSS. Roger. III 191 loco aceti ponatur succus brionie vel affodillorum. *al.*). 219 p. 160,9 asfodilli radicem coquens . . . fac cataplasma (ANTIDOT. Glasg. p. 156,32. WILH. CONG. chirurg. 1728 unguentum de suco radicis affrodillis. GLOSS. Roger. III 398. *al.*). ANTIDOT. Glasg. p. 125,7 asfotillo. TRACT. de aegr. cur. p. 108,8 recipe . . . afrodilli. ROGER. SALERN. chirurg. 1,494 pulvis affodillorum . . ., qui panniculum interius corrodat *eqs.* (1,496sq. de pulvere affodillorum: accipe succi affodilorum ʒ VI *eqs.* GLOSS. Roger. III 213. *al.*). THADD. FLORENT. cons. 141,3 recipe . . . affodillos. *al. v. et supra p. 429,40sqq.*

***asphyxia** (afi-), -ae *f.* (ἀσφυξία) *arteriarum pulsus absentia – Pulslosigkeit, Asphyxie:* AURELIUS 12 p. 707,19 sine pulsu invenitur vena: afixia dicunt. *Schmidt*

1. *aspicientia (ads-), -ae *f. iur. i. q. res pertinens, pertinentia, attinentia – das Zugehörige, Zubehör, 'Drum und Dran':* FOLCUIN. Bert. 1,3 p. 18,22 (chart. c. 648) dono . . . villam . . . cum . . . adiacentiis seu -is ipsius villae (FORM. imp. 46 p. 322,6). COD. Lauresh. 241 medietatem mansi unius cum omni -a sua, tam pratis, pascuis *eqs.* DIPL. Karoli M. 296 p. 444,18 (spur. s. XI.?) terra cum omnibus -is *eqs. al.*

2. aspicientia, -ium *n. v.* aspicio *p. 1045,20.*

aspicio (ads-), -spexi, -spectum, -ere. *script.:* ads-: ALDH. virg. II 717. EIGIL Sturm. 7.9. GODESC. SAXO gramm. 1 p. 371,11. *v. et l. 56.* ass-: *l. 42.68. p. 1045,4. adde* DIPL. Conr. I. 34. *al.* -spec-: *p. 1044,52.53.* -it(io): *p. 1044,67. adde* DIPL. Arnulfi 94. *al. form.:* -ir(e): *p. 1044,5. adde* DIPL. Merov. I 67 p. 60,10. -ire. *praes.* -cet: FORM. Senon. I 8. *v. et l. 50. depon.: p. 1044,40. cf. p. 1045,7sqq.*

I *proprie:* A *oculos dirigere, intueri, aspectare – den Blick richten, (an-, hin-, her)blicken, schauen, betrachten:* 1 *gener.:* a *corpor.:* α *latius:* Ps. HIPPOCR. progn. B praef. pervenit *Caesar* ad ipsum *(sepulcrum)* et -xit. LEX Sal. Pipp. 100,2 intus ⟨in⟩ casa -at. HUGEB. Willib. 4 p. 101, 22 cottidie potuit -ere, ubi sancti requiescebant. LIUTG. Greg. 15 p. 79,25 -ens ad altare . . . migravit ad Dominum. WETT. Gall. 18 apertis oculis -xit in eum (FRID. II. IMP. art. ven. 2 p. 204,4 obliquo oculo -endum erit ad pedes falconis. *al. v. et p. 1044,9*). THIETM. chron. 6,49 a summitate unius campi . . ., qua eminus asspici potuit. ARNOLD. SAXO fin. 1,4,8 p. 36,25 quando quis -it (*Arist. p. 374*^{b}*,26* βλέποντι) ad nubem desub sole, videt eam albam. ALBERT. M. animal. 18,28 si . . . oves coeuntes -ant ad boream. *al. absol.:* HROTSV. Pafn. 4,3 -ite.:: quiesce *eqs.* β *c. colore quodam: c. sensu spectandi:* CHRON. Fred. 4,90 p. 167,11 citiri ducis (*i.* -es) . . . -aebant spectantes aeventum. WALTHARIUS 639 consedit et -it illo. *al. c. sensu observandi:* SERMO de sacril. 17 quicumque . . . auguria -cet (*sim.* 6). *c. sensu probandi:* ALBERT. M. animal. 6,13 ova gallinarum . . . -untur ad solem, ut videatur, an semen galli sit in eis. *c. sensu legendi:* WALAHFR. (?) carm. 50,1,40 -e, quae scripsit ipsa magistra tibi. FROUM. carm. 27,11 -rem gratumque foret tua cernere dicta. *al.* b *spirit.:* α *in somno, visione sim.:* ALDH. virg. II 717 quas *(puellas)* ille ad-ens torvis obtutibus horret. BONIF. epist. 10 p. 8,26 ut nullatenus pro nimio splendore in eos *(angelos)* -ere potuisset. β *de Deo, Christo, sanctis sim. c. sensu favendi:* BEDA hist. eccl. 4,14 p. 234,16 Dominus . . . ieiunia propitius -xit. WALTH. SPIR. Christoph II 2,212 o patris . . . proles, . . . -e . . . tuum vultu pietatis alumnum. LAMB. LEOD. Matth. I 1140 non -xit in eorum dona Mathias. γ *c. sensu appetendi: v. supra p. 1034,25.* 2 *iur. i. q. inspicere – Einsicht nehmen:* CHART. Eichst. 3 p. 13,33 (a. 1060) cartam . . . iussimus . . . insigniri, ut nemo intro -ens . . . audeat dissipare (4 p. 19,16). B *oculis cernere, conspicere, videre – (er)blicken, wahrnehmen, sehen:* 1 *gener.:* a *corpor.:* ALDH. virg. II 960 -xit (assp-, -ecx- *var. l.*) tremulus tormenta priorum. WILLIB. Bonif. 5 p. 20,18 hostia citius fluminis . . . -unt. WALTHARIUS 557 en galeam Haganonis -it. WALTH. SPIR. Christoph. II 3,67 immanem si forte -xerit anguem sulcantem . . . campos. DIPL. Otton. II. 288^{b} p. 338,28 usque in locum, a quo recte -itur collem. THIETM. chron. 7,41 ut eosdem eminus -xit. *al. absol.:* WALTHARIUS 612 -o, ferratus adest. *c. acc. c. inf.:* VITAE patr. Iur. 3,9 pallium album -it dependere. *ibid. iterum. pendet interr. indir.:* IONAS BOB. Columb. 1,15 p. 178,5 cum . . . -iret, quanta vi truncum . . . partirent. b *spirit.:* AGIUS epic. Hath. 156 illuc mente ite, quo hanc licet -ere. HROTSV. Agn. 223 locum turpem miro splendore micantem -xit. *al. c. acc. c. inf.:* HROTSV. Mar. 549 -xit non corporeis, sed mentis ocellis . . . duos . . . stare popellos. *al.* 2 *spec.:* a *iur. i. q. coram videre – Augenzeuge sein:* TRAD. Patav. 76 (a. 821) notum sit omnibus vobis hic audientibus vel -entibus. b *natur. et medic. i. q. perspicere – erkennen:* Ps. GALEN. febr. prol. 18 per urinarum humorem et colorem bona aut mala -ere. ALBERT. M. animal. 3,131 quod fluens sanguinem per nares . . . prohiberetur -ere res claras rubeas.

II *translate:* A *gener.:* 1 *subi. anim.:* a *animo proponere, considerare, intellegere – sich vor Augen halten, erwägen, bedenken:* LIUTG. Greg. 7 p. 73,22 -ite et intelligite . . . exemplum iusti huius. WALTH. SPIR. Christoph. II 5,38 invalidas propius res -e nostras. *c. acc. c. inf.:* AMALAR. off. 4,2,2 humiliamur . . . -endo nos pulverem . . . esse. RUOTG. Brun. 23. DIPL. Conr. II. 223. *al.* b *experiri – erproben, zusehen:* WALTHARIUS 775 -e, num . . . sit telum penetrabile. c *exspectare – erwarten:* BEDA hist. eccl. 4,3 p. 210,9 diem Domini laetus -xit. SIGEB. GEMBL. chron. a. 1085 finem vitae. 2 *subi. res:* a *lucere – scheinen:* BRUNO QUERF. fratr. 16 in medio noctis, qui longa luce per totam curtem -xit . . ., videtur . . . quasi circulus ingens. b *attingere, referri – sich beziehen:* AMALAR. off. 4,2,23 modus orationis . . . ad eos -it, qui *eqs.* ANNAL. Fuld. II a. 852 p. 42,26 causae ad se ipsum *(regem)* specialiter -entes. B *spec.:* 1 *iur. et publ.:* a *pertinere – (zu)gehören:* α *de agris, mansis, mancipiis sim. (cf. J. Balon, Ius medii aevi. II 1. 1960. p. 73sqq.):* DIPL. Merov. I 3 p. 6,5 quicquid ad ipsam villam -it. FORM. Andec. 55 quantumcumque in ipsa casa -ere viditur. CHART. Stab. 4 p. 13,6 homines, qui in ipsos portus commanent . . . aut ibi -ere videntur. FORM. extrav. 1,12 -unt ad ipsum mansum mansi tanti cum mancipiis. NOTIT. Arnon. 1,2 quicquid ad ipsos mansos -itur. TRAD. Patav. 46 quicquid ad . . . ecclesiam vel ad . . . castro -ere . . . videtur. CHART. Rhen. med. I 135,25 p. 158,6 est ibi ecclesia, ubi -it terra iugera XV. DIPL. Ludow. Inf. 14 quodcumque . . . ad fiscum nostrum . . . -ere . . . videtur. *saepe usque ad s. X. ex.* β *de tributis, iustitiis:* DIPL. Otton. I. 295 quicquid . . . a subditis . . . nationibus . . . in argento . . . persolvitur sive nostro iuri -at. DIPL. Otton. III. 23 bannum ac theloneum, quod ad nostrum regale ius a . . . mercato et moneta -ere visum est. γ *de gentibus, regionibus sim. i. q. in dicione, potestate esse – unter der Botmäßigkeit, Herrschaft stehen:* CHRON. Fred. 4,76 ut . . . Burgundia . . . ad regnum Chlodoviae . . . aspecerit, Aoster . . . ad regnum Sigyberti . . . deberit aspecere. *al. (v. ind.).* REGINO chron. a. 801 p. 63,25 castella, quae ad illam civitatem -bant. VITA Cunib. C 5 universis gentibus, quae ad suum regnum -bant, subditis. b *ius habere – Recht, Befugnis haben:* DIPL. Otton. III. 79^{b} p. 486,31 ut . . . nostre . . . subiectum sit maiestati *monasterium* nulla alterius potestate ibi umquam -ente. 2 *eccl.:* a *sub defensione esse – unter der Schutzherrschaft stehen:* FORM. Flav. 44 p. 481,36 ad . . . rege Burgundie . . . monasterium -ere decrevit *vir illuster.* b *subditum esse – unterstellt sein:* FORM. Senon. II 12 consensavi . . . confratribus . . ., ut ville . . . ibidem -ere deberent ad missas veniendi *eqs.*

adi. **1. aspiciens,** -entis. 1 *iur. i. q. pertinens – zugehörig:* DIPL. Merov. I 20 terra ad ipso manso -e (CHART. Stab. 27 p. 70,23 mansos . . . serviles duos ab ipso m. dominicato -tientes). CHART. Epternac. 25 p. 62,9 tam casis, mansis, . . . mancipiis ibidem -bus. CHART. Sangall. A 143 p. 134,30 quicquid ab his . . . denominatis locis -bus mei alodis esse dinoscitur. TRAD. Frising. 322 rem cum omni integritate vel soliditate ad se pertinente, -ente vel rediente. DIPL. Ludow. Germ. 13 p. 15,41 monasterium . . . cum rebus et hominibus

[Schneider]

ad se iuste et legaliter -bus (DIPL. Heinr. I. 1 p. 39,21 c. r. et hominibus sibi . . . -bus). 61 p. 84,18 ut nullus . . . in homines ipsius loci -bus potestatem . . . habeat. DIPL. Otton. I. 388 cum . . . omnibus utilitatibus illuc iure ass-bus. *saepe usque ad s. X.ex.* **2** *eccl. i. q. subditus – unterstellt:* FORM. imp. 23 in monasteriis . . . ad eandem sedem . . . -bus.

2. aspectus, -a, -um. *iur. i. q. pertinens – zugehörig:* FOLCUIN. Bert. 1,11 p. 30,16 (chart. a. 685) monasterium . . . ad integrum, -us vel subiectus, . . . ad Sithiu monasterio debeat esse (1,33 p. 53,30). DIPL. Merov. I 78 p. 69,43 dicebant, quod a villa sua . . . fuissit -us *farinarius.* p. 69,46. DIPL. Pipp. 7 p. 12,3 quicquid a longo tempore ad ipsam villam . . . fuit -um vel possessum. DIPL. Merov. I 5 p. 7,34 (spur. a. 1003/05) fiscum . . . cum omnia, que ibi sunt -a (p. 8,4). *v. et* aspectus *p. 1035,13.*

subst. **1. aspiciens,** -entis *m. qui intuetur – einer der hin-, anblickt:* ARBEO Corb. 29 vim -bus demonstrabatur (*i.* -bat). VITA Heinr. IV. 1 p. 12,12 in vultu terribile quoddam decus praeferebat, unde intuitus -ium . . . reverberaret.

2. aspiciens, -entis *vel saepius* **aspicientia,** -ium *n. iur. i. q. pertinentia, attinentia – das Zugehörige, Zubehör, 'Drum und Dran':* FORM. Marculfi 2,23 cum terris, domibus . . . vel omnia ibidem -em (TRAD. Ratisb. 17 p. 20,24 cum omnibus i. huic loco -bus). TRAD. Lunaelac. 19 p. 12,13 kasas cum . . . curtiferis . . . vel ibidem . . . -bus. DIPL. Karoli III. 153 p. 248,4 abbatia . . . cum omnibus sub integritate sibi -bus. DIPL. Ludow. Inf. 66 p. 197,35 ecclesia . . . cum omnibus moderno tempore iuste et legaliter ad eam -bus, hominibus *eqs. al. usque ad s. X.in.* *Schneider*

***aspidalis,** -e. *vipereus – Schlangen-:* RATHER. prael. 6,22 p. 336A linguam . . . vipereae suggestionis . . . praevide et surgens pravum opus -is inchoationis valebis necare.

***aspideus,** -a, -um. *formam scuti exhibens – schildförmig:* IORDAN. RUFF. equ. 4 p. 17,18 auriculas . . . parvas et -as efferat *equus.*

***aspidion** *v.* *aspedeion.

aspidiscus (-os) *m.* (ἀσπιδίσκος) *uncinus – (Wider-)Haken:* GLOSS. III 169,27 St.-S. -os (aspisdiscos *A*) . . . krâpho. 222,50 -os chrŏwil vel hacco *(a).* 293,57 -us, uncinus, crapho. *ibid. al.*

***aspidopia** *subst. (ab* ἀσπιδοποιία *ut vid.) pictura scuti – Schildmalerei:* GLOSS. med. cod. Trev. p. 147,4 -a i. pictura scuti.

***aspidus,** -a, -um. *(cf.* asper, hispidus*?) hispidus – rauh:* VITA Mariae rhythm. 3421 ovina pellis -a *erat* cingulum lumborum *Iohannis.*

aspiramen, -inis *n. spiritus – Geist:* ALFAN. premn. phys. prol. 13 non solum ab humano -e, verum etiam divino spiritu constat inspirata *diva doctrina.*

aspiraolis, aspiratilis *v.* aspratilis.

aspiratio (ads-, -cio), -onis *f.* **1** *proprie:* **a** *strictius i. q. anhelitus – Atem(zug):* VITA Meginr. 10 in ipso tractu novissimae -is. ANON. inst. patr. p. 6b,8 ammonemus . . ., ut una-esive unoanhelitu usque ad punctum rithmice vel metrice psallamus. **b** *latius de pronuntiatione i. q. afflatio – Anhauch, Aspiration:* HRABAN. epist. 2a p. 383,32sq. aliquando intercoepi . . . 'h' -em, maxime cum . . . 'h' non littera, sed nota -is esse convincitur. Ps. ODO CLUN. mus. p. 272b,17 ambo hi *(semitoni)* -is littera fiunt, sed dissimili, quare Graeci per eam litteram hemitonium dicunt et scribunt. ALBERT. M. elench. 2,2,4 p. 673b,22 cum -e et sine -e proferuntur *orationes. meton. i. q. littera afflationem indicans – Hauchlaut:* AMALAR. epist. 1,1 scribunt . . . nostri Ihū nomen per -em *eqs.* GODESC. SAXO gramm. 1 p. 415,22 sicut aspiratur nomen 'cherubin', sic aspiratur etiam nomen 'Chereti', sed . . . -o non sonat. *v. et l.* 57.

2 *translate:* **a** *de die i. q. appropinquatio – Anbruch:* WOLBERO cant. 3 p. 1156C diei -o (*cf. Vulg. cant. 2,17* donec aspiret dies) et umbrae inclinatio. **b** *inspiratio – Eingebung, Inspiration:* IONAS BOB. Columb. 1,27 p. 215,15 divina monitus ad-e (CHART. Rhen. med. I 52 p. 58,26. DIPL. Loth. III. 54 p. 86,24 visitatione et -e d. *al. cf.* ACTA imp. Böhmer 89 p. 83,5 instinctu et -e miseratoris Dei). BERENG. TREV. laud. 3,4 p. 969B per internam -em ad tantam misericordiam coepit *Constantinus* inflecti, ut *eqs.* **c** *gratia, favor – Gnade, Gunst:* SIGEW. Mein. 19 (1,13) inter haec divinae -is indicia. **d** *affectatio – Verlangen:* THIETM. (?) chron. 5,31 iniquam presumpcionem Bolizlai et -cionem Henrici dissimulans . . . arrisit *rex.* CHART. Wirt. II 346 p. 77,32 si qua . . . concordi fratrum -e commutata sint.

***aspirator,** -oris *m. de Deo i. q. inspirator, auctor – einer der eingibt, Urheber:* MAGNUS chron. a. 1132 p. 495,37 miserat . . . hoc in mentem eius *(Gebhardi)* largitor et -r omnium bonorum. MIRAC. Otton. Bamb. II 11 p. 882,27 qui . . . hic bonorum . . . operum -r et illic fidelis dinoscitur remunerator.

aspiro (ads-), -avi, -atum, -are. assp-: *l. 19.33sq.40sq. al.*

I *intrans.:* **A** *proprie:* **1** *strictius i. q. flare – wehen:* EPIST. Meginh. 27 p. 224,27 *(in imag.)* si aura divini muneris -verit. **2** *latius:* **a** *vocem efflare – einen Laut hervorbringen:* THIETM. chron. 4,65 potuit . . . canere, ad caetera vero parum valuit asspirare. **b** *respirare – aufatmen:* CARM. Bur. B 150,3,1 leti -antes (resp-*? ed. in nota*) dulcem rerum ad temperiem iocundemur. **c** *de littera 'h' i. q. aspirationem indicare – Hauchlaut bezeichnen:* NOTKER. BALB. ad Lantb. p. 107 'h' ut tantum in scriptura ad-at (asp- *BA. SG*), ita et in nota habeat idipsum *eqs.* **B** *translate:* **1** *appropinquare, incipere – anbrechen, beginnen:* ANNAL. Einh. a. 777 prima veris ad-ante temperie (*cf.* POETA Saxo 1,318). ALBERT. STAD. Troil. 4,561 pax . . . exspirat, -ant proelia. **2** *pervenire – gelangen:* EPIST. Hann. 67 ne illud ad aures oculosque vestros -et. ANNALISTA Saxo a. 1044 p. 687,4 nec ad perfectum -at opus. **3** *favere, adesse, assentiri – begünstigen, beistehen, beipflichten:* **a** *c. casibus:* DIPL. Otton. I. 36 Dudonis flagitationibus obtemperantes votisque eiusdem -antes. THIETM. chron. 6,30 ut proposito animi suimet asspirare voluisset. 6,54 horum consultu rex asspirans. GESTA Camer. 1,105 huic . . . proximitas loci, illi vero necessitudo generis -bat. *al. mus. i. q. consentire – übereinstimmen:* FRUTOLF. ton. p. 143,27 illa . . . differentia his *antiphonis,* quibus apposita est, quia altius incipiunt, probatur melius -are. **b** ad: THIETM. chron. 1,1 Christo ad hoc -ante. 6,31 ad haec . . . constituenda . . . fratris . . . benignitas asspirat. *al.* **c** in: THIETM. chron. 7,49 quicumque in auxilium eius in hoc umquam asspiret. **d** *absol.:* IONAS BOB. Columb. 1,15 p. 177,6 conditoris . . . largitio aeque in minimis ut in magnis . . . ad-at. THANGM. (?) transl. Epiph. 5 p. 249b,36 nocturno -ante tempore. DIPL. Heinr. II. 230 p. 267,15 Deo asspirante. TRAD. Frising. 1597a p. 438,28 -antibus et consentientibus . . . filiis. *al.* **4** *studere, adniti – streben, sich bemühen:* **a** *c. dat.:* ANNAL. Sangall. IV a. 1002 cum quo *(Heinrico)* Herimannus . . . regnum . . . dividere et parti -are temptabat. **b** ad: IONAS BOB. Columb. 2,8 p. 244,20 utrum iuvenilis animus ad cultum divini timoris ad-ret. CHART. archiep. Magd. 178 ad archiepiscopatum per fas et nefas plurimi -bant. *saepe. mus.:* ANON. mus. Wolf p. 217a,16 subiugalium differentiae -are non audent ad diapente. **c** in: HELM. chron. 59 p. 115,13 cum et Lodewicus . . . rex et omnis Francigenarum virtus in id ipsum -verint. 107 p. 210,22 -bat *Heinricus* in bona sacerdotum. **d** *seq.* ut: IONAS BOB. Columb. 2,10 p. 253,23 cum ad hoc . . . omnes ad-rent, ut *eqs.* VITA Auct. 4 divinitus . . . a primoribus cleri et populi -atur, ut *eqs.*

II *trans.:* **A** *proprie:* **1** *strictius:* **a** *flando apportare – herbeiwehen:* CARM. Bur. B 60a,1,3 *(in imag.)* Favonius -at nectar. **b** *(anhelitu) attrahere – einatmen:* ALBERT. M. spirit. 2,2,2 p. 247b,4 hoc, quod de isto spiritu -to recipitur a corde. **2** *latius:* **a** *de odore i. q. effundere – ausströmen, verbreiten:* HRABAN. epist. 34 p. 468,15 *(in imag.)* ut multiplex odor . . . suavitatem -et. **b** *nota aspirationis insignire – mit Hauchlautzeichen versehen: v. p. 1045,64sq.* **c** *de via i. q. festinanter continuare – eilends fortsetzen:* GESTA Dagob. 8 ultra -are viam tendentes divino nutu prohibentur. **B** *translate:* **1** *de sole i. q. collustrare – an-, erleuchten:* CONSUET. Trev. 43 p. 45,27 sole . . . diem -ante (BARDO serm. p. 334,54 nubes . . . radiis solis -tae fulgescunt. VITA

Bard. 14 p. 328,46). **2** *inspirare – einflößen:* THIETM. (?) chron. 5,28 ad perficiendum . . . propositum Christi illi -vit vires . . . pietas. RYCCARD. chron. a. 1212 p. 44ª,18 (epist. papae) obsecrantes, qualiter . . . nobis . . . -ret *Deus* affectum. **3** *fovere – unterstützen:* THIETM. chron. 1,7 fortuna, quae . . . regem feliciter asspiravit. 6,10 ni asspiraret regem divina pietas. **4** *affectare – erstreben:* EPIST. Col. 5 p. 246,35 nec ultra illud officium ad-o. **5** *comparare – verschaffen:* VITA Poppon. 22 p. 307,18 cui *(Heinrico)* post Cuonradum patrem successio iusta imperium -vit.

aspis, -idis *f. (m.: l. 38)* (ἀσπίς) *script.:* assp-: *l. 23.* haskoz: *l. 42. form. abl. sg.* -a: GLOSS. II 9,62 St.-S. *serpens venenatus, vipera – Giftschlange, Natter (cf.* GLOSS. III 366,20ᵇ St.-S. vipera nadere, natrix idem, -s idem. IV 131,62 -s wurm): **1** *gener.:* **a** *proprie:* WALTHARIUS 993 iaculorum more . . ., quod genus -is ex alta sese arbore . . . demittit. DIAETA Theod. 403 -um venena. COSMAS chron. 2, 39 p. 143,3 mustela hostem suum -em strangulare volens provocat umbra caude sue de antro. BERTH. RATISB. serm. 1 p. 10,5 corporaliter moritur, qui carnem -is comedit, eo quod -s sit de ordine serpentum primi nocumenti. *al.* **b** *per compar.:* ALDH. virg. I 37 p. 285,3 matrimonii sortem acsi . . . venenatum -is (assp- *O*) morsum refragabatur. RHYTHM. 9, 14,4 obscena verba . . . vitemus . . . velut venenum -um. *al.* **c** *in convicio:* THIETM. chron. 5,23 Wlodoweium . . . a Polenia . . . vocans, -em venenatam. 7,49 sibilo venenosae -is *(sc. cometissae)* caret aecclesia tanti defensoris. **d** *alleg.:* HRABAN. univ. 8,3 p. 233ᴰ -s duritia cordis peccatorum. p. 234ᴬ -s et basiliscus peccatum et mors. HONOR. AUGUST. spec. p. 915ᴬ haec -s peccatum figurat.

2 *de speciebus (cf. Isid. orig. 12,4,13sqq.):* ARNOLD. SAXO fin. 2,10 p. 67,32sq. -s situla, si cui venenum morsu infuderit, moritur siti; et -s obtabans (*cf.* ALBERT. M. animal. 25,34 obtalius de genere -is est), si quod animal pungxit, gravatur sompno et sic moritur. p. 67,37sq. -s praster (*cf.* ALBERT. M. animal. 25,34 prester . . . serpens est de genere -um) vagatur . . ., si quod infecerit, nimia membrorum distentione moritur; -s spectaficus (seps tabificus *Isid. orig. 12,4,17*), quem morsu leserit, liquefit eius caro sicut oleum et moritur. *per errorem i. q. species serpentis alati – Schlangenart mit Flügeln:* ALBERT. M. animal. 8,46 serpentem alatum, qui Graece vocatur haskoz (*p. 612ª,16* τὸν ὄφιν τὴν ἀσπίδα καλουμένην).

asplenos (spl-, -us, -is) *subst.* (ἀσπληνος) **1** *scolopendrion – Milzkraut (Ceterach officinarum Willd., cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. I. p. 903sqq.):* GLOSS. med. p. 82,21 splenos (asp- *Isid. orig. 17,9,87*) dicta, quod isplenem auferat *eqs.* ALPHITA I p. 278,38 -is herba est vel splendinidion herba est simillima et in exterioribus et virtute scolopendria (II p. 15ᵇ, 18). **2** *abrotanum – Eberreis (Artemisia abrotanum L., cf. Marzell, op. cit. I. p. 412sqq.):* GLOSS. III 525,40 St.-S. -us stabewurz.

***asponsio** (ads-), -onis *f. promissio (in stipulatione facta) – (beim Kontraktabschluß gegebenes) Versprechen:* GLOSS. I 10,24 St.-S. adstibulatione, ad-e, adinterrogatione, mit fastinode, mit gahaizzu *eqs.* 11,24 ad-e promissione.

asportatio (-cio), -onis *f. ablatio – das Fortbringen:* **1** *gener.:* CHART. Hamb. 709 p. 588,33 (a. 1265) ut . . . canonici . . . ecclesie sancti Nicolai -cionem corporis de eadem ecclesia . . . fratribus . . . remittant. **2** *furtum – Diebstahl:* CHRIST. cal. Mog. 18 (MGScript. XXV p. 246,28; c. 1253) pars ornatus magna . . . per -cionem subtracta.

asporto, -avi, -atum, -are. *script.:* abs-: *p. 1048,3.21. al.* assp-: *p. 1048,33.* ads-: *p. 1048,16.32.*

I *auferre, deportare – wegbringen, forttragen:* **A** *obi. res:* **1** *gener.:* WALTHARIUS 72 exivit princeps -ans innumeratos thesauros. FRID. II. IMP. art. ven. 5 p. 123,13 loyrum . . . sufficienter erat ponderosum, ut non posset -ari a girofalco. CHART. Hamb. 709 p. 587,18 quod . . . fratres corpus cuiusdam mulieris defuncte . . . ad ipsorum ecclesiam . . . -ari fecerunt. *al.* **2** *c. colore quodam:* **a** *c. sensu merces exportandi:* CHART. Argent. IV 207 p. 116,29 (a. 1256) universitas civium . . . statuerunt, ut nullus de civitate ipsa bladum vel vinum -et. **b** *c. sensu furandi, praedandi:* LEG. Wisig. 8,3,8 ligna sine domini permissionem -are. REGINO chron. a. 459 multum aurum et argentum inde abs-at (abstullit LIBER hist. Franc. 23). LAMB. WAT. annal. a. 1151 p. 520,41 quandoquidem de suis *(sc. domini)* propriis rebus . . . furtim -bant. *al.* **c** *c. sensu servandi:* RIMB. Anscar. 10 quod . . . prosilientes e navi secum auferre et -are poterant. 16 p. 37,16 pignera sanctarum reliquiarum. **d** *c. sensu abluendi:* VITAE patr. Iur. 1,7 p. 135,27 imbres . . . eventilatam culturis -ant in torrentibus terram. **B** *obi. anim.:* **1** *strictius:* GERH. AUGUST. Udalr. I 10 p. 400,9 equis eorum *(vulneratorum)* eos -antibus. FRID. II. IMP. art. ven. 3 p. 61,26 ne canis possit -are et excutere ipsum anserem. *al.* **2** *latius:* **a** *secum abducere – mit sich wegführen:* ANNAL. Rod. a. 1106 p. 692, 10 venit ad eum *(sacerdotem)* . . . episcopus . . . volens hinc eum secum . . . ads-are. **b** *rapere – entführen:* ANNAL. Rod. a. 1106 p. 693,52 Adeleida . . . extiterat in quodam virginum monasterio, unde -ta et iuncta conubio privata est . . . haereditate. **c** *de vento i. q. abigere – forttreiben:* REGINO chron. a. 873 p. 105,24 violento ventorum flatu inpulsae atque in profundum abs-tae *locustae.*

II *sensu contrario i. q. afferre, adducere – hintragen, hinbringen:* **A** *obi. res:* **1** *strictius:* ANNAL. Xant. a. 870 corpora . . . Coloniam -ta atque humata sunt. THANGM. Bernw. 26 presbiter . . . partem de eisdem reliquiis ad castra -vit. **2** *latius:* **a** *dare – übergeben:* ALBOIN. incont. 4 p. 17,10 Moyses . . . libellum repudii -ari iubet *(cf. Vulg. deut. 24,1).* **b** *tradere – übereignen:* CHART. Rhen. inf. II 420 (a. 1255) curtem. **B** *obi. anim.:* MEGINH. FULD. Alex. 7 ad eundem Dei servum -bant *puerum curvatum (sim. de aegrotis:* MIRAC. Agripp. 10 [ed. Capasso, Mon. Neap. I. p. 328,15] ads-ari me feci ad . . . martiris . . . corpus. UFFING. Ida 1,20 homo miser . . . ad . . . memoratum assportabatur . . . tumulum).

aspratilis (asper-, aspat-, asma- *sim.*), -e. **1** *adi.:* **a** *asper, squamosus – rauh, schuppig:* AESCULAPIUS 5 p. 10,7 pisces maritimos, -es, albos. BERNH. PROV. comm. 7,3 p. 296,8 pisces -es, id est squamosi, albi, duri. ALPHITA I p. 278,35 asmatiles (-es *var. l.;* aspatiles ALPHITA II p. 15,14) dicuntur pisces scammosi ab asperitate scammarum vel spinarum vel locorum, in quibus degunt. **b** *?mollis – ?weich: v. p. 732, 49.* **2** *subst.:* *piscis quidam (sc. ex familia cyprinorum) – karpfenartiger Fisch, Pfrille (Phoxinus lavis L.):* GLOSS. III 46,38[17] St.-S. aspiraolis pfril. 456,38 aspi-is phrille. 675,71 aspe-is phrille. IV 181,57.

aspredo, -inis *f. medic. i. q. scabrities, durities – Rauheit, Verhärtung:* Ps. ODO MAGD. herb. 310 palpebras . . . iuvant *fella* -e plenas.

***aspriolus** *v.* *asperiolus.

***aspritudo** (asperi-), -inis *f. medic. i. q. scabrities, durities – Rauheit, Verhärtung:* RECEPT. Sangall. II 31 ad asperitudinem lingue. DIAETA Theod. 284 uvę passę virtus . . . -es exteriores dislenit.

1. *assa, -ae *f. (raet.* assa; *cf.* 1. assis *sim.; v. et R. de Planta – F. Melcher, Dicziunari Rumantsch Grischun. I. 1939/46. p. 468sqq.) tabula lignea (vel constructio inde facta) – Brett(erverschlag):* CHART. Laus. 705 p. 573,30 (a. 1224) auferebant illi de domo de pariete, per quam accipiebantur -e, que cadebant in vico. *v. et* 1. assis.

2. *assa *v.* *asa. **3. assa** *v.* assus.

***assabile,** -is *n. quod torreri potest, assum – was gebraten werden kann, Gebratenes:* ALBERT. M. meteor. 4,1,28 exterior ignis assans, qui dicitur exterior, quia est extra -e. pol. 1,8ᵉ optetica, quae apud nos -ia dicuntur, et sunt interius humida et exterius sicca. *fort. add.:* ALBERT. M. animal. 16,135 *lapis* exsiccat aes et facit ipsum quasi assile *(an* assabile *leg.?).*

***assacinus** *v.* *assassinus.

***assaiatium** (-ayaci-), -i *n. (cf. ital.* assaggiare *ab* exagium; *v. et Meyer-Lübke, REW³ nr. 2932) examinatio, exagium – Prüfung, das Abwägen:* ACTA imp. Winkelm. I 996 p. 751,4 (s. XIII.ᵐᵉᵈ.) de proba et assayacio denariorum.

[Sroder]

***assalia,** -ae *f.* *(arab.* atālī, *a gr.* αἰθάλη, *v. Siggel, Arab.-dt. Wb. d. Stoffe. p. 76)* *vapor – Dampf:* ANON. tab. p. 182,10sq. dixit Rosen, quod -a *('sublimed vapour' ed. in nota)* est virtus foeminae . . ., et nominavimus eam -a propter solutionem eius ad aera. p. 183,31.

assalio *v.* assilio.

***assal(i)tura** (ads-), -ae *f.* (assalire) *aggressio (depraedationis causa facta) – (Raub-)Überfall, 'Heimsuchung' (de re cf. Brunner, Rechtsgesch. ²II. p. 839sq.):* CAPIT. reg. Franc. 260,3 (a. 853) qui incendia et voluntaria homicidia et adsaliturasin domos faciunt (272,4 p. 309,20). 260,13 p. 274, 26 ego ille adsaliturum (assalturam *2*), illud malum, quod scach vocant vel tesceiam, non faciam. 278,3 p. 343,36 de . . . latrociniis et rapacitatibus et assalturis. *ibid. al. (v. ind.).*

assalon *v.* aesalon. **assaltus** *v.* assultus.

***assamen,** -inis *n.* *quod tostum est, assum – Gebratenes, Braten:* EKKEH. IV. bened. II 103 omnia qui cernis, benedic -a carnis.

***assamentum,** -i *n.* *alch. i. q. calefactio, adustio – Erhitzung, das Brennen:* PS. GERH. CREM. sept. p. 318,16 in tribus vicibus erunt VII imbibitiones et tria -a. p. 322,30.

assar *v.* 1. asar. ***assaratus** *v.* *asaratus.

***assarius** *m.* (assare) *sartago, craticula – Bratpfanne, Rost:* GLOSS. III 698,33 St.-S. -us rôst.

assarum *v.* asarum.

***assassinus** (ha-, asa-, -sis-, -ses-, -asi-, -axi-, -acisim.), -i *m.* *(arab.* haśśāsîn, *cf. Lokotsch, Etym. Wb. d. Wörter orient. Urspr. nr. 839)* *usu adi.: l. 50sq.*

homo sectam orientalem homicidarum vel fanaticorum sequens – Assassine (cf. H. Prutz, Kulturgesch. d. Kreuzzüge. 1883. p. 405sq.; LThK. ²I. p. 942): **1** *strictius:* THIETM. peregr. 28,21 Essei: istos populos asse-os vocant. OLIV. hist. reg. 63 p. 129,2 in provincia Tyrensi . . . quidam populus manet . . .; hii sunt hasse-i (asse-i *D*), quorum preceptor Vetulus dicitur de montanis, cui in omnibus, etiam in atrocioribus, obediunt. WILH. RUBRUQU. itin. p. 346,20 egressi erant quadringenti hacsasini ad interficiendum ipsum *(Manguchan).* p. 347,4. CHRON. Erf. min. p. 662,5 Fridericus imperator obtinuit asisinos *(v. app. crit.),* homines mortiferos, . . . a quodam rege barbarorum . . ., qui appellatur Vetustus de montanis, quos misit quo voluit ad occidendum. CHRON. Albr. a. 1192 p. 869,8 rex Anglorum Richardus in partibus transmarinis . . . marchisum Conradum ab octo hassacinis interfici vel permisit vel persuasit. ANNAL. Ianuens. IV p. 145,16 Odoardo . . . moram in Accone trahente accidit, quod soldanus Babilonie ipsum interimi voluit ministerio assasini *eqs.* CHRON. Mart. Opp. cont. IV (MGScript XXX p. 713,29) Edwardus . . . a quodam assisino quinque percussus vulneribus extitit. *al. usu adi.:* CHRON. Albr. a. 1186 p. 859,14 populi, qui dicitur hassacinus. a. 1231 p. 929,24 dux . . . a quodam sicario assacino occiditur a Veteri de montana transmisso. **2** *latius i. q. homicida (mercede conductus), sicarius – (gedungener) Mörder, Meuchelmörder (huc spectare possunt etiam nonnulla exempla supra allata, e. g. l. 43.46.48):* CHRON. Erf. min. p. 659,11 quicumque aliquem occidi fecerit . . . per ensisinos *(v. app. crit.).* SALIMB. chron. p. 561,39 de castellano isto et -asinis suis, qui aliquos predabantur, aliquos interficiebant. p. 647,22 quidam -asinus et famosus malefactor. ALBERT. MIL. temp. 291 p. 551,9 Mastinus . . . fuit mortuus per quatuor -axinos. *al.*

***assatio,** -onis *f.* *actio torrendi, frigendi, adurendi – das Braten, Rösten, Brennen:* **1** *gener.:* ALBERT. M. veget. 6,339 frixae . . . fabae . . . sunt tardae digestionis propter duritiam -is. 6,431 decoctio et -o ipsius *(squillae)* frangunt eius fortitudinem. animal. 5,42 ova *columbarum non* . . . de facili indurantur per -em. pol. 1,9[k] coquus . . . habet virtutem, scilicet elixationis, -is *eqs. in imag.:* BERTH. RATISB. serm. 17 p. 89,14sqq. per huiusmodi decoctiones -es evadis infernales . . . et quolibet die vel coctionem vel huiusmodi -em oboedientiae ⟨sustineas⟩. **2** *natur.:* ALBERT. M. meteor. 4,1,13 p. 726[a],2sqq. huiusmodi digestio est per modum -is, in qua calor agit cum sicco: et dicitur esse optesis, quod Latine sonat -o. animal. 9,92 dicere . . ., quod tela, quae involvit conceptum, sit facta ab -e matricis, est stultissimum. **3** *alch. c. sensu calefaciendi, adurendi:* PS. GERH. CREM. sept. p. 322,40 hoc prepara ipsum cum -e pauca, donec fiant terra et ignis lapis unus. ALBERT. M. miner. 1,1,3 p. 4[a],29 non liquatur *haec humiditas* nisi ex cinere per -em vehementissimam (*cf.* 3,1,4 p. 63[b],44 per -em fortem). animal. 20,30 tantum posse per -em et sublimationem corpora, quod ad caeli convertantur naturam.

***assatis** *adv.* (ad *et* satis, *cf. francog.* assez) *abunde, satis – reichlich, zur Genüge:* FORM. Andec. 54 p. 23,17 lex filicitatis adsatis (adfatis *cod.*) adsentit . . ., ut *eqs.*

***assativus,** -a, -um. *torridus, adurens – heiß, brennend:* ALBERT. M. meteor. 3,5,1 p. 702[a],44 hoc *(corpus)* liquescit calido sicco -o, quod extrahit humidum intrinsecus ad exteriora. miner. 1,1,4 p. 7[a],8 ex operationibus alchimicorum, quae omnes calido -o videntur fieri.

assator, -oris *m.* *qui torret, frigit – Brater, Röster:* CHART. civ. Erf. 229 (a. 1269) de quodam thugurio -is sito in parvo foro. CHART. civ. Halb. 138 spatium quoddam aput -es intra civitatem Halb. situm.

assatura, -ae *f.* **1** *quod tostum est, assum – Gebratenes, Braten (cf.* GLOSS. III 154,14 St.-S. -a spizbrato. IV 132,3 -a prato. *al.):* **a** *gener.:* ALDH. virg. I 38 p. 288,3 cocturam et -am alimentorum in focularibus praeparatam. PS. HIPPOCR. phleb. p. 72[b],27 (vs.) hic -ae et balnea sunt tibi curae. CARM. Bur. A 193,7,6 pinguis -a. ALBERT. M. pol. 7,2[n] salcitiae . . . dicuntur salsae -ae, qua *(sic)* condiuntur. *al. proverb.:* IOCALIS 959 -a bona comedendi maxima cura.

b *de praebendis, tributis:* CHART. episc. Halb. 112 p. 76,14 (a. 1059/88) sex fercula *dentur sororibus:* primum salsugo vel lardus . . ., quintum -a (CHART. Mog. A 492 p. 395,31). CHART. Wirt. I 8 p. 9,6 statui . . . ter in anno talem porcum, unde XII -ę absumi queant. CHART. Rhen. med. II 242 p. 280,20sqq. regiam -am bubumbli, id est magni bovis *eqs.* REGISTR. Geisenf. 8 -a dicta slaufbrat *datur* pro una *carne.* **2** *actio torrendi, frigendi – das Braten, Rösten:* VITA Rigob. 4 (MGMer. VII p. 65,7) Pipinus singularem ferum fuit consequutus, cuius -am precepit illic fieri. MATTH. PLATEAR. gloss. p. 369[E] baccae lauri . . ., de quibus fit oleum laurinum, sicut de nucibus per -am in patella. *in imag. de martyre:* RUP. TUIT. off. 8,10 p. 228[A] beatus Laurentius . . . piscis magnus idemque assus, cuius -a suaviter in tota Christi fragrat ecclesia. **3** *craticula – Rost:* GLOSS. III 368,34 St.-S. -a harst.

***assaxinus** *v.* *assassinus. ***assayacium** *v.* *assaiatium.

asscella, asscendo, asscribo *sim. v.* asc-.

assecla *v.* assecula.

assectatio (ads-), -onis *f.* **1** *contentio – Bemühung:* CHART. Westph. IV 659 (a. 1256) formam . . . compositionis . . . multis -bus consumatam. **2** *appetitio – Verlangen:* CHRON. Camer. 2,7 pro celesti potius quam pro humana -e (affectatione GESTA Camer. 3,16). **3** *investigatio – Erforschung:* DUNGAL. epist. 1 p. 577,7 studium erga astronomiae . . . ad-em.

assectator, -oris *m.* *officialis quidam (urbis Romanae) – ein (stadt)römischer Beamter:* GREG. IX. registr. 636,7 p. 525,8 iustitiarii, scriniarii et -es et generaliter officiales omnes, quocumque nomine censebuntur. 636,8 p. 528,42.

assector, -atus sum, -ari. *aemulari, imitari – nacheifern, nachahmen:* DIPL. Otton. II. 76 praecedentium regum . . . mores -ando. CARM. invect. (NArch. 13 p. 571,37) primates hereticorum maxime demonia, que regnant in symonia, hos -antur ac prestigiis imitantur.

assecula (ads-, -secl-), -ae *m. (f.: p. 1051,1.5.12; n.: p.1051,19) script.:* ase-: *l.71.* -col-: AETHICUS ISTER 82 p. 63,26. *metr.* ássĕcla: *p. 1051,7sq.21. al. attrib.: l. 72. p. 1051,8.20.*

1 *strictius:* **a** *qui sequitur, sectator – der Nachfolgende, Anhänger (cf.* GLOSS. IV 37,32 St.-S. -cla volgeri. 131,59 asecula, folgera): ERMENR. ad Grim. 28 p. 566,34 ut, quod magister devotus non implevit, ego cliens adsecla compleam

[Sroder]

illum secutus. HROTSV. Cal. 5,1 Drusiana, tui -cla. *de discipulis rhetoricae artis:* WALTH. SPIR. Christoph. II 1,145 omnibus -is veniente porismate lętis. *mus. de re:* ARIBO FRISING. mus. p. 35,18 ut diapente praevia diatesseron sit -cla. **b** *comes, socius – Begleiter, Gefährte:* IULIAN. TOLET. Wamb. 21 quos adseclas perditionis suae habuerat. CARM. imag. 4b,4,1 spermologi Lucas sacer -a Pauli. *de re:* RAHEW. Theoph. 261 -cla precedit timor. **2** *latius:* **a** *c. sensu famulandi i. q. servus, subiectus – Diener, Untergebener:* FORMA mon. Sangall. p. 15b conclave -arum (*'Troßburschen' ed. in nota*). AGIUS epic. Hath. 52 cum hac *(abbatissa)* aequalem . . . vitam duximus -ae quamlibet exiguae. LIUTPR. antap. 6,7 imperator . . . me meosque -as (asseclas *var. l.*) munere donavit. CARM. imag. 1,7,5 omnimodisque tui *(sc. Gerhoi)* spontaneus -a voti. NIVARD. Ysengr. 5,1038 cum . . . obtulerit . . . voranti . . . -cla . . . dapes. OTTO FRISING. chron. 8,33 p. 454,4 quamquam visione Dei plene delectati exteriora non desiderent, illa tamen istam tamquam -clae sequantur. NICOL. BIBER. carm. 1781 (ed. Th. Fischer. 1870) Archiwernherus . . . et suus -cla clerus. *al.* *de imitatoribus Christi sim.:* EPITAPH. var. I 24,3,3 obit -cla (-a, adsecla *var. l.*) Christi. ANSELM. MOG. Adalb. 867 Adelbertus, summi Patris -cla certus. *al.* **b** *c. sensu studendi i. q. aemulator – Nacheiferer:* CARM. de bello Saxon. 3,279 ipse paternorum certissimus -cla morum. **c** *c. sensu venerandi i. q. cultor – Verehrer:* THEOD. PALID. annal. a. 1153 p. 87,37 hic *(Bernardus)*, -cla beati Godehardi, transferendis eius . . . reliquiis . . . invigilavit. *Sroder*

***assecuratio** (-cio), -onis *f.* **1** *cautio, securitas, promissum – Garantie, Gewähr(leistung), Sicherheit(serklärung), Zusicherung:* **a** *spectat ad integritatem observandam:* **α** *personae vel possessionis:* CONST. II 425,5 (a. 1200) postquam ammonitus fuerit de -e illa facienda. ACTA imp. Winkelm. I 946 patrimonialium. CHART. Helv. arb. 131 p. 203,4 quod . . . det eis *(hominibus)* -em talem, qualem *eqs.* CHART. Lux. IV 477 p. 580,3 infringere . . . -em. *al.* **β** *fidelitatis domino feudi praestandae:* ACTA imp. Winkelm. I 921 p. 698, 30 (a. 1247/48) -cionis accipiende licenciam . . . impetrare. CHART. Rhen. med. III 953 p. 713,12. **γ** *itineris:* CHART. Rhen. inf. II 603 p. 355,27 (a. 1270) litteris -is et conductus . . . Bernardi . . . non est fides adhibenda. **b** *spectat ad varias actiones perficiendas:* CHART. Westph. VII 424 (a. 1234) -cionem prestabimus . . . ministerialibus, quod nunquam . . . castrum a manu nostra alienabimus. CHART. Rhen. inf. II 270 p. 141,7 facta -e de facienda solutione. REGISTR. Pant. Col. 50 p. 188,5 villicus . . . assecurabit nos . . ., ita quod . . . cautio sive -o facta sit, quod . . . solvat. ALEX. IV. registr. 452 p. 417,22 ab . . . pactionibus, cautionibus et -bus . . . absolventes. *al.* **2** *praestatio hypothecaria – hypothekarische Belastung:* DIPL. Karoli M. 262 p. 381,18 (spur. s. XIII./XIV.) aliquid ab alienis recipere . . . cum -cione bonorum. **3** *corroboratio – Sicherung:* CHART. Osn. III 429 p. 294,20 (a. 1271) in maioris -is et firmitatis robur . . . premissa inscribi fecimus.

***assecuro**, -avi, -atum, -are. (ad *et* securus; *cf. ital.* assicurare, *francog.* assurer; *v. et Meyer-Lübke, REW³ nr. 720*)

securum reddere – sorglos, unbesorgt machen: **I** *iur. et publ.:* **A** *(securitate interposita) integrum vel indemnem declarare, laedere nolle – (unter Sicherheitsgarantie) als unantastbar oder schadlos erklären, die Unverletzbarkeit zusichern:* **1** *spectat ad personam vel possessionem:* HUGO FARF. opusc. hist. p. 76,18 volui eos de Tribuco *(sc. castro)* -are. PAX Valenc. p. 608b,51 si aliquis odium . . . habeat contra alium . . ., oportebit, quod . . . -et eum. CONST. II 425,5 -are omnes homines illos, qui homicidam foriuraverint. ACTA imp. Winkelm. I 257 p. 234,27 de ipsa *(baronia)* . . . monasterium . . . -are. CHART. Lux. IV 477 p. 579,29 Iohannem . . . ac sibi adherentes, eorum personas et res suas . . . -asse. *al.* *pendet* ut: HUGO FARF. opusc. hist. p. 76,10 dare Crescentio . . . libras . . . et de Tribuco -are, ut *eqs.* **2** *spectat ad fidelitatem domino feudi praestandam (cf. E. Mayer, Ital. Verf.-Gesch. I. 1909. p. 245; F. L. Ganshof, Was ist das Lehnswesen? 1961. p. 89):* CHART. Lux. I 510 p. 709, 25 (a. 1184) comitem . . . facto hominio et fide data et iuramento -verunt *homines* (ACTA imp. Winkelm. I 767 notarius . . . episcopo, clero, baronibus, militibus . . ., ut -ent c.). ACTA imp. Winkelm. I 776 -ari milites et alios intra civitatem . . . a villanis extra muros. 801 a vassallis suis -ari. 848 episcopos. 895 ipsam *(mulierem)* ab hominibus feudi . . . -ari. *al. (v. ind.).* II 23 p. 23,3 quatenus . . . Moguntinam ecclesiam, . . . archiepiscopum . . . et successores ipsius tamquam dominos . . . -etis. **3** *spectat ad iter faciendum i. q. in fidem publicam recipere – unter öffentliches Geleit stellen:* PAX Valenc. p. 605b,35 ut omnis mercator veniens aut recedens ad forum . . . -atur. ACTA imp. Winkelm. I 255 p. 233,6 in eundo, morando et redeundo. CONST. III 155 vos -amus . . . veniendo et redeundo in rebus et personis. *al.* **B** *(securitate interposita) certificare, cavere – (unter Garantie) versichern, Gewähr leisten, garantieren:* CHART. Rhen. inf. II 342 p. 179,24 (a. 1248) de quibus *(marcis)* persolvendis . . . eis sufficienter -vit. CHART. Rhen. med. III 1158 hoc fide data -vi. CONST. III 128 de liberis nostris *(sc. in matrimonio collocandis)* . . . regem Boemie te -asse . . . mandavisti. *c. acc. c. inf.:* CHART. Westph. III 1121 p. 589,19 (a. 1280). *seq.* quod: CHART. Osn. III 196 p. 140,27 (a. 1258) militem . . . per fideiussores -vimus, quod bona . . . expediemus. CHART. Rhen. inf. II 543 p. 311,28 nisi . . . ab ipsis civibus plenarie -ti fuerimus, quod *eqs. v. et p. 1051,46.* **C** *(securitate interposita) corroborare – (unter Sicherheitsgarantie) bekräftigen:* CONST. II 425 p. 566,15 (a. 1200) quam *(pacem)* . . . comes . . . et viri nobiles . . . iuramentis . . . -verunt. *remissius:* CHRON. Font. a. 851 (MGScript. II p. 303,35; s. IX.ex.) pace . . . -ta.

II *in arte venandi de falconibus:* **A** *tutum facere – sichern:* FRID. II. IMP. art. ven. 1 p. 39,26 relique . . . in tutela illius, que precedit, . . . -antur in volatu. **B** *medial. i. q. quietum fieri – sich beruhigen:* FRID. II. IMP. art. ven. 3 p. 22,26 postquam -tus erit *falco*, descendet *falconarius* . . . de equo. 6 p. 205,22 demum -ti insident super loyrum. **C** *refl.:* **1** *fiduciae plenum esse, confidere – sich sicher fühlen, Zu-, Vertrauen haben:* FRID. II. IMP. art. ven. 2 p. 167,2 quando quiescit et -at se. p. 251,31 si . . . falco ipsum *(tiratorium)* videat, -bit se magis. 3 p. 13,21 postquam . . . -bit se comedendo. *ibid. al.* **2** *assuescere – sich gewöhnen:* FRID. II. IMP. art. ven. 2 p. 191, 26 ut paulatim -et se ipsum ad visionem manifestam hominis. (*cf.* p. 210,13 ad videndum ea, que sunt extra domum). 3 p. 12,16 girabit *falconarius* . . ., donec falco -et se bene de ipso (4 p. 115,29 de socio). *ibid. al.*

III *usu communi:* **A** *munire – schützen:* ANNAL. Ianuens. II p. 122,16 armaverunt . . . tres *galeas* pro strata maris -anda. **B** *sedare – beruhigen:* DAVID compos. 3,63,5 divinae suavitatis fruitio . . . conscientiam . . . -at.

adi. **assecuratus**, -a, -um. *iur. i. q. fide publica praeditus – unter öffentlichem Schutz (stehend):* PAX Valenc. p. 609a,7 omnes, quotquot ibidem *(sc. foro)* intererunt, erunt -i et in pace ville, ipsi et omnia eorum bona. RYCCARD. chron. a. 1233 p. 185,28 -us abiit extra regnum, quo voluit.

assecutio (-cio), -onis *f.* *actio assequendi, adeptio, acquisitio, comparatio – das Erreichen, Erlangen, Erwerbung, Gewinnung:* **1** *spectat ad res corpor. (usu iur. et eccl.):* CHART. Rhen. med. I 168 p. 233,8 (epist. papae a. 927; spur.?) volumus . . . nullum . . . quoad -em ecclesiarum et beneficiorum aliorum praeiudicium generari (CHART. ord. Teut. 309 apostolici beneficii. CHART. Sangall. B 419. *al.*). CHART. Rhen. med. II app. 43 p. 29,8 vinearum. GESTA Godefr. Trev. 1 p. 200,32 sine muneris -cione. CHART. Eichsf. 172 super -e . . . bonorum . . . impulsari. CHART. Osn. II 488 preferri . . . in -e prebende (INNOC. IV. registr. B 234 p. 201,12 prebendarum. CHART. Westph. VI 954 p. 293,1 episcopus . . . militis filiam . . . in -e sue p. non impediet. *al.*). CHART. Eichsf. 368 ecclesie. **2** *spectat ad res incorpor.:* COD. Udalr. 95 p. 183,19 (a. 1100) virtutum ac dignitatum (CHART. Argent. IV 161 prepositure vel dignitatis). HELM. chron. 83 p. 157,23 qui *(Deus)* perfecit nos . . . laboriosa quidem, sed

[Schneider]

grata -cione. GERH. STED. annal. p. 205,3 disciplinae et utilitatis. CHART. Lub. I 254 p. 234,14 imperialis honoris. *c. sensu impetrationis:* STEPEL. Trud. 92 voti. CHART. archiep. Magd. 279 talium *(sc. precum)* circa nos facilis erat -o.

assecutor (ads-), -oris *m.* **1** *comes – Begleiter:* WIPO gest. 28 p. 46,11 dux Ernestus et -es sui. **2** *socius, adiutor – Gefährte, Helfer:* IOH. VEN. chron. p. 97,17 Severinus . . ., vite eius *(rectoris ecclesiae)* ad-r. GESTA Hort. Mar. 51 in hiis . . . exequendis prior . . . habuit -em fratrem Gerfridum. **3** *qui adipiscitur – einer der erlangt, erwirkt:* TUTO opusc. 1,20 p. 61,8 scientiae . . . efficax -r.

assedeo *v.* assideo.

***assedium** (ads-, ase-, -epd-), -i *n.* (*ital.* assedio, *cf.* obsidium) *obsidio – Belagerung:* ANNAL. Mediol. a. 1159 (MGScript. XVIII p. 390,18) rex . . . posuit -um circa Cremam (ALBERT. MIL. temp. 220 p. 474,36 ad-um in circuitu Dalmiate). ANNAL. Brix. a. 1200 (MGScript. XVIII p. 815,54; cod. A) factum est asedium circa Suncinum. ALBERT. MIL. temp. 206 fuerunt carocii . . . in servicio Regii . . . pro asepdio Sucarie. 249. *Schneider*

***asselencio** *v.* *assilentio.

1. *assella (asc-, ase-), -ae *f. vel* ***asellus** (asc-), -i *m.* (asser, astella, *vulg.* *assicella; *cf. francog. vet.* aiselle; *v. et Meyer-Lübke, REW³ nr. 727ª*) **1** *fragmentum ligni – Splitter, Scheitholz (cf.* GLOSS. III 265,57 St.-S. aselle scheidun. 648,14 ascelli sceida. *v. et p. 1100,68):* ADO VIENN. Desid. (PL 123,439ᴰ) si . . . tulerint -am de fuste illo, quo sanctum caput . . . terebratum est. NOTKER. BALB. martyr. III. non. Sept. excussa ex his *(fustibus)* -a (astella *Ado Vienn. martyr. PL 123,345ᴰ*) in oculum tyranni insiluit. **2** *tabula lignea – Brett:* THEOPH. sched. 3,60ᵐᵉᵈ. ascellam latam longitudine pedis. *ibid.: ceram* super -am collocabis. **3** *scandula – Schindel:* GLOSS. III 722,5 St.-S. ascella vel asser scindele. *v. et* *assila, *assile, astella. *Baader*

2. assella *v.* ascella.

assellatio (ads-, asc-), -onis *f.* *actio assellandi, deiectio alvi – Stuhlgang, Entleerung:* GLOSS. med. p. 84,21 thenesmon . . . est . . . desiderium ventris . . . cum frequenti ad-e, hoc est ispissa. WILH. SALIC. chirurg. 2,2 p. 327ᶜ consyderet medicus . . . super largitate et strictura in asc-e. *v. et l. 43.*

assello (asc-, -elo), -avi, -are *vel rarius* **assellor**, -ari. **1** *intrans. i. q. alvum deicere – Stuhlgang haben:* Ps. HIPPOCR. progn. B 6 -bat (-elaverit *A.M*) valde multis assellationibus. AESCULAPIUS 5 p. 9,8 ventositatem intestinorum commovent vel -antur *melancholici.* ROGER. SALERN. chirurg. 1,273 si . . . vix -et et urinet *aegrotus.* THADD. FLORENT. cons. 44,135 -are bis in die. WILH. SALIC. chirurg. 2,1 p. 325ᴬ ut . . . patiens ascellet cum suppositorio. 2,2 p. 327ᶜ. *al.* **2** *trans. i. q. (per deiectionem) excernere – (im Stuhl) ausscheiden:* ANTIDOT. Augiens. p. 49,22 qui sanguinem -antur. ROGER. SALERN. chirurg. 2,233 pluries . . . rude -are.

assemino, -are. *in imag. i. q. seminando addere – hinzusäen:* TRACT. Ebor. I (MG Lib. Lit. III p. 648,40) seminat *Deus* verbum virginitatis angelicam vitam -antis.

***?assenesco** (ads-), -ere. *veterem fieri – altern:* FORM. Bitur. 18 p. 178,40 nihil aliud inveni, nisi honorem regalem post longo tempus adsenerae (adsenescere *ci. ed.*) significat.

***assenicus**, -a, -um. *(orig. inc., nisi cohaeret c. arab.* Sām 'Syrien' *vel turc.* sīnī 'chinesisch'; *cf. Lokotsch, Etym. Wb. der Wörter orient. Urspr. nr. 1810 et 1913)* morus -a *i. q. species quaedam mori – Art des Maulbeerbaums:* ALBERT. M. veget. 6,72 quod cassia sit cortex radicis mori -ae, quam etiam dicit esse specierum plurium *(v. notam ed.). Schneider*

***assensibilis**, -e. *patibilis – empfindungsfähig:* CONSTANT. AFRIC. theor. 3,34 p. 13bᵛ bucca *matricis* est nervosior, ut . . . delectationi esset -ior.

assensio (ads-, -tio), -onis *f.* **1** *strictius i. q. comprobatio, unanimitas – Zustimmung, Einverständnis:* **a** *gener.:* LEG. Wisig. 9,2,8 p. 373,23 ut . . . concors adque unanimis ad-o quietem plebium . . . adquirat. OTTO FRISING. gest. 2,25 p. 128,34 civibus his ex commanendi necessitudine, non ex malefaciendi -e adiuncti sumus. **b** *iur. i. q. consensus – Konsens:* **α** *c. sensu adimpletionis:* DIPL. Otton. II. 221 si piis petitionibus fidelium . . . -em praebemus. **β** *c. sensu corroborationis:* DIPL. Karoli M. 263 p. 383,7 ut, quod . . . indiciis declaratur, nostra quippe -e . . . roboretur. DIPL. Ludow. Iun. 6 auctoritas -is nostrae. *al.* **γ** *c. sensu consilii:* DIPL. Heinr. II. 277 pro . . . fidelium nostrorum rogatu et -e . . . abbaciam . . . tradidimus. **2** *latius:* **a** *iur. i. q. conventio – Vereinbarung:* ACTA imp. Böhmer 229 p. 205,16 (a. 1208) de venditione vini debet . . . institutio et -o ex concilio ecclesiae et civium fieri. **b** *natur. i. q. claritas, articulatio – Deutlichkeit, Vernehmbarkeit:* ANTIDOT. Augiens. p. 48,13 *antidotum* tumorem uve desiccat, vocis adsentionem reformat *eqs.*

assensor, -oris *m.* **1** *gener. i. qui consentit – Gleichgesinnter:* NIVARD. Ysengr. 4,603 suppetat -r, qui sicut ego omnia penset. **2** *iur. i. qui comprobat – einer der zustimmt:* DIPL. Heinr. IV. 452 p. 611,7 ipsum *(comitem)* . . . precio . . . adduxit *archiepiscopus,* ut presens laudator et -r existeret. CHART. Babenb. 84 p. 114,5 donationi . . . presentes interfuerunt -es et testes *eqs. v. et p. 1066,20.*

assensus (ads-), -us *m.* *script.:* ads-: *praevalet in schedulis nostris usque ad s. IX.ᵐᵉᵈ., postea rarescit.* adss-: DIPL. Otton. I. 410. ase-: DIPL. Karoli III. 21 p. 35,21. CHART. Brixin. 143 p. 151,31. *al. v. et p. 1055,46.* -nss(us): CHART. Brixin. 222 p. 213,8. *form. nom. sg.* -um: *l. 66.*

comprobatio, unanimitas – Zustimmung, Billigung, Einverständnis: **I** *strictius:* **A** *gener.:* LEG. Wisig. 1,1,5 *artifex legum* erit . . . ad-u civibus . . . conmunis. HROTSV. Gall. I 1,8 reor investigandum, an filia praebeat -um. THANGM. Bernw. 13 p. 764,37 -um aeque ut alii fratres domno Bernwardo . . . praebuit. HERM. IUD. conv. 11 (ed. G. Niemeyer. 1963. p. 104,9) cum . . . nullus a me eorum, que . . . dicebantur, extorqueri posset -us. OTTO FRISING. gest. 2,17 ad iniquitatis illorum -um ipsius . . . animum pecunia inclinare. *al. c. sensu exauditionis:* BEDA hist. eccl. 2,2 p. 81,25 neque precibus neque hortamentis . . . ad-um praebere. HROTSV. Dulc. 11,1 praebete -um . . . meis consiliis *eqs.* GERH. AUGUST. Udalr. I 19 p. 406,45 supplicationi -um praebens. *al. c. sensu concentus:* LIBER diurn. 85 p. 105,21 pari -u hymnum . . . cum . . . angelis . . . cum interno mentis ad-u . . . exclamare. **B** *theol.:* ALBERT. M. resurr. 69 p. 279,5 in fide . . . sunt . . . -us et cogitatio *eqs.* **C** *publ., iur., eccl. i. q. astipulatio, consensus – Einwilligung, Konsens (cf. Diefenbach, Gloss. p. 55ᵇ* -us volbort): **1** *c. sensu adimpletionis:* CHART. Bund. 70 p. 61,30 (a. 861) cuius *(abbatis)* petitione libenter ad-um prebuimus (CHART. Babenb. 18 peticionibus. *saepe).* DIPL. Karoli III. 22 p. 37,33 praecibus . . . ad-um dedimus (CHART. Tirol. 797 p. 222,3 -um precibus meis . . . negabant. *al.*). CHART. Carniol. II 8 iustis postulationibus grato concurrentes -u. CHART. Leub. 11 p. 32,19 voto -um benevolum commodavi. CHART. Pomm. B 801 benignum protestamur -um vel auditum. *al.* **2** *c. sensu corroborationis, auctoritatis:* DIPL. Loth. III. 29 p. 45,40 predecessoris . . . institutionem . . . -u quoque nostro stabilimus. OTTO FRISING. gest. 2,9ᶜᵃᵖᶦᵗ. per duos cardinales -u principis quidam episcopi depositi sunt. *al. remissius:* FORM. imp. 33ª maiestas regia canonice religioni ad-um praebet, ut *eqs.* CONC. Karol. 56ᴬ,5 illorum *(canonum)* auctoritati ad-um praebuimus, ut *eqs.* **3** *c. sensu consultationis (cf. Bresslau, Urkundenlehre. II. p. 37sqq.):* CONC. Karol. 50ᴰ,93 p. 680,8 tantae considerationis perfectio indiget ad-u . . . principum (DIPL. Loth. III. 68 p. 106,31. *al.*). DIPL. Loth. III. 3 archiepiscopi Moguntini . . . , Salzeburgensis . . . aliorumque fidelium. DIPL. Pipp. 38 p. 54,9 (spur. post s. XII.) procerum. *al.* **4** *c. sensu permissionis:* LIBER diurn. 101 p. 133,19 nostrorum *(sc. papae)* -um et . . . apostolicae autoritatis exposcitur praesidium. FORM. extrav. 1,15 non sine legitimo . . . parentum . . . -u in uxorem habere *sponsam.* DIPL. Zwent. 27 placitum habere . . . sine -u et voluntate episcopi. CHART. Raitenh. 9 p. 14,42 nullum . . . fiat ministerium sacerdotale nisi vestri *(sc. monachorum)* -us . . . approbatione. CHART. Salem. 10 Swicgerus, qui eodem prato a duce . . . beneficiatus fuerat,

ipsius ducis -u . . . concambium . . . fecit. CHART. Babenb. 139 p. 179,24 *advocati.* 199 -um . . . presenti scripto et sigillo nostro . . . protestamur. 237,5 non absolvatur *reus* absque actoris -u et voluntate. CHART. Solod. 357 edificationi . . . prebere . . . -um. *al.* **5** *c. sensu (con)cessionis:* DIPL. Loth. III. 79 p. 123,35 villas . . . comitissa -u filii . . . tradidit. CHART. Bund. 363 p. 272,32 -um prebens omnibus, que patruus suus de rebus suis ordinaverat. CHART. Solod. 260 allodium . . . de -u uxoris mee et liberorum . . . vendidi. CHART. Raitenh. 219 donavi . . . consensu et -u puerorum meorum omnium et heredum (CHART. Meckl. 2650 -u h., quod erflof . . . dicitur. *al.; de re v. Dt. Rechtswb. III. p. 58 s. v.* '*Erbenlaub*'). *al.* **6** *c. sensu coniventiae, collaudationis:* LEG. Wisig. 3,6,2 p. 167,17 communem ad-um viri . . . et mulieris sacerdos . . . agnoscat. CHART. Rhen. med. I 62 cartulam . . . firmare rogavit -u liberorum hominum et fiscalinium. COD. Lauresh. 83 p. 365,18 res . . . monasterii cum . . . abbatis totiusque . . . congregationis -u . . . concedi desiderans. DIPL. Conr. II. 47 concordi -u ac petitione . . . contectalis nostrae . . . proprietamus. DIPL. Loth. III. 59 p. 94,1 negotium, quod . . . abbatissa . . . cum -u sororum, ministerialium hominumque suorum suggerit. CHART. Monast. 11 (QuellErörtBayerGesch. N. F. 20. 1961. p. 106,41) communicato fratrum consilio et -u. CHART. Bund. 442 de -u partium . . . facta est *compositio.* CHART. episc. Halb. 425 quatinus -um facte commutationi . . . non retraheret *eques.* CHART. eccl. Erf. 149 acta sunt hec . . . in -u abbatis . . . suorumque confratrum. *saepe.* **7** *c. sensu acclamationis:* CAPIT. reg. Franc. 210,4 presbyteri . . . sibi rectorem eligant, deinde populi . . . sequatur -us. ANNAL. Quedl. a. 920 Heinricus, communi senatus ac plebis -u electus et unctus in regem. OTTO FRISING. chron. 7,22 p. 343,25 tocius Romani populi urbiumque Italiae. *al.* **8** *c. sensu recognitionis:* DIPL. Otton. I. 53 electioni illorum *(monachorum)* -us prebeatur. DIPL. Heinr. II. 366 monachis . . . salvo statu et -u pontificali . . . eligendi abbatem dedimus potestatem. GREG. VII. registr. 1,35 p. 57,4 archidiaconum . . . cleri et populi consensu, ipsius etiam . . . regis -u electum. OTTO FRISING. gest. 1,1 p. 13,28. *al.*

II *latius:* **A** *gener.:* **1** *fides – Glaube:* BEDA hist. eccl. 1,25 p. 46,9 quia *verba* nova sunt et incerta, non his possum ad-um tribuere. GODESC. SAXO theol. 18 p. 251,14 ut -um praebeas nemini . . . contra veritatem loquenti. WIDUK. gest. 3,61 quibus *(sapientioribus)* et nos fidelem -um prebemus. *al.* **2** *(concors) sententia – (übereinstimmende) Meinung:* LIBER diurn. 58 p. 47,19 in electione . . . archidiaconi omnium . . . declinavit asensus. HRABAN. epist. 18 p. 423,36 ut quasi lectorem invitum ad ipsorum traditionis ad-um pertraherem. CAPIT. reg. Franc. 289 p. 377,18 -us . . . in eo omnium fuit, ut *eqs.* NOTIT. de conv. Hatt. (MGScript. XXX p. 756,2) omnes uno -u responderunt. *al.* **3** *obsequium – Gehorsam, Folge:* CONC. Karol. 56[A],47 propriae intemperantiae -um praebens. HROTSV. Pafn. 3,7 periculosae delectationi -um praebere. RUOTG. Brun. 24 p. 25,2 cum . . . his . . . -um in sui perniciem . . . prebere respueret *gens Lotharingorum.* **B** *iur.:* **1** *favor, auxilium – Begünstigung, Mithilfe:* LEG. Wisig. 2,4,6 p. 99[B],13 qui . . . testificande prebuit falsitatis ad-um. CAPIT. reg. Franc. 102,12 non voluntas (voluntatibus *Lib. Pap.*) malorum hominum -um praebentes *iudices. al.* **2 a** *ius nominandi – Vorschlagsrecht:* DIPL. Loth. III. 131 p. 225,29 (spur. a. 1151/52) ut primus -us, prima vox . . . penes Walciodorensium constet arbitrium. **b** *libera potestas – freie Verfügung:* DIPL. Ludow. Inf. 44 p. 165,23 ut . . . familiae et clero . . . -um preberemus inter se eligendi episcopum. CHART. Bund. 202 p. 162,24 reddimus . . . basilicam . . . cum omni iure et -u ad eam pertinenti. CHART. march. Misn. III 13 nec . . . ius in . . . nemore nos tenere exquirimus et nullum -um.

assentaneus (ads-), -a, -um. **1** *adi.:* **a** *consentiens, propensus – einverstanden, zugeneigt:* BERNOLD. CONST. chron. a. 1084 p. 439,46 rex Ungarorum . . . parti catholicorum -us. HUGO FLAV. chron. 2 p. 499,51 egre videbatur -us *frater. fort. huc spectat:* EPIST. Hann. 37 p. 80,28 numquid in talibus factis . . . fuit -us ille meus digitulus *eqs. (cf. notam ed.).* **c** *sensu participationis:* EPIST. var. I 14 p. 515,31 dum mens in inquinatione carnis ad-a non sit *eqs.* **b** *congruus – entsprechend:* CHART. Naumb. 177 p. 157,35 (a. 1146) iustum est et racioni -um, ut *eqs.* **2** *subst. masc.: fautor, adiutor – Anhänger, Helfer:* COD. Udalr. 146 p. 267,7 (c. 1110) frater . . . cum suis -is audiat *eqs.* PAUL. BERNR. Greg. 75 tam . . . rex quam omnes -i sui. ANNAL. Rod. a. 1124 p. 705,8 si forte adiutores assisterent et -i.

***assentarie** *adv. adulatorie – schmeichlerisch (beistimmend):* HUGO FLAV. chron. 2 p. 486,5 noxio . . . -e gratificari.

assentatio (ads-), -onis *f.* **1** *gener.:* **a** *blandiloquium, adulatio – schmeichlerische Zustimmung, Schmeichelei:* EPIST. Heinr. IV. app. A p. 66,24 nemo . . . presbyter est, nisi qui hoc indignissima -e . . . emendicaverit. BERTH. (?) annal. a. 1077 p. 295,30 post huiusmodi mendacem -em. a. 1078 p. 306,32 promissis, -bus . . . omnes in favorem sui regis attrahere. **b** *sententia, opinio – Meinung, Ansicht:* IONAS BOB. Columb. 2,7 p. 242,7 sciscitatur, si suae *(sc. puellae)* fuerit ad-is, quod *eqs.* 2,9 p. 248,12 *(de haeresi)* ut nonnullos huius ad-is fauctores facere queat. **2** *iur.:* **a** *ambitus – Erschleichung:* CONC. Merov. p. 170,19 ut nullus miserorum rebus suis per . . . ad-e quamlibet defraudetur. CAPIT. reg. Franc. 293,22 ne . . . praeceptum regium pro quacumque ad-e fieri petat *custos ecclesiae.* **b** *permissio – Erlaubnis:* CONC. Merov. p. 148,7 si . . . presbyter aut propria contumacia aut cuiuscumque potestates ad-e . . . praesumpserit . . . ulterius resedere. **c** *placitum – Entschließung:* ORIGO Suev. 3 (ed. Hirsch, Sachsengesch. d. Widuk. p. 155) huic -i *(sc. regalis curiae)* quidam Anshelmus interat.

assentatiuncula, -ae *f. (vilis) adulatio – (niedrige) Schmeichelei:* EPIST. Ratisb. 7 p. 299,24 de . . . delatorum -is . . . leviter respondemus.

assentator (ads-), -oris *m.* **1** *adulator, laudator – Schmeichler, Lobredner:* WALTH. SPIR. Christoph. II epist. p. 10,18 nec palpitantis -is eloquio . . . opus esse videtur. GERHOH. aedif. 51 p. 1321[B] publicus absentium detractor et praesentium -r. *c. sensu suasoris (cf.* GLOSS. IV 30,1 St.-S. ad-r [ass- *c*] scuntari. *al.):* CONST. II 226 (a. 1240) nec credatis aliud -i alicui contrarium suggerenti *eqs.* **2** *fautor, adiutor – Anhänger, Helfer (cf.* GLOSS. I 40,8 St.-S. ad-r gihangando limendo): BERTH. (?) annal. a. 1076 p. 286,15 rex cum suis -bus. a. 1077 p. 305,37 Heinrici . . . morigeri et -es fuerant *Mediolanenses.* ANNAL. Pegav. a. 1120 rex cum suae partis -bus. *remissius:* TRAD. Altah. sup. 57 (Mon. Boica XII p. 42,16; a. 1115/37) propter -es et dissentatores iusticie.

***assentatorius,** -a, -um. *adulatorius – schmeichlerisch:* BERTH. (?) annal. a. 1077 p. 296,4 sermone -o . . . praecontionatus.

adv. **assentatorie.** *adulatorie – in schmeichelnder Weise:* BERTH. (?) annal. a. 1077 p. 295,29 ipsum *(Heinricum)* in regni fasces dignissimum -ę satis idoneavit *patriarcha.*

assentatrix, -icis *f. adulatrix – Schmeichlerin:* ALDH. ad Acirc. 126 dispondeo mancipantur . . . -x *eqs. (cf. Prosp. epigr. 88,1).*

***assentatus,** -us *m.* **1** *gener.:* **a** *adulatio – Schmeichelei:* RATHER. phren. 11 p. 378[B] cuius *(amici)* . . . cuncto saeculo sapientia Gnatonico cernitur quodam -u. **b** *applausus – Beifall:* HEIRIC. Germ. I 3,465 procedunt . . . hostes pluribus obsequiis -uque suorum. **2** *iur. i. q. consensus – Zustimmung, Konsens:* CHART. Westph. I 87,2 (a. 1015) cum -u suorum fratrum . . . predia . . . tradidit. 87,25 matris. VITA Meinw. 44 heredis.

***assentia** *v.* *aisentia.

***assentimentum,** -i *n. comprobatio – Zustimmung:* CHART. Ital. Ficker 196[A],1 p. 242,40 (a. 1197/98) nec erimus in consilio . . . seu ordinamento vel -o, quod rumpatur *concordia.*

assentio (ads-, -cio), -sensi, -sensum, -ire *vel rarius* **assentior,** -sensus sum, -iri. *script.:* ads-: *praevalet in*

schedulis nostris usque ad s. IX.med., postea rarescit. ase-: *l. 22. form. perf.* -tiv(i): Dipl. Otton. I. 131. *trans.: l. 6.24.35.44. al.*

comprobare, astipulari, idem sentire – zustimmen, billigen, einverstanden sein: **I** *strictius:* **A** *gener.:* Eigil Sturm. 6 p. 368,28 quod vir Dei . . . ad-sit. Ruotg. Brun. 48 -erunt . . . omnes ad omnia. Helm. chron. 38 p. 75,10 absit . . . iniuria, ut . . . facto huic -amus (-amur *var. l.*). *al. absol.:* Hrotsv. Gall. I 9,4 -o. *c. acc. c. inf.:* Rimb. Anscar. 27 p. 58,27 quare servos eius *(Dei)* nobiscum manere non . . . -amus? *c. sensu exaudiendi:* Beda hist. eccl. 2,5 p. 91, 26 si non vis ad-ire nobis in tam facili causa. Einh. Karol. 11 ad defectionem nemini suadenti ad-ire (-iri *var. l.*). *al.* **B** *theol.:* Albert. M. sacram. 82 p. 58,75 cum . . . fidei sit -ire credito propter se. **C** *iur., publ., eccl. i. q. astipulari, consensum dare – einwilligen, Konsens geben (cf. Diefenbach, Gloss. p. 55b* -ire volborden): **1** *c. sensu adimplendi:* Dipl. Karoli III. 85 p. 137,30 cuius petitioni libenter -entes . . . iussimus (Dipl. Heinr. II. 107 p. 132,27. *al.*). Dipl. Heinr. II. 366 cuius *(episcopi)* fidei oculate merito -cientes . . . confirmavimus. **2** *c. sensu corroborandi, sanciendi:* Dipl. Merov. I 77 p. 69,6 asenciente . . . Grimoaldo maiorem domus . . . visi fuerunt decrevissi. Capit. reg. Franc. 263,4 hoc vobis ad-ire non contradicit *rex.* Conc. Karol. 61 p. 792,29 Drogo episcopus ad-si. **3** *c. sensu consilium dandi:* Dipl. Loth. III. 6 p. 8,24 causam . . . principibus -entibus . . . discussam. **4** *c. sensu permittendi:* Chart. Raitenh. 20 p. 23,3 (a. 1165) quod *(allodium)* Rafoldus . . . ducis ministerialis . . . -ente duce . . . donavit (Trad. Salisb. II 221a m. . . . -ente nutu . . . comitis . . . delegavit). Chart. Babenb. 182 p. 249,1. **5** *c. sensu (con)cedendi:* Dipl. Heinr. II. 80 -ciente omni populo eiusdem saltus . . . usum habente. Chart. Raitenh. 137 aliisque fratribus . . . pio favore -entibus. *al. remissius:* Transl. Viti 3 p. 31,11 utrum pater et reliqui consanguinei hoc -ire vellent. **6** *c. sensu conivendi, collaudandi:* Conc. Karol. 61,2 p. 802,35 universo benigno ad-ente conventu . . . offerre munus. Trad. Frising. 1436b p. 289,35 cunctis . . . clericis atque laicis . . . -endo et consiliando votum commune prebentibus. Cod. Thietm. praef. p. 211,9 conplacitationes . . . populo ad-ente peractas. Chart. Raitenh. 23 pactionem . . . abbas . . . -ente tota congregatione sua ratam esse . . . statuit. *al.* **7** *c. sensu recognoscendi:* Conc. Merov. p. 200,30 ut . . . non alius subrogetur *(episcopus)* nisi . . . quem . . . conprovincialium voluntas ad-erit. Dipl. Ludow. Germ. 72 quod et rex ita definivit esse et missi inevitabili -erunt iusticia. **8** *c. sensu confitendi:* Ord. coron. imp. 14,14 p. 39,14 -o et ita credo. *ibid. iterum.*

II *latius:* **A** *sentire – empfinden:* Ermenr. Sval. praef. 3 p. 155,42 -si non quantus es, sed . . . quia . . . vir sapiens habearis. **B** *oboedire, obsequi – folgen, willfahren:* Convers. Afrae 7 demon ad-sit et occidit draconem. Cod. Odalb. praef. p. 63,11 archiepiscopus . . . consultui . . . fidelium . . . -ens. Thietm. chron. 5,10 voluntati. Ioh. Mett. Ioh. 117 ita -sus imperatori . . ., Iohannes dirigitur. *al. confidere, adhaerere – sich verlassen auf, anhängen:* Einh. Karol. 8 p. 11,27 nec in prosperis . . . fortunae ad-iri solebat. Gesta Trev. cont. I 11 p. 184,20 symoniacae parti. **C** *subsequi, se applicare – nachgeben, sich anpassen:* Frid. II. Imp. art. ven. 2 p. 200,5sq. falconarius debet -ire falconi cum manu portante ipsum, quam manum lassam et -entem falconi teneat. p. 203,10. **D** *adulari – schmeicheln:* Gloss. III 311,50 St.-S. -or adulor i. slithelon. 329,21 -or smeichen.

***assentisco,** -ere. *exaudire – Gehör geben:* Hariulf. chron. 3,19 p. 137,15 *rex* nati postulatis -ens.

1. assento, -avi, -atum, -are *vel* **assentor,** -atus sum, -ari. *script.:* asc-: *l. 72.* ase-: *p. 1058,3.*

1 *gener. i. q. adulari, obsequi – schmeicheln, willfährig sein:* Lamb. Hersf. annal. a. 1067 cui *(regi)* . . . fuerat familiarissime -tus *episcopus.* **2** *iur. et publ.:* **a** *comprobare – billigen:* Chart. Eichst. 36 p. 73,1 (a. 1222) qui *(custos ecclesiae)* potestatem habeat ibi -andi et dissentandi. Hist. Mett. (MGScript. XXIV p. 534,23) istud ascentaverunt . . . secundum tenorem istius littere. **b** *assignare, tradere – überlassen, übereignen:* Chart. Carinth. IV 2742 p. 559,29 (a. 1261) asentare mansum . . . ad habendum.

adi. **assentans,** -antis. *obsequiosus – gehorsam:* Chart. march. Misn. II 55 p. 48,19 (spur. s. XII.med.) episcopus . . . sanctimoniales . . . sue -es voluntati retinuit.

subst. **assentans,** -antis *m. qui comprobat, suffragator – Zustimmender, Wähler:* Ruotg. Brun. 17 ibi *(sc. in concilio)* varius altrinsecus -ium favor. *Pape*

2. assento *v.* absento.

***assepello** (ads-), -ire. *sepelire – bestatten:* Vita Gunth. erem. 13 in monasterio Brewnovensi . . ., ubi ipse . . . ad-endum esse in spiritu praedicebat.

assequela, -ae *f. obtemperatio, obsequium – Folgsamkeit, Unterordnung:* Wolfher. Godeh. I 2 p. 171,12 puer . . . -ae tenellam adeo subdidit mentem, ut *eqs.* 6 p. 172,30 devotionem ac -am humiliter exhibere.

assequor (ads-), -secutus sum, -i. *script.:* ads-: *praevalet in schedulis nostris usque ad s. IX.in., postea rarissime invenitur.* ase-: *l. 62.* -quutus: *l. 41. sensu pass.: l. 59.62. 65. struct.: acc.: passim. dat.: l. 44.46sq. p. 1059,5.* in: *l. 53.*

I *proprie:* **A** *strictius i. q. subsequi – folgen:* **1** *local.:* Arbeo Emm. 10 in cuius *(pontificis)* comitatu clericorum cautela ad-ta est. Waltharius 457 hunc *(viatorem)* . . . -itur . . . puella. **2** *temp.:* Liber diurn. 84 p. 98,16 haec . . . consilia quattuor . . . quintum concilium . . . ad-tum est. Beda temp. rat. 53,28 annus quisque circuli decemnovenalis huius caput ad-atur. *de mortuis:* Thietm. chron. 7,33 p. 438,37 genitrix . . . tibi indixit . . . eam -turum. **3** *iur.:* Leg. Wisig. 4,5,7 p. 206,3 inferioris parentis ad-ens sexum . . . ecclesiastice servituti addicitur. **B** *latius:* **1** *observare, obsequi, obtemperare – befolgen, Folge leisten, gehorchen:* Liber diurn. 84 p. 100,5 cuius *(papae)* venerabilem tomum celebriter -entes. Form. Augiens. C 4 p. 366,17 eius *(Dei)* ad-i mandata (Vita Bonif. II 9 p. 100,17). Dipl. Otton. III. 279 p. 704,13 abbas . . . digno famulatu nostrum est -tus imperium. **2** *consectari, aemulari – nachstreben, nacheifern:* Cod. Odalb. praef. p. 63,8 Odalbertus . . . actus et mores precessorum suorum . . . archiepiscoporum ad-tus. Thietm. chron. 4,75 p. 218,11 neque memoriam eorum *(procerum)* . . . -quutus *sum.* **3** *philos. i. q. appertinere, cohaerendo exsistere – (zu)gehören, im Zusammenhang (mit etwas) auftreten:* Albert. M. pol. 6,1[1] p. 562b,2 propria, quae -untur (*p. 1317a,30* ἀκολουθοῦντα) democratiis . . ., faciunt alias et alias democratias (p. 562b,27. *cf.* p. 562a,45 politiae. *v. et p. 1059,5*). p. 562b,8sq. quia huic . . . aristocratiae -untur pauciora, huic . . . plura -untur (*p. 1317a,32* ἀκολουθήσει), huic . . . omnia (*cf.* p. 562b,33sq.36).

II *translate:* **A** *adipisci, acquirere, accipere – erlangen, erreichen, erwerben, erhalten:* **1** *obi. res corpor. (usu iur. et publ.):* Leg. Wisig. 4,2,17 p. 185,9 ut successoris . . . persona . . . ad-atur . . . terram. 4,2,18tit. hereditatem. Trad. Frising. 166a p. 162,24 credidi hoc me in proprietatem meam ad-i non posse. Form. imp. 33 p. 312,13 peculiare, quod . . . abhinc ad-i poterit. Albert. Aquens. hist. 10,56 supra centum milia bisantiorum a nobis -i. Chart. civ. Erf. 81 p. 42,38 cum ceteris bonis, que . . . fuerint -ti. Chart. episc. Halb. 681 p. 17,20 mansos . . . a suis progenitoribus iure hereditario -tos. *al.* **2** *obi. res incorpor.:* Leg. Wisig. 4,2,17 p. 185,12 ad-itur ille vitalia. 9,1,16 p. 361,29 baptismi gratiam. Liutg. Greg. 1 spiritalem nobilitatem et prudentiam -tus est a . . . Bonifatio. Form. epist. V 4 p. 532,3 cum cordis asecuta puritate. Chart. Rhen. med. I 58 p. 65,5 qui divini vel humani iuris scientiam sunt -ti. Einh. epist. 57 p. 138,17 quibus *(rebus)* munditia cordis corporisque . . . -itur. Notker. Balb. gest. 1,26 p. 35,16 ut . . . nomen quoque imperatoris . . . apostolica auctoritate . . . -retur. Wipo gest. 10 p. 32,15 nihil nisi calamitatem futuram -ti sunt. *al.* **B** *conquirere – aufbringen:* Albert. Aquens. hist. 10,53 cives . . . nequaquam -i tantam se posse pecuniam asserentes. **C** *aequare – gleichkommen:* Thietm. chron. 8,11 heu mihi . . ., hos . . . fratres qui in nullo umquam -tus fui.

[Zwimpfer]

subst. **assequens**, -entis. **1** *masc. plur.: sequela – Gefolge:* ARBEO Emm. 16 statim ad-bus praecepit. **2** *neutr. plur. usu philos.: quae appertinent, cohaerendo exsistunt – etwas Zugehöriges, verbundene Erscheinungen:* ALBERT. M. pol. 6,1[g] p. 561[b],40 quae videntur de 'democratiis assequi', id est -ia. 6,1[i] p. 562[b],36 '-ia' vocat sicut electiones ephororum *eqs.* (*cf.* p. 562[b],40).

asser, -eris *m. (?n.: l. 9) form.: nom. sg.:* -ris: *l. 11.* -um (-om): GLOSS. III 266,49 St.-S. -um (-om *b*). 294,34.

I *tabula lignea – Brett, Bohle (cf.* GLOSS. III 224,40 St.-S. -r brêt. 648,35 -ris vel tegula lattun. IV 181,63 -r palus fustis vel lade. *v. et l. 43): A gener.:* RUD. TRUD. (?) gest. 9,33 p. 291,43 superiores *stationes turris* grossis trabibus ligneis -bus superpositis conserte. GUIM. poss. (MGScript. XIII p. 713,47) sub -e, qui in transversum aque iacebat. THEOPH. sched. 3,84 p. 152[a],25 Th. fiunt . . . duo -es . . . aequales. *al.* TRANSL. Modo. 27 duos -es . . . in fronte arcae reperit. TRACT. de chirurg. p. 145,28 foliculus *testiculorum* ita consutus supra -em ponatur. CHART. Turic. 1084 p. 177,17 pro tribus -bus censualibus, qui wulgo schlespriter dicuntur. ALBERT. M. animal. 4,80 percutiunt *piscatores* -es et faciunt sonos terrentes pisces. CHART. Friburg. 253 p. 226,20 alveolos . . . -bus seu clausuris ligneis . . . obstruant. *al. per compar.:* ALBERT. M. animal. 2,23 stipes autem cornu equicervi est latus et tenuis sicut -r et in fine huius -is *('Schaufel')* . . . eicit ramos (*cf.* 2,33). veget. 6,179 *(de foliorum petiolis)* habet . . . palma lignum . . . quasi ex -bus compositum et in -es in extremitate divisum. **B** *spec.:* **1** *tabula, in qua ponitur situla salis – Brett unter dem (Salz-)Schöpfeimer (sc. de iure particulari salis hauriendi; cf. F. V. Zillner, MittGesSalzburgLandesk. 20. 1880. p. 11):* CHART. Stir. I 342 p. 330,18 (a. 1151) tria . . . quartalia et plus melioris saline in duobus -bus fontis salinarii apud Halle . . . ad eandem salinam pertinentibus (*cf.* 351 p. 340,3). CHART. Sanzenon. 14 (Mon. Boica III p. 546,10sqq.) ut in fonte salis retractis . . . inferioribus -bus . . . locus fieret ad ponendum novum -em, quem Hallenses vocant werchpret (*cf.* p. 546,15. CHART. Heinr. Leon. 93 p. 143,2). *v. et p. 1079,12sqq. latius i. q. fons salinarius, puteus – (Salzschöpf-)Brunnen, Püte:* CHART. Raitenh. 39 p. 37,26 (a. 1180/90) in Hallensi salina in -e, qui dicitur Cholnaer. **2** *patella (lignea) – (Holz-)Platte, Teller:* IOCALIS 678 ardea . . . modicum capit -e victum. **3** *scandula – Holzziegel, Schindel (cf.* GLOSS. III 350,15 St.-S. -r bret vel scendela. *v. et p. 1053,33):* FOLCUIN. Lob. 29 p. 70,41 hoc *obambulatorium episcopus* . . . -bus (assilibus *1*) cum ferreis clavis texit. CHART. Rhen. med. II app. 15 p. 417,42 quilibet solvit . . . x den. et obolum pro -bus. **4** *cooperculum libri, alapa – Buchdeckel (cf. Wattenbach, Schriftwesen. p. 293. 395sqq.):* CATAL. biblioth. Lehm. I 21 p. 92,13 (c. s. XIII.) in passionario sine -bus (*cf.* p. 92,31). **5** *obturamentum (lagoenae) – Verschluß, Pfropfen (eines Weingefäßes):* ALBERT. M. animal. 8,132 super quem *(nidum formicarum)* si novi -es lagenarum fricentur et ponantur. **6** *chirurg. i. q. canaliculus – Schiene:* WILH. CONG. chirurg. 939 fiant fortes percussiones super plantam pedis cum -e. **7** *anat.* -r pectoris *i. q. os pectorale – Brustbein:* ALBERT. M. animal. 1,276 os unum latum, quod vocatur -r pectoris (*cf.* 1,278 p. 98,26.29).

II *trabs, cantherius, contignatio – Balken, Sparren, Dachgebälk (cf.* GLOSS. II 378,36 St.-S. -r latta in tecto. III 665,53 -es rauin super tolum in transversum. IV 344,3 -r pars tabulati rauin sparri id est templaris): LEX Baiuv. 10,14 -es, laterculi, axes *(cf. H. Dölling, Haus u. Hof in westgerm. Volksrechten. 1958. p. 23).* EGBERT. fec. rat. 1,162 hoc facit ingenium, nequeunt quod vectis et -r. RAGIMB. epist. 6 p. 531,2 in laterculorum vel -um cuneorumque soliditate. CARM. Bur. B 133,21 nullus te passer fugiat, licet hunc tegat -r. MIRAC. Adalb. Wirz. 10 p. 60,16 parietes cubiculi . . ., tigna, -es, tegulas avicule teterrime . . . operuerant. CHART. Tirol. 1100 p. 142, 16 quod . . . nullus accipiat . . . arbores, -es et tramites pontis Ysarci. *ibid. al.*

III *palus – Pfahl (cf. supra l. 11):* CHART. Helv. arb. 112 p. 175,25sq. (a. 1270) aliud *chafallum* munitum de -bus et aliud . . . bene munitum umdique de -bus. *de signo terminali:* TRAD. Frising. 400[b] p. 343,36 (a. 819) vestituram . . . pro uno -e suscepit *(antea:* penes una columna). *fustis – Knüppel:* NIVARD. Ysengr. 1,1058 cadens in pulvinaria magnus -r.

1. assero (ads-), -serui, -sertum, -ere. *script.:* ads-: *occurrit crebro in schedulis nostris usque ad s. IX.[in.], postea rarescit.* ase-: *p. 1061,1.13. form.: inf.* -ire: *l. 35. ?ind. praes.:* -es: *l. 37.* -int: DIPL. Merov. I 32 p. 31,25. *?ind. perf.* -rimus: *l. 27. depon.: p. 1061,1.*

I *de actione adiungendi, attrahendi sim. (plerumque usu iur.):* **A** *(in libertatem) vindicare, (liberum) dicere – (in Freiheit) setzen, (für frei) erklären lassen:* LAMB. HERSF. annal. a. 1073 p. 155,18 liberos . . . nostra vel morte vel victoria in libertatem -emus ([*cf. Liv. 8,5,4*]. a. 1075 p. 248, 10 alius quidam ex ministris eius . . . se . . . in l. violento quodam iure fori . . . -uit). **B** *tutari, servare – in Schutz nehmen, sicher stellen, retten:* LAMB. HERSF. annal. a. 1073 p. 150,12 ad -endam libertatem patriae legesque tuendas. a. 1076 p. 271,27 se *(sc. ducem)* . . . libere deinceps causam gentis suae . . . armis et opibus -turum. **C** *committere, tradere – überlassen, übergeben:* TRAD. Frising. 14[b] p. 42,30 (a. 759) ut eum sibi tempus ad serviendum cammiedibus de episcopo -at. CHART. Rapp. I 82 (a. 1250) quas *(marchatas)* ego debeo sibi *(sc. duci)* infra annum -ere. *(litteris) mandare – (schriftlich) niederlegen, ausführen:* HUGEB. Wynneb. 2 p. 108,1 sicut alibi in alio scripulis ordine -imus (-uimus *var. l.*). **D** *vindicare – beanspruchen:* CHART. Austr. sup. II 330 (c. 1200) ut nunquam . . . aliqua impetitione seu qualibet alia -endi occasione super predictis bonis nos . . . presumat *Heinricus* . . . impetere. *remissius i. q. asciscere – anerkennen:* WALTH. SPIR. Christoph. II 1,102 Lucanum veteres non -uere poęte. **E** *de litteris testimonialibus i. q. (in iudicio) procurare, proferre – als Vertreter (vor Gericht) vorlegen:* FORM. Arvern. 2[b] *(de mandato)* ut . . . ad vobis asserire (arseri *cod.; cf. notam ed.*) deberim. *ibid.:* hec mandatum, ⟨quod⟩ ad-es. CHART. Rhen. med. I 42 p. 49,20 epistola, quem frater . . . ad-it, . . . amanuensis pro ad recitandum accipiat. **F** *(exemplum, testimonium) afferre – (das Beispiel, Zeugnis) anführen:* GODESC. SAXO gramm. 2 p. 458,8 ut -uisse meministi Servium commentantem: 'insigne decorum'. ADAM gest. 1,51 sanctitati eius testimonium -it veterum traditio, quae narrat *eqs.*

II *de actione dicendi sim. i. q. affirmare, confirmare – behaupten, versichern (cf.* GLOSS. IV 4,34 St.-S. ad-it qhuidit festinot): **A** *strictius:* **1** *in univ.:* **a** *absol.:* GODESC. SAXO gramm. 1 p. 396,12 non -enti, sed conicienti mihi videtur. THIETM. chron. 1,3 ut incolae pro vero -unt. 4,69 sicut hii . . . -unt. *al.* **b** *c. acc. c. inf. vel acc. dupl.:* WALAHFR. Wett. 803 comitem . . . angelus -uit requiem captasse beatam. ADAM gest. 3,46 p. 190,6 secreto quibusdam -ens . . . se audisse quasi vocem. EKKEH. URAUG. chron. a. 1072 quidam . . . Annonem . . . coniurationis eiusdem conscium -unt. *saepe.* **c** *pendet* quod: RIMB. Anscar. 36 p. 71,21 -ens *episcopus,* quod eos ad Dei . . . servitium nutrire disposuerit. **d** *coni.:* REGINO chron. a. 874 p. 109,6 -ens, nisi manendi licentiam daret, nequaquam illi fidelis in reliquum foret (*cf.* THIETM. chron. 7,29). **e** *struct. mixt.:* AGNELL. lib. pont. 121 p. 358,25 -bant se valde afflicti esse. 157 p. 379,18 papa . . . -uit se . . . orarium a collo eius evelleret. **2** *iur.:* **a** *allegationem vel sententiam promere, contendere – (die Behauptung) vorbringen, den Standpunkt vertreten, geltend machen:* **α** *de possessionibus sim.:* LEG. Wisig. 3,6,2 p. 168,12 maternam vocem ad-ere. LEX Baiuv. 16,14 similiter de iumentis vel huiusmodi quae fuerint ad-ere. CHART. Heinr. Leon. 106 p. 163,5 illi e contrario -bant veritatem rei. CONR. FAB. Gall. 11 p. 159,3 partibus inter se utrisque aliud et aliud inter pro sue libitu consciencie -entibus. CHART. Helv. arb. 122 p. 187,16sqq. certam, ut -bant, debitam . . . petebant portionem, contra quod . . . comitissa . . . certas, ut -bat, defensiones legitimas proponebat. *al.* **c** *(acc. c.) inf. vel acc. dupl.:* LEX Baiuv. 12,8 alter . . . suum *locum* . . . semper

fuisse usque in praesens -itur (aseritur, -it *var. l.*). CHART. Friburg. 38 p. 23,6 eo quod heredem se bonorum eorundem -ret. CHART. Helv. arb. 125 p. 195,9 in quibus *(bonis)* certam et debitam -bamus h⟨abe⟩re porcionem. 141 p. 219,26sq. que omnia . . . capitulum -bat sibi fore legata . . . Rodulpho -ente se ad prestationem . . . non teneri (*item* 142 p. 221,9sq.). CONST. III 28 p. 29,37 licet *bona* sint vel -antur imperialia. *al. pendet* quod: DIPL. Merov. I 77 p. 68,35 ad-bant adversus agentes . . ., eu quod . . . Chlodovius . . . seu et . . . Childericus . . . teleneu . . . concessissent (*cf.* 35 p. 33,19.37. 73 p. 65,8). DIPL. Karoli III. 26 p. 44,15 -ens, quod abbas . . . emerit res. CHART. Helv. arb. 147 p. 228,19. quasi: DIPL. Merov. I 77 p. 68,50 aserebant econtra agentes . . ., quase de longo tempore talis consuetudo fuissit. qualiter: DIPL. Karoli III. 35 p. 59,29 ad-ens, qualiter ipsas res . . . possesse fuissent. **β** *de variis causis: c. acc. c. inf.:* DIPL. Merov. I 81 p. 72,23 *(de immunitate)* hoc usque nunc inviolabiliter ad-it esse conservatum. LEG. Wisig. 2,2,9 p. 86,4 cuiuscumque servus cum quolibet se ad-uerit . . . habere negotium. CHART. Helv. arb. 160 p. 246,6 -bat . . . Iacobum nullum ius h⟨abe⟩re. *al. pendet* quod: CHART. episc. Hild. I 539 (a. 1198) -ens, quod contra te . . . non fuerat sententia proferenda. CHART. eccl. Erf. 366 p. 216,28 in iudicio coram nobis -ens, quod personam . . . capitulum presentare . . . deberet. CHART. Helv. arb. 147 p. 228,23. CHART. Turic. 1764 p. 113,17sqq. -uit, quod . . . cappella per se stare deberet . . ., rector ecclesie in Hônke -uit, quod eadem . . . ecclesie . . . subesse deberet. *al.* **b** *(causam) agere – (die Sache) verfechten:* LEG. Wisig. 2,3,9 si potens . . . causam habuerit et per se -ere noluerit. **c** *asseverare – beteuern:* CONC. Merov. p. 24,1 innocentem se ad-ens. DIPL. Karoli III. app. 1 p. 331,7 quem -bat nostrae fidelitati satis esse devotum. THANGM. Bernw. 33 iusticiam . . . se illi facturum -it. CHART. Naumb. 169 vestra auctoritate, ut -it, . . . cęllam . . . machinari destinat. **d** *attestari – bezeugen:* DIPL. Merov. I 32 p. 31,25 villas ipsas ipsi matrigolariae . . . -int possedire. FORM. imp. 46 p. 322,8 qui *(testes)* hoc . . . veraciter ad-ere potuissent (CHART. Heinr. Leon. 125 p. 182,1). DIPL. Otton. I. 375 p. 515, 24 os (*i.* hos) esse fines dico et -o (CHART. Helv. arb. 107 p. 167,30sqq. 135 p. 208,37. CHART. Raitenh. 337 p. 270,42). **e** *praestare – beweisen, glaubhaft machen:* LAMB. HERSF. annal. a. 1075 p. 212,13 ut . . . innocentiam suam -rent (p. 236,1. a. 1077 p. 294,14). **f** *approbare, corroborare – billigen, bestätigen:* DIPL. Otton. III. 266 p. 683,19 ra⟨ta⟩m peti⟨ti⟩onem famulorum Dei -entes. **3** *(affirmando) docere – (behauptend) die Lehre vertreten, lehren:* CONC. Merov. p. 47,5 si quis soli Adae praevaricationem suam, non et eius propagini ad-it nocuisse (*cf.* p. 48,21). LIBER diurn. 84 p. 101, 8 qui *(haeretici)* unam execrabiliter -bant voluntatem . . . in Christo. HRABAN. epist. 29 p. 447,1 Isidorus . . . sic legitime conubia coniungenda -uit. THIETM. chron. 7,37 ut astrologi -unt. OTTO FRISING. gest. 1,52 p. 75,6 quod videlicet -ret divinam essentiam non esse Deum. *al. imponere – weismachen:* ALDH. virg. I 21 p. 252,5 quamvis . . . Iudeorum garrulitas . . . deleramenta confingat -ens . . . eosdem *(tres pueros)* . . . spadones extitisse. **4** *demonstrare, manifestare – erweisen, (deutlich) zeigen:* GODESC. SAXO theol. 21 p. 293,1 ad istud -endum fateatur favere sibi illud ex Genesi *eqs.* THIETM. chron. 4,15 sicut Macrobius testatur caeterique sapientes fieri -unt. 8,30 sicut vetustas -it. **5** *fateri, confiteri – bekennen, gestehen:* WALAHFR. Mamm. 16,15 quem verbo vitaque Deum colis, -is, oras. GODESC. SAXO conf. p. 68,8 quemadmodum Augustinus tuus *(sc. Dei)* fideliter credit et fidenter -it: 'bonus es *eqs.*' *pendet* quod: GODESC. SAXO theol. 10 p. 214,13 procul dubio fatetur incunctanter et laetus -it *Christus*, quod omnes . . . redemptor pius redemerit. 12 p. 229,4. 18 p. 249,13. 23 p. 324,9. **B** *latius:* **1** *declarare, appellare, dicere – erklären, nennen, sagen* (*cf.* GLOSS. IV 232,13 St.-S. -o ih sage): **a** *absol.:* EIGIL Sturm. 12 qui *(locus)*, ut ad-is, Eihloha nuncupatur (HROTSV. Cal. 5,2. OTTO FRISING. gest. 1,70 p. 98,24. *al.*). **b** *c. acc.:* ALDH. ad Acirc. 10 p. 89,27 quod nequaquam in praedicto loco ad-i potest. CONR. MUR. clip. 44 si verum . . . -o de re. **c** *c. acc. c. inf. vel acc. dupl.:* HRABAN. epist. 37 p. 473,31 sub quo numero vetus testamentum . . . Hieronimus complexum se -uit. AGIUS epic. Hath. 214 speculatio horum, quae vestris oculis opposita -itis. THANGM. Bernw. 54 iustum esse -ens. OTTO FRISING. chron. 1,19 p. 54,7 quid . . . aliud quam fugiendum esse . . . -uerim? CHART. Worm. 159 p. 120,11 episcopus mendaces -uit recitatores talium. *al.* -unt *i. q. dicunt, ferunt – man sagt, (es) soll:* ADAM gest. 2,6 alios fratrum . . . maioribus -unt cathedris intronizatos. **d** -itur *c. nom. c. inf. vel nom. dupl. i. q. dicitur, traditur, fertur – man sagt, es wird überliefert, (es) soll:* AGNELL. lib. pont. 15 p. 284,30 tanta . . . illius sanctitas fuisse -itur. HROTSV. Sap. 3,12 quare duodenarius . . . superfluus esse -itur? ADAM gest. 2,49 metropolitanus -itur . . . ecclesiam fecisse novam. OTTO FRISING. gest. 1,61 p. 88,3 in quem *(David)* spiritus Domini directus -itur. *al.* **2** *philos. de verborum sensu i. q. enuntiare – aussagen:* OTTO FRISING. gest. 1,65 p. 92,14 quod alteri speciei bonum, alteri -itur malum (*cf.* p. 92,9. 2,25 p. 129,19). **3** *alloqui, inclamare – anreden, anrufen:* FABULAR. MIN. 8,5 qui *(servus)* simplex dominum sic -it: 'ecce *eqs.*' **4** *narrare, referre – erzählen, berichten:* TRAD. Frising. 197 p. 189,23 (a. 804) iuxta auditum et dicta multorum hominum, qui illud ad-bant. AGNELL. lib. pont. 73 -unt nonnulli, quod . . . archiergatum . . . pontifex interrogavit. 77 p. 330,6 ut -unt quidam. THIETM. chron. 6,33 p. 314,2 regi . . . de Liuticis et ab hiis, qui a civitate . . . missi fuerant, . . . Bolizlavum multa sibi contraria molyri cupientem -bant (-batur CHRON. Thietm.). *al.* **5** *adnuntiare – ankündigen:* RIMB. Anscar. 41 p. 76,12 -ens nihil se eodem die gustaturum. **6** *interpretari – deuten:* VITA Bonif. II 2 p. 94,22 somnium eis -ens dixit: 'maior est *eqs.*' **7** *significare – (damit) meinen:* WALTHARIUS 264 tunicam . . ., trilicem -o loricam.

subst. **assertum**, -i *n. testimonium – Zeugnis:* RATHER. epist. 16 p. 89,25 contra -um illius *(Christi)*. p. 90,20 cum vero scripturarum ubique taciturnitatis vituperetur -o (*cf.* p. 105,29).

2. assero *v.* serus.

***assertatio** (ase-, -cio), -onis *f.* **1** *iur. i. q. approbatio – Bestätigung:* CHART. s. Viti 15 (QuellErörtBayerGesch. N. F. XV p. 18,17; a. 1277) secundum -cionem (-ticionem *A*) istorum duorum *virorum* et evidenciam debitam. **2** *pollicitatio – Versprechung:* ALBERT. METT. episc. Mett. 1 p. 699, 37 regis . . . -bus (ase- *cod.*) seductus paene obliviscitur sui.

assertio (ads-, -cio), -onis *f. script.:* ads-: *occurrit crebro in schedulis nostris usque ad s. IX.in.-, postea rarescit.* -ctio: *p. 1064,18.*

I *de actione adiungendi, attrahendi sim.:* **A** *iur. i. q. vindicatio – Anspruch, Ansprache:* WIBALD. epist. 294 p. 421,7 absque ulla iuris -e. CHART. Carinth. V 173 p. 118,19sqq. omnem hereditatem . . . et -cionem super homines et bona . . . comitissa dabit sorori . . . hereditati ac -cioni penitus renunciando. **B** *de exemplis adhibitis i. q. assumptio, prolatio – Heranziehung, Anführung:* WILLIB. Bonif. 3 p. 12,14 sollertissima parabularum ad-e.

II *de actione dicendi sim. i. q. affirmatio, confirmatio – Behauptung, Versicherung:* **A** *strictius:* **1** *in univ.:* ALDH. epist. 4 p. 482,24 grandiloquis -bus contestantur. virg. I 57 p. 317,8 non nostris -bus, sed scripturae astipulationibus. PAUL. DIAC. Lang. 1,11 ut . . . huic ad-i fidem facerent. 1,15 p. 62,16 huius -is series minus veritate subnixa est. OTTO FRISING. gest. 2,13 p. 115,19 in argumentum suae -is inducentes. **2** *iur.:* **a** *allegatio, sententia, contentio – (vor einem Richter vorgebrachte) Erklärung, Verfechtung, das Geltendmachen:* **α** *de possessionibus sim.:* CHART. Basil. C I 71 p. 51,34sqq. (a. 1202) socru . . . litteras sue -is seriem continentes . . . in medium proferente . . . nurus . . . socrus -cionem falsam probare contendebat (*cf.* p. 52,8). CHART. civ. Erf. 284 p. 181,39 ex parcium -cione. **β** *de variis causis:* CONC. Merov. p. 116,21 quod . . . facinus . . . episcopus . . . se etiam veredica ad-e audisse perdocuit. LEG. Wisig. 3,6,2

p. 168,25 si . . . filiorum . . . ad-e tale nefas fuerit conprobatum. REGINO chron. a. 865 p. 83,17 nec repulsa nec admissa eorum -e. DIPL. Otton. I. 405 p. 552,7 omnia . . . firmis -bus vera esse clarverunt. EPIST. Ratisb. app. 5 p. 376,14 ut omnis illa controversia non ex communibus vel propriis -bus . . . constaret. CONR. MUR. summ. 7 p. 480,21 ex publica partium -e. *al.* **b** *asseveratio – Beteuerung:* LAMB. HERSF. annal. a. 1077 p. 294,19 servaturum se omnia quam sanctissimis poterat -bus promittebat *rex.* **c** *testificatio – Bezeugung:* DIPL. Karoli M. 306 p. 462,42 (spur. s. XI./XII.) iuxta -em honestorum virorum. TRAD. Patav. 178 hoc . . . verissima -e testes adprobant. CHART. archiep. Magd. 264 p. 333,42 legitimis -bus ostendimus. CHART. Eichsf. 114 quod et hominum et scripture tam diligens attestaretur -o. CHART. Lux. I 500 p. 689,29 testium vivorum -e. CHART. Rhen. inf. IV 641 iure iurando -em suam firmaverunt. CHART. Babenb. 168 p. 224,35 per -em predictorum. 441 p. 309,18 sicut nobis fidelium terre -o plene dictat. CHART. Advoc. 135 si non firmarentur testibus et -cionibus litterarum. CHART. Bern. III 227 p. 218,41 pro testimonio veritatis et -e. *al.* *de iure iurando i. q. obtestatio – Anrufung (zum Zeugen):* CAPIT. reg. Franc. 295 p. 425,10 quod . . . sponsione cum veritatis, quae Deus est, -e prolatum est. **d** *approbatio, ratihabitio – Bestätigung, Beglaubigung:* DIPL. Otton. I. 210 p. 290,19 presentis precepti -e volumus corroborari. 82 p. 161,38 (spur. s. XI.^{2}) ratum ducimus nostris corroborari -bus. CHART. Mog. A 504 eius . . . votum -is nostrę favore firmantes. CHART. Basil. C I 101 p. 73,12 in -em . . . huius rei (103. 113 p. 82,19). CHART. Babenb. 367 sub -cione presentis litere. *remissius de dictis explanandis i. q. documentum – Begründung, Untermauerung:* CONR. MUR. summ. 1 p. 418,6 versiculos philosophicos ad -em dictorum et ornatum apponendo. *al.* **e** *praeceptum – Anordnung:* FORM. imp. 32 p. 311,14 si aliquis contra hanc nostram iussionem vel -em ire temptaverit. **3** *doctrina – (Lehr-)Meinung, Lehre:* CONC. Karol. 25 p. 221,17 qualiter . . . ratione veritatis nostra ad-o rata iudicaretur (*cf.* 38,43). GODESC. SAXO fragm. p. 39,24 doctoris *(Augustini)* fructuosissimis -bus . . . niti (*cf.* theol. 22 p. 301,15). IOH. PLATEAR. simpl. med. p. 6b^r -e Diasco⟨ridis⟩. *al.* *de erroribus:* LIBER diurn. 84 p. 100,24 qui *(Honorius)* pravis eorum *haereticorum* ad-bus fomentum impendit (*cf.* ANNAL. Fuld. II a. 847 p. 37,13 haec *pseudoprophetissa* . . . diligenter de suis -bus requisita). ANNAL. Xant. a. 864 p. 22,1 quibus *(sententiis)* in sinodo Romanensi cum omni -e illorum *(episcoporum)* condempnatis. *al.* *de superstitione:* CONC. Karol. 44^B p. 484,2 -e superstitiosa. **4** *certitudo – Bestimmtheit:* OTTO FRISING. chron. 8,32 p. 450,10 Gregorium hoc non sub -e posuisse (8,34 p. 454,19. 8,35 p. 457,8 non sub -e, sed opinione et investigatione). **5** *propugnatio – Verteidigung, Vertretung:* BEDA hist. eccl. 2,1 p. 76,8 in cuius ad-e fidei (OTTO FRISING. chron. 4,19 p. 210,20 pro -e verae f.). ALBERT. M. meteor. 1,1,12 p. 491^a,1 in -e suae opinionis. **6** *demonstratio, manifestatio – Beweis, Bekundung:* VITAE patr. Iur. 2,11 p. 150,2 antequam posset *Agrippinus* in comminus puritatis ad-e veris falsa prosternere. ADAM gest. 2,35 p. 96,3 eum pro -e christianitatis . . . ferrum ignitum gestasse manu. *math. i. q. probamentum – Probe:* MATHEM. var. Bubnov p. 274,25 ut haec -o numeri ad habitum pervenire valeat. **7** *pollicitatio, promissio – Zusicherung, Versprechung:* BERTH. (?) annal. a. 1075 p. 279,29 post . . . tam fidei veritatique simillimas promissorias -es. LAND. MEDIOL. hist. I 2,2 p. 46,8 validissimis -bus. **8** *assensio – Zustimmung:* WILLIB. Bonif. praef. p. 4,5 ad-e catholicorum confisus. **9** *testimonium – Zeugnis:* BEDA hist. eccl. praef. p. 7,27 fideli innumerorum testium . . . ad-e. RIMB. Anscar. 39 hoc . . . multorum -e comperto. EPIST. Col. 2 divinarum scripturarum -es prae manibus habentes. UFFING. Ida 1,20 p. 481,28 rata fidelium -o transmisit. **10** *confessio, praedicatio – Bekenntnis, Verkündigung:* ALDH. virg. I 25 p. 258,9 evangelicis -bus et signis pariter coruscantibus. VITA Euch. Val. Mat. 2 Petrus . . . credentibus fidem constantissima -e praedicavit. RATHER. epist. 29 p. 164,22 etiamsi propter illos veritatis relinquatur -o. **B** *latius:* **1** *oratio, enuntiatum, dictum – Rede, Satz, Wort:* **a** *gener.:* RHYTHM. 148,27,1 -o falerata iustum nullum faciet. VITA Pirmin. I 5 p. 25,25 de quo *(loco)* imperitis -bus aliquid narrando perstrinximus. WALAHFR. carm. 24,43 idem . . . sequens -o firmat. HETTI (?) interr. praef. huius operis ad-is (*i.*-es). *al.* *de stilo i. q. dictio – Ausdruck, Wendung:* ARBEO Corb. prol. per inaudientiam -bus (-is *1 p. corr.*). **b** *de chartis i. q. tenor, textus – Wortlaut, Text:* COD. Karol. 36 p. 544,22 earum *(litterarum)* ad-o. TRAD. Ratisb. 47 per huius kartulę -em. CONST. I 125 contra manifestam privilegiorum -em. CHART. Heinr. Leon. 51 testimoniorum -cione. *remissius i. q. sensus – (Wort-)Sinn:* HETTI (?) interr. p. 88,34 in quo *(capitulo)* -em ipsius *(symboli)* intellegas. **2** *relatio, narratio – Bericht, Erzählung:* ARBEO Corb. 28 -i intuentium oculis ipse testatur fons. HIST. Welf. 20 si aliqua . . . huic -i inseramus. ANNAL. Ianuens. I p. 184,1 nuntiatum est illis veredica -ctione. **3** *consilium – Vorschlag, Rat:* CAND. FULD. Eigil. I 5 p. 224,27 huius *fratris* . . . -i alius obviabat.

***assertivus,** -a, -um. *laudativus – anerkennend, lobend:* VITA Karoli M. 3,1$^{capit.}$ epistola Tulpini . . . sanctitatis beati Karoli Magni -a.

adv. ***assertive.** *pro certo, sine ulla dubitatione, diserte – mit Gewißheit, zweifelsfrei, ausdrücklich:* **1** *gener.:* ELIAS SAL. mus. 6 -e dico, quod non est nisi unica clavis. HUGO TRIMB. sols. prol. 4,12 (ed. Langosch, Registr. p. 276) quecumque predicat, probet -e. *more cuiusdam, qui pro certo ponit – für wahr ausgebend:* HUGO TRIMB. sols. epil. 153 ut . . . conparative fabulosa predicet et non -e (astructive *cod.*). **2** *philos. vel theol. i. q. in modum definite affirmantis, determinantis – in abschließend behauptendem, ausgemachtem Sinne:* CAES. HEIST. hom. II p. 49^a,16 non dicit -e 'ne offendas', sed dubitative 'ne forte offendas' (*cf.* ALBERT. M. cael. hier. 15,1 p. 394^b,5 hoc d. *Augustinus* secundum opinionem aliorum et non -e. summ. theol. II 9,33,2 p. 367^b, 10). hom. exc. 22 p. 23,24 studui opinando respondere quam aliquid -e diffinire. ALBERT. M. sent. 1,46,6 p. 435^b,37 si -e inducitur, tunc loquitur *Dionysius eqs.* **3** *iur. i. q. in modum confirmantis, ius iurandum dantis – (fest) versichernd, eidlich:* CHART. Bern. II 155 p. 167,18 (a. 1236) ob maiorem huius facti cautelam et confirmationem dico -e. CHART. Merseb. 267 p. 214,34 constanter asserimus et -e dicimus. CHART. Fris. or. 30 p. 25,31 quam *(accusationem)* -e fecerint.

assertor (ads-), -oris *m.*

I *iur.:* **A** *vindex (libertatis) – (Freiheits-)Vertreter:* LEG. Burgund. Rom. 44,2 p. 160,7 si voluntarius ad-r aut defensor ingenuitatis inveniri non potuerit. **B** *mandatarius, actor – Vertreter, Sachwalter:* LEG. Wisig. 2,1,19 p. 66,10 si . . . episcopus . . . pro sua persona ad-em dare distulerit. 2,3,3 si quis per se causam dicere non potuerit . . ., ad-em . . . dare debebit. 2,3,4 p. 91,1. *al.* HADR. II. epist. 41 p. 759,20 non iudicum vel -um, sed consciorum tantum et obsecundatorum persona usi fuisse dinoscimini. ANAST. BIBL. epist. 5 p. 414,8 neque nos personas advocatorum vel -um eius assumimus. **C** *iudex – Richter (cf. Cl. v. Schwerin – H. Thieme, Grundzüge der dt. Rechtsgesch. 1950. p. 90):* LEG. Wisig. 2,1,17 pacis . . . ad-es . . . regia potestas ordinet (*ibid.:* p. . . . ad-es non alias dirimant causas, nisi quas illis regia deputaverit ordinandi potestas; p. autem ad-r est, qui sola faciende pacis intentione regali sola distinatur autoritate. 2,1,27 p. 75,18). **D** *testator – Zeuge, Bezeuger:* ALDH. virg. II 940 -r verax si fingam famina falsa. CHART. Traiect. 301 p. 277,9 (a. 1122) huius tam manifeste et comprobate veritatis ego testis et -r . . . interdico. **E** *qui allegat – einer der eine Behauptung vorbringt:* CHART. Mog. A 453 p. 362,8 (a. 1112) contra omnes falsitatis -es.

II *vario usu:* **A** *propugnator, defensor – Verfechter, (Vor-)Kämpfer, Schützer:* **1** *spectat ad fidem sim.:* ALCUIN. epist. 193 p. 320,21 Felix, novitatis -r. VITA Galli II 881 levita . . ., iustitiae -r. RUOTG. Brun. 37 p. 38,9 veritatis -r (BERTH. [?] annal. praef. p. 267,21 v. -r et defensor. OTTO FRISING. chron. 1,18 p. 53,9 cives Babyloniae . . . v. -es scisse.

[Zwimpfer]

al.). BERNH. CONST. can. 9 p. 482,20 Constantinus . . . ex persecutore christianorum christianitatis -r. CHRON. Andag. 89 p. 221,20 si consecratus . . . Romane sententie probaretur desertor, cuius antea fuerat acerrimus -r. *al.* **2** *spectat ad innocentiam:* LAMB. HERSF. annal. a. 1070 p. 117,13 quem *(comitem)* . . . innocentiae suae devotissimum -em habebat (a. 1077 p. 296,29). **3** *spectat ad libros:* ANSELM. BIS. rhet. epist. p. 106,3 tibi illud *opus* devovi, tu defensor, tu existe -r. EPIST. Hann. 80 p. 130,25 cuius *(libelli)* tu fac sis . . . strenuus -r. **B** *fautor – einer der begünstigt:* **1** *sectator – Anhänger:* LAMB. HERSF. annal. a. 1076 p. 278,24 contractis in unum suae *(sc. regis)* partis -bus. COD. Udalr. 168 p. 299,9 idem presbyter, per omnia Tanchelmi -r. **2** *cultor – Verehrer:* EKKEH. IV. bened. I 44,70 -r magnus semper suus *(sc. Petri)*. cas. 80$^{1n.}$ -r eius *(sc. Iohannis baptistae)* et amator validus. CHRON. Camer. 3,31 quae *(signa)* -es eius *(episcopi)* . . . vera, detractores vero falsa esse contendunt. **C** *auctor, testis – Gewährsmann, Zeuge:* **1** *de spectatoribus:* HUGEB. Wynneb. 10 p. 114,36 hominem, qui cum eo testis ⟨et⟩ ad-r fuisset de illa causa. ERMENR. Sval. 9 p. 161,1 dum et plurimi hactenus sint operum eius -es. **2** *de scriptoribus:* WALAHFR. Gall. 2,9 commemoratis pariter singulorum *(miraculorum)* . . . -bus. RATHER. epist. 9 p. 46,22 in hoc -r ita loquens veridicus: 'qui declinat aurem *eqs.*' GERB. epist. math. I 2 p. 24,1 sophistici caracteris -es quosque peritissimos . . . lacessunt. ARNOLD. LUB. chron. 7,20 p. 250,6 ipsum . . . deputet *lector* -i, non dictatori. **3** *in imag. de rebus:* MIRAC. Trud. 2 sui -es sermonis cunctis ostendebat plagarum livores. **D** *confessor – Bekenner:* WIPO gest. prol. p. 7,4 evangelicae fidei -bus. OTTO FRISING. chron. 5,16 p. 246,20 Anastasius . . . katholicae fidei defensorem ac sexti concilii -em se pronunciavit. *de nuntiis evangelii i. q. discipulus, apostolus – Jünger, Apostel:* SIGEH. Maxim. 2 praef. primos ac fortissimos Christi -es ydiotas fuisse, non sophistas. WALDO Anscar. 108,35 -r Christi decernitur *sanctus.* **E** *narrator – Erzähler:* WALAHFR. carm. 39,2 si quod mille sonat relationum -bus . . ., tacere nitar.

asservio (ads-), -ire. *servire – dienen:* FORM. Sal. Lind. 20 ut . . . in nullum servitium nec nobis nec heredibus . . . nullatenus debeat ad-ire *agnatio servi.*

***asserula,** -ae *f.* *asser parvus – Brettchen:* GLOSS. III 359,3 St.-S. -a bretel.

asserum *v.* asarum.

asservo, -are. **1** *custodire – bewachen:* LAMB. HERSF. annal. a. 1073 p. 172,2 multa et in eos, a quibus -bantur, . . . hostilia fecerunt. RAHEW. gest. 4,39 p. 281,23 omnes eorum *(Mediolanensium)* exitus -ari precepit *imperator.* **2** *curare, attendere – sorgen für, achten auf:* LAMB. HERSF. annal. a. 1066 p. 102,13 ne quid novi accideret, -bant. CHART. eccl. Erf. 364 constanter -amus, quod prepositure donatio libere spectat ad dominos nostros. *Zwimpfer*

assessor (ads-), -oris *m.* *script.:* ase-: CHART. Tirol. 840. -eso-: CHART. Tirol. 421 p. 217,24. 840. *v. et p. 1066,35.*

I *strictius:* **A** *qui iuxta sedet – einer der daneben sitzt:* CHRON. Ebersh. 33 quasi condolendi gratia lectulo *abbatis* se dedit *episcopus* -em. CHART. Salem. 548 p. 152,4 auditis . . . allegationibus ab -bus et circumstantibus. **B** *sessor – Reiter:* ERMENR. Sval. 9 p. 160,18 -r (ase- *1*) suus *(sc. asini)* . . . desiliit. ALBERT. M. eth. 2,2,2 p. 171^{a},31 equi virtus . . . bonum facit *equum* ad . . . ferendum -em suaviter, si palefridus est. *in imag.:* CAES. HEIST. mirac. I 4,100 p. 271,14 mordebat illa ungulas equi, id est conversi, sed -r (ascensor *var. l., cf. Vulg. gen. 49,17*) eius, scilicet spiritus, . . . non cecidit retro.

II *latius:* **A** *comes, socius – Begleiter, Gefährte:* AUDRAD. carm. 3,2,286 ad-r complet sibi iussa tirannus (-i *Neff, cf. add. p. 748*). GOZECH. epist. 5 non quia desint frequentissimi comites et charissimi -es. **B** *consessor, consiliarius, adiutor – Beisitzer, Berater, Helfer:* **1** *de personis adhibitis:* **a** *a iudicibus (cf. Plöchl, Kirchenrecht.² II. p. 369):* CHRON. Andag. 93 p. 241,24 Otbertus . . . sessionem mutavit evocatis solummodo ad consulendum -bus ecclesiatici ordinis. WIBALD. epist. 189 p. 309,18 sententiam iudicii episcopus pro more ecclesiae suae -es interrogavit. ORDO liturg. (ed. Young, Drama. I. p. 432) primum veniat Pilatus . . . militibus precedentibus, -bus sequentibus. CHART. Rhen. med. III 393 p. 313,29 -es eorum *(iudicum)*, qui vulgariter vocantur heynburgere *(cf. Dt. Rechtswb. V. p. 594sq.).* CHART. Zoll. VIII 154 p. 95,5 nos . . . adiunctis nobis ab eisdem partibus -bus . . . universas controversias . . . decidimus. CHART. Turic. 1012 p. 96,16 nobis *(sc. iudici)* . . . *illis* pro -bus seu coexaminatoribus assumptis. CHART. Wirt. VII 2400 p. 284,31 nos *(sc. iudex)* . . . servato iuris ordine consulentes -um maturiores. *al.* *de supremo iudicio:* HONOR. AUGUST. eluc. 3,13$^{capit.}$ de iudice *(i. e. Domino)* et -bus. *de inquisitione fidei (cf. Hinschius, Kirchenrecht. V. 1895. p. 463sq.):* DAVID (?) inquis. 40 ne audeant eos *(haereticos)* accusare testes, inquisitores, officiales, iudices, -es. **b** *a praesidibus conventuum vel negotiorum:* CHART. Xant. 33 p. 22,46 (a. 1153) ob hoc asserebant *praepositi* superiorem sibi deberi locum, . . . quia in generali synodo . . . collaterales -es archiepiscopi essent. ACTA imp. Böhmer 122 p. 115,18 huius sententie hii principum et baronum fuerunt assensores . . .; hii autem -es *eqs.* CHART. Turic. 404 fratribus et eorum -bus, veridicis sacerdotibus, referentibus cognovi *(sc. episcopus).* CHART. civ. Vratisl. 9 coram nobis et nostris -bus, scilicet filio nostro . . . et nepotibus nostris. CHRON. Ebersh. 35 p. 449, 16 *(de abbatis ordinatione)* episcopus et advocatus, ne partium discrimen moveretur, se quasi utiles ingerunt -es. CHART. Stir. IV 68 seriem sigillo meo et sigillo domini Erchengeri . . ., quem tunc pro -e habui, duxi communire (CHART. Eberb. 413 sigillum nostrum et -is nostri . . . coabbatis). CHART. civ. Erf. 274 *(in venditione)* testes huius rei sunt: . . . universi consules Erfordenses, eorum -es. *al.* **2** *de iudicibus vel vicariis:* **a** *episcoporum:* CHART. Ital. Ficker 123 p. 166,2 (a. 1154) Prevedellus iudex et -r suprascripti episcopi . . . tale consilium . . . episcopo . . . dedit. CHART. Bund. 434 p. 324,4 Vicanus iudex, qui erat -esor in ista causa . . . episcopi. *al.* **b** *potestatum sim.:* ACTA imp. Stumpf 192 p. 266,17 (a. 1193) arbitrium a Wilielmo de Osa Veronensium potestate et Cunrado Mediolanensi iudice eius -e . . . prolatum. ACTA imp. Winkelm. I 609,3 p. 489,23 iudici et -i . . . potestatum *Mutinensium.* ANNAL. Ianuens. III p. 36,23 secum habuit *vir nobilis* iudices duos, . . . alium . . . pro -e sive vicario suo. CHART. Ital. Ficker 376 Benedictus de Silva, -r et vicarius domini Ugonis . . ., in Colle vicarii pro domino Pandulfo. 392 p. 406,14 iudice et -e dicti capitanei. SALIMB. chron. p. 55,8 Hugonem, qui fuit litteratus homo, iudex et -r . . . et qui semper ibat cum potestatibus, ut esset advocatus eorum. *al.* **c** *iustitiariorum:* CHART. Tirol. notar. II 227 (a. 1242) antequam iusticiarius se separaverit de iudicio et eciam ille -r . . ., cui dimiserat, ut loco sui iudicaret. 287 Christanus -r . . . iusticiariorum . . . ex parte . . . Calochi iusticiarii interdixit Fr(iderico) . . . res. *ibid. al.* **d** *domini feodatarii:* REGISTR. Ringrav. 6,2 Cuno . . . hoc *praedium* . . . in feudo recipiet, ita quod -r suus et castrensis. **C** *particeps – Teilhaber:* REIN. LEOD. inept. 1 p. 597,19 ille *abbas* caelestis philosophiae -r, ille divini symmistes eloquii mortem obiit.

assestrix (-extr-), -icis *f.* *quae assidet – Beisitzerin:* CARM. cod. Paris. 7680 f. 43^{r} (c. s. IX.) -xtrix suimet *(sc. rectoris Olympi)* sit vobis sophia fautrix *(sim.* f. 44^{v}). *v. et* assistrix *p. 1082,37.*

***assettatio** (-eta-, -cio), -onis *f.* *delegatio – An-, Zuweisung:* CHART. Helv. arb. 123 p. 191,34 (a. 1271) predictas . . . -c(i)ones et assignac(i)ones promittimus pro nob(is) . . . tenere (*sim.* p. 192,5 assetac(i)ones).

***assetto** (ase-, -eta-), -are. *(ital.* assettare, *francog. vet.* assetar *ab* *asseditare; *cf. Meyer-Lübke, REW³ nr. 722) delegare – anweisen:* CHART. Helv. arb. 93 p. 149,41 (a. 1266) Girardus a . . . domino episcopo sex libratas terre . . . accipiet in feodum et ei -etet pacifice et assignet. 123 p. 190,37 pro . . . concordia nos tenebamur asettare et assignare predictis . . . septingentas l(i)br(as) . . . in annuis redditibus. p. 191,7 -amus et assignamus . . . Humberto . . . castrum . . . et villam. *ibid. al.*

[Langer]

***assettum** (-etum), -i *n.* *delegatio – Zuweisung:* CHART. Helv. arb. 148 p. 231,34 (a. 1276) Rad(ulphus) debebat facere -um sive assignare XV l(i)b(ras) . . . capitulo censuales (p. 231,37 -um sive assignacionem. p. 232,3).

***asseverator** (ads-), -oris *m.* *assertor – Verfechter:* LIBRI Karol. 3,30 p. 167,21 si fortasse aliquis huiusce erroris scrupulosissimus ad-r dicet (*sim.* 4,25 p. 224,43).

assevero (ads-), -avi, -are. *de accentu:* GODESC. SAXO gramm. 1 p. 376,20 'o, -as' . . . propter eufoniam accentum habet ⟨ante⟩penultima.

1 *affirmare – versichern:* **a** *gener.:* GODESC. SAXO theol. 6 p. 138,27 falsitas . . . acutissimis a viris -atur omnino pro vero. CHART. episc. Halb. 276 p. 238,12 laicorum . . . veritatem omni studio -antium. **b** *theol. i. q. docere – lehren:* LIBER diurn. 85 p. 108,8 quicumque . . . post adunationem unam Christi naturam . . . ad-ant. GODESC. SAXO theol. 22 p. 295,25 duo . . . Christi et duo filii, sicut postmodum Felix infelix -verit, essent. *c. acc. c. inf.:* GODESC. SAXO theol. 13 p. 236,6 -at *Gregorius* . . . solem et lunam venturos ad diem iudicii. 18 p. 248,9. *al.* **c** *iur. i. q. allegare – aussagen: c. acc. c. inf.:* WIBALD. epist. 189 p. 309,29 advocatus . . . -bat decimationem eiusdem terrae prefatae ecclesiae . . . pertinere. CHART. Babenb. 120 p. 157,1. *seq.* quod: WIBALD. epist. 189 p. 309,13 prepositus -bat, quod predicta decimatio ad terminos ecclesiae . . . pertineret. ACTA imp. Winkelm. I 33 p. 26,12. 2 *aiere – bejahen:* GODESC. SAXO theol. 21 p. 290, 25 non cogemur . . . originale peccatum negare, sed . . . poterimus -are.

assextrix *v.* assestrix.

***asseyd** (-eid), *gen.* asseyi *vel* asseyd *(plerumque indecl.) m. vel n.* *(arab.* assā'id, *cf. A. Fonahn, Arabic and Latin Anatomical Terminology. 1922. p. 27)*

os(sa) bracchii, bracchium – (Vorder-)Armknochen, (Vorder-)Arm: ALBERT. M. animal. 1,284 brachium . . . ex duobus componitur ossibus . . . et haec ab antiquis vocata sunt -d, a Latinis autem dicuntur harundines sive focilia. 1,286 in duabus planitiebus unius -yi alligantur duo *ossa. al.* metaph. 5,1,7 p. 281^{b},31 motus -id sive focilium ab immobili cubito. p. 281^{b},40 quod . . . moveatur adiutorium et posterius -id. mot. proc. 2,5 p. 64,8 si -d movetur, movens ipsum est in iunctura cubiti. 2,6 p. 66,21 brachium ex adiutorio et -d compositum. *ibid. al.*

assia *v.* ascia.

assibilo, -avi, -are. *assentiri – zustimmen:* VINC. PRAG. annal. a. 1156 p. 666,14 que *(sc. Hasta civitas)* . . . iuramentis Mediolanensium -verat.

assicco (ads-), -are. *siccum reddere – abtrocknen:* COMPOS. Luc. L 32 *aurum* cum aquam munda laba . . . et ad-a.

***assicla** *v.* *assisa.

assideo (ads-), -sedi, -ere. *script.* -sede(o): ANTIDOT. Glasg. p. 146,13. GERH. AUGUST. Udalr. I 4 p. 393,10.

I *intrans.:* A *proprie:* 1 *strictius:* **a** *iuxta sedere – daneben-, dabeisitzen:* BEDA hist. eccl. 5,12 p. 304,7 omnes, qui corpori flentes ad-erant. ALCUIN. epist. 19 p. 55,26 magistris adsidete (-sed- *var. l.*). AGIUS vita Hath. 14 cum . . . nonnullae ex sororibus lectulo illius -rent. EKKEH. IV. bened. I 32,27 -et hęc *(Maria Magdalena)* verbo (gloss.: Domini). ADAM gest. 3,39 p. 182,17 noctu pervigil . . . mensae (ante mensam *var. l.*) -it. **b** *insidere – daraufsitzen:* WOLFHER. Godeh. I 31 p. 190,17 imperator . . . quodam eminentiori solio subthronizatus -it. RUODLIEB XVII 100 columba . . . -et illi *(Ruodlieb)* savia figendo. 2 *latius:* **a** *de synodis et iudiciis:* α *interesse – dabeisein:* BEDA hist. eccl. 5,21 p. 345,34 vobis . . ., qui ad-etis, praesentibus protestor. LAMB. HERSF. annal. a. 1071 p. 129,32 cupiens ipse *(rex)* in discussione tanti negocii cum archiepiscopo cognitor -ere. CHART. episc. Halb. 135 p. 99,19 synodum . . ., ubi imperator cum principibus Galliae ad cognitionem rerum ecclesiasticarum -it. CHART. archiep. Magd. 307 p. 389,11 hec . . . -entibus nobis . . . acta sunt. *al.* β *assessoris munere fungi – das Amt eines Beisitzers ausüben:* THANGM. Bernw. 13 p. 764,35 ut . . . synodum etiam magnam haberet *episcopus* praesente domno rege . . . , -ente . . . archiepiscopo. COD. Udalr. 37 p. 70,11 cui *(synodo)* praesedit . . . S(igifridus), -entibus et cooperantibus sibi . . . archiepiscopis . . ., considentibus . . . episcopis. CHART. Hall. I 139 schulthetus . . . ter in anno . . . iudicio presidebit, cui -bit nuncius . . . ecclesie. **b** *de comitatu principum i. q. assistere – zur Seite stehen:* RICHER. REM. hist. 3,2 dux continue ei *(Lothario regi)* individuus -et. WOLFHER. Godeh. I 31 p. 190,29 qui *(Carentinorum dux)* spatarius imperatoris ei pedetenus -bat. BERTH. WERD. narr. 5 p. 770,16 foribus palacii familiarius -isse visus . . . fuerat *Manegoldus.* OTTO FRISING. gest. 2,25 p. 130,21 lateri *principis.* **B** *translate i. q. operam dare – sich widmen:* EPIST. Meginh. 24 p. 221,1 cum . . . discipline . . . -atis. 34 p. 233,8 litteris. MEGINH. BAMB. fid. praef. p. 251,8 si excubiae . . . adolescentum ingeniis . . . excolendis -rent. EPIST. Hann. 105 p. 174,31 cum lectioni solemniter et tractius -issem. *al.*

II *trans.:* A *collocare – sich niedersetzen lassen:* CONSUET. Eins. 24 p. 90,23 provisor multitudinem indigentium in aliqua curte ad-at. **B** *obsidere – belagern:* CARM. de Germ. 3,4,1 (MGPoet. IV p. 133) Childebertus rex -it castellum Valentiam.

adi. **assidens**, -entis. 1 *iuxta sedens – dabeisitzend:* BEDA hist. eccl. 3,25 p. 189,4 faverunt ad-es quique sive adstantes maiores. CONSTANT. METT. Adalb. 17 Mathildis, huius Conradi -is uxor. 2 *attinens – dazugehörig:* CONR. FRISING. gest. p. 323,27 in omni possessione canonicorum ac familiae -is prorsus *ecclesia* corruerat. 3 *adiacens – angrenzend:* CHART. Rhen. med. I 244 p. 299,36 (spur. s. XII.?) stagnum uni croadę -s.

subst. **assidens**, -entis *m.* 1 *qui assidet – ein Dabeisitzender:* WALAHFR. Gall. 2,5 unus -ium . . . alitem percussit. 2 *qui assistit – ein zur Seite Stehender:* CHRON. Mich. 30 caesar consilio lateri suo -ium castra dimovet. 3 *accola – Anwohner:* CHART. Sind. 4 p. 91,5 (a. 1146) pars lapicidinae cum censu atque servicio omnium -ium.

assido (ads-), -sedi, -sessum, -ere. *script.* -sedere: *l.* 41.

I *intrans.:* A *strictius i. q. (iuxta) sidere – sich (daneben) setzen:* WALTHARIUS 295 consedit *rex* laterique duces . . . -isse iubet. EKKEH. IV. cas. 14 decanum . . . retinens -edit *abbas.* **B** *latius:* 1 *domicilium capere – sich niederlassen:* LEX Sal. Merov. 45,2 si *quis* . . . in villa ipsa adsedere praesumpserit. 2 *adiungi – sich anschließen:* EPIST. Ratisb. 19 p. 339,14 cui parti ad-endum sit, invenire.

II *trans. i. q. ascendere – besteigen:* CARM. de Aquil. 22,2 (MGPoet. II p. 152) paternum solium -erat Ludovicus. EPIST. Ratisb. 6 p. 294,1 equum ęneum -edimus. *occupare – einnehmen:* ARNOLD. RATISB. Emm. 2,57 p. 571^{a},42 subselliis a viris consularibus . . . -sessis.

***assidualis**, -e. *assiduus, cottidianus – beständig, täglich:* DIPL. Merov. III A 36 p. 154,42 pauperum victus -is.

***assiduatio**, -onis *f.* *usus assiduus – ständige Anwendung:* ALBERT. M. veget. 6,282 -o comestionis eius *(aneti)* debilitat visum. THEOD. CERV. chirurg. 3,7 p. 160^{9} cura *cancri* . . . ex phlebotomia et -e eorum, quae educunt melancholiam.

assiduitas (ads-), -atis *f.* *script.* -duae-: *p. 1069,4. plur.: l. 70.*

1 *strictius i. q. assidua praesentia – beständige Gegenwart:* RUOTG. Brun. 4 p. 5,25 turbarum circumstrepentium -s. *c. sensu familiaritatis:* DIPL. Heinr. II. 136 Eigilbertum antistitem de propria quasi camera ad tale dispendium . . . vix nostrę -i subtraximus.

2 *latius:* **a** *assiduum studium, perseverantia – (be)ständige Beschäftigung, beharrliche Ausdauer* (*cf.* GLOSS. IV 2,1 St.-S. -e emmizi): DIPL. Pipp. 27 p. 37,41 -em servitii . . . in nobis . . . inpendere. RHYTHM. 113,70,2 -s legendi te magistrum exhibet (*cf.* THEGAN. Ludow. 20 lectionum -s). ERMENR. ad Grim. 4 p. 539,13 tolerantia *parit* -em, -s autem adducit caritatem. FORM. Laudun. 7 p. 516,8 *patrem* committimus vestrarum precum -bus. DIPL. Ludow. Inf. 16 p. 46, 19 celestium laudum -i. THIETM. chron. 7,72 vigiliarum et abstinenciae ac silencii -e corpus suum affligens. *al.* *per-*

[Langer]

tinacia – Hartnäckigkeit: WETT. Gall. 8 Columbanus -e expellentium coactus. **b** *assidua continuatio vel iteratio – beständige Fortdauer oder Wiederholung:* CHRON. Fred. 4,22 mirae virtutes . . . integra adsiduaetate ostenduntur (4,27. *ibid. al.*). ALDH. virg. I 49 p. 303,12 ut . . . opinio *Eustochii* crebra lectionis -e divulgetur. HROTSV. Pafn. 1,15 non audiri posse *sphaeram et planetas* propter -em. Ps. GALEN. febr. 211 -e motus sui intervallum non facit *pulsus*. CHRON. Erf. mod. I a. 1174 -e imbrium. ABSAL. serm. 28 p. 165^{D} valet experiri . . . -em claustri. *al.* *de continuo statu loci:* WIGAND. Waldg. 16 erat . . . ibi pre affluentia aquarum confusa et cenolenta -s.

assiduo, -are. *depon.: l. 14.*

1 *strictius i. q. frequentare – häufig aufsuchen:* ADEMAR. hist. 3,21 dum regalem aulam -retur *Rannulfus*. **2** *latius:* **a** *assidue facere – (be)ständig machen, tun:* RUODLIEB epigr. 5 tu cape me *(sc. flabellum)*, virgo, ventum stans -ando. VITA Serv. 57 p. 135,6 *mulier* neptis eius -bat supplicia pro salute anime. **b** *assidue animum intendere – (be)ständig die Aufmerksamkeit richten:* VITA Elig. 2,6 p. 698,6 Eligius . . . coepit -are erga locum illum. PASS. Quir. Teg. 5 dum -rent ad piscium praedam. ALBERT. M. pol. 8,1^{h} p. 758^{b},42 liberalibus scientiis . . . usque ad aliquid participare, non illiberale -are (*p. 1337^{b},16* προσεδρεύειν).

assiduus (ads-), -a, -um. *script.* asi-: FORM. Andec. 56. *compar.* -ior: *l. 45.*

I *strictius i. q. continue praesens – ständig zugegen:* CHRON. Fred. 4,62 Aega . . . consilio Dagoberti erat ad-os. *c. sensu familiaritatis:* LAMB. HERSF. annal. a. 1076 p. 263,24 qui apud regem pre caeteris -i erant.

II *latius i. q. continuus, perpetuus, frequentissimus – (be)ständig, ununterbrochen, sehr häufig (cf.* GLOSS. I 194,18 St.-S. -is simplem. IV 213,14 -us ab assidendo emziger):

A *de hominibus:* **1** *gener.:* LEG. Wisig. 12,2,14 p. 421,17 servus . . . in eius consistat ad-us patrocinio. EPIST. var. I 32 p. 547,16 Petrum -um abbatem. WALAHFR. carm. 14,5,4 ni sic -us domes *feram*, pergit. THIETM. chron. 8,12 p. 508,1 sis, *lector*, . . . aput Deum suffragator -us. FRID. II. IMP. art. ven. 2 p. 170,7 esse . . . -us circa falconem. *al.* **2** *c. colore quodam:* **a** *constans – beharrlich:* HRABAN. epist. 13 p. 400, 15 -us es in lectione. DIPL. Arnulfi 174 p. 263,37 Poppo . . . -us servitor. VITA Hildulfi 2 hic pervigil in orationibus, -us lectioni erat. THIETM. chron. 6,88 -us populi monitor. 7,3 p. 400,31 -a in Christi servitio. WIPO gest. 4 p. 25,9 in orationibus et elemosinis -a. DIPL. Heinr. III. 144^{in} qui . . . tanto -iores divinę contemplationi inserviunt, quanto *eqs. al.* **b** *pertinax – hartnäckig:* AGIUS epic. Hath. 486 nos adhuc hostis impedit -us. **B** *de rebus:* FORM. Andec. 58 p. 25,4 pro ad-a servicia. ALDH. virg. I 3 p. 231,11 vivacis ingenii qualitatem -a lectionis instantia exercere. WILLIB. Bonif. praef. p. 2,18 precatus ad-ae orationis (HROTSV. Sap. 5,14. *al.*). EINH. Karol. 9 p. 12,1 cum . . . -o ac poene continuo cum Saxonibus bello certaretur. WETT. Gall. 1 -um sacrificium Christo flagrabat. WALAHFR. hort. 145 foetus *cucurbitae* in -os formarier usus vasorum poterit. Wett. 69 -a constanter pace salutem . . . statuit *Heito*. HRABAN. epist. 36^{in} frequenti orationi atque -ae lectioni . . . vacare. 46 Dominum -is precibus deprecabar (THIETM. chron. 7,69. *al.*). RIMB. Anscar. 34 p. 66,1 -a fere pyratarum infestatione. POETA Saxo 3,174 imber. GERH. AUGUST. (?) Udalr. II 1 -um lumen adpositum sine intermissione ardebat. THIETM. chron. 7,2 p. 398,16 -a piorum devictus intercessione. 7,55 -ae infirmitatis. 8,5 -a voce mentis hoc in melius mutari poscentes. *saepe.*

adv. **assidue** (-uae). *continenter, perpetuo, frequentissime – (be)ständig, stets, sehr häufig (cf.* GLOSS. I 210,30 St.-S. -ae simplum): HUGEB. Wynneb. 2 p. 108,14 sacre lectionis ingenio ad-ę inherendo. WALAHFR. Wett. 725 culpa subintrans -e crescens. HRABAN. epist. 50 p. 505,4 nec lectioni possum -e operam dare. OTFR. ad Liutb. p. 168,20 duo etiam negativi . . . pene -e negant. DIPL. Arnulfi 15 *servitium* -e indefessa fide . . . peregit. GERH. AUGUST. Udalr. I 14 p. 404, 13 monasterium . . . -e visitavit. DIPL. Heinr. II. 484 interventum . . . coniugis . . . -e monentis. TRACT. de chirurg. 521 labia . . . nervosa sunt, que -e (assuete *var. l.*) et incessanter moventur. *saepe.* *Langer*

***assigillo** (ads-, asi-, -iggi-), -are. **1** *consignare – besiegeln:* DIPL. Karlom. (II.) 11 eam *(auctoritatem)* . . . anulo nostro -are iussimus (20 p. 313,32 asi-ari. DIPL. Karoli III. 26 adsiggillari. *al. s. IX.$^{ex.}$*). **2** *(consignando) affigere – (beim Besiegeln) anfügen:* CHART. Heinr. Leon. 100 p. 151, 33 iussimus sigillum nostrum pagine huic -ari.

***assignamentum,** -i *n.* *delegatio – Anweisung:* ACTA imp. Winkelm. I 530 (a. 1250) quod nos *(sc. rex)* . . . tenemur assignare . . . in Flandria . . . redditus mille . . . librarum . . .; et dicta assignatio fiet in aliqua . . . terrarum; pro quo etiam -o tenendo *eqs.* CHART. Lamb. Leod. 471 p. 569,14 ad hallam nostram . . . de octo marchis . . . annuis legitimum facimus -um (CHART. Lux. IV 278 super allodio).

assignatio (ads-, -cio), -onis *f.* *script.:* asi-: *l. 64.* ?-sysm-: *p. 1071,2.*

I *signi appositio – Kennzeichnung:* **A** *proprie de actione signandi:* **1** *strictius:* **a** *signatio (signo crucis facta) – Bezeichnung (mit dem Kreuzeszeichen):* EPIST. var. I 18^{b} p. 526,5 spiritus paracliti ad-e et sacra . . . chrismatis consecratione. WALTH. SPIR. Christoph. II 3,121 crucis -o frontem instaurans per chrisma meam. **b** *firmatio (manus signaculo facta) – Unterfertigung (durch Handzeichen; cf. H. Meyer, Das Handgemal. 1934. p. 105sq.):* CHRON. Andag. 32 p. 92,18 sua illud *(privilegium)* et suorum astipulata -e confirmavit *episcopus.* **2** *latius i. q. conscriptio – Ausfertigung:* CHART. archiep. Magd. 271 (c. 1150) privilegii -cione et sigilli nostri impressione annotare curavi. **B** *meton. et translate:* **1** *appellatio – Benennung:* EMO chron. p. 522,5 unitas vero essentie *trium personarum* in tribus: alternitate, proprietate, -e (*syn.* predicatio). **2** *significatio respondens – Entsprechung:* GERHOH. Antichr. 2,20 p. 231,17 si tres ordines . . . tribus his alimentorum speciebus mavis esse significatos, eadem fere erit -o. **3** *nota – Zeichen:* CHART. Pomm. B 586 p. 5,7 (a. 1254) terminos vobis assignantes . . . per signa et -es in arboribus positas.

II *(de)monstratio – Darstellung, Weisung:* **A** *proprie i. q. terminatio – Grenzbeschreibung:* CHART. Burgenl. 405 p. 276,1 (a. 1262) reambulationi et -i . . . terrarum nullus . . . exstitit contradictor. **B** *meton. et translate:* **1** *declaratio – Erklärung:* **a** *indicium, testificatio – Aussage, Beweis:* CHART. Epternac. 210 (a. 1156/69) litterarum -e et testium subscriptione confirmare (*syn.* indicio). **b** *professio – Bekundung:* TRAD. Welt. 122 p. 91,27 (a. 1187) *proprietatem* manus emissione et verbi -e penitus abdicavit. **c** *narratio, expositio – Darstellung, Darlegung, Angabe:* ALBERT. M. animal. 11,85 per causarum -em (top. 6,1,1 p. 431^{b},11. *ibid. al.*). pol. 5,7^{mm} p. 520^{a},10 hanc -em subdens dicit. **d** *circumlocutio – Umschreibung:* ALBERT. M. princ. 6,1 p. 353^{b}, 6sqq. -es generalissimorum non sunt diffinitiones proprie acceptae, sed sunt -es qualescumque declarationis maioris quam nomen. bon. 3 p. 3,10 sic male data est -o boni. metaph. 5,1,8 p. 288^{a},28. *ibid. al.* **2** *statutum, praescriptum – Anordnung, Bestimmung:* **a** *constitutio (diei) – Anberaumung:* CHART. Lux. IV 126 p. 185,15 (a. 1269) in panniis, -bus dierum, placitis et similibus. CHART. eccl. Halb. I 72 p. 53,11 nos . . . decano et capitulo . . . assignavimus feriam VI. . . .; cui -i cum . . . parerent *eqs.* **b** *decretum – Verfügung:* FORM. Sal. Merk. 5 absque . . . ullius iudicis ad-e vel contradictione (CHART. Epternac. 90. COD. Lauresh. 16). **c** *termini, fines – Grenzverlauf, Grenze:* DIPL. Karoli M. 274 p. 407,1 (spur. s. XII.) infra comitatum et -em huius territorii. CHART. Basil. C II 281 p. 158,10 asi-em . . . villicationis et ea, que . . . ipsi attineant, . . . audivimus.

III *datio – Zuweisung:* **A** *proprie i. q. traditio – Übergabe, Übereignung:* CONST. II 197 p. 264,18 (a. 1235) ex . . . Ottonis -e in proprietatem accepimus *castrum* (CHART. Tirol. 1290 p. 325,6 adiecimus, ut c. . . . proprietario iure detur; et quia dicti -is castri . . . fuimus inpotentes, promisimus . . . usque ad festum . . . c. . . . assignare). *fort. add.:* CHART. ord. Teut. 152 p. 149,5 (a. 1228) quam *(potestatem)*

[Heßler]

consules . . . exercere consueverunt in ordinatione, provisione et assysmatione hospitalium. **B** *translate:* **1** *de actione praebendi, tribuendi, firmandi:* **a** *oblatio – Erweisung:* WOLBERO cant. 2 p. 1116[B] cavernam . . . ostendit *redemptor* in tantae charitatis -e. **b** *affirmatio – Zusicherung:* DIPL. Conr. II. 116 ut hec -o inviolata permaneat . . ., carte inscriptionem . . . iubemus fieri. CHART. episc. Hild. I 272 p. 253,15 venditionem . . . *Liudigerus* recognoscens ore manuque ad manum marchionis assignando firmavit, ipsam recognitionem, -em cautionemque . . . advocato . . . recipiente. **c** *attributio, concessio – Zuteilung, Gewährung:* INNOC. IV. registr. A 508 omnes . . . feudorum dationes et -es . . . irritamus. CHART. episc. Hild. II 1013 si . . . prebendarum -es in capitulo vestro imminent iure peragende. **2** *donatio – Schenkung:* CHART. Port. 227 (a. 1271) in villa . . . ad Hermannum . . . ex -e . . . patris nostri . . . iure hereditario pertinente. **3** *delegatio – Anweisung:* CHART. archiep. Magd. 321 p. 415,29 (a. 1166) prepositus . . . villam . . . Symoni sub -cione . . . pecunie ad excolendum contradidit. CHART. ord. Teut. 19 huius -is mee pagina. CHART. episc. Misn. 98 p. 91,15 -em . . . ipsarum XV marcarum in certis bonis . . . minime persolvit *monasterium*. CHART. Helv. arb. 92 p. 148,15 donationem et -em. *al. v. et p. 1070,12.*

***assignativus**, -a, -um. *indicans – aufzeigend:* FRID. II. IMP. art. ven. prol. p. 2,25 executivus *modus agendi est* . . . partim descriptivus, partim convenientiarum et differentiarum -us (ALBERT. M. [?] animal. quaest. 11,1 p. 218,16 utrum . . . sit m. processivus duplex: narrativus et causarum -us).

***assignio**, -itum, -ire. **1** *consignare – besiegeln:* CHART. Turic. 105 (a. 869) eam *(auctoritatem)* . . . anuli nostri inpressione -iri iussimus *([sc. Lotharius II. rex]*. DIPL. Karoli III. 133.134. DIPL. Arnulfi 27. *al.)*. DIPL. Arnulfi 83 sigillo bullę nostrae. **2** *terminare – abgrenzen, festlegen:* DIPL. Heinr. II. 256[A] p. 299,14 parroechiam . . . his liminibus vel terminis -tam.

assigno (ads-), -avi, -atum, -are. *script.:* ads-: *praevalet in schedulis nostris usque ad s. IX.[ex.], postea rarescit.* asi-: *p. 1072,62.1073,5.1074,24.27.50.1075,29.* -ingn-: *l. 46.* -sin(o): *p. 1072,72. depon.: p. 1072,53.*

I *signare – kennzeichnen:* **A** *proprie:* **1** *strictius:* **a** *consignare, sigillare – (be)siegeln:* DIPL. Karoli M. 173 p. 233,2 ut hec auctoritas . . . valeat . . . manere, . . . anuli nostri impressione ad-ari iussimus (CAPIT. reg. Franc. 234. DIPL. Karoli III. 21 p. 36,27 ex anulo. DIPL. Ludow. Inf. 41 p. 162,4 sigillo nostro. DIPL. Otton. I. 114 assingnari. *al.*). DIPL. Arnulfi 1 eam . . . -ari praecepimus. DIPL. Otton. II. 130 p. 147,29 de formula sigilli nostri subter -vimus. LAMB. WAT. annal. a. 1167 p. 541,21 scriptum . . . non -tum sigillo. *saepe.* **b** *signaculo propriae manus firmare – durch Handzeichen unterfertigen:* DIPL. Pipp. 6 p. 11,2 manu nostra subter eam *confirmationem* decrevimus ad-are et de anolo . . . sigillare (DIPL. Heinr. I. 12 m. n. illud *praeceptum* -antes firmavimus). **2** *latius i. q. scribendo notare – aufschreiben:* **a** *scribere – schreiben:* TRAD. Ratisb. 92 (a. 879) placuit duas -ari cartulas. EPIST. Worm. I 64 p. 109,16 te obligaveras . . . scripto, quod ipse manibus tuis ad-asti. *(signum) facere – (ein Zeichen) setzen:* HETTI (?) interr. p. 87,38 inter quas *(adsertiones)* . . . Graecis characteribus ad-vimus. HIER. MOR. mus. 23 p. 168,14 quando . . . -ari debeat . . . b rotundum et ♮ quadrum *eqs.* **b** *inscribere – eintragen:* EPIST. var. II 26 p. 343,3 ut . . . adnotationum sermunculi locis suis . . . ad-entur. MUS. ENCHIR. 6 desuper notarum appellationibus -tis. **c** *conscribere – verzeichnen:* CONC. Karol. 59 p. 787,30 quorum *(famulorum)* . . . hic -ta continentur vocabula (*syn.* conscripta). DIPL. Ludow. Germ. 170 p. 239,30 testes ac iudices . . ., quos hic nominatim ad-are curavimus (TRAD. Ratisb. 584). CHART. Turic. 322 nomina . . . laicorum. *ascribere – (in die Stammrolle) einschreiben:* NADDA Cyriac. I 1,1 in Romanorum prima acie ad-tus fuerat miles. **d** *adnotare – (schriftlich) festhalten:* PASS. Kil. II prol. 1 Kyliani . . . gesta . . . litterarum notis -are curamus. CONST. II 116,16 p. 154,16 consilio per scedulam -to. STATUT. ord. Teut. p. 60,5 ut . . . *officiales* statum domorum . . . in scripto -ent. *in imag.:* EXPOS. miss. 39 ut illam oblationem . . . omnipotens pater dignetur . . . habere adscriptam, hoc est ad-tam.

B *translate:* **1** *specie formare – im Aussehen gestalten:* MAPPAE CLAVIC. 84 conflatur et sic invenitur splendidius -tum *argentum nigrum.* **2** *denotare – bezeichnen:* ADALBOLD. sphaer. 3 certis numeris crassitudines duas -bimus. PS. BOETH. geom. p. 398,4. **3** *denominare – (be)nennen:* TRAD. Ratisb. 21 (c. 822) nos nominibus ad-ti Struut et Ellenhart presbyteri. **4** *insignire – auszeichnen:* VITA Burch. Worm. 4 Erpho pastorali nomine insignitus (-tus *1*) est.

II *(de)monstrare, notum facere – zeigen, weisen, kenntlich machen:* **A** *proprie:* **1** *strictius:* LEX Sal. Merov. 92 latrones persequere vel vestigia ad-ta . . . minare. COD. Lauresh. 247 loca singula, ubi iacebant, -vi. TRAD. Lunaelac. 147 p. 86,20 veraces viros ad ipsa signa et confinia ad-anda navigando direxerunt. THANGM. Bernw. 25 nutu oculorum seditionis principes -o. TRAD. Frising. 1472 p. 324,34 quicquid infra . . . terminationes . . . servi . . . denotantes -verunt (*syn.* demonstraverunt). *refl.:* SIGEH. Maxim. 11 sancti Maximini servum *se* nutibus ac sibilis potius quam verbis . . . -vit. **2** *latius:* **a** *praesentare – vorstellen:* FORM. Sangall. II 1 p. 396,12 si . . . personam . . . nobis absque idoneis . . . testibus -are praesumpserint *clerus et populus.* **b** *proponere – anbieten:* ANNAL. Rod. a. 1146 p. 718,43 agros suos venales -are.

B *translate:* **1** *declarare – erklären:* **a** *narrare, referre – berichten, schildern:* VITA Desid. Vienn. 3 cuius loci *(sc. paradisi)* dignitatem . . . vestris . . . auribus ad-are. THIETM. chron. 8,14 haec sola -o. *al. describere – charakterisieren:* CHRON. Merseb. 3 p. 172,23 hunc *(episcopum)* . . . brevi carmine -amus. **b** *dicere, testari – sagen, nennen, bezeugen:* VITA Desid. Vienn. 20 omne donum perfectum, ad-ante apostolo *(Iac. 1,17)*, videtur esse desursum. TRAD. Frising. 1316 illud . . ., ut supra iam -tum est, tradidi. 1337 per manum advocati . . . supra -ti. **c** *pronuntiare – verkünden:* MIRAC. Eparch. 16 (MGMer. III p. 563,28) qui *(missus)* . . . nuncium ad-ret. VITA Gebeh. Salisb. II 14 p. 42,28 *Theogerus* prophetiam . . . super eum *(Wolvoldum)* -vit. **d** *indicare – angeben, anführen:* AGIUS comput. 2,3 prima suis pagella notellis -at ferias. FRID. II. IMP. art. ven. 5 p. 185,5 possent . . . et alie convenientie et differentie -ari. *al.* **e** *explicare, exponere – ausführen, erläutern:* THEOD. AMORB. Bened. I praef. p. 363,20 per tuam adsertionem liquidius ad-tam. ARNOLD. LUB. chron. 3,9 p. 152,16 -ate (designate *1**), quod dicitis. ALBERT. M. animal. 1,7 quae causae et quomodo -andae sint . . . diversitatum. *ibid. al.* **f** *probare – beweisen:* VITAE abb. Acaun. 9 (MGMer. VII p. 335,29) cuius *(abbatis)* integritatem et mentis et corporis permanens, eo defuncto, rubor in eius facie roseus -atur (ad-vit *B*). **g** *iurare – schwören:* ACTA imp. Winkelm. I 996 p. 753,30 (s. XIII.[med.]) sub sacramento suo, quod veraciter -et ad hoc, quod *eqs.* **2** *statuere – festsetzen:* **a** *obi. res:* **α** *destinare – bestimmen (für):* CONSUET. Trev. 23 p. 22,29 cellerarius . . . non abbatis tintinnabulum, sed sibi sonat -tum. TRAD. Ratisb. 288 sepulturae locum, quem ipse . . . sibi ad-verat. PS. BOETH. geom. p. 426,27 -vimus . . . primam . . . lineam unitatibus *eqs.* CHART. march. Misn. III 376 tria *talenta* ad communes usus ecclesie sunt asignata ([*syn.* deputati]. CHART. ord. Teut. [Thur.] 192. *al.*). *c. inf.:* AETHICUS ISTER 4 glebam . . . diu . . . servatam *(sc. paradisum)*, ad-tam cuncta producta . . . reservare. *de Deo, Christo:* EPIST. Col. 11 p. 255,38 ut . . . sedes . . . Petri . . . ad-tum sibi a Domino principatum teneat. PASS. Trudp. 2 p. 358,12 vallem . . . quasi a Deo sibi -tam . . . coepit inquirere. **β** *constituere – bestimmen, machen (zu):* BEDA hist. eccl. 5,21 p. 338,28 utpote . . . illam in pascha diem ad-ent primam (*syn.* statuunt). **γ** *praestituere – anberaumen:* CHART. Laus. 385 p. 338,14 (a. 1232) super hoc fuit dies *(sc. iudicii)* assinata. *v. et p. 1070,58. condicere – verabre-*

[Heßler]

den: GESTA Trev. cont. V 3 p. 409,11 die et nocte -ta. δ *terminare – (im Umfang) festlegen:* CHART. episc. Halb. 71 (a. 1031) quod *(templum)* harum villarum . . . speciali determinatione -vit *episcopus.* ε *(definitionem) dare – (eine Definition) geben (cf.* GLOSS. II 367,6 St.-S. asignant knôtmézônt): ALBERT. M. top. 6,2,1 p. 439^{b},25 si . . . iste diffinivit, qui non per notiora et priora . . . diffinitionem -vit *eqs. ibid. al.* b *obi. homines:* α *substituere, nominare – einsetzen, ernennen:* EBERW. Magner. 9 Trevericae urbis a Deo electus praesul -atur et . . . inthronizatur. THIETM. chron. 7,13 abbas . . . deponitur et . . . Druhtmer sine fratrum consensu . . . -atur. LAMB. HERSF. annal. a. 1048 p. 61,20 quibus *(Romanis)* imperator Bopponem Prisniensem episcopum -vit. *refl. i. q. se offerre – sich aufwerfen:* VITA Desid. Vienn. 2 quid illius impietas . . ., qui se et testem tribuit et iudicem ad-vit? β *adhibere – hinzuziehen:* LAMB. TUIT. Herib. 1,7 p. 745,13 caesar . . . rem carta . . . roborans sub -tis testibus (CONR. SCHIR. chron. 7 testes isti attractu auris -ti sunt). γ *eligere – auserwählen:* HROTSV. Gall. I 5,3 ut . . . *Gallicani* filias digneris tibi *(sc. Christo)* -are sponsas. AMADEUS LAUS. hom. 3,234 (ed. J. Deshusses. 1960) ille *(spiritus s.),* qui te signavit, creavit et -vit te sibi. δ *medial. i. q. se dedere – sich weihen:* VITA Desid. Vienn. 7 receptam urbem . . . operi ad-atur *pontifex.* ANNAL. Rod. a. 1146 p. 718,45 Reinerus . . . expeditioni huic cum esset -tus.

III *attribuere – zuweisen:* **A** *proprie:* **1** *in manus afferre – aushändigen:* **a** *strictius:* LEG. Wisig. 5,6,4 si quis . . . representato debito pignus acceptum distulerit reddere . . . vel . . . noluerit ad-are. CHRON. Mont. Ser. a. 1223 p. 207,21 cunctis ei *(praeposito noviter instituto)* . . . clavibus -tis. CHART. ord. Teut. (Thur.) 202 quod conventus . . . testamentum . . . debeat acceptare, nisi presente plebano . . . sibi testamentum -etur. ACTA imp. Winkelm. I 990 p. 740,47 quem *(rotulum) magister* -et in manu regis. HEINR. TREV. gest. 39 procuratores . . . abbati copiam commissionis . . . -arunt. CHART. Turic. 1645 quatenus libros meos . . . famulo meo . . . mihi portandos dignemini -are. b *latius:* α *apportare – abliefern:* LUP. FERR. epist. 111 p. 96,8 dirigite . . . fratres, qui saltus partem -ent. TRAD. Salisb. II 283 p. 719,32 (c. 1196) quas *(sumas vini)* . . . ante cellarium . . . -are deberet. TRAD. Teg. 390 p. 301,43 ut . . . duos modios . . . ad maiorem curtim . . . -rent. *al.* β *transferre – zukommen lassen:* CONST. II 224,3 (a. 1240) per litteras suas *(sc. papae),* quas Castellani nobis *(sc. imperatori)* noviter -arunt. **2** *tradere – übergeben, übereignen:* **a** *obi. res (fere spectat ad traditionem symbolice factam):* α *iur.:* CONC. Merov. p. 81,5 qui oblationis (*i.* -es) defunctorum . . . ad-are tardaverint. CHART. Raitenh. 63 p. 59,21 partem saline . . . legittima donatione contradimus, donamus -amusque eis areas duas. CONST. II 191,7 imperator die nuptiarum . . . per annulum -bit eidem domine dodarium. 197 p. 264,15 Otto de Luneburch . . . castrum suum . . . in nostram proprietatem et dominium specialiter -vit. CHART. Argent. I 281 agros . . . per demonstrationem certam -are. CHART. Friburg. 40 p. 26,10 quod *(praedium)* . . . fratribus . . . concessimus et -vimus super reliquias . . . monasterii. CHART. Rhen. inf. II 682 XII iurnales . . . vendidimus, tradidimus et -vimus *(cf. W. Schmidt, Die Auflassung im Mittelalter. 1932. p. 37). al. de restitutione:* CHART. Tirol. notar. I 138 p. 68,35 (a. 1236) dare et restituere et -are massariam. CHART. Brixin. 131 p. 139,36 res . . . nobis sunt manumisse et -te. *de heredum renuntiatione (cf. K. Beyerle, ZRGGerm. 51. 1931. p. 453):* CHART. scrin. Col. A I p. 24,27 (c. 1142/56) quicquid proprietatis se in ea *domo* habere professi sunt, culmo abiecto Rodolfo -verunt. β *eccl. et publ.:* VITA Norb. I 15 p. 690,26 ut . . . auctoritate sua locum ipsum homini Dei -ret *archidiaconus.* STATUT. ord. Teut. p. 95,14 frater, qui gesserat vicem magistri, ducat electum ante altare . . . -ans sibi officium cum anulo et sigillo. CHRON. reg. cont. III a. 1208 p. 227,18 Otto . . . in regem eligitur, diadema cum lancea imperiali ei -atur. *de renuntiatione:* CONST. III 11 (a. 1273) duci . . . insignya et totam procurationem meam . . . teneor . . . -are. γ *milit.:* CONST. II 261 p. 360,6 (a. 1245) si . . . munitiones . . . negaverit -are. GESTA Trev. cont. V 3 p. 408,45 *(c. sensu proditionis)* turrim. b *obi. homines:* α *de oblatione sim.:* BEDA hist. eccl. 2,9 p. 99,30 rex . . . filiam suam Christo consecrandam . . . episcopo ad-vit (THANGM. Bernw. 12 p. 763,6). *adde:* EBO BAMB. Ott. 1,3 p. 592,22 advocans eum *(capellanum) abbatissa* . . . principi -vit. β *de pactione nuptiali:* CONST. II 12,1 (a. 1207) rex . . . filiam -bit ipsi duci . . . apud Sinniche. 190,11 -are . . . sororem nostram . . . ducendam ad . . . imperatorem. ANNAL. Rup. Salisb. II a. 1250 filia ducis Saxonum Landshute duci Bawarie -atur . . . imperatori pro uxore -anda. γ *de liberatione:* CHART. Carinth. V 405 p. 255,17 (a. 1279) Fridericum . . . nobis . . . -are a captivitate . . . absolutum. δ *de restitutione i. q. adducere – zuführen:* LEG. Burgund. Rom. 6,2 si . . . admonitus a fugitivi *servi* domino eum ad-are dissimulat. LAUR. LEOD. gest. 29 p. 508,27 episcopus eum *(generum imperatoris)* . . . usque Treverim comitatus imperatori . . . incolumem -vit. *adde de seductione:* HROTSV. Bas. 59 si possint aliquos . . . -are tibi *(sc. diabolo).* ε *de punitione i. q. dedere – überantworten:* LEG. Burgund. const. I 12,3 *raptor* puellae parentibus ad-etur. VITA Paulin. Trev. 20 quibus comprehensis et . . . iudici urbis -tis. CONST. II 158,2 heretici . . . seculari iudicio -ti (asi- *i*). CHART. Stir. III 31 p. 86,24 iudex reum . . . nobis nudum . . . tanquam sententie executori debet . . . -are. *al. prodere – ausliefern:* ANNAL. Scheftl. II a. 1268 rex . . . per nautam . . . traditus, captus et Karlotho asignatus est. **3** *solvere, pendere – (be)zahlen:* LIBER diurn. 104 p. 137,15 quodcunque exinde . . . exigere . . . valuistis, . . . praesentare atque ad-are in integro visi estis. CHART. Brixin. 142 p. 149,17 tricentis marcis porrectis et -tis. CHART. Altenberg. 312 p. 220,33 pro viginti . . . marcis . . . numerate, examinate et -te nobis pecunie. *al. persolvere – auszahlen:* HONOR. III. registr. 168 quinque milia marcarum vobis manualiter -amus. CHART. Worm. 289 p. 193,11 (dipl.) -bitur . . . pecunia Wormacie et conducetur Guntheim.

B *translate:* **1** *addicere, praebere – zuerkennen, gewähren:* **a** *iur.:* α *adiudicare – zusprechen:* THIETM. chron. 7,8 per iniustos iudices sibi eam *(insulam)* cesar precepit -ari. CONST. I 140,2 comes . . . hereditatem regiae ditioni -et (resignet *var. l.*). *vindicare – in Anspruch nehmen:* THIETM. chron. 8,21 decimacionem iniuste mihi abstractam . . . nostrae -vi aecclesiae (*cf.* CHRON. Merseb. 2 p. 169,5). β *affirmare, confirmare – zusichern, bestätigen:* DIPL. Heinr. II. 93 p. 117, 28 -vimus . . . ecclesie . . . loca quedam. CHART. archiep. Magd. 394 p. 518,3 si qua . . . bona . . . possessuri sunt *clerici,* eternam pacem -amus *(sc. archiepiscopus). v. et p. 1071,9.* γ *committere – überlassen:* TRAD. Salisb. II 268 (c. 1196) predio interim ipsi *(sacerdoti)* . . . in beneficium -to. CHART. Bund. 564 asignamus vobis . . . terras, quas tenetis, que sunt predicte eclexie. TRAD. Patav. 862 quod . . . episcopus . . . advocatiam nulli valeat -are. TRAD. Salisb. II 354 Ekkehardus . . . mansum . . ., quem a . . . archiepiscopo in feŭdo habuerat, . . . ecclesie -vit, cuius proprietatem . . . archiepiscopus . . . ecclesie donavit. CHART. Ulm. 101 p. 125,24 *vinitores* resignabunt eas *(vineas locatas)* adeo bene cultas, sicut eis fuerant ad-te. *al. resignare – zurückgeben:* CHART. Welt. 25 p. 135,29 (a. 1277) completis eisdem annis *conductores* -bunt nobis curiam. δ *de chartis i. q. concedere – ausstellen:* CHART. Brixin. 105 p. 113,37 (a. 1241) triplicato rescripto . . . -ando. CHART. Raitenh. 172 hanc litteram nomine mei scriptam et communitam sigilli mei robore prefate ecclesie -vi. ε *pignerare, opponere – verpfänden, (zum Pfand) setzen:* CHART. Brixin. 57 (a. 1217/20) prediolum . . . pro pensione trium librarum . . . magistro hospitalis -vi. CONST. II 133 nos *(sc. imperator)* fecimus -ari in manibus fratris Hermanni . . . castra. CHART. Brixin. 149 p. 161,9 castrum . . . comitibus iure pignoris pro mille marcis debet -ari. *ibid. al.* ζ *de testibus, obsidibus i. q. exhibere – stellen:* CHART. Wetzlar. I 72 (a. 1255) in cuius rei testimonium -amus eisdem Eberwinum et Wezelinum fratres. CHART. Brixin. 144 p. 153,19 super quo, quod dicitur urvech, ille -bit suum filium

[Heßler]

. . . episcopo . . . ad VI annos. *de coniuge i. q. dare – geben:* CHART. Brixin. 114 p. 121,29 (a. 1246) quam *(filiam)* . . . Albertus . . . Gundachro . . . in coniugem cum cccc lib. Veron. -bit. *v. et p. 1074,12.* **b** *eccl. et publ.:* **α** *subdere – unterstellen:* THIETM. chron. 1,21 huic *(Heinrico)* Bawarios ad tuendum apcius -ari . . . consuluit *regina.* EPIST. Meginh. 8 qualiter . . . imperator . . . nostram ęcclesiam . . . Romane sedis mundiburdio -verit. DIPL. Heinr. IV. 267 p. 343,3 in omnibus locis regiae potestati -tis. *subordinare – unterordnen:* VITA Gebeh. Salisb. II 22 p. 45,16 coenobium *ad Bergin dictum* Admuntensibus fratribus est -tum *(sc. reformandi causa).* **β** *deferre, usui dare – zum Gebrauch überweisen:* TRAD. Teg. 281[b] (a. 1155) abbas . . . *praedium delegatum* -vit fratrum camere. CONST. II 116,13 p. 153,13 L galeas . . . -ari precepimus . . . magnatibus transituris. TRAD. Salisb. I 474 beneficia . . . redemimus et ad sacrarium nostrum ipsa -vimus. *al.* **c** *sensu relinquendi:* ACTA imp. Winkelm. I 996 p. 752,36 (s. XIII.[med.]) residua officii sui eis *(praepositis tarsenatuum)* ab eorum precessoribus -ta. **γ** *conferre – verleihen, erteilen:* VITAE patr. Iur. 3,9 hanc *(dalmaticam)* tibi . . . noveris ad-andam. WILH. HIRS. const. 1,2 p. 934[c] postquam sacerdos . . . *novitiis* coronas -verit. VITA Gebeh. Salisb. II 11 p. 41,1 abbatiam. CHART. Brixin. 65 p. 70,35 -tum est eis *(sacerdotibus)* . . . unum . . . stipendium. CHART. episc. Halb. 999 p. 226,22 ut sibi . . . primum stallum in choro . . . -rent. *al.* *adde:* LEG. Wisig. 2,1,1 pragma suum emendatis legibus ad-antes *(sc. rex),* illud . . . premittimus, quia *eqs.* **δ** *transmittere – abtreten:* CHRON. reg. cont. I a. 1189 p. 141,22 captus -tis (asignatis *C 2*) quibusdam castellis in ius Saladini liberatus est *Wido rex.* **c** *math. i. q. tribuere – zuteilen:* GERB. geom. 6,5 p. 92,2 XVI habeo; cuius medietatem . . . basi -o. **d** *usu communi:* **α** *mandare – anvertrauen:* VITAE abb. Acaun. praef. (MGMer. VII p. 329,39) veritatem litteris ad-are (EPIST. Teg. I 95 qualiter . . . potio . . . sit accipienda . . ., l. -ate. *al.*). **β** *imputare – zurechnen:* WALAHFR. carm. 79,5 -are memento id Domino. GODESC. SAXO theol. 13 p. 233,8 electi . . . gratiae Dei . . . totum semper applicant et . . . ad-ant. RIMB. Anscar. 6 ne forte aliquis levitati -et, quod *eqs.* **γ** *ascribere – beimessen, beilegen:* EPIST. Teg. I 130 p. 146,32 hec, que mihi -asti. ARNO REICHERSB. apol. p. 119,26 vel Patri ossa ego -em (*syn.* dabis) vel eius Filium . . . eisdem spoliabo. ALBERT. M. veget. 1,19 -are plantis regimen vitae (*p. 816[a],3* ἀποδιδόναι). **2** *addere – hinzutun:* **a** *comput. i. q. adnumerare – hinzuzählen:* BEDA hist. eccl. 3,1 p. 128,17 ut . . . idem annus . . . Osualdi . . . regno ad-retur. **b** *eccl.:* **α** *inserere – einreihen:* HONOR. AUGUST. gemm. 3,112 qui regno Dei -atur, et filius (*lege* -ii) eius cohaeres ascribitur. **β** *incorporare – zuordnen, einverleiben:* CHART. eccl. Halb. II 8 p. 301,19 (a. 1180) curias canonicorum . . . immunitati -amus (*opp.* emancipamus). CHART. Raitenh. 153 p. 134,30 de parrochia Möringen . . . tredecim domos . . . parrochie sancte Marie . . . -vimus. **c** *iur. i. q. adiungere – hinzufügen:* REGISTR. Mog. p. 13,18 (a. 1248/49) pro quibus *(marcis)* idem Iohannes -bit tantum proprietatis sue et recipiet in feudo castrensi. **d** *usu communi (pass.) i. q. numerari – zählen (zu):* THIETM. chron. 7,33 ille miserorum loco -atur, qui *eqs.* **3** *proprium reddere, donare – zu Eigen geben, schenken:* **a** *latius:* THIETM. chron. 5,37 caeteri . . . dividunt predam, Deo et seniori suo optima quaeque -antes (designantes CHRON. Thietm.). CHART. Raitenh. 4 p. 7,16 mansum . . . illis *(fratribus)* in perpetuum -vimus. TRAD. Frising. 1560 episcopus ortum ad idem opus -vit. CHART. Raitenh. 243 p. 199,26 eidem *domino* predium . . . -vimus nomine et titulo empcionis. *al.* **b** *strictius:* **α** *legare – vermachen:* ANNAL. Mell. Zwetl. II a. 1189 p. 544,21 dissensio de terra, quam Styrensis dux . . . Otakarus . . . -verat et coram imperio sibi *(sc. Liupoldo)* tradiderat. CHART. Wetzlar. I 103 p. 37,36 redditus . . . prefatis locis *(sc. ecclesiis)* tali condicione . . . -arunt, quod *eqs.* (*syn.* contulerunt, legarunt). *adde:* CHART. Friburg. 226 p. 200,21 (a. 1269) bona . . . -vi sive tradidi . . . fratribus. **β** *legando destinare – aussetzen (für):* CHART. Meckl. 891 (a. 1260/72) Abbo . . . -vit structure beate Marie post obitum suum de bonis suis LXX marcas. **4** *delegare – anweisen:* **a** *de reditibus e praediis solvendis:* **α** *obl. res:* CHART. episc. Misn. 98 p. 91,30 (a. 1224) ut . . . XV marcas . . . capitulo in bonis . . . -remus. CHART. Lux. III 89 ecclesie . . . maldrum frumenti et duos capones . . . erogavit et ea apud Dalem . . . -vit quolibet anno . . . persolvenda. CHART. Eichsf. 379 quattuor maldra . . . de allodio meo . . . ecclesie dari -vi singulis annis. *al.* **β** *obl. homines:* CHART. Lamb. Leod. 425 p. 520,7.9 (a. 1246) nos et ecclesiam nostram -vit . . . episcopus apud Freres de triginta . . . caponibus . . .; -vit etiam . . . nos . . . ad hallas suas et theloneum suum . . . de undecim marchis. **b** *de debitis hypothecariis (cf. H. Planitz, Das deutsche Grundpfandrecht. 1936. p. 148sqq.):* CHART. scrin. Col. A I p. 125,35 (a. 1172/78) Enehilt recognovit et -vit Bertoldo . . . super quartam partem domus sue . . . XXX marcas . . . usque ad festum s. Remigii. *ibid. al.*

adi. **assignatus,** -a, -um. **1** *conspicuus – augenfällig:* RATHER. concl. 31 (PL 136,359[A]) pulpitum venerabile . . ., spectanti -issimum populo. **2** *pertinens – zugehörig:* DIPL. Otton. I. 203 cum . . . vectigalibus cunctisque utensilibus ad eundem locum . . . iure . . . -is.

subst. **1. assignans,** -antis *m. confirmator – Gewährsmann:* CHART. archiep. Magd. 192 p. 248,22 (a. 1108) horum . . . omnium testes et -es hii sunt.

2. assignatus, -i *m. successor designatus – designierter Nachfolger:* CHART. Basil. A II 52 p. 72,19 (a. 1255) acceptamus in dominum . . . Petrum de Sabaudia et eredes sive -os suos.

adv. ***assignanter.** *dilucide – ganz deutlich:* FUND. Schild. 3 hoc ut idem sponsus -r ostenderet *eqs.* *Heßler*

***assila,** -ae *f. vel* ***assilus (-um),** -i *m.(n.)* (*cf.* assis, *assella) *script. et form.:* asc-: *l. 38.* ax-: *l. 37.39.* esilos: *l. 35.*

1 *tabula lignea – Brett:* GLOSS. III 10,57 St.-S. esilos pretir. **2** *scandula – Schindel:* CAPIT. reg. Franc. 32,62 quid de axilis . . . habeamus. COD. Lauresh. 3671,38 donant . . . de ascilis carr(adas) LIII. CHART. Rhen. med. I 135,44 solvit . . . pro axilis et scindalis denarios III. TRANSL. Eug. Tolet. 12 apprehendit -um clavibus firmiter affixum. CHART. Rhen. med. II app. 16 p. 449,37 (c. 1220) solvit mansus . . . L -as. *v. et* *assella, *assile, astella.

1. *assile (ax-), -is *n. vel* ***assilis** (ax-), -is *subst.* (*cf.* assis, *assella) *script.* asi-: *l. 48.*

scandula – Schindel (*cf.* GLOSS. III 648,24 St.-S. axilia scindelun): ANNAL. Senon. a. 896 (MGScript. I p. 104,17) turbo . . . axilia et tegulas . . . avolare faciens. TRAD. Weiss. app. I 1 axilia c (6. 210. 249). FOLCUIN. Bert. 58 basilica asili est cooperta *(cf. p. 1059,45).* *de quadam specie scandularum (cf. Lamprecht, Wirtschaftsleben. I. p. 509[5]):* CHART. Rhen. med. I 135,1 (a. 893) Widradus . . . ducit ad monasterium axiles (gloss. Caes. Heist. p. 145,13 L axiles vel c scindalas . . . annuatim persolvere; axiles vulgariter appellamus esselinge). 135,20 mansus . . . nec scindalas nec axiles . . . solvit. *ibid. al.* *v. et* *assella, *assila, astella. *Baader*

2. *assile *v.* *assabile.

***assilentio** (adse-), -ire. *quiescere – sich ruhig verhalten:* FRAGM. mul. IV p. 47,30 dum concubuerit cum viro suo, conclusis femoribus adselenciat.

assilio, -ui, -ire *et saepius* **assalio** (ads-), -i(v)i, -itum, -ire. *script.:* ads-: *praevalet in schedulis nostris usque ad s. IX.[med.], postea rarescit.* asa-: *l. 72. p. 1077,2.* adpsal-: *p. 1077,3.* -alli-: *l. 72. p. 1077,3sq.6sqq.16. form.:* -iliit: *l. 69.* ?assalaverit: *p. 1077,9.*

1 *strictius:* **a** *exsilire – aufspringen:* GESTA Ern. duc. I p. 23,1 rex de accubitu assiliens. **b** *insilire – sich werfen (auf):* NIVARD. Ysengr. 6,191 assilit ergo bovem . . ., membra tripertit. **c** *in imag. i. q. raptim ascendere – eilends besteigen:* CONST. I 70 p. 119,23 (a. 1080) diu obsessam assiliit cathedram *Hildebrandus.* **2** *latius:* **a** *opprimere, invadere – überfallen, anfallen:* LEX Sal. Merov. 13,14 si quis puella sponsata . . . in via . . . adsallierit (asalierit *K 17*). 14,6

[Heßler]

villam alienam. *al. (v. ind.).* LEX Raet. Cur. 9,11 homines aut de terra ambulantes aut in sua casa asalire. FORM. Sal. Bign. 8 qui eorum parente in contubernium adpsallisset. FORM. Turon. 31 mihi malo ordine adsallivit. DIPL. Heinr. III. 342 *canonicos* assalire, vulnerare vel occidere. HUGO FLAV. chron. 2 p. 477,48sq. dixit se assallitum *episcopus*; . . . nullus eos assallivit. CONST. II 425,2 si quis homo hominem invaserit, quod vulgariter assallire dicitur, et homo, qui assalitus erit, . . . interfecerit illum, qui eum assalaverit *(sic?). saepe.* **b** *aggredi – angreifen:* LEG. Lang. p. 294[a],30 auxilio tuo eum *(inimicum)* adsalire volo. NIVARD. Ysengr. 2,494 sic . . . assiliendus erit. 6,103 hostem. *oppugnare – stürmen:* OTTO FRISING. gest. 2,23 p. 126,20 caeteris assiliendi arcem exemplum dare. **c** *violenter petere – losgehen (auf):* VITA Menel. 2,7 (MGMer. V p. 152,13) nuncius . . . furibundo occursu eundem assallit. **d** *irrumpere – eindringen:* NIVARD. Ysengr. 4,209 nostra putabatur tecta assiluisse quis alter.

***assilus, -um** *v.* *assila.

assimilatio, -onis *f.* **I** *actio similem vel aequalem reddendi – Anähnlichung, Angleichung:* **A** *strictius:* **1** *philos.:* ALBERT. M. eth. 1,5,12 p. 74[b],28 *ideae* omnia . . . per analogiam -is referunt ad primum . . . uniuscuiusque. *al.* metaph. 5,2,8 p. 310[b],17 *causatum* nihil habet de esse nisi per -em sui ad causam. 11,2,6 p. 620[b],16 *primus motor* est substantialiter sine -e. **2** *natur.:* **a** *de generatione:* ALBERT. M. animal. 15,140 quae *(quarta digestio)* iam virtutem -is a membris accepit. **b** *de concoctione i. q. in similitudinem assumptio – Assimilation:* ALBERT. M. nutrim. 1,5 p. 335[b],5 pori arctati impediunt penetrationem et -em nutrimenti (veget. 1,113). animal. 3,59 haec -o est determinatio ex universali forma cibi. *ibid. al.* **3** *theol. i. q. actio se similem vel aequalem reddendi – das Sichangleichen:* ALBERT. M. bon. 424 p. 226,80 paupertas . . . spiritūs . . . -e ad paupertatem Christi contemnit mundum. **B** *latius i. q. receptio – Einbeziehung:* GREG. CAT. chron. II p. 60,3 *fines* cum -e finis Campi longi venientes in rigum Massę (*de re cf.* I p. 292,26).

II *approximatio ad similitudinem – das Ähnlichwerden:* ALBERT. M. sacram. 19 p. 14,79 duplex est -o ad Deum, in esse et in bene esse . . .; secundum bene esse assimilamur Deo multipliciter *eqs.* euch. 3,1,6,5 p. 262[b],29 nostras omnes assumpsit *Christus* poenalitates, et pro hac -e ad maximas sibi tenemur gratiarum actiones.

III *similitudo – Ähnlichkeit, das Ähnlichsein:* **A** *philos.:* ALBERT. M. eth. 2,1,2 p. 152[b],8 -o autem non est nisi per convenientem formam cum honestis et bonis. **B** *natur.:* ALBERT. M. animal. 3,48 maior autem est -o substantiae cordis . . . cum venarum substantia quam epatis. 15,135 -o nati et parentis cadit aliquando in ungues. 18,94 erit perfecta -o ad patrem (*syn.* similitudo). *al.*

assimilativus, -a, -um. **1** *adi.:* *assimilans, aequans – ähnlichmachend, angleichend, assimilierend:* ALBERT. M. nutrim. 1,4 p. 333[a],13 virtus -a . . . regenerat iuvenes palmites (animal. 18,46 in spermate . . . v. -a . . . assimilat *eqs.*). intellect. 2,1,9 p. 516[a],13 quem *(intellectum)* antiquissimi philosophorum -um sive assimilantem vocant *(cf. A. Schneider, Die Psychologie Alberts d. Gr. 1903/06. p. 358sqq.). ibid. al.* **2** *subst. neutr.:* *quod assimilat – was ähnlich macht:* ALBERT. M. cael. hier. 15,7 p. 426[b],36 'nudum et discalceatum' . . . in angelis . . . significant etiam '-um' (*PG 3,332[D]* τὸ . . . ἀφομοιωτικόν) eorum 'ad divinam simplicitatem, quantum possibile' est eis. *ibid. al.*

assimilis, -e. *(valde) similis – (sehr) ähnlich:* WALAHFR. carm. 47,2 vulpibus -is esse videris. SEDUL. SCOT. carm. 2,24,41 huic *(imperatrici)* licet -is videatur Eydoxia rectrix, non tamen aequalis. ADREV. Bened. praef. magnitudo ipsa Italici regni . . . -is (similis *Solin. 2,20*) utique querno folio. *al.*

assimilo (ads-), -avi, -atum, -are. *script.* -mul-: *p. 1078, 11.24.29sq.39.46.56.*

I *similem vel aequalem reddere – ähnlich machen, angleichen:* **A** *strictius:* **1** *philos.:* OTTO FRISING. gest. 1,55 p. 78,3 quae *(particularis proprietas)* suum subiectum non -at aliis ut humanitas, sed ab aliis dividit . . . ut . . . Platonitas. *ibid. iterum.* **2** *natur.:* **a** *de generatione:* ALBERT. M. (?) animal. quaest. 18,3 p. 298,22 sperma maris . . . perfecte -at sibi generatum. *ibid. al.* **b** *de concoctione sim. i. q. in similitudinem assumere – assimilieren:* ALBERT. M. veget. 1,104 non . . . nutritur proprie aliquod inanimatorum, ita quod trahat cibum et convertat in se ipsum et -et sibi ipsum. animal. 1,523 *sanguis* substantiae cerebri -atur. *ibid. al.* **B** *latius:* **1** *de comparatione:* **a** *conferre – vergleichen:* ALDH. ad Acirc. 2 p. 68,7 cui *(Abimelech)* . . . ramnorum surculus . . . ad-bitur (-mul- *F[3].K*). AGNELL. lib. pont. 45 p. 308,18 cui -are possumus beatissimi vita (vitam *2*) Iohannis? **b** *coaequare – gleichstellen:* AMALAR. ord. expos. I 7,3 ne -ari apostolorum vocatio . . . videatur evangelio Christi. HROTSV. lib. 2 praef. 1,6 quasi his vellem abusive -ari, qui mei inertiam longe praecesserunt. *in imag.:* WALAHFR. carm. 89, 3,12 qui *(nonus annus cycli decennovennalis)* decimum sibimet -are queat. **2** *de imitatione:* **a** *effingere – nachbilden:* RUD. FULD. Alex. 2 neque *deos* ullae humani oris speciei ad-are . . . arbitrati sunt *Saxones* ([*cf. Tac. Germ. 9*]. ADAM gest. 1,7 p. 8,16 ulla humani oris specie -are). **b** *exemplo similem exstruere – dem Vorbild ähnlich errichten:* RAHEW. gest. 4,2 p. 234,27 castra vicis apte distinctis dirimunt *Romani* plateasque et portas -ant (-mul- β; aedificant *Ps. Rufin. Ios. 3,6*). **c** *symbolice fingere – versinnbildlichen:* RUP. TUIT. dial. 2 (PL 170,580[B]) in Abraham Deus . . ., in Sara fides, in Agar lex Moysi -ta est. **3** *de deceptione:* **a** *simulare, mentiri – vortäuschen, vorgeben:* THIETM. chron. 6,10 -ulato . . . in Poleniam itinere. *c. acc. c. inf.:* VITA Bard. 25 p. 340,25 nec hoc scire te -ula. **b** *prima specie probare – scheinbar beweisen:* FRUTOLF. ton. p. 181,6 in melodiis, quas sequentias vocant, multum erratur, dum quasdam illarum ab alio tono incipi et in alio finiri putatur, licet ipse . . . sonus hoc -are videatur.

II **A** *medial.:* **1** *similem vel aequalem fieri – ähnlich, gleich werden:* RUD. FULD. Leob. 5 per tumorem superbiae suae bestiis -tus est *diabolus.* HROTSV. Abr. 3,18 qui a strictioris rigore conversationis ad tempus descendendo imbecillioribus -ari (-mul- *M[2]*) non respuit. CHART. Naumb. 175 p. 154, 29 eterni pontificis, qui per omnia fratribus -tus *eqs.* ALBERT. M. animal. 9,120 interius spermatis videtur -ari guttae sanguinis (*syn.* efficitur quasi). *al. v. et p. 1077,39.* **2** *similem vel aequalem esse – ähneln, ähnlich sein, gleichen:* HROTSV. gest. prol. II 54 sed quia te *(sc. imperatorem)* memini sublimiter -ari . . . Salomoni. VITA Mathild. II 3 p. 286,6 vultus . . . liliis extitit persimilis, in vivido autem colore -ulabatur rosarum foliis. OTTO FRISING. gest. 1,5 p. 17,29 quamvis Socrates et Plato ratione partiendi in numerum veniant . . ., tamen ratione -andi unus possunt dici homo. VITA Norb. I 14 p. 687,31 in foetore cloacarum te volutans *(sc. diabolus)* porcis -are et . . . tempus examinis praestolare. ALBERT. M. veget. 1,143 istae . . . partes . . . -antur (*p. 819[a],18* πχρομοιοῦνται) membris animalium. animal. 9,63 feminae natae . . . -antur (*p. 586[a],5* ἔοικε) matribus. *al.* **B** *act. (c. acc.) i. q. adaequare, assequi – nahe-, gleichkommen:* SEDUL. SCOT. carm. 2,14,28 angelicos vultus sidus hoc *(sc. rex)* -ulat. VITA Rimb. 19 ut . . . nullus sicut ipse Mosaicum illud -verit. Ps. ODO MAGD. herb. 60 hastas et frondes habet haec *(bryonia)* nostram *(candidam vitem)* -antes. ANNAL. Disib. a. 1093 p. 14,15 cuius . . . faciem . . . Cuonradus plurimum -vit.

adi. **1. assimilans,** -antis. *similem reddens – ähnlich machend: v. p. 1077,55.*

2. assimilatus, -a, -um. *(valde) similis – (sehr) ähnlich:* AGNELL. lib. pont. 24 tam speciosissima et -a fuit *imago salvatoris.* VITA Libor. 11 ipsius sponsae collum monilibus -um (sicut monilia *Vulg. cant. 1,9*). *Heßler*

assino *v.* assigno.

1. assis, -idis (-is: *p. 1079,3.5sq.15*) *f. vel* **axis,** -is *f.* (*cf.* asser) *script.* asi-: *p. 1079,11.* axis *in schedulis nostris post s. IX. non iam invenitur,* assis *non nisi a s. XI.*

1 *tabula lignea – Brett, Bohle* (*cf.* GLOSS. III 648,8 St.-S. axis pret vel schindala): LEX Baiuv. 10,14 asseres, laterculi,

axes (gloss.Gw: hoc est tigillos; *de re v. p. 1059,62sq.*). COMPOS. Luc. N 22 tendis *pellem* in axe. LEG. Lang. p. 178ª,4 si *murum* cum axibus clauserit. VITA Galli I 2 ut unam axem (tabula WALAHFR. Gall. 1,27) ex pariete decortaretur. CYMBALA XXI in assem ponitur luto, unde fingitur laguenas. GESTA Frid. imp. A p. 60,2 trabes, assides (asses B) ad domos hedificandas. ACTA imp. Winkelm. I 687 p. 542,25 gratum et assidum et lignorum edifficiis ad illas turres conductis *(sc. ad impugnandum)*. THADD. FLORENT. cons. 41,118 perforetur assis ad modum selle. ALBERT. MIL. temp. 287 p. 547,32 a ponte de asidibus supra Rodanum. *al.* **2** *scandula – Schindel: v. p. 1078,72.* **3** *tabula, in qua ponitur situla salis – Brett unter dem (Salz-)Schöpfeimer (cf. p. 1059,30):* TRAD. Bercht. 88 (QuellErörtBayerGesch. I p. 284,13; s. XII./XIII.) in loco fontis Halle habemus dimidiam assim *(cf. theod. dial.* Asen, *v. J. A. Schmeller, Bayer. Wörterb. ²I. 1872/77. p. 155; Schweiz. Idioticon. I. 1881. p. 504).* **4** *tabula – Platte:* LEG. Lang. p. 179ª,11 si quis axes marmoreas fecerit. RHYTHM. 85,4,2 agni cruor caroque propinatur ex ara, cuius tactu huius sacrantur laminae axis. VITA Elig. 1,32 axes in circuitu throni altaris auro operuit. *ibid.:* operuit . . . lecturium . . . de metallo argenti, sed et tectum throni altaris axibus operuit argenteis. *v. et* 1. *assa. *Baader*

2. assis *v.* as.

***assisa** *vel saepius* ***assisia**, -ae *f.* (*francog.* assise *ab* asseoir) *script.:* asi- *l. 44.46.49.* asci-: *l. 31.33.* -ici(a): *p. 1080,5.17sq.* -iszi(a): *l. 41.43.* -izi(a): *p. 1080,4.*

I *statutum – Satzung:* **A** *lex, decretum, edictum – Gesetz, Verordnung, Anweisung, 'Assise':* ACTA imp. Winkelm. I 761 (a. 1230) -sas regis Rogeri. GREG. IX. registr. 656,2 p. 555, 31 salvis ascisiis necnon . . . approbatis regni *Ierosolimitani* . . . consuetudinibus. RYCCARD. chron. a. 1221 p. 94ª,32 imperator . . . Messanam intrans . . . has ibi statuit ascisias observandas. a. 1232 p. 183,6. *adde:* CHART. Pruss. I 56 p. 43, 1 (dipl. Frid. II.; a. 1226) ut *magister domus s. Mariae Teutonicorum eiusque successores* bonos usus et consuetudines ponant, -ias faciant et statuta. **B** *constitutio, ordinatio – Festsetzung, Bestimmung:* **1** *de alimentis praebendis:* ACTA imp. Winkelm. I 772 (a. 1231) ut . . . corredum iuxta -iam curie . . . percipere debeant *magistri camerarii Apuliae* (803 p. 625,28). CATAL. fam. pap. p. 195,17 -szie continentes nomina . . . illorum, qui recipiunt prebendas. p. 198,31 hic incipit -szia viandarum panatarie. **2** *de vectigalibus solvendis:* CHART. Lamb. Leod. 209 (a. 1231) debet fieri asisia *vini* de communi assensu ecclesie et civium, qui vinitores non sunt . . .; hanc autem asisiam tenemur observare. *ibid. al.* **3** *de mensuris, pretiis observandis:* CHART. Lamb. Leod. 601 p. 159,16 (a. 1265) cum . . . Hermannus . . . vendi fecerit vina carius quam . . . asisia *capituli* esset statuta. ACTA imp. Winkelm. I 1001 p. 763,8 de penis -iarum falsi ponderis et mensure.

II *tributum – Abgabe, Steuer:* **A** *de iuribus principum, patronorum:* **1** *c. sensu praestationis:* CHART. Lux. II 310,3 (a. 1236) scabini hanc -iam colligent, ipsam dominis Lucemburgensibus reddituri. CHART. Rhen. med. III 1495 p. 1080,1 burgensis ipsius nobilis neuter . . . poterit . . . -ias voluntarie datas recipere. CHRON. rhythm. Col. 4,32 preda patens pocius -ia dicitur esse (*cf.* 4,77). *al.* **2** *c. sensu exactionis i. q. reditus, fructus – Einkünfte, Gefälle:* CHART. ord. Teut. 9 (a. 1178) dono *(sc. Antiochiae princeps)* ei tres mille bisantios in -ia in tribus villarum mearum (13 -iam mille bisanciorum, quam Philippus . . . ad fondam Accon annuatim . . . possidet. *al.* CHART. Hohenloh. 71 p. 48,21 in redditibus cathene . . . Acconis). CHART. Rhen. med. III 313 p. 251,9 tam ipse *advocatus* quam sui antecessores certum redditum perceperunt, quem -sam vocant *('Bede' Lamprecht, Wirtschaftsleben. I. p. 1080).* CHART. LUX. II 282 p. 304,9 quadraginta solidos . . . in -ia de Huffalise . . . quolibet anno percipiendos. *al.* *de canonicorum praebendis:* ACTA imp. Böhmer 197 (a. 1195) confirmantes privilegia et -sas capellae imperialis palacii nostri Panormi. **B** *de iuribus civitatum i. q. vectigal, auraria – Gewerbe-, Verbrauchssteuer, Akzise, 'Ungeld':* CONST. II 311 (a. 1231) nulli liceat facere -ias et exactiones in venalibus. CHART. Lux. II 310,4 si quis venditione, quam fecit, occultata -iam . . . non solverit (310,5 emptione . . . occultata. 454,4 -ziam. CHART. Hans. I 745 p. 261,3 solvet de eodem *molendino* annuatim ad -ciam XX solidos). CHART. Hans. I 660 p. 228,7 ad solutionem taliarum et -iarum . . . mercatores . . . Flandrenses minime tenebuntur. CHART. Rhen. inf. II 657 cives civitatis Coloniensis . . . super bona et merces suas . . . contributionem, que -ia vocatur, statuere, inponere ipsamque recipere consueverunt. *al.* *adde:* CHART. Rhen. med. III 1502 p. 1085,15 (a. 1259) ut de bonis vestris . . . nullum apud Arwilre . . . theloneum, exactionem aut -iam iuxta impositionem civium . . . persolvatis *(sc. sanctimoniales).* *expressius i. q. potestas vectigalia exigendi – Befugnis zur Gewerbebesteuerung, Akzisenrecht:* CHART. Hans. I 745 p. 259,38sq. (a. 1274) ipsis *civibus* ad constructionem . . . predicti oppidi *Harlem* -ciam talem contulimus *(sc. comes)* . . ., presenti -cia post decennium . . . minime valitura.

***assisius**, -i *m.* (*cf.* *assisa) *de clerico ad ecclesiam cathedralem ministrante i. qui beneficio (minore) praeditus est – Inhaber einer (niederen) Pfründe (cf. Plöchl, Kirchenrecht. ²II. 1962. p. 157):* CHART. ord. Teut. 126 p. 118, 23 (a. 1273) ego Iohannes clericus Acconensis, -us *(cod.,* -isinas *ed.)* ecclesie sancte crucis Acconis, . . . notarius publicus, . . . scripsi.

***assisinus** *v.* *assasinus.

?*assista, -ae *f.* (*orig. inc., ni cohaeret c.* ἄσηπτος) *fort. i. quae cruda sunt – viell. etwas Unverdautes:* Ps. GALEN. febr. 476 carnium malarum egestiones, quas Greci -am dicunt (urin. p. 16,14 as. p. 17,9 asistrant).

assistentia (-cia), -ae *f.* **1** *munus astandi – die Aufgabe des Davorstehens:* ALBERT. M. summ. creat. I 4,60,4 p. 639ᵇ, 42 Deus . . . revelat . . . superioribus *angelis* . . . plura de his, quae pertinent ad -am (summ. theol. II 9,35,4 p. 383ᵇ,13). **2** *auxilium, adiumentum – Hilfe, Beistand, Unterstützung:* CONST. II 155 (a. 1231) cum consilio summi pontificis, -a principum et nostrorum *(sc. imperatoris)* provisione fidelium (*sim.* 197 p. 264,33). CHART. Rhen. inf. II 283 promisimus eidem *comiti* . . . hominum nostrorum . . . -ciam (CHART. Pommerell. 146 episcopo omnem fidelitatem, -ciam, deffensionem . . . p. [*sc. dux*]). CHART. Carinth. V 383 quatinus a talis -e et defensionis presidio . . . desistentes nullum . . . eisdem colonis . . . prebeatis amminiculum. CHART. Osn. III 642 p. 455,8 -cie modus talis erit, quod si eos *(ministeriales et scabinos)* . . . gwerram habere contigerit *eqs. al.* **3** *ministerium (ad missam celebrandam) – Assistenz (bei der Meßfeier):* GERHOH. tract. p. 44,23 offendi namque spiritum sanctum de -a ministrorum diaboli . . . testatur, quod de sancto Basilio legitur.

assisto (ads-), -stiti, -stiturum, -ere. *script.:* ads-: *praevalet in schedulis nostris usque ad s. IX.med., postea rarescit.* asi-: *p. 1081,68.* asst-: *l. 69.* *form.:* *inf.* -istier: *p. 1081,15.* *partic.* -ans: *p. 1081,39.1082,16.* *perf.* -stet(i): *p. 1081,6.* -sisterunt: *p. 1081,42.* *depon.:* *p. 1081,65.* *struct.:* *dat.:* *passim.* ad: *l. 66.68. p. 1081,14.47sq.* ante: *l. 64. p. 1081,6.* contra: *p. 1081,4.65.* super: *l. 62.* coram: *l. 70.* de: *p. 1081,7.* *usu trans.:* *p. 1081,14sq. 60.*

I *proprie:* **A** *prope consistere, accedere – sich in die Nähe stellen, heran-, hinzutreten:* **1** *strictius:* WALAHFR. Wett. 862 -unt (gloss. R: accedunt) propius. RIMB. Anscar. 7 p. 28, 24 redeunti abbati ipse obvius astitit. WALTHARIUS 978 super -ens (ad- *B*) pectus conculcat *Alpharides.* HERM. IUD. conv. 17 (ed. G. Niemeyer. 1963. p. 116,4) nuntius . . . ante portam -ens. *al.* **2** *latius:* **a** *apparere, sistere – erscheinen, sich einstellen:* **α** *iur.:* EPIST. Alcuin. 247 p. 401,3 ad placitum nostrum . . . nobis *(sc. imperatori)* vos ad-ere scitote. DIPL. Karlom. (II.) 27 in conspectu aeterni iudicis ad rationem reddendam ad-at. DIPL. Heinr. IV. app. 2 p. 672,36 asstitit Fulco . . . choram rege. OTTO FRISING. gest. 2,11 p. 112,12 duces . . . iudicio principis . . . ad-unt. **β** *theol. (in visione):* EIGIL Sturm. 15ª p. 373,5 diacono sanctus adstitit episcopus.

[Heßler]

HROTSV. Gall. I 12,7 apparuit mihi iuvenis...; nec mora astiterunt mihi a dextra laevaque milites armati. THIETM. chron. 3,15 vidit is *(Ohtricus)* -ere sibi Aethelleken. *al.* **b** *in iudicio i. q. surgere – auftreten:* LEG. Wisig. 2,3,1 si contra eos *(principes)* vilior persona in contradictione cause videatur ad-ere. FORM. Turon. 29 ante inlustri viro illo... adsteti (-stiti *A 3*) de aliqua locella. EPIST. Meginh. 41 p. 244,25 qui *(fratres)* cum eo *(episcopo)* venerant quasi testes innocentię ipsius astituri. *adde:* TRAD. Frising. 14ª p. 42,3 (a. 759) ut pro me ipso intercessor ad-at *(sc. apud Deum).* **c** *advenire – herankommen:* WALTH. SPIR. Christoph. II 2,161 portis et moenibus astitit urbis. CHRON. reg. a. 1159 p. 101,17 (rec. I) agris. **d** *trans. i. q. educere – vorführen:* EINH. (?) Marc. et Petr. II 46,3 iubens omnes ... ad conspectum ... arbitris adsistier (*syn.* exhiberi). CHRON. Noval. 2,11 p. 93,44 iussit eos *(essedos)* sibi ad-ere. **B** *astare, circumstare – da(bei), davor, daneben, ringsum stehen:* **1** *strictius:* **a** *theol.:* WALAHFR. exord. 13 p. 487,20 quod omnis militia sanctorum solio Dei -it. LAMB. TUIT. Herib. 2,5 p. 1249,4 conspectui divinitatis iugiter -imus. ALBERT. M. summ. creat. I 4,55,1 p. 596ª,8 *Deo* -ere est contemplatione intima perfrui *([cf. Greg. M. in evang. 34,12].* p. 597ª,24 -ere dicitur tribus modis *eqs.* cael. hier. 13,1 p. 328ª,23. *ibid. al.). in visione:* RIMB. Anscar. 3 p. 22,29 videbam ... sanctorum ordines, quosdam vicinius, quosdam vero longius ... -entes. AGIUS vita Hath. 14 ipsum *(s. Martinum)* -ere clamans (*syn.* astanti). **b** *eccl. et publ.:* CONC. Karol. 3ᴬ p. 10,17 altario Dei -ere ([*opp.* introire]. BERTH. [?] annal. a. 1077 p. 304,44. *al.*). CONC. Karol. 19ᴰ p. 131,3 residentibus cunctis *episcopis* . . ., ad-entibus in modum coronae presbyteris. DIPL. Ludow. Inf. 28 p. 139,15 reliquorum *fidelium* conspectui nostro -entium (astancium *E*). HONOR. AUGUST. gemm. 1,4 quidam de ministris cum eo *(episcopo)* sedent, quidam ei -unt. *al.* **c** *usu communi:* AGIUS vita Hath. 16 cum ... soror ... lectulo eius *(Hathumodae)* -ret. WALTH. SPIR. Christoph. I 8 beatum virum prope videt -ere. *al.* **2** *latius:* **a** *de hominibus i. q. praesentem esse – da(bei), zugegen sein:* **α** *usu iur.:* CONC. Karol. 16ᴬ, 3 debita signa vicinis suis et his, qui ad-unt, insignet. TRAD. Frising. 393 adsistantibus istis testibus (TRAD. Corb. 354. *al.*). 397ᶜ p. 338,32 coram ... multis utrisque partibus praesentes ad-entibus. 427 multi alii ... viri cum eo *(episcopo)* ibidem adsisterunt. CONC. Karol. 61 p. 793,28 publice. DIPL. Ludow. Inf. 76 praesentialiter. *al.* **β** *custodire – hüten:* THEOD. PALID. annal. a. 1121 p. 77,21 in campo pecudibus ad-bat. **γ** *interesse – teilnehmen:* CONC. Karol. 39ᴬ,132 cum divino ad-imus officio. VITA Liutg. I 32 dum ad opus divinum -itur *(cf. Bened. reg. 19).* VITA Rimb. 6 p. 84,10 ad orationem. **b** *de rebus i. q. adiacere – angrenzen:* **α** *philos. (cf. B. Geyer, Die patristische und scholastische Philosophie. ¹²1951. p. 240):* ALBERT. M. princ. 6,5 p. 358ª,27 -ere ... dixit Gilbertus has formas, quae rationem ... trahunt ... ab eo, quod per ipsas substantia ad aliquid extra se ens comparatur, sicut relatio et quando *eqs. ibid. al. cf. p. 1082,28sqq.* **β** *usu communi:* FORMA mon. Sangall. p. 11ᵇ haec *(porticus)* domui ad-it. CHART. scrin. Col. A II 1 p. 73,10 domum et muros duos ex utroque pariete -entes.

II *translate:* **A** *c. sensu iuvandi:* **1** *auxiliari, opitulari – helfen, beistehen:* LIBER diurn. 55 ut ei auxilii vestri fautor dignanter ad-at. VITA Pard. 15 (MGMer. VII p. 33,16) fratres ..., qui eum (ei *var. l.*) undique ad-bant vel ministrabant. WIDUK. gest. 3,27 dum *pontifices* favent partibus, nunc regi -endo, nunc alienas partes adiuvando. CHART. Sangall. A app. C 44,16 ut in hac causa nobis *(sc. sanctimonialibus)* ... -atis. CHART. Rhen. med. III 1383 quod ... domino nostro ... contra ... archiepiscopum ... -amur. ALBERT. M. animal. 3, 124 a dextris ... -it ei *(stomacho)* calor epatis. *al. favere – günstig sein:* HRABAN. carm. 42,1,11 votis ad-e, precamur. CARM. Bur. B 98,6,1 -e (asi- *B*) ... nec resiste amori. *prodesse – nützlich sein:* DIPL. Otton. II. 6 ut ... locus ... necessitatibus illarum perpetualiter -at. CHART. Traiect. 306 p. 281, 15 (dipl. Heinr. V.) favente et -ente eis iure. **2** *in officio ministrare – assistieren:* GERH. AUGUST. Udalr. I 4 p. 392, 18 cum ... presbiteris, qui ... sibi *(episcopo)* -bant (adstabant *2*). LIBER ordin. Rhenaug. p. 136,10 precentor et frater ei -ens. *al. v. et p. 1107,64.* **3** *servire – dienen:* AMALAR. off. 4 praef. 1 quatinus ... compunctius Deo -atur in ecclesia. **B** *c. sensu intendendi i. q. se dedere, studere – sich widmen, befassen:* PASS. Sigism. 4 (MGMer. II p. 335,6) ut ... ieiuniis, orationibus incessanter -ret (in-, persisteret *var. l.*). NITH. hist. 4 praef. p. 39,29 huic rerum operi quarto -am. DIPL. Conr. I. 8 contemplationi. **C** *c. sensu exstandi:* **1** *exsistere, manere – sich befinden, vorhanden sein:* TRAD. Weiss. 228 p. 219,14 (a. 695/711) monachis, qui ibidem *(sc. in monasterio)* ad-unt. WANDALB. Goar. 2,16 adhuc ibi soror eius degit et certissima ... testis -it. ERMENR. Sval. prol. adhuc in dubio scammate -imus. *fort. add.:* CHART. Rhen. med. I 42 p. 49,2 (a. 804) adstante ... defensore vel cuncta curia Andecavis civitate adsistantium. **2** *esse – sein:* COD. Karol. 51 p. 571,25 cui *(Deo)* archana cordis reserata -unt. FORM. Bitur. 18 p. 178,24 corona inter virgineas acias ad-ente. TRAD. Frising. 701 statim promptus ita peragere adstitit.

adi. **assistens,** -entis. **1** *adiacens – angrenzend, assistent: v. l. 28.30.* **2** *praesens – gegenwärtig:* CHART. Sangall. A 594 (a. 876) ego ... praesens, -s, rogatus scripsi. DIPL. Otton. II. 116 omnibus fidelibus nostris -bus et adventuris. **3** *situs – gelegen:* DIPL. Ludow. Germ. 92 p. 133,23 casam dominicam cum ceteris aedificiis ibi ad-bus.

subst. **assistens,** -entis. **1** *neutr.: philos. i. quod adiacet – das Angrenzende:* ALBERT. M. princ. 6,5 p. 358ª,9 quidquid proxime substantiae inter -ia -s est, id ... positio est. summ. theol. I 13,52 p. 534ª,21 Porretani dixerunt, quod dominium dicit respectum -em in Deo, non insistentem; distinguunt enim inter subsistens, existens, insistens et -s. *ibid. al. cf. p. 1081,49sqq.* **2** *masc. plur.: qui circumstant, praesentes sunt – die Umstehenden, Anwesenden:* ARBEO Corb. 10 p. 198,21 vir Dei ... ad-es longius amovit. ODILO SUESS. Seb. 10 (5) itane omnibus complaceat -bus, sciscitatur.

***assistrix,** -icis *f.* **1** *subst.: adiutrix – Helferin* (*cf.* GLOSS. I 557,22 St.-S. -em [assestricem *a*] follestarun [*spectat ad Vulg. sap. 9,4* assestricem]): CHART. Burgenl. 40 p. 21,46 (c. 1156) ego Geyssa ... superna gracia -e regnum ... obtinens. INNOC. IV. registr. A 1 p. 2,25 ut *dominus* ... mittat nobis sapientiam -em ad regendum populos. **2** *adi.:* **a** *ad astandum pertinens – auf das Davorstehen bezüglich:* ALBERT. M. summ. creat. I 4,30,1 p. 499ᵇ,25 cum ... sit in eis *(angelis)* virtus -x et virtus ministratrix (cael. hier. 13,1 p. 328ª,7 distinctionem virtutis -is et ministrativae. *ibid. al.*). summ. theol. I 18,73,1 p. 754ᵇ,34 secundum vim ... -em *angeli.* **b** *astans – davorstehend:* ALBERT. M. cael. hier. 13,1 p. 328ᵇ,26 dominationes sunt -es, cum non mittantur ad exterius ministerium.

***assitio** (ads-), -ire. *sitire – dürsten:* TRANSL. Annon. 11 p. 518ᵇ,48 de qua *(mensa sinistrae)* qui edunt, adhuc esurient, et qui bibunt, ad-ent.

assitus (ads-), -a, -um. *propinquus, vicinus – nahe gelegen, benachbart:* HIST. Mosom. 2,2 p. 611,2 hic *locus monachorum* ... radicibus Aldiniaci montis ad-us. CHART. Sind. 4 p. 91,8 silvula curię contigua et -a. CHART. march. Misn. III 80 p. 66,25 salictum quoddam in oriente ... prato ad-um.

As(s)ius *adi.* (Ἄσσος) *de lapide quodam i. q. Assi ortus vel caesus – aus Assos, assisch:* WILH. SALIC. chirurg. 5,10 p. 360ᴰ Asius id est lapis, super quo nascitur sal in ripa maris. *laxiore usu:* DYASC. p. 117ª lapis Asius in Alexandria ... invenitur (ALPHITA II p. 92,25). *v. ThLL. II 906,31.* *Heßler*

asso, -avi, -atum, -are. *calore sicco vel igne assum reddere, torrere, frigere, adurere – in trockener Hitze oder im Feuer garmachen, braten, rösten, (an)brennen:* **1** *gener.:* **a** *proprie:* **α** *de cibis:* WALAHFR. Gall. 1,11 p. 292,32 diaconus pisces -vit. VITA Bonif. II 5 *trutta* levata et -ta ad mensam ... portata est. OTTO SANBLAS. chron. 38 p. 57,18 altile ligno affixum ... vertens -bat. CAES. HEIST. mirac. II 1,19 p. 42,7 carnes inposuit prunis -andas. *al.* *proverb.:* BERNH. GEIST. palp. 1,116 hic *(sc. in aula),* si sapis, -a *eqs.*

[Payr]

β *de poena, martyrio:* HROTSV. Sap. 5,10 in craticulam substratis ignibus -anda ponatur *Fides.* ANNAL. Aquens. a. 1171 (MGScript. XXIV p. 38,37) duo latrones . . . cocti sunt aqua et tercius igne -tus. HEINR. LETT. chron. 14,8 p. 80,17 alios vivos -verunt. 19,3 p. 124,36 ponentes eum ad ignem tamquam piscem -verunt. *al.* **b** *in imag. et translate:* ALCUIN. epist. 113 p. 163,18 pisces . . . igne sancti spiritus ad epulas aeterni regis -are. SCHOL. Adam gest. 87 decessores suos in . . . malitia parrochianorum velut in igne recoctos et -tos. CARM. anon. 2,67 (SBMünch. 1873/III p. 703) -are debemus et igne cremare *(cf. Vulg. exod. 12,9sq.)*, quicquid mandenti superest res ardua menti. BERTH. RATISB. serm. 17 p. 89,6 excoriati religiosi ut animalia coquuntur, -antur *eqs.* **2** *pharm.:* ODO MAGD. herb. 326 ex acri vino macerare cyminum convenit, in ferro post -ari calefacto. HILDEG. phys. 3,53 slehen in flamma ignis -et, id est brulwe. ALBERT. M. veget. 6,431 cum . . . -ta est *squilla eqs. al.* **3** *natur.:* **a** *strictius:* ALBERT. M. meteor. 4,1,24 p. 741^{a},39sq. quod taliter *(sc. caliditate sicca)* maturatur, ipsum erit -tum (*p. 381^{a},26* ὀπτόν) et non elixatum; et si . . . ultra maturitatem -etur, dicetur torreri. animal. 9,92 talium . . . vasorum *(sc. matricis)* non est -are contenta sicut -antur res in furno aut in patella. *al.* **b** *latius c. sensu exsiccandi:* ALBERT. M. animal. 4,60 creatio testae est ex humore viscoso . . . coagulante sicco calido adurente et -ante per partes combustas *eqs.* 20,10 terrestre . . . grossum arefactibile est in ossibus . . ., et est -tum digestione, quae dicitur optesys. **4** *techn. c. sensu calefaciendi, adurendi:* MAPPAE CLAVIC. 2 accipies arenam . . . et commisces . . . sale et -bis in fornace die et nocte. 83 *aes et argentum* mitte in patinam et argilla oblinitum, tunc -a, donec fiat cerussa *eqs.* Ps. GERH. CREM. sept. p. 322,29 -a ipsam *terram* in igne debile, tantum ut siccetur aqua. *al.*

adi. **1. assans,** -antis. *torridus, adurens – heiß, brennend:* ALBERT. M. animal. 16,114 si vincat calor -s siccus. 16,115 per -em calorem in fornace.

2. assatus, -a, -um. **1** *strictius i. q. tostus, frixus, adustus – gebraten, gerōstet, gebrannt:* **a** *gener.:* TRACT. de caus. mul. 28$^{capit.}$ si decursio sicut de carne -a fit. CHART. episc. Halb. 234 p. 201,30 fratres . . . reficiantur . . . salmone, luceo -is. ANNAL. Marb. a. 1232 permansit . . . estus multus, ita quod . . . ova congesto sabulo imposita post modicum tollerentur -a. *al.* **b** *pharm.:* ANTIDOT. Glasg. p. 107,32 esquilla -a. **c** *natur. de exsiccatione:* ALBERT. M. animal. 3,83 causa huius est terrestre -um, bene tamen commixtum cum humido. **d** *techn. de adustione:* MAPPAE CLAVIC. 13 miseos -i partem 1 teris. **2** *latius i. q. calefactus – angewärmt:* ANTIDOT. Glasg. p. 126,17 panno linio -um . . . super . . . plagas inpone.

subst. **1. assata,** -ae *f. quod tostum est, caro tosta – Gebratenes, Braten:* CONSTANT. AFRIC. theor. 5,90 p. 23a^{v} de -a; -a calida est et temperata *eqs.*

2. assatum, -i *n. quod tostum est, caro tosta – Gebratenes, Braten:* EKKEH. IV. bened. I 31,83 lentius -um solet esse quidem mage gratum. IOCALIS 812 nil valet -um, de quo nil pingue resultat.

***associalis,** -is *m. consocius – Genosse:* METELL. Quir. 71,45 haec equites tollunt et quilibet -es, scutiferorum cetus *eqs.*

***associatim** *adv. congregatim – scharenweise:* FRID. II. IMP. art. ven. 1 p. 16,14 *aves* exeunt et redeunt . . . aliquando -m, aliquando singulariter (*cf.* p. 16,21 -m volant).

***associatio** (-osci-), -onis *f.* **1** *strictius:* **a** *adunatio, coniunctio – An-, Zusammenschluß, Verbindung:* ALBERT. M. sent. 1,21,1 p. 557^{a},21sqq. ly 'non cum alio' dicit privationem -is et . . . non convenit termino in sua . . . significatione importante -em. elench. 1,3,14 p. 583^{a},47sq. petitio eius, quod est in principio . . ., sumitur aut sine -e sui cum altero aut cum -e sui ad alterum. miss. 3,6,12 p. 105^{b},17 'una' . . . notat -em capitis cum corpore. summ. theol. I 5,23,1,1,1 p. 165^{b},39 plura . . . relata per -em ad unum tempus vel . . . locum. *ibid. al.* **b** *?instantia – ?Aufdringlichkeit:* WALTH. AGIL. med. 7 p. 102,27 mania canina est -sciatio vehemens et amicitia cum obedientia. **2** *latius i. q. communicatio – das Teilnehmenlassen, Mitteilung:* GERHOH. glor. 20,9 p. 1151^{B} indutus est hominem, quem sibi uniens . . . atque conformans, ut ait Augustinus *(div. quaest. 73,2)*, immortalitati . . . sociaret; sed nunquid haec talis unitio, conformatio et -o *eqs.*

***associative** *adv. secundum mutuam conexionem – der wechselseitigen Bindung entsprechend:* ALBERT. M. summ. theol. I 16,64 p. 657^{a},41 *amor movet* aequalia, ut aequalibus bona communicent -e (*Ps. Dion. PG 3,713^{B}* εἰς κοινωνικὴν ἀλληλουχίαν).

associo, -avi, -atum, -are. *script.:* ads-: *in schedulis nostris non invenitur post s. X.* aso-: *l. 68.* -oti-: *l. 68. p. 1085,4.34.41. struct.: dat.: passim.* ad: *l. 48.* cum: *l. 37. intrans.: l. 68.*

I *obi. anim.:* **A** *strictius:* **1** *socium adiungere, aggregare, adunare – zugesellen, an-, zusammenschließen, vereinigen:* **a** *gener.:* HRABAN. carm. 41,10,7 quos *(sanctos)* tumulo hic sacro Bonifacius ad-vit *(sc. sibi).* WALAHFR. carm. 68,6 populos . . . factoris gregibus ad-are sui. HROTSV. Gall. I 13,3 *Christus* dignetur nos . . . -tum ire in aeterno gaudio. HONOR. AUGUST. quaest. I 6 pauperes spiritu angelis, mites archangelis -antur. CHRON. Ottenb. p. 617,14 laicos . . . monachis -vit. FRID. II. IMP. art. ven. 3 p. 29,2 cum -ari non possint *falcones,* nisi consentient invicem. *al.* *refl.:* CAPIT. reg. Franc. 207 p. 77,20 ut . . . frater noster . . . in eadem coniunctione se nobis -ret. FRID. II. IMP. art. ven. 1 p. 113,21 ad mutandum loca . . . -ant se magis *aves.* *medial.:* ALBERT. M. animal. 7,71 dicuntur eis *(gruibus)* -ari multa genera avium. **b** *c. colore quodam:* α *c. sensu asciscendi:* THIETM. chron. 2,6 p. 44,27 comitem cum . . . militibus sibi -vit et . . . Ratisbonam . . . cepit. BRUNO MAGD. bell. 19 -to sibi Magno . . . bellum . . . gessit. CHART. episc. Hild. I 588 tu, frater episcope, -tis tibi duobus episcopis eidem electo . . . munus consecrationis impendas. *al.* β *medial. c. sensu communiter vivendi:* ALBERT. M. animal. 7,8 quaedam *animalia* . . . dimittent eos *(filios)* et ulterius . . . non -buntur (*p. 588^{b},33* κοινωνίαν . . . ποιοῦνται) cum eis. γ *c. sensu destinandi:* CHRON. Gozec. 2,11 Fridericum . . . canonicae professioni -vit *pater.* **c** *spec.:* α *iur. de matrimonio:* LEG. Wisig. 3,2,7 quos . . . antedictis personis *(sc. mulieribus ingenuis)* repperiuntur ad-asse. 3,6,1 mulierem . . . sibi in coniugio ad-are (sociare *var. l.*). EKKEH. IV. pict. Mog. 274 *sacerdotis* natam thalamo locat -tam. *al.* β *canon. de susceptione:* BEDA hist. eccl. 4,24 p. 260,28 *virum* fratrum cohorti ad-vit. VITA Libor. 7 clero. WILH. HIRS. const. 2,10 p. 1048^{B} congregationi. CHART. archiep. Magd. 192 p. 248,17 canonicos . . . pro rerum ampliatione prioribus -antes. *refl.:* CHART. Sangall. A 505 (a. 864) si vero ad illam congregationem se non ad-at. **2** *comitari, stipare – begleiten, geleiten:* ANNAL. Ianuens. III p. 93,23 cum quo Greco venit Iohannes . . . causa -andi ipsum. FRID. II. IMP. art. ven. 1 p. 48,31 pulli nituntur sequi et -are parentes. INNOC. IV. registr. B 136 episcopum non animo bellandi -ans (*item una cum exercitu:* CONST. III 139,5 si pro recipiendo . . . dyademate . . . dominus noster, ut eum -emus, nos requisiverit, nos eum -bimus). SALIMB. chron. p. 95,12 quem *(iudicem potestatis)* -bat quidam currerius. *ibid. al. (v. ind.).* **3** *conciliare – gewinnen:* WIDUK. gest. 2,7 his rebus multos Saxonum sibi -vit *rex (sim.* ANNAL. Hild. a. 984). BERTH. (?) annal. a. 1076 p. 282,29 principibus . . . huic conspirationi -andis. VITA Lamb. Nov. Op. 2 (MGScript. XXX p. 948,33) *Lambertum* si ecclesiae nostrae possetis -are. *al.* **4** *(se) consociare – (sich) verbünden:* **a** *publ. de confoederatione:* *refl. et medial.:* DIPL. Conr. II. 54 p. 63,22 *episcopus* Ardoino . . . -tus est. OTTO FRISING. gest. 2,25 p. 130,4 Mediolano -ta est Terdona. COD. Wang. Trident. 198 p. 392,1 quod non -bit se cum inimicis. *al.* *intrans.:* ANNAL. Ianuens. I p. 247,23 cum Lombardis huc usque distulimus asotiare. **b** *eccl. de confraternitate:* GREG. CAT. chron. II p. 202,24 ego . . . dux Italię . . . commendo me et -or sancto monasterio *eqs.* **B** *latius:* **1** *participem reddere – beteiligen:* CHART. Heist. 83 p. 178,6 (a. 1237) concessimus omnibus . . . participacionem . . . bono-

[Payr]

rum . . . -antes eos in missis. *refl. et medial. i. q. participari – teilhaben:* DIPL. Heinr. V. (ed. H. Bresslau, Diplomata centum. 71 p. 102,28) predecessorum nostrorum regum . . . meritis nos -tiamus. CARM. Bur. B 154,7 sunt quinque modi, quibus -amur amori, visus, colloquium *eqs.* **2** *assimilando adiungere – an die Seite stellen:* CHART. Stir. IV 3 (a. 1260) lex . . . de iniqua committentibus sermonem suum dirigens consencientes eis pari pena constringendos -at.

II *obi. res:* **A** *strictius i. q. adicere, coniungere – an-, hinzufügen, verbinden:* **1** *gener.:* HRABAN. epist. 27 p. 442, 11 Ruth, quam aliqui auctorum libro Iudicum -ant. REGINO harm. inst. 1 responsoria . . . consonantibus sibi tonorum convenientiis -are. HUGO METELL. carm. 136 (MG Lib. Lit. III p. 718) Constantinus . . . ecclesiam primo regalibus -vit. **2** *spec.:* **a** *iur. de confiscatione:* LEG. Wisig. 12,3,4 res eius fisco ad-ande sunt (ADREV. Bened. 14 p. 483,35 praedia. *adde:* LEG. Wisig. 6,2,1 ingenui . . . cum rebus omnibus f. servituri ad-entur). **b** *theol. de unione duarum in Christo naturarum:* GERHOH. epist. 28 p. 617[a] dum in tantum tibi humanam naturam -as, ut *eqs.* ALBERT. M. epist. Dion. 4[c] p. 886[b],35 natura humana unita est vel -ta divinae. **c** *techn. de fusione:* GEBER. clar. 2,82 -a ipsum *(Iovem)* bona luna equaliter. **d** *natur. de commixtione:* HONOR. AUGUST. imag. 1,3 aer humidus et calidus calido igni -atur. ALBERT. M. veget. 6,313 est . . . cucurbita nutrimenti convertibilis in id, cui -atur in stomacho. **e** *anat. usu medial.:* α *iuxtapositum esse – nebeneinander verlaufen:* ALBERT. M. animal. 1,396 arteriae . . . -antur venis. β *cohaerere – in Verbindung stehen:* ALBERT. M. animal. 1,416 per quas *(venas)* mamillae matrici -antur. **B** *latius:* **1** *(sibi) ducem assumere – sich leiten lassen:* HILDEG. vit. mer. 3,72 p. 134,4 qui . . . inobedientiam sibi -verunt. **2** *aequare – auf eine Stufe stellen:* LIBRI Karol. 4,16 p. 203,28 ut imagines . . . vasis vel ceteris rebus divinis cultibus mancipatis adsotiaret.

adi. **associatus**, -a, -um. **1** *strictius:* **a** *congregus – scharenweise:* FRID. II. IMP. art. ven. 1 p. 113,18 *avium* volatus est aliquando singulariter, aliquando -us. **b** *(amicitia) coniunctus – (in Freundschaft) verbunden:* NADDA Cyriac. I 4,3 tu nobis ad-us es et ideo nobiscum regna. **2** *latius i. q. particeps – beteiligt:* ECBASIS capt. 378 non simus iniusti neque talibus -tiati culpis gestorum.

associus, -a, -um. **1** *subst. masc.: consocius, adiutor – Gefährte, Helfer:* EKKEH. IV. carm. var. I 3,6 vox velut -is nostra resultet eis *(infantibus)*. bened. I 37,41 -o Petro male distractos rape *(sc. Michael)* retro. **2** *adi.: collegiatus – Kollegiat-:* CATAL. Frising. (MGScript. XXIV p. 318,2; s. XII.[2]) condidit -am fratribus ecclesiam *Ellenhardus episcopus.*

***assoldo** (ads-, aso-), -avi, -atum, -are. *(ital.* assoldare *ab* ad *et* sol(i)dus, *sc. nummus) milit. i. q. mercede conducere – in Sold nehmen, dingen:* ANNAL. Plac. a. 1259 p. 510,20 *milites Theutonicos* ad-tos a rege Manfredo. ANNAL. Mant. a. 1265 (MGScript. XIX p. 24,16) rex Karolus . . . turbam militum . . . -vit. CHART. Carinth. IV 2985 marchas . . . conversas fuisse . . . in -andis militibus. SALIMB. chron. p. 16,23 asoldatis . . . militibus.

assoleo (ads-), -solitus sum, -ere. *script.:* ads-: *praevalet in schedulis nostris usque ad s. IX.*[med.], *postea rarescit.* aso-: FORM. Laudun. 8 p. 516,36. *form. indic. praes.* -it: LEX Sal. Merov. 44,1 rec. B. *al.*

1 *person. i. q. (facere) solere, assuevisse – (zu tun) pflegen, gewohnt sein:* **a** *c. inf.:* WALAHFR. Wett. 651 *Sodomita libido* thalamum violare iugalem ad-et. EKKEH. IV. cas. 57[med.] inclusam . . . visitare -tus. WALTH. TER. Ioh. 5 p. 1141, 47 sicut aegri -ent malis . . . gravari humoribus. *al.* **b** *c. dat. vel abl.:* EKKEH. IV. bened. I 37,39 ne satanę cędas, quibus -et, . . . prędas. cas. 102[ex.] neque . . . alio cellario -et. **c** *absol.:* BERTH. (?) annal. a. 1075 p. 280,31 aecclesias Dei, ut ab olim -bat, confundere . . . non cessavit *rex.* WALTH. TER. Ioh. 2 ut -emus. *al. in usu esse – in Gebrauch sein:* VITA Mathild. I 12 vas . . . vini, ut saepe in monasteriis -et. **2** *impers.* -et *i. q. (fieri) solet, mos est – es pflegt (zu geschehen), es kommt vor, es ist Brauch:* **a** *c. inf.:* LIBER diurn. 60 p. 51,10 ut ad-et humanis rebus accidere. IORDAN. RUFF. equ. 6,10 p. 38,2 *testiculis inflatis* talibus remediis -et subveniri. *al.* **b** *c. dat.:* VITA Liutg. II 2,34 ut nobilibus -et personis. **c** *absol.:* FORM. Andec. 22 p. 11,33 si ad-et. FORM. Laudun. 9 p. 517,27 ne vero, ut -et, nos ger⟨ulus⟩ . . . deludat. OTTO FRISING. gest. 2,21 p. 124,18 laudis, ut -et, avidi. *al.*

adi. **assolitus**, -a, -um. *consuetus – gewohnt, üblich:* CHRON. Reinh. a. 1189 p. 543,30 fraudibus -is novos . . . dolos accumulans. a. 1215 p. 587,22 -a magnanimitate. ANNAL. Ianuens. IV p. 38,10 ad-um statum rei publice.

assolonium *v.* ascalonia.

assono, -ui, -are. **1** *proprie:* **a** *consonare – zusammenklingen:* FRUTOLF. brev. 10 p. 66 -at huic *(phthongo)* phthongus subiectum limma secundus. **b** *resonare – widerhallen:* NIVARD. Ysengr. 2,560 si foret in planis echo, iam cardine ab omni cornibus oblisis -uisset ager. **2** *translate i. q. assentiri – zustimmen:* CHART. episc. Halb. 497 p. 442,18 (a. 1216) consensu filii sui sibi per omnia -ante.

assonus (aso-), -a, -um. *consonus – harmonisch:* STEPH. EDD. Wilfr. 47 p. 242,21 asono vocis modulamine, binis adstantibus choris, persultare responsoriis.

assp- *v.* asp-. **asst-** *v.* ast-.

***assuasus**, -us *m. suggestio – das Zureden:* CHART. Westph. I 138 (a. 1042) conductus -u et admonitione . . . episcopi tradidi . . . predium.

***assub** (asub, asup) *subst.* (*arab.* aš-šūhub) *figura lucis candelae formam exhibens, stella cadens – fackelförmige Lichterscheinung, Sternschnuppe:* ARNOLD. SAXO fin. 1,4,4 p. 34,23 -b est sicut candela posita super candelam (*cf.* ALBERT. M. meteor. 1,4,5). ALBERT. M. cael. 2,3,2 p. 169[b],17 -b et cometes. meteor. 1,4,4 quae figura ignis Arabice vocatur -b (*cf. p. 341[b],3* δαλοί), quod quidam dicunt interpretari titionem . . ., in Albumasar . . . una translatio habet -b et altera ignis albus *eqs.* 1,4,6 -b descendens. summ. theol. II 1,4,2,5,1 p. 94[a],35 asup . . . ignis ascendens est, qui a vulgo vocatur stella cadens. CHRON. rhythm. Austr. 718 vide metheororum *(Arist. p. 341[b],15qq.),* quo modo galaxia et -b vaporum prebeant ymagines. SALIMB. chron. p. 74,25 viderunt eum *(mortuum)* tamquam globum igneum vel asub de celo cadentem.

assuefacio (*pass.* **-fio**), -feci, -factum, -ere. aswe-: *l. 62.*

I *consuefacere, exercendo docere – (an)gewöhnen, vertraut machen:* **A** *act.:* **1** *obi. anim.:* **a** *c. abl.:* WIDUK. gest. 1,35 tali . . . disciplina cum cives -ret. FRID. II. IMP. art. ven. 3 p. 6,27 -ere *(falconem)* revocatione cum gallina. **b** ad: FRID. II. IMP. art. ven. 2 p. 166,24 per gustum -ere ipsas *aves* ad videndum . . . hominem. p. 171,23 *falco* -fiendus est ad permittendum se tangi. p. 208,3. 248,3. *al.* ALBERT. M. bon. 74 p. 46,68 cum . . . legislatores -ant ad virtutes politicas. **c** *c. inf.:* FRID. II. IMP. art. ven. 3 p. 7,1 in -fiendo falconem redire ad avem. **2** *obi. res:* FRID. II. IMP. art. ven. 3 p. 6,29 in revocatione tali -fienda. **B** *medial. i. q. familiarem fieri – vertraut werden:* FRID. II. IMP. art. ven. 2 p. 172,16 ut . . . per famem doceantur facilius -fieri cum hominibus *falcones.*

II *consuescere – sich gewöhnen:* ALBERT. M. animal. 12,20 postquam cibaria . . . -fecerunt *Mauri.*

adi. **assuefactus**, -a, -um. *consuefactus, exercitatus – gewohnt, geübt:* CHRON. Reinh. a. 1213 p. 583,18 diuturno iam -us (aswetatus *1*) exercicio in Christi viguit thyrocinio.

***assuefactio**, -onis *f.* **1** *actio consuefaciendi vel consuescendi – Gewöhnung:* FRID. II. IMP. art. ven. 2 p. 188,32 de -e. p. 208,17 propter festinantiam et insufficientiam -is. p. 247,29 ut dediscant malam -em ad capellum. 3 p. 7,2 -em avis ad revocationem . . . procurant. *al.* ALBERT. M. bon. 74 p. 46,66 -o . . . est per frequentiam operum. **2** *consuetudo, usus – Gewohnheit, Übung:* ALBERT. STAD. Troil. 5,677 quod scitis, longa facit -o. ALBERT. M. nat. anim. 2,15 p. 42, 30 studia et -es non aliquid conferunt intellectibus. Ps. PLATO quart. 2 p. 109,36 qui ad -em praeparandi non pervenit.

[Payr]

***assuescibilis**, -e. *qui consuetudine acquiri potest – durch Gewohnheit zu erlangen(d).*: ALBERT. M. eth. 1,1,2 p. 3ª,4 probat *Plato* (*Men. p.* 70ª ἀσκητόν), quod virtus nec discibilis nec -is est. 1,7,3 p. 109ª,5 utrum discibile quid sit felicitas . . . vel sit -e (*Arist. p. 1099ᵇ,9* ἐθιστόν). pol. 7,11° p. 710ᵇ,16. *ibid. al.*

assuesco (ads-), -evi, -etum, -ere. *script.*: ads-: *praevalet in schedulis nostris s. VII.–IX., postea non invenitur.* asu-: *l. 27.55.67.* -uaesc-: *l. 27.* *?form.* assuendi: *l. 39.*

I *consuescere, usu discere – sich (an)gewöhnen, sich vertraut machen:* **A** *sensu incohativo vigente:* **1** *c. dat. vel abl.*: EINH. Karol. 19 p. 23,23 filias . . . lanificio ad-ere . . . iussit. 22 p. 27,9 elixis ad-ere suadebant *medici.* **2** *c. acc.*: RHYTHM. 146,36,3 autumni libens ad-o *(sc. crocus)* pruinas. FRID. II. IMP. art. ven. 3 p. 19,6 *falco* -et vocem et . . . -et iactum loyri. ALBERT. M. bon. 74 p. 46,32 virtus consuetudinalis vere -itur *eqs.* **3** *c. praep.*: VITA Rimb. 12 ut in huius promissionis effectu veratius -ret. FRID. II. IMP. art. ven. 2 p. 160,5 *falco* -scit facilius ad capellum. **4** *c. inf.*: ALBERT. M. eth. 2,1,2 p. 151ᵇ,8sq. nullum . . . natura existentium aliter -scit, puta lapis . . . non utique -scit (*p. 1103ª,20* ἐθισθείη) sursum ferri. *al.* **5** *absol.*: GODESC. SAXO theol. 24 p. 338,3 -entibus Deo donante . . . elucet . . . veritatis perspicuitas *eqs.* **B** *sensu incohativo evanido i. q. consuevisse, solere – gewohnt sein, (zu tun) pflegen:* **1** *c. gen.*: LEX Baiuv. 14,1 de animalibus vitiosis: qui sepe damnum inferunt et huius vitii ad-unt (ass-, asu-, -uaes- *var. l.*). **2** *c. acc. vel abl.*: ADEMAR. hist. 3,54 hoc Hludovicus . . ., hoc . . . Magnus Karolus -bant. **3** *c. inf.*: HRABAN. epist. 5 p. 390,24 quorum non venter . . . fastidit olera, sed leguminum -scit comedere cibaria. WALAHFR. hort. 12. **4** *absol.*: POETA Saxo 5,227 -ens potuit virtutibus exuperare . . . pericla.

II *consuefacere, exercendo docere – gewöhnen, vertraut machen:* **A** *c. dat. vel abl.*: EINH. Karol. 25 p. 30,21 ut . . . manum litteris effigiendis ad-ret. RICHER. REM. hist. 3,47 poetas . . . adhibuit *Gerbertus*, quibus -endos *discipulos* arbitrabatur. **B** ad: FRID. II. IMP. art. ven. 3 p. 43,11 *nidasii* hoc modo assuendi *(sic?)* ad volatum. **C** *absol.*: ALBERT. M. bon. 74 p. 46,65 legislatores . . . -entes (*Arist. p. 1103ᵇ,3* ἐθίζοντες) bonos faciunt cives.

adi. **assuetus**, -a, -um. **1** *de anim. i. q. consuetus, exercitatus, peritus – gewohnt, geübt, vertraut:* **a** *c. gen.*: OTTO SANBLAS. chron. 36 p. 53,20 navium -i erant *Pisani. in zeugmate:* NOTKER. BALB. gest. 2,17 p. 83,14 Otkerus rerum et apparatus . . . Karoli quondam expertus et in meliori tempore -issimus. **b** *c. dat.*: ALCUIN. epist. 74 p. 117,3 clerici . . . sobrietate ornati, non ebrietati (-e *var. l.*) ad-i. HROTSV. Pafn. 7,10 mens -a lasciviae. *al.* **c** *c. abl.*: WIDUK. gest. 3,44 p. 125,21 militibus gloria victoriae -is. RUOTG. Brun. 40 populus dissensione . . . -us. *al.* **d** *c. praep.*: HRABAN. epist. 18 p. 423,4 populum . . . in confessione nominis Dei -issimum. CAES. HEIST. Engelb. 2,7 p. 263,30 fuerat . . . tanto . . . ad huiusmodi opus expeditior . . ., quanto -ior. **e** *c. inf.*: HROTSV. Gong. 70 sanctus est -us (asu- *M*) iter quadrupedum sequier. ALBERT. M. bon. 76 p. 48,78 -i (*p. 1104ᵇ,1* ἐθιζόμενοι) . . . contemnere pericula . . . fimus fortes. *al.* **2** *de rebus i. q. solitus, usitatus – gewohnt, üblich:* BONIF. epist. 78 p. 170,24 fertur . . . ebrietatis malum nimis ad-um esse. HROTSV. Theoph. 106 praetendere calliditatis -ae laqueos.

subst. **1. assuetus**, -i *m. qui consuetus, exercitatus est – einer der gewohnt, geübt ist:* ALBERT. M. bon. 74 p. 46,41sq. quod -us in operibus virtutis melius operatur quam non -us.

2. assuetum, -i *n. solitum – das Gewohnte:* VITA Steph. reg. II 3 (MGScript. XI p. 227,6; s. XI.ex.) videntes, quod -a coacti reliquissent. VITA Eberh. Salisb. II 3 p. 99,12 a religionis -o nihil remittens. CHART. Turic. 699 p. 143,25 asueto gravius.

adv. ***assuete.** *ex consuetudine – gewohnheits-, regelmäßig:* ALBERT. M. veget. 6,332 qui -e utitur enula. *v. etp. 1070,1.*

***assuetudinalis**, -e. *consuetudine acquisitus, consuetudinarius – durch Gewohnheit erworben, gewohnheitsmäßig:* ALBERT. M. bon. 75 p. 48,19 dicit Aristoteles . . ., quod virtus illa, quae -is *(p. 1103ª,17* ἠθική, *sc. prave versum)* est, ex assuetudine (*ibid.*: ἐξ ἔθους) fit *eqs.*

assuetudo, -inis *f.* **1** *consuetudo, usus – Gewohnheit, Übung:* CARM. Bur. B 105,7,4 hac -e morum. FRID. II. IMP. art. ven. 6 p. 215,24 amoris, quem habebant ad loyrum, ex -e magis erant memores. ALBERT. M. nat. anim. 2,14 p. 40,20 venitur per -em operum ad virtutem moralem *eqs.* pol. 4,5ª p. 351ª,6 quod . . . democratiae, quae secundum leges sunt, -bus (*cf. p. 1292ᵇ,16* τοῖς ἔθεσιν) populi mutentur. summ. theol. II 10,39,1,1,1,2 p. 431ª,30 habitudines illae . . . non sunt acquisitae per -em et doctrinam. *ibid. al.* **2** *familiaritas – Vertrautheit, Umgang:* FRID. II. IMP. art. ven. 1 p. 62,13 pulli reminiscentes . . . -is, quam habuerunt cum ipsis *parentibus.*

***?*assuffumigo** (ads-), -are. *suffire – (be)räuchern:* AMALAR. off. 1,17,1 *agnos cereos* dari populo ex his incensum adolendum et ad-andum (*ex* ORDO Rom. 26,8 incensum accendi ad suffumigandum) domibus suis.

assugia *v.* axungia.

assulto, -avi, -are. **1** *strictius i. q. exsilire – aufspringen:* EKKEH. IV. cas. 73med. quibus dictis aulici omnes attesando -ant. **2** *latius i. q. oppugnare – stürmen:* CHRON. Pol. 2,14 castrum . . . obsedit tantoque impetu -vit, quod *eqs.* (2,17). 2,28 p. 96,17 milites . . . fatigatos -ando.

assultus, -us *m. vel rarius (praecipue in Italia)* ***assaltus** (ads-, asa-, -lit-), -us *m. (?n.: l. 71sq.) abl. plur.* -is: *l. 71sq.*

I *strictius i. q. saltus – (Auf-)Sprung:* LAMB. LEOD. Matth. IV 7 *denarius thecae iniectus* vehementiori quam pridem assultu resilivit.

II *latius:* **A** *concursus – Andrang:* VITA Greg. Porc. II 8 p. 1194,5 timens . . . assultu populi gravari. **B** *aggressio – Angriff:* **1** *proprie:* **a** *gener.*: EGBERT. fec. rat. 1,1728 dissipat assultus . . . repressos. WILH. APUL. gest. 1,299 accipiter . . . dubitans maioris inire alitis assultum. CONR. EBERB. exord. 4,21 p. 1109ᴰ tanquam novus miles crebros hostium assultus (insultus *K. Sr*) tolerabat *frater.* **b** *milit. i. q. impetus, oppugnatio – Ansturm, Sturm(angriff):* GESTA Camer. cont. I A 19 municipium . . . assultu opprimitur. CHRON. Pol. 3,26 p. 162,20 locum . . . municiorem assultu bellico exprobavit. OTTO FRISING. gest. p. 3,8 (epist. Frid. I.) post multos assultus . . . arcem . . . occupavimus. p. 4,17 assultum ad civitatem fecimus. CHRON. reg. a. 1159 p. 101,13 urbem assultu (assaltu *C 2*) inpetebant. *al.* **2** *in imag. vel translate:* PASS. Thiem. II 1 p. 53,6 pontifices alius per ambitionis et invasionis assultus, alius per conspirationis . . . cuniculos dignitatem arripiunt. EPIST. Wibald. 151 p. 255,23 cum . . . tot conatuum suorum amputatis capitibus cottidie trigeminis assultibus resurgere attemptaverit. CARM. de Cunone 97 Mercurius . . . quiddam conando super te assultus movit. **C** *oppressio – Überfall:* **1** *gener.*: PAUL. BERNR. Herl. 9 *virginis* fratri assultum . . . facientes inimici. *usu laxiore:* TRIUMPH. Remacli 2,10 assultum tibi *(sc. regi)* fecerunt cum sua rusticana manu hi procaces monachi. WIBALD. epist. 150 p. 245,9 invenimus aecclesiam assultu . . . hominis turbatam. **2** *iur. i. q. oppressio depraedationis causa vel cum armis facta, invasio – Raubüberfall, bewaffneter (Banden-)Überfall, 'Heimsuchung' (de re cf. Brunner, Rechtsgesch. ²II. p. 839sqq.)*: DIPL. Otton. III. 100 p. 512,16 adsaltum . . . infra vel extra supra aliquem eorum locum . . . non faciat. CHART. select. Waitz 9 p. 22,33 forisfacta omnium assultuum. CONST. I 424,2 ut cedes et incendia, predas et assultus nemo faciat. CHART. Ital. Ficker 89 p. 134,15 alios duos fecerunt asaltus, in quibus . . . domus . . . combuserunt *eqs.* DIPL. Heinr. V. (QuellForschItArch. 17 p. 47) infra . . . claustrum . . . ecclesie in personam vel in rem cuiusquam assultum facere. CHART. Brand. A XXIV 2 assultum . . ., quod nostri hussuoconge dicunt. ACTA imp. Winkelm. I 33 p. 24,32 de apprehensione hominum vel asaltu domorum. CHART. Bund. 604 p. 96,16 de . . . asaltis et feritis et iniuriis (605 p. 97,20 asalitis). *al.*

[Payr]

assum (ads-), affui (adf-), affuturum, adesse. *script.:* adh-: FORM. Andec. 11[a] adherunt. VITA Barb. 1 adherant. CHART. Traiect. 1601 adhereant. *al. v. et. l. 65.71. p. 1090,34. 1091,49.* add-: *l. 72. form.: imperf. (perf.):* -erit: *l. 65.* -erunt: TRAD. Frising. 514 aderunt et audierunt et viderunt (516[b]). *v. et l. 2.* adhereant: *l. 3. imper.* assunto: *p. 1090,16.* affore *plerumque sensu fut.; praes.: l. 24. p. 1090,38.54.1092,8.10.17.* affuisse *sensu praes.: l. 27. rhythm.* adé-: RHYTHM. 23,8,1. *v. et p. 1092,15. in synizesi:* PASS. Quint. 210 (MGPoet. IV p. 984) adsum ego.

I *strictius:* A *subi. anim.:* 1 *esse iuxta vel prope, (aliquo loco) praesentem esse, venisse – dabei oder daneben sein, dasein, sich befinden, anwesend, zugegen, zur Stelle sein:* a *gener.:* BEDA hist. eccl. 4,17 p. 245,14 *medicus* morienti illi et elevatae de tumulo adfuit. ARBEO Emm. 24 p. 62,8 cunctis, qui aderant, videntibus (EINH. Karol. 30 p. 34,16. RIMB. Anscar. 16 p. 37,12. OTTO FRISING. gest. 1,53 p. 75,24. *al.*). WETT. Gall. 7 quo respondente: 'adsum' *eqs.* 22 p. 268,14 regina non aderat regis lateri. WALAHFR. imag. Tetr. 125 omnia pacatis animalia litibus assunt. 243 quaeritur, unde essem et missu cuiatis adessem. CAND. FULD. Eigil. II 17,39 plebs quoque testis adest praesens (RIMB. Anscar. 29 p. 59,30. *al.*). AGIUS epic. Hath. 582 vidit . . . in . . . celsa affore se frutice. WALTHARIUS 101 adolescentes propriis conspectibus . . . semper adesse iubet *Attila.* 244 nullus adest nobis. 612 aspicio, ferratus adest. VITA Bonif. II 1 p. 91,16 responsumque est eum affuisse. WIPO gest. epist. p. 3,22 in capella senioris mei. BERTH. (?) annal. a. 1080 p. 325,3 rex . . . hostem adesse comperiens. *saepe. (actioni) interesse – beiwohnen:* CHART. Wirt. I 18 p. 17,26 (a. 777) ubi . . . servorum Dei turma laudes Christi . . . adesse videntur. PAUL. DIAC. carm. 6,79 sacris. EINH. epist. 52 martirum excubiis, quibus indesinenter adesse et interesse iussus sum. AGIUS vita Hath. 21 filiae supremis. *al.* b *c. colore quodam:* α *manere, morari – ansässig sein, sich ständig aufhalten:* RIMB. Anscar. 19 p. 39,39 christianis, qui ibi aderant. 24 p. 52,28 ut . . . ecclesiam fieri permitteret, ubi sacerdos omni tempore praesens adesset. 28 p. 59,13 ut apud eos . . . sacerdotes adessent. *ibid. al.* β *(facinoris) socium esse – beteiligt sein:* RIMB. Anscar. 18 p. 38,24 omnes pene, qui affuere, . . . puniti sunt. γ *exstare, repperiri – vorhanden sein, existieren:* ARBEO Emm. 15 sub mundi thalamo censorem adesse dubium non est, qui *eqs.* CAND. FULD. Eigil. II 14,45 nullus adest in carne manens vir, ut homo, qui *eqs.* RIMB. Anscar. 5 qui . . . huius rei testis praesens adest. *iur. et canon.:* LEG. Wisig. 2,4,10 si nullus ingenuorum adfuerit, credi servis . . . oportebit. CAPIT. reg. Franc. 123,15 si testes adsunt, qui *eqs.* DIPL. Heinr. II. 260 p. 306,8 si talis assit persona, quę condigna videatur. *al.* c *spec.:* α *publ. et eccl.:* TRAD. Frising. 328 (a. 814) *in dedicatione ecclesiae* episcopus ibidem veniens et alii plerique . . . viri cum eo adfuissent. CAPIT. reg. Franc. 178,1 conventui *episcoporum* interesse oportet abbates . . . et . . . adsint etiam comites; quodsi illi defuerint, adsint eorum vice . . . missi. 279[E] vicarios sedis apostolicae praesto nobis adesse gaudemus. 283[D] episcoporum, qui adfuerunt. . ., quando benedixerunt Hludowicum. THIETM. chron. 7,52 p. 462,34 cum sederet imperator et presentes episcopi adessent Gero, Meinwercus *eqs.* TRAD. Scheftl. 70 celebrante rege . . . curiam Ratispone, ubi . . . Otto aderat. *saepe. remissius:* BEDA hist. eccl. 4,5 p. 215,9 (conc.) Uilfrid . . . episcopus per proprios legatarios adfuit. β *iur.:* LEG. Wisig. 5,6,3 si . . . debitor ad diem constitutum adesse neclexerit. FORM. Andec. 13 ipsi illi *(actor)* ad placetum suum adfuit *eqs.* FORM. Sal. Lind. 19 homo, qui ex hoc inquirebatur, praesens aderat (adherit 1). FORM. Senon. II 5 p. 213,26 veniens homo . . . ante . . . comite vel ante . . . personis, qui ibidem aderant ad . . . causas audiendum vel recta iudicia . . . terminandum. CAPIT. reg. Franc. 104,7 testimonium . . . hominum, qui tunc aderant, quando liber dimissus fuit. TRAD. Frising. 183 isti sunt testes, qui praesentes adfuerunt (TRAD. Scheftl. 445[a] tradicioni. CHART. Turic. 1392 t., qui adherant hiis. CHART. Carinth. V 388 adderant. *al. cf.* TRAD. Frising. 241 haec sunt t., . . . et isti sunt, qui praesentes adfuerunt. *al.*). DIPL. Heinr. V. (ed. Muratori, Antiq. IV 685[D]) ego Wernerius iudex affui et subscripsi. EPIST. Dominic. 50 testamentis. *al. v. et p. 1107,45. in fabula:* NIVARD. Ysengr. 1,423 Ysengrimus adest obiecti criminis insons *eqs.* 2 *comparere – sich einfinden, erscheinen:* a *gener.:* VITAE patr. Iur. 1,13 p. 138,25 sese . . . post sextam . . . diem . . . cellulae ipsi adfore denuntiat. EIGIL Sturm. 6 p. 368,22 cumque indicatum . . . fuisset episcopo . . . Sturmen adfuisse. WETT. Gall. 15 in qua *(epistula)* continebatur adesse eum . . . super duodecim noctes ad . . . ducem. CAND. FULD. Eigil. II 14,59 iussit adesse viros. WIDUK. gest. 3,52 nullam moram agens . . . dux . . . cum presidio militari adest. WALTH. SPIR. Christoph. II 4,55 aderant geminę preconis voce puellę. MARC. VALER. buc. 4,6 huc quoque . . . Pan aderat. *al.* b *c. colore quodam i. q. provenire – auftreten:* HEIRIC. Germ. I 2,176 prudentes assunto viri . . . consultisque animis, tulerit quod maxime dignum quisque, ferant. c *spec.:* α *publ.:* WIDUK. gest. 3,53 aderat et legatio barbarorum. VITA Mathild. I 7 quo *(sc. Erpesford)* cunctos illius ditioni subditos adesse praecipiens . . . consilium habere coepit *rex.* VITA Paulin. Trev. 7 synodum Mediolani fieri constituit *Constantinus* atque eos *(episcopos)* inibi suae . . . praecepit adesse praesentiae. THANGM. Bernw. 28 p. 771,30 interea affuit ab apostolico . . . directus cardinalis presbiter. *al.* β *iur.:* LEG. Wisig. 2,2,9 ingenui . . . ad servi petitionem iudicio adesse contemnunt (9,1,13). *al.* γ *canon.:* CONC. Merov. p. 91,17 clericus . . . se ad audientiam spondeat adfuturum. LIBER diurn. 105 immemor pollicitationis . . . *te* huic apostolicae sedi post biennium adfuturum, ut *eqs. al.* B *subi. res:* 1 *(situm) esse iuxta vel prope, (aliquo loco) praesto esse, suppetere, alicui esse – sich befinden bei oder neben, dasein, vorhanden sein, zur Verfügung stehen, eigen sein:* a *gener.:* α *res corpor.:* CHRON. Fred. cont. 26 ubi mons (pons *ci. ed.*) transiunde nullatenus adherat. CHART. Sangall. A 21 casa Dei . . ., que ibidem adest. WETT. Gall. 15 ubi et adfuit Quaradaves vicus proximus. WALAHFR. carm. 47,11 pisces, vinum, cibus adsunt. AGIUS comput. 7,24 dies, quos affore dixi a festis ad festa. vita Hath. 28 ut . . . neque funeri . . . necessaria ex suo adessent. WIDUK. gest. 2,17 quod non adessent naves, per quas *eqs.* THEOD. TREV. Liutr. 82,3 reliquias . . . in via tibi dandas affore. VITA Erasmi 151 in dorso macula non affuit ulla. TRAD. Welt. 21 huic . . . predio adest arbor pomorum. *al. c. dat. poss.:* WALAHFR. carm. 51,6 assunt et nobis . . . panes, pisciculi. FROUM. carm. 6[a],2 lux mihi *(sc. ligno fosferario)* semper adest. ALBERT. M. animal. 1,336 de hiis *musculis* . . . unicuique digitorum adest unus. *al.* β *res incorpor.:* TRAD. Frising. 904 (a. 870) ut vires aderant. ANNAL. Fuld. II a. 866 nisi timor filii eius adfuisset (aff- 2). CHART. Rhen. med. I 180 p. 242,33 quamdiu presens adesset vita illorum. WIDUK. gest. 3,46 pondus prelii ex adverso iam adesse conspiciens. *al. c. dat. poss.:* ARBEO Emm. 45 edenti (-di *var. l.*) . . . stomacho animus aderat. THEOD. TREV. Liutr. 41,2 miratus devotionem patri tantam affore. WIDUK. gest. 3,54 si aliqua vobis virtus adsit (assit *var. l.*). VITA Greg. Porc. I 4 quod tanta . . . sibi adesset assiduitas vigiliarum. *al.* b *c. colore quodam:* α *adiunctum esse – verbunden sein:* AMALAR. off. 1 praef. 2 voluntas, cui si assit ratio, aberit error. β *contingere – zuteil werden:* WILLIB. Bonif. 2 p. 9,4 cum . . . omnipotentis sibi adesse . . . suffragium postularet. VITA Hugberti prol. (MGMer. VI p. 482,4) munus illius in hoc opus adesse me *(om. 2)* deposco, qui *eqs.* WALAHFR. carm. 16,1 Strabus opem Domini Veteri optat adesse Sagittae *(sc. Altgero).* THANGM. Bernw. 42 Dei . . . tanto michi largius auxilium affuturum esse confido, si *eqs. al.* γ *apparuisse – erschienen sein:* WALAHFR. carm. 25[a],5,4 Symeon . . . tam longe prius expetitam praedicat cunctis Domini salutem patris adesse. *al.* c *math. i. q. effici – (als Ergebnis) herauskommen:* Ps. BOETH. geom. p. 421,1 quae . . . quantitas, hoc est XXXVI, quinquies ducta CLXXX adesse conducit. 2 *de actionibus i. q. agi, accidere, fieri – stattfinden, vorkommen, geschehen:* TRAD. Frising. 5 p. 31,24 (a. 750) ut nulla requisitio ab heredibus . . . adesse debeat. WOLFHARD.

[Payr]

Waldb. 3,7 (5) vasis . . . perditi mentio affuit. DIPL. Otton. II. 240 p. 270,43 quod minime credimus adfuturum. *al.* **3** *de tempore i. q. praesentem esse, evenisse – da sein, gekommen sein (plerumque de casibus prope imminentibus, e. g. l. 7sq. 11sq.):* ALDH. virg. II 1660 tempus adest sacras metris vulgare puellas (RIMB. Anscar. 19 p. 40,23 pluviae. *al.*). EIGIL Sturm. 24 obitum suum cito adfuturum nuntiare. HRABAN. carm. 13,27 sic haec signa diem Domini testantur adesse (WALAHFR. Wett. 188. *al.*). WALAHFR. Wett. 17 *resurgentis leonis* adest hodie festum. WANDALB. martyr. concl. 4,3 quintus . . . aevi . . . orbis adest. WALTHARIUS 1213 dilatus iam finis adest. THANGM. Bernw. 54 cum adesse sibi exitus sui horam sensisset. *saepe.*

II *latius:* **A** *vi praepositionis vigente:* **1** *subi. anim.:* **a** *auxilio esse vel venire, assistere, favere – beistehen, zu Hilfe kommen, helfen (cf. p. 1090,59sqq.):* **α** *gener.:* *per praesentiam localem:* WIDUK. gest. 3,68 p. 142,13 *Wichmannus* cito cum sociis adest Sclavo. WALTH. SPIR. Christoph. II 2,200 cives, succurrite civi, vel iam lapsuro Iunonis adeste marito. THANGM. Bernw. 33 addens ei socium . . ., qui subcenturiatus adesset, si quid forte adversi . . . emersisset. *spirit.:* CARM. Aldh. 2,112 volumina . . ., quorum auctori aius adesse constat alitus. WALAHFR. Mamm. orat. 18 o beate Mammes, assis obsecro *eqs.* AGIUS epic. Hath. 451 aderit in cunctis vobis . . . femina sacra. CARM. Bur. B 148,1[c],1sqq. Venus assit omnibus ad eam clamantibus, assit cum Cupidine *eqs.* STATUT. ord. Teut. p. 130,33 Deus . . ., adesto propicius, ut *eqs. al.* **β** *c. colore quodam: intercedere – sich einsetzen:* CYPR. CORD. carm. 1,22 (MGPoet. III p. 144; s. X.[1]) adsis pro me Deo, adclinis posco. *operam conferre – den Dienst zur Verfügung stellen:* WIDUK. gest. 1,8 p. 9,18 Saxones . . . eorum *(Brettorum)* necessitatibus atque commodis aeque semper affuturos. WIPO gest. 1 p. 11,13 summis rebus adesse, consulere. **b** *oboedire – hören (auf):* **α** *attendere – bei der Sache sein:* GODESC. SAXO theol. 18 p. 251,5 quaeso te, quo totus nunc adsis ad intelligendum (CONR. HIRS. dial. 1089 t. adesto). **β** *adnuere – Gehör schenken:* HELM. chron. 70 p. 135,15 peticioni . . . proniores adesse. **γ** *obtemperare, parere – gehorchen, dienen:* GESTA Bereng. 3,289 ne geminis . . . cogamur adesse (gloss.: parere, obedire) tirannis. SIGEH. Maxim. 1 praef. ego plane tibi pro viribus adero. THEOD. TREV. Liutr. 39,1 se soli iam votis Deo dedicatis affore. **c** *paratum esse, consentire – sich bereit erklären, einverstanden sein:* TRAD. Frising. 330 (a. 814) tunc querens episcopus, quomodo . . . oratorium hereditare voluisset, et ille libenter adfuisset et statim fatebat *eqs.* (336. *ibid. al.*). 352 Cotesdiu devote ac diligenter extimplo adfuit coram magna multitudine et tradidit. *ibid. al.* **d** *praeesse, regere – vorstehen, regieren:* CHRON. Salern. 99 p. 100,8 a papa, qui tunc in tempore adherat (103. 121). DIPL. Heinr. IV. 343 cu⟨m⟩ congregatione, cui nunc prior Teutius adesse videtur *eqs.* **2** *subi. res:* **a** *(sub)esse – (unter)stehen:* DIPL. Karoli M. 89 p. 129,14 qua⟨liter⟩ sub nostram tudicionem . . . adesse debuisset *monasterium.* DIPL. Karoli III. 160 p. 260,37 ut res . . . stabiles sub eorundem canonicorum potestate adesse concederemus. **b** *attinere – gehören:* DIPL. Merov. II 22 p. 107,45 quod ipsas ris . . . ad casa sancti Dionisii aderant (*sim.* DIPL. Pipp. 6 p. 10,3). *adde:* FORM. Senon. II 6 p. 214,15 quod servus ad colono suo . . . de capud suum aderat. **c** *cohaerere – in Zusammenhang stehen:* HILDEG. div. op. 2,5,27 p. 925[B] in terrenis rebus, quae carni adsunt. **d** *retribui – vergolten werden:* DIPL. Ludow. Germ. 47 hoc nobis . . . a remuneratore omnium bonorum in eterna beatitudine credimus affuturum. **3** *impers. i. q. (suum) est – es ist (seine) Pflicht:* HILDEG. epist. II 157 tibi adest, ut planas vias . . . ambules.

B *vi praepositionis evanida i. q. esse – sein:* **1** *vice verbi copulativi:* CHRON. Fred. 4,40 gentes, que illic adtractae fuerant, . . . procul fecit adesse (abvar. *l.*). DIPL. Merov. I 73 p. 65,9 quod ipsas donacionis . . . veracis aderant. FORM. Marculfi 1,13 p. 51,15 sicut eius adfuit petitio (TRAD. Frising. 353). FORM. Senon. I 46 sic vero et actum aderat. II 3 p. 212,18 quod servus monasterii . . . de capud suum aderat. FORM. Sal. Bign. 7 p. 230,23 ipso servicio sancto illo, unde negligens aderat, . . . rewadiare (FORM. Sal. Lind. 21 p. 282,6. *al.*). LEX Sal. Pipp. prol. 2 p. 84,8 qui tunc tempore eiusdem *gentis* aderant rectores (*cf.* ERMENR. ad Grim. 36 p. 577,32 *Augia,* cuius adest Folcwinus custos . . . abbas. DIPL. Heinr. II. 387 p. 494,24). WALAHFR. Mamm. 14,11 testis adest scriptura. Blaithm. 29 nomen *Blaithmaic* sermone Latino 'pulcher natus' adest. AGIUS epic. Hath. 240 cui tunc bonitate nequibat affore par ullus. VITA Erasmi 119 *Dominus* plasmator adest celi terreque. VITA Ger. Bron. 21 p. 672,17 tametsi iam afforet aevo progressiori. NIVARD. Ysengr. 7,393 iam sanctus ades. CHART. Lux. III 42 p. 41,7 coram quibus sibi durum aderat respondere *eqs. saepe.* **2** *vice verbi auxiliaris:* SISEB. Desid. 3 sciens Dominum adfuturum non tam eloquia quaesiturum quam opera. RHYTHM. 23,14,3 quid aderunt tunc dicturi. IOH. SCOT. carm. 7,2,10 *Dionysius* Attidas edocuit, de quibus ortus adest. AGIUS epic. Hath. 442 Helias dum forte revectus ad superos curru afforet. CARM. Cent. 73,9 ne noster *visus* totus subito combustus adesset. DIPL. Otton. III. 56 quod minime futurum adesse credimus. *al.*

partic. **adens,** -entis. **1** *adi.: praesens – anwesend:* GESTA Ern. duc. II 40 p. 250,23 postquam Arimaspos homines duos . . . -es cum Mauris duobus etiam -bus contuebantur. **2** *subst. masc.:* **a** *qui adest – ein Anwesender:* CARM. de Tim. 31 ridens . . . ambiguos reddebat -es. GESTA Ern. duc. II 32 p. 235,34 rex Indiae et omnes -es. **b** *advena – Ankömmling:* GESTA Ern. duc. II 30 p. 232,16 finem vitae per hos -es adesse timuerunt. *Payr*

assumentum, -i *n. lacinia vesti resarciendae apta – Flikken (cf.* GLOSS. I 724,1 St.-S. plezzo vel âscrota. III 718,26 swinge. IV 37,38 infengida. *al.):* ALCUIN. epist. 212 p. 353,26 volentes rudis panni -um *(cf. Vulg. Marc. 2,21)* veteri inmittere vestimento.

?assummo (ads-), -avi, -are. *consummare – vollenden:* DIPL. Karoli M. 254 p. 367,24 (spur. ante s. XI.[in.]) Alcuinus cancellarius . . . perfecit, ad-vit (adsum. *cod.*), dedit *eqs.*

assumo (ads-), -sum(p)si, -sum(p)tum, -ere. *script:* ads-: *praevalet in schedulis nostris usque ad s. IX.[med.], deinde paulatim evanescit.* ats-: *p. 1094,60.* asu-: *p. 1094,5.30.* -mm-: *p. 1093,64. 1094,29. 1095,12. 54.* -ubta, -upta: *p. 1094, 60. depon.: p. 1093,38.*

I *proprie:* **A** *obi. res:* **1** *(manu) apprehendere, capessere – (in die Hand) nehmen, ergreifen:* VITA Galli I 5 ad-pta cruce. GERH. AUGUST. Udalr. I 17 p. 406,19 ad-ptis brachiis episcopi. 25 p. 410,50 episcopus -pto baculo commendavit abpatiam . . . Roudungo. BERTH. (?) annal. a. 1073 p. 276,19 -pto festinanter thesauro suo . . . evasit. *al. in imag.:* WETT. Gall. 4 ad-pserunt contra eos invidiae arma. WALTH. SPIR. Christoph. II epist. p. 10,17 *(c. sensu incipiendi)* -pto in manus opusculo. **2** *percipere, comedere – zu sich nehmen, genießen:* LEG. Wisig. 4,2,17 nature origo ita . . . decurrit, ne his, qui nascitur, prius aliut quam se suscipientem ad-at herem. CONC. Karol. 46[A],10 corpus Christi . . . digne studeant -ere. **3** *(in se) suscipere, induere – (an sich) nehmen, anziehen, annehmen:* **a** *strictius:* **α** *de vestibus:* HUGEB. Wynneb. 13 p. 117,16 sacrum velamen. OTTO FRISING. gest. 1 prol. p. 11,22 peregrinandi habitum. ALBERT. M. princ. 7,1 p. 359[b],20 *(de habitu)* hoc autem, quod figuram est accipiens alterius propter alterum -ptum, dicitur habitum. *al. partic. perf. i. q. vestitus – bekleidet:* CHART. episc. Misn. 92 p. 85,35 (a. 1222) renuntiationem . . . publicabunt habitum poenitentiae -pti. **β** *de insignibus:* OTTO FRISING. gest. 1,42 p. 61,5 Saxones . . . cruces itidem easdem gentes bello attemptaturi -pserunt (CONO LAUS. notae p. 781,43 -msit . . . episcopus signum crucis. CONST. II 116,10). **γ** *de ancora i. q. tollere – lichten:* PHILO 125 (MittSchlesGesVolksk. 19 p. 61) -itur anchora. **b** *latius de substantiis, speciebus sim.:* **α** *de incarnatione (cf.* ALBERT. M. incarn. 26 p. 197,4 -ere . . . est ante unire): GODESC. SAXO theol. 22 p. 295,5 manens quod erat, ad-psit quod non erat. WALTH. SPIR. Christoph. II 2,105 -ptae spatium carnis. GODESC. AQUENS. opusc. 5,5 p. 160,33 quam *(carnem)* -psit *Deus* de te, virgine. GERHOH. epist.

[Humperdinck]

(Scholastik 13 p. 43,7) propter hominis -pti et Verbi -entis personalem unitatem. *saepe.* β *de transfigurationibus:* NOTKER. BALB. gest. 1,21 p. 29,8 *(de diabolo)* -pta specie . . . leprosi. ALBERT. M. summ. theol. I 18,75,2 p. 784ª,8 quaeritur, ex quo elemento angeli -ant corpora. p. 785ᵇ,22 quia caliginoso corpore -pto magis congruit *daemon* tentationi. *ibid. al.* γ *de manifestatione divini:* ALBERT. M. cael. hier. 4,2 p. 105ª,13 res non dicuntur -ere essentiam divinam, ut sint secundum substantiam, sed exemplariter. δ *de colore mutato:* MAPPAE CLAVIC. 42 donec -at *aurum* eandem nigredinem. **4** *possidere, acquirere – (in Besitz) nehmen, erwerben, übernehmen:* a *gener.:* EIGIL Sturm. 15ª sacerdotes . . . sancti martyris corpus ad-entes in basilicam suam . . . posuerunt. b *iur. et publ.:* LEX Ribv. 73,1 nisi . . . quis auctorem interfectionis *(sc. lignum)* in usos proprios ad-pserit. CHRON. Fred. 3,53 cuius *(Childeberti)* thinsauris et regnum Chlotharius ad-psit. EINH. Karol. 33 p. 39,16 ut . . . altera *subdivisio substantiae* a filiis . . . ad-pta . . . divideretur. REGISTR. abb. Werd. 2,3 p. 17,29 veteres palos . . . in usus suos ad-ere. DIPL. Otton. I. 322 ut abbatiam . . . in ius et proprietatem nostri . . . fisci -remus. TRAD. Ratisb. 220 proprietatem . . . ad suum servitium -ere. CHART. Eichsf. 232 p. 137,13 mansum . . . vendidi . . . insuper -endo vestem pluvialem. *al. lucrari, exigere – vereinnahmen, eintreiben:* CAPIT. reg. Franc. 43,8 qui decimas ad-unt. DIPL. Loth. III. 99ᵇ p. 159,25 nec paratas nec fodrum inde -ere neque postulare. **5** *(secum) ferre – (mit sich) nehmen:* EIGIL Sturm. 23 ut sancti martyris corpore adsumto ad Hamelanburg properassent. WALAHFR. Gall. 1,11 p. 292,21 ea *(cibaria)* . . . secum -ens. BERTH. (?) annal. a. 1077 p. 294,33 uxore -mta et . . . non parva peccunia. *al.* **6** *includere – einfügen:* FUND. cell. Ioh. (MGScript. XV p. 1004,37; c. 1126) pergunt *termini* . . . per semitam . . . ea, que huic semite superiora sunt, sibi -entes. B *obi. anim. (v. et l. 30):* **1** *accipere, suscipere – (zu sich) nehmen, übernehmen:* a *de coniugio sim.:* LEG. Wisig. 3,1,5 p. 127ª,16 in coniugio mulier adsumta. *al.* LIBER hist. Franc. 33ᶜᵃᵖᶦᵗ. eam . . . Merovechus in uxorem ad-itur. THEGAN. Ludow. 2 eam . . . imperator in matrimonium -psit. DIPL. Otton. II. 21 p. 29,32 Theophanu . . . coniugem . . . -ere. ADAM gest. 3,12 p. 153,11 rex . . . alias uxores et concubinas -psit. CARM. Bur. B 60ª,3ᵇ,2 nulla . . ., quam sic -pserim. b *de servitio:* LEX fam. Worm. 29 si episcopus fiscalem hominem ad servitium suum -ere voluerit. TRAD. Frising. 1468. c *usu vario:* WIDUK. gest. 3,50 quia . . . loco filiorum eum -pserit. 3,66 Gero . . . barbaris, a quibus eum *(Wichmannum)* -psit, restituit. THIETM. chron. 3,26 ab eo rex tenellus ad nutriendum . . . a Warino . . . -itur. OTTO FRISING. chron. 4,3 p. 187,33 Constantinum . . . *Romanos pontifices* in patres -psisse. **2** *asciscere, attrahere – herbeiholen, heran-, hinzuziehen:* BEDA hist. eccl. 3,28 p. 195,11 adsumtis in societatem ordinationis *antistitis* duobus . . . episcopis. CAPIT. reg. Franc. 39,11 optimus quisque . . . in testimonium ad-atur (*cf.* TRAD. Patav. 214 -pto in testem Geroldo). TRAD. Frising. 449 eo modo hanc renovationem . . . fecit: ad-psit parentes et propinquos proprios, tulit cespites. BERTH. (?) annal. a. 1077 p. 292,41 -ptis undecumque non modicis militaribus praesidiis. CHART. Eichsf. 119 ubi congregationem monachorum . . . institui, quos de claustro Volcolderoth -psi. STATUT. ord. Teut. p. 107,20 preceptor -ptis fratribus . . . ydoneis computacionem faciat. *al.* **3** *recipere – (zu sich) aufnehmen:* a *theol.:* α *de obitu:* BEDA hist. eccl. 4,14 p. 234,30 rex . . . ad sempiterna animarum gaudia adsumtus in caelum (WOLFHER. Godeh. I 25 p. 186,21 assummitur). THIETM. (?) chron. 4,28 talem sibi per palmam martirii -psit *Deus* famulum. ALBERT. M. resurr. 81 p. 288,14 animae sanctorum -untur secundum choros angelorum. *al.* β *de assumptione Mariae et ascensione Christi:* AGIUS epic. Hath. 336 virgo Maria -pta aetherea incolit . . . loca (ALBERT. M. resurr. 81 p. 288,19 quod . . . sit . . . locus Christi ascendentis ultra locum beatae -ptae virginis). HROTSV. asc. 125 Iesus . . . -ptus caelos qui transcendit super altos *(cf. Vulg. Marc. 16,19. al.). v. et p. 1096,43sq.* b *publ. et eccl.:* RUOTG. Brun. 9 de Cûnone in affinitatem regiam -pto. GERH. AUGUST. Udalr. I 1 p. 386,24 eum in suae fraternitatis consortium . . . -ere. **4** *(secum) abducere – (mit sich) nehmen:* EIGIL Sturm. 13 adsumtis fratribus secum septem (BERTH. [?] annal. a. 1078 p. 307,7. *saepe*). WALAHFR. Wett. 310 -ens (asu- *V*) angelus . . . infirmum. THANGM. Bernw. 1 p. 758,22 quos diligentiores in sancto meditamine cernebat, seorsim familiarius -ens (CHART. archiep. Magd. 336 seorsum nos -ens *rex*). CARM. Bur. B 137,2,5 iuvenes . . . virgines -ant . . . et eant in prata . . . communiter. *al.*

II *translate:* A *obi. res:* **1** *adicere – hinzunehmen, -fügen:* a *gener.:* ALDH. ad Acirc. 140 p. 197,28 're' praepositio . . . 'd' litteram crebro -it. GERH. AUGUST. Udalr. I 13 p. 402,41 consolationis effectum -ens. WILH. HIRS. mus. 26 plagae . . . infra finalem . . . ad diatessaron saepe tonum -unt. b *log. de propositione minore:* GODESC. SAXO theol. 4 p. 101,14 quod ita probo nunc triformi syllogismo proponendo, -endo, concludendo (RICHER. REM. hist. 4,73ᵉˣ.). 9 p. 206,26 apostolus utitur propositione et explanatores eius consequenter ad-unt atque concludunt regulari adsumptione atque conclusione. *al.* ALBERT. M. top. 8,1,6 p. 504ª,2sqq. dicunt . . . quidam, quod axioma est propositio ad probandam alteram -pta, quae difficilior est ad probandum quam illa, ad cuius probationem -itur. **2** *adipisci, nancisci – erlangen, erhalten:* CHRON. Fred. 3,65 Langobardorum gens, priusquam hoc nomen adsumerit (HARTM. Wibor. 17 ut mox patris nomine -pto abbas . . . constitueretur). 4,21 ut facultatem eius fiscus adsumerit (LEG. Wisig. 12,2,16 bona sibi . . . f. adsummat). LEG. Wisig. 4,5,7 p. 206,30 condicione omnimode ingenuitatis -pta. FORM. Augiens. C 10 quod . . . pro asumendo amminiculo . . . permaneatis. GERB. geom. 6,6 si eam, quam . . . cathetus possederat, basis . . . sibi quantitatem -at. *pass. i. q. obtingere – zufallen:* LEX fam. Worm. 15 ut . . . due partes bonorum . . . -antur ad manus episcopi. **3** *depromere, derivare – entnehmen, herleiten:* CHRON. Fred. 1,24 p. 34,20 quia de cronica . . . Eusebii . . . ad-pta est *descriptio.* ALDH. ad Acirc. 10 p. 90,16 duo scemata . . . a Vergilio ad-pta. BEDA hist. eccl. praef. p. 7,33 ea, quae . . . conscripsi, partim ex eis, quae . . . scripta repperi, adsumsi. HRABAN. epist. 12 ut perspectis anteriorum librorum expositionibus, inde ad huius libri enodandas questiones ad-rem facultatem. BERNOLD. CONST. microl. 33 p. 1005ᴬ vigilia . . . sex sibi responsoria de Dominicali historia . . . -at. *al. pendet* ut: AMALAR. off. 1,27,30 ut ab episcopis solis inungatur *accipiens spiritum sanctum* . . ., ab apostolis -ptum est. **4** *sumere, adhibere – (her) nehmen, verwenden:* ANON. geom. I 4,35 -e trigesimam *partem* de DC. RADOLF. epist. 1 p. 515,21 primos quadratos transsilio, tertium . . . -o. Ps. BOETH. geom. p. 397, 10 literas alfabeti sibi -bant hoc pacto, ut *eqs.* IOH. AFFLIG. mus. 1,2 syllabae, quas ad opus musicae -imus. *al. sibi proponere – sich vor Augen halten:* LIUTG. Greg. 7 -ite exemplum iusti huius (13 p. 78,19). *(temere) invocare – (unbesonnen) in den Mund nehmen:* CONC. Karol. app. C p. 306,29 ne per singula verba nomen Domini in iuramento ad-atur (*cf. Vulg. exod. 20,7* ne ad-as . . . in vanum). **5** *subire – auf sich nehmen, übernehmen:* CHRON. Fred. 2,57 p. 78,2 Theudericus . . . principatum ad-it. LEG. Wisig. 3,4,13 p. 154ª,3 accusationis huius fiduciam ad-entes. FORM. Marculfi 1,36ᶜᵃᵖᶦᵗ. ut causas auctorum ad-endi suorum aliquis licentiam habeat. FORM. Arvern. 2ª adsupta mea vice (2ᵇ atsubta). LIUTG. Greg. 2 p. 69,1 quam perfectae religionis initia -psisset et intrasset. ANNAL. regni Franc. a. 768 iter. WALAHFR. carm. 38,35 mens . . . non ante -ptum . . . munus deseruit . . . quam *eqs.* GESTA Font. 3 p. 20,12 ordinationem -it coenobii. GERH. AUGUST. Udalr. I 26 p. 411,36 presbiter iterum lectionis usum ad-psit. ANNAL. Quedl. a. 1005 rex . . . -pta non bona pace . . . revertitur. THANGM. Bernw. 16 studium tanti laboris -pserat. ALFAN. premn. phys. 34,12 de hoc etiam oportet sermonem ad-ere (*PG 40,740A* διαλαβεῖν), ut *eqs.* OTTO FRISING. gest. 1,49 p. 69,18 docendi . . . officium. CHART. episc. Misn. 92 p. 85,39 poenam, quae vulgo harmescar nuncupatur, in praedicto habitu -entes. CHART. ord. Teut. (Thur.) 232 -ere

[Humperdinck]

ordinem fratrum domus Teutonice. *saepe. de coniugio i. q. contrahere – schließen:* Leg. Wisig. 4,5,2 pro quibus *(filiis)* creandis fuerat adsumtum coniugium. **6** *subdere, constituere – unterordnen, aufnehmen:* Chron. Fred. 2,62 p. 86,1 provincias ..., quae a rege ... Iustinianus suae dicione adsumserat (Capit. reg. Franc. 294,2 p. 423,21 monasterium ... in vestram ditionem redactum et -ptum). Dipl. Arnulfi 140 p. 213,24 ecclesias ... sub nostrum mundiburdum ac tuitionem -entes (Dipl. Heinr. IV. 90). Chart. eccl. Erf. 41 p. 24,16 abbatiam ... in patrocinium mee defensionis -o. Chart. Carinth. V 101 claustrum ... in nostram protectionem et graciam regiam ... assummimus specialem. **7** *praesumere – (sich) anmaßen:* Leg. Wisig. 5,4,17 ut ... servi contumaciam rebellionis ad-ant. suppl. p. 478,10 tyrannidem. Otto Frising. gest. 1,40 p. 59,23 ne ... propria auctoritate verbum predicationis -ret. Chart. Merseb. 372 nos nobis eorum placita contra eundem episcopum nullatenus -emus. *al.* **8** *colligere – zusammennehmen:* Liutg. Greg. 15 viribus -ptis (abs- *2*), quibus valuit. **9** *medial. i. q. sursum dirigi – nach oben verlaufen:* Greg. Cat. chron. II p. 60,34sqq. fossatus ... quomodo -ptus est in furcam ... et descendit in fossatum ..., et inde ... quomodo -itur in cacumen montis et descendit in rigum ... et -itur in aliam vallem. **B** *obi. anim.:* **1** *advocare, eligere, promovere, sublimare – berufen, erwählen, befördern, erheben:* **a** *publ.:* Liber hist. Franc. 47[capit.] Waratto maiorum domato ad-itur. Notker. Balb. gest. 1,4 p. 5,4 de pauperibus ... quendam optimum dictatorem et scriptorem in capellam suam -psit *Karolus (cf.* Lamb. Hersf. annal. a. 1075 p. 242,32 in palacium -ptus. Otto Frising. gest. 1,8 p. 23,27 ad curiam imperatoris). Thietm. chron. 1,19 bene morigeratus ... *rex* -atur. Annal. Altah. a. 1066 p. 72,9 in consortium regni eam ad-psit. Dipl. Loth. III. 55 p. 88,3 ut ... advocatum quem voluerint ... -ant. Otto Frising. gest. 2,13 p. 116,27 inferioris conditionis iuvenes ... ad miliciae cingulum vel dignitatum gradus -ere. Const. II 329 p. 441,15 dum filium eius ... imperatorem nostrum ... -imus. Chart. Salem. 213 ne aliquis hominum ... monasterii ... in civem apud vos -atur. Alex. IV. registr. 351 te in generalem admiratum ... vocari ... et -i. *al.* **b** *canon.:* Beda hist. eccl. 3,29 p. 196,10 reges Anglorum ... adsumserunt cum electione et consensu ... ecclesiae gentis Anglorum virum ... aptum episcopatu. Adam gest. 4,34 p. 269,14 unusquisque episcoporum a rege vel populo -ptus. Schol. Adam gest. 49 Suidger ex Papenbergensi episcopatu -ptus est in sedem apostolicam. *al.* **c** *theol.:* Thangm. Bernw. 52 quanta superni respectus dignatio eum -pserit. Absal. serm. 44 p. 255[C] beatae Virgini conveniunt quatuor genera assumptionis: ... -pta est per electionem, ... per purificationem, ... per confirmationem, ... per sublimationem. *v. et p. 1097,27.* **d** *usu communi:* Walahfr. carm. 29,8 *(de familiaritate)* immerito -ptus pauper honore fruor. **2** *reddere – machen (zu):* Annal. Altah. a. 1069 p. 78,2 quia incautum videbatur sibi *(sc. regi)* fore tot regni primates inimicos simul ad-ere (adsummere *cod.*). **3** *conciliare – gewinnen:* Thietm. chron. 6,41 optimi Bawariorum ... a rege iurgati blandiciis atque minis ... sibi ... specialiter -untur.

III *sensu contrario i. q. auferre, removere – wegnehmen, entfernen:* **A** *de rebus:* **1** *gener.:* Eigil Sturm. 23 adsumto ... martyris corpore de sepulcro, in quo ... positum fuerat (Transl. Libor. 24). Annal. Rosenv. a. 1107 *(c. sensu abripiendi)* ut ensem regalem tempestas ... -ret (abs- *ed.*). *v. et p. 65,15.20. 1097,15.* **2** *iur. i. q. abalienare – entziehen:* Trad. Frising. 435[C] (a. 820) traditionem propriae alodis seu beneficia *(i. -ii?)* praedicto domo asumpti ... reddidit. Chart. Sangall. B 192 p. 177,22 (chart. papae) illarum ecclesiarum, a quibus mortuorum corpora -untur (*item* Chart. Otterb. 125. Chart. Eichsf. 377 p. 219,37). *v. et supra p. 65,2sq.* **3** *medic.:* Brunus Long. chirurg. 1,15 p. 113[F] si ... corruptio totum os membri iam consecuta est, tunc non expectamus eius curationem, nisi -atur os totum. **B** *de obitu hominis:* Annal. Rod. a. 1106 p. 692,41 passione, qua se -endum putabat ex homine.

***assumptibilis,** -e. *qui assumi potest – geeignet angenommen zu werden:* Albert. M. cael. hier. 4,5 p. 116[a],10 incarnatio est praeter ordinem hominis et angeli, eo quod homo -is et non angelus. summ. theol. I 18,75,2 p. 786[a],15 *corpus caeleste* ab angelo non est -e.

***assumptibilitas,** -atis *f. idoneitas assumptionis – Fähigkeit angenommen zu werden:* Albert. M. sent. 1,16,12 p. 458[b],23 *(de incarnatione)* -s hominis non facit naturam eius meliorem esse natura angeli.

assumptio (ads-, -mt-, -cio), -onis *f. script.:* ads-: *praevalet in schedulis nostris usque ad s. IX.[med.], deinde evanescit.* asu-: *p. 1097,15.* -upt-: *p. 1097,10.*

I *proprie:* **A** *comestio – Genuß, Empfang:* Walth. Agil. med. 8 p. 105,9 -mtio diurna (diureticorum *Gerh. Crem. canon 3,19,2,18*). Albert. M. euch. 3,4,5 p. 328[a],13 quod divinae eucharistiae -o (*cf. Ps. Dion. PG 3,124[A]* μετάληψιν) beatam Iesu in beatitudine signat perfruitionem. **B** *susceptio – das Annehmen, Übernahme:* **1** *de incarnatione:* Hugeb. Willib. praef. p. 87,8 in humani corporis ad-e. Godesc. Saxo theol. 4 p. 99,16 cum caro Deus sit per ad-em. Godesc. Aquens. opusc. 5,5 p. 161,1 diabolo damnosa tuae *(sc. Mariae)* carnis in Deum -o. Albert. M. incarn. 26 p. 197, 62 hoc verbum 'assumpsit' potest dicere -em in fieri vel in termino. summ. theol. I 19,78,2 p. 832[b],48 duo distantia bene potuit *Deus* facere simul esse in uno, scilicet per -em sive unionem. *ibid. al.* **2** *de transfiguratione:* Albert. M. summ. theol. I 18,75,2 p. 785[b],17 quoad -em ... corporum *ab angelis*, quae non respicit nisi ministerii congruitatem. **3** *de manifestatione divini:* Albert. M. cael. hier. 4,2 p. 105[a],18 dicit commentator: -o essentiae *divinae* fusio divinae sapientiae est. **C** *acquisitio – Erwerbung:* Chart. Gosl. II 201 p. 241,5 (a. 1274) in -e, ammotione colonorum, domorum et arearum (*cf.* 200 p. 240,4). **D** *receptio – Aufnahme:* **1** *theol.:* **a** *de obitu:* Vitae patr. Iur. 3,19 licet meritum qualitatemque tuae ad-is (adsumtione *1*) agnoscas. Lamb. Tuit. Herib. 1,12 p. 751,49 in ipsa dormitionis suae *(sc. Iohannis euangel.)* -e. Hist. Walc. 9 eiusdem -is vocatio patri facta est ... orbatio ... inrecuperabilis. **b** *de Christo et Maria in caelum elevatis* (*cf.* Albert. M. resurr. 80 p. 287,61 -o dicit motum violentum, qui est attractio): Alcuin. epist. 166 p. 269,20 si necesse est propter ad-em *(cf. Vulg. Marc. 16,19. al.; v. et supra p. 236,25sq.)* adoptivum esse Christum. *al.* Albert. M. resurr. 80 p. 287,65 est ... -o ... vi assumentis Christi, non assumpti. p. 288,5 de -e autem concedimus, quod proprie in illa obsequitur Christus matri quasi trahens ad se, cuius partem sibi univerat. *al.* Salimb. chron. p. 511,31 in festo -is beate Marie ... fuit facta nobilissima curia. *liturg. de die festo Mariae:* Capit. reg. Franc. 112,41 -o quod est XVIIII. Kal. Septemb. Thietm. chron. 6,18 p. 296,18 (synod.) vigiliam -is sanctae Marie. Dipl. Karoli M. 283 p. 424,11 (spur. s. XII.) quinque denarios in -pcione sancte Marie solvant. Catal. Col. (MGScript. XXIV p. 343[b],11) -em beatae Mariae per octo dies celebrari. Chart. Raitenh. 372 ante -pcionem beate virginis. *saepe.* **2** *publ. de salutatione:* Lamb. Tuit. Herib. 1,10 p. 749,3 quem *(imperatorem)* officiosissima vir Dei -e excepit.

II *translate:* **A** *adiectio – Hinzufügung:* **1** *gener.:* Albert. M. princ. 7,3 p. 362[b],32 in pluralitate aguntur *numeralia* secundum discretionem unitatum earumdem multifariam secundum -em. p. 362[b],36. **2** *log. i. q. propositio minor – 'Untersatz':* Godesc. Saxo theol. 9 p. 206,24 trimembris *syllogismus* ..., qui constat propositione, ad-e, conclusione (Ermenr. ad Grim. 8 p. 542,10). Anselm. Bis. rhet. 1,16 p. 132,6 cuius -is hęc sit proba. Albert. M. mot. proc. 2,3 p. 61,47 altera ... propositio, quae secunda est et -o vocatur, manifestat semper operabile *al. v. et p. 1094,20. in imag.:* Caes. Heist. mirac. I 3,14 p. 129,1 permisit *clementia divina*, ut servum suum diabolus ... subtiliori propositione exercitaret; noluit tamen, ut grossam -mtionem subinferret, ne ... conclusionem aeternae mortis incurreret. **B** *inductio – Einführung:* Chart. Oelsn. 9 p. 20,1 (a. 1203) inter abiectionem ... veteris et novae -em monetae. **C** *vocatio,*

[Humperdinck]

electio, promotio – Berufung, Erwählung, Erhebung: **1** *publ.:* CONST. II 262,11 (a. 1245) a quibus *(principibus)* -o, status et depressio nostra dependet. 352 p. 460,26 de ipsius regis -e favorabili et solempni. 392,2 quare nos . . . rex . . . electionem, -mtionem, promotionem et vocationem . . . acceptamus. **2** *canon.:* CHRON. Andag. 54 p. 128,7 non convenire tante -i *(sc. abbatis).* WIBALD. epist. 399 p. 532,7 -o fratris . . . in nostro *(sc. abbatis)* arbitrio et fratrum suorum electione relinquatur. CONST. II 215,2 *pontifex* post -em (assupt- *1*) suam fidem cum tempore varians. **3** *theol.:* UDALSC. Conr. 1 in quorum *(fratrum)* contubernium illius sorte, cuius est -o nostra, receptus. *v. et p. 1095,47.*

III *sensu contrario i. q. ablatio – das Wegnehmen:* LAND. MEDIOL. hist. II 36 *stolam super altare positam* de ipso altari asumpsit; que positio et asumptio absentibus ordinariis . . . facta fuit.

assumptivus, -a, -um. **1** *extrinsecus indutus – äußerlich angelegt:* MIRAC. Adalb. Wirz. 10 p. 62,33 ne quis autem autumet propter -as lucis momentanee induvias antique et native eos *(satellites satanae)* amittere horrorem nigredinis. **2** *rhet. i. q. exceptionem adiungens, condicionalis – einschränkend, bedingungsweise:* RUP. TUIT. spir. 7,12 p. 1771[A] altera pars *constitutionis iuridicialis* est -a, quae apud Deum in iudiciis eius partim suscipitur, partim damnatur.

assumptor, -oris *m. susceptor vel sublimator – einer der annimmt oder erhöht:* GERHOH. glor. 2,2 p. 1081[D] ut homo . . . assumptus *(sc. Christus)* in Deum et -r eius Deus non sint quidam duo, sed quidam unus.

assumptrix, -icis *f. susceptrix – eine die annimmt, ergreift:* GODESC. SAXO theol. 22 p. 296,4 in . . . Christo et -x divinitas et assumpta . . . regnat humanitas.

assuo (ads-), -sui, -sutum, -ere. **1** *acu et filo affigere – mit Nadel und Faden an-, aufheften, festnähen (cf.* GLOSS. IV 30,3 St.-S. adsuit zuogasiuta): **a** *strictius:* EKKEH. URAUG. Hieros. 10,7 signum . . . mortificationis vestibus -ere (PETR. CAS. [?] chron. 4,11 p. 765,30 in vestibus suis a dextera scapula signum sanctae crucis undecumque . . . -ere. OTTO FRISING. gest. 1,42 p. 61,6). *per compar.:* LIGURINUS 1,128 non pauca videntur inseruisse suis . . . chartis, quae . . . nec contexta rei, sed tanquam -ta cohaerent. *partic. perf. i. q. affigendo ornatus – benäht, besetzt:* ALDH. ad Acirc. 2 p. 64,19 curtinae . . . tabernaculi . . . diversis ansularum nexibus -tae (virg. I 58 p. 318,5). **b** *latius i. q. appendere, praefigere – an-, vorhängen:* ALBERT. AQUENS. hist. 2,35 p. 326[D] parietes declives connectit et virgeas crates -uit mirifico instrumento *(sc. obsidionis). in imag. c. sensu simulationis:* INNOC. IV. registr. B 143 ne . . . de impossibilitate parendi . . . aliqua sibi possit verisimilitudinis -ere tegumenta. *medial. i. q. cohaerere – anhaften:* CARM. anon. (NArch. 2 p. 400) dens reus -itur labiis, rea lingua palato, non licet ore loqui. **2** *consuere – zusammennähen:* IONAS BOB. Columb. 2,5 p. 237,9 suppellectilia ablui, dissuta adsui (consui *var. l.*) . . . iubet. VITAE patr. Iur. 2,2 p. 143,32 de diversis quadrupedum coaptata vel adsuta pelliculis *tunica.* **3** *insuere – einnähen:* GESTA Ern. duc. II 25 p. 224,29 duo socii . . . in pellibus -ti.

***assuper** (ad super) *praep. extra – außerhalb:* CHART. Bund. 614 p. 118,6 (a. 1220) coheret ad super totam peciam terre silve a mane via comunis *eqs.*

assurgo (ads-), -rexi, -ere. *script.* ads- *sola exstat in schedulis nostris s. VII./VIII.*

I *proprie i. q. se erigere – sich aufrichten, sich erheben:* **A** *subi. anim.:* **1** *gener.:* WALAHFR. Wett. 613 protinus -unt *prostrati.* AUREL. REOM. mus. 20 p. 62[A],3 ut . . . signo pulsante illico -ret. THIETM. chron. 5,10 eo -ente numquam presumpsit sedere. **2** *c. colore quodam:* **a** *(se levando) honorem habere, salutare – (durch Aufstehen) Ehre erweisen, begrüßen:* BEDA hist. eccl. 2,2 p. 83,6 si vobis adpropinquantibus ad-xerit. LIUTPR. leg. 50 benigne me suscipiens mihi cum tribus aliis -xit. HONOR. AUGUST. spec. p. 1025[B] dum ei a rege non -itur (*cf.* CONR. FAB. Gall. 15 p. 184,1 cum -retur sibi [*sc. imperatori*] a cardinalibus). *al.* **b** *resurgere – auferstehen:* HROTSV. gest. 416 facies domnae . . . mandatur terrae . . ., donec -at. **c** *evolare – (steil) in die Höhe fliegen:* FRID. II. IMP. art. ven. 5 p. 183,9 ascendendo -unt *falcones.* **d** *proficisci – sich aufmachen:* OTTO FRISING. gest. 2,29 p. 135,16 coronam prebitura gratanter -o *(sc. Urbs Roma),* iocanter occurro. *in imag.:* RUOTG. Brun. 44 p. 47,15 ut mens se . . . erigat, qua valeat intentione iudici suo appropinquanti -at. **B** *subi. res i. q. (in altum) crescere – (an-, hoch)wachsen, steigen:* BEDA temp. rat. 29,34 aestus oceani . . . ad-et (29,80). hist. eccl. 4,3 p. 210,19 si . . . repente flatus venti maior ad-ret (adresurgeret *C*). WALAHFR. hort. 276 sclarega . . . stipite praevalido -ens (*cf.* 100).

II *translate:* **A** *subi. anim.:* **1** *cooriri, accedere – sich anschicken, sich zuwenden:* THIETM. chron. 8,2 in perniciem apertam -ere non desistit. COD. Udalr. 233 p. 411,28 -it *archiepiscopus* causae. RAHEW. gest. 4,25 p. 268,31 hostem . . . proterendum -ite. CHART. Port. 131 universitati *fratrum* pro concessa nobis . . . unitate ad gratiarum actionem . . . humiliter -imus (*cf.* CHART. Carinth. V 149 -imus pietati vestre uberes gr. actiones referentes). *al. trans. i. q. attribuere – erweisen:* EPIST. ad Hildeg. 90 p. 311[B] gratiarum actiones sanctitati vestrae . . . -ere. **2** *praecellere – sich hervortun:* THANGM. Bernw. 51 p. 779,41 (chart.) quantus -xerit in praeliis David manu fortis. **3** *resistere – Widerstand leisten, einschreiten:* THIETM. chron. 8,3 p. 496,13 viriliter -ite. OTTO FRISING. gest. 1,8 p. 24,15 -e . . . huic tam pessimo morbo *(sc. hostibus imperii).* 1,60 p. 86,21 ut huic tam temerariae novitati celeriter -as. **4** *honorem habere – Ehre erweisen:* WALTH. SPIR. Christoph. II 2,80 auctori quantum -xerit orbis. COD. Udalr. 38 p. 79,10 regali excellentiae ducimus -endum. ACCESS. ad auct. p. 43,9 Mecenati et Augusto in omnibus scriptis suis venerabiliter -it *Horatius.* **5** *intervenire, favere – sich einsetzen, Gunst erweisen:* FORM. Wisig. 36 in omnibus pro utilitatibus vestris ad-ere. EPIST. Hann. 105 p. 173,22 laudibus meis cupidius quam verius -entes *litterae.* CHART. archiep. Magd. 370 ad precavenda dampna . . . diligentia -imus. CARM. Bur. B 48,5,1 exsurrexit *Deus* et nos -ere ei propere iam tenemur atque succurrere. CHART. Lips. II 8 piae petitioni favorabiliter -ximus. *al.* **B** *subi. res i. q. apparere – sich zeigen:* CONC. Merov. p. 139,28 -entibus undecunque querelarum materiis (p. 185,28).

***assurie** *v.* *sory.

assurrectio, -onis *f. sensu spirit. i. q. actio ad altiora tendendi – das Höherstreben, Erhebung:* ALBERT. M. eth. 1,5,8 p. 67[b],29 inclinationem vel -em praemium virtutis esse. summ. theol. II 4,18,2,2 p. 235[b],39 cognitio vespertina . . . vocatur . . . cognitio . . . ex -e *(cf. Aug. gen. ad litt. 4,32)* in laudem creatoris. *Humperdinck*

1. assus, -a, -um. **I** *adi.:* **A** *strictius i. q. tostus, frixus, exsiccatus, adustus – gebraten, geröstet, gedörrt, gebrannt:* **1** *gener.:* WETT. Gall. 17 cum . . . piscibus -is. HERM. IUD. conv. 5 (ed. G. Niemeyer. 1963. p. 83,17) -am . . . esocis portionem. *in imag.:* EPIST. Mog. 28 qui nunc sub crucis habitu -i piscis parte cibamini. EKKEH. IV. bened. I 18,65 agnus sic cęsus fuit -us amabilis ęsus. **2** *pharm.:* ANTIDOT. Sangall. p. 86,4 squile -e. RECEPT. Sangall. II 76 ovarum -arum vetella. TRACT. de aegr. cur. p. 91,26 panem -um, id est bis coctum. HILDEG. phys. 1,182 sal . . . super ignem -us. ALBERT. M. animal. 22,98 yricius . . . -us calidus a patiente comestus. *al.* **3** *natur. de exsiccatione:* ALBERT. M. animal. 2,34 cornua . . . sunt terrestria, calore fortissimo -a et ad ossis naturam accedentia. **4** *techn. de adustione:* ANTIDOT. Bamb. app. p. 38,17 nitru -u. MAPPAE CLAVIC. 27 misii -i partem I. 202 pulverem stanni -i. AUDRAD. carm. 1,75 vas testis exuat -is. HERACLIUS I 21,2 cupri. *al. adde:* CARM. de Iuda 3,54 (ed. P. Lehmann, Erforsch. d. Mittelalt. II. p. 280) peruror ceu plumbi massa, que solvitur ignibus -a. **B** *latius:* **1** *calidus – heiß (cf.* GLOSS. III 493,46 St.-S. -um balneum suezbad): HILDEG. phys. 1,3 in -o balneo, cum avena in aqua, in qua cocta est, ignitos lapides perfundat. fragm. 133. **2** *(medicaminibus) arefactus – (durch Präparate) ausgetrocknet:* HELM. chron. 100 p. 198,15 precepit . . . corpus . . . concidi frustatim et -um condiri (*cf.*

[Payr]

ANNAL. Egm. a. 1164 p. 170,24 sale ... excoctum et conditum).

II *subst.:* **A** *fem.:* *caro tosta – Braten:* EINH. Karol. 24 p. 29,5 praeter -am, quam venatores veribus inferre solebant (*sim.* POETA Saxo 5,375). **B** *neutr.:* *quod tostum est, caro tosta – Gebratenes, Braten:* EINH. Karol. 22 p. 27,8 *medici* ei in cibis -a ... dimittere et elixis adsuescere suadebant. ECBASIS capt. 1028 ut dabis elixa, confestim dentur et -a.

2. assus *vel* **-um,** -i *subst.* *(orig. germ.?)* *fort. i. q. abortus – viell. das Verwerfen:* LEX Sal. Merov. 2,5 si quis scrovam in -um (-o *A 1*) subbaterit (subbatit in furtum, hoc est, porcellos a matre subtrahit *K*). *Payr*

3. assus *v.* as. **4. *assus** *v.* *absus.

assyda *v.* asida. **assysmatio** *v.* assignatio.

ast *particula.* *usurpatur a poetis plerumque ante vocales et* h. *interdum postponitur, e. g. p. 1100,5.23., cf. p. 1100, 24sq.* *rarescere videtur usus post s. X.*

I *c. sensu contrarietatis vel diversitatis i. q. vero, econtra, sed – jedoch, dagegen, aber* (*cf.* GLOSS. IV 3,19 St.-S. ast kiuuisso): **A** *gener.:* IONAS BOB. Columb. 2,7 p. 242,9 sciscitatur ...; ast (ad, at *var. l.*) puella detestatur *eqs.* ALDH. virg. II 2315 'affer ... tormenta ...'; ast ego tanta feram ... tropea (ERMENR. ad Grim. 24 p. 562,1. HROTSV. Mar. 765. *al.*). HUGEB. Willib. 4 p. 100,26 illi pergentes adpropinquaverunt ad illo *(leone)*, ast ille cito ... devertit (POETA Saxo 3,398 ast illis. *al. cf.* HROTSV. Theoph. 138 ast hic). WALAHFR. carm. 70,4 es, quod eram ...; ast parte ex animae cognitor est Dominus. WALTHARIUS 423 ast ubi pervenit, qua flumina curva fluebant. CHART. Epternac. 169 pater meus ... vocavit ad se duos nobiles viros et me ...; ast me rogavit *eqs.* FROUM. carm. 33,3 deficit omne ...; ast hominis flatus perdurat. VITA Bonif. I 10 ast serpens antiquus ... quosdam instigavit. *al.* **B** *spec.:* **1** *in dialogorum responsis:* VITA Erasmi 444 'tuos sermones non portare valebo'. 'ast ego', sanctus ait, 'miror *eqs.*' *usu indirecto:* DONAT. Trud. 3 (MGMer. VI p. 277,22) habitatores ... eam ... interrogaverunt, quid sibi acciderat ...; ast (at *var. l.*) illa ... confessa est. **2** *in oppositione vel enumeratione:* **a** *duarum partium:* ALDH. virg. I 54 p. 312,20 quorum prior *(sc. Abel)* ...; ast vero Melchisedech. VITAE patr. Iur. 1,4 p. 134,7 plurimi ..., ast alii (AGIUS comput. 4,8 unam *pagellam* ..., ast aliam. *al.*). WANDALB. creat. mund. 32 haec *pars* ..., ast illa. AGIUS comput. 8,7 communesque quidem sunt incausto titulati, ast embolismi ... rubescunt. WALTHARIUS 1223 tute ..., ast ego (HROTSV. Pel. 156 te ..., ast ego sed). DIPL. Otton. III. 347 Tiele situm est ..., ast Nerestein adiacet *eqs. al.* **b** *plurium partium:* ALDH. virg. II 2625 ast vero quartam ... catervam. PAUL. DIAC. carm. 24,8 Pippinus pater est ..., Pippinus proavus ..., ast abavus Anschisa. CAND. FULD. Eigil. II 18,14 dona ferunt ...; ast alii ...; alii namque. *al.* **3** *in apodosi:* ALDH. virg. I 4 p. 231,12 quamvis gimnicorum exempla ... congruant ..., ast (at *var. l.*) tamen ... experimenta liquido declarant (II 499. carm. eccl. 4,2,35. *cf.* virg. I 53 p. 312,8 licet ..., ast t.). ad Acirc. 40,3 dum virtute fero *(sc. aqua)* silvarum robora mille, ast acus exilis ... gestamina rumpit. **4** *in enuntiatis secundariis subsequentibus:* ALDH. virg. I 6 quamdiu ... antiquas inhabitare sedes ... decreverit ...; ast si ... externa quaerere regna maluerit *eqs.* ad Acirc. 128 p. 177,7 si ...; ast vero si. **5** *post negationem i. q. immo – vielmehr, sondern:* ALDH. epist. 4 p. 484,18 nec ... neque ...; ast vero (*cf.* HROTSV. Mar. 334). PAUL. DIAC. carm. 16,2 pulchrior me nullus versatur in poculis umquam, ast ego primatum ... teneo.

II *c. sensu continuationis:* **A** *autem, tunc – nun, aber, dann (plerumque in narratione ad rem novam introducendam; hic illic apud poetas metri supplendi causa ut vid., e. g. p. 1100,5.11):* **1** *gener.:* IONAS BOB. Columb. 2,1 p. 232,4 extremum alitum dimisit; ast (ad, at *var. l.*) hii, qui aderant, ... remeant ...; at vero alii *eqs.* ALDH. virg. I 38 p. 290,11 contigit ... plures ad eum ... stipis gratia confluxisse; ast ille tres sportulas ... turmis exhibuit. WILLIB. Bonif. 7 p. 36,24 ast ubi ... Gregorio ... praesentaretur (POETA Saxo 2,41. WALTHARIUS 285. HROTSV. prim. 337. *al.*). HUGEB. Willib. 4 p. 94,17 ast ille senex interrogavit illos. 6 p. 106,3 ast cito postquam ... anthletus ... locum inhabitare coepit *eqs.* HRABAN. carm. 9,23 fit quoque, quod dudum psalmista ast voce canebat. HYMN. Hraban. 11(8),5,1 claustra ast patent mox omnia. CAND. FULD. Eigil. II 23,1 ast opus ecce novum ... exorsus. *al.* **2** *spec.:* **a** *in apodosi:* HUGEB. Willib. 5 p. 104,15 cumque ... Bonefatii ... desideria ... Gregorius tertius Willibaldo indicavit, ast placidis illum exortationum oraculis ... arcessivit (2 p. 89,2.10). HRABAN. carm. 40,4,2 postquam tu, unanimis frater, abisti, ast mox per varios torsus ubique sum casus. **b** *in apostropha narrationem interrumpente:* ALDH. virg. I 13 p. 241,17 ast vero si vestrae sagacitatis pervigil sollicitudo sollerter nosse desiderat. **B** *atque – und* (*cf.* GLOSS. I 49,7 St.-S. ast ego enti ih): HUGEB. Willib. 3 p. 90,5 ille ista cordis sui clandestina ... revelavit patre (*i.* -i) ast illum obnixis flagitabat precibus *eqs.* Wynneb. 2 p. 108,19 correptus est ille corporis infirmitate ... ast sic ... properat (*cf.* p. 108,26 ast ita). TRAD. Frising. 444 plene ast funditus deligavit. VITA Erasmi 71 hic meritis fuerat et moribus almis ast operum bonitate micans vultuque venusto. EPITAPH. var. I A 4,18 rapuit mors invida vitam reddidit ast gelido membra caduca solo. *al.* *adde:* TRAD. Frising. 434^{c} (a. 820) alodem propriam deligabant ... etiam ast ... in manus Hittonis episcopi reddebant.

III *c. sensu anaphorae post interruptionem i. q. ergo – also:* HROTSV. prim. 85 nunc ad opus ... perficiendum est convertendus stilus ...; ast ubi Liudulfo fuerat ... Oda ... coniuncta.

IV *c. sensu causali i. q. enim – nämlich:* ALDH. virg. II 1229 Daria cum duro patitur tormenta Chrisanto; impiger ast ille ... truditur in tenebras ... carceris. AGIUS epic. Hath. 95 cur ... vos facio gemere? ast hoc ex fragilis carnis propagine venit.

V *c. sensu auctivo i. q. quin etiam – ja sogar:* HROTSV. Gong. 501 sternuntur sacro procerum quoque corpora busto ...; ast (at *ci. Winterfeld*) qui sceptra gerit, prostratus marmora lambit. *Prinz*

asta *v.* hasta.

astacus (hast-, -choz, -coz *sim.*) *(m.)* (ἀστακός) *cammarus – Hummer (Astacus marinus L.):* ALBERT. M. animal. 1,100 *animal*, quod vocatur hastacooz (*p. 490^{b},12* ἀστακῶν) et aput nos vocatur crapa. 4,18 animal, quod dicitur astachoz, et est cancer marinus sine cauda (4,20). 4,25 stycoz. 4,52 animal assimilatum ad astacoz (7,92). 5,20 karabo ... et astaco ... coeunt sicut animalia (5,74). 14,10 cesy. 14,13 aceh.

***astagno,** -are. (ad *et* stagnare, *nisi subest prothesis*) *desiccare – (aus)trocknen:* IOH. sacerd. 178 (gloss.) calx ovorum ... -at omnes plagae (*i.* -as).

***astalius** *vel* **-um,** -i *subst.* (*langob.* âstalîn) *actio furtive aufugiendi – das heimliche Entweichen:* EDICT. Roth. 7 si quis contra inimicûs pugnando collegam suum dimiserit aut astalin (-um *12*) fecerit, id est si eum deceperit.

***astal(l)aria** *v.* *stelaria. **astamino** *v.* stamino.

***astanecos** *subst.* *(orig. inc.)* *bombyx – Seidenraupe (Bombyx mori L.):* ALBERT. M. animal. 8,138 animal, quod -s (astaneoz *Mich. Scot.; cf. Arist. p. 623^{a},33* ὕστριχες), quod nos bombicem vocamus, eicit pilos sericeos.

***astaraz, -oz** *v.* *asterias. ***astarchia** *v.* *autarcia.

astarisc(h)us *v.* asteriscus.

***asteios,** *nom. pl.* -οι *adi.* (ἀστεῖος) *lepidus – nett:* ALBERT. M. eth. 4,2,1 p. 295^{b},41 parvi *homines* ... quantitatem debitam in membris non attingentes Graece vocantur ἀστεῖοι *(p. 1123^{b},7)*, quod multas habet significationes *eqs.*

***astelaria** *v.* *stelaria.

astella (hast-), -ae *f.* *(m.* -us: *l. 68)* **1** *fragmentum (ligni) – Splitter, Span, Scheitholz* (*cf.* GLOSS. III 1,5 St.-S. -us scaide. 648,21 ascelle [*vel* ast- *leg.*] sceidun. IV 236,51 astula diminutivum -a i. span): BRUNUS LONG. chirurg. 1,13 p. 111^{c} spinę ... et h-ae *sagittae* cum corpus intrant. 1,18 p. 116^{D} h-e ossis. *al. v. et p. 1053,29.* **2** *canaliculus – Schiene:* GLOSS. Roger. I A 4,3 p. 711,11 apponantur *brachio* -e plurime

[Baador]

ad hoc apparate. BRUNUS LONG. chirurg. 1,18 p. 115[G] supra ... fascias ... h-ae locentur, ut per eas membrum rectificetur. THEOD. CERV. chirurg. 2,20 p. 150[G] h-ae ferulae vel palmae sunt optimae. WILH. SALIC. chirurg. 3,10 p. 345[D] ordina h-as decentes secundum longitudinem manus cum raseta. *al. v. et p. 1116,20. cf.* *assella, *assila, *assile.

***astellata** (abstellacta), -ae *f.* (astella) *?fragmentum ligni – ?Splitter:* IORDAN. RUFF. equ. 6,18 p. 52,24 si ... caliginati fuerint oculi ex percussione aliqua vel ex reumatis interventu ⟨vel ?⟩ abstellactae.

aster (aust-, ust-, -ereos *sim.*), -eros *(m.)* (ἀστήρ) *res (ut astrum) praecellens – (wie ein Stern) hervorragendes Ding, Stern-:* **1** *de remedio:* PAUL. AEGIN. cur. 78[med.] musa trociscus et -r (*3,22,5* ἀστήρ) ... *reumata* repellunt. 225 miscentes lacti -os (*3,59,2* ἀστέρος) collirium. *al.* ANTIDOT. Lond. p. 19,7 antidotum -r ad catarrum. **2** *de terrae generibus:* **a** ges aster *sim. i. q. genus terrae Samiae – Art der samischen Erde:* PAUL. AEGIN. cur. 99 *collyria* ex ... terra austeros (*3,22,21* ἀστέρος) ... conficiuntur. *al.* ANTIDOT. Glasg. p. 109,7 cum gess -as cocliare I. COMPOS. Matr. 64,4 accipis ... gis -os flaba dragmam *(cf.* GLOSS. Salern. p. 7[a],15 gis -eos bolus. *v. et p. 1109,36). al.* **b** Samios -r *i. q. terra Samia – samische Erde:* PAUL. AEGIN. cur. 237 p. 174,4 Samium -a (*3,62,1* ἀστέρα) ... comedere. *ibid. al.*

asterias (asta-, -roz, -riez *sim.*) *(m.)* (ἀστερίας) **1** *genus ceti maculis albis astro similibus sparsum – Sternhai (Mustelus vulgaris L.):* ALBERT. M. animal. 6,67 astaroz (*p. 566[a],17* ἀστερίας) generat multis vicibus. *huc spectare vid.:* ALBERT. M. animal. 24,9 astaraz piscis est *eqs.* **2** *species ardearum – Rohrdommel (Botaurus stellaris L.):* ALBERT. M. animal. 8,24 *tertium genus ardearum* vocant astariez (*p. 609[b],22* ἀστερίας). 8,83 astaryes.

asterica *v.* asteriscus.

asteriscus, -i *m.* (ἀστερισκός) *script.:* asta-: *l. 39.49.* -isch(us): *l. 39.* -ic(us): *l. 43sq.49.*

de nota critica fere additamenta indicante i. q. stellula – Sternchen, Asterisk: **1** *de usu in codicibus bibliorum exstante:* EPIST. var. II 26 p. 340,22 quid in LXX[ta] ex Hebreo sub -o (astarischo *cod.*) ※ additum. p. 340,29 -os (-ischos *cod.*) ※ et obelos suis locis *in psalterio* restitui. CHRON. Albr. a. 233 Origenes sextam editionem fecit cum -o et obelo. ALBERT. M. pol. 4,12[g] p. 407[b],42. 46 qui *(Hieronymus)* ... -icis, id est figuris ad modum stellarum compositis, distinxit bibliam, ut ... -icis signarentur ponenda, quae ... deficientia illucescerent de veritate Hebraica. *al. iron. ut vid.:* BENZO ad Heinr. 3,4 archiepiscopo Alberto aliis atque aliis -o et obelo frater Benzo propheticum librum. **2** *de usu in aliis codicibus exstante:* HINCM. Remig. praef. p. 258,28 ut illa, que populo recitanda sunt, nota, quae -us (astariscus, astericus *var. l.*) vocatur ※, ... ut quasi stelle radii minus scientes illuminent, prenotentur. BOVO SITH. Bert. praef. p. 525,34 ut ... minus dicta dilucidentur -is.

***asterita**, *acc. sg.* -en *(f.)* (ἀστερίσπα) *marrubium – (gemeiner) Andorn (Marrubium vulgare L., cf. André, Lex. bot. p. 45):* GLOSS. med. p. 64,11 prasios ... Aegyptii *vocant* -en (*e Ps. Apul. herb. 45 l. 29* -am).

asterium, -i *n.* (ἀστέριον) *cucumis silvestris – Springgurke (Ecballium elaterium A. Rich., cf. André, Lex. bot. p. 45):* DYNAMID. Hippocr. 2,61 -i, id est cucumeris agrestis, bacas si dederis.

asterno (ads-), -stratum, -ere. *medial. i. q. se prosternere – sich hinwerfen:* FLOD. hist. 3,6 p. 479,44 caelitum reginae clementiam rogatura ... pavimentis -ta. VITA Annon. I praef. p. 466[b],14 me ... vestris -tum pedibus. FUND. Schild. 5 domina ... terre ad-ta ... orabat.

asterus *v.* austerus.

asthma, -atis *n. (f.: p. 1102,4)* (ἄσθμα) *script.:* asm-: *l. 72. p. 1102,1.4.6.8sq.* ast(a)m-: *p. 1102,2sq.* -ath-: *p. 1102, 1.3. form.: acc. sg.* -mam: *p. 1102,4. abl. sg.* -ati: *p. 1102,2. difficultas spirandi angustia ramorum arteriae asperae effecta – Atemnot infolge Verengung der Luftröhre, Asthma (cf.* GLOSS. IV 380,34 St.-S. dâppe i. asma): PAUL. AEGIN. cur. 172[tit.] de ... -e (asmate, asmathe *var. l.; 3,29,1* ἄσθματος). 174 p. 97,10 peripneumonia ... est frequenter in ... astmati (astamathi *var. l.; 3,30,1* ἄσθμασιν). ANTIDOT. Bamb. 15 sotera ... asmam curat. TRACT. de aegr. cur. p. 211,31 asma est difficultas inspirandi vel exspirandi vel utriusque. HILDEG. caus. 2 p. 96,23 de asmate. WILH. CONG. chirurg. 1560 vena inciditur propter passiones pulmonis, disniam, orthomiam et asma. ALBERT. M. veget. 6,374 *luf* convenit -i (spasmati *V*). animal. 23,93 asturem, qui asma habet, sic curabimus. *al.*

***asthmacia** (asm-, -agia), -ae *f.* (*cf.* ἄσθμα) *difficultas spirandi angustia ramorum arteriae asperae effecta – Atemnot infolge Verengung der Luftröhre, Asthma:* Ps. HIPPOCR. phleb. 30 mesa vena incidimus propter pulmonum causas, dipsnia, orptonomias et asmagias (asmaciam p. 69[a],15 [rec. Brux.]; *cf.* GLOSS. med. cod. Trev. p. 135,130 asmacia).

asthmaticus, -a, -um. (ἀσθματικός) *script.:* astm-: *l. 25.* asm-: *l. 23.29.31.34.* hasm-: *l. 30.*

1 *adi.:* **a** *asthmate effectus – durch Asthma hervorgerufen, Asthma-:* Ps. OTHO med. 179 dolor -us. **b** *asthmate affectus – asthmatisch:* ALBERT. M. animal. 23,90 si ... asm-us fuerit accipiter. **c** *qui dyspnoeae est – mit Atembeschwerden verbunden:* TRAD. Ensd. 125 (ed. Freyberg, Samml. hist. Schriften. II. p. 233,22; c. 1170) astm-o morbo laborabat, scilicet suffocatione anhelitus in naribus. **2** *subst. masc.: qui asthmate laborat – Asthmatiker:* PAUL. AEGIN. cur. 172 sine febre suspirantes velut currentes ocius ... nominant -os (asm- *var. l.; 3,29,1* ἀσθματικούς). *ibid.:* asm-orum (hasm- *var. l.*) ... curationis intentio. ANTIDOT. Augiens. p. 44,20 antidotum gera Galieni ... asm-is et suspiriosis medetur. ODO MAGD. herb. 616 -os, medici quos Graeco nomine dicunt, ... *nepeta* mitigat. ALBERT. M. animal. 22, 148 si carnes eius *(vulpis)* ... cum vino asm-is dentur. *saepe.*

***astia** *(f.) (orig. inc.) copia – Menge:* LIOS MON. 146 -a (gloss.: copia) corde crucis devoto septima sors est.

astile *v.* hastile.

***astinus** *vel* **-um**, -i *subst.* (assis, astula, *cf.* hastina, -nu, *v. ThLL. s. v.*) *?spatha – ?Spachtel:* MATTH. PLATEAR. gloss. p. 379[G] *pilulae* teneantur sub lingua; cum tali etiam confectione longiori digito vel aliquo alio in -o sublevetur uvula.

***astiola**, -ae *f.* (*cf.* astula) *canaliculus parvus – kleine Schiene:* Ps. HELIOD. chirurg. 83 non glutinentur *loca vulnerum*, quando rarae -ae inponuntur. *Baader*

astiplex *v.* atriplex.

astipulatio (ads-, -cio), -onis *f. script.:* ads-: *post s. IX. minuitur in schedulis nostris.* ass-: *l. 53.62. p. 1103,3. 54.* ab- *(var. l.): p. 1103,34.* -ibu-: *l. 54.*

I *affirmatio, attestatio – Bekräftigung, Bestätigung, Beglaubigung:* **A** *strictius:* **1** *iur.:* **a** *de chartarum sim. firmatione (cf.* GLOSS. II 117,24 St.-S. ass-e ... festi vel givuarido [*c*]. IV 2,28 adstibulatio urchundi. *v. et p. 1047,54; de re cf. Dt. Rechtswb. III. p. 518 s. v.* 'Festnung[3]'): **α** *spectat ad testium (cum auctore: l. 59sq.62) signacula vel manus impositionem (sc. stipulationem):* CHART. Epternac. 8 p. 30,27 (a. 704) hęc carta ... firma et immobilis permaneat -e subnixa (16 p. 45,29. CHART. Fuld. B 233 liberam ... aeterna -e subnexam ... habeatis potestatem. DIPL. Pippin. 32 [spur. s. IX.[med.]]. *al.*). TRAD. Weiss. 273 trado ... ass-e perpetua. VITA Magni Fauc. 67 *episcopus* tradens ... haereditatem ... cum firmitate et ad-e secundum legem Alamannorum (*cf.* LEX Alam. 1,1). REGINO syn. caus. 1,414 p. 188,22 sine horum *(nobilium laicorum)* ad-e pagina, auctoritate testium nudata, pro nihilo deputatur (CHART. Babenb. 4 emptionem rata t. infrascriptorum -e corroboravit *marchio.* CHART. march. Misn. III 8. *saepe. cf. p. 1103,* 56). CHART. Mog. A 299 p. 189,40 quod modernis geritur temporibus, ... firma et nodosa est -e roborandum. CHART. episc. Halb. 242 p. 211,45 sigilli nostri inpressione et ęcclesię -e corroboramus. *al. laxiore usu de testificatione:* CHART.

[Heßler]

Sangall. A app. I 8 (a. 867/68) quod si . . . non potuerint *rectores monasterii*, publica mallatione et testium subscriptorum ass-e in ius suum revocent. *per compar.:* GEBEH. AUGUST. Udalr. prol. non aliter dictis suis aestimavit accommodari fidem, nisi tot nominum sibi conscisceret velut -em. β *spectat ad auctoris consignationem:* DIPL. Merov. II 15 p. 102,44 factum est -e subnixa . . .; signum inluster vir Karlemannus. DIPL. Heinr. IV. 10 kartam . . . proprię manus -e confirmantes *(sc. rex)*. CHART. Argent. I 100 p. 82,24 ut . . . donationis -o rata sit, instrumentum . . . sigillo nostro munire statuimus *(sc. episcopus)*. CHART. Raitenh. 196 p. 165, 24 scriptum . . . sigilli nostri appensione pro diuturne -is cautela roboravimus. *accedente sensu impressionis:* CHART. Bund. 202 p. 163,2 (c. 1070/78) decem libras . . . huius titulatione noticię eis . . . confirmamus ac nostri ad-e sigilli insignimus *(sc. episcopus)*. **b** *de causarum sim. confirmatione:* CHART. Mog. A 167 p. 103,7 (a. 888) archiepiscopi eiusdem monasterii his omnibus *(concessionibus et privilegiis)* -o. CHART. Argent. I 41 p. 33,3 predium . . . legitima -e . . . contradidi. CHART. Lux. I 207 p. 293,19 presentis -em tradicionis. DIPL. Heinr. III. 128 illud . . . cum antecessorum nostrorum traditione et -e benigne concedimus et confirmamus (284 p. 386,24 predia . . . auctorali nostra -e c.). *al. spectat ad advocatum:* CHART. Lux. I 274 p. 395,4 (a. 1052) villas . . . in precariam dedimus cum legitima advocati nostri *(sc. archiepiscopi)* -e (CHART. Stab. 156 legitima abbatis donatio cum a. -e). *laxiore usu:* TRAD. Werd. 84 (s. X.$^{ex.}$/XI.$^{in.}$) ratum duximus scedulae veracis -e confirmari. **2** *eccl. i. q. sponsio – Gelöbnis:* CAPIT. reg. Franc. 292 p. 387, 18 eadem *capitula* isdem princeps . . . sub fidei suae ad-e se servaturum promisit. **3** *theol.:* **a** *testimonium – Zeugnis:* ALDH. virg. I 57 non nostris assertionibus, sed scripturae -bus ornatus feminarum rapina virorum vocatur. ALCUIN. epist. 201 p. 334,20 veritatis ad-e ([ab- *P*]. THEOD. AMORB. Bened. I 7). UFFING. Ida 2,5 si vero huic ad-i nec sic fidem accommodaverit. HEINR. AUGUST. planct. 971 plus valet -o visus. ARNO REICHERSB. apol. p. 187,31 declarata est autem *divinitatis gloria Christi* primo paternae vocis testificatione, deinde operum divinorum attestatione, angelorum quoque ad-e. *al.* **b** *adnuntiatio – Ankündigung:* ALDH. virg. I 4 p. 232,11 prophetarum oracula certis ad-bus . . . salvatoris adventum vaticinantia. **4** *usu communi i. q. probatio – Beweis(führung):* ALDH. ad Acirc. 10 p. 86,33 nisi ea . . . ad-e decupla accumulentur. 116 p. 159,16 illa, . . . quae poetica exemplorum ad-e plurimum indigent, . . . annectam. **B** *latius i. q. (chartae) conscriptio – Ausfertigung (einer Urkunde):* CHART. episc. Halb. 250 (a. 1157) concambium . . . huius -e privilegii et sigilli nostri inpressione consignamus.

II *assensus, approbatio – Zustimmung, Billigung:* **A** *strictius:* **1** *iur.:* DIPL. Heinr. I. 20 cum consensu et -e filii nostri. TRANSL. sang. Dom. in Aug. 35 *uxoris* donationem sua denuo ad-e confirmavit *maritus*. CHART. Heinr. Leon. 89 p. 134,7 interposita . . . -e. *al. adde:* DIPL. Heinr. IV. 260 ass-e praesentium regni principum *(cf. Bresslau, Urkundenlehre.* ^{2}*II. p. 200)*. VITA Meinw. 130 in heredum rationabili approbatione, testium probabili -e. **2** *eccl. et publ.:* LEG. Wisig. suppl. 3^{A} p. 473,34 damnationis ad-o retinetur. BONIF. epist. 46 pontificum . . . ad-em et consensum . . . accepi (EPIST. ad Wrat. 2 p. 390,21 totius regni consensu et -e). OTTO FRISING. gest. 2,33 p. 141,8 audientes autem *Romani* imperatorem sine sua -e coronam imperii accepisse. GERHOH. Antichr. 1,28 imperator . . . ab ecclesia Dei per . . . pontificem multorum . . . episcoporum -e separatus est. **3** *theol.:* NOTKER. BALB. gest. 2,17 p. 86,14 roccus ille sancti Martini, quo pectus ambitus . . . Deo sacrificium obtulisse -e divina comprobatur. PAUL. BERNR. Greg. 96 p. 531,8 Deum in legitimi principis electione suam ad-em mundo denotasse. **B** *latius:* **1** *unanimitas, convenientia – Übereinstimmung:* EPIST. divort. Loth. 8 p. 220,37 quae plurimorum consulum -e effabantur. CHART. Eichsf. 91 p. 54,31 iusticię . . . ac veritatis -e commoniti *(sc. archiepiscopus)*. **2** *comprobatio, susceptio – Anerkennung, das Aufsichnehmen:* CHART. Walkenr. 54 p. 46,31 (a. 1204) sub -e poenae capitis et rerum omnium . . . voluntarius haec promisit *Albertus*.

III *adiumentum – Unterstützung, Hilfe:* **A** *promotio – Förderung:* ANNAL. August. I a. 1041 huius *(regis)* -e et industria plurimi . . . in omni genere doctrinae pollebant. THIETM. HELMW. ad Steph. (MGScript. XII p. 290,2) quam devota piorum -e in augmentum religionis excreverit *coenobium. fort. add.:* CONC. Merov. p. 197,8 auctoritatis vestrae *(sc. regis)* oraculo confirmentur *capitula* perpetua Domino presole ad-em mansura. **B** *subsidium – Rückhalt:* OTTO FRISING. gest. 2,13 p. 117,1 nisi eius *(principis)* multi militis -e coacti sentiant auctoritatem *Longobardi*. **C** *opera, praesentia – Mitwirkung, Teilnahme:* OTTO FRISING. gest. 1,12 ipso *(imperatore)* . . . nuptias cum multorum principum -e magnifice celebrante (2,48 p. 155,10).

astipulator (ads-), -oris *m. script.* ass-: *l. 32.*

I *confirmator – Gewährsmann:* **A** *iur.:* **1** *de testibus:* DIPL. Heinr. III. 208^{a} p. 275,39 postquam eius rei auctores vel ad-es (ast- *B*) contigerit obisse. CHART. Steph. Wirz. 117 p. 124,8 ad corroborationem . . . -es in carta conscribi statuimus. CHART. Scheftl. 17 p. 21,27 huius rei -es sunt *eqs.* **2** *de consignatore:* CHART. Mog. A 438 p. 346,7 (a. 1108) hanc cartam . . . impetravimus a domno . . . archiepiscopo eius sigilli inpressione signari ac tanto -e corroborari. **B** *theol.:* BONIF. epist. 10 p. 15,25 qui *(fratres)* mihi in hoc scripto ad-es fideles testes esse dinoscuntur.

II *approbator, assensor – einer der zustimmt, beipflichtet:* **A** *iur.:* CHART. Brixin. 42 (a. 1179) alii complures, qui eiusdem donationis -es extiterunt. TRAD. Scheftl. 344^{a} p. 344,23 venditionis testes et -es. **B** *theol. i. q. sectator – Anhänger:* HRABAN. epist. 45 iuxta Gotescalchi et ad-um eius traditionem. ERMENR. ad Grim. 29 p. 567,8 plures decet habeat ass-es multiplicesque laudatores *s. Gallus*. BERNOLD. CONST. libell. VI p. 101,29 cautissimo apostolicae auctoritatis -i Adelberto.

III *adiutor – Helfer:* **A** *fautor – Förderer:* BONIF. epist. 86 p. 192,20 ut canonicis . . . in verbo, in facto, in consensu ad-r et adiutor fierem. VITA Bonif. II 7 uti fidei catholicae -es ei *(Lullo)* assisterent *nobiles*. **B** *patronus – Beschützer:* FOLCUIN. vita Folcuin. prol. p. 425,37 opus erat -e, cuius hoc opus firmaretur auctoritate (*syn.* defensorem).

astipulor (ads-), -atus sum, -ari *et* **astipulo** (ads-), -avi, -atum, -are. *script.:* ads-: *post s. IX. rarescit in schedulis nostris.* ass-: *l. 61.64.67.71. p. 1105,3.9.53.64.66.* acs-: *l. 70. form.: pass.: praes.: l. 64. p. 1105,9.40.45.64. perf.: l. 65. p. 1105,1. v. et p. 1070,26. struct.: dat.: saepe, e. g. l. 57.68. p. 1105,5.10.17. acc.: l. 67.71. p. 1105, 20.23.27.29. acc. dupl.: p. 1105,34.* de: *p. 1105,9. acc. c. inf.: p. 1105,13.33.35. nom. c. inf.: p. 1105,9.* quod: *p. 1105,12. coni.: l. 70.*

I *affirmare, roborare, fidem afferre – bekräftigen, bestätigen, Beglaubigung bieten:* **A** *strictius:* **1** *iur.:* **a** *de chartarum sim. firmatione (cf. H. Conrad, Deutsche Rechtsgeschichte.* ^{2}*I. 1962. p. 137; Dt. Rechtswb. III. p. 514 s. v. 'festen'):* α *spectat ad testium signacula vel manus impositionem:* CHART. Sangall. A 639 (a. 884) firmata est hęc eadem carta -antibus his, quorum hic signacula subnotantur. TRAD. Michaelb. 70 huic actioni testes -antur (TRAD. Scheftl. 425 huius rei t. -antur. *ibid. al.*). CHART. march. Misn. III 342 p. 241,31 paginam . . . dedimus . . ., -ante honestorum virorum testimonio. *laxiore usu:* TRAD. Brixin. 342 (c. 1084/90) traditionem . . . testibus infra legendis ass-vit. *v. et p. 1070, 26.* β *spectat ad auctoris consignationem:* DIPL. Merov. I 8 p. 12,17 (spur. s. XI.) dicretum . . . anuli nostri impressione ass-ari fecimus. *adde:* EPIST. Mog. 3 (c. 803/13) epistolam ecclesiastico more numeris ac supputationibus . . . -tam fieri iussimus. **b** *de causarum sim. confirmatione:* DIPL. Ludow. Inf. 59 eo . . . tenore hoc ass-antes, ut *eqs.* DIPL. Heinr. III. 123 hec *bona* . . . ecclesie iure perpetuo ad-amur et corroboramus. 317 p. 435,8 ita fruatur *coenobium* . . ., nostra regalis dignitas acs-atur. DIPL. Heinr. IV. 402 p. 532,11 quorum *(principum)* iusto iudicio confirmationem ass-antes *(sc. imperator). spectat ad advocatum:* CHART. Lux. I 304 (a. 1086)

[Heßler]

ad-ta est legaliter per manus abbatum et advocatorum conditio . . . commutationis. DIPL. Loth. III. 22 concambii actio . . . consummata est, utroque advocato ass-ante et robur firmitatis eius spondente. *laxiore usu:* CHART. Rhen. inf. I 262 p. 170,5 (a. 1103) huic . . . proclamationi -bantur tum privilegii sui *(sc. abbatis)* rata assertio *eqs.* **2** *theol.:* **a** *testari, testimonium dare – bezeugen, Zeugnis ablegen, bieten:* ALDH. virg. I 5 apis . . . virginitatis tipum . . . portendere . . . scripturarum auctoritate ass-atur. 22 p. 253,12 de quo *(gradu)* evangelista . . . ad-atur. SALOM. III. carm. 1 prol. 17 -atur huic Christi sententia verbo. GUNTH. COL. diab. cap. A 7 lex divina . . . probat, etiam . . . seculi leges ad-antur, quod *eqs.* ANSELM. LEOD. gest. 65 p. 228,51 -antibus ubique sanctorum patrum tam dictis quam scriptis summum pontificem a nemine . . . diiudicari debere. *al.* *de praesentia i. q. testem fieri, esse – Zeuge werden, sein:* LAMB. TUIT. Herib. 2,4 p. 1248,27 quod raro . . . contigerit talibus -ari maiestatem. **b** *de sententiis i. q. fulcire, solidare – stützen, erhärten:* ALDH. ad Acirc. 2 p. 67,20 penticostes solemnitas . . . nonne . . . supputationis laterculum satis competenter ad-ari denoscitur? EPIST. Alcuin. 183 p. 308,6 contra quem *(Albinum)* . . . rescriptum reddidi et sanctorum orthodoxorum . . . sententiis ad-vi. EPIST. Mog. 22 p. 358,24 haec . . . non de mea, sed sanctorum patrum orthodoxa scientia, veritate . . . divina subnixa, ad-vi. **3** *usu communi:* **a** *probare, exemplum afferre – beweisen, Beleg bieten:* ALDH. ad Acirc. 121 p. 167,4 haec sunt nomina . . . eandem pedis regulam ad-antia. PAUL. DIAC. Lang. 1,6 p. 51,4 cui etiam rei ad-antur Sequanicae . . . litora. FOLCUIN. Lob. 1 p. 56,7 Teutones hoc -are videntur. **b** *asseverare, dicere – versichern, behaupten, sagen:* ALDH. ad Acirc. 10 p. 88,20 quot scemata autumas calculanda? :: . . . in eo *versu* . . . unum scema contineri ad-or (*cf.* p. 94,13). GESTA Camer. 2,11 illis *(canonicis)* . . . omnia tuta . . . -antibus (*antea:* asserentes). *c. sensu simulandi:* ALDH. virg. II 2799 taliter ad-ans *fallax caupo* natos de vite racemos. **B** *latius:* **1** *c. sensu sanciendi, tribuendi:* **a** *destinare – bestimmen:* VITA Sigir. 17 (MG Mer. IV p. 616,32) reum, quem . . . morti ad-bant (*syn.* contraditum). **b** *praebere – gewähren:* THANGM. (?) transl. Epiph. 9 hanc *(salutem)* in promptu sibi -ari credidit *podager.* **2** *c. sensu poscendi:* **a** *vindicare – beanspruchen:* IULIAN. TOLET. Wamb. 12 p. 512,15 civitatem *Narbonam* Paulus ipse sui iuris potestati ad-ans. **b** *exigere – verlangen:* AMALAR. antiph. prol. 7 ubi ordo responsoriorum . . . dissonare videbatur . . . a consonantia, quae ratione ad-atur.

II *assentiri, approbare – zustimmen, beipflichten:* **A** *iur.:* CHART. Bund. 89 p. 74,25 (a. 909) duce consentiente et -ante. CHART. Heinr. Leon. 32 ipsoque *(episcopo)* annuente et -ante. CHART. march. Misn. II 405 coram mea ipsius presentia mihique -antium . . . baronum. CHART. Altenberg. 38 p. 33,28 testium, qui huic nostre donacioni -antur (*syn.* conivente consensu). CHART. Turic. 391 meo -ante consensu. CHART. episc. Hild. II 550 ass-ante uxore mea . . . et filiis meis. *al.* **B** *eccl.:* VITA Chrod. 16 p. 561,8 electioni . . . quam praecipue in omnibus -arit *dux,* intimant *nuntii.* BERNOLD. CONST. libell. IX 7 episcopis et abbatibus desiderantissime -antibus (*syn.* asentientibus). DIPL. Heinr. IV. 310 p. 408,31 promisit . . . episcopus . . . clericis -antibus. **C** *usu communi:* ODO MAGD. herb. 906 nec me legisse recordor ullum, qui Strabi sermonibus -etur.

III *iuvare, auxiliari, subsidio esse – unterstützen, helfen, Rückhalt bieten:* VITAE patr. Iur. 2,5 p. 146,23 meritorum gratia ad-ante. DIPL. Ludow. Inf. 68 p. 202,19 ut nostre regalitatis . . . edictis ass-etur *religio.* BERNOLD. CONST. libell. X 40 quibus *(statutis)* . . . universalia concilia -ari videmus. CHART. Naumb. 173 piis . . . studiis . . . assistere et ass-ari. CHRON. reg. cont. a. 1189 p. 143,26 -ante sibi *(Heinrico)* rege Richardo. *favere – günstig sein:* THANGM. (?) transl. Epiph. 7 -ante itineris proventu.

IV *sensu contrario i. q. abstipulari, cedere – aufgeben, verzichten:* CHART. Lux. I 468,3 p. 643,5 (a. 1157) tuam et ęcclesię Treverensis iusticiam wirpimus et penitus -amus.

astismos *(m.)* (ἀστεϊσμός) *genus dicendi elegans – elegante Ausdrucksweise:* LIBRI Karol. 1,20 p. 46,19 quibusdam *(verbis)* per eundem loquutionis modum, qui a quibusdam -os nuncupatur, prolatis. RADBOD. carm. 4,33 Christum . . . esse Deum lucentem de luce (gloss.: ἀστισμως; *sim.* 4,36 gloss.) patris.

***astitor,** -oris *m.* **1** *sectator – Anhänger, Parteigänger:* BERTH. (?) annal. a. 1076 p. 288,5 per . . . consiliarios illius *(papae),* tantis muneribus corruptos et sic individuos sibi *(regi)* -es effectos. a. 1079 p. 315,41 intimi -es. p. 317,7 utriusque partis -bus. **2** *fideiussor – Bürge:* ALBERT. M. pol. 3,1[c] p. 208[b],37 'sed necesse', adventitiis scilicet, 'tribuere -em' (*p. 1275[a],13* προστάτην), id est fideiussorem.

***astitrix,** -icis *f.* *adiutrix – Helferin:* DECRET. Burch. 19,48 qui *(Salomon)* meruit -i Dei, hoc est sapientiae Dei, copulari *(cf. p. 1082,38).* BERTH. (?) annal. a. 1077 p. 294,40 ut se ope illorum *(principum)* -e . . . ultum iri posset *rex.*

astma *sim. v.* asthma.

asto (adsto), -stiti, -are. *script.:* ads-: *praevalet in schedulis nostris usque ad s. IX.[ex.], postea rarescit.* adest-: *p. 1107,12.1108,3.* adist-: *p. 1107,14.* abst-: *l. 66.* ass-: *saepe, e. g. l. 38.43.51.58.62. p. 1107,30.35.47. form.:* adstet(i): *l. 52. p. 1107, 16.72. depon.: p. 1107,56. struct.: dat.: passim. acc.: l. 30.61sq. abl.: l. 50.* ad: *l. 39. p. 1107, 35.72.* in: *p. 1107,40. 1108,11.13.18.* coram: *l. 37.* apud: *p. 1107,53.* ante: *l. 64.* circa: *l. 67.* propter: *l. 56.* quod: *p. 1108,8.*

I *proprie:* **A** *prope vel in gyro stare – in der Nähe, da(bei) oder ringsum stehen:* **1** *strictius:* **a** *gener.:* CAND. FULD. Eigil. II 24,5 quem circum glomerati omnes . . . comminus . . . adstant (*cf.* WALTHARIUS 636). RIMB. Anscar. 30 p. 62,4 in circuitu. AGIUS vita Hath. 23 cumque nos assideremus, vos lectulo . . . -retis. THIETM. chron. 2,43 qui -bant proxime. *al.* **b** *c. colore quodam:* **α** *c. sensu rectum standi:* WALAHFR. Wett. 620 elevat inclines . . .; ad adstantes Christus dat verba puellas (*cf.* RIMB. Anscar. 4 cumque surgens coram illo [*Christo*] reverenter -ret). WALAHFR. carm. 47,3 relevans vice tu pedis assta *(sc. baculus). al.* **β** *c. sensu non procidendi:* FORM. Sal. Bign. 13 ut ad crucem ad iudicium Dei . . . deberent adstare ([*syn.* stetisse, *opp.* cadisset]. FORM. Sal. Merk. 42). WALTHARIUS 1000 velut aesculus astitit heros. *al.* **γ** *c. sensu se non movendi:* WALAHFR. Mamm. 9,17 vidimus ad vocem . . . vocantis silvicolas asstare greges. *in imag.:* FROUM. carm. 27,5 cur sic pronostinus astas?

δ *c. sensu exspectandi:* LEX Baiuv. 19,8 cum cadaver humo inmissus fuerit . . . cunctis adstantibus, ut requiratur dominus cadaveris . . ., ne rei sint ceteri humatores. **c** *spec.:* **α** *theol.:* WALAHFR. carm. 67,2,3 -et et angelicae custodia sancta phalangis (HROTSV. Gong. 476 -bat coetus comminus angelicus. *al.*). HROTSV. asc. 21 montis oliviferi . . . vertice . . . -ans *Christus* (FROUM. carm. 29,8 nescivit Dominum asstantem sibi). *al.* *in visione:* PIRMIN. scar. 9 duo viri adsteterunt (steterunt *C*) iuxta illos ([*Vulg. act. 1,10* adstiterunt]. HROTSV. asc. 120 astiterant illis). ARBEO Emm. 41 qui *(pulcherrimus vir)* adstabat (*antea:* staretur). RIMB. Anscar. 36 p. 71,25 quod . . . Christus propter eum -ret. AGIUS vita Hath. 13 quidam sibi . . . pulchritudine admirabilis astitisse visus est. TRANSL. Marci in Aug. 9 in . . . noctis silentio asstans ei s. Marcus. *al.* **β** *eccl. et publ.:* CAPIT. reg. Franc. 180 p. 371, 19 papa cum . . . coepiscopis . . . residentibus, -antibus quoque diaconibus. AUDRAD. carm. 3,4,301 adstare tribunal indomitasque feras. HRABAN. carm. 17,45 altaribus asstans (OTTO FRISING. gest. 2,25 p. 128,7. *al.*). DIPL. Karoli III. 96 adstantibus nobis ante confessionem beati Petri. MIRAC. Columb. 10 (MGScript. XXX p. 1002,34) corpus delatum est in throno . . ., et qui abstabant *(A 1,* ads- *A 3. M,* ast- *A 4. B)* . . . aiunt. ORD. coron. imp. 17,3 cantoribus -antibus circa illos. CHART. Babenb. 305 p. 143,18 consedentibus itaque nobis *(sc. ducissa)* . . ., -antibus clericis *eqs. al.* **γ** *iur.:* FORM. Senon. II 6 presente quam plures viris . . . racimburgis, qui ibidem ad . . . iudicia terminandum resedebant vel adstabant. **2** *latius i. q. praesentem esse – dabei, zugegen sein:*

a *eccl. et publ.:* Capit. reg. Franc. 197 p. 53,26 adstantibus presbyteris . . ., praesente etiam . . . Lothario (226 presentibus quoque, -antibus ac decernentibus presulibus. Dipl. Loth. III. 67 p. 104,33. Chart. Bund. 304 p. 225,10 cum . . . episcopus resideret in castro . . ., -antes ibi et presentes . . . honestos viros). Libell. de conv. Baiuv. 6 p. 9,24 concessionem . . . multis adstantibus suis fidelibus adfirmavit *imperator.* Thietm. (?) chron. 5,16 dux . . . -ante coram rege voluntatem plebis . . . aperiens. Chart. Babenb. 90 -antibus nobis *(sc. duci)* Errando . . ., Vuluinguo *eqs. al.* b *iur.:* α *de magistratibus:* Dipl. Merov. I 78 p. 70,10 Bero comis palate nostre, qui . . . adestare vedebatur. Form. Marculfi 2,37 adstante . . . defensore et omne curiam . . . civitatis. β *de reis:* Dipl. Merov. II 22 p. 107,43 Legitemus in presente adistabat (Dipl. Karoli M. 65. Form. Sal. Bign. 8. Trad. Frising. 186. Form. Ratisb. I 3 adstetit. *al.*). γ *de partibus (in negotio):* Trad. Frising. 48 (a. 772) traditionem . . . peregimus . . . adstantibus coniuge et filię meę (Chart. Bund. 89 p. 74,28 -ante ac . . . t. confirmante nepote meo). Chart. Bund. 96 p. 79,8 episcopus -antibus monachis . . . cum avocato suo . . . respondit (Trad. Patav. 134 -antibus Reimberto advocato *eqs.*). *al.* δ *de testibus:* Arbeo Emm. 39 coram adstantibus conservis (Chart. Sangall. A 776). Chart. Basil. C I 11 testes . . . -are curavit (Chart. Brixin. 134 p. 142,35). Dipl. Heinr. IV. 471 p. 641,5 -antibus principibus. Chart. Babenb. 289 p. 126,37 -antibus et videntibus preposito Cůnrado *eqs.* Chart. ord. Teut. (Thur.) 155 qui . . . vendicioni . . . astiterunt. *al.* ε *de ceteris:* Trad. Frising. 581[b] (a. 829) isti testes . . .; et . . . omnis familia sanctę Mariae adstabat et factum videbat (*cf.* Trad. Teg. 161[a] astantibus fratribus). Chart. Babenb. 25 p. 35,10 traditionem multis -antibus firmavit *marchio* (*sim.* 191 p. 266,24). *al.* c *usu communi de arcessitis:* Arbeo Corb. 4 p. 192,2 ministros convocans, hisque -antibus praecepit. Walahfr. Mamm. 19,16 praeses ut asstantem saeva ad praetoria Mammem conspicit. Hrotsv. Agn. 145 illam . . . sisti . . . iussit, et -antem . . . mulcebat. **B** *accedere – herantreten:* 1 *apparere, sistere – erscheinen, sich (ein)stellen:* Form. Marculfi 1,37 ut . . . debuissent adstare causantes. Chart. episc. Halb. 213 p. 182,126 (a. 1146) ut *advocatus* in legitimis placitis suis homines . . . -are et respondere non cogat. Chart. Babenb. 237 p. 62,23 nostro . . . ipsum volumus -are iudicio (Chart. Hall. I 224,1 burcgravii i. non -amus. *al.*). *surgere – auftreten:* Form. Flav. add. 4 si . . . quislibet homo de ipsis rebus adesse aut adstare conatus fuerit. 2 *(ad)venire – (herbei)kommen:* Walahfr. Blaithm. 44 duxque comesque ibant, properanter episcopus asstat. Froum. carm. 36,34 *(de Christo)* tempus adhuc modicum, dum rex fortissimus asstat. *c. sensu irruendi:* Froum. carm. 2,13 asstantes . . . infantes mihi . . . incuterent colaphos.

II *translate:* **A** *c. sensu iuvandi:* 1 *auxiliari, opitulari – helfen, beistehen, Beistand leisten:* Dipl. Karoli M. 172 p. 231,3 ut . . . cum iustitia apud ipsum *(Hildericum)* -are faciatis. Rimb. Anscar. 19 p. 44,6 -ante . . . Ardgario sacerdote. Annal. Fuld. Ratisb. a. 884 p. 111,7 collatis . . . copiis fortior manus . . . illis *(rebellantibus)* adstabitur. Vita Poppon. 32 p. 314,36 cum . . . illi . . . a fratribus in . . . visitatione -retur. Chart. Brixin. 74 p. 81,14 sibi invicem . . . episcopus et comes fabebunt et asstabunt. Chart. Eichsf. 275 p. 159,43 *archiepiscopus* promisit nobis *(sc. duci)* -are in iusta causa nostra contra omnes (*postea:* assistere). *al.* 2 *in officio ministrare – assistieren:* Rimb. Anscar. 12 p. 34,20 Anskarium . . . imperator . . . consecrari fecit archiepiscopum, . . . -antibus archiepiscopis (*syn.* assistentibus). *v. et p. 1082,1.* 3 *servire – dienen:* Adam gest. 4,28 qui *(sacerdos)* . . . demonibus -are solebat. 4 *addictum, familiarem esse – anhängen, nahestehen:* Widuk. gest. 2,31 consilio . . . Francorum, qui eo tempore sibi *(regi)* adstabant. Purch. Witig. 168 sceptris regalibus -ans. Berth. (?) annal. a. 1076 p. 283,41 qui *(episcopus)* . . . non astitit regi toto animo. **B** *c. sensu ntendendi:* 1 *se parare – sich anschicken:* Form. Turon. 31 ille . . .ad rapinam vel ad insidiam super me faciendam adstetit. 2 *se dedere, studere – sich widmen, befassen:* Alcuin. epist. 19 p. 55,19 laudibus adstare superni regis. Ars med. 1 p. 418,11 experimentationibus adstantem (ad estantes *G*) *Asclepium.* 3 *fungi – vertreten:* Walahfr. Wett. epil. 2,26 decidit ille *(Wettinus)* mihi, vicibus nemo illius asstat. 4 *praestare – (dafür) einstehen:* Trad. Frising. 186 p. 178,32 (a. 802) qui testimonium inde proferebant dicentes se scire atque adstare *(an* adtestari *leg.?)*, quod Keio . . . tradidit. **C** *c. sensu exstandi:* 1 *exsistere, manere, adesse – sich befinden, vorhanden sein, da sein:* Lex Raet. Cur. 2,1,2 qui *(miles)* cotidie in servicio principis adstat. Walahfr. Wett. 163 hic pater ante fuit, modo filius adstat. Steph. Col. Maurin. 5 (1) qui *(loculus)* . . . in altero latere . . . -ret. Vita Landel. 288 quę *(delubra)* Romę męnibus -ant. Wolfher. Godeh. II 6 qui *(saltus)* eidem provinciae proxime adstat. 2 *esse – sein:* Aldh. ad Acirc. 97,8 pars domus adsto *(sc. paries).* Carm. ad Ludow. 9,1 (MGPoet. IV p. 925) patiens . . . in cunctis actibus adstes (*syn.* sistas). Donizo Mathild. 2,24 elatis alta, mitis sed mitibus -at *Mathildis.* **D** *temp.:* 1 *instare – bevorstehen:* Chron. Salern. 55 p. 55,26 nuper superavi falconem, -at mihi adhuc vulponem. Epist. Worm. I 21 p. 39,12 -ant . . . mihi . . . quam plura *(sc. negotia commissa).* 2 *appropinquare – anbrechen:* Vita Magni Fauc. 34 die . . . -ante lux ab ipso cereo per se illico subtracta est. 3 *de mensis posteriore parte i. q. restare, exire – übrig sein, zu Ende gehen (de re cf. O. Grotefend, Taschenbuch der Zeitrechnung. [8]1941. p. 17):* Annal. Bar. a. 1040 (MGScript. V p. 54[a]) quinto die intrante mense Maii occisus est . . .; septimo die -ante venerunt *eqs.* (Lup. Prot. chron. a. 939. *al.*).

adi. **astans,** -antis. 1 *prope stans, circumstans – dabei-, (rings)umstehend:* Vitae patr. Iur. 1,18 ad-es fratres conloquebantur. Capit. reg. Franc. 252 p. 212[B],22 coetus sacerdotum cum ad-i clero (Cod. Odalb. 84[b] p. 147,26. *cf.* Trad. Frising. 1045 coram c. et ass-e populo). *al. c. sensu fulciendi:* Thietm. chron. 7,56 sine ass-ium auxilio presbiterorum missam canere non potuit. 2 *praesens – gegenwärtig, anwesend:* Dipl. Otton. II. 211 omnibus fidei . . . servatoribus -bus scilicet et futuris. Dipl. Otton. III. 197 consilio episcoporum atque laicorum -ium. *al.* 3 *de mensis posteriore parte i. q. restans, exiens – übrig, zu Ende gehend (cf. l. 26):* Annal. Cav. a. 1123 (MGScript. III p. 191,35) decimo die -is mensis Octubris.

subst. **astantes,** -ium *m. (f.: l. 48)* 1 *qui prope stant, circumstant – die Da(bei)stehenden, Umstehenden:* Arbeo Emm. 15 in conspectu ad-ium. Chart. Sangall. A 40 corum adestantebus ig signacola continuntur. Agius vita Hath. 25 ad alloquendas -es. *saepe. in iudicio (cf. H. Conrad, Deutsche Rechtsgeschichte. [2]1962. ind. s. v. 'Gerichtsumstand'):* Trad. Frising. 186 p. 179,18 (a. 802) finita est contentio coram resedentibus et ad-bus multis. Chart. Salem. 13 p. 23,18 (a. 1169) cuius *(ecclesiae)* libertatem . . . coram antecessore nostro . . . omnium -ium iudicio . . . obtinuit. 548 p. 152,8 consilio fere omnium circumsedentium et -ium approbante. 2 *qui praesentes sunt – die Anwesenden, Gegenwärtigen:* Liutolf. Sever. I 4 p. 291,1 currens . . . quidam de -bus nunciavit Vincentiae *eqs.* Chart. Bund. 89 p. 75,24 signa et aliorum -ium. Trad. Mar. Ratisb. 1 (QuellErörtBayerGesch. I p. 155,2) -bus et futuris notum fieri cupimus. *al.* 3 *proximi – die Nächsten:* Amalar. cod. expos. 1 praef. 1 p. 255,6 ne *quis* . . . dicat apud semetipsum vel apud suos ad-es. 4 *comitatus – Gefolge:* Vita Radbodi p. 166,13 accersitis ad se *(sc. episcopum)* duobus de suis -bus. *Heßler*

astola *v.* hastula. ***astposta** *v.* *astropasta.

astraba *v.* straba.

***astraco** (-rec-), -are. (*astricus, *ital.* lastricare) *tecto munire – decken:* Acta imp. Winkelm. I 1005 p. 774,33 (a. 1241/46) turres . . . sunt -ecande.

***astracus,** -i *m. vel saepius* ***astricus,** -i *m.* (ὄστρακον, *lat. vulg.* *astracum, -us; *inde ital.* lastrico, *calabr.* astraku, *theod. vet.* asterih, *cf. Meyer-Lübke, REW[3] nr. 6118; F. Kluge – A. Götze, Etym. Wörterb. d. dt. Sprache.* [18]1960.

[Baader]

p. 176) **1** *pavimentum – Estrichguß, Glattstrich (cf.* GLOSS. III 1,40 St.-S. -icus plastar): HERM. ALTAH. gest. (MGScript. XVII p. 379,16) superduxi cellarium . . . dilla et -ico. **2** *musivum – Mosaik:* Ps. HERM. ALTAH. gest. (MGScript. XVII p. 380,24) *altaria* decorari pictura et -ico. **3** *tectum – Dach:* ACTA imp. Winkelm. I 1005 p. 774,43 (a. 1241/46) ponere in capella . . . sursum trabes . . . et . . . super ipsas trabes facere -acum. 1006 p. 783,11 reparare . . . -acum ipsius turris scalis et necessariis. **4** *munitio – Befestigung:* ANNAL. Ianuens. III p. 144,22 cum Sagonenses munitum haberent quendam -icum. p. 144,25 iussit potestas ad destructionem ipsius -i bricolam erigi *eqs.* *v. et* ostracus.

astraeus (-reus), -a, -um. (Ἀστραῖος) *metr.* -ĕ(us): *l. 19sq. cf. l. 17.*

1 *adi.:* **a** *astris effectus – durch Sterne hervorgerufen, Sternen-:* ABBO SANGERM. bell. 2,331 princeps . . . circumdatus armis . . . caelum veluti splendoribus -eis. **b** *ad astra pertinens – die Sterne betreffend, Sternen-:* CARM. de Cunone 48 -ea lex iussit, Iovis ut planeta tuus sit. **c** *ut astra nitens – wie Sterne leuchtend, Sternen-:* IOH. SCOT. carm. 8,1,2 -ea Caesareos cui *(Karolo Calvo)* cingunt stemmata vultus. **2** *subst. fem.: Astraea, Iustitia – Gerechtigkeit:* BERNH. GEIST. dial. p. 15 alloquitur Veritas Iustitiam . . .: 'heu soror A-a *eqs.*'

astragalos *m.* (ἀστράγαλος) *talus – Sprungbein:* PAUL. AEGIN. cur. 194 p. 118,1 porcinus -os (gloss. cod. A: id est cevilla pedis; *3,38* ἀστράγαλος) ustus et bibitus conversiones . . . sanat.

astralacia *v.* aristolochia.

astralis, -e. *astris effectus – durch Sterne hervorgerufen, Sternen-:* SISEB. carm. 51 radiis -bus (adies atralibus *cod.*).

astralocus, -logus *v.* astrologus.

astrapassa *v.* atrapassa.

1. *astratus, -a, -um. (astrum) *(ut astrum) praecellens – (wie ein Stern) hervorragend:* ALPHITA I p. 293,21 gips ustereos, id est terra -a *eqs.* *v. et* aster.

2. astratus *v.* asterno.

***astreco** *v.* *astraco. ***astrelabrum** *v.* *astrolabium.

***astrencia** *v.* *astritium.

astrepo, -ere. **1** *applaudere – beistimmend ertönen:* NIVARD. Ysengr. 5,1129 laus . . . -it undique dictis. **2** *strepere–rauschen:* MARC. VALER. buc. 3,65 tremulis nec frondibus -it arbos.

astreus *v.* astraeus. ***astricia, -um** *v.* *astritium.

***astricola,** -ae *m. caelicola – Himmelsbewohner:* CARM. Cent. 137,8 *Christus* septus milibus -is. *usu adi.:* HARIULF. Arnulf. 2,34 p. 898,29 Mariam intulit -is caelica turma choris.

***astrictim** *v.* astringo *p. 1111,52.*

astrictio (ads-), -onis *f.* **1** *proprie i. q. attractio – das Ansichziehen:* MANEG. (?) const. 13$^{tlt.}$ de collectione vestimentorum, cum sederint *fratres,* et manicarum ad-e. **2** *translate:* **a** *obligatio – Bindung, Verpflichtung:* CHART. Rhen. inf. I 497 p. 349,34 (a. 1185) nisi prius capella illa ab -e parrochialis ecclesię de Walde absolveretur. ALBERT. M. bon. 510 p. 267,2 debitum importat -em secundum mandatum iuris alicuius. CHART. Bund. 1060 p. 25,17 successores sub eadem -e centum marcas argenti pauperibus . . . debent . . . erogare. CHART. ord. Teut. (Hass.) 321 p. 241,27 ad maiorem . . . -is evidentiam. **b** *confirmatio – (feste) Zusicherung:* CHART. march. Misn. III 513 (a. 1234) sub eadem -e nostre fidei . . . promisimus.

***astrictus,** -us *m. coactus – Zwang:* EPIST. Hildeg. 25 p. 403,2 daemon validis -bus et exorcismis . . . per energumena respondit.

***astricum** *v.* *astritium. ***astricus** *v.* *astracus.

astrifer, -era, -erum. **1** *astris ornatus – gestirnt:* ALDH. virg. I 37 p. 286.16 -is . . . caelorum orbibus. II 259 caelum. VITA Bav. II 2,138 angelus -is . . . demissus ab astris *(an* aethris *leg.? cf. notam ed.). al.* **2** *ex astris constans – aus Sternen bestehend, Sternen-:* ALDH. ad Acirc. 97,3 -o . . . agmine stipor *(sc. aries).* PAUL. ALBAR. carm. 10,41 crucis super ethera signum -e lucens. **3** *astris effectus – durch Sterne hervorgerufen, Sternen-:* ALDH. epist. 5 p. 492,14 -is micantium vibraminibus siderum. VITA Lupi Senon. 29 (MGMer. IV p. 187,29) sanctos . . . in modum radiantis crystalli splendore micantes -o. **4** *astris collustratus – von Sternen erleuchtet:* ALDH. ad Acirc. 46,4 -as ego *(sc. nyctico-rax)* nocte fovebo latebras.

astriger, -era, -erum. *form.* -erus: *l. 14.*

1 *adi.:* **a** *astris ornatus – gestirnt:* HROTSV. Agn. 5 -a sponsi caelestis in aula. Mar. 126 axis. 226 Olympum. CARM. anon. (SBMünch. 1873/III p. 745) polus. MIRAC. Donat. (MGScript. XIV p. 181,42) sol -as cursu properabat ad arces. *saepe.* **b** *caelestis – himmlisch:* AEDILV. carm. 21,30 -is sonuerunt agmina dictis. CARM. libr. II A 1,21 exurgit . . . fulgens -us ordo *(i. martyres)* roseo vestitus amictu. 1,37 qui *(beati)* pandunt iter -um. ERINH. Heimer. 543 vidi *ecclesiam* . . . -o lustratam lumine. **2** *subst. neutr.: caelum (astris ornatum) – (Sternen-)Himmel:* RAHEW. Theoph. 528 -um iam ter lustraverat aureus axis.

***astringibilis,** -e. *qui contrahi potest – zusammenziehbar:* ALBERT. M. miner. 3,1,2 p. 61^{b},16 in quo *(vino)* una est unctuositas supernatans inflammabilis et facile -is et quasi accidentalis.

astringo (ads-), -strinxi, -strictum, -ere. *script.:* asst-: *l. 31.60.* abst-: *p. 1111,22.* -gu(o): *p. 1111,9.* *form. perf.* -strix(i): *p. 1111,20.*

I *proprie:* **A** *strictius:* **1** *obi. homines:* **a** *constringere, vincire – (zusammen)schnüren, fesseln:* ALDH. virg. I 35 p. 279,13 ferreis catenarum nexibus collum cum lacertis et suris simul ad-entes (astr- *var. l.*). HUGEB. Wynneb. 13 p. 117,18 a duobus ducebatur vinctus atque -tus. CHRON. Pol. 1,17 *Mescho* genitalia . . . corrigiis -tus (asst- *var. l.*). *al. in imag.:* WILLIB. Bonif. 8 p. 55,3 diabuli laqueis ad-ti. ARBEO Emm. 5 iurandi vinculo ad-tus. DIPL. Heinr. IV. 442 p. 594,20 ob . . . dilectionem . . . compaternitatis -tam vinculis. CHART. ord. Teut. 307 (epist. papae) ipsos . . . vinculo anathematis -atis (constr- *var. l.*). *al.* **b** *comprehendere – festnehmen:* CONC. Merov. p. 83,9 si *iudex* . . . non statim rebatizantis *(presbyteros)* ad-xerit et ad regis . . . iustitiam . . . distringendus adduxerit. **c** *refl. i. q. se cohibere – sich zurückhalten:* BEDA hist. eccl. 5,21 p. 343,15 *(in imag.)* artioribus se . . . continentiae frenis -ere. **2** *obi. res:* **a** *continere – zusammenhalten:* EINH. Karol. 23 fibula aurea sagum ad-ente. **b** *(vehementer) apprehendere – (fest) anfassen:* VITAE patr. Iur. 3,9 digitis dalmaticam . . . ad-ens. **c** *alligare – befestigen:* MAPPAE CLAVIC. 270 -ens arietes. CYMBALA XXI *modulus* -tus in camera. *ibid. al.* **d** *conserere – zusammenfügen:* AETHICUS ISTER 36 p. 22,12 *(de navibus)* ad-tus *(ed.,* -tam *L)* tantummodo fundus lignis levigatis. **B** *latius:* **1** *rigefacere – erstarren machen:* GERH. AUGUST. Udalr. I 10 p. 400,10 gelu . . . -ente. HERM. IUD. conv. 19 (ed. G. Niemeyer. 1963. p. 119,12) magno fontis -tus frigore. **2** *coniungere – verbinden:* HONOR. AUGUST. imag. 1,3 aqua frigida et humida humido aeri -itur. **3** *medic. i. q. comprimere – stopfen:* RECEPT. Sangall. II 64 corallo . . . ad-it. **4** *de osculis i. q. figere – aufdrücken:* NIVARD. Ysengr. 7,93 oscula sacra quibus *(fratribus)* . . . -ere . . . queas.

II *translate:* **A** *obi. homines:* **1** **a** *opprimere, vexare – (be)drücken, quälen:* THIETM. chron. 6,13 ne . . . diris ass-antur tormentis. OTTO FRISING. gest. 1,14 p. 29,33 oppidanis fame et inedia -tis. CHART. Heinr. Leon. 67 p. 100,12 (spur. s. XIII.$^{med.}$) nullis . . . prestationibus vel . . . oneribus . . . -i . . . vel alligari. **b** *coercere – in die Schranken weisen:* DIPL. Otton. III. 92 p. 503,35 (interp.) ut . . . examine anathematis -at aversarium ecclesię. **c** *cogere – zwingen:* DIPL. Otton. III. 228 temporis difficultate ad-tus. **d** *fatigare – bedrängen:* CAPIT. reg. Franc. 306 p. 467,15 eum obtestationibus -ximus, ut *eqs.* **2** *refl. i. q. se continere – sich beschränken:* ARNO REICHERSB. apol. p. 12,25 ad verbi assumentis se significationem ad-unt, ut *eqs.* **3** *obligare – binden, verpflichten:* FORM. extrav. II 1 p. 551,10 licitis connubiis ad-ti. OTTO FRISING. gest. 1,35 p. 54,13 Philippus

[Baader]

. . . voto -tus. ALBERT. M. bon. 510 p. 266,84 homines ut mandato iuris naturalis -ti. *al. add. dat.:* LEX Sal. Karol. 52,2 ut . . . secundum legem Salicam mihi inde eum *(gasacchionem)* ad-as. NOTKER. BALB. gest. 2,17 p. 82,6 pater iuramento sibi provintiales -ens. OTTO FRISING. gest. 2,34 p. 142,27 miles proprio principi militans eiusque obedientiae -tus. CHART. episc. Hild. II 670 ut nobis . . . heredes litonis ministerio -antur. CHART. Carinth. V 293 illis . . . praerogativa -guimur speciali. *al. v. et l. 12sq.18. refl.:* CHART. ord. Teut. (Thur.) 38 p. 39,20 (a. 1226) super quibus *(presbyteris)* ibidem tenendis . . . archiepiscopo . . . frater . . . se -xerat. ALBERT. STAD. annal. a. 1126 p. 322,32 principes tam sacramentis quam hominiis se ei -xerunt. CHART. Wirt. VII 2400 p. 284,33 se . . . ad extranea servitia per cautionem -ere. *al. v. et l. 16.18.20. seq.* ut: LEG. Wisig. 9,1,21 p. 365,1 coram ipsis *(thiuphadis)* se -ant, ut *eqs.* quod: CHART. Friburg. 211 p. 183,2 (a. 1266) se sub datione fidei dictis fratribus -xerunt, quod *eqs.* CHART. Lux. IV 240. CHART. ord. Teut. (Hass.) 361 p. 270,4. *al. c. (acc. c.) inf.:* CHART. Rhen. med. III 1389 p. 1004,8 (a. 1257) -ixistis vos . . . a divine laudis organis . . . ad certum terminum cessaturos. CHART. Helv. arb. 93 p. 150,9 Girardus . . . iurando ab-atur domino episcopo . . . prestare patrocinium. *al.* **4** *implicare – verstricken:* CONC. Merov. p. 43,6 duplici reatu teneris ad-tus. LEG. Wisig. 9,2,8 p. 372,7 culpis ad-tus. EPIST. var. II suppl. 10 p. 633,36 nec aliquo delicto ad-i eum. **B** *obi. res:* **1** *impedire – behindern:* LEG. Wisig. 8,4,25 ut eam *(viam)* excludat (*add. Pith.:* vel ad-at). **2** *addere – hinzufügen:* CHART. Pomm. A 374 p. 767,26 (epist. papae a. 1247) thesauro virtutum . . . preclara vestra religio suum semper -xit affectum. **3** *tribuere – verleihen:* ACTA imp. Winkelm. I 404 p. 351,16 (a. 1248) eorum *(comitum)* comitatum in perpetuum ad-tum. **4** *confirmare, corroborare – (fest) erklären, beteuern:* LEG. Wisig. 4,5,6 p. 202,14 fidelis . . . vota sua ad-it (instringit *var. l.*). *c. acc. c. inf.:* CARM. de bello Saxon. 2,39 quo *principes* . . . -ant . . . fidem se regem commonituros. *seq.* quod: CHART. Brixin. 151 p. 164,22 (a. 1266) Willihelmus . . . iuramento -xit, quod *eqs.*

adi. **astrictus**, -a, -um. **1** *medic. i. q. constrictus – verkrampft:* AURELIUS praef. p. 481,3 est autem stegnon (roodes *cod.*), hoc est -um (*cf.* GLOSS. med. p. 83,16 stegnon . . ., hoc est . . . ad-tum), . . . infirmitatis genus. **2** *obligatus – gebunden:* DIPL. Heinr. IV. 395 p. 523,22 (spur. s. XII.) sit . . . prepositura . . . soli . . . imperiali libertati -a. CARM. Bur. B 47[a],2,11 legi nichil sit -um. **3** *subiectus – unterstellt:* CHART. Raitenh. 272 p. 220,21 (epist. papae a. 1264) monachus . . . sub professione vestre domus -us. *al.*

subst. **astrictus**, -i *m. qui bracchiis circumdatus est – ein Umklammerter:* OTTO FRISING. gest. 1,47 p. 67,6 nonnullos natandi indoctos . . . natantes . . . tenere sicque -os defatigare.

adv. **astricte** *vel* ***astrictim.** **1** *arte – eng:* HROTSV. Pel. 269 -m laeva complectens colla sacrata. *in imag.:* DIPL. Westph. 247 p. 344,5 (a. 1192) *reges* -ius omnium conditori obligatos existere. CHART. ord. Teut. (Thur.) 246 sub tali condicione factum -ius innodatum, quod *eqs.* **2** *terminate – begrenzt:* GUIDO ARET. form. 5 p. 94[a],13 deuterus in quinis subactus . . . ipsius ad-m curratur ordine plagin.

***astripotens**, -entis. *caelum regens – himmelbeherrschend:* LIUTPR. antap. 4,19 -s bonus ipse Deus pius. CARM. de Mart. 1,22 (NArch. 11 p. 462) conditor -s. *subst. masc.:* HERRAT hort. p. 165 -s reprobum proicit.

astrisonus, -a, -um. *astris sonans – von Sternen tönend:* SEDUL. SCOT. carm. 2,7,117 claviger -i . . . Petrus Olimpi.

***astritium** *vel* **-tia** (asst-, -ci-, -cum) *subst. vel* ***astrencia**, -ae *f.* (*cf.* strutium, *theod. vet.* astrenza, *v. Ahd. Wb. s. v. et Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. I. p. 506) ostrutium – Meisterwurz (Peucedanum ostruthium L., cf. André, Lex. bot. p. 45):* GLOSS. III 486,2 St.-S. -icum astrenza. 493,16 asstricium astrinza. 518,19 -a astritz. 591,45 de -o astriz. IV 362,7 -cia gîrst. HILDEG. phys. 1,167 -encia calida est. *ibid.:* qui febres habet, . . . -enciam accipiat. *v. et* *ostrutium.

***astrivagus**, -a, -um. *in caelo (astris ornato) vagans – am (Sternen-)Himmel dahinziehend:* WALAHFR. (?) carm. 50,1,22 varios . . . amnes -i . . . numeri.

***astrocoderma** *v.* *ostracoderma. ***astrofis** *v.* *astrophis.

***astrolabium**, -i *n. vel* **astrolapsus**, -us *m.* (ἀστρολάβος, -βιον) *script.* astrelabr(um): *l. 23. form. gen. sg.* -psi(s): *l. 17sq. metr.*-rō-: *l. 17.*

instrumentum astronomicum ad siderum positionem demonstrandam vel horas diei distinguendas aptum, planisphaerium – Astrolab (cf. J. Frank, SBErlangen 50/51. 1918/19. p. 275sqq.): **1** *proprie:* ANON. geom. I 3,5 despiciat per mediclinium -bii lateris oppositi terminum. GERB. (?) astrolab. 1,1 walzagoram, id est planam sphaeram Ptolomaei seu -psum (-bium *var. l.*) . . . perquirat. 5,3 verte anticam planitiem -psus ad te. 15,2 accipe altitudinem . . . stellae in -psu scriptae. 21 quando vis scire in dorso -psus horas. EKKEH. IV. bened. I 7,67 dens -psi. CATAL. biblioth. Becker 45,6 lib(er) de utilitatibus -psis *(sic?).* HERM. AUGIENS. mens. astrolab. praef. p. 381[a] mensuram -bii . . . scribere. HONOR. AUGUST. anim. 8 Hyginus per -bium incrementa ac decrementa lunae, anfractus solis, planetarum cursus ac recursus obtendit. Ps. AVIC. anim. 5,16 p. 140 folium de foliis astrelabri. ALBERT. M. epist. Dion. 7,4[c] p. 918[a],10 in -bio duodecim horae limantur. *saepe. v. et p. 966,30.* **2** *meton.:* **a** *ars planisphaerium adhibendi – Kunst des Gebrauchs des Astrolabs:* WIBALD. epist. 167 p. 282,31 abacho et gnomone et -bio precellere. **b** *liber de planisphaerio scriptus – Schrift über den Astrolab:* CATAL. biblioth. Ruf 63 p. 187,14 (c. 1221) -bium. p. 187,22.

astrolapsus *v.* *astrolabium.

astrolazia *v.* aristolochia.

astroligia *sim. v.* astrologia.

1. astrologia, -ae *f.* (ἀστρολογία) *script.* -lig-: *l. 59. astronomia – Sternkunde, Astronomie:* **1** *proprie:* AETHICUS ISTER 21 p. 12,19 nisi . . . in -am gnarus fuisset. ALCUIN. epist. 148 p. 239,24 Abraham . . . ex -ae ratione creatorem Deum intellexisse. VITA Liutg. I 33 a quo *(Alcuino) Karolus M.* -am didicerat. CATAL. biblioth. Lehm. I 16 p. 80,22 liber -ae. ERMENR. ad Grim. 7 physica dividitur in arithmeticam, astronomiam, -am, mechanitiam *eqs. (cf. Ps. Alcuin. PL 101,947).* CONR. HIRS. dial. 1724 -a sermo de astris est. CHRON. reg. a. 992 *Silvester papa* -e deditus. ALBERT. M. bon. 420 p. 225,1 -a et geometria . . . proficiunt ad prudentiam. phys. 2,1,8 p. 107[b],29 -a . . . considerat corpus naturali forma informatum et sub motu existens. pol. 1,8[h]p. 68[b],8 'considerasse' . . . Thaletem . . . 'olivarum ubertatem futuram . . . ex -a (*p. 1259[a],11* ἀστρολογίας)', id est ex suffragatione astrorum. caus. univ. 1,4,7 p. 426[b],47 secretum -ae . . . sibi esse revelatum, quantum ad motum et causas motuum superiorum. metaph. 12,1,2 p. 693[b],30 -am . . . videmus esse simul circa corpora sensibilia et mobilia, quae sunt coelestia, et etiam circa ea, circa quae est geometria. *remissius i. q. cognitio astronomica – astronomische Erkenntnis:* ALBERT. M. metaph. 11,2,23 p. 649[a],12 cuius *(deferentis)* -am Eudoxus non complevit. p. 649[b],9 non potuit istam retrocessionis vel retardationis -am complere. **2** *meton. i. q. liber vel articulus de astronomia scriptus – Schrift oder Abschnitt über die Astronomie:* CATAL. biblioth. Lehm. I 21 p. 89,24 (s. IX./X.) -igiam in I sceda. GERB. epist. math. I 8 Martianus . . . in -a incrementa horarum ita fieri putat. ALBERT. M. cael. 2,3,7 p. 186[a],2 de his . . . in -a erit inquirendum in loco, ubi de circulis habenda erit inquisitio.

2. astrologia, -orum *n. libri de arte ex astris divinandi scripti – Schriften über die Sterndeutung:* SERMO de sacril. 8 qui -a et tonitrualia legit.

3. astrologia *v.* aristolochia.

astrologicus, -a, -um. (ἀστρολογικός) *astronomicus – astronomisch:* ALDH. epist. 1 p. 478,1 -ae artis peritia (CARM. Cantabr. app. 2,23,3). ALBERT. M. phys. 2,1,8 p. 109[b],49 probatio -a est. anal. pr. 1,6,7 p. 646[b],37sq. per -am (*p. 46[a],19* ἀστρολογικήν) experientiam traditur -a disciplina. *al. subst. neutr.:* ALBERT. M. anal. pr. 1,6,7 p. 646[b],

[Baader]

44 ex quibus *(apparentibus)* sumuntur media ad terminanda -a.

astrologius, -i *m.* *qui ex astris divinat – Sterndeuter, Astrolog:* VITA Leod. 15 (MGMer. V p. 297,5) quam *(stellam)* -i (-gi *var. l.*) vocant comitem; in cuius ortu adserunt fame terram turbare.

astrologus, -i *m.* (ἀστρολόγος) *script.:* ost-: *l. 21.* aust-: GLOSS. I 48,17 St.-S. austrolocus *(a.b).* hastria-: *l. 21.* -ral-: GLOSS. I 49,17 St.-S. *v. et l. 21.* -lig-: *l. 17.* -loc-: *l. 8.13.21.*

1 *astronomus – Sternkundiger, Astronom:* AETHICUS ISTER 17 reprehendit Cluontem et Agrippum philosophos, Scitharum -os (-cis, -cus *var. l.*). DUNGAL. carm. 21,7 dextera . . . Dei -os omnesque ministros salvet. EUGEN. VULG. syll. 24,3 Nembroth, antiquissimus -us, approbat Saturnum stare in uno signo XXX annos. HROTSV. Dion. 6 -us . . . Dyonisius almus. THIETM. chron. 7,37 ut -i (-ligi CHRON. Thietm.) asserunt. ALBERT. M. phys. 2,1,8 p. 107^{b},37 passiones coeli, quas considerat -us. *al.* **2** *qui ex astris divinat – Sterndeuter, Astrolog:* CHRON. Fred. 4,65 *Heraclius imperator* astralocus (ostralogus, hastrialogus *sim. var. l.*) effecetur, per quod cernens . . . emperium esse vastandum. EKKEH. IV. pict. Mog. 625 (gloss.) Zoroastres rex summus -us fuit. CHRON. reg. a. 1146 p. 81,13 in cuius *(planetae)* ortu -i aiunt famem . . . prefigurari. cont. I a. 1181 p. 131,28 nychromanticos et -os . . . accersiens consuluit eosdem *rex Graeciae.* SALIMB. chron. p. 512,21 Michaelis Scoti, qui fuit -us Friderici secundi imperatoris. *al. v. et l. 5.* *usu adi.:* HROTSV. Mar. 635 reges -i *(i. magi)* . . . advenere.

astronomia, -ae *f.* (ἀστρονομία) *metr.* -īa: *l. 36.*

1 *scientia ad rationem astrorum pertinens – Sternkunde, Astronomie:* EINH. Karol. 25 apud quem *(Alcuinum)* . . . -ae ediscendae plurimum . . . temporis . . . inpertivit. BOVO CORB. Boeth. 12 secundum -ae praeceptores. RICHER. REM. hist. 3,50 ratio . . . -ae. FROUM. carm. p. XIII,4 celestem mathesin percurrit et -a (gloss.: stellarum lex). EKKEH. IV. bened. I 7,46 Egino vel Arato (gloss.: -e scriptoribus). ANON. astrolab. p. 373,26 Abraham, qui, ut Iosephus refert *(Cassiod. Ios. antiq. 1,8,2)*, arithmeticam et -am . . . Aegyptiis tradidit (*cf.* HONOR. AUGUST. imag. 3 p. 168^{B} *Abraham* docuit Chaldaeos -am). TRACT. cod. Bamb. (ed. M. Grabmann, Gesch. d. schol. Meth. II. p. 37,3) mathematica . . . dividitur in -am, geometriam, musicam, arithmeticam. CONR. HIRS. dial. 1805 -a est disciplina, que de cursu et habitu stellarum tractare videtur. 1847 de phisica quadruvium habes, arithmeticam, geometriam, musicam, -am. HONOR. AUGUST. anim. 8 septima civitas *scientiae est* -a *eqs.* OTTO FRISING. chron. 1,16 p. 51,25 *Atlas* ob scientiam -ae (astrologiam *Isid. orig. 3,25,1*) caelum portare dicitur. Ps. ARIST. magist. p. 638^{a},39 scias . . . hanc artem vocari inferiorem -am . . .; loquitur . . . superior -a de stellis fixis. ALBERT. M. metaph. 4,3,1 p. 236^{a}, 28 quoad hoc fascinantium scientia, quae una est de speciebus incantationum, -ae subalternatur. *saepe. v. et p. 1112,40.* **2** *ars ex astris divinandi – Sterndeutung, Astrologie:* ANNAL. Magd. a. 1150 asserunt . . . hii, qui in -a aliquid periciae se accepisse iactitant, illo anno dominium Saturni fuisse.

***astronomianus**, -i *m.* *astronomus – Sternkundiger, Astronom:* Ps. AVIC. anim. 6,1 p. 185 hora secundum -os sexaginta punctis *est.*

astronomicus, -a, -um. (ἀστρονομικός) *metr.* -rō-: *p. 1114,5.*

1 *adi.:* **a** *ad astronomiam spectans – astronomisch:* GERB. (?) astrolab. 1,1 maximam . . . colliget utilitatem et in -is et geometricis studiis. ANON. astrolab. p. 371,14 initium . . . -ae *artis est* atomus. HECEL. Clem. 2,2 (MGScript. XXX p. 903,23) -a disputatione annotarunt duplici equidio . . . annualem cursum dividi. CONR. HIRS. dial. 1682 -e noticie peritia. CONR. FAB. Gall. 31$^{med.}$ *(de astrolabio)* celum -um aureum gemmis stellatum. ANNAL. Basil. a. 1271 triginta -a . . . miliaria faciunt dietam. ALBERT. M. meteor. 1,2,3 p. 494^{b}, 44 in scientia -a. *al.* **b** *ad artem ex astris divinandi spectans – astrologisch:* PLATO TIBURT. tab. praef. p. 501,38 hoc opus *(sc. alchimiam)* esse . . . -um atque phisicum. CHRON. Albr. a. 1220 p. 910,7 in hac prophetia -a multa continebantur de hiis, que preterita sunt in terra promissionis. **2** *subst.:* **a** *masc.:* *astronomus – Sternkundiger, Astronom:* CARM. Cenom. 7,66 *efficitur* -us syderibus variis. AMADEUS LAUS. hom. 4,105 (ed. J. Deshusses. 1960) an erit peritus -us, nesciens quid sit motus? CONR. MUR. summ. 6,1 p. 425,39 artium professores liberalium . . . sunt . . . arithmetici, geometrici, musici, -i, theologi. *al.* **b** *fem.:* *astronomia – Sternkunde, Astronomie:* HROTSV. Pafn. 1,7 *(de quadruvio)* arithmetica, geometrica, musica, -a. **c** *neutr. plur.:* *liber de astronomia scriptus – Schrift über die Astronomie:* ALBERT. M. animal. 5,27 in -is corvus celestis alchorab vocatur.

adv. ***astronomice.** **1** *secundum regulam astronomiae – gemäß den Regeln der Astronomie:* ALBERT. M. summ. theol. II 1,4,2,5,2 p. 100^{b},37 positio . . . falsa est . . . tam -e quam geometrice. **2** *secundum constellationem astrorum – astrologisch:* ALBERT. STAD. annal. p. 329,2 *(loco mutilo)* sibi factam -e inventam de nativitate domni sui Friderici.

astronomus, -i *m.* (ἀστρονόμος) **1** *qui astronomiae peritus est – Sternkundiger, Astronom:* ANNAL. Basil. a. 1267 eclipsis solis . . . predicta a fratre Gotfrido -o. ALBERT. M. cael. 1,3,5 p. 76^{b},39 ex propria -orum doctrina. pol. 2,6^{b} p. 154^{b},25 duo, ex quibus fit terrarum nova habitatio secundum philosophos, -os et praecipue secundum Socratem. **2** *qui ex astris divinat – Sterndeuter, Astrolog:* GLOSS. Roger. I A 2,6 p. 604,1 sicut volunt -i, aries habet ex corpore hominis caput et faciem; . . . luna ergo existente in ariete non debet fieri inscisio in capite vel in facie. ALBERT. M. Is. 13,10 p. 194,60 quae -i diligenter considerant, quando significationes futurorum dicere volunt.

***astropasta** (atropasta, astposta *sim.*) *subst.* (*orig. inc., nisi corruptum ex* *anstrum *et* passa) *baca visci – Mistelbeere:* GLOSS. III 524,26 St.-S. atropasta instilber. 535,18 astposta (apoasta *b*) mispelnbere. 548,11 -a (atro- *b*) mistelbere.

***astrophis** (-fis), *acc.* -in *(f.)* (*cf.* στρόφος) *spasmus – Krampf (cf. Soran. gyn. 3,10,1):* ANTIDOT. Sangall. p. 98,2 *oleum* in -fin matricis menstrua in secunda seducit.

***astructive** *v.* *assertive *p. 1064,29.*

astructor, -oris *m.* *auctor – Urheber:* VITA Alcuini 10 p. 190,35 Felicem, heresis huius -em.

astrum, -i *n.* (ἄστρον) *praevalet in schedulis nostris plur.; sing.: l. 62sq. p. 1115,3.*

stella – Stern: **1** *proprie (plur. interdum i. q. caelum – Himmel, e. g. l. 49.55.57.66sqq.72):* **a** *gener.:* ALDH. ad Acirc. 3 p. 72,22 -orum . . . situs, quae lingua Argivorum hyadae dicuntur. BEDA hist. eccl. 4,20 p. 248,9sq. percipit . . . decus reginae . . . sub -is, plus super -a manens. WALAHFR. Blaithm. 111 servum consociare suum nitidis super -a maniplis. carm. 31,15 excedat numeros -orum . . . gloria. 46,2,1 omnipotentem semper adorent . . . -a polorum. WANDALB. creat. mund. 82 speris -a sub amplis haec infixa manere, haec sunt iussa moveri. martyr. 528 promissam populo terram qui *(Iosue)* sorte per -a, per loca, per celsos montes distinxit et urbes. HROTSV. Gong. 483 martir . . . vegitur . . . per -a serena. UFFING. Ida 1,3 ubi quondam densissima sylvarum obductione -a ipsa occulebantur. CARM. Cantabr. 5,4^{b},2 *Christus* celum torquens, -a regens. 41,13 te reginam nostram maris esse favet factura, -a celi *eqs.* THIETM. chron. 6,100 -orum cursus discernere. *persaepe.* *sing. sensu collect. i. q. signum – Sternbild:* WANDALB. mens. 30 bis sex hunc *(Februarium)* stellis -um praesignat Aquari. EPITAPH. var. II 56,13 Maius sepdeno rutilat cum letius -o. **b** *theol. de sede Dei, sanctorum sim.:* HRABAN. carm. 41,10,1 Christus -a petivit. cruc. 1,17 p. 216^{B} septenos . . . gradus superis erexerat *spiritus sanctus* -is. WALAHFR. carm. 42,18 Werdo mortem obit, -a subit. POETA Saxo 5,686 Indorum Thomas ducet ad -a greges. HROTSV. Mar. 208 angelus . . . pergit ad -a. UFFING. Ida 2,5 omnes . . . aeternitate sublimantur in -is. CARM. Cantabr. 47,1,1 pulsat -a planctu magno Rachel. NICOL. BIBER. carm. 1184 (ed. Th. Fischer. 1870) armiger *episcopus* . . . non curat, quid sit in -is. *saepe.* *de fato:* EKKEH. IV. pict. Mog. 564

[Baader]

fratres . . . dextris pia mater prę̄parat -is *(cf. Vulg. II Macc. 7, 1sqq.). sing. sensu collect. de caelicolis:* EUGEN. VULG. syll. 8,5 *Vitalis* acceptus mundo, meritis acceptior -o. **2 a** *alleg.:* HRABAN. univ. 9,11 p. 272^{B} -a sunt sancti angeli. **b** *per compar.:* NOTKER. BALB. gest. 2,11$^{in.}$ erat . . . Hludowicus . . . oculis -orum more radiantibus. *al.* **c** *proverb.:* VITA Annon. I 3,16 p. 506^{a},27 quomodo putamus non et -a stupuisse? VITA Udalr. Cell. II 34 nec -a in conspectu Dei munda sunt. **d** *hyperbolice de altitudine:* WETT. Gall. prol. 3 zelo humano erectis super -a poetis. WALAHFR. (?) carm. 56,8 Suevia . . . gaudia magna canens et super -a sonans. WALTHARIUS 1001 quae *(aesculus)* . . . petit -a comis. CARM. Cantabr. 23,4,1 ad -a volans aquila. FROUM. carm. 35,2 calcibus -a teris. *al.* **3** *meton.:* **a** *de hominibus i. q. lumen – Leuchte:* PAUL. DIAC. carm. 6,6 *Nursia* -a ferens mundo. HRABAN. carm. 48,4,3 quos . . . Christus . . . arce superna sanctis pro meritis collocat -is (HYMN. Hraban. 16,6,3 quatenus s. sociemur -is arce polorum). **b** *de caelo i. q. beatitudo – Seligkeit:* HYMN. Hraban. 10,7,4 *Christus* donans -a piis, dolorem iniquis.

astruo (ads-), -struxi, -structum, -ere. *script.* asst-: *l. 47.62.*

I *proprie i. q. aedificare, construere – erbauen, errichten:* VITA Pirmin. I 6 p. 26,10 frequens . . . in -endis sanctorum locis. DIPL. Karoli III. 184 (spur.) quod *(monasterium)* . . . a fundamentis -xerunt (construxit DIPL. Karoli M. 205).

II *translate:* **A** *obi. res:* **1** *c. sensu efficiendi:* **a** *agere – betreiben:* BERTH. (?) annal. a. 1077 p. 301,27 *abbas* semper loricatus bella non monachica sollertissimus -xit. **b** *componere – verfassen:* IOH. SCOT. carm 2,6,38 molestos *versus* regi quid valet -ere? **2** *c. sensu affirmandi:* **a** *confirmare, asserere, dicere – (fest) erklären, behaupten, darlegen:* **α** *gener.:* WALAHFR. exord. 17 p. 490,8 quod apostolus Paulus copiosissime -it. VITA Galli II 974 -it ista quidem postquam sententia cetus. *c. (acc. c.) inf.:* GODESC. SAXO theol. 7 p. 193,9 esse reprobos a Christo redemptos -it. THANGM. Bernw. 16 -ens imperialibus iussis obstrictum. Ps. BOETH. geom. p. 414,1 -xit . . . cathetum per se . . . multiplicari oportere. CONST. II 116,7. *al. seq.* quod: BEDA hist. eccl. 2,9 p. 99,22 regi . . . ad-ere, quod *eqs.* **β** *iur.:* AGOB. epist. 4 p. 164,30 qui querelas Iudeorum -bant. *c. acc. c. inf.:* LEG. Wisig. 12,3,28 si quis . . . ignorasse se . . . ad-at (astr- *var. l.*). CHART. march. Misn. III 101 p. 83,13 (a. 1206) plebanus . . . ecclesiam Ranstede . . . ecclesię sue . . . obligatam constanter -xit. CHART. Westph. VII 672 p. 297,7. *al.* **b** *probare, demonstrare – beweisen, zeigen:* **α** *gener.:* HRABAN. epist. 16 p. 419,31 in omnibus veritatem ass-ere. HARTW. Emm. 40 catholica, quę docuit, ex sacris scriptis -it. CHART. Turic. 791 p. 259,22 si posteritati . . . fidem -at scripturarum auctoritas. 1150 p. 247,22 versutia, que rem gestam non gestam . . . -it et affirmat. *al. seq.* quia: BEDA hist. eccl. 2,19 p. 122,26 *Iohannes* evidenter -ens, quia *eqs.* quod: HRABAN. epist. 15,11. **β** *log.:* GODESC. SAXO theol. 21 p. 292,6 qui . . . ad hoc -endum illud arbitretur in apodexim, id est argumentum seu probamentum suae assertionis velut rite sumendum, quod *eqs.* EUGEN. VULG. syll. 21,12 *ductus* scilicet . . . ex bis iunctis hoc tramite veris -it. OTTO FRISING. gest. 1,65 p. 92,5 methodus . . . a specie valet ad -endum. ALBERT. M. top. 5,2,2 p. 399^{a},46 -enti . . . sive -ere volenti proprium e contra inspiciendum est (*cf.* p. 399^{b},41). **B** *obi. homines:* **1** *instruere – belehren:* ERMENR. Sval. 1 capit. p. 156,22 quo magistro sit -tus (ass- *var. l.*) . . . Solus. 2 suo magistro adherendo omnis aedificationis documentum percepit -tus. **2** *monere – ermahnen:* LUP. FERR. epist. 56 vos nec citra decretum regulae subsistere nec ultra velle progredi constanter -ximus. **3** *appellare – bezeichnen:* EPIST. Wibald. 379 p. 509, 23 quos . . . sacrilegii auctores -it. ALBERT. AQUENS. hist. 4,6 p. 392^{D} quare . . . nos . . . parum audentes -is?

***astuarius** *v.* *ustularius.

***astudeo** (ads-), -ui, -ere. *(sedulo) studere – (eifrig) streben:* GESTA Camer. 2,35 p. 463,24 vir sanctus . . . laudabilis vitae sanctitatem ducere ad-it.

1. astula (hast-, aust-), -ae *f.* **1** *fragmentum ligni – Span, Scheitholz (cf.* GLOSS. III 195,36 St.-S. -a span vel sceida. IV 63,58 fomes est -a [aust- *f*] zuntra. *v. et p. 1100,69):* BEDA hist. eccl. 3,2 p. 129,16 de . . . ligno . . . crucis -as excidere. 3,13 p. 153,30 -am roboris *aquae* . . . inmittens. EINH. Karol. 32 p. 36,15 ut . . . ne una quidem -a (hast- *var. l.*) ex eo *(ponte)* remaneret. WILH. HIRS. const. 2,52 p. 1116^{C} ligneae -ae a fratribus portantur. THEOD. PALID. annal. a. 1046 p. 69, 11 puer h-as (stipites ANNALISTA Saxo a. 1074 p. 702,2) oblectatione puerili in terra disposuit. TRANSL. Herm. Ios. 14 h-am de theca . . . absciderat. CHRON. Reinh. a. 1280 p. 630, 24 se ligna et h-as ad ignem faciendum deferre. *al.* **2** *tabula lignea (parva) – (kleines) Brett:* MAPPAE CLAVIC. 146$^{med.}$ *gemmae* splendificantur . . . in -a lignea tremuli aut alni (146$^{ex.}$). THEOPH. sched. 3,83$^{in.}$ cooperi *argillam* cera . . . inter duas . . . h-as . . . attenuata. **3** *scandula – Schindel:* MIRAC. Bert. 3 p. 510,46 ubi -ae et tabulatae praefatae claxendicis super inniti ac configi. **4** *canaliculus – Schiene:* WILH. CONG. chirurg. 1628 super loca rupture . . . circumponantur h-e ([hastelle *B*]. *cf.* 1109).

2. astula *v.* hastula.

***astulo** (aust-), -are. (astula) *dolare (ut astulae decidant) – behauen (daß die Späne wegfliegen):* NIVARD. Ysengr. 4,647 -at (abstulit, austulat *var. l.*) ut plancam bene mota dextra dolabra, sic *eqs.*

astulosus (ascl-, asel-), -a, -um. (astula) *modo astellarum formatus – in Form von Splittern:* ANTIDOT. Augiens. p. 63,36 adicies resine asclose (aselosa ANTIDOT. Sangall. p. 87,10, astlose *Marcell. med. 36,73*) unc(ias) VI.

astupeo, -ere. *(stupendo) admirari – sich (staunend) wundern:* CARM. de Mart. 1,15 (NArch. 11 p. 461) -et ipse sibi *(ex Ov. met. 3,418),* 'certum est' exactor ait *eqs.*

***astupesco,** -ere. *obstupescere – erstaunen:* CONR. MEND. Imm. (ArchElsKirchGesch. 2 p. 204,23) huic . . . prodigioso facto -bat infinita multitudo.

astur, -uris *m. script.:* aust-: *l. 42.46.* -or-: *l. 39. form. gen. pl.* -orum: *l. 42.*

1 *accipiter – (Hühner-)Habicht (Astur palumbarius Bechst.):* CHRON. Ven. Alt. p. 171,22 Vanarii . . . -ores custoditores *erant.* DONIZO Mathild. 1,998 mutatos centum, non mutatos quoque centum -es pulchros regi . . . obtulit. COD. Wang. Trident. 111 p. 256,16 qui invenerit aeram austurorum. HONOR. III. registr. 150 dabis unum -em et duos braccos in feodi recognitionem. ACTA imp. Winkelm. I 712 pro liberacione . . . falconerii . . ., -is et gerfalchi, quos portabat. FRID. II. IMP. art. ven. 2 p. 134,25 videndum de au-e et niso. ALBERT. M. animal. 7,30 accipiter maior, qui Graece chonocrokoz (*p. 592^{b},2* φαβοτύπος), Latine -r vocatur. 8,111 ad capiendas accipitres, qui -es vocantur. 23,16 dicitur . . . accipiter . . . -r ab astu naturali. *al.* -r minor *i. q. masculus accipitris – Habichtmännchen:* ALBERT. M. animal. 23,109 -em minorem, quem tercelinum vocamus, ponentes in genere secundo *accipitrum.* **2** *triorchis – Mäusebussard (Buteo buteo L.):* ALBERT. M. animal. 8,107 est . . . avis, quae Graece tarshohyz (*p. 620^{a},17* τριόρχης), Latine autem vocatur -r et capit grues et ardeas, quando est aquilonare bene nutritum.

asturco, -onis *m. ambulator – Zelter, Reitpferd* (*cf.* GLOSS. III 450,13 St.-S. -o zeltare): EGBERT. fec. rat. 1,220 labitur -o (suprascr.: equus ambulatorius) pedibus nitendo quaternis.

1. astus, -us *m. form. abl. sg.* -o: *p. 1117,2sq. 5.7sqq. 11sq.*

1 *de modo actionis in malam vel ambiguam partem:* **a** *dolus, inventio insidiosa vel callida – List, schlauer Anschlag, Finte:* ALDH. virg. II 1897 -us quos *(pueros)* arte *Eugenia* fefellit. WALAHFR. carm. 74,3 cano bella fortis -u cito sillabae peracta. WALTHARIUS 795 numquid . . . putas -u vitabitur ictus? DIPL. Karoli M. 233 p. 321,23 (spur. s. IX.) quod si aliquis -u malignitatis facere temptaverit. SYLL. Sangall. 24, 7,3 dęmonis -u . . . protege cives. OTTO FRISING. gest. 1,16 capit. p. 6,11 quod Albertus Maguntinus -u regalia ab imperatrice obtinuit. *al.* **b** *in iure Langob. i. q. (malum) inge-*

nium – (böser) Vorsatz (cf. Brunner, Rechtsgesch. II.p.715⁵): EDICT. Roth. 149 si quis molinum alterius -o (-u 9) incenderit, id est volontariae. 229 qui rem alienam -o vindederit: si quis rem alienam . . . sciens rem alienam esse . . . transvindederit *eqs.* 344 de peculio -o in damno misso: si quis caballûs . . . -o animo . . . in . . . damnum miserit *eqs.* LEG. Lang. p. 94,11 si quis uxorem suam incriminaverit -o sine causa legitima. p. 136,9 si quis alio -o (animo *add. 8–10*) conpellaverit de pugna. p. 173,9 -o (-u *10*) et iniquo animo. *al. (v. ind.)*. DIPL. Otton. III. 278 p. 703,5 non debere Langobardum iurare sine -o. COD. Wang. Trident. 111 p. 257,4 de aliis . . . maleficiis, videlicet de . . . muliere violenter oppressa, . . . periurio et -o vulnerato . . . bannum . . . accipiat. **2** *de qualitate animi in bonam partem:* **a** *prudentia, sagacitas – Klugheit, Scharfsinn:* ALDH. virg. II 961 qualiter altithronus pellaces plecteret -u (*huc spectat* GLOSS. II 19,51 St.-S. cum astucia vel viceseti). 1264 iuvenis . . . documenta librorum . . . discipulus scripsit scolasticus -u. NOTKER. BALB. gest. 2,12 p. 74,5 -u (astutia *var. l.*) non carens et sapientia pollens augustus. CARM. Cent. 34,6 -u florebat saecli ingenioque vigebat. HROTSV. Pel. 99 rex . . . volvebat . . . diu flammato dedecus -u. *al. v. et p. 1116,50.* **b** *c. gen. obi. i. q. notitia – Kenntnis:* CARM. Cent. 32,3 metri -u pollebat iure magistri. 33,7 belli. *v. et* asty.

2. *astus, -a, -um. (*cf.* 1. astus, astutus) *in iure Langob.* -o animo *i. q. (malo) ingenio – mit (bösem) Vorsatz (cf. l. 1)*: EDICT. Roth. 146 si quis casam alienam -o (vel astuto *add. 11*) animo, quod est volontarie, incenderit (342. LEG. Lang. p. 94,15. 136,10. 156,12). *al. (v. ind.). v. et l. 5.8sq.*

3. ?*astus *adi. (orig. inc., nisi corruptum ex* acidus, *cf.* *acidula *p. 117,25sqq.)* bulbus -us *i. q. barba Iovis – Hauswurz (Sempervivum tectorum L.)*: ALPHITA I p. 280,47 bulbus -us, barba Iovis idem sunt.

astutia (-cia), -ae *f. script.:* asst-: GLOSS. II 614,33 St.-S. aust-: *l. 39.*

1 *de qualitate animi:* **a** *in malam vel ambiguam partem i. q. dolositas, versutia, calliditas – Listigkeit, Verschlagenheit, Schlauheit:* DESID. CAD. epist. 1,15 quamvis serpentina aust-a iurgiorum. CAPIT. reg. Franc. 33,1 nemo per ingenium suum vel -am . . . legem . . . marrire audeat. RIMB. Anscar. 7 p. 28,9 eum hoc non ob compassionem, sed propter -am magis inquirere. HILDEG. phys. 3,4 quittenbaum . . . -ae assimilatur, quae interdum inutilis est et interdum utilis. 6,41 passer . . . multas varietates in moribus suis ⟨habet⟩ propter -am et versutiam. RAHEW. gest. 3,20 p. 193,12 non se ignorare Danaum insidias et Grecam -am. CHART. Heinr. Leon. 47 p. 67,16 quę . . . diabolica subverterat -a *(cf. Vulg. II Cor. 11,3). al. v. et p. 1118,18.* **b** *in bonam partem i. q. prudentia, sagacitas – Klugheit, Scharfsinn (def.:* GLOSS. med. cod. Mon. p. 22,2 -cia est conceptio animi in rebus cum cautela agendis): AETHICUS ISTER 43 ne scisma indagationum inducat cicatricem errorum inter philosophorum -cia. HUGEB. Wynneb. 7 p. 112, 13 -am arripuit serpentis *Wynnebaldus (cf. Vulg. Matth. 10, 16).* RHYTHM. 146,26,2 me *(sc. sinapem)* . . . nemo maiorum mentis -a vincit. CONSTR. Farf. 12 p. 18,12 qui tam spiritalis philosophie quam etiam secularis -e prudentissimus fuit. FRID. II. IMP. art. ven. 1 p. 61,11 sollicitudo . . . et -a, quam habent parentes in defendendo pullos. ALBERT. M. bon. 492 -a munit contra dolos vitae . . . ex scientia parabolica et morali *(cf. Rufin. Basil. hom. 5,11 p. 1774C).* animal. 8,52 in parvis *(animalibus)* . . . multum -ae (*cf. p. 612b,21* ἀκρίβειαν), quae etiam aliquid simile intellectui esse videtur, . . . in operibus agnoscitur. 8,66 deprehenditur naturalis quorumdam animalium -a (*cf. p. 614b,18* φρόνιμα). *al. v. et l. 16.19. p. 1118,45.* **2** *de modo actionis i. q. dolus, inventio insidiosa, temptatio – List, schlauer Anschlag, Versuchung:* LEG. Wisig. 2,5,18 in qua bifarie duplicitatis -a quid aliut quam duplex comprobatur voluntas. GERH. AUGUST. Udalr. I 10 p. 398,38 diabolus eum . . . omnigenis malitiae suae -is nitebatur in aliquam difficultatis voraginem inmergere. DIPL. Otton. III. 304 p. 731, 4 ut undecumque in divino ovili virulentas proserpentes -as . . . fidei reprimerent armis *principes.* THIETM. chron. 4,1 occultis meditantur -is, qualiter *eqs.* DIPL. Heinr. IV. 25 hanc . . . traditionem si qua iudiciaria potestas violare vel infirmare -a vel seculari iudicio presumptuose temptaverit. CHART. Tirol. 378 p. 188,6 (epist. papae) nullus *abbas* ibi qualibet surreptionis -a seu violentia preponatur (CHART. Brixin. 43 p. 52,17 ne . . . quidquam horum *iurum* qualibet subreptionis -cia vel negligentia in dubium vel oblivionem deveniant. *al.*). CHART. Babenb. 134 p. 174,10 ne inposterum alicuius -cia vel malicia . . . donatio possit infringi. *al.*

astutus, -a, -um. **1** *in malam vel ambiguam partem i. q. dolosus, versutus, fallax, callidus – listig, verschlagen, trügerisch, schlau:* **a** *de anim.:* BEDA hist. eccl. 2,9 p. 99,8 cum simulatam legationem ore -o volveret. NOTKER. BALB. gest. 1,16 p. 20,12 -us homo ille indignatione simulata profatus est. ANNAL. Quedl. p. 31,12 Ermanricus . . . regnavit -ior in dolo, largior in dono. ALBERT. M. animal. 1, 50 quaedam *(animalia) sunt* . . . -a (*p. 488b,16* ἀνελεύθερα καὶ ἐπίβουλα) sicut serpens, qui plus laedit astutia quam audacia. *al.* **b** *de rebus:* VITA Liutb. 24 per -ae calliditatis suae *(sc. diaboli)* fantasias. HROTSV. Theoph. 104 -a fraude. DIPL. Otton. III. 123 ecclesias . . . per -am pravorum hominum direptionem iniuste . . . habitas . . . reddimus. BERTH. (?) annal. a. 1078 p. 306,21 inoboedientiam . . . -issima quadam occasione . . . dissimulavit. *al. v. et p. 1117,27.* **2** *in bonam partem i. q. prudens, sagax – klug, scharfsinnig:* NOTKER. BALB. gest. 2,17 p. 87,2 -issimus Karolus dixit. HILDEG. phys. 6,23 corvus . . . -us est, audax et non timet. *al. v. et l. 49. subst. masc.:* GODESC. SAXO theol. 21 p. 292,2 si . . . dicatur a quovis . . . acuto vel -o. *v. et l. 44.*

adv. **astute.** *in malam vel ambiguam partem i. q. dolose, callide – listig, schlau:* ANNAL. Xant. a. 834 Ludewicus -e cogitans contra . . . Lotharium. EKKEH. IV. cas. 70 cum *Enzelinus* esset -e acutus. BERTH. (?) annal. a. 1079 p. 316,16 ad optimates Saxonum -issime fallendos. OTTO FRISING. gest. 1,61 p. 87,29 propositum -e celando. *al.*

***astutus,** -us *m. sagacitas – Scharfsinn:* AGNELL. lib. pont. prol. p. 277,3 (vs.) *Agnellus* certa -u vigilans studioque incerta reliquit.

asty *subst.* (ἄστυ) *prave versum i. q. prudentia – Klugheit: v. l. 45.*

***astynomia,** *acc.* -αν *f.* (ἀστυνομία, *sc. prave versum*) **1** *potestas sapientium – Herrschaft der Weisen:* ALBERT. M. pol. 6,6e p. 609a,8 'vocant . . . ἀστυνομίαν *(p. 1321b,23)* . . . principatum', id est principatum astutorum sive sapientium; et componitur ab ἄστυ, quod est astutia, et νόμος, quod est regula, quasi astutia regulata. **2** *status sapiens – weiser Zustand:* ALBERT. M. pol. 7,10f p. 700b,8 'circa . . . eam, quae vocatur ἀστυνομία' *(p. 1331b,10)*; ἀστυνομία enim vocatur dispositio sive virtus sive habitus, qua disponitur astutus in consiliis et iudiciis, ut dicit Remigius *(sc. loco incerto). v. et l. 43sqq.*

***astynomos,** *acc. pl.* -ους *m.* (ἀστυνόμος) *magistratus, qui sapienter ius dicit – Beamter, der weise Recht spricht:* ALBERT. M. pol. 6,6m p. 610b,6 'ἀστυνόμους' *(p. 1322a,13)* supple dicere eos principes, qui ex sensu et sapientia sententias dictant.

***asub** *v.* *assub. **asuesco** *v.* assuesco.

asvestus *v.* asbestus. **asungia** *v.* axungia.

asuper *adv. insuper – darüber:* VITA Emm. 35 p. 78,18 erat inmensus lapis desuper (-r *B 2 a*) constitutus.

***asursum** (a sursum) *adv. desuper – von oben:* CHART. Mog. A 575 p. 493,14 (spur. c. 1193) infra hunc . . . terminum a sursum usque deorsum et in lateribus ab utraque strata. FRID. II. IMP. art. ven. 5 p. 178,1 sacer . . . percutit aironem a sursum in deorsum.

***asur(us)** *v.* *azurium.

***asyle,** -is *n.* (*cf.* ἄσυλον) *locus refugii – Zufluchtsstätte:* LIBELL. de cal. Trev. p. 740,29 Adalbero . . . palatium, -e Trevirorum, occupat (GESTA Trev. cont. I 17 p. 190, 12).

1. asylum (asil-), -i *n.* (ἄσυλον) *form.* -lium: GLOSS. I 28,22 St.-S. asilium *(a).*

[Baader]

I *strictius i. q. locus refugii – Zufluchtsstätte* (*cf.* GLOSS. I 29,22 St.-S. asilum hailac stat. II 712,34 asilum fluhthus genathus. IV 131,56 asilum zṽphluchthus): **A** *proprie:* **1** *de locis inviolabilibus:* **a** *de fanis paganorum:* PAUL. DIAC. Rom. 1,2 condito templo, quod -um appellavit, pollicitus est *Romulus* cunctis ad eum confugientibus inpunitatem (*cf.* NICOL. I. epist. 99,95. LIUTPR. leg. 12). ALCUIN. epist. 246 p. 399,27 in civitatibus poene ubique -um esse propter refugium sceleratorum. HELM. chron. 84 p. 160,1 *(de atrio)* quos mortis urgebat periculum, his . . . minime negabatur asilum (asilura *2*). *al.* **b** *de ecclesiis, monasteriis sim.:* LIUTPR. antap. 1,33 neque . . . ecclesiae confugientibus poterant esse -um. HONOR. AUGUST. claustr. (PL 172,1248A) *claustrum* est -um vel domus refugii (*cf.* SIGEBOTO Paulin. 29 p. 923,34 -um quoddam inexpugnabile). *al.* *adde:* THIETM. chron. 4,71 abba ad oratorium, speciale suimet in rebus anxiis asilum, . . . venit. *per compar.:* HIST. Hirs. 3 p. 256,48 ad eum *(abbatem)* . . . viri . . . velut ad quoddam asilum confluebant. **2** *de locis quamlibet tutelam praebentibus:* **a** *de castris, civitatibus sim.:* ADREV. Bened. 33 p. 494,16 stationem navium suarum acsi -um omnium periculorum in insula . . . conponentes. LIUTPR. antap. 2,66 Berengarius . . . ad non incognitum Veronae perrexit asilum. EBO BAMB. Ott. 2,7med. in quam *(mansionem)* quicumque fugerit, tutum ab inimicis -um possidet. RAHEW. gest. 3,13 p. 181,29 quod Romanum imperium totius orbis esset -um. CHRON. Reinh. a. 1195 p. 554,8 in quo *(oppido)* . . . tamquam in fido -o se recipere. a. 1211 p. 579,38 tutum in castro Wartperg -um eligitur. OTTO SANBLAS. chron. 33 p. 48,20 castellum, quod asilum imperii contra omnes insultus eorum *(Romanorum)* . . . extitit. *al.* **b** *de nido terrestri:* ALBERT. M. animal. 8,58 ut sit . . . -um eis *(avibus)* contra ventos. **c** *de schola:* CONSUET. Trev. 43 p. 45,26 scolare murmur solito se confert studii magistrorum -o. **3** *de quibuslibet aedificiis (sc. notione inviolabilitatis attenuata):* **a** *templum – Tempel:* **α** *paganorum:* ALCUIN. epist. 245 p. 397,23 impie Iunonis -um. CHRON. Salern. 17 que *(ecclesia)* . . . olim asilum Priapris fuisset. **β** *Iudaeorum:* THEODULF. carm. 21,41 Salomon . . ., sancti constructor -i (*cf.* PAUL. DIAC. carm. 4,2,5). **b** *ecclesia – Kirche:* VITA Agnet. 393 Domini . . . -um aedificando novum fieri. THEOD. TREV. transl. Celsi 18 -um b(eati) Eucharii . . . adiit. CHRON. Cosmae app. II p. 254,2 hoc . . . -um tutamini beati Petri . . . commendavit. *de altari:* CHRON. Mont. Ser. a. 1190 p. 163,28 ad eius *(Mariae)* asilum . . . confugere (*postea:* in altari Dei genitricis). **c** *monasterium – Kloster:* PAUL. DIAC. carm. 1,5 munera . . . vehis divinis . . . asilis *(v. notam ed.)*. DIPL. Heinr. III. 305 p. 415,1 quoddam -um liberali largitate providimus (*postea:* monasterio). *de cella:* VITA Galli II 336 erroris . . . locum in sanctum mutavit asilum (cellam WALAHFR. Gall. 1,13). **B** *in imag.:* EPIST. Hann. 12 p. 30,20 debet . . . ecclesia . . . in vobis certam spei anchoram, certum refugii asilum . . . sibi promittere (EPIST. Ratisb. 14 p. 333,31 -um r. estuabas). EPIST. Reinh. 82 penitens per longa terrarum spacia ad -um vestri apostolatus accessit.

II *latius i. q. refugium, tutela – Zuflucht, Schutz:* **A** *gener.:* VITA Agnet. 206 quae geris interius regum dominantis -um. ARNULF. delic. 230 aureolum sequitor medium virtutis -um. COSMAS chron. 1,11 p. 26,8 ut sint *Dei* . . . vobis in asilum. CHART. march. Misn. III 349 p. 247,21 ut . . . ad asilum amicorum Dei fugiamus. *al.* *in malam partem i. q. ambages – Ausflucht, Ausweg:* FRAGM. de caelib. (MG Lib. Lit. III p. 586,11) defensionis asilum intercludit eis auctoritas sancti Gregorii. NIVARD. Ysengr. 3,765 hinc sperans patuisse sibi Ysengrimus asilum . . . refert: 'decipis *eqs.*' **B** *meton. de protectoribus:* EPIST. Teg. I 105 *(de episcopo)* tu unicum nobis -um. HERM. AUGIENS. hymn. 1,4b,2 *(de Christo)* reconciliator, -um spesque sola reorum. CHART. Scafhus. 57 p. 93,11 *(de papa)* ut per apostolicam auctoritatem sitis -um pauperum. LITAN. Mar. 30 (ed. F. J. Mone, Latein. Hymnen. II. 1854. p. 260,15) M(ar ia) . . ., pacis -um, ora (pro nobis).

2. asylum *v.* asilus.

***asylus** *subst.* (*arab.* asqlios *corruptum ex* alftyas, *cf. ed. in ind. Arab. s. v.* serpentes) *genus serpentis spuentis – Spuckschlangenart:* ALBERT. M. animal. 25,14 -us est serpens primi ordinis et est ille, de quo diximus, quod est exspuens.

asymmeter (asime-), -tra, -trum. (ἀσύμμετρος) *form.:* *nom. sg.* -tros: *l. 12.* *acc. sg.* -tron: *l. 10.*

nulla proportione communi (cum altera re) coniunctus, incommensurabilis – (mit etwas anderem) kein gemeinsames Maß habend, inkommensurabel: ALBERT. M. phys. 4,3,11 p. 331a,1 diametron esse asimetron (*p. 222a,5* ἀσύμμετρον) semper est. anim. 3,3,1 p. 369a,19 incomplexum, quod est asimetros, et incomplexum, quod est diametros, coniungitur. sens. 2,3 p. 48b,32 numeri -i (*cf. p. 439b,30* ἀσύμμετρον), hoc est non mensurati, eo quod non mensurantur proportione aliqua. 3,1 p. 77b,42 erunt colores asimetri et infiniti secundum potentiam. anal. pr. 1,5,2 p. 612b,10 diameter est asimeter *(p. 41a,26* ἀσύμμετρος; *cf. Boeth. anal. pr. 1,23)* lateri sive costae quadrati sive incommensurabilis (*cf.* bon. 143 p. 94, 27. eth. 1,5,16 p. 80b,38). 1,6,8 p. 650a,17 omnis longitudo est simetra vel asimetra (*p. 46a,30* ἀσύμμετρον, *Boeth. anal. pr. 1,32* asymetros). *ibid. al.*

***asynchytus** (asincit-), -a, -um. (ἀσύγχυτος) *impermixtus – unvermischt:* AETHICUS ISTER 36 p. 22,14 cum bitumine . . . videlicet asincito (has- *var. l.*). 41 p. 29,20 linivit eas *(portas)* asincito (acsincitum, assicitum *var. l.*) bitumine incognito in orbe terrarum.

***asynesia** *(f.)* (ἀσυνεσία) *inscitia – Unverständigkeit:* ALBERT. M. eth. 6,3,3 p. 449b,33 de virtutibus . . . adiunctis prudentiae est etiam synesis, cui -a (*p. 1142b,34* ἀσυνεσία [εὐσυνεσία *pars edd.*]) opposita est.

***asynetus**, -a, -um. (ἀσύνετος) *insciens – unverständig:* ALBERT. M. eth. 6,3,3 p. 450a,3 quia secundum istos *(habitus animae)* synetos et -os (*p. 1143a,1* ἀσυνέτους [εὐσυνέτους *pars edd.*]) denominamus quales esse quosdam significantes.

***asyntecticus** (assintheticus, ascinteticus) *subst.* (*cf.* συντηκτικός) *qui atrophia non laborat – ein nicht an Auszehrung Leidender:* ALPHITA I p. 319,9 assintheticus (ascinteticus II p. 186,16).

***asyntexis** (asinthetis) *subst.* (*cf.* σύντηξις) *status, qui sine atrophia est – Zustand ohne Auszehrung:* ALPHITA I p. 278,33 asinthetis (alinthesis *var. l.*), id est sine consumptione.

***aszelon** (achyl-), *abl.* -oni *(m.)* (αἰσάλων) *genus falconis (fort. smerilio) – Falkenart (viell. Merlinfalke):* ARNOLD. SAXO fin. 2,6 p. 61,18 pugnat corvus cum -i (*Arist. p. 609b,33* αἰσάλωνι; *cf.* ALBERT. M. animal. 23,37 achylon [*p. 609b,30* αἰσάλων] . . . avis est . . . inimica vulpis). *v. et* aesalon. *Baader*

1. at *particula. script.:* ad: *l. 55.57.68. p. 1121,24. 26.1122,1.* aut: ALDH. ad Acirc. 10 p. 83,24 *codd. postponitur: l. 66. p. 1121,8.58.70. al.*

I *c. sensu contrarietatis vel diversitatis i. q. vero, contra, sed – jedoch, dagegen, aber:* **A** *gener.:* CHRON. Fred. 3,18in. ad ille . . . perrexit (VITA Goar. 5 p. 416,2 ad illi. WALTHARIUS 908 at illum. WIDUK. gest. 3,30 at ille. *saepe*). PASS. Afrae II 3 ad ubi viderunt (HROTSV. lib. 1 praef. 4. *al.*). ALDH. ad Acirc. 119 at vero quarta declinatio casibus discrepat (POETA Saxo 4,102. CHART. Rhen. med. I 181 at v. econtra . . . prȩstitit. HROTSV. Gong. 509 at contra v. *al.*). BEDA hist. eccl. 2,1 p. 74,18 at nunc . . . saecularium hominum negotia patitur (RIMB. Anscar. 1 p. 19,11. HROTSV. Mar. 178 at n. ergo. *al. cf.* POETA Saxo 5,7 at modo). 2,12 p. 107,23 at postquam Aedilfrid . . . cognovit (WALTH. SPIR. Christoph. II 2,190. *al.*). 5,13 p. 311,4 at contra fuit quidam in provincia (CHART. Fuld. B 84 unde accepi a te in pretio at c. solidos DC. RHYTHM. 149,57. *al. cf. l. 59.69*). WALAHFR. carm. 21,12,1 at si forte . . . cupis (CARM. Cent. 124,9 ad si. POETA Saxo 5,223 at contra si. *al.*). WANDALB. mens. 347 at cum terra . . . rigescit (OTTO FRISING. gest. 2,42. *al.*). POETA Saxo 2,364 capitali dampnatur poena . . .; at regis pietas dampnatum . . . absolvit. *saepe.* **B** *spec.:* **1** *in dialo-*

gorum responsis: **a** *strictius:* BEDA hist. eccl. 1,7 p. 19,21 at ille 'Albanus,' inquit, '... vocor' (WIDUK. gest. 1,5. GERH. AUGUST. Udalr. I 26 p. 411,31sqq. at i. inquit ...; at i. ait. *al. ellipt.:* WALAHFR. Wett. 154 at i.: 'grandia, nate, petis *eqs.*' WALTHARIUS 1066. *al.*). 3,13 p. 153,23 at ego respondi. PASS. Quint. 308 (MGPoet. IV p. 987) at quoque Quintinus ... talia profans ... ait (*sim.* 329). WALTHARIUS 805 belliger at contra ... intulit ista. *al.* *adde:* OTTO FRISING. gest. 2,40 p. 147,28 flumen transvadaret? at ad transvadandum aptus ... non erat. **b** *latius:* **α** *in obiectione:* OTTO FRISING. gest. 2,25 p. 128,27 at dicet aliquis. p. 130,1 at inquies. **β** *usu indirecto:* THEGAN. Ludow. 6 p. 592,6 interrogavit eum, si obediens voluisset esse ...; at ille respondit libenter obędire. WIDUK. gest. 1,9 p. 12,5. **γ** *de consiliorum, iussorum exsecutione:* BEDA hist. eccl. 5,19 p. 323,17 eumque id, quod mente disposuerat, perficere suadebant; at ille confestim veniens ad reginam ... indicavit ei desiderium. THEGAN. Ludow. 6ex. iussit eum pater, ut... elevasset coronam...; at ille iussionem patris implevit. ERMENR. Sval. 9 p. 160,25 'o asine, praecipio tibi, uti ... irruas in eam bestiam ...'; at ille ... aggreditur lupum. *al.* **2** *in oppositione vel enumeratione:* **a** *duarum partium:* ALDH. ad Acirc. 10 p. 89,6 Lucanus ..., at vero ... vates Mantuanus (VITAE patr. Iur. 2,7 p. 147,23 unus ..., ad v. alter. LAMB. LEOD. Matth. I 2409. *al.*). TRAD. Frising. 142 p. 147,27 reddiderunt duas partes ..., ad tertiam partem ... receperunt. WALAHFR. Mamm. 4,20 ferae, at ratione vigentes. HRABAN. carm. 13,37 ille ..., at tu. GODESC. SAXO gramm. 1 p. 391,6 Graeco more ..., at penes nos. POETA Saxo 1,119 unam ... partem ..., at reliquam. *al.* **b** *plurium partium:* BEDA hist. eccl. praef. p. 7,19 porro ..., at vero ..., quae autem. LEX Baiuv. 5,7 pollicem ...; at proximum a pollice et minimum digitum ...; et medianos. WANDALB. mens. 282 hi ..., hi ..., at hi ..., hi quoque. ANNAL. Xant. a. 864 p. 21,9 ceteri vero ..., Lotharius vero ..., at contra Saxones. *al.* **3** *in apodosi:* BERTH. (?) annal. a. 1077 p. 297,30 et si tunc tanti vitrum, rex scilicet idolatra, at nunc quanti christianae dignitatis nobile margaritum? **4** *in enuntiatis secundariis subsequentibus:* ALDH. ad Acirc. 52,5 si caput aufertur ... corpore dempto; at vero capitis si pressus mole gravabor *(sc. pulvillus) eqs.* (BEDA hist. eccl. 4,3 p. 210,23 si forte ...; si autem ...; at si. *al.*). WANDALB. mens. 180 sata quae fuerit *seges* ...; at quae (GODESC. SAXO gramm. 1 p. 368,10 qui ...; at quisquis). GODESC. SAXO gramm. 1 p. 374,9 quando ...; at e contrario quando. 2 p. 421,4 quotiens ...; at ubi. *al.* **5** *post negationem i. q. immo – vielmehr, sondern:* WALAHFR. imag. Tetr. 193 non frustra nomine Iudith, at Iudith virtute refert et religione. *adde:* OTTO FRISING. gest. 2,25 p. 128,17 numquid ex federe seditiosae civitatis iram principis incurrimus? at nos ... soli Deo ... militare consuevimus. *v. et* 1. attamen.

II *c. sensu continuationis:* **A** *autem, tunc – nun, aber, dann (plerumque in narratione ad rem novam introducendam; hic illic apud poetas metri supplendi causa ut vid., e. g. l. 59):* **1** *gener.:* WALAHFR. Mamm. 7,11 at mihi restat adhuc dubitatio nominis huius (*cf.* RUOTG. Brun. 38ex. at ne quid ... inperfectum restaret). CAND. FULD. Eigil. I 2 at vero ... fit monachus (TRANSL. Viti 2 p. 29,12. POETA Saxo 2,370. HROTSV. Mar. 442. *al.*). II 21,1 haec ubi facta at sunt. 24,7 tum fratrum precibus saltim commenditus at sic in lectum ... protenderat artus. ANNAL. Xant. a. 845 at ille ... reversus est (PASS. Quir. Teg. 8 p. 14,7 at illi. WIDUK. gest. 3,72. *al.*). POETA Saxo 1,147 at rex ... Rome loca sancta petivit. WALTHARIUS 1198 at dum constricti penetratur semita callis. WALTH. SPIR. Christoph. II 1,84 at postquam mestis hunc composuere cavernis (*cf.* 3,151 at cum). OTTO FRISING. gest. 2,29 p. 135,3 at Romanorum cives ... animum adiudicarunt. *saepe.* **2** *spec.:* **a** *in apodosi:* ERMOLD. Pipp. 2,96 dummodo nostra tibi placuit plus visio cunctis, at tibi nostra placens visio saepe fuit. **b** *in adhortatione:* CAND. FULD. Eigil. II 14,52 inde at nullus ... nec se consilii alterius tumide non dicat egere *eqs.* WALTH. SPIR. Christoph. II 2,42. **B** *atque – und:* TRAD. Frising. 127a (a. 790) Carolus Baiuariam adquisivit ad Tassilonem clericavit. 398b p. 339,27 Cunzo conpunctus at divinitus inspiratus. p. 339,33 dedit at ... deligavit. CHART. Bund. 201 p. 161,23 (a. 1078) sine omni nostra at eredum nostrorum contradictione.

III *c. sensu anaphorae post interruptionem narrationis i. q. ergo – also:* BEDA hist. eccl. 3,1 p. 127,5 at interfecto in pugna Aeduino (*cf.* 2,20 p. 124,15).

IV *c. sensu elationis i. q. etiam – auch:* WALAHFR. imag. Tetr. 233 corporis at nostri si singula membra loquaces in linguas ... vertantur ..., impar ero ... promere laudes. *sed etiam – sondern auch:* RICHER. REM. hist. 4,23 fumo aer densatus non solum intuentium visibus ... obstabat, at ... faucium meatus intercludebat.

V *c. sensu restrictionis i. q. saltim – wenigstens:* BEDA hist. eccl. 5,9 p. 297,30 quare tam neglegenter ... dixisti Ecgbercto, quae ... praecepi? at nunc vade et dic illi *eqs.* NIVARD. Ysengr. 2,377 certe si similes his essent fratribus illi ..., hanc et in usque diem durasset at unus eorum. 3,968 at tu dic.

2. at *v.* ad. **ata** *v.* atta. **atach(us)** *v.* attacus. *Prinz*

***atactos,** -on. (ἄταχτος) *fort. i. q. inaequabilis – viell. ungleichmäßig:* PAUL. AEGIN. cur. 256 p. 208,8 quod *(antidotum)* -on (*3,78,22* ἄταχτον) *appellatur.*

atacus *v.* attacus. **atagge** *v.* attagen.

***atamen** *v.* 2. *attamen.

*?****atamum** et flebotonium fleitma GLOSS. IV 196,55 St.-S. (*orig. inc., nisi cohaeret c.* ἄρταμος).

atange *v.* attagen. **atat** *v.* attat.

***atava** (atta-), -ae *f.* *abavia – Urgroßmutter:* DIPL. Heinr. II. 377 monasterio ... ab attava nostra ... Mathilda constructo. *v. et l. 46.*

atavia (atta-), -ae *f.* **1** *proavi et proaviae avia – Großmutter der Urgroßeltern: v. l. 44.* **2** *proavia – Urgroßmutter:* DIPL. Ludow. Germ. 134 p. 186,32 atavus noster ... Pippinus et attavia nostra Pertrada.

*?****ataviana** (ada-), -ae *f.* *quaedam maiorum (fort. avia) – eine Ahne (viell. Großmutter): v. l. 39.*

***atavius** (ada-), -i *m.* *quidam maiorum (fort. avus) – ein Ahn (viell. Großvater):* FORM. Ratisb. I 9 quod ge⟨netrix⟩ ... ancilla adavio ⟨suo⟩ adaviane sua ... fuisset.

atavus (atta-), -i *m.* *metr.* ātt-: *l. 72. adde* ECBASIS capt. 407.

1 *strictius:* **a** *proavi et proaviae avus – Großvater der Urgroßeltern:* DIPL. Arnulfi 29 p. 43,5 attavus noster Pippinus ... et attavia nostra Bertrada. **b** *abavus – Urgroßvater:* DIPL. Karoli III. 184 (spur. s. XII.) attavus noster Pippinus ... et attava nostra Bertrada. *fort. add.:* ALDH. ad Acirc. 2 p. 68,22 *(de Christo)* avorum et proavorum genimina dinumerans ac per -os et tritavos ... ordinem genealogiae recapitulans (virg. I 12). **c** *proavus – Urgroßvater:* DIPL. Ludow. Germ. 69 p. 97,35 temporibus attavi nostri Pippini atque avi nostri Karoli (DIPL. Karlom. [II.] 8 p. 296,32 a. ac attavi nostri Karoli ... et Hludouuici. *al.*). DIPL. Karoli III. 100 Pippini proavi nostri et Karoli attavi nostri. VITA Menel. 1,1 (MGMer. V p. 136,16) attavum habuit ... imperatorem Heraclium. DIPL. Conr. II. 204 -i nostri ducis *(Lotharingiae)* Chuonradi *(Rufi).* LAMB. HERSF. annal. a. 1074 p. 174,20 is *(filius)* ... nomine -i (att- *var. l.*) sui Cōnradus est vocatus. CHART. Babenb. 404 p. 250,22 consilio ... Hainrici attavi nostri *(sc. Friderici II.),* ducis Austrie. *al. v. et l. 33.* **d** *avus – Großvater:* CONR. SCHIR. chron. 17 p. 620,38 Chonradus ... in sepulcro patris et attavi et proavi sepultus est. CHART. Babenb. 381 a ... duce Liupoldo, attavo nostro *(sc. Friderici II.).* **e** *?filius neptis – ? Großneffe:* ANNAL. Mell. praed. a. 1280 Otto ... de Haslowe ... iam maior octogenario ... cum filio neptis sue sive attavo *(sic?)* ... hastiludium exercebat. **2** *latius i. q. auctor gentis, quidam maiorum – Urahn, Vorfahr:* PAUL. DIAC. carm. 25,7 cuius *(Pippini)* posteritas *(sc. Adelheid)* -o confisa patrono ([*i. Arnulfo, episc. Mettensi*]. *cf.* DIPL. Ludow. Germ. 167). WALAHFR. carm. 28,7 si recolamus avos -osque et magna priorum nomina *(cf. Verg. Aen. 7,56).* ECBASIS capt. 395 *(de lupo)* attavus eligitur, camerarius ille notatur. RUOTG.

[Baader]

Brun. 2 p. 3,31 attavorum eius attavi usque ad hominum memoriam omnes nobilissimi. ANNAL. Quedl. a. 1003 more avorum -orumque, priorum regum. CONSTANT. METT. Adalb. 1 genus ab attavis et supra nobillimum. COSMAS chron. 2,13 p. 102,13 mei attavi Bolezlaus et sanctus Wencezlaus. *al.*

***atbrachium** *v.* *adbrachium.

***atechnia** (-xv-) *(f.)* (ἀτεχνία) *defectio facultatis rite agendi – das Fehlen der Fähigkeit zu fachgemäßer Betätigung, das Nicht-Können:* ALBERT. M. eth. 6,2,8 p. 416^{b},21 sqq. ἀτεχνία (*p.* 1140^{a},21 -χνία) . . . contraria arti est factivus habitus cum falsa ratione circa contingens aliter se habere *eqs.* p. 417^{a},2 quamvis . . . ars et ἀτεχνία propriissime dicantur, tamen sunt modi artis.

atendo *v.* attendo. ***atenencia** *v.* *attinentia.

***atepesco** *v.* *attepesco.

ater, atra, atrum. *metr.* ăt-: ECBASIS capt. 940. *v. et l.* 60. *usurpatur praecipue in poesi, saepe ad exemplum poetarum antiquorum, cf. ThLL. s. v.*

I *adi. i. q. niger – schwarz:* A *proprie (accedit saepius notio horroris, e. g. l. 27sq.45sq.50sq.71sq.):* 1 *de colore i. q. furvus, pullus – dunkel, grau(schwarz):* a *de anim., partibus corporis sim.:* α *de bestiis:* ALDH. virg. I 9 p. 237,11 -a cornicis creatura. II 1400 vermibus. epist. 3 p. 479,11 -a bufonum turma. ad Acirc. 111,38 cantarus. 111,65 ballena. CARM. libr. III 14,24 quam *(albedinem, i. pavonem album)* perculit -a nigredo *(i. bubo). al.* β *de daemonibus:* HRABAN. carm. 39,91,1 Sathan -o cum agmine. 81,27 furor impius -i daemonis. CARM. pro schola Wirz. 225 *servi* cultus -orum sortiti dęmoniorum. *al.* γ *de parte corporis:* WALAHFR. imag. Tetr. 53 -a pelle. δ *de morbis:* AESCULAPIUS 5 p. 8,22 hanc passionem (*sc. melancholiam*) -am bilem vocaverunt Latini *(cf. Cels. 2,1,6).* WALAHFR. hort. 266 carbunculus. Ps. ODO MAGD. herb. 211 *batus* ignem . . . iuvat -um *(cf. p. 110,16sqq.).* *in imag.:* EKKEH. IV. bened. I 2,33 Arrius . . . fuit -o sanguine natus. b *de rebus:* ALDH. virg. I 36 p. 283,14 -ae picis massa (*cf.* II 356 offam). II 2237 caccabis. 2301 squalores . . . carceris -os. BEDA hist. eccl. 5,13 p. 313,15 codicem protulerunt . . . -um daemones. EINH. Karol. 32 p. 36,7 in sole macula quaedam -i coloris . . . visa. EPITAPH. var. II 86,1 cinis. *al.* *c. sensu vilitatis:* VITA Gamalb. 14 nihil nisi panem -um et sordidum, qui cibus servorum est, . . . gustavit (CHRON. Pol. 3,25 p. 157,17 p. -um [acrem *var. l.*]). 2 *de privatione lucis i. q. obscurus, tenebrosus – finster, düster:* a *de aedificiis sim.:* ALDH. virg. I 35 p. 279,13 in -am ergastuli latebram. II 808 faucibus. 1249 tumbis. 1409 carceris. ad Acirc. 76,3 -is . . . in antris. METELL. Quir. 8^{a},44 intra castra . . . -a. *al.* *in imag.:* ALDH. virg. II 1647 faucibus invidiae . . . -is. HROTSV. Bas. 158 foveam . . . mortis in -am. b *de rebus naturaliter luce carentibus:* ALDH. virg. II 1140 in tenebras . . . carceris -as (WALAHFR. carm. 74,7. *al.*). HRABAN. epist. 46 p. 501,12 nox. WALTHARIUS 505 nebulam. *al.* *in imag.:* WALAHFR. carm. 24,11 -a timoris nubila. HROTSV. Mar. 119 tenebris loeti . . . -is. Theoph. 2 tenebris errorum . . . ab -is. WALTH. SPIR. Christoph. II 4,67 ut . . . Libido . . . caliginis -ę fumo . . . fuscaret . . . lucernam *(i. Christophorum). al.* B *translate i. q. horrendus, funestus – schreckenerregend, unheilvoll:* 1 *de anim. et partibus corporis:* a *atrox – bös:* α *de hominibus:* THEODULF. carm. 29,22 Arabs. ERMENR. ad Grim. 36 p. 578,10 Marcomannus -r (atrox *ci. Winterfeld*). β *de bestiis:* TIT. metr. III 16,9 tutus cupit ab -is existere muscis. *fort. add.:* CAND. FULD. Eigil. II prol. 1,12 hunc *librum* . . . alitibus . . . abdicat -is. b *miser – unselig:* THEODULF. carm. 32,17 Iudas. c *saevus – (zu) streng:* THEODULF. carm. 28,854 manus. 28,861 *(de iudice)* neve remissus eas sat neu truculentus et -r (*cf.* HRABAN. carm. 82,8,1). d *iratus – erzürnt:* ALDH. virg. II 2683 tales ex -o dum rupit pectore voces *Deus eqs.* e *fallax – trügerisch:* THEODULF. carm. 28,788 testis. EPIST. Mog. 15 p. 344,3 rota Fortunae . . . -ae. 2 *de rebus:* a *exitialis – verderbenbringend:* ALDH. virg. I 53 p. 311,3 sermocinationis incitamenta . . . -um veneni virus infundentia. II 929 ignibus. 1111 limpharum fluctibus -is. 2710 -a frutex ex ista radice *(i. Superbia)* frondens. PASS. Petri et Pauli 190 febris *(i. Simon Magus). al.* b *malignus – übel, schlimm:* ALDH. virg. II 1006 fraudem. 2863 peccati. HRABAN. carm. 40,4,3 odiis. CAND. FULD. Eigil. II 25,26 suspicio. *al.* c *acerbus, tristis – bitter, traurig:* ALDH. virg. II 1746 mortis . . . clades . . . -as. WALAHFR. Wett. 671 vicem. ABBO SANGERM. bell. 1,192 necibus. CARM. Bur. B 158,6,3 dies. COD. Udalr. 281,10 locus. CARM. de Iuda 2,160 (ed. P. Lehmann, Erforsch. d. Mittelalt. II. p. 269) is transire, pater, me si potus nequit -r *(cf. Vulg. Matth. 26,42). al.* d *terribilis – furchtbar:* WALTHARIUS 937 clamorem. e *perversus – unsinnig:* ALDH. virg. II 1201 -um fantasma *Chaldaeorum.* f *dissuadens, severus – warnend, ernst:* WALAHFR. imag. Tetr. 86 monitis.

II *subst.:* A *masc.: qui iniustus est – ein Ungerechter:* VITA Galli II 1664 pluribus indiciis iustis declarat et -is. B *neutr.: tenebrae – Finsternis:* RHYTHM. 149,54 declinans . . . praeruptum iter caliginis -o.

ateroma *v.* atheroma. **ater(r)o** *v.* attero.

***atervus**, -a, -um. (*orig. inc., nisi corruptum ex* aeternus) *perpetuus – ewig:* ABBO SANGERM. bell. 3,70 ut acam -am (gloss.: perpetuam) appodix tua mens sibi congerat eius.

atestor *sim. v.* attestor. ***athalco** *v.* *talc(a).

athanasia, -ae *f.* (ἀθανασία) *script. et form.:* adta-: ANTIDOT. Bamb. 27 capit. p. 22^{a},1. ata-: *l.* 29. -sa: *l.* 40. *metr.:* ăth-: *l.* 40. -nā-: *l.* 33.

1 *remedium a morte servans – Heilmittel, das vor dem Tode schützt:* PAUL. AEGIN. cur. 181 p. 107,20 antidoto -a (*3,33,2* ἀθανασίᾳ) . . . utamur. ANTIDOT. Bamb. 27 antidotum ata-a. SALERN. comp. 77 antidota stiptica: medicinae . . . sunt opiatae -a rubea *eqs.* MATTH. PLATEAR. gloss. p. 371^{H} -a dicitur immortalis, quia hominem ab impetu mortis liberat. Ps. OTHO med. 206 exsiccat -a. *al.* *huc spectare vid.:* IOH. PLATEAR. simpl. med. p. 35 b^{V} pulvis eius *(sumac)* cum -a detur. TRACT. de aegr. cur. p. 231,47 ei *(haemoptoico)* dabis -am (p. 232,7). 2 *tanacetum – Rainfarn (Tanacetum vulgare L.):* GLOSS. III 525,35 St.-S. -a reynewan. GLOSS. Roger. III 784 mixtura miclete et -e. SALERN. comp. 75 herbae stipticae: . . . -a, frondes sorbi. 76 succi stiptici: . . . succus -ae, succus hypocistidis. REGIMEN san. Salern. 183 nasturt(ium), -sa haec sanant paralytica membra. ALPHITA I p. 278,40 -a tanacetum id(em); hac utuntur Salernitani pro arthemisia et Hispani similiter. *al.*

athanatos *adi.* (ἀθάνατος) *script.* -ath(os): *l. 46.48.51. immortalis – unsterblich:* 1 *de Deo in tripartita invocatione eius sanctitatis (de re cf.* ORDO Rom. 31,46; *v. et LThK. 1X. p. 295):* CARM. Bur. B 51^{a},1,6 ayos o theos -thos, ysma sather yskyros, miserere kyrios. OTTO FRISING. chron. 4,25 'ayoc οτheoc, ayoc yckypως, ayoc aθanaθως (ατανατως *B2*) eleyson ymaς', hoc est: '. . . sanctus immortalis *eqs.*' 2 *de Christo:* CARM. Cantabr. 9,6,2 audi mentis melos, ut rogamus, -thos. HERM. AUGIENS. hymn. 2,6^{b},8 dux ἀθάνατος. GODESC. AQUENS. seq. 15,6^{a},2 Christe Iesu, fili Dei -os.

***atharafa** *f.* *(arab.* ṭarfa, *cf. Freytag, Lex. Arab.-Lat. III. p. 51^{a})* 1 *genus tamaricis – Tamariskenart (Tamarix L.):* ALBERT. M. veget. 1,166 quaedam *plantae* . . . vivunt in utroque istorum locorum *(sc. siccorum et humidorum)* sicut salix et -a (acarafa, catharafa *var. l.; e Nicol. Damasc. plant. 13),* quam quidam populum esse existimant apud Latinos. 2 *populus – Pappel (Populus L.): v. l. 57sq.*

Athena (-ina, -ira *sim.*) *subst.* ('Aθηνᾶ) *genus emplastri (sc. ab Athena appellatum) – Athenapflaster:* PAUL. AEGIN. cur. 163 p. 92,15 emplastrum . . . ut . . . barbaros aut Athira (Antira *B; 3,28,2* 'Aθηνᾶ). 237 p. 174,19 emplastra ut . . . icesios, Ath na (Autt na *B*).

Athenaeum (-nęum) *n.* ('Aθηναῖον) *ludus litterarum – Bildungsanstalt:* THIOFR. Willibr. I A p. 463^{B} introductus . . . in -neum scolare liberalibus studiis gymnasium et eximiis scolasticis refertum et consonum.

***atherapeuticus** *v.* *acerapecticus.

***atherine** *(f.) vel* ***atherinos** *(m.)* (ἀθερίνη, -ῖνος) *genus piscis spinosi – Stintart (Atherina hepsetus L.):* ARNOLD. SAXO fin. 2,7 p. 63,18 piscis abaerem (*Arist.*

[Baader]

p. 571ᵃ,6 ἀθερίνη; *cf.* ALBERT. M. animal. 24,10 abarenon piscis . . . non eicit ova, nisi ventrem confricet ad harenam). 2,8 p. 65,6 piscis abren hora tempestatis maris natos suos in ventre salvat. ALBERT. M. animal. 8,32 abatyno (*p.* 610ᵇ,6 ἀθερῖνοι).

atheroma (ate-, avaro-), -atis *n.* (ἀθήρωμα) *apostema quasi pulticula tenui expletum – mit breiartiger Masse gefülltes Geschwür (cf. Galen. ed. Kühn XIX p. 440,15):* Ps. HIPPOCR. progn. A 21 habentes . . . ate-ta. ARS med. 7 p. 430,9 ut foris ate-ta (avaro- add. 334) *in matrice* dependant (*cf.* p. 426,5). *Baader*

Athina, -ra *v.* Athena. **Athir** *v.* Athyr.

athleta (ale-, ad(h)l-, adhele-, adt(h)l-, a(h)tl-, andl-, ant(h)l-, anthe-, -lae-, -tha *sim.*), -ae *m. (f.: p. 1126,2.6)* (ἀθλητής) *form. decl. II.: nom. sg.* -us: *l. 51sq. acc. sg.* -um: *l. 50. metr.* āthl-: *p. 1126,1.*

certator, agonista, miles, (pro)pugnator, heros – (Wett-)Kämpfer, Athlet, Streiter, Kriegsmann, Held (cf. GLOSS. III 662,21 St.-S. adleta degin vel chemphe. IV 132,9 -a wigant. 175,6 andleta milis chempho. *saepe):* **I** *proprie:* **A** *gener.:* WALTHARIUS 1411 est -a bonus, fidei si iura reservet (EGBERT. fec. rat. 1,566 nemo -a b., nisi summo in principe salvus). CHRON. Noval. 2,12 comes et aleta Waltharius senex. 5,18 fortes adhelete . . . depopulantur locum. DONIZO Mathild. 1,943 ad quod *(castrum)* tollendum direxit rex . . . -as claros. *al. de crucigeris (cf. C. Erdmann, Die Entstehung des Kreuzzugsgedankens. 1935. p. 314):* CONST. II 13 p. 16,33 (a. 1207) pater misericordiarum veros adletas suos ad palmam victorie volens incitare. SICARD. chron. a. 1189 imperator . . . ducem -am Christo . . . conmendavit. HONOR. III. registr. 227 p. 156,35 adlete Christi. CHART. Turic. 639 p. 143,26 atlethis fidei, fratribus hospitalis sancte Marie Theutonicorum . . ., curtim . . . contuli. *de ducibus exercitus:* CHRON. Reinh. a. 1190 p. 547,32 rex Francie, rex Anglie . . . ut periti adlethe acies . . . statuentes. **B** *spec. in ludis de luctatoribus, cursoribus sim.:* ALDH. virg. I 2 alius strenua anthletarum (adt- R^1, atl- *L*) luctamina cum aemulo sinuosis laterum flexibus desudans. EPIST. var. I 29 p. 541,44 (cod. G) si circensibus quispiam delectetur, si adletarum certamine. EKKEH. IV. bened. prol. 2,75 impedit -ętas stadium breve prendere mętas. LAMB. ARD. hist. 77 infra quorum *(murorum)* ambitum pugiles et atlethas sepius conflictantes adspeximus. ALBERT. M. eccl. hier. 2,10 p. 548ᵃ,14 in Graeco habetur ἀθλητήν (*sed cf. PG* 3,401ᴰ ἀθλοθέτη), quod est pugil. pol. 8,2ᵃⁿ p. 768ᵇ,19 *civitates* docent . . . pueros -arum pugnas. *al.*

II *translate, in imag., per compar. usu eccl.:* **A** *de sanctis, fidelibus Christi (subest saepe notio victoris, e. g. l. 68.71. p. 1126,3.7):* **1** *in univ.:* SISEB. Desid. 4 quatenus os nefandum . . . adletam (atletum 2) Domini . . . infamaret (LIOS MON. 114 antletę D.). HUGEB. Wynneb. 13 p. 116,28 altissimi anthletus. p. 117,36 versatilis Christi anthletus magno rege militans (EPIST. Alcuin. app. 4 p. 491,23 adlaetas. ANNAL. Xant. a. 868 p. 26,13 ahtleta. VITA Liutb. 35 p. 44,1 omnium profectionibus virtutum adletha C. praecipuus Ansgerus. ADAM gest. 1,15 p. 22,2. *saepe*). LIUTG. Greg. 2 p. 67,22 -am Dei peregrinum (WALTH. SPIR. Christoph. I 6. BERTH. [?] annal. a. 1077 p. 305,29 sub seculari habitu -a D. sollertissimus. *saepe*). ALCUIN. epist. 139 p. 221,12 doctissime -a (ant- *T*, athbita *K* 2). WETT. Gall. 25 regum fortitudo fortissimis -is tyrocinii christiani conparabatur. CARM. Salisb. 16,11 -a virilis fracturam *templi* compressit. MIRAC. Bonon. 9 (MGScript. XXX p. 1031,25) bravium . . . sui agonis ut optimus atleta (adlaeta 5) accepit. *saepe. iron.:* CONST. II 215,2 (a. 1239) iste novus -a (adl- 1, adletha 2) sinistris factus auspiciis pontifex generalis *(sc. Gregorius IX.). remissius de imperatore:* LIUTPR. antap. 4,28 p. 124,17 qua constantia adhleta (atl- *A* 1, athl- *C* 2) Dei non solum visibiles, verum etiam invisibiles conterat hostes. **2** *c. colore quodam:* **a** *c. sensu martyris:* BOBOL. Germ. 10 (MGMer. V p. 37,11) volens -am suum laureare *Deus.* ALDH. virg. I 34 p. 276,11 cum . . . ecclesiarum anthletae (antl-, ath- *var. l.*) velut in scammate palestrarum luctarentur. II 1880 -a (antheta *V*, adl- P^1, adcl- *p*) Dei Cyprianus (PASS. Ursulae 19 p. 156,3 -a D. *[sc. Cordula]. al.*). WILLIB. Bonif. epil. p. 58,35 -a Christi triumphat cum sanctis (NADDA Cyriac. I 14, 5 C. adlętarum animos ad . . . bravium incitavit. CHRON. Cosmae cont. I a. 1142 p. 148,19 Ludmilae, -ae C. *al.*). PASS. Flor. 5 suscipe me inter sanctus atletas tuos. WALAHFR. carm. 83,3,1 -ae fausti Domini superni, morte devicta superastis arma hostis antiqui. VITA Meginr. 9 p. 447,27 -a (adl- *var. l.*) fortis . . . pugnaturus egreditur. *al. in formulis chartarum:* TRAD. Scheftl. 9 (a. 779/806) iram Dei . . . incurrat et cum -a Christi mereat rationem habere (*item de s. Dionysio:* 10). TRAD. Ratisb. 210ᵃ tradidit . . . proprietatem . . . ad sanctum Dei -ętam Emmerammum (260 adtlethae. 261 adlaetę. 287 adhletę. *al.* [*v. ind.*]). *al.* **b** *c. sensu eremitae:* IONAS BOB. Ioh. 8 cum . . . solito per saltum more adletarum antiquorum oratione . . . evacaret. **c** *c. sensu monachi:* ANNAL. Quedl. a. 1024 p. 89,38 -ae (ad laetae *cod.*) sancti Stephani . . . choros ducentes. **B** *de Christo ipso:* CARM. de Iuda 2,334 (ed. P. Lehmann, Erforsch. d. Mittelalt. II. p. 273) ut mutus nichil est adthleta locutus.

athleticus (aht-, ant-, -tl-), -a, -um. (ἀθλητικός)

1 *ad athletam pertinens – athletisch, sportlich:* ALBERT. M. pol. 6,5¹ p. 600ᵃ,4 exercitari in -is pugnis. 8,2ᵃ p. 764ᵃ,39 est . . . multiplex lucta, ahtletica *(sic?)* scilicet, gymnastica et agonistica, palaestrica. 8,2ᵃⁿ p. 768ᵇ,17 hae *(civitates)* . . . -um (*p.* 1338ᵇ,10 ἀθλητικήν) habitum imprimunt *eqs. ibid. al.* **2** *fortis – tapfer:* CARM. Aldh. 1,2 lector, casses catholice atque obses anthletice.

***athlotheta** (-ote-), -ae *m.* (ἀθλοθέτης) *agonotheta – Kampf-, Preisrichter:* ALBERT. M. eth. 1,5,5 p. 63ᵃ,20 in termino . . . sedens -teta (*p.* 1095ᵇ,1 ἀθλοθετῶν) dicebatur, qui adolescentibus . . . bravium . . . dabat *eqs.* p. 63ᵃ,33 viae indicium et rationem dat -teta. p. 63ᵇ,21. *ibid. al. v. et p. 484,33. 1125,44.*

athlum (asl-), -i *n.* (ἄθλον) *praeda – Beute:* ABBO SANGERM. bell. 3,76 hostis ne sis atratus in aslum (gloss.: spolium). *Schmidt*

***athme** *v.* *atme. **athomia** *v.* atonia.

athomus *sim. v.* atomus. **athonia** *v.* atonia.

Athyr (-ir) *subst.* (Ἀθύρ) *mensis Aegyptiorum – ägyptischer Monat:* BEDA temp. rat. 11,75 tertius *Aegyptiorum mensis* -ir v. k(a)l(endas) Novembrium . . . die sumit exordium.

aticus *v.* atticus. **atles** *v.* acies.

***atila** *subst. (orig. inc.) species herbae, fort. i. q. millemorbia vel crassula – Pflanzenart, viell. knotige Braunwurz (Scrophularia nodosa L.) oder Große Fetthenne (Sedum telephium L.), 'Druoswurz':* GLOSS. III 536,16 St.-S. -a druseblumen.

***atincar** (alkin-, attin-, antin-, -kar, -cura), -aris *subst. (arab.* tinkār, *cf. Lokotsch, Etym. Wb. d. Wörter orient. Urspr. nr. 2080) borax – mineralisches Alkalisalz, Borax:* MAPPAE CLAVIC. 195 (interp.) detempera -r, i. e. burrago, cum aqua. ANON. secret. p. 20,27 boracia sunt VI, sc. . . . annatron, -kar *eqs.* p. 72,19 *sal alkali praeparatus* dicitur anticar et philosophorum acetum. IOH. sacerd. 43 sume . . . atincura (gloss.: id est boroga), almiçadir et aliam fuliginem. 158 attincar, tincar, id est stella terre, est genus salis habens saporem cum pauca amaritudine. Ps. GERH. CREM. sal. I 9 p. 18, 11 pars (opus II 80) -is ipsius: accipe de eo partem *eqs.* Ps. ARIST. lap. I p. 191,12 lapis . . ., qui vocatur attinkar, habet in se duas maneries lapidum *eqs. al.*

atineo *sim. v.* attineo. **atingo** *v.* attingo.

atitomentum *v.* additamentum.

***atix** *(f.)* (ἀκτή) *sambucus – Holunder (Sambucus nigra L.):* GLOSS. III 580,23 St.-S. sambucus vel -x holr. *v. et* acte.

atlet(h)a *sim. v.* athleta.

***atme** (athme) *(f.)* (ἀτμή) *spiritus – Geist:* LAMB. TUIT. carm. (NArch. 22 p. 377,23) in ventum redigor, rursus athme redimor.

***ato** *v.* *atto.

[Baader]

***atomalis**, -e. **1** *indivisibilis – unteilbar, Atom-:* ALBERT. M. phys. 3,2,1 p. 206ª,45 -ia corpora dixit *Democritus* discurrere in vacuo (cael. 1,2,7 p. 61ª,23 ista c. -ia sunt omnia gravia. 2,2,1 p. 149ᵇ,28. gener. 1,5,14 p. 401ª,23 Leucippus . . . dicit prima esse solida c. -ia[*p. 325ᵇ,27* ἀδιαίρετα]. metaph. 1,3,15 p. 58ª,33). summ. theol. II 12,69,2,1 p. 11ª,32 dicebant animam esse sphaeras -es, rotundas, semper mobiles. **2** *ex atomis compositus – aus Atomen, Atom-:* ALBERT. M. sens. 2,5 p. 51ᵇ,22 quod -is scilicet compositio faciat mixtionem *colorum.*

***atomicus** (atho-), -a, -um. *? ex pulvere constans – ? aus Staub bestehend:* AETHICUS ISTER 6 terram dicit . . . humarrica atque ath-a.

***atomosus** (atho-), -a, -um. *granosus – körnig:* WALTH. AGIL. med. 49 p. 157,23 urina rubea . . . cum contento nigro ath-o . . . pleuresim . . . significat.

atomus, -i *f. vel m., rarius* **atomum**, -i *n.* (ἄτομος) *script.:* atho-: *l. 42sq.49.51. saepe.* att(h)o-: *l. 66sq.71. metr.:* āt-: *p. 1128,34.36sq.* -t(h)ō-: *l. 48.55sq. etym.:* ALBERT. M. summ. theol. II 1,4,2,1 p. 80ᵇ,41 cum ἄτομον in Graeco idem sit, quod indivisibile in Latino, componitur . . . ab ἀ-, quod est privativum, et τέμνω, quod est divido.

I *subst. i. q. pars minima – kleinster Bestandteil:* **A** *de materia:* **1** *strictius:* a *philos. i. q. elementum indivisibile materiae – unteilbarer Grundbestandteil der Materie:* α *secundum doctrinam Leucippi, Democriti vel eorum sequacium:* ALBERT. M. phys. 3,2,1 p. 206ª,39 Democritus *dixit* . . . -os infinitos multitudine esse elementa rerum. gener. 1,1,12 hoc est minimum corpus non in eo, quod corpus, sed in eo, quod physicum corpus, et hoc vocavit -um Democritus. 1,5,13 p. 400ᵇ,5sq. Leucippus ponit -os segregatos ambulantes in vacuo et -os in corpore. p. 400ᵇ,17sq. necesse est ergo -os (*p. 325ᵇ,9* ἀδιαίρετα) esse se tangentes inter poros, media autem -orum esse vacua, quae Leucippus dicit esse poros. 1,5,15 p. 402ª,33 -i sunt activi et passivi. anim. 1,2,1 p. 136ª,13 Democritus . . . dicit illos -os constituere animam, quae sunt speciei sive formae rotundae et figurae. sens. 2,5 p. 51ᵇ,10 quod minima -a simplicia prima, quae in eis *(corporibus)* aequidistant, secundum proportionem ponuntur. metaph. 1,3,15 p. 58ª,25 quando spissum fit ex raro, coeunt -i in distantias rari. *ibid. saepe.* β *usu vario:* FORM. extrav. I 13 p. 541,30 cuius *(Dei)* super essentia ipsas etiam athomos . . . percurrit. LAMB. LEOD. Matth. I 584 aspice, quam paribus athomis elementa iugarit *natura. per compar.:* BERNOLD. WAT. chron. praef. sicut aiunt ex -is corporis massam colligi. b *pulvis tenuissimus (in radiis solis apparens) – (Sonnen-)Stäubchen (cf. Isid. orig. 13,2,1):* ALDH. ad Acirc. 111,67 minor . . . modico, Phoebi radiis qui vibrat, -o. ALCUIN. carm. 9,106 solivagos athomos quae *(dies)* numerare solet. epist. 60 p. 104,4 parvissimi et variis motibus vibrantis in sole . . . athomi (ato- *var. l.*). ALBERT. M. anim. 1,2,1 p. 136ª,20 -i . . . illae sunt sicut descissiones minutissimae (*cf. p. 404ª,3* ξύσματα), quae discurrunt in aere *eqs.* c *particula lucis – Lichtteilchen:* CARM. var. II A 1,26 non solum minimis vestem qui *(Christus)* fulsit athomis (ato- *var. l.*). ABBO SANGERM. bell. 2, 575 ut Lucina *pellit* athomos. ARNO REICHERSB. scut. p. 1500ᴮ cuius *(substantiae lucentis)* nebulae athomi suavitatis ac benedictionis pleni . . . se corpori . . . infuderunt (*cf.* GERHOH. Antichr. 1 praef. p. 306,16 lucidissima quedam substantia . . . ingressa . . . velut in athomos resoluta replevit totam domum). *expressius i. q. radius (solis) – (Sonnen-)Strahl:* AMARC. serm. 3,678 in qua *(urbe, i. caelo)* sol athomis radiat non deficientibus. d *res vilis – geringfügiges Ding:* α *de rebus c. emphasi:* RATHER. epist. 3 p. 23,15 nihil iam usque ad unum, ut ita dicam, athomum. β *meton. de homine:* HELW. denar. p. 87,29 atthomus universi tui (*cf.* p. 91,14 in quo [*tempore*] atthomum tuum de mundo miserando educeres). **2** *latius:* a *granulum – Körnchen: in imag.:* ALCUIN. epist. 171 p. 282,26 meum est de terrae gremio vel glebis pulverolentis auri effodere -os (atto-, atho- *var. l.*). *per compar.:* MAURUS urin. I p. 41,9 *urina* significat . . . arteticam cum resolutionibus . . . rotundis ut athomis. *math. de puncto:* ALBERT. M. metaph. 5,3,5 p. 332ᵇ,18.21 si circulus ex -is sensibiliter componitur, non erit vere circulus, quia circumferentia erit non indivisibilis, sed anfractuosa propter diversam positionem -orum. *ibid. al.* b *individuum membrum, fundamentum – Einzelwesen, Einzel-, Grundbestandteil:* α *de homine:* HROTSV. Cal. 2,2 *(de muliere)* -um, quod amas, per hoc nequit intellegi. β *de rebus:* WOLBERO cant. 3 p. 1133ᴬ quaecunque ultima et de toto corpore boni munitissima fuerit virtus, haec sit charitatis -us. EBERH. ALEM. labor. 159 ignorans -os sermonis, quid sit elenchus nesciet aut quae sit maxima quidve locus. **B** *de tempore:* **1** *strictius:* a *comput. (cf. Isid. orig. 13,2,3):* α *de certis mensuris temporis i. q. pars minima momenti – kleinster Teil eines Augenblicks (cf. F. Rühl, Chronologie des Mittelalters und der Neuzeit. 1897. p. 215):* BEDA temp. rat. 3,24 minimum . . . omnium et, quod nulla ratione dividi queat, tempus -um Graece, hoc est indivisibile sive insectibile, nominant. 3,30 mathematici in explorandis hominum genituris ad -um usque pervenire contendunt *(cf. Ambros. hex. 4,4,14).* HRABAN. comput. 11 (PL 107,677ᶜ) -us trecentesima et septuagesima sexta pars unius ostenti. ANON. astrolab. p. 371,14 si omnium artium . . . sit . . . proprium . . . initium ut verbi gratia . . . astronomicae -us. MEGINFR. (?) carm. p. 648ᴬ -us, quae individua est temporis apte. ALBERT. STAD. annal. a. 532 superest . . . cuilibet lunationi hoc, scilicet IV momenta, una uncia et una athomus. β *usu communi i. q. momentum – Augenblick:* ALDH. virg. I 28ᵗⁱⁿ. cum figura mundi in ictu et -o evanuerit. BEDA temp. rat. 3,43 calculatores . . . illud temporis spatium, quo palpebra oculi nostri moveri potest, quod in ictu pungentis transcurrit, quod secari et dividi nequit, nunc momentum, nunc punctum, nunc -um vocant. NOTKER. BALB. martyr. V. id. Iun. p. 1102ᴬ in ipsius momenti -o . . . homini subventum est. HERM. AUGIENS. vit. 512 ad terminum certae necis horis, minutis, athomis . . . currimus. *al.* **2** *latius i. q. brevis aetas vitae mundanae – kurze Spanne des Erdenlebens:* HERM. AUGIENS. vit. 536 in athomo qui ludere affectat. 1181 lugere nunc in athomo, laetari et omni in saeculo. 1385. **C** *de metro i. q. brevitas – Kürze:* BEDA temp. rat. 3,29 cum . . . unum *tempus* brevi *syllabae* tribuant, ultra quid dividant non habentibus, hanc -um nuncupari complacuit.

II *adi.: indivisibilis – unteilbar:* ALBERT. M. phys. 6,2,4 p. 432ª,8 in quo . . . primo mutatum est illud, necesse est esse indivisibile, quod Graeci -um (*p. 235ᵇ,33* ἄτομον) vocant. gener. 1,5,14 p. 401ª,26 Leucippus dicit, quod unumquodque corporum -orum (*p. 325ᵇ,28* ἀδιαιρέτων) terminatur infinitis figuris (metaph. 1,3,15 p. 58ª,31 [p. 45,36 G.] substantia . . . corporis elementatur ex -is corporibus). metaph. 12,2,7 p. 717ᵇ,23 (p. 569,7 G.) non . . . contingit numerum dicere esse -os (-a, athomas *var. l.*) dimensiones (*p. 1083ᵇ,13* ἄτομα μεγέθη).

atonia, -ae *f.* (ἀτονία) *script.:* ath-: *l. 52.55sqq.* -omi-: *l. 57. form. acc. sg.* -an: *l. 53.*

debilitas – Schwäche (*cf.* ALPHITA I p. 318,10 ath-a, id est debilitas): AURELIUS 5 p. 498,25 *morbum oculorum* -an *(cod., -am ed.)* appellant Graeci. AESCULAPIUS 21 p. 29,22 (add. cod. Augiens. 120) curentur, ut superius de ath-a scripsimus. 41 p. 68,40 ⌊-am⌋ (⌊ ⌋ ath-a vessice, hoc est debilitatem sic *cod. Augiens. 120*, athomiae GLOSS. med. p. 11,15) agnoscimus ex mictu difficili. *v. et* *anathymia *p. 621,51. Baader*

atque *particula. script.:* ad-: *occurrit in schedulis nostris usque ad s. VIII.ᵉˣ. praecipue in chartis; postea perraro invenitur (e. g.* DIPL. Otton. I. 13. HROTSV. Theoph. 313. gest. 1147. *v. et p. 1129,2).* acque: DIPL. Otton. II. 117 *(bis; cod. s. XIII.).* actque: DIPL. Ludow. Germ. 59. aque: CHART. Sangall. A 50. DIPL. Conr. I. 14 (*ibid. bis* atque). autque: FORM. Marculfi 1,2 p. 42,25 *cod. A 2.* acve: TRAD. Frising. 394 p. 335,6. 399ª p. 340,21. adquae: DIPL. Merov. I 73 p. 64,51. *?* atti: *p. 1129,2. postponitur in poesi saepe (e. g. p. 1129,20sq.41sq.), in prosa: p. 1129,48.1130,36sq.; adde* HUGEB. Wynneb. 13 p. 116,37. *usurpatur promiscue ante vocales et consonantes.*

I *vi copulativa i. q. et – und:* **A** *conecteuntur bina membra:* **1** *vocabula (saepe in iuncturis sollemnibus):*

a *gener.:* LEX Sal. Merov. prol. placuit . . . -e convenit (CHART. Rhen. inf. I 46 adque. TRAD. Frising. 1072 atti. *al.*). FORM. Andec. 1ᵇ rogo adque supplico. 1ᶜ dileco adque transfundo (TRAD. Frising. 1 p. 27,20 trado -e transfundo. *al. cf.* CHART. Sangall. A 9 dare adque donare). CHRON. Fred. 3,12 p. 98,5 insulae . . . capte adque subversi sunt. DIPL. Merov. I 47 concessum adque indultum. TRAD. Frising. 19 p. 47,42 firma -e stabilis traditio permaneat. WILLIB. Bonif. 2 p. 9,1 cum consensu -e consilio (DIPL. Ludow. Germ. 2 p. 2,41 permissu -e consensu. *al.*). 8 p. 51,22 pontificis -e martyris *(cf.* CHART. Sangall. A 67 episcopus -e abbas. DIPL. Ludow. Germ. 6 p. 7,30 diaconus -e cappellanus. *al.).* ARBEO Emm. 37 praesenti -e absenti (THIETM. chron. 2,45 presentibus -e futuris). FORM. Senon. I 44 inclito -e precellentissimo domno *(cf.* HRABAN. epist. 8ᵗᵗᵗ· reverentissimo -e sanctissimo patri. EINH. Karol. 31 Karoli magni -e orthodoxi imperatoris. *al.).* WETT. Gall. 7 heiulatus -e ululatus. WALAHFR. carm. 3,5 Pigmei . . . simul -e gigantis (WALTHARIUS 172. *al. cf.* POETA Saxo 4,325 magnus paritur rex -e propheta). 37,3 obscurus licet ingenio natalibus -e. HRABAN. carm. 4,1,35 factor iudex -e. epist. 34 p. 468,16 Hieronimi -e Gregorii, Ambrosii quoque et Augustini. DIPL. Ludow. Germ. 13 p. 16,12 decernimus -e iubemus. WALTHARIUS 1415 tepide -e enerviter egit. WIDUK. gest. 1,9 p. 11,2 pro pace -e concordia. WIPO gest. prol. p. 7,22 re -e spe. *persaepe.* b *spec.:* α *conectuntur eadem vel similia pron. vel adv.:* LEX Alam. 5,1 (rec. B) iterum -e iterum. WILLIB. Bonif. 7 p. 37,22 haec -e alia. LIUTG. Greg. 2 p. 69,16 unus -e idem. EINH. Karol. 7 p. 10,23 huc -e illuc. HRABAN. epist. 45 p. 500,1 etiam -e etiam. CAND. FULD. Eigil. II 15,28 hinc -e hinc. HROTSV. prim. 277 magis -e magis. *al.* β *conectuntur numer.:* WALAHFR. Wett. 184 sexto quater -e . . . octingentesimo . . . anno. WALAHFR. (?) carm. 50,1,14 bis quater -e semel. WANDALB. hor. 6 decem . . . -e novenos. WIPO gest. 40 p. 61,6 millesimo nono -e trigesimo. *al.* γ *(et) . . . et – (sowohl) . . . als auch:* WALAHFR. carm. 18,17 et me -e alios. HRABAN. epist. 55 utrique, et prelati -e subditi. THIETM. chron. 2,3 urbem . . . et acquisivit -e construxit. CHART. Gosl. II 100 ut . . .obligatio -e sit evidens -e nota. 2 *enuntiata plena:* a *gener.:* WALAHFR. Blaithm. 152 aurum quo sit humi positum, tectum quibus -e latebris. HRABAN. carm. 15,4 pete . . . tecta . . ., fer sanctam pacem praesulis -e domo. epist. 17ᵃ p. 421,8 in agone consistitis -e ideo necesse est *eqs.* (CAND. FULD. Eigil. I 19. *al. cf.* THANGM. Bernw. 18 p. 767,5 -e sic). WALTH. SPIR. Christoph. I 11 ceperunt sibi communicare -e ubi vir . . . copiam dabat, . . . dicebant *eqs.* (II 1,93. *ibid. al. cf.* II 2,197 -e ut). DIPL. Otton. III. 7ᵃ p. 403,45 preceptum . . . signare iussimus magnificentiae nostrae propria -e (*inde* 8 propriaque) manu ...corroboravimus. *persaepe.* b *spec.:* α *in conexu negat.:* WALAHFR. carm. 18,23 non talem te, care, habui minus -e benignum expertus non sum. CAND. FULD. Eigil. II 10,47 qui cupit -e nequit. WALTH. SPIR. Christoph. II 5,109 ne . . . perfruar . . . -e . . . ducam. *al.* β *abund.:* HUGEB. Willib. 5 p. 103,4 cumque . . . ad Romam venerunt, -e *(eras. 3)* . . . postulaverunt. HRABAN. carm. 14,10 haec tu ne feceris ipse sermoque sit sophiae conditus -e sale. 68,4 qui . . . gaudia mundi spernens pauperiem elegit -e sibi (*cf.* PASS. Quir. Teg. 16). DIPL. Otton. III. 277 p. 697,30 ostendit . . . precepta . . . -e suppliciter postulans, quatinus *eqs.* (*cf.* CARM. Cantabr. 13,1ᵇ,3). *al.* γ *et ubi – und als:* WALAHFR. Wett. 82 anno . . . decimo Hludowici caesaris -e (gloss. O: scil. 'ut') bis cessere novem . . . anni. B *conectuntur plura membra (sive vocabula sive enuntiata) pluribus particulis:* 1 *gener.:* LEX Baiuv. 2,8ᵃ aut . . . aut . . . seu . . . et . . . vel . . . -e. 21,6 et . . . -e insuper (WILLIB. Bonif. 8 p. 44,15 et . . . -e. WALAHFR. carm. 29,10 et . . . et . . . -e. WIPO gest. 2 p. 19,3 et . . . -e . . . et). WILLIB. Bonif. praef. p. 3,19 -que . . . et . . . -e (WALTHARIUS 1444 -e . . . et . . . -que). HUGEB. Willib. 6 p. 106,17 -e . . . -que (CAND. FULD. Eigil. II 17,9 -que . . . -e etiam. ANNAL. Xant. a. 834 -que . . . -e . . . -que). WALAHFR. carm. 71,15 -e . . . quoque. HRABAN. carm. 13,11 seu . . . -e (WIPO gest. 39 p. 59,26 -e . . . seu . . . sive). epist. 3 p. 385,21 ac . . . -e (RIMB. Anscar. 13 p. 35,27 et . . . ac . . . -e. POETA Saxo 1,203 -e . . . ac . . . et). EINH. Karol. 4 -e . . . vel etiam. DIPL. Ludow. Germ. 39 nec non et . . . -e. *persaepe.* 2 *spec.:* α *conectuntur membra artius cohaerentia:* LEX Baiuv. 8,7 in Deo et in duce -e iudicibus. ARBEO Corb. 10 p. 198,23 tam factis quam locutionibus -e cogitationibus. WIDUK. gest. 1,11 p. 18,21 leonis -e draconis et desuper aquilae volantis. *al.* β *conectuntur eadem pron.:* HRABAN. carm. 37,72 alios . . . et . . . alios -e alios. γ *conectuntur numer.:* WALAHFR. Wett. 305 septena -e decem centumque. δ *in conexu negat.:* FORM. Senon. II add. 5 p. 226,25 nolite, domne, -e prudentis vestras non confrangat mentis et non derelinquere serventes. C *adnectitur ultimum membrum (sive vocabulum sive enuntiatum) per* -e: LEX Baiuv. 12,10 contra meridiem, orientem -e occidentem. FORM. Sal. Lind. 5 p. 270,26 hoc . . . habeat, teneat adque possedeat. CHART. Ital. Ficker 3 p. 4,23 Petrus . . ., Fiducia . . . -e et Dondo. HRABAN. carm. 11,56 o pater . . ., nate Dei, spiritus -e Dei. AGIUS epic. Hath. 162 spiritus . . . perpes, caelestis, vividus -e levis. *persaepe. in conexu negat.:* WALTH. SPIR. Christoph. I prol. p. 66,6 reseces . . ., suppleas . . ., invertas . . ., surrideas -e . . . pollicem diemque non subtraas.

II *vi disiunctiva i. q. vel – oder:* LEX Sal. Merov. 119,3 si quis pedicam cum feramen . . . invenerit . . . -e (ad quem *cod.*) venationem in bargo involaverit aut de mansionem furaverit. POETA Saxo 5,189 decies centenis milibus -e amplius. WALTHARIUS 997 trahunt restim simul -e vicissim.

III *vi comparativa i. q. quam – als:* ALDH. ad Acirc. 140 p. 201,3 hypodiastoli ponitur infra ‚contrarie -e‚ (‚ contrarietate *codd.*) hyfen. EINH. Karol. 14 Frisiam quoque -e Saxoniam haud aliter -e suas provincias aestimabat (Marc. et Petr. I 1,4 p. 241,34). *post compar.:* LIUTPR. antap. 1,11 p. 11,28 emori ei tunc -e vivere satius esset. 5,6 p. 133,3.

IV *vi auctiva i. q. praeterea – außerdem:* DIPL. Karoli III. 183 p. 306,36 preceptum . . ., in quo continebatur . . .; legebatur -e in eodem precepto *eqs.* DIPL. Otton. II. 250ᵃ p. 284,32 confirmamus . . .; concedimus -e *eqs.*

V *vi causali i. q. nam – nämlich:* THIETM. chron. 6 prol. 29 urbs Wormacensis gaudet . . . libertate sua, cuius manebat in umbra hactenus, -e ducum fuerat sub lege suorum.

VI *vi exclamativa i. q. utinam – o daß doch:* HEIRIC. Germ. I 5 praef. 31 -e o (gloss.: o utinam) dulcicanum rapereris in alitem. OTTO FRISING. gest. 2,25 p. 130,30 -e o utinam (2,30 p. 137,3).

atqui *particula.* 1 *attamen – aber doch:* WALAHFR. carm. 18,23 est . . . gemendum, quod . . . solus in accepto recubes non prodigus auro . . .; -i in pauperie . . . non talem te, care, habui. 2 *enim – nämlich:* ARNOLD. RATISB. Emm. 1,17 p. 554ᵃ,23 quod in se satis est expertus . . . episcopus; is -i cum . . . decrevisset *eqs.* 3 *in primordio narrationis i. q. autem – nun:* ARNOLD. RATISB. Emm. 2,21 p. 563ᵇ,11 dicam . . . hoc . . .: quodam -i tempore *eqs.* 2,31 p. 566ᵃ,17 post obitum -i beati Wolfgangi *eqs.* *Prinz*

?***atracio**, -onis *f.* (*orig. inc., nisi subest* ἀνθράκιον) *genus apostematis – Geschwürart:* AURORA consurg. 22 p. 243,4 impetigines, -es, scabies . . . sanantur.

atractylis *(f.)* (ἀτρακτυλλίς, -υλίς) *phonos – wolliger Saflor (Carthamus lanatus L., cf. André, Lex. bot. p. 46):* ALBERT. M. animal. 8,177 herbae . . ., a quibus accipiunt apes plus mellis . . ., sunt erraticolis (*p.* 627ᵃ,8 ἀτρακτυλλίς) *eqs.*

atrafaria, -xis *v.* atraphaxis. **atraho** *sim. v.* attraho.

***atramen**, -inis *n.* *excrementum atrum – schwarze Ausscheidung:* HEIRIC. Germ. I 3,259 *(in imag.)* Pelagius . . . livida Tartarei aspirans -a fellis talibus infecit mortalia corda venenis.

atramentalis (attr-), -e. *qui atramento inscribi potest – mit Tinte beschreibbar, Schreib-:* CHART. Mog. A 219 p. 135,4 (a. 976) ipsum *(puerum)* att-i tabula . . . ferire.

atramentarium, -i *n.* adt-: *l.71.* attr-: *l.71.p.1131,1.15.*

1 *vas, quo atramentum conservatur – Tintenfaß:* a *gener.* (*cf.* GLOSS. I 643,43 St.-S. -um [adt- *e*, attr- *h.n*] tinchtihorn *a*, scriptŏch *p* [*spectat ad Vulg. Ezech. 9,2*]. IV 37,47 -um

[Baader]

[attr- *p*] plashorn vel tinctahorn. 245,33 -um blachorn): ANGILB. eccl. Cent. 3 p. 177,19 -um optimum argenteum auro paratum. EPIST. var. I 12 manum ad -um mittere. BENZO ad Heinr. 6,1 sumpsi pennam vel -um. *alleg.:* ALBERT. M. summ. creat. I 4,58,7 p. 620^{a},9 -um . . . significat scripturam bonorum in libro vitae. **b** *iur. in Italia de symbolo traditionis chartarum (cf. Bresslau, Urkundenlehre. ^{2}II. p. 83 sqq.):* CHART. select. Schubart 39 p. 36,17 (dipl. Ludow. II.) pergamena cum -o de terra elevans Ariperto notario . . . tradidi et scribere rogavi (*sim.* CHART. Ital. Ficker 34 p. 49,22. CONST. I 444 p. 655,24). LEG. Lang. p. 595^{b},4 super cartam mitte cultellum, festucam . . . et ramum arboris et -um ([atramentum *B*]. *cf.* p. 595^{a},20. 596^{a},28). **2** *?species scripturae – ? Schriftart:* ANNAL. Altah. a. 800 *legati* attulere . . . duas tabulas duobus att-is scriptas.

atramentarius, -i *m. scriptor – Schreiber:* CHART. Stab. 90 p. 198,32 (epist. papae a. 996) scriptum per manum Iohannis notarii regionarii, -i sanctae Romanę ecclesiae.

***atramentosus**, -a, -um. *materiam denigrantem continens – schwärzehaltig:* ALBERT. M. miner. 4,1,8 p. 94^{b},5 terrestris substantia eius *(ferri)* sulphuris est -a.

atramentum, -i *n. script.:* adt-: *l.* 49. attr-: *p. 1132,2. 6.8sq.21sq.26.* atro-: *l.* 32. auram-: *p. 1132,24.*

I *strictius i. q. materia denigrans – Schwärze:* **A** *pigmentum nigrum – schwarze Farbe:* **1** *gener.:* HERACLIUS II 53 -i . . . compositio sic erit observanda, quae . . . ad usum picturae necessaria videtur. **2** a *per compar.:* ALDH. virg. I 44 p. 296,21 *omnia* ut caccabatum furvae fuliginis -um exhorruit. RHYTHM. 39,36,3 Ethiopum cutis dira -o similis. REIN. LEOD. fulm. (MGScript. XX p. 614,8) pixidem . . . -i instar fuliginatam. **b** *in imag.:* ALDH. virg. I 10 p. 238,24 se . . . nullo saecularis scoriae -o (atro- *var. l.*) foedatos fuisse. **3** *spec.* -um sutori(ci)um *i. q. chalcanthum – Schusterschwärze, (eisenhaltiges) Kupfervitriol:* a *pharm.:* RECEPT. Donauesch. 51 -i sutorii (sutoricii *cod.*) drachmas XX. RECEPT. Bamb. 36 -i sutoricii[s]. DYASC. p. 39^{a} -um sutorium (*Diosc. gr. 5,101* μελαντερία, *Diosc. lat. 5 p. 221,4* melanteria) et foditur in metallis . . .; vires autem habet acriter . . . stringentes *eqs.* **b** *techn.:* DYASC. p. 39^{b} -um scriptorium (*Diosc. gr. 5,162* μέλαν, *Diosc. lat. 5 p. 243,1* de -o) ex tedarum lignis fit . . .; accipiunt . . . -i sutorii ʒ I. *v. et p. 1132,24.* **B** *encaustum (librarium) – (schwarze) Tinte:* **1** *techn.:* MAPPAE CLAVIC. 37 cum fuerit -i scriptorii *(inde* THEOPH. sched. 1,37$^{in.}$ fecerit -i scriptoris) pinguedinem, scribe ex eo *(auro)* opus. 190 adde huic compositioni *(sc. encausto viridi)* . . . -um. HERACLIUS II 48 accipe -um cum vino distemperatum. RECEPT. Vindob. (Arch. 10 p. 529,8) ad faciendum bonum -um: vitrioli quarta *eqs. al. v. et l. 39.* **2** *in scriptura* (*cf.* GLOSS. I 632,58 St.-S. -o [adt- *e*] tinctun [*a*], attarminza [*h*]. III 277,20 incaustum -um díncta. 546,14 -um atermint [*a*], atrament scriptorum [*b*]. 660,26 -um râm. IV 245,34 -um blac): a *gener.:* ALCUIN. epist. 126 p. 185,10 apices . . . -o formati. HRABAN. epist. 5 p. 390,8 priorem *(ordinem capitulorum)* -o, alterum minio conscribens (*cf.* CHRON. reg. p. 2,29). CARM. Scot. I 1,6 Dubthach hos versus transcripsit . . . tribus instrumentis: penna, membrano, -o. THIETM. chron. 6,47 p. 332,25 numerum . . . -o signatum. EPIST. Reinh. 47$^{med.}$ pelles dealbatas att-oque scriptoris insignitas. *al.* **b** *in iuncturis:* LAMB. TUIT. Herib. 1,7 p. 745,12 rem carta, -o roborans ([*cf. Vulg. II Ioh. 12*]. WIBALD. epist. 425$^{in.}$ cartae et att-o committere). CHART. Heinr. Leon. 19 p. 27,37 calamo et -o concambium . . . commendare notitie ([*cf. Vulg. III Ioh. 13*]. CHART. Burgenl. 90). CHART. march. Misn. III 405 per candorem pellis et per -i nigredinem earum *(causarum)* perpetuari noticiam.

II *latius:* **A** *compositio e metallo (praecipue e cupro vel ferro) confecta – Metallsulfat (besonders Kupfer- oder Eisensulfat), Vitriol (cf.* GLOSS. III 492,17 St.-S. -um atterminze. *v. et l. 50):* **1** *de natura et speciebus:* ANON. secret. p. 20,25 -a sunt -um nigrum, sceb *(i. alumen)*, calcantum, calcadis (*i.* χαλκῖτις), calcatar (*i.* χαλκητάριον), surim ([*i.* σῶρυ]. *cf.* Ps. GERH. CREM. sal. I 1. ALBERT. M. miner. 5,1,3 p. 99^{b},23sqq.). p. 40,15 ista -a praeceperunt philosophi et . . . sunt meliora illis, quae fiunt de metallis. IOH. sacerd. 158 att-um, att-um ustum, att-um viride, att-um Scitticum. Ps. GERH. CREM. sal. II 72 aloacaph *(i. sal Ammoniacus)* facit -um penetrativum. ALPHITA I p. 281,16 calcantum, dragantum, vitriolum, -um nobilius idem. II p. 17,1.4 att-um . . . quedam terra est in Gallia, cuius due sunt species secundum quosdam, videlicet vilior species est att-um et nobilior species est vitriolum. p. 17, 8 quando att-um per se ponitur, pro viliori intelligitur. ALBERT. M. miner. 5,1,3 p. 99^{b},15 natura . . . -i secundum suum genus est, quod est substantia homiomera mineralis. p. 99^{b},34 viride *-um* . . ., quod a quibusdam vitreolum vocatur et ad quoddam incausti genus ponitur, fortius est coagulatum quam citrinum. p. 99^{b},39 efficacius . . . in fusco genere -i (*i.* μίσυ) est, quod splendorem quemdam auri praetendit. *saepe.* **2** *de usu:* **a** *pharm.:* ANTIDOT. Glasg. p. 128,13 -um Gallicasi *(sic)*, alumen cisum . . . –III. ROGER. SALERN. chirurg. 1, 817^{29} r(ecipe) . . . -um, tartarum ana. TROTULA 43 p. 23,45 recipe . . . hermodactylos, -um, id est terram Campaniae . . . aequaliter. GLOSS. Roger. III 256^{2} ad maculas fiat pulvis: r(ecipe) . . . att-i tosti ʒ I. WALTH. AGIL. med. 37 p. 140,10 dragantum, vitreolum, att-um. ALBERT. M. animal. 22,77 -i adusti. *al.* **b** *techn.:* MAPPAE CLAVIC. 11 auripigmenti, quod de Scithico -o fit. 14 -i Scithici (auramenti[s] sotorichi [*corr. ex* tiorichi] COMPOS. Matr. 8,1) ʒ I. THEOPH. sched. 3,73$^{med.}$ colorabis cum -o (attr- *var. l.*) usque ad ruborem combusto. HERACLIUS II 16 quomodo deauratur auricalcum: de -o tres partes . . . accipies *eqs.* ANON. secret. p. 61,6 -i Aegyptii. p. 62,27 accipe de -o citrino assato. IOH. sacerd. 123 -i Romani. Ps. AVIC. epist. 4 sunt aquae -orum et fiunt tingentes in citrinum. GEBER. investig. 4 p. 482 -um nigrum. *saepe. v. et l. 12.* **B** *liquor ad scribendum aptus – Schreibflüssigkeit:* MAPPAE CLAVIC. 34 *(de auro soluto)* scribe in -o et dente splendifica. **C** *atramentarium – Tintenfaß:* GLOSS. III 350,21 St.-S. att-um dentenhorn. *v. et p. 1131,12sq.*

atrapassa (adramasca) *subst. (orig. inc., nisi ex* acte *et* passa *corruptum) sambucus – Holunder (Sambucus nigra L.):* **1** *gener.:* GLOSS. III 524,24 St.-S. -a holunder benzoue. **2** *de partibus fruticis:* **a** *radix sambuci – Holunderwurzel:* GLOSS. III 547,52 St.-S. -a holunderwrz *(c)*, holunderblumen *(a).* **b** *flos sambuci – Holunderblüte:* GLOSS. III 535,8 St.-S. adramasca holundern blumen. *v. et l. 40. cf. ThLL. s. v.* astra passa.

atraphaxis (-afa-, -afra-, -aris), -ios *(f.)* (ἀτράφαξυς) *chrysolachanum – Gartenmelde (Atriplex hortense L., cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. I. p. 512sqq.):* PAUL. AEGIN. cur. 214 p. 155,22 seminis . . . -faxios (*3,50,2* ἀτραφάξυος). 249 p. 190,21 olera . . . pepon et -faxis (-fraxis *var. l.*). GLOSS. III 524,7 St.-S. atriplex exato crisele -faris melde. *v. et* atriplex.

atratus, -a, -um. *tristis – traurig:* ABBO SANGERM. bell. 3,76 hostis ne sis -us (gloss.: lugubris) in aslum. 3,100 animę corpus vita conponit -um (gloss.: lugubre). *Baader*

atreton (-rit-) *n.* (ἄτρητον) *medic. i. q. interclusio – Verschluß:* ARS med. 7 p. 430,12 -on dicitur circa orificium matricis nonnumquam degens et est interclusio earundem partium (*cf.* p. 429,32 atriton).

***?Atriatis** *adi.* (*orig. inc., nisi cohaeret c.* Atriates *vel* ἀργυρῖτις) *speciem lapidis significans, fort. i. q. argenteus – eine Steinart bezeichnend, viell. Silber-:* COMPOS. Luc. X 23 lapis -is (*ed.*, aerietis *cod.*; argiritis *ci. J. Svennung, Compos. Luc. 1941. p. 84;* atriathis MAPPAE CLAVIC. 215), quem vocantur leucon pandium.

***atricus** (attr-, -itus), -i *m. (? f.* -a: *p. 1133,2) (orig. inc.) medic. i. q. fistula vel verruca in orificio intestini recti sita – Geschwür oder Warze am Mastdarmausgang:* CONSTANT. AFRIC. theor. 9,32 p. 48a^{r} passiones natium . . . sunt . . . emorroys, scilicet morum, -i, fissura . . .; -i sunt vulnera occulta in extremitate intestini nascentia. BERNH. PROV. comm. 12,3 p. 326,40 barbe porrorum trita . . . valent ad -os, ficus et condilomata *eqs.* ROGER. SALERN. chirurg. 3,720 aliquando fiunt *haemorrhoides* . . . -i (attriti GLOSS. Roger. IA 3,20 p. 691,8)

[Sroder]

vel ficus. Ioh. Iamat. chirurg. 7,19 inflationes -i dicte. *ibid.:* attrice sunt quasi canne *eqs.* Gloss. Roger. I A 3,20 p. 693,45 de attricis, qui proprie dicuntur quedam caro superflua pendens ante et retro. *al.*

***atrinia**, -ae *f.* (*ab* ater ? *cf. ital. dial.* atrigna, trigna *sim.; v. et André, Lex. bot. s. v.* atrinia) *prunus silvestris – Schlehendorn* (*Prunus spinosa L., cf. André, op. cit. s. v.* prunus): Compos. Luc. H 22 gumma ex -a *nascitur*. Mappae Clavic. 277 gumma de -a.

atriolum, -i *n.* **1** *(parvum) vestibulum, (parvum) propatulum – (kleiner) Vorplatz, (kleiner) Vorhof:* Walahfr. hort. 32 -um (gloss.: erbelarrili), quod pro foribus mihi parva patenti area vestibulo solis convertit ad ortum. Hrotsv. Gong. 170 -i limina florigeri. *al.* Vita Lamb. Traiect. 20 add. C (MGMer. VI p. 373,17) domus . . . et -um, quo erat circumsepta. Carm. de Iuda 2,258 (ed. P. Lehmann, Erforsch. d. Mittelalt. II. p. 271) Petrus in -o (atrio *Vulg. Matth. 26,69. al.*) residit foris. **2** *cella – Kammer:* Lamb. Ard. hist. 24 *(in imag.)* in -o pectoris.

atriplex, -icis *m. vel f.* (*cf.* ἀτράφαξυς) *script. et form.:* attr-: *l. 30sqq.38.* arti-: Gloss. med. p. 11,3. asti-: *l. 28.* adr-: *l. 28.37.* adripia: *l. 27.*

1 *chrysolochanum – Gartenmelde (Atriplex hortense L., cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. I. p. 512sqq.):* Paul. Aegin. cur. 255 p. 205,6 adiuvat . . . agrestis -x (*3,78,1*[β] ἀτράφαξυς) aut domestica. Capit. reg. Franc. 32,70 volumus, quod in horto omnes herbas habeant . . ., adripias, blidas *eqs.* Gloss. IV 367,21 St.-S. de catone, astiplice, melda. 368,31 adriplices purcellum. Odo Magd. herb. 948 infrigidare gradu primo, humectare secundo attriplicem dicunt *eqs.* Hildeg. phys. 1,104 melda (attriplex *ed. pr.*) . . . frigida est . . . et comesta bonam digestionem facit. Alphita I p. 278,42 -x (attriplex agrestis Alphita II p. 16,21), crisolocanna, beta idem *eqs.* Albert. M. veget. 9,364 humiditas sua *(sc. lactucae)* est quasi media inter caules et -es. 7,148 -x mense aprili seri . . . desiderat . . .; ferro dicitur -x semper amputandus. *al. v. et l. 42. fort. add.:* Recept. Sangall. II 60 adriplici semen tritum . . . bibat. Gloss. III 51,58 St.-S. attriplex melta. **2** *atriplex silvestris – Wilde Melde, Weißer Gänsefuß (Atriplex patulum L., Chenopodium album L. vel sim., cf. Marzell, op. cit. I. p. 932sqq.):* Alphita I p. 280,6 beta, -x agrestis (-x agrestis vel domestica Alphita II p. 22,6) idem. *v. et l. 25.32.*

***atritea** *subst.* (*orig. inc., nisi corruptum ex* althaea) *althaea – Eibisch (Althaea officinalis L.):* Gloss. III 592[1] St.-S. ibiscum vel -a vel malva silvastica ibisca.

***atriton** *v.* *atreton.

atrium, -i *n. (m.: l. 48; f.: l. 49sq.) script.* ha-: *p. 1134, 24. form.: sing.: nom.:* -us: *l. 55.* -ter: *l. 55. gen.* -ri: *p. 1134,71. abl.* -a: *p. 1134,25. adde* Ursin. Leod. 31 (MGMer. V p. 355,2). *plur.: nom.* -ae: *l. 66. p. 1134, 12.14. abl.* -ris: Ekkeh. IV. bened. I 29,19. *metr.: fere* ātr-; ătr-: *p. 1134,60.*

I *strictius de aedificiis vel areis ad aedificia adiacentibus i. q. vestibulum, aula, propatulum – Vorplatz, Vorhalle, Vorhof (cf.* Gloss. III 2,1 St.-S. atrius opasa. IV 3,21 ater forzih. Rup. Tuit. inc. 11 p. 343[B] -um . . . dictum amplissimae domus primus ingressus. *in nom. propr.:* Chart. Rhen. med. II 173 p. 215,36 [a. 1198] Henricus de A-o in Confluentia. Chart. civ. Erf. 96 Reinhardus de A-o. *al.): A proprie:* **1** *de locis sacris (de re cf. H. Otte, Handb. d. kirchl. Kunstarchäologie. I. 1883. p. 82sqq.):* **a** *gener.:* **α** *usu christ.:* Vita Leod. 2 (MGMer. V p. 285,10) -i constructio nova. Vita Sigir. 29 (MGMer. IV p. 623,3) in beati martiris -o Saturnini, ubi pauperes ad petendam stipem sedere consueverant. Ursin. Leod. 31 (MGMer. V p. 355,8) ut vix ecclesiae seu -a (-ae *sim. var. l.*) capere potuissent . . . populorum caterva. Walahfr. exord. 4 p. 477,39 portae trium -orum . . . ad orientem patebant. Cod. Odalb. 3 cappellam . . . cum -o. 99[a] ecclesiam cum -o ecclesiastico. Lamb. Hersf. annal. a. 1074 p. 189,18 angustus aditus patebat de templo in dormitorium, item de dormitorio in -um. Otto Frising. chron. 7,35 p. 370,28 porta in exteriori -o posita est. Leo Mars. chron. 3,26 p. 718,3 fecit et -um ante ecclesiam, quod nos Romana consuetudine paradysum vocitamus. Chart. Stir. II 22 p. 47, 16 episcopo . . . -um ecclesię benedicente. *saepe.* **β** *usu pagano:* Walth. Spir. Christoph. II 2,187 dum forte per -a templi curreret *muliercula.* Helm. chron. 84 p. 159,24 sacras quercus . . ., quas ambiebat -um et sepes accuratior lignis constructa *eqs. in nom. propr.:* Annal. Herb. a. 1147 p. 6, 51 usque ad locum . . ., qui Solis A-um *('Aja Soluk' ed. in nota)* dicitur. **b** *spec.:* **α** *de asylo, inviolabilitate (cf. Brunner, Rechtsgesch. [2]II. p. 792sqq.):* Lex Sal. Merov. 90,1 nullus latronem . . . de -o ecclesiae extrahere presumat . . .; quod si sunt ecclesiae, quibus -ae (-a *var. l.*) clausae non sint, utrasque partibus parietum terrae spatium aripennis pro -o (adrio, atriae *var. l.*) observabitur. Lex Raet. Cur. 9,34 sive in portica ecclesiae, sive per tota -a salvi esse debeant *culpabiles.* Lex Frision. 17,2 qui . . . in ecclesia aut in -o ecclesiae hominem occiderit (*cf.* Capit. reg. Franc. 193,1). Capit. reg. Franc. 39,3 si quis ad ecclesiam confugium fecerit, in -o ipsius ecclesiae pacem habeat, nec sit ei necesse ecclesiam ingredi. Berth. (?) annal. a. 1078 p. 309,10 quicumque . . . invasiones in aecclesiis . . . sive in aecclesiarum -is et cimiteriis et claustris . . . facere praesumpserint. *al.* **β** *de loco iudiciali:* Chart. Sangall. A 145 (a. 797) hactum in Etibediga publici, in hatrio sancti Martini *(item de chartarum confectione:* Chart. Sangall. A 195 in -a sancte Laurentii. Trad. Scheftl. 150[a] hęc traditio facta est ante -um Chellare. Chart. Basil. C I 359 p. 265,28 in -o sub tilea magna prope monasterium. *al.).* Ord. iud. Dei A 5[e] signet *sacerdos* locum in -o ecclesiae, ubi ignis fieri possit *(item de divino iudicio:* Ord. iud. Dei C 20[a] exspectante plebe cum fure . . . in -o ecclesiae. Berth. [?] annal. a. 1067 p. 273,35. *al.).* Conc. Karol. 34,22 ut placita publica et secularia neque in -is basilicarum neque in ipsis basilicis fiant (Capit. reg. Franc. 259,7 in exitibus et in -is ecclesiarum). Acta imp. Winkelm. I 452 p. 387, 19 statuimus . . ., ut nulli seculari iudici . . . in curia Scotorum vel in -o . . . liceat . . . iudicium exercere. *al.* **γ** *de aedificatione:* Conc. Merov. p. 196,18 in basilicam . . ., quae in -um sancti Dyonisii martyris sita est. Chron. Bened. I 12 ecclesiam in -o sancti Benedicti . . . fabricavit. Chart. ord. Teut. (Hass.) 5 domum . . . sitam in -o. Chart. Mulh. Thur. 272 p. 110,3 quod nulle . . . officine in -o ecclesie . . . construantur. *al. remissius de propatulo circa palatium episcopi sito:* Const. I 336 (a. 1191) edificia ponere infra ambitum -i, quo palatium eius *(episcopi)* cingitur *eqs.* Chart. Osn. III 269 p. 192,31 domum suam sitam in -o nostro Osnaburgensi. **δ** *de loco sepulturae i. q. coemeterium – Friedhof (cf.* Gloss. III 127,24 St.-S. -um frithof. *al.):* Thietm. chron. 1,11 ad -um defunctorum. Gesta Camer. 3,22 p. 472,44 in -o . . ., quia maior erat villulae, subterratus. Chart. Stir. I 346 p. 334,25 -um . . . eius *(ecclesiae)* poliandrum fecit *archiepiscopus.* Metell. Quir. 61,11 in -um . . . ruerunt *caballi.* Lamb. Ard. hist. 106 eiusdem capellule -um, ubi antiqui Selnessenses sepeliebantur. 136 extra -um . . . ecclesie . . . eum *(excommunicatum)* . . . collocavit. *al. expressius i. q. sepultura ecclesiastica – kirchliches Begräbnis:* Gesta Trud. cont. I 11,1 excommunicatus obierat . . . Heynricus imperator, . . . regno . . . et -o privatus erat. **2** *de locis profanis:* Transl. Germ. 4 (MGMer. VII p. 428,6) lustrato -o adque porticibus. Vita Leb. 5 canes in -o latrare incipiunt. Hrotsv. Gong. 206 -o currere purpureo. Gerh. August. Udalr. I 1 p. 386,3 in -o domus suae . . . sedens. Dipl. Heinr. III. 198[b] p. 253[b],20 salas cazas cum suis -is et ingressibus. Lamb. Hersf. annal. a. 1065 p. 94,22 -um quoddam . . . humili septum maceria. Chart. select. Keutgen 126,36 si quis concivem suum . . . infra septa domus sue vel -i sui temere invaserit. *al.* **B** **1** *in imag.:* Aldh. virg. I 39 p. 292,2 superni -a paradisi et caelestis regni vestibula *(item de regno caelesti:* Carm. Walahfr. app. 5,5,12 quibus arcta via est ductrix, ut ad -a vitae . . . quis . . . scandere possit [*cf. Vulg. Matth. 7,14*]. Carm. imag. 3[c],18 vivat ut aetherei susceptus *sceptriger* in -a regni. Ekkeh. IV. bened. I 29,15 fac -ri exsortem nimis armatum, Petre, fortem [*cf. Vulg. Luc. 11,21*]. *al.).* Vita

[Srodar]

Gang. II (MGMer. VII p. 171,12) -o pervaso (*item de inferno:* ALEX. MIN. apoc. 11 p. 228,16 ut credulos a Dei templo demeteret *diabolus* et suo -o, quod est deforis, applicaret). GOZECH. epist. 6 p. 888^{D} littoreis aquatilis aulae suae *(sc. Mosae)* -is. EPIST. Ratisb. 10 p. 321,37 ut -a securitatis . . . ingrediar. *al.* 2 *alleg.:* HRABAN. univ. 14,20 p. 390^{A} -a . . . aut sanctam ecclesiam significant aut introitum fidei.

II *latius:* **A** *de aedificiis:* **1** *aedes sacrata, ecclesia, aedificium monasteriale – Heiligtum, Kirche, Kloster(gebäude):* FORM. Dion. 2 p. 497,6 presbyter . . . visendas ex desiderio veniens apostolicas confessiones et -a. DIPL. Karoli M. 214 p. 286,34 -a vel reliquas constructiones, quae ad honorem illius loci pertinerent. MILO carm. 1,6,1,218 sacra monasterii . . . linquens -a. GESTA Bereng. 3,105 verenda prius nullo sub honore tenentur -a. CARM. Cantabr. 17,6,3 quis . . . ditavit -a sanctorum ubere bonorum? RUD. TRUD. gest. 6,16 episcopus . . . precipiens archydiacono . . ., ut eum *(Herimannum)* de caminata abbatis -oque suo eliminet. *al.* 2 *palatium – Palast:* GESTA Bereng. 3,127 regum imperio Romana petentum -a. WALTH. SPIR. Christoph. I 11 regalis -i portas. TRANSL. Dion. Ratisb. epist. p. 353^{a},39 ultra basilica sancti Iohannis . . . -um pontificis Danubium vergit. 3 *stabulum – Stall:* GONZO Geng. 22 sacerdos . . . unum *equum* domi in -o habebat. 4 *cella – Kammer:* ALCUIN. carm. 1,53 -a gazarum rumpunt regalia. *in imag.:* EPIST. Dominic. 63 p. 91, 27 in vestrorum pectorum -is. 5 *?scaena – ?Bühne (cf.* GLOSS. II 406,7 St.-S. proscenia luopa; vestibulum ante scenum vel -a spilosteti): CARM. de Karolo et Leone 105 statuunt . . . profunda theatri fundamenta, tholis includunt -a celsis. **B** *de areis:* 1 *fundus, portio terrae – Grundstück, Stück Land:* ALCUIN. epist. 211 p. 351,29 pro -o intra muros civitatis, unde fratribus sancti Petri habitatio honesta construi potuisset (*item de fundo coaedificando:* RIMB. Anscar. 28 cui . . . rex in praefato vico -um unum ad oratorium dedit fabricandum. HELM. chron. 84 p. 165,12 episcopus et comes . . . signaverunt -a edificandis ecclesiis. *de fundo coaedificato:* TRAD. Welt. 118 p. 86,14 [a. 1180] -um meum in Katichoven, super quod fundata est ęcclesia). DIPL. Otton. I. 443 p. 599,46 (spur. s. X.) XXXII mansos in eodem -o manentes. CHART. Stir. I 119 p. 135,11 tradidit . . . decimam veteris emporii, scilicet illorum -orum et camporum, quod dicitur Teutonice trata. DIPL. Heinr. II. 517 p. 665,40 (spur. s. XII./XIII.) de avena advocationis et gorveia sint illi liberi, qui manent super -a et indominicata *eqs. al.* 2 *vicus, locus curtis – Weiler, Hofstatt (cf.* GLOSS. III 352,12 St.-S. -um et curia hof): DIPL. Conr. II. 114 p. 160,1 hec sunt ea bona . . . collata: -um (atrum *B*) Trihele cum omni eius familia. TRAD. Ratisb. 771 quousque Werinher . . . illud *praedium* ad -um Husin nuncupatum iuste divertere temptavit. 3 *locus (supplicii) – (Richt-)Stätte:* CONC. Merov. p. 171,21 ut . . . nullus clericorum . . . intersit -o sauciolo. 4 *plur. i. q. regio – Gebiet:* LAMB. LEOD. Matth. I 820 per amena Moselle -a navigio . . . venit *rusticus.*

atrocitas, -atis *f. script.* attr-: *l. 63.*

1 *crudelitas – Grausamkeit, Grausigkeit:* **a** *de rebus:* ALDH. virg. I 38 p. 290,10 calamitosa famis -e. 50 p. 306,20 Dei famulas satis crudescente poenarum -e vexandas. **b** *de anim.:* ALDH. virg. I 26$^{med.}$ Parcarum grassatrix nulli parcentum -s. BEDA hist. eccl. 2,20 p. 125,12 quin universos -e ferina morti per tormenta contraderet *Caedualla.* 2 *impetus, audacia – Ungestüm, kühner Mut:* OTTO FRISING. gest. 2,33 p. 141,28 Romani . . . -em nostrorum non ferentes. RAHEW. gest. 3,44 p. 217,23 nemo . . . maiori studio maiorique -e (attr- *var. l.*) . . . desevit. CARM. Bur. B 46,8,5 quorum *(Christi militum)* felix -s constringit te, gentilitas.

***atrofion, -fum** *v.* *atroph(i)um.

***atrogongum** *vel* **-is** (artoz-, attoz- *sim.*) *subst. (arab.* turunǧa, *cf. Corominas, Dicc. etim. castell. IV. p. 509) fructus mali citreae similis – zitronenähnliche Frucht:* Ps. AVIC. anim. 5 capit. p. 113 agit de -is (atoronge *var. l., cf. J. Ruska, ArchGeschMed. 27. p. 509*). 5,28 p. 159 dicam de attozongis; semen eorum in multis locis intrat in loco aceti. 6,1 p. 179 accipe . . . seminis artotongis drachmas duas. *v. et* *turego.

***atropasta** *v.* *astropasta.

atrophia (-fia), -ae *f.* (ἀτροφία) *script.:* athr-: *l. 18.* adr-: *l. 9.* attropia: *l. 14.* -phya: *l. 18.* -chi(a): *l. 26. form.: acc. sg.:* -fian: *l. 9.18.* *? -pham: *l. 8. metr.* ātr-: *l. 12.*

1 *syntexis, cachexia – Abmagerung, Auszehrung:* AESCULAPIUS 29 p. 43,38 cum . . . virium debilitate ⌞nutrimento cessante⌟ (⌞ ⌟ *add. cod. Sangall. 751*), quod Gręci -pham (adrofiam *cod. Casin. 97,* -fian *cod. Sangall. 751*) vocant. 36 p. 56,17 habitudo (tabitudo *cod. Augiens. 120*) corporis sine cibo, quam Graeci -fiam (atrofion GLOSS. med. p. 11,18) vocaverunt. ABBO SANGERM. bell. 3,69 aporiam sed et -am (gloss.: tenuitatem corporis) patiaris. BERTH. (?) annal. a. 1075 p. 281,28. ALPHITA I p. 278,44 -a (attropia ALPHITA II p. 17,10) id est extenuatio et interpretatur sine conversione vel sine succo. *v. et l. 26.* 2 *anorexia – Appetitlosigkeit:* AESCULAPIUS 21 p. 31,36 anarexiam, hoc est fastidium, ⌞-fiam⌟ (⌞ ⌟ alii atrofian vocant *cod. Augiens. 120,* athrophya GLOSS. med. p. 8,5).

atroph(i)um (-fium, -fum), -i *n.* (*cf.* ἄτροφος) *script. et form.:* ant-: *l. 28.* -ofion: *l. 11.*

syntexis, cachexia – Abmagerung, Auszehrung: AESCULAPIUS 36 p. 55,41 multis nominibus vocatur cacexia; ⌞sunt enim et⌟ (⌞ ⌟ sic intellegis *cod. Augiens. 120*) syntetici, maraxmon et -ii (-fum *cod. Augiens. 120,* GLOSS. med. p. 14,2; -fium *cod. Casin. 97,* -chiam *cod. Vat. Lat. 4417*). p. 56,12 ex quibus apprehendis ⌞maraxmon⌟ (⌞ ⌟ eum, qui marasmon demergitur *cod. Augiens. 120*) vel -phium (-fum *cod. Augiens. 120,* antrofium *cod. Sangall. 751*). *v. et l. 11.*

***atrophius,** -i *m.* (*cf.* ἄτροφος) *qui syntexi laborat – ein an Abmagerung Leidender: l. 25; cf. l. 28.*

***atrorbus** *subst. (orig. inc.) species syzygiae – eine zusammengesetzte Versform:* ALDH. ad Acirc. 141 p. 201,10 quarum *(syzygiarum)* vocabula haec esse noscuntur: proxilius . . ., -us (atrobus P^{1}), rivatus *(v. notam ed.).*

atrox, -ocis. *script.:* attr-: *l. 70sq.* adtr-: *l. 51.* atru-: *l. 51.62.* -ot(ior): GLOSS. II 585,68 St.-S. *form. decl. II.: gen. sg.* -ci: *l. 47.53. abl. pl.* -cis: *l. 46. metr.:* ātr-: *l. 46sq.56.* ātr-: *l. 45.49.53.55.*

1 *terribilis, crudelis, saevus – schrecklich, grausam, grimmig (cf.* GLOSS. I 12,19 St.-S. -x ainstritandi. 13,19 -x ungahiurer vel crudelis. IV 230,11 -x severus grimer): **a** *de rebus:* ALDH. virg. I 41 p. 293,5 lictorum -x vexatio. HUGEB. Willib. 3 p. 92,9 pestis. Wynneb. 7 p. 112,13 contra -es Satane insidias. WALAHFR. carm. 83,7,1 -x Herebi vorago. POETA Saxo 2,73 pugna. RHYTHM. 88,14,2 in -is tenebris. CARM. de Bened. 279 sermonis -i alloquium. RUOTG. Brun. 42 quamvis nihil -ius videretur *quam mors. al.* **b** *de anim. vel animo eorum:* ALDH. virg. II 1372 qui fuit infausti Saturni filius -x, Iupiter. 1670 lupus. 2307 tortor. LIBER hist. Franc. 2 (rec. B) gens Alanorum atrucissima (adtrocissime *var. l.*) rebellaverunt. WALAHFR. Mamm. 20,4 feras, quas nostis habere cruentos -esque animos. CARM. de Bened. 250 ante tribunal -i . . . Matrocli valde nefandi. WALTHARIUS 1230 hostis. EKKEH. IV. pict. Mog. 455 Absalom furiis -x agitatus iniquis. *al. subst. masc.:* ALDH. virg. II 2234 audet -x *(sc. praeses)* sanctam . . . cellam . . . irrumpere plantis. 2 *severus – streng:* THIETM. chron. 6,56 expedicionem suam -i iussione indixit *rex.* 3 *durus – hart, mühsam:* DONIZO Mathild. 1,34 vincit cuncta labor, si permanet improbus, -x *(cf. Verg. georg. 1,146).* 4 *iur. i. q. gravis – schwerwiegend:* CONC. Merov. p. 28,11 servus reatu -iore (atrucior *L*) culpabilis.

adv. **atrociter.** 1 *terribiliter, crudeliter, saeve – schrecklich, grausam, grimmig:* WILLIB. Bonif. 8 p. 43,4 Franciam . . . praedones -r demolire conabantur. LIUTG. Greg. 2 p. 70,4 quanto rabiem luporum frequentius vidit imminere et -ius. RUOTG. Brun. 3 omnia regni sui spacia . . . dissensionibus concussa et -r vexata. ANNAL. August. I a. 1087 p. 132,48 imperator . . . quaeque adversariorum caedibus, incendiis ac rapinis attrociter devastat. VITA Serv. 18 p. 69,17 cunctis attrociter comminans *platocerus. al.* 2 *severe – streng:* THIETM. chron. 1,25 ne sic ulterius agamus, -r rogat *Deus.*

[Srodor]

3 *vehementer – heftig:* Bruno Querf. Adalb. A 28 senior -issime (vehementissime *S*) obstupuit.

atsubtus *v.* assumo.

atta (ata) *f.* (*cf.* *atto) *avia – Großmutter:* Lex Raet. Cur. 5,1,4 si mulier, materna vel paterna et ata (avia *Cod. Theod. 5,1,4*) sine divisione mortua fuerit. *v. et p. 1163,63.*

attactus (adt-), -us *m.* *contactus – Berührung:* I *proprie:* A *strictius de actione contrectandi vel intrandi:* 1 *gener.:* Walahfr. hort. 87 -u . . . graves leni dispergit *ruta* odores. Waltharius 506 -u blando me surgere commonitato. Pontif. Rhen. sup. 121 vetite arboris ad-u. Vita Serv. 12 p. 43,5 ne non dignus iudicaretur -u liminum sacrorum. Vita Berth. Garst. 52 si eius *(sancti)* -bus sanctis fuisset attrectata *manus debilis. al.* 2 *medic. (cf. p. 1148,6):* Albert. M. animal. 22,88 -us est infirmitas *equi* a tangendo dicta, quando . . . pes posterior tangit nervum pedis anterioris. B *latius:* 1 *de igne:* Amadeus Laus. hom. 8,143 (ed. J. Deshusses. 1960) ignis -u cera liquescit. 2 *de morbo i. q. contagio – Ansteckung:* Walth. Spir. Christoph. II 6,14 -u maculabit *scabies* corpus *agni.*

II *translate vel in imag. i. q. appulsus – Einwirkung:* Walahfr. carm. 25[a],6,2 lucis -u penetrata *Anna* sanctae. Vita Rimb. 5 divinae admonitionis -u (*cf.* Dipl. Otton. III. 146 divinae pietatis -u commoniti). Hrotsv. lib. 2 praef. 2,11 p. 108,24 -u vestri favoris atque petitionis harundineo more inclinata. Arno Reichersb. apol. p. 7,27 animas suo *(sc. Dei)* -u dignas *eqs.*

attacus (ata-, acta-, -act-, -achus, -ach *sim.*), -i *m.* (ἀττάκης *vel* ἄτταχος) *exempla allata pendent plus minus a Vulg. lev. 11,22.*

1 *genus apum solitariarum, apis terrestris – Art alleinlebender Bienen, Hummel (Bombus L.):* Gloss. III 48,57 St.-S. atacus (atta- *q*) humel. 673,6 -us vel tallina humbil. 685,22 actacus umbelo. *al. v. et infra l. 51.* Albert. M. animal. 8,143 tria . . . genera *apum* solitaria morantur, quorum quidam nomen commune dicunt esse atacum. 8,144 tertium . . . genus, quod atacum quidam vocant, est minimae longitudinis et maximae rotunditatis et spissitudinis. 8,145 alia genera atacorum habitant solitaria, tamen mellificant et faciunt ceram. 8,161 apem magnam, quam atacum quidam vocant. 8,195 est . . . aliud genus apum proprio carens nomine . . ., hoc potius est id, quod atacum (*p. 629[a],29* βομβύλιοι) . . . vocavimus. *ibid. al. fort. add.:* Arnold. Saxo fin. 4,6 p. 83,7 dum intromiseris in antrum formicarum atach vespercilionem coherentem. 2 *scarabaeus – Käfer:* Gloss. cod. Monac. 14018 f. 83[r] atachus vuuibil. 3 *Corvus glandarius (L.) – (Eichel-)Häher (cf. H. Suolahti, Die deutschen Vogelnamen. 1909. p. 198):* Gloss. I 348,40 St.-S. -us (attachus, atac(h)us, atticus *var. l.*) hehera *(a)*, wehir *(q)*. III 222,18 -us (attactus *ABQ*) hehera. 265,18 -us (-is *c*) hehera. 293,22 -us hera vel ut quidam hunbel. 672,45. *ibid. al. v. et* atticus.

***attaedior** (-ted-), -atus sum, -ari. 1 *taedio affici – überdrüssig werden:* Anscar. pigm. p. 64 si attediatus quis in lectione psalmorum fuerit. Honor. August. gemm. 1,103 ne populus tam prolixa declamatione -tus abscedat. Hist. Lang. cont. III 21 (MGLang. p. 208,26) operosa . . . regni administratione attediatus *Karlomannus.* 2 *sollicitari – sich beunruhigen:* Gesta Ern. duc. I p. 20,2 ad socios . . . properant, quia possent super eis attediari et gravari.

attagen (ata-, arta-, aca-, -ang-, -age *sim.*), -enis *m.* (ἀττα(γ)ήν) *metr.* ātta-: *p. 1138,2.*

1 *Tetrao bonasia (L.) – Haselhuhn (cf. H. Suolahti, Die deutschen Vogelnamen. 1909. p. 253):* Aesculapius 5 p. 10,5 carnes minores ut . . . perdicum et atagen (et tagene *codd. Casin. 97, Augiens. 120*). Gloss. III 29,19 St.-S. -ge (atagge, attange, attragges, aragge, acage *var. l.*) haselhûn pirckhenne vel haselgans *(M)*. 89,7 -ge (-agge *var. l.*) hasilhûn. 204,34 atagge hasilun. *fort. add.:* Albert. M. animal. 8,89 color eius *(sc. avis askolakos)* est sicut color acagini (*p. 617[b],25* ἀτταγῆνι). 2 *Tetrao tetrix (L.) – Birkhuhn (cf. H. Suolahti, op. cit. p. 251):* Gloss. III 55,6 St.-S. auage pirchhun. 294,57 artagge birchun. 354,61 -agge birkhun. 714,43 attrazze birchun. IV 355,3 atange pirchhun. Carm. Bur. B 133,15 sparalus, -ge (gloss.: pirchûn). *v. et p. 1137,66.* 3 *anser silvestris – Wildgans (Anser anser L., cf. H. Suolahti, op. cit. p. 415):* *p. 1137,67.* *Sroder*

1. attamen (at tamen) *particula.* *script.* adt-: *occurrit in schedulis nostris usque ad s. IX.[in].* *postponitur: l. 13.* *rhythm.* -tá-: *l. 13.*

1 *usu concessivo i. q. tamen, nihilominus – dennoch, trotzdem:* a *in enuntiatis vel membris iuxtapositis:* Aldh. ad Acirc. 100,3 nunc mea divinis complentur viscera verbis . . .; at tamen ex isdem nequeo cognoscere quicquam. Rhythm. 134,17 nec ⟨est⟩ se . . . ceteris preponere nisus ecclesiae in arce; fugiens -n coactus sumpsit sacerdotium. Wett. Gall. 1 humiliter rennuens, ad-n Christo exemplo oboediens. Waltharius 611 an deus est, ut iure mihi concedere possit vitam . . .? at tamen ausculta. Widuk. gest. 1,22 p. 33[a],2 hac igitur perfidia quid nequius? -n uno capite caeso multorum capita populorum salvantur. *saepe.* b *in apodosi:* Conc. Merov. p. 124,14 licet . . . ad-n (Aldh. virg. II 144. Chart. Turic. 226). Aldh. virg. II 705 quamlibet . . . -n. 2128 quamvis . . . -n (Agius epic. Hath. 710. *al.*). Form. Dion. 1 p. 494,23 quamquam . . . ad-n. Agius comput. 1,7 cum . . . at tamen.

2 *usu adversativo i. q. at, sed – jedoch, aber:* Liber hist. Franc. 49 rex puer mortuus est . . .; -n (adt- *var. l.*) et Nordebertus mortuus est. Wett. Gall. 8 peracto ergo scelere diu quaeruntur in solitudine; ad-n quandoque exanimes inventi lamentabiliter ad cellam sunt reducti. Poeta Saxo 5,121. Berth. (?) annal. a. 1078 p. 313,35 aecclesiae . . . violatae sunt; -n haec non inpune omnino facta sunt. Otto Frising. gest. 2,20 p. 122,26. *al.*

2. *attamen (ata-), -inis *n. (? f.* -ina: *l. 33)* (*orig. inc., nisi cohaeret c.* *tamisium) *cribrum – Sieb:* Theod. Cerv. chirurg. 3,22 p. 166[D] milii farinam tricocinabis -a *(sic? an* -e *leg.?).* Wilh. Salic. chirurg. 1,4 p. 305[B] vitri unc. VI . . . cribelletur, primo cum atamine, deinde cum pecia lini subtilis. *Prinz*

attamino, -avi, -atum, -are. *maculare, inquinare, polluere – beflecken, verunreinigen, beschmutzen:* 1 *strictius:* a *proprie:* Sigeh. Maxim. 7 ne sacrum pavimentum sanguis -et. Ioh. Mett. Ioh. 75 pro carraria . . . vini non sic -tum vellem *vas.* b *translate vel in imag.:* Vita Ger. Bron. 13 p. 663,19 huius . . . veneni *(sc. mendacii)* -tus *pontifex* pustula. Lamb. Hersf. annal. a. 1070 p. 113,28 homo nobilissimus . . . nec ulla unquam sinistri rumoris macula -tus. Hugo Flav. chron. 2 p. 491,41 canonici . . . contestantes . . ., ne -rentur communione illius *(episcopi depositi). al.* *c. sensu invectionis:* Wolfher. Godeh. I praef. p. 169,10 pro inscicia . . . a lanionibus -ari non temere formido. 2 *latius i. q. inficere – befallen:* Chron. Erf. mod. I a. 1166 p. 184,15 nebula quedam pestilens ac fetida totum pene exercitum -vit.

attat (atat, at at) *interi.* *metr.* ăt-: *l. 58.* *de voce terroris vel indignationis i. q. ah, oh – ach, oh:* Hrotsv. Cal. 7,2 atat! horribilis serpens invadit nos. Gesta Camer. 1,107 p. 446,19 quod . . . in usibus aecclesiae . . . deberet expendere, hoc nimirum, attat! . . . turpiter profligabat. Herm. Augiens. vit. 279 attat quam vereor . . ., ne *eqs.* Benzo ad Heinr. 4,1 p. 634, 33 facti sunt per totum orbem at at interiectio. Nivard. Ysengr. 4,329 ter clamat 'atat' lupus. *remissius de voce monitoria:* Herm. Augiens. vit. 92 insuper attat ille vicem vobis reddet.

attavus *sim. v.* atavus.

attaxo (adt-), -atum, -are. *appretiare, taxatione constituere – schätzen, taxieren:* Chart. Sangall. A 10 p. 12,9 (a. 744) accipimus ab hac ecclesiam . . . precium ad-tum, hoc est auro et argento solidos LXX (64 accipio a vobis servum . . . ad-tum p. Form. Augiens. B 39).

attegia (act-, -gu-), -ae *f.* *tugurium – Hütte:* Greg. Cat. chron. I p. 188,16 exinde ad pratum Barosi, inde ad actegiam. II p. 97,6 domus . . . cum . . . cripta maiori et duabus -guis.

attelebus (atthalabus), -i *m.* (ἀττέλεβος) *nympha locustae – Heuschreckenlarve:* Albert. M. animal. 26,11 blucus vermis est . . .; est . . . primus partus locustae et cum *[Sroder]*

efficitur maior, vocatur atthalabus, et quando perficitur, est locusta.

attempero, -are. *accommodare – anpassen:* OLBERT. Veron. 8 modulos loquelae possum -are.

attemptatio (adt-, -cio), -onis *f.* *script.* -nt-: *l. 13.*

usu iur. i. q. conatus – Versuch: **1** *contentio – Bemühung:* CHART. Tirol. 584 (a. 1208/19) post varias -es et multos labores. CHART. Zoll. II 64 p. 29,30 huic . . . ad-cioni nostre pro ordinanda pace et concordia . . . interfuerunt *eqs.* p. 30,3 placito vero et ad-cione placiti durantibus per precedentes sex septimanas. **2** *calumnia – (unrechtmäßiges) Vorgehen:* DIPL. Merov. III B 4 p. 212,11 (spur.) decernimus alicuius attentationis molestiam non sustinere *loca.* CHART. Drubic. 16 p. 19,20 (a. 1201) iniqua -e . . . infirmare *donationem.* CHART. march. Misn. III 110 ne . . . hec gesta . . . cuiusquam malignis ad-bus irritentur. CHART. Tirol. 645 per malorum -ciones hominum. *al.*

***attemptator**, -oris *m.* *qui conatur – einer der versucht, unternimmt:* **1** *gener.:* VITA Annon. I 2,3 p. 485b,9 praesumptionis huius vanissimus -r. **2** *iur. i. q. calumniator – einer der (unrechtmäßig) vorgeht:* CHART. Basil. A I 232 p. 354,29 (a. 1174) interdicimus, ne quis . . . de rebus ecclesiasticis aliquid recipiat, quia in irritum cum -is dampno revocabimus. ACTA imp. Winkelm. I 129 ne quis temerarius -r . . . cenobium . . . audeat molestare.

attempto (adt-), -avi, -atum, -are. *script.:* adt-: *praevalet in schedulis nostris usque ad s. IX.ex.* act-: *p. 1140,3.* ote-: *l. 64.* -nt-: *l. 34. p. 1140,12.* -mt-: *l. 58.63.* *?partic. perf.* -pta: *l. 46.*

temptare – versuchen: **I** *experiri, examinare – erproben, prüfen:* **A** *c. acc.:* NOTKER. BALB. gest. 2,18 gladios . . . sibi -andos (adt- *var. l.*) iussit *rex* afferri. WALTHARIUS 1101 qui saltu baratrum sponte -arit apertum? TRANSL. Auct. 21med. cum . . . redirent *hostes,* ut alios aditus attentarent. **B** *c. interr. indir.:* WALTHARIUS 770 -bo quidem, quid sis. WALTH. SPIR. Christoph. II 6,179 -bo . . ., si *eqs.* *periclitari – auf die Probe stellen:* BERTH. (?) annal. a. 1078 p. 311,17 -andi *episcopi,* si . . . inclinari possent.

II *conari, aggredi, contendere – (zu) unternehmen (suchen), angehen, anstreben:* **A** *latius:* **1** *gener.:* **a** *c. acc.:* NOTKER. BALB. gest. 2,15 p. 79,18 non est homo . . ., qui hoc audeat -are. THANGM. Bernw. 17 p. 766,3 cum . . . nichil huiuscemodi -ret vel mente conciperet. BERTH. (?) annal. a. 1078 p. 310,27 quod cum animo libenti perceptum Saxonum principes . . . -are conarentur. CONST. II 224,10 super . . . gravaminibus, que . . . per officiales nostros . . . -pta *(sic?,* illata *var. l.)* dicebat. *al.* **b** *c. inf.:* BERTH. (?) annal. a. 1073 p. 276,14 hoc ipse . . . prohibere studiosus -vit. a. 1080 p. 324,14 Heinrico Saxoniam . . . invadere . . . -anti. OTTO FRISING. gest. 1,52 p. 74,22 episcopum . . . dampnare ad-bant. CONR. FAB. Gall. 37 p. 238,2 dux . . . verbis eum fulminare -bat obprobriosis. *al.* **c** *absol. i. q. conatum parare – einen Versuch machen:* BERTH. (?) annal. a. 1075 p. 280,8 papa regi . . . adhuc apostolica mansuetudine -ando . . . direxit litteras. a. 1077 p. 300,38 si arte seu virtute qualibet -are posset. **2** *iur. de actione illegitima:* **a** *c. acc.:* CONC. Merov. p. 186,16 quod si quis contemptor constitutionis huius hoc adtemtare presumserit (LEG. Wisig. 5,7,17 coniugium. CHART. Raitenh. 68 [a. 1209]. 77ex. contra eam *confirmationis paginam* aliquid p. -are. *al. cf.* DIPL. Heinr. II. 115 p. 142,30 ut . . . nullus . . . quicquid in eis *locis* contra voluntatem episcopi . . . -are audeat). LEG. Wisig. 12,2,15 christiano contraria cultui . . . aliquatenus adtemtare. FORM. extrav. 1,8 quod si otemtaverimus (FORM. Senon. I 51 quod qui ad-verit. *al.*). ACTA imp. Winkelm. I 130 neque iuramentum neque munitiones . . . sine regio mandato . . . licitum est civibus -are. CHART. Westph. V 408 p. 191,25 in irritum revocato, quicquid post appellationem . . . constaret contra ipsum prepositum temere -tum. CONST. II 196,24 tamquam . . . contra nos . . . aliquid -verit factiosum. *al.* **b** *c. inf.:* DIPL. Karoli III. 139 p. 224,12 ut nullius potestatis senior quicquam . . . praesumat auferre neque . . . temeraria praesumptione disponere ad-et. DIPL. Otton. II. 144 p. 162,30 preceptum . . . infringere. CHART. Turg. II 65 p. 239,23 si quis . . . hanc ordinacionem retractare act-verit. CHART. Brixin. 65 p. 71,14 ne ab aliquo -entur infirmari, que . . . pietatis studio gesta sunt et ordinata. *al.* **B** *strictius:* **1** *invadere – vorgehen (gegen):* **a** *iur. i. q. calumniari – unrechtmäßig angehen:* FORM. Bitur. 9 p. 172,38 inferat parti, cui ad-at, . . . soledos. DIPL. Heinr. IV. 411 p. 546,26 eos *(Iudaeos)* inquietare quibuslibet iniustis occasionibus aut -are. CHART. Helv. arb. 53 p. 87,5 quicumque monachus . . . contra formam prescriptam presumpserit attentare. CHART. Eichsf. 450 ut non possint *beneficia* . . . calumpnia -ari (CHART. Carinth. V 99 attentari). *remissius i. q. attrectare – antasten:* CHART. Turic. 889 (a. 1254) nihil de dictis prediis . . . erga me ex parte ipsius *(mariti mei)* fuit -tum facto vel promisso. **b** *milit. i. q. impugnare – angreifen:* OTTO FRISING. gest. 1,42 p. 61,5 Saxones . . . easdem gentes bello -turi. **2** *persuadendo adire, allicere – zu gewinnen suchen, anlocken:* BERTH. (?) annal. a. 1075 p. 280,34 papa . . . adhuc induratum suum vel semel -are proposuit. a. 1078 p. 310,21 rex . . . omnes, quoscumque et quomodocumque -are potuit, suae parti contraxit. OTTO FRISING. chron. 3,9 p. 145,3 cum . . . de adulterio eam *(Paulinam)* ad-ret *Mundus. al.* **3** *affectare, appetere – zu erreichen, zu erwerben suchen:* TRANSL. Modo. 6 p. 293,1 *(de reliquiis)* sanctum, qui petebatur, ante complures annos -tum. HELM. chron. 25 p. 47,17 libertatem armis -asse. **4** *narrando adire – darzustellen suchen:* VITA Hildulfi 4 qualis . . . fuerit *beatus vir . . .,* quia difficile explicabitur, -are veremur. **5** *visitare – aufsuchen:* CONR. FAB. Gall. 40 p. 245,2 rogatus abbas . . . a rege, ut pro peccunia sponsalicia . . . fines Austrie -ret.

***attendentia**, -ae *f.* *plur. i. q. pertinentia – Zubehör:* CHART. Turg. III 663 (a. 1277) duo predia . . . cum suis -is.

1. attendo (adt-), -tendi, -tentum, -ere. *script.:* adt-: *praevalet in schedulis nostris usque ad s. XI.ex.* act-: *p. 1141,3.* ate-: *p. 1141,44.61. 1142,23.30.* ?ade-: *l. 41.* *form.:* *praes. inf.* -ire: *l. 68.* *perf.:* adtendedit: *p. 1141,38.* adtetendidit: *p. 1141,19.*

I *proprie:* **A** *strictius i. q. advertere, porrigere – hinwenden, hinstrecken:* RHYTHM. 76,14,6 plagis cruentis pectus ad-unt *accipiter et pavo.* **B** *latius:* **1** *?dirigere – ?hinschicken:* CHRON. Fred. cont. 31 adento (adunato *var. l.*) exercito eos *(Saxones)* praevenire conpulsus est. **2** *intueri – (an)schauen:* **a** *gener.:* VITAE patr. Iur. 3,9 p. 157,32 orientalem . . . cellulae huius ad-e prospectum. *in imag.:* AGIUS vita Hath. 28 ut, quia . . . eam corporaliter videre non potestis, . . . quandam . . . eius imaginem -atis. **b** *medic.:* AURELIUS 5 p. 498,25 non palpebrantes -unt *atonia laborantes.*

II *translate:* **A** *animadvertere, observare – die Aufmerksamkeit richten (auf), achtgeben, (be)achten:* **1** *gener.:* **a** *c. acc.:* GODESC. SAXO theol. 6 p. 142,12 cuncta, quae protuli . . ., -e et appende et sponte perpende. TRAD. Frising. 809 ad-atur . . . legem dicentem, quali modo *eqs.* RIMB. Anscar. 1 p. 20,3 exhortationes. THIETM. chron. 8,29 haec *(ira caelestis)* ab humana fragilitate non -itur. THANGM. Bernw. 25 auscultate verba patris vestri et -ite. WIPO gest. prol. p. 6,15 sequentis vitae commoda. ADAM gest. 3,64 p. 210,17 somnia. STATUT. ord. Teut. p. 49,26 ut religio, experiencia . . . plus quam multitudo fratrum inter partes -atur. *saepe.* **b** *c. dat.:* WIDUK. gest. 1,21 Saxones . . . simulationibus non ad-bant. THANGM. Bernw. 48 vaniloquio. EPIST. Meginh. 25 p. 222,24 illi . . . sermonibus meis omnino non -erunt. *al.* **c** *c.* ad: ANTIDOT. Augiens. p. 58,52 ad-ens non solum ad passionem, sed et ad patientis virtutem. **d** *c. acc. c. inf.:* BERTH. (?) annal. a. 1077 p. 296,28 non . . . -erant Constantinum . . . excommunicatum fuisse. **e** *c. interr. indir. vel c. enunt. relat.:* PIRMIN. scar. 22 p. 55,1 quo die in via exeatur, -ire (ad-ere *AC*). GODESC. SAXO theol. 9 p. 208,3 diligenter -e, quod dicere volo. THIETM. chron. 3,11 quanta sollicitudine idem . . . invigilaret gregibus, lector, -e. ADAM gest. 3,23. FRID. II. IMP. art. ven. 4 p. 72,22 -to, quod dictum est. *al.* **f** *pendent* ut, ne: BEDA hist. eccl. 4,1 p. 203,1 ut . . .

[Sroder]

diligenter ad-ret, ne *eqs.* ARBEO Emm. 11 ad-e, . . . ut ne cui . . . dixeris. CONSUET. Trev. 40 ut hec omnia cum luce fiant, sollicite act-antur (ad-atur CONSUET. Eins. 24 p. 93,15). STATUT. ord. Teut. p. 36,28. *al.* **g** quod: GODESC. SAXO gramm. 2 p. 456,17 ad-endum est, quod *eqs.* BERTH. (?) annal. a. 1076 p. 284,24 cautissime. *al.* **h** *absol.:* ALDH. epist. 6 si . . . volueris -ere. **2** *c. colore quodam:* **a** *custodire – be-, überwachen:* LEX Sal. Merov. 2,11 si quis porcellum . . . ipso porcario ad-ente furaverit. FORM. Flav. 44 p. 482,24 qui *(pastor)* eorum *(monachorum)* sacro ordinem instanter ad-at. HRABAN. carm. 11,31 catus et cautus -is ovilia circum. **b** sibi -ere *i. q. cavere – sich hüten:* BONIF. epist. 73 p. 153,16 ad-e tibi a laqueo insidiatoris. **c** *affectare – zu erreichen suchen:* ALBERT. M. sacram. 120 p. 83,24 an intendatur contritio et penes quid -atur intensio. *ibid. al.* **d** *curare – umsorgen:* AGIUS vita Hath. 9 cum omnes ita -isset, acsi de propriis visceribus ipsos genuisset. **e** *exspectare – (er)warten:* CHART. Laus. 220 p. 212,9 (a. 852/75) conventum sacerdotalem . . . ibi adtetendidit *episcopus.* VITA Menel. 2,5 (MGMer. V p. 151,25) nec . . . Menelei vocibus intendebat *regina,* que, in posterum ut forcius peniteret, ad-bat. *v. et l. 58sqq.* **3** *iur. et publ.:* **a** *respicere, rationem habere – berücksichtigen, in Betracht ziehen:* **α** *c. acc.:* LEG. Wisig. 12,1,1 si in totum iudicii proprietas ad-itur *eqs.* DIPL. Otton. III. 406 p. 840,19 audivimus diligenterque -imus quaerimonias et lamentationes Hieronymi. EGBERT. fec. rat. 1,955 sicubi non persona potens -itur in ius *(de fontibus v. notam ed.).* CHART. Brixin. 60 cum fidelium . . . suorum devotionem -it *dignitas regalis excellentiae.* CHART. Hall. I 195 nos . . . -entes fidele obsequium *Alberti. al.* **β** *c. praep.:* CAPIT. reg. Franc. 91,7 si . . . -erit *comes* ad gasindios vel parentes et amicos suos seu premium et legem non iudicaverit. CHART. cell. Paulin. 69[a] nos . . . ad-entes super preclaris devotionis obsequiis. **b** *providere – bedacht sein:* DIPL. Heinr. II. 413 servorum Dei utilitates . . . ad-ere (*sim.* 415). **c** *servare, implere – (ein) halten, erfüllen:* **α** *c. acc.:* FORM. Andec. 12 noticia solsadii, qualiter vel quibus presentibus illi homo placetum suum ad-it (14 adtendedit. 53. *ibid. al.*). WIPO gest. 8 p. 31,29 si rex Ruodolfus promissa -ret (CHART. Carinth. V 69 quod . . . p. . . . servabit sub debito sacramenti prestiti et ad-et. *al. cf.* CHART. Tirol. 994 p. 49,43 exceptionem, promissionem . . . in integrum -ere et nunquam . . . contravenire). GESTA Camer. 3,40 fidelitatem. RAHEW. gest. 4,27 p. 272,2 iuramentum. CHART. Tirol. notar. I 8 iuravit . . . atendere precepta sua. *al.* **β** *c. dat.:* FLOD. annal. a. 949 p. 121,6 Laudunenses, qui fidelitati Ludowici regis -bant. **γ** *c. enunt. relat.:* FORM. Andec. 53 ut . . ., quicquid lex inter eos declarat, -ere debiat. **δ** *absol.:* CAPIT. reg. Franc. 34 p. 101,37 sic -am et consentiam. CHART. Tirol. notar. I 31[a] pro ita ad-endo et observando. 74 sic iuravit ad-ere et quod non contraveniet (*sim.* REGISTR. Trident. IV p. 277,28). CHART. Tirol. notar. I 681 si ita non solverint nec ad-erint. *al.* **d** *sequi, parere – Folge leisten, gehorchen:* **α** *c. acc.:* DIPL. Otton. I. 391 nec . . . comitum . . . aut alicuius iudiciarię potestatis placitum ad-ant *(sc. familia)* nisi solius abbatis (CHART. Rhen. med. I 261). **β** *c. dat.:* COD. Wang. Trident. 84 p. 190,29 (a. 1210) -ere et stare omnibus mandatis. CONST. II 198 quatenus eidem duci . . . -atis et obediatis. **e** *tempus exspectandi causa constitutum servare – die Wartefrist einhalten:* LEX Sal. Merov. 56,6[a] si . . . ei solvere noluerit, tunc per legem debet -ere (atendere B^2). *v. et l. 17sqq.* **B** *intellegere, percipere – wahrnehmen, bemerken:* **1** *gener.:* WALTHARIUS 879 socium fore maestum -it. AUREL. REOM. mus. 19 p. 55[b],31 in ea *(syllaba)* acutus -etur vocis accentus. NIVARD. Ysengr. 1,18 te petere -ens *Deus* ęqua . . . dedit. 4,847 susurrantes. *al.* **2** *iur. i. q. cognoscere, comperire – zur Kenntnis nehmen, erfahren:* DIPL. Conr. II. 16 p. 18,18 omnes . . . fideles fideliter et diligenter ad-ere volumus, qualiter *eqs.* TRAD. Frising. 1695[a] -ant memores presentes atque sequentes, qualiter *eqs.* **C** *considerare – betrachten (als):* RIMB. Anscar. 37 p. 72,17 ut eum potentes . . . terribilem -rent. VITA Rimb. 10 p. 89,14 qualem me exterius . . . exhibeo, talem me interius -o. **D** *spectare – hinzielen:* EPIST. Col. 5 p. 247,23 ad maiorem gloriam pietatis vestrae -it, quicquid . . . misericorditer operamini.

adi. **attentus**, -a, -um. **1** *observans, diligens – achtsam, aufmerksam:* WIPO gest. 5 p. 26,9 animum lectoris ad novitatem rerum quam ad figuras verborum -iorem. BERTH. (?) annal. a. 1069 p. 274,18 aecclesiastici thesauri ampliator et provisor -issimus. FRID. II. IMP. art. ven. 3 p. 11,27 falco . . . est -us circa comestionem. p. 36,25 -us erit *falco* in aspiciendo circa se *eqs. al.* **2** *instans – angelegentlich:* CHART. Helv. arb. 145 p. 226,32 (epist. papae a. 1275) efficacibus precibus et -a persuasione. **3** *firmus – fest:* CHART. archiep. Magd. 399 p. 525,41 (a. 1185) id . . . stabili et -a pollicitatione firmavit. **4** *parcus – sparsam:* EGBERT. fec. rat. 1,80 pane quis -us nimirum -ior auro *(de fonte v. notam ed. p. 241).*

adv. **attente** *vel raro* ***attentim.** *?compar.* -ticius: *l. 29.* **1** *observanter, diligenter – achtsam, sorgfältig, aufmerksam:* LEG. Burgund. const. I 74,1 p. 98,5 ad-ius universa tractantes. BEDA hist. eccl. 4,23 p. 256,5 dum -ius consideraret *monile.* NOTKER. BALB. notat. p. 71,6 de ministerio . . . te -ius instruere. DIPL. Karoli III. 21 p. 36,26 ut haec nostrae sublimitatis . . . pagina . . . -ius observetur (DIPL. Otton. I. 142 atentius). STATUT. ord. Teut. p. 63,7 fratres teneantur eam *(regulam)* totam audire pariter, sed -e sex vicibus ad minus quolibet anno. FRID. II. IMP. art. ven. 3 p. 17,18 quando falco -e aspiciet loyrum *eqs. al.* **2** *instanter, studiose – angelegentlich, eifrig:* DIPL. Merov. I 57 p. 52,2 ad-cius Domini meserecordia deprecare. FORM. Marculfi 1,19 pro nobis Domini misericordia ad-ius (adtenticius *A 1,* ad-cius *A 3,* atentius *B*) exorare (DIPL. Ludow. Germ. 15. DIPL. Zwent. 1 p. 18,24. EPIST. Wibald. 220[ex.] sanctitatis vestrae pietatem -e exoramus, quatenus *eqs. al.*). WILLIB. Bonif. 4 p. 15,10 coeperat *mens Deo dedicata* ad alia . . . ad-ius properare. THANGM. Bernw. 42 creatori animam precibus -ius commendare. CHART. Hamb. 461 (epist. papae a. 1223) fraternitatem tuam monemus -m. CHART. Turic. XIII 524[a] (epist. papae) universitatem vestram rogamus, monemus et hortamur -e. *al.* **3** *firme – fest* (*cf.* GLOSS. IV 2,9 St.-S. ad-ius starhlichor): CHART. Traiect. 1294 p. 84,33 (a. 1253) dominus de Prate . . . -issime, iuramento ac fide prestita, firmavit, quod *eqs.* **4** *vehementer – stark:* VITA Willib. p. 18,57 cum papa . . . de eius virtutis constantia -ius miraretur.

2. ***attendo** (adt-, -to), -are. (ad *et* *tenda) *(tabernacula) collocare – (Zelte) aufschlagen:* MAGNUS chron. a. 1187 p. 508,24sq. (epist.) comes de Tripoli venit ad regem et fecit eum ibi ad-are et castra metari . . .; et non potuerunt ad-are ultra tendas tres (HIST. de exp. Frid. imp. p. 2,30sq. attentare). *refl. i. q. considere – sich lagern:* ANNAL. Ianuens. III p. 80,15 se -vit potestas prope exercitum inimicorum.

attentatio *v.* attemptatio. **attenticus** *v.* authenticus.

***attentim** *v.* 1. attendo *(supra l. 16).*

attentio (-cio), -onis *f.* **1** *animadversio, diligentia – Achtsamkeit, Aufmerksamkeit:* **a** *gener.:* FRID. II. IMP. art. ven. 6 p. 232,28 non cogatur *falco* dimittere -em, quam habet ad falconarium. DAVID compos. 3,53,2 -o ad ea, quae psallimus. **b** *c. colore quodam:* **α** *animi intentio – geistige Anspannung:* ALBERT. M. animal. 12,194 augentur *pili ciliorum* . . . in hiis, qui multi sunt studii . . ., eo quod spiritus animalis et -o ad interiora trahit humorem. **β** *reverentia – Ehrerbietung:* CHART. Hall. I 205 (a. 1231) caritatem universitatis vestre cum -cione devota rogamus. **2** *cognitio – Wahrnehmung:* BEDA ad Wicth. 10 quem *(Dionysium Exiguum),* . . . qualiter haec *dicta Anatolii* sint primo edita, latere non potuit -o.

***attentivus**, -a, -um. *ad perceptionem, cognitionem pertinens – Wahrnehmungs-, Erkenntnis-:* ALBERT. M. eth. 9,3,3 p. 592[a],14 hanc . . . virtutem, qua sic intelligimus et sentimus, quod sentimus, quidam antiquorum -am vocaverunt.

attento *v.* attempto, 2. *attendo.

attenuatio (adt-), -onis *f.* **I** *proprie:* **A** *strictius:* **1** *medic. i. q. extenuatio – Verdünnung:* TRACT. de aegr. cur. p. 103,18 frenesis hec sunt signa: discoloratio et -o urine

[Sroder]

(MAURUS urin. II p. 8,9). **2** *minoratio – Verkleinerung:* CHART. archiep. Magd. 269 p. 338,6 (a. 1149) abbas . . . burchwardium . . . rerum suarum -e emptum . . . suo monasterio acquisivit. **B** *latius:* **1** *debilitas, defatigatio – Entkräftung, Erschöpfung:* HILDEG. caus. 3 p. 169,30 de oculorum -e. ALBERT. M. animal. 8,165 quaedam apes . . . sunt debiles aut ex aetate aut ex -e aut ex nimio labore. **2** *mortificatio – Abtötung:* HILDEG. Rup. epil. 8$^{med.}$ qui illam *(gloriam supernam)* habere desiderant, -em corporis et pusillanimitatem cordis . . . arripiant. **3** *consumptio – Vernichtung:* OTTO FRISING. chron. 4,33 p. 226,3 usque ad . . . Gothicae . . . gentis ad-em.

II *translate i. q. deminutio – Verminderung:* **A** *gener.:* ABSAL. serm. 1 p. 19^{D} -o culpae. **B** *rhet.:* GESTA Bereng. 2,12 (gloss.) per 'cartham' scripturam vult intelligi, que in cartha continetur; est autem ad-o scriptoris.

***attenuativus,** -a, -um. *extenuans – verdünnend:* ALBERT. M. veget. 6,278 est *aristolochia* subtiliativa, -a et attractiva.

attenuitas (ate-), -atis *f. molestia, vexatio – Not, Qual:* ORIGO Suev. 1 (ed. Hirsch, Sachsengesch. d. Widuk. p. 155) Deus . . . in ultionem christiani sanguinis conprovintiales illos flagellavit -e (ate- *B*) famis.

attenuo (adt-), -avi, -atum, -are. *script.:* ate-: *p. 1144,22. adde* PIRMIN. scar. 17$^{in.}$ *cod. A.* act-: *l. 41.* -tin-: *p. 1144,1. adde* GLOSS. I 48,13 St.-S. PIRMIN. scar. 17$^{in.}$ *cod. C.*

I *proprie:* **A** *strictius:* **1** *extenuare, subtiliare – dünn, fein machen (interdum usu medial. i. q. tenuem, subtilem fieri – dünn, fein werden):* **a** *techn.:* **α** *de solidis:* HERACLIUS I 19,1 album picturis vitrum sic -bis. THEOPH. sched. 1,23 fac illud *(aurum)* -ari malleo super incudem (HONOR. AUGUST. offend. 29). 1,25 cum . . . -ari coeperint *partes stagni.* 3,44 quam *(patenam)* cum -veris. 3,83$^{in.}$ cera . . . inter duas . . . hastulas cum rotundo ligno -ta. *ibid. al.* **β** *de metallis liquefactis:* COMPOS. Luc. Z 24 usque quod ad-etur et commiscatur aurum cum argento vibo. β 10 permobes illud cum pestillo . . ., donec ad-e⟨s⟩ subtilis ipsum plumbum *(cf. J. Svennung, Compos. Luc. 1941. p. 91).* **b** *medic.:* **α** *de liquidis:* MAURUS urin. I p. 15,17 siccitatis *est* -are *urinam* (II p. 7,41 actenuare). **β** *de corpore hominis i. q. marcescere – mager werden: medial.:* AURELIUS 21 p. 724,23 per tempus -antur *hydrophobici* corpore. *intrans.:* TRACT. de caus. mul. 80 omne corpus ad-at, . . . tibias -ant. **c** *alch.:* GEBER. investig. 10 p. 493 ut magis subtilientur et -entur *perfecta corpora.* **d** *natur.:* ALBERT. M. animal. 3,179 cum . . . exit sperma de corpore, est spissum . . ., et si aliquam moram fecerit extra corpus animalis, -atur (*p. 523^{a},20* λεπτὸν γίνεται). 12,123 oportuit esse . . . frigidum, in quo clarificaretur et -retur . . . spiritus, qui formas animales repraesentat. **2** *minorem reddere – verkleinern:* **a** *gener.:* CONC. Karol. 38,44 res pauperum . . . valde -te sunt (39^{B},13 p. 447,15). CHART. Walkenr. 251 p. 179,25 (a. 1246) eam *(summam)* . . . Hartmodus . . . -andi dabit operam. PETR. WILH. Aegid. (MG Script. XII p. 318^{b},33) victus portiunculam . . . -vit. **b** *medic. usu medial. i. q. minui – weniger werden:* HILDEG. caus. 3 p. 169,32 si sanguis et aqua in oculis hominis aut prae senectute aut prae aliqua infirmitate supra modum -antur. **3** *breviare – kürzen:* CYMBALA III 8 si ad minus recte . . . cimbala sonuerint, hoc emendatur procura cum cote vel lima -ando minus alta et detrattando minus ima *(cf. notam ed. p. 20).* **B** *latius:* **1** *lēvare – glätten:* COMPOS. Luc. B 5 frigas faciem . . ., donec ad-es faciam (*i.* -em). **2** *comprimere – zusammendrücken:* THEOPH. sched. 1,17 caseus -tus manu mittatur in . . . aquam. **3** *debilitare, exhaurire – entkräften, erschöpfen:* WIDUK. gest. 1,9 p. 14,15 caesa multitudine exercitus est vehementer -tus. 2,30 cum milites . . . crebra expeditione -rentur. **4** *consumere – vernichten:* CHART. Otterb. 115 (a. 1253) quocunque casu contingente . . . domus incendio fuerit -ta.

II *translate:* **A** *atterere, detrimento afficere – schwächen, schädigen:* CONC. Merov. p. 51,21 quod per peccatum primi hominis ita inclinatum et adtinuatum fuerit liberum arbitrium, ut *eqs.* DIPL. Ludow. Inf. 12 p. 114,26 episcopium . . . incuria . . . est minutum et -tum. OTTO FRISING. chron. 7,18 p. 335,4 regnum amore ęcclesiarum -tum. CARM. Bur. B 69,2,3 amorem, qui calorem nutrit, nulla vis frigoris valet -are. TRAD. Ratisb. 1033 prolixitas temporum ad-at memoriam hominum. *al. opprimere – bedrängen:* ANON. Has. 29 populum . . . ultima paupertate -bant *episcopi.* DIPL. Heinr. IV. 356 hiis . . . ecclesiis subvenire debemus, quas . . . ab inimicis nostris -tas . . . videmus. *expressius i. q. deteriorem facere – schlimmer machen:* VITA Liutb. 11 adhaerens ossibus cutis macellentem ad-vit aspectum. **B** *diminuere – herabsetzen:* OTTO FRISING. gest. 1,49 p. 69,24 de sancta trinitate docens . . . tres personas . . . nimis ad-ans *Abaelardus.* 1,52 p. 75,11 meritum humanum. *expressius i. q. humiliare – erniedrigen:* VITA Adalb. Wirz. 6 p. 24,21 pater senior a filio calumniis -atur acriter. **C** *pauperare – arm machen:* RUODLIEB V 25 meliorati redeunt, non -ti. CHART. Westph. V 408 p. 192,9 (epist. papae) prepositus . . . creditur . . . -tus expensis. **D** *irritare – ungültig machen:* DIPL. Conr. II. 292 p. 415,28 si quis . . . hoc nostrę corroborationis preceptum infringere aut . . . temptaverit atenuare.

adi. **attenuatus,** -a, -um. **1** *tenuis, subtilis – dünn, fein:* **a** *techn.:* THEOPH. sched. 1,43 cupri tabulas -as. **b** *alch.:* GEBER. investig. 12 p. 495 hoc est corpus perfectum -um. **2** *inveteratus – alt geworden:* GUTOLF. hist. p. 653,22 rex . . ., miles emeritus, bellorum exercitiis -us. *Sroder*

attenus *v.* hactenus.

***attepesco** (ate-), -tepui, -ere. *in imag. i. q. defervescere – erkalten:* CHART. Argent. I 93 p. 74,27 (a. 1143) paulatim religio divini cultus . . . atepuit et defecit.

***atterminatio,** -onis *f. assignatio – Zuweisung:* CHART. Mog. A 302 (a. 1059) ut . . . decime . . . ecclesiis episcopali -e confirmarentur. *ibid.:* -is auctoritas.

attermino (adt-), -avi, -atum, -are. *addicere, assignare – überlassen, zuweisen:* CHART. Mog. A 302 (a. 1059) decimas . . . ecclesiis . . . -amus (318. CHART. Rhen. inf. I 288 p. 189,3. CHART. Wessof. 4 p. 378,13 populum et d.). 306 decimationem XII villarum . . . ad altare cappellę . . . -vi ad victum . . . congregationis. CHART. Rhen. med. I 375 p. 433,8 *ius* dandi vel ad-andi. COD. Udalr. 168 p. 299,7 loca . . . episcopio . . . -are. CHART. Mog. A 553 p. 463,9 quantum montis eorum iuri -retur. CHART. Rhen. inf. I 319 p. 212,18 qui novalia ei *(ecclesiae)* -ta possederint.

subst. **atterminata,** -orum *n. pertinentia – das Zugehörige:* COD. Odalb. 4 p. 71,2 (c. 923) cum . . . omnibus . . . rite et legaliter praedicto -is loco.

attero (adt-), -trivi, -tritum, -ere. *script.:* ate-: COMPOS. Luc. P 27 aterres. *al. v. et l. 61.* -terr(o): GLOSS. II 163,42 St.-S. *al. v. et l. 49. form. part. perf.* atterit(us): GLOSS. I 369,54 St.-S. *(var. l.).*

I *proprie:* **A** *strictius:* **1** *gener.:* **a** *deterere, abradere – abnutzen, beanspruchen:* ALBERT. STAD. annal. a. 1021 vestimenta . . . et calciamenta *(cf. Vulg. deut. 29,5).* ALBERT. M. animal. 2,25 ex labore viae -untur pedes *cameli et hominis.* **b** *dentibus dividere – zerbeißen:* ALBERT. M. sacram. 97 p. 68,66 videtur, quod -atur et frangatur *corpus Christi* . . . in sacramento. **c** *in imag. i. q. detergere – wegwischen:* LAMB. HERSF. annal. a. 1073 p. 151,24 quibus *(concubinis)* . . . -to frontis rubore incubabat *rex.* **2** *techn. i. q. conterere – zerreiben:* COMPOS. Luc. S 2 ateres ipsa crana cum cinnabarin. HERACLIUS I 19,3 his *(sc. vitro et sulphure)* simul -tis. *al.* **B** *latius:* **1** *extenuare – abzehren:* RIMB. Anscar. 41 p. 76,6 infirmitate ita erat fatigatus et -tus, ut *eqs. in imag.:* CARM. Bur. B 160,2,4 in amore . . . vulneror . . . dolore, per quem et -or. **2** *castigare – kasteien:* LAMB. TUIT. Herib. 1,8 p. 745,42 clerum et populum hortatur tridui afflictione secum adterendum.

II *translate:* **A** *obi. homines:* **1** *affligere, vexare – bedrücken, plagen:* FORM. Sangall. I 1 cernimus nos . . . obpressos undique modo nimium vel adtritos esse. RIMB. Anscar. 21 necessitatibus et indigentiis. WIDUK. gest. 1,38 p. 55,7 civili-

bus discordiis et externis bellis. Otto Frising. gest. epist. p. 4,29 milicia nostra propter multos labores et bella nimis -ta fuit. *al.* **2** *profligare – niederwerfen, aufreiben:* Regino chron. a. 517 p. 25,18 Francorum acies graviter -tae sunt. Thangm. Bernw. 7 p. 761,2 fortiter illos *(latrones)* -verat *episcopus.* **3** *commovere, conturbare – bewegen, erschüttern:* Dipl. Arnulfi 150 p. 229,24 sermonum verberibus -ti . . . delegavimus. *v. et l. 31.* **B** *obi. res:* **1** *degere – verbringen:* Waltharius 1254 *ludorum* cultu primos -vimus annos. Thangm. Bernw. 1 p. 758,35 diem . . . studendo -vimus. Lamb. Tuit. Herib. 1,3 p. 742,5 iuvenili -ta (detrita *2.3*) infantia. **2** *damno afficere, vastare – schädigen, verwüsten:* Beda hist. eccl. 4,15 provinciam . . . caede ac depopulatione -vit. Dipl. Heinr. III. 52 p. 67,28 abbacia . . . calamitatibus -ta. Chart. Sangall. B 428 p. 313,26 quod *(monasterium)* . . . -tum est gravissime incendiis et rapinis. *al.* **3** *tollere – vertilgen:* Beda hist. eccl. 2,1 p. 75,29 heresim. **4** *absumere – (unrechtmäßig) verbrauchen:* Dipl. Heinr. IV. 311 si quas ecclesię suae res . . . -verat *episcopus.*

adi. **attritus**, -a, -um. **1** *proprie i. q. detritus, callosus – abgenutzt, schwielig:* Albert. M. animal. 3,99 lepus . . . habet pilos et sub pedibus, ubi pes . . . est -us. **2** *translate:* **a** *afflictus – bedrückt:* Rahew. gest. 4,14 p. 249,18 cum . . . repperisset *praesul* . . . familiam -am. **b** *obduratus, pertinax – verhärtet, unverschämt, 'gerieben' (cf. Iuven. 13,212. al.):* Aldh. virg. I 32 p. 273,18 -ae frontis pallor (Godesc. Saxo conf. p. 73,10). **c** *usitatus – bekannt:* Carm. Bur. B 92,36,1 multum est calamitas militis -a. *cf.* *attribo.

atterreo, -itum, -ere. *conterrere – erschrecken:* Gunth. Par. hist. 3 p. 15,2 cunctis . . ., qui aderant, vehementer -tis (attritis *C*). *Pape*

attestatio (adt-, -cio), -onis *f.* *script.:* act-: *l. 37.* ate-: *l. 56. p. 1146,33.35. al.*

I *testificatio, testimonium – Zeugnis, Bezeugung(smittel):* **A** *strictius:* **1** *gener.:* Beda hist. eccl. praef. p. 8,2 certissima fidelium virorum ad-e . . . cognoscere. Ioh. VIII. epist. A 274 aliorum certificari super hoc act-bus. Bruno Magd. bell. prol. p. 12,11 operis. Epist. Hann. 1 p. 15,16 quanta virtutis potentia . . . Dei dextera te sublimaverit . . ., regiones remotissimę . . . plena -e cognoscunt. *al.* **2** *spec.:* **a** *theol.:* Hraban. epist. 13 p. 401,8 secundum Iude apostoli ad-em. Walahfr. Gall. 1,27 signorum. Vita Theod. 1 operum (Vita Norb. II 80[ex.] *al.*). Bernold. Const. chron. a. 1084 p. 440,17 iuxta -em sanctorum patrum. Otto Frising. chron. 4,18 p. 205,15 sine . . . -e Dominica salvari. *al.* **b** *iur. et canon.:* **α** *spectat ad res i. q. argumentum – Beweis(mittel):* Leg. Wisig. 12,3,18 ut se . . . iusiurandi ad-e christianum ostenderit *servus Iudaeorum* (Otto Sanblas. chron. 20 p. 25,4. *al.*). Dipl. Karoli III. 53[a] p. 91,35 que . . . veterum preceptorum antiqua -e . . . ecclesie pertinere . . . cognovimus. Dipl. Otton. III. 48 p. 449,37 iuramenti -e . . . rei veritatem quęsivit (Trad. Teg. 63. *al.*). **β** *spectat ad personas i. q. dictio testium – Zeugenaussage:* Dipl. Ludow. Germ. 170 p. 241,13 concordantibus episcopis . . . super -em advocatorum. Epist. Hann. 17 p. 40,25 sua . . . -e illum purgavit. Chart. Ital. Ficker 177,6 ego . . . tabelio has ate-es scripsi. Chart. Tirol. 563 p. 44,32 ut haberentur -es huiusmodi pro infectis. Chart. Tirol. notar. I 430 p. 204,5 potestas precepit . . ., quod omnes -ciones . . . cause autenticarem. Chart. Basil. C I 317 p. 230, 37 parrochyanorum . . . -e verissima conprobatur. *al.* **sententia – Gutachten:** Capit. reg. Franc. 291,10 presbyterum . . . ordinavit . . . canonicorum ac laicorum -e instructus. **B** *latius:* **1** *gener. i. q. affirmatio, obtestatio – Zu-, Versicherung, Beteuerung:* Conc. Karol. 37,22 qui se, ut ita viverent, cum ad-e professi sunt. Capit. reg. Franc. 306,16 cum maximis -bus nobis declaravit. Ioh. VIII. epist. A 268 p. 236,31 nostris vos ad-bus certissimos reddimus. Narr. de lib. Fab. 6 crebra . . . -e. **2** *iur. et canon.:* **a** *spectat ad actiones:* **α** *confirmatio – Bestätigung (saepe c. notione assensus, e. g. l. 70. 72. p. 1146,3.4):* Trad. Ratisb. 148 (a. 889/91) cum -e et affirmatione monachorum, canonicorum atque laicorum. Chart. Bund. 89 p. 74,29 sermonum . . . -e ipsam traditionem confirmante nepote meo. Chart. Mog. A 525 p. 432,10 ad-is cartam. Dipl. Loth. III. 56 p. 89,13 confirmationem . . . legalem principum . . . -e facientes. Chart. Heinr. Leon. 108 comitum et baronum . . . firma et sententiali et legitima -cione. *al.* **β** *corroboratio – Bekräftigung:* Dipl. Heinr. IV. 46 p. 58,36 commutationem confirma⟨ri⟩ . . . sigilli -e (Chart. cell. Paulin. 15. Chart. civ. Magd. 116). Chart. Naumb. 261 sigilli . . . impressione . . . -em prestamus. **γ** *confectio (rata) – (rechtskräftige) Ausfertigung:* Trad. Teg. 350[b] (a. 1155/58) litterarum -e . . . eas *(institutiones)* notari (372.375). Chart. march. Misn. II 289 p. 197,26 privilegii nostri imperialis ac anathematis -cione . . . communimus. Chart. Babenb. 68 p. 93,35 scripturę -e. Chart. Scheftl. 10 p. 16,12 privilegiata -e. Chart. Meckl. 800 ut -cione scripti nostri cum ratificacione consensus super hoc munirentur *praepositus et conventus. al.* **δ** *appellatio – Berufung (auf):* Wolfher. Godeh. I 25 p. 186,7 sub prioris banni -e interdixit. Trad. Teg. 380[b] ubi *(sc. Monaci)* . . . abbas eosdem homines ad-e sufficientis testimonii . . . obtinuit. Chart. Lub. I 161 quocunque declinaverint cum -e presentium *cives. comminatio – Androhung: v. l. 12.* **ε** *actio iurandi – Eidesleistung:* Emo chron. p. 469, 46 quod . . . sub -e stole obedire promitteret *(de re cf. F. Gescher, ArchKathKirchRecht. 97. 1917. p. 260sqq.).* **b** *meton.:* **α** *charta confirmationis – Bestätigungsurkunde:* Trad. Brixin. 508[c] (a. 1173/80) Olricus, qui hanc -em de eadem re conscripsit. Chart. Salem. 42 p. 66,36 scripta et -es . . . pretulerunt. Chart. ord. Teut. (Thur.) 246 -cionem sigilli mei cyrographo roboravi. Chart. Otterb. 186 p. 137,7 privilegia . . ., libertates, -es . . . confirmamus. *v. et supra p. 226,38.* **β** *adnotatio – (Zeugen-)Protokoll:* Chart. Bund. 466 p. 359,17 (a. 1194) -es . . . intuendas sub bulla nostra inclusas duximus destinare. Rein. Leod. annal. a. 1209 p. 661,50sqq. -es usque in feriam secundam . . . clauserunt; secunda feria . . . ate-es non aperuerunt (Chart. Turic. 368. Chart. Salem. 549). Chart. civ. Misn. 398 publicatis ate-bus . . . testes concordes . . . invenimus (Chart. Salem. 462 p. 52,14. *al.*). *al.* **γ** *constitutio – Verordnung:* Chart. scrin. Col. A I p. 15,9 (a. 1135/42) domum . . . banno et pace civilis -cionis michi confirmavi (p. 18,12 civili ad-e sic diffinitum est, quod *eqs.*).

II *invocatio – Anrufung (zum Zeugen):* Leg. Wisig. 9,1, 21 p. 364,36 divine -is ⟨iuramento districti⟩. Annal. Fuld. II a. 848 memor pacti, quod . . . cum ad-e divini nominis inierat. Epist. Hann. 17 p. 40,28 ecclesiasticę fraternitatis -e. *spectat ad iudicium novissimum:* Vita Solemn. 2 (MGMer. VII p. 313,8) sub tremendam ad-em non taceam.

attestator (adt-) *m.* *testis – Zeuge:* Gloss. I 40,11 St.-S. ad-r (atestatus *c*) rachari, testimonium dat *eqs.*

***attestatrix**, -icis *f.* *testis – Zeugin:* Chart. Bern. II 278 p. 295,11 (a. 1249) si . . . fidem non astruant per scripture auctoritatem, veritatis efficacissimam -em (284. Chart. Turic. 791 p. 259,23).

***attestificor** (adt-), -ari. *attestari – bezeugen, bestätigen:* Vitae patr. Iur. 2,7 p. 147,16 ad-ante et praesente . . . superstite . . . rettulit pater.

attestor (adt-), -atus sum, -ari. *script.:* add-: *l. 67.* ate-: *p. 1147.29.48. part. perf. sensu pass.: p. 1147,44sqq.*

I *testari, approbare – bezeugen, beweisen:* **A** *strictius:* **1** *gener.:* Ruotg. Brun. 4 p. 5,27 munditiam cordis. Berth. (?) annal. a. 1077 p. 305,28 probabilibus personis . . . -antibus. *c. acc. c. inf.:* Hrotsv. lib. 1 epil. Berth. (?) annal. a. 1079 p. 323,35 Mogontinum . . . metropolitanum suum non esse . . . pseudographis . . . privilegiis . . . -ari conatus est. *pendet* quia: Vita Rimb. 12. *argumento esse – zum Beweis dienen:* Hugo Flav. chron. 1 p. 290,49 cum novitati verborum -retur magnitudo signorum. Chron. Mont. Ser. a. 1192 p. 164,25 asserconi . . . factum . . . -atur. **2** *spec.:* **a** *theol.:* Alcuin. epist. 99 p. 143,32 -ante (add- *K 2*) veritate. Thietm. chron. 3,5 Petro -ante. **b** *philos. et natur. i. q. testando accedere – bezeugend hinzutreten:* Albert. M. bon. 343 hic est modus pertinens ad temperantiam . . . secundum quod est in exterioribus -antibus interioribus. animal. 1,164 mediocris *(sc. oculus)* . . . ceteris signis -antibus bonitatem discretionis

[Rudolph]

significat. **c** *iur. et canon.:* **α** *subi. res:* DIPL. Loth. III. 34 privilegio . . . -ante. **β** *subi. personae i. q. (pro testimonio) dicere – (als Zeuge) aussagen:* CHART. Turic. 273 (a. 1126) multis -antibus omnem veritatem invenimus. CHART. Tirol. 563 p. 44,18 sicut . . . testes in serie sui testimonii -antur. *c. acc. c. inf.:* DIPL. Otton. III. 48 p. 449,39. *pendet* quod: COD. Lauresh. 228 (a. 782). CHART. Bund. 466 p. 359,1. *(testando) astipulari – (bezeugend) beipflichten:* CHART. Xant. 72 p. 56,7 (a. 1218) testis . . . in aliis omnibus -atur aliis *(sc. testibus).* **B** *latius:* **1** *gener.:* **a** *asseverare, affirmare – versichern, beteuern, erhärten:* BEDA hist. eccl. 2,1 p. 74,7 fiendo. RIMB. Anscar. 36 p. 71,9 -ando dicebat. BERTH. (?) annal. a. 1077 p. 294,16 mendaciis. *c. acc. c. inf.:* WIPO gest. 39 p. 60,16 illud . . . factum esse veraciter -bimur. **b** *afferre – anführen:* LEO MARS. chron. 1,15 p. 591,42 ubi *(sc. in expositione super regulam)* multa de veteri . . . consuetudine necessaria -atur. **2** *spec.:* **a** *theol. i. q. praenuntiare – Zeugnis ablegen (für):* AMADEUS LAUS. hom. 1,19 (ed. J. Deshusses. 1960) Moyses et prophetae -ti sunt illi *(Mariae).* **b** *iur. et canon.:* **α** *(assentiendo) confirmare – (zustimmend) bestätigen, Bestätigung erteilen:* BREV. NOTIT. p. A 19 per . . . viros nobiles -antes . . . conquisivit *silvam.* DIPL. Karoli M. 251 p. 357,18 (spur. s. XI.ex.) principibus . . . ad-antibus. CHART. Hall. I 133 huic rei -atur . . . conventus. CHART. Rhen. med. III 603 universis rusticis loci approbantibus et -antibus. **β** *corroborare – bekräftigen:* DIPL. Heinr. II. 79 cartam . . . propria manu -antes linea subtus firmavimus. TRAD. Ratisb. 885 factionem literis et sigilli . . . inpressione atestari. **γ** *contradicendo asserere – Gegenbehauptung aufstellen:* CHART. Babenb. 288 (a. 1231) vidua . . . -ante suas esse *possessiones.*

II *singularia:* **A** *antestari – zum Zeugen anrufen:* EPIST. Worm. I 42 p. 78,18 scitis et vos et senior meus, si licet -ari (*cf. Hor. sat. 1,9,76* antestari). **B** *obtestari – inständig bitten:* TRAD. Frising. 186 p. 178,40 (a. 802) per sacramentum fidelitatis . . . ad-ti sunt eos, ut *eqs.* **C** *exorcizare – beschwören:* CARM. Bur. B 54,3,1 vos *(sc. daemonia)* -or, vos contestor per mandatum Domini (*cf.* 54,4,1). **D** *detestari – verabscheuen:* LIBER diurn. 85 p. 108,5 -amur (detest- *var. l.*) . . . at⟨que con⟩demnamus, quicumque . . . duas naturas . . . Christi . . . adseverant.

adi. **attestatus,** -a, -um. **1** *testimonio confirmatus – bezeugt:* ANSCAR. mirac. Willeh. 2 (1) veritas miraculorum multiplicius -a. PAUL. FULD. Erh. 2,3 (2) p. 17,20 concurrit multitudo fidelium ad ad-um divinitus sepulchrum. **2** *recognitus – beglaubigt:* CHART. Ticin. 104 (ed. L. Brentani, Cod. dipl. Tic. II p. 46,5; a. 1215) in carta una -a (CHART. Sangall. B 438 per cartam unam ate-am. *al.*). *Rudolph*

attexo, -ere. **1** *(scribendo vel nominando) adiungere – (schriftlich oder mündlich) hinzufügen:* LAMB. TUIT. Herib. 2 prol. inde -entur . . . acta per eum mirabilia. PETR. DAM. disc. p. 79,15 multos -rem, nisi fastidium generarem. CONR. BRUNW. Wolfh. 10 epistolam. *pendet* qualiter: REIN. LEOD. triumph. 5 p. 592,24. **2** *praetexere – unterstellen:* RUP. TUIT. volunt. 13 (PL 170,446A) Deum . . . excusatum sibi habere videntur, huiusmodi -endo causam, quod *eqs. Pape*

atthalabus *v.* attelebus. **atti** *v.* atque.

atticus (ati-), -a, -um. (*confunduntur* Atticus *et* attacus) *ad fucum pertinens – Hummel-:* GLOSS. II 594,11 St.-S. -um humbeline (mel . . . Atticum *Prud. cath. 5,94*). III 517,4 -um mel humbeles honeg. *ibid. al. cf.* DYASC. p. 120A illud *(mel),* quod sub terra invenitur et aticum dicitur. *subst. masc. i. q. fucus – Hummel:* GLOSS. II 38,32 St.-S. attis *(sic)* dicitur humpal. III 445,5 aticus humbel. IV 181,64 -us est genus apum i. humel. *ibid. al. v. et* attacus. *Sroder*

***attidero,** -are. (attitulare, *cf. francog.* attitrer) *subdere – unterstellen:* CHART. Rhen. med. II 218 p. 258,20 (a. 1204) quę *(parochiae)* . . . loco de Seyne -antur.

attiguus, -a, -um. *propinquus, finitimus, vicinus – nahe, angrenzend, benachbart:* **1** *de locis:* AGIUS epic. Hath. 254 arva. 621 huic *(viro arbori adhaerenti)* erat -us ramus. TRAD. Brixin. 53 recepit . . . pro his duobus agellis in alio loco sibi -o equalem mensuram (56). **2** *de tempore:* AGIUS epic. Hath. 616 fini erat -us.

***attinctio** (-to), -onis *f.* (attingere, *cf. ital.* attintura) *laesio ictu effecta – Schlagverletzung:* IORDAN. RUFF. equ. 6,38 p. 76,26 equus percutitur . . . a pede posteriori in crure anteriori . . ., unde patiens . . . claudicat . . ., quod -to vel -o appellatur. p. 77,24 cruris -o. *cf.* attactus *p. 1137,15. Pape*

attinctus *v.* attingo.

1. *attinentia (adt-, -cia), -ae *f. script.:* add-: GESTA Frising. cont. (MGScript. XXIV p. 324,23). ati-: CHART. Tirol. notar. II 168. at(t)e-: CHART. Babenb. 286. 335 p. 175, 12. *v. et l. 31.*

I *res pertinens, pertinentia – das Zugehörige, Zubehör, 'Drum und Dran':* **A** *iur.:* **1** *de terris, aedificiis, mancipiis sim.:* CHART. Epternac. 77 (a. 739/75) dono . . . portionem meam in Vilare . . . cum -is in villa Pippingen. DIPL. Conr. II. 184 cortem . . . cum omnibus -is, silvis, . . . aedificiis, mancipiis *eqs.* CHART. Naumb. 168 p. 147,30 -cias . . . beati Georgii . . . hoc modo distinguimus: capellam . . ., curias censuales . . ., curam animarum cum sepultura, . . . molendinum. HELM. chron. 102 p. 202,9 castrum . . . cum omni -a sua. CHART. Hall. I 168 molendinum . . . cum suis -is omnibus . . ., littore videlicet . . ., insula *eqs.* CHART. march. Misn. III 442 p. 307,21 vacantibus et infeodatis. CHART. Babenb. 294 villicationem . . . cum omnibus ad-ciis, areis scilicet *eqs.* 422 proprietatem castri . . . cum omnibus suis -is, hominibus videlicet et possessionibus *eqs.* CHART. Wirt. IV app. 153 p. 451,16 corporalibus et incorporalibus. CHART. Chil. 223 (ed. P. Hasse, Kieler Stadtbuch. p. 23) vendidi . . . stupam meam et omne predium -e illius stupe. CHART. Bund. 1071A dedit . . . corporalem possessionem et realem atenenciam. CONST. III 167,2 curiam . . . et officium exterius cum omnibus -ciis bonis attinentibus antedictis (*sim.* CHART. Westph. VI 352 p. 96,6). *saepe. v. et p. 1149,69. de terra anteposita:* CHART. Eberb. 460 (a. 1277) extremitates seu -as vinearum, que vorheubit dicuntur. **2** *de reditibus:* CHART. Wirt. VIII 2697 (dipl. Rudolfi regis a. 1277) damus . . . curiam nostram cum -is suis dictis haupgelt ([*cf. Dt. Rechtswb. V. p. 1594 s. v.* '*Hufengeld*']. 2752 p. 82,14). CHART. Westph. VII 1750 mansum . . . cum omnibus -ciis suis, videlicet glandibus et annuali pensione. **B** *eccl.:* **1** *de curis pastoralibus:* CHART. eccl. Werd. 33 p. 49,13 (a. 1224) *capellanus* parochianos nec . . . ad anniversarios celebrandos . . . recipiet, sed hec cum quibuslibet -ciis . . . a matrice ecclesie *(sic)* requirentur. *v. et l. 20.* **2** *secta – Gefolgschaft:* PAUL. BERNR. Herl. 42 in moderno Udalrico Cluniacensis -ae apud Suevos praeposito. **C** *usu vario:* **1** *de territoriis i. q. regio pertinens – zugehöriges Gebiet:* LEO MARS. chron. 3,15 p. 708,18 universas Capuani principatus -as . . . subdidit. **2** *de apparatu navali, militari, itinerario:* CONST. I 354,3 (a. 1193) galeas cum hominibus et expensis et aliis omnibus -is. ARNOLD. LUB. chron. 4,10 exercitus cum omnibus -is suis. TRANSL. Auct. 8ex. equitaturis . . . sarcinatis et omnibus -is habiliter ordinatis. **3** *de vasis, instrumentis:* CHRON. Erf. min. p. 614,13 quod presbiter non celebret missam nisi . . . super tabulam consecratam . . . et cum aliis debitis -is.

II *status appendendi, obsequium – Zugehörigkeit, Abhängigkeit(sverhältnis):* CHART. Salisb. III 694 p. 206,35 (a. 1216) quod . . . populus . . . ad matricem ecclesiam . . . se presentet in signum -e filialis. 702 capelle . . . reverentiam -e matri sue exhibeant.

2. attinentia, -ium *n. v.* attineo *p. 1150,4.*

***attinentius,** -a, -um. *pertinens – zugehörig:* CHART. Chil. 429 (ed. P. Hasse, Kieler Stadtbuch. p. 46; c. 1268/69) inpignoravi stupam et domum -am. *v. et l. 32.*

attineo (adt-), -ui, -tenturum, -ere. *script.:* ati-: *p. 1149,47.49.* -ten-: *p. 1149,28.*

I *intrans.:* **A** *gener.:* **1** *spectare, attingere – sich beziehen, betreffen, angehen:* **a** *person.:* GODESC. SAXO gramm. 2 p. 487,8 ludus . . . ad relevandum . . . -et otium. HROTSV. Cal. 3,2 quod -at *ad me tua pulchritudo.* BERTH. (?) annal. a. 1078 p. 309,15 ad praebendas. *c. sensu suffragandi:* ADAM gest.

[Schneider]

3,63 p. 208,22 quae honori eius -rent (attingerent *BC*). **b** *impers. c. inf.: convenit – es gebührt:* Dipl. Heinr. II. 531 p. 687,21 (spur. s. XII.[1]) ad . . . imperii curam -et . . . auxilia ministrare. *refert – es liegt daran:* Ps. Boeth. geom. p. 396,4 de arithmetica . . . quid -et dicere? Sigeh. Maxim. 31 quid memorare -et? **2** *propinquum esse – verwandt sein:* Chart. Tirol. notar. I 296 (a. 1236) inter se -bant in quarto . . . gradu consanguinitatis. Salimb. chron. a. 1229 p. 55,2 -bant . . . michi ex parte matris. a. 1251 p. 446,7 -bat pape. *ibid. al. (v. ind.).* **B** *iur.:* **1** *pertinere – (zu)gehören:* **a** *de terris, aedificiis, mancipiis sim.:* Cod. Lauresh. 940 (a. 765/67) quicquid ad ipsam basilicam -et. Trad. Frising. 635 quę *(silva)* -et ad Frigisingas perticas VI. Dipl. Otton. I. 336 p. 452,30 totum, quod . . . monasterio -et. Trad. Frising. 1578[g] iure censuali . . ., quo et mater sua ad altare . . . ad-bat, et ipse -uit. Trad. Teg. 404 p. 310,15 dum . . . predium Olrico . . . loco consanguinitatis successive -ret. Chart. Babenb. 288 possessiones sibi *(ecclesiae)* -ere iure, quod dicitur lipgeding. Chart. Otterb. 205 mancipium . . . ecclesie . . . tradidi serviturum . . . et -turum . . . vice mei libere. Chart. ord. Teut. (Hass.) 381 p. 284,25 coloni . . . fratribus . . . proprietatis tytulo -bunt *eqs. al. v. et l. 28.* **b** *de decimis, reditibus sim.:* Dipl. Ludow. Germ. 168 A[1] p. 236,35 (interp. s. XII.[1]) ecclesia . . . cum . . . appenditiis suis . . . in decimis et oblationibus et quę ad christianitatem -ent. Chart. Traiect. 352 p. 324,12 medietatem decimarum . . ., que ad usum ipsorum prius -uit. Chart. Xant. 72 p. 56,12 quod villa et decima . . . attenuerit Embricensi *paroeciae. al.* **2** *depon. i. q. adiacere – angrenzen:* Cod. Lauresh. 274 (a. 765) ex cuius *(vineae)* una parte -etur vinea Frideburgę *eqs.* **C** *eccl. i. q. subditum esse – unterstellt sein:* Caes. Heist. mirac. I 6,5 p. 346,17 quae *(paroecia)* -et ecclesiae sancti Andreae. Chart. Raitenh. 163 cum ecclesia de Raitenhaselach . . . nostre *(sc. Salisburgensi)* -at eclesie ab antiquo.

II *trans.:* **A** *gener.:* **1** *detinere – festhalten, binden:* Metell. buc. 7,22 nec voti memoratur, quo reus -atur. **2** *assequi – erreichen:* **a** *c. sensu apprehendendi:* Metell. Quir. 15,4 quos *(hostes)* . . . cohors insectando . . . ad-et. **b** *c. sensu perveniendi:* Frid. II. Imp. epist. 4 (DtArch. 18 p. 197,30) aures et animos mala . . . suggestio non -et (-ens *cod.*). **B** *iur. et publ.:* **1** *obtinere – innehaben, besitzen:* Trad. Patav. 92 p. 80,22 (a. 985/91) ripam . . . sanctum Stephanum . . . legaliter -ere. Chart. ord. Teut. (Hass.) 19 p. 17, 18 villas . . . concessimus . . . cum omni iure . . . -endas in perpetuum. Origo Suev. 6 (ed. P. Hirsch, Sachsengesch. d. Widuk. p. 157) regnum . . . ex paterna hereditate se debere -ere (ati- *B; v. app. crit.*). *al.* **2** *attribuere – zuweisen:* Notae Gembl. (MGScript. XIV p. 595,9; s. XIII.[in.]) decimam . . . refectioni eorum *(fratrum)* vini atinuit. **3** *respicere – zustehen:* Trad. Salisb. II 338 (a. 1219/34) quem *(comitem)* filii sui racione uxoris ad-bant. *v. et l. 57.*

adi. **attinens**, -entis. **1** *pertinens – (zu)gehörig:* **a** *de terris, aedificiis, mancipiis sim.:* Dipl. Karlom. (II.) 16 molendinum . . . cum terra . . . de . . . comitatu -em (*i.* -e). Dipl. Otton. I. 203 cum omnibus rebus eidem loco . . . -bus, id est terris . . ., edificiis, . . . mancipiis *eqs.* Trad. Ratisb. 1036 Alhait . . . iure ministerialium nos ad-em. Chart. ord. Teut. (Thur.) 86 p. 68,35 in silvis . . . in pago prefato mihi -bus. Trad. Scheftl. 443 molendini in eadem villa ad-is ad usus fratrum. *al. v. et p. 1148,32.* **b** *de decimis, iuribus sim.:* Chart. episc. Hild. I 263 p. 240,6 (a. 1150) castrum . . . cum . . . iure -i in mancipiis, in villis *eqs.* Chart. Brixin. 79 decimas . . . nostro iuri -es (Chart. Raitenh. 356). **2** *subditus – unterstellt:* Dipl. Loth. III. 41 libera ęcclesia regno -s. Trad. Scheftl. 344[a] ecclesias iure advocatie sibi *(sc. duci)* ad-es. *al.*

subst. **1. attinens**, -entis *m.* **1** *propinquus – ein Nahestehender:* Chart. ord. Teut. 3 p. 3,14 (a. 1161) omniumque mihi *(sc. Balduino regi)* -cium assensu dono . . . castellum . . . cum omnibus attinenciis (p. 5,1). **2** *qui pertinet – ein (Zuge-)Höriger:* Chart. ord. Teut. (Hass.) 56 p. 56,20 (a. 1236) testes . . . sunt . . . omnes bonis -es, qui . . . husgenoze nuncupantur *(cf. Dt. Rechtswb. V. p. 409).* Chart. Walkenr. 398 p. 264,25 cives sunt adscripticii glebae, hoc est ad bona legitime -es. **3** *subditus – ein Unterstellter:* Dipl. Loth. III. 41 presbiter . . . appellat . . . omnes ad iusticiam episcopi -es.

2. attinentia, -ium *n.* *res pertinentes, pertinentia – das Zugehörige, Zubehör, 'Drum und Dran':* **1** *iur.:* **a** *de terris, aedificiis, mancipiis sim.:* Dipl. Otton. I. 152 cum omnibus ad haec loca -bus. Trad. Brixin. 7 legitimis. Dipl. Heinr. IV. 384 abbaciam . . . cum servientibus . . . et omnibus ad eandem abbaciam -bus, id est mancipiis, areis, edificiis *eqs.* Fund. Schild. 6 ecclesiam cum omnibus -bus et attinendis. Chart. Tirol. 1290 p. 327,11 castrum vel eius ad-ia. *saepe.* **b** *de reditibus:* Dipl. Ludow. Germ. 168 A[1] p. 236,26 (interp. s. XII.[1]) Haingas cum . . . appenditiis suis . . . in oblationibus et ceteris ad christianitatem -bus. Chart. Wirt. VIII 2752 p. 82,14 -ia . . ., que . . . hůpgelt vocantur, . . . redimere *(de re v. p. 1148,38).* **c** *de instrumentis:* Chart. episc. Hild. III 81 p. 39,26 (c. 1264) dedi . . . pro molendino parvo tam pro lapidibus quam pro aliis -bus XXX solidos. Chart. Chil. 353 (ed. P. Hasse, Kieler Stadtbuch. p. 38) stupam . . . cum necessariis -bus, videlicet caldario et doleo et urna. **2** *usu communi:* Catal. cod. Conr. Schir. (MGScript. XVII p. 624,2; c. 1241) librum . . . laudabili diligentia . . . omnibus sibi -bus ad finem usque perduxit.

3. attinenda, -orum *n.* *quae pertinebunt – künftiges Zubehör: v. l. 10.* *Schneider*

attingo (adt-), -tigi, -tactum, -ere. *script.:* abt-: Chart. Sangall. A 170 p. 160,35. act-: Ryccard. chron. a. 1225 p. 129[a],2. *v. et p. 1041,38.* adt-: *praevalet in schedulis nostris usque ad s. IX.[med.]* ati-: Lex Sal. Merov. 111 *(var. l.). v. et p. 1151,24.* -te(n)g-: *l. 64. p. 1151,37. form. stirp. perf.:* -ting-: *l. 66. p. 1151,72. al.* -tinx-: *p. 1151,16.* -ti(n)gu(i)-: Chart. Rhen. med. II 254 p. 295,15 attiguerit. *v. et p. 1152,11. partic.* -tinct(us): *p. 1152,37. intrans.: p. 1151,11.32.72. 1152,23.*

I *proprie i. q. tangere, contrectare, apprehendere – berühren, anrühren, anfassen:* **A** *strictius:* **1** *gener.:* Beda hist. eccl. 1,1 p. 12,32 ut . . . odore aeris illius adtacti fuerint *serpentes,* intereunt. Amalar. off. 3,27,5 quod consecrata vasa a consecratis clericis . . . debeant tantummodo -i. Hrotsv. Gong. 170 limina. Agius epic. Hath. 283 quos *(pueros)* flamma vorax non -igit. *al.* *in imag.:* Chart. Pomm. A 223 (a. 1235) sancti spiritus -tus afflatu opus concepi. **2** *c. colore quodam:* **a** *c. sensu feriendi:* Waltharius 768 si te . . . dextera nostra -at (*cf.* 736). *in imag.:* Berth. (?) annal. a. 1075 p. 278,14 quo *(gladio spirituali)* ipse *(Petrus)* Ananiam . . . mortaliter -igerat. **b** *c. sensu coeundi:* Capit. reg. Franc. 139,4 illam *(mulierem)* . . . ulterius non ad-at. **c** *c. sensu incumbendi:* Waltharius 398 thorum. **d** *c. sensu bibendi:* Aethicus Ister 67 p. 48,15 de qua aqua si volucres -igerint. **3** *spec.:* **a** *geom.:* Gerb. geom. 5,8 si longius distans ab ea mensura -i nequiverit *angulus.* **b** *medic.:* α *c. sensu adhaerendi:* Albert. M. animal. 1,421 ubi -it *canna vocis* pulmonem, . . . dividitur. β *c. sensu permanandi:* Albert. M. animal. 3,125 ut . . . virtus epatis ubique totum kylum -at et dirigat. **B** *latius:* **1** *deprehendere, capessere, arripere – fassen, fangen, ergreifen:* Paul. Diac. Lang. 3,31 p. 138,4 cum . . . neque regem -ere valeret. Leo Mars. chron. 3 praef. p. 698,27 *feras.* Frid. II. Imp. art. ven. 4 p. 66,22 falco -it citius eas *(grues)* expectantes. *al.* *corripere – befallen:* Beda hist. eccl. 4,14 p. 233,11 cum . . . monasterium . . . -ret *mortalitas* (4,8 p. 221,4). **2** *de actione veniendi:* **a** *trans. i. q. contingere, adire, visitare – erreichen, besuchen, betreten, ankommen:* α *gener.:* Ionas Bob. Columb. 1,7 p. 165,19 cum solitudinis ora adtegit (attigit *var. l.*). Widuk. gest. 3,23 terminos Francorum. Ruotg. Brun. 45 p. 49,18 quascumque terras attingerant (-tig- *var. l.*). Thietm. chron. 3,13 cum Italiae partes . . . itinere ad-rent. Otto Frising. gest. 1,47 p. 65,23 vallem. *saepe.* *in imag.:* Beda hist. eccl. 3,13 p. 152,11 fama viri . . . Hiberniae partes -igit. β *c. colore quodam:* *c. sensu accurrendi:* Thietm. chron. 7,23 quae *(mulieres)* propugnacula -entes lapidibus viros adiuvant. *c. sensu appellendi:* Notker. Balb. gest.

[Pape]

2,14 p. 78,3 litus (Otto Frising. gest. 1,62 p. 88,18). Thietm. chron. 4,25 littoris securitatem. *in imag. et per compar.:* Aldh. virg. I 59 p. 320,22 optatum silentii portum. II 2806 ut nauta . . . -igit obtatum . . . litus. *c. sensu conveniendi:* Chart. Gosl. I 601 (a. 1243) cum . . . soceros . . . poterimus -ere, illis similiter promittemus. γ *iur. i. q. introire – eintreten:* Dipl. Heinr. IV. 280 p. 360,46 loca monasterii . . . sine causa minime adeat vel -at *advocatus* (*sim.* Chart. cell. Paulin. 7 p. 10,20). **b** *intrans. i. q. pervenire – (hin)gelangen:* α *corpor.:* Liber hist. Franc. 23 p. 279,4 cumque ad-ere conaretur ad ipsas naves. Annal. Disib. a. 1095 p. 16,29 itinere suo pergentes, usque urbem Pannoniorum . . . -entes. Chron. reg. a. 1137 (rec. I) terra marique, quoquo -ere poterant *praedones*. Chart. Pomm. B 606 piscationem . . . salsi maris, in quantum -ere possunt, . . . donavimus civitati. β *incorpor.:* Convers. Afrae 8 ad martyrii palmam . . . ad-tinxit (adtingit *B 1,3*, attigit *B 2*). Gesta Camer. 1,110 ad episcopii dignitatem. Berth. Ratisb. serm. 1 p. 8,5 ad perfectionem sanctificationis. *al.* **3** *de situ:* **a** *adiacere, finitimum esse – anliegen, benachbart sein:* α *subi. homines:* Wipo gest. 6 p. 29,12 a barbaris, qui Saxoniam -unt. β *subi. res:* Cod. Lauresh. 535 (a. 767) vineam 1 et ipsam terram, quę ad-it. Trad. Frising. 1482 pars montis . . ., que municipium . . . atingit. Otto Frising. gest. 1,13 p. 28,23 ex ea parte, qua Rhenum -it *civitas. al. remissius:* Chart. scrin. Col. A I p. 203,11 (a. 1192/93) pars domus et areę . . . premortua est Bernero et uxori eius . . ., ubicunque eos -it, ante et retro. **b** *terminare – begrenzen:* Cod. Lauresh. 283 (a. 766) de alio *(latere)* ratione sancti N. -itur *vinea*. Otto Frising. gest. 1,32 p. 49,25 -itur *provincia* ab oriente . . . Bulgaria *eqs.* 2,13 p. 115,23 Pyreneae -unt alpes *Pannoniam*. **c** *pertingere – sich erstrecken:* Cod. Lauresh. 348 (a. 787) quę *(portio vineae)* . . . -it ad ęcclesiam. Trad. Brixin. 57 *terminus vadit* usque ad spiz Ęline, . . . ubi ad-it in fluvium *eqs.*

II *translate:* **A** *assequi, adipisci – bekommen, erlangen, erreichen:* **1** *gener.:* Chron. Fred. 2 praef. ut noticiam adtengerent. Carm. Salisb. 15,3,4 aeternam . . . vitam. Albert. M. animal. 21,11 ut *animalia* artis . . . habeant imitationem, licet artem non -ant. *al. c. inf.:* Godesc. Saxo theol. 22 p. 305,18 istud . . . scire nullo modo . . . -itur nisi sola fide. *de tempore:* Walahfr. Mamm. 2,2 bis senos puerilis flosculus annos -igerat (Hraban. carm. 91,5. *al.*). Hrotsv. Pel. 148 -igit aetatis primos flores iuvenilis. Walth. Spir. Christoph. II 6,22 notam postquam lux -igit horam. **2** *c. colore quodam:* **a** *c. sensu inveniendi:* Chart. Pomm. B 802 (a. 1266) potestatem . . . secandi ligna, ubicunque -ere possunt illa. **b** *c. sensu perscrutandi:* Walahfr. exord. praef. sicut ex authenticorum dictis, quae adhuc -igimus (attingimus *var. l.*), addiscere potui. **c** *c. sensu cognoscendi:* Godesc. Saxo gramm. 1 p. 390,6 rhethoricam amplissimam latitudinem. Heraclius I 5,5 artem. Gerb. geom. 4,2 quas *(regulas)* nostri -ere potuit diligentia. **d** *c. sensu arrogandi:* Otto Frising. chron. 4 prol. p. 181,17 illi personae, quae gladium materialem portat, -ere ea, quae spiritalia sunt, non licet. **3** *spec.:* **a** *mus.:* Mus. Enchir. 2 quo . . . singuli *(soni)* extremam suam symphoniam -ant, id est quintum decimum sonum. 8 p. 158. **b** *iur. i. q. vindicare – beanspruchen:* Chart. Rhen. inf. I 65 p. 30,27 (a. 855) nullus alius . . . -ere presumat *hereditatem*. **c** *philos. i. q. percipere – erfassen:* Albert. M. resurr. 135 dicimus de Deo, quod -imus esse ipsius sine medio per intellectum *eqs. (cf. Aug. serm. 117,3,5)*. 136 est . . . cognitio Dei visio esse ipsius cum recognitione impotentiae -endi 'quid est'. *ibid. al.* **B** *operari – wirken:* Otto Frising. chron. 8,34 p. 356,11 a fine igitur ad finem fortiter -it *sapientia divina (cf. Vulg. sap. 8,1)*. Statut. ord. Teut. p. 26,14 a fine robustorum militum usque ad finem infirmorum . . . fortiter -entes *(clerici). al.* **C** *observare – beobachten:* Berth. (?) annal. a. 1077 p. 297,15 si *reges* . . . neque regulam officii sui vel sola saltem nominationis imagine minimum quid -ant. **D** *suppetere, adaequare – ausreichen, heranreichen:* **1** *gener.:* Vita Hugberti 17 (MGMer. VI p. 493,12) nec satis adtingerat (-bat 1[b]) *virga incisa*. Hrotsv. Abr. 2,4 ut ego . . . eo -rem meritis, quo *eqs.* **2** *spec.:* **a** *iur.:* Chart. Tirol. 1290 p. 327,21 (a. 1252) si . . . possessiones . . . triginta quinque marcarum redditus non -unt. **b** *philos. i. q. parem fieri – gleichkommen:* Albert. M. metaph. 7,2,5 p. 438[b],20 artificiatum . . . est illud, quod -it speciem, quae est in intellectu activo artificis. **c** *geom. i. q. tenere – einnehmen:* Gerb. epist. math. I 9,3 eorum *(pedum quadratorum)* quantulamcunque partem trigonus -at *eqs.* **E** *commemorare, disserere – erwähnen, erörtern:* Beda hist. eccl. 3,19 p. 168,27 haec et de corporis eius incorruptione breviter -igimus (attingimus *M*, attinguimus *N*[1]). Agius vita Hath. 9 cunctas eius virtutes singillatim vel -ere. Otto Frising. gest. 1 prol. p. 12,5 gestorum seriem. p. 12,23 stilum . . . ad intima quedam phylosophiae secreta -enda sustulerunt *auctores Romani. al.* **F** *commovere – bewegen, rühren:* Vita Emm. 24 mulieres . . . viscere pietatis adtactae. Dipl. Otton. I. 324 petitione . . . suppliciter -ti. Chart. Pomm. A 61 p. 145,32 divino amore -tus. *al.* **G** *pertinere, obtingere – (zu)gehören, zufallen:* **1** *publ.:* Origo Suev. 6 (ed. P. Hirsch, Sachsengesch. d. Widuk. p. 158) quod *(regnum)* eam *(filiam regis)* -ret ex paterna successione. **2** *iur.:* Chart. Sangall. A 30 (a. 761) omnia, que mihi per legem . . . ad-it (Cod. Lauresh. 198. *al.*). Cod. Lauresh. 313 quod ad meam portionem exinde ad-it. 228 per drictum. Dipl. Arnulfi 83 legitimę ad . . . locum -ere. *al. trans. i. q. attinere – betreffen:* Dipl. Conr. II. 133 quicquid inde nostrum ius -it. Chart. Hall. I 224,14 una pars *weregeldi* -it iudicem. **H** *(affinitate) coniunctum esse, conexum esse – (verwandtschaftlich) verbunden sein, in Zusammenhang stehen:* **1** *de hominibus:* Chart. Turic. 805 (a. 1251) nobilis vir H. . . . tertia te linea consanguinitatis -ens. **2** *de lingua:* Herbord. Ott. 2,31 Sclavica lingua in plerisque vocibus latinitatem -it. **I** *(iudicio) convincere – (gerichtlich) überführen (cf. francog. vet.* ateindre, *v. Tobler-Lommatzsch, Altfrz. Wb. I. p. 618):* Chart. Lub. I 329 p. 311,4 (c. 1271) quod . . . mercatores . . . de aliqua transgressione . . . convicti fuerint vel attincti. **K** *? concedere – ? gewähren:* Chart. Sangall. A 51 (a. 768) si mihi adtingeritis, in ipsus censum maniat.

adi. **attingens,** -entis. **1** *adiacens, finitimus – anliegend, benachbart:* Dipl. Heinr. III. 213 predia circumquaque id ipsum forestum -ia. Herbord. Ott. 2,1 Pomerania . . . se -es fines respicit Ungariae ac Moraviae. **2** *pertinens – (zu)gehörig:* Chart. Welt. app. 1 (c. 1089) decima episcopum -s.

subst. **attingentia,** -ium *n. pertinentia – Zubehör:* Cod. Odalb. 61 p. 123,23 (a. 931) cum . . . omnibus iuste ad hunc locum ad-bus. *Pape*

attinus *v.* hactenus. **attis** *v.* atticus.

attitulatio, -onis *f.* **1** *titulus – Aufschrift:* Vita Annon. I 1,38 p. 483[a],7 sanctis corporibus . . . in sacrario cum -e nominum terrae altius inmersis. **2** *dedicatio – Weihe:* Vita Annon. I 2,16 p. 490[b],30 legitima nominis aecclesiae . . . -o. *v. et* attributio *p. 1162,62.*

attitulo (adt-), -avi, -atum, -are.

I *spectat ad actionem scribendi:* **A** *inscribere, intitulare – überschreiben, betiteln:* **1** *c. sensu nominandi:* Alex. Min. apoc. 2 p. 38,6 quod *(volumen)* Disciplinam -vit (in- *PCh*). **2** *c. sensu dicandi:* Rup. Tuit. off. epist. p. 9,14 multa eorumdem operum tuo nomine -vi *eqs.* (Anon. Mell. 118 p. 97,1). **B** *conscribere, memoriae tradere – aufschreiben, aufzeichnen:* **1** *iur. i. q. adnotare, perscribere – (rechtsgültig) aufführen, zu Protokoll bringen:* Dipl. Conr. I. 3 qu⟨anti⟩tas . . . prati . . . in priori precepto ad-ta est. Trad. Patav. 97 testium nomina inferius sunt -ta (Trad. Teg. 31[a] testes per aurem tracti infra sunt -ti). *al.* **2** *eccl. i. q. referre – einschreiben, eintragen:* Waldo Anscar. 11,1 albo martyrii puerum vidit -ari. **3** *usu communi i. q. (litteris) mandare – (schriftlich) niederlegen:* Notker. Balb. martyr. V. Id. Iun. p. 1102[c] quae *(revelata sacramenta)* . . . propter indignitatem generis humani litteris non sunt -ta. *c. sensu incohandi:* Thietm. chron. 8,15 iste annus, quo hunc -vi librum.

[Schmidt]

II *spectat ad actionem attribuendi:* A *destinare, assignare – zuordnen:* 1 *canon. i. q. (ad titulum ecclesiae) promovere, instituere – (zum Inhaber einer Kirchenstelle) machen, einsetzen:* CHRON. Cosmae app. III p. 255,13 ad quem *(locum)* abbas -tus extitit. CHART. archiep. Magd. 214 p. 271,4 ęcclesiis in civitate eos *(clericos)* -vimus (ANNAL. Traiect. a. 904 [MGScript. XV p. 1301,7] Radbodus Traiectensi aecclesiae -tus est episcopus). *al.* 2 *eccl. i. q. dedicare – weihen:* LAMB. HERSF. Lull. 17 p. 330,15 cum . . . aecclesiam monasterii beatis apostolis Simoni et Thatheo -asset. DIPL. Heinr. IV. 270 quorum *(sanctorum)* patrocinio ecclesia . . . inscribitur et nominibus et reliquiis . . . ad-atur (273. *al.*). VITA Altm. 29 cuius sancti honore potissimum -ari debuisset *monasterium.* FUND. Grat. Dei 1 p. 686,1 ecclesiam . . . -vit. *al. de personis c. sensu offerendi:* VITA Norb. I 12 p. 683,18 cui *(professioni canonicae)* . . . -ti fuerant ab infantia. 3 *liturg. i. q. in officium inserere – in die Liturgie einfügen:* BERNOLD. CONST. microl. 39 p. 1007^{D} responsoria de nativitate Domini . . . huic diei congrue -antur. 4 *milit.:* a *associare, apponere – beigeben, zuteilen:* ALBERT. AQUENS. hist. 3,14 in custodia . . . urbis . . . sunt et ex legione Baldewini ducenti -ti. 4,47 Boemundus . . . peditibus ductor -atur, ut *eqs.* b *imponere – legen (nach):* ALBERT. AQUENS hist. 7,6 equites . . . Rama *(sc. urbi)* -vit *dux.* c *constituere – bestimmen, einteilen:* ALBERT. AQUENS. hist. 12,31 p. 711^{A} Gozelinus . . . a dextris -tus est ad subveniendum. *remissius:* ALBERT. AQUENS. hist. 4,54 dux . . . Henricum . . . mensae suae socium -vit. 5 *comput. i. q. adnumerare – zurechnen:* BEDA temp. rat. 48,9 ut . . . alter . . . historicus eundem *(annum)* successori illius *(regis)* potius -andum putaret. BERNOLD. CONST. chron. p. 394,29 cui *(anno)* -tus est *embolismus?* microl. 25 p. 1000^{A} Iunio competentius -atur *iiiunium aestivale.* 6 *vario usu:* a *ascribere – zuschreiben:* GODESC. AQUENS. opusc. 2,12 p. 105,13 cuius *(Hermanni Contracti)* nomini quasdam sequentias . . . quidam ad-ant. b *habere in numero – dazuzählen:* BERNOLD. CONST. libell. X 17 Petrus . . . Damiani . . . capitulum canonibus apostolorum ad-vit. c *iuxta aestimare – in einer Linie sehen:* BERENG. TREV. laud. 1,4 apertioni carceris et resurrectioni salvatoris eiusdem crucis -emus inventionem. B *tradere – überweisen:* 1 *iur.:* a *in proprium dare, condonare, suppeditare – übereignen, überlassen, zuwenden:* α *strictius: de praediis, aedificiis sim.:* CHART. Fuld. B 274 p. 396,34 (a. 799/800) cum . . . predia sua eidem loco in id opus *(sc. servitium Dei)* -asset *Emhilda* (CHART. episc. Hild. I 434 p. 423,19). LAMB. HERSF. annal. a. 1074 p. 183,25 eo quod . . . canonicorum congregacioni instituendae locus -tus fuisset. CHART. archiep. Magd. 426 quod . . . bona in dotis supputationem illi ecclesię attitidentur *(sic).* VITA Balder. 21 p. 732,16 castrum . . . s. Lamberto ad-are. *al. de decimis, oblationibus sim.:* DIPL. Heinr. IV. 283 p. 367,28 cum . . . universis utilitatibus eisdem . . . locis -tis vel -andis. LAUR. LEOD. gest. 32 p. 513,19 peregrinorum oblationibus ibi -tis (CHART. episc. Hild. I 240 p. 225,36). CHART. Oelsn. 9 p. 21,13 episcopus . . . decimam . . . -vit ecclesiae. *al.* β *latius i. q. assentiri – zustimmen:* OTTO BAMB. epist. 22 p. 1332^{D} (chart.) dona . . . monasterio . . . communi suffragio iuris gentium -ante delegavimus. b *vindicare – beanspruchen:* DIPL. Heinr. II. 106 quos *(fines)* episcopus . . . suo -vit dominio. CHART. Rhen. inf. I 408 camerarius . . . eas *(filias)* . . . ab altari avellere suoque officio ad-are conatur. 2 *canon. i. q. subdere, incorporare – unterstellen, angliedern:* ADEMAR. hist. 3,37 papa . . . parrochias in circuitu . . . -vit ad illam *(civitatem).* WOLFHER. Godeh. I 27 p. 187,30 metropolitanus . . . decreverat suae parroechiae -are *monasterium.* DIPL. Heinr. IV. 326 rex . . . Mogontinae aecclesiae eam *(abbatiam)* -vit. C *(in unum) conferre – zusammenlegen:* VITA Meing. 22 (MGScript. XV p. 562,24; s. XII.) fundis utriusque patroni in unum -tis.

adi. **attitulatus**, -a, -um. 1 *signatus – gekennzeichnet, signiert:* LAMB. HERSF. inst. p. 348,36 abbas . . . transmisit . . . copiam librorum suo nomine ob monimentum sui -orum. 2 *titulum possidens, competens, adiunctus – die Stelle innehabend, zuständig, dazugehörig (cf. V. Fuchs, Der Ordinationstitel. 1930. p. 10):* DIPL. Heinr. II. 269 cui *(ecclesiae)* ipse *(episcopus)* pastorali cura -us presideret. GODESC. AQUENS. opusc. 4,1 cui *(ecclesiae)* specialiter -ti sumus. VITA Berth. Garst. 42 ad quam *(lavationem)* ad-um praeveniebat sacerdotem. 3 *tributus, dedicatus – gewidmet, geweiht:* CARM. Cent. 136,1 est domus haec Christi peregrinis ad-a. DIPL. Karoli III. 192 loca divino cultui -a. DIPL. Heinr. III. 312 cum ecclesia sancto Marcello -a. DIPL. Heinr. IV. 458 in Aquensi aecclesia specialiter suo *(sc. Mariae)* nomini -a (338 p. 446,19. 473 p. 643,28. CONR. EBERB. exord. 1,15 p. 1011^{D} cuius sancto nomini sp. ordo noster -us est). CHART. Mog. A 578 p. 495,3 monasterium . . . monasticę conversationi . . . -um. PS. ADALB. BAMB. Heinr. 1,6 episcopatum . . . martiro Georgio ad-um. *al. remissius:* OTLOH. doctr. 13 p. 273^{D} genus hoc hominum *(sc. clericorum)* sublimius -um. 4 *subditus – unterstellt:* DIPL. Heinr. IV. 403 p. 534,10 cui *(monasterio)* -us est ad defensionem *locus.* CHART. Austr. sup. II 189 p. 282,35 ecclesia Richerispergensis . . . ex ecclesiastico regimine ad-a est ecclesię nostrę. 5 *assignatus, pertinens – zugewiesen, gehörig:* CHART. Rhen. inf. I 105 p. 61,5 (a. 962; spur.?) cum ecclesia et sibi -a decimatione. LAMB. HERSF. annal. a. 1073 p. 143,17 quibus *(ecclesiis)* antiquitus -ae fuissent *decimae.* CHART. Basil. C I 120 heredes . . . ius ipsis -um possideant.

subst. **attitulatus**, -i *m. qui adiunctus est – ein Angehöriger:* CONST. I 425,16 (a. 1085) omnes sacris ordinibus ad-i perpetua pace fruantur. *v. et* *attidero. *Schmidt*

***atto** (ato), -onis *m.* (*cf. theod. vet.* atto) *avus – Großvater:* LEX Raet. Cur. 5,1,4 in atonis (attones *var. l.*) de patris (avi paterni *Cod. Theod. 5,1,4*) hereditatem nepotes . . . de sui patris porcionem nihil perdunt. 5,1,5 post mortem -is (atonis *var. l.*) intestati. *v. et* *attus.

attollo (adt-), -ere. *script.:* adt-: *praevalet in schedulis nostris usque ad s. IX.*$^{in.}$ -tul-: *l. 44.57.62. form. plusq.* adtollerat: *l. 62.*

I *elevare – (er)heben:* A *proprie:* 1 *strictius de rebus corporeis:* a *gener.:* BEDA temp. rat. 29,71 mare . . . aestum solet -ere. OTTO FRISING. chron. 4,4 p. 189,27 cum assumptam carnem ad caelos -ret *Deus.* REIN. ALEM. phagifac. 313 -ere pocula mensis. b *c. colore quodam:* α *erigere, sursum vertere – aufrichten, nach oben wenden:* IONAS BOB. Ved. 2 oculos . . . ad caelum elevatos ad-it (attulit *A 2*). BEDA temp. rat. 25,8 *lunam* aliquanto altius cornu, quam naturae ordo poscebat, -ere. WALTHARIUS 535 caput. *al.* β *restituere – wieder aufstellen:* CHART. Lux. II 26 p. 33,17 (a. 1210) ut ipse . . . ab excommunicatione illa absolveretur et sacri vultus ac reliquiae, que in ecclesia . . . in proclamationem illius iniurie . . . erant prostrate, -rentur. γ *sustinere, ferre – emporhalten, tragen:* METELL. Quir. 6,48 caudex aureolus . . . septem compta lucernis ad-it capitellula. 2 *latius de sono (plerumque medial.):* IONAS BOB. Ioh. 16 gallus solitam vocem ad-ens. TRANSL. Libor. 31 cum . . . in altum sublatae populi voces -rentur. WIDUK. gest. 1,9 p. 17,2 -itur clamor virorum . . ., fragor armorum et gemitus morientium. *al.* B *in imag.:* 1 *act.:* IONAS BOB. Ved. 4 mentem ad superna ad-it (attulit *var. l.*). VITAE patr. Iur. 2,3 animum cordisque oculos ad panem illum vivum . . . ad-ens (LIBER diurn. 59 ad solam Christi . . . miserationem). 2 *refl. et medial.:* IULIAN. TOLET. Wamb. 28 quod erecta Galliarum terra solito superbiae fastus cuturno sese ad-erat (attulerat *var. l.*). OTTO FRISING. gest. 1 prol. p. 12,15 si a plana hystorica dictione . . . ad altiora velut phylosophica acumina -atur oratio. 1,5 p. 17,16 cum . . . ad contemplanda celsa divinitatis -imur. C *translate:* 1 *act.:* a *extollere, sublimare – erhöhen:* α *provehendo, insigniendo:* IONAS BOB. Ved. 5 eum *(Vedastem)* venerationis cultu ad-ere. BEDA hist. eccl. 5,10 p. 299,12 eos, qui fidem suscipere vellent, beneficiis ad-ens *rex.* β *laudando:* ALDH. virg. I 7 p. 234,10 virginitatis gloria . . . debitis -enda est praeconiis. THIETM. chron. 4,2 rex appellatur laudibusque divinis -itur. CHART. archiep. Magd. 272 p. 342,

[Payr]

16 facta gloriosa laude -imus. *al. expressius i. q. laudare – loben:* THIETM. chron. 6,48 quid illos . . . corripere vel hos -ere volo? **b** *agitare – anregen:* HRABAN. epist. 52 ne . . . brevitas animum legentis -ret. **c** *consolari – aufrichten, trösten:* HROTSV. Cal. 9,17 maerentem consolationibus. **d** *proferre – vorbringen:* CONC. Karol. 46B,13 ut . . . coram . . . iudicibus . . . veritatem honorificae ad-ant (att- *var. l.*) *sacerdotes. fort. huc spectat:* FORM. Bitur. app. 2 mei memorem pre vobis ad-es sanctis. **2** *medial.:* **a** *augeri – zunehmen, wachsen:* DIPL. Otton. III. 196 dum promovemur, vester *(sc. Adelheidae)* honor -itur. THIETM. (?) chron. 5,30 accrescente . . . seculari potencia -itur infrenate mentis multo maior solito contumacia. **b** *efferri – sich versteigen:* OTTO FRISING. gest. 1,5 p. 20,9 non . . . hic ad effandum de . . . ineffabili . . . nativitate -imur. **c** *tumescere – hochmütig werden:* WILLIB. Bonif. 4 p. 15,9 mens . . . Deo dedicata favoribus non ad-itur humanis. **d** *oriri – laut werden, aufkommen:* THIETM. chron. 3,6 in hoc itinere prima malae irrisionis in clericos exclamatio -itur.

II **A** *refl. i. q. recedere – sich entfernen:* RICHER. REM. hist. prol. tanto . . . superiora lector ea inveniet, quanto a nostro opusculi exordio per eius *(Hincmari)* regesta sese -et. **B** *adipisci – erlangen:* LEG. Wisig. 5,7,17 unde abdicata servitus ad-it titulos libertatis.

attondeo (adt-), -tondi, -tonsum, -ere. *script.:* adt-: *praevalet in schedulis nostris usque ad s. X.* -tundi: *l. 37. form. coni. III.: l. 30.36sq.*

tondere – scheren: **1** *strictius de tonsura (vergit interdum ad sensum suscipiendi in religionem, e.g. l. 36sq.):* BEDA hist. eccl. 5,21 p. 343,2 in coronam ad-emur (-imur *var. l.*), quia Petrus ita ad-sus est *eqs.* (p. 346,9). RHYTHM. 149,130 Christi nutu ad-sus consecratur sacerdos. CONC. Karol. 50C p. 604,17 Gottescalcus . . . asserens se et invitum fuisse -sum et violenter . . . monasticae vitae mancipatum. VITA Ludow. Pii 30 p. 623,32 secundum quod exigente culpa visum est, alios exiliari, alios iussit -i *(item de coercitione:* 45 laicos . . . praecepit locis oportunis attundi [adtondi, adtonderi *var. l.*]. REGINO chron. a. 498 p. 22,35 a patre ad-sus monachus efficitur et presbiter ordinatur. a. 885 p. 125,7. *ibid. al.). al.* **2** *latius de variis ritibus:* GODESC. SAXO gramm. 1,78 p. 410,11 dicitur . . . de illo, qui primitus -etur, 'primis auspiciis -endum'. CAPIT. reg. Franc. 291,7 si quae sanctimoniales causa religionis . . . virilem habitum sumunt vel crines ad-ent. ADREV. Bened. 14 p. 483,41 *Carolus* Liutprando . . . filium suum Pipinum misit, ut more fidelium christianorum eius capillum primus -ret ac pater illi spiritalis existeret *(cf. H. Bächtold-Stäubli, Handwörterb. des dt. Aberglaubens. III. 1930/31. p. 1264sq.).* ANON. Has. 31 p. 262,27 -sa . . . barba canonicus . . . factus est. LAMB. HERSF. annal. a. 1063 p. 87,33 abbas laicorum iurisdictionem secutus duos ex eis *(monachis)* . . . iussit publice virgis cesos et -sos expelli (*item de poena:* CASUS Petrish. 6,7). BURCH. URSB. chron. p. 107,25 *pauperes de Lugduno* capillos capitis non -bant nisi sicut layci.

adi. **attonsus**, -a, -um. *de monachis i. q. tonsuratus – tonsurtragend, tonsuriert:* PAUL. BERNR. Greg. 118 religio quadrata . . ., videlicet -orum Christi servorum eisque . . . servientium fratrum barbatorum *eqs.*

subst. **attonsus**, -i *m. clericus – Geistlicher:* BEDA hist. eccl. 3,5 p. 136,10 omnes . . ., sive ad-i seu laici.

attonitus (adt-), -a, -um. **1** *strictius i. q. tonitru perculsus, stupefactus – vom Donner gerührt, betäubt (in imag.):* NOTKER. BALB. gest. 1,19 fulmineas in eum acies imperator intorquens -um terrę prostravit. RUOTG. Brun. 46 multi congelatis membris -i . . . semet ipsos vivere obliti sunt. *al.* **2** *latius:* **a** *perterritus, confusus – erschreckt, betroffen:* WALAHFR. Mamm. 18,21 -i properata premunt vestigia retro. WALTH. SPIR. Christoph. II 4,116 talibus ad-ę bellis visuque puellę. GERH. AUGUST. Udalr. I 17 p. 406,17 magno stupore -us dixit: 'heu *eqs.*' OTTO FRISING. gest. 1,47 p. 66,26 divinam id animadversionem . . . esse considerantes amplius -i fuimus. FRID. II. IMP. art. ven. 6 p. 236,19 *anates* sic -e et levate non possunt . . . evadere. *al. subst. masc.:* AMADEUS LAUS. hom. 8,53 (ed. J. Deshusses. 1960) cum ergo *diabolus* miseros, elatos, inflatos, -os et mente captos usque ad nubes extulerit. **b** *stupens, mirabundus – verblüfft, verwundert, staunend:* ALDH. virg. I 27 p. 264,4 ut . . . -is auditoribus . . . arcana mentis . . . patefaciant. WALAHFR. Mamm. 26,31 Mammem . . . -ae stupuere ferae. carm. 5,4 -us mirisque stupens affectibus. HROTSV. asc. 123 vultibus -is stantes. OTTO FRISING. gest. 1,42 p. 60,26 -a mente. *al.* **c** *attentus – aufmerksam:* TRAD. Frising. 556a (a. 828) -is auribus *(cf. Bened. reg. prol. 9)* divinę vocis promissionem audivi. **d** *elatus – entrückt:* CARM. var. I 22,20 laetus et -us larga pascebat in herba *iuvencos.*

adv. **attonite.** **1** *cum stupiditate – starr:* THIETM. chron. 4,26 infans . . . ante baptismum -e videns et post nihil. **2** *cum stupore, admiratione – verblüfft, verwundert:* GESTA Ern. duc. I p. 18,14 -e conferebant ad alterutrum.

attono (adt-), -are. *part. praes. i. q. stupens – staunend:* HUGEB. Wynneb. 11 illi adtonantes sonitum audientes. *v. et* attonitus.

attonsio, -onis *f. susceptio tonsurae – Empfang der Tonsur:* VITA Ludow. Pii 44 p. 633,20 de -e . . . sua imperator tempus deliberandi poposcit.

***attornatus**, -i *m.* (ad *et* tornare, *cf. anglonorm.* attorney) *actor causae, advocatus – Bevollmächtigter, Prozeßvertreter:* CHART. Hans. I 649 (a. 1267) mercatores . . . per attorn⟨atum⟩ (-iamentum *suppl. ed., vix recte*) suum optulerunt se versus Iohannem . . . et alios de placito, quare *eqs.*

***attozongum** *v.* *atrogongum.

attractio (adt-, -ccio), -onis *f.*

I *proprie:* **A** *actio attrahendi, adductio, tractus – das (Herbei-, Hin-, Ein-)Ziehen, Anziehung, Zug:* **1** *natur.:* **a** *spectat ad anim. eorumque actiones voluntarias:* ALBERT. M. animal. 1,308 *musculus* trahit labium simili -e in duas partes. 1,367 -o ad inferiora. 1,426 villi longitudinales . . . contrahuntur et . . . dilatantur . . . et sic complent motum -is. 5,24 femina *aranearum* adtrahit ad se marem per fila sua . . . nec cessat huiusmodi -o, quousque coniunguntur. **b** *spectat ad processus physicos (interdum i. q. receptio – Aufnahme, e.g. l. 47sq.52):* TRACT. de chirurg. 733 cum . . . anxia spiritus -ccione (ELIS. SCHON. vis. 2,4ex. in ipsa -e sp. *cf.* ALBERT. M. animal. 1,420 ad aeris -em et emissionem. *al.*). 1224 ad sanguinis ad-em ad infrigidata loca. URSO med. 515 circa exteriora fit -o . . ., quando unus lapis attrahit festucam, alius ferrum. 518 interior fit -o *eqs.* RICHARD. ANGL. anat. II p. 82,26 fantastica cellula multum habet de spiritu, ut eorum multitudine et motu plena fieret formarum -o. ALBERT. M. veget. 1,31 *anima* facit nasci motus -is nutrimenti (*cf.* 4,11 haec . . . -o . . . est sicut vis terrae, quae in concava sua aere plena attrahit humorem pluviae). animal. 1,600 utilitas huius *venae* fere tota est in -e kyli ex stomacho . . . ad epar. 1,603 multum est in eis *(meatibus)* vera -o et expulsio aliquando. *al. per compar.:* BERTH. RATISB. serm. 3 p. 22,44sq. sicut . . . in exterioribus . . . -o rei ad aliam rem tribus modis fit naturaliter, ita -o gratiae in animam . . . fit . . . spiritualiter. *expressius i. q. vis attrahendi – Anziehungskraft, Aufnahmefähigkeit:* ALBERT. M. animal. 10,7 quod ora cottilidonum . . . bonae sunt -is. **2** *medic.:* **a** *extensio – Dehnung:* THEOD. CERV. chirurg. 2,20 p. 150H modus . . . -is . . . est, ut membrum . . . manibus accipiatur et . . . distendatur. **b** *extractio – Beseitigung:* BRUNUS LONG. chirurg. 1,13 p. 111D si sagitta non obedit ad exitum . . ., oportet, ut dimittas ipsam . . ., donec . . . eius alleviatur -o. **B** *attritio – Zerquetschung (per confusionem, ut vid., cf. p. 1163,9sqq.):* BRUNUS LONG. chirurg. 2,12 *modorum castrationis* unus est per -em et alter per incisionem *eqs.*

II *translate i. q. acquisitio – Erwerbung:* VISIO Baront. 10 per illius *(abbatis)* relegione sive ad-e datae sunt ad ipsius monasterium bonae possessiones. CHART. Carinth. V 337 (a. 1278) quod praepositus et conventus . . . ecclesie sibi attrahant bona . . ., sive illa -o in defunctorum remedio fuerit sive per forum empticum.

[Payr]

attractivus, -a, -um.

I *adi. i. q. vi attrahendi praeditus, adducens – (her)anziehend, Anziehungs-, Zug-:* A *natur.:* 1 *proprie:* ALFAN. premn. phys. 23,1 nutribilis . . . naturales virtutes sunt IV: -a (*PG 40,693A* ἑλκτική), contentiva, immutativa, expulsiva *eqs. (cf.* ALBERT. M. anim. 1,2,13 p. 177a,3 *spiritus* operatur naturales operationes . . . in hepate per *virtutem* -am, digestivam, nutritivam et expulsivam. animal. 1,603 in meatibus multis est -a ut adiuvans. *al. v. et l. 13).* GESTA Ern. duc. I p. 26,24 naturaliter -a vis magnetis. CAES. HEIST. hom. II p. 39b bitumen -ae naturae est et significat retinacula mundi. ALBERT. M. animal. 13,90 ysophagus . . . per . . . virtutem operatur, quae est -a ad stomachum. 15,54 si . . . matrix esset -a spermatis maris per se. MENKO chron. p. 524, 14 aer corruptus per spiritum -um vel cibum . . . perceptus. p. 544,1 calor est -us. *al. recipiens – aufnehmend: v. p. 792,48.* 2 *in imag.:* CHART. Lub. I 254 p. 233,24 (c. 1260) natale solum more adamantis virtutem in se continet -am, qua suos alumpnos ad se attrahit. CHART. Salem. 575 p. 189,38 cum divina providentia . . . super me direxerit radium -um de barathro iniquitatis . . . ad statum penitentie . . . me . . . attrahendo. B *medic. (c. sensu extrahendi):* MATTH. PLATEAR. gloss. p. 382g emplastrum -um (WILH. SALIC. chirurg. 2,24 p. 339H. *al.*). URSO med. 542 ne sit necesse aliquam medicinam esse sanguinis -am *eqs.* ALBERT. M. veget. 6,67 *cinnamomum* est subtiliativum . . . et -um et aperitivum et rectificans omnem putrefactionem. 6,102 *in ficis* est tanta virtus -a, quod attrahunt ex profundo corporis et resolvunt, quod attractum est. animal. 22,67 *calida* -a humorum esse dinoscuntur. Ps. ALBERT. M. alch. p. 35,28 cum penetrativum sit et -um *argentum vivum. al. v. et p. 1143,18.* C *theol.:* ALBERT. M. cael. hier. 7,1 p. 160b,13 per habitus nobiliores, scilicet charitatis, quae designatur in calore propter unitivam virtutem et -am ad amatum, quantum ad Seraphin. miss. 3,4, 19 p. 92a,27 ignis, qui Deus est, per -am naturam . . . in tantum hoc agmen angelorum sibi attraxit.

II *subst. neutr.: aperitivum – Zugpflaster:* WILH. CONG. chirurg. 834 -um superponatur. GLOSS. Roger. I A 2,3 p. 591, 43 cum divisivis et -is addatur aliquod confortativum, ne nimia *materia* ad locum patientem attrahatur. NOTULAE Wilh. Cong. 808 pro -o apostolicon *eqs. fort. add.:* WALTH. AGIL. med. 7 p. 102,7 accarativis et resolutivis.

attracto *v.* attrecto.

***attractorius**, -a, -um. *attractivus – (an)ziehend:* Ps. ODO MAGD. herb. 457 virtus est eius *(sulfuris vivi)* . . . extenuatrix et diaphoretica ac simul -a.

attractus (adt-), -us *m. script.:* obt-: TRAD. Weiss. 188 p. 176,10. adst-: FORM. Augiens. B 26. *form.: acc.* -um, *abl.* -o *v.* attractum *p. 1160,21sqq.*

1 *proprie i. q. actio attrahendi, adductio, tractus – das (Herbei-, Hin-, Ein-)Ziehen, Anziehung, Zug:* a *gener.:* VITA Rimb. 7 p. 85,39 personans -u eius signum. DROGO Lew. 2,13 (MGScript. XV p. 789,39) puella . . . sine ope fratris domum intrat, quae paulo ante -u eius misere serpens exierat. b *spec.:* α *iur.:* CONR. SCHIR. chron. 7 testes isti -u auris assignati sunt. β *natur. (interdum c. sensu receptionis, e. g. l. 58sq.):* ALBERT. M. veget. 4,103 *folia* formantur ex -u humoris simplicis. animal. 1,382 dexter *cordis ventriculus* . . . ocupatur in -u nutrimenti. 1,539 in -u spiritus. *ibid. al. in imag.:* CARM. Bur. B 61,6b,3 magnetem verum iterat virgo . . ., -u crebro superat me gratia directa. 2 *translate usu iur. i. q. acquisitio – Erwerbung, Errungenschaft:* FORM. Marculfi 2,7 p. 79,21 omni corpore facultatis meae, . . . tam de alode aut de conparatum vel de qualibet ad-u ubicumquae habere videor (COD. Lauresh. 1 p. 267,18. *al.*). TRAD. Weiss. 46 p. 48,4 quod nobis ex successione parentum . . ., hoc est paterno vel materno seu de conparatu vel qualibet -u nobis legibus obvenit. TRAD. Patav. 55a quicquid . . . cum . . . conlaborato seu et adquisitu vel ad-um undecumque ad me pervenerit. CAPIT. reg. Franc. 159,4 si . . . pretio res emerint aut quolibet iusto ad-u acquisierint. DIPL. Ludow. Germ. 10 *res* tam ex comparatione quam etiam ex donatione . . . sive de quolibet -u habere. DIPL. Conr. II. 65 p. 79,38 *(ex dipl. Widonis). saepe usque ad s. IX.med. v. et* attractum.

***attrado** (adt-), -dedi, -ere. *(insuper) transfundere – (zusätzlich) übereignen:* TRAD. Frising. 59 (a. 773) hoc itaque adtradedit Helmuni.

attraho (adt-), -traxi, -tractum, -ere. *script.:* adt-: *praevalet in schedulis nostris usque ad s. XI.med.* atr-: *l. 44. 72. p. 1159,49.59.1160,10. adde* CHART. Rhen. med. I 6 p. 6,43. *al.* adthr-: CAPIT. reg. Franc. 265. abstr-: *p. 1159,61.* -ect(us): *l. 33.* -ach(o): MARIAN. chron. a. Chr. 909. -ag(o): *p. 1159,12.26.* -a(o): *p. 1159,6.15. adde* CHRON. Fred. 2,33 p. 57,24. *al. form. inf. praes.* -ire: *p. 1159,6.*

I *proprie:* A *strictius i. q. trahendo adducere, accire – an-, hin-, herbei-, ein-, an sich ziehen:* 1 *gener.:* VITAE patr. Iur. 2,2 p. 144,12 *ruscam* sub ascella in oratorium quieturus ad-xit. HROTSV. Pafn. 4,4 nolite vestem meam ad-endo scindere. WIPO gest. 5 p. 27,4 quem rex per brachium apprehendens . . . -xit usque ad solium. CONR. FAB. Gall. 5 p. 143,2 funibus cinctam *ecclesiam* eo loco -ere. FRID. II. IMP. art. ven. 2 p. 200,16 cum adiutorio ipsius manus sublevantis et -entis falconem. *al. in imag.:* VITA Rimb. 7 p. 85,36 cum doctrinae suavissimo et caelitus -to sonitu *(sc. signi ecclesiae).* THANGM. Bernw. 51 p. 779,32 (chart.) nisi ubi valida Dei manus quemque sibi -xerit *(cf. Vulg. Ioh. 6,44). al. (in horrea) invehere – einfahren:* LEX Baiuv. 1,13 collegere, trahere (ad-ere *var. l.*) et recondere. *perducere – (hin)leiten:* DIPL. Heinr. IV. 438 p. 587, 26 -ere, derivare . . . de . . . fluminibus . . . aquam ad . . . utilitatem . . . civium. 2 *spec.:* a *iur.:* TRAD. Ratisb. 17 p. 22,6 (a. 820/21) sunt . . . testes ad-ti iuxta legem Bawariorum. TRAD. Frising. 588b isti . . . in testimonium ad-ti more per aures Baiowariorum (COD. Odalb. 1 p. 67,37 testes ex utraque parte p. a. -ti. TRAD. Ratisb. 795 p. 375,27 testium Norico more p. a. -ectorum. *al. cf.* TRAD. Teg. 294b testes auriculatim ad-ti sunt). DIPL. Heinr. II. app. 3 p. 697,11 traditionis atque retraditionis testes ad-ti sunt. COD. Thietm. 12 ex hac re ad-ti sunt isti testes. ARNOLD. RATISB. Emm. 1,12 p. 553a,28 cum eiusdem manibus -tis more Baioarico testibus retradidit predia. *saepe.* b *natur.:* α *spectat ad voluntarias actiones:* ALBERT. M. animal. 2,74 *aves* extendunt linguam et -unt vermes. *v. et p. 1156,37.* β *spectat ad processus physicos (interdum c. sensu recipiendi, e. g. l. 48.51sq.):* ARNO REICHERSB. apol. p. 108,12 naturae beneficio aqua calore solis in vitem -ta. FRID. II. IMP. art. ven. 1 p. 91,24 viis . . ., quibus atrahitur flatus intrans in cannam pulmonis. BERTH. RATISB. serm. 3 p. 22,48 *ventosa* -it sibi sanguinem. Ps. ARIST. lap. I p. 197,1 magnes . . . -ens ferrum. ALBERT. M. veget. 3,108 poma redolentia . . ., si saepe -atur aut exprimatur odor eorum *eqs.* 7,10 *terra* -it ad se plantarum mutationem. animal. 1,69 virtus *naturalis* quatuor . . . operationes habet, quae sunt: nutrimentum conveniens -ere et -tum rectificare et rectificatum sibi . . . unire et . . . a se expellere. 16,93 *matrix* -it ex eo aliquam partem aut totum sperma. *al. per compar. et in imag.:* BERTH. RATISB. serm. 3 p. 23,8 anima bona gratiam Dei a Deo de coelo, etiam si multo altius esset *(quam sol)*, sibi -it tribus his *(naturalibus)* modis. *v. et p. 1157,19.* c *medic.:* α *c. sensu concludendi:* Ps. HELIOD. chirurg. 18 enterismos est de angistrum ad-ere aliquod de corpore. β *c. sensu extrahendi:* WILH. SALIC. chirurg. 2,24 p. 340A quae . . . malitiam morsus -ant. NOTULAE Wilh. Cong. 815 *attractivum* maturat, -it et mundificat. ALBERT. M. veget. 6,317 sunt operationes eius *(cicutae)* dissolvere et -ere et consumere. *al.* d *techn. (c. sensu extrahendi):* HERACLIUS II 7 p. 59,8 mittes virgam in mortariolo -esque modicum vitri. e *alch.:* Ps. GERH. CREM. sal. I 19 p. 24,6sq. est *mercurius* acetum -ens et ad-ens acetum. B *latius i. q. afferre, arcessere – heranschaffen, herbeiholen:* 1 *gener.:* REGINO chron. a. 813 ad-tis undique copiis. RUOTG. Brun. 31 reliquias . . . ad . . . sue ecclesie sedem . . . variis de locis ad-xit. 2 *iur.:* CAPIT. reg. Franc. 132,3 si quispiam . . . in partem, quam . . . sibi occupaverat, alios homines undecunque venientes ad-xerit (*cf.* 132,4). DIPL. Heinr. III. 12 p. 16,11 homines atrahere et colocare super . . . ecclesie ter-

ras ad comanendum et delaborandum (*sim.* ACTA imp. Winkelm. I 312 p. 279,44). *(in ius) vocare – (vor Gericht) ziehen* (*cf.* GLOSS. IV 34,56 St.-S. appello gidingo . . ., adduco -o ferdinge): CONC. Merov. p. 83,14 clericus . . . sine pontificis sui permisso nullum ad saecolare iudicium praesumat adtraere (adtrahire *var. l.*). DIPL. Karoli III. 111 p. 177,36 liberos servos . . . inquietare . . . aut eos ad placitum ad-ere.

II *translate:* **A** *gener.:* **1** *(sibi) asciscere, allicere, conciliare – an sich ziehen, anlocken, (für sich) gewinnen:* LEG. Wisig. 3,4,17 p. 157,6 si . . . puella . . . viros per turpem suam consuetudinem ad-ere cognoscatur. CHRON. Fred. 4,85 leudis Austrasiorum . . . cum dulcedene adtragentes. IONAS BOB. Ved. 5 Francorum gentem ad baptismi gratiam. CAPIT. reg. Franc. 194,4 ut nullus . . . hominem . . . a nobis . . . per . . . sacramentum avertat et ad se adtraat. AMALAR. off. 3,5,6 quicumque . . . Deo -itur, delectatione -itur, non necessitate. WIPO gest. 6 p. 28,19 militum . . . animos. BERTH. (?) annal. a. 1077 p. 289,14 quoscumque suae parti -ere poterat. SCHOL. Adam gest. 146 Nordmannos . . . christianitati. TRAD. Werd. 132 voluntatem domine . . . suae voluntati -xit. CHART. cell. Paulin. 75 illectivis muneribus . . . fideles suos . . . -it, remunerat et invitat *Dominus. al. convertere – bekehren:* HONOR. AUGUST. gemm. 3,19 per duodecim apostolos mundum -ere voluit *Dominus.* **2** *inducere, instigare, permovere – dazu bringen, veranlassen, bewegen:* **a** *in bonam vel neutram partem:* CHRON. Fred. 4,70 Gundoberga adtragente . . . primati Crotharium sublimant in regno. HROTSV. Cal. 2,3 ipsam ad mei amorem. DIPL. Heinr. IV. 267 *cives* in hanc tam egregiam fidelitatem. HERM. IUD. conv. 12 p. 108,19 (ed. G. Niemeyer. 1963) *me* ad fidem Christi . . . simplicium feminarum -xit oratio. OTTO FRISING. chron. 4,33 p. 226,10 a . . . vitae illecebris abstracti et ad supernae patriae stabilitatem appetendam . . . etiam nolentes -ti. *al. c. inf.:* EPIST. Worm. I 51 p. 88,23 dilectionis tuę probitas . . . me delectat et -it amicitię tuę familiaritati . . . adherere. **b** *in malam partem i. q. seducere – verleiten:* CONC. Merov. p. 159,22 alios ad falsum testimonium vel periurium. HROTSV. Abr. 3,9 persecutionem, quae fideles quosdam -ret in errorem. *al.* **3** **a** *assumere – an-, aufnehmen:* WALAHFR. imag. Tetr. prol. 6 p. 378 ut . . . servitio -rer vestro. **b** *constituere – einsetzen:* REGINO chron. a. 887 p. 127,34 Arnolfum . . . ultro in regnum ad-unt. **c** *admittere – zulassen:* CARM. Bur. B 1,2,5 pauper retro pellitur . . ., sed dives -itur. **4** *instituere – einführen:* TRACT. de Lamb. I 5 (MGScript. XV p. 949,12; c. 1116) consuetudines religiosas totius perfectionis -ens. **5** *protrahere – hinausschieben:* ARBEO Corb. 43 cum . . . ad vesperam gustandi tardius ad-retur hora. **B** *spec.:* **1** *iur.:* **a** *usurpare, occupare – an sich reißen, sich aneignen:* CAPIT. reg. Franc. 112,11 ut nullus episcopus . . . atrahere audeat res nobilium (112,30 r. tributalium domni regis). CHART. march. Misn. II 216 p. 149, 12 Tiodericus . . . sibi partem de tribus curtilibus ęcclesię raptim -xit. CHART. Carinth. II 619 p. 70,19 ministerialis quandam advocaciam . . . sibi usurpaverat et -xerat. *al.* **b** *acquirere, lucrari – in Besitz nehmen, (hinzu)erwerben:* FORM. Marculfi 2,5 p. 78,11 quicquid ibidem undique ad-ere (-aere *A 3*) aut meliorare poteremus (TRAD. Weiss. 257 laborare aut melioreare vel atragere. CHART. Sangall. A 170 p. 161,4. *al.*). FORM. Flav. 8 p. 477,10 si aliquid comparavero aut ex parentibus meis mihi obvenerit vel atraxero. DIPL. Pipp. 29 p. 41,16 quicquid . . . ab . . . abbatibus . . . fuerit -tum (abstr- *cod.*) aut inantea . . . melioratum aut augmentatum. DIPL. Karlom. (I.) 54 p. 76,12 quod . . . per collata populi vel de comparatu aut de qualibet rectum attractum augmentare vel meliorare seu et -ere poterit. TRAD. Lunaelac. 37 tam de alode seu et de comparato vel quicquid ad me ibidem ad-ere valeam. DIPL. Ludow. Inf. 78 p. 216,22 *res* iure concambii in potestatis nostrę dominium nos constat -xisse. *saepe usque ad s. X.*[in.] *fort. add.:* REGISTR. Austr. I p. 178 nr. 43 II mansus -xit sibi Marquardus. **c** *adicere – dazuschlagen:* CHART. Eberb. 161 (a. 1231) licentiamus . . ., ut terram . . . -ere debeant vineis suis. **d** *assignare – zuweisen:* CHART. Babenb. 232 p. 43,21 (c. 1276/77) si nec tunc possessor conparuerit, illa hereditas potestati iudicis -atur. **e** *in rem suam convertere – zu seiner Sache machen:* CHART. Osn. III 382 p. 264,24 (a. 1268) hoc omnes nostre civitates sibi equaliter -ent et unanimiter vindicabunt. **f** *obtinere – erlangen:* CHART. Pomm. B 985 p. 287,1 (a. 1274) *principum* constitucio robur -it sempiternum. **g** *submittere – untertan machen:* CHART. Sangall. A 446 (a. 856) hominem . . . ad servitutis iugum ad-ere. **h** *refl. i. q. se tradere – sich in Abhängigkeit begeben:* COD. Lauresh. 1147 (s. XI.[2]) optimo iure ministerialium . . . ecclesię nos atrahentes, id est in offitia camerariorum nos collocantes. **2** *metr. i. q. corripere – kürzen:* ALDH. ad Acirc. 141 p. 199,23 tonus . . . aut pertrahitur aut -itur.

adi. **attractus**, -a, -um. **1** *proprie i. q. contractus – gelähmt:* RANGER. Anselm. 7263 quaedam -a manu, simul exsiccata lacertum spem firmat reliquis sospes . . . malis. **2** *translate i. q. deliciosus – verlockend:* SIGEBOTO Paulin. 7 p. 914,10 nec fame stimulata nec escis -ioribus illecta *matrona.*

subst. **1. attractus**, -i *m. qui contractus est – ein Gelähmter:* VITA Desid. Vienn. 13 de ad-us et clodus . . . est dicendum, quod *eqs.*

2. attractum, -i *n. iur. i. q. acquisitio – Erwerbung, Errungenschaft:* DIPL. Merov. I 76 p. 68,13 quicquid . . . tam de alote quam et de conpartho seo de qualibet ad-tho ibidem sua fuit possiessio (FORM. Turon. 14. CHART. Rhen. med. I 14. TRAD. Frising. 321. *al.*). CHART. Basil. A I 35 p. 72,12 quicunque . . . per quodlibet -um . . . augmentavi. COD. Lauresh. 550 quidquid . . . tam de materno quam de paterno vel de qualicumque -o ad me noscitur pervenisse. 686 de alode vel de comparato et de conquisito ac concambiato seu de quolibet -o. TRAD. Frising. 29 p. 57,21 tertiam partem de alode de qualibet ad-i mihi legibus obvenit *eqs.* 120 omnia mea ad me pertinentia sive de proprio seu ad me ad-o quolibet adquisitionis. *saepe usque ad s. IX.*[med.] *v. et* attractus, -us.

attramentum *sim. v.* atramentum.

***attrasso**, -are. *(langob.* trasum, *cf. H. Bosshard, Saggio di un glossario dell'antico Lombardo. 1938. p. 311) (pecus) agere – (Vieh) durchtreiben:* CHART. Bund. 827 (a. 1245) precipiat . . ., nec -ent nec pascullent super terris et possessionibus dictarum domorum *eqs.*

attrazze *v.* attagen.

attrectabilis (-tract-), -e. **1** *proprie i. q. palpabilis – greifbar:* VITA Pirmin. II 4 p. 37[B] *pedus pastoralis* nulli adhaerens materiae -i (-tract- *5*) . . ., mirum dictu, immobilis perstabat. **2** *translate i. q. mansuetus – sanft, geduldig:* EKKEB. SCHON. opusc. 5 p. 305,23 non tu peccasti, sed nostris debita culpis pondera portasti velut -is agnus.

attrectatio, -onis *f.* **1** *proprie:* **a** *de actione tangendi:* **α** *strictius i. q. attactus – Berührung:* ABSAL. serm. 1 p. 14[A] amplexus materni, -es uberum. **β** *latius i. q. actio eximendi – das Herausnehmen (cf. p. 1161,20):* VITA Bertulfi 22 (MG Script. XV p. 635,11; a. 1070/88) in sanctissimorum artuum -e (36 p. 639,55). **b** *actio attrahendi, tractus – das Ziehen, Zug:* ARNOLD. RATISB. Emm. 2 p. 1087[A] cum funiculorum -e. **2** *translate i. q. tractatio – Beschäftigung:* HILDEG. vit. mer. 4,30 p. 162,26 tam spiritali quam saeculari -e.

attrectator, -oris *m. qui attrahit – einer der heranzieht:* GALB. Karol. 40 obsessi . . . obruentes . . . sagittarum densitatem contra scalarum -es.

attrectatus, -us *m. attractus, acquisitio – Erwerb(ung), Errungenschaft:* SIGEB. GEMBL. gest. 9 p. 528,44 (chart. a. 947/53) totum . . . tam de alodo quam de comparato seu de quolibet -u.

***attrectio**, -onis *f. contusio – Quetschung: v. p. 1163,9.*

attrecto (adt-), -avi, -atum, -are. *script.:* adt-: *praevalet usque ad s. X.* actr-: *p. 1161,1.* auttr-: *p. 1161,1.* obtr- *(var. l.): l. 72.* -tract-: *l. 71sq. p. 1161,8* -tret-: *p. 1161,23.*

I *proprie:* **A** *de actione tangendi:* **1** *strictius:* **a** *gener. i. q. palpare, attingere, apprehendere – betasten, berühren, anfassen:* IONAS BOB. Columb. 1,17 p. 185,10 *bestias* manu blandiens ad-bat (adtrac- *Aa 1 a. corr.*). 1,25 manum ori eius iniecit linguamque ad-at (obtr-, adtract- *var. l.*). WALAHFR.

Wett. 899 -ant (auttr-, actr- *var. l.*) venas. CHART. Westph. III 1734 privilegium . . . oculis nostris vidimus . . . et propriis manibus -vimus. *al.* *in imag.:* GODESC. SAXO theol. 22,11 p. 312,13 *Deus* potens est . . . illum quoque baculum harundineum, in quo habes fiduciam, -are et . . . secare. *expressius c. sensu coeundi:* EPIST. Bonif. 51 p. 88,21 ut plures uxores habere presumant *sacerdotes*, quorum neque una concessum est post susceptum ministerium adtractare (attrect- *var. l.*). **b** *c. colore quodam:* **α** *contumeliose tangere – treffen:* CONVERS. Afrae 6 p. 58,17 scis Christum . . . sputis in faciem ad-tum (adtractum *var. l.*). **β** *ferire – schlagen:* HROTSV. Bas. 200 me quia continuis -ant . . . flagellis. **γ** *infigere – hineinschlagen:* AETHICUS ISTER 105 morsum dentibus ad-ant *custodes*. **δ** *instare – bedrohen:* CONR. FAB. Gall. 26 p. 212,3 matrem . . . -ans sagitta peciit volnerandam. **ε** *sauciare – verletzen:* MIRAC. Hucberti 2,21 rabidi canis morsu -tus. **ζ** *temerare – beflecken:* UFFING. Ida 2,2 contigua illis *(monumentis)* loca improvide -are. **2** *latius:* **a** *inhabitare – bewohnen:* ECBASIS capt. 1210 luter . . . -ans amnes, piscosi gurgitis heres. **b** *(ex tumulo) eximere – (aus dem Grabe) herausnehmen:* WOLFHARD. Waldb. 1,10 (7) episcopus . . . ossa . . . sacrae virginis iussit exquiri et inventa diligenter ad-ari (-tret- *1 a. corr., 1α*) *eqs.* **B** *attrahere – ziehen (an):* TRANSL. Auct. 11in. cum . . . registra campanarum impetuose -ant.

II *translate:* **A** *de actione tangendi:* **1** *aspicere – ansehen:* UFFING. Ida 2,4 portitorem suum *(i. pedem)* benigno -vit intuitu. **2** *assequi – erreichen:* HEIRIC. Germ. I 1,97 bis octonos . . . -asse Decembres. **3** *affligere – quälen:* COSMAS chron. 3,62 p. 241,16 -tus (-tract- *var. l.*) doloribus. **4** *tractare, novisse – besprechen, kennen:* EPIST. Worm. I 14 p. 31,12 preter quod omne vulgus -at. **B** *adhibere – heranziehen:* AETHICUS ISTER 1 *philosophi* conati sunt tam magna dixisse, quae nos metuendo . . . scribere vel legere in usum coepimus temeranter ad-are.

attribo (act-, -uo), -ui, -ere. *(retrograde ab* attrivi) **1** *concidere, delere – aufreiben, vernichten:* CHRON. Salern. 72 p. 70,31 super eos irruerunt, ut eos nimirum -rent (attererent *V p. corr.*). 107 p. 107,9 ut Varim . . . posset -uere. 112 p. 124, 30 plurima suorum hostium partem actribuit (*ex* VITA Barb. 4 adtrivit). *ibid. al.* **2** *subigere, opprimere – beugen, unterwerfen:* CHRON. Salern. 80a p. 78,29 pugnemus, qualiter colla -ere valeamus. 82 qualiter eam *(urbem)* -ere suorum iuris valerent. 89 p. 89,17 eos . . . in servitute. 134 Capuanos sub sua diccione. *ibid. al.*

***attribulo**, -atum, -are. *conterere – zerreiben:* Ps. ODO MAGD. herb. 170 *fabae* folliculus bene tritus et -tus.

1. attribuo (adt-), -ui, -utum, -ere. *script.:* atr-: ANSELM. Bis. rhet. 1,17 p. 136,5. act-: CONSUET. Trev. 43 p. 52,10.

1 *strictius:* **a** *assignare, impertiri, dare – zuweisen, -teilen, -messen, geben:* **α** *iur. et canon.:* LEG. Wisig. 5,2,2 p. 210,20 ut ita . . . regalis munificentie conlatio ad-ta . . . permaneat. CONC. Karol. 39B,13 p. 447,23 ut iuxta possibilitatem eis *(sanctimonialibus)* carnem, pisces, . . . ligna et cetera necessaria ad-ant *abbatissae*. CAPIT. reg. Franc. 138,10 ut unicuique ecclesiae unus mansus . . . ad-atur. *al.* **β** *publ.:* PRUD. TREC. annal. a. 855 p. 45,15 Karlus Aquitanis petentibus Karlum, filium suum, regem designatum ad-it. **γ** *math.:* ANON. minut. 2,4 scripulorum numeris cuilibet *minutiae vel unciae* -tis. GERB. geom. 6,5 p. 91,15 *numerorum* medietatem maiori ex his *(basi et catheto)* utpote basi propriam -o. *al.* **δ** *usu communi:* CONC. Karol. 44B p. 483,38 si sufficiens spatium temporis nobis -tum fuisset. *erogare – aufwenden:* THIETM. chron. 4,23 mater . . . omne, quod habuit . . ., pro fratrum ereptione -it. **b** *proprium dare, donare – zu eigen geben, schenken:* **α** *iur. et eccl.:* COD. Lauresh. 597 (a. 808) quam *(vineam)* . . . -imus . . . monasterio. DIPL. Westph. 26 res sibi . . . a nostra munificentia ad-tas. DIPL. Heinr. II. 412 tholoneum . . . monasterio . . . in proprium donamus et -imus. CHART. Carniol. II 18 p. 13, 26 mansos per mortem meam . . . ecclesie ad-i. CHART. Eichsf. 461 homines nostros . . . beate Marie . . . cum omni iure . . . -imus. *c. sensu dedicandi:* CHART. Beron. 1 p. 65,11 (a. 1036) Peronis monasterium a parentibus meis primitus, postmodum a me sancti Michaelis honori -tum. **β** *theol.:* GODESC. SAXO theol. 6,6 p. 146,21 liberum arbitrium . . . creaturae rationali divinitus -tum. **γ** *usu communi:* HROTSV. Gong. 134 illi *misello* centenos -ens solidos. **c** *concedere, indulgere – gewähren, verleihen:* LIBER diurn. 19 basilicam . . . consecrandi tibi preceptionis nostrae seriem facultatem noveris ad-tam. DIPL. Otton. II. 7 privilegia . . . coenobio . . . concessa vel ad-ta. *al.* **d** sibi -ere *i. q. praesumere, (sibi) vindicare – (sich) anmaßen, in Anspruch nehmen:* DIPL. Karoli III. 139 p. 224,40 nec . . . quisquam tam temerarius existat, qui id faciendi illicitam sibi potestatem -ere audeat (DIPL. Otton. I. 102. *al.*). **e** *praestare – leisten:* TRAD. Ratisb. 1033 (c. 1210/17) videntibus et testimonium ad-entibus . . . Heinrico . . ., Rudigero. **2** *latius i. q. (proprium) ascribere, imputare – (als eigentümlich) zuschreiben, zuerkennen:* **a** *philos.:* ALBERT. M. sacram. 134 p. 91,2 videtur, quod *iustificatio* -atur sapientiae. eth. 1,2,4 p. 22b,39 per attributionem . . . dicitur summum bonum, cui omnes omnium bonorum bonitates sicut causae efficienti et formali et finali -untur excellenter *eqs. ibid. al.* **b** *usu communi:* WALAHFR. carm. 8,22 Floro . . . sententia christicolarum -it, quicquid dogmate et ore viret.

adi. **attributus**, -a, -um. *pertinens – zugehörig:* TRAD. Wessof. 6 (Mon. Boica VII p. 342,26; s. XII./XIII.) predia . . . cum mancipiis eisdem possessionibus -is (-ulatis *ed. falso*).

subst. **attributum**, -i *n.* *qualitas (propria et substantialis) ascripta vel conveniens, proprietas, appropriatum – (als charakteristisch und wesentlich) zugeschriebene oder zukommende Eigenschaft, Wesensmerkmal, Attribut:* **1** *philos.:* ALBERT. M. sacram. 134 invenitur in omni opere aliquid, quod convenit -is omnium personarum *(trinitatis)*. cael. hier. 6,6 p. 154a,25 potestates, dominationes et virtutes sumuntur penes -um patris, quod est potentia *eqs.* veget. 2,1 investigandum est . . ., quae sint sibi *(plantae)* primo et per se convenientia et quae sibi et aliis quibusdam -a. animal. 11,11 quaedam -orum suorum *(sc. animalium)* sunt diversa et quaedam eadem. summ. theol. II 39,1,3 p. 446b,21 -a divina dicunt modum creationis, quo creaturae exeunt ab ipso *eqs. ibid. al.* *operatio appropriata – eigentümliche Wirkung:* ALBERT. M. sacram. 125 p. 85,73 *quaeritur*, an *iustificatio* sit -um sapientiae vel potentiae vel bonitatis. 134 p. 91,4 gratia est -um bonitatis spiritus sancti. **2** *usu communi:* NOTKER. BALB. (?) epist. (ed. Pez, Thes. anecd. VI 1 p. 108) trahendum est argumentum ex omnibus -is personae *eqs.*

2. attribuo *v.* attribo.

attributio, -onis *f.* *t.t. philos.:* **1** *actio ascribendi qualitatem (propriam et substantialem), appropriatio – Zuerkennung einer Eigenschaft (als einer charakteristischen und wesentlichen), Appropriation:* ALBERT. M. eth. 1,2,4 p. 22b,14 dicitur . . . summum bonum, cui per -em et non per additionem omnes differentiae boni primo et per se conveniunt. *v. et l. 20.* **2** *qualitas (propria et substantialis) ascripta, proprietas, attributum – (als charakteristisch und wesentlich) zugeschriebene Eigenschaft, Attribut:* ALBERT. M. eth. 1,2,2 p. 19b,29 *primum bonum* secundum substantiam perfectam omnia perficit et secundum proprias et connaturales -es *eqs.* euch. 3,1,6,6 p. 263b,25 quod Christus secundum tres modos, qui in ipso sunt, triplicia habet accidentia et -es *eqs. ibid. al.* *remissius:* ACTA pacis Sangerm. 2,8tit. (epist. papae) imperatori, sine titulo et att⟨ributione⟩ *(an* att⟨itulatione⟩ *leg.?)*.

***attributo** (adt-), -atum, -are. (ad *et* tributum) *tributo solvendo obligare – besteuern:* CHRON. Fred. 3,11 p. 96,1 gens . . . parum ad-ti sunt; . . . iubae, ut ternos soledus tributentur.

***attricus** *v.* *atricus. **attriplex** *v.* atriplex.

attritio (-cio), -onis *f.* *script.:* -ict-: *p. 1163,10.*

I *proprie:* **A** *strictius:* **1** *gener.:* **a** *conculcatio – das Treten:* ABSAL. serm. 5 p. 43c bissus multa -e in candorem mutatur (23 p. 160b). **b** *actio deterendi, absumptio dete-*

rendo effecta – Abnützung, Beanspruchung: CHART. Argent. I 616,58 p. 471,10 (c. 1129) ex vetustate vel nimia -e . . . pontium. ALBERT. M. animal. 2,24 ut auferatur a pedibus eorum *(camelorum)* dolor -is ex itinere. **c** *actio conterendi – das Zerkauen (cf. H. Schlette, MünchTheolStud. II 17. 1959. p. 147):* ALBERT. M. sacram. 94 p. 67,24 timent, quod pateretur *corpus Domini* in -e dentium. **2** *medic. i. q. contusio – Quetschung:* GLOSS. Roger. I A praef. p. 503,26 si . . . in extremitatibus musculi fiat *solutio continuitatis*, dicitur attrectio vel -ctio (p. 503,30). BRUNUS LONG. chirurg. 1,18 p. 116[D] fractura . . ., quae accidit cum -e (THEOD. CERV. chirurg. 2,21 p. 152[C] attractione). THEOD. CERV. chirurg. 2,22 p. 152[D] fractura, cum qua accidit vulnus et fluxus sanguinis et -o. 2,29 p. 153[C] cartilagini *nasi* accidit -o, non fractura. *al.* **B** *latius:* **1** *consumptio – Zermürbung:* CONST. I 195 (a. 1160) qualiter . . . ad pacis reformacionem . . . eciam -cione proprii corporis incessanter laborassemus. *al.* **2** *debilitatio, passio – Leiden:* SIGEW. Mein. 40 mulier *paralytica* ex illa acerrima corporis -e convaluit.

II *translate:* **A** *gener.:* **1** *afflictio, detrimentum – Niederlage, Verwüstung:* OTTO FRISING. gest. 1,63 p. 90,3 nondum . . . ex tot et tantis -bus fastus . . . regalis . . . conquieverat. HELM. chron. 51 p. 101,6 percussi . . . populi Nordalbingorum -e maxima (66 p. 123,17). **2** *vexatio – Heimsuchung:* CONST. II 402,5 (c. 1258) *discrimina* in -em humani generis innovantur. **3** *oppressio – Unterdrückung:* OTTO FRISING. gest. 2,16 p. 119,6 Laudensium consules de -is suae diutina miseria . . . facientes querimoniam. **4** *opera, studium – Beschäftigung, Eifer:* OTTO FRISING. chron. 2,8 p. 77,7 de sillogismis . . . nichil habuimus prius aliud dicere, quam -cione (*Arist. p. 184[b],2* τριβῇ) querentes multum tempus laboremus. **B** *theol. i. q. contritio imperfecta – unvollkommene Reue (cf. A. M. Landgraf, Dogmengesch. der Frühscholastik. III 2. 1953. p. 264sqq.):* ALBERT. M. sacram. 119 p. 82,54 quae sit differentia inter contritionem et -em. p. 83,9 -o . . . est cum timore servili, in quo manet peccatum. *ibid. al.*

1. attritus, -us *m.* **1** *proprie i. q. actio conterendi – das Zerreiben, Reibung:* LUP. FERR. Wigbert. 9 *manibus* explicitis unum repperit granum -u illesum. ALBERT. M. cael. hier. 15,3 p. 407[b],21 '-u' (*PG 3,329[B]* τρίψει), id est per tersionem cinerum, est 'subito relucens' *ignis*. **2** *translate i. q. molestia – Plage:* GOZECH. epist. 33 vitae . . . decursus continuo laboris -u effetas exhaurit . . . vires.

2. *attritus *v.* *atricus.

attrocitas *sim. v.* atrocitas. **attropia** *v.* atrophia.

?attueor (adt-), -eri. *contendere – danach trachten:* CHART. Scheftl. 28 (a. 1263) que *(remedia)* filiis suis post lapsum peccati adtuentibus (aditientibus *A, cf. J. P. Ruf, Deutingers Beiträge. 12. 1915. p. 72*) per penitentiam, ut resurgant, . . . preparavit ecclesia.

attumulo (adt-), -atum, -are. *tumulo condere – begraben:* RHYTHM. 136,2 species venusta . . ., iacis inde flebilis ad-ta.

attundo (adt-), -tunsum, -ere. *devincere – besiegen:* AETHICUS ISTER 68 p. 52,16 nec ad-sae nec fugatae nec . . . subactae fuerunt *Amazonae*.

***atturicus**, -i *m.* (*cf.* *turcois) *?turcatus – ?Türkis:* IOH. sacerd. 108 dueneg . . . principio virorem, demum -i lapidis colorem inducit natura *(cf. J. Ruska, QuellStudGeschNat. 5. 1936. p. 284[9a])*.

***attus** (adt-), -i *m.* (*cf. theod. vet.* atto) *avus – Großvater:* LEX Raet. Cur. 8,10 quidquid -us (adtus *var. l.*) vel avus vel atta (ata *var. l.*) aut amita materna ad nepotes . . . per testamentum . . . donaverint. *v. et* *atto.

atversus *sim. v.* adversus. **atumnius** *v.* autumnus.

[† atyrus (ARCHIPOETA 7,11,2) *fort. leg.* ⟨s⟩at Yrus, *cf. N. Fickermann, BeitrGeschDtSprach. (Tüb.) 82. 1960. p. 182sqq.;* alyrus *R. ten Kate, Mnemosyne IV/15. 1962. p. 275sq., vix recte.*] *Payr*

ava, -ae *f.* *patris vel matris mater – Großmutter* (*cf.* GLOSS. III 427,23 St.-S. -a ane): CHRON. Fred. 4,32 per suasum -ae suae Brunechilde. DIPL. Otton. II. 20 nostri avi Heinrici regis nostręque dilectę -ę Mathildę. VITA Mathild. I 10 puellam . . . ab -a Machtild dictam. THIETM. chron. 2,42 avia (ava *1, recte*) meimet. CHART. scrin. Col. A I p. 18,9. CHART. Tirol. III add. 341[a]. CHART. Bund. 897. CHART. Carniol. II 89. ANNAL. Rup. Salisb. II a. 1279 p. 805,51 rex *Ungariae* . . . -am suam . . . duxit uxorem (*cf.* a. 1282 p. 808,10 uxori quondam avi sui). *al. remissius de anu:* ALBERT. STAD. Troil. 3,138 custodit servus et -a lares. *in cognomine:* HUGO FLAV. chron. 2 p. 391,49 matrem eis *(sanctimonialibus)* . . . providit *episcopus* Adelbergam . . ., quae cognominabatur Ava. *v. et* avia.

auage *v.* attagen.

***avancia** (ana-, aven-, -tia *sim.*), -ae *f.* (*orig. inc., cf. francog. vet.* avence) **1** *herba benedicta – Nelkenwurz (Geum urbanum L., cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. II. p. 638 sqq.):* GLOSS. III 524,47 St.-S. anancia pes hasenwrz. 533,43 -a pes leporis haselworz. 535,3 -a haserworz. 547,43 -a (anaucia *b*, aliantia *c*) hasilwrz *(c)*, hasenwrz *(a. b)*. ALPHITA I p. 276,23 anantia pes leporinum gariofilata sanamunda idem (*sim.* II p. 17,18 avencia. p. 70,15. 141,11). **2** *vulgago – Haselwurz (Asarum europaeum L., cf. Marzell, op. cit. I. p. 457sqq.): v. l. 16sq.*

***avantaglium**, -i *n.* (*francog.* avantage) **1** *lucrum – Mehrertrag:* CHART. select. Wopfner 127 p. 178,5 (a. 1235) procurator . . . de -o percipiet de communi decima octo modios frumenti. **2** *merces – Lohn:* CHRON. Vill. 30 (MGScript. XXV p. 208,39; s. XIII.[med.]) pro labore . . . modico pre aliis contentus est *abbas* -o, emina vini cotidie.

***avarice** *adv. avare – habgierig:* VITA Serv. 45 p. 117,18 non -e auceps mammona sollicitare rursus alios cessavit.

avaritia (-cia), -ae *f. script.* aba-: *l.* 50. *plur.: l.* 50.

1 *strictius i. q. cupiditas pecuniae vel possessionis, philargyria – Habgier, Habsucht (interdum i. q. cupiditas pecuniae retinendae – Geiz: l. 37.43sq.):* **a** *def.* (*cf.* GLOSS. II 320,20 St.-S. -a scaz girida): CAPIT. reg. Franc. 46,14 -cia est alienas res appetere et adeptas nulli largiri. GERH. AUGUST. Udalr. I 9 p. 396,42 tertium *vitium* est filargiria, hoc est -a sive amor pecuniae *(cf. Cassian. inst. 5,1)*. TRACT. de Lamb. I 3 (MG Script. XV p. 948,31) ira in felle, -a in iecore *est*. DAVID compos. 2,44,1 -a tres habet species: prima est anxia cupido habendi vel acquirendi temporalia . . .; secunda tenacitas conservandi habita . . .; tertia augere divitias *eqs.* ALBERT. M. summ. theol. II 5,21,2 p. 261[a],46sqq. -a dicitur duobus modis: generaliter scilicet et specialiter; generaliter dicitur -a nimius amor proprii boni cuiuscumque . . . ; specialiter amor nimius pecuniae vel bonorum fortunae. *al.* **b** *de usu:* CAPIT. reg. Franc. 121 p. 240,3 custodiant se *mulieres* a fornicatione et beneficiis (*i.* vene-) et ab-is. WALAHFR. Wett. 500 ardor -ae nescit concedere quicquam. CONC. Karol. 50[D],13 p. 621,4 ab appetitu -ae et cupiditatis se cohibentes *sacerdotes*. WALTHARIUS 858 gurges -ae. CHRON. Salern. 100 p. 101,9 Gumeltruda . . . exarserat in -ciam. ANNAL. Quedl. a. 984 accrescentis -ae stimulis agitatus *dux*. THIETM. (?) chron. 5,19 insaciabilis -cia Bawariorum. CHART. Hersf. 115 p. 204,2 ut . . . prędium alii . . . publicarent agente -cia, quę est simulacrorum servitus *(cf. Vulg. Eph. 5,5)*. CARM. Bur. B 42,11,1 solam -am Rome nevit Parca. *saepe. c. sensu voracitatis:* VITA Erasmi 317 o rex . . ., lupe plenus -aque. CASUS Petrish. 3,21[med.] maiorem calicem sibi eligebat *presbyter* . . . talemque -am in ipsis sacrosanctis mysteriis exquirebat. *per prosop.:* WALAHFR. imag. Tetr. 60 fulget A-a exornatis aurea membris, spicula fert *eqs.* GARS. tract. 5 p. 431,6 haut longe a basilica A-ciae, matris *Cupiditatis et Avidissimae. al.* **2** *latius:* **a** *aviditas – Begier:* BRUNO QUERF. fratr. 2 p. 719,26 plerique . . . -ciam patris Romaldi esse dicebant. CAES. HEIST. mirac. I 4,57 p. 223,13 -a est gloriae seu quarumlibet rerum insatiabilis et inhonesta cupido *eqs. v. et l. 42sq.46sq.* **b** *parsimonia – Einsparung:* ELIAS SAL. mus. 28 p. 55[b],14 omittitur fortassis propter -am pergameni vel desidiam notatoris. **3** *meton. i. q. possessio avaritia parta – durch Habgier*

[Langer]

erworbener Besitz: WALTH. SPIR. Christoph. II 4,249 nullus -cię cumulus nos promovet.

avarities (-cies), -ei *f.* *cupiditas pecuniae vel possessionis, philargyria – Habgier, Habsucht:* MILO carm. 3,4,1,746 impia -es ardens sine fine. CHRON. Salern. 100 p. 101,7 Ademarius . . . cum sua coniuge . . . -cie simulque et discordie fedati erant (*cf.* 38 p. 39,7).

avarus, -a, -um. *script.* ?acca-: DIPL. Merov. III A 10 p. 127,30 (spur.).

I *adi.:* A *strictius:* 1 *cupidus pecuniae vel possessionis – habgierig, habsüchtig* (*cf.* GLOSS. I 33,25 St.-S. -us nefkerer vel arc): ALDH. virg. II 2587 loculi gestator -us *(sc. Iudas; cf. Vulg. Ioh. 12,6).* HRABAN. univ. 18,5 p. 502A hydropicus significat -um hominem. HROTSV. Bas. 146 se quia serpentis *(i. diaboli)* iuri tradebat -i *servus.* gest. 496 omne . . . dextra tollebat *Berengarius* -a. BERTH. (?) annal. a. 1079 p. 323,26 aecclesiae praepositum, symoniacum -issimum. RAPULARIUS 239 mundus . . . totus homini si detur -o. *al. in imag.:* VITA Willib. p. 16,22 quod . . . extinctum -a tegerent gleba. 2 *avide appetitus – habsüchtig begehrt:* BRUNO QUERF. fratr. 13 p. 730,46 qui *(Benedictus)* numquam in animo suo reliquit -i spem nummi. 3 *retinens, tenax, parcus – zurück-, festhaltend, geizig (in imag.):* CHART. Rhen. inf. I 294 (a. 1122) quę -o sinu multa nobis abscondit *tellus.* CARM. Bur. B 67,2b,2 *natura* puellulis -a singulis solet partiri singula.

B *latius i. q. cupidus, appetens – begierig, verlangend* (*cf.* GLOSS. IV 132,16 St.-S. -us frech): 1 *gener.:* HROTSV. Gong. 325 salutis -i. RUODLIEB X 84 pueri Rŏdlieb venientis -i. ALBERT. STAD. Troil. 2,838 manus caedis -a. *al.* 2 *c. colore quodam:* a *studiosus, sollicitus – eifrig bedacht, besorgt:* CAND. FULD. Eigil. II 13,14 scrutator -us, quae aegris debilibus maneat, quae cura fovendis. EKKEH. IV. bened. I 30,31 fidei fit *Paulus* amator -us. ALBERT. M. animal. 8,5 feminae omnium animalium . . . sunt magis -ae et sollicitae circa nutrimentum filiorum. b *edax, vorax – gefräßig, verzehrend:* THIETM. chron. 4,25 canes -i saturabantur. CARM. Bur. B 157,5,3 quem *(lupum)* fames expulerat gutturis -i. *al. in imag.:* THIETM. chron. 7,58 de cuius *(ignis)* -is faucibus divina pietas . . . reliquias . . . eripuit. c *saevus, crudelis – grimmig, grausam:* WALAHFR. hort. 22 vestigia . . . -ae . . . hiemis. VITA Erasmi 248 hęcque timens dixit populum et mentitur *rex* -us.

II *subst. masc.: qui pecuniae vel possessionis avidus est – ein Habgieriger, Geizhals:* WALAHFR. imag. Tetr. 218 idola -us habet *(cf. Vulg. Eph. 5,5).* CAND. FULD. Eigil. II 14,33 fuga nomen -i. WIPO prov. 38 omnis -us nulli est carus. CARM. Bur. B 19,1,4 prodigus non redimit vitium -i. ALBERT. M. Is. 65,11 p. 614,6 fortunam . . . maxime reverentur -i. *al.*

adv. **avare.** *avide – begierig:* HROTSV. Agn. 406 martiris egregiae *Agnetis* iugulum perfodit -e *iudex.* *Langer*

***aubrema** *subst. (fort. ab* ἀπόρρευμα, *cf. notam ed.;* brema *cft. DuC.) dementia – Irrsinn:* TRANSL. Athan. Neap. 14 iuvenis . . . gravi infirmitate capitis afficiebatur, quae -a dicitur.

auca, -ae *f.* *script.:* aug(a): PACTUS Alam. III 14. FORM. Marculfi 1,11. TRAD. Frising. 469. aucc(a): *l.* 65.

anser – Gans (Anser anser L.; plerumque de ansere domestico; expresse de silvestri: GLOSS. III 365,28 St.-S. -a wildegans. *al.):* 1 *proprie:* PACTUS Alam. V A 8 si -a fuerit furata. FORM. Sangall. II 35 unam -am et duas anetas a ceteris separa *eqs.* CAPIT. reg. Franc. 32,38 ut -as pastas et pullos pastos ad opus nostrum semper . . . habeant. 32,62 de . . . anseribus, id est -as. TRAD. Frising. 343 censum . . ., hoc est . . . duas -as et tres pullos *(item de censu:* TRAD. Patav. 75 auccas II aud X pullos. CHART. Babenb. 261 p. 91,12. REGISTR. abb. Werd. 13 p. 324,22. *al.).* FORMA mon. Sangall. p. 14b *mansio* custodis -arum. THIETM. chron. 6,82 nati sunt . . . duo fratres . . ., in ore similes -ae. RUODLIEB VI 89 strepentibus au⟨cis⟩. SIGEB. GEMBL. chron. a. 1086 domesticae aves, pavones, gallinae et -ae *eqs.* NIVARD. Ysengr. 2,233 gallum explumare vel -am. ALBERT. M. animal. 23,22 anser vel -a avis est nota et est avis aquatica. MENKO chron. p. 535,4 ova -arum. *saepe. de ave sexus feminini: v. p. 685,61sqq.* 2 a *proverb.:* EGBERT. fec. rat. 1,523 ante moras fatiet tibi, quam bene cocta sit, -a. b *per compar.:* NICOL. BIBER. carm. 1604 (ed. Th. Fischer. 1870) *rectores ecclesiarum* esse pares reor -is. c *in nom. propr.:* VITA Bonif. II 12 p. 104,9 sciens locum propter edifitium, qui nominatur vulgarice Aucarum Domus. CHART. civ. Erf. 82 Hartleib Pes Auce (*cf.* 79 Gensevuz).

aucceptor *v.* accipiter.

aucella, -ae *f.* *avis parva – kleiner Vogel* (*cf.* GLOSS. I 589,32 St.-S. -as, i. parvas aves, ab ave dirivatur, i. fukili): FRUTOLF. chron. p. 71,1 *(ex Hist. Alex.)* inter illas *statuas et platanos aureas* erant multa genera -arum varii coloris *eqs.*

v. et aucellus.

***aucellatio**, -onis *f.* *venatio vel captura avium – Vogeljagd, -fang:* CHRON. Ven. Alt. p. 80,14 in piscatione sive in -e (p. 165,25. 170,14).

aucellator, -oris *m.* *venator avium, aucupator – Vogeljäger, -steller* (*cf.* GLOSS. I 525,1 St.-S. aucupes -is id. fugilarum): *v. l. 32.*

aucellus, -i *m.* *avis (parva) – (kleiner) Vogel:* LEX Sal. Merov. 7,10 si quis -um de trappa furaverit (*inde* LEX Sal. Pipp. 7,8 -um [aviculam *E*]). *in nomine plantae (cf. p. 1235,31sqq.):* TRACT. de aegr. cur. p. 328,42 recipe . . . grana . . . seminis anisi, lingue ar-i *(sic?)* ana ʒ XX.

auceps, -cupis *m.* *form* -cipit(is): *l. 32.59.* [*dub. interpr.:* AETHICUS ISTER 59 p. 39,6 titupantur -es.]

I *proprie:* A *de hominibus:* 1 *venator avium, aucupator – Vogeljäger, -steller (cf.* GLOSS. III 140,52 St.-S. -s fŏgelare. *al.):* CAPIT. reg. Franc. 32,45 ut unusquisque iudex in suo ministerio bonos habeat artifices, id est fabros . . ., piscatores, -cipites, id est aucellatores. AGNELL. lib. pont. 104 p. 345,29 *episcopi* pauperes proiciunt, -es gubernant, accipitres fovent *eqs.* LIUTPR. leg. 51 p. 202,24 vilia mancipia, piscatores scilicet, cupedinarios, -es, nothos *eqs.* CHRON. Pol. 1,14 habebat *Bolezlaus* . . . -es et venatores omnium fere nationum. ARCHIPOETA 9,6,2 dent . . . pisces piscatores, -s volatilia, feras venatores. CHART. Lux. II 504 p. 565,7 dedi . . . duobus -bus XL solidos. ALBERT. M. veget. 4,115 ex illo . . . cortice . . . viscum faciunt -es. animal. 8,14 -es (*p. 609a,15* ὀρνιθοθῆραι) ligando bubonem . . . deprehendunt . . . alias aves. 23,100 cum provocatione et sibilo -is. CONR. MUR. summ. 6,1 p. 426,6 -s seu illusor avium. *saepe. in cognomine:* ANNALISTA Saxo a. 919 p. 594,41 Heinricus cognomento A-s (THEOD. PALID. annal. a. 924 p. 61,22 primus H. post Karolum, cognominatur A-s [gloss.: the vogelere] pro eo, quod venatu . . . aviculas inlaqueavit. GODEFR. VIT. panth. 23,28 p. 233,15. *al.*). REGISTR. Baiuv. A p. 284,8 Ulricus A-s de Argart. *in imag. de diabolo (cf. l. 63):* HERM. AUGIENS. vit. 152 quin et vos furvus -is hamus iam captas teneat sive capiscat. 2 *augur – Vogeldeuter:* GLOSS. II 479,66 St.-S. -es heilisare *(spectat ad Prud. perist. 5,79, sc. per errorem, cf. l. 61).* B *de avibus i. q. accipiter, avis venatica – Habicht, Beizvogel:* EGBERT. fec. rat. 1,177 ad pugnos vacuos crebro non advolat -s. 1,1364 -s aquilam cum forte supernam nesciret, sequitur *capum.* CAES. HEIST. hom. II p. 52a -es suos *(sc. diaboli),* falcones et accipitres. *fort. huc spectat nomen plantae:* ALPHITA II p. 155,15 rostrum -cipitis similis est linarie *eqs.*

II *translate i. q. insidiator, persecutor – (tückischer) Feind, Verfolger (cf.* GLOSS. II 402,20 St.-S. -es uarara *[spectat ad Prud. perist. 5,79]):* HYMN. Sangall. p. 110 sub Iuliano tyranno, christianorum -e. HERM. AUGIENS. vit. 125 -s ille ferox, furcifer *(sc. diabolus).*

aucer *v.* anser. ***auchora** *v.* *authora.

***aucinus**, -a, -um. *anserinus – Gänse-:* BOTAN. Sangall. 7,2 herba celerata tusa cum femore porcino et -um terris. RECEPT. Sangall. I 62 stercus -o aut pullino. 150 femus.

aucionator *v.* auctionator.

***Aucipes** *m.* *nom. propr. i. q. pes aucae – Gänsefuß:* REGISTR. Mog. p. 30,16 Hermannus A-s (*cf.* p. 21,23 Gensephuz).

[Payr]

***aucipula**, -ae *f.* (avis, *cf.* muscipula) *instrumentum ad aves capiendas aptum – Vogelfalle:* GLOSS. III 293,16 St.-S. -a clobo. IV 245,25 -a fugulclouo. *Payr*

aucmentum *sim. v.* augmentum. ***aucora** *v.* *authora.

***auctentico** *sim. v.* *authentico.

***aucticrementum** *v.* augmentum *p. 1223,38.*

auctio, -onis *f.* **1** *de actione:* **a** *proprie:* **α** *additio – Vermehrung:* DIPL. Heinr. II. 171 p. 202,22 sublementum et -em prędiorum illuc concedi et superaddi . . . postulavere. GREG. CAT. chron. I p. 235,3 causā -is rerum huius monasterii. CHART. march. Misn. II 83 p. 66,17 ut . . . congregatio . . . -em nostre donationis cottidie accipiat. *donatio – Schenkung:* CHART. march. Misn. II 370 p. 258,10 (a. 1170) huic . . . -i . . . includimus villam. **β** *ampliatio – Erweiterung:* DIPL. Otton. II. 71 p. 86,29 per renovationem, quin immo -em nostri prȩcepti. **γ** *augmentatio – Erhöhung:* TRAD. Ratisb. 393 p. 263,32 (c. 1030/31) census -em. **b** *meton. i. qui auget – Vermehrer:* FROUM. carm. 2,11 omnibus et risus suffundor et -o plausus. **2** *de statu i. q. incrementum – Zuwachs:* RHYTHM. 113,43,2 horā singulos per annos uno puncto addito . . . constat semper -o.

auctionator (auci-, auti-), -oris *m. negotiator – Handeltreibender* (*cf.* GLOSS. III 381,46 St.-S. auti-r coufman): CHART. Babenb. 232,55 (a. 1276/77) artifices . . . cauponum, ligatorum, auci-um.

auctor, -oris *m. (f.: p. 1169,21.1170,32.1171,15) script.:* oc-: *l. 64.* ac-: *p. 1168,7.49.51.59.1170,16.26sq.50.65.1171, 21.43.45sq.* aug-: *p.1168,65.* aut-: *l. 71. p. 1168,9.11.1169, 12. saepe.* auth-: *p. 1168,23.1170,24.* autt-: *p. 1170,27.* -ur, -ur(is): *p. 1168,59.1169,70.1170,24.32. usu attrib.: l. 36sq.41. p. 1169,41.*

I *de creatione, inventione, perfectione (cf.* GLOSS. IV 38,12 St.-S. -r ortfrumo. *al.):* **A** *procreator – Schöpfer:* **1** *de Deo:* **a** *in univ.:* IONAS BOB. Ved. 2 rerum -em (HRABAN. carm. 9,1. *al.*). ALCUIN. carm. 28,8 mundi mitissimus -r. WALAHFR. carm. 28,2 quid -i retribuas Domino. 49,1 omnipotens -r. WANDALB. creat. mund. 55 Deus -r. HRABAN. carm. 6,7 hominum fortissimus -r. CHART. Rhen. med. I 167 p. 231,6 caritatem -is. LAMB. LEOD. Matth. I 1725 pius -r. CHART. Welt. 13 salutem in omnium -e. *saepe. de Christo:* LIBER diurn. 83 p. 91,1 Christo -e tradente (*syn.* creator). PAUL. DIAC. carm. 4,1,23 reparator et -r (WALAHFR. hort. 424 antiquae r. stirpis et -r. EPIST. var. II 20,1). HRABAN. carm. 39,97,2 -r vitae et redditor. CHART. ord. Teut. (Thur.) 282 redemptor noster, conditor et -r tocius creature. *al.* **b** *c. sensu largiendi i. qui affert, dator, fons – Geber, Bringer, Quell:* BEDA hist. eccl. 3,25 p. 186,25 -r ac dator evangelii Dominus. HRABAN. epist. 48 -r et tributor salutis (CHART. Solod. 404 salutem in -e s. *al.*). TRAD. Frising. 41 omnium bonorum -em esse universarum rerum Deum (CHART. Tirol. 1292). SYLL. Sangall. 20,7,1 -r veri gaudii. DIPL. Otton. I. 334 p. 448,16 ut . . . imperialis providentia . . . -em suum sibi conciliet. FROUM. carm. 17,15 -r honorum. CHART. Heinr. Leon. 44 -em potestatis nostrę. *al.* **2** *de hominibus:* **a** *plastes – Bildhauer:* ALDH. ad Acirc. 83,1 corporis -r (*syn.* factor). **b** *fabricator – Hersteller:* CAPIT. reg. Franc. 273,16 ad falsitatis -em (*syn.* monetator). NOTKER. BALB. gest. 1,29 -r operis . . . apprehenso fune traxit eramentum. THEOPH. sched. 3,17 -r earum *(limarum).* **B** *fundator, conditor – Gründer, Begründer, Stifter:* **1** *de institutis:* **a** *de aedificiis sacris:* PAUL. DIAC. carm. 4,1,9 extiterant -es luminis illis *(Romuleis templis)* aeterni expertes. CAPIT. reg. Franc. 179,6 ab -bus eorum *(xenodochiorum).* EINH. Karol. 32 p. 37,10 templi. CHRON. Noval. app. 3 p. 122,38 constructor et octor eiusdem *coenobii.* DIPL. Conr. II. 117 Dudoni . . ., eiusdem loci -i (*syn.* institutor). CHART. Brixin. 65 p. 71,3 prepositure. *al. cf. p. 1169,48. in imag.:* AMALAR. ord. antiph. 53,1 apostoli . . . vice Christi -es extiterunt . . . ecclesiae. **b** *de ritibus:* ALDH. epist. 4 p. 482,25 primus -r rasurae huius et tonsurae. AMALAR. off. 1,1,10 -r officii nostri. *ibid. al. spectat ad haeresim:* CONC. Merov. p. 101,7 sectam, quam -r (aut- *LT*) male sibi conscius . . . condidit Euthicis. **c** *de artibus:* HRABAN. carm. 38,17 -es atque sequaces istarum rerum *(sc. picturae et scripturae).* **2** *de consanguinitate:* **a** *primus hominum – Stammvater:* ALDH. virg. II 2719 praedo pellax . . . -em generis strofa pellexit inani. **b** *pater, proavus, praecessor – Vater, Vorfahr, Vorgänger* (*cf.* GLOSS. II 695,34 St.-S. -r proavus uordero): LEG. Burgund. const. I 3 apud . . . -es (act- *var. l.*) nostros *(sc. regis).* CONC. Merov. p. 94,15 posteritas *servilis* . . . in locum, cui -is (*i.* -es) eius constat fuisse depotatus, revocata. LEG. Wisig. 5,6,6 unde -r (aut- *R 1*) eorum *(filiorum)* debitor . . . convincitur extitisse. 10,1,14 quod non amplius autor eorum *(heredum)* dederit. *remissius:* ALDH. epist. 4 p. 482,23 quod -um et praecessorum suorum tonsuram imitentur. *pater spiritualis – geistiger Vater:* LIBER diurn. 84 p. 99,3 Theodorus Mopsuestenus, -r Nestorii. **C** *scriptor, compositor – Schriftsteller, Verfasser:* **1** *proprie:* **a** *gener.:* ARBEO Corb.$^{tit.}$ vita -e Arbeone. CAPIT. reg. Franc. 30 p. 80,35 *lectiones* sine -um suorum vocabulis essent positae. CONC. Karol. 33^{B} p. 240,26 cum his -bus et sacrae scripturae auctoritatibus (*cf.* LAMB. LEOD. Matth. I 86 nec scriptura nec -r ullus). AMALAR. off. 3,40,2 lectionarii. GODESC. SAXO conf. p. 67,22 saecularis litteraturae. PS. BOETH. geom. p. 393,7 ab Archita, non sordido huius disciplinae -e. ORDO Rom. ant. p. 31^{b},50 de authoribus . . . evangeliorum. *saepe. adde:* LEG. Burgund. Rom. 31,5 diversorum -um constitutiones. **b** *spec.:* **α** *praestantissimus conscriptor – hervorragender Autor:* ALDH. ad Acirc. 10 p. 87,24 argumenta ex libris -um prolata. GUNZO epist. 12 p. 43,8 aut quia nunc in usu non est aut quia apud -es . . . invenitur. HROTSV. lib. 2 praef. 7 ut . . . me praesumam conferre -um alumnis. ADAM gest. 4,21 p. 250,11 antiqui -es, Solinus et Orosius. *de patribus ecclesiae:* CAPIT. reg. Franc. 22,78 sanctorum -um dicta legantur. OTTO FRISING. chron. 4,18 p. 205,19 quid . . . loquantur -es (*opp.* nostri temporis theologi). *al.* **β** *poeta – Dichter (cf. E. R. Curtius, Europ. Liter. u. lat. Mittelalter. ^{4}1963. p. 61):* CATAL. biblioth. Lehm. I 5 p. 20,5 exemplare super versus -um initia. ADALB. SAMAR. praec. dict. p. 51,3 (ed. F.-J. Schmale. 1961) Sphingi monstro familiaria, que -es componunt. HUGO TRIMB. registr. 5 tytulos omnium -um. **2** *meton.:* **a** *de operibus:* HRABAN. epist. 10 memorati -is lectione. 34 p. 468,1 diversorum -um codices. AMALAR. ord. antiph. 41 quem *(sc. responsorium)* praenotavi ex -e proprio. NOTKER. BALB. notat. p. 78,26 si gentilium -es nosse desideras, Priscianum lege. *al.* **b** *de nomine:* AMALAR. off. 4,3,23 audiat -em, qui forte non est incognitus. CATAL. biblioth. Lehm. I 16 p. 82,11 grammatica sine -e. **c** *de litterarum studio:* ANNAL. August. I a. 1041 plurimi . . . in artibus . . ., in -bus, in omni genere doctrinae pollebant. **D** *qui committit, perficit – Täter, Vollbringer:* **1** *iur.:* LEG. Burgund. const. I 33,1 -r (actor *A 1*) facti. LEX Sal. Merov. 19,2 -r sceleris (LEG. Wisig. 6,3,7 tam viri quam femine, s. huius -es [actoris *R 1*]. NIVARD. Ysengr. 5,933 par facit -i scelerum prȩceptor et emptor. *al.*). LEG. Wisig. 6,1,8 omnia crimina suos sequantur -es. LEX Saxon. 22 qui nesciens periuraverit, manum suam redimat -r sacramenti. ADAM gest. 3,58 p. 204,17 predae -es. *al. de bestiis, rebus quasi animatis:* LEX Sal. Merov. 36 quadrupedem, -em criminis. LEX Ribv. 73,1 *(de ligno sim.)* nisi . . . quis -em interfectionis in usos proprios adsumpserit. **2** *publ. et eccl.:* CONC. Merov. p. 93,11 -es (actur *T*) niquitiae. THIETM. chron. 5,11 Bolizlavus . . ., impietatis -r immensae. *al. adde de daemonibus:* THIETM. chron. 8,15 p. 512,24 haec cum -bus suis vanitas est.

II *de impulsu, iussione, dominatione:* **A** *qui iubet, vult – einer der gebietet, will:* **1** *de Deo:* ARBEO Emm. 15 qui Deo augtori Petri successit in honorem. DIPL. Ludow. Germ. 50 ecclesia, cui ille -e Deo praeest. *al.* **2** *de hominibus:* CHART. archiep. Magd. 193 p. 251,14 (a. 1108) rex noster, huius belli -r. OTTO FRISING. gest. 1,49 p. 68,26 ut . . . ipso *(abbate)* -e . . . Abailardo silentium impositum fuerit. **B** *incitator, hortator – einer der anfeuert, Anreger:* **1** *in bonam partem:* **a** *de hominibus:* WALTH. SPIR. Christoph. II epist. p. 10,9 quid auctoratum sine -e? ANNAL. Sangall. IV

[Heßler]

a. 1040 Werinherus ceteris -r audendi factus. *qui causam dat – einer der Anlaß gibt:* NOTKER. BALB. hymn. p. 14 -is illius *sollemnitatis (sc. s. Stephani).* **b** *de rebus i. q. vis agitans – Triebfeder:* POETA Saxo 5,21 magnus amor, praesentis carminis -r. **2** *in malam partem i. q. instigator, machinator, incentor – Anstifter, Drahtzieher, geistiger Urheber:* **a** *de diabolo sim. (cf. W. Dürig, Imago. 1952. p. 168):* ALDH. virg. II 1917 -em sceleris (THIETM. chron. 1,24 p. 30,19). HRABAN. carm. 39,34,5 -r peccatum auxerat. CAPIT. reg. Franc. 301 p. 455,2 -r praevaricationis. LAMB. LEOD. Matth. I 1001 sit vindex, qui fuit -r. 1423 -r perdicionis. *al.* **b** *de hominibus:* LEG. Wisig. 2,4,6 tam autor sceleris, qui in interitum intendit alterius, quam his, qui ... prebuit ... adsensum (8,1,4. OTTO FRISING. chron. 1,19 p. 53,16). CAND. FULD. Eigil. I 9 p. 227,5 -es dissensionis. HROTSV. Cal. 9,22 qui -r extitit perditioni alienae. THIETM. chron. 5,12 militibus Reinwardo -e infideliter repugnantibus. BERTH. (?) annal. a. 1077 p. 296,22 regi Heinrico, ... tot heresium et scismatum -i et defensori. OTTO FRISING. gest. 1,13 p. 28,19 factionis caput et -r. *al.* **c** *de re:* ROD. GLAB. hist. 5,21 sola presumtione -e. **C** *ductor – Anführer:* **1** *in bonam vel neutram partem:* WIDUK. gest. 2,11 p. 77,18 illi ... urbis prefecto -e ... resistentes. WALTH. SPIR. Christoph. II praef. 61 pugnę ... -r. WIPO gest. 28 p. 46,30 Manegoldus comes, -r huius congressionis. *rector – Leiter:* WILLIB. Bonif. 2 p. 10,1 extitit pedagogus ... et -r magisterii. 8 p. 53,2 unus *monachorum,* qui et -r iteneris comitatusque ... extiterat. **2** *in malam partem i. q. primus sodalium sceleratorum – Haupttäter, Rädelsführer:* **a** *iur.:* LEX Ribv. 67 -r (aut- *A 3*) facti triplicem weregeldum multetur et tres priores XC solidos culpabiles iudicentur. CAPIT. reg. Franc. 138,23 huius mali -es (*opp.* participes et conhibentes). DIPL. Heinr. II. 501[a] p. 641,3 -r homicidii. **b** *eccl. et publ.:* CONC. Merov. p. 101,10 easdem *sectas* cum suis -bus (aut- *L*) et sectatoribus. CAPIT. reg. Franc. 44,10 -es facti *(sc. conspirationis)* interfitientur; adiutores vero eorum *eqs.* (POETA Saxo 2,89. *cf.* 3,133).

D *princeps, dominus – Oberhaupt, Herr* (*cf.* GLOSS. II 282,7 St.-S. -r hertuom): **1** *theol.:* **a** *de Christo:* ALDH. carm. eccl. 4,8,6 -em lucis (HRABAN. epist. 5 p. 390,1. *cf.* carm. 39,63 -r luminum). NOTKER. BALB. Gall. 1[a],1,3,3 munus hoc mandat tibi Christus -r. CHART. Carniol. I 67 p. 73,27 iuxta -is vocem. **b** *de diabolo:* BEDA hist. eccl. 2,1 p. 80,10 tenebrarum -r. **2** *eccl. et iur.:* EGILM. epist. p. 362,14 summae sedis apostolicae -em ceu totius christianitatis caput. *dominus ecclesiae alodialis – Eigenkirchenherr (cf. R. Sprandel, Das Kloster St. Gallen. 1958. p. 79.120):* CHART. Sangall. A 397 p. 18,31 (a. 838/45) eclesiam ... in loco ... Witunhouva ..., ubi ... presbiter Lantpertus pastoralem curam sub Libone -e fungit et Tuato advocatus preesse videtur. *cf. p. 1167,65.* **3** *natur. de apium rege:* ALDH. epist. 9 (12) p. 501,13 earum *(apium)* -e linquente ... receptacula (*cf.* virg. I 6). **4** *mus. de tono authentico (cf. M. Appel, Terminologie in den mittelalt. Musiktraktaten. 1935. p. 59):* Ps. ODO CLUN. dial. 10 p. 258[b] modus, qui dicitur authentus protus, id est -r vel princeps primus. HERM. AUGIENS. mus. p. 9,26 unusquisque eorum *(troporum)* per se authenticus est, hoc est -r sive magister. GUIDO CIST. mus. p. 162[b].

III *de assensione, affirmatione, testimonio:* **A** *qui ratum habet, assensor – einer der genehmigt, zustimmt:* DIPL. Heinr. III. 243 p. 325,41 (spur. c. 1160) -es consilii et testes ... negotii (CHART. civ. Halb. 65 huius rei [*sc. resignationis et locationis*] -es sumus et t. 78 p. 75,25). CHART. march. Misn. III 146 p. 116,34 (epist. papae) qui -e pretore possidet *(cf. Paul. dig. 41,2,11).* **B** *qui (chartam) concedit et corroborat -(Urkunden-)Aussteller:* LEG. Wisig. 2,5,15 scripture, quarum et -r (aut- *R 1*) et testis defunctus est ([*syn.* conditoris]. TRAD. Frising. 333[b] haec ... sunt ... testes firmitatis: Toto -r huius traditionis *eqs.* CHART. Hersf. 102 p. 186,3 -um, traditorum et testium stipulatione subnixa). CHART. Sangall. A 35 signum Ioto aucture (62 p. 62,19 -e vel traditore. *saepe).* DIPL. Karoli III. 49 p. 83,8 -r cartulę. *al. qui testamentum facit – Testator:* LEG. Wisig. 2,5,12 extrema voluntas, sive sit autoris et testium manu suscripta *eqs.* **C** *testis – Zeuge:* **1** *iur.:* LEG. Burgund. const. I praef. 14 p. 35,36 (add. B 4) expliciunt nomina -um. TRAD. Frising. 144 p. 150,9 coram -bus firmavi. *c. sensu comprobandi:* HRABAN. carm. 11,41 tui iure censeris nominis -r. **2** *de scriptorum fontibus i. q. confirmator – Gewährsmann:* ANTIDOT. Glasg. p. 149,45 hoc autores expermentatum abuerunt. HRABAN. epist. 23 -um nomina, quorum dicta ... excerpsi, forinsecus in pagina ... praenotata. NOTKER. BALB. gest. 2 praef. tres tantum -es me secuturum spopondi. *al.*

IV *de sponsione, obligatione:* **A** *qui evictionem praestat – Gewährleister, Garant, 'Gewähre':* **1** *strictius de priore (sive iusto sive non) rei possessore (v. et supra p. 1167, 57.1168,9.11):* **a** *spectat ad res mobiles (cf. Brunner, Rechtsgesch.[2] II. p. 655sqq.):* EDICT. Roth. 232 si quis caballum emerit et -em (act- 5) ignoraverit. LEG. Wisig. 7,2,8 qui conparaverit, a iudice districtus autorem presentet. LEX Ribv. 37,3 si -r suus venerit et rem intertiatam recipere rennuerit ([37,4 *syn.* fordronem]. CAPIT. reg. Franc. 41,7). DIPL. Heinr. IV. 334 p. 438,26 si -em vel datorem habuerit. CONST. II 427,63 schahroup ... nullum -em habeat. *al. spectat ad servos, libertos:* EDICT. Roth. 231 si quis conparaverit ancillam et postea venerit alter homo, qui eam suam dicat esse, revertant pariter ad -em ([aucturem *1*, aut- 5, auth- *12*]. *cf.* LEG. Lang. p. 357[b],16sqq.Longobardus semper dat -em et numquam stat loco -is *eqs.*). LEX Ribv. 60,2 si -em (act- *B 2*) habuerit *libertus,* -r (auttor *A 3*, act- *B 2*) cum legibus ex hoc eum educat *(cf.* CAPIT. reg. Franc. 104,7. *al.).* **b** *spectat ad res immobiles (cf. Brunner, op. cit. p. 677sqq.):* FORM. Andec. 47 autore habebant legitimo ..., quia ipsa vinia ad eos dedissi (*cf.* LEG. Wisig. 10,1,6). DIPL. Merov. I 64 p. 57,27 Angantrudis ... autur contra quemlibet exinde aderat. FORM. Marculfi suppl. 2 -r (aut- *A 3*) eidem *(emptori)* ... esse volebat venditor. CAPIT. reg. Franc. 208 -em ad placitum adducant. DIPL. Heinr. IV. 419 p. 560,15 (ex charta) nichil vobis deffendere nec restaurare nec -em esse promitto. CHART. Stir. II 424 p. 537,32 pincerna ... bonorum noster sit -r, quod gewer vulgariter appelatur (CHART. Frising. 226 p. 239,26 volumus esse -es sive gwer erga ... episcopum). *al.* **2** *latius de datore feudi, praedii censualis:* CHART. Babenb. 280 (a. 1229) huius feodi idem episcopus debet esse -r contra omnem hominem ipsius ducis ..., quod gewêr ... nuncupatur *(cf.* CHART. Brixin. 169 p. 180,39. *al.).* CHART. Austr. sup. III 265 p. 252,24 possessionum -es ... erimus, ... coram quocunque lis ... suscitata fuerit. *dominus feudi – Lehnsherr:* CONST. I 278 p. 384,2 (a. 1179) quod nec ... electus nec quisquam alius possit ... feodum in quemquam transferre, antequam ipse a suo -e sit investitus. **B** *usu vario:* **1** *qui praestare debet – der Haftpflichtige:* LEG. Burgund. const. I 49,2 si ... dominum eorum *(animalium)* -emque (act- *var. l.*) rei is, a quo tenebuntur, scire non fecerit. **2** *debitor (ipse) – (eigentlicher) Schuldner:* LEG. Burgund. const. II 21,8 si quis ... ante eum *(fideiussorem)* pignerare praesumpserit, quam -em suum, cum quo causam habet, ... admonuerit. **3** *fideiussor – Bürge:* CHART. Tirol. notar. II 205 (a. 1242) *Conradus* promisit sibi *(sc. Egenoni)* autorem esse de claustro ... pro ipso debito supra omnia sua bona.

V *de augmentatione, auxilio, eruditione:* **A** *augmentator – Vermehrer, Mehrer:* CARM. libr. III 40 cuius *(Babenbergensis sedis)* constructor, fautor numeraris et -r *(sc. Heinricus II.).* CHRON. Noval. 5,29 interpretare ... possumus nomen cuius *(Oddonis)* -em, quia -r fuit habitacula vatum (*antea:* aucxit). **B** *adiutor, suffragator – Helfer, Förderer:* **1** *in bonam partem:* **a** *de Deo:* VITA Gaug. 4 (MGMer. III p. 653,15) ei *(Gaugerico)* officium diaconati actori (auctori 2[b], -e 1[b]) Domino continuo tradere destinaret. BEDA hist. eccl. 4,27 p. 270,33 in ecclesia Anglorum, quae nuper -e Deo ad fidem perducta est (BERTH. [?] annal. a. 1078 p. 309,26. *al.).* *cf. supra p. 1168,65sq.* **b** *de hominibus:* CAPIT. reg. Franc. 289 p. 377,32 fautor regni -rque (CHART. Raitenh. 110 se -es ac fautores ... offerunt *viri potentes).* EGBERT. fec. rat. 1,864 hoc curet prelatus et -r *episcopus.* ANNAL. Ottenb. I a. 955

[Heßler]

(MGScript. V p. 4,31) -e Udelrico . . . episcopo Ungari . . . prosternuntur. CHART. Carniol. II 102 p. 75,7 qui *(abbas)* -r fuit et cooperator. *al.* **2** *in malam partem i. q. satelles, socius, conscius – Helfershelfer, Teilnehmer, Komplice:* EINH. Karol. 20 p. 25,23 cuius *(coniurationis)* -es . . . omnes . . . deportati sunt (*cf.* POETA Saxo 2,204 [*opp.* incentor]). WIDUK. gest. 3,15 -es sceleris puniendos tradere (THIETM. [?] chron. 5,19). HROTSV. gest. 199 -es . . . piacli. CONST. II 394,3 (a. 1256) cum Lucensibus . . . et eorum fauctoribus et -bus et complicibus. *al. v. et supra p. 135,32.* **C** *protector, custos, servator – Behüter, Beschützer, Bewahrer:* **1** *in univ.:* **a** *de Deo, Christo:* DIPL. Karoli III. 87 p. 141,22 catholicę fidei -em. POETA Saxo 5,137 previus -r. LAMB. LEOD. Matth. I 69 calamo, cui Christus presidet -r. **b** *de hominibus:* ALDH. virg. I 44 p. 297,14 -r integritatis *Eugenia.* WALAHFR. carm. 56,25 fidei firmissimus -r. WALTH. SPIR. Christoph. I prol. p. 65,10 te . . . totius . . . suscepi paternitatis -em. FROUM. carm. 14,8 defensor gentis et -r. THIETM. (?) chron. 5,27 -i iusticie *(sc. regi).* **2** *c. colore quodam:* **a** *patronus – Patron:* LEX Ribv. 68,2 si autem Romanus aut regius . . . homo hoc fecerit, . . . contra -em (act- *B*) suum . . . culpabilis iudicetur. **b** *tutor – Vormund:* CAPIT. reg. Franc. 91,5 ut viduas et orfanos tutorem (auctorem **2**) habeant. CHART. march. Misn. III 297 (a. 1221) vero tutori et -i. **c** *intercessor – Fürsprecher:* CAPIT. reg. Franc. 298,11 nec coram Deo nec in synodo nos *(sc. episcopos)* inde -es habebitis. **d** *manufidelis, salamannus – Treuhänder, Salmann:* TRAD. Corb. 349 (c. 826/36) traditionis -em ipse Amalungus adhuc vivens elegit . . . Cobbonem atque ei potestatem predicte traditionis contradidit (TRAD. Frising. 633. 635). TRAD. Ratisb. 703 p. 336,37 fecit . . . Machthilt . . . eisdem -bus aliud concambium. **D** *doctor, magister – Lehrer, Meister:* ALDH. virg. II 730 Basilius, . . . doctorum maximus -r (act- *R*). WILLIB. Bonif. 8 p. 43,14 ab spiritalibus . . . -bus. ANNAL. Fuld. II a. 865 app. p. 63,23 qui *(Ruodolfus)* . . . omnium artium nobilissimus -r habebatur. CARM. var. I 20,6 -r amande (*syn.* magister). SYLL. Sangall. 14,4 quorum *(populorum)* tu *(sc. Gallus)* princeps -r ad astra meas. RANGER. Anselm. 3083 Gregorius *Magnus,* praecellentissimus -r. *al. cf. p. 1169,56.*

VI *confunditur c.* actor *(v. et p. 1168,48sqq.):* **A** *de administratione:* **1** *publ. et eccl.:* **a** *officialis, agens – Beamter, Verwalter:* FORM. Marculfi 2,4 p. 77,10 actores (auctoris *A* **2**) ecclesiae *(cf. A. Uddholm, Formulae Marculfi. 1953. p. 43).* CONC. Karol. 3^{B},12 publicis -bus (act- *V* **1**). ARBEO Corb. 15 p. 204,14 -bus (act- *B*) montanis *(cf. notam ed.).* CHART. Rhen. med. I 14 ab -bus domni et sancti salvatoris. CAPIT. reg. Franc. 180,31 licentia sit iudici -ive *eqs.* **b** *exsecutor – ein mit der Durchführung Beauftragter:* THIETM. chron. 5,35 parcentibus huius rei -bus. **2** *iur. i. q. procurator – Vertreter:* CHART. Tirol. notar. I 92 p. 45,9 (a. 1236) Trentinum . . ., -em domne Diamate quondam tutricis *(de re cf. ed. p. CXLsq.). al.* II 120 domna Sofia et domna Meza . . . constituerunt . . . suos certos nuncios et generales procuratores et -es et defensores in omnibus suis factis, causis negocii. *v. et p. 135,54.* **B** *de actione civili i. q. petitor – Kläger: v. p. 135,47.*

auctorabilis, -e. ac-: *p. 1173,17.* aut-: *p. 1172,27.*

I *de dignitate, potentia, vigore:* **A** *de hominibus:* **1** *potestate vel honore praeditus – maßgeblich, angesehen:* GERHOH. ad Innoc. p. 217,16 debes aliquem illo *(sc. Nicolao)* -iorem inducere. p. 226,4 testes magni et -es. CHART. archiep. Magd. 279 p. 348,25 tanti viri *(sc. Gerhardi cardinalis),* persone -is (HERM. ALTAH. annal. a. 1260 p. 402,26 nec a sede Romana nec ab aliqua persona -i. CONR. MUR. summ. 7 p. 479,37 optimatum, prelatorum et alias -ium personarum). CHART. Bern. III 227 p. 217,14 ab omnibus -bus viris et synodalibus. *valde honorabilis – hochachtbar:* BURCH. URSB. chron. p. 88,19 -is Wolfgerus patriarcha. **2** *plena procuratoris potestate instructus – bevollmächtigt:* CHART. Sangall. B 683 p. 470,17 (a. 1277) quod . . . comes . . . sufficienter -is procurator et ydoneus est. **3** *severus – streng:* CONR. EBERB. exord. 4,27 p. 1115^{D} quam rigidum, quam -em, cum forte censura iustitiae id deposceret, se ostenderit *prior.* **B** *de rebus:* **1** *excellens, insignis – hervorragend, ausgezeichnet:* EBO BAMB. Ott. 1,19 p. 606,20 -i sagacitate . . . curam . . . administrabat episcopatus. 1,20 p. 611,10 mellifluis et -bus . . . verbis. ANON. Mell. 91 cantus . . . de sanctis satis -es. *mus. (accedente sensu magisterii):* HIER. MOR. mus. 20 p. 156,23 impares *toni* . . . dicuntur authenti eo, quod sint sicut -es super pares. **2** *efficax – wirkungsvoll:* ACCESS. ad auct. p. 39,19 facit *Tullius* . . . contra omnes, ut opus sit -ius. **3** *magnus – stark:* ORDO liturg. (ed. Young, Drama. I. p. 399) Dominus . . . -i voce dicat. **4** *instans – nachdrücklich:* VITA Udalr. Cell. II 2 venerabilium virorum sancta et -i ad hoc provocor petitione. **5** *admirabilis, exemplaris – bewundernswert, vorbildlich:* THANGM. Bernw. 54 -i quadam modestia . . . incedebat. **6** *memorabilis, gravis – bemerkenswert, gewichtig:* CONR. MUR. summ. $6,6^{n}$ p. 467,33 proverbium est -e dictum virtutis . . . inductivum. $6,6^{p}$ p. 474,9 de . . . versiculis proverbialibus seu -bus.

II *de sinceritate, firmitate:* **A** *de hominibus i. q. fide dignus – glaubwürdig:* TRANSL. Godeh. 1 p. 641,10 signis . . . ab -bus viris recitatis. *al.* TRAD. Fuld. I praef. p. VI,18 privilegia a sanctis patribus, id est ab apostolicis religiosis, -bus et Deum timentibus . . . contradita. **B** *de rebus:* **1** *bene confirmatus – gut beglaubigt:* CHRON. Merseb. 3 p. 172,15 istis tam -bus confirmationibus. CONST. I 240,2 episcoporum . . . -i concessione. CHART. Osn. II 255 p. 200,11 aut-is . . . scripti testimonio. *al.* **2** *ratus, verus – gültig, echt:* CHART. Rhen. med. II 289 p. 324,21 (a. 1190/1212) cautio . . . signaculis -bus signata. CHART. Lips. II 11 bullae nostrae -i caractere. *vim testimonialem habens – beweiskräftig:* CHART. Wirt. IV 1082 p. 144,34 (a. 1246) ne . . . appensio sigilli mei solius tanto negocio minus -is minusve sufficiens esse videretur. *v. et p. 1182,64.* **3** *bonis argumentis firmatus – wohlbegründet:* HUGO epist. 4 (ed. Stegmüller, Mél. de Ghellinck. p. 737,29) -iori sententia convincere. **4** *integer – unverbrüchlich:* CAPIT. reg. Franc. 275 p. 336,40 episcopi privilegia . . . custodiant, ut exinde -i firmitate tueantur. DIPL. Loth. III. 52 decreti nostri sententiam ratam et -em esse volentes. **5** *evictionis obligatione firmatus – durch Gewährschaft gesichert:* CHART. Stir. II 117 p. 176,10 (a. 1211) quod fratres . . . curtem . . . contraderent et -em delegarent.

adv. ***auctorabiliter.** **1** *pro potestate – kraft des Amtes:* EPIST. divort. Loth. 16 p. 234,40 -r praecepistis *(sc. papa).* EKKEH. IV. cas. $73^{ex.}$ ut eum *(abbatem)* in sedem suam -r reponeret *episcopus.* **2** *ex arbitrio – nach freiem Ermessen:* CHART. episc. Hild. I 12 p. 5,23 (s. XI./XII.) quod *(monasterium)* . . . iuris proprii libertate -r manumittere potuissent *fundatores.* **3** *excellenter, peritissime – vorzüglich, meisterhaft:* HERM. SANGALL. Wibor. 7 statim ita -r ipsa *(virgo)* psallere coepit, ut . . . nequaquam inferior esse videretur sacerdote. **4** *firmiter – fest, zuverlässig:* CHART. Wirt. II 421 p. 207,20 (a. 1180) hęc . . . tam -r roborata. CHART. Babenb. 177 p. 237,39 perpetuum consensum adhibens -r ad predicta. CHART. Austr. sup. II 410 p. 605,3 privilegia . . . -r instituta. *per instrumenta – urkundlich:* CONR. EBERB. exord. 1,9 p. 1006^{C} postquam litteris . . . ostenderimus, quam rationabiliter quamque -r . . . approbatus sit . . . Cisterciensis ordo. **5** *cum causa – wohlbegründet:* GODESC. SAXO theol. 9,6 p. 208,20 siquidem sancta ecclesia . . . satis -r . . . canat. gramm. 1,41 -r per figuram dicit *vir rhetoricis eruditus.*

***auctoralis,** -e. *script.* aut-: *p. 1173,28.*

1 *de vigore:* **a** *grandis – bedeutend:* WIDUK. gest. 2,37 leges divinae atque humanae -i vigore pollent. **b** *gravis – (ge)wichtig:* BURCH. WORM. ad Alpert. (MGScript. IV p. 701,45) magnas et -es causas . . . conservasti. **c** *fortis – wirksam:* THEOD. TREV. transl. Celsi 8 qualiter . . . religioni . . . utpote . . . archiater -i antidoto succurrerit. **d** *mus. i. q. principalis – hauptsächlich, Haupt-:* PS. HUCBALD. ton. p. 213,24 primus atque tonus principalis apud cantores autentus protus, id est -is primus vocatur. *al.* **2** *de firmitate et fide:* **a** *(bene) confirmatus – (gut) beglaubigt:*

[Hefele]

EPIST. Lang. 14 p. 704,33 (spur. s. IX.) -ia . . . in medio deferre instrumenta. DIPL. Heinr. II. 133 nostra -i traditione. DIPL. Heinr. III. 122 -i nostra confirmatione. SIGEB. GEMBL. gest. 20 carta. *al. instrumentis firmatus – urkundlich:* SIGEB. GEMBL. Theod. 11 ne deesset . . . contra iniquitatem iudicum -e . . . libertatis suffragium. **b** *sanctione roboratus – feierlich bekräftigt:* GREG. CAT. chron. II p. 216,26 cum anathemate -ique excommunicatione. **c** *verus, fidus – echt, zuverlässig:* HARIULF. chron. 4,22 p. 237,1 conventio . . . -i roboratur signo dextrae regiae. GESTA Tull. 8 ut in libris -bus reperitur. *firmus – fest:* CHART. Sangall. A 733 p. 336,10 (epist. papae a. 904) concessa sibimet *(Salomoni abbati)* apostolatus nostri -i familiaritate. **d** *iustus, rectus, antiquitus acceptus – rechtmäßig, richtig, althergebracht (cf.* GLOSS. I 787,2 St.-S. -es ortfrumelih): LIBELL. de conv. Baiuv. 12 Methodius . . . noviter inventis Sclavinis litteris . . . litteras -es (actorabiles *4*) Latinas . . . vilescere fecit. CHART. Lux. I 275 p. 398,18 traditionem, quam . . . legali et -i iure gentium feci. SIGEB. GEMBL. chron. a. 1111 p. 372,34 rex uti volens auctoritate et consuetudine et -bus privilegiis imperatorum. **3** *de eruditione (triviali) i. q. ad auctores spectans – die Schulautoren betreffend:* OTLOH. Wolfk. 10 p. 530,23 quos omnes . . . in -bus simul et artificialibus doctrinis . . . aedificavit.

adv. ***auctoraliter.** **1** *peritissime – meisterhaft:* HARTM. Wibor. 6 decantare . . . efficaciter et -r. *cf. p. 1172,50.* **2** *authentica cum confirmatione – mit offizieller Bestätigung:* LIBELL. de reb. Trev. 3 p. 100,35 ut cooperatorem . . . eum *(Bonifatium)* autoralius haberet *Willibrordus.*

auctoratio, -onis *f. confirmatio – Bestätigung:* DIPL. Heinr. III. 51 p. 66,10 quicquid sane acquisivit *abbas* . . ., roboratur nostrę -is rata preceptione.

***auctorialis,** -e. *magnificus – herrlich:* IOH. CANAP. Adalb. 24 munus hoc auctentum (gloss. cod. 1: -e, optimum) filia sponsa tibi *(cf. postea:* regia dona).

***auctoriçabilis** *v.* *auctorizabilis.

***auctoricium** (aut-, -ter-, -tur-, -tarcium), -i *n. de obligatione evictionis i. q. warandia – Gewährleistung, 'Währschaft' (cf. Dt. Rechtswb. IV. p. 671 s. v. 'Gewährschaft'):* FORM. Andec. 47 quod autore habebant legitimo . . ., ut die illo . . . ipso illo in autericio presentare deberit. DIPL. Merov. I 64 p. 57,35 Angantrudis vel heridis sui in auturicio eum *(abbatem)* exinde contra quemlibet studiant definsare *(sim.* 68 autoricio. 79 p. 71,4 autarcio. 94 p. 84,36 -o).

***auctoriço** *v.* *auctorizo.

***auctoricus,** -a, -um. *authenticus, ratus – maßgeblich, gültig:* LEG. Wisig. add. 2[D] p. 463,32 haec est in . . . canone de coercitione principum et episcoporum -a regula.

***auctorio** (autrio), -avi, -are. *evictionem praestare – Gewähr(schaft) leisten, garantieren:* CHART. ord. Teut. 84 p. 67,16.19 (a. 1236) hec omnia . . . Beatrix fecit et autriavit . . .; et nos . . . autriavimus predictam vendicionem. *cf. DuC. s. v.*

***auctoriose** *adv. abunde – reichlich:* PAUL. FULD. Erh. prol. p. 9,30 ut non tantum abundes coenobitis, sed -ius fructifices *(sc. abbatissa)* heremitis.

***auctoriso** *sim. v.* *auctorizo.

***auctorista,** -ae *m. vir auctorum (antiquorum) peritus – Kenner der (antiken) Literatur:* CONR. HIRS. dial. 60 -am mihi depinxisse videris, qui secularibus adprime disciplinis eruditus *eqs.* GESTA Hort. Mar. 17 p. 583,27 -am ipsi *(Fretherico magistro)* similem Fresia vix habebat. HUGO TRIMB. registr. 3 -a minimus . . . retexebat tytulos omnium auctorum. 45 saltem illud appetat, ut sit -a; sicque non inglorius erit latinista.

***auctoritabiliter** *adv. magna cum auctoritate – mit großer Autorität:* VITA Liutg. III 2,103 postquam . . . fuit ordinatus . . ., ibat, ubicumque predicaverat ante, -ius quam prius et firmius.

auctoritas, -atis *f. script.:* (h)oc-: *p. 1175,24.1180,28.* ac-: *p. 1175,69.1177,30.61.1178,67.1179,14.17.1180,24.32.* aug-: *p. 1179,15.* aut-: *p. 1174,56.1177,46.58. saepe.* auth-: *p. 1175,44.1178,42.1181,2.* autt-: *p. 1175,53.* -tur-: *p. 1178,41.1179,36.1180,32.* -ret-: *p. 1179,36.* ?-ta: *p. 1179,34.1181,6. de signif. et usu cf. M.-D. Chenu, La théologie au XIIe siècle. 1957. p. 353sqq.*

I *de potenti dignitate i. q. amplitudo et honor – maßgebliches Ansehen, Autorität:* **A** *propria (cf.* GLOSS. I 45,17 St.-S. -s ortfruma vel heertaom vel piladi. ALBERT. M. bon. 340 p. 190,39sqq. aequivocatio est in hoc nomine -s; est enim -s dignitatis secundum gradum praelationis vel nobilitatis vel sapientiae, et de hac loquitur Tullius *[inv. 2,164]*; est etiam -s maturitatis in habitu et conversatione exteriori, secundum quod exterior est, et haec diffinit modestiam): **1** *de magno honore (cf.* ALBERT. M. bon. 336 p. 188,47 omnis -s est secundum gradum honoris, igitur non est virtus simpliciter): **a** *ex sapientia, scientia:* IONAS BOB. Columb. 2,9 p. 248,27 non ambigens *rex* de beati Eusthasii -e et doctrina. NOTKER. BALB. gest. 1,21 p. 28,5 eorum *(venerabilium sacerdotum)* cedens -i *episcopus.* GUNZO epist. 11 p. 40,14 magna est utriusque *(sc. Aristotelis et Platonis)* -s. EPIST. Hann. 83 p. 137,33 ut . . ., qui hoc legerit, maioris -is me aliquid habeat. OTTO FRISING. gest. 1,52 p. 74,20 ascito . . . tantae -is et estimationis viro, abbate Bernhardo. *al. in imag. (c. sensu vetustatis):* OTTO FRISING. gest. 1,25 p. 38,6 (epist.) ut -s materna *(Romani imperii occidentalis)* precinat consilio. **b** *ex gradu, ordine, officio:* NICOL. I. epist. 88 p. 460,20 praesentia missorum nostrorum tamquam maioris -is existentium. RUOTG. Brun. 41 p. 44,13 regis et principum -em reductam estimavit (LAMB. HERSF. annal. a. 1076 p. 279,30 maiestas imperii ablata *est,* -s p. evacuata). OTTO FRISING. chron. 3,27 p. 167,24 Policrates *episcopus,* quia maiorem habere videbatur -em. *al. gratia – Einfluß:* LAMB. HERSF. annal. a. 1062 p. 79,29 principes . . . videntes . . ., quod . . . sua, quae potissimum in re publica valere debuerat -s, pene oblitterata fuisset. **2** *de officio i. q. digna potestas – hohe (Amts-)Gewalt:* **a** *theol. de sacerdotio (cf. L. Knabe, Die gelasianische Zweigewaltentheorie. 1936; W. Enßlin, Histjb. 74. 1955. p. 661sqq.):* CAPIT. reg. Franc. 297,15 p. 440,40 Deus . . . suum regnum, id est ecclesiam, inter pontificalem -em et regiam potestatem gubernandum disposuit. DIPL. Heinr. II. 366 p. 488,17 pontificum -s et regalis potestas. LIBER de unit. ecc. 2,15 p. 231,5 quae . . . et regia et sacerdotalis defendit -s ([*syn.* dignitas. *cf. L. Knabe, op. cit. p. 153*]. TRACT. Ebor. IV [MG Lib. Lit. III p. 668,35]). *al.* **b** *eccl. de episcopis:* CONC. Karol. 56[A],66 -e episcopali atque imperiali censura . . . circumsepta *ecclesia* (CAPIT. reg. Franc. 287,9 necesse habet episcopalis -s iudiciali potestate adiuvari. *al.*). WOLFHER. Godeh. I 25 p. 186,4 bannali -e interdixit *episcopus.* CHART. Raitenh. 4 p. 7,20 confirmamus *(sc. archiepiscopus)* . . . pontificali -e et banno (VITA Meinw. 185. CHART. march. Misn. III 65 p. 54,34). CHART. ord. Teut. (Thur.) 16 p. 19,15 -s . . . domini nostri *(archiepiscopi)* in eundem *fratrem.* CHART. civ. Misn. 393 p. 296,1 -e diocesiana. CHART. Nuremb. 250 -e metropolitana. CHART. Brand. A XXII 28 p. 432,13 -e visitatoria. CHART. episc. Halb. 1020 -e ordinaria. *saepe. debitum muneris – Amtspflicht:* CAPIT. reg. Franc. 150,4 quod vestra -s exposcit. **c** *publ.:* α *de ducibus, comitibus sim.:* CHART. Eichsf. 191 (a. 1209) aut-is nostre munimen prestare tenemur *(sc. provincialis comes).* CHART. Babenb. 166 p. 220,2 principali -e confirmamus ([*sc. dux*]. CHART. march. Misn. III 219). 450 p. 318,2 donavimus . . . iudiciariam -em super homines (CHART. Carniol. II 346 p. 270,7). CHART. Salem. 620 p. 240,31 -e districtus comitatus . . . necnon provinciali. *adde:* BEDA hist. eccl. 5,10 p. 299,10 imperiali -e iuvans *Pippinus,* ne *eqs.* β *de magistratibus, agentibus:* CHART. Tirol. notar. I 347 (a. 1236) Widobotus potestas . . . pacem . . . ratam habuit -e, qua fungebatur. CHART. Babenb. 190 nullus etiam de . . . silve nostre magistris debet . . . -em nostro vel suo nomine aliquam exercere. CHART. Salem. 418 p. 468,17 concessa -e iudicum ordinaria ([*sc. arbitris*]. *cf.* CHART. Mulhus. Thur. 272 p. 109,38 -e arbitraria . . . pronunciamus). *adde:* LEG. Wisig. 7,1,1 episcopo vel duci denuntiet *iudex,* ut eorum maior aut-s hunc iudicio faciat presentari. **d** *milit. i. q. imperium – Befehls-*

[Heßler]

gewalt: Otto Sanblas. chron. 42 p. 68,16sq. exercitus peregrinorum . . . se ab eorum *(Templariorum)* -e ducatuque alienavit -eque propria regi cepit. e *usu communi:* Aldh. epist. 8 (11) absentem *te* paterna secundum Deum -e . . . exhortari non piget (Capit. reg. Franc. 197,7). 3 *de summo principatu i. q. perfecta atque absoluta potestas – Machtvollkommenheit, -fülle (cf. A. Magdelain, Auctoritas principis. 1947. p. 90. 110sqq.):* a *de pontifice Romano (cf. H. E. Feine, Kirchliche Rechtsgesch.* ^{3}*I. 1955. p. 60*^{6}*):* Liber diurn. 91 statuentes . . . apostolica -e sub interminatione futuri iudicii (Vita Bonon. 12 [MGScript. XXX p. 1030,8] apostolicam -em, quae supereminet omnem saeculi potestatem. Dipl. Heinr. IV. 459 p. 620,28 [ex charta] in carta imperiali iure determinata et a. -e confirmata. *saepe. cf. infra p. 1176, 60sqq.*). Willib. Bonif. 6 p. 29,15 summus sanctae -is pontifex. Ioh. VIII. epist. B 6 non solum . . . principatum *ecclesiae*, sed et pondus -is . . . consecuti sumus. Alex. Min. apoc. 20 p. 438,12 praeparavit . . . Dominus . . . ecclesiae tutorem *(sc. Innocentium III.)* . . . eique . . . -em summam contulit. *al.* b *de imperatore (cf. W. Holtzmann, Das mittelalterliche Imperium und die werdenden Nationen. 1953; H. Löwe, HistZ. 196. 1963. p. 529sqq.):* Dipl. Karoli III. 49 p. 82,36 generali Dei nostraque imperiali -e . . . decernimus (Dipl. Otton. I. 247 p. 355,7 nostri i. hoctoritate. Dipl. Otton. II. 89 p. 104,15 nostrae imperialis potentia -is. Honor. August. glor. 17 Constantinus . . . i. -e censuit [*cf. L. Knabe, op. cit. p. 153*]. Otto Frising. chron. 7,34 p. 367,21 -e i., ad quam tocius orbis spectat patrocinium [*cf. Cic. off. 2,27*]. Chart. Rhen. med. I 646 p. 704,16 [dipl.] i. et augustali . . . -e . . . interdicimus. Alex. Min. apoc. 16 p. 337,8 tam -e papali quam i. *al.*). Dipl. Conr. III. 202 sicut regalis -is dignitas omnes alias . . . excellit. Rahew. gest. 4,86 p. 345,21 ut *reges* . . . sibi *(imperatori)* cedere -em imperandi . . . denuncient *(sensu epistolae infra p. 1176,34sq. allatae mutato). al. spectat ad tuitionem:* Capit. reg. Franc. 138,21 ut . . . feminae, quae viros amittebant, nostra -e . . . tuerentur. c *de proceribus (usu rhet.):* Rahew. gest. 3,29 p. 202,35 imperii . . . Romani, cuius aput nos *(sc. imperatorem)* ministerium, -em penes vos, qui optimates regni estis, recognoscimus. 4 *de Deo i. q. omnipotentia – Allmacht (de summo arbitrio divino v. infra p. 1178,33sqq.):* Capit. reg. Franc. 5 p. 11,30 superni regis . . . -s. Rimb. Anscar. 38 p. 73,28 metu -is eius *(Domini)*. Ioh. VIII. epist. A 203 p. 163,6 sancti spiritus -e. Uffing. Ida 2,8 cuius *(Christi)* imperii auth-s totius orbis frena . . . moderatur. *v. et supra l. 23. prima atque suprema potestas – ursprüngliche und allerhöchste Gewalt (cf. A. M. Landgraf, Dogmengesch. der Frühscholastik. III 1. 1954. p. 169sqq.):* Albert. M. sacram. 57 p. 41,39 Deus contulit potestatem ministerii exterioris ministris; potestatem autem -is nec contulit nec conferre potuit.

B *meton.:* 1 *de hominibus singulis (congregatis: p. 1176, 7.9.15.17):* a *de pontifice Romano:* Conc. Karol. 3^{C},6 sciat *peccator* se apostolicae -is (autt- *V 1*) anathematis vinculis esse innodatum (Berth. [?] annal. a. 1077 p. 290,44 licentiam a. -is. *al.*). Epist. Heinr. IV. 17 p. 24,10 -s Romana semper vigere debet iustitia, et eo amplius . . ., quo eius vel peccatum vel meritum . . . aut est detrimentum *eqs.* (Chart. Bund. 236 Romanę -is cauterio). *al. in allocutione:* Steph. Edd. Wilfr. 29 p. 223,13 in vestrae apostolicae -is pendet arbitrio (Rather. epist. 7 p. 40,23. *al.*). b *de imperatoribus, regibus sim.:* Leg. Wisig. 2,1,7 quicquid . . . principalis -s . . . iudicare voluerit. Capit. reg. Franc. 98,1 a nostra -e . . . interdictum. Dipl. Karoli III. 111 nostre -is munificencia (*cf.* 159 p. 258,27 potentia). Ruotg. Brun. 12 complacuit . . . imperatorię -i. Helm. chron. 69 p. 133,4 iura magnis -bus (auctoribus 2) edita. Chart. Babenb. 29 p. 43,26 *ecclesias* nostre munimine -is *(sc. ducis)* protegendas. *al. in allocutione i. q. maiestas, altitudo – Majestät, Hoheit:* Conc. Karol. 36 p. 260,19 quatenus ea . . . a vestra -e (act- *V 1*) firmentur. Chart. Heinr. Leon. 138 ad pedes . . . gratie vestre . . . recurro, ut . . . securitatem mihi faciat vestri nominis -s. *al.* c *de magistratibus:* Capit. reg. Franc. 93,8 per publicam -em . . . case eorum wiffentur *(syn.* a ministris rei publicae). Conc. Karol. 50^{D},26 p. 629,2 officii est ecclesiasticae -is, ut *eqs.* 61 p. 799,20 -e palatina compulsi . . . laici. Capit. reg. Franc. 210,5 furti reos iudiciaria coartabit -s. d *de testibus:* Otto Frising. chron. 1,3 capit. p. 11 de longevitate . . . gentilium -es (auctores *A. B 2*). Chart. Stir. I 401 p. 387,1 hec . . . omnia tot et tantis -um allegationibus terminata. *sensu collect.:* Dipl. Heinr. II. 270 omnium fidelium nostrorum . . . presens -s (*ex* 144 etas). e *de viris praecipuis diversis:* Godesc. Saxo theol. 6,6 p. 148,20 beati Pauli declarat -s inquiens *eqs.* Anselm. Bis. rhet. 1,17 p. 134,13 falsane erit tam studiosę -is *(sc. Aristotelis)* proposicio? *in allocutione:* Epist. Bonif. 131 p. 269,18 litterę -is tuae *(sc. episcopi)*. Hrotsv. Abr. 7,14 quid tua de his -s decreverit. *al. sensu collect.:* Hugeb. Willib. praef. p. 87,5 vestraeque -is *(sc. venerandorum virorum)* excellentia . . . me credebam posse inpetrare. Vita Greg. Porc. I 1 audientium -s . . . poterit agnoscere. 2 *de sessione, conventu:* a *de concilio:* Leg. Wisig. 12,1,3 p. 408,6 eximia sinodalis -s . . . est . . ., que . . . per donum sancti spiritus agitur. b *forum – Instanz:* Nicol. I. epist. 66^{a} p. 380, 16 a maiori ad minorem provocare . . . -em (*antea:* iudicium). Ioh. VIII. epist. B 21 p. 285,13 ad sedem, ubi est maior -s, partes destinare. Dipl. Heinr. IV. 215 p. 274,31 ut iusticię maioris -e tractaretur *causa.* 3 *de territorio i. q. dicio – Machtbereich:* Otto Frising. chron. 7,23 p. 345,11 cuius *(principis)* -s . . . a mari usque ad mare . . . extendebatur.

II *de legitima potentia:* A *potestas, ius – Befugnis, Berechtigung, Recht:* 1 *in univ.:* Wipo gest. 2 p. 19,18 Chunegunda . . . ad regnandum, quantum huius sexus -is est, illum *(Chuononem)* corroboravit. Lamb. Hersf. annal. a. 1073 p. 168,32 archiepiscopus Mogontinus, cui . . . eligendi et consecrandi regis -s deferebatur. Otto Frising. chron. 5,23 p. 250,16 ex hoc Romani pontifices regna mutandi -em trahunt. Rahew. gest. 3,7 p. 172,20 (epist. regis Angliae) ut vobis *(sc. imperatori)* . . . imperandi cedat -s *(de re cf. H. Löwe, DtArch. 14. 1958. p. 346*^{4}*).* 4,64 p. 309,8 -em . . . congregandi concilii . . . sibi congruere putans *imperator. al.* 2 *c. colore quodam:* a *ius disponendi – Verfügungsgewalt:* Trad. Frising. 393 (a. 818) liberalissima utatur -e *ecclesia.* Otto Frising. gest. 2,48 p. 155,21 quod . . . seniori fratri . . . paternae hereditatis cedat -s. Chart. Tirol. 733 p. 166,3 cum . . . nemo sit eminencioris -is super homines . . . monasterii. *spectat ad sedem apostolicam (de significatione mutata in sensum liberi arbitrii cf. F. Thaner, SBWien 71,1. 1872. p. 825 sqq.; H. Appelt, MIÖG 68. 1940. p. 95sq.):* Greg. VII. registr. 6,34 p. 449,6 salva in omnibus apostolicę sedis reverentia et -e (Chart. Bund. 335 p. 246,25 salva s. a. -e et diocesani episcopi canonica iustitia). *adde:* Chart. Bund. 305 p. 226,36 (a. 1140) salva . . . -e et reverentia Cumani episcopi. b *ius proprietatis – Eigentumsrecht:* Vita Magni Fauc. 56 quatenus . . . in eodem saltu . . . successores eius obtinerent -em. Dipl. Conr. I. 1 quicquid in loco . . . ad regiae serenitatis -em pertinere videtur. c *iura – Gerechtsame:* Capit. reg. Franc. 293,48 ut . . . vici -em et privilegia . . . retineant. Ruotg. Brun. 38 p. 41,12 ut . . . -em ecclesię et ius imperatorium tuerentur. *privilegium – Sonderrecht:* Vita Meinw. 145 p. 77,8 secundum -em eiusdem loci *(sc. Corbeiae)* et libertatem.

B *plena vicario data vel ab eo accepta potestas – Bevollmächtigung, Vollmacht:* 1 *theol. et eccl.:* a *de apostolorum successoribus (cf. supra p. 1175,8sqq.):* Steph. Edd. Wilfr. 29 p. 224,17 in qua *(sede apostolica)* summi sacerdotii principatum fundavit . . . Christus . . . et principis apostolorum -e firmavit (Liber diurn. 69. Chart. Fuld. B 13 p. 22, 28 ex -e sancti Petri p. a. *cf.* Berth. [?] annal. a. 1076 p. 286,2 per -em sancti Petri . . . praecepit *apostolicus.* Ord. coron. imp. 11,8 per manus episcoporum . . . vice . . . et -e sanctorum apostolorum consecratas. *al.*). Capit. reg. Franc. 298,9 per ecclesiasticam apostolicae -is potestatem . . . peccata . . . dimittite *(sc. episcopi).* Chart. Eichsf. 64 p. 39,25 nostraque quam accepimus a Deo ligandi solvendique -e . . . firmamus ([*sc. archiepiscopus*]. Annal. Hamb. a. 1251 dicebant

[Heßler]

haeretici se habere -em benedicendi, consecrandi et baptizandi, l. et s. ALBERT. M. sacram. 215 p. 140,59). *al. de apostolis ipsis:* STATUT. ord. Teut. p. 96,9 licet plenaria Christi fungerentur -e. **b** *de legatis, vicariis sim.:* LIUTG. Greg. 10 a Stephano . . . et . . . Pippino suscepit -em seminandi verbum Dei (*cf.* RIMB. Anscar. 13 p. 35,10 evangelizandi . . . -em. OTTO FRISING. gest. 1,35 p. 55,6 -e predicandi . . . abbati . . . concessa). THANGM. Bernw. 28 p. 772,1 vicarius *papae* . . . apostolica -e commonet. CHART. Raitenh. 318 inspectio loci . . . abbatibus committitur -e capituli generalis. CHART. ord. Teut. (Thur.) 257 cui *(plebano)* . . . iurisdictionem exercendi plenam concedimus *(sc. episcopus)* -em. *al. adde:* NOTKER. BALB. gest. 1,33 p. 45,17 discipulum ex -e inhabitantis in se Dei . . . celestibus imperantem *(sc. Iosuam).* **2** *publ.:* FORM. Marculfin. 21 quas *(iustitias)* . . . ex regali -e . . . per vos *(sc. comitem palatii)* definiendas esse *(cf.* RAHEW. gest. 3,20 p. 193,3 quin ut legatus imperii . . . -e imperiali uteretur *comes palatii).* CONST. I 377 vice nostra plenam a nobis habeant -em *legati imperatoris.* CHART. Babenb. 207 p. 10,25 que *(persona)* . . . -e a nobis *(sc. duce)* accepta fideliter eos defendat. *al. spectat ad investituram:* OTTO FRISING. chron. 7,34 p. 367,8 ut . . . senatores vero ex eius *(papae)* -e tenerent *Romani.* gest. 2,18 p. 121,1 qui *(comes)* . . . totum ipsius civitatis *Novariae* territorium . . . Mediolanensium possidet -e. **3** *iur.:* DIPL. Otton. I. 143 sacerdotes . . . ex -e ceterorum . . . nostram adiisse clementiam. CHART. Tirol. 440 ut sua -e in scriptis reducerem ([*sc. notarius*]. CHART. Tirol. notar. II 81 dedit mihi [*sc. notario*] licenciam et -em meliorandi). ACTA imp. Winkelm. I 322 vendiciones . . . per comitem Provincie . . . vel eius consensu vel act-e . . . factas. *al. c. sensu mendacii:* CHART. Babenb. 74 p. 101, 43 (a. 1189) ne quis . . . nostri *(sc. ducis)* occasione vel -e . . . fratres . . . inquietet.

III *de magno vigore:* **A** *de hominibus i. q. firmitas – Stärke:* **1** *spirit. i. q. robur, instantia, fortitudo, severitas – Festigkeit, Nachdruck, Entschiedenheit, Strenge:* CAPIT. reg. Franc. 295 p. 424,13 apostolicus . . . cum magna -e mandavit. FORM. Sangall. II 43 p. 426,3 in altero *episcopo* . . . vigorem et -em apostolicam discere potueritis. THANGM. Bernw. prol. forti -e adversabatur michi. BERTH. (?) annal. a. 1077 p. 304,2 hereticis . . . -e et coargutione magisteriali . . . resistebat *imperatrix.* VITA Meinw. 187 p. 108,25 episcopalis -s et imperialis humilitas. *al.* **2** *de habitu i. q. gravitas – würdiges Aussehen, Verhalten:* ALDH. virg. I 32 p. 273,3 cum . . . puerilis ludorum gesticulatio pontificalem futuri praesulis -em (aut- *A. B*) portenderit. EINH. Karol. 22 p. 26,25 unde formae -s ac dignitas tam stanti quam sedenti plurima adquirebatur. *cf. p. 1174,9sqq.*

B *de rebus (accedente sensu existimationis: p. 1178,10sqq.):* **1** *vis – Kraft (abl. -e theod. saepe i. q. 'kraft'):* **a** *eccl.:* CAPIT. reg. Franc. 301 p. 453,26 -e ministerii nobis *(sc. episcopis)* a Deo conlati. DIPL. Ludow. Germ. 150 p. 211,45 praesul . . . decimas . . . banni sui -e firmando contradidit (THANGM. Bernw. 51 p. 779,22. *al.*). IOH. VIII. epist. A 114 -e nostri apostolatus iubemus. CHART. Tirol. 559 (epist. papae) presentium -e mandamus. CHART. Raitenh. 372 huius . . . -e mandati. *al.* **b** *publ. et iur.:* **α** *in univ.:* FORM. Turon. 30 p. 152,26 -e (aut- *A 3*) legis preceptum est. DIPL. Otton. I. 176 imperii nostri -e constituimus. CHART. Tirol. 405 nostrę *(sc. imperatoris)* iussionis -e. CONST. II 154 p. 190,5 presentis privilegii act-e mandantes. *al.* **β** *vis testimonii – Beweiskraft:* DIPL. Karoli III. 186 p. 312,29 hoc decretum . . . ut perseveranti -e consistat. REGESTA Alsatiae I 660 (ed. A. Bruckner. 1949) firmitate cartarum et -e preceptorum. CHART. cell. Paulin. 29 p. 38,16 contentiones dirimit . . . -s sigillatorum privilegiorum et numerositas . . . testium. CHART. episc. Halb. 364 p. 327,19 nostri sigilli testimonialis -s. **γ** *vis rata – Rechtskraft, Gültigkeit:* GREG. VII. registr. 5,14a,6 quatinus . . . iustitia vigoris et -is robur optineat. OTTO FRISING. gest. 2,28 p. 134,25 sententia . . . tamquam omnino -is vacua. **2** *potentia – Macht:* **a** *publ.:* LAMB. HERSF. annal. a. 1075 p. 202,28 -em et arma Teutonici regni. OTTO FRISING. chron. 3,3 p. 140,13 quanti roboris . . . gens Germanorum fuerit, quae in summa -e Romani imperii tantam stragem . . . dederit (gest. 1 prol. p. 9,28 tanta R. i. pollet -s). 4 prol. p. 180,24 in brevi tantae -is fieri *civitatem Dei,* ut regibus imperet. **b** *mus. (cum sensu magisterii):* AUREL. REOM. mus. 18 p. 54a,33 -s authenti tetrardi magna est. *al.* BERNO ton. prol. 9 p. 73b,31 has *antiphonas* tertii toni -e regimus. *meton.:* REGINO harm. inst. 3 authenticus protus, id est -s prima. **c** *usu communi:* CARM. Bur. B 136,2,3 veris -s iubet nos gaudere. **3** *momentum, pondus, fama – Bedeutung, Geltung, Gewicht, Ruf:* LEX Sal. Merov. prol. 1 quia ceteris gentibus . . . fortitudinis brachio prominebant *Franci,* ita etiam eos legali -e (aut- *C 6α*) praecellerent. EINH. Karol. 27 ut urbs Roma . . . vetere polleret -e. LAMB. HERSF. Lull. 17 p. 331,13 ut facto maior -s inesset. OTTO FRISING. gest. 1,8 p. 24,31 hoc oppidum *Turegum* . . . fuit tantae . . . -is, ut *eqs. al.* **4** *excelsitas, veneratio – Erhabenheit, Würde:* CONC. Karol. 50b,76 p. 673,34 sacrum ministerium . . . non minoris -is et dignitatis existit. CHART. Monast. 11 (QuellErörtBayerGesch. XX) officii nostri *(sc. papae)* nos hortatur -s. ACTA imp. Winkelm. I 325 p. 290,23 imperatorie dignitatis requirit -s, ut *eqs. al.* **5** *fides, sinceritas – Glaubwürdigkeit, Echtheit:* CONSTANT. AFRIC. theor. 1,2 p. 1av nomen auctoris hic scire est utile, ut maior -s libro habeatur. EPIST. Ratisb. 8 p. 311,17 quin in divinis maior antiquitas, maior -s . . . perpendatur. OTTO FRISING. gest. 1 prol. p. 11,2 quod scriptum tantae -is . . . tunc putabatur. *veritas – Wahrheit:* HERM. IUD. conv. 3 p. 78,6 (ed. G. Niemeyer. 1963) in quibus . . . verbis *divinae legis* . . . nostra . . . iustitia . . . insuperabili -e defenditur. 9 p. 96,19 secte -em . . . ostendere.

IV *de efficaci consilio, impulsu, iussione:* **A** *voluntas – Wille:* **1** *de Deo:* CAPIT. reg. Franc. 150,3 et divina -e et humana ordinatione (WIDUK. gest. 2,1 p. 66,7 -e d. tibi tradita omni potestate totius imperii [*cf. A. Dempf, Sacrum Imperium. 1962. p. 149*]. WALTH. SPIR. Christoph. I 6). DIPL. Otton. II. 173 p. 197,44 contra Dei -em. HONOR. AUGUST. glor. 19 dominica -e. **2** *de hominibus:* **a** *propositum – Absicht, Vorsatz:* CONC. Merov. p. 80,14 si qui clericorum . . . revelli -e se . . . collegerint. EDICT. Roth. 308 si quis suam -em (sua auturitate *sim. var. l.*) arma alterius tollere presumpserit. 311 qui cum -e (-em *2*, aut- *5.9.10*, auth-e sua *12*) . . . se super eam *feram* misit. **b** *libitum, arbitrium – Gutdünken, Ermessen:* LEG. Wisig. 8,1,4 qui domum alienam sua aut-e sine regis . . . iussione adprehendere . . . presumserint (LIBER diurn. 77 p. 82,16. LEG. Lang. p. 173,20). DIPL. Karoli III. 157 p. 255,5 sive ex imperiali sive ex propria -e (OTTO FRISING. gest. 1,40 p. 59,22 ne contra . . . regulam . . . p. -e verbum predicationis assumeret. CONST. II 73,5 illud *feudum* -e p., immo violentia, nullatenus invademus [*sc. rex*]. *al. v. et p. 1175,3).* **c** *praesumptio, audacia – Anmaßung, Dreistigkeit (cf.* GLOSS. II 208,70 St.-S. -em baldi. *al.):* CHART. episc. Misn. 4 p. 7,8 (a. 968; interp.?) si quis . . . nefaria aut-e . . . praesumpserit. **d** *liberum rei publicae arbitrium – souveräne Freiheit:* OTTO FRISING. chron. 2,29 p. 100,23 cum . . . regnum Romanorum . . . in propria -e ac libertate stare cepisset (4,32 p. 224,9 quomodo *Franci* a Romanorum principatu seiuncti in p. -e manere ceperint. *cf.* p. 224,33 in proprii arbitrii -e).

B *incitatio, impulsio – Veranlassung, Betreiben:* **1** *proprie:* BEDA hist. eccl. 3,17 p. 161,33 suae gentis -e, ne agnitum *tempus* sequeretur, devictus *episcopus.* RIMB. Anscar. 6 quod *(monasterium)* -e et magisterio sanctitatis vestrae . . . fundatum . . . est. BURCH. URSB. chron. p. 86,27 quod multi asserebant de consilio et -e . . . pape factum (p. 125,4). CONST. II 160 alienaciones . . . per comitem . . . vel eius consensu vel act-e . . . factas. **2** *meton. i. q. auctor – Verfasser:* WALTH. SPIR. Christoph. I prol. p. 66,8 quatinus omnis . . . operis in futurum ędificatio expositionis suę, non -is congruat titulo. *cf. p. 1176,5.* **3** *translate i. q. origo – Ursprung (cf. p. 1174, 6):* THIETM. chron. 7,75 ne huius nominis *(Froncannawordi)* -s te . . . lateat.

[Heßler]

C *magnae gravitatis imperatum, iussum, mandatum – maßgeblicher Befehl, Auftrag, Weisung, Gebot* (*cf.* GLOSS. II 748,11 St.-S. -em pot): 1 *proprie:* a *strictius:* α *in univ.:* IONAS BOB. Columb. 2,9 p. 249,3 emanante ... regali -e (DIPL. Conr. I. 11). NOTKER. BALB. gest. 1,5 p. 8,1 *clericus* tali -e *imperatoris* roboratus. THANGM. Bernw. 23 *imperator* exeundi licentiam omnibus imperiali -e interdicit. ALEX. MIN. apoc. 18 p. 379,8 ex -e Agni fideles illos *(infideles)* occiderunt. *v. et p. 1180,72.* β *constitutio – Verfügung:* DIPL. Karoli III. 7 hoc *monasterium* ... Berta per precariam regia -e *(sc. 'verbo regis')* possederat. 161 p. 263,9 hoc praeceptum nostra -e peractum (DIPL. Zwent. 13 p. 41,31 [*cf.* 14 iussionis p.]. DIPL. Otton. III. 150 ut huius regalis nostrae mancipationis act-s firma ... consistat, hoc p. conscribi iussimus. *al.*). DIPL. Heinr. IV. 81 regalis augt-s. CHART. Welt. 3 p. 104,30 pape ... cartulam, cui ea -s inest, pre manibus habentes. CHART. Turic. 1351 act-es humane scripture solent testimonio perhennari. *saepe.* b *latius i. q. regimen, cura – Leitung, Aufsicht:* CHRON. Fred. cont. 34 usque nunc ... Childebrandus ... hanc historiam ... procuravit; abhinc ab inlustre viro Nibelungo ... succedat -s. CAPIT. reg. Franc. 150,5 ut totum ... vestra *(sc. episcoporum)* -e et studio cedere possit. VITA Magni Fauc. 66 assumpserunt sanctum corpus et recondiderunt ... sub -e Theodori. 2 *meton.:* a *strictius (cf. P. Classen, ArchDipl. 2. 1956. p. 61sq.):* α *rescriptum – Erlaß:* LEG. Wisig. 7,5,1 qui in aut-bus (auct- *var. l.*) nostris *(sc. regis)* vel preceptionibus aliquid mutaverint. WANDALB. Goar. app. p. 372,33 eiusmodi constitutionis ei -em dedit *Pippinus*, ut *eqs.* IOH. VIII. epist. A 283 hac secundę vocationis nostrę -e ... iubemus. GREG. VII. registr. 1,8 presenti -e. β *diploma – Herrscherurkunde, Diplom:* FORM. Wisig. 9 p. 580,25 si quas ... -es devotio nostra *(sc. rex)* ... conscripserit. DIPL. Merov. I 48 p. 44,49 ut haec -s (-a *A*) firmior habiatur, manus nostri subscripcionebus eam supter decrivemus roborare. 84 p. 75,9 inspectas ipsas aucturetatis vel confirmacionis. DIPL. Ludow. Germ. 20 p. 24, 32 obtulit ... quandam -em ..., in qua continebatur *eqs.* GESTA Font. 1 p. 16,15 -s largitionis adhuc in scriniis ... tenetur (DIPL. Karlom. [II.] 26 p. 324,30 hec -s nostre emunitatis, confirmationis, l.). DIPL. Karoli III. 81 p. 132,33 nostram caesaream -em ... habeat. VITA Austrig. 4 (MGMer. IV p. 193,26) ostendit illi falsam -em. DIPL. Conr. II. 213 p. 291,35 quibus *(testibus)* in concampiis ... non eget regia -s. *persaepe.* γ *epistola papae – Papsturkunde:* FORM. Dion. 9 p. 502,18 sicut et -s papae ... continet. RIMB. Anscar. 13 p. 35,3 quod ... ipse *(papa)* ... decreti sui -e ... roboravit. GREG. VII. registr. 1,44 p. 67,33 presenti -e. HEINR. LETT. chron. 14,13 episcopus ... privilegia recipiens et super predicatione ... -em renovatam accipiens (19,7 renovata -e predicandi et peregrinos ... signandi ['*Bulle*' *ed.*]). *al.* b *latius i. q. charta – Urkunde:* FORM. extrav. I 16 p. 543,44 ut ... ingenuitatis -s ... obtineat firmitatem (CHART. Sangall. A 417 p. 37,19). VITA Ansb. 18 (MGMer. V p. 632,8) Ragnomirus ... hanc privilegii -em ... subscripsit. CAPIT. reg. Franc. 294, 2 p. 423,4 monachi ... deferentes -es, videlicet testamentum ... necnon et privilegium. TRAD. Ratisb. 86 p. 79,8 haec -s traditionis. CHART. Babenb. 40 hęc nostrę *(sc. ducis)* concessionis -s. CHART. Merseb. 198 sicut -um ... testimonio reperimus. *al.* *de charta paricula (cf. Bresslau, Urkundenlehre.* ^{2}*I. p. 668):* CHART. Stir. I 401 p. 384,22 (a. 1159) gemina prescripti testamenti -s. *instrumenta – urkundliche Belege:* THIETM. chron. 8,14 quae -e carentia ... peritura timeo.

V *de assensu, affirmatione:* A *permissio, assensio, ratihabitio – Erlaubnis, Zustimmung, Genehmigung, Bestätigung:* 1 *eccl. et publ.:* a *in univ.:* WALAHFR. Otm. 1 ut regia -e ... abba eidem praeficeretur loco (ANNAL. Fuld. II a. 856 per electionem fratrum et -em regiam ordinatus est). WIPO gest. 6 p. 29,11 legem ... Saxonum ... constanti -e roboravit *rex.* ADAM gest. 3,25 prebente suam -em metropolitano. HELM. chron. 80 p. 152,5 ut ..., quem electio principum regni creavit regem, -s senatus perficiat cesarem. CHART. Heinr. Leon. 81 p. 119,24 -e et concessione ... imperatoris (CONST. II 6,3 i. -e non accommodata. *cf.* 74 nullam -em seu warandiam thelonei ... prestare). BURCH. URSB. chron. p. 108,13 nulla habita -e aut licentia prelatorum. CHART. Raitenh. 172 -e, gratia et consensu ... archiepiscopi. *saepe.* b *de pontifice Romano:* LIBER diurn. 35 necessaria nostra intervenire debet -s. CHRON. Fred. cont. 33 -e praecepta (per- *var. l.*) ... Pippinus ... sublimatur in regno. RIMB. Anscar. 23 p. 49,6 si apostolica -e firmaretur *consilium*, ex se *(sc. archiepiscopo)* quoque ratum esse (NOTKER. BALB. gest. 1,26 p. 35, 16 ut ... nomen ... augusti a. -e ... assequeretur *Karolus. saepe*). CHART. Mog. A 193 p. 119,10 scedam cum illa -e ... invenire. *al.* *venia – Dispens:* THIETM. chron. 4,57 pater ... sanctimonialem ... absque canonica -e duxit *in matrimonium* (8,1). 2 *iur.:* CHART. Tirol. 482 p. 270,29 (a. 1194) ut sua *(sc. episcopi)* -e intrent in tenutam *(sim.* CHART. Tirol. notar. I 122^{a} p. 60,20. *al. de re cf. p. XLVII).* CHART. Tirol. notar. I 207 eius *(curatoris)* -e et consensu *(sim.* 471; *de re cf. p. CXIX).* II 392 p. 253,18 Conradus suam interposuit -em. CHART. Neocell. (Frising.) 42 (QuellErörtBayerGesch. N.F. XIX. p. 119,18) hec omnia ... aprobamus et -em nostram ... impertimur. *al.* 3 *usu communi i. q. approbatio – Billigung:* HROTSV. lib. 1 praef. 9 paginae, quae nullius praeceptoris munitur -e. ANON. mus. (Sowa) 1^{b} p. 52,35 regulam ... usu et act-e cantantium ... approbatam.

B *sponsio de evictione praestanda – Währschaft, Garantie:* LEX Alam. 98,2 nullus alienam terram sine -e (auctore *A* 2) praesumat. LEG. Lang. p. 426^{a},4 nolo tibi stare in -e. *al.* DIPL. Heinr. IV. 419 p. 560,3 sine mea oct-e vel deffensione (CHART. Tirol. 778 p. 211,29). CHART. Salem. 421 nec aliquam sibi *(Dietrico)* super taberna illa prestemus -em vel warentationem. CHART. Bund. 722 p. 191,26 dedit eis virtutem intrandi in corporalem possessionem ... sua acturitate.

C *confirmatio, corroboratio – Beglaubigung, Bekräftigung:* GREG. VII. registr. 2,10 p. 142,5 has ... litteras iccirco aperte sigillari precepimus, ut certiorem vobis -em traderemus. TRAD. Salisb. II 85 archiepiscopus ... tradicionem ... tam sua -e quam testium ... firmare curavit astipulatione. TRAD. Ratisb. 890 cuius *(manuscripti)* veritatis -e ... abbas ... recognosco *eqs.* CHART. march. Misn. II 405 nostrę testificationi vel -i contraire. CHART. Heinr. Leon. 108 nostra iudiciali -e. CONR. MUR. summ. 7 p. 479,40 subscriptio est ... indicium testimonii, -is *eqs. al.* *promissio – Zusicherung:* CAPIT. reg. Franc. 252,32 p. 232,32 hanc ... habeant -em episcopi, ut in nullis ecclesiis ... constituantur presbyteri ... illis inconsultis.

VI *de certo testimonio, sublimi doctrina, exemplo, praecepto:* A *testimonium – Zeugnis:* 1 *proprie:* a *testificatio, professio – Bekundung, Aussage:* TRAD. Frising. 1268 p. 163,10 (a. 977/81) salva -e testium. NADDA Cyriac. I prol. 2,4 secundum rationis -em ... Mezenzii (*syn.* affirmatio). b *memoria fide digna – sichere Kunde:* SERMO nat. virg. 5 plurima per opinionis coniecturam probantur esse conscripta, quibus tamen nulla umquam -s refragata est. c *argumentum – Beweis:* AMALAR. epist. 5,5 habemus et non minimam -em ex consuetudine ecclesiae, quae solet *eqs. cf. infra p. 1181,24.* d *excusatio – Rechtfertigung:* MANEG. ad Gebeh. 57 p. 410,9 prelibatum exemplum ... istorum fatuitatem redarguit, qui hoc in -em sui erroris assumunt, quod *eqs.* 2 *meton. i. q. documentum – Dokument:* VITA Tigr. tit. (MG Mer. III p. 533,11) -s, quod ex antiquo Mauriennensis ecclesia Viennensi ... subdita fuit. *de chartis cf. p. 1179,51sqq.*

B *dictum magni momenti – bedeutsamer Ausspruch:* 1 *verbum, sententia – Wort, Satz:* a *theol. et eccl.:* ARBEO Emm. 15 p. 47,29 Petri, cuius ecclesiae evangelica -e fundata esse dinoscitur. CAPIT. reg. Franc. 297,15 p. 439,27 contra Deum et rationis -em. GODESC. SAXO conf. p. 77,8 quae *(fides)* et ipsius *(Domini)* ... est ore declarata et invictissimis quoque suorum -bus ministrorum. CHART. Mog. A 193 p 118,38 (epist. papae) Romanam ... aecclesiam, quae semper sanctorum patrum sincerissimas -es ... sequitur. OTTO FRISING. chron. 1,4 capit. p. 11,15 -s etiam de hoc Sybillae. CHART. Babenb. 19 divina aut-e nobis precipitur. SALIMB. chron. p.

[Haßler]

407,21 Salomon . . . dicit illam -em. *saepe.* **b** *alch.:* ANON. tab. p. 195,8 propter multiplicitatem auth-um (*syn.* verborum) sapientum. **c** *usu communi:* SALIMB. chron. p. 137,16 recordabar illius -is Senece: 'qualem *eqs.*' **2** *iudicium, diiudicatio – Urteil, Entscheidung:* **a** *eccl.:* CONC. Karol. 25 p. 221,30 quorum *(episcoporum)* -e (-ita *R*) veritatis et totius ecclesiae . . . consensu convicti *(sc. Felix).* CAPIT. reg. Franc. 252,54 -e synodali et iudicio generali. BERTH.(?) annal. a. 1077 p. 296,34 Hiltericum regem . . . -e Stephani papae regno depositum. *al. comminatio – Androhung:* BERTH. (?) annal. a. 1079 p. 321,2 colloquium, quod . . . excommunicationis -e . . . observari decretum est. **b** *usu communi:* HRABAN. epist. 28 p. 444,26 ut tuo examine . . . probetur *opus* et tua -e . . . tueatur. **3** *locus praecipuus, dictum allatum – maßgebliche (Beleg-)Stelle, Zitat:* **a** *proprie:* NICOL. I. epist. 59 p. 368,9 diffinitiones . . ., quas . . . apostolicis canonicisque -bus (auctoribus *D*) propriis digitis roborasti. GERHOH. aedif. prol. p. 138,20 -es, quas ex latere apposui. BURCH. URSB. chron. p. 15,35 Gratianus . . . adiungens . . . eis *(canonibus)* interdum -es sanctorum patrum *('Quellenstellen' H. E. Feine, Kirchliche Rechtsgesch. ³I. 1955. p. 245). saepe. sensu collect.:* ADAM gest. praef. p. 3,14 omnia . . . certis roborabo testimoniis, ut . . . -i fides tribuatur. *fundamentum – Grundlage:* AMALAR. off. 4,42,7 caelebratio . . . habet -em in memorato libro geneseos. **b** *meton. (plur.) i. q. collectanea – Zitatensammlung:* CHART. Osn. IV 692 p. 442,34 (a. 1264/68) Ludolphus habebit breviarium meum et . . . Bertoldus . . . -es *('Florilegium in Konkordanzform' P. Lehmann, SBMünch. 1948/IV p. 47).*

C *exemplar, norma – Vorbild, Muster, Norm:* **1** *gramm. et rhet. ('Sprachgebrauch anerkannter Autoren' H. Lausberg, Handb. d. liter. Rhetorik. I. 1960. p. 256):* ALDH. ad Acirc. 122 p. 169,15 finalis sillaba authenticis illustrium poetarum exemplis reperitur produci . . .; sed hoc -e potius quam ratione valet (ERMENR. ad Grim. 11 p. 546,29 consuetudo cum r. sepe vincit -em. GODESC. SAXO gramm. 1,39 -s . . . et ratio regulae deficit. *al.*). HRABAN. epist. 2ª p. 383,26 nec sine -e maiorum. RUOTG. Brun. 8 -em in verborum compositionibus pro maximo reputabat. ANSELM. BIS. rhet. 1,17 p. 133,4 exemplum . . ., quam *(partem naturae)* -em consuevimus nominare. *al.* **2** *publ. et iur.:* CAPIT. reg. Franc. 256 p. 258,37 imperatorum . . . -em imitantes (DIPL. Otton. II. 192 p. 220,9. *cf.* EPIST. Teg. I 27 p. 31,27 secundum aut-em . . . antecessorum). CHART. Babenb. 38 p. 53,29 exemplo nostro et -e. **3** *comput.:* BEDA hist. eccl. 3,25 p. 184,12 qua hunc *morem observationis* -e sequeretur *Agilberctus.*

D *magni vigoris praescriptio, decretio, lex, ius – maßgebliche Vorschrift, Verordnung, Bestimmung, (gesetzliche) Anordnung, Recht:* **1** *proprie:* **a** *eccl.:* CONC. Karol. 61 p. 797,28 canonica fulget -s, quod *eqs.* NICOL. I. epist. 86 p. 449, 35 -es conciliorum atque decreta . . . pontificum. GUNTH. COL. diab. cap. A 1 -es rationesque, quas secuti sumus. FUND. Hild. 2 cum canonum dicat aut-s ([*syn.* lex]. CHART. Salisb. III 562 p. 37,17 -e canonis affirmante, quod *eqs.*). *saepe. sensu collect.:* CONC. Karol. 16ᴮ ut canonica -s confirmat (CAPIT. reg. Franc. 42,6 secundum instituta sanctorum patrum seu canonicam -em. 196,35 lex divina et -s c. *saepe. cf.* CAPIT. reg. Franc. 227,2 canonum . . . inrefragabilis -s). ANNAL. Mett. a. 830 p. 97,6 contra legem et omnem -em (aut-*A* 1). CAND. FULD. Eigil. I 4 secundum . . . sanctae regulae -em. GREG. VII. registr. 6,34 contra puram et autenticam sanctorum patrum -em venire. *saepe.* **b** *publ.:* CAPIT. reg. Franc. 215,4 contra hanc nostram -em et eorum *(liberorum hominum)* legem. DIPL. Conr. II. 41 p. 47,8 canonica capitularisque antecessorum nostrorum . . . -e fultus *episcopus. sensu collect.:* CHART. Sangall. A 90 p. 85,23 (a. 779) canonica scriptura et antiqua legum -s vel principum decreta sanxerunt. CONST. I 34 p. 73,2 non ex plebeia levitate, sed de publica -e. *al. ius certum – Rechtssatz:* CONST. I 167,3 (a. 1158) aecclesia . . . a pictura cepit, ad scripturam pictura processit, scriptura in -em prodire conatur. **c** *usu vario:* **α** *ratum praeceptum – feste Regel:* Ps. BOETH. geom. p. 409,13 nostrae -is exemplum dabimus. **β** *statutus ordo – gesetzte Ordnung:* BEDA temp. rat. 2,7 *computus temporis* ipsa . . . -e bifarie divisa *decurrit:* humana videlicet, ut olympiadas . . . celebrari . . . Graeci . . . iusserunt; divina autem, ut septima die sabbatum agi . . . Dominus in lege praecepit (*cf.* 11,62). GUIDO ARET. form. 4 iste . . . modus non adeo aliorum autenticam servat regulam . . .; quod non aut-e, sed ex necessitate habet. *c. sensu orthodoxiae:* CHRON. Cosmae app. I 2 p. 247, 31 Latine -is abbatem et fratres constituere. **2** *meton.:* **a** *edictum – Edikt:* LEG. Burgund. const. I 54,1 praesens -s ad instar mansurae legis emissa (CAPIT. reg. Franc. 5 p. 12,22 quae praesenti -e vulgamus. *al.*). LEG. Wisig. 12,2,13 p. 418, 13 eo tempore, quo aut-s data est (*syn.* edictum). **b** *codex (iuris) – (Rechts-)Buch, Schrift:* CONC. Karol. 32 lectis . . . capitulis ex canonum -e. EPIST. Col. 1 ut sacras ipse *(papa)* -es et exempla piaque documenta perscrutatus sit. 2 canonicas -es . . . prae manibus habentes. *iron.:* ANSELM. BIS. rhet. 1,14 p. 126,14 cuius *(diaboli)* regulam et -em . . . in scrinio servas.

E *sancta atque firma traditio et doctrina – unantastbare, unumstößliche Überlieferung und Lehre:* **1** *proprie:* **a** *theol.:* ALDH. epist. 4 p. 482,30 secundum sacrosanctam scripturae -em. ALCUIN. epist. 132,7 et -s supereminet et ratio patet (EPIST. Ratisb. 10 p. 322,21sq. r. et -s inquiratur, ut, si r. . . . lateat, -is pondus in auxilium veniat. RUP. TUIT. vita apost. 1,13 [PL 170,618ᴮ] -em cum ratione concordare. HONOR. AUGUST. quaest. II 1 p. 1185ᴮ nihil est aliud -s quam per rationem probata veritas, et quod -s docet credendum, hoc r. probat tenendum. *saepe. cf. M. Grabmann, Die Geschichte der scholast. Methode. I. 1956. passim).* HINCM. ord. pal. 7 ut sacra monstrat -s. WIPO gest. prol. p. 5,8 primitiva -s veteris testamenti. *saepe. sapientia – Weisheit:* COSMAS chron. 2,7 p. 92,23 apostolicus os aperuit sacrum, ponderosis verbis et -e plenum. **b** *usu vario:* BEDA temp. rat. 35,36 Romani, quorum in huiusmodi disciplinis . . . -s sequi consuevit. Ps. BOETH. geom. p. 395,26 viri Pythagoreum dogma secuti Platonicaeque -is investigatores. ALBERT. M. cael. hier. 1,1 p. 10ᵃ,8 in aliis scientiis -s innititur rationi humanae . . ., in theologicis vero veritati divinae. *al.* **2** *meton.:* **a** *sacra scriptura – Bibel:* CONC. Karol. 44ᴮ p. 529,14 in multis divinae -is voluminibus. OTTO FRISING. chron. 1,29 p. 63,22 ut -is verbis utar. *al. testamentum – Testament:* AMALAR. off. 3,2,4 audistis ex -e veteri. **b** *opus principale – grundlegendes Werk:* OTTO FRISING. gest. 1,54 p. 76,3 nondum . . . -em illam Augustini *(sc. de trinitate)* legerat *magister. sensu collect.:* AMALAR. off. 1,14,14 lego in -e sanctorum patrum. **c** *liber authenticus – anerkannte Schrift:* EPIST. Ratisb. app. 5 p. 378,16 illa Isidori dicta non de excellentioribus illis -bus sunt.

***auctoritativus**, -a, -um. **1** *de potentia:* **a** *magisterius – amtlich:* CAPIT. reg. Franc. 294,2 p. 423,24 vestram paterna et caritativa seu -a cum interpositione divini nominis . . . nobilitatem hortamur *(sc. episcopi).* **b** *imperialis, principalis – kaiserlich, Herrscher-:* DIPL. Otton. II. 25 nostra -a potestate . . . perdonavimus. 140 p. 158,19 tali . . . -a dominatione . . . prohibentes. *c. sensu praesumptionis:* CHRON. Merseb. 2 p. 168,16 rex fideli suo *(Giselhero)* petita plus -a potestate quam canonica stabilitate concedit. **2** *de firmitate:* **a** *iustus, legitimus – rechtmäßig, vorschriftsmäßig:* CAPIT. reg. Franc. 293,10 p. 400,35 ut, quicquid . . . actum est, . . . ad statum -um reducatur. DECRET. Burch. 19,99ᵗᵗᵗ· capitula. **b** *ratus, integer, firmus – gültig, unverbrüchlich, fest:* CHART. Austr. sup. II app. 7 p. 716,30 (a. 974) cum *privilegia* et priora sint Salzburgensibus et ideo -a vel auctorabiliora. DIPL. Otton. II. 95 rebus aecclesiasticis commoditates . . . -a stabilitate impendere. DIPL. Otton. III. 60 -a regiminis nostri concessione (311).

adv. ***auctoritative. 1** *ex perfecta potestate – auf Grund der Machtfülle:* CHART. Rhen. med. I 47 (dipl. Ludow. Pii) -e precepimus *(sc. imperator).* DIPL. Otton. II. 31 nostra item serenitas . . . imperiali precepto -e *(ed.,* auctorative *D)* decernit. **2** *ex proprio arbitrio – nach eigenem Er-*

[Heßler]

messen: Dipl. Otton. II. 174 p. 199,6 omnia . . ., prout sibi *(abbati)* visum fuerit, filiorum . . . usibus -e impendenda. **3** *ex (canonum) praescripto – nach (kanonischer) Vorschrift:* Capit. reg. Franc. 293,58 cum eos *(canonicos)* salubriter et -e possit habere *rex.* **4** *ex (ecclesiastica) doctrina – auf Grund der (kirchlichen) Lehre:* Godesc. Saxo fragm. p. 21,27 qui . . . dicunt, quod non possit -e neque vere dici deitas trina. **5** *per instrumenta – urkundlich:* Dipl. Ludow. Inf. 68 p. 202,17 statum . . . ecclesiarum . . . -e statutum. *ad formam diplomatis – in Diplomform:* Dipl. Heinr. II. 139 preceptum . . . -e conscriptum.

***auctorito,** -are. **1** *affirmare, roborare – bestätigen, bekräftigen:* Chart. Otterb. 40 (a. 1221) allodium . . . iusto iudicio et -ante sententia legitime optinuerunt claustro suo. **2** *evictionem praestare – gewährleisten, garantieren:* Chart. Landeshut. 119 (ed. Th. Herzog. 1959; a. 1277) promittimus *(sc. abbatissa)* eam *curiam* eidem Karulo *(sc. emptori)* . . . -are et disbrigare ab omni impetente.

***auctorius,** -a, -um. *approbativus, consentivus – genehmigend, mitbestimmend:* Agnell. lib. pont. 123 tale foedus inter pontificem et sacerdotes statutum est, . . . ut familiares ecclesia -am curationem habeant.

***auctorizabilis** (auth-, -içа-, -isa-), -e. **1** *honore praeditus – angesehen:* Transl. Auct. 2 virum . . . -em et acceptum. 26 Auctori, vestro authentico et -i patrono. Wilh. Salic. chirurg. praef. p. 303[a] salarium optimum reddit medicum authoriçabilem. **2** *principalis – hauptsächlich, Haupt-:* Anon. mus. plan. Coussemaker p. 492[b] octo toni, quorum quatuor sunt autenti, id est -sabiles et principales. **3** *bene confirmatus – gut beglaubigt:* Chart. Basil. A I 221 p. 339,14 (a. 1160) ut -ior sit mea traditio. **4** *ratus, obligans – gültig, verbindlich:* Gesta Camer. cont. I C 8 papa . . . 'cessent' inquit 'canones; meae leges erunt -es' (II A 192,4). Dipl. Merov. III A 71 p. 188,26 (spur.) haec . . . ita auth-ia . . . esse volumus, ut *eqs.*

adv. ***auctorizabiliter.** *modo obligatorio – in bindender Form:* Roland. Patav. chron. 3,7 p. 45,23 pacem . . . auctoritate dompni apostolici . . . -r predicavit *frater Iohannes.*

***auctorizatio,** -onis *f. confirmatio – Beglaubigung:* Sigeb. Gembl. Wigb. 12 carta conscripta imperiali edicto erat confirmata et anuli imperialis impressione auctorizata; quae -o facta est sollemniter Leodii.

***auctorizo,** -avi, -atum, -are. *script.:* hauc-: *l. 72.* ac-: *p. 1184,1.* oc-: *p. 1184,26.* aut-: *p. 1184,6.17.* auth-: *p. 1184,2.* -iç(o): *l. 71.* -is(o): Chart. Bern. II 699 (a. 1270).

1 *de ratihabitione:* **a** *approbare, assentire, sancire – billigen, zustimmen, (ausdrücklich) bestätigen:* Conc. Karol. 58 p. 783,5 Deo annuente ac . . . augusto consulente et -ante. Widr. Gerh. 2,11 apostolico edicto eius *(Gerardi)* -ta sollempnitas (Hist. Walc. 26 p. 517,31). Chron. Andag. 77 p. 185,11 excommunicationem . . . nullam apud se constare, nisi abbas . . . eam sibi *(comiti)* -ret. Trad. Frising. 1519 consentiente . . . Engildihone domino suo . . . et -ante Hainrico episcopo. *al. probare – beweisen:* Conr. Hirs. dial. 1691 tres medietates ab antiquis inventas et -tas (*Boeth. arithm. 2,51 p. 164,16* probatae). **b** *verum vel fidum iudicare, comprobare – als wahr oder echt erklären, anerkennen:* Widr. Gerh. 2,7 p. 506[b],21 nichil praeceps de eodem *(Gerardo)* volebat -are *apostolicus.* Gerhoh. tract. app. p. 372,15 *sermonem* certis testibus ac magnis patribus -tum. Chron. Sigeb. cont. Aquic. a. 1194 p. 432,16 miraculum . . . a . . . episcopo -atur. **c** *de canonizatione i. q. sanctum declarare – für heilig erklären:* Chart. episc. Hild. I 268 (a. 1150) quatinus . . . Bernwardi . . . corpus transferretur et -retur.

2 *de tuitione:* **a** *evictionem praestare – Gewähr(schaft) leisten, garantieren (spectat et ad beneficia sim.: l. 70sq.):* Chart. Ital. Ficker 101 p. 146,49 (a. 1128) promisit *abbatissa* . . . portionem . . . ab omni homine cum ratione defendere et -are et firmam tenere (Chart. Heinr. Leon. 30 p. 44,12 d., -çare marchionibus . . . contra omnes personas. Chart. Tirol. 547 p. 27,16 h-are. Chart. Ticin. 127 [ed. L. Brentani, Cod. dipl. Tic. II p. 108,1] d. et guarentare et ac-are. *al.*). Chart. Stir. II 48 p. 78,25 auth-are . . . et penitus defensare. Chart. Altenberg. 346 p. 252,6 bona liberamus, -amus et disbrigamus *(sc. dux). al.* **b** *defendere, excusare – verteidigen, rechtfertigen:* Guido Aret. epist. (MG Lib. Lit. I p. 6,17) heresim. Maneg. ad Gebeh. 57 p. 410,18 usurpationes . . . aut-are. Hugo Flav. chron. 2 p. 460,22 promotio eius *(Wiberti)* execratione sua illa quasi -ta est. Rud. Trud. gest. 2,8 quae leges hoc -ant, ut *eqs.*

3 *de chartarum firmatione:* **a** *confirmare, roborare – beglaubigen, bekräftigen:* Chart. Rhen. inf. II 129 (a. 1218/25) scriptum . . . sigilli nostri appensione -amus *(sc. archiepiscopus),* testimonium . . . invocantes. Trad. Ensd. 58 consilio et testimonio canonicorum. Hist. Walc. 22 p. 514,49 testamentum tantis testimoniis -tum. Chart. Ticin. 309 (ed. L. Brentani, Cod. dipl. Tic. V p. 13,31) ego . . . notarius . . . hoc exemplum ab authentico . . . exemplavi, aut-avi, insinuavi . . . et scripsi. *al. v. et p. 1183,41.* **b** *concedere – ausstellen:* Hariulf. chron. 3,7 p. 106,19 Hludovici praeceptum, quod super villis . . . -verat (*syn.* praeceptionem proferret). **c** *renovare – erneuern:* Triumph. Remacli 1,21 abbas . . . de sede apostolica nil . . . retulit praeter -ta privilegia. **d** *litteris firmare, per chartam tradere – beurkunden, verbriefen, urkundlich überlassen:* Libell. quer. 1 (MGScript. XXX p. 1462,18; a. 1079/80) Pinnensis episcopus . . . Lodoico imperatori unam partiunculam oc-vit. Dipl. Loth. III. 51 omnia illis *(Mantuanis)* imperiali largitione collata nos quoque privilegii nostri confirmatione -amus. *al. chartis tutum reddere – urkundlich sichern:* Trad. Fuld. I praef. p. VI, 31 (c. 1160) quanto studio, testimonio, precepto . . . Fuldensis ecclesia a sanctis patribus sit . . . nobilitata et -ta. **e** *sollemniter statuere, decernere – feierlich festsetzen, bestimmen:* Chart. Mog. A 527 p. 435,29 (a. 1124) banni nostri obligatione -amus, ut *eqs.* Dipl. Heinr. II. 532 (spur. s. XII.[1]) libertatem . . . illis corroboramus; et -amus, ut *eqs. remissius:* Wilh. Andr. chron. 35 p. 699,8 *comes* -vit simul etiam, ne *eqs.*

adi. **1. auctorizans,** -antis. *decernens – bestimmend:* Gesta Ern. duc. II 33 p. 238,4 si per gigantem, quasi per causam adminiculantem, Deus, -s causa, illas *plagas* a nostris non removisset.

2. auctorizatus, -a, -um. *ratus, verus – gültig, echt:* Chart. Eberb. 64 p. 126,23 (a. 1209) per -am sedis apostolice gratiam et indulgentiam.

subst. **auctorizandum,** -i *n. quod approbari potest – was gebilligt werden kann:* Constant. Afric. theor. prol. p. 37, 20 (edd. Malato-de Martini. 1961) ut . . . corrigenda corrigatis, -a vestra consideratione digna indicetis *(sc. abbas).*

auctoro (auth-), -avi, -atum, -are. **1** *de regimine:* **a** *adhortari – anregen:* Dipl. Heinr. II. 364 divina -ante clementia . . . proveximus (*ex* Dipl. Heinr. II. 239 inspirante). **b** *moderari – leiten:* Dipl. Heinr. II. 255 p. 295,32 velatio ancillarum Dei celebrata *est* -ante . . . episcopo. **2** *de auxilio i. q. adiuvare, subsidio esse – helfen, Unterstützung geben:* Theod. Amorb. Mart. 4 Domino authorante non piget caraxare (*cf.* Berth. [?] annal. a. 1078 p. 307,47 quo [*spiritu Dei*] -ante . . . aecclesia . . . pacificari mereretur). Epist. Hann. 3 p. 20,30 -ante Werinhero, eiusdem militis inexpugnabili defensore. Salimb. chron. p. 23,20 -ante . . . duce et stolio Venetorum. **3** *de ratihabitione, firmatione:* **a** *ratum habere – Genehmigung erteilen:* Const. I 6 p. 14,16 (a. 948) -ante et confirmante legato apostolico. Dipl. Heinr. II. 219 Romana -ante potentia . . . locum Bauenberc in sedem . . . episcopatus proveximus. Chart. Turic. 1559 (a. 1274) nobis *(sc. abbatissa)* -antibus. 1564 Anna . . . -ante marito suo . . ., legittimo curatore, de consensu et voluntate . . . filiorum . . . vendidit. **b** *roborare, confirmare – bekräftigen, beglaubigen:* Dipl. Otton. I. 446 (spur.) iussimus . . . preceptum conscribi nostroque signo -ari. Dipl. Merov. III A 1 p. 114,13 (spur.) illud *praeceptum* decrevimus roborare ac signo crucis . . . -vimus. Chart. Helv. arb. 96 p. 155,30 (a. 1266) facta est . . . divisio . . . nobis *(sc. arbitris)* -antibus. **c** *testimonio*

[Heßler]

firmare – bezeugen: Dipl. Heinr. II. 255 p. 295,24 episcopalem ferulam . . . nobis roborantibus, episcopis quoque -antibus, Bernwardo . . . tradidit *archiepiscopus.* Lamb. Tuit. Herib. 2,4 p. 1248,25 per praesentes et longe positos sacerdotes eius *(Heriberti)* exitus meruit -ari.

adi. **auctoratus,** -a, -um. **1** *dignus, honore vel potestate praeditus – bedeutend, angesehen, maßgeblich:* Lamb. Tuit. Herib. 1,2 suscipitur de fonte . . . ab -is et Deum timentibus matronis. 2,4 p. 1247,52 quod -iori servaretur potestati. *mus.:* Anon. I mus. Gerbert p. 336[a] autentos *(modos)* . . . Graeci magistros dicunt, quasi -os, id est auctoritate praeditos (*cf.* Berno ton. prol. 6 p. 68[b]). **2** *scripturarum testimonio firmatus – aus den Quellen belegt:* Epist. var. II suppl. 10 p. 634,19 dicam quod sentio, et si minus -um, non tamen nimis ineptum.

subst. **auctoratum,** -i *n. quod suggestum et approbatum est – das Angeregte und Gebilligte:* Walth. Spir. Christoph. II epist. p. 10,9 quid enim autenticum sine autento? quid -um sine auctore? quę perempto duce victoria?

adv. ***auctorate.** *magna cum auctoritate – auf maßgebliche Weise:* Godesc. Saxo theol. 6,1 p. 133,1 nobis Latinis multo satius et -ius (-cius *B*) . . . veritatem fecit . . . Boetius.

auctrix, -icis *f. usu attrib.: l. 32.*

1 *inventrix – Urheberin:* **a** *in bonam partem:* Odilo Clun. Adalh. 1 (ed. H. Paulhart, MIÖG Erg.-Bd. 20,2. 1962) multorum . . . bonorum . . . atque virtutum post Deum -x . . . Adalheida extitit imperatrix. Chart. Babenb. 336 -x pacis, concordia. Acta imp. Winkelm. I 579 p. 464,13 Romane ecclesie, -is et originis huius facti. *al. c. sensu largiendi i. quae affert, datrix, fons – Bringerin, Geberin, Quell(e):* Chart. Sangall. A 215 p. 204,31 (a. 815) sapientia *Dei,* -x promissionis. Walahfr. carm. 77,2 tua pacis -x pompa, Lothari. Purch. Witig. 2 Augia mater, -x cunctorum Domino donante bonorum. Arnold. Lub. chron. 4,8 p. 171,26 regina, horum -x munerum. Hildeg. carm. 18 (ed. Roth, GeschQuell. aus Nassau. I 3 p. 435) ave Maria, o -x vite redificando salutem. **b** *in malam partem i. q. incitatrix – Anstifterin:* Epist. Wisig. 11 p. 677,32 iurgiorum -x *(sc. regina).* Agob. apol. 2,5 quamquam Ahab . . . ea *(uxore)* -e perpetraverit facinus. Chart. Babenb. 335 p. 174,23 -e . . . levitate. Nicol. Biber. carm. 762 (ed. Th. Fischer. 1870) -x errorum, dissensio canonicorum. *al.* **2** *socia, adiutrix – Genossin, Helfershelferin:* Annal. Fuld. Altah. a. 899 p. 133,4 sceleris -x. Hrotsv. Gong. 559 commissi criminis -x. **3** *quae (chartam) concedit – Ausstellerin:* Chart. Sangall. A 28 (a. 761) signum Teodanę -is. **4** *quae evictionem praestat – Gewährleisterin:* Dipl. Pipp. 1 p. 3,22 Loba . . . ante agentes sancti Dyonisii de ipsa villa ante Chilpericum regem -x affuerat (p. 4,5). **5** *patrona – Schirmherrin, Beschützerin* (*cf.* Gloss. II 345,28 St.-S. -x muoter vel fuotar eidi): Hrotsv. Abr. 2,1 -em virginitatis *(sc. Mariam).* Chart. Rhen. inf. I 146 monasterii *Tuitiensis* -x et fautrix, . . . virgo genitrix.

***auctualiter** *v.* actualiter. *adde ad p. 137,51:* Chart. Argent. IV 263 p. 159,35 (a. 1278) persone . . . in sacerdocio auctualiter existenti.

auctumpnus *v.* autumnus.

***auctura,** -ae *f. potestas – amtliche Gewalt:* Vulp. Marc. 132 si quem forte mei laesit censura proterva ordinis -ā, parcite cuncta mihi.

auctus, -us *m.* **1** *accretio, incrementum – Anwachsen, Zunahme:* Ioh. Scot. carm. 9,4 Titania lampas . . . sese bis tropicos ambarum *(umbrae et lucis)* vertit in -us. **2** *ambitus – Umfang:* Theodulf. carm. 79,11 exigui fulsi *(sc. cartula)* modo corporis -u, at minor ingenio. *Heßler*

aucupatio (-cio), -onis *f.* *script.* acc-: *p. 1186,4.*

venatio vel captura avium – Vogeljagd, -fang: **1** *gener.:* Agob. epist. 2,9 quicumque . . . quęrit consolationem . . . in venationibus, -bus. Frid. II. Imp. art. ven. 5 p. 159,25 qualiter debet fieri -o per ipsos *falcones.* Albert. M. animal. 23,55 tempore -is. **2** *iur.:* **a** *proprie:* Chart. Carniol. II 399 p. 308,12 (a. 1269) omnes . . . aves de -cione, sicut sunt nisi, tercioli, accipitres et falcones, nostro conspectui presententur *eqs.* **b** *meton. i. q. ius aucupandi vel locus ad aucupandum aptus – Vogeljagdrecht, Vogelfangplatz:* Dipl. Karoli M. 255 p. 370,2 (spur. s. X.[ex.]/XII.[in.]) cum . . . silvis, piscationibus, -bus (acc- *C*). 314 p. 474,22 cum . . . silvis, . . . piscationibus, venationibus, -bus (Dipl. Heinr. V. [ed. Huillard-Bréholles, Hist. dipl. Frid. II. tom. II. p. 567,26] cum paludibus, v., -bus circum Ravennam . . . positis. Acta imp. Böhmer 1089 p. 784,43 sive . . . iura consistant in placitis, . . . v., -bus, pascuis. Chart. Pommerell. 170 p. 144,9. *al.*).

aucupator, -oris *m. auceps – Vogelfänger:* Gloss. I 16,22 St.-S. -r (-ur *c*, acc-ur *b*) pifahanti . . . fogalo. 17,22 -r fogalari.

aucupium, -i *n.* acc-: Gloss. I 350,54 St.-S. *cod. p.*

1 *proprie i. q. venatio vel captura avium – Vogeljagd, -fang (cf. Heyne, Hausalt. II. p. 246sq.):* **a** *gener.:* Rather. epist. 16 p. 84,13 accipitres ad -um . . . habere. Burch. Ursb. chron. p. 75,14 erat . . . imperator . . . vanitatibus deditus . . . venationum et -orum. Albert. M. animal. 23,48 optimum fit -um, quando duo socii falcones . . . se invicem adiuvant. 23,78. *al.* **b** *iur. usu meton. i. q. ius aucupandi vel locus ad aucupandum aptus – Vogeljagdrecht, Vogelfangplatz:* Dipl. Otton. III. 42 p. 442,10 curtes . . . cum . . . silvis, venationibus, piscationibus, -is (Chart. Turic. 1079 p. 167,12. *al.*). Chart. Port. 69 p. 94,19 cum . . . -is et navigiis. **2** *translate i. q. decipula, fraus – Falle, List:* Chart. Sangall. A IV add. 4 p. 955,1 (epist. papae a. 967) nolumus, ut . . . monasterio quicquam praetendatur -i. Lamb. Hersf. annal. a. 1071 p. 128,8 novo . . . huius (huiusmodi *B*[2]) -o haec . . . introducta est consuetudo *eqs.* Vita Anselmi Luc. 19 quasi novo tyrannidis -o tunc incipit *Heinricus IV.* . . . ecclesiarum . . . praedia . . . dispertiri. *al.*

aucupor, -atus sum, -ari *vel rarius* **aucupo,** -avi, -are. *script.* acc-: *l. 40.*

1 *proprie i. q. capturam avium exercere, (aves) venari – Vogeljagd betreiben, (Vögel) fangen:* **a** *gener.:* α *strictius:* Arnold. Lub. chron. 2,18 p. 138,28 quia in -ando detentus fuerat *Heinricus* . . ., dictus est rex avium. Albert. M. animal. 23,100 cum asture vel niso -ari. *al.* β *latius i. q. captare – haschen:* Aethicus Ister 82 p. 63,20 non prodet -ta (acc- *L*) lamina inter cunabula. **b** *iur.:* Chart. Carniol. II 399 p. 308,3 (a. 1269) -andi nisos, terciolos, accipitres et falcones . . . habeat potestatem. Chart. Port. 265 cum . . . utilitate, quam piscando, -ando . . . poterit adipisci.

2 *translate:* **a** *ambire, furari – erlisten, erschleichen:* Lup. Ferr. Wigbert. 3 -ari favorem principum . . . adulationibus (Helm. chron. 96 p. 188,22). Epist. Meginh. 32 p. 230,22 emolumentum . . . questumve. Wibald. epist. 463[med.] pollicitationem *(sc. praebendae)* in mortis alicuius captationem -verat. *al.* **b** *opperiri, speculari – abwarten, abpassen:* Rather. epist. 19 p. 110,3 ubi vestrae dominationis -vit absentiam *delator* (Cod. Lauresh. 123[c] p. 391,14. *al.*). Gesta Camer. 2,12 quod . . . iuvenis -tus ut lupus . . . super innocentem oviculam irruit. *al.* **c** *perperam interpretari – mißdeuten:* Arno Reichersb. apol. p. 144,27 non -entur nostri temporis caupones . . . dictum hoc. **d** *acquirere – gewinnen:* Form. Sangall. II 27 ut nec nostri de nostra dissensione . . . glorias et dignitates -entur. Bruno Querf. fratr. 2 p. 719,29 in monasterii utilitate animarum lucrum -bat. Epist. Meginh. 36 unde ęcclesiasticę discipline -ti sumus exordium *eqs.*

***auçuta,** -ae *f.* (*raet. ab* audire, *cf.* saputa) *auditus – Hörensagen:* Chart. Tirol. 806 p. 228,42 (a. 1222) aliud nescio de illo feudo nec saputa nec -a.

aud *v.* 1. aut. **audaceus** *v.* hordeaceus.

audacia (-tia), -ae *f. plur.: p. 1187,72.*

animus – (Wage-)Mut: **I** *in bonam vel neutram partem:* **A** *strictius i. q. fortitudo, ferocitas, impetus – Kühnheit, Verwegenheit, Angriffslust:* **1** *gener.:* **a** *de hominibus:* Lex Baiuv. 4,30 si *femina* . . . pugnare voluerit per -am cordis sui sicut vir. Thietm. chron. 7,23 inimici furorem et -tiam. Wipo gest. prol. p. 7,13 si . . . ficta -tia . . . fiant res. Chron. Pol. 2,14 dapifer . . . in vertice . . . signum -e *Bolezlavi*

comparavit. Otto Frising. gest. 2,21 p. 124,3 ex desperatione -tiam sumunt. 2,30 p. 137,18 intemeratam ac indomitam -tiam. *saepe.* **b** *de bestiis:* Frid. II. Imp. art. ven. 4 p. 118,24 in -tia etiam peregrinus appropinquat . . . girofalco. Albert. M. animal. 1,50 quaedam animalia sunt carentia -a *eqs. ibid.:* qui *(serpens)* plus laedit astutia quam -a. *al.* **2** *philos.:* Ermenr. ad Grim. 8 p. 542,17 fortitudinem . . . obpugnat -a (-tia *cod. m.*[1]) et timiditas. Albert. M. bon. 141 p. 92,60 timor et -a dupliciter accipiuntur, scilicet ad habitum et ad passionem (animal. 7,2 passiones . . . sicut est t., -a [*p. 588*[a],22 θάρρη], ira). eth. 2,2,7 p. 182[b],26 -a est progressio ad terribile sustinendum *eqs.* Albert. M. (?) animal. quaest. 6 p. 166,52sqq. -a ordinata provenit ex fortitudine virtutis, . . . -a inordinata provenit ex complexione calida et sicca. *v. et l. 71.72.* **B** *latius i. q. fiducia – Zuversicht:* Amalar. off. 3,29,6 qua -tia intrandum sit ad orationem dominicam *eqs.*

II *in malam partem:* **A** *strictius i. q. petulantia, arrogantia, praesumptio – Dreistigkeit, Anmaßung, Vermessenheit:* **1** *proprie:* Aldh. virg. I 53 p. 310,23 muliebris -ae muscipulam. Hugeb. Willib. praef. p. 87,3 non temeritatis -a . . . fretus hoc incipere (Thangm. Bernw. 11. *al.*). Heito Wett. 13 mundanas leges pro coercenda mali -tia (audantia *D*) amministrant *comites.* Dipl. Karoli III. 139 p. 225,7 in tantam prorumpere . . . -am. Ruotg. Brun. 20 p. 20,19 sacrilega. Otto Frising. gest. 2,14 in tantam elationis extumuit -tiam *civitas. saepe.* **2** *meton. i. q. ausus, facinus – dreiste Handlung, Freveltat:* Chron. Fred. 4,43 per rebellionis -tiam Herpo dux interficetur. Thietm. chron. 7,45 p. 452,30 regina . . . ob -am viri capite plectitur. Dipl. Heinr. II. 501[a] p. 640,44 qui huius -tie . . . princeps fuerit. Wipo gest. 7 p. 30,8 ex qua -a *(sc. destructione palatii)* . . . controversia . . . habita est. *al.* **B** *latius i. q. socordia – Leichtfertigkeit:* Liutg. Greg. 9 p. 74,16 dum irent in via iuvenili -a amplius securi quam oporteret.

***audacitas,** -atis *f.* **1** *animus, impetus – Mut, Angriffslust:* Flod. hist. 2,3 p. 450,8 ut . . . nec venatorum appetatur -e *fera.* **2** *petulantia, praesumptio – Dreistigkeit, Vermessenheit:* Hugeb. Wynneb. 1 non -e proprium confidens virium. Balth. Fridol. 4 quod . . . ministerii sacramentum . . . illicite protervitatis -e (audacione *2b*) sibi usurpasset. Cosmas chron. 2,32 p. 128,9 (vs.) nec . . . me notes -is elogio.

audatia *v.* audacia.

audax, -acis *adi. script.:* autd-: *l. 50.* -as: *l. 53. form. nom. sg.* -ces: Bened. Andr. chron. p. 173,3.

animosus – (wage)mutig: **I** *in bonam vel neutram partem:* **A** *strictius i. q. fortis, impavidus, ferox – kühn, unerschrocken, verwegen, angriffslustig:* **1** *gener.:* **a** *de hominibus:* Lex Sal. Pipp. prol. 1 p. 82,10 gens Francorum . . . -x (autd- *D9*). Walahfr. Wett. 111 dicitur Erbaldus verso sermone 'vir -x'. Poeta Saxo 5,19 materiem tantam nimis -x barbara lingua . . . aggreditur. Chron. Salern. 112 p. 126,21 erga res humanas -as fuit. Froum. carm. 20,27 cives . . . pectore mites, viribus -es. Otto Frising. gest. 1,33 p. 52,18 manu fortis, mente -x. Albert. M. animal. 23,69 in militibus . . . non desunt . . . ex complexione minus -es. *al. v. et p. 1188,23. c. gen. gerund.:* Vita Liutb. 24 quae *(narrata)* . . . animos . . . eius *(diaboli)* argumentis resistendi (ad resistendum *Br1*) faceret *(sic)* -iores. **b** *de bestiis:* Ekkeh. IV. pict. Mog. 526 leones -es Beli. Frid. II. Imp. art. ven. 3 p. 59,1 sit -x *canis,* ut non timeat transire aquam. Albert. M. animal. 1,582 *hamester* est -x et mordax valde. 23,67 *color* viridis et iaccintinus . . . ab -i et rapaci deviant natura *avium. saepe. pendet* ad: Frid. II. Imp. art. ven. 5 p. 163,24 *falconum* -ium ad aquam quidam sunt -iores aliis. *c. inf.:* Frid. II. Imp. art. ven. 5 p. 162,9 qui *(falco)* . . . sit -x invadere aironem. **c** *de rebus (in imag.):* Aldh. ad Acirc. 104,2 *(de igne)* quae res . . . paribus fungi nitatur viribus -x? **2** *philos.:* Albert. M. eth. 2,2,7 p. 182[b],19 qui autem in audere superabundat . . ., dicitur '-x' (*p. 1116*[a],7 θρασεῖς). p. 183[a],35 audacia et . . . -x dupliciter dicuntur; communiter enim loquendo significant passiones timores et audaciae . . .; stricte autem accipiendo significant superabundantias in dictis passionibus. *al. v. et p. 1189,30.* **B** *latius:* **1** *anat. i. q. robustus – stark:* Constant. Afric. theor. 2,13 p. 8b[r] quam *(venam)* Aristotelici vocant orthi, -em vero medici. **2** *techn. i. q. intentus – intensiv:* Turba phil. 14 p. 124,15 si vultis, ut sit *color* altior quam fuerat et -ior *eqs.*

II *in malam partem:* **A** *strictius i. q. petulans, arrogans, praesumptuosus – dreist, anmaßend, vermessen:* **1** *de hominibus:* Aldh. virg. II 2740 ut Dominum propriis aequaret viribus -x *Lucifer.* Lex Baiuv. 2,8[a] si quis . . . dux . . . tam -x aut contumax . . . fuerit *eqs.* Hrotsv. Gong. 355 clericus -x ardebat propriam . . . dominam. Ekkeh. IV. cas. 40 p. 447,2 a duobus -issimis *latronibus* invasus. Dipl. Heinr. IV. 262[a] p. 336,1 ut nullus . . . sanctionem . . . -x conetur corrumpere. *al.* **2** *de rebus:* Cand. Fuld. Eigil. I 10 p. 228, 24 ne -i iudicio imprudenter effundas *substantiam* (p. 228, 34). Poeta Saxo 1,341 facti. Thangm. Bernw. 22 p. 769,20 -x inceptum, canonibus . . . contrarium. **B** *latius i. q. socors – leichtfertig:* Waltharius 784 hastam . . . dimisit . . . -x in solum confisus . . . ensem.

subst. masc.: **1** *qui animosus vel ferox est – ein Kühner, Verwegener:* **a** *gener.:* Widuk. gest. 3,44 p. 124,4 *dux* erat natura -is animi et, quod rarum est -bus, bonus consilii. 3,46 p. 128,2. **b** *philos.:* Albert. M. bon. 135 p. 90,46 superbus supergreditur . . . -em in . . . ostentatione fortitudinis. **2** *qui arrogans est – ein Anmaßender:* Walahfr. carm. 62,23 -em, stultum . . . corripe.

adv. **audacter** *vel rarius* **audaciter.** *script.* -titer: Annal. Fuld. Ratisb. a. 893 *(var. l.). form.* -citer: *occurrit in schedulis nostris usque ad s. IX.*[ex.]

animose – (wage)mutig: **I** *in bonam vel neutram partem i. q. audenter, impavide, ferociter – kühn, unerschrocken, verwegen:* **A** *strictius:* **1** *de hominibus:* Aldh. epist. 5 p. 493,2 -cter in propatulo contestans . . . discernam. Paul. Diac. Lang. 4,37 p. 128,26 huic *(regi Avarorum)* . . . dux cum Langobardis . . . -cter occurrit. Regino chron. a. 890 p. 135,2 civibus . . . -iter (-cter *A*) reluctantibus. Walth. Spir. Christoph. I 11 palatii fores -cter intrabat. Berth. (?) annal. a. 1077 p. 300,38 metatum pridianum -cissime occupavit. Otto Frising. gest. 2,21 p. 125,6 Papiensibus . . . -cter decertantibus. *saepe. v. et p. 1190,11.* **2** *de bestiis:* Frid. II. Imp. art. ven. 4 p. 119,15 *nidasii* intrant melius et -cius ad traynam (*cf.* 5 p. 179,12). **B** *latius i. q. fiducialiter, indubitanter – zuversichtlich, getrost, unbedenklich:* **1** *gener.:* Antidot. Lond. p. 20,11 expermentatum est *antidotum,* -iter dabis. Bonif. epist. 91 p. 208,17 -cter (-iter *var. l.*) presumsimus . . . consentientes illum in ministerio divino persistere. Dipl. Otton. II. 281 p. 327,34 genitrix nostra . . . adiit nostram . . . -cter maiestatem. Otto Frising. gest. 1,54 p. 75,30 -cter confiteor. *al.* **2** *iur. i. q. licite – erlaubterweise:* Chart. civ. Vratisl. 14 (a. 1248) -cter ea *(ligna)* incidant et deducant *cives.*

II *in malam partem i. q. petulanter, arroganter, praesumptuose – dreist, anmaßend, vermessen:* Godesc. Saxo conf. p. 78,3 negat -cter . . . praedestinatos esse reprobos ad perenne supplicium. Waltharius 1040 -iter infit. Walth. Spir. Christoph. I 14 ad famulum Dei . . . -cter ingressę sunt *meretrices.* Dipl. Otton. III. 394 p. 826,14 quod . . . sanccitum est . . ., -iter removere. Berth. (?) annal. a. 1076 p. 284,16 qui *(dux)* papam . . . ad sedem Romanam se perducturum iam regi -cter promiserat. Caes. Heist. hom. exc. 142 si veritatem predicares, non tam -cter peccares. *al.*

audenticus *v.* authenticus.

audeo, ausus sum, -ere. *script.:* audi(o): Conc. Merov. p. 142,21 -it. p. 211,16 -iant. *al. v. et p. 1190,5.42.* aussus: Lex Baiuv. 12,1 *cod. J.* aux(us): *p. 1190,21. form.: coni. perf. act.* ausit: *p. 1189,11.52.1190,3. stirp. perf. sensu praes.: p. 1189,11.52.67.70.1190,7. depon. stirp. praes.* audere(n)tur: Arbeo Corb. 10.19. Emm. 12. *v. et p. 1189,4. partic. perf. sensu pass.: p. 1189,64. struct.: inf.: passim. gen. gerund.: p. 1190,7. acc.: p. 1189,13.26.36. al.* in: *p. 1190,9. absol.: p. 1189,15sq. 1190,9. al.*

audaciam vel animum habere – wagen: **I** *in bonam vel neutram partem:* **A** *strictius i. q. audacter aggredi – kühn unternehmen:* **1** *gener.:* **a** *de hominibus: c. inf.:* ARBEO Emm. 24 ut vix tanti viri corpus . . . sublevare -rentur (-rent *var. l.*). HUGEB. Willib. praef. p. 87,4 hoc incipere nisi ut vix -o. EINH. Karol. 8 ut ulterius regem neque provocare neque . . . resistere . . . -rent *hostes*. WALTHARIUS 1207 -et inire viam. EKKEH. IV. cas. 41 p. 149,13 virum . . . alloqui non ausus est praesumere. BERTH. (?) annal. a. 1077 p. 291,4 eumque rex ob anathema . . . salutare non ausus fuerat. NIVARD. Ysengr. 2,525 ne nostrum quilibet ausit . . . metam transiluisse. *saepe. c. acc.:* HROTSV. Cal. 9,22 me . . . ad -endum . . . facinus provocavit. WIPO gest. 6 p. 28,21 fortia. EPIST. Meginh. 27 p. 224,29 tyrones . . . libros in adventum vestrum -ent. *al. absol.:* HROTSV. Abr. 3,17 ad -endum incitor. THIETM. chron. 4,10 illa 'non -o' infit. WIPO gest. 27 seu nollet sive non -ret, nichil solatii . . . dedit. *al.* **b** *de bestiis:* ALDH. virg. II 2001 bestia sed sacrum non -et carpere corpus. FRID. II. IMP. art. ven. 3 p. 44,22 quo *(documento)* aves rapaces addiscunt capere . . . bestias . . . tales, quales naturaliter capere non -rent. 4 p. 98,30 ad quas *(aquilas)* non -et accedere *falco. al.* **c** *de rebus (in imag.):* BEDA hist. eccl. 3,12 p. 151,12 ut . . . neque umquam exinde eum -ret contingere *infirmitas*. WETT. Gall. 39 nec minimum quid ignis obsorbere ausus est. **2** *philos.:* ALBERT. M. bon. 133 p. 88,75sq. fortis est, qui . . . -et, quae oportet . . . -ere. p. 88,86 *actus*, qui est -ere, non est eiusdem rationis cum timere. p. 89,9 -ere dicit aggressum difficilis ex magnitudine animi. 135 p. 90,41sqq. qui autem in -endo (*p. 1115*^{b}*,28* τῷ θαρρεῖν) superabundat, . . . dicitur audax, scilicet qui omnia -et, et -enda et non -enda. eth. 2,2,7 p. 183^{a},40. *al. v. et p. 1187,70.1190,30sq.* **B** *latius:* **1** *fiduciam habere, non vereri – sich zutrauen, sich nicht scheuen:* HROTSV. Mar. 318 -o percerte post haec tibi *(sc. Deo)* munera ferre. RUOTG. Brun. 30 iuvenis . . ., -o dicere, dissolvi vellet *eqs.* EPIST. Teg. I 18 monachica congregatio . . . nihil -entes de se. **2** *intendere – sich gestatten:* HRABAN. epist. 3 p. 385,18 hac fiducia ausus sum partem laboris mei . . . tibi . . . dirigere. HROTSV. gest. prol. 2,14 ut tibi *(regi)* . . . -rem . . . praeferre libellum. *al.* **3** *velle – wollen:* HRABAN. epist. 8 p. 393,30 tuae caritati aliquid denegare non -o. WALAHFR. Wett. 677 quod summa Dei sententia iussit, non -es proferre? DIPL. Heinr. III. 82 digne petitioni aures . . . claudere non -entes . . . concedimus. *al.* **4** *valere – vermögen:* LEX Alam. 67,2 quantum aestimaverint arbitrii aut tu firmare ausus fueris. CHART. Rhen. med. I 97 nullum . . . successorem . . . habes, in quo spem ponere -as. DIPL. Karoli III. 79 precibus, quibus ausi sunt, serenitatem nostram deprecantes. CARUS Clem. 804 *Christo* resurgente -ent iam tunc sumere vires *creata*. WIPO gest. 3 p. 21,9 quantum humana conditio creatorem et creaturam inter se conferre -et. EPIST. Meginh. 6 p. 199,23 omnia vos inpensius . . . executurum, quam nostra sperare ausit verecundia. *al.*

II *in malam partem i. q. insolescere, praesumere, arrogare – sich erdreisten, sich herausnehmen, sich anmaßen:* **A** *gener.:* ARBEO Corb. 4 p. 191,9 fur . . . mulam . . . furare ausus est. WALAHFR. Wett. 343 adulterium in domini committere sponsam qualiter -bis? CAND. FULD. Eigil. II 10,14 -etque virum vir vocibus infestis . . . lacessere. GODESC. SAXO gramm. 1 p. 381,13 ut, quicquid ab spiritu sancto cognoscimur esse dictatum . . ., nullatenus -amus dicere . . . inmutandum. WIDUK. gest. 1,36 p. 52,3 barbarae nationes . . . rebellare ausae sunt. OTTO FRISING. gest. 2,20 p. 123,19 erat . . . *arx* ad propellendam principis iram instrui ausa. *saepe.* **B** *iur.:* **1** *committere – sich unterfangen:* LEX Baiuv. 1,6 donet XL solidos . . ., quia talia ausus fuerat facere. 9,17 ut nemo . . . conpositionem a latrone ausus sit accipere. DIPL. Ludow. Germ. 13 p. 16,22 nullus iudex . . . in ecclesias . . . ingredi -at (DIPL. Ludow. Inf. 15. *al.*). DIPL. Ludow. Inf. 64 ut ulterius nullius persone homo ausus sit hanc donacionem confringere. CHART. Rhen. med. I 166 si quis autem contra hanc commutationem insurgere repertus fuerit ausus. DIPL. Heinr. IV. 487 p. 664,17 sutores . . . non -bunt ibi calceos vendere absque licentia. LAUR. LEOD. gest. 35 ne quis umquam ruinas . . . resuscitare ausit. TRAD. Ratisb. 897 p. 438,30 ut heredibus . . . eadem -endi nulla maneret occasio. REGISTR. Pant. Col. 38 ne . . . heredes . . . contra . . . monasterium valeant vel -iant malignari. *saepe. c. gen. gerund.:* DIPL. Otton. II. 291 nemo sit ausus piscandi in ea piscaria. **2** *insurgere – sich auflehnen:* CHART. Mog. A 451 p. 359,4 (dipl. Heinr. V.) *archiepiscopus* Wicberto -endi in nos ansam (ausum *var. l.*) prebet.

adi. **1. audens,** -entis. **1** *animosus – mutig:* EKKEH. IV. pict. Mog. 548 in faciem regis Hesther . . . -s (gloss.: audacter) ingressa. **2** *petulans, praesumptuosus – dreist, vermessen:* TRANSL. sang. Dom. in Aug. 22 dum unus ex illis -ior ceteris . . . urbem iam irrumpere se posse confideret. CHART. Naumb. 324 p. 306,31 si qua . . . persona . . . bannum nostrum -s contempserit. **3** *socors – leichtsinnig:* NITH. hist. 2,9 p. 23,18 hinc Lodharium et suos -iores fieri.

2. ausus, -a, -um. **1** *audax – kühn:* CHRON. Ven. Alt. p. 148,26 tribuni . . . magni de personis, -i de voluntate . . . erant. **2** *petulans, praesumptuosus – dreist, vermessen:* CARUS Clem. 819 vincti spretis victoribus auxi. ACTA imp. Winkelm. I 213 p. 194,7 nulla persona . . . sit tam -a, quod . . . monasterium . . . impedire . . . presumat (214 p. 196,40). CHART. Rhen. inf. II 122 nec aliquis sit tam -us, qui *eqs.*

subst. **1. audens,** -entis *m. qui audaciam habet – einer der Mut hat:* ALBERT. M. eth. 2,2,7 p. 183^{a},32sq. medius etiam est *fortis* inter plus -em et minus -em, quando oportet.

2. audendum, -i *n. quod auderi oportet – was gewagt werden muß:* ALBERT. M. bon. 138 p. 91,57sqq. illa audacia, quae audet -a, bona est . . .; constituitur enim . . . habitus fortitudinis ex audere -a et timere timenda. *v. et p. 1189,31.*

3. ausum, -i *n. inceptum vel factum audax – Wagnis, Tat, Vorgehen:* **1** *in bonam partem:* ERMENR. ad Grim. 16 p. 553,5 tam fortiter -is (fortibus -is *Verg. Aen. 9,281*). **2** *in malam partem:* **a** *gener.:* ALDH. virg. II 1841 ulciscebatur digne pro talibus -is. CAND. FULD. Eigil. II 12,8 furialibus. **b** *iur.:* LEX Sal. Pipp. decr. Child. 2,3 quicumque -o temerario alio sine causa occiderit (CHART. archiep. Magd. 249). DIPL. Conr. I. 30 si quislibet -o nefario . . . quicquam temere invasisset. *al. v. et* ausus, -us.

adv. **audenter.** **1** *audacter, animose – kühn, mutig:* PAUL. DIAC. Lang. 5,10 super eos *(hostes)* -r (audienter *G 1.2*) inrupit. HROTSV. gest. 387 -r . . . patriam petiit. BERTH. (?) annal. a. 1075 p. 279,1 bellum . . . -r inceptum. *al.* **2** *petulanter, praesumptuose – dreist, vermessen:* PRUD. TREC. annal. a. 846 p. 33,31 luporum incursio . . . homines -issime devorat. CARM. Bur. B 45,1,13 rex capit -r, sed domnus papa latenter. *al.* **3** *indubitanter – unbedenklich:* EKKEH. IV. cas. 105 quod sentio, -issime dico. *Pape*

audibilis, -e. **1** *qui audiri potest – hörbar:* RUP. TUIT. off. 2,9 p. 40^{c} quo *(sermone)* in aures dimisso id, quod -e est, cito absumitur. GERHOH. epist. 7 p. 499^{c} auditu mediante -e humanum verbum capitur. ALBERT. M. phys. 3,2,4 p. 212^{b},12 vox . . . est -is per se. meteor. 3,3,7 p. 647^{a},39 est materia visibilis et -is *fulgur*. summ. theol. 18,75,1 p. 780^{b},8 angelus formavit voces per linguam asinae -es. *al. subst. neutr.:* ALBERT. M. anim. 2,3,1 p. 231^{b},17 speciem visibilis et -is. **2** *ad auditum pertinens – Gehör-:* RICHARD. ANGL. anat. I 157 a fantastica *(sc. cellula cerebri)* oritur nervus obtalgicus, id est -is. **3** *canorus – wohlklingend:* CHRON. Merseb. 13 p. 187,22 erat . . . facie . . . spectabili, voce -i.

adv. ***audibiliter.** *clare – laut, hörbar:* FUND. Schild. 17 maligni . . . spiritus . . . querelas -r eiulabant.

audientia (-cia), -ae *f.* **I** *de actione aures admovendi, disceptandi, consilium habendi:* **A** *publ., iur., canon.:* **1** *cognitio, actio, quaestio – richterliche Untersuchung, Verhandlung, Verfahren, Vernehmung:* LEG. Wisig. 2,2,2 -a non tumultu aut clamore turbetur. CAPIT. reg. Franc. 9,5 praepositi ecclesiarum et iudex publicus in -a publica positi . . . debeant iudicare (DIPL. Otton. II. 120 p. 135,25. LAMB. HERSF. annal. a. 1075 p. 209,24 sine p. -a et canonica discussione. *al.*). FORM. extrav. 1,3^{b} secundum normam iuris

[Rudolph]

... ad -am ... evocatus. CAPIT. reg. Franc. 210,2 nos *(episcopos)* paratos esse ... legitimam praebere -am. 258,5 eiectos *(sc. clericos)* ... ad synodi -am archidiaconus deduxit. 287,2 ad palatinam adducatur -am *raptor*. RATHER. epist. 7 p. 36,23 contra legem ita haec egit et sine -a. DIPL. Otton. I. 350 p. 481,28 expectet usque ad -am cause. DIPL. Heinr. II. 300bis p. 426,6 sine regali seu imperiali -a. LAMB. HERSF. annal. a. 1075 p. 222,26 nec sinodali -a ... discussos ... excommunicavit. BERTH. (?) annal. a. 1077 p. 293,22 episcopus ... apostolicae sedis legatorum -am ... devitando ... secessit. CHART. select. Waitz 22 p. 54,20 statuet diem -ae ... Mosomi. OTTO FRISING. gest. 1,35 p. 54,25 ad Romani pontificis -am et examen. HELM. chron. 1,40 p. 82,20 distulit *papa* causam ad -am sancti concilii. CHART. episc. Hild. I 612 scolasticus ... adesse non potest -e testium. *saepe.* **2** *disceptatio, iudicium – richterliche Entscheidung, Gericht(sbarkeit), Instanz:* LEG. Burgund. Rom. 33,3 ad -am principis provocare (LEG. Wisig. 2,1,24). const. I 19,1 qui ante -am cuiuscumque pignera abstulerit *eqs.* VITAE patr. Iur. 1,5 in -am ... papae ... Romae mala gessisse convictus. DIPL. Karoli M. 66 p. 96,12 in eorum privatas -as agentes ipsius ecclesie unicuique ... directum facerent (CHART. Rhen. med. I 50 p. 56,10; *de re cf. O. Brunner, Land und Herrschaft.* ^{4}*1959. p. 337*). CONST. I 433,18 clerici ... episcopali -ae reserventur *(de re cf. P. Caspars, Der Güte- und Schiedsgedanke im kirchl. Zivilgerichtsverfahren. Diss. München. 1953)*. DIPL. Otton. III. 15 p. 412,30 quę *(utilitates)* ... solitę erant exigi ... in aliquibus -is seu fredis vel bannis. 92 p. 503,31 si ad nostram -am fratres detulerint querelam. EPIST. Hann. 84 p. 142,4 in -a sublimitatis tuę *(sc. papae)* causam agere. GREG. VII. registr. 1,23 p. 39,27 presentatus regię -ę. 7,17 ante cuius *(legati apostolici)* -am causa vestra ... finem inveniat. COSMAS chron. 2,29 p. 125,4 uti ... compellat ad maiorem -am apostolice sedis *apocrisiarius papae* (CHART. select. Keutgen 141,16 sinodali iusticie ... obedientes ... ad m. -am non vocentur. *al.*). CHART. Tirol. 1005 comes ... ad nostram *(sc. papae)* ... duxit -am appellandum (CHART. Tirol. notar. I 622 *imperatoris*). *al. sententia – Urteilsspruch:* DIPL. Ludow. Germ. 66 p. 91,47 sine ulla -a a placito ... discedere. COSMAS chron. 2,24 p. 117,31 sine omni -a dux eos ut hostes rei publice punisset. *officium arbitrii curiae papalis – Schiedsgericht der päpstlichen Kurie, Audienzbüro (cf. P. Herde, Beitr. zum päpstl. Kanzlei- und Urkundenwesen im 13. Jh. 1961. p. 164sqq.):* INNOC. IV. registr. A 243 Romane ecclesie vicecancellarius ... in publica -a citavit ... abbatem. ORD. canc. pap. 2,12 p. 47,16 ipsi *(procuratores)* in -cia contradictarum maliciose non impediant aliquas litteras. **3** *conventus, mallum, placitum – Versammlung, (Gerichts-)Ding, 'Tag':* **a** *spectat ad synodum sim.:* CONC. Merov. p. 214,21 dum in -a ante fratres conveniatis. CHART. Bund. 266 (a. 1119) quatenus de ... pace ęcclesię communi -a ... pertractetur. *al.* **b** *spectat ad mallum comitis:* CAPIT. reg. Franc. 32,56 unusquisque iudex in eorum ministerio frequentius -as teneat. CHART. Rhen. med. I 162 p. 226,14 nullus ... comes sive aliqua iudiciaria potestas ... locum habeant tenendi -am. *expressius c. sensu apparendi ad conventum:* LEG. Burgund. const. I 82,1 si quis fideiussorem de -a accepit. **c** *spectat ad conventum principum imperii:* LAMB. HERSF. annal. a. 1077 p. 291,15 ut ... nec ultra pro asserenda innocentia sua -am mereatur *Heinricus IV.* BERNOLD. CONST. chron. a. 1077 p. 433,26 Heinricus ... generalem -am subterfugiens (HELM. chron. 32 p. 61,1 g. ... curiae -am expetimus). PAUL. BERNR. Greg. 84 totius regni. *al.* **4** *praesentia – Anwesenheit, Gegenwart:* DIPL. Karoli M. 235 p. 326,13 dissensio ... absque vicinorum episcoporum -a nullatenus definiri poterat. CHART. Turg. III 397 tractatus ... debet -cia testium ... roborari. in -a *i. q. coram – vor:* BERTH. (?) annal. a. 1067 p. 273,40 in -a totius ecclesiae. RAHEW. gest. 4,33 principis. HILDEG. epist. I 122 p. 346^{D} *(de confessione)* sacerdotis. CHART. Hall. I 106 p. 108,29 tocius capituli. CHART. Tirol. 920 in -cia eorum *(testium)* dixit per sacramentum. *saepe.* **5** *facultas discussionis vel defensionis – Möglichkeit zur Erörterung, Verteidigung.:* GREG. VII. registr. 2,35 p. 171,26 damus tamen vobis -am in ... synodo. 2,36. **6** *admissio – Zutritt, Audienz:* EPIST. Hann. 30 ut nullam apud maiestatem vestram habeat -am nec locum sua pecunia. OTTO FRISING. gest. 2,49 p. 157, 25 -am eis *(legatis)* prestare disponit *imperator*. **7** *oboedientia – Gehorsam:* GREG. VII. registr. 2,54 p. 199,21 imperpetuum negandam sibi *(episcopo deposito)* -am decrevimus. 7,14^{a} p. 480,20. **8** *gratia – Gunst:* CHRON. Reinh. a. 1034 p. 518,25 ab imperatoria -cia intentissime commissus prosperitatis eventibus pheodis ... amplificatus est. **B** *usu communi i. q. voluntas audiendi – Bereitschaft zu hören:* CHRON. Gozec. 2 praef. p. 151,41 solummodo -a concedatur ...; absque -a quasi surdis narratur fabula.

II *notitia (auditu accepta) – (durch Hören gewonnene) Kenntnis:* EPIST. Hann. 90 p. 156,24 *comitis* vecordiam ad -am episcoporum Francię retuli. TRAD. Ratisb. 768 invidia ... adeo ... accrevit, quod usque ad -am abbatis ... pervenit (ANNAL. Ianuens. II p. 56,24. *al.*). CHART. Advoc. 123 omnibus ..., quorum -cie factum presens innotuerit, notum esse desidero *eqs.*

***audientialis** (-nci-, -ta-), -e. *ad audientiam pertinens, iudiciarius – eine Gerichtsverhandlung betreffend, gerichtlich:* FORM. Marculfi 1,28 capit. p. 38,17 carta -ciale. 1,28 tit. p. 60,7 carta -e (-tale *B*). CAPIT. reg. Franc. 293,80 dies ... octo ... feriatos esse decernimus ab omni opere ... mercatorio, -i (-tali 5). *Rudolph*

1. audio, -i(v)i, -itum, -ire. *script.:* ad-: *p. 1193,70.1195, 44. adde* LEX Alam. capit. 41 (codd. 4.11). od-: *p. 1195,44. adde* EPIST. pont. Rom. sel. I 7 p. 65,20 *cod.* ud-: *p. 1196,4. adde* FORM. Sangall. II 42 p. 424,21 *cod. A1*. autd-: CHART. Laus. (SchweizZGesch. 12 p. 363,18). -de(o): *p. 1195,3.21. form.: ind. imperf.* -ibat: CARM. de Quint. 143. *coni. praes.* -ent: *p. 1195,30. adde* RHYTHM. 51,23,1. *depon.: p. 1195, 29.*

auscultare – hören, vernehmen: **I** *auditu sentire, auribus percipere – mit dem Gehör oder den Ohren wahr-, aufnehmen:* **A** *strictius:* **1** *corpor.:* **a** *c. acc.:* EIGIL Sturm. 8 -it procul sonitum aquae. FORM. Morb. 27 -to ... nomine ... respiravi. ANNAL. Xant. a. 838 tonitruum -tum est (BERTH. [?] annal. a. 1079 p. 315,31. *al.* *in zeugmate:* VITA Maxim. Trev. I 5$^{ex.}$ nec tonitrua nec coruscationes ullae -tae fuerunt nisi serenitas). POETA Saxo 4,382 -itur vox musica nusquam. THANGM. Bernw. 54 moeror inconsolabilis ... -itur. STATUT. ord. Teut. p. 44,9 -to signo ad completorium vadant. FRID. II. IMP. art. ven. 2 p. 186,16sq. obturare aures falconis, ut non pavesceret ad -enda horrenda sibi, ... propter que -ta pavescit. *saepe.* **b** *c. acc. c. partic.:* WILLIB. Bonif. epil. 13 -vit pueros currentes cum armis. HROTSV. Mar. 338 hominis maledicentem *Mariam* non -iit auris. THIETM. chron. 7,28. *al.* **c** *c. (acc. c.) inf.:* HUGEB. Willib. 4 p. 100,28 -bant ... leonem magnum mugitum dare. VITA Bonif. II 12 p. 104,15 -bat collectam a cantante cantare. **d** *seq. oratio recta:* WETT. Gall. 11 quem *(virum)* diaconus nitens sublevare -vit: 'sine me *eqs.*' **e** *absol.:* WALAHFR. carm. 32,2 -o, non video. HRABAN. carm. 33,6 fas est auribus -ire. GERH. AUGUST. Udalr. I 23 p. 408,20 tam sonora voce, ut tota synodus -ire potuisset, rationem proferre. *al.* **2** *spirit.:* **a** *in somno, visione sim.:* **α** *c. acc.:* BEDA hist. eccl. 3,8 p. 143,23 concentus angelorum psallentium. THIETM. chron. 1,13 sonitusque grunniencium more -itur. *al.* **β** *c. acc. c. partic.:* WETT. Gall. 7 -vit demonem ... clamantem. GERH. AUGUST. Udalr. I 19 in somnis -vit vocem dicentem sibi. *al.* **γ** *c. (acc. c.) inf.:* BEDA hist. eccl. 4,3 p. 208,20 -vit ... vocem ... de caelo ad terras ... descendere. VITA Maxim. Trev. II 109 Karolus in somnis -it sibi dicere: '*eqs.*' THIETM. chron. 1,13. *al.* **δ** *c. nom. c. inf.:* WETT. Gall. 38 duo chori ... -ti sunt aethrales melodias resonuisse. **b** *de Deo:* HRABAN. carm. 11,54 -it ab arce Deus. GERH. AUGUST. Udalr. I 9 p. 397,19 credere ... aures eius *(Domini)* omnia -ire. **B** *latius i. q. facultate auditus praeditum esse, auribus uti – Hörfähigkeit besitzen, das Gehör gebrauchen:* **1** *iur.:* LEX Ribv. 5,1 si quis ingenuus ingenuo auriculam excusserit,

[Schneider]

ut -ire non possit. PACTUS Alam. II 4. LEX Frision. 22,2 si mutus efficiatur *(sc. percussus)*, sed tamen -ire possit. **2** *natur.:* ALBERT. M. animal. 4,89 iricius . . . -it debiliter. 8,179 utrum -ant (*p. 627ª,18* ἀκούουσιν) *apes* vel non *eqs.* 21,4. *v. et p. 1196,21.*

II *aures admovere vel dare, auditum praebere, auditu excipere – an-, hin-, zuhören, Gehör schenken, zur Kenntnis nehmen:* **A** *strictius:* **1** *gener.:* **a** *spectat ad narrationes, colloquia diversasque voces hominum loquentium:* ARBEO Emm. 15 cum haec . . . princeps -ire contempsisset. CAND. FULD. Eigil. I 6 accusatorum nugas et frivola vaniloquia -ire non consensit. WIDUK. gest. 3,8 regem -ens responsaque reddens *Bolizlavus.* GERH. AUGUST. Udalr. I 19 -ta eius deprecatione . . . eam increpavit. OTTO FRISING. gest. 2,40 p. 147,19 illi eos nec -ire, sed ictibus propellere. *saepe. v. et l. 25. c. acc. c. inf.:* THIETM. chron. 6,75 -vi eundem multum iurare. *proverb.:* WIPO prov. 77 melius est pauperem -ire quam sonitum lirae (*cf.* 78 miseros). WIBALD. epist. 377 p. 506,10 male -ire facit male intelligere. *de simul astantibus:* HUGEB. Willib. praef. p. 87,23 duobus diaconibus testibus mecumque -entibus. THIETM. chron. 2,40 coniunx . . ., cum presens adesset, hanc confessionem -vit. 6,41 multa . . . me eadem -ente queruntur. *al.* **b** *spectat ad recitationem librorum, carminum sim.:* EINH. Karol. 24 inter caenandum aut aliquod acroama aut lectorem -bat. THEGAN. Ludow. 19 carmina gentilia . . . nec legere nec -ire . . . voluit (HRABAN. epist. 52). AGIUS vita Hath. 18 aliquid . . . -tu iocundum. POETA Saxo 5,252 amanter eos *(libros)* . . . -ierat. *al.* **c** *spectat ad doctrinam, scholam sim.:* ALDH. ad Acirc. 41,6 docentes. EINH. Karol. 25 in discenda grammatica Petrum . . . -vit. OTTO FRISING. gest. 1,49 p. 69,2 ut vix ad -endos magistros . . . descenderet *Abaelardus. al. absol.:* CONST. II 107,9 (a. 1226) qui *(scolares)* contra presentem constitutionem . . . -ire presumpserint. **d** *spectat ad musicam: v. l. 18.* **2** *eccl.:* **a** *spectat ad praedicationem, institutionem christianam:* BEDA hist. eccl. 3,22 p. 170,24 praedicabant verbum et libenter -ti sunt. HUGEB. Wynneb. 5 sermonem. CONC. Karol. 36,9 ad mensam . . . lectionem -ant. 39ᴬ,131 p. 408,15 in ecclesia . . . stantes . . . -ant. STATUT. ord. Teut. p. 71,2 divina. *saepe.* **b** *spectat ad missam:* CONC. Karol. 37,19 ad eclesias, ubi . . . coloni missas -unt (ANNAL. Ianuens. I p. 9,3. *al.*). THEGAN. Ludow. 6 missarum sollemnia. GERH. AUGUST. Udalr. I 16 sacrum mysterium. HEINR. WIRZ. cur. 712 officium . . . pater *(sc. papa)* -it. *al.* **c** *spectat ad confessionem peccatorum:* CHART. Raitenh. 123 (epist. papae a. 1240) -ta . . . confessione (CHART. Friburg. 143 hominum . . . ministrantium confessiones. SALIMB. chron. p. 172,3 frater . . . eam in c. -vit. *al.*). **3** *publ., iur., canon.:* **a** *spectat ad recitationem chartarum sim.:* LEG. Wisig. 2,5,3 scripturarum seriem advocatus testis, si non . . . coram se legentem -ierit, suscribere . . . non audebit. CONC. Karol. 50ᴰ,67 p. 668,23 ut ea *(capitula)* . . . legendo et -endo . . . vestra cognoscat celsitudo (DIPL. Otton. I. 428 *chartam*). CHART. Rhen. med. I 310 p. 365,33 -ta est . . . pagina . . . Cadoldo recitante. DIPL. Loth. III. 35 p. 59,4 a fratribus . . . privilegia diligenter -vimus et relegimus. STATUT. ord. Teut. p. 160,38 -tis . . . litteris et peticionibus. *al. v. et p. 1044,12.1194,1.* **b** *spectat ad testificationem actionum forensium:* LEX Sal. Merov. 39,2 ut novem testes iurent, quod servum . . . -ierint dicentem (TRAD. Patav. 41 t., qui -ierunt et viderunt hanc traditionem. CHART. episc. Halb. 135 p. 99,38. *saepe*). CONC. Karol. 55ᴮ p. 702,25 qui *(episcopi)* confessionem manu . . . firmatam -ierunt. TRAD. Scheftl. 438a¹ tradidimus . . . curiam . . . fratre . . . -ente. *al. c. acc. c. inf.:* LEG. Wisig. 2,4,5 quod iurare mandatores suos . . . per semetipsos -ierint. *pendet* quod: LEX Alam. 2,1 p. 66,22 ut . . . suis . . . auribus -issent, quod *eqs.* (LEX Baiuv. 17,2). *interr. indir.:* LEX Baiuv. 13,2 qui *(testes)* -ant et videant, qualiter *eqs.* **c** *spectat ad iusiurandum:* LEX Alam. 6 iuret . . . coram sacerdote vel ministros eius, quem pastor . . . iusserit -ire (ad- *B 20*) sacramentum. CAPIT. reg. Franc. 25ᵗˡᵗ. sacramenta. **d** *spectat ad nuntios:* EINH. Karol. 1 p. 3,11 legatos (BERTH. [?] annal. a. 1077 p. 301,6 legatum et litteras sanctionesque apostolicas). POETA Saxo 2,25 missos. THIETM. chron. 3,24 legationem. CHART. Bund. 264 ut latorem harum *(litterarum)* clementer -as. *saepe. remissius:* WIPO gest. 1 p. 13,4 Ungaria . . . nec -ire nos sustinuit. **e** *spectat ad causas, controversias, querimonias sim.:* **α** *obi. homines (c. sensu interrogandi: l. 11. 13. al.; approbandi: l. 9):* LEX Sal. Merov. 56,6ª rachineburgii eum debent ante -ire secundum legem, qualis causa est. CAPIT. reg. Franc. 196,23 utrum magis -endi an inprobandi simus. 299,4 ut . . . archiepiscopus . . . adiunctis secum tribus aliis . . . diaconum evocatum -ant. BRUNO MAGD. bell. 104 ut concilio facto rex uterque . . . -atur. CHART. Tirol. notar. I 212 vult ei *(iudici)* in hoc resistere, quod -et ipsum secundum iuris ordinem. CONST. III 109. *saepe v. et p. 1198,40. remissius:* EPIST. Hann. 86 me atque ipsum sub iudice -iri . . . in libro . . . de sacramentis. **β** *obi. res (c. sensu tractandi, inquirendi):* LEG. Wisig. 2,2,7 p. 83,14 ut negotium querellantis -ire et ordinare non differat *iudex.* DIPL. Merov. I 58 p. 52,33 ad causas -endas . . . ingredere (CHART. Hall. I 181. HEINR. WIRZ. cur. 714 c. -it *papa. saepe*). CAPIT. reg. Franc. 217,3 totius populi querimonia generaliter -atur. DIPL. Loth. III. 16 proclamationem . . . abbatis. CONST. II 106 p. 135,15 sq. querelas civitatis -ent *episcopi* . . . vel prepositis suis -endas . . . relinquent. ACTA imp. Winkelm. I 633 p. 511,46 in iniuriis et . . . discordiis, in insultibus et rapinis -endis. *saepe.* **B** *latius:* **1** *attendere – herhören, achtgeben:* RHYTHM. 15, 1,1 -ite, omnes gentes *(v. notam ed.).* GUNTH. COL. diab. cap. A 1 -i, domne papa. POETA Saxo 5,209 -at hoc omnis rector. WALTHARIUS 646 'heus -i,' dixit, 'amice!' *al.* **2** *auscultare debere – (an)hören müssen, zu hören bekommen:* HROTSV. Mar. 552 quod Ioseph vetulo narrans -vit ab illo: *'eqs.'* WIDUK. gest. 1,9 p. 12,18 huiuscemodi verba a te -ire. *al. c. acc. c. inf.:* HROTSV. Sap. 5,18 disrumpor prae furore, quia illam -o tam temere in te latrare. *pendet interr. indir.:* WIPO gest. 5 p. 26,22 quid faciendum sit, -ire ab alio. **3** *oboedire, observare – hören (auf), befolgen, beachten:* **a** *gener.:* LIBER hist. Franc. 13 p. 259,18 (rec. A) -iensque (obaudiens rec. B) eorum consilio (WALTHARIUS 798 -i consilium, parmam deponito). RHYTHM. 35,10,1 habent Moysen et prophetas, . . . illis (illos *L* [*ex Vulg. Luc. 16,29*], hos *P*) -ant (-unt *L*). HRABAN. epist. 21 p. 427,36 quatenus cogitatio . . . assidue verbum Dei -at. HROTSV. Bas. 154 parentes. BERTH. (?) annal. a. 1075 p. 280,43 aecclesiam. STATUT. ord. Teut. p. 55,4 quem *(fratrem)* si non -ierit. *saepe.* **b** *iur.:* LEX Sal. Merov. 45,2 p. 286,33 legem (lege LEX Sal. Pipp. 80,2) noluit -ire. decr. Child. 1,2 qui . . . episcopo suo noluerit -ire (CAPIT. reg. Franc. 191,7 nec episcopum nec comitem -ire). LEX Alam. 41,2 dedignat eum *(iudicem)* -ire et spernit eum. *ibid.:* non contempnat -ire iustum iudicium (DIPL. Ludow. Germ. 66 p. 91,46 -ire vel adquiescere . . . iudiciis). CAPIT. reg. Franc. 101,2 ut illi semper -antur, qui ad . . . utilitatem communem consilia sua proferunt. CONC. Karol. 50ᴰ,85 admonitionem. *al.* **4** *exaudire, adimplere – erhören, erfüllen:* **a** *gener.:* WALAHFR. Mamm. orat. 5 -i me miserum, *factor.* CAND. FULD. Eigil. I 6 ut . . . -at nos deprecantes *Deus.* THIETM. chron 6,89 quos *(intercessores)* rex nullatenus -it. VITA Udalr. Cell. I 7 divinitus -iri. CARM. Bur. B 42,7,2 ut petentes -ant manibus repletis *Romani. al.* **b** *iur.:* DIPL. Merov. I 63 si petitionibus sacerdotum . . . libenter -imus (DIPL. Arnulfi 96 p. 141,28 petitionem). FORM. Sangall. I 1 ut clamor illorum . . . -ire (*i.* -iri) . . . iubeas *eqs.* DIPL. Otton. III. 291 p. 716,1 preces. *al.* **5** *iur. i. q. (auscultando) excutere – (anhörend) prüfen:* ACTA imp. Winkelm. I 994 p. 748,11 (a. 1258/66) racionales . . . recipient et -ent et examinabunt finaliter raciones aliorum officialium. p. 748,19.23. **6** *medic. i. q. parēre – reagieren:* FRAGM. mul. VI p. 604,23 matrices . . ., si non ad ista⟨m⟩ di⟨a⟩eta⟨m⟩ ⟨au⟩diu⟨nt⟩, purgare ⟨pessa⟩riis.

III *(narratione, nuntio, colloquio sim.) comperire, cognoscere, certiorem fieri – (durch Erzählung, Botschaft, Unterredung u. ä.) erfahren, kennenlernen, unterrichtet werden:* **A** *strictius:* **1** *gener.:* **a** *c. acc. (dupl.: p. 1195,9.12):* **α**

[Schneider]

obi. res: BONIF. epist. 50 p. 81,2 maius gaudium nobis non -vimus. SERMO de sacril. 5 ad scultandum vadet, ut aliquit de demoneis -eat. ARBEO Corb. 30 -tis insidiis. HRABAN. epist. 2ª p. 384,2 crucis gloriam. AGIUS vita Hath. 23 *(in visione)* eam tunc aliqua futurorum . . . -disse. HROTSV. Cal. 9,31 dum alienam laudem nec patitur -ire *mens invida.* MIRAC. Heinr. II. 18 (8) qui *(lapides)* ibidem -iri, non videri consueverant. *saepe. v. et p. 1197,41.* β *obi. homines:* BEDA hist. eccl. 2,1 p. 76,24 quos *(sanctos)* . . . clariores nosse vel -ire poterat. THIETM. chron. 8,4 numquam -vi aliquem, qui tantum parceret victis. BERTH. (?) annal. a. 1077 p. 291,45 postquam regem . . . reconciliatum -ierat. p. 292,6 legati . . . -to illic tam sacrilego homine . . . mirati sunt. *al.* **b** de: WIDUK. gest. 1,24 accepit fiduciam -ens de exercitu. 1,38 p. 56,19. THIETM. chron. 7,69 -vi de quodam baculo, in cuius sumitate manus erat. *v. et l. 19.* *c. sensu exspectandi:* ALBERT. AQUENS. hist. 11,20 in castris eos *(Turcos)* adhuc praestolari et -ire de eius proposito. **c** *c. (acc. c.) inf.:* PASS. Afrae I 3 -o de te esse . . . meretricem. ARBEO Emm. 11 cum . . . vitam finisse *(sc. me)* -ieris (cognoveris *A3*). FORM. Morb. 27 p. 336,31 te . . . bene vivere -o (-eo *cod.*). THIETM. chron. 7,56. *saepe.* **d** *pendet* quod: FORM. Senon. II add. 2. THIETM. chron. 4,69 de caeteris -vi, quod vir iustus . . . fuit. *al. v. et l. 25.28.38sqq.* **e** quia: BONIF. epist. 74 p. 155,25 -vimus . . ., quia . . . et quod *eqs.* WIDUK. gest. 3,13.30. *al. v. et l. 39sq.* *adde:* WIDUK. gest. 3,44 p. 123,13 -vit a nuntiis . . ., quia: '*eqs.*' **f** ut: THEGAN. Ludow. 42 post pascha -vit, ut (quod *2.4*) . . . venire voluissent. CHRON. Salern. 46 p. 47,28 -tus sum, . . . ut . . . habeat *eqs.* OTTO FRISING. gest. 1,60 p. 86,27. **g** *interr. indir.:* RHYTHM. 51,1,1 -ent populi, quanta peracta sunt *eqs.* THIETM. chron. 6,50 si te, lectorem, -ire delectat, unde is fuerit. *al.* **h** *absol.:* RIMB. Anscar. 35 p. 66,25 ut -tum habemus (WALTH. SPIR. Christoph. I 11 ut -o). WIDUK. gest. 2,5 rex autem -ens . . . occurrit illis (*sim.* 2,39). *in zeugmate:* THEGAN. Ludow. 19 ut antea nec in antiquis libris nec modernis temporibus -tum est. *in parenthesi:* RHYTHM. 51,23,1. **i** *abl. partic.* -to: *pendet* quod: RUD. FULD. mirac. 6 matrona . . . -to, quod . . . reliquiae veherentur, . . . properavit. ALTFR. Liutg. 1,8. quia: WIDUK. gest. 1,13. HELM. chron. 99 p. 194,16. quasi: BERTH. (?) annal. a. 1078 p. 312,37 episcopi a . . . falsariis -to, quasi rex . . . vicerit, . . . fugerant. **2** *iur.:* LEX Sal. Merov. 113 p. 430,24 graphio . . . prendat, quantum rachymburgii ante a⟨u⟩dieri⟨n⟩t (odierit *cod.*). decr. Child. 3,1 ut . . . iudex, criminosum latrone si -ret, ad casa sua ambulet. TRAD. Patav. 13 voluit posteriorem sacramentum -ire. CHART. Tirol. notar. I 30 ut . . . veniat coram eo . . . ad -endam sentenciam de causa. 184ª preceptum. *c. nom. c. inf.:* DIPL. Heinr. IV. 414 p. 552,23 quę dici vel -iri possunt ad terram pertinere. **B** *latius:* **1** *gener.:* **a** *responsum auferre – als Antwort hören:* WETT. Gall. 19 interrogans . . . magistrum -vit exemplum *eqs.* WIDUK. gest. 3,50 ad haec nichil utile -ens . . . discessit. *al.* *c. acc. c. inf.:* WETT. Gall. 11 a quo -vit *eqs.* WALAHFR. Mamm. 15,12. *pendet interr. indir.:* BEDA hist. eccl. 5,12 p. 309,27 -vit ab eo repetita interrogatione, quae *eqs.* **b** *intellegere, considerare – einsehen, erkennen, bedenken:* TRAD. Scheftl. 9 (a. 779/806) hanc vocem *(sc. evangelium)* ego -ens . . . trado. CAND. FULD. Eigil. I 22 in eadem *(lectione)* mirabilia divinae operationis -entes gratias . . . referre. *al.* *pendet* quod: GERH. AUGUST. Udalr. I 28 p. 416,17 cum -disset de lectionibus . . . recitatis, quod *eqs.* *c. interr. indir.:* WETT. Gall. 24. **c** *scire – wissen, kennen (fere perf. sensu praes.; praes.: l. 69):* THIETM. chron. 4,56 -disti nunc, lector, delictum eius. RANGER. Anselm. 2982 non habet -tum Symonis interitum? *al.* *c. acc. c. inf.:* RIMB. Anscar. 20 p. 44,32 quod *(officium)* -ierat viaticum esse christianorum. *c. interr. indir.:* WALTHARIUS 275. *absol.:* ALCUIN. epist. 184 p. 310,3 nec ego aliter -vi. THIETM. chron. 7,30 nullus enim, ut -o, qui sic presit. *pass. c. nom. c. inf. i. q. cognitum esse – bekannt sein:* BONIF. epist. 78 p. 171,23 quae *(monachorum servitus)* in toto mundo . . . non -itur facta. **2** *iur.:* **a** *pass. i. q. notum fieri – zur Kenntnis gelangen:* LEX Sal. Merov. 113 p. 430,47 graphio ad legem, que antea -tus est, . . . invitetur. **b** *perf. i. q. auditu compertum habere – vom Hörensagen wissen:* CHART. Bund. 434 p. 321,38 (a. 1186) interrogatus, si vidit . . ., respondit: non, sed udivit, quod ipse accepit (*cf.* p. 319,6).

IV **A** *fama quadam esse – in einem Ruf stehen:* WALAHFR. carm. 39,7 velim benigne -ire. **B** *cluere – heißen:* WIBERT. GEMBL. Hildeg. 4 p. 412,36 quod *(lumen)* umbra viventis luminis -it vocari.

adi. **1. audiens,** -entis. dicto -ens *i. q. oboediens – gehorsam:* EINH. Karol. 10 dicto -es non erant *Brittones.*

2. auditus, -a, -um. *notus – bekannt:* BEDA hist. eccl. 2,5 p. 90,29 qualem *(fornicationem)* nec inter gentes -am apostolus testatur. WIDUK. gest. 1,8 p. 9,23 iam olim -a fama Saxonum perculsi terrebantur.

subst. **1. audiens,** -entis *m.* *fere plur.; sing.: l. 21.* *auditor – einer der hört, vernimmt, Hörer:* **I** *qui auditu sentit – einer der wahrnimmt:* **A** *gener.:* STATUT. ord. Teut. p. 63,27 que *(nola)* devocionem -bus excitet. **B** *natur.:* ALBERT. M. animal. 19,21 modus bonitatis . . . sensuum est, quando -s audit remote (*p. 781ª,17* πόρρωθεν . . . ἀκούειν).

II *qui aures admovet, auditum praebet – einer der an-, hin-, zuhört, Zuhörer:* **A** *gener.:* **1** *spectat ad orationes, narrationes sim.:* LEG. Wisig. 1,1,6 ut, quidquid ex legali fonte prodierit, in rivulis -ium sine retardatione decurrat. BEDA hist. eccl. 4,3 p. 207,33 cui *(monacho)* fidem narranti -es accommodarent. BERTH. (?) annal. a. 1076 p. 285,4 quae *(quaestiones)* . . . proficiunt ad subversionem -ium. **2** *spectat ad recitationem librorum:* CONC. Karol. 57ᵇ p. 770,15 liber illius . . . feditatem sui publice legentibus atque -bus denudabit. THANGM. Bernw. 17 haec . . . ad imitationem -ium inserere. WIPO gest. prol. p. 7,24 scribere . . . ad . . . utilitatem legentium, quod -bus esset iucundum. *al.* **B** *spec.:* **1** *eccl.:* BONIF. epist. 50 p. 81,12 quantoscumque -es vel discipulos . . . mihi Deus donaverit. ARBEO Emm. 4 in -ium pectore. LIUTG. Greg. 11 ad aedificationem -ium. *al.* *de paenitentibus primi gradus (cf. Plöchl, Kirchenrecht. ²I. p. 84; LThK. ²VI. p. 52 s. v. 'Katechumenat'):* HRABAN. epist. fragm. p. 519,15 canonicae . . . excommunicationis . . . quinquepartita divisio est, hoc est inter -es, inter catechumenos *eqs.* CAPIT. reg. Franc. 252,5 inter -es stans. **2** *iur.:* **a** *strictius:* α *spectat ad recitationem chartarum:* DIPL. Merov. III A 65 p. 182,14 (spur.?) rex Francorum . . . omnibus -bus ⟨praesentibus⟩ et futuris. TRAD. Frising. 364 notum sit cunctis -bus quam tamen legentibus. DIPL. Heinr. II. 416. β *spectat ad testificationem actionum forensium:* TRAD. Frising. 33 (a. 769) testes: . . . presbiteri . . . et ceteri -es et videntes. TRAD. Ratisb. 52 nomina circumstantium atque -ium. **b** *latius:* α *cognitor – Untersuchungsrichter:* CHART. Ital. Ficker 4 p. 6,14 (a. 800) nos . . . -es fecimus nobis relegi . . . cartam. p. 6,18 nos . . . -es interrogavimus . . . presbyterum, si *eqs.* β *assessor – Beisitzer:* LEG. Wisig. 2,1,5 favente -ium universali consensu. DIPL. Otton. I. 340 p. 465,35 locuti sunt coram homnibus -bus.

III *qui comperit – einer der erfährt:* ANNAL. Xant. a. 864 p. 20,15 quod omnibus -bus et videntibus . . . dolendum est. THIETM. chron. 7,35 hoc . . . terribile cunctis -bus videbatur. *al.*

2. auditum, -i *n.* *acc.* -um, *abl.* -o *v.* auditus, -us.

quod auditu cognitum vel compertum est – das Gehörte, in Erfahrung Gebrachte: **1** *spectat ad narrationes, colloquia sim.:* WETT. Gall. 39 multa . . . -a praetermissa sunt. HROTSV. prim. 202 visu . . . -a probare. GERH. AUGUST. Udalr. I 1 p. 386,35 haec -a . . . fratribus intimavit. THIETM. chron. 3,13 -a cesaris auribus instillavit. *al. v. et p. 1201,12.* **2** *spectat ad doctrinam:* WALTH. SPIR. Christoph. II 1,113 -a rescribi.

3. auditurus, -i *m.* *iur. i. qui auditum praebebit – einer der anhören wird, (künftiger) Hörer:* CHART. cell. Paulin. 69ᵇ (a. 1217/41) omnibus hanc paginam -is . . . salutem. CHART. Lux. I 187 p. 262,8 universis tam presentibus quam futuris seu legi -is volumus esse notum.

2. audio *v.* odi. **3. audio** *v.* 2. adeo.

[Schneider]

auditio (-cio), -onis *f.* **1** *actio audiendi, auditus – das An-, Hin-, Zuhören, Gehör:* **a** *strictius:* α *eccl.:* Willib. Bonif. 3 p. 12,11 ut omni se intentione earum *(scripturarum)* ... -e ... coniungeret (*sim.* Rud. Fuld. Leob. 7). Gerh. August. Udalr. I 26 p. 411,14 -e lectionum sacrarum recreatus est. *spirit.: v. p. 1267,10.* β *publ.:* Const. III 64 (a. 1274) graciose -cionis et favorabilis exaudicionis effectum ... impensuri *nuntio.* **b** *latius:* α *gener. i. q. obsequium – das Folgeleisten:* Pass. Kil. II 8 princeps ... eius *(Kyliani)* distulit -em. β *iur. i. q. audientia – (Gerichts-) Verhandlung:* Dipl. Karoli M. 261 (spur. s. XII.[1]) si advocatur *advocatus* ... ob aliquam -em.

2 *relatio, rumor – Kunde, Mitteilung, Gerücht:* Gonzo Geng. 4 *(in visione)* qua -e bona mane excitatus. Annal. Ianuens. IV p. 160,30 cum senescalcus ... advenit, plena fuit inde -bus civitas. *in formulis chartarum i. q. fama – Ruf:* Chart. Eichsf. 91 p. 55,32 (a. 1146) hunc ... ab -e mala securum esse concedat *Deus* (*spectat ad Vulg. psalm. 111,7 ut* Chart. Sangall. A 839 p. 55,37. *cf.* Chart. Turg. II 74 p. 255,15 ab -e illa tercia et pessima tremens).

***auditivus**, -a, -um. *ad auditum pertinens – zum Gehör- (sinn) gehörend, Hör-, Gehör-:* Albert. M. cael. hier. 15,6 p. 420[a],4 'virtutes aurium', scilicet -as (veget. 1,64 -a virtus in aure. *al.*). anim. 1,2,8 p. 161[b],38 reddere causas operationum et passionum animae, quare una sit visiva et altera -a *eqs.* animal. 1,169 quia soni ... subito pertingerent ad nervum -um (1,170.173. 19,21).

auditor, -oris *m.* *script.* -ur: *p. 1198,24.*

qui aures admovet, auditum praebet – einer der an-, hin-, zuhört, Gehör schenkt, (Zu-)Hörer (interdum accedit notio legentis, e. g. l. 42.46. p. 1198,12): **I** *gener.:* **A** *strictius:* **1** *spectat ad orationes, narrationes sim.:* Aldh. virg. I 27[ex.] ut ... attonitis -bus ignarisque auscultatoribus arcana mentis ipsorum ... patefaciant *contionatores.* Wipo gest. prol. p. 5,18 quibus *(somniis)* animos -um inducerent *eqs.* Otto Fris. gest. 1,54 p. 76,14 -um ... in se retorsit spicula. *al.* **2** *spectat ad recitationem librorum, carminum sim.:* Beda hist. eccl. praef. p. 6,2 ut ... -bus sive lectoribus ... occasionem dubitandi subtraham. Hraban. epist. 23 p. 429,31 ut intentus -r per lectorem ... recitata singulorum auctorum nomina ... audiat. Ecbasis capt. 36 ni prius -r certus foret ille notator. Ruotg. Brun. prol. p. 1,18 non expectet -r ... a me ... hęc omnia explicanda. Chron. Thietm. 8,16 hec ... dixi, ut tu, -r (lector Thietm. chron.), ... scias. Carm. Bur. B 50,21,1 flete amarissime, omnes -es. Conr. Mur. summ. 8 p. 482,23 prosator ... risum -bus ... facturus. *al.* **3** *spectat ad doctrinam, scholam (accedit sensus discipuli: l. 52.54. al., studiosi litterarum: l. 56.57; cf.* Gloss. III 378,69[10] St.-S. discipulus ⟨i⟩ungere -r ... idem): Epist. var. II 3 Reginberto preceptori Grimaltus Tattoque supremi -um vestrorum discipuli. Hraban. epist. 3 p. 386,5 -es ... ammonere. Lup. Ferr. epist. 116 p. 99,26 per ... gratissimum -em meum Fridilonem ... satis fecimus. Richer. Rem. hist. 3,46 topica ... suis -bus intimavit *Gerbertus.* Anon. Mell. 92 -r et discipulus. Rahew. gest. 4,6 p. 239,22 iudices ... legum ... in civitate Bononiensi ... multorum -um preceptores. Acta imp. Winkelm. I 496 p. 414,4 tam doctores quam ... -es omni gaudere volumus privilegio libertatis. *al.* **B** *latius:* **1** *obsecutor – einer der befolgt:* Chart. Wirt. I 124 p. 146,10 (dipl. Karoli Calvi a. 856) -r et observator huius praecepti aeternam recipiat mercedem (*opp.* violator). **2** *exauditor – Erhörer:* Epist. var. II 22 -r Dominus sit.

II *spec.:* **A** *eccl.:* **1** *spectat ad praedicationem, institutionem christianam sim.:* Trad. Frising. 106 (a. 782) inter his -bus *(sc. evangelii)* ... tradiderunt. Liutg. Greg. 14 tradere ... -bus suis libros divinae legis. Conc. Karol. 50[b],10 ut -es ... mysterium sacri baptismatis intelligant. Amalar. off. 3,5,9 septem gradus sunt ordinatorum, octavus cantorum, nonus et decimus -um utriusque sexus. Walth. Spir. Christoph. I 7 huiusmodi ille verborum non surdus -r ([*cf. Sulp. Sev. Mart. 2,8 p. 112,26*]. Chart. Eichsf. 77 p. 46,11). Chart. Altenburg. 233 p. 178,32 censuales ... obliviosos -es et non factores operis invenimus *(cf. Vulg. Iac. 1,25). saepe. de catechumenis:* Amalar. bapt. 6 catecuminus ..., id est instructus sive -r. *de paenitentibus (cf. p. 1196,36):* Nicol. I. epist. 129 ut ... inter -es permaneat quadriennio. **2** *spectat ad missam:* Berth. (?) annal. a. 1077 p. 296,3 missarum sollemniis usque ad locum communionis ... peractis ad ... -es se convertit. Gerhoh. Sim. p. 243,31 missarum. *al.* **B** *publ., iur., canon.:* **1** *strictius:* **a** *spectat ad recitationem chartarum sim.:* Dipl. Heinr. II. 109 ut haec omnibus harum litterarum ... -bus appareant vera. Chart. Burgel. 62 noverit ... universitas -um tam futurorum quam modernorum. Const. II 310 rex ... universis fidelibus huius pagine -bus gratiam. Chart. Wirt. VII 2230 p. 153,7 universis ... presentium inspectoribus ac -bus litteratis ac illitteratis (Chart. ord. Teut. [Hass.] 340 p. 255,31. *al.*). Chart. Argent. II 41 ecclesiarum rectoribus sive aliis -bus ... salutem. *al.* **b** *spectat ad testificationem actionum forensium:* Chart. Rhen. inf. I 16 (a. 800) isti sunt visores et -es (17,35. *al.*). Chart. Turic. 190 testes et -es iuramenti. **2** *latius:* **a** *cognitor, disceptator, arbiter, iudex – Vernehmungs-, Untersuchungs-, Schiedsrichter, Richter:* α *de personis per occasionem constitutis:* Leg. Wisig. 7,5,1 si contingat illos -es ... mori, ad quos audientia ... destinata fuerat. Dipl. Merov. I 78 p. 70,3 Sigofridus, -ur ... Grimoaldo, testemoniavit, quod *eqs. (de re cf. R. Sprandel, ZRGGerm. 74. 1957. p. 72).* Conc. Karol. 20 p. 176,26 fratrum socius et -r fui. Greg. VII. registr. 6,24 ut uterque -es ... huic negotio finem imponatis. Chart. episc. Hild. I 611 dedimus vos testium -es (Const. II 106 p. 134,33. Chart. Frising. 267 p. 288,24 comes ... -r datus a ... rege ... episcopo super suis querimoniis. *al.*). Chart. eccl. Erf. 144 p. 78,42 -um ... arbitrio se submittere. Vita Conr. Const. (ed. Mone, Quellens. d. bad. Landesgesch. I p. 79[a],33) toti episcopatui -r praeficitur causarum *Chuonradus. al. v. et supra p. 859,47.* β *in titulo imperii:* Petr. Cas. (?) chron. 4,66 p. 795,7 logothetam, exceptorem et -em Romani imperii illum constituit *imperator* (*de eodem:* 4,116. Dipl. Loth. III. 121[c]). γ *de officialibus curiae Romanae (accedente officio litterarum examinandarum: l. 46; de re cf. Feine, Rechtsgesch.* [3]*I. p. 266. 286. 298):* Wilh. Andr. chron. 171 p. 744,18 omnis -r preter illum, qui nos tunc audiebat, ... repudiatur. Chart. eccl. Erf. 136 p. 73,19 (epist. papae) Iohannem ... presbyterum cardinalem utrique concessimus -em (Chart. Lamb. Leod. 324 coram ... diaconis cardinalibus, quos partibus concessimus -es. *al.*). Const. II 401,1 sederunt ad sinistram papae ... vicecancellarius ... cum notariis, -e contradictarum (Ord. canc. pap. 3,5,16.20. Chart. cell. Paulin. 83 p. 92,26 quia procuratores parcium coram -e c. ... consensissent. *al. v. et l. 53; de re cf. P. Herde, Beitr. zum päpstl. Kanzlei- und Urkundenwesen im 13. Jh. 1961. p. 17. 124. 166).* Heinr. Wirz. cur. 331 -r litis, qui ... oppositas partes federe sepe ligat *eqs.* Heinr. Trev. gest. 53 causarum palacii domini pape. Catal. fam. pap. p. 199[b] officiales *recipiunt praebendas:* ... -r contradictarum II, -r camere II (p. 195[a]). *al.* **b** *assessor, adiutor, consiliarius – Beisitzer, Helfer, Berater:* α *iudicum (cf. Schröder-Künßberg, Rechtsgesch. p. 179*[17]*):* Leg. Wisig. 2,2,2 iudex ... si elegerit -es alios secum esse presentes (Dipl. Otton. I. 269 p. 384,3 interrogaverunt ipsi iudices et -es eorum. Dipl. Heinr. III. 348 p. 476,20. *al.*). Form. Andec. 12 per iudicio ... comite vel -es suis. Form. Turon. 39 ante venerabilem virum ... suisque -bus *(de re cf. Waitz, Verf.-Gesch.* [3]*II 2. p. 165.* [2]*IV. p. 391*[1]*).* Dipl. Heinr. III. 108 p. 137,43 complacuit cancellario et cunctis -bus ... iusticiam implere. *al.* β *partium:* Dipl. Loth. III. 117 ex parte ... ecclesiae -es extiterunt ... imperatrix, ... dux *eqs.* (Petr. Cas. [?] chron. 4,109 p. 822,26).

auditorium, -i *n.* **I** *de loco:* **A** *conclave ad colloquendum vel ad audiendas enarrationes, institutionem sim. destinatum – Versammlungs-, Unterrichtsraum, Hörsaal (cf.* Gloss. I 754,38 St.-S. -um dinchus. II 604,58 -o scuolhuse): **1** *proprie:* **a** *in scholis:* Egbert. fec. rat. prol. in uno -o militavimus. Simon Sith. gest. 2,3 Gallicana -a petiit. **b** *in*

[Schneider]

monasteriis: Liber ordin. Rhenaug. p. 123,8 in -o . . . pedes lavant. Conr. Eberb. exord. 2,32 p. 1045A in -o solus in silentio . . . sedebat *abbas*. Caes. Heist. hom. I p. 30a in -o tractandum est de cura temporali. mirac. I 5,6 p. 286,20. *al.* *de impudico conventu haereticorum:* Caes. Heist. mirac. I 5,24 p. 308,20 iuvenis . . . studiose frequentat -um nostrum. **2** *in imag.:* Gerhoh. psalm. 31,5 p. 50,19 ecclesiae confitebor in -o latissimo mundi. Wichm. Arnst. coll. (AnalPraem. 6 p. 44,23) ipsis *(mortuis)* nuda mente ad -a et discipulatum properantibus. **B** *camera monasterii ad hospites accipiendos destinata – Sprechzimmer, Empfangsraum für Besucher (cf. J. Schlosser, Die abendländ. Klosteranlage des früheren Mittelalters. 1889. p. 37.52):* Conc. Karol. 37,61 non debere sanctimoniales in propriis mansionibus cum . . . masculis . . . comedere, sed . . . in -o agatur *eqs.* 50D,46 p. 640,14. Ekkeh. IV. cas. 91 p. 336,10 ad introitum aecclesiae, ubi locus -i est. Wilh. Hirs. const. 1,1 p. 931C in hospitum -o ab . . . ostiario instruendi sunt *intrantes. al.* **C** *?tugurium, statio – ?Hütte, Anstand:* Transl. Eug. Tolet. 1 praecepit *princeps* in eodem loco *(sc. ad venandum apto)* -um sibi parari.

II *de auditione, disceptatione, conventu sim.:* **A** *iur. et canon.:* **1** *consessus, actio forensis – (Gerichts-)Sitzung, Verhandlung:* Herig. gest. 30 p. 177,30 sacerdotum et optimatum dignitas -um publicum condixerat (Chron. Andag. 89 p. 220,22). Lamb. Hersf. annal. a. 1074 p. 200,27 admissis in -um . . . laicis et clericis. **2** *iudicium, consilium – Gericht(shof):* Chart. Bund. 465 (epist. papae a. 1194) canonici . . . ad -um nostrum transmisere querelam *(item de consistorio curiae:* 466 p. 358,4. Chart. episc. Misn. 69; *de re cf. V. Pfaff, ZRGKan. 72. 1955. p. 73).* Chart. eccl. Halb. I 14 p. 12,26 cum . . . ad nostrum *(sc. capituli Moguntini)* -um sit appellatum. *per compar. et in imag.:* Otloh. curs. 5 (PL 146,155A) tribulatio . . . diuturna si cum . . . spe divini -i sustinetur. Richard. Angl. anat. I 118 quod hic *(in cellula logistica cerebri)* tanquam in quodam consistorio vel -o existens anima . . . iudicet *eqs.* **B** *usu communi:* **1** *strictius i. q. auditus, audientia – das An-, Hin-, Zuhören, Gehör:* Radbod. Mart. praef. p. 1240,29 -um libentissime damus. Vita Annon. I 3,24 p. 512a,37 -um flagitans ita coepit: '*eqs.*' Gesta Trud. cont. I 8,2 hoc faciebat . . . studio . . . audiendi miracula . . . et novo -o stili simplicioris. **2** *latius:* **a** *doctrina – Unterricht:* Gozech. epist. 2 utinam omnes utriusque -i nostri asseclas tales enutrissem. **b** *fama – Ruf:* Lamb. Tuit. Herib. 1,3 p. 742,8 *fratres* peritiae -o redundantes.

III *de re percepta i. q. notitia – Kenntnis:* Triumph. Remacli 1,6 p. 440,45 quod ut . . . perventum est ad ducis . . . -um.

auditorius, -a, -um. **1** *qui audit – zuhörend, Hörer-:* Willir. cant. 5,1 p. 37 infra manet -a turba. **2** *ad auditum pertinens – Gehör-:* Ps. Copho anat. 101 (add. J.) qui *(nervus)* venit ad aures, dicitur -us nervus.

auditrix *adi.* *famosus – vielgenannt:* Gesta Bereng. 4,119 cluibus (gloss.: nobilibus; cluis dicitur -x sive ausculatrix *eqs.*) . . . Athenis. *Schneider*

auditus, -us *m.* *script.* audet-: *p. 1201,2.* *form.:* *dat.* -u: *p. 1200,26.57.* *abl.* -o: *p. 1201,1.*

I *auditio – Gehör:* **A** *de sensu i. q. facultas vel vis audiendi – Gehörsinn, Hörkraft, Hörfähigkeit* (*cf.* Gloss. III 18,37 St.-S. -us gihornussi. 177,16 -us gehorida): **1** *proprie:* **a** *gener.:* Wett. Gall. 33 surdi -u adveniente laetati sunt (Walth. Spir. Christoph. I 29 ubi . . . surdis -ūs . . . prior reparatus est actus. *al.*). Hraban. carm. 12,5 tu *(sc. Deus)* . . . reddis . . . auribus -um. Meginh. Fuld. Alex. 6 mulier . . . aurium -u privata. Const. II 215,2 que *(fama)* . . . aurium deflorat -um. *al. v. et p. 1200,63.* *in imag.:* Herm. Iud. conv. 10 (ed. G. Niemeyer. 1963. p. 102,11) spirituali -u carebam. **b** *spec.:* α *natur.:* Frid. II. Imp. art. ven. 2 p. 162,31 sit levis -us *falconarius.* 3 p. 25,17 -us conducit visum ad discernendum loyrum (Albert. M. resurr. 159 p. 343,18 visus et -us sunt sensus disciplinales. *al.*). Albert. M. summ. creat. II 1,23,1 p. 228a,13 dicit Avicenna: -us est vis ordinata . . . ad apprehendendum illud, quod sibi convenit ex commotione aeris. p. 229a,45 dicit Gregorius Nyssenus, quod organa -us sunt nervi. p. 229b,39 pisces non habent vias -us aptas. animal. 4,79 delfinus . . . audit sonum, licet non habeat instrumentum -us (*p. 533b,14* τῆς ἀκοῆς) manifestum omnino. *saepe.* β *medic.:* Aesculapius 11 p. 14,28 si dolor fuerit cum gravi -u. Constant. Afric. theor. 6,13 p. 27bv -us accidentia sunt tria: vel enim totus aufertur et surditas vocatur vel minoratur et gravitas -us nominatur vel cursum suum egreditur et malus -us nuncupatur. Wilh. Salic. chirurg. 2,6 p. 331B timendum est etiam de laesione nervi -us, nam per eius laesionem privatur homo -u. *al.* *expressius i. q. gravitas audiendi – Schwerhörigkeit:* Botan. Sangall. 8,1 herba simphoniaca . . . in auri stillatur, . . . -um curat. γ *iur.:* Lex Ribv. 5,1 si . . . -um non perdiderit *ingenuus laesus.* δ *theol.:* Honor. August. sacram. 50 homo dicitur Graece microcosmus, . . . habet . . . -um ex aethere. Hildeg. fragm. 639 designatum est . . . in -u *hominis*, quod dixit *Deus:* fiat firmamentum *eqs.* 726 sensus est in visu, intellectus in -u. **2** *meton. i. q. instrumentum vel membrum audiendi, auris – Gehörorgan, Ohr:* **a** *gener.:* Leg. Wisig. 2,1,7 clementie sue -bus intimare. Aldh. epist. 5 p. 490,9 tonitruali . . . boatu . . . -us nostri quatiuntur. Conc. Karol. 39A,131 p. 408,14 ab otiosis sermocinationibus -um . . . castigent. Pass. Ursulae 4 talia . . . cum nequiquam paternos diverberarent -us. Walth. Spir. Christoph. I 2 ut . . . illud evangelii non surdo commendaret -ui. Epist. Hann. 88 p. 153,12 regio -u . . . exposuisse. Const. II 241,1 nec esset ei . . . exauditionis tribuendus -us. *al. v. et l. 29.* *in imag.:* Herm. Iud. conv. 13 (ed. G. Niemeyer. 1963) verbo Dei audiendo tam cordis quam corporis -um . . . accomodare. **b** *spec.:* α *natur.:* Albert. M. summ. creat. II 1,23,1 p. 229a,20sqq. si autem -us est ad omnem partem, videtur esse via plana ab omni parte ad foramen -us. animal. 12,176 aves . . . non habent aures, sed vias et foramina -us. 12,177 ut sonos . . . venientes ipsum ventilabrum auris . . . dirigat ad interiora -us. Notulae Wilh. Cong. 508a -us est porta, per quam omnes scientie introitum habent ad animam. *al.* *expressius i. q. membrana tympani – Trommelfell:* Albert. M. animal. 1,170 cum . . . aer . . . pervenit ad nervum illum *(auditivum)*, tunc recipit -us vocem . . . et ideo vocatur timpanum auris (*cf.* summ. creat. II 1,24,5,1 p. 239a,28sq.). β *medic.:* Aesculapius 11 p. 14,22 periclitatur interius in ipsa caverna -us . . . ex lavacro frigido. p. 15,21 vulneratio aurium . . . claudit -us foramina. γ *iur. de laesione i. q. auricula – Ohrmuschel:* Lex Ribv. 71,5 si quis absque effusione sanguinis alio brachium, . . . oculum, -um . . . mancaverit. **B** *de actione:* **1** *actio audiendi vel auribus percipiendi – das Hören, Wahrnehmung mit dem Ohr:* **a** *gener.:* Beda hist. eccl. 5,19 p. 328,27 cum . . . sine voce et -u quatriduo perseveraret (Transl. Libor. 25 lux . . . misericordiae Dei . . . et -us illi et vocis facultatem condonavit). **b** *natur.:* Albert. M. animal. 1,13 caput . . . habet aurem ad -um (1,168 auris . . . est instrumentum -us). 1,172. **2** *actio auscultandi vel aures admovendi – das An-, Hin-, Zuhören:* **a** *strictius:* α *gener.:* Beda hist. eccl. 3,26 p. 191,11 verbis . . . diligenter -um praebebant. Ruotg. Brun. 19 aurem cordis . . . vix -u exteriore . . . propinquavit (Thangm. Bernw. 14 p. 765,13 cum . . . exteriori -u vix verba illius admitteret). Uffing. Ida prooem. p. 471,19 *miracula* modernis temporibus visu simul et -u propalata (Thietm. chron. 6,9 gesta . . . ab aliis v. ac -u didicimus. *al.*). Annal. Quedl. a. 1020 p. 85,45 quod . . . incredibilius est -ui. Thangm. Bernw. 1 p. 758,25 lectiones . . . intento -u captabat. Hist. Hirs. 4 p. 257,43 erat et capacissimi -us, ita ut, que . . . leniter dicta fuissent, -u capere posset. Rituale Rhenaug. (ed. G. Hürlimann. 1959. p. 30a, 18) quidquid peccasti per -um. Herm. Iud. conv. 5 (ed. G. Niemeyer. 1963. p. 86,16) per . . . predicationis -um. *al.* β *iur.:* Chart. Turic. 553 p. 55,22 (a. 1241) testes de visu et -u . . . sunt hii (Chart. ord. Teut. [Hass.] 200 p. 157,9. *al.*). in -u *i. q. coram – vor:* Trad. Ratisb. 20 p. 26,29 (a. 822) in -u omnium retulit. Capit. reg. Franc 252,29a p. 230,35 in ambone publice (-u populi *cod. Catal.*). **b** *latius i. q. exauditio – Erhörung:* Dipl. Merov. I 19 p. 19,45 quae . . . pro timore divini

[Rudolph]

nomenis postolatur, placabeli -o suscipere (93 p. 82,34 plagabili -u [audetum *J. Havet, Oeuvres. I. 1896. p. 243*] percipere). STEPH. EDD. Wilfr. 50 p. 244,18 legati . . . petentes sibi praebendi a gloriosissima sede -um legationis suae. DIPL. Otton. III. 152 p. 563,6 si . . . petitionibus . . . benignum prebuerimus -um. LAMB. TUIT. Herib. 2,1 ad supernos -us pro eo contemplatione et oratione rapiebantur. *al.*

II *quod auditum est – das Gehörte:* **A** *oratio, narratio, dictum – Aussage, Erzählung, Bericht, Ausspruch:* **1** *gener.:* FORM. Augiens. C 1 p. 364,18 sicio . . . -ui a vobis veniente. VITA Ludow. Pii 6 p. 610,12 uno tantum -u (tamen audito *var. l.*) offuscante eorum *(filiorum)* . . . alacritatem. HROTSV. Pafn. 1,22 -u non delectabimini. GERH. AUGUST. (?) Udalr. II 30 p. 425^{a},14 quorum *(beneficiorum)* -us . . . regiones advolavit. *al.* **2** *spec.:* **a** *eccl.:* ALCUIN. epist. 79 p. 121,2 quid hoc -u beatius? LIBELL. de Willig. 3 p. 744,51sqq. istum -um *(sc. benedictionis)* audire debebit et ab -u malo *(sc. damnationis)* non timebit; . . . distantiam horum duorum -uum subiectis praedicavit. *al.* **b** *iur.:* TRAD. Frising. 197 p. 189,22 (a. 804) iuxta -um et dicta multorum hominum. CHART. Tirol. 806 p. 229,14 hoc scio -u domini Ropreti. *al.* **B** *rumor – Gerücht, Hörensagen:* **1** *gener.:* BONIF. epist. 73 p. 147,12 quando . . . periculosum damnum perpetratum per -um ad nos usque pervenerit. HRABAN. epist. 18 p. 422,29 cum . . . probarem id verum esse, quod antea solo -u perceperam. EPIST. Mog. 25$^{in.}$ -um minime credimus, et quia ipse -us nos frangit, . . . discere cupimus, rei veritas quae sit. *al. fama – Ruf, Nachrede:* THIETM. chron. 6,41 a malo suspensus -u. **2** *iur.:* CHART. scrin. Col. A II 1 p. 281,18 (a. 1229) de donacione Blithildis *testis* idem dicit ex -u quod alii. **C** *acroasis (adnotata) – (aufgezeichnete) Vorlesung:* ALBERT. M. phys. 8,2,1 p. 559^{a},33 quem *(librum)* physicum -um nominamus (somn. 3,2,1 p. 198^{a},14. veget. 1,7 in scientia, quae vocatur -us physicus). *Rudolph*

***audius** *v.* *aldius. ***audranon** *v.* *epidermion.

***Audynaios** (Eudymios *sim.*) *(m.)* (Αὐδυναῖος, *fort. confusum cum* Εὐθυαῖος) *mensis quidam Graecorum – ein griechischer Monat:* BEDA temp. rat. 14,14 vocatur autem apud eos *(Graecos)* . . . Ianuarius Eudymios (Eythynios *M*, Eudynios *C*, *vel sim.*).

ave (-eto, -ete) *imper. (cf. punice* חי *'vive'; aliter p. 1202,8.10) script.:* ha-: *l. 43.57. adde* GLOSS. II 604,39 St.-S. havere heiluvesan. -we: *l. 51. form. (cf.* SMAR. carm. 1,10,18 perdit tempus '-e', tempore 'salve' caret): *inf.* -ere: *l. 43. p. 1202,18. ind. praes.* -et: *p. 1202,20. imper.* -e *usu subst. (neutr.: l. 72. p. 1202,5.14): fere indecl.; abl. pl.* -ibus: *l. 70. metr.:* āv-: *l. 51.65sq. p. 1202,8.* -vĕ: *l. 72.*

I *proprie:* **A** *usu interi. i. q. salve, benedictus sis, vale – Ave, sei gegrüßt, gesegnet seist du, lebe wohl:* **1** *in salutatione communi:* WALAHFR. carm. 18 prol. 10 dic 'semper -e valeque multum'. WALTHARIUS 1053 '-e' (awe *T*, salve *K*, ahah *V*) procumbens submurmurat ore Tanastus. HROTSV. Gall. I 5,4 -e, Constantia, ... :: salvete, sorores. Pafn. 2,2 -ete. :: et tu, salve. EKKEH. IV. bened. I 44,35 cum visis lęte sanctis dixisset '-ete'. CARM. Bur. B 158,5,4 ve ve (úae úae *Pp*) tibi! tamen -e! *al. v. et p. 401,9.1202,8.* **2** *in salutatione poetica et epistolari:* CARM. Aldh. 5,5 have, Hova altissime. ALCUIN. carm. 38,8 salvete, valete, vigete et -ete. EPIST. var. II suppl. 1 p. 615,5 -e, rex imperator. WALAHFR. carm. 27,6 Caesar, . . . -e (ARCHIPOETA 9,1,1 salve, mundi domine, Cesar noster, -e). 33,2 haec tibi dat Strabo verba salutis, -e. FROUM. carm. p. XII,16 chere (gloss.: -e), salus cosmoy . . ., Sophya. TRIUMPH. Remacli 2,36 -eto, praesul agye. STATUT. ord. Teut. p. 123,34 cantat antiphonam '-e, rex noster'. *al. spectat ad Mariam:* CARM. imag. 29,1,4,1sqq. -e, stella maris . . ., -e, spiritui sancto templum reseratum, -e, porta Dei. STATUT. ord. Teut. p. 121,25 ad incepcionem hymni '-e, maris stella'. **B** *usu subst. i. q. (salutatio) -e, salutatio (quae -e continet) – das Ave, (Ave-)Gruß:* **1** *in univ.:* RHYTHM. de Pasch. 9,3 (MG Lib. Lit. II p. 674; a. 1111) pueri ei cum -ibus occurrunt. *in imag.:* MODOIN. ecl. 2,12 frondea tecta canunt, -e silvae multa resultant. *canon.:* BERNH. CONST. can. 41 p. 511,22 istis *(excommunicatis)* . . . -e dicendo *(cf. Vulg. II Ioh. 10sq.)* . . . a nobis ipsis excommunicamur. **2** *spectat ad Mariam (cf. A. Salzer, Sinnbilder und Beiworte Mariens. 1893. ind.):* **a** *gener.:* EKKEH. IV. pict. Mog. 593 virgo perennis, -e tibi porto per ętthera suave. bened. I 1,110 sit -e tibi. CARM. de Iuda 2,183 (ed. P. Lehmann, Erforsch. d. Mittelalt. II. p. 269) Iude dampnat -e Gabrielis *(cf. Vulg. Luc. 1,28)*, a ve trahit -e, dicit '-e, Rabi' *(Vulg. Matth. 26, 49)*. CONR. SAXO spec. 2 p. 13 tria culpae . . . sunt vae, pro quorum carentia ipsa merito salutatur per -e. NICOL. BIBER. carm. 2259 (ed. Th. Fischer. 1870) que *(Maria)* per -e gravidaris. **b** *liturg.:* STATUT. ord. Teut. p. 42,8 layci . . . duo -e Maria dicere non obmittant (p. 61,19. p. 62,6 ut . . . unum -e M. persolvat. *al.* [*v. ind.*]. CAES. HEIST. mirac. I 7,49 p. 69, 14 quinquaginta -e M. Elis. I 3 p. 350,9. *remissius:* EPITAPH. var. II 120,10 dic . . . huic Stephanoque '-e M.').

II *translate i. q. -e dicere, salutare – Ave sagen, grüßen:* ALBERT. STAD. Troil. 5,642 semper homo potior debet -ere prior. *acclamare – in Begrüßungsjubel ausbrechen:* METELL. Quir. 15^{a},10 urbs -et ac patria.

adi. **avens, -entis.** *favens, gratus – begrüßend, willkommen:* CONO LAUS. gest. 8 p. 798,16 omni poscenti voto subvenit -i *episcopus*.

avecdans *v.* amygdala. *adde:* ARNOLD. SAXO fin. 1,3,8 p. 29,14 ab avecdans (*Arist. p. 821^{a},5* ἀμυγδαλῆς).

1. aveho, -vexi, -ere. *script.:* abv-: *l. 34.* adv-: *l. 30.* ave(o): *l. 32.*

(vehendo) abducere, asportare – wegfahren, fortschaffen, -bringen: SERMO de Const. 8 (MGScript. XXX p. 1020,32; a. 991) unam devellentes ex ianuis secum advexere *Agareni*. THIETM. chron. 7,4 dominam. EKKEH. IV. cas. 55 castellani . . . unum *(exploratorem)* . . . captum aveunt. RUD. TRUD. epist. p. 327,25 plaustris suis totam segetem . . . vi abvexit.

2. aveho *v.* 1. adveho. ***avelanarius** *v.* *avellanarius.

***avella,** -ae *f.* (*cf.* avellana) **1** *liber arboris, cortex, putamen (nucis) – Bast, Rinde, (Nuß-)Schale:* GLOSS. III 99,21 St.-S. suber vel -a löft *(C)*, haselnus *(I)*. 197,14 suber vel -a loft bast. IV 182,10 -a haselwurcz vel cortex nucis. **2** *nux coryli – Haselnuß: v. l. 38.* **3** *?asarum – ?Haselwurz (fort. Asarum europaeum L.): v. l. 39.*

avellana (ha-, abe-, ape-, -il(l)-, -ol(l)-, -ela-, -lle-, -(l)li- *sim.*), -ae *f. vel rarius* **avellanus,** -i *f. (l. 47.51sq.55sq.)*

I *subst.:* **A** *de frutice, arbore:* **1** *corylus – Hasel (Corylus avellana L. vel sim., cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. I. p. 1199sq.):* GLOSS. III 516,38 St.-S. -a hasal. IV 179,17 abilina nux vel arbor nucaria i. hasel. V 44,37 -o hasale. ALBERT. M. veget. 2,127 -ae . . . parvulum et rubeum habent florem *eqs.* 6,150 est . . . lignum -ae, quod vocatur corilus, non adeo durum sicut lignum nucis *eqs.* CHART. Burgenl. 522 p. 351,26 sunt mete . . . sub dumo -orum. *al. v. et l. 55. alch. fort. de ligno:* ANON. secret. p. 73,1 cinis . . . -orum calcinat corpora. **2** *mespilus – Mispel (Mespilus germanica L., cf. Fischer-Benzon, Gartenflora. p. 148^{1}.161):* GLOSS. III 41,60 St.-S. -e (-i *Y*, avoll- *n*) nespilbŏm *(D)*, nespeln *(n)*, hasilnuzzi *(a)*, haselbăm *(M)*, wĕskinza *(A)*. 53,62 -us nespelboum. 93,64 pontica Grece, Latine -a (ab- *var. l.*) nespilbŏm *(A)*, nespilun *(C)*. 294,55 -e nespila fructus vel arbor ipsius. 534,33 apellena mispilboim. *ibid. al.* **B** *de fructibus:* **1** *nux coryli – Haselnuß (cf. André, Lex. bot. p. 13):* **a** *strictius:* **α** *bot.:* GLOSS. III 221,53 St.-S. -a hâselnuz. ALPHITA I p. 282,32 leptocareon, id est nux minuta seu -a. p. 303,11 nux pontica, id est -a. ALBERT M. veget. 6,150 corilus . . . habet nuces, quae -ae (avela- *AL*) dicuntur *eqs. ibid.:* -ae sunt usque ad octo vel novem aliquando inventae *in culmo uno*. 6,196 nucleus -ae. 7,162 -ae . . ., quae in corilis crescunt, mense Februario sunt ponendae aut ramo aut nuce sua. *al. v. et l. 47.55. p. 601,21.* **β** *medic.:* ANTIDOT. Glasg. p. 106,16 habellanas purgatas. MATTH. PLATEAR. gloss. p. 379^{b} -arum assatarum: calidae sunt et siccae, quidam dicunt, quod ad membra confortanda hic -ae ponuntur *eqs.* IOH. S. PAUL. diaet. 346 -ae . . . gravant stomachum et multum

[Schmidt]

nutriunt. ALBERT. M. veget. 6,151 terrestreitas . . . -ae maior est quam . . . nucis . . . et est tardioris digestionis *eqs. ibid.:* -a in cerebro facit augmentum *eqs. al.* *remissius:* EKKEH. IV. bened. II 197 crux in -as veniens det eas fore sanas (gloss.: stomacho nocent). γ *iur.:* LEX Raet. Cur. add. 1 p. 442,14 de opera . . ., quae abstinere decrevimus, iste sunt: . . . nogarios battere, lovolone collegere. ACTA imp. Winkelm. I 790[I] p. 617[a],14 (a. 1231) pro qualibet salma . . . -arum . . . solvetur curie tar. I. RYCCARD. chron. a. 1232 p. 183,8 (decret.) de pomis . . ., -is . . . in iure curie servabitur forma antiqua. **b** *latius de quantitate vel forma vel usu generis moduli, mensurae:* Ps. HIPPOCR. progn. A 10 p. 96,3 si in supercilio sicut abellana ([in modum -ę pustula *M II sim. var. l.*]. *p. 107,34* λεπτοκάρυον) apparuerit. ANTIDOT. Lond. p. 18,16 davis ad modum -e *antidotum* (ANTIDOT. Bamb. 15 in m. avillane. 16. ANNAL. Argent. a. 1186 [MGScript. XVII p. 89, 17] pyra quantitate in m. -e magna conspiciebantur. GLOSS. Roger. I A 3,20 p. 693,16 inflantur capita istarum venarum . . . ad m. -ine. *al.*). ANTIDOT. Bamb. 8 dabis magnitudinem nucis potice ad -e. Ps. GERH. CREM. sal. I 51 fac de eis formas -arum. ALBERT. M. animal. 23,85 forma . . . tres pillulas ad quantitatem -ae. *al.* **2** *fructus mespili – Frucht der Mispel:* GLOSS. III 197,17 St.-S. -e (ab- *M*) nespelun. *ibid. al. v. et p. 1202,58.* **3** *fructus spinae nigrae – Frucht der Schlehe (nisi spectat ad fruticem):* GLOSS. III 294,58 St.-S. -a slea. **4** *fructus (ilicis) – Frucht (der Stecheiche):* ODO Ern. duc. 6 p. 356[A] dux . . . de . . . ylice dulces prandet -as. **C** *de cortice i. q. liber arboris, putamen (nucis) – Bast, Rinde, (Nuß-)Schale:* GLOSS. V 34,76 St.-S. suber vel -a louft. *v. et* *avella.

II *adi.:* *ad corylum pertinens – Hasel-:* GLOSS. III 490,12 St.-S. nux -a haselnuz (505,8. IV 38,19. 132,23. CHART. Laus. 706). *alch.:* Ps. AVIC. anim. 6,15 p. 296 accipiant de caschis -is.

***avellanarius** (-ela-, -llen-), -i *f.* *corylus – Hasel (Corylus avellana L., Corylus maxima Mill. vel sim., cf. Fischer-Benzon, Gartenflora. p. 160sq.; J. Hoops, Waldbäume und Kulturpflanzen. 1905. p. 554sq.):* CAPIT. reg. Franc. 32,70 p. 90,14 de arboribus volumus, quod habeant . . . persicarios . . ., -os, amandalarios (*cf.* 128,29 avela-os. FORMA mon. Sangall. p. 14[a] persicus, -enarius, amendelarius).

***avellanetum** (abe-, -nie-), -i *n.* *locus corylis consitus, coryletum – Haselgebüsch, Haselpflanzung:* CHART. Ital. Fikker 21 p. 26,37 (a. 918) Adi . . . tenet terra cum abellanietum. p. 26,48. 27,2 terra cum arvusto et abellanietum.

avellanus, avellina *v.* avellana.

avello, -vulsi *vel* -velli, -vulsum, -ere.

distrahere, revellere – los-, wegreißen: **I** *proprie:* **A** *deripere, abrumpere – (ab)reißen, abbrechen:* BEDA hist. eccl. 1,18 p. 36,15 capsulam . . . collo -sam . . . conprehendit. LIUTPR. antap. 5,11 Mons Avium, . . . in baratrum -sus aliis montibus isses. *v. et p. 1242,7.* *in imag.:* POETA Saxo 4,60 -sos . . . ruit montes radicibus *terror.* BRUNO QUERF. Adalb. A 15 margaritam *(sc. Adalbertum)* a suo corpore -ere (evellere *3. rec. B*) durum erat magnę Romę. **B** *extrahere – herausreißen:* LEX Baiuv. 12,1 capit. p. 238,7 (codd. Mg. Mt. Ad) de limitibus vel terminis -sis (*cf.* 12,1 evellere). **C** *eripere – entreißen (in imag.):* GODESC. SAXO epist. (RevBén. 68 p. 43,52) me . . . de . . . dentibus obtrectatorum -listis. **D** *detrahere, resolvere – abziehen, ablösen:* IONAS BOB. Columb. 1,17 p. 181,19 ut . . . e cervi cadaver corium -rint (evellerent *var. l.*). PASS. Thiem. II 13 p. 60,10 ut oblitam cutem desuper ossibus et carne . . . -at *unguentum.* **E** *abradere – abkratzen:* MIRAC. Cuneg. 76 pulverem busto *sanctae* -sum.

II *translate:* **A** *abolere, exstinguere – beseitigen, tilgen:* CARM. libr. II 13,5 si cupis . . . -i . . . tuo de pectore vulnus ab ipso *(Domino).* CARM. Bur. B 61,2[a],5 dolor -itur. 68,5,4 -i nescit *nubes curarum.* CHART. ord. Teut. 62 p. 51,1 humana facta ne temporis prolixitate a memoria hominum -antur. *tollere – aufheben:* ANNAL. Quedl. a. 1015 p. 83,53 non poterat sententia *Dei* -i. **B** *removere, separare – entfernen, absondern, (ab)trennen:* **1** *gener.:* **a** *act.:* SISEB. Desid. 17 nulla ratione patimur te nobis -i. AGIUS vita Hath. 3 si numquam inde *(sc. a coenobio)* -retur. BRUNO QUERF. fratr. 2 p. 718,19 ab eius latere amplius -i non potuit *Benedictus.* EPIST. Meginh. 23 p. 217,32 videri sibi se a se -i. *c. sensu liberandi:* HERM. IUD. conv. 5 (ed. G. Niemeyer. 1963. p. 84,11) a paterno errore -ere. *depellere – vertreiben:* ANNAL. Xant. a. 871 videns Guntharium *(episcopum)* de loco suo -sum. HIST. Welf. 19 cum . . . illum *(episcopum)* -ere non posset *dux.* **b** *medial. i. q. se subducere, recedere – sich zurückziehen, weggehen (cf. Vulg. Luc. 22,41):* HELM. chron. 19 p. 40,19 -sus . . . parumper a sociis *princeps* (32 p. 61,3). ARNOLD. LUB. chron. 4,3 p. 165,37 his dictis -sus est ab eis. *al.* **2** *spec.:* **a** *iur. i. q. dimittere – abschieben, heraussetzen:* CHART. Wirt. VII 2215 p. 142,6 (a. 1271) possunt ipsi fratres . . . homines nostros ab ipsis bonis -ere. **b** *canon. i. q. movere – entheben, suspendieren:* DIPL. Karoli III. 138 p. 221,37 ut . . . nunquam ab ullo pontifice . . . a statu monastici ordinis -rentur aut mutarentur *sanctimoniales.* **C** *auferre, abalienare, arripere – (weg-, fort-)nehmen, entziehen, an sich bringen:* **1** *gener.:* ERMENR. ad Grim. 29 p. 567,6 Hartmodus eius aures -it apta repingens proprietati. **2** *iur. (notione iniuste vel per vim auferendi fere praevalente):* CHART. Rhen. med. I 190 (a. 948/50) ut . . . donatio . . . a nullo -i queat. DIPL. Otton. III. 52 p. 455,9 ne ab invidis -i aliquid inde possit. DIPL. Loth. III. 62 si aliqua . . . fuerint alienata vel iniuste -sa. TRAD. Ransh. 35 mancipia a servitio . . . -ere. CHART. Rhen. inf. I 408 camerarius . . . eas *(filias)* . . . ab altari -ere . . . conatur. CHART. Heinr. Leon. 100 p. 151,33 bona ecclesie . . . -ere. *al.* **D** *avertere, abducere, prohibere – ablenken, abbringen, abhalten:* CONC. Karol. app. 1,8 quod oculos intrantis *ecclesiam* ab oratione potest -ere. WALTH. SPIR. Christoph. II 2,44 te nullarum dispendia tanta morarum . . . -ant. FROUM. epist. 89 nulla seductrix -at te de tramite veritatis. **E** *praecidendo finire – abbrechen:* EPIST. Alcuin. app. 2 p. 490,7 rogo, ut diligenter . . . relegatis, quod cita occupatio nec correcta perfectio -sit. *Schmidt*

1. avena, -ae *f. (?n.: l. 41. p. 1205,20.21) script.:* ha-: GLOSS. II 544,38 St. S. ve-: *p. 1205,2.* adv-: CHART. Stab. 82 p. 184,21. CHART. Tirol. 672 p. 131,6. *al.* avae-: *l. 59.* avi-: *l. 47. p. 1205,17.* *form. gen. sg.* -i: *p. 1205,20.21. adde* TRAD. Teg. 267 (a. 1149/55). *plur.: l. 51. p. 1205,37.*

I *de specie frumenti:* **A** *proprie:* **1** *de planta utili i. q. bromos esculentus – Speise-, Futterhafer (Avena sativa L.; cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. I. p. 531sqq.; plerumque de frumento demesso vel triturato; de frumento in culmis existente: l. 48.49.51.58. p. 1205,37):* **a** *gener.* (*cf.* GLOSS. III 16,27 St.-S. avina euina. 351,49 -a hâber): WANDALB. mens. 222 invitat -a . . . falcem. THIETM. chron. 1,3 *pagus* tritico et -a . . . refertus. EKKEH. IV. bened. II 22 robore sit plena, fuerit si panis -a. cas. 136 p. 433,6 cum nunquam ante se nisi -a pascerentur *monachi.* HAIMO (?) Wilh. 20 manipuli -arum. VITA Udalr. Cell. II 66 qui *(potus)* ex aquae hordei sive -ae permixtione confectus vulgo cervisia dicitur. BERTH. ZWIF. chron. 45 p. 284,25 aridissimo . . . ex -a confecto pane . . . victitabant. ALBERT. M. veget. 6,420 quid . . . sit -a, notum est . . ., quoniam est species bladi, de qua fit panis et conveniens cibus equorum (euch. 3,1,1,13 p. 238[a],37 -a . . . c. est altilium). 7,127 -a . . . siccum quaerit agrum. *al.* **b** *pharm.:* RECEPT. Bamb. 13 farina avaene in aceto cocta inponitur. HILDEG. phys. 1,162 qui steyn . . . habet . . ., -am in aqua coquat. GLOSS. Roger. II 362 superponatur semen -e, ad ultimum cinis straminis -e. *al.* **c** *publ. et iur.:* **α** *de tributis, decimis sim.:* COD. Lauresh. 3661 (c. 800) solvit . . . modium de -a *huba* (CHART. Rhen. med. I 135,46 p. 171,9 in forestaria -a modium I [*cf. Dt. Rechtswb. III. p. 641 s. v.* '*Forsthafer*']. II app. 10 p. 339,32 II modia dominicę -ę. app. 16 p. 434,21 s. . . . mansus . . . octo maldra -e . . ., sed -a infeodata est. p. 438,33 maldrum combuste -e canibus. *al.*). CHART. Carniol. II 57 -am, quae vulgo vocatur ius foreste et venatorum, . . . relaxavi. CHART. episc. Hild. II 390 p. 180,17 mansos . . . liberos . . . ab -a synodali ['*Sendhafer*', *cf. H. Knies, ZRGKan. 19. 1930. p. 107sqq.*]. CHART. episc. Halb.

[Rudolph]

623). CHART. Tirol. 1248[a] p. 369,36 ad LX equos ... II modios vene. CHART. Altenberg. 261 p. 184,14 quatuor maldra -e nomine iuris, quod dicitur suke. *saepe. describitur -a voce theod.:* REGISTR. Patav. I p. 44[a],3 XL mod(ios) -e, qui dicuntur holtzhaber *(cf. Dt. Rechtswb. V. p. 1480).* p. 167,7 V mod(ios) -e ..., quod dicitur wutfuter. CHART. Rhen. med. III 297 p. 239,4 exactionem in -a, que voderbede dicitur *(cf. Dt. Rechtswb. III. p. 1117).* CHART. march. Misn. III 451 landgrevenvuter. CHART. Babenb. 419 p. 269[a],8 marchfûter. REGISTR. Mog. p. 52,13 wisehavere. p. 54,19 madehavere. CHART. Gelr. 838 p. 822,23 tenentur forestarii colligere -am, que vocatur hontcorn *(cf. Dt. Rechtswb. VI. p. 73).* CHART. Wirt. VII 2147 p. 89,30 rehthabere. CHART. Anhalt. II 395 de frumentaria -a, quod ... dicitur vogetkorn. CHART. Francof. 316 p. 157,34 raithabern. *al.* β *de pensionibus, pretio sim.:* CHART. Sangall. A app. 1 p. 381,23 (a. 759/60) ut ... censum solvam, hoc est de annona spelda modias X et de avina XX. CAPIT. Saxon. 11 pro solidum scapilos XXX de -a et sigule XV. CHART. Sangall. A 711 ut ... ipsum *(censum)* ... in -a ... persolvam. TRAD. Ratisb. 498 p. 283,22 VIII modios -i. VITA Meinw. 75 episcopus dedit ... XX maldros -i. COSMAS chron. 2,26 p. 119,26 ut unusquisque frater annuatim XXX modios tritici et totidem -e ... haberet. CHART. Lux. III 453 p. 490,10 ecclesia ... duos modios ... -e perpetualiter possidet. CHART. Babenb. 466 p. 335,23 CML virlingos -e pro LXVIII marcis. *saepe. de stipe:* TRAD. Patav. 552 (a. 1130/50) in memoriam traditionis dabit unoquoque anno X metretas -e. γ *de angariis, servitiis sim.:* SALOM. II. epist. 34 subministres ... de -a trita et ventilata ad pastum cavallorum maldra III. CHART. Rhen. med. I 135,45 p. 167,15 ducit unusquisque carra modios XII, si -a, modios XX. *al.* δ *de poenis, recompensationibus:* CHART. Carniol. II 399 p. 308,9 (a. 1269) venator in duabus metretis -e, quod ... phruntmez dicitur, punietur. CHART. Lux. IV 258 p. 355,23 milites ad restitutionem ... maldrorum ... sexaginta -e ... condempnamus. ε *de furto:* PAX Valenc. p. 607[a],19 si quis ... falcaverit alterius blada, -as aut consimilia bona. ζ *de mercatu:* CAPIT. reg. Franc. 28,4 de modio de -a denario uno *eqs.* TRAD. Patav. 495 *testis* Eigil, qui -am venalem habet. **2** *de planta inutili:* **a** *lolium – Wind-, Schwindelhafer, Dort (Avena fatua L. vel sim.; cf. Marzell, op. cit. I. p. 526sq.):* GLOSS. III 294,8 St.-S. -a habo vel wilthabo. IV 38,16 -a ... habero turt. *al. alleg.:* HRABAN. univ. 19,8 p. 529[D] -a, ... zizania ... mystice significant peccatores et vitia. **b** *aegilops – Walch (Aegilops ovata L.; cf. Marzell, op. cit. I. p. 124):* DYASC. p. 34[a] -a sive ut Greci egilops herba est, que crescit in segetibus. **B** *translate:* **1** *stipula, arundo, calamus – Halm, Rohr, Stengel:* **a** *per compar.:* MAPPAE CLAVIC. 70 deline aurum, quod produxeris in -e modum. **b** *meton. i. q. fistula – (Rohr-)Flöte (cf.* GLOSS. II 675,6 St.-S. -a habirhalme *[spectat ad Verg. ecl. 1,2]):* IONAS BOB. Columb. praef. p. 146,16 mollis sepe -ae modolamine auditum accommodare. MIRAC. Liutw. 16 (MGScript. XV p. 1266,15) camenam misit gracilis -e munus ob suavitatem musice artis in illo iam probate. **c** *in proverbio i. q. stramentum – Stroh:* EGBERT. fec. rat. 1,56 debita longa trahens pro frumine solvat -am *(cf. S. Singer, Sprichwörter des Mittelalters. I. 1944. p. 130).* **2** *ulcus (fistulae simile) – (fistelartiges) Geschwür:* GLOSS. Roger. I A 2,17 p. 634,3 sunt autem -e ulcera saniosa, sub quibus latet sanies. **3** *materia – Stoff:* COD. Udalr. 282,51 igne tuo iuvena, *Maria;* sit larga timoris -a (gloss.: id est materia).

II *per errorem, ut vid., i. q. bryonia – Zaunrübe (Bryonia alba L.; cf. André, Lex bot. p. 47):* DYNAMID. Hippocr. 2,57 bryonia id est vitis alba sive -a, hoc est nossa, alba efficax.

2. avena *v.* habena.

avenaceus (-cius, -tius), -a, -um. *ex avena confectus – aus Hafer, Hafer-:* **1** *spectat ad granum:* REGISTR. abb. Werd. app. A 8 p. 368,35 (a. 1266) brasii semi -ii semique ordeacii (CHART. Lub. I 310 p. 295,5. *al.*). **2** *spectat ad farinam, far:* CAPIT. reg. Franc. 28,4 panes ... pro denario dare ... -tios viginti quinque (CHRON. Mont. Ser. a. 1218 p. 191,6 -o pane uti. *al. v. et l. 6).* ALBERT. M. animal. 22,34 detur ... eis *(canibus)* pasta -tia.

avenarius, -a, -um. *script.* -ner-: *l. 11.14.*

1 *adi.:* **a** *ex avena confectus vel compositus – aus Hafer, Hafer-:* ANSELM. LEOD. gest. 52 p. 220,47 pane -o (-tio *var. l.*). HAIMO (?) Wilh. 20 illos *(siligineos manipulos)* vende et eme -os. **b** *ad avenam spectans – Hafer-:* ISINGR. annal. I a. 1155 p. 314,1 -a messis. **2** *subst. fem.:* *exactio avenae – Hafersteuer, -abgabe:* CHART. Laus. 150 (a. 1223) aquisivit ... quandam -eriam, que vocatur li songni *(i. 'sognie' ed.).* CHART. Helv. arb. 135 p. 209,12 collectores -ae. p. 212,16. CHART. Bern. III 34 p. 29,6 iure ... fudragii seu -e. 73 ius servicii ..., quod in ... -eria, caponia ... habebat.

***avenaticus**, -a, -um. *avenaceus – aus Hafer, Hafer-:* **1** *spectat ad granum:* CHART. Osn. I 379 p. 299,44 (a. 1185/1205) VII malt -i bratii moliti (CHART. scrin. Col. B 2198. CHART. Meckl. 1514 p. 618,3). **2** *spectat ad farinam:* TRAD. Westph. IV p. 149,26 (s. XIII.) tortas -as. p. 63,6 panes albos vel -os. REGISTR. Baiuv. A p. 296,15 preconi tot rapacia -a.

avenatius *v.* avenaceus.

***avenatum**, -i *n.* *puls avenaceum – Hafermehlbrei:* WALTH. AGIL. med. 18 p. 119,23 notandum, quod ... in aurora detur -um. 70 p. 180,11 in vesperis comedat de -o. *?adi.:* WALTH. AGIL. med. 18 p. 119,17 dieta sit ius ciceris -e *(cf. notam ed.).*

***avencia** *v.* *avancia. **avenerius** *v.* avenarius.

***aveninus**, -a, -um. *avenaceus – aus Hafer, Hafer-:* GLOSS. III 698,36 St.-S. -us panis haberinbrôd.

avenio *v.* advenio.

Aventinus, -i *m.* *mons gaudii – Berg der Freude:* GLOSS. II 609,66 St.-S. -um mendelberc *(spectat ad Sall. Iug. 31,17; de re cf. J. Grimm, Deutsche Mythologie. [4]1875. p. 141[1]).*

***aventura**, -ae *f.* (*francog. vet.* aventure *ab* advenire) *bonus eventus – gute Begebenheit:* WILBR. OLD. peregr. 1, 25,2 quidam mons satis amenus, quem montem de -is appellant. *Rudolph*

1. aveo, -ere. *script.* hab-: *l. 40sq.*

cupere, concupiscere, sperare – wünschen, begehren, hoffen: EPITAPH. var. II 121,6 quo caput orbis habet, pervolitabat. 126,14 christicola ... habens, ne Stigias spiritus intrat aquas. THIETM. chron. 6,13 nullum ledentes sibi -ent similia a Domino recompensari. PASS. Thiem. II 11 p. 58,34 evomere totum *venenum* in peregrinos -entes *pagani.* LAMB. LEOD. Matth. I 299 quod -bat, adepta est *abbatissa. al.*

2. aveo *v.* ave. **3. aveo** *v.* 1. aveho. **4. aveo** *v.* habeo.

***avere** *vel* **habere** *subst. n. vel rarius* ***aver(i)um**, -i *n.* (*ital.* avere, *francog. vet.* aver *ab* habere) *script.:* her(e): *l. 60.63.68.* ere: *l. 69. form.:* *plerumque indecl.; gen. sg.* -is: *l. 63. p. 1207,15. abl. sg.* -ro: *p. 1207,2. acc. pl.* -ia: *p. 1207,11.*

proprium, facultates – Eigentum, Vermögen: **1** *strictius:* **a** *bona omnia (sc. immobilia et mobilia) – (Gesamt-)Besitz:* CHART. Ital. Ficker 29 p. 40,20 (a. 976) de omni habere magno et parvo, que mihi in ipsa carta morganationis continuit *(cf.* p. 39,38 de cunctis aliis habere, que *eqs.).* 124 p. 166,29 defendam ... eorum *(Senensium)* avere ubicumque posito. ACTA imp. Böhmer 910 p. 620,40 tenere treguam Cremonensibus ... in personis et avere (CHART. Tirol. notar. I 9 pronunciavit ipsum extra bannum in here et persona. 11. *al.* [*v. ind.*]. CONST. II 394,10 rex ... eos diffidabit in p. et avere. *al.*). CHART. Ital. Ficker 474 p. 480,13 episcopus ... potest eum ... ponere in bannum heris *eqs. ibid. al. (v. ind.).* *remissius i. q. fortunae omnes – Hab und Gut:* CHRON. Ven. Alt. p. 69,18 dampnum magnissimum de habere et de adolescentibus. **b** *res immobiles, praedium (proprium) – Grundbesitz, (Eigen-)Gut:* CHART. Tirol. notar. I 722 (a. 1237) deinde faciat, quicquid voluerit, sicut de suo proprio here, vendere, donare *eqs.* (*sim.* 725 ere). **c** *res mobiles, sarcina – Habe, Gepäck:* DIPL. Heinr. V. (QuellForschItArch. 17 p. 47,17) si quis ... ab ecclesia hospitatus fuerit, a nullo de persona vel habere ... perturbetur. CHART. Ital. Ficker 151 p.

[Schmidt]

192,19 si ... aliquid ei fuerit ablatum de suo avere ... in eundo. COD. Wang. Trident. 99 p. 237,17 ille ... sit securus in avero et personis in eo castro *eqs. al. remissius i. q. possessiunculae – Habseligkeiten:* EKKEH. IV. cas. 117 p. 386,8 omne habere omnium illorum *(monachorum)* ... scrutati.

2 *latius:* **a** *merces – Ware(n), Fracht:* ANNAL. Ven. a. 1171 (MGScript. XIV p. 72,3) imperator ... fecit comprehendere omnes Venetici ... cum toto eorum habere et navibus. a. 1195 (ibid. p. 72,29) naves Pisanorum cum omni illorum habere. CHART. Hans. III 600,2 p. 382,18 si pannos ... vendat ... vel alia averia. **b** *apparatus (belli) – (Kriegs-)Material, Gerät:* CONST. II 394,19 (a. 1256) quod ... rex possit cum suis vassallis ... et avere facere guerram *eqs.* ANNAL. Plac. a. 1269 p. 537,44 in qua obscidicione passi sunt Placentini ... multa dampna averis et personarum *eqs.* **c** *pecunia, sumptus – Geld, Kosten:* ACTA imp. Böhmer 891 (a. 1185) quod solvent totum illud avere. CHART. Tirol. notar. I 75[a] quos possunt mittere et trahere *(sc. in rixas)* sine suo avere dando *(de re v. ed. p. CXXV).* ANNAL. Mant. a. 1265 (MGScript. XIX p. 24,19) qui *(milites)* assoldati erant ... de avere ipsius regis (ANNAL. Plac. a. 1266 p. 520,23 de avere comunis). a. 1269 (ibid. p. 25,42) corumperunt quam plures magnates ... pro avere marchionis Mantue. ANNAL. Plac. a. 1272 p. 556,2 alios per avere traddidit.

***avergaria** (haf-, aw-), -ae *f. (orig. gall., cf.* *vercaria *sim.; v. et J. Hubschmid, Praeromanica. 1949. p. 76)*

1 *species agri quaedam, viridarium – ein Landstück, Garten:* CHART. Epternac. 28 p. 69,27 (a. 718) hoc est, quod tibi dono ..., hoc est casis ..., servientes haf-as, hochofinnas. **2** *exactio quaedam – eine Leistung oder Abgabe (fort. cohaeret c.* *albergaria): CHART. Lux. III 161 p. 162,28 (a. 1253) nec aliqua ulterius sive in talliis sive aw-is ... sibi poterunt vendicare *possessores pensionis.*

***averium** *v.* *avere. **Averna,** -orum *v.* Avernus.

Avernalis, -e. *infernus – höllisch:* DIPL. Arnulfi 24 pedibus Satane -i pena cruciandus succumbat. FUND. Sletst. (MGScript. XV p. 999,32) cruciatus -es evaserunt.

***Averniger,** -a, -um. *in infernum ducens – in die Unterwelt bringend:* ALBERT. STAD. Troil. 3,706 Hector -a ... tulit arma (schol.: -a arma, quia eum duxerunt in Avernum, quod derivatur ab 'a', quod 'sine', et 'ver', 'delectatio', quasi 'sine delectatione').

Avernus, -i *m. (n.* -um: *l. 46.63. p. 1208,2) de orig.: l. 40.62.*

I *subst. i. q. infernum, tartarus – Unterwelt, Hölle (cf.* GLOSS. II 652,5 St.-S. -a hella. 709,24 -a unuunni): **A** *strictius:* **1** *spectat ad regionem (igneam) sub terra sitam:* TRANSL. Corn. 1,24,1 (MGPoet. IV p. 239; a. 886/87) velud si pars -i ructuaret sulphura. *de abysso, voragine:* PASS. Quir. Teg. 12,28 valles imitantur -um. **2** *spectat ad locum mortuorum:* MILO carm. 1,6,3,34 Amandus ... clausum ... carcere -i eripuit (1,6,3,94. *ibid. al.*). HEIRIC. Germ. I 6,202 orant, ... defunctum ... precibus revocaret -o. ABBO SANGERM. bell. 1,142 animas direxit -o (gloss.: inferno). *iron. de regione desolata:* EPIST. Meginh. 22 p. 217,9 ut de illo execrabili -o Carinthie te eximas *eqs.* **B** *latius sensu christiano augescente:* **1** *spectat ad locum poenae:* VITA Sigir. 23 (MGMer. IV p. 620,1) ne ... -i flammas edaces ... incurrant. VITA Vulfr. 10 (MGMer. V p. 669,4) -i descendit ad umbras *dux paganus.* WALAHFR. Wett. 323 est consors poenalis -i *mulier.* GESTA Bereng. 1,4 quos Lachesis nigro ... damnavit -o (gloss.: -us lacus est Campanię ...; ponitur autem pro inferno; declinatur autem -us, -a *eqs.*). EKKEH. IV. bened. I 30,41 synagogam tradere -o. NIVARD. Ysengr. 1,343 illabere -o, ... Satan! 7,467 proh pudor in cęlo! ... cachinnus -o! *al. in imag. (de sanctimoniali):* RADBERT. carm. 1,100 (MGPoet. III p. 49) quae fueras regio sterelis, descensus -i. *meton. i. q. turba ministrorum infernorum – Höllengeister:* CARM. de Iuda 3,60 (ed. P. Lehmann, Erforsch. d. Mittelalt. II. p. 280) cui *(Satanae)* tunc eternus colletabatur -us. **2** *spectat ad regnum mali:* SIGEB. Desid. 17 si tartareae nos portae obsiderent -i ([*cf. Vulg. Matth. 16,18*]. CARM. biblioth. 4,5,1). AUDRAD. carm. 2,1,37 non te *(Petrum)* superabit -um. TIT. Rom. 5,5,4 (MGPoet. IV p. 1015) superato principe -i. BRUNO QUERF. Adalb. A 25 tollere a manu diaboli et faucibus immanis (daemonis *1*) -i. **3** *in fabula (in cognomine lupi):* NIVARD. Ysengr. 4,756 Olnam cognomen Maior -us habens.

II *adi.: infernus, terribilis – höllisch, schrecklich:* CARM. de Cass. 115 blasfemus *(sc. Iulianus)* tenebras ... properavit -as. VITA Mariae rhythm. 2173 venerunt ad cavernam plurimorum draconum tetram et -am.

aversarius *v.* adversarius.

aversatio (adv-), -onis *f. fastidium, fuga – Widerwille, Abneigung:* AURELIUS 22 p. 726,2 cibo ac potu -o (ad- *cod.*) aliquando vehementior est.

***aversativus,** -a, -um. *aspernans, inimicus – abweisend, feindselig:* EKKEH. IV. cas. 91 p. 334,5 cum hominem ad omnia -um ... frustra convinceret *Ekkehardus.*

***aversator,** -oris *m. osor, inimicus – Hasser, Feind:* BERTH. (?) annal. praef. p. 267,30 totius pravitatis et malitiae ... -r et inpugnator. *cf.* adversator.

1. aversatrix, -icis *f. quae deficit, infidelis – eine Abtrünnige, Treulose:* HRABAN. hom. II 53 p. 247[D] ad-x ([*cf. Vulg. Ier. 3,6sqq.* -x]. *v. et* GLOSS. I 626,62 St.-S. -x uvidaruvarta *eqs.* 636,8 St.-S. -x missachertiu) Israel et praevaricatrix Iuda.

2. aversatrix *v.* 1. adversatrix.

aversio, -onis *f. script.* adv-: *l. 31.*

I *proprie:* **A** *de actione se avertendi:* **1** *theol. i. q. defectio – Abwendung, Abkehr:* RATHER. conf. 36 p. 432[A] quot ... vicibus ... conversionis et -is *(sc. a Domino)* obtenebratus splendueris. epist. 26 p. 155,6 -o (ad- *Ln*) legis. ALBERT. M. sacram. 111 p. 76,90sq. cum in peccato duo sint, scilicet -o *(sc. a Deo)* et conversio, paenitentia respicit peccatum secundum -em. bon. 279 p. 159,71 bonum incommutabile per -em fuit perditum. *al. c. sensu odii:* CONR. HIRS. dial. 364 si legentem -e vitiorum et appetitu ... virtutum constiterit proficere. **2** *medic. i. q. nausea – Übelkeit:* AESCULAPIUS 31 p. 47,13 sequitur -o stomachi, hoc est vomitus. **3** *usu communi i. q. actio aversandi, obscuratio – das Sich-Abwenden, Verfinsterung:* ANNAL. Quedl. p. 25,16 scelus -e ... diurni luminis indicatum. **B** *de actione avertendi i. q. deflexio cursus (aquarum) – Laufveränderung (des Wassers):* CHART. Austr. sup. II 406 p. 600,4 (a. 1218/28) molendinarius ... tali cautione reparare studeat *meatum aquae,* ne aliqua inde -o oriatur.

II *translate:* **A** *de actione se avertendi (cf.* GLOSS. I 529,9 St.-S. -o apohheit. 585,67 ab -e fona uuidaruuerti): **1** *gener.:* **a** *animus contumax – abweisende Haltung:* EKKEH. IV. cas. 43 p. 152,13 cui *(monacho)* propter -em cum nec decanus ipse nec domnus Notkerus ... imperare potuissent. **b** *actio sententiam mutandi – Distanzierung:* EPIST. Hann. 7 p. 25,26 cuius *(episcopi)* -e tristabar. **2** *spec.:* **a** *publ. i. q. odium – Ungnade:* CHART. Heinr. Leon. 137 (spur. s. XII.[ex.]) ut ... principum gratiam placabilem inveniam, quos ... importunos mihi sensi vestrę -is exemplo. 139. **b** *rhet. i. q. conversio ad alios auditores – (Weg-)Wendung an ein anderes Publikum: v. p. 767,56.* **B** *de actione avertendi i. q. iactura – Schaden:* GISLEB. Amand. 3 (MGScript. XV p. 850,11; c. 1066) multae -es ab oppidano seu iudice ... familiae inferebantur sancti Amandi.

***aversivus,** -a, -um. *aversione definitus – durch Abwendung gekennzeichnet:* ALBERT. M. sacram. 123 p. 85,27 secundum quod est -um a Deo *peccatum.*

1. aversor, -atus sum, -ari. *script.* adv-: *l. 70.72sqq.*

1 *aspernari, abominari – verschmähen, verabscheuen:* EINH. Karol. 28 quod *(imperatoris nomen)* primo in tantum -tus est, ut *eqs.* WALAHFR. Wett. 216 hunc *(Christum)* inimicitia -aris (gloss. RO: abhominaris). FROUM. carm. 32,23 quos genui, nunc -or. CHRON. Merseb. 12 p. 186,7 divina clementia nondum nos ad-ta (av- *4*) dedit nobis Albuinum pastorem. **2** *denegare – ablehnen:* ANSELM. LEOD. gest. 15 p. 197,30 preces ne ad-eris (ad-aris *1*), obsecro. EPIST. Meginh. 23 p. 218,

[Schmidt]

16 inceptum . . . ad-ari. VITA Serv. 12 p. 45,6 orare cepit . . . frustra Domino -ante (ad- *ABCRT*) omnia.

2. aversor, -oris *m.* *negator – Verleugner:* ALCUIN. epist. 166 p. 271,35 dico te *(sc. episcopum haereticum)* . . . confessorem Christi, non -em fidei.

aversus *v.* adversus *et* 1. averto *p. 1210,19sqq.*

averta *(f.)* (ἀορτή, ἀβερτή) *pera, mantica – Felleisen, Mantelsack:* GLOSS. III 350,28 St.-S. -a malha.

1. averto, -verti, -versum, -ere. *script.* adv-: *p. 1210,21.*

I *proprie i. q. (aliorsum) vertere, deflectere – (ab-, fort-, weg)wenden, (ab)kehren, ablenken:* A *strictius usu corpor.:* **1** *gener.:* **a** *act.:* FRID. II. IMP. art. ven. 2 p. 203,23 -at falconarius faciem suam a falcone. *c. sensu indignationis:* ARBEO Emm. 40 faciem suam -it ([conv- *var. l.*]. *cf. Vulg. III reg. 21,4*) ad parietem *mulier.* BERTH. (?) annal. a. 1077 p. 297,27 manu vultuque -so indecoris adulationibus restitit. *v. et supra p. 255,8.* *c. sensu evitandi:* FRID. II. IMP. art. ven. 3 p. 30,2 quandoque precedens *(falco)* -et illum, qui sequitur. **b** *medial.:* WALAHFR. Wett. 606 inde . . . -si sancto ducente catervas virgineas adeunt. THIETM. chron. 6,71 -sus corpore et vultu contraxit faciem *moriens.* **2** *iur. i. q. (aquam) in novum alveum dirigere – (Wasser) ableiten:* CHART. Naumb. 104 (a. 1103) flumen. CHART. Lamb. Leod. add. 5 p. 242,22 fontis cursum ab assueto alveolo . . . violenter -erat. *absol.:* CHART. episc. Hild. III 464 (a. 1277) prepositus et conventus . . . a molendino . . . -erunt. **B** *latius usu incorpor.:* **1** *act.:* THIETM. chron. 8,16 peccando faciem divinam a nobis -imus. *c. sensu odii:* EIGIL Sturm. 17 fratres animos suos ab illo propter prioris *(sc. abbatis)* amorem -bant. *refl.:* THEGAN. Ludow. 53 *(in imag.)* ut -ret se a via sua prava *(cf. Vulg. Ezech. 3,18).* **2** *medial.:* WETT. Gall. 22 p. 268,23 voto se obligaverat, ne -retur a sanctitate. CAND. FULD. Eigil. I 5 p. 224,31 si -sus fuerit a nobis *abbas.* HELM. chron. prol. p. 2,1 -si in lubricas huius vitae vanitates. *c. sensu irae, despicientiae:* BEDA hist. eccl. 3,25 p. 189,3 ne . . . non sit, qui reserat, -so illo, qui claves *caeli* tenere probatur. THIETM. chron. 7,12 a vobis est mens Bolizlavi ob longam filii . . . custodiam -sa. *pendet acc. i. q. contemnere – verachten:* EGBERT. fec. rat. 2,79 hunc *(diabolum)* . . . quam surda -itur aure *(cf. Boeth. cons. 1,1 carm. 15).*

II *translate:* A *obi. anim. (plerumque homines; bestiae: l. 65sq.):* **1** *ad defectionem impellere, fide dimovere – abspenstig machen, zum Abfall bringen, zur Untreue verleiten:* **a** *iur. et publ.:* CAPIT. reg. Franc. 194,4 ut nullus . . . alterius hominem . . . ab altero domino suo per uiusmodi sacramentum -at. THIETM. (?) chron. 5,18 quoscumque potuit, regi -ere contendit *Bolizlaus.* BERTH. (?) annal. a. 1067 p. 273,21 clerum . . . ab eo *(episcopo)* -erunt *monachi. v. et supra p. 253,67.* **b** *theol.:* BEDA hist. eccl. 5,10 p. 300,13 quia . . . -rent illum *(satrapam)* a diis suis. CAPIT. reg. Franc. 252,50 a . . . catholica fide. HERM. IUD. conv. 2 (ed. G. Niemeyer. 1963. p. 73,10) ne . . . ab emulatione paterne *(sc. Iudaicae)* traditionis -rer. *al. medial. i. q. deficere – abfallen:* CHART. Livon. A I 52 p. 56,11 (epist. papae a. 1220) ut . . . conversi compellantur -i. **2** *deducere, avocare – abbringen, abziehen:* RIMB. Anscar. 34 p. 65,22 nec aliqua . . . adversitate a coepto opere -i poterat. RUOTG. Brun. 4 p. 5,26 nec . . . fastidium ab hoc nobili otio animum eius umquam -it. WIPO gest. 5 p. 26,16 quidam de principibus suis -bant eum *(regem).* *c. sensu deterrendi:* THIETM. chron. 5,12 cum depopulatione illius terrae ab inceptis Herimannum resistentem conatur -ere *rex. al.* **3** *amovere – entfernen:* ANNAL. Mell. Claustr. I a. 1114 p. 611,9 canonicos saeculares . . . decentissime -it *marchio.* **4** *cohibere – fernhalten:* ALDH. virg. I 29 p. 266,17 o superi, talem terris -ite gypsam! *remissius:* ECBASIS capt. 627 cara pisces -ere mensa *(cf. Hor. sat. 2,4,37).* **5** *impedire – hindern:* CHART. ord. Teut. (Thur.) 151 (a. 1260) quod dicti fratres . . . non . . . -ant quemquam . . ., qui apud monasterium . . . elegerit sepulturam. *c. sensu dehortandi:* WETT. Gall. 3 -endo eum *(regem)* a legitimo coniugio. **B** *obi. res:* **1** *demere, abalienare – wegnehmen, entziehen:* DIPL. Heinr. II. 56 si . . . successor . . . villas in suos usus . . . temptaverit -ere. TRAD. Ratisb. 311 si episcopus . . . id *(praedium)* a fratrum servicio -ere temptaverit. **2** *denegare – ablehnen:* CAES. HEIST. mirac. II 1,1 p. 18,21 quod *(sc. rogationem)* cum -rent *clerici.* **3** *prohibere, arcere – verhindern, abhalten, verhüten:* EPIST. Teg. I 102 quod vos . . . non visitavi, id -sum fuisse senioris mei presentia scitote. *de malo:* SERMO de sacril. 16 grandinem . . . per cornus incantatos -ere. EPIST. Meginh. 25 p. 223,28 quod Deus -at. OTTO FRISING. gest. 2,11 p. 113,22 ut . . . eius *(Dei)* . . . offensam a populo suo -endam intenderet. **4** *tollere – aufheben, beseitigen:* **a** *gener.:* WILLIB. Bonif. 8 p. 43,26 ut . . . -sa animarum circumventione cognitio christianitatis innotesceret. *deperdere – verlieren:* THIETM. chron. 6,39 ne . . . sanctorum . . . intercessionem -am. **b** *iur.:* **α** *abolere – abschaffen:* DIPL. Heinr. IV. 405 ne . . . quilibet . . . nundinas . . . -ere audeat. **β** *circumvenire – umgehen:* DIPL. Heinr. II. 501[a] p. 641,8 si . . . advocatus . . . aliqua calliditate hec decreta -ere voluerit.

adi. **aversus,** -a, -um. **1** *ulterior – jenseitig:* HROTSV. gest. 289 -o . . . in litore Reni. **2** *infidelis – untreu:* WIDUK. gest. 3,19 consobrinus . . . regis . . . regi fit -us (ad- *C1*). **3** *iniquus, sinister – ungünstig, widrig:* VITA Norb. I 12 p. 683,28 etsi diversae, numquit -ae *sunt viae Domini?*

subst. **aversus,** -i *m.* **1** *gener.:* **a** *qui aversatus est – ein Abgewandter:* WALTHARIUS 1074 talibus -um satagit revocare loquelis. **b** *inimicus – Feind:* SIGEB. Desid. 4 *(de diabolo)* -us conversis et conversus -is . . . ingemuit. **2** *eccl. i. qui defecit – ein Abgefallener:* ALBERT. M. sacram. 122 loquitur -is a Domino. *v. et l. 27.*

adv. **averse.** *modo inverso, perperam – rücklings, verkehrt:* SIGEB. GEMBL. chron. a. 1001 victus Crescens . . . iumento -e impositus circumducitur.

2. averto *v.* adverto. ***averum** *v.* *avere.

***avesperma** (aze-, -rina *sim.*) *subst.* (*orig. inc., nisi cohaeret cum* agnosperma) *vaccinium – Heidelbeere, Blaubeere (Vaccinium myrtillus L., cf. Fischer, Pflanzenkunde. p. 287):* GLOSS. III 524,23 St.-S. azesperma hesen ber *(ad* agnosperma *refert ed.).* 535,1 -a (-rina *a*) hasílbere. 547,40 -a (avesperiva *c*, avespertemia *b*) hasinbere. *Schmidt*

auferesis *v.* aphaeresis.

***auferibilis,** -e. *qui auferri potest, caducus – wegnehmbar, vergänglich:* ALBERT. M. summ. theol. I 6,26,1,3,3 p. 253[a],34 quod diminuibile est, corruptibile et -e est (p. 253[a],37 bonum creatum et d. et -e est in creatura). *subst. neutr.:* ALBERT. M. eth. 1,5,8 p. 68[a],33 quod *(bonum)* divinamus coniecturando quid difficulter -e.

aufero, abstuli, ablatum, -re. *script.:* *stirp. praes.:* aff-: PIRMIN. scar. 17 p. 50,18 *cod. A.* auff-: *l. 63. p. 1211, 49.1212,31.68. saepe.* eff- *(var. l.): p. 1211,17.* off- *(var. l.): l. 63. p. 1211,17. adde* LEX Baiuv. 2,9 *codd. J.sP.al. inf.* -fere: *p. 1212,68.* *stirp. perf.:* ast-: LEX Alam. 49,1 *cod. 5.* aubst-: CHART. Laus. 389. *ibid. al. v. et p. 1212,28.* aust-: CHART. Laus. 18.151. -tol-: CHRON. Fred. 2,30 p. 54,9. *v. et p. 1212,45.* -tull-: *p. 1211,57. adde* LEX Sal. Pipp. chron. p. 268,6. *al. partic.:* all-: REGISTR. Ringrav. 5,16.17. obl-: PETR. CAS. (?) chron. 4,106[capit.] *form.:* *ind. praes.:* -fer(r)is, -ferit, -feritis: *p. 1211,70. 1213,39.48.65. adde* PIRMIN. scar. 17 p. 50,9 *cod. E.* -feret: *p. 1211,44. adde* PIRMIN. scar. 17 p. 50,19 *codd. A. E.* -amus: FORM. Augiens. C 4 (-imus *cod. p. corr.*). *coni. imperf.* -feret: VITA Corb. 27 (-er(r)etur *codd. plerr.*). *inf.* -ferrere: DIPL. Heinr. II. 470 p. 599,38. *gerund.* -andi: FORM. Marculfi 2,1 p. 72,24 *cod. A 2* (offerendi *A 3*, aufferendi *B*). *partic. perf.* ab(s)tult(us): *p. 1211,9.11.22.1212,2.42.1213,52. adde* LEG. Wisig. 4,5,6 p. 203,16. *depon.: p. 1211,7.1212,36. adde* TRAD. Patav. 15. VITA Lamb. Traiect. 25 (MGMer. VI p. 380,5).

I *proprie i. q. demere, removere – wegnehmen, entfernen:* A *strictius de actione corporali:* **1** *asportare, deportare – fortragen, fortbringen, mitnehmen:* **a** *gener.:* **α** *obi. res:* BEDA hist. eccl. 3,9 p. 145,21 ut paulatim -ta exinde terra fossam . . . reddiderit. RIMB. Anscar. 10 parum quid, quod . . . prosilientes e navi secum -re et asportare poterant. EPIST.

[Pape]

Teg. I 110 p. 114,17 frumentum. FRID. II. IMP. art. ven. 2 p. 189,33 tiratorium. *al.* *in imag.:* WALTH. SPIR. Christoph. II epist. p. 10,16 hoc, quod exposuit, ... secum -lit *Baldericus moriens*, nisi *eqs.* *seponere – abnehmen:* MAPPAE CLAVIC. 59 conflas *aurum* levi igne, et cum commiscueris . . ., -es (*cf.* 3). β *obi. corpora sanctorum:* VITA Hugberti 20 (MGMer. VI p. 496,4) -tus est eum de tumulo. WILLIB. Bonif. 8 p. 53,27 redditum est corpus et . . . honorifice -tum (ARBEO Corb. 41 abstultum). *al.* γ *obi. homines i. q. secum ducere, educere – mit-, herausführen:* ALDH. virg. I 35 p. 278,2 -ens illum de ergastulo. COD. Karol. 99 p. 652,17 ab ovibus patris abstultus in regem unctus est *David.* *in imag.:* PIRMIN. scar. 9 Christus . . . illos iustus -lit, illos peccatoris reliquit *(sc. in inferno). al.* b *iur.:* LEX Sal. Merov. 112 in sinestra manu fistucam teneat et dextra manu -at. LEX Alam. 54,1 quidquid . . . secum adtulit *vidua*, omnia in potestate habeat secum -endi (eff-, off- *var. l.*). LEX Baiuv. 18,17 qui autem signum . . ., quod . . . uuiffun vocamus, -lerit vel iniuste reciderit. 2 *rapere, furari, praedari – rauben, stehlen, fortschleppen, erbeuten:* a *gener.:* α *obi. res:* WILLIB. Bonif. 8 p. 50,24 thecas . . . et reliquiarum capsas -lit. COD. Karol. 60 p. 587,23 quae . . . per nefandam gentem . . . abstulta atque -ta sunt. WETT. Gall. 41 examen apium furto -lit. ANNAL. Fuld. Ratisb. a. 891 p. 121,1 regia signa XVI -ta . . . sunt. ANNAL. Altah. a. 1062 p. 59,22 crucem et regiam lanceam ex capella -unt *duces.* BURCH. URSB. chron. p. 42,13 imperator . . . carociam . . . eis -lit. *al.* β *obi. homines i. q. abducere – entführen:* CAPIT. reg. Franc. 249,11 uxorem Patrichi publice -ens. THIETM. chron. 4,41 sponsam . . . vi -ens. *al.* b *iur.:* LEX Alam. 5,2 si . . . per virtutem hoc raptor de ecclesia -lerit. LEX Baiuv. 15,4 si vero, quae commendata fuerant, furtu probantur -ta (LEX Saxon. 34 qui bovem . . . nocte furto -lerit. *saepe*). LEX Frision. 9,14 si . . . liber libero vi aliquid -lerit. TRAD. Frising. 259 caballum. HEINR. LETT. chron. 16,6 deponentes querimoniam . . . de arboribus *(sc. apum)* suis -tis. CHART. Eichsf. 401 p. 239,41 de ipsis officiis aliquod furtum -lisse. *saepe.* *de ablatione pigneris:* LEG. Wisig. 2,2,7 p. 84,16 ea, que causa pigneris -lit. CHART. Tirol. notar. I 498 (a. 1236) capras, quas confitebatur . . . -lisse pro fideiussione. 3 *avellere – weg-, entreißen:* WETT. Gall. 16 *puella* tenenti eam gladium -lit. WALTHARIUS 1030 scutum. FRID. II. IMP. art. ven. 5 p. 152,10 -enda est ei *(falconi) avis*, quam citius poterit -ri. *al.* 4 a *exuere, detrahere, detergere – aus-, abziehen, abstreifen:* PIRMIN. scar. 17 p. 50,18 qui -et tibi vestimentum. WALTH. SPIR. Christoph. II praef. 33 induit exuvias, quas . . . -lit occisis . . . Parthis. WIPO gest. 30 p. 49,26 corium *equi* de cruribus sursum -lit (*cf.* GLOSS. III 273,13 St.-S. c. facio vel -o ich schindo). STATUT. ord. Teut. p. 112,31 bestiis aufferre frena. *al.* b *deponere – ablegen:* HROTSV. Abr. 7,2 -to capitis velamine. ALBERT. M. animal. 7,90 paulatim -rt *serpens* corium . . . capitis et demum -rt (*p.* 600^{b},31 ἀποδύεται) totum corium corporis. *in imag.:* ARBEO Corb. 22 p. 213,11 -to verecundiae velamen. 5 *abscidere, excidere – ab-, herausschneiden, ausstechen:* a *gener.:* VITA Emm. 18 linguam ex palato funditus -lerunt. WALTHARIUS 1382 manum. THIETM. chron. 4,67 oculos. *in imag.:* PIRMIN. scar. 9 *(c. sensu demordendi)* parte -lit (-tull- *A*). HRABAN. carm. 40,3,1 pars -ta fuit parsque remansit *eqs.* b *iur.:* α *spectat ad crimen:* CONST. II 425,6 (a. 1200) de membro -to erit ad pacem eodem modo ad valentiam facti (425,7.9). β *spectat ad poenam:* LEX Ribv. 62,3 si . . . testamentum falsatum fuerit . . ., cancellario polex dexter -atur. c *medic. i. q. resecare – operativ entfernen:* LEG. Wisig. 11,1,5 si quis medicus hipocisim de oculis -lerit. c *techn. i. q. abradere – abschaben:* THEOPH. sched. 1,44 quicquid album fuerit, -ens. 3,30 -r argillam. 3,40 -r a testa *atramentum.* 6 a *gener. i. q. abluere – fortschwemmen:* VITAE patr. Iur. 1,7 *terra* nudatis quibus insiderat saxis -rtur monachis. b *medic. i. q. minuere – abzapfen:* Ps. HIPPOCR. phleb. 64 qui . . . grandes habet venas . . ., securus -is sanguinem. c *techn. i. q. despumare – abschöpfen:* HILDEG. phys. 2,47 (cod. G) coquat et sprumam sepe -at i. feime. B *latius i. q. abrogare, adimere – entziehen, nehmen:* 1 *gener.:* a *obi. res:* CHRON. Fred. 2,62 p. 88,10 coronam (*i.* -a) abstulta. ALDH. virg. I 59 p. 320,11 negotia . . . -unt *scribendi materiam.* URSIN. Leod. 12 (MGMer. V p. 334,8) qui vitam aliis -re cupis (VITA Corb. I 24. *al.*). CONC. Karol. 50^{D},69 p. 669,36 ferunt . . . *magos* posse . . . fructus et lac -re aliisque dare. HRABAN. epist. 34 p. 468,25 regnum. NOTKER. BALB. notat. p. 78,24 Gregorium . . . nomen Chrisostomi Grecis -entem. POETA Saxo 5,319 vix illi . . . hiemps -re valebat usus castrenses. RUOTG. Brun. 32 si -tum ab illo fuerit, discit fortasse bonum amare, quo caret. *al.* *avertere – abwenden:* CAND. FULD. Eigil. II 25,30 hic acies geminas flectens divertit et -rt. b *obi. homines:* CAND. FULD. Eigil. I 24 eis . . . pater -rtur et vitricus . . . infertur. FROUM. carm. 13,20 tercia . . . dies . . . -lit *Ilisam* e sęclis reddidit et superis. POETA Saxo 5,272 cum natos sibi . . . mors -ret (HROTSV. Cal. 9,20. *al.*). THIETM. chron. 6,76 ab aspectu hominum is premia recepturus -rtur. *al.* 2 *publ. et iur.:* a *abalienare, subtrahere – entfremden, ab-, entziehen:* α *obi. res:* FORM. Wisig. 35 rem iuris mei debitam, quam ille . . . usurpatione de meo dominio -lit. TRAD. Patav. 73^{a} sine inquisitione. CONC. Karol. 46^{B},21 monasterium . . . a dominio constructoris. DIPL. Karoli III. 81 p. 132,42 de sub potestate . . . ecclesiae. DIPL. Arnulfi 113 quicquam de his rebus -re, abstrahere vel minorare. TRAD. Brixin. 42 vineam usibus . . . -re. DIPL. Heinr. III. 225 abbatiam . . . ab . . . imperatore Heinrico -tam et ab regni iure subductam . . . resumentes *eqs.* CONO LAUS. gest. 3 p. 795,36 miles . . . terram . . . aubstulit capitulo. *saepe.* *de possessione iuris:* CHART. Advoc. 147 (a. 1268) quod si Henricus . . . voluerit transmigrare, prefatum pratum et . . . talentum secum aufferendi nullam habeat potestatem. β *obi. homines:* LEX Ribv. 39,3 si quis ingenuam puellam . . . sine parentum voluntatem de mundepurdae -lerit (61,12 hominem regium . . . de mundeburde regis. 61,13). LIBER diurn. 81 p. 86,16 a tua eos *(servos)* . . . iura -re. TRAD. Frising. 58 ne . . . his quempiam . . . -ri temptare conetur. RIMB. Anscar. 36 p. 71,16 quosdam *pueros* . . . inde -lit et ad suum servitium misit. TRAD. Michaelb. 75^{b} sitque anathema . . . , qui eos hinc *(sc. a monasterio)* iniuste -lerit. *al.* *refl.:* LEG. Wisig. 5,7,20 si *liberti* . . . de eorum *(dominorum)* patrocinio se -re voluerint. b *separare – abtrennen:* CHRON. Fred. 4,76 quod *(ducatus)* ab Austrasius iniquiter abtultus (abstultus, ablatus *var. l.*) fuerat. TRAD. Frising. 130 quam *(medietatem)* inde -li, dedi filiae meae. c *abiudicare – aberkennen:* CAPIT. reg. Franc. 9,12 ut . . . de suis propriis rebus . . ., quod male abstolerit, . . . debeat restaurare *iudex.* DIPL. Karoli III. 170 episcopo . . . honores -limus. DIPL. Arnulfi 175 in publico mallo . . . populorum iudicio eis -ta . . . est *proprietas.* THANGM. Bernw. 22 p. 769,13 quam *(vestituram)* archiepiscopus non potuit -re. LAMB. HERSF. annal. a. 1073 ducatum. BRUNO MAGD. bell. 90$^{in.}$ regnum. *al.* d *sibi vindicare – sich aneignen:* LEX Baiuv. 7,5 res eius reddat, quae iniuste -lit. BREV. NOTIT. 18 p. A 20 Rihholf omnia sua dedit . . ., sed Davit . . . medietatem inde -lit. CAPIT. reg. Franc. 221,10 res ecclesiasticas. CHART. Laus. 389 *animalia. al.* *retinere – vorenthalten:* REGISTR. abb. Werd. 2,14 p. 37,23 (c. 900) -lerunt homines Hathuui III mod. sigili et mansionem. THIETM. chron. 2,2 eo quod . . . hereditas . . . sit ei . . . -ta. ORTL. chron. 1,5 p. 28,20 secundum leges . . . non potuit hoc *praedium* heredibus suis -re. *repetere – zurückfordern:* CHART. Sangall. A 406 (a. 849) heres eius potestatem habeat -endi ipsas res de . . . monasterio. e *exigere, extorquere – erheben, eintreiben:* CAPIT. reg. Franc. 192,15 hoc, quod iniuste superposuit atque -lit *minister comitis* . . ., restituat. DIPL. Ludow. Germ. 119 p. 169,30 teloneum per vim. DIPL. Otton. I. 406 antea quam comes . . . partem sibi . . . concessam -at . . ., decimas . . . persolvat. DIPL. Otton. II. 291 liceat . . . duos imperiales pro homine aufferre (-fere *A*, accipere *B*). ACTA imp. Winkelm. I 34 p. 28,30 datum vel collectam violenter -re. *al.* *recipere – erhalten:* REGISTR. Mog. p. 40,18 episcopus . . . habet ibidem piscariam, quam -rt advocatus. f *requirere, confiscare – einziehen, beschlagnahmen:* LEX Ribv. 36,3

iudex fiscalis . . . debet . . . legitima strude exinde -re *eqs.* LEX Baiuv. 7,4 -atur de rebus eius tertia pars. CAPIT. reg. Franc. 44,7 omnis substantia eorum *(negotiatorum)* -atur ab eis. CHART. Tirol. notar. I 398 *muta* eidem Preto -ta fuerat ante terminum locationis. *al.* **g** *excludere, sequestrare – ausschließen, entheben:* CONC. Karol. 1,1 adulteros . . . clericos de pecuniis aecclesiarum -limus. EIGIL Sturm. 16 quod . . . abbas a coenobio Fulda esset per consilium . . . episcopi -tus (in exilium eliminatus 2). **3** *math. i. q. deducere – subtrahieren:* Ps. BOETH. geom. p. 378,3 si ab aequalibus aequalia -antur *eqs.* p. 407,16 quem . . . numerum si de prius seposita summa . . . -leris. GERB. geom. 6,2 p. 81,18 nona inde pars -atur. Ps. ODO CLUN. rhythmimach. p. 289^{b} -r ipsam pyramidem et basim eius *eqs. saepe.* **4** *gramm. i. q. retrahere – zurückziehen:* GODESC. SAXO gramm. 1 p. 376,18 propter 'h' vel 'y' -rtur accentus de paenultima.

II *translate:* **A** *tollere, abolere, delere – aufheben, beseitigen, tilgen:* **1** *gener.:* HRABAN. epist. 2^{b} ut varietas . . . fastidium legentibus -at. NOTKER. BALB. notat. p. 77,19 christianum nomen -re tanta caede non potuit *Decius.* GERH. AUGUST. Udalr. I 9 p. 398,1 metum. THIETM. chron. 5,2 obprobrium. *al.* **2** *spec.:* **a** *publ. et iur.:* LEG. Wisig. 7,2,8 ut excusatio ignorantie -atur. CHART. Heinr. Leon. 34 occasionem querele. CHART. Rhen. inf. IV 608 constitutionem -re vel minuere (CHART. Berg. Magd. 51. 95). CHART. Stir. IV 142 ut in hoc omne sibi dubium aufferremus. *al. vetare – verbieten:* CHART. Worm. 158 (a. 1232) consilia et fraternitates . . . vobis potestate regia -imus. **b** *theol.:* ALDH. ad Acirc. 10 p. 84,31 Christus per lignum crucis -rt mundi noxam. CARM. Cantabr. 1,5,3 Deus . . ., illum *(callem vitiorum)* -r. *al.* **c** *log.:* EPIST. Ratisb. 3 p. 278,13sq. unde . . . -rtur genus, -rtur et species. OTTO FRISING. gest. 1,65 p. 93,12 sicut . . . album habere dentem non -rt Ethyopi esse nigrum. **d** *geom.:* ALBERT. M. lin. 6 p. 478^{b},23 punctum non potest -ri (*p.* 972^{a}, 13 ἀφαιρεθῆναι) . . . ex linea. p. 479^{a},21sqq. in -ta linea convenit etiam -re punctum, quia -ta linea -rtur punctum, quod est in linea. *ibid. al.* **e** *medic.:* ALDH. virg. I 13 p. 243,9 antidota, quae . . . virus -re solent. RECEPT. Donauesch. 85 emplastrum . . . auffert (-it *cod.*) . . . fervorem vulneribus. *remissius:* WETT. Gall. 33 lippes -ta acredine gavisi sunt. **f** *mus.:* GUIDO CIST. mus. p. 152^{a} *b rotundum* inventum propter -endam asperitatem tritoni . . .; si autem in gravibus insereretur, non -ret, sed inferret tritonum. **g** *gramm.:* GODESC. SAXO gramm. 2 p. 447,20 ubi fuit antiquitus, ablativum nullatenus debuisset passim -ri. p. 451,2 vitium. **B** *amittere – verlieren (pass. i. q. perire – verlorengehen, schwinden):* **1** *gener.:* URSIN. Leod. 12 (MGMer. V p. 334,11) tuam potius -is (-ereris, -ferris, -eres *var. l.*) . . . gloriam. TRANSL. Viti 7 a cuius manibus -ta fuerat species propria. RIMB. Anscar. 3 p. 22,18 omni memoria -ta. VITA Rust. 27 (MGMer. IV p. 350, 35) cum per aegritudinem gressum sibi abstultum (ablatum 2) . . . defleret. RUOTG. Brun. 38 p. 40,31 -ta est . . . spes. **2** *iur.:* CHART. Sangall. A 203 (a. 809) si ingenuitas ab eis *(heredibus)* -ta fuerit. **3** *philos.:* ALBERT. M. eth. 1,5,8 p. 68^{a},34 honor autem facillime -rtur. summ. theol. I 6,26,1,3,3 p. 253^{a},24 quaeritur, an bonitas naturae possit -ri a naturaliter existentibus *eqs.* **C** *omittere – aufgeben:* BEDA hist. eccl. 3,24 p. 178,26 -to studio militiae terrestris. **D** *impedire – verhindern:* RIMB. Anscar. 1 p. 19,21 ut ea, quae sancta sunt . . ., ne ab aliis imitentur, callida persuasione . . . -at *diabolus.* WIPO gest. 12 p. 34,1 exitum et introitum rex prohibebat, navigium -lit.

III *sensu contrario:* **A** *afferre – (hin)bringen:* PACTUS Alam. II 44 si quis . . . aliquid de res suas *(sc. viri occisi)* . . . tullerit aut hoc -it ad parentes. CHRON. Salern. 27 p. 30,5 dona simulque et magna exenia sunt -ta. 79 p. 77,16. 112 p. 125,30 cum ei fuisset -ta . . . puella. *v. et supra p. 352,55. 60.353,51.* **B** *offerre – anbieten:* LEX Sal. Merov. 113 p. 430,48 si *reus* res non habet, unde . . . conponat, . . . graphio . . . -at per III mallus ante rachymburgiis *eqs.*

adi. **ablatus,** -a, -um. **1** *gener. i. q. mortuus – gestorben:* ALDH. virg. II 2130 plangere . . . -um maritum. FROUM. carm. 36,18 plorat . . . pueri . . . mater -i. **2** *iur.:* **a** *raptus, furtivus – geraubt, gestohlen:* DIPL. Arnulfi 188 p. 291,33 (spur. post 1065) DCC libras argenti pro capitalibus -is . . . restituerunt. CHART. Tirol. notar. I 12 facturi racionem . . . de rebus -is (521. *ibid. al.*). **b** *abalienatus, abrogatus – entfremdet, entzogen:* LEG. Wisig. 2,1,21 -e rei simpla redintegratione concessa. CAPIT. reg. Franc. 141,1 iustitiam faciant *missi* de rebus et libertatibus iniuste -is (CHART. Rhen. med. I 450 p. 509,6. *al.*). REGISTR. abb. Werd. 2,35 p. 69,24 datus est dimidius mansus, sed modo -us est. TRAD. Salisb. II 3 p. 587,13 ecce mancipia nobis -a. *al.*

subst. **ablatum,** -i *n.* **1** *gener. i. q. iactura – Verlust:* GESTA Camer. cont. II F 451,4 passi sunt *cives* detrimentum tam de casu amicorum quam -is captivorum *(v. notam ed.).* **2** *iur.:* **a** *res abalienata vel abrogata – entfremdetes oder entzogenes Gut:* LEX Baiuv. 2,17 -a restituat. DIPL. Arnulfi 143 p. 218,43 (interp. c. 1165/70) ut Hucperto omne -um reconpensetur. CHART. Scheftl. 20 in recompensationem -orum. **b** male -um *i. q. precaria iniuste exacta, malatolta – unrechtmäßig erhobene Abgabe, Bede (cf. F. Schneider, Burg und Landgemeinde in Italien. 1924. p. 320):* SALIMB. chron. p. 452,21 assignavit . . . redditus, quos fratres Minores . . . pro male -is incertis haberent. p. 465,17 restituebant homines male -a. *ibid. al.* **3** *geom. i. q. deductum est – das Subtrahierte:* ANON. geom. I 4,59 basi -um restituatur, erit hypotenusa. *v. et* abstollo, abstulo.

***aufuga,** -ae *m. qui profugus est – ein Flüchtiger:* ADALB. MAGD. chron. a. 963 p. 173,4 imperator . . . -am *(an adi.?)* apostolicum . . . revocavit.

aufugio, -fugi, -ere. *script.:* abf-: *l.52.* afu-: *l. 39.42.* aff-: *l. 54.* auff-: GLOSS. IV 231,28 St.-S. BALDER. Alber. 4. obf-: *l. 39. form. perf.* -ii(t): *l.36.37. adde* IULIAN. TOLET. Wamb. 11 p. 512,4.

profugere, (fuga) abscedere – fliehen, sich flüchten, (flüchtig) enteilen: **I** *proprie:* **A** *latius:* **1** *gener.:* IULIAN. TOLET. Wamb. 27 p. 523,22 Lupus . . . terrificatus -iit (-it *var. l.*). VITA Elig. 2,12 daemon . . . -iit (-it 4) a facie hominis Dei. MIRAC. Columb. 21 (MGScript. XXX p. 1008,11) nocte de civitate afugerunt (obf- A^{1}, auf- $A^{4}BM$). POETA Saxo 1,340 Widokindus abinde -it regem veritus. RHYTHM. de Pasch. 17,4 (MG Lib. Lit. II p. 674) captivi essent proceres, nisi caute afugerent. *al. in imag.:* BEDA hist. eccl. 3,12 p. 151,10 *infirmitas* in tantum timens -it, ut *eqs.* **2** *iur.:* LEX Alam. capit. 90 (cod. 4) qui in pugna . . . -erit. DIPL. Ludow. Pii (ed. A. Bruckner, Regesta Alsatiae. 1949. p. 294,7; spur. s. XII.) quod si captivus -erit, ipsi *(custodes)* noxae subiaceant. **B** *c. colore quodam:* **1** *evadere – entrinnen, entkommen:* ALDH. virg. I 53 p. 311,5 cum palma virginitatis -it *Ioseph.* RIMB. Anscar. 16 p. 37,19 plurimis -entibus quidam capti . . . sunt. HERM. AUGIENS. chron. a. 1049 p. 128,32 Gotefridus . . . pugna . . . victus vix -it. **2** *evolare – wegfliegen:* FRID. II. IMP. art. ven. 1 p. 62,26 si forte abfugeret avis illa, volat mater et iterum capit. 2 p. 145,22 stabunt . . . *pulli* volitantes circa illum locum neque affugient. *ibid. al.* **3** *elabi – entschwinden:* ALDH. virg. I 26 p. 260,12 per aethera evolantes . . . visus -unt *apes.*

II *translate:* **A** *(de)vitare – (ver)meiden:* WALAHFR. (?) carm. 55,1,2 moerentem renuit dictatio mentem -ens . . . confusa cubilia cordis. RUOTG. Brun. 30 p. 30,31 ut quasi mortem -ret totum, quod ei . . . blandiebatur. *carere – ermangeln:* WALAHFR. carm. 1,39 quae *(ecclesia)* rugas -it omnes. **B** *praeterire – übergehen:* WALTH. SPIR. Christoph. I 8 paupertatem census -it. **C** *latere – entgehen:* VITA Radbodi p. 163,20 nec regis excellentiam huius aromatis odor -it. RUOTG. Brun. 4 p. 5,23 nullum . . . erat studiorum liberalium genus, . . . quod ingenii sui vivacitatem -ret. *al.*

***aufugitivus,** -a, -um. *profugus – geflüchtet:* ANNAL. Mell. Vind. I a. 1273 p. 705,15 -is civibus . . . ad propria redire volentibus . . . pax . . . promulgatur.

***aufugium,** -i *n.* **1** *fuga – Flucht:* GESTA Camer. 1,114 p. 451,30 nullam sibi *(sc. imperatori)* tutam spem nisi -o (transfugio 2) intimarunt. **2** *refugium – Zuflucht:* ROD.

[Pape]

GLAB. hist. 4,10med. non ... -um ire ultionis Dei nisi ad semet-ipsum.

aufugo (aff-), -avi, -are. **1** *trans. i. q. fugare, expellere – vertreiben, verjagen:* EPIST. var. I 33,6 nec infirmi neque seniores *monachi* ... duritia -entur (*cf. Bened. reg. 48,24* effugentur). HYMN. Hraban. 5 (2),1,4 quod *(sidus)* per totum splendet orbem umbras noctis -ans. **2** *intrans. i. q. effugere – fliehen, entweichen:* CHRON. Sigeb. cont. Aquic. a. 1224 Valencenas venit, unde furtim ... affugavit.

***aufugus**, -a, -um. **1** *adi. i. q. profugus – flüchtig:* GALB. Karol. 26ex. illi ... -i nocte usque ad nos fugerunt. **2** *subst. masc. i. q. fugitivus – ein Entlaufener:* MIRAC. Winn. 10 (MGMer. V p. 784,24) -os *(sc. servos)* fortuitu capiens necessitate ... venundandos mercatoribus servavit transmarinis. *Pape*

auga *v.* auca.

***auge**, *acc. pl.* -ὰς *f.* (αὐγή) *splendor – Herrlichkeit:* IOH. SCOT. carm. 2,8,50 σαρκικὰ nam φύσις divinas temperat αὐγάς (gloss.: claritudines).

***augea** *v.* *augia. **augementum** *v.* augmentum.

1. augeo, auxi, auctum, -ere. *script.:* hau-: *l. 60.* aucd(us): *p. 1216,66.* aut(us): *l. 70.* auguent: *p. 1217,7. form:* ? *inf. praes. pass.* -eari: *p. 1217,6. ind. praes.* -is, -it(ur): *l. 33. p. 1216,8.27.60.1217,23.41. imper.* -i: *p. 1217, 47. ind. perf. act.:* -s(i): *p. 1216,45.* -ev(i): *p. 1217,33. intrans.: l. 34. p. 1216,24. 60.71. cf. p. 1218,30.34.36. inf. pro subst.: l. 34.*

I *strictius i. q. maiorem reddere – vergrößern, vermehren (medial. i. q. crescere – zunehmen, wachsen):* **A** *proprie i. q. (quantitate) promovere, ambliare – (quantitativ) zum Wachsen bringen, erweitern:* **1** *de anim., plantis:* **a** *natur.:* ALDH. virg. II 9 segetum glumas nimbosis imbribus -es (-is *b*). ALBERT. M. anim. 1,2,15 p. 183a,4 intellectu -emur et movemur ... et sentimus. veget. 2,14 -ere ... plantarum dicunt ... esse in infinitum, asserentes plantam -eri, quamdiu radicitus terrae adhaeret. animal. 2,43 quamdiu ... -etur quantitas eius *(hominis)* in longum. ALBERT. M. (?) animal. quaest. 2,17/19 p. 117,33 quamdiu animal potest convertere nutrimentum in sui substantiam, ... tamdiu -etur. *ibid. saepe. v. et p. 1220,44.59sq.1223,48. de excrementis:* AESCULAPIUS 29 p. 44,30 *epileptico* turisma -ere necesse est. IOH. S. PAUL. diaet. 274 sperma -et *sparagus*. GLOSS. Roger. II 505 est ... apostematis ... augmentum ..., cum capacitas et saniositas manifeste -etur. *in imag.:* TRAD. Lunaelac. 134 (a. 828) -etur frugum vestrum in sanctificatione (*cf. Vulg. Rom. 6,22* habetis fructum). **b** *theol. de essentia divina:* ERMENR. ad Grim. 31 p. 571,23sq. neque -etur *Deus* neque minuitur, quod anima hominis patitur; -etur enim, quando ... crescit in virtutibus. GODESC. SAXO theol. 22 p. 298,13 integritas, perfectio, plenitudo *trinitatis* sicuti non potest minui, sic nec -eri potest. **2** *de igne, aqua, tempestate sim.:* WALAHFR. carm. 19,2 ignibus -xerunt astra remota iubar. WALTH. SPIR. Christoph. II 6,130 -xit flammivomas olei suffusio prunas. ANNAL. Pegav. a. 1181 p. 264,35 fluvius dupliciter -tus est. *al. in imag.:* BEDA hist. eccl. 2,5 p. 91,3 -xit ... procellam huiusce perturbationis *ecclesiae* etiam mors ... regis. **3** *de aedificiis:* WALAHFR. carm. 44,1 renovavit et -xit abbas ... domum. DIPL. Heinr. IV. 360 murum. LEO MARS. chron. 3,33 p. 725,42 (vs.) vetustum *templum* ... evertit, renovavit, compsit et hausit. *al. exstruere – errichten:* FORM. Marculfi 1,3 *(in imag.)* maximum regni nostri -ere credimus monimentum, si beneficia ... concedimus. WILLIR. carm. 10,48 cum fieret turris structoribus -ta superbis. **4** *de possessionibus, reditibus sim. (interdum i. q. extendere – erhöhen, e. g. p. 1216,1.3):* TRAD. Frising. 11 (a. 758) quod filius meus ... in beneficium ... habuisset ipsam causam meam ad -endum et emeliorandum (CHART. Fuld. B 237 p. 341,38 hereditatem ... possidendi, -endi meliorandique ... potestatem. CHART. Bern. II 28 cum domus Hereliacensis ... sit ... a nobis auta et meliorata. *al.*). CHART. Sangall. A 216 trado ... omne, quod ... adquirens -ere potuero. CONC. Karol. 49,7 census ... provinciarum antiquitus constitutus ... pauperibus non -atur. NITH. hist. 2,1 p. 13,22 honores a patre concessos ... -ere. CHART. Rhen. med. I 219 p. 277,25 ęcclesię ... -ere dotem (PURCH. Witig. 74 dotes ... honorum. 86). THIETM. chron. 5,3 spem retinendi et -endi beneficii ... adeptus. DIPL. Heinr. III. 340 ut praebenda ... melius et utilius -atur. CONST. I 406 p. 583,10 in ... -endis animalibus ... modum ponere. *al.* **5** *de regnis, ecclesia sim.:* CHRON. Fred. 4,53 capit. p. 120 regnum -itur (CAPIT. reg. Franc. 297,15 p. 441,8 ecclesiam, id est regnum suum, quotidie adquirit, -et atque gubernat ... Christus. WIPO gest. 8 p. 31,26. *al.*). EIGIL Sturm. 15a coepit ... monasterium -eri. RIMB. Anscar. 22 p. 48,13 ut dioecesim parvam ... -ret. *al.* **6** *de numero, copia, tempore sim.:* **a** *gener.:* CAPIT. Saxon. 11 quantum etatem -xerit *bos*, tantu in pretio crescat. RIMB. Anscar. 26 p. 56,25 sacrificia omissa -ete. POETA Saxo 2,116 legionibus -tis ad debellandos ... properare rebelles (*cf.* OTTO FRISING. gest. 2,13 p. 115,27 ad -endum exercitum). STATUT. ord. Teut. p. 110,2 non -bit *vicemarschalcus* pabulum super mensuram simpliciter cumulatam. *al.* **b** *math.:* HERIG. reg. 2,1 differentia -ta divisori (*i.* -e) supplet articulum iuxtapositum. *al.* MATHEM. var. Bubnov p. 260, 27 unitatem x significantem, quasi in articulos alios -tam, transferes in centies mille millibus. *intrans.:* HROTSV. Sap. 3,16 ille numerus perfectus dicitur, qui, suis aequus partibus, nec -et nec minuit. **c** *comput.:* BEDA temp. 10 diminutionem *solis* in tantum -eri reperies, ut *eqs.* COMPUT. cod. Bern. 3 demenuitur tenebre et -itur lux. WANDALB. mens. 27 anni quo *(mense)* numerum regnans Pompilius -xit. *al.* **d** *mus.:* BEDA (?) mus. p. 910b musica quando -etur et minuitur per hemitonia vel diesin, non continuo percipitur, donec illae partes supercrescant. **7** *(describendo) exornare, dilatare – (schriftstellerisch) ausschmücken, erweitern:* **a** *de scriptis:* ALDH. virg. I 15 colorum varietates ... pro -endis et amplificandis pudicitiae meritis assumptas. GUNDR. ad Ermenr. (MGScript. XV p. 155,7) ut ... Dei opera ... depingas et in corrigendis et -endis Ruadolfum adesse deposcas. GODESC. SAXO gramm. 2,125 si posuisses 'epithema', putassem te tritis quaestionibus id -endi gratia super addidisse. **b** *de vocabulo prolongato:* OTTO FRISING. chron. 1,7 p. 46,6 -to nomine *(sc. Abram)* ab ipso *(Domino)* dictus Habraham. **c** *de decretis:* RIMB. Anscar. 32 capit. p. 17 qualiter *rex* ... omnia, quae antecessor suus concesserat, stabilierit et insuper etiam -xerit. **B** *translate:* **1** *extollere – steigern (saepe in malam partem i. q. aggravare – verschlimmern):* LEG. Wisig. 1,2,6 non ... amisisse regni gloriam, sed ausisse. EIGIL Sturm. 24 qua *(potione)* ... infirmitatem ... ita -xit *medicus*, ut validius et acrius ei lues ... -retur. WETT. Gall. 3 invidia contra virum Dei -batur. WALAHFR. carm. 24,41 pacis spem. HRABAN. carm. 39,90,4 tortor *(sc. diabolus)* ... -et poenam (THIETM. chron. 6,78 male operantes quique poenas sibi -ent). 40,7 -ta est *seditio* per ... dies. WALTHARIUS 204 caedem. POETA Saxo 1,73 -ta calore sitis. HROTSV. gest. 1141 regalem ... honorem. WIDUK. gest. 2,23 indignationem. FROUM. carm. 21,12 gaudia. THIETM. chron. 5,33 sui damnum aliorum -ere detrimentis. THANGM. Bernw. 23 -ere obsidionem. WIPO gest. 2 p. 16,28 animi mei vigorem magnis gaudiis -eri sentio. *saepe. seq.* quod: OLIV. hist. reg. 98 discordiam etiam imperatorum -xit, quod Manuel legatos Fretherici ... detinuit. *intrans.:* TRACT. de caus. mul. 83 spes infirmitas *(i.* -atis?*)* -it. *excitare – erwecken:* WALTHARIUS 111 virgo ... reginae ... -xit amorem. **2** *provehere, firmare, adiuvare – fördern, festigen, unterstützen (medial. i. q. prospere procedere, convalescere – gut vorankommen, erstarken):* **a** *obi. anim.:* ALDH. virg. II 861 aegrotos vegetat membrorum viribus -ens. FORM. epist. V 1 p. 531,4 valeatis ... virtutis ope repleti et divina aucdi. WALAHFR. carm. 9,1,9 cresce valens, -ere vigens. EINH. Karol. 13 p. 16,11 quo *(bello)* illi magis ... opibus -ti sint. TRAD. Frising. 1389b Heilricus *servus* postquam tali donatione est -tus. CHART. Argent. I 92 p. 73,14 si ... quisquam ... mercando -eri voluerit. *al. intrans.:* VITA Lamb. Traiect. 2 (MGMer. VI p. 355,9) -bat (-batur *var. l.*) *Landibertus* cotidiae in bonis operibus. **b**

[Humpordinck]

obi. res: WALAHFR. Wett. 251 pietatis opus perfectius -et *Omnipotens.* WANDALB. mens. 10 urbem . . . legibus -xit. DIPL. Karoli III. 115 p. 182,28 statum *ecclesiarum.* DIPL. Arnulfi 70 loca divino cultui mancipata . . . de terrenis causis . . . -ere. DIPL. Otton. I. 325 monasteria . . . auctoritatibus -ari et roborari. WIDUK. gest. 2,36 p. 95,13 unanimes res publicas -ent (-guent *C 2*). THIETM. chron. 4,57 ab ea Christi servitus omnis -batur. *al. v. et p. 1218,67.* **3** *sublimare, insignire, sacrare – erheben, auszeichnen, heiligen:* HRABAN. carm. 4,2,20 omnibus -ta bonis ut sis per saecula laeta. 18,52 longaevo tempore sanum virtutum titulis -at *Christus* et meritis (WANDALB. martyr. 644 idus tum quartas m. Edistius -et. *al.*). CARM. Salisb. 1,4,4 est . . . Sidonius -tus honore *antistitis* (*cf.* HERM. AUGIENS. chron. a. 1047 p. 126,25 Suidegerus . . . papa . . . consecratus et nomine -tus Clemens secundus vocatus est). TRAD. Patav. 753 quedam libera non minuens, set conditionem suam -ens tradidit se . . . ad censum. **4** *denominare – benennen:* EGBERT. fec. rat. 2,275 hinc sequitur numerus Virtutum *(sc. angelorum)* a viribus -tus.

II *latius i. q. adicere – hinzufügen:* **A** *proprie:* **1** *gener.:* EPIST. Alcuin. app. 2 p. 488,32 illi *(discipulo)* quod deest -et (-it *cod.*), huic quod superest subtrahit *apostolus.* DIPL. Karoli III. 124 p. 198,38 ut . . . neque . . . huic numero *canonicorum* quicquam -at *episcopus.* RADBOD. carm. 5,61 verbum -ere necesse est 'cuius'. UFFING. Ida 1,9 tertiam vicem audenter -xerunt. *medial. i. q. adiungi – sich anschließen:* ALBERT. AQUENS. hist. 3,38 iuxta hunc Rotgerus . . . socius -etur. **2** *iur.:* **a** *amplius acquirere – hinzuerwerben:* TRAD. Ratisb. 259 (a. 996/1000) siquid interim -ere sive comparare valeat ad eandem vineam. **b** *in concambiis i. q. amplius dare – noch dazugeben:* TRAD. Frising. 883[a] (a. 860/75) -evit de excolata terra iugerum dimidium . . . episcopo. 1042 p. 786,12 super priorem commutationem -xit *episcopus* illi curtiferum. *al.* **3** *math. i. q. computare – zusammenzählen:* Ps. BOETH. geom. p. 400,15 primis articulis dividendo . . . appositis, -tis autem dividendo subpositis. HROTSV. Sap. 3,15 superfluus *numerus* dicitur, cuius partes -endo crescunt. **4** *comput. i. q. adnumerare – dazuzählen:* BEDA temp. 10 diem . . . -endum. COMPUT. cod. Bern. 10 p. 55,30 in annis XVIIII una luna -itur. **5** *mus. i. q. assumere – dazunehmen:* ANON. IV mus. Coussemaker 1,1 p. 330[a] tertius *ordo* eiusdem *(quarti modi perfecti)* procedit per tres -endo ante cum proximo ordine predicto. **B** *translate:* **1** *(large) tribuere, donare – (reichlich) verleihen, schenken:* WALAHFR. carm. 25[a],16 Christe . . ., -e principi nostro decus et triumphos. 84,10 -e (-i *cod.*) . . . supra dicto sanitatem. imag. Tetr. 196 libertatis opem salvatis civibus -et *Iudith.* DIPL. Ludow. Germ. 13 p. 16,18 quae deinceps divina pietas ibidem -eri (DIPL. Heinr. II. 436 -ere. *al.*) voluerit *(cf.* DIPL. Arnulfi 120 p. 176,26 divina -ente pietate. DIPL. Otton. III. 295 p. 720,38 quae . . . Deus -xerit. *al.*). TRAD. Frising. 859 cui Deus longiorem -ret vitam. HROTSV. Sap. 1,1 summos dignitatis gradus in dies tibi -ere. *al.* *effundere – spenden:* ANNAL. Hild. a. 961 -xit *apostolicus* . . . super eum augustalem benedictionem, ut imperator . . . esset. **2** *inferre – zufügen:* HROTSV. gest. 396 diecula tristis venerat ingentem nostris -endo dolorem. **3** *conferre – beitragen:* DIPL. Karoli III. 118 p. 187, 25 qualiter . . . ad . . . *canonicorum* victum ex . . . ecclesię rebus aliquid -ret *antistes.* *absol.:* DIPL. Karoli M. 124 p. 173,36 ad mercedis cumulum -ere credimus, quicquid . . . locis venerabilibus confirmamus.

adi. **1. augens,** -entis. *augmentativus – Wachstum bewirkend:* ALBERT. M. summ. creat. II 1,13,2 p. 129[a],33 hoc enim, quod dicitur vis -s, ponit proprium actum virtutis augmentativae.

2. auctus, -a, -um. **1** *magnus, maior – groß, größer:* RATHER. prael. 5,6 p. 291[b] cuppis -ioris pretii. HROTSV. prim. 207 lucernas -o vincentes numero . . . priores. **2** *dives, largus – reich, reichlich:* HRABAN. hom. I 61 p. 115[c] dum cernit quis alium in honoribus -iorem. WALAHFR. Blaithm. 26 melius virtutibus -us. HELM. chron. 56 p. 111,5 prevaluit . . . et iustiori causa et -iori pecunia. 60 p. 116,22 torrens ille -ior erumpens. **3** *gravis – schwer:* VITAE patr. Iur. 2,16 in dies -iori inaequalitate vexari. **4** *in nom. propr. i. q. altus – hoch:* DIPL. Loth. III. 120 p. 200,39 Collem A-um (*cf.* LEO MARS. chron. 45 p. 612,33 de Colle Alto). **5** *comput. i. q. prolongatus – verlängert:* RHYTHM. 115,7,1 embolismos *annos* Greci vocant, -os vero Latii.

subst. **1. augens,** -entis *n.* **1** *vis incrementum efficiens – Wachstumskraft:* ALBERT. M. veget. 1,165 quando transplantantur *plantae* ad alia loca, . . . parvae sunt propter defectum -is, quod secundum naturam congruit eis (*cf.* ALBERT. M. phys. 7,1,5 p. 495[a],15). **2** *incrementum – Zuwachs:* ALBERT. M. phys. 7,1,4 p. 494[b],44 -s est id, quod additur, et auctum est, cui fit additio *eqs.*

2. auctum, -i *n.* *quod incrementum accepit – etwas Vermehrtes, Vergrößertes: v. l. 14.*

adv. **auctius.** *gravius – schwerer:* COD. Udalr. 42 p. 89,8 non quidem remissius, sed in dies -ius acriusque laboro *paralysi.*

2. augeo *v.* ago. **3. augeo** *v.* haurio.
auger *v.* agger. ***auges** *v.* *aux.
augesco, auxi, -ere. *script.* -ess-: *l. 41.*

I *strictius i. q. crescere – zunehmen, wachsen:* **A** *proprie i. q. ampliari – sich erweitern:* ARBEO Corb. 26 caeperunt . . . viro Dei . . . -ere loca. **B** *translate:* **1** *extolli – sich steigern (saepe in malam partem i. q. aggravescere – sich verschlimmern):* BEDA hist. eccl. 1,10 p. 24,7 correpta eorum vesania magis -ere contradicendo . . . voluit. 3,9 p. 145,33 -ente dolore. HRABAN. carm. 39,35,4 dum crevit philargyria, habundabat luxuria, dum anxit (auxit *leg. ut vid.*) gastrimarchia. RUP. TUIT. off. 5,23 -unt silentia. *al.* *refl.:* FUND. Brunw. 1 p. 125,26 omnis virtus ad alta se subrigens in suis se indeficienter -it. **2** *prospere procedere, convalescere – gut vorankommen, erstarken:* LIUTG. Greg. 15 -xit *Gregorius* per singulos dies sana mentis sapientia. EPIST. var. II 10 p. 314,5 sincerissima de abundantia Spiritus sancti -xisse doctrina. WALAHFR. carm. 76,18 quem dedit Omnipotens cunctis -ere gratum. HROTSV. gest. 1150 per te regnum cupiens -ere nostrum. *al.*

II *latius i. q. tribuere – verleihen:* HROTSV. gest. 41 cui *(Oddoni)* Christus talem . . . -essit honorem, possidet ut Romam.

***augia** (-ea), -ae *f.* (*theod. vet.* ouwa) *script.:* aûgy(a): *l. 53.* auu(a), aûua: *l. 51.66. adde* DIPL. Arnulfi 184 p. 284, 21 auuis (augis *var. l.*). *al.*

campus (pascuus) ad aquas situs – (Stück Weide-) Land am Wasser, Aue: CHART. Austr. sup. II 75 p. 96,24 (a. 1071) -eam cum omnibus ad eam pertinentibus. PASS. Colom. 7 speciosa et delectabilis -a, in qua nova fabricata fuit ecclesia. CHART. Austr. sup. II 224 p. 328,14 donamus . . . unam -am et pratum. 262 p. 383,28 silvam quandam . . ., que aûua Casearia . . . nuncupatur . . . secundum descensum pluvialis aque per totam aûgyam. CHART. Stir. I 605 p. 573,18 in -a, que dicitur ad vadum, data est eis *(colonis)* communio lignorum ad domos suas focandas . . ., communio etiam pascue. REGISTR. Patav. I p. 310,11 -ea, que vocatur Vorowe. HONOR. III. registr. 279 p. 200,38 in -ea Danubii tres mansos cum -eis et pertinentiis suis. CHART. Babenb. 263 actum in -ea Renninge. CHART. Argent. I 270. CHART. Turic. 835 p. 295,31 -as nostras vulgo Brunnowe dictas. 869 p. 329,21 -am vulgariter dictam Owa. CHART. Sind. 13 p. 120,18 de appulsione pecorum in -am et prata. ACTA imp. Winkelm. II 114 p. 96,10 -am cum pomerio et agris et omnibus suis attinentiis. *saepe.* *in nom. propr.:* WALAHFR. carm. 75,13,4 Augia felix *('Reichenau'; cf.* ERMENR. ad Grim. 36 p. 577,26 parit *Rhenus* Auuam cespite claram, insula quae est aliis prestantior Augia sola, auget enim in doctis doctam cum dogmate vitam. *saepe).* CASUS Petrish. 3,4 Augia Leporis (*cf.* 3,24 Hasuunouwa). CHART. Stir. I 587 p. 553,5 iuxta ecclesiam sancti Stephani in Augia, id est in der Ave. CHART. Turic. 622 p. 128,19 fratre Alberto priore dicto de Augia. 820 super area sita in flumine Lindemaci dicta Augia infe-

[Humperdinck]

rior. ACTA Petr. p. 94,33 propter sui vastitatem longo tempore Owe vocabatur *locus*, et revera 'o we' dicitur . . .; Latino vero eloquio hec ecclesia Augea est dicta, eo quod Dominus fortunatis successibus . . . eam adauxerit. *al.*

***augibilis**, -e. 1 *qui incrementum capere potest – zum Wachsen befähigt:* ALBERT. M. phys. 8,2,6 p. 580ª,5 inconveniens . . . est, quod alterativum sit ex necessitate et essentialiter augmentativum et -e (*p. 257ª,24* αὐξητόν). *subst. neutr.:* ALBERT. M. cael. 1,1,9 p. 26ᵇ,45 omne . . . -e (*p. 270ª, 31* ἔχονθ' . . . αὔξησιν) et diminuibile est etiam alterabile et transmutabile. 2 *qui incrementum efficere potest – einer der Wachstum bewirken kann:* ALBERT. M. summ. creat. II 1,9,1 p. 109ª,3 secundum id quod advenit potentia est quanta caro, -e (*p. 322ª,27* αὐξητικόν; *cf.* gener. 1,3,13 p. 386ᵇ,26 augmentum) est carnis.

augimentum *v.* augmentum.

***augma** *(n.) incrementum – Wachstum: v. p. 387,27.*

***aug̃ma(s)ticus** *v.* *agmasticus.

***augmentabilis**, -e. 1 *qui incrementum capere potest – zum Wachsen befähigt:* ALBERT. M. cael. 1,1,8 p. 23ᵇ,35 non esse *caelum* generabile neque corruptibile nec -e (*p. 270ª,13* ἀναυξές) nec diminuibile. summ. theol. I 6,26,1,3,3 p. 253ᵇ,32 quod autem magnum et parvum est, -e et diminuibile est. *al. subst. neutr.:* ALBERT. M. phys. 3,1,4 p. 190ᵇ,49sq. -is, secundum quod est -e, perfectio est augmentatio. Ps. PLATO quart. 4 p. 166,43 attrahit *firmamentum* ab animali et -i, quod est vegetabile. 2 *multiplicabilis – vermehrbar (cf. p. 1221,64):* GEBER. forn. 24 habebis lapidem -em usque in infinitum.

adv. ***augmentabiliter**. *prospere – vorteilhaft:* CHART. Col. II 337 p. 346,9 (a. 1255) ad eam *(pacem)* manutenendam et -r conservandam.

augmentatio (-cio), -onis *f.* aucm-: *p. 1220,8.12sq.23.*

I *de actione:* A *strictius i. q. actio maiorem reddendi vel crescendi – das Vergrößern oder Wachsen:* 1 *proprie i. q. accretio, ampliatio, multiplicatio – Wachstum, Vergrößerung, Vermehrung:* a *de anim., plantis:* CONSTANT. AFRIC. theor. 4,1 p. 15aʳ -is motus est compositus ex convertibili et eo, qui secundum locum est motus. ALBERT. M. cael. 2,3,5 p. 179ᵇ,29 oportet, quod . . . stellae . . . sint primi motores, ad quos reducuntur omnes -es . . . materiae universalis. gener. 1,3,1 p. 375ª,6 de -e (*p. 320ª,8* αὐξήσεως) autem reliquum est dicere, quid differt a generatione et alteratione. *al. v. et supra l. 25. de excrementis:* IOH. PLATEAR. simpl. med. p. 5aᵛ ad -em lactis et spermatis valet pulvis anisi. *al.* b *de luna, oceano:* ANON. astrolab. p. 372,20 dum . . . lunaticas -es et defectiones ipsum oceanum patitur. c *de possessionibus, reditibus sim. (interdum i. q. actio extendendi – Erhöhung, e. g. l. 53.56):* TRAD. Frising. 8 (a. 755) trado . . . omnem rem . . . in -e et nutrimento et possessionem aeternam. DIPL. Ludow. Germ. 109 p. 157,38 in -e rerum ecclesiarum Dei in Pannonia carpere ac possidere hereditatem. CHART. Sangall. A 742 pro -e census. CHART. Rhen. med. I 184 p. 246,20 -em fieri ecclesie trium mansorum. COD. Lauresh. 68 accepi . . . ad -em . . . concambii mansos quattuor. CHART. Brixin. 51 feudum . . . vobis in -em duorum stipendiorum . . . concessum. *al. v. et p. 1221,35.* d *de numero, copia, tempore sim.:* α *gener.:* ARBEO Emm. 43 in panis -e. EPIST. Teg. I 7 pia -e fratrum. β *math.:* ANON. minut. praef. cum . . . -e et diminutione omnis ad infinitum tendat quantitas, ab utraque . . . pura relinquitur unitas *eqs.* γ *mus.:* HUCBALD. harm. inst. p. 106ᵇ,16 in quinto *modo* . . . eadem -o *vocis* custoditur. Ps. ODO CLUN. mus. p. 271ᵇ,30 in quibus *(cantibus)* . . . ante finem illa -o notabitur. ANON. IV mus. Coussemaker 1,1 p. 332ᵇ -o huius ordinis est per tria super primum ordinem. *de productione soni:* IOH. GARL. mus. mens. I p. 116ª nobilitatio soni est -o eiusdem. δ *alch.:* Ps. ARIST. tract. p. 788,2 sicut naturae subtilitas ipsi *(serpenti)* in venis praedictis causam dedit -is et vitae. 2 *translate:* a *actio extollendi – Steigerung:* α *gener.:* CHART. Heinr. Leon. 36 quę ad honoris vestri -em spectant. CONST. II 424,1 circa . . . imperialis celsitudinis -cionem. β *medic.:* TRACT. de aegr. cur. p. 292,39 materia *apostematis* tendente ad saniem, quod cognoscitur ex -e febrilis caloris et sinthomatum. b *provectio, successus – Förderung, Fortschritt:* CHART. Basil. A I 36 p. 74,12 (a. 730) in -e boni operis crescere. FORM. Augiens. A 10 ad diminutionem peccatorum meorum atque ad -em bonorum. DIPL. Karoli III. 126 nostrae mercedis -em sollicite considerantes. DIPL. Conr. I. 3 quas *(petitiones)* pro utilitatibus et auc-bus divinorum obsequiorum auribus serenitatis nostrae infuderint. TRAD. Salisb. I 1 p. 252,33 religiositas monachicę -is . . . paulatim tepescere coepit. MIRAC. Bav. 1,4 crevit . . . loco, in quo requiescit, totius profectus auc-o. THIETM. chron. 8,14 maiori gratuita aucmentacione gaudebit *ecclesia.* CATAL. Col. (MG Script. XXIV p. 340,15) in -cione Coloniensis ecclesie. *al.*

B *latius i. q. adiectio – Hinzufügung:* 1 *proprie usu math. i. q. adnumeratio – Zuzählung, Addition:* ANON. geom. 3,9 quod autem in umbra vel ex -e accreverit vel ex subtractione remanserit. 4,27 p. 351,22 ut horum *(polygoniorum)* ductio octonario semper accrescat numero, -es a pentagono numero impari naturaliter. 2 *translate i. q. donatio, concessio – Schenkung, Überlassung:* DIPL. Ludow. Germ. 166 p. 231,36 quicquid . . . locis sanctorum . . . pia -e conferimus. 167 p. 234,5 nostrae auc-is confirmatio. TRAD. Ratisb. 254ᵘⁱᵗ. renovatio et -o Perahtę.

II *de rebus additis:* A *incrementum – Zuwachs, Erweiterung:* TRAD. Frising. 536 (a. 826) domum . . . cum omnibus aedificiis et -bus. 594 res illorum cum omni emelioratione et -e. *al.* B *tributum, impendium superadditum – Abgaben-, Zahlungsaufschlag:* CHART. Argent. I 268 (a. 1240) VIIII uncie denariorum . . . persolvantur annuatim sine omni -e. *al.* CHART. Traiect. 1525 p. 280,13 sub predicta pensione sine -e. C *donum – Schenkung:* DIPL. Arnulfi 150 p. 229,16 quod *(monasterium)* . . . rex . . . multa -e cumulavit.

***augmentativus**, -a, -um. I *adi.: incrementum vel multiplicationem efficiens vel incitans – Wachstum oder Vermehrung bewirkend oder anregend, Wachstums-:* ALFAN. premn. phys. 26,4 naturales virtutes . . . ut nutribilis et -a (*PG 40,705A* αὐξητική) et generativa. CONSTANT. AFRIC. theor. 4,2 p. 15bʳ virtus -a . . . generative servit, quod fetum . . . augmentat. ALBERT. M. summ. creat. II 1,14,1 p. 134ª,6 vis -a movet et calor est causa. cael. 1,1,11 p. 35ᵇ,11 movens primum in illo *(augmento)* est virtus -a, quae non est susceptibilis augmenti. anim. 2,2,6 p. 224ª,32 habita debita quantitate . . . non auget ultra -a anima. veget. 1,74 vires plantarum sunt nutritiva et -a et generativa. ALBERT. M. (?) animal. quaest. 2,17/19 p. 117,3 res vivens tres habet potentias: . . . -am, per quam procedit ab imperfecto ad perfectum mediante nutrimento *eqs. ibid. al. c. gen.:* IOH. S. PAUL. diaet. 183 rapae . . . sunt . . . spermatis -ae.

II *subst.:* A *masc.: de pisce cito crescente i. q. amias – Thunfischart:* ALBERT. M. animal. 6,94 vocatur *piscis* ab aliquibus cito fideleoz, hoc est -us (*p. 571ª,17* αὐξίδας). B *fem.: vis incrementum efficiens – Wachstumskraft:* ALBERT. M. bon. 226 p. 136,43 deberemus adhuc habere tertiam *virtutem* penes -am. C *neutr.:* 1 *vis incrementum efficiens – Wachstumskraft:* ALBERT. M. anim. 1,2, 15 p. 182ᵇ,35 invenerunt *antiqui* in anima -um et iuventutem et senectutem et decrementum. 2,2,6 p. 223ª,2 licet idem subiectum sit alimento et -o, hoc est ei quod auget. nat. anim. 1,4 p. 11,44 nutritivum . . . et -um . . . nutriunt et augent . . . ad speciem et formam sensitivi. 2 *impulsus crescendi – Drang zum Wachsen:* ALBERT. M. metaph. 7,4,3 p. 469ᵇ,43 si quaeramus hominis passiones, dicimus . . . esse vegetativum et nutritivum et -um et sensitivum. 3 *incitamentum – Steigerungsmittel:* IOH. S. PAUL. diaet. 274 dant sparagum coytus -um.

***augmentator**, -oris *m. fautor, adiutor – Förderer, Helfer:* PAUL. DIAC. Lang. 6,58 p. 187,6 fuit *rex* . . . legum -r. TRANSL. sang. Dom. in Aug. 34 divinae laudis . . . strenuus -r. HAIMO BAMB. chron. (Bibl. rer. Germ. V p. 546,24) locus Babinbergensis . . . celebrat officium . . . pro . . . fundatore Heinrico . . . vel -bus omnibus. CHART. Rhen. inf. II

[Humpordinck]

607 p. 358,32 libertatum, privilegiorum et bonarum consuetudinum . . . esse conservatores et gratiosis incrementis -es. *al.*

augmento, -avi, -atum, -are. *script.:* agm-: *p. 1222, 11.* acm-: *l. 50.* aucm-: *l. 20.22.43. p. 1222,48.* aucgm-: *l. 46.49.* augum-: *l. 38. p. 1222,18.27.* aum-: *l. 33.41sq. p. 1222,31sq.* -npt-: *l. 22. partic. perf.* -mentum: *p. 1222, 35sq. intrans.: p. 1222,14.22.*

I *strictius i. q. maiorem reddere – vergrößern, vermehren (medial. i. q. crescere – zunehmen, wachsen):* A *proprie i. q. (quantitate) promovere, ampliare – (quantitativ) zum Wachsen bringen, erweitern:* 1 *de anim., plantis:* FRID. II. IMP. art. ven. 2 p. 136,19 *pullorum* membra . . . -buntur in melius. ALBERT. M. gener. 1,3,1 p. 375[a],8sq. quomodo -antur (*p. 320[a],9* αὐξάνεται), quae -antur. veget. 6,97 cito convalescit et -atur *hedera.* animal. 1,97 -atur malachie. *al. v. et p. 1220,40. de excrementis sim.:* WALTH. AGIL. med. 42 p. 149,8 nec des ei carnes . . ., que -ant sperma. 124 sanguis -atur in quantitate. GLOSS. Roger. II 505 est . . . apostematis . . . status . . ., cum grossitudo cessat -ari. 519. *in imag.:* VITA Burch. Wirz. 5 auc-ate divini verbi semina. 2 *de aqua, luna:* ARNOLD. SAXO fin. 1,2,13 p. 21,12 cum quando luna vult oriri, incipit aqua auc-ari (aucmenpt- *cod.*). Ps. AVIC. anim. 7,1 p. 401 quantum vadit luna ad -andum usque ad medium circulum. *al.* 3 *de aedificiis:* BEDA hist. eccl. 2,4 p. 87,6 fundamenta ecclesiae. CHRON. Merseb. 2 p. 169,38 (vs.) fuerant instantes operi cupientes coepta videri -ta sui. 4 *de possessionibus, reditibus sim. (interdum i. q. extendere – erhöhen, e. g. l. 45sqq.):* TRAD. Frising. 37 (a. 769/77) filius meus . . . licentiam . . . habeat . . . ad utendum et ad -andum (*cf.* 542 ut . . . rem . . . ad usitare et -are habuissent). 213[a] ut usufructuario ipsum curtem habuisset non in nullo comminuendum, sed ad -andum et ad emeliorandum (CHART. Lux. I 149 p. 176,29 ut . . . aum-ando eam *precariam* melioraret. *al.*). 522 p. 448,4 quicquid . . . adquisitum habeo . . ., sicut . . . vestitum et -tum obitus noster dereliquid, tali augmentatione . . . tenetur . . . ad domum. 607[c] -vit priorem traditionem cum istis mancipiis. AGNELL. lib. pont. 118 p. 355,33 vestram consuetudinem non usurpo, sed magis augumento. VITA Rup. 8 loca. DIPL. Karoli III. 125 p. 201,7 multiplicatis et -tis rebus. CAPIT. reg. Franc. 288 -are et exaltare. DIPL. Heinr. II. 140 si . . . aecclesiasticas facultates et aum-verimus et aum-tas . . . tuendas esse firmaverimus. THIETM. chron. 8,14 quod *(sc. altare aureum sim.)* . . . est . . . auc-andum. CHART. archiep. Magd. 262 decimas. HELM. chron. 56 p. 110, 14 principes Slavos servare solent tributis suis -andis. CONST. II 17 p. 22,14 nequaquam aucg-bitur *teloneum* . . . per nos. CHRON. Basil. a. 742 eis presbiteria duplo annue -vit. REGISTR. Patav. II p. 113,5 sic ordinavit *dominus Eberhardus* de rebus dominorum et aucg-vit. CHART. Bern. II 681 census non debet aliquatenus acm-ari. *al. v. et supra p. 591,51.* 5 *de societate:* CONST. II 162,2 (a. 1232) ut ipsa Societas *Lombardiae* possit renovari et -ari per illos de Societate. 6 *de numero, copia, embado:* a *gener.:* STATUT. ord. Teut. p. 115,13 numerus familie sue . . . per hospites -atur. CHART. ord. Teut. (Thur.) 299 p. 245,31 numerus *personarum* -bitur, si facultates superexcreverint. b *math.:* α *complere – auffunden:* ANON. geom. 4,25 p. 350,5 dum eadem area eisdem quatuor decimis quartis ad embadum ipsius circuli supplendum -atur. MATHEM. var. Bubnov p. 260,15 denariam unitatem quasi in alios articulos -tam transfer in decies millies mille millibus. *al.* β *multiplicare – multiplizieren:* Ps. BOETH. geom. p. 407,23 rursus -ta minoris praecisurae per se summula *(sc. novem)* LXXXI producit. p. 409,5. c *alch.:* GEBER. forn. 21 p. 756 reduc . . . corpus paratum ad -andum et tingendum *(cf. p. 1219,28).* 7 *de decretis dilatandis:* DIPL. Arnulfi 92 p. 135,22 si . . . parentum . . . nostrorum statuta . . . -are satagimus. *adde:* CHART. Turic. 391 (a. 1219) gratiam dicte collatam ecclesie . . . dignum duxi -andam. B *translate:* 1 *extollere – steigern (saepe in malam partem i. q. aggravare – verschlimmern):* a *gener.:* DIPL. Arnulfi 72 p. 108,4 perennis vitae gaudia nobis inde -ari. OTTO FRISING. gest. 1,30 p. 47,29 bellum . . . in dies -batur. b *medic.:* GLOSS. med. p. 80,5 quod sinocus non habet anesim . . ., sed magis -atur. ODO MAGD. herb. 2130 -at *galanga* sumptum veneris renumque calorem (*cf.* CONSTANT. AFRIC. grad. p. 372,13 renes calefacit et libidinem -at). PETR. MUSAND. summ. p. 258,27 febrem. WALTH. AGIL. med. 124 accidentia in ea *specie synochi* continue -antur. ALBERT. M. veget. 6,70 -at *capparis* etiam coitum. *v. et supra p. 387,40.* 2 *provehere, firmare, adiuvare – fördern, festigen, unterstützen (medial. i. q. prospere procedere, convalescere – gut vorankommen, erstarken):* a *obi. anim.:* RHYTHM. 149,73 cotidie . . . uberius -batur (agm- *var. l.*) in melius undique colligens pauperes. LAMB. LEOD. Matth. I 1064 qui *(Deus)* . . . non capit augmentum, velut -atur honore. *intrans.:* GLOSS. II 139,11 St.-S. convaluerit, -verit, fortitudinem acceperit, gimagat. b *obi. res:* WALAHFR. Gall. 1,24 providentia *Dei* totum corpus ecclesiae -atur et regitur. RIMB. Anscar. 23 p. 49,9 patris sui elemosinam in omnibus -are. DIPL. Otton. III. 349 p. 778,30 imperii statum augumentari. CHART. Turic. 392 Premonstratensis ordinis religio feliciter -anda. NECROL. III p. 332,31 qui *(abbas)* -vit festum conceptionis . . . Marie. *al. intrans.:* ALTFR. Liutg. 1,3 caepit . . . regnum . . . Francorum -ando proficere.

II *latius i. q. adicere – hinzufügen:* A *proprie:* 1 *gener.:* ANON. Mell. 7 -vit *Leo Magnus* in canone: 'supplices *eqs.*' (*sim.* 9). *amplius dare – noch dazugeben:* AGNELL. lib. pont. 116 p. 354,17 ex ecclesia minoribus tribuebat maioribusque augumentabat. 2 *spec.:* a *iur. i. q. (amplius) acquirere – (hinzu)erwerben:* CAPIT. reg. Franc. 6 p. 13,36 tam quod . . . videntur . . . possidere, quam quod adhuc . . . iuste potuerint -are. LEG. Wisig. 4,2,16 dum . . . pariter viventes aliquid -verint (aum- *var. l.*) *uxor et maritus.* FORM. Marculfi 2,3 p. 75,12 aliquid -are (aum- *var. l.*) aut meliorare (TRAD. Frising. 92 quicquid ibidem -tum emelioratumque repertum fuerit. CHART. Rhen. med. I 41 p. 47,6). 2,3 p. 75,20 quicquid . . . augmentum (-tatum *var. l.*) vel inventum fuerit (TRAD. Weiss. 9 p. 17,27. CHART. Rhen. med. I 21). FORM. Augiens. B 6 quae . . . iustis laboribus -are potui. CHART. Fuld. B 206 p. 305,10 quicquid ex eis *(mancipiis)* -tum fuerit. CHART. Sangall. A 414 p. 34,23 quicquid in reliquum -are valebimus. *al. usque ad s. IX.[med.]* b *comput. i. q. adnumerare – dazuzählen:* BEDA temp. rat. 22,13 bissexti diem . . . -are memento. *absol.:* CARM. de conc. mens. 31,3 a sexto idus Numę -are incipe. B *translate:* 1 *(large) tribuere, donare – (reichlich) verleihen, schenken:* TRAD. Frising. 901 (a. 870) cogitans de rebus suis ad domum Dei -are. DIPL. Ludow. Germ. 167 quicquid . . . locis sanctorum . . . devotione -amus. DIPL. Karoli III. 89 p. 146,28 quas *(possessiones)* . . . inibi divina pietas auc-are voluerit *(cf. p. 1217,49sqq).* RUOTG. Brun. 49 p. 53,11 quod ecclesię rebus opera nostra -tum est. DIPL. Conr. II. 144 -amus eidem M. annuale mercatum per tres dies continuos . . . habendum. *al.* 2 *conferre – beitragen:* Ps. PLATO quart. 4 p. 166,31 quod assimilatur naturae, -at ad substantiam communem.

augmentum, -i *n. (m.: cf. p. 1224,16.45) script.:* hagum-: Ps. GALEN. urin. p. 31,13 *cod. Hunt.* agm-: *p. 1223,25.1224,40.68.* aucm-: *p. 1223,16.21.23.67.1224,7. 47.66.1225,1.* auct-: *p. 1225,13.* aum-: *p. 1223,14.16.1224, 51.64.* -gem-: *p. 1224,63.* -gim-: *p. 1224,63.67.* -gum-: *p. 1224,55.69.1225,11.*

I *de statu:* A *quod ampliatum est, ampliat – etwas Vergrößertes, Vergrößerndes:* 1 *prominentia – das Größersein:* ALBERT. M. animal. 1,20 discrepantia partium est aliquando penes -um (*p. 486[a],22* ὑπεροχήν) et diminutionem membrorum. 1,59 in diversis animalibus *os et stomachus* habent convenientias et differentias secundum . . . -um (*p. 488[b],31* ὑπεροχήν) et diminutionem et convenientiam qualitatum. *ibid. al.* 2 *aestus – hoher Wasserstand:* ALDH. ad Acirc. 17,4 -a latex . . . perdit. 3 *adiumentum vel causa extollens vel augens – Mittel oder Anlaß zu Steigerung oder zu Wachstum:* THIETM. chron. 7,74 rex . . . habuit lumbare venereum, innatae fragilitatis maius -um. CARM. Bur. B 156,1,10 multitudo florum et color colorum, . . . estote ioco-

[Humpordinck]

rum -um. *v. et p. 1219,15.* **B** *quod additum est, incrementum – etwas Hinzugekommenes, Zuwachs:* **1** *de anim. i. q. tuber – Auswuchs:* Florus Lugd. ad Drogon. 2 *(per compar.)* est . . . multiplicium errorum eius velut cameli gibbus procrescens ac redundans -um. **2** *de materiis, liquoribus:* **a** *abundantia – Überschuß:* Chirurg. Sudhoff I p. 168,32 mense aprili vena . . . incidere . . ., quia tunc sanguis -a emittit. **b** *res admixta – Zusatz:* Ioh. sacerd. 169 habebis aurum cum -o (cremento Mappae Clavic. 1). **c** *supplementum – Zufuhr:* Aldh. virg. II 2621 quanto fuerint -a rogorum, tanto plus sitiunt. **3** *de possessionibus, reditibus sim.:* **a** *fructus, lucrum – Ertrag, Zins, Gewinn:* Leg. Wisig. 4,2,15 qui eos *(servos uxoris)* secum duxerat, et ei aliquid fecerant -i (aum- *var. l.*). 4,2,16 de omnibus -is (aum- *var. l.*) . . . pariter conquisitis. 5,1,2 reddito pretio . . . cum omni -o (auc-, aum- *var. l.*). *al.* Vita Bonif. II 9 p. 100,24 -um in eo *(thesauro)* querentibus porrigit *(cf. Vulg. Matth. 25,27. al.).* Chart. Ital. Ficker 177,9 quod restituat rem cum legitimis -is. **b** *additamentum – Zugabe, Aufschlag:* Einh. Karol. 33 p. 40,23 auream *(mensam)* . . . in tertiae illius . . . partis -o esse constituit. Dipl. Heinr. IV. 100 foresti auc-a cum banno . . . aecclesiae donavimus. Chart. civ. Erf. 120 huius census auc-um . . . fratribus . . . distribuetur. *al.* **c** *donum – Geschenk:* Odilo Suess. Seb. 34 pristinae sanitatis mox ag-um meruit. Syll. Sangall. 22,9,1 pacis -um tribuas. **4** *de tempore:* **a** *comput. i. q. accrementum – Zunahme (de re cf. F. K. Ginzel, Handbuch der mathem. und techn. Chronologie. III. 1914. p. 135):* Alcuin. epist. 145 p. 232,6 omnibus lunae et siderum -is vel detrimentis explosis ad novum annum . . . intrare. **b** *metr. i. q. spatium – (Zeit-)Dauer:* Aldh. ad Acirc. 112[ex.] aequam divisionem *pedum* temporis -o . . . sescupla *divisio* superans. 132[ex.] duplum temporis -um arsis usurpat et simplum thesis gubernat.

II *de actione:* **A** *strictius i. q. actio maiorem reddendi vel crescendi – das Vergrößern oder Wachsen:* **1** *proprie i. q. accretio, ampliatio, multiplicatio – Wachstum, Vergrößerung, Vermehrung (cf.* Gloss. I 182,7 St.-S. -um uuohhar. III 224,29 -um gemersâle. IV 38,10 -um [aucticrementum *var. l.*] ouhhunga): **a** *de anim., plantis:* Agius epic. Hath. 210 -o . . . suo membra lien macerat. Vita Landel. 2,6 (AnalBoll. 73 p. 107,4) virgultum de die in diem sumens -um. Frid. II. Imp. art. ven. 1 p. 97,25 plume . . . percomplentur citius in -o sue longitudinis quam penne. 5 p. 128,30 *filii aironum* recipientes nutrimentum, -um et fortitudinem. Albert. M. cael. 1,1,11 p. 34[a],25 dicit *Avicenna* . . ., quod -um est nutrimentum, quod corpus recipit in suis tribus dimensionibus. gener. 1,3,7 p. 380[b],11 -um (*p. 321[b],13* τὸ . . . αὐξάνεσθαι) fit eo manente, quod augetur, . . . et . . . adveniente aliquo. veget. 1,105 occultatur animae virtus in -o plantarum. 1,141 quae accidunt plantis secundum omnes diversitates inaequalitatum et -orum . . . partium ipsarum. animal. 16,49 omne generans est principium -i (*p. 735[a],16* αὐξήσεως) in eo, quod generat. Albert. M. (?) animal. quaest. 2,17/19 p. 116,47 -um est motus ab incompleto ad completum. p. 117, 22 ad -um duo requiruntur, scilicet agens et patiens. *saepe. v. et p. 1220,43. 1222,13. de propagatione ferarum:* Arbeo Emm. 5 ut saltus bestiis in -um daretur intellegi. *de apostemate:* Constant. Afric. theor. 7,8 p. 33a[r] cum vero omne apostema . . . habeat initium, -um, statum et declinationem. *al. v. et p. 1215,43.* **b** *de sideribus, fluvio:* Godesc. Saxo theol. 13 p. 236,7 solem et lunam . . . recepturos -um lucendi pro mercede servitii sui. Richer. Rem. hist. 1,29 scemate lunae, quae in -o est. Frid. II. Imp. art. ven. 5 p. 130,21 qui fluvius *(sc. Nilus)* est in maiori -o sui. Albert. M. animal. 9,80 nocumentum aggravatur in -o lunae (*p. 588[a],10* ἐν ταῖς πανσελήνοις). **c** *de aedificiis et rebus fabrefactis:* Paul. Diac. carm. 4,1,3 *moenia* sumpsere -a (auc- *cod.*) rapinis. Rud. Fuld. Leob. 8 -a sui capiebat *filum.* Wolfhard. Waldb. 3,5 dispensabili Omnipotentis -o . . . incipiens *follis* cumulari. **d** *de possessionibus, reditibus sim. (interdum i. q. actio extendendi – Erhöhung, e. g. p. 1224,10):* Form. Marculfi 1,30 nihil sibi quisque cernitur minuendo, quicquid econtra recipitur in -um *(sim.* Cod. Odalb. 83. *al.).* Trad. Frising. 19 omnem terminum nostrum ita in -um iustitiae frugi adduxi. Arbeo Corb. 6 p. 194,17 pertimescens . . . divitias . . . in -um sibi amplius suisque dilatare. Dipl. Ludow. Germ. 169 p. 238,12 in -um substantie, victus et vestimenti. Dipl. Arnulfi 124 p. 184,2 in -um sustentacionis *fratrum.* Dipl. Ludow. Inf. 37 hoc quoque ad auc-um huius donationis addidimus, ut *eqs.* Cod. Odalb. 69 silvam in -um territorii expurgare. Vita Hildulfi 3 (ASBoll. Iul. III p. 227[F]) ut . . . ad -a loci auxilia praeberent. Chart. archiep. Magd. 262 hoc -um *decimarum* . . . praepositus . . . fratrum suorum iuris esse . . . contendebat. Gisleb. Mont. chron. 124 comes . . . villam . . . Egidio . . . in -um feodi sui dedit. *saepe.* **e** *de fidei vel regni propagatione:* Liber diurn. 10 ut . . . sancta veneratio sumat -um. Vita Lupi Senon. 1 (MGMer. IV p. 179,9) fidei propagantur -a. Willib. Bonif. 8 p. 42,3 ob salutarem doctrinae caelestis -um. Capit. reg. Franc. 297,15 p. 439,24 ut nec vos regni -um cum animae vestrae detrimento velitis habere. Thietm. chron. 6,31 aecclesiae -um anullare. *de vitio simoniae:* Liber diurn. 46 p. 37,17 qui . . . error in subditis cum -o propagatur. **f** *de numero, copia, tempore:* **α** *gener.:* Arbeo Emm. 7 *(in imag.)* ut in -um frumentum iam doctrinae consummatum conderet horreis. Poeta Saxo 3,575 ver . . . dans . . . -a diebus. **β** *math.:* Ps. Boeth. geom. p. 395,20 numerus in se excrescens multiplicationis -a suscipit. Herig. reg. 2,21 p. 219,25 quod -um divisorum mutilatione recompensetur denominationum. **γ** *comput.:* Carm. de temp. rat. 639 sextus et tertius, simul octavus *annus cycli decennovenalis* . . . ducit -um. Gerb. (?) astrolab. 2,7 naturales noctium et dierum cognoscuntur horae cum -is et detrimentis. *al.* **δ** *mus.:* Hucbald. harm. inst. p. 105[b],23 pedetemtim facto -o usque ad id excrescendo pervenit, quo modum naturaliter ipse humanus imponeret spiritus. Guido Aret. micr. 16 p. 182 hae positiones *motuum vocis* dirimi possunt secundum laxationis et acuminis, -i et detrimenti modorumque varias qualitates. **2** *translate:* **a** *actio extollendi – Steigerung (saepe in malam partem i. q. aggravatio – Verschlimmerung):* **α** *gener.:* Aldh. epist. 5 p. 490,6 ad -um . . . tripudii. Arbeo Emm. 27 in -um nequitiam (-ae *var. l.*) cordis. Form. Morb. 22 ad -um (agm- *cod.*) glorie (*cf.* Chart. Heinr. Leon. 80 p. 117,23 honoris -um. Chart. Basil. C I 202 [epist. papae] quod apud homines -um clari nominis . . . consequaris). Rimb. Anscar. 30 p. 63,1 religionis . . . devotio -um sui . . . coepit habere. Vita Liutb. 29 p. 34,11 crassantem . . . improperii tui perditionis -um exhibere conaris. Purch. Witig. 100 fuit -um luctus geminata malorum sors. Thietm. chron. 7,62 ad perpetrandum soliti facinoris auc-um (-a Chron. Thietm.). Herm. Iud. conv. 14 (ed. G. Niemeyer. 1963. p. 110,12) ad dampnationis sue -um. Otto Frising. gest. 2,46 p. 154,22 accessit ad huius tam magni boni *(sc. pacis)* -um, quod *eqs.* Cono Laus. gest. cont. p. 807,53 (chart.) fratribus . . . dilectionis aum-um. *al.* **β** *medic.:* Ps. Galen. febr. 113 si in febrium -um venerit. Constant. Afric. theor. 10,4 p. 52b[v] -um *morbi* est, cum natura incipiat digerere morbum . . .; status est -um et complementum decoctionis. Maurus phleb. p. 19[a] in augumento et in statu *febris* non solet fieri minucio. *al. v. et supra p. 387,31.42.* **b** *auctus, provectio, successus, commodum – Zunahme, Förderung, Fortschritt, Vorteil (cf.* Gloss. I 772, 11 St.-S. ad profectum, i. e. -um i. cikidígi): Ionas Bob. Columb. 1,6 ut tui praemii -um . . . provideas. Ioh. 18 p. 342,9 silencium, quod cunctis . . . proficeret in -um (Dipl. Merov. I 67 p. 60,28 ut . . . villa . . . ad ipso sancto loco . . . proficiat in augimentis. 84 p. 75,11 in augementis. Dipl. Pipp. 21 p. 30, 25 in aum-um. Chart. Rhen. med. I 119 p. 124,22. Epist. Reinh. 11 p. 12,14 quod boni proventu operis vestre beatitudinis auc-o proficiat. *saepe).* Dipl. Merov. I 67 p. 60,3 pro mercidis nostre augimentum (84 p. 74,43. *al.* Trad. Frising. 690. Dipl. Arnulfi 144 agm-o. Dipl. Otton. I. 457 p. 620,10 [spur. s. XII.] pro eternę mercedis augumento. *saepe. cf.* Dipl. Ludow. Inf. 6 ad aeternę retributionis -um). Liber diurn. 88 venerabilium locorum . . . -um et compendium fabrica ac melioratione perficere. Arbeo Emm. 3 in

[Humperdinck]

auc-o audientium eximia divinitus plantando perrexit. TRAD. Frising. 352 ad -um sanctae Dei ecclesiae . . . constitutus *episcopus*. HRABAN. epist. 37 p. 472,72 cum bono -o ad salubrem finem pervenire. RUD. FULD. Leob. 2 p. 127,1 diabolus inpatienter ferens . . . tam praeclara discipulorum eius -a profectuum. DIPL. Ludow. Germ. 75 p. 110,31 ut . . . ei ad peragendum Dei servitium -um et supplementum fiat. DIPL. Otton. I. 261 p. 372,29 ob . . . animę nostrę -um. THANGM. Bernw. 53 pro -o religionis . . . habitum priorem mutans. CHART. Tirol. 1004 p. 58,14 libertatis. ACTA imp. Winkelm. I 527 in augumentum imperii . . . ferventes. CHART. Const. 65 (ed. K. Beyerle, Konstanzer Grundeigentumsurk. 1902. p. 73,39) ob cultus divini reverentiam et auct-um. *saepe. v. et supra p. 940,71.* -um praestare *i. q. oboedire – willfahren:* DIPL. Merov. III A 8 p. 124,28 (spur. c. 835/40) si petitionibus . . . -um prestemus. **c** *corroboratio – Bekräftigung:* CHART. Tirol. 797 p. 222,24 (a. 1222) ad ipsius confirmationis -um . . . singulas carratas vini . . . persolvere. CHART. Turic. 1769 p. 116,24 cum . . . ordinacio . . . nondum plenum et perpetuum robur susceperit et -um. **d** *remuneratio – Belohnung:* LEG. Wisig. 12,2,14 p. 422,1 si Hebreus circumciderit christianum . . ., cum -o denuntiantis capitali subiaceat supplicio. **B** *latius i. q. adiectio – Hinzufügung:* **1** *math. i. q. additio – Addition:* GERB. epist. math. I 1,2,6 p. 21ª,16 articulos . . . secundabis ad digitos, et si -o eorum articuli provenient, reflectes ad articulos. **2** *comput. i. q. accessio – das Hinzukommen:* BEDA temp. rat. 6,18 cuius -o quadrantis efficitur, ut ipse vernalis aequinoctii punctus modo mane, modo meridie, modo vespere, modo medio noctis occurrat. **3** *mus. i. q. assumptio – Hinzunahme:* ANON. IV mus. Coussemaker I 1,1 p. 331ᵇ secundus ordo eiusdem *modi* procedit per -um trium in primo ante ultimum sonum *eqs.* *Humperdinck*

augtor *sim. v.* auctor.

augur, -uris *m.* **1** *vaticinator, coniector – Vorzeichendeuter, Wahrsager (cf. R. L. Wagner, Sorcier et Magicien. 1939. p. 134sq.):* **a** *strictius (cf.* GLOSS. II 694,13 St.-S. -r uogiluuiso heilisare; augurium heilisod): EPIST. Alcuin. 3,3 p. 21,33 (synod.) episcopus . . . -es, aruspices et incantatores . . . coherceat. ALCUIN. carm. 1,161 nec cantus volucrum servet vanissimus -r. VITA Antonini Surr. 22 ductor idemque -r eorum *(Sarracenorum).* ADAM gest. 2,57 p. 117,15 divini et -es et magi . . . habitant ibi. ALBERT. M. animal. 1,220 fingunt . . . -es, quod sternutatio sit signum (*cf. p. 492ᵇ,7* σημεῖον οἰωνιστικόν) duarum rerum *eqs.* 6,45 quam *(divinitatem)* huic avi attribuunt -es. *al. (v. ind.).* Is. 24,41 praesidio -um et mathematicorum salvari. *al. qui omina dat – Orakelgeber:* WALTH. SPIR. Christoph. II 5,68 -r Apollo (5,129). **b** *latius i. qui praesagit, propheta – ein Voraussagender, Prophet:* EPIST. Hann. 78ª p. 127,15 vanus -r sum. VITA Annon. III 2,7,1 ut sibi succederet, . . . vovebat *archiepiscopus;* inane votum nec fuit -is. HEINR. WIRZ. cur. 926 quis tuus -r (auctor *A;* gloss. W: divinator) erit? *al.* **2** *auctor – Urheber:* WALTH. SPIR. Christoph. II 3,188 tuque deus melior, qui tanti criminis -r fatorum claudis proprio sub numine fatum.

auguralis, -e. *qui omina dat – orakelgebend:* WALTH. SPIR. Christoph. I 16 -em Apollinis statuam.

***auguratiua**, -ae *f. ars augurandi, vaticinatio – Vorzeichendeutung, Wahrsagekunst:* ALBERT. M. bon. 414 p. 222,58 quaedam scientiae prohibentur, ut nigromantia et -a. eth. 7,2,4 p. 506ᵇ,25 -a, lusiva . . ., quae quasi nulla principia habent veritati subnixa.

augurator, -oris *m. vaticinator, coniector – Vorzeichendeuter, Wahrsager:* CHART. Austr. sup. II app. 4 p. 705,24 (epist. papae a. 937/39) de -bus et incantatricibus . . . mortificatis a populo.

auguratrix, -icis *f. vaticinatrix – Wahrsagerin:* GLOSS. I 621,40 St.-S. -is heilisara *(spectat ad Vulg. Is. 57,3).*

auguratus, -us *m. actio augurandi – Vorzeichendeutung:* SERMO de sacril. 10 qui signa caeli et stellas ad auratum *(sic)* inspicet *(cf. notam ed. p. 57sq.).*

auguria *v.* augurium. **augurialis** *v.* curialis.

***auguriatrix**, -icis *f.* **1** *vaticinatrix – Vorzeichendeuterin, Wahrsagerin:* CAPIT. reg. Franc. 33,25 malificos adque incantatores vel -es. **2** *quae auguria dat – Zeichengeber(in):* SIGEBOTO Paulin. 15 cum . . . Dei famula aquilae quasi -i minus intenderet *eqs.*

augurior, -ari *vel* **augurio**, -atum, -are. *script.* ag-: PIRMIN. scar. 22 p. 56,5 *codd. A.E.*

1 *auguria interpretari, vaticinari – Vorzeichen deuten, wahrsagen:* **a** *strictius (cf.* GLOSS. I 271,43 St.-S. -ari [-rari *Vulg. gen. 44,5*] fogalrarton. IV 196,47 -or heilison. *al.):* SERMO de sacril. 17 ⟨qui in kalendis Ianuariis⟩ aliquid -atur, quod in ipso anno futurum sit. THIETM. chron. 6,24 per hunc *(equum)* quasi divinum . . . -antur *Slavi.* ARNOLD. RATISB. Emm. praef. p. 547,11 in quibus *(arboribus)* pagani -ari solebant. HILDEG. scivias 1,3 p. 413ᴬ nolo, ut amplius hunc errorem -andi exerceas. *al. v. et p. 1227,9.* **b** *latius i. q. praesagire, praesentire – voraussagen, ahnen:* COSMAS chron. 2,13 p. 102,16 quanto . . . potentiores intueor *filios,* tanto mente presaga peiora -or (-ror *var. l.*). METELL. buc. 4,30 -bantur, quae mox ventura putantur. *al.* **2** *portendere, significare – verheißen, bedeuten:* OTTO FRISING. chron. 4,9 p. 195,22 milites imperium sibi *(Iuliano)* a diis hoc omine affirmant -tum (-ari *A*). RAHEW. gest. 4,16 p. 255,21 episcopus omine tali nil prosperum -tum esse presciens. *v. et* auguro(r).

auguriosus, -i *m. vaticinator, coniector – Vorzeichendeuter, Wahrsager:* PIRMIN. scar. 28ᵇ p. 68,11 magus, maleficus, -us (aguria *A*) . . ., nolite ea credire.

augurium, -i *n. (f. -a: l. 32sq.) script.* ag-: *l. 29.32.44. al. adde* PIRMIN. scar. 22 p. 56,7 *codd. A.E. form. fem.: acc. sg.:* CONC. Merov. p. 9,7 -iam *R,* aguria *LS. gen. pl.:* ALCUIN. Ved. 8 (MGMer. III p. 423,7).

1 *actio augurandi, vaticinatio – Vorzeichendeutung, Wahrsagerei, Mantik (praevalet plur. sensu sing.; de re v. H. Bächtold-Stäubli, Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens. VI. 1955. p. 1255sqq. s. v. 'Orakel'):* **a** *strictius (cf.* GLOSS. III 408,61 St.-S. -um heilschowunge. *v. et p. 1225,38):* LEG. Wisig. 6,2,2ᵗᵘ· de personis iudicum sive . . . ceterorum, qui . . . -is intendunt. EPIST. Bonif. 43 p. 69,14 (epist. papae) lucorum vel fontium -a . . . respuentes. BONIF. epist. 78 p. 164,2 prohibere . . . -a, filacteria, incantationes (HRABAN. hom. I 16 p. 34ᴬ. *al.*). LEX Raet. Cur. 9,13,2 quicumque . . . in aruspices, qui aguria cablant, crediderint. ALCUIN. epist. 267 p. 426,10 -a quoque et avium cantus . . . vetanda sunt. ADAM gest. 2,40 affirmant *regem* peritum -orum *eqs.* GESTA Rom. eccl. II 4 gaudebat *papa* . . . -a sua magnificare et ad cantum avium subito -o (-a *var. l.*) denuntiare, quid . . . factum esset. VITA Otton. Bamb. III 2,11 p. 56,10 valens videbatur -um, ut *eqs.* ALBERT. M. animal. 7,32 corvus nocturnus . . . est avis infausta multum in -is. CHRON. Erf. min. p. 634,13 papa . . . sub pena inhibuit -a, sortilegia . . . et magicas artes. *saepe. v. et p. 1227,16.* **b** *latius i. q. praesagium, praesensio – Voraussage, Ahnung:* EPIST. Hann. 26 ut prejudicium quorundam et -um . . . fallatis. COSMAS chron. 1,10 p. 24,9 mens hominum ignara futurorum sepe suo fallitur -o. LAMB. LEOD. Matth. I 1538 patet -a falli non posse parentum. CARM. Bur. B 43,8,5 falso quoque veritas convincitur -o *(cf. notam ed.). al. superstitio – abergläubische Vorstellung:* BEDA hist. eccl. 1,25 p. 45,30 caverat *rex,* . . . ne in aliquam domum ad se introirent *sacerdotes,* vetere usus -o *eqs.* **2** *signum, omen – Vorzeichen, Vorbedeutung (de re v. H. Bächtold-Stäubli, op. cit. I. 1927. p. 409sqq. s. v. 'Angang'):* **a** *strictius:* SERMO de sacril. 9 qui . . . aves vel latratus canum et reclamationes hominum . . . -a colit. ADAM gest. 3,39 p. 182,11 presagia rerum . . . hominibus data vel in somniis vel in -is. ARNOLD. LUB. chron. 2,18 p. 138,29 in aucupando detentus fuerat *rex,* quod . . . illi quasi de futuro -um erat. ALBERT. M. Is. 2,6 p. 39,98 -um . . . considerari potest . . ., prout est effectus stellae moventis avem *eqs. al.* **b** *latius:* **α** *insigne – Kennzeichen:* CHRON. Reinh. a. 1026 p. 517,39 propter faciem barbatam . . . seu ob aliud -um Lodewicus Cum-barba vocatus est. **β** *for-*

tuna – Geschick (*cf.* GLOSS. IV 178,43 St.-S. omen -um auspicium hel): EGBERT. fec. rat. 1,1454[a] de lepore et vulpe: quis melioris esset -i. **3** *exordium – Anfang:* GODESC. SAXO theol. 2 p. 482,2 ponuntur *auspicia et -a* . . . pro initiis vel exordiis sive rudimentis.

augurius, -a, -um. **1** *adi.: magicus – Zauber-:* RECEPT. Sangall. I 150 herba, quae dicitur -a, quae vocatur belina. **2** *subst. masc.: augur – Wahrsager:* LEG. Wisig. 6,2,2 p. 259,1 quibus -i (auguriari *V2*, -os *V6*, augures *Pith. Mad.*) vel auguria observare contigerint.

***augurizo,** -are. *significare – anzeigen:* SIGEBOTO Paulin. 15 *aquila* devianti matronae vestigia comitum precedentium -vit.

auguro(r), -are (-ari). *auguria interpretari, vaticinari – Vorzeichen deuten, wahrsagen:* **1** *strictius:* ERCHANB. FRISING. (?) gramm. p. 59,11 augurium est -andi peritia. LIUTPR. antap. 1,11 p. 11,31 -andi scientiam. HERBORD. Ott. 2,32 p. 740,44 crateres . . ., in quibus -ari . . . et potare nobiles solebant. *al.* **2** *latius i. q. praesagire, praesentire – voraussagen, ahnen:* BEBO ad Heinr. 1 p. 495,16 cadat ut tecum laus haec, nimis -o certum. EPIST. Meginh. 23 p. 217,28 ut . . . ex tam faustis . . . auspiciis . . . vestri -ari presumam reditum. NIVARD. Ysengr. 1,211 baco decidet, -or. *al.* *v. et* augurio(r). *Pape*

augusta *v.* augustus.

***augustaldio** *m.* (*cf.* *gastaldio, *austaldus) *officialis quidam imperialis – ein kaiserlicher Beamter:* DIPL. Otton. III. 266 nullus . . . dux, marchio, comes, vicecomes, gastaldio, -o nullaque nostri imperii . . . persona.

augustalis, -e. *script.* -stial-: CHART. Argent. I 246 p. 192,27 (dipl. Frid. II.).

I *adi.:* A *qui augusti est – dem Augustus eigen:* **1** *strictius:* EPIST. var. II suppl. 7 p. 629,15 imperialibus decretis atque -bus (CHART. Rhen. med. I 646 p. 704,15 [dipl. Frid. I.] imperiali et -i . . . auctoritate). **2** *latius i. q. imperialis – kaiserlich, Kaiser-:* **a** *spectat ad imperatores:* PAUL. DIAC. Lang. 6,12 -em dignitatem arripiens. ADEL. Bened. 41 (MGScript. XV p. 498,45) in . . . -em (-bilem 3) sublimitatem. CARM. de Aquil. 2,3 (MGPoet. II p. 151) -es principes. IOH. VIII. epist. A 304 p. 263,30 ante susceptum imperium et post -e sceptrum. DIPL. Karoli III. 59 anno . . . -i domni Karoli in Italia II. 99 p. 161,18 -em clementiam nostram. DIPL. Otton. I. 242 p. 343,42 excellentia. 334 p. 448,22 -ia . . . imperatorum Lodoici et Karoli Berengariique seu Hugonis et Lotharii praecepta. UFFING. Ida 2,8 monarchiam. DIPL. Otton. II. 257 p. 299,9 de regio seu -i iure *(sc. Karlomanni et Karoli III.)*. ANNAL. Hild. a. 962 p. 22,10sq. apostolicus . . . collocavit *Ottonem* super cathedram -is principatus auxitque super eum -em benedictionem. DIPL. Conr. II. 143 maiestatis. DIPL. Heinr. IV. 362 -i imperio contradicimus. CHART. Merseb. 104 p. 87,44 -i donatione, sed et . . . principum largitione. RYCCARD. chron. a. 1231 p. 175,11 constitutiones nove, que -es dicuntur *eqs.* ACTA imp. Winkelm. I 223 p. 206,19 -i Grecorum nobilitate. 996 p. 751,43 modios. CONST. II 154 p. 189,26 per presentem -em paginam. *saepe. sensu gen. obi.:* IOH. VIII. epist. A 63 p. 56,22 qui fidelitatem -em . . . mente custodiunt. **b** *spectat ad reges:* VITA Caril. 7 (MGMer. III p. 391,17) rex Childebertus . . . -i more . . . veniens. DIPL. Karoli III. 26 (a. 880) res . . . sub . . . -is praecepti tuitionem suscipere. *v. et l.* 45. **B** *ad mensem Sextilem pertinens – August-:* ACTA imp. Winkelm. II 1037[I] p. 710,40 (a. 1245) pre fervore caumatis -is. **C** *excelsus, sublimis – erhaben, stolz:* VITA Deic. 3 (prol.) Aurelianis civitas -is de pignerum custodia . . . caput . . . extollere visitur. *spectat ad imperatorem:* CHRON. Bened. II 25 p. 236,31 dive et -is memorie Lotharium imperatorem. **D** *?magnificus – ?prächtig:* VITA Athan. Neap. 1 p. 440,14 decori Belisarius . . . septem mirificas turres addidit, quas -es et . . . Achive octogonas . . . fecit.

II *subst. masc.: de nummo aureo iussu Friderici II. excuso i. q. nummus augusti – Augustale, Kaisermünze (cf. E. Kantorowicz, Kaiser Friedrich II. Erg.-Bd. 1963. p. 255–263):* RYCCARD. chron. a. 1231 p. 176,22 nummi aurei, qui -es vocantur, de mandato imperatoris in . . . sycla Brundusii et Messane cuduntur. ACTA imp. Winkelm. I 915 p. 688,44 *notario* pro se et equo uno duos -es ministres per mensem. 1004 p. 766,29 -es auri, qui laborantur in predictis siclis, fiunt de caratis viginti et medio *eqs.* p. 767,41 uncia -ium valet ad sumptum tarenos XXVII et grana XVIII. *ibid. al.*

augustialis *v.* augustalis.

***augusticus,** -a, -um. *augustalis – kaiserlich:* FORM. Augiens. C 6 regi ill., plurimo -e dignitatis stemate comptissimo *(sc. Ludowico Germanico)*.

augusto, -are. *extollere – erheben:* EPITAPH. var. II 1,33 stemma tuum *(sc. Ottonis)* claro moderamine mundum protegit, -at, ditat, sublimat, honorat.

augustus, -a, -um. *script.:* ag-: CHRON. Fred. 2,57 p. 81,13. DIPL. Conr. II. 145. MARIAN. chron. a. Chr. 385. ACTA imp. Winkelm. I 661 p. 527,22. *v. et l. 48.67sq. al. abbreviatur* ag., agus.: PASS. Afrae I[tit]. TRAD. Frising. 8. 684. *al.* ac-: CHART. Sangall. A 26. ang- *(var. l.): l. 26.51. p. 1230,72.* aust-: DIPL. Conr. II. 112 p. 158,3. DIPL. Heinr. III. 197.

1 *excelsus, venerabilis, generosus – erhaben, hehr, edel* (*cf.* GLOSS. I 15,13 St.-S. -orum eruuirdigero): **a** *gener.:* COLUMB. epist. 1 p. 156,17 Europae flaccentis -issimo quasi cuidam flori *(sc. papae)*. ALDH. virg. I 7 p. 235,19 per -am aethralis regni gloriam. LULL. epist. 140 p. 280,17 per -am (ang- 3) Hierusalem. HUGEB. Wynneb. 11 in -o almoque tonantis templo. RUOTG. Brun. 45 p. 49,13 ad -am . . . metropolim Coloniam. THIOFR. Willibr. I A praef. p. 460[A] sale -ioris scientię. *al.* *in lusu verborum:* CARM. cod. Pal. lat. 206 f. 183[v] nil Augustini scriptis -ius. THEOD. TREV. transl. Celsi 4 -issimus ipse rhetor *Augustinus.* **b** *spec.:* **α** *de imperatoribus:* LIBER diurn. 84 p. 97,23 sub -e memoriae Martiano imperatori (TRANSL. Pus. 2. DIPL. Otton. II. 258). FORM. Sangall. II 2 -issimorum progenitorum nostrorum. ALCUIN. epist. 249 p. 404,11 -issime pater patriae. TRAD. Frising. 193[b] Karuli -issimi imperatoris (DIPL. Ludow. Germ. 93 antecessorum nostrorum -issimorum imperatorum. DIPL. Otton. III. 291 p. 716,17. *al.*). HRABAN. carm. 89,3 faemina . . . -a et nobilis ortu, Irmingarda. DIPL. Karlom. (II.) 5 Angilbergam, . . . Hludouuici . . . imperatoris . . . coniugem -am. NOTKER. BALB. gest. 1,3 p. 4,21 -um caput et invictam dexteram. POETA Saxo 2,382 *Constantinus* -is patribus successerat heres. ODILO Adelh. 15 (ed. H. Paulhart, MIÖG Erg.-Bd. 20,2. 1962. p. 40,23) -e indolis Otto. *al.* **β** *de regibus:* SEDUL. SCOT. carm. 2,15,30 -os geminos protege, Christe, viros *(sc. Ludowicum Germanicum et Karolum Calvum)*. FORM. Bitur. 10 domino . . . ag-issimo . . ., rege . . . illo. FORM. Augiens. C 6 vestre -issimae serenitatis. EPIST. Teg. I 88 -issimum regem. **2** *magnificus, splendidus – großartig, herrlich, prächtig:* IULIAN. TOLET. Wamb. 9 p. 508,23 -ior (ang- *var. l.*) . . . semper *est triumphus eqs.* ALDH. virg. II 1390 sacelli. BEDA hist. eccl. 2,14 p. 114,9 basilicam. VITA Liutg. I 31 super -ioribus edifficiis. HROTSV. Pel. 13 urbs -a . . ., Corduba. LAMB. HERSF. annal. a. 1070 p. 112,31 -issimum in Quidelenburc templum. *al.* *in lusu verborum:* PURCH. Witig. 507sq. domus . . . rebus et arte sua satis -issima facta, ipsius -i quoniam construxit honori. **3** *imperatorius, augustalis – kaiserlich:* ALDH. virg. I 41 p. 293,2 Dioclitianus imperator -ae potestatis monarchiam gubernans. II 1048 -am . . . ad aulam. CAPIT. reg. Franc. 179,13 celsitudinis. WALAHFR. (?) carm. 54,23 -um decorant ametistina collum. HELM. chron. 81 p. 155,3 opus -ae dignitatis *(sc. consecrationis)*. DIPL. Karoli M. 260 p. 377,19 (spur. s. XIII.) kameram nostram -am pro iustitiis et pace (*cf.* p. 378,6 camere regie -e). *al.* **4** *ad mensem Sextilem pertinens – zum Monat August gehörig:* RHYTHM. 94[B],4 mense Ag-o medio. BEDA hist. eccl. 4,5 p. 216, 25 (conc.) kalendis A-is. CHART. Sangall. A 18 VIII. id. Ag-as. DIPL. Ludow. Germ. 164 p. 229,22. *al.*

subst.: I *masc.:* A *venerandus, celsitudo – der Erhabene, Hoheit, 'Augustus':* **1** *in titulo, allocutione sollemni sim.:* **a** *imperatorum:* **α** *Francorum, Teutonico-*

rum: ANNAL. regni Franc. a. 801 p. 112,30 *Carolus* ab apostolico ... imperator et -us est appellatus (DESID. CAS. dial. 3 prol. p. 1142,16 [*de Heinrico III.*]. *al. cf.* ANNAL. Baiuv. a. 801 [MGScript. XX p. 8,31] Karolus Romae imperator et -us coronatur. OTTO SANBLAS. chron. 7 p. 7,28 *Fridericus I.* ab eo [*apostolico*] ... consecratus imperatoris et -i nomen XCIIII. ab Augusto sortitur. *al.*). DIPL. Karoli M. 197 p. 265,13 Karolus ⟨sere⟩nissimus -us a Deo coronatus magnus pacificus imperator *eqs. (sim.* CAPIT. reg. Franc. 45 praef. ORD. coron. imp. 11,9 p. 28,18. *al.).* CAPIT. reg. Franc. 77 praef. Karolus serenissimus imperator -us (132 praef. Hludowicus divina ordinante providentia i. -us. DIPL. Karoli III. 32. CAPIT. reg. Franc. 239 p. 147,13 Wido. DIPL. Arnulfi 141. DIPL. Otton. I. 235 p. 324,47. DIPL. Otton. II. 17. DIPL. Otton. III. 196. ANNAL. Corb. a. 968 i. et -us ... Otto. *saepe*). TRAD. Ratisb. 10 anno VIII. -i Karoli *(cf.* CONC. Karol. 51 p. 682,35 anno ... XIIII. imperii domni Hlucdovici imperatoris et Hlotharii -i ... VI. THIETM. chron. 8,1. *saepe).* CONC. Karol. 37 praef. imperante serenissimo atque inclito -o Karolo (58 p. 783,43 Ludovico s. -o. DIPL. Conr. II. 74 p. 95,34. *al. cf.* CAPIT. reg. Franc. 180 p. 370,30 piissimis -is. 196[tit.] orthodoxo atque invictissimo. 233,7 clarissimi. 258,1 religiosissimi. DIPL. Karlom. [II.] 26 magni. *al.*). CAPIT. reg. Franc. 169 p. 338[b],31 Hludowicus superno munere victor semper -us (279[G],7 Karolo imperatore s. -o. DIPL. Karoli III. 116 signum Karoli ... serenissimi s. -i. RATHER. epist. 22 p. 115,26 Ottoni, invicto s. -o. OTTO FRISING. gest. p. 1,5 [epist. Frid. I.] Fridericus ... Romanorum imperator et s. -us. *al. cf.* CAPIT. reg. Franc. 220 p. 99,12 Karolo perpetuo -o). 183 praef. p. 394,8 domni Hludowici -i ... et Hlotharii caesaris *(cf.* 197 praef. p. 53,18 Lotharium -um. 256 praef. p. 258,37 -i Hludowici. *al.).* CONC. Karol. 58 p. 783,5 Ludovico caesare -o (VITA Liutb. 1 magni Karoli, qui primus in Germaniae partibus -i caesaris nomen adeptus est. NOTKER. BALB. gest. 1,26 p. 35,15 imperatoris cęsaris et -i. COD. Udalr. 2 p. 22,10. *al.*). CAPIT. reg. Franc. 293 p. 396,7 piae memoriae Hludowici divini (divi 3.5) -i. DIPL. Otton. I. 318 p. 432,23 Otto divina favente clementia imperator -us Romanorum et Francorum (DIPL. Otton. II. 273. DIPL. Otton. III. 198. DIPL. Heinr. II. 424 rex Teutonicorum, i. -us R. DIPL. Heinr. IV. 424. CHART. Brixin. 34 [dipl. Heinr. V.] Heinricus ... quintus rex Theutonicorum et quartus i. -us R. ORD. coron. imp. 17,28 p. 67, 18. *al.*). VITA Greg. Porc. I 1 Ottonum tercio, cesarum -issimo (*cf.* ANNAL. Magd. a. 973 p. 153,2 a quo [*papa*] vocatus ... est *Otto I.* tercius post Constantinum et Karolum -orum -issimus). *persaepe.* β *Romanorum antiquorum:* LIBER diurn. 84 p. 97,3 sub principalis ... memoriae Theodosio -o. FORM. Dion. 11 Constantino -o. *al.* γ *Byzantinorum:* CONC. Karol. 5 p. 37,25 imperante domno piissimo -o Constantino imperatore. 12 p. 71,14 imperante domno Constantino -o a Deo coronato magno imperatore. LIUTPR. antap. 1,8 Basilius imperator -us. *al. adde:* LIUTPR. leg. 51 *epistolarum* superscriptio haec erit: Iohannes papa ... Constantino, Basilio magnis Romanorum imperatoribus atque -is. **b** *regum, imperatorum non(dum) coronatorum:* ANNAL. Fuld. II a. 869 p. 70,2 *Karolus Calvus* se imperatorem et -um quasi duo regna possessurus appellare praecepit. CHART. Raitenh. 8 p. 12,38 (dipl. Conr. III.) Chůnradus divina favente clementia ... Romanorum rex semper -us (61 Phylippus. CHART. Brixin. 55 [a. 1214] Fridericus secundus. CHART. Sangall. A 862 p. 74,18 Henricus septimus. CONST. III. 203 Rudolphus. *al.*). WIBALD. epist. 279[tit.] C(onrado) ..., Romanorum imperatori -o. ARNOLD. LUB. chron. 6,1 p. 213,27 *Otto* unctus ... in regem ... in sedem imperii sublimatus et Romanorum -us est salutatus *(sim.* 6,2 p. 214,2 *[de Philippo]).* DIPL. Pipp. 42 (spur.) Pipinus gratia Dei rex imperator -us. *al.* **2** *usu appellativo (plerumque i. q. imperator – Kaiser; cf.* GLOSS. III 182,20 St.-S. cesar vel -us keiser): **a** *de imperatoribus:* AUDRAD. carm. 3,4,12 qui inrides poenam -osque deosque. WALAHFR. exord. 32 p. 515,3 -i Romanorum. carm. 28[tit.] ad Karolum *(Calvum),* filium -orum. CARM. de Bened. 235 antiqui ... -i. SEDUL. SCOT. carm. 2,26,2 augeat -um *(Ludowicum II.)* dextra beata Dei. RIMB. Anscar. 7 p. 26,39 praedictus -us. HUCBALD. ad Karol. 47 (MGPoet. III p. 611) huc ades, -i clementia. POETA Saxo 4,379 novus -us. 5,311 -is cum Grecorum. ERCHEMB. CAS. hist. 78 ab ... -is Gallicis. DIPL. Zwent. 9 p. 34,14 antecessores nostri reges ... et -i (DIPL. Heinr. IV. 1 p. 2,17. *al.*). HROTSV. Gall. II 5,2 num non videor -us? gest. praef. 3 gesta caesaris -i. 1482 -o summo ... conbenedicta *Adelheidis.* THIETM. chron. 2,15 Greci ... captos domino suimet -o presentabant. OTTO FRISING. gest. 1 prol. p. 11,25 -orum clarissime Friderice. OTTO SANBLAS. chron. 34 p. 50,30 soldanus ... dextras ab -o peciit. *persaepe. per compar.:* WALAHFR. exord. 7 p. 481,9 *(de lingua Theodisca et Latina)* simiarum informes natos inter -orum liberos computare. **b** *de regibus, imperatoribus non(dum) coronatis:* EPITAPH. var. II 92,3 Ludwich -us *(sc. Germanicus)* manet hac de prole *(sc. Irmengarda)* beatus. VITA Vicel. 233 cesar et -us Romanus erat Frithericus *(sc. a. 1154).* CHRON. Reinh. a. 1214 p. 584,12 rex -us et rex Francie. *al.* **c** *de Christo:* SEDUL. SCOT. carm. 2,7,115 -um magnum regem regumque precatur. EKKEH. IV. bened. I 39,34 gaudeat -i (gloss.: summi regis) ... res publica Christi. **d** *in lusu verborum de Augustino:* NOTKER. BALB. carm. p. 150 doctor ... nomen -i merito retentans. **B** *mensis Sextilis – August (cf.* GLOSS. III 64,55 St.-S. A-us ernemanot. 609,25 A-us ǒgesto): CONC. Merov. p. 126,23 usque kalendas Ag-i ... ieiunent *(cf.* FROUM. carm. 3,17 sexta idus rapit hunc A-i. THIETM. chron. 3,6 VIII. kal. A-i, mense Iulio. 7,19 nonas Aug. *al.).* EINH. Karol. 29 p. 33,24 A-um aranmanoth ... appellavit. WALAHFR. carm. 89,2,4 fervidus. WANDALB. mens. 196[a] de A-o. WALTH. SPIR. Christoph. II 6,240 sanxit ... octavas tibi, rex A-e, kalendas *Christophorus.* THIETM. chron. 5,32 intrante A-o. OFFIC. Willig. p. 748,6 A-i, cuius mensis decursus humanae conditioni minus idoneus (*cf.* HILDEG. caus. 2 p. 136,1sqq.). CHART. Bund. 387 p. 287,12 mense Ag-i. CHART. march. Misn. III 377 p. 266,19 (epist. papae) in instanti A-o. *persaepe. expressius de tempore messis:* PAX Valenc. p. 608[a],10 quicunque in A-o dederit garbas alteri quam pro Deo. **C** *meton. i. q. mausoleum Augusti – Grabmal des Kaisers Augustus:* BENED. ANDR. chron. p. 81,7 iuxta via Flamminea et ereio, non longe ab Ag-o.

II *fem.: veneranda, celsitudo – die Erhabene, Hoheit,* '*Augusta*': **A** *in titulo, allocutione sollemni sim.:* **1** *imperatricum, uxorum imperatorum:* ANNAL. Mett. a. 830 p. 95,22 *Iudith* imperatrix coronata et -a ab omnibus est acclamata. WALAHFR. carm. 26[tit.] Iudith -ae. HRABAN. epist. 46[tit.] domine praeclare ..., Ermengarde -e. EPIST. Col. 8 p. 250,35 Hludowicus ... rex ... imperatrici Engilbergae semper -ae et a Deo coronatae (DIPL. Otton. I. 236. *al.*). DIPL. Karoli III. app. p. 327,22 Recardis Dei favente clementia imperatrix -a (DIPL. Heinr. II. 449. DIPL. Conr. II. 214. *al.*). RATHER. epist. 31 serenissimę. EPIST. Teg. I 1 Adalheidę -ę semper invictissimę. 16 A(delheida) regnatrix -a. ODILO Adelh. 3 (ed. H. Paulhart, MIÖG Erg.-Bd. 20,2. 1962. p. 32,3) hec ... -arum omnium -issima nominari ... est digna *(v. notam ed.). al.* **2** *reginae:* CHART. Babenb. 462 (a. 1262) Margareta Dei gratia Romanorum regina ... semper -a. **B** *usu appellativo (plerumque i. q. imperatrix – Kaiserin; cf.* GLOSS. III 182,22 St.-S. -a keiserin): **1** *de imperatricibus, uxoribus imperatorum:* SEDUL. SCOT. carm. 2,20,34 -am niveam diligit ipse *(Lotharius)* suam. HEIRIC. Germ. I 6,365 -as inter, quas umquam protulit orbis. DIPL. Karoli III. 22 p. 38,5 supra fatam -am. ODILO Adelh. 7 (ed. H. Paulhart, MIÖG Erg.-Bd. 20,2. 1962. p. 35,5) *Theophano* socrui ... -e fuit ex parte contraria. ANON. Has. 40 Agnete imperatrice, dudum -a, nunc vidua. ALEX. MIN. apoc. 11,7 p. 234,30 Theodora -a. *al.* **2** *de Maria:* BRUNO QUERF. Adalb. A 2 bona angelorum imperatrix -a.

adv. **auguste.** **1** *excelse, potenter – erhaben, mächtig:* ALDH. virg. II 2059 pater *(Constantinae)* -e regnorum sceptra gubernans imperium mundi ... regebat. **2** *magnifice, splendide – großartig, prächtig:* RUD. FULD. Leob. 21 aecclesia -ius (ang- 3) aedificata (*sim.* LEO MARS. chron. 3,26

[Payr]

p. 716,41). EKKEH. URAUG. chron. a. 1114 p. 247^{b},43 nuptias . . . -issime instituit *imperator*.

auhetion *v.* androdamas.

1. avia, -ae *f.* *script.* -e(a): *l. 9.*

1 *strictius i. q. patris vel matris mater – Großmutter (cf.* GLOSS. III 426,10 St.-S. -a ana. 715,23 -a ancha): **a** *gener.:* LIUTG. Greg. 2 p. 67,33 venit ad -am suam, id est ad matrem patris sui. FORM. imp. 9 eo quod -a sua . . . iniuste ad servicium inclinata fuisset. TRAD. Frising. 691 pro redemptione -eae matrisque meae. THIETM. chron. 4,8 rex a suimet matre -aque diligenter susceptus. CHART. Heinr. Leon. 20 p. 29,22 dive memorie -a mea Richensa imperatrix. *saepe. v. et l. 19.* **b** *iur.:* LEG. Burgund. Rom. 10,3 *nepotes* in dodrante . . . avo -eque succedant. LEG. Wisig. 4,2,9 ad hereditatem patris aut matris, avorum vel -arum, tam paternorum quam maternarum. *al.* **2** *latius plur. i. q. feminei sexus ascendentes – weibliche Vorfahren:* ALBERT. M. animal. 18,37 secundum virtutem alicuius -arum (*p. 768^{a},36* τινὶ τῶν ἄνωθεν), a quibus descendit mater, et erit similitudo ad -am vel proaviam vel subaviam vel abaviam. *v. et* ava.

2. avia, -orum *v.* 1. avius.

aviarium, -i *n.* *statio vel receptaculum avium – Aufenthaltsort der Vögel, Geflügelhaus (cf.* GLOSS. III 222,66 St.-S. -um vogilweida. IV 38,29 -um fogalhus. *al.):* EGBERT. fec. rat. 1,355 incultę quam plura fovent -a silvę. ANSELM. LEOD. gest. 24 p. 202,12 vident . . . greges . . . stabula avesque -a petere.

aviaticus, -a, -um. *script.:* ha-: *l. 41. adde* CHART. Ticin. 232 (ed. L. Brentani, Cod. dipl. Tic. IV p. 12,4). abi-: *l. 39sqq.45sq. al.* abbi-: *l. 41.* abla-: *l. 44.47.* -adi-: *l. 37.*

1 *adi.:* **a** *strictius i. qui avi est vel fuit – großväterlich:* LEG. Burgund. Rom. 22,3 donationis tam -as quam nuptialis. 22,9 *nepotes* in -is bonis . . . posse succedere. CAPIT. reg. Franc. 7,1 ut nepotes . . . ad -as res cum avunculos . . . venirent. **b** *latius i. q. hereditarie susceptus, avitus – ererbt, angestammt:* LEX Ribv. 57,4 femina in hereditate -a (-dica *A 5*) non succedat. *v. et p. 1235,59.* **2** *subst.:* **a** *masc.:* *nepos – Enkel:* LEG. Lang. p. 594^{b},4sq. si non fuerit ab-us aut ab-a de filio et habuerit ab-um aut ab-am de sua filia *(sim.* p. 594^{b},32. *ibid. al.).* DIPL. Conr. II. 244 ab-um (abb-, habb- *var. l.*) ex masculo filio. GREG. CAT. chron. I p. 296,26 cum tribus nuris et quinque -is suis. LAND. MEDIOL. hist. II 44 p. 39,39 Rolandus, abl-us Lanfredi. CHART. Ital. Ficker 116 p. 160,10 comites, ab-i comitis quondam Uberti. CHART. Bund. 893 p. 336,37 cum . . . consensu omnium ab-orum suorum. p. 337,19 abl-orum. *al. in Italia superiore.* **b** *fem.:* *neptis – Enkelin: v. l. 40.* **c** *neutr.:* *possessio ab avo hereditarie suscepta – vom Großvater ererbter Besitz:* TRAD. Weiss. 52 p. 54,6 (a. 742) tam de -o quam de paterno sive de materno (245 p. 236,20). *remissius:* DIPL. Heinr. V. 33 (ed. I. B. Moriondi, Monum. Aquensia. I p. 45,61) Conrado . . . omnem honorem, districtum, hominium, ab-um in curte castrorum . . . confirmare.

avicellus *v.* avicula *p. 1232,13.*

avicula, -ae *f.* *script.* -col(a): *l. 61. p. 1232,1.10.* *metr.* avīc-: ECBASIS capt. 934.

avis parva, aucella – kleiner oder junger Vogel, Vöglein (sensu deminutivo hic illic evanido, e.g. p. 1232,13sq.17): **1** *proprie:* **a** *gener.:* VISIO Baront. 4 pullus -ae, quando de ovo egreditur. VITA Phil. Cell. 3 coeperunt illi -ae (-colae 2) indomitae ad manum occurrere. ERMENR. Har. 7 ramusculus ille tam fragilis erat, ut nec sessionem -e sustinere posset. ad Grim. 13 p. 548,16 -am carduelem. VITA Gamalb. 17 (6) -am . . . nido ablatam. CARM. Cantabr. 10,9,1 o tu parva, numquam cessa canere, -a *(sc. philomela).* THIETM. (?) chron. 4,36 -is . . . in hieme manipulos super arbores ad manducandum . . . ponere fecit. IOH. AFFLIG. mus. 4,6 fistula . . ., qua decipiuntur -ae. CHRON. rhythm. Leod. 11 hiemales nusquam auriculas (-as *cod., recte*) tunc videbat homo. *saepe. de anima specie avis induta:* UDALSC. Conr. 8 *hostia* divinitus suscepta nonnisi una comparet -a. *de effigiebus:* THEOPH. sched. 2,21 potes etiam in ipsis circulis interdum bestiolas et -colas (-culas *LV*) et vermiculos . . . inserere. 3,59 p. 112,28 Th. flosculi aut -ae. **b** *de natura, moribus:* FRID. II. IMP. art. ven. 1 p. 21,3 quedam . . . de -is terrestribus habent cibum ex arboribus (p. 23,14 -e . . . terrestres, sicut sunt alaude, cozardi, calandre, passeres). p. 38,3 omnes -e, que naturam habent transire. ALBERT. M. animal. 6,53 in nido -ae aquaticae, quae movens caudam vocatur. *al.* **c** *de furto, venatione:* LEX Sal. Karol. 7,7 si quis turturem de rete alterius aut quamlibet -am (-colam *K 46*) de . . . decipula furatus fuerit. DIPL. Heinr. II. 80 ut nemo . . . saltem -am inquietare, quę dicitur parix, sive capere presumat. *v. et p. 1166,23.* **d** *de auguriis, prodigiis:* PIRMIN. scar. 22$^{in.}$ sternutus et aguria per -as (avicellos *C*) . . . nolite facire. SERMO de sacril. 27 nec nullas -as cantantes nolite adtendere (HRABAN. hom. I 43 p. 81^{A}). VITA Annon. I 3,16 p. 507^{b},29 magno futurorum prodigio mons omnis novi generis -is operiebatur (*postea:* volucres). **e** *usu pharm.:* HILDEG. phys. 6,46 -am *(sc. isenbrado)* . . . ad ignem sine aqua pone . . ., ut pulverizare possis. 6,72 qui regium morbum habet, eamdem -am *(sc. paricem)* . . . super stomachum suum liget et gelsuocht in -am transit. **2** *per compar. et in imag.:* VITA Richar. 5 (MGMer. VII p. 447,10) quasi -a infans ad terram pervenit *eqs.* NOTKER. BALB. gest. 2,12 p. 75,11 cum . . . Avaros . . . in -arum modum de hastili suspenderet. THEOD. AMORB. Bened. I praef. p. 363,32 ne implumem -am extra nidum tuum avolare permittas (*sim.* EPIST. Hann. 52 p. 98,23). ACTA imp. Winkelm. II 46 p. 50,28 suo vos laqueo detinentes sicut -am, que *eqs.*

avidentia, -ae *f.* (*cf.* ἀοραsία) *caecitas – Blindheit:* CONR. MEND. Attal. p. 124,32 percussus -a.

***avidesco,** -ere. *inhiare – trachten (nach):* CHRON. Reinh. a. 1198 p. 561,28 predatores ecclesiarum . . . in dampna rerum -unt.

aviditas, -atis *f.* **1** *strictius i. q. cupiditas, appetentia – Begierde, Gier, Verlangen:* **a** *c. gen. obi. (et subi.: l. 36):* ARBEO Emm. 45 ut ex -e corporis . . . surrexit et panem . . . poposcit. HRABAN. epist. 57 -em . . . multa sciendi. OTTO FRISING. gest. 2,21 p. 125,35 misera oppidanorum hauriendi *aquam* -s. CHART. Babenb. 41 ęternę remunerationis. FRID. II. IMP. art. ven. 2 p. 143,18 comedendi. *al.* **b** ad: FRID. II. IMP. art. ven. 2 p. 210,3 -s eius *(falconis)* ad tiratorium. **c** *absol.:* α *spectat ad edendum, bibendum:* ARBEO Emm. 42 unius panis sacietate cottidianis -bus. *in imag.:* RUOTG. Brun. 4 p. 5,21 ut . . . intimi medullam sensus et nectar . . . maiori quam dici possit -e hauriret. RYCCARD. chron. a. 1224 p. 113^{a},35 ut ieiunii et famelici doctrinarum in ipso regno inveniant, unde ipsorum -bus satisfiat. β *spectat ad praedandum:* WOLFHARD. Waldb. 2,18 (11) gaudium praesumptionariae -is *furum* in ruborem . . . convertit *Christus.* NARR. de rel. Scafhus. 2 ne signa passionis Christi . . . a devoto . . . exercitu religiosa -e . . . auferrentur. **2** *latius:* **a** *studium – (Lern-) Eifer:* NOTKER. BALB. notat. p. 73,26 quid tibi -em tuam imputo, cum meam socordiam ipse reprehendo. **b** *intentio, desiderium – Spannung, Erwartung:* BERTH. (?) annal. a. 1077 p. 302,36 litterarum . . . se . . . non modica -e effectum exspectasse. HERM. IUD. conv. 5 p. 86,18 (ed. G. Niemeyer. 1963) pari utrique -e suspensi. **c** *vehementia – Heftigkeit:* ALBERT. M. (?) animal. quaest. 7,12/16 p. 177,16 -s appetitus provenit ⟨ex⟩ exinanitione stomachi.

?avido, -are. *avere – sehnsüchtig wünschen:* SEDUL. SCOT. carm. 2,71,30 Eden ut videam . . ., o pater, huic, -o (*Corp. Gloss. Lat. ed. Goetz V 6,24 cft. ed. in nota; an spectat ad* avidus?), propitiare viro. *v. ThLL. s. v.* avideo.

avidus, -a, -um. ab-: *p. 1233,16.40.* -it-: *p. 1233,16.*

I *adi.:* **A** *proprie:* **1** *strictius i. q. cupidus, appetens – begierig, verlangend, bestrebt:* **a** *c. gen. obi.:* WALAHFR. carm. 24,21 dum . . . -us rerum cautus per singula lector irem. GODESC. SAXO gramm. 2 p. 476,16 auri. WALTH. SPIR. Christoph. II 1,9 -us ludi gimnasia querere. EKKEH. IV. carm. Gall. 7,2 Gallus deserti fit mox -us. WIPO gest. 4 p. 25,12 erat . . . -a gloriae, non laudis. BERTH. (?) annal. a. 1077 p. 300,17 pugnae illis inferendae -issimus. DIPL. Heinr. IV. 367

[Payr]

iusticię vos -iores. *al. v. et l. 30.* **b** *c. abl.:* RIMB. Anscar. 19 p. 41,39 thesaurorum adquisitione -i. THEOD. AMORB. Bened. I 3 est . . . Gallia . . . artium liberalium subtilitate -issima. CHRON. Noval. 5,8 honore. **c** de: FRID. II. IMP. art. ven. 6 p. 190,8 qui *(falcones)* . . . multum sint -i de ipso *(loyro).* **d** *absol.:* **α** *spectat ad edendum, recipiendum (in imag.):* ALDH. virg. I 4 p. 231,18 *apes* defruto . . . -a viscerum receptacula . . . implere contendunt. WALAHFR. Wett. 485 *comites* -o . . . minores ore vorabant. 834 secretum . . . -as (gloss. R: girigun) effudit in aures. AGIUS epic. Hath. 284 tres pueros . . . -a . . . fauce voravit humus. WALTH. SPIR. Christoph. II 5,175 piacula . . . -am plene fultura Caribdim. *al.* **β** *spectat ad praedandum:* WETT. Gall. 28 p. 272,19 cum . . . piscis territus a duabus bestiis . . . quasi eis -is preda conspicitur. POETA Saxo 5,224 *regnum* raptores -os clade sua faciat *hostes.* CHRON. Salern. 39 dum tam crudelis . . . necnon et abitus Beneventanis cernerent. *al.* **γ** *spectat ad lucrum:* POETA Saxo 4,256 spes est -i frustrata coloni. **2** *latius:* **a** *studiosus, curiosus – eifrig, interessiert:* EIGIL Sturm. 7 -us locorum explorator. WETT. Gall. 27 operis gratia -i redeuntes. HRABAN. epist. 20 p. 426,14 -o lectori (28 p. 443,7). **b** *intentus – erwartungsvoll:* WIPO gest. 2 p. 16,7 quamquam . . . Chuononem . . . -o desiderio propter virtutem . . . eligerent. **c** *rapidus – ungestüm:* BRUNO QUERF. Adalb. A 19 ad . . . cęnobium -o cursu volat. **B** *translate i. q. vastus, amplus – ausgedehnt, mächtig:* ARBEO Emm. 3 in sedem urbis -e (iam dictae *var. l.*). 42 contemplabat ecclesiam et urbem -am (arduam *var. l.*).

II *subst.:* **A** *masc.:* *qui cupidus est, appetit – einer der begehrt, Verlangen trägt:* WIDUK. gest. 1,9 p. 15,2 omnibus . . . gloria (-ae *var. l.*) victoriae -is. *spectat ad edendum (in imag.):* NOTKER. BALB. notat. p. 67,9 quicquid papa Gregorius . . . reliquit, idem Beda in brevissimo ferculo -is gluttiendum composuit. **B** *fem.* -issima: *per prosop. i. q. insatiabilitas – Unersättlichkeit:* GARS. tract. 5 p. 431,6 iuxta propiciatorium beatae A-issimae, sororis eius *(Cupiditatis).*

adv. **avide** *vel rarius* **aviditer.** **1** *strictius i. q. cupide, anhelanter – (be)gierig, voll Verlangen:* **a** *de cupiditate edendi, bibendi:* BEDA hist. eccl. 3,9 p. 146,9 *equus* virecta herbarum -ius carpere coepit. CHRON. Salern. 147 p. 155,19 cena facta ab-r sumunt. p. 155,27 ab-r propinabant. *in imag.:* COZROH. praef. p. 1,9 -e fontem vitae aeternę sitiens. WALAHFR. carm. 25ª,7,2 -e cruorem quaeritans Christi. RUOTG. Brun. 36 p. 37,15 a quo postquam . . . exhortacionum . . . antidota . . . solito -ius pregustari . . . sensit. *al.* **b** *de avaritia:* ACTA imp. Winkelm. II 46 p. 50,27 (a. 1245) non solum manus, sed etiam cubitos -ius apprehendunt. **2** *latius:* **a** *studiose, libenter – eifrig, gern:* WIPO gest. 2 p. 18, 22 te eligam tanto -ius caeteris, quanto *eqs.* **b** *intente – erwartungsvoll:* HRABAN. epist. 29 p. 445,19 ad promissa exequenda -ius anhelare. **c** *instanter – inständig:* HROTSV. Gong. 322 efflagitant -e, ut *eqs.*

avillana *v.* avellana.

avillus (abelum) *subst.* *agnellus – Lämmchen:* GLOSS. IV 166,16 St.-S. abelum lampili.

avina *v.* avena. **avinculus** *v.* avunculus.

***avinus,** -i *m.* (*cf.* avus) *avus – Großvater:* CARM. epigr. (MGScript. XXXI p. 454,29; a. 1199) Guidonis tempore . . ., qui Lambertini cognomen gestat -i.

***avio,** -onis *m.* (*cf.* avus) *atavus – Ahn:* CHART. Ital. Ficker 10 p. 14,48 (a. 827) quia -es vel patres vel parentibus vestris pertinentes fuerint Unnoni (*cf.* CHRON. Noval. 3,18 -es nostri vobis pertinentes non fuerunt). *v. et* *avo.

***aviola,** -ae *f.* (*cf.* avia, *francog. vet.* aiuele; *v. et v. Wartburg, Frz. etym. Wb. I. p. 188) avia – Großmutter:* TRAD. Weiss. 169 (a. 711) ipsa est de alode -e mee nomen Guntrudis.

***?aviolella,** -ae *f.* *(orig. inc.) involucrum medicaminum in aqua coquendorum – Umhüllung für Medikamente im Wasserbad:* BERNH. PROV. comm. 8,3 p. 302,20 mulieres Salernitane faciunt -am inplentes eam aqua rosacea et gariofilis et croco *eqs.*

avis, -is *f. (?m.: p. 1234,5) script.:* hab- *(var. l.): p. 1234,5. adde* LEX Baiuv. 21,6. ov- *(var. l.): p. 1234,6. adde* AETHICUS ISTER 74. *nom. sg.* -es: *l. 56. p. 1235,21. adde* ARBEO Corb. 17.

I *strictius i. q. volucris, ales – Vogel (cf.* GLOSS. III 14,53 St.-S. -is fogal. *al.):* **A** *proprie:* **1** *in univ.:* **a** *gener.:* LEX Baiuv. 19,5 aquilę vel ceteri (-ae *var. l.*) -es (habes *Mg.Mt*). ALCUIN. epist. 136 p. 210,14 altaria . . . -ium (ov- *L*) stercoribus . . . fedata. HRABAN. inst. cler. 2,27 -ium . . . esum credo inde a patribus permissum esse *eqs.* carm. 39,21,3 -es, pisces et pecora. WALAHFR. carm. 41,4 pisces nare vetet constanter -esque volare. HINCM. Remig. 5 p. 266,30 solent homines alias -es domesticas habere in domibus suis, passeres autem *eqs.* CARM. Cantabr. 23,6,1 nulla inter -es similis est api. THIETM. chron. 1,21 non solum pauperibus, verum eciam -bus victum subministrans. CASUS Petrish. 1,3 p. 628,33 ut etiam -es eius sanctitatem sentirent. CHRON. August. (MG Script. XIV p. 558,27) miser . . . feris et -bus expositus est. VITA Gunth. erem. 5 -is assata . . . devolabat. ARNOLD. LUB. chron. 2,18 p. 138,29 *Heinricus* dictus est rex -ium, teutonice autem vogelkuning. *saepe.* *de anima vel diabolo specie volucris indutis:* WETT. Gall. 18 exivit de ore eius quasi turpissima -is nigra. EKKEH. IV. pict. Sangall. 82 volat ex ore Satanas -is atra colore. UDALSC. Conr. 8 in -ium specie animas nondum plene purgatas . . . cruciari. *de effigiebus:* LIUTPR. antap. 6,5 p. 154,12 aereae . . . deaurataeque -es. THEOPH. sched. 3,53 p. 105,36 Th. formabis . . . flosculos sive -es. UDALSC. carm. p. 114,15 in . . . velo depicta est . . . -is, flos, -is verso wultu. ANON. tab. p. 147,21 erat in tabula . . . imago duarum -ium. *al.* **b** *de natura, moribus:* ALBERT. M. animal. 8,222 secundum mutationem temporis quaedam -es mutant . . . suos colores. 12,204 -es . . . parvae multae sunt vocationis *eqs.* 14,56 -es non claudunt oculos per palpebram superiorem, sed per inferiorem. 21,26 -es multae . . . disciplinantur etiam ad loquelae . . . pronuntiationem. ALBERT. M. (?) animal. quaest. 7,12/16 p. 177,29 -es calidae sunt et siccae. 17,10 p. 293,23 utrum ex osculo . . . possint -es feminae impraegnari. *saepe.* **c** *de furto, venatione, praestatione:* LEX Sal. Merov. 7$^{tit.}$ de furtis -ium. 33,1 de venationibus -ium et de piscationibus. LEX Baiuv. 22,11 de alterius silva . . . -es tollere. DIPL. Karoli M. 84 p. 122,11 tam piscatione quamque -is capiendo. DIPL. Otton. III. 384 p. 813,8 dedimus . . . piscationes, venationes et ubi -es capiuntur. CHART. Carniol. II 399 p. 308,12 quod . . . carnes de venacione et -es de aucupacione . . . nostro conspectui presententur. *al. v. et p. 1235,9.* **d** *de auguriis, prodigiis sim.:* SERMO de sacril. 9 qui . . . -es vel latratus canum . . . per sibelos . . . et sternudus auguria colit. ALCUIN. epist. 267 p. 426,10 -ium cantus. WALAHFR. Gall. 2,16 -is quaedam . . . ante eos apparuit et . . . facili praeibat volatu. THIETM. chron. 8,28 hanc . . . erumnam -ium . . . semet ipsas invicem ungulis interficientium multitudo . . . presignavit. ADAM gest. 2,40 *Olaph* in -ium prognosticis omnem spem suam posuisse. HILDEG. scivias 1,3 p. 412^{D} quod signa actuum tuorum in stellis . . . aut in -bus . . . quaeris. *al.* **e** *de diaeta:* ASCULAPIUS 2 p. 4,8 cibos leves accipiant . . ., -es sive venationes. **2** *de certis generibus vel speciebus:* **a** *genere vel specie expresse definitis:* RHYTHM. 39,10,3 fenix nuncupatur -es (-is *var. l.*), que renascit mortua (NOTKER. BALB. gest. 2,17 p. 86,18). PAUL. DIAC. Lang. 6,55 cuculus -is. FRID. II. IMP. art. ven. 1 p. 7,24 -ium alie sunt aquatiles, alie terrestres, alie medie; aquatiles . . . dicuntur -es de rivera *eqs.* p. 10,11 aliter dividuntur -es; alie enim sunt rapaces, alie non rapaces. p. 10,18 has vocat Aristotiles -es unguibus rapaces et aliquando -es uncorum unguium (*cf.* ALBERT. M. [?] animal. quaest. 8,15/20 p. 195,51 -es gampsonicae). p. 40,9 -es, que sunt de transitu (*cf.* p. 43,7 -es de reditu). p. 110,15 -es de paradiso. ALBERT. M. animal. 7,32 -ium nocte volantium. 7,74 -is symya. 7,170 de quadam -e, quae residet aput aquas . . . et aput Germanos vocatur -is glaciei. 8,71 -ium maritimarum. 8,223 ex -bus aestivalibus. 21,28 -es . . . agrestes et silvestres. *saepe.* *per circumlocutionem:* WANDALB. mens. 38 postquam candet -is pietatis nomine praestans *(sc. ciconia, cf. Verg. georg. 2,320).* NIVARD. Ysengr. 1,20 perfida . . . -is *(sc. corvus, cf. notam ed.).* BERTH.

[Payr]

RATISB. serm. 12tit. -es s. Mariae, turtures et columbae. **b** *per antonomasiam:* **α** *de avibus venaticis:* CONC. Karol. 36,14 canes et -es sequi ad venandum . . . superfluum esse *ministris altaris et monachis* (app. 2 p. 818,33 Gervilionem . . ., quod cum -bus et canibus luserit, . . . deposuimus. HINCM. ord. pal. 24). FRID. II. IMP. art. ven. 1 p. 3,20 ars venandi cum -bus. *al.* **β** *de avibus domesticis ('Geflügel'):* CHART. ord. Teut. 112 p. 92,3 (a. 1257) decimas . . . animalium et -ium. **γ** *de aquila:* HRABAN. carm. evang. 23 cum sidera scandit, signat -em *Christus.* **B 1** *proverb.:* EGBERT. fec. rat. 1,230 pennis descendit -is de nube remissis. 1,487 saltum movisti, sed -es collegerat alter. EKKEH. IV. cas. 43med. mala -is . . . malam famam prodere solet. NIVARD. Ysengr. 3,812 una -is in laqueo plus valet octo vagis. **2** *alleg.:* HRABAN. univ. 5,10 p. 131B -es . . . Christi humanitatem significant. 8,6 p. 241D -es . . . aliquando . . . significant angelos . . ., aliquando sanctos homines. p. 242A -es sunt daemones, . . . -is salvator. p. 242B -is plebs Iudaea. ALEX. MIN. apoc. 19,17 p. 405,25 -es . . . in isto loco christianos appellat. *al.* **3** *per compar. et in imag.:* BOTAN. Sangall. 40,3 mandragora in insola de mare nascit, maritima quasi -es est. BRUNO QUERF. Adalb. A 31 rara -is terrarum felix martyr infelicium Adalbertus . . . temporum *([cf. Hor. sat. 2,2,26].* HUMB. Sim. 2,10 p. 150,4 aput catholicos velut r. -is aestimatur, qui . . . pecunias aspernatur. EPIST. Meginh. 29 p. 227,6 si quando se ipsum, que r. -is est, respicit *animus.* 31 valitudine, quę Spire r. -is est. *al.).* BERTH. RATISB. serm. 12 p. 63,14 bene . . . religiosi -es dicuntur. p. 63,18 sicut -es sunt puriores . . ., sic et religiosi puriorem vitam ducunt. *al.* **4** *in nominibus:* **a** *montis (sc. s. Bernardini):* LIUTPR. antap. 5,10 per Montem Avium (5,11). **b** *plantarum:* CONSTANT. AFRIC. grad. p. 351,10 lingua -is (IOH. PLATEAR. simpl. med. p. 23bF l. -is . . . folia habet . . . in forma linguae -is. ALPHITA II p. 103,18 l. -is, pigula idem. p. 103,21 l. -is quandoque sumitur pro semine fraxini [GLOSS. III 560,17 St.-S. l. -is vogelzunge vel fructus fraxini]. BERNH. PROV. comm. 12,1 p. 323,29 lanceola, id est l. -is. ALBERT. M. veget. 6,366. *al.*). ALBERT. M. veget. 6,401 *orobum* a quibusdam vocatur vicia -ium. **c** *alch. in nominibus ficticiis spirituum:* TRACT. Micrer. p. 92,3 anima, quam viridem -em et aes et sulphur philosophi nuncupaverunt. ARTEPH. secret. p. 34 fiunt non-corpora et quintaessentia de natura spiritus, quae vocatur -is Hermetis, et mercurius extractus a servo rubeo (ANON. tab. p. 163,12 -em H. [*sed cf. notam ed.*]). ANON. tab. p. 160,6 istae -es sunt masculus et foemina *(cf. p. 1234,28).* ROSIN. def. p. 316,24 -is mirabilis, qui . . . sine alis volat. **C** *translate:* **1** *omen – Vorzeichen:* PEREGRINUS 147 bonis -bus huc venistis. 201 ite malis -bus. **2** *vas portando caemento aptum – Traggefäß für Baumaterial* (*cf. francog.* oiseau): HUGO FLAV. chron. 2,7 p. 373,15 strumentum illud, quod -is nominatur, subvectione caementi aptatum.

II *latius i. q. animal alatum – geflügeltes Tier:* ALBERT. M. animal. 14,2 -es . . . anulosae. *ibid.:* -is, quae vocatur solitaria (*cf. p. 682b,7* τῶν πτηνῶν, ὧν μέν ἐστιν ὁ βίος νομαδικός).

avītus, -a, -um. **1** *adi.:* **a** *qui progenitorum fuit, ab progenitoribus traditus, hereditarie susceptus – auf die Ahnen zurückgehend, überkommen, ererbt, angestammt:* LEX Sal. Merov. 65c si quis alteri -am (-cam *ed. Herold.;* aviaticam *R. Schröder, ZRGGerm. 2. 1864. p. 53sq.*) terram suam condemnaverit. WANDALB. martyr. dedic. 10 habenas flectere -as imperiique sceptra paterni. ANNAL. Sangall. IV a. 1043 p. 319,9 Petrum -o solio restituere. TRAD. Patav. 777 Adelheidis et liberi sui . . . ex -a progenie sua censuales erant beati . . . Stephani. *al. remissius:* TRANSL. Libor. 7 populus . . . ad -as . . . superstitiones colendas sese convertens. HROTSV. Sap. 1,5 -os ritus deserere. *al.* **b** *qui olim fuit, priscus – der Vorzeit (angehörig), einstig, alt:* **α** *de rebus:* WALAHFR. Mamm. 2,22 *Mammas* mores imitatus -os pavit oves . . . magni sectator Iacob. EKKEH. IV. bened. I 45,7 reddat nos vitę duce te paradysus -ę (gloss.: quam patres ibi habuerunt). **β** *de anim.:* ALCUIN. carm. 1,1542 quod Orosius edit -us (acutus *Ven. Fort. carm. 8,1,59).* **c** *prior – früher:* DIPL. Karoli III. 163 -um (-orum *ci. ed.*) augustorum, parentum scilicet nostrorum, prisca exempla imitari. **d** *diu vel antiquitus exsistens, antiquus – seit langem oder von altersher bestehend, alt:* POETA Saxo 3,419 Hispani viri renovantes foedus -um. HUGO FLOR. hist. p. 357,19 Aquitania . . . nomen adhuc -um retinet. *al. c. sensu nobilitatis:* ALDH. virg. I 21 p. 252,1 tres pueri -a Ebreorum stirpe progeniti. II 2526 Nabal, qui genus . . . et nomen -um *David* ebrius exprobrat *(cf. Vulg. I reg. 25,10).* GESTA Bereng. 2,34 Latium . . . -um (gloss.: antiquum ac per hoc nobile).

2 *subst.:* **a** *masc. plur. i. q. progenitores – Ahnen:* ALBERT. M. eth. 8,3,4 p. 544a,41 secundum totum -arum *(sic?)* ordinem (p. 544b,1). **b** *?fem. i. q. mater generis humani – Stammutter:* VITA Desid. Vienn. I 12 nefandi illius deceptoris -ae tabernaculum, diaboli.

1. avius, -a, -um. **1** *adi.:* *devius, invius – abgelegen, unwegsam:* WALAHFR. carm. 14,5,5 *fera* pergit lustra per -a (*cf. Verg. Aen. 4,151* invia). **2** *subst.:* **a** *neutr. (fere plur.):* **α** *proprie i. q. loca devia vel invia, deserta – abgelegene, unwegsame Gegend, Einöde, Wüste (cf.* GLOSS. III 224,33 St.-S. -um awike. *al.):* THEODULF. carm. 41,1,91 -a (*cf. Sedul. carm. pasch. 1,356* deserta) terribili perstringit voce *Marcus* (*sim.* CARM. imag. 23g,2,1). WALAHFR. Wett. 825 reportatum tam longa per -a corpus. ANNAL. Quedl. a. 999 p. 76,15 per vicos, per plateas, per compita, per -a. CHART. Rhen. med. I 307 p. 360,2 in . . . cultis et incultis, -is et inviis (*item in pertinentia:* ACTA imp. Stumpf 158 p. 216,8). *al. in imag.:* NOTKER. BALB. carm. 5,1 p. 139 -a perlustrans indignas quaerito causas *eqs.* **β** *translate i. q. error – Abweg, Irrtum:* PAUL. DIAC. carm. 13,5,2 -a qui *(poetae pagani)* sunt sequuti pergentes per invium. **b** *fem. plur.: loca invia, deserta – unwegsame Gegend, Einöde:* CARM. Aldh. 2,58 latrones . . . ., abstrahunt qui exuvias legentibus per -as *(v. notam ed.).*

2. avius (abius), -i *m. patris vel matris pater, avus – Großvater:* CHART. Bund. 35 p. 35,14 (a. 807) de parte -i illorum Quinti. DIPL. Karoli III. 12 p. 18,35 praecepta . . . -i nostri Hludowici (*sim.* DIPL. Otton. III. 231 p. 646,6. 291 p. 716,8). CATAL. Benev. (MGScript. III p. 203b,23sqq.) Paldolfus . . . vivente patre suo et abio electus est princeps . . .; regnavit cum abio suo . . . et post mortem -i sui regnavit cum genitore suo. *v. et* avus. *Payr*

1. aula, -ae *f.* (αὐλή) *?acc. sg.* -em: FORM. Senon. II 18. *plur.: p. 1237,36.1238,11.59.*

I *de partibus aedificiorum:* **A** *strictius i. q. atrium, oecus – Halle, Saal:* **1** *publ.:* **a** *proprie:* CHRON. Fred. 3,12 p. 97,11 ante -as palaciae. NOTKER. BALB. gest. 1,18 p. 23,21 ingrediuntur in -am variis tapetibus et omnigenis ornatam palliis. WALTHARIUS 315 ebrietas fervens tota dominatur in -a. COSMAS chron. 1,42 p. 78,16 per superioris -e cancellos. CHART. Meckl. 969 p. 217,18 acta sunt hec . . . in -a sive caminata nostra. *al. in nom. propr.:* GESTA Trev. cont. I 2 p. 176,21 oppidum quoddam, quod vocatur A-a Palacii (*'Palatiolum sive Pfalzel' ed.).* **b** *in imag.:* WALTH. SPIR. Christoph. II 1,20 *(de auctoribus Romanis)* tercius . . . annus . . . mihi Romanam . . . monstraverat -am *eqs.* THIOFR. Willibr. I A 4 p. 463B de uteri virginalis -a processit *rex aeternus.* HONOR. AUGUST. gemm. 1,127 haec *domus* etiam -a Dei nuncupatur, quia in ea convivium regis aeterni celebratur. *fort. huc spectat:* FORM. Wisig. 4 in -am ingenuitatis . . . vos esse congaudete (*cf.* 6 p. 578,8). **c** *meton. de personis in atrio congregatis:* WALTHARIUS 469 omnis ei mox -a reclamat. **2** *eccl.:* **a** *vestibulum – Vorhalle:* MILO Amand. 8 (MGMer. V p. 482,22) custodibus in -a basilicae relictis. ERINH. Heimer. 583 cum . . . templi dormit secus -am. DIPL. Heinr. III. 108 p. 137,23 in -a domus sancte Cumensis ecclesie. **b** *pars interior vel navis (ecclesiae) – Inneres (einer Kirche), Kirchenschiff:* VITA Lupi Senon. 9 (MGMer. IV p. 181,32) sanctus . . . -am petiit matris ecclesiae. TRANSL. Germ. 1 (MGMer. VII p. 423,3) ut eius *(s. Germani)* felicia membra . . . infra ipsius -am eccle-

[Sroder]

siae transferri potuissent. VITA Magni Fauc. 71 non fuit -a basilicae ad perfectionem operis perducta. **c** *dormitorium – Schlafsaal:* ALCUIN. carm. 96,1,3 nullo qui dormiat aevo, fratribus hac requiem dulcem concedat in -a. **B** *latius:* **1** *conclave – Zimmer, Raum:* **a** *proprie:* CHRON. Salern. 180 p. 558,27 ad -am, ubi . . . princeps . . . quiescebat *(item in palatio:* ANNAL. Ianuens. III p. 185,17 regem in quadam -a palacii Bononiensis carceri . . . manciparunt. *al.).* TRACT. de chirurg. 917 in mediam -am ducatur *aegrotus (sc. in sudatorio). de partibus chrismalis:* ALDH. ad Acirc. 66,3 nullus reserat nec limina pandit, culmina ni fuerint -is sublata quaternis. **b** *in imag. de ambitu modorum:* RUD. TRUD. (?) mus. 2,26 p. 97 (vs.) ex G g . . . componitur -a tetrardi. **2** *cella – Zelle, Kammer:* **a** *proprie:* **α** *de carcere:* WALTH. SPIR. Christoph. II 6,23 panditur . . . carceris -a. **β** *de habitatione monachorum:* WALAHFR. Wett. 245 decorus in -am angelus ingreditur (*cf.* 224). Gall. 1,19 reversus est *Gallus* ad dilectae solitudinis -am. **b** *in imag.:* FLOR. LUGD. carm. 24,1 de pectoris -a. EPITAPH. var. I 20,1 hic iacet opertus cespite telluris in -a. EPIST. Ratisb. 10 p. 321,20 licet in -a timoris positus vix loqui audeam. CHART. com. Mansf. III 24 p. 142,10 ne facta notabilia . . . ab -a memorie deleantur. **3** *coquina – Küche:* ALCUIN. carm. 26,48 Menalca coquos nigra castiget in -a.

II *de aedificiis totis:* **A** *palatium – Palast, Hof* (*cf.* GLOSS. I 8,31 St.-S. -a salihus. III 127,21 -a phalinza): **1** *proprie:* **a** *in univ.:* VITAE abb. Acaun. 1 (MGMer. VII p. 330,12) dum in -a regali sedulus famulator regiae potestati adsisteret *s. Ymnemodus* (VITA Mathild. II 9 diiudicabant Heinricum regno potiri, quia natus esset in -a r. *al. cf.* CAPIT. reg. Franc. 222 p. 106,6 Papie in -a regia). PASS. Praeiecti I 20 ut vir Dei ad -am regis . . . pergeret (VITA Elig. 2,41. *al.*). PAUL. DIAC. carm. 35,25 ornasti patriam doctrinis, moenibus, -is. COD. Karol. 54 p. 577,5 quod . . . in -a apostolica confirmatum est. WALAHFR. Wett. 875 palatinas . . . ad -as. CARM. Sangall. II 5,1,1 splendida marmoreis ornata est -a *abbatis* columnis. CAPIT. reg. Franc. 216 p. 92,4 in augustali -a. POETA Saxo 2,431 in Aquisgrani, quam condidit ipse -am magnificam. 3,453 Lateranensi . . . ab -a. PURCH. Witig. 170 sceptrigeram . . . deserit -am. THIETM. chron. 6 prol. 33 -a ducis. ADEMAR. hist. 3,56[ex.] vulneratus est praepositus ducis . . . et -a eius ibi diruta. WIPO gest. 7 p. 30,4 Papienses . . . ad imbellem -am ruentes. ROD. CAMER. Lietb. 3 p. 844,20 puer . . . educandus in -a pontificali. CHART. Xant. 44 p. 35,14 episcopalis -ę reparandę. CHRON. reg. a. 1107 p. 47,18 in secretario Goslariensis -ae. *saepe. in fabula:* ECBASIS capt. 635 conventus deserat -am. *expressius i. q. thronus – Thron:* WALAHFR. Wett. 579 ante Dei auratam prosternitur -am. THIETM. chron. 7 prol. 12 scandens cesaream post rector clarus in -am. **b** *de loco iudiciali:* CAPIT. reg. Franc. 222 p. 104,27 disponente iura regni . . . rege . . . in -a Ticinensi. DIPL. Conr. II. 212 institutum . . . traditionis . . . in -a Radisponensis civitatis . . . roboratum est. CHART. select. Waitz 20 p. 49,11 de teloneo . . . in -a respondebit *mansionarius.* CHART. Turic. 285 confirmatum in fisco Tureginsis -ę. CHART. Argent. I 139 p. 114,40 acta sunt hec in -a episcopali Argentinensi. *al. expressius i. q. iudicium aulicum – Hofgericht:* DIPL. Otton. I. 372 p. 510,33 omnibus imperialem -am quaerentibus (448 [spur.] i. -am super hoc appellare). CHART. Salem. 548 p. 151,35 presidentibus . . . nobis pro tribunali -e imperialis apud Basileam in curia prepositure). **c** *de officiis palatii:* DESID. CAD. epist 1,6 totius -ae immoquae regni rectorem Grimoaldo maiorem domus. ANGILB. carm. 2,56 (MGPoet. I p. 361) magnae primicerius -ae. WETT. Gall. 21 praesules -ae regalis. EINH. Karol. 1 p. 3,15 praefectus -ae. PETR. DAM. disc. p. 88,20 amministratoribus -ae publicae. CONST. I 172 p. 238,15 Rainaldo . . ., imperialis -ę cancellario (CHART. Welt. 13. *al.*). ORD. coron. imp. 17,3 cum . . . officialibus et ministerialibus -e papalis. CHART. Tirol. 663 imperialis -e dapifer. 686 imperialis -ae prothonotarius. CHART. Raitenh. 77 p. 81,9 imperialis -e marescalcus. **2** **a** *meton. de personis ad palatium pertinentibus:* IONAS BOB. Columb. 1,24 p. 207,11 ob quibusdam erroribus, quos vix -a regia caret. Ved. 7 erat *Vedastis* gratus paenes regiam -am. VITA Elig. 1,15 p. 681,6 ut . . . -ae regis praesentaretur metallus. PETR. DAM. disc. p. 77,24 cum . . . -a regia suum tueatur electum. CHRON. Reinh. a. 1211 p. 578,12 mores, quos arbitrati sunt imperiali -e minime conducere. *al. in fabulis:* ECBASIS capt. 566 palatinam quod condecet -am. NIVARD. Ysengr. 6,343 suppetit ingluvies -ę. **b** *in imag. de caelo sim.:* ALDH. virg. II 1379 inferni furva regnavit *Pluton* in -a. VITA Eucher. prol. (MGMer. VII p. 46,32) ad caelorum . . . -as. EPIST. pont. Rom. sel. I 2 p. 29,29 iustitiae sedis, fidei domus, -a pudoris (TIT. metr. III 3,1,3 fidei -a, p. [*de fonte v. notam ed.*]). WALAHFR. Wett. 397 aeterni . . . regis in -am. DIPL. Arnulfi 9 ianuam -e celestis. HROTSV. Pel. 389 sidereae . . . -ae. WALTH. SPIR. Christoph. II 5,92 -am cunctorum . . . iocorum. THIETM. chron. 6 prol. 15 in aetheria . . . -a. SALUTARIS POETA 217 (ed. P. Leyser, Hist. poet. et poem. p. 2067) aeterni solis in -a. *saepe.* **c** *alleg.:* HRABAN. univ. 14,20 p. 389[D] -a . . . sanctam ecclesiam significat aut conscientiam mundissimae animae *eqs.* **3** *translate:* **a** *dominatio – Herrschaft:* ALCUIN. carm. 3,4,2 apostolicam tenuit tunc Sergius -am. PAUL. DIAC. Rom. 14,1 Marcianus Orientali -ae praeficitur imperator. THEOD. TREV. transl. Celsi 10 imperator vero uti catholicissimus mundialis -ae rector. *fort. add.:* GESTA Camer. 1,12 ab isto ceterisque successoribus eius Camaracensis aecclesia specialem principatus -am accepit. **b** *usus (loquendi) ad palatium pertinens – höfischer (Sprachge-)Brauch:* LUDOLF. summ. 3 p. 369,10 ista recesserunt ab -a. **B** **1** *basilica–Kirche:* ALDH. carm. eccl. 1,5 hic Petrus et Paulus . . . alma venerantur in -a. COD. Karol. 21 p. 524,17 infra -am ipsius principis apostolorum. DONAT. Trud. 25 (MGMer. VI p. 294,1) venit *caecus* ad sacratissima limina sanctae -ae, in qua . . . beati viri corpus . . . humatum dinoscitur. HRABAN. carm. 46,2 praecursor Domini . . . hanc -am inhabitat. EPITAPH. var. II 59,4 -e conditor huius. DEDIC. Brix. (MGScript. XV p. 1110,31) hec -a consecrata est a . . . episcopo. *saepe. in nom. propr.:* OTTO FRISING. chron. 7,32 p. 361,7 apud Veterem A-am (*'Vetralla'*). *in imag.:* EKKEH. IV. bened. I 28,27 super hanc petram Dominus struet -am (ecclesiam *Vulg. Matth. 16,18*). **2** *monasterium, aedificium monasteriale – Kloster, Klostergebäude:* CHART. Rhen. med. I 198 p. 258,22 (a. 955) super hanc . . . virginis Marie -am. ADEMAR. hist. 3,35[in.] Arnaldus in -a sancti Eparchii factus monacus. VITA Walar. 14 (MGMer. IV p. 166,6) -arum vel aedium fabrica. TRAD. Michaelb. 1[b] p. 773,2 Deo suisque electis in eadem -a servientibus. CHRON. Bened. II 6 *regina* in vestitu religionis ad sancti Michaelis celebrem tunc pudicie -am se contulit. *al.* **C** *domus, sedes – Haus, Sitz:* **1** *in imag.:* ALDH. virg. I 43 p. 296,4 -ae structuram . . . robustissimae petrae imposuit *Iustina (cf. Vulg. Matth. 7,24).* ERMOLD. Ludow. 3,53 iustitiae virtus nullam sibi vindicat -am. **2** *translate i. q. structura – Bau:* HERRAT hort. p. 153 est opus, ut comedat . . ., quae si non faciat, corporis -a ruat.

III *de areis sim.:* **A** *locus curtis, propatulum – Hofstatt, Hof:* CHART. Sangall. A 257 p. 245,12 (a. 820) hobas vestitas cum mancipiis ad -am nostram vel curtem pertinentibus. FROUM. carm. 11,39 firmemus vectibus -as. *in nom. propr.:* CHART. Heist. 100 (a. 1247) conventus monasterii de A-a sancti Petri (*'Peterhof'*). *fort. add.:* DONIZO Mathild. 1,697 Maronis dicitur -a hactenus et silva, per quam pascebat ovillas. **B** *regio – Stätte (in imag.):* THIETM. chron. 6,10 Saxoniam . . . securitatis ac tocius ubertatis quasi florigeram paradisi -am.

2. aula *v.* olla. **3. aula** *v.* ala.

***aulaces,** -ium *m.* (*cf.* aula) *palatini – Hofleute* (*cf.* GLOSS. I 8,34 St.-S. -es chamarare. 9,34 -es inchnehta): HUGEB. Willib. 6 p. 106,14 *(in imag.)* cum innumeris -ium magistratu multiformiter militando Domino dignum adquisibit *Willibaldus* populum.

aulaea *v.* aulaeum.

[*Sroder*]

***aulaearius** (-le-), -a, -um. *pro aulaeo usurpatus – Vorhang-:* GALB. Karol. 35[in] transtulerunt in ecclesiam . . . cortinas et aulearia quoque tapeta.

***aulaeatus** (-le-), -a, -um. *aulaeo tectus – mit einer Decke bedeckt:* CAES. HEIST. hom. exc. 17 p. 70,27 solium auleatum vel sedem stratam.

1. aulaeum (-le-), -i *n. vel rarius* **aulaea** (-le-), -ae *f. (v. l. 13. 16. 19)* (αὐλαία) *metr.* -lĕ-: *l. 17.*

stragulum, velum, tapete – Decke, Vorhang, Teppich (cf. GLOSS. III 190,47 St.-S. aulea dicuntur vela picta, gemalte umbeanch. 376,34 alueum [*i.* auleum] umbehanc; cortina idem; peripetasma idem, sed expressius dicitur umbelachen. IV 132,34 aulea cortina regia, umbehanch. *saepe):* **1** *gener.:* AETHICUS ISTER 84 p. 66,11 afferantur -a Cypria, diutina tapetia. THIETM. chron. 5,4 sedilia auleis ornata. ODO Ern. duc. 1 p. 315[c] -as sternunt famuli. *in imag.:* ABBO Sangerm. bell. 3,77 aulea (gloss.: vela) ne angustent animam sceleris. **2** *eccl.:* ALCUIN. carm. 1,366 maior relliquias quas tunc aulea tegebat. CONFL. ovis et lini 567 preciosa suis surgunt -a figuris. NIVARD. Ysengr. 5,864 tres *fratres* aulęa quater scriniaque octo tegunt. HERBORD. Ott. 1,22 in cortinis, auleis et tapetibus. TRAD. Ensd. 117 stolis ex auro et gemmis et auleis. *al. de velis tabernaculi foederis:* RANGER. carm. 987 figere paxillos, vectes, aulea *(cf. Vulg. exod. 35, 11sqq.)* movere.

2. *aulaeum (-le-), -i *n.* (*cf.* aula) *aula, palatium – Halle, Palast:* FUND. Brunw. 5 p. 128,7 quam *(sanctam crucem)* . . . Helena . . . honorificandam Constantinopolitanis invexit auleis.

***aulaeus**, -a, -um. (*cf.* αὐλός) *tibialis – Flöten-:* AETHICUS ISTER 98 p. 73,27 organa -a (aule *D*).

***aulata**, -ae *f.* (*cf.* aula?) *?aedificium vel tributum (ad curtem pertinens) – ?(Hof-)Gebäude, Abgabe (von einem Hof):* CHART. Laus. 81 (a. 1216) Huo de Grancon dedit gageriam capitulo pro emendatione -arum quidquid habebat apud Essertines pro VIII libris.

***aule**, *acc. pl.* -es *subst.* (*cf.* αὐλός) *fistula, tibia – Rohr, Flöte:* WALTH. SPIR. Christoph. II 1,89 proiecerat *Minerva* -es. HIER. MOR. mus. 2 p. 12,10 dicitur hydraula . . . ab hydor . . . et -e Graece, quod est cannula vel tibia.

aulea *v.* 1. aulaeum. ***auleda** *v.* *auloeda.

1. *aulensis, -e. (*cf.* aula) *palatinus – Palast-:* ALCUIN. carm. 32,27 ebrius in tectis Corydon -bus errat.

2. *aulensis, -e. (*cf.* αὐλός) *tibialis – Flöten-:* THEODULF. carm. 27,26 Tityrus -es delicias sequitur.

***auleta**, -ae *m.* (*cf.* aula) *plur. i. q. palatini – Hofleute:* CARM. Cent. 138,11 -is . . . cum . . . primis. 141,4 -is Caesaris egregiis. 142,3 -as inter Karoli nullique secundus extitit *Rhuodulfus.*

auleticus, -a, -um. (αὐλητικός) *tibialis – Flöten-:* ERMOLD. carm. app. 1,21 organa centigenis resonant -a hymnis.

auleum *sim. v.* aulaeum.

***auleus**, -i *m.* (*cf.* aula) *plur. i. q. palatini – Hofleute:* VITA Aniani 10 (MGMer. III p. 116,6) sanctus Anianus uni se ex -is (aulis *4[a.b]*, aulicis *3*) Egitio patricio manifestavit.

***aulicola**, -ae *m.* (*cf.* aula) *minister palatii – Höfling:* BERNH. GEIST. palp. 1,92 -a, cui cordi curia sola (2,215). *v. et p. 1240,19.*

***auliculus**, -i *m.* (*cf.* aula) *plur. i. q. palatini – Hofleute:* LAND. MEDIOL. hist. I 2,15 p. 52,19 -orum conventu frequentissimo principales videbantur *urbes.*

aulicus, -a, -um. (αὐλικός) *form. plur. subst.:* *nom.* -cae, -gae: *p. 1240,21.* *gen.* -cum, -gum: *p. 1240,22.* *acc.* -cas, -gas: *p. 1240,19sq.*

I *adi.:* **A** *ad aulam pertinens, palatinus – höfisch, Hof-, Palast-:* **1** *de rebus:* IONAS BOB. Columb. 2,23 p. 280,18 post -as (-os *var. l.*) honores. ERMENR. ad Grim. 1 p. 536,16 inter -os beatorum augustorum mores . . . enutritus. THANGM. (?) transl. Epiph. 7 servitio. THEOD. THEOL. Conr. 2 p. 214[b], 39 vir . . . -ae nutriturae. GERHOH. aedif. 6 (15) p. 146,16 iusticiam forensem sive -am. *al. in nom. propr.:* FUND. Hild. 1 p. 941,14 villam A-am ab insigniente eundem locum regis aula appellatam (p. 942,3). *in imag. de caelo:* THEODULF. carm. 50,2 -a porta poli. **2** *de anim.:* VITA Ansb. 4 (MGMer. V p. 621,23) -us scriba doctus (CHART. episc. Hild. I 62 p. 56,20). DIPL. Ludow. Germ. 170 p. 239,35 Erluuin -us preses. PETR. DAM. disc. p. 88,1 ab -is amministratoribus. TRAD. Scheftl. 144 -us comes (NECROL. III p. 189,30. *al.*). *al. adde:* SIGEBOTO Paulin. 33 p. 926,8 *(de regis ministerialibus)* -i canes (*cf.* 29 p. 923,40). *in imag. c. sensu blanditiae:* HEINR. AUGUST. planct. 504 par et consimilis est aucupis -a uulpis (SALUTARIS POETA 113 [ed. P. Leyser, Hist. poet. et poem. p. 2062]). **B** *basilicaris – kirchlich:* THEODULF. carm. 49,7 -a . . . delubra. VULF. Marc. 233 -a . . . templa.

II *subst. masc. i. qui ad aulam pertinet, minister palatii – Angehöriger des Hofes, Höfling (fere plur. i. q. palatini – Hofleute; cf.* GLOSS. II 77,65 St.-S. -os palatinos phalanzliutin. III 134,42 -us houetrût vel houelînch. IV 132,35 -us houeman): **A** *strictius:* IONAS BOB. Ved. 7 p. 315,1 inter -os (aulicolas *var. l.*) regis. Columb. 1,19 p. 189,23 -gas (-cos, -cas *var. l.*), obtimatis. p. 190,3 obtemperantis (*i.* -es) . . . -gae (-ci, -cae, -ce *var. l.*) persuasionibus . . . reginae. p. 191,8 -gum (-cum *var. l.*) . . . vota. PASS. Praeiecti I 22 rex et -i eius. VITA Lupi Senon. 8 (MGMer. IV p. 181,12) regius -us. ANNAL. Einh. a. 796 p. 99,12 inter optimates et -os ceterosque in palatio suo militantes. ERCHEMB. CAS. hist. 76 -um et patricium. LIUTPR. antap. 5,32 -i vel cubicularii. ADAM gest. 3,5 p. 147,19 cesarem . . . et -os. PETR. CAS. (?) chron. 4,114 p. 831,19 accitis imperii -is. COD. Udalr. 167 p. 294,28 -is et palatinis. *saepe. in imag.:* WIGAND. Waldg. 23 -us superni regis. *remissius de servis ducis:* NADDA Cyriac. I 11,11 -os suos . . . ad se vocavit *Trason magister militum.* CHRON. Noval. 5,23 sunt omnes *servi* nuper vocati -i. **B** *latius i. q. procer – ein Vornehmer:* VITA Pirmin. I 1 non solum apud -os, verum etiam apud egenos. CONST. I 391,7 p. 557,32 -i . . . et vulgares convenerunt.

auliga *v.* aulicus.

auliscus, -i *m.* (αὐλίσκος) *parva tibia ad infundendos liquores purgatorios apta – Röhrchen zum Einführen von reinigenden Flüssigkeiten:* RECEPT. Bamb. 67 per -um lavavis *vulnus* cum mulsa . . ., et deinde sic aliquo medicamene per -um uteris, qui purgari . . . posset. ALPHITA I p. 279,13 -us est instrumentum iniettorium, inde etiam -us othicus, id est instrumentum illud, per quod iniiciuntur liquores in aures. THEOD. CERV. chirurg. 3,11 p. 163[B].

aulocia *v.* aristolochia.

***auloeda** (-le-), -ae *f.* (*cf.* αὐλῳδός) *quae (ad tibiam) canit – Sängerin (zum Flötenspiel):* WALTH. SPIR. Christoph. II 1,182 intulit auledas iuvenili corpore quinas musica.

1. aulon, -onis *subst.* (αὐλών; *cf. nom. propr.* Aulon) *vallis – Tal:* VITA Serv. 12 p. 44,9 quem Abraham ad -em Mambre (*Vulg. gen. 18,1* in convalle Mambre) . . . conspexit. OLIV. descr. p. 23,3 Engadi in tribu Iuda . . ., que est in -e Iericho, hoc est in regione illa campestri.

2. *aulo(n), -onis *subst. (orig. inc.) turdus – Drossel:* ALBERT. M. animal. 6,5 animal, quod triangel (*p. 559[a],5* αἱ δὲ κίχλαι) Graece et -es Latine vocantur.

***aulona**, -ae *f.* (*cf.* aula) *de specie navis bellicae i. q. navis palatii similis – palastähnliches Schiff:* AETHICUS ISTER 95 p. 72,15 -as altas et breves naves cum ingeniosissimis obliquis fenestellis. p. 72,28 istas . . . naviculas vehementes . . . philosophus sua arte instruxit . . . et ob hoc -as nuncupavit velut maris aut navium palatia. 106 p. 80,4 propter -as laborum nostrorum fabrefactas dromunculas.

?*aulonis *adi.* (*cf.* *aulona) *palatii similis – palastähnlich:* AETHICUS ISTER 36 p. 23,8 mare brumericum . . ., triumphatorium hostium cachinfatorum naufragium -ium navium.

***aulopias** *(m.)* (αὐλωπίας) *species thynnorum – Thunfischart (cf. R. Strömberg, Studien zur Etymologie und Bildung der griech. Fischnamen. 1943. p. 41sq.):* ALBERT. M. animal. 6,92 dolokyez (*p. 570[b],19* αὐλωπίας) . . . in aestate pullificat.

[Sroder]

***aumasticus** *v.* *amasticus.

aumatium, -i *n.* *(orig. inc., cf. W. Heraeus, ArchLatLex. 11. 1900. p. 68sq.)* *species aedificii – Gebäudeart (cf. Atto Vercell. polypt. p. 30,16 [ed. G. Goetz. 1922]* statuunt -a [gloss.: loca sunt secreta in theatro] et componunt tristega): LAND. MEDIOL. hist. I 2,2 p. 45,43 locantes *imperatores* in ea *(civitate Mediolani)* . . . imperiale palatium, theatrum decentissimum, -um, thermas (2,15 p. 52,1). *?de nidis avium:* EUGEN. VULG. syll. 31A,19,2 tunc versa castra plumea sparsim legunt -a.

***avo**, -onis *m.* (*cf.* avus) *avus – Großvater (plur. i. q. avus et avia – Großeltern):* TRAD. Frising. 22 (a. 765/67) pro remedio anime nostrę sive parentum nostrorum, id est pro patre vel matre seu -es et pro omnibus, qui de propinquitate nostra sunt. 62 sicut olim ab -e nostro atque genitrice traditum fuerat. *v. et* *avio.

***avocabulum**, -i *n.* (ad *et* vocabulum) *vicus – Weiler:* DIPL. Otton. I. 253 p. 362,15 ⟨corti⟩ cellam unam, qui coniacet in -o Toppo. 400 p. 545,11 ipsa petia de terra in -o Forne. DIPL. Heinr. III. 190 ęcclesia . . . posita in -o (vocabulo DIPL. Conr. II. 257) Uerniano. 292 p. 397,19 casam et curtem in -o Colle *eqs.*

avocamentum (adv-), -i *n.* *deflexus – Ablenkung:* HUMB. Sim. 2,12 p. 152,19 cuius *(viperae)* natura tam abhominabilis est hominibus, ut, cum nullo experimento ab eis sciatur, vix sine -o animi audiatur, cum forte refertur. LAMB. HERSF. annal. a. 1076 p. 275,4 ut oppressas merore . . . mentes hoc ad-o recrearent.

***avocatia** *v.* *advocatia.

1. avocatio, -onis *f.* **1** *reiectio – Zurückweisung:* HONOR. AUGUST. spec. p. 1087D (vs.) hinc veri affirmatio, inde errantis -o. **2** *relaxatio, delectatio – Zerstreuung, Erbauung:* AGOB. epist. 2,8 p. 155,40sq. hęc sunt, quę ineffabiliter iocundissimam prestant -em pię et fideli animae et talem -em (adv- *cod. a. corr.*), qualis *eqs.* p. 156,2 -es carnalium mentium. 2,9 p. 156,7 quicumque . . . quęrit consolationem et -em in diviciis.

2. avocatio, avocator, avocatus *v.* adv-.

1. avoco, -avi, -atum, -are. **1** *trans.:* **a** *avertere, abstrahere – entziehen, wegnehmen:* CHART. ord. Teut. 204 p. 197,3 (a. 1237) promiserunt homines nostros populares servilis seu libere conditionis nec per se nec per alios aliquatenus -are. CHART. Argent. I 432 renunciamus . . . quolibet iuris auxilio . . ., per quod prefata bona retrahere possemus et -are a priore et fratribus. **b** *relaxare, delectare – zerstreuen, erbauen:* AGOB. epist. 2,8 de hac avocatione Dominus precipit per prophetam: 'loquimini ad cor Iherusalem et -ate (advocate *Vulg. Is. 40,2*) eam'. 2,9 quicumque . . . neglegit in his summis rebus . . . -are animos fidelium. **2** *intrans. i. q. deminutionem inferre – Abbruch tun:* WALAHFR. carm. 28,13 nihil est, quod adhuc felicibus -et annis.

2. avoco *v.* advoco. ***avocria** *v.* *advoeria.

***avogadria** *v.* *advocadria. ***avoiria** *v.* *advoeria.

***avolito**, -are. *commotum esse – erregt sein:* WILLIR. cant. 6,4 p. 48 ipsi *(ocelli tui)* me plane fecerunt -are (avolare *Vulg. cant. 6,4*).

***avollium**, -i *n.* (*ital.* avolio, avorio *ab* eboreus) *ebur – Elfenbein:* IOH. sacerd. 204 si vis aurum . . . scribere in vitro, ferro, -o (gloss.: ut -um antiquum reddatur ad bonum colorem) *eqs.* ANNAL. Plac. a. 1248 p. 496,23 cuius *(elephantis)* corpus sepelitum fuit, ut ossa ad effectum -i pervenerint.

avolo, -avi, -are. *script.* abv-: *l. 67sq.*

1 *proprie:* **a** *volando abscedere – fortfliegen:* RUD. FULD. mirac. 11 p. 337,6 musca nigerrima . . . ab ore eius visa est -are. ARNOLD. LUB. chron. 5,27 p. 207,5 litteras sub umbilico columbe . . . ponunt et eam -are permittunt. FRID. II. IMP. art. ven. 4 p. 90,17 grues . . . consueverunt . . . ab-are. 6 p. 221,16 cum longe ab-verit *avis. al. volare – fliegen:* VITA Corb. 12 aquilam in aeris altitudine -antem (volantem *var. l.*). *in imag.:* EKKEH. IV. pict. Sangall. 37 sacer -at inde Columbus. **b** *delabi – herabschweben:* THEOD. THEOL. Conr. 4 p. 216b,51 molem gravis corporis ter, ut ita dicam, -are. **2** *translate i. q. aufugere – entfliehen:* WALAHFR. carm. 14,6,6 ni frenis bene presseris *pullum* . . ., te deponit et -at. DIPL. Otton. III. 324 p. 753,3 de huius vitę carcere honestius -are (*cf.* CHART. episc. Halb. 1078 p. 279,31 si vero aliquis . . . iubente Domino -arit a seculo).

***avolvo**, avolutum, -ere. *detendere – abbrechen:* ALBERT. AQUENS. hist. 11,20 -tis (avulsis *var. l.*) tentoriis.

avonculus *sim. v.* avunculus. *Sroder*

1. *avorsus *subst.* (*cf. theod. vet.* werran) *?pecus agitata et laesa – ?gehetztes und verletztes (Stück) Vieh:* STATUT. Altah. (MGScript. XVII p. 357b,53; cod. s. XIII.) -us dicitur awersn (*cf.* LEX Baiuv. 14,4 recipe animal, quod lediști, quod nos auursam [auursan, auorsam, aworsen, aborsum *sim. var. l.*] vocamus). *Schmidt*

2. avorsus, avortivus *v.* abo-.

1. aura, -ae *f.* (ἀΰρα)

I *proprie:* **A** *notione flatus servata:* **1** *(levis) flatus (venti), ventus – (leichter Wind-) Hauch, Wind:* **a** *gener.:* VITA Pirmin. I 6 fecit umbraculum aestivas ad declinandum -as. WETT. Gall. 2 p. 258,3 prosperis . . . succedentibus -is sinus Brittanicos tangebant. WALTHARIUS 352 horreat ut cunctos -ae ventique susurros. POETA Saxo 2,172 vernalis et -a iucundum spirans. EPIST. Ratisb. 10 p. 324,19 de -a venationi apta *loquuntur.* HILDEG. phys. 6,7 p. 1291D vultur . . . naturaliter tempora -arum et -as temporum novit. CARM. Bur. B 57,5,2 optat Thetis -am quietis. *saepe. de vento certo (cf. Isid. orig. 13,11,16sq.): v. p. 504,23.* **b** α *alleg.:* HRABAN. univ. 9,26 p. 282D -a significat tranquillitatem bonae mentis contemplantis Deum. β *in imag.:* GESTA Camer. 1,28 ut . . . volumina . . . -is quidem ridentibus disperirent. 2,4 p. 457,4 maximam partem invidae -ae se rapuisse laetantur. EPIST. Ratisb. 1 p. 275,2 quę . . . necessitate -ę commendavi. γ *per compar.:* HRABAN. univ. 9,26 p. 283A quasi . . . sibilum tenuis -ae percipimus. EPIST. Meginh. 5 p. 197,9 velut -a eos *(nuntios)* afflasset. **2** *tempestas, procella – Unwetter, Sturm:* BEDA hist. eccl. 4,3 p. 210,22 si . . . violentior -a insisteret. VITA Liutg. III 2,731 -am . . . fecisti, diabole, sit tempestas ista tecum maledicta. ALBERT. STAD. annal. a. 1249 p. 372,31 propter horrorem -ae. CHART. Gelr. 968 p. 936,21 per ventum magnum et impetuosum aut -am turbulentam et intemperatam. *al.* **3** *odor – Duft (cf.* GLOSS. II 460,41 St.-S. -as stanche i. pisamvn): TRANSL. Patrocli p. 281a,25 augebatur . . . -a delectabilis, donec veniretur ad corpus sancti martyris. **4** *?spiritus – ?Atem:* WILH. SALIC. chirurg. 1,18 p. 309F quę *(inflatio faciei)* dicitur in vulgari buzicaga (*cf. ital.* buzzicata) vel -a cervina vel gutta rubea. **B** *notione flatus evanida:* **1** *gener. i. q. aer – Luft:* ALDH. ad Acirc. 99,1 cunctis -a vescentibus aethrae ([*ex Verg. Aen. 3,339*]. HROTSV. Abr. 1,4 duas olympiades vitali -a vesceretur. CHART. Naumb. 398 p. 360,23 quamdiu presenti vescitur -a. *al. cf.* HROTSV. Mar. 117 an frueretur . . . calida vitaliter -a. TRAD. Ratisb. 261 p. 218,28 qui istius vitę -a adhuc pociuntur). REGINO chron. a. 867 p. 92,23 loricam deposuit, ut -a collecta . . . refrigeraretur *(cf. Lucan. 5,429).* TRAD. Ratisb. 261 p. 218,19 omnibus superne -e spiramina retinentibus. HILDEG. caus. 1 p. 16,26sq. luna . . . in se excipit foeditatem inutilitatis -arum . . ., stabilitatem utilis -ae. *al. expressius i. q. frigus – Kühle (spectat ad Vulg. gen. 3,8):* GLOSS. I 303,3 St.-S. ad -am post meridiem i. in der chȗlin after undirn. II 555,42 -am chuoli. *ibid. al.* **2** *meton.:* **a** *regio aere expleta – Luft(raum), Lüfte:* α *strictius:* ALDH. carm. eccl. 4,1,30 aethereas dimittens furcifer *(Simon Magus)* -as cernuus ad terram . . . corruit. CAND. FULD. Eigil. II 17,6 vexilla . . . tolluntur in -am. WALTHARIUS 714 ignem . . . transfudit ad -as. HROTSV. Abr. 3,14 flebilibus sonis -as pollui. Gong. 248 cecidit nubecula parva, quae volitans -a ante fuit vacua. 483 expirans animam martir . . . tollitur ex -a vegiturque per astra serena. *saepe. in imag.:* PAUL. DIAC. carm. 19,29 nodos (*i. aenigmata)* pandere . . . per -as. ALCUIN. epist. 215 p. 359,7 has *(litteras)* . . . in -as direxi, ut vento ferente in vestras pervenissent manus. β *latius de sede beatorum:* BEDA hist. eccl. 5,12 p. 307,7 exemtum

[Baader]

tenebris in -as me serenae lucis eduxit. WALAHFR. Wett. 153 vectum *Eliam* . . . leves affatur in -as. CAND. FULD. Eigil. II 24,9 undantem . . . animam superas proflabat ad -as. ANNAL. Quedl. a. 1018 Thiatburg . . . coelesti locatur in -a. *al.* **b** *caeli status – Witterung* (*cf.* GLOSS. III 223,62 St.-S. -a weter): HUGEB. Wynneb. 2 p. 107,36 ne . . . gelida hiemis -a nibata et nebulata . . . inruentes congelescerent. ALCUIN. epist. 153 p. 248,22 sollicitus sum . . . propter has -as (-es *var. l.*) durissimas. HILDEG. caus. 2 p. 97,3 de halitus foetore in -a nebulosa. STATUT. ord. Teut. p. 63,27 -e inequalitas. IOCALIS 248 apparente nova luna dinoscitur -a. CHART. Merseb. 390 que *(ecclesia)* per tempestatem -e, videlicet per tonitrua, turbinem ventorum, ymbrium et grandinum . . . concussa est. *expressius de intemperantia caeli:* HILDEG. caus. 1 p. 17,7 humectationes hominum . . . notari non debent . . . secundum -am aeris, scilicet pluviae aut siccitatis hiemis aut aestatis. phys. 5,13 p. 514,28 (add. cod. G) voce sua gallus -am advocat. **c** *aurora – Morgenröte:* WALAHFR. Wett. 324 tertia cum radios semper produxerit -a ([gloss. RO: pro aurora]. *sim.* 913 [gloss. R: dies]). WALTH. SPIR. Christoph. II 4,179 ut pulcra suum reseraverat -a cubile *(cf. Verg. Aen. 4,585).* 6,157 candidulam fugiebat Lucifer -am. 6,244 postera . . . -a *(cf. Verg. Aen. 4,6).* **d** *septentrio – Norden* (*cf. H. Bosshard, Saggio di un glossario dell'antico Lombardo. 1939. p. 355 s. v.* ventus): CHART. Ticin. 194 (ed. L. Brentani, Cod. dipl. Tic. III p. 25,1; a. 1239) ab illa parte -e, quod solarium fuit illorum quatuor. ibid. p. 25,5 versus -am. **C** *per confusionem ut vid. i. q. species robiginis frumenti – Art des Getreiderosts: v.* aurugo *p. 1262,49.*

II *translate:* **A** *splendor – Glanz:* CARM. var. III 1,37 ut . . . aeterni . . . fruar post mortem luminis -a. WALTH. SPIR. Christoph. II 1,213 inter quę *(signa)* rutilae resplenduit -a Coronę. **B** *fama, gloria – Ruf, Ruhm:* WALAHFR. carm. 38,1 fama tui celebrem mihi nominis -am attulit (*cf.* 42,4). EPIST. Meginh. 30 p. 228,27 ut opinionis tue -am gratiosam . . . probitatis tenore corrobores. EPIST. Hann. 105 p. 174,12 nostra persona, quę nonnulla litteratorię professionis -a aliquando percrepuit. **C** *temperantia – Fassung:* CARM. de Cass. 457 vires revocans -am mentisque receptans. **D** *impetus, molestia – Ungestüm, Unbill:* ANSO Ursmar. 2 (MGMer. VI p. 457,5) si grassata esset in ecclesia -a persecutionis. HROTSV. gest. prol. 2,38 quo . . . *verba* titulo signata . . . despectus nimia meriti tueantur ab -a. FROUM. carm. 20,50 tangimur invalidi permagni criminis -a. *fort. add.:* CAND. FULD. Eigil. II 25,7 haec nam conditio misera diraque sub -a condita fata manent cunctis mortalibus aegris. **E** *res futilis, inconstantia – Nichtigkeit, Wankelmut:* WANDALB. martyr. prop. 1 carmine qui vacuas captavi saepius -as. WALTH. SPIR. Christoph. I prol. p. 65,32 absit . . . hinc procul -e vulgaris opinio.

2. aura *v.* auris. **auramentum** *v.* atramentum.

auraria, -ae *f. ars aurificum – Goldschmiedekunst:* PASS. Thiem. II 12 p. 59,14 operatorias artes . . ., scilicet -am et huiusmodi omnes profiteor.

aurarius, -i *m. aurilegulus, qui censum auro persolvit – Goldwäscher, der in Gold zinst (cf. P. Dollinger, L'évolution des classes rurales en Bavière. 1949. p. 353sq.):* DIPL. Otton. I. 33 hobas dominicales, quas pridem -i insederant. 126 curtem regalem 1 cum . . . barscalkis, -is *eqs.* TRAD. Ratisb. 196 predium . . . cum . . . vinitoribus et -is. TRAD. Salisb. I 71 p. 288,2 *(inter testes)* Wizili -us. *v. et* *aurearius, *auridator.

1. auratus *v.* auro. **2. auratus** *v.* auguratus.

***aurearius,** -i *m. aurilegulus, qui censum auro persolvit – Goldwäscher, der in Gold zinst:* DIPL. Otton. I. 29 locum . . . cum . . . mancipiis . . . et -is . . . donavimus. TRAD. Ratisb. 195 curtem cum . . . vinitoribus et -is. *v. et* aurarius.

aurefex *v.* aurifex.

aureolus, -a, -um. *script.:* ar-: *p. 1244,37sq.* -rco-, -rto-: *p. 1244,37sq.* -rio-: *p. 1244,5.21.*

I *adi. i. q. aureus – golden, Gold-:* **A** *proprie:* **1** *ex auro fabrefactus, inauratus, auro ornatus – aus Gold hergestellt, vergoldet, goldverziert:* WALAHFR. carm. 22,1,4 fulsit in -is (aureis *Vulg. I Macc. 6,39*) . . . sol clipeis. FOLCUIN. Lob. 27 crux. PURCH. Witig. 444 gemmis. METELL. Quir. 6,45 caudex -us sex calamos habens *(cf. Vulg. exod. 25,31). in nom. propr.:* COD. Wang. Trident. 22 p. 59,8 (a. 1185) non longe a Porta Auriola. *de symbolis sanctitatis:* HYMN. Hraban. 23,3,4 confert *Martinus* . . . stellis -a serta micantibus. NOTKER. BALB. hymn. p. 90 iuvenis . . . ramum -um retinet. EKKEH. IV. bened. I 14,62 *Benedictus* -am ponet tibi fronte corollam. *al.* **2** *ex nummis aureis constans – aus Goldstücken bestehend:* METELL. Quir. 3[a],26 strenae. **3** *nummos aureos conferens – Goldstücke spendend:* THEODULF. carm. 25,18 -as . . . manus, pauperiem quae abolent. **4** *speciem vel colorem auri exhibens – goldartig, -farben:* MARB. RED. lap. 15,3 *chrysoprasus* -is guttis . . . renidet. THEOPH. sched. 1,26 quod *tabulae stagneae* -um colorem . . . trahant. 1,29 quae *(pictura)* . . . apud quosdam vocatur -a. **B** *translate de beatitudine:* PURCH. Witig. 8 tempora . . . -ae pacis.

II *subst.:* **A** *masc.: avis quaedam colore croceo insignita – Pirol (Oriolus oriolus L., cf. v. Wartburg, Frz. etym. Wb. I. p. 178sq.):* CARM. lyr. 2,1 (NArch. 50 p. 582; s. X.) est nominatus -iolus clarus. **B** *fem.:* **1** *theol. i. q. gloria animae accidentalis, nimbus – akzidentelle Glückseligkeit der Seele, Heiligenschein (cf. LThK.* [2]*I. p. 1109):* CAES. HEIST. Elis. I 9 p. 358,8 tria esse genera hominum, quibus -a debetur, hoc est martyres, virgines et prelatos *eqs.* hom. II p. 106[b] est . . . -a quaedam decentia et singularitas, quae non sanctis omnibus debetur. ALBERT. M. bon. 318 p. 177,38 in quo fructus *castitatis* differt ab -a et aurea et beatitudine, quae dicunt etiam praemia sanctorum. *al. (v. ind.).* Is. 28,5 p. 308,35 hae sunt duae coronae in beatitudine, una substantialis, quae dicitur aurea, alia accidentalis, quae dicitur -a. SALIMB. chron. p. 297,9 quod ego et frater Salimbene habeamus -am. *ibid. al. in imag.:* GERHOH. Antichr. 1,32 p. 341,42 -am heresium suarum . . . non deserebant *Samaritani.* **2** *bot.:* **a** *heliotropium – Ringelblume (Calendula officinalis L., cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. I. p. 715sqq.):* GLOSS. III 525,2 St.-S. ancusa areola ringele. 535,34 arcola ringele. 548,34 -a (areola *a*, artola *c*) vel angelica, ringele *(a. c)*, engelwrze *(b).* **b** *?angelica – ?Engelwurz (Archangelica officinalis Hoffm., cf. Marzell, op. cit. I. p. 372sqq.): v. l. 37sq.*

aurerum *v.* ren.

auresco, -ere. *(ut aurum) splendescere – (wie Gold) erglänzen:* MIRAC. Martial. 2,2 (MGScript. XV p. 281,10; s. VIII./IX.) -ente celo. *in imag.:* ARNO REICHERSB. scut. p. 1497[b] simus . . . canonicus ordo, . . . sacerdotalis dignitatis et ecclesiastici regiminis donis -ens.

auretenus *v.* 1. auris *p. 1257,62sq.1258,13.*

aureticus *v.* diureticus.

aureus, -a, -um. *script.:* hau-: *l. 63.* -i(us): *l. 58. p. 1248,39. adde* CHRON. Fred. 2,60 p. 85,2 -ies. GLOSS. I 204, 33 St.-S. -eh(us): GLOSS. I 553,21 St.-S. *metr.* -eam, -eis *(per synizesim): l. 67. p. 1247,18. adde* WALAHFR. Wett. 530. *pronunt.: v. p. 297,70.*

aureolus – golden, Gold- (nom. propr.: CHART. Rhen. med. I 597 p. 654,43 [a. 1156] Fridericus A-us. *al.* [*v. ind. p. 763*]. CHART. civ. Erf. 76 Uto A-us. CHART. march. Misn. III 493 Meingotus A-us. ANNAL. Ianuens. II p. 88,11 *guerra* inter A-os et Porcellos [*cf.* III p. 109,4 illi de Auria]. *al.):* **I** *proprie:* **A** *ex auro fabrefactus, inauratus, auro ornatus – aus Gold hergestellt, vergoldet, goldverziert:* **1** *de ornamentis, instrumentis, vasis sim.:* **a** *gener.:* STEPH. EDD. Wilfr. 12 *episcopum* in sella -a sedentem. VITA Boniti 8 (MGMer. VI p. 123,22) -um (h- *var. l.*) . . . anulum. TRAD. Scheftl. 15 p. 24,22 spannam. EINH. Karol. 32 p. 37,4 malum . . . -um, quo tecti culmen erat ornatum. AGNELL. lib. pont. 39 p. 303,15 non longe a miliario -o. WALTHARIUS 335 ocreis. MILO carm. 3,4,1,235 inauribus -is. HROTSV. Gall. II 7,1 -um simulachrum Iovis. THIETM. chron. 2,28 p. 74,25 torque. CHRON. Pol. 2,25 pro carnea manum -am restauravit. GREG. CAT. chron. app. p. 292,9 nuscam -am fęmineam. EBO BAMB. Ott. 2,13 p. 637,1 -am imaginem Trigelawi. ANNALISTA Saxo a. 1126 p. 764,16 aratro *(cf. p. 1245,5).* CHRON. reg. cont. III

[Baader]

a. 1210 p. 231,7 cassidem. AEG. AUR. gest. 3,3 p. 80,35sq. monile -um, cristam -am, duas armillas -as. *persaepe. v. et p. 1252,32. in nom. propr.:* CHRON. Brunsv. 5 (MGScript. XXX p. 23,47sq.; a. 1269/77) de Ethicone A-o Curru: vulgaris fama est de quodam Ethicone cum -o curru *eqs. in imag.:* BEDA hist. eccl. 4,9 p. 222,23 per funes -os. WETT. Gall. 8 invenimus hic concam -am, sed serpentibus plenam. EPIST. Worm. I 4 fiat subito donum -um. COSMAS chron. 1,35 p. 63,19 regem . . . catena -a ut molossum traxit in Boemiam. 3,59 p. 238,9 qui *(oratores)* . . . gesta stilo -o deaurare queant. CARM. Bur. B 106,1,5 fixus sum -o *iaculo Veneris. al.* **b** *liturg.:* HUGEB. Willib. 4 p. 97,21 stant in lecto XV crateras -as. CHART. Tirol. 13 p. 8,26 cum candelabra -a. p. 9,41 evangelia . . . cum tabula -a. COD. Lauresh. 91 p. 373,3 calicem. THIETM. chron. 8,14 altare -um . . . et buxidem -am. GESTA Camer. 3,49 p. 484,12sq. cruces -as cum ventilabris aeque -is. HUGO FLAV. chron. 2,8 p. 375,10 philacteria. LEO MARS. chron. 2,100 *yconam.* PETR. CAS. (?) chron. 3,58 p. 743,22 naviculam -am *turibuli.* 4,13 p. 768,21 scrinium. VITA Heinr. IV. 1 p. 12,21 -a tabula Spirensis altaris. COSMAS chron. 2,5 p. 90,14 crucifixi. GREG. CAT. chron. app. p. 292,24 *stolam* cum squillis -is. p. 309,30 turibulum. CHRON. Cosmae cont. I a. 1129 p. 134,27 coronam. IOCUND. Serv. 44 (MGScript. XII p. 107,37) caput *Servatii* -um fieri iussit *(postea:* imaginem). *persaepe. v. et p. 1249,19.* **c** *publ. et iur.:* **α** *de insignibus imperialibus (cf. P. E. Schramm, Sphaira, Globus, Reichsapfel. 1958. p. 78sqq.):* THEGAN. Ludow. 19 lembo -o, baltheo -o praecinctus . . . et coronam -am in capite gestans et baculum -um in manu tenens (HELM. chron. 28 p. 56,1 *Rudolfo* papa -am transmisit c.). NOTKER. BALB. gest. 1,17 p. 21,13 virgam -am . . . Karoli. p. 22,4 sceptrum . . ., quod pro significatione regiminis nostri -um ferre solemus. BRUNO MAGD. bell. 90 diadema. BENZO ad Heinr. 1,9 p. 602,31 (vs.) pomum (ORD. coron. imp. 17,25 sceptrum et p. -um). GODEFR. VIT. panth. 26 p. 274,47 globus. *al.* **β** *de bullis sim. (cf. Bresslau, Urkundenlehre. ²II. p. 558sq. 566sq.):* AGOB. epist. 7 p. 184,29 precepta ex nomine vestro *(sc. Ludowici imp.)* -is sigillis signata. DIPL. Heinr. III. 45 -a nostrę imaginis bulla . . . insigniri (CHART. Rhen. med. I 598 p. 656,40 [dipl. Frid. I.]). CONST. I 268 privilegium . . . imperiali sigillo nostro -o sigillatum. CONR. MUR. summ. 6 p. 475,15 papa . . . indulgentiis vel statutis -am bullam . . . appendit, similiter imperator. CHRON. Erf. mod. a. 1274 p. 265,26 cum litteris et bullis -is *(sc. imperatoris Graecorum). al.* **γ** *de symbolo deditionis:* COSMAS chron. 2,2 p. 84,1 -am gestantes virgam, quod erat signum dedicionis. ANNAL. Pegav. a. 1078 p. 240,28 acceptis . . . obsidibus cum . . . scutellis -is et argenteis. OTTO SANBLAS. chron. 27 p. 39,5 insignia . . . civitatum cum clavibus -is offerentes. **d** *techn.:* COMPOS. Luc. B 1 pone pectalum -um super pectalum vitri. MAPPAE CLAVIC. 39 -am laminam productilem. *al. v. et supra p. 930,27.34.* **e** *chirurg.:* WILH. SALIC. chirurg. 5,1 p. 356ᴬ cauteria -a, argentea vel auricalchea. *v. et p. 930,43.1248,63.* **2** *de monetis (cf. p. 1248,6sq.):* LEG. Wisig. 7,6,5 solidum (STEPH. EDD. Wilfr. 27 p. 220,22 modium plenum solidorum -orum dare). LEG. Lang. p. 223,40 bizanteos. GERH. AUGUST. (?) Udalr. II 21 denariorum (CHART. Tirol. 128 heres -um denarium super altare ponat. CHART. Wirt. II 320 [dipl. Conr. III.] -um denarium XII denariis Wirceburgensis monete comparatum. CHART. Rhen. med. I 638. *al.*). CHART. Rhen. inf. I 164 nummisma unum -um pondus habens trium denariorum nostrae monetae. TRANSL. Dion. Ratisb. 25 p. 365ᵇ,61 Philippos *(cf. Prud. perist. 2,102).* TRAD. Ratisb. 576 nummum -um ponat super . . . altare (TRAD. Teg. 132. CHART. Wirt. I 259 p. 328,21 -um n., qui bizancius dicitur. ANNAL. Ianuens. IV p. 10,5 nummus -us Ianue fabricatus. *al.*). MIRAC. Bernw. 24 florenum. SALIMB. chron. p. 516, 25 multa milia florentinorum -orum. *saepe. v. et supra p. 930,50. meton. de sanctimoniali:* BEDA hist. eccl. 3,8 p. 143,17 -um illud nomisma. **3** *de aedificiis sim. (nonnulla exempla spectare possunt et ad p. 1247,23sqq.):* **a** *gener.:* ANNAL. Elwang. a. 1180 (MGScript. X p. 19,40) domus. CHART. Westph. VII 1354 p. 616,38 in -a caminata. **b** *in nom. propr.:* DIPL. Karlom. (II.) 4 p. 290,1 quod *(monasterium)* Casa A-a (*'Casauria'*) vocatur. PASS. Ger. Col. 20 ut *ecclesia* musiva . . . fulgens . . . nomen Ad A-os Sanctos . . . sortiretur *(cf. Greg. Tur. glor. mart. 61).* OTTO FRISING. gest. 2,32 p. 140,18 porta, quam A-am vocant, Leoninam urbem . . . intravit (BERNH. MAR. annal. a. 1164 p. 249,46. a. 1166 p. 254,3). *al.* **4** *de vestimentis, pannis sim. i. q. auro intextus vel (acu) pictus – golddurchwirkt, -bestickt:* ERMOLD. Ludow. 4,389 vitta. 4,394 cappa. GESTA Camer. 3,38 *pallium* in modo crucis -a superficie insignitum. LEO MARS. chron. 2,63 p. 671,16 coopertorium *altaris* purpureum -o friso . . . adornatum. 3,18 p. 711,2 pluviale diarodanum . . . cum fimbriis . . . -is; planeta diacetrina -is listis . . . ornata. PETR. CAS. (?) chron. 3,74 p. 754,3 fanonem imperialem totum -um. BERTH. ZWIF. chron. 29 p. 232,5 stolam -am. *al. v. et p. 930,26.1245,28.* **5** *de litteris sim. i. q. pigmento aureolo scriptus – in Gold geschrieben, gemalt (cf. Wattenbach, Schriftwesen. p. 251sqq.):* **a** *de epistolis principum (cf. Bresslau, Urkundenlehre. ²II. p. 507sq.):* PAUL. DIAC. Lang. 6,28 Aripertus . . . donationem -is exaratam litteris Romam direxit. DIPL. Otton. III. 389 p. 820,14 Iohannes . . . preceptum -is literis scripsit et sub titulo . . . Constantini . . . finxit. ANNAL. Stad. a. 1179 p. 349,19 epistolam *Manuelis* . . . scriptam -is litteris. *al.* **b** *de chartis:* ANON. Has. 8 Arnulfus . . . abbaciam . . . cyrographo -is litteris inscripto stabilivit. NORB. IBURG. Benn. 16 p. 882,27 rex . . . -is litteris . . . chartulam iussit conscribi. *al.* **c** *de codicibus:* ADAM gest. 3,45 p. 187,19 psalterium -is scriptum litteris. LEO MARS. chron. 2,43 p. 656,31 textum euangelii . . . uncialibus . . . litteris atque figuris -is mirifice decoratum. PETR. CAS. (?) chron. 4,90 epistolarium -um Desiderii abbatis. *v. et supra p. 930,36.41. 1256,22. in imag.:* GUNZO epist. 9 p. 38,16 veluti si nomen diaboli -is literis quis scribat. **d** *de inscriptionibus:* VITA Gang. II praef. (MGMer. VII p. 171,1) laudes humanae vanitatis . . . -is marmoreisque decorantur titulis. PETR. CAS. (?) chron. 3,34 p. 727,32 in qua *(absida)* . . . -is litteris hos versus describi praecepit. BALDER. Alber. 29 p. 259,38 in epitaphio . . . *versus* scripti -is litteris in cupreis lamminis. **B** *aurum continens – Gold enthaltend:* AETHICUS ISTER 106 p. 80,15 *(de India)* montes. GLOSS. III 562,3 St.-S. marcasica -a, cattengolt *(a)*, gegossen golt *(b).* GEBER. clar. 2,8 accipe marcasitam -am *eqs.* CHRON. Reinh. a. 1205 p. 539,3 montana. *per confusionem:* ANON. secret. p. 37,28 lapides -i *(v. notam ed.). in nom. propr.:* TRAD. Patav. 1013 (a. 1220/40) Heinricus A-us Lapis. **C** *ex auro constans – aus Gold bestehend:* GODEFR. VIT. panth. 26 p. 275,41 -a materies regalibus apta coronis indicat imperium mundi superesse patronis. *in imag.:* THIETM. chron. 3,18 venit de supernis sedibus -a dextera. COSMAS chron. 1,9 p. 19,10 *Pragae* bine -e ascendent olive. *proverb.:* ROD. GLAB. hist. 4,2 -o pugillo murum frangere ferreum. EPIST. Worm. I 20 p. 38,1 omnia preter -os montes promittens *(cf. Ter. Phorm. 1,2,18). al.* **D** *ad aurum condendum aptus – Schatz-:* NOTAE Petr. Col. (MGScript. XVI p. 735,52; s. XIII.ᵐᵉᵈ.) tres marcas . . . recipere . . . in -a camera de reliquiis sanctorum. **E** *ad aurum acquirendum vergens – auf Gold gerichtet:* EKKEH. IV. bened. I 13,54 monachum . . . nec -a *fames* lędat *(cf. Verg. Aen. 2,57).* **F** *speciem vel colorem auri exhibens – goldartig, -farben:* ALDH. virg. II 285 bucula. ad Acirc. 25,3 *(de pavone)* nihil -a forma plus rubet. MAPPAE CLAVIC. 1 auripigmenti coloris -i. COMPOS. Matr. 33,4 *laminae plumbeae* apparebunt tibi -as (*i.* -ae). 36,1 sandaracem Isaricam -i coloris. TROTULA 57 p. 30,5 ad capillos -os faciendos. MAURUS urin. I p. 34,1 si urina appareat -a vel citrina. IOH. S. PAUL. diaet. 548 inter *vinum* -um et citrinum est palmeum. *al. v. et supra p. 711,48. fort. add. de colore rutilo:* WALTHARIUS 1059 torquem *(v. notam ed.).* **G** *vestimentis auro intextis amictus – im Goldgewand:* ERMOLD. Ludow. 4,469 caesar abire parat -us. NOTKER. BALB. gest. 2,8 p. 60,3 vidimus . . . *hominem* -um *(sc. Karolum M.). in imag.:* WALAHFR. imag. Tetr. 60 fulget Avaritia exornatis

[Baader]

-a membris. H -a textrix *i. quae aurum intexit – Goldwirkerin:* CHART. Meckl. IV 2698 (a. 1269) Margareta -a textrix.

II *translate:* A *de rebus:* 1 *spectat ad praestantiam, excellentiam:* a *de saeculo sim. (cf. Verg. Aen. 6,793. al.):* CARM. libr. III 8,20 pax . . . -a te *(sc. caesare)* duce secla refert (ADAM gest. 3,47 p. 190,27 metropolitanus noster quedam -a secula renovaturus. HEINR. WIRZ. cur. 89. *al.*). BRUNO QUERF. Adalb. A 9 cuius *(Ottonis imp.)* -a tempora nunc gravi gemitu memorat *ecclesia.* CHRON. Pol. 1,16 p. 37,19 etas -a in plumbeam est conversa. *saepe. v. et supra p. 930,69.* b *de medicamentis:* MATTH. PLATEAR. gloss. p. 389^{A} pilulae -ae . . . -ae propter excellentiam usus pilularum *dicuntur.* p. 395^{B} unguentum -um propter excellentiam dicitur. *al. v. et supra p. 444,19.* c *usu vario:* ANNAL. Quedl. a. 1021 p. 87,53 -ae Saxonum saxea corda gerentium fidei. EKKEH. IV. bened. prol. 2,42 dicendi laudem capiat . . . Chrisostomus -am. *in nom. propr. de eloquentia:* HUGEB. Willib. 4 p. 101, 20 Iohannes ille Os A-us (*cf.* OTTO FRISING. chron. 4,19 p. 208,8 Chrisostomus tanquam -i oris propter eloquentiam vocatus). *in titulo libri:* LUCIDARIUS prol. 27 (ed. F. Heidlauf. 1915) -a gemma *(cf. P. Lehmann, Mittelalt. Büchertitel. I. SBMünch. 1948/IV. p. 37sqq.).* 2 *spectat ad celebritatem, magnificentiam (cf. P. E. Schramm, Kaiser, Rom und Renovatio. 1929. p. 37sq.):* EPIST. var. I 7 p. 502,22 quod -am et imperialem Romam intrasti ([*cf. Ov. ars 3,113*]. BRUNO QUERF. Adalb. A 12$^{in.}$ matrem martyrum, apostolorum domicilium, -am R. THEOD. AMORB. Mart. 4 felix domina mundi, -a Roma. *al.*). PASS. Ursulae 10 Coloniam. IOH. VEN. chron. p. 144,2 Venetia. PETR. CAS. (?) chron. 4,125 p. 840,23 iuxta -am urbem *(sc. Romam).* METELL. Quir. 8^{a},3 Graecia. *saepe. v. et p. 1245,70sqq.* 3 *spectat ad splendorem:* SISEB. carm. 34 convexa per -a mundi. ALDH. virg. II 743 -a . . . sidera caeli. PAUL. DIAC. carm. 18,16 rubor -us *(sc. diei nascentis).* WALAHFR. Blaithm. 132 Aurora. CAND. FULD. Eigil. II 15,16 sol. WANDALB. mens. 209 aether. POETA Saxo 3,1 -a siderei . . . cornua Tauri. *al. in imag.:* SEDUL. SCOT. carm. 2,2,15 lux -a mundi *(sc. Hartgarus episc.).* 4 *spectat ad beatitudinem:* HUGEB. Wynneb. 13 p. 117,41 -a premia aeternae vitae. PAUL. DIAC. carm. 7,2,1 -a . . . ad regna. WALAHFR. carm. 88,36 e caelo veniens . . . pax -a terrae. BRUNO QUERF. fratr. 2 p. 718,39 ad -am heremum (*cf.* p. 719,22 solitudo). CHART. Burgenl. 584 dans . . . sibi . . . -am, ubicunque voluerint perfruendi *libertate,* facultatem. *al.* 5 *spectat ad rectitudinem:* FROUM. carm. 17,29 -a . . . tuam deducat semita vitam. THIETM. chron. 2,44 mediocritas *(ex Hor. carm. 2,10,5).* 6 *spectat ad gravitatem:* VITA Sollemn. 9 (MGMer. VII p. 319,6) -us anni circulus dierum. MATHEM. var. Bubnov p. 293,20 cum -a divisione (p. 293,36). ELIAS SAL. mus. 14 p. 33^{a} regula -a: quod non debet fieri pausa *eqs.* ANON. mus. Sowa praef. p. 2,9 dicitur -a cathena vel modulus triplicis armonie. *de numero circulum lunarem significante (cf. W. E. van Wijk, Le nombre d'or. 1936. p. 31sqq.):* SALIMB. chron. p. 516,11 -us numerus et indictio concordabant in XI° numero. 7 *spectat ad fertilitatem:* CHART. Gosl. I 301 p. 325,29 (a. 1174/95) mansi, qui dicuntur -i propter fertilitatem ipsorum. CHART. Turic. 542 agrum . . . contiguum agro -o. *fort. add.:* CHART. episc. Hild. III 81 p. 41,7 (c. 1264) cum -o molendino. *in nom. propr.:* DIPL. Karoli III. 120 (interp. post 885) Vallis A-a. B *de hominibus:* 1 *spectat ad virtutem, nobilitatem:* RHYTHM. 4,2,3 Heber -a de stirpe oriundus extitit. CARM. var. I 26,3,1 -a progenies, felici stemmate pollens. SEDUL. SCOT. carm. 2,20, 39 salve, progenies, rutilae flos -e matris. PURCH. Witig. 522 abbas. BRUNO QUERF. Adalb. A 12$^{med.}$ magna potentis Laurentii -a persona. COSMAS chron. 1,39 Tegdadus . . . moribus -us. *in lusu verborum:* WALAHFR. exord. 25 p. 503,35sq. quondam sacerdotes -i ligneis calicibus utebantur, nunc e contra lignei sacerdotes -is utuntur calicibus. 2 *spectat ad formositatem:* COSMAS chron. 1,9 p. 21,3 (vs.) Venus. CARM. Bur. B 135,4,1 Amor. *al.* 3 *spectat ad divitias:* ANNAL. Otak. a. 1264 p. 187,15 qui ab utero matris suae vocatus est rex -us. 4 *spectat ad fidelitatem:* DIPL. Otton. III. 323 p. 751,21 (interp. post 999) qui *(Leo episc. Vercellensis)* nobis fidei testimonio -us est.

subst.: I *masc.:* A *nummus ex auro excusus – Goldmünze, 'Aureus' (cf.* GLOSS. I 255,2 St.-S. -os . . . skillinka. 813,33 -os manchusa; *de re v. A. Suhle, Dt. Münzgeschichte. ^{2}1964. p. 155sqq.):* 1 *gener.:* VITA Elig. 2,22 homini . . . pro . . . damno tres -os dari iussit. THEGAN. Ludow. 11 multa milia -orum . . . ad censum tradere. GERH. AUGUST. (?) Udalr. II 21 ad sepulchrum *sancti* obtulerunt . . . -os quam plurimos. LIUTPR. leg. 44 p. 198,31 ut neque tritici duo Papienses sextarii -o comparentur. THANGM. Bernw. 8 p. 761,46 unum -um, valentem libras viginti publici ponderis, ex purissimo auro in usum ministerii conflavit. DIPL. Otton. I. 457 p. 620,17 (spur. a. 1055) VII -os persolvi ad altare sancti Petri. CASUS Petrish. 1,16 obtulit quatuor -os, quos posuit sub singulos aecclesiae angulos. TRAD. Teg. 131^{b} ut . . . heres . . . unum -um super aram poneret. CONST. I 319,2 filia *(Aldefonsi)* . . . deferet secum quadraginta duo milia -orum. CHART. Tirol. notar. I 767^{a} p. 387,44 quod donacio illa . . . ultra CCCCC -os valere non posse. *saepe. v. et l. 34.* 2 *de pensione curiae Romanae solvenda:* DIPL. Heinr. IV. 280 p. 361,17 (spur. s. XI.$^{ex.}$) ut unus -us, quem bizanthium dicimus, singulis annis Romam . . . persolvatur (*sim.* DIPL. Heinr. V. [Mon. Boica X p. 445,5]). CHART. Lux. I 358,1 ob memoriam libertatis -um unum Romę ad altare sancti Petri . . . offerri constituimus. CHART. march. Misn. II 262 p. 177,15 sub pensione unius -i sive unius fertonis argenti . . . persolvendi. CHART. Stir. II 268 p. 366,7 (epist. papae). *al.* B *de specie ponderis i. q. sexta pars unciae – 1/6 einer Unze, 'Aureus':* CAPIT. reg. Franc. II p. 538^{a},22 stater . . . medietas unciae est adpendens -os III. MAPPAE CLAVIC. 273 peculae solidos IIII, -is VI. ALBERT. M. veget. 6,164 si ponantur ex eo *(opopanace)* decem -i, hoc est pondus decem -orum. animal. 10,67 aristologyae -us unus. *v. et l. 39.* C *iron. i. q. homo auro ornatus – ein 'Goldener':* *v. p. 931,15.*

II *fem.:* A *de specie ponderis i. q. sexta pars unciae – 1/6 einer Unze, 'Aureus':* COMPOS. Luc. P 11 balsamum mundum ÷ I, -ias (-i MAPPAE CLAVIC. 276) VI. P 13 picis cipressini sol. I, -as XII. B *antidotum optimum – bestes, 'goldenes' Heilmittel:* MATTH. PLATEAR. gloss. p. 366^{a} -a est dicta ab auro per excellentiam potissimam. Ps. OTHO med. 141. *v. et supra p. 444,19.* C *melodia praeclara – berühmte, 'goldene' Melodie:* NOTKER. BALB. hymn. p. 80 in natale apostolorum: -a. D *theol. i. q. gloria essentialis animae – wesentliche Glückseligkeit der Seele (cf. p. 1244,23):* ALBERT. M. bon. 318 p. 177,89 in veritate fructus *castitatis* in genere idem est quod -a. *ibid. al. (v. ind.). v. et p. 1244,28.31.*

III *?neutr.: pigmentum aureolum – Goldfarbe:* COMPOS. Matr. 29$^{ttt.}$ -a facere sine auro. IOH. sacerd. 108 auri . . . scoria -um . . . facit.

1. *auricella, -ae *f. auris – Ohr:* CARM. var. Walther 1,67,4 vix munitur pilleo rigens -a.

2. auricella *v.* tauricolla. ***auriceps** *v.* *aurificeps.

***aurichalceus** (-cal-, -cheus), -a, -um. *ex aurichalco fabrefactus – aus Messing hergestellt: v. p. 1245,53. subst. neutr.:* ALBERT. M. elench. 1,1,2 p. 528^{b},22 -chea . . . felle croceo canino tincta *(cf. Arist. p. 164^{b},24)* videntur . . . esse aurea.

***aurichalcinus** (-calch-), -a, -um. (ὀρειχάλκινος) *ex aurichalco fabrefactus – aus Messing hergestellt:* WILH. SALIC. chirurg. 1,19 p. 310^{D} cauterizetur locus scissus *labiorum* cum lamina argentea vel aurea vel -calchina vel ferrea. *v. ThLL. s. v.* aurochalcinus.

aurichalcum, -i *n.* (ὀρείχαλκος) *script.:* or-: *l. 68.72. p. 1249,3.22.29.31.* anti-: *l. 72.* -cal-: *l. 71sq. p. 1249, 2sqq.7. saepe.* -ch(um): *p. 1249,3.20.27. plur.: p. 1249,35. metr.* ŏrl-: FLOR. LUGD. carm. 5,39.

I *subst.:* A *proprie i. q. fusio e cupro et cadmea conflata (interdum sorditie plumbea emundata) – (Edel-) Messing (cf.* GLOSS. III 294,11 St.-S. -calcum i. mosc orcal. 717,33 oricalcum vel anticalcum missinc. IV 196,8 -calcum goltmes-

[Baader]

sinc. *al.*): **1** *de natura et arte fusoria:* COMPOS. Luc. G 16 -calci . . . petra est melina *eqs.* AETHICUS ISTER 27 apud Orcadas insulas . . . oricalchum plurimum inveniet. THEOPH. sched. 3,65 facturus -calcum, quod possit deaurari. HILDEG. phys. 9,6 messing (-calcum *ed. pr.*) calidum est *eqs.* Ps. AVIC. anim. 6,9 p. 251 illa, quae se faciunt calcem, sunt septem: plumbum, . . . metallum lato, id est -calcum, et dixi cuprum. form. 6 p. 743 -um in his furnis funditur *eqs.* ALEX. MIN. apoc. 1,15 p. 20,4 -calcum est genus metalli *eqs.* ALBERT. M. miner. 4,1,6 p. 90^{b},41 convertunt cuprum in -um per pulverem lapidis, qui calamina vocatur. *al.* **2** *de usu:* **a** *in compositionibus:* COMPOS. Luc. Z 19 encausi . . . -calci. MAPPAE CLAVIC. 96 -calcum productum line cum melle. EPIST. Teg. I 112^{b} in libram cerę -calchi libre VIIII. THEOPH. sched. 1, 30$^{med.}$ molendum est argentum, -calcum et cuprum. 3,30 addens ei *(argento)* modicum de -calco Hispanico. *al.* **b** *in artificio:* ANNAL. regni Franc. a. 807 p. 123,29 horologium ex -calco . . . conpositum. HARIULF. chron. 3,3 p. 88,6 (chart. a. 831) patenae aureae II, . . . ex -o (-calco *var. l.*) I. INSTIT. regal. 16 (MGScript. XXX p. 1457,3) rete unum de -calcho. DIPL. Karoli M. 254 p. 365,28 (spur. s. XI.) crucifixum . . . argenteum . . . cum catenis de oricalco. THEOPH. sched. 1, 23$^{med.}$ malleum fusilem ex -calco. 3,61 possunt . . . thuribula . . . fundi in auro et argento atque -calco. BERTH. ZWIF. chron. 40 p. 264,13 *cruces* ex -calco deauratae. CASUS Petrish. 4,13 turibulum . . . -calco pulcherrime preparatum. WILH. SALIC. chirurg. 5,1 p. 356^{D} cauterium de argento et -calcho. AEG. ZAM. mus. 15 p. 391^{b} fiunt . . . chordulae de -o. SALIMB. chron. p. 71,17 tubam eneam sive de oricálco. *al. v. et l. 39.* **c** *in re monetaria:* ANNAL. Herb. a. 1155 p. 8,42 pecuniam grandem, sed gravi inpostura corruptam, utpote oricalcum pro auro, . . . mendaciter obtulerunt. **B** *meton.:* **1** *quod e cupri et cadmeae fusione fabrefactum est – etwas aus Messing Hergestelltes:* ALBERT. M. summ. theol. I 6,25,4,2 p. 224^{b},30 -calcha *(sic?)* videntur aurea *(cf. p. 1248,57).* **2** *per confusionem i. q. ornamentum aurium – Ohrschmuck:* GLOSS. III 389,69 St.-S. -calcum vel inaures orgolt.

II *adi.: e cupri et cadmeae fusione fabrefactus – aus Messing hergestellt:* COMPOS. Luc. M 16 in gabata -calca (-calci MAPPAE CLAVIC. 247).

auricolor, -oris. *aureum colorem exhibens – goldfarben (cf.* GLOSS. III 717,37 St.-S. -r goltfare): RUODLIEB XIV 18 crines. WILLIR. cant. 4,14 p. 33 crocus. Ps. MARB. RED. lap. 8,1 chrysolitus. HONOR. AUGUST. inev. A (ed. Kelle, SB Wien 150, 3 p. 28,17) omnia ordo angelicus cingit *(sc. in pictura)* ut varius -r limbus. *al.*

auricomus, -a, -um. *(ut aurum) splendens – strahlend (wie Gold):* **1** *proprie:* **a** *de sole:* WANDALB. mens. 108 Phoebum. EPIST. Teg. I 24 sol. **b** *de astris sim.:* TRANSL. sang. Dom. in Aug. 31 (vs.) stellas. RATHER. Metr. 7 p. 461^{A} siderum ordinator astrigerum splendificaverat luminaribus -is coelum. VITA Serv. 30 p. 101,7 -is Aurora ignibus processit. **c** *de thesauro:* SEDUL. SCOT. carm. 2,2,18 carior -is es . . . gazis. **d** *de anim. et partibus corporis:* WALAHFR. (?) carm. 50,1,16 alite multo -o. SEDUL. SCOT. carm. 2,20,23 capillis. **e** *de Christo:* EPITAPH. var. II 118,9 Christus. **2** *translate i. q. magnificus, egregius – prächtig, hervorragend:* **a** *de floribus sim.:* WALTH. SPIR. Christoph. II 5,89 paradisiacos . . . campos floribus -is plenos. *in imag.:* CARM. biblioth. 6,2,73 dum *Hieronymus* nemus -um *(sc. biblia)* fulgenti stringit ab ore Iudaico. NOTKER. BALB. gest. 1,34 p. 47,8 duos . . . flores -os *(sc. filios)* ex eius *(Ludowici)* femoribus progressos. **b** *de terra:* BRUNO QUERF. Adalb. A 9 episcopus -am Italiam vadit. **c** *de animo:* CARM. biblioth. 6,2,60 mentis ut -um decus illi *(Karolo)* crescat in aevum.

1. auricula, -ae *f. dat. sg.* -o: *p. 1250,35.*

bucina auris, auris – Ohr(muschel): **I** *proprie:* **A** *strictius praevalet notio membri capitis:* **1** *spectat ad homines:* **a** *gener.:* THEOD. TREV. mirac. Celsi 11 *araneam* -ae . . . cavernulas intrare. BRUNO MAGD. bell. 4 p. 15,25 *episcopo* in -am loquens. THEOPH. sched. 1,13 cum . . . nigro . . . facies . . . -as *(sc. in statua).* ALBERT. M. animal. 1,178 cum . . . fuerint -ae prominentes . . ., significatur soliditas. *al.* **b** *natur.:* CONSTANT. AFRIC. theor. 3,16 p. 11b^{V} cartilago exterior, que -a dicitur. *al.* **c** *medic.:* Ps. GALEN. fragm. 3,14 traes . . . -am *epilepticorum.* RECEPT. Sangall. II 50 pane . . . dextra -a inponatur. WALAHFR. hort. 322 ramum coniungito pulei -ae *(cf. Ser. Samm. 15).* GLOSS. Roger. III 409 dolor in -a consurgit. *al.* **d** *iur.:* **α** *de attactu testium (cf. p. 1258,7sq.):* LEX. Ribv. 63 unicuique de parvulis alapas donet et torcat -as, ut ei . . . testimonium praebeant. TRAD. Patav. 44^{b} testes per -as trocti iuxta ritum regionis huius in adfirmationis testimonii. **β** *de laesione:* LEX Sal. Merov. caus. 2,6 si quis Francus Franco -a capulaverit (*sim.* LEX Ribv. 5,1. PACTUS Alam. II 3. LEX Saxon. 12). *al.* **2** *spectat ad bestias:* ANSELM. MOG. Adalb. 227 *(de equo)* nichil -is . . . obfuit. IOH. S. PAUL. diaet. 462 -ae et labia *animalium* ad digerendum facilia. FRID. II. IMP. art. ven. 1 p. 69,10 que *(cartilago exterior auris avium)* -a seu bucina auris dicitur. ALBERT. M. animal. 5,57 quando *porcus agrestis* demittit -as (*p. 546^{a},27* ὦτα). 12,177 nullum animal ovans habet -as, sed habet vias tantum auditus. *al. adde:* ALBERT. M. animal. 2,87 *hahane* habet fel in -a (*p. 506^{a},24* κέρκῳ). *branchiae – Kiemen:* ALBERT. M. animal. 2,76 habent *pisces quidam* . . . in capite -as videlicet, quae branchiae dicuntur (*p. 504^{b},28* βραγχίων). **B** *latius praevalet notio instrumenti auditus:* WALTH. SPIR. Christoph. II 4,238 -as . . . tuas nostris inpendere formis. SIGEB. GEMBL. gest. 34 p. 538,18 eum dignatus suo latere et -a.

II **A** *in imag.:* WALTH. SPIR. Christoph. II 2,36 -as . . . meis . . . arrige verbis. EPIST. Reinh. 80 licet . . . onus prelaturę . . . demissa -a, non ęquo animo susceperim *(cf. Hor. sat. 1,9, 20).* WIBALD. epist. 127$^{med.}$ molles -as habent domini. HILDEG. epist. II 10 p. 350,8 *(de Catharis)* antiquus serpens per medium vestri in -a sua turres facit (*sim.* p. 350,17). **B** *per compar.: v. l. 49.54.71. p. 1251,6.* **C** *proverb.:* ALCUIN. epist. 175 p. 290,19 me . . . uni -ae (-o *var. l.*) suavia susurrare et alteri dura decantare.

III *translate de rebus auris formam exhibentibus:* **A** *techn.:* **1** *manubrium – Handhabe, Henkel:* THEOPH. sched. 3,30 de fundendis -is calicis: si . . . volueris aures calici apponere *eqs.* 3,38$^{tit.}$ de deaurandis -is. 3,58 fac -am fusilem. 3,88 effusoria in ampullis et -ae. *ibid. al.* **2** *nexus – Windung:* THEOPH. sched. 3,61$^{in.}$ circumflecte *fila* cum subula in tribus -is. **3** *spiraculum – Luftloch:* GEBER. summ. 1,43 p. 564 si ligna et foramina -arum eius *(fornacis)* proportionantur. p. 565 cum spaciosis -is furnus. *ibid. al.* **B** *anat.:* **1** *ala (hepatis) – (Leber-) Lappen:* ALBERT. M. animal. 1,504 digitos . . . longos longitudinem -arum epatis . . . significare. **2** *additamentum – Fortsatz:* ALBERT. M. animal. 1,246 *(de amygdalis)* quasi sint duae -ae linguae (*cf.* Ps. GALEN. anat. 11 p. 188^{D}). 2,101 sunt -ae spondilium eius *(serpentis)* valde *modicae.* **3** *appendix (cordis) – (Herz-) Vorkammer, Atrium (cf. J. Hyrtl, Onomatologia anatomica. 1880. p. 64):* CONSTANT AFRIC. theor. 3,22 p. 12a^{V} in unoquoque cordis concavo frustulum est exterius, quod -e assimilatur; he due cordis -e dicuntur. Ps. COPHO anat. 28. FRID. II. IMP. art. ven. 4 p. 94,15 si . . . circa -as eius *(gruis)* affuerit pinguedo. ALBERT. M. animal. 13,38 cor habet duas -as. *al.* **C** *bot.:* **1** -a muris: **a** *anagallis – Ackergauchheil (Anagallis arvensis L., cf. Marzell, Wb. dt. Pflanzennam. I. p. 253sqq.):* DYNAMID. Hippocr. 2,31 anagallidis, hoc est -ae muris sucus. **b** *ungula caballina – Huflattich (Tussilago farfara L.):* GLOSS. III 494,8 St.-S. -a muris rosses huof. **c** *pilosella – kleines Habichtskraut (Hieracium pilosella L., cf. Marzell, op. cit. II. p. 861sqq.):* ALPHITA I p. 302,3 myrion, id est -a muris. II p. 17,23 -a muris, philosella idem . . ., gallice pilousee, anglice moushere vel langbene. **d** *amaracus – Majoran (Origanum maiorana L.):* WILH. SALIC. chirurg. 5,10 p. 360^{B} -a muris, id est maiorana, calida est et sicca. **e** *veronica – Ehrenpreis (Veronica arvensis L., cf. Fischer, Pflanzenkunde. p. 288):* ALBERT. M. veget. 6,275 -a muris est herba, quae formam habet -ae muris *eqs.* **2** -a leporis (leporina) *i. q. didymus – Diptamdosten (Origanum dictamnus*

[Baader]

L., cf. André, Lex. bot. p. 47): Gloss. III 172,65 St.-S. didimo vel -a leporis i. hasinore (Gloss. med. cod. Trev. p. 173, 5). 494,6 -a leporina hasenora. **D** *zool.*: -a maris *i. q. species cochlearum – wilde Napfschnecke (Patella L.)*: Albert. M. animal. 4,48 quae *(lupez)* et vulgus vocat -as maris (*p. 529*^{b}, *16* θαλάττιον οὖς), eo quod similia sint -is.

2. *?****auricula** *subst. (orig. inc.) animal quoddam venenosum – ein giftiges Tier*: Constant. Afric. theor. 8,26 p. 39b^{v} animalia venenosa . . . comedentia sunt canis rabidus . . . et -a (anicla 8,20$^{in.}$ [ed. Basil.]).

auricularis, -e. *abl. sg.: fere* -i; -e: *l. 36*.

I *adi.*: **A** *proprie de membro capitis*: **1** *strictius i. q. ubi auris est – wo das Ohr sich befindet, Ohren-*: Honor. August. apost. 13 (MG Lib. Lit. III p. 60,27 [vs.]) frons, oculi, naris, cervix, locus -is . . . fiunt . . . pabula flammae. **2** *latius*: **a** *natur. de digito, quo auris scalpi potest i. q. minimus – klein(ster)*: Tract. de chirurg. 947^{11} inter -em digitum et medium est minuendum (Wilh. Salic. chirurg. 3,9 p. 344^{6}. *ibid. al.*). *de pede: v. p. 726,2*. **b** *iur. de testibus i. q. per aures tractus – an den Ohren gezogen (cf. p. 1258,7sq.)*: Chart. Stir. I 280 p. 291,28 (a. 1149) cuius traditionis testes -es sunt (404 p. 389,29). **B** *translate de herba auriculae formam exhibente*: herba -is *i. q. aizoon – Hauswurz (Sempervivum tectorum L.; cf. ital.* erba orecchiara, *v. O. Penzig, Flora popolare italiana. I. 1924. p. 452)*: Gloss. Salern. p. 9^{b},29 semperviva, Io⟨vi⟩s barba, aizon, herba -is. Alphita II p. 167,8 semperviva, sticados citrinum, herba -is idem, Iovis barba idem, gallice iubarbe, anglice syngrene. p. 175^{a},13 temolus, herba -is, polium marinum, barba Iovis vel sperma Iovis . . . idem.

II *subst.*: **A** *masc.*: **1** *digitus, quo auris scalpi potest, digitus minimus – Ohr-, klein(st)er Finger (cf.* Gloss. III 72,12 St.-S. -is orvînger): Anon. II mus. Gerbert p. 342 (vs.) finem distinguens -is. Vita Walar. 10 (MGMer. IV p. 164,27) quem *(articulum)* medici -em, vulgus vero minimellum noncupant. Tract. de chirurg. 854 -e inprimendo fasceolum. Tract. de aegr. cur. p. 230,11 que *(vena)* est inter medium et -em. Conr. Eberb. exord. 5,16 p. 1165^{G} duobus . . . digitis, id est pollice et -i, in volam replicatis. Theod. Cerv. chirurg. 2,37 p. 154^{G} si frangatur index aut -is. Hier. Mor. mus. 28 p. 289,28 per applicationem . . . -is sonus . . . completur. Albert. M. animal. 1,335. *al. v. et supra p. 726,8*. **2** *de hominibus*: **a** *in bonam partem i. q. familiaris – Vertrauter*: Chron. Noval. app. 15 suum fidelissimum et -em eius se fatebatur. **b** *in malam partem*: **α** *emissarius – Kundschafter*: Chron. Noval. 5,3 *Hugo, rex Italiae*, mittens -es et praecones, qui lustrarent civitates *eqs.* **β** *delator – Ohrenbläser*: Ekkeh. IV. cas. 36$^{med.}$ me miserum, ait, in -em et intimum episcopi manus misisse. 144$^{med.}$ -is patris tui fuit ille hominum vilissimus. Bernh. Geist. palp. 1,546 diligit ille pares sibi moribus -es. **B** *neutr.*: *cervical – (Kopf-)Kissen (cf.* Gloss. III 621,7 St.-S. cervical vel -e wangechusse): Conc. Karol. app. 7 p. 833,2 monachis . . . est indultum, ut . . . coopertoriis, -bus et . . . culcitris uti possent. Wilh. Andr. chron. 196 duo linteamina cum -i ad eius *(abbatis)* lectum tenetur providere.

adv. ***auriculariter.** *iur. de testibus i. q. per aures – an den Ohren (cf. p. 1258,7sq.)*: Chart. Stir. I 550 p. 520,7 (a. 1173) testes a nobis -r sunt attracti (Chart. Salisb. III 573).

auricularius, -a, -um. *script.*: -col-: *p. 1252,5sq.* -cal-: Gloss. V 4,26 St.-S.

I *adi.*: *ad fidem adhibitus – in Vertrauensstellung (befindlich)*: Conr. Fab. Gall. 10 clientibus -is *(sc. abbatis)*.

II *subst. masc.*: **A** *consiliarius – Ratgeber, Vertrauter*: **1** *gener. (cf.* Gloss. I 273,9 St.-S. -us kiruno [*R*] orkiruno [*O*]. 428,9 -um suuasprechon. III 183,45 consiliarius vel -us radgebo): Syrus Maiol. 2,22 (MGScript. IV p. 651^{b},37) *Maiolum* imperator habebat -um. Berth. (?) annal. a. 1075 p. 279,33 malesuadis -orum suorum . . . susurriis. a. 1078 p. 309,42 mox ad solitae versutias vecordiae cum suis -is . . . sollertissime intenderat. Lamb. Hersf. annal. a. 1073 p. 148, 11 ex his *(Suevis) Heinricus* sibi -os a secretis . . . instituebat. Chron. Gozec. 2,5 comitis -orum hominia. Lamb. Ard. hist. 94 Reinaldum esse . . . regi Francie -um et consanguineum. **2** *spec.*: **a** *de referendario*: Vita Audoini 4 (MGMer. V p. 555,37) Audoenus . . . -i locum in aula regis sortitus. **b** *de (archi)capellano*: Epist. Alcuin. 92$^{tit.}$ Karolus . . . rex . . . Homero -colario salutem *(de eodem*: 93 p. 137,17 Angilberctum, manualem nostrae familiaritatis -colarium). Ebo Bamb. Ott. 1,3$^{med.}$ licet fidelissimi sui -i *(sc. Ottonis)* egre ferret *abbatissa* abscessum *(antea*: capellanum). **c** *de cancellario*: Ebo Bamb. Ott. 1,4 accito familiari -o suo *(sc. Heinrici IV. imp.)* Ottone *(antea*: cancellarium). **d** *de apocrisiario*: Annal. Xant. a. 866 p. 23,11 Arsenius, -us Nicolai papae. **e** *de cardinali subdiacono*: Maneg. ad Gebeh. 8 p. 326,25 ut *Leo IX. papa* illum *(Hildebrandum)* iam iuvenem -um sibi a secreto assumeret. **B** *confessor – Beichtvater*: Arnold. Lub. chron. 3,8 p. 150,24 habebat *Andronicus* . . . quendam -um, specie quidem monachum, sed in veritate diabolum (p. 150,32).

***auriculatim** *adv. iur. de testibus i. q. per aures – an den Ohren (cf. p. 1252,7sq.)*: Trad. Ratisb. 857 p. 414,37 (a. 1149/60) testes -m tracti sunt more Bauuarico. Trad. Teg. 294^{b} huius . . . traditionis testes -m adtracti sunt.

***auriculator**, -oris *m. auditor – Hörer*: Arnulf. delic. 362 consona Museo plangam modulamina plectro: ne sileat cantor, sit idoneus -r.

1. *auriculatus, -a, -um. (auricula) **1** *de bestiis i. q. auribus ornatus – mit Ohren (versehen)*: Urso gloss. 31 p. 63,5 catulus -us oritur. **2** *de rebus i. q. uncis ornatus – mit Widerhaken (versehen)*: Theod. Cerv. chirurg. 1,22 p. 143^{D} si sagitta -a fuerit.

2. *auriculatus, -a, -um. (aurum, *cf.* vermiculatus) *?in capsa aurea conditus – ?in einer vergoldeten (Buch-)Hülle (befindlich)*: Smar. carm. tit. (DtArch. 10 p. 505,6) in psalterio -o: aurea formosa conponit capsa libellum *eqs.*

***auriculo**, -are. *auscultare – herumhorchen*: Chron. Camer. 3,19 hac et illac -antes tale ei *(Walchero)* iudicium fore predixeramus.

***auridator**, -oris *m. aurilegulus, qui censum auro persolvit – Goldwäscher, der in Gold zinst (cf. p. 1243,56sq.)*: Chart. Salisb. II 149^{a} p. 226,20 (a. 1132/47) tradidit . . . Baltwinum -em. p. 226,28 censualibus, videlicet -bus.

aurientalis *v.* orientalis.

***aurifaber**, -bri *m. aurifex – Goldschmied*: **1** *gener.*: Lamb. Wat. annal. a. 1158 p. 532,7 de opere -i. Wilh. Cong. chirurg. 1481 fricetur locus cum panno -i. Ps. Avic. tinct. 2 p. 628^{b},7 -i facientes consolidaturas ad aurum. Ps. Plato quart. 3 p. 134,41 crucibula -orum. *al. v. et p. 931,19. 1253,7*. *per compar.*: Lamb. Wat. annal. a. 1151 p. 520,20 *(de Deo)* uti -r prudens, qui auri sordes in camino rogi purgat et excoquit. **2** *iur.*: Trad. Patav. 316 (a. 1110/30) testes sunt . . . Walchŏn, Ekkolf -r (Chart. Friburg. 84. *al.*). Chart. scrin. Col. A I p. 19,31 Fridericus -r nec non et uxor eius . . . emerunt aream. Chart. Brunsv. 3 nos burgenses . . . -is . . . operari volentibus magisterium operis sui dedimus. Chart. episc. Spir. 360 p. 326,10 episcopus . . . officium concedet -o. *al. nom. propr.*: Chart. Turic. 469 (a. 1231) testes . . . sunt . . . Gerungus A-r, Burchardus de Ponte. Chart. Laus. 368 p. 328,1 Umbertus A-r. p. 328,2 Iohannes A-r.

aurifer(us), -era, -erum. **1** *aurum ferens – goldführend*: Chron. reg. cont. III a. 1217 p. 240,13 -us Tagus ([*cf. Ov. am. 1,15,34. al.*]. Gosw. carm. 53. Gesta crucig. Rhen. 1 p. 30,12). Chron. rhythm. Col. 4,55 -r . . . Rhenus. **2** *inauratus – vergoldet*: Carm. Aldh. 2,175 toracidas, tuentibus retorquentes luminibus imagines -is Christi matris capitibus.

aurifex, -icis *m. script.*: ar-: *p. 1253,3.13*. aûr-: Chart. Tirol. notar. I 665. -ref-: *l. 69. p. 1253,13. al.* -fec-: Leg. Burgund. Rom. 2,6 *cod. A 2*. *usu attrib.*: *l. 69. p. 1253,6*.

aurifaber – Goldschmied (cf. Gloss. III 138,67 St.-S. -x goltsmit): **1** *gener.*: Aethicus Ister 34 p. 20,30 fabri . . . aure-es. Gesta Dagob. 20 eo quod . . . *Eligius* summus -x (artifex *1 b*) ipse in regno haberetur (*cf.* Dipl. Merov. III A 41 p. 160,25 [spur. s. IX.] signum Eligii, -is sui [*sc. Dagoberti*]). Walahfr. carm. 6,15 -is studium pretiosa monilia fingens.

[Baader]

MAPPAE CLAVIC. 20 in fornace -is. WIDUK. gest. 1,22 p. 32,32 ab -e torquem auream . . . fabricante (*cf.* CASUS Petrish. 4,34 -x cum patenam deberet facere). CHRON. Salern. 82 cum ar-is plurimis Beneventum haberet. THEOPH. sched. 1,33 eundum est ad -es, ut illud *(aurum)* molant. CHRON. Ebersh. 24 p. 443,12 imperator . . . monachum -em . . . abbatem constituit. ANON. secret. p. 40,30 est borax -um (aurifabrorum p. 23,2 [*var. l. cod. Sl.*]) albi coloris *eqs.* CATAL. Weing. (MGScript. XV p. 1314,14) presbiter et -x. ALBERT. M. animal. 1,108 -es extenuantes aurum et argentum. *saepe.* **2** *iur.:* LEG. Wisig. 7,6,4 -es aut argentarii . . ., si de rebus sivi commissis . . . aliquid subtraxerint, pro fure teneantur. LEX Alam. 74,5 si . . . faber, -x (ari- *A 4*, auref- *A 10*) . . ., qui publice probati sunt, occidantur. DIPL. Arnulfi 163 p. 250,6 (interp. s. X.) -es . . . fluminum harenis . . . utantur. TRAD. Ratisb. 655 testes . . . ex familia . . . s. Emmerammi . . . -es Chŏno, Penno (818 Bernoldus arte -x. *al.* [*v. ind.*]. TRAD. Patav. 333. *al.* [*v. ind.*]. TRAD. Salisb. I 346. *al.* [*v. ind.*]). CHART. Argent. I 177 aream . . . Waltero -i . . . concessimus. CHART. Tirol. notar. II 326 carta Conradi aurifici: . . . cum Fridericus . . . conquestus esset de Conrado -e. *saepe. v. et supra p. 929,55sq. nom. propr.:* CHART. civ. Magd. 106 (a. 1244) fuerunt presentes . . . Gerhardus de Poplis . . ., Petrus A-x (*cf.* 131 Goltsleger).

***aurificeps** (-iffi-, -ces, -cus, auriceps) *subst.* (*orig. inc., nisi cohaeret c.* aurum) **1** *alcyon – Eisvogel (Alcedo ispida L.):* CARM. Bur. B 133,13 hic volucres celi referam . . .: -s (aurificus *B;* gloss.: isevogil). GLOSS. III 28,1 St.-S. -s (-fficeps *H*, aurifices *K. Ur*, auriceps *E*) îsfogil. 350,29. IV 354,48. *ibid. al.* **2** *Corvus glandarius (L.) – (Eichel-) Häher:* GLOSS. III 672,45 St.-S. orix vel atacus auriceps hebir (*i.* hehir).

***aurificium,** -i *n.* **1** *opus aurificis – Goldarbeit:* VITA Ger. Bron. 10 p. 661,3 *urna* -o fabrefacta. **2** *instrumentum aureum – Goldgerät:* EKKEH. V. Notker. 34 p. 586^{b},55 *Tutilo* picturas et -a et anaglyphas carminibus . . . decorabat. **3** *locus, ubi aurum in flumine elaboratur – Goldwäscherei (cf. A. Schaube, Handelsgeschichte der romanischen Völker. 1906. p. 84^{6}):* DIPL. Heinr. II. 306 p. 383,32 alveum Ticini . . . cum omnibus . . . -is in ius . . . ecclesie transfudisse.

***aurifico,** -are. *inaurare – vergolden:* EKKEH. IV. cas. 28 quas *(capitulares litteras)* episcopus . . . lineans -bat.

subst. **aurificans,** -antis *m. aurifex – Goldschmied:* RUODLIEB V 314 bizantes quos *(denarios)* dicunt -es.

***aurificus,** -a, -um. **1** *adi.:* **a** *ad aurifices pertinens – Goldschmiede-:* LAND. MEDIOL. hist. I 2,31 p. 68,2 cuidam -ae artis magistro. **b** *ex auro fabrefactus, aureus – aus Gold hergestellt, golden:* ANNAL. Salisb. cont. a. 1192 (MGScript. XIII p. 240,3) obruit -o solem gens ferrea cultu. **2** *subst. masc.: aurifex – Goldschmied:* CHART. Tirol. notar. I 660 (a. 1237) Reicolfi -i. *al. (v. ind.).* II 152 Iacobi -i. *al. (v. ind.). v. et l. 20.*

***aurifiga,** -ae *m. aurifex – Goldschmied:* CHART. Wirt. VI 2026 p. 417,6 (a. 1268) Sifridus -a.

***auriflamma,** -ae *f. (francog.* oriflamme, *cf. v. Wartburg, Frz. etym. Wb. I. p. 183) vexillum rubrum regum Franciae aureis flammis ornatum – rote, goldgezüngelte Fahne der französischen Könige (cf. C. Erdmann, SBBerl. 1932/XXVIII p. 889sqq.):* RICHER. SENON. gest. 3,15 p. 295,2 rex . . . secum de Parisius vexillum Karoli Magni, quod vulgo -a vocatur, . . . apportaverat. 3,16 p. 295,25 qui *(miles)* -am regis Francie portabat (p. 295,28).

***aurifluenta** (auri fluenta), -ae *f. locus, ubi aurum in flumine elaboratur – Goldwäscherei: v. l. 71sq.*

aurifluus, -a, -um. *ex auro fabrefactus, aureus – aus Gold hergestellt, golden:* AIMOIN. carm. 4,9 (MGPoet. IV p. 140) aptis -is ornatibus undique fusis.

aurifodina (auri *vel* auro fodina), -ae *f. locus, ubi aurum foditur – Goldgrube (cf.* GLOSS. V 47,25 St.-S. -a goltgruoua): DIPL. Westph. 247 p. 344,16 (a. 1192) damus . . . potestatem . . . in auri fodinis vel auri fluentis (p. 344,21 auri fodine vel auri fluente). CHART. Pommerell. 272 p. 230,5 possideant . . . bona . . . cum . . . -is, argentifodinis (277 p. 235,28). GUTOLF. hist. p. 653,37 cui *(Otacharo)* aurum et argentum . . . cum -is . . . ministrabant. *v. et supra p. 931,28. remissius:* AETHICUS ISTER 26 auro fodinam (aurifodina *W*) et oricalcum . . . artifices . . . invenire praedixit.

***aurifodium,** -i *n. aurifodina – Goldgrube:* CHART. Pruss. I 74 p. 54,30 (a. 1230) curtes cum . . . salifodiis, -is (-inis *Delau*), argentifodiis.

***auriformis,** -e. *specie aurea ornatus, auro similis – von goldenem Aussehen, goldähnlich:* ALMANN. Niv. 2 (MGMer. V p. 161,6) in pictura florum surgit decor -is. ALBERT. M. cael. hier. 2,8 p. 47^{a},20 'supercoelestes essentias . . . quosdam esse -es' (*PG 3,141A* χρυσοειδεῖς), id est similes auro, quia aurum pretiosum. 15,10 p. 436^{a},14 'electrum . . . quoniam -e (*PG 3,336B* χρυσοειδές) simul et . . . argenteum' (summ. creat. I 4,61,6 p. 658^{b},23). *subst. neutr.:* ALBERT. M. cael. hier. 15,10 p. 436^{b},18 theologia significat 'aere aut igneum aut -e' (*PG 3,336C* χρυσοειδές) esse 'attribuendum' angelis. p. 436^{b},29 'multicolores . . . lapidum species . . . aestimandum . . . significare . . . quasi rubeas . . . -e' (*PG 3,336C* χρυσοειδές) propter auri ruborem.

***aurifrigiatus,** -a, -um. **1** *strictius i. q. limbo aureo ornatus – mit einem golddurchwirkten oder -bestickten Zierbesatz versehen:* **a** *gener.:* GESTA Ern. duc. I p. 19,19 ostro . . . margarizato et ad fines latissime -o. p. 21,13. **b** *liturg.:* CATAL. thes. Pruf. (NArch. 13 p. 562,8; a. 1165) cappas (GESTA Vird. cont. II 6 p. 519,20 cappam nigram -am). CATAL. thes. (OberbayerArch. 48 p. 477,8) palle altarium bissine -e. ibid. p. 477,17 stole -e. p. 477,20 albe -e. CHRIST. cal. Mog. 1 (MGScript. XXV p. 239,17) *casulae* nigre -e. ibid. p. 239,21 subtilia. p. 239,31 infule vel tiare . . . -e. CHART. Merseb. 323 p. 256,34 mitris. *al.* **2** *latius i. q. margine aureo ornatus – mit einem goldenen Rand versehen:* GESTA Ern. duc. I p. 21,6 pharetras . . . eburneas, -as atque gemmatas.

***aurifrigium,** -i *n. (?f.* -frisia: *l. 45)* (aurum *et* Φρύγιον) *script.:* -phryg-: *exstare vid. tantummodo in edd. vetustioribus praeter* GLOSS. III 418,72 St.-S. -fri(um): *l. 50.* -fig-: RICHER. SENON. gest. 10. -fris-: *l. 45.48sq.61.64.* -frix-: *p. 1255,3.* -gri-: *l. 72. form.: ?nom. sg.* -ia: *l. 45. abl. pl.* -isis: *l. 64.*

limbus auro intextus vel (acu) pictus, vitta aurea – golddurchwirkter oder -bestickter Zierbesatz, Goldborte, -band (cf. GLOSS. III 625,28 St.-S. smirma vel -um porte. IV 167,59 -isia goltporti. *al.):* **1** *gener.:* THEOPH. sched. 3,76 texuntur *ex laminis deauratis* -a apud pauperes eodem modo, quo apud divites ex auro puro. CHRON. Pol. 2,23 *(de muneribus)* pelles . . . -isiis delimbatas. BERTH. ZWIF. chron. 10 p. 174,20 mantellum . . . magno -isio circumdatum. VITA Otton. Bamb. III 2,13 p. 58,17 filiis . . . nobilium . . . sandalia, -a (-fria *var. l.*) . . . contulit. VITA Norb. II 79$^{med.}$ *(de haeretico)* triplici funiculo crinibus intortis et -phrygii ligamine triplicatis incedebat. ARNOLD. LUB. chron. 1,4 p. 119,28 erat . . . strata semita quedam tota purpurea et desuper tecta -is. TRANSL. Herm. Ios. 15 *puella sanata* vittam suam, quae erat de -phrygio, . . . offerens. *al. in imag. de vestitu gloriae:* HILDEG. div. op. 3,10,9 p. 1011^{B} Iacobus . . ., frater Ioannis, muliebre velamen ex albo serico et -phrygio . . . praedicando contexuit. **2** *liturg. (cf. J. Braun, Handbuch der Paramentik. 1912. p. 42sqq.):* GESTA Vird. cont. I 11 p. 49,50 albas . . . cum amictis -isio paratas. HAIMO (?) Wilh. 7 quae *(paratura)* -o . . . esset ornata. RUD. TRUD. gest. 6,7 p. 257,1 laqueum a collo -o factum. p. 257,3 *cingulum* -o . . . in fine decoratum. VITA Richardi 9 p. 285,21 dalmaticam . . . cum -isis. CHART. Wirt. II app. 1 p. 411,10 fanonem cum -o. CHART. Turic. 296 contulimus -um et manuterium. VITA Norb. I 12 p. 682,20 corpus *sancti* . . . ostro . . . involutum, in pectore de -o super pallium crucem habens non modicam. HERBORD. Ott. 2,28 p. 739,2 camisias -o . . . ornari. TRAD. Ratisb. 882 casulam et cappam optimis -is . . . ornatas. CHART. Heinr. Leon. 122 stolam de -o. CHART. Steph. Wirz. 213 p. 223,25 palla altaris cum -grio. CHRIST. cal. Mog. 3 (MGScript. XXV p. 240,47)

[Baader]

habebant ... calices ... peras ad corporalia ... -is adornatas. ALBERT. MIL. temp. 165 p. 444,38 accepit ... planetam de ... -ixio. *saepe.*

***aurifrigius** (-ise-), -a, -um. *limbo aureo ornatus – mit einem goldbestickten oder -durchwirkten Zierbesatz versehen:* CHRON. Pol. 1,16 p. 39,10 (vs.) vestes habebatis totas -iseas. INVENT. sang. Dom. (MGScript. XV p. 923,54) pallam auro ... intextam, maspas habentem ... -as.

***aurifrisium, -frixium** *sim. v.* *aurifrigium.

auriga, -ae *m. (f.: cf. l. 50sqq.)* **I** *strictius i. q. agitator vel rector currus – Wagenlenker, Fuhrmann:* **A** *proprie:* **1** *gener. (cf.* GLOSS. II 168,35 St.-S. -arum uuescinaro. 766,12 -a reituueko. III 183,40 -a vel agitator reitwaginari. *al.):* AETHICUS ISTER 82 p. 63,2 celeberrimos -arum ventilatores. EPIST. Teg. I 7 *fratres* fulcimine equorum equorumque -is sublevatos. VITA Virg. Salisb. II 6 p. 91^{b},3 currus moderatorem et -am. CATAL. Mog. (MGScript. XIII p. 315,35) Willigisus archiepiscopus, filius -e. CHART. Turg. III 396 sunt ... emptores ... Wiseman, Růdolfus -a. CHART. Chil. 1 (ed. P. Hasse, Kieler Stadtbuch. p. 1,7) Friso -a. REGISTR. Mog. p. 57,16 de -is ... recepi ... uncias XXIIII. *al.* **2 a** *in imag.:* COLUMB. epist. 5 p. 174,36 supremus ipse -a currus illius *(i. Petri et Pauli),* qui est Christus ([*cf. Vulg. IV reg. 2,12*]. ENGELH. WIRZ. Burch. praef. p. 5,23 o currus Israel -a, Pilgrime. *cf.* VITA Deic. 12 -a Domini Columbanus. THEOD. AMORB. Bened. I 8 -am Christi Benedictum). ERMENR. ad Grim. 8 p. 542,5 hoc insigne virtutum ..., cuius redam Sophia ipsa officio -ae sedulo regit. WALTH. SPIR. Christoph. II 6,150 aurati princeps -a flagelli. EPIST. Hann. 52 p. 99,4 quod tritam ... orbitam docilis -a tibi eligas. HUGO TRIMB. registr. 411 *(de Petro Riga)* currus theoloyci providus -a. **b** *per compar.:* VITA Arnulfi 7 cum ... tamquam potentissimus -a iugiter invigilaret. **c** *nom. propr.:* REGISTR. Garst. 56 (Österr. Urbare III 2,2 p. 9^{b},17; s. XIII.) A-a XXX *denarios solvit.* **B** *translate de signo caeli:* **1** *heniochus – Fuhrmann:* GESTA Bereng. 2,146 (gloss.) -e signum est haud longe a septemtrione. GERB. (?) astrolab. 17 p. 137,5. **2** *per confusionem i. q. ophiuchus – Schlangenträger:* HONOR. AUGUST. imag. 1,117 iuxta quod *(deltoton)* locatur serpentarius, scilicet Erichthonius, qui et -a, ... eo quod serpentinos pedes habuit *eqs.*

II *latius:* **A** *nauclerus – Schiffslenker:* ABBO SANGERM. bell. 2,408 sic -a necis casus ... patitur (*antea:* nauclerus). *in imag.:* THEOD. AMORB. Mart. 5 dum beatissimus pontifex atque -a Domini Martinus ... ecclesiae puppim Christo gubernatore ... regeret. **B** *moderator – Lenker:* **1** *de hominibus:* BRUNO QUERF. Adalb. A 9 sensit Theutonum tellus ... dormientem -am orbis *(i. Ottonem I. imp.).* ad Heinr. II. p. 702,21 ut ... sis ... aecclesiae pius et districtus -a. **2** *de rebus:* ALBERT. STAD. Troil. 5,319 simplicitas, -a doli. BERTH. RATISB. serm. 1 p. 14,10 discretio ... ordinatrix et -a virtutum est (ALBERT. M. bon. 464 an prudentia sit -a v.). *al.*

***aurigalis** *subst. (orig. inc., nisi cohaeret c.* gallus, *cf. ital.* gallitrico, centrigallo, *v. et O. Penzig, Flora popolare italiana. I. 1924. p. 435) horminum – Scharbachsalbei (Salvia horminum L.):* DYASC. p. 143^{a} orminon sive ut Latini emola vel -is sive reietialis habet tirsum cubitalem *(cf. Diosc. gr. 3,129).*

aurigenosus *v.* auruginosus.

auriger, -era, -erum. **1** *proprie i. q. auro intextus vel (acu)pictus – golddurchwirkt, -bestickt:* AEDILV. carm. 11,42 vestibus -is in toto corpore plena (ERMOLD. Ludow. 4,396). **2** *translate i. q. aurisonus – schöntönend:* AEDILV. carm. 21,32 cuneus mira cum luce coruscans vocibus -is cineres vitare sategit saepius.

aurigeus *v.* aurugineus.

1. aurigo, -are. *in imag. i. q. (currum) regere – (Wagen) lenken:* **1** *spectat ad Vulg. cant. 6,11:* WOLBERO cant. 3 p. 1221^{D} quadriga ... Aminabad ... liber est quatuor evangeliorum ... -ante spiritu sancto (*cf.* p. 1226^{A} cui [*quadrigae carnis et spiritus*] praesit -ans vel Deus vel diabolus). **2** *spectat ad Vulg. IV reg. 2,12:* **a** *de Elia et Eliseo:* GERHOH. psalm. 36,14/15 p. 512,10 quem *(populum)* -ando uterque illorum gubernavit. **b** *de Christo:* GERHOH. Antichr. 2,1 p. 190,34 ipse ... Israelem verum ad coelestia -are non desinit (*cf.* p. 191,8). **c** *de (archi)episcopis:* SIGEB. GEMBL. Theod. 7 Treviris -bat currum Dei Heinricus (CHART. Mog. A 323 p. 212,39 Sigefrido ... c. D. -ante. *al.* CONR. BRUNW. Wolfh. 6 Herimannum ... Coloniae c. D. -antem. ELEV. Wigb. 3 [MGScript. VIII p. 517,1] c. D. ... Leodii -bat ... Otbertus). TRANSL. Alex. Hall. (MGScript. XXX p. 956,8) -ante currum Magdeburgensis ecclesiae Friderico (CHART. Mog. A 456 p. 364,30 Mogont(inae) ę. c. THIOFR. Irmin. [MGScript. XXIII p. 49,29] *Willibrordus* antistes ... Traiectensis ae. primus ... -bat c.). *al. latius:* CHART. episc. Hild. I 205 (a. 1133) -ante ... sanctam Moguntinam sedem ... Adelberto.

2. aurigo *v.* aurugo.

***aurigraphus**, -i *m. qui colore aureo scribit – einer der in Goldschrift schreibt:* SIGEB. GEMBL. Lamb. 28 (MGMer. VI p. 406,26; add. B) vitam ... Godescalcus *(sc. scriptor evangelistarii celeberrimi)* ... totam ad honorem sancti martyris ipse -us aureis litteris scripsit.

aurilegus, -a, -um. *auri avidus – goldgierig: v. p. 549,56.*

***aurileva**, -ae *f. auri lavatio – Goldwäscherei:* DIPL. Conr. II. 280 p. 388,22 largimur -am, navigium, rivaticum ex utraque parte fluminum.

***aurilevator** (auri levator), -oris *m. aurilegulus – Goldwäscher:* INSTIT. regal. 10 (MGScript. XXX p. 1454, 19; s. XI.$^{in.}$) sunt ... auri levatores, qui mittunt rationem ad cameram Papie.

***aurinaleucia** *subst. (orig. inc.) centrum galli – Muskatellersalbei (Salvia sclarea L.):* ALPHITA II p. 17,21 -a, orval, stedfast.

***auripetra**, -ae *f. vel* ***aurumpetrum** *n.* (aurum *et* petra, *quod ex* πέταλον *corruptum vid., cf. Lippmann, Alchem. I. p. 466*[7]) *lamella stagni vernice ex oleo lini confecto inaurata – mit einem Leinölfirnis vergoldete Zinnfolie (cf. Lippmann, Alchem. I. p. 466.473):* HERACLIUS II 21 qui *(color)* efficitur ad -am (aurum petrum *var. l.*) faciendum. 44 de auropetro ...: accipe oleum de lini semine factum *eqs.*

***auriphrygium** *v.* *aurifrigium.

auripigmentum (aurum pigmentum), -i *n. script.:* -ricp-: *l. 54. p. 1257,5.* -rop-: *l. 61.63. p. 1257,3.* -pyg-: *l. 65.* -icm-: *l. 50. p. 1257,5.15.20.32.* -ime-: *l. 63. p. 1257, 3.44. metr.* -rīpīg-: *l. 71.*

I *proprie:* **A** *strictius:* **1** *arsenicum citrinum – gelbes Schwefelarsen (cf.* GLOSS. III 493,17 St.-S. aurum pigmentum orgiment. 548,18 -um orperment [*a*], kupherment [*b*]. *al. v. et supra p. 985,19):* **a** *de natura:* COMPOS. Luc. H 4 -cmentum ⟨m⟩etallum est terre. Ps. AVIC. anim. 5,17 p. 143 -um est in multis modis ... et est de colore auri obrizi. *al. v. et supra p. 985,13. huc spectare vid.:* MATTH. PLATEAR. gloss. p. 385^{A} lenias (*i.* γῆ Λημνία) est -um. **b** *techn.:* COMPOS. Luc. N 15 -cpicmentum clarum. α 22 -cpigmenti boni, fessi. MAPPAE CLAVIC. 5 -i crudi. 11 -i, quod de Scithico atramento fit. 14 -i scissilis. 65 -i aurei coloris. THEOPH. sched. 1,37$^{ex.}$ -i quatuor partes scindes. Ps. GERH. CREM. sept. p. 334,23 tere *argentum vivum* cum seisarat, id est -um. *al.* **c** *pharm. (cf.* ALPHITA I p. 278,24 quando -um ponitur ... vel simpliciter invenitur, de citrino intelligitur): ANTIDOT. Augiens. p. 58,14 -opigmentu drag. IIII. p. 61,4 implastrum diarsinico, quod Latine aurum pigmentum vocant. RECEPT. Bamb. 6 -imentum conbustum. RECEPT. Sangall. I 36 -opigmenta in vino teris. ROGER. SALERN. chirurg. 1,886 accipe ... -um (aurumpygmentum *var. l.*). 1,907 -um foliatum. ALBERT. M. animal. 23,86 -i triti. *saepe.* **2** *pigmentum ex arsenico citrino confectum – Rauschgelb:* FROTH. epist. 24 ut nobis mittas ad decorandas parietes colores diversos ..., videlicet -um, folium Indicum *eqs.* (MAPPAE CLAVIC. praef. p. 188,22 colores in pargameno spissi ... sunt ... f., -um). HERACLIUS I 15,2 similem ... servare colorem -o. THEOPH. sched. 1,14$^{med.}$ misce modicum cenobrii cum -o (HERACLIUS II 56 m. -um

[Baader]

cum azurio). *ibid. al.* *huc spectare vid.:* DIPL. Merov. I 86 p. 76,35 de tulloneo . . . ad . . . monasterio concesserunt . . . auro pimento lib. X. *adde de colore subrutilo (cf. J. Svennung, Compos. Luc. 1941. p. 85sq.):* COMPOS. Luc. Y 14 compositio -cpicmenti. **B** *latius:* **1** *compositio ex 'arsenio' et sulphure consistens – Schwefelarsenverbindung:* **a** *de natura:* IOH. PLATEAR. simpl. med. p. 7b[r] -um calidum et siccum est in quarto gradu . . .; due sunt species -i, est enim rubeum et citrinum (GEBER. clar. 2,66). Ps. ARIST. lap. I p. 201,27 expositio lapidis, qui vocatur elzarmeth i. -um; iste lapis multorum colorum invenitur, scilicet rubei et fulvi. ALBERT. M. veget. 4,70 cum . . . ventus flaverit super -um *(e Nicol. Damasc. plant. 2,6 p. 35,12)*, quod est in fundo terrae illius. *ibid. al. v. et supra p. 985,9.* **b** *pharm.:* NOTULAE Wilh. Cong. 646 r(ecipit) . . . utriusque -cmenti ʒ III. *v. et p. 1256,59.* **c** *alch. in nominibus ficticiis de fermento rubeo vel mercurio (cf. J. Ruska – E. Wiedemann, SBErlangen 56/57. 1924/25. p. 30):* TURBA phil. 44 argentum vivum . . . -i est sulfur ascendens. ARNOLD. SAXO fin. 1,5,11 p. 44,38 -cmentum . . ., quod sulphur generat. MORIEN. ROM. alch. p. 515[a],79 sulphur zarnet, id est -um, cito comburitur. ROSIN. ad Euth. 1 p. 273 sulphur . . . et sulphura et -um seu -a ac zandarich . . . sunt nomina aquae divinę. **2** -um citrinum *i. q. arsenicum citrinum – gelbes Schwefelarsen (cf.* GLOSS. Salern. p. 4[a],44 -um citrinum arsenicum. *al. v. et supra p. 985,21sq.):* ALLEG. sapient. 20 p. 476[a],7 dirige leonem viridem, id est -um citrinum. ANON. secret. p. 61,7 -i citrini et rubei . . . l. v. GLOSS. Roger. I A 1,23 p. 556,19 recipe -icitrini (III 338). *v. et p. 1256,59sq.* **3** -um rubeum (rubrum): **a** *arsenicum rubeum, sandaraca – Realgar, Sandarach (cf.* ALPHITA I p. 312,19 sandaraca, id est -um rubrum): GLOSS. Roger. III 808 r(ecipit) . . . -cmenti rubei . . . ʒ I. *v. et l. 27sq.* **b** *alch.:* **α** *plumbum aeris – Bleikupfer:* TURBA phil. 72 p. 169,19 *albar aeris* dicitur . . . rubeum -um. **β** *fermentum rubeum – rotes Elixier:* MORIEN. ROM. alch. p. 518[b],45 fumus . . . rubeus est -um rubeum. **c** *terra Lemnia – lemnische Erde:* GLOSS. Salern. p. 4[a],44 -um rubeum lemnas.

II *translate:* **A** *alch.:* **1** *mercurius, fermentum rubeum – Urquecksilber, rotes Elixier:* MORIEN. ROM. alch. p. 518[b], 40 sanguis . . . est -um. **2** *vitellum – Eidotter:* IOH. sacerd. 2 sumatur ergo -um *eqs. (sc. per confusionem, cf. J. Ruska, QuellStudGeschNat. 5. 1936. p. 300).* **B** *tartarum – Weinstein:* GLOSS. III 514,51 St.-S. -um winsten. **C** *lithargyros – Bleiglätte:* GLOSS. IV 368,17 St.-S. -imento silbirzum.

***auripluus,** -a, -um. *aurum pluens – goldregnend:* HEIRIC. Germ. I alloc. 12 licet . . . Danaen aena turris -o vix texit ab imbri. VITA Annon. III 2,2,4 pecuniarum dona sparsit -o velut aura nimbo.

1. auris, -is *f. (m.: l. 57. cf. p. 1259,72) form.:* *nom. sg.* -es: FORM. Dion. 9 p. 503,13. *acc. sg.:* -a: FORM. Senon. II add. 5 p. 226,21. -am: LEX. Baiuv. 6,9 *cod. Mt.* -um: LEX Baiuv. 6,9 *cod. J.* -o: *p. 1258,4. abl. pl.* -is: *p. 1258,48.*

pars corporis ad audiendum apta – Ohr (interdum i. q. auricula – Ohrmuschel, e. g. l. 69. p. 1258,22sq.): **I** *proprie:* **A** *strictius praevalet notio membri capitis:* **1** *spectat ad homines:* **a** *gener.:* ARBEO Emm. 17 utrosque -es *eruerunt.* HRABAN. carm. 12,5 tu *(sc. Deus)* . . . reddis . . . -bus auditum. WALAHFR. Mamm. 18,16 -bus appositis intus sensere loquentem. WALTHARIUS 260 virginis inquit in -em (*cf.* RUODLIEB 5,544 susurrat in -em. PAUL. FULD. Erh. 2,4 p. 19,6 acsi -e tenus dicat sibi servientibus). ERMENR. ad Grim. 28 p. 566, 32 a . . . Gozperto . . . pilis zephali -etenus nudo. NOTKER. BALB. gest. 2,12 p. 74,6 confricatis -bus. HROTSV. Agn. 93 *Christus* -bus . . . resplendentes suspendit inaures. ALBERT. M. animal. 1,178 erunt -es alicuius hominis magnae, enormes et forte parvae et forte mediocres; . . . mediocres . . . significant bonitatem, . . . parvae . . . malignitatis sunt indicia *eqs. saepe.* **b** *natur.:* HILDEG. caus. 2 p. 43,6 duae -es velut duae alae sunt, quae omnes sonos vocum inducunt. ANON. anat. 42 alii *nervi* procedunt tendentes ad [n]aures. WILH. SALIC. chirurg. 4,1 p. 21,27 post mandibulas . . . ordinatae sunt -es. ALBERT. M. animal. 1,168 -is est membrum creatum auditui et factum est ei foramen anfractuosum. *saepe.* **c** *medic.:* ASCULAPIUS 11 p. 14,16 -ium vitia sunt multa. BOTAN. Sangall. 13,7 ius in -o mittis. HILDEG. caus. 2 p. 129,31 qui . . . in -bus . . . dolet. CHIRURG. Sudhoff I p. 174,45 flebotomia . . . valet . . . pustulis -ium, pruritu earum. *al.* **d** *iur.:* **α** *de attactu testium rem actam confirmantium (cf. H. Conrad, Deutsche Rechtsgeschichte. [2]I. 1962. p. 166):* LEX Baiuv. 17,3 si quis testem habuerit per -em tractum (17,6. *al.* TRAD. Frising. 186 p. 179,19 testes usu Baiouuariorum per -es ex utrisque partibus tracti. 588[a] testes per -es tracti legaliter. TRAD. Ratisb. 92 testibus Norico more -bus tractis. CHART. Austr. sup. II app. 11 rem -etenus tracti testificantur. *saepe).* TRAD. Frising. 39 p. 67,43 testes . . . per -em aut per verba ad testimonium conducti (*cf.* CHART. Stir. I 57 p. 66,1 ducti). 106 testes per -es signati. 1125 testes . . . commutationis . . . per -es attracti (TRAD. Brixin. 89 auribus. *cf.* 445[b] contracti). TRAD. Teg. 63 -ium tactu adhibiti sunt testes. 193[b] presentibus . . . ministerialibus . . . -e contactis. CONR. SCHIR. chron. 7 testes . . . attractu -is assignati sunt. *persaepe.* **β** *de laesione:* LEG. Wisig. 6,5,13 p. 278,28 quicumque dominus . . . servo . . . -em . . . absciderit (*sim.* LEX Alam. 57,8. LEX Baiuv. 4,13. LEX Thuring. 14). *al.* **e** *liturg. in baptismate (de ritu cf.* ORDO Rom. 11,85): HRABAN. inst. cler. 1,27 p. 48,20 tanguntur ei nares et -es cum saliva (CONC. Karol. 57[c],6 p. 779,22). RITUALE Rhenaug. 46 (Spicil. Friburg. V p. 118,7) mitte salivam de ore tuo in primos digitos . . . et . . . apprehendens pinnulam dextere -is . . . dic: 'effeta *eqs.*' **f** *theol. de conceptione Mariae (cf. A. Salzer, Die Sinnbilder und Beiworte Mariens. 1893. p. 90sqq.):* RHYTHM. 64,2,3 per -em virginis introivit *Christus (sim.* EKKEH. IV. bened. I 15,8. VITA Mariae rhythm. 1581). **2** *spectat ad bestias:* ALDH. ad Acirc. 93,6 *(de mustela)* ex -e praegnantur viscera fetu *(cf. Isid. orig. 12,3,3).* EPIST. Alcuin. 3,19 p. 27,8 (synod.) equos . . . detruncatis, . . . -es copulatis. EGBERT. fec. rat. 1,1395 *(de urso)* ruptis . . . -bus. CASUS Petrish. 1,3 p. 628,41 *cerva* motu -ium quasi rogare coepit. THEOD. PALID. annal. a. 934 p. 61, 50 *(de cane)* -bus et cauda decurtatis. FRID. II. IMP. art. ven. 2 p. 186,15 obturare -es falconis. ALBERT. M. animal. 1,18 elefas pugnat -e sua. *al. (v. ind.).* ALBERT. M. (*?*) animal. quaest. 1,34/37 p. 101,53 animalia melancholica habent -es longas. *al. v. et supra p. 1250,17.* *branchiae – Kiemen:* ALBERT. M. animal. 1,78 marinorum quaedam *animalium* carent figura -ium (*p. 489[b],3* βράγχια) . . . sicut delfinus. 1,79 quaedam . . . talium marinorum *animalium* habent figuras -ium (*p. 489[b],5* βράγχια) et sunt discoopertae . . . sicut . . . keleti. **B** *latius praevalet notio instrumenti auditus:* **1** *de actione percipiendi:* LEX Baiuv. 17,2 meis -bus (-is *var. l.*) audivi *(cf. Vulg. I Cor. 2,9).* EIGIL Sturm. 8 intentis -bus auscultabat. CONC. Karol. 37,9 ab omnibus . . . -ium . . . illecebris . . . abstinere. WALAHFR. carm. 5,52 verba Dei studiosis -bus haurit. AUREL. REOM. mus. 4 p. 33[b],18 rhythmus . . . a censura diiudicatur -ium. WOLFHARD. Waldb. 1,1 mira eorum *(sanctorum)* . . . pediculosa -e percipit *Superbia* (TRAD. Teg. 240 omnes fideles Christi -e percipiant, quod *eqs. al. cf.* THIETM. chron. 6,30 lector, -bus accipe). NADDA Cyriac. I 11,1 -bus . . . sono adiunctis. STATUT. ord. Teut. p. 74,25 fratres -es adhibeant. *saepe.* *c. sensu devotionis:* BRUNO QUERF. fratr. 2 p. 718,30 humilitatis et obedienciae -em . . . Benedictus coniunxit. *expressius i. q. auditus – Gehör(sinn):* WALAHFR. carm. 61,9 perit sine pulsibus -is. **2** *de actione intimandi:* DIPL. Merov. I 63 p. 56,15 in quo . . . nostris patefecerint -bus *sacerdotes.* ARBEO Corb. 3 ut . . . -em viri Dei commovisset. FORM. Bitur. 7 oportit eum -bus publices innotisci (*cf.* THANGM. Bernw. 28 p. 771,46 epistolam . . . publice . . . in -bus omnium recitari). FORM. imp. 36 quas *(petitiones)* nostris -bus insinuaverint. WALAHFR. Wett. 182 laudibus ex hominum multas vulgatus ad -es. TRAD. Frising. 639 pateat -bus nobilium virorum, qualiter *eqs.* ANNAL. Xant. a. 847 memoria . . . ad -es nostras pervenit. TRANSL. sang. Dom. in Aug. 25 rem avidas . . . fratrum effundunt in -es. HROTSV. gest. 524 his . . . regales monitis pulsantibus -es.

[Baader]

THIETM. chron. 3,13 audita cesaris -bus instillavit. OTTO FRISING. gest. 1,68 p. 97,18 eo quod causa . . . ad -es summi pontificis translata esset. *persaepe. remissius:* EPIST. var. I 15 p. 517,11 tranquillissimis vestrae serenitatis -bus . . . humillimis . . . apicum . . . notulis intimare (*cf.* II 2[in.] incipit reclamatoria epistola: piissimis -bus vestris . . . suggerere conabor). CONC. Karol. 50[D],26 que *(impudentia clericorum)* . . . -bus imperialibus molestiam ingerit. DIPL. Heinr. II. 238 nostri culminis -es mala ipsorum opinio turbaverat. *al.* **3** *de actione exaudiendi vel recusandi:* LEX Sal. Pipp. 92,1 qui -em (caussam LEX Sal. Merov. 57,1 [rec. B]) repetit. CAND. FULD. Eigil. II 25,25 -bus admitti . . . vaniloquum. HRABAN. epist. 41 p. 479,24 petitioni libentem -em acomodavimus (THIETM. chron. 8,13 p. 508,29. DIPL. Loth. III. 52 exauditionis -es illis accomodare. *al.*). DIPL. Karoli III. 28 p. 46,28 petitionibus . . . -es prebemus placabiles. 33 postulationes piis -bus clementer suscipere. WALTH. SPIR. Christoph. II 6,153 mihi gratificas inclinet Iuppiter -es (CHART. Raitenh. 138 postulationibus -es faciles inclinare). DIPL. Heinr. III. 82 petitioni -es misericordię claudere non audentes. EPIST. Hann. 36 p. 76,11 -e prona et perpatula. BERTH. (?) annal. a. 1077 p. 300,33 rex . . . Heinricus -e surditiosa obmutescens. OTTO FRISING. gest. 2,29 p. 135,11 audi . . . benignis -bus. *saepe.*

II **A** *alleg.:* HRABAN. univ. 6,1 p. 152[D] per -es . . . mystice auditus internus animae significatur sive obedientia in praeceptis Dei seu auditus fidei vel intellectus *eqs.* (*cf.* ALEX. MIN. apoc. 13,9). 18,5 p. 502[D] -em abscisam habet, qui obedientiam in Dei praeceptis non exhibet. ALBERT. M. cael. hier. 15,6 p. 420[a],4 'virtutes -ium' (*PG 4,332[A]* ὥτων) . . . significare 'illud susceptivum . . ., particeps et gnosticum . . . divinae inspirationis'. *al.* **B** *in imag.:* WALAHFR. exord. p. 516,20 -is *Christi est* in benevolis auditoribus. RUOTG. Brun. 19 p. 17,34 -em cordis . . . neutiquam passus est . . . monitis admoveri ([*cf. Bened. reg. prol. 2*]. GERH. AUGUST. Udalr. I 9 p. 396,51 beatitudines . . . -bus c. . . . percipere. TRAD. Teg. 125). GERH. AUGUST. Udalr. I 9 p. 397,19 Domini . . . -es . . . omnia audire (*cf.* RITUALE Rhenaug. 155 [Spicil. Friburg. V p. 159,1]). WIPO tetral. 113 ad regis laudes lex ambas erigit -es. EPIST. Hann. 61 p. 108,22 ex ipsius infami conversatione . . . cuius -is non calet? HERM. IUD. conv. 10 (ed. G. Niemeyer. 1963. p. 102,10) -es intellectuales (*cf.* ALBERT. M. summ. theol. II 9,35,3 p. 381[b],35 spirituales -es). OTTO FRISING. gest. 2,28 p. 133,30 laicis . . . prurientes erga clerum -es habentibus *(cf. p. 1258,54).* HELM. chron. 62 p. 118,25 decreveram quidem esse oculus tuus et -is tua in terra Slavorum. *al.* **C** *proverb.:* ERMENR. ad Grim. 16 p. 553,39 usque quo eis -es sonent. EGBERT. fec. rat. 1,93 densis in saltibus *valent* -es *(cf.* 1,94 silva suas -es *habet.* IOCALIS 132 habet . . . nemus -em. *al.).* 1,1338 optem non -es, immo aurea corda luporum. ANON. Has. 38 quod ambae aliquorum -es tinnirent (RAHEW. gest. 4,25 p. 268,11). IOCALIS 644 -e, sono similis est patri pullus asello. *al.*

III *translate:* **A** *de rebus auriculae formam exhibentibus:* **1** *techn.:* **a** *manubrium – Handhabe, Henkel:* AMALAR. off. 3,26,9 ab -e calicis usque ad -em (THEOPH. sched. 3,30 si volueris -es calici apponere. *ibid. al. v. et supra p. 684,49).* WILH. HIRS. const. 1,15 p. 946[C] quae *(vasa)* binas -es habere videntur. THEOPH. sched. 3,52[ex.] qua *(iunctura)* -is vasi *calicis* coniungitur. 3,84[med.] qui *(caccabus ferreus)* ex utraque parte -es ferreas duas habeat. CHART. Hans. I 432 p. 147,5 debet quelibet -is sporte obolum *pro teloneo solvere. v. et supra p. 1250,39.* **b** *laqueus, ansa – Schlinge, Schleife:* **α** *de calceamentis:* RICHER. REM. hist. 3,39 -es hinc inde erigunt. **β** *de signo:* ABBO SANGERM. bell. 1,155 lancea bina gerens...amictum -bus inmodicis croceum. **c** *ansula (tintinnabuli) – (Glocken-)Öse:* THEOPH. sched. 3,84[in.] forma collum atque -es et spiraculum sive infusorium desuper. **d** *tabella (aratri) – Streichbrett (am Pflug):* GLOSS. II 726,22 St.-S. binę -es, quę riestra dicimus *(spectat ad Verg. georg. 1, 172).* **2** *anat.:* **a** *ala (hepatis) – (Leber-)Lappen: v. p. 419,17.* **b** *appendix (cordis) – (Herz-)Vorkammer, Atrium:* ARS med. 5 p. 423,6 *cordis* dextra et leva formida duo -es appellantur (*cf.* ALBERT. M. animal. 1,580 duo additamenta sicut duae -es apparent in corde). **B** *de rebus auriculae instar superius vel in latere sitis:* **1** *margo (paginae) – (Blatt-)Rand:* EPIST. var. I 12 p. 509,15 (auctore Paulo Diac.) ad -em zetam, quod est vitii signum, apposui. **2** *plaga (caeli) – (Himmels-)Gegend:* WALTH. SPIR. Christoph. II 1,207 Urania . . . primum *parallelum* Boreę gelida defixit ab -e *(cf. P. Vossen, Der Libellus Scolasticus des Walther von Speyer. 1962. p. 170sq.).*

2. auris *v.* 1. os. **3. auris** *v.* ren.

auriscalpium (-lfium), -i *n. species specilli ad aurem curandam apti – Ohrlöffel:* ARS med. 6 p. 424,7 feramentorum nomina: . . . spatumile, -fium (-pium *var. l.*) *eqs.*

auriscoria *v.* aurum *p. 1263,4.* **aurisia** *v.* aorasia.

***aurisonus**, -a, -um. *dulcisonus – schöntönend, -singend:* THEODULF. carm. 27,24 Orpheum. *in imag.:* EPIST. var. I 15 p. 518,28 quatenus . . . acerrima poma . . . animadversionis virga -is discutiantur syllabarum . . . de frutectis.

***auritractus**, -i *m. iur. i. q. testis per aures tractus – an den Ohren gezogener Zeuge (cf. p. 1258,7sq.):* TRAD. Frising. 1252 (c. 977) isti sunt -i⟨testes⟩ *(suppl. B):* Rratgîs, Hempreht *eqs. ibid.:* Iedunc . . . *tradidit* unum denarium cum hisdem -is.

auritus, -a, -um. **1** *de anim. i. q. auribus longis ornatus – langohrig:* LIUTPR. leg. 38 *onagri domestici sunt* -i itidem. EGBERT. fec. rat. 1,1457 *(de lepore)* pecus -um *(cf. Verg. georg. 1,308).* GESTA Ern. duc. II 28 p. 230,2 *(de Panotiis)* gens . . . -a aurium multitudine multa. *al. subst. masc.:* GESTA Ern. duc. I p. 31,6 quousque totam terram -orum illorum suo iuri manciparet. **2** *de rebus i. q. ansis ornatus – mit Schleifen versehen:* RICHER. REM. hist. 3,37 quibus curae est pillea -a capiti manifeste imponere.

***aurivagus**, -a, -um. *aetherem pervagans – den Luftraum durchziehend:* HROTSV. Gong. 306 *(de nube aquosa)* quis *(colonis)* fungi dono contigit -o. Mar. 147 *angelus* -is revolans secat aethera pennis.

***aurivomus**, -a, -um. **1** *aurifer – goldführend:* ALCUIN. epist. 139 p. 220,25 -os spiritalium sensuum gurgites. **2** *aureus – golden:* ODO Ern. duc. 8 p. 372[B] bullis. ALBERT. STAD. Troil. 5,34 colore.

aurius *v.* aureus. **aurizus** *v.* obryzus.

auro, -atum, -are. *script.* or-: *l.* 69.

1 *trans.:* **a** *collustrare – erleuchten:* WANDALB. mens. 110 Tauri frontem Maiades septenis ignibus -ant. 141 sidere ter quino celsus quos *(Geminos)* Signifer -at. **b** *ornare – zieren:* WANDALB. martyr. 443 Felix, Simplicius . . . quartam *(diem Iulii)* communiter -ant (*sim.* 861). **2** *intrans. i. q. splendere – leuchten:* CARM. Cent. 150,11 *(per compar.)* gemma velut -at in auro.

adi. **auratus**, -a, -um.

aureus – golden, Gold-: **I** *proprie:* **A** *ex auro fabrefactus, inauratus, auro ornatus – aus Gold hergestellt, vergoldet, goldverziert:* **1** *de ornatibus, instrumentis, vasis sim.:* **a** *gener.:* ALDH. virg. II 73 capsis. epist. 10 (13) contrito cruratenus -o capite *statuae (cf. Vulg. Dan. 2,32* caput ex auro optimo erat). WALAHFR. imag. Tetr. 129 *(de statua)* eques. NOTKER. BALB. gest. 1,34 p. 46,18 calciamenta forinsecus -a. ARNULF. MEDIOL. gest. 3,6 lancea. *al. v. et p. 1237,49. in imag.:* ALDH. virg. I 17 -is virtutum monilibus. CARM. Bur. B 103,1, 2[a],16 *(de amica)* vas -um. *v. et p. 1255,29.* **b** *techn.:* HERACLIUS I 16,1 -um fellis pinguedine cuprum. **2** *de aedificio:* ALDH. virg. II 404 turibulum -o cum ferret sorte sacello. **3** *de pannis i. q. auro intextus vel (acu)pictus – golddurchwirkt, -bestickt:* TRANSL. Heliani 2 (MGLang. p. 582,26) linteis. NECROL. III Iun. 21 p. 8 -am pallam altaris. **4** *de litteris i. q. pigmento aureo scriptus – in Gold geschrieben:* ALDH. virg. II 1296 grammate. **B** *ex auro constans – aus Gold bestehend:* ALDH. virg. II 2608 perdidit -i vitam per lucra metalli. **C** *auricolor, flavus – goldfarben, (gold)gelb:* ANTIDOT. Sangall. p. 97,8 oleo inantinum fit de uvis oratis. **D** *litteris aureis scriptus – in Goldschrift geschrieben:* IOTS. Odil. 2,18 (MGScript. XV p. 818,47; s. XI.[med.]) librum (*antea:* librum sacramentorum aureis litteris scriptum).

[Baader]

II *translate:* A *de rebus:* 1 *spectat ad divitias i. q. auro obnoxius – vom Gold abhängig:* ERMOLD. Ludow. 2,182 lex . . . -a . . . atque potens precio. 2 *spectat ad celebritatem, magnificentiam (cf. p. 1245,26sq.):* WANDALB. martyr. 371 Romam. 3 *spectat ad splendorem:* CARM. Aldh. 1,68 sidus. B *de hominibus: spectat ad liberalitatem:* CHART. Wirt. III 924 (a. 1239) milites . . . -i de Essendorf . . . hospitalis primi fuerunt fundatores. *ibid. iterum.*

subst. **1. auratus** *(m.) tuber flavus sub palpebra nascens – Dermoidgeschwulst unter dem Augenlid (cf. Cels. 7,7,1):* CONSTANT. AFRIC. theor. 9,15 p. 43b^{v} -us est pingue corpus et viscosum cum nervis et pelliculis celatum (telatum *ed. Basil.*) nascens in palpebra interiori . . ., maxime in pueris.

2. aurata, -ae *f. chrysophrys – Goldbrasse (Sparus aurata L., cf. E. de Saint-Denis, Le vocabulaire des animaux marins classique. 1947. p. 12sq.):* IOH. DIAC. cen. 2,147 -am (-em *var. l.*) Thamar suscepit *(ex Ps. Cypr. cen. 126).* DIAETA Theod. 95 -a siccior est *eqs.* CHART. Westph. VII 456 pratum nostrum -arum olim vivarium.

aurocollon *v.* tauricolla. **aurofodina** *v.* aurifodina.

auron *v.* aron. **auropi(g)mentum** *v.* auripigmentum.

aurora, -ae *f.* I *proprie i. q. primus splendor solis, diluculum – Morgenröte, -dämmerung (cf.* GLOSS. III 64, 16 St.-S. -a quasi aurea hora i. morgenroth. IV 4,20 -a tagaroth): A *strictius:* 1 *gener.:* WILLIB. Bonif. 8 p. 49,11 cum . . . -a lucis orto iam sole prorumperet (*sim.* HUGEB. Wynneb. 13 p. 115,39). VITA Anstr. 17 (MGMer. VI p. 74,7) lucescente . . . -a (hora *var. l.*) diei. HROTSV. prim. 33 scindente tenebras -a lucis splendore suae rutilantis. WALTH. SPIR. Christoph. I 26 -ę rutilans ortus irrubuit. GERB. (?) astrolab. 14 p. 135,8 de percipienda vicinitate -ae *eqs.* THIETM. chron. 7,23 Albim . . . in ipsa transcendit -a. HILDEG. caus. 1 p. 16,9 de -a: quod . . . in mane sol rubet *eqs.* ALBERT. M. meteor. 3,4,15 p. 685^{a},42 color -ae. veget. 7,129 vicia . . . seri vult in terra . . . procisa non in -a. WILH. SALIC. chirurg. 1,47 p. 318^{c} sumat . . . in -a unc(iam) I. *saepe. liturg. de tempore missae sim.:* GERH. AUGUST. Udalr. I 12 p. 401,39 ut matutinis laudibus expletis -a . . . inrumpente salutaris sacrificii hostiam Deo libare liceret. LIBER ordin. Rhenaug. p. 116,6 -a bene apparente . . . scilla ad primam parumper sonatur. CHART. Ticin. 2 (ed. L. Brentani, Cod. dipl. Tic. I p. 14,21) s⟨acerdos p⟩lebis ⟨in natali Domin⟩i ⟨m⟩issam ⟨de a⟩ur⟨or⟩a . . . celebret. 2 a *alleg.:* ALDH. virg. I 19 p. 248,17 ut sit . . . castitas -a. HRABAN. univ. 10,7 p. 294^{A} -a est ecclesia, eo quod post tenebras peccatorum luce fidei illustrata sit. COD. Udalr. 274 vs. 6 *(de missa in natali sacro media inter diem et noctem celebrata)* -a . . . figura. ABSAL. serm. 43 p. 247^{A} ut -a eius *(Mariae)* nativitatem . . . respiciat. b *per compar.:* CARM. Bur. B 170,2,3 os eius *(virginis)* suffunditur roseo rubore, consurgenti cernitur similis -e *(cf. Vulg. cant. 6,9).* 3 *meton.:* a *de Maria:* ALDH. virg. I 40 p. 292, 6 beata Maria . . ., -a solis (HYMN. Mariae 2,2 [AnalHymn. 4 p. 46]). SEQ. de Maria 10 (ed. F. J. Mone, Lat. Hymnen des Mittelalters. II. 1854. p. 393,30) o -a, de ventre tuo novus sol processit. b *de titulo libri:* CATAL. biblioth. Ruf 89 p. 347, 8sq. (a. 1227/37) -am et graduale *donavit,* . . . antiphonarium . . . et -am maiorem. HUGO TRIMB. registr. 416 liber . . . suus *(sc. Petri Rigae)* merito dicitur -a, nam in se metra continet cunctis clariora. AURORA consurg. tit. -a consurgens, quae dicitur aurea hora. c *de nomine monasterii:* CHART. Turic. XII 877^{a} (a. 1253) abbas de A-a *('Frienisberg').* B *latius i. q. dies – Tag:* WALAHFR. carm. 89,1,6 Octimbrem ternis denisque Kalendis noctis et -ae aequa tenere loca *(antea:* diei).

II *translate:* A *initium – Anfang:* ELIS. SCHON. viar. 19 p. 122,14 incipite . . . ab ipsa -a etatis eorum *(parvulorum)* flectere eos ad timorem Domini. B *tempestas caeli – Witterung:* GLOSS. I 519,21 St.-S. -am uuetar *(spectat ad Vulg. psalm. 73,16).*

auroresco, -ere. *illucescere – dämmern:* ALDH. virg. I 59 p. 322,21 *(in imag.)* cum evangelii splendor -ret (-et *var. l.*) et iubar lucis aeterne rutilaret.

auroro, -are. 1 *illucescere – dämmern:* RUODLIEB VIII 11 -ante die. 2 *illuminare – erleuchten:* EUANG. cod. Stuttg. II 40 f. 1^{v} (c. 830) -ant mundum aetherioque animalia sensu.

aurosus, -a, -um. *aureus – golden:* 1 *proprie de colore i. q. flavus – (gold)gelb:* RECEPT. Bamb. 29 ad hictericos hii sunt auruginosi: gallina, qui -us habet pedes, lavit pedes eius ex aqua *eqs.* 2 *translate:* a *spectat ad praestantiam: v. p. 930,65.* b *spectat ad celebritatem, magnificentiam:* VITA Deic. 5 (prol.) cuius aethymologiam nominis *(sc. Chrysopolis i. Vesontionis)* Romuleus sermo sonat A-am urbem.

aurugineus (-rig-), -a, -um. *auricolor, flavus – goldfarben, (gold)gelb:* GLOSS. Salern. p. 20,43 ictericia . . . alio nomine dicitur morbus . . . auri-us (*ex Ioh. Platear. pract. 10,2* auriginos; *inde et* TRACT. de aegr. cur. p. 293,40 aurigeus), eo quod colorem . . . auri . . . preteritio (*leg.* pretendit).

auruginosus, -i *m. script.:* ebr-: ANTIDOT. Glasg. p. 123,14. er-: *l. 22. adde* ANTIDOT. Bamb. 19. -rig-: *l. 25. adde* ANTIDOT. Bamb. 8.10.44. -rino-: GLOSS. III 429,32 St.-S. -gen-: *l. 25.* -gion(us): *l. 22sq.*

ictericus – ein Gelbsüchtiger (cf. GLOSS. III 474,29 St.-S. ictericus -us gelisuhtiger): BOTAN. Sangall. 37,3 ad etropicus vel er-us (ANTIDOT. Augiens. p. 47,15 qui facit . . . aurugionis et hydropicis. *per errorem:* BOTAN. Sangall. 18,3 ad edropicus, id est er-us). ANTIDOT. Sangall. p. 78,33 facit . . . ad aurigenosus. *al. v. et l. 6.*

aurugo, -inis *f. script.:* ar-: *l. 33.* ur-: RECEPT. Sangall. II 60 capit. p. 38. ebr-: *l. 30.* -rŏg-: *l. 40.* -rig-: *l. 54.*

1 *strictius:* a *icterus – Gelbsucht (cf.* GLOSS. III 223,12 St.-S. -o . . . vel miletou vel gelewesvth. *al. v. et l. 33.37):* RECEPT. Sangall. I 33 ad ebr-em (176 remedium ad ebr-em). *al.* b *pallor (in facie) – Blässe (im Gesicht; cf. Deutsches Wörterbuch. IV 1,4. 1949. p. 7479):* GLOSS. I 631,48 St.-S. -em (ar- *m*) giliuui *e,* gelesuth *m (spectat ad Vulg. Ier. 30,6).* c *color gilvus – gelbe Farbe (cf. Deutsches Wörterbuch, l. c.):* GLOSS. I 625,7 St.-S. -o color sicut pedes accipitris vel milvi i. gelo *a.b.i,* i. geligelu *c (spectat ad Vulg. Ier. 30,6).* III 294, 30 St.-S. -o est color in auro vel geleshut. 717,36 -o geleuare ab auro et ruga. IV 182,7 -o pallor in auro i. gilwe. *ibid. al.* 2 *latius:* a *species robiginis frumenti – Art des Getreiderosts, 'Gilbe' (cf.* GLOSS. I 669,14 St.-S. rubigo vel aurŏgo [*sic?*] unum sunt i. militov [*spectat ad Vulg. Ioel 2,25* rubigo et eruca]. 819,32 -o gilivui [*spectat ad Vulg. III reg. 8,37*]. *al. v. et l. 29; de re cf. Deutsches Wörterbuch. IV 1,4. 1949. p. 7480):* AGOB. epist. 12,1 p. 207,1 si dixerimus . . . brucum, erucam, -em *(cf. Vulg. II par. 6,28).* EKKEH. URAUG. chron. a. 1125 p. 264,31 segetes . . . triticeas -e vel uredine depravavit ([*cf. Vulg. Agg. 2,18* vento urente et -e]. SIGEB. GEMBL. chron. a. 1098 s. nimio imbre et -e corruptae sunt). ALBERT. M. Is. 57,13 p. 546,27 aura hic dicitur aurea rubigo, quia, quod vento exsufflatum est, aurea rubigo, quae -o dicitur, in cinerem convertit *(cf. Hier. in Agg. 2,18 p. 1412B).* animal. 7,121 quae *(epidemia)*-o quasi aeris rubigo vocatur. b *per errorem i. q. tempestas caeli – Witterung:* GLOSS. I 354,23 St.-S. -iginem . . . uuetar *(cf. Itala lev. 26,16 [Lugd.]).*

aurum, -i *n. script.* ar-: *p. 1263,11.1266,18sq.*

χρυσός – *Gold:* I *de metallo impermixto vel permixto:* A *strictius:* 1 *de natura:* a *gener.:* MAPPAE CLAVIC. 194 -um purum . . . argento similiter puro . . . densius est. CONSTANT. AFRIC. grad. p. 348,1 -um temperatius est caeteris metallis. HILDEG. phys. 9,1 -um calidum est *eqs.* ARTEPH. clav. 1 p. 504^{b},42 -um . . . de parte solis *est.* ANON. tab. p. 197,28 -um vulgi non habet tingere. Ps. AVIC. tinct. 2 p. 627^{b}, 14 -um est corpus perfectissimum, dominus lapidum *eqs.* ALBERT. M. summ. creat. II 1,29,5 p. 266^{a},22 -um . . . fit ex puro sulphure et argento vivo optime commixtis. miner. 3,1,9 p. 71^{b},27 verum -um . . . *alchimici* non faciunt. *saepe. v. et supra p. 572,34. 932,6.* b *de recrementis ex combustione ruderum aureorum restantibus:* α cadmia -i *i. q. tutia – Galmei:* Ps. ARIST. lap. I p. 188,20 lapis, quem populus vocat cachiniam -i. β faex -i *i. q. molybdaena – Schwefelblei, 'Herd': v. p. 932,22.* γ spuma -i *i. q. species lithargyri – Art der Bleiglätte, 'Goldglätte':* IOH. PLATEAR. simpl. med. p.

[Baader]

23a^{v} est ... aliud *lithargyrium*, quod spuma -i dicitur et ... cathimia proprie dicitur (*cf.* p. 2b^{r}). δ -i scoria *i. q. recrementum aureum – Goldschlacke:* ARNOLD. SAXO fin. 1,5,11 p. 45,12 auriscoria aureum colorem ... facit. c *de fusionibus:* α *fusio quaedam aurea – eine Goldlegierung:* MAPPAE CLAVIC. 1 -um plurimum facere (2. COMPOS. Matr. 8$^{tit.}$ -um viride f. in conflatione. 9$^{tit.}$ -um probitum f.). β capistrum -i *i. q. electrum – Blaßgold:* ALBERT. M. miner. 5,1,9 electrum ... quidam ... capistrum -i vocaverunt. 2 *de usu:* a *in compositionibus:* COMPOS. Luc. N 3 alia -i scriptio. Y 15 -um ... battis et facies petalum. δ 22 ari sparsio. EPIST. Teg. I 112^{b} *(de fusione campanarum)* -i unc(iae) XVIIII. SCHOL. Adam gest. 77 ut ... ex cupro formaret -um obrizum. THEOPH. sched. 1,30$^{tit.}$ de molendo -o in libris. 3,33$^{tit.}$ de coquendo -o. ALEX. MIN. apoc. 1,12 -um per ignem probatum et percussionibus extensum. *saepe. v. et supra p. 326,48. 932, 46.* b *in artificio:* α *de ornamentis, instrumentis, vasis sim.:* ALDH. virg. I 25 p. 259,1 diadema -o obrizo gemmisque purpureis ornatum (LEX Sal. Pipp. prol. 4 martyrum corpora ... -um et lapides preciosos ornaverunt. *al.*). EIGIL Sturm. 20 -o argentoque compositam ... arcam. ANGILB. eccl. Cent. 3 p. 177,20 cultellus -o et margaritis paratus (RATPERT. cas. p. 71,10 tumba ... argento et -o ... parata. ADAM gest. 2,21 simulacrum eius [*principis daemonum*] -o ... paratum. HUGO FLAV. chron. 2,8 p. 375,5 libros euangeliorum -o et argento paratos. *al.*). TRAD. Scheftl. 14 p. 22,25 in -o fabricato duos oringos. WALAHFR. carm. 54,24 iaspis fulvo cum clausus fulgurat -o. THEGAN. Ludow. 19 ense -o fulgente. TRAD. Frising. 652 calicem et patenam 1 -o decoratas (VULC. Bard. 10 ciborium -o et argento decoravit. ANNALISTA Saxo a. 1023 p. 675,55 tabulam altaris ... -o puro et gemmis decoravit. GESTA Halb. p. 96,36 ambonem ... -o et argento ... decoravit. *al.*). NOTKER. BALB. gest. 1,10 p. 15,27 (add. codd. Z.W) capellam ex solido -o et gemmis compactam. PURCH. Witig. 457 que *(altaria)* cocto vestivit ... -o (SIGEB. GEMBL. gest. 51 feretrum). EKKEH. IV. cas. 13 artificia vasorum -i argentique. LEO MARS. chron. 2,37 p. 652,12 equorum instrumenta -o purissimo insignita. PETR. CAS. (?) chron. 3,74 turibula de -o. OTTO MOR. hist. p. 10,16 clavem ex bono et purissimo -o factam ... regi direxerunt. CASUS Petrish. 5,42 pixis -o et argento operta cum corpore Domini. VITA Conr. Salisb. 19 pictura -o rutilante parietes ... ornavit. VITA Cuneg. A 1 iconam de -o et lapidibus. *persaepe. v. et supra p. 932,48sqq.* β *de vestimentis sim.:* COMPOS. Luc. L 33 ad -um pictile et ad -um textum (THEGAN. Ludow. 19 clamidem cum -o textam. CHART. Heinr. Leon. 122 pallam altaris -o textam ..., aliud pallium -o t.). ALDH. virg. I 25 p. 259,11 labarum ..., quod signo Christi ex -o et gemmis est pictum. BEDA hist. eccl. 3,11 p. 148,30 vexillum eius *(regis)* super tumbam -o et purpura compositum. CHART. Fuld. B 264^{a} p. 377^{a},31sq. manice VI auroparate ..., fanones -o argentoque parati VII. VITA Vulfr. 10 (MGMer. V p. 669,7) veste ... -o textili. ERMOLD. Ludow. 4,387 ex -o tunicam gemmisque rigentem. LEO MARS. chron. 3,18 p. 711,1 pluviale ... -o contextum (BERTH. ZWIF. chron. 10 stolas ... -o contextas). p. 711,4 dalmatica ... -o ... insignita (BERTH. ZWIF. chron. 40 p. 266,19 X casuculae vel planetae, ex quibus V -o sunt insignitae). *saepe. v. et supra p. 932,63.* γ *de scriptura:* STEPH. EDD. Wilfr. 17 p. 212,10 quattuor euvangelia de -o purissimo in membranis depurpuratis coloratis ... scribere (BEDA hist. eccl. 5,19 p. 330,15 quattuor -o scribi euangelii ... libros. ANGILB. eccl. Cent. 3 p. 177,32). *expressius:* EKKEH. IV. cas. 89 erat potentissimus *ad scribendum* ... in capitularibus literis et -o. c *in re monetaria i. q. metallum, ex quo moneta cuditur vel pecia signata formatur – Münz-, Barrengold:* LEG. Wisig. add. p. 464,1 statera -i I: III solidos. LEX Alam. 61,1 solvat medietatem in -o valentem pecunia (*cf.* 54,3). FORM. Sangall. add. 4 p. 435,26 res ... X libris in argento et -o puro ... redimant (DIPL. Karoli III. 139 p. 225,9 sexcentorum solidorum -i ad purum excocti probatae monetae ... poena. *al.*). CAPIT. reg. Franc 273^{a},23 faber ..., qui ... comprobatus fuerit -um vel argentum ad vendendum vel emendum adulterasse. 273^{a},24 illud ... -um, quod coctum ... fuerit (CHART. Stab. 55 p. 133,10. DIPL. Heinr. II. 491 p. 626,17. *al.*). DIPL. Ludow. Germ. 149 XXX libras -i optimi (DIPL. Karlom. [II.] 25 p. 323,14 trecentos mancusos -i o. rectissimi ponderis exsolvat. *al.*). DIPL. Karlom. (II.) 21 p. 315,37 triginta libras -i probati componat (DIPL. Karoli III. 56 p. 97,25. *al.*). DIPL. Karoli III. 18 tria milia mancosorum -i obrizi (DIPL. Otton. I. 346. ALBERT. M. animal. 1,107 ad abrizum sive mundissimum -um, quod optime est monetatum. *al.*). DIPL. Arnulfi 140 p. 213,31 centum libras defecati -i. CHART. Carniol. I 6 p. 6,36 -o fulvo. CHART. Ital. Ficker 29 p. 39,50 -um factum et non factum. CHART. Argent. I 616,77 dabit ... monete magistro quinque denarios -i. CHART. Nuremb. 178,11 cambiet et emet -um et argentum. ACTA imp. Winkelm. I 1004 p. 766,30 quelibet libra -i in pondere tenet de puro et fino -o uncias X tarenos VII s. *(cf.* p. 766, 27. *ibid. al. v. et supra p. 1228,5).* CHART. select. Schwind 55 p. 113,42 (dipl. Rud. regis) monete -um quoque, quod werichgold dicitur. *persaepe.* d *in aurifodina vel -i lavatione:* AETHICUS ISTER 32 p. 19,3 in -o litorico. NOTIT. Arnon. p. 15,12 ibant duo fratres in locum, qui dicitur Pongauui, ... ad -um faciendum (*cf.* CHART. Stir. I 171 p. 170,15 -um de Radstat et de Bongov). CHRON. Ebersh. 9 p. 436,21 (dipl. Ludow. Pii) ius naule cum investigatione -i. DIPL. Otton. III. 384 p. 813,44 totum -um, quod invenitur et elaboratur infra Vercellensem episcopatum et Vercellensem comitatum. INSTIT. regal. 10 (MGScript. XXX p. 1455,3) in fluminibus, ubi -um levant. DIPL. Heinr. IV. 76 excepta -i lavacione. CHART. Stir. I 77 p. 89^{a},14 quicquid ... questus in flumine Frize ... in -o colligendo ... conquiri posset. CHRON. Pol. 1 prol. p. 8,8 que regio *(sc. Slavonica)* ... -o ... et argento ... est copiosa. CHRON. Merseb. 3 p. 172,18 Godefrides rod, ubi effoditur -um. CHART. Tirol. 398 de vena -i fodienda in Tasule. ALBERT. STAD. annal. p. 342,43 Genesareth lacus generans -um. Ps. ARIST. lap. I p. 185,37 -um minutum, quod trahitur ex minera. *al.* e *usu vario:* HILDEG. phys. 1, 176 gebrant -um assum simul portet. TRAD. Ratisb. 849 eliquator purgamentorum -i. CONR. HILD. ad Hartb. p. 193,25 Pesaurium, quod a pensando -um ab antiquis dictum est. *al.* 3 *de materia:* a *gener.:* ALDH. virg. I 9 p. 236,14 obrizum rutilantis -i metallum (WALAHFR. Wett. 477. HROTSV. Agn. 99 variis -i ... metallis). II 157 -i materiam fulvi. TURBA phil. 46 in sulfureo -o. *al.* b *spec. in arte aurificum:* VITA Lamb. Font. 1 (MGMer. V p. 608,21) septuaginta -i solidos ..., quod in ornamentis ... insitum erat. CHART. Rhen. inf. I 196 decem talenta -i ad fabricandam ante altare ... tabulam. PETR. CAS. (?) chron. 3,74 p. 754,2 centum libras -i non laborati. VITA Meinw. 211 calix aureus marcarum examinati -i LXXII. *al. v. et p. 326,45. 1252,47.* 4 *alch. (fere in nominibus ficticiis):* a -um nostrum, philosophorum, alchimicum, obrizon *sim. i. q. materia aurea ab alchemistis tincta – alchimistisch hergestelltes Gold, 'Gold der Philosophen':* α *gener.:* ANON. tab. p. 183,17 -um ... nostrum est, quod est ex opere nostro. p. 192,9 -um extractum ex hoc lapide est -um philosophorum. ALLEG. super turb. p. 495^{a},64 vertit ipsum *argentum* in -um obrizon. MORIEN. ROM. alch. p. 519^{b},16 -um ethees alchymiae purum *(cf. J. Ruska, Arab. Alchemisten. I. 1924. p. 36).* ALBERT. M. cael. hier. 15,3 p. 401^{b},47 -um alchimiae non laetificat, quia non habet speciem -i. miner. 3,1,9 p. 71^{b},31 -um alchimicum ... ad faecem quasi revertitur. *al.* β *de fermento:* ANON. tab. p. 191,29 *aqua* est -um illorum *philosophorum* (ROSIN. ad Euth. 1 p. 274). *al. v. et l. 71. p. 833,72.1265,6.25.* γ *de chrysocolla:* TURBA phil. 31 invidi eam *(chrysocollam)* nuncupaverunt ... -i ... nomine δ *de sulphure: v. p. 1265,13.* b -i fermentum *i. q.* χρυσοζόμιον – *'Goldhefe':* α *de aere combusto: v. p. 327,46.* β *de plumbo aeris (cf. p. 327,53):* TURBA phil. 72 p. 169,17 *albar aeris* -i flos dicitur et -i fermentum, -um coralli ac -um ostri. *v. et supra p. 327,46.* γ *de fermento:* ALLEG. sapient. 3 p. 470^{a},13 invenies rubeam animam fugientem ... vel -i fermentum. ANON. tab. p. 197,27 fermentum -i -um est. *v. et p. 1265,3.* c -i colla *i. q. chrysocolla – Goldlot (cf. p. 327,57):* α *gener.:*

[Baader]

TURBA phil. 10 ipsum *(sc. salis florem)* . . . -i collae commiscete. β *de fermento:* ROSIN. ad Euth. 2 p. 288 anima et corsufflatur, colla -i, fermentum -i, semen -i et flos -i est. d -i flos *i. q.* χρυσάνθιον – *'Goldblüte':* α *de aere combusto: v. p. 327,47.* β *de fermento vel mercurio:* TURBA phil. 46 quo *(opere)* philosophi iusserunt poni et -i florem et -um aequaliter. 52 p. 155,28 eam *(etheliam)* dixerunt philosophi -i florem. *v. et l. 3.* γ *de plumbo aeris: v. p. 1264,68.* e -um Indicum *i. q. chalcanthum – Kupfervitriol: v. p. 327,49.* f -um Tyrii coloris, ostri *sim. i. q.* χρυσοκογχύλιον – *'Purpurgold' (cf. J. Ruska, QuellStudGeschNat. 1. 1931. p. 387): α de sulphure (cf. J. Ruska, op. cit. p. 35sq.):* TURBA phil. 27 iterate et fiet -um Tyrii coloris. 72 p. 170,22 'pone -um et fit -um coralli et pone -um coralli et fit -um purpureum', omnia tamen haec eorundem corporum sunt nomina. β *de plumbo aeris: v. p. 1264,68.* g -um coralli *i. q.* χρυσοκοράλλιον – *'Korallengold' (cf. J. Ruska, op. cit. p. 387): α de plumbo aeris: v. p. 1264,68.* β *de sulphure: v. l. 14.* h aqua -i, spissum -um *i. q. mercurius – (Ur-)Quecksilber:* TURBA phil. 36 p. 144,2 hoc *(sc. aqua permanens)* . . . est, quod philosophi aquam -i nuncupaverunt. 49 p. 153,26 aquam nominaverunt . . . spissum -um. i pater -i *i. q. plumbum aeris – Bleikupfer:* ANON. tab. p. 161,3 abarnahas perfectum . . . est . . . pater -i. k mater, semen -i *i. q. fermentum – Elixier:* ANON. tab. p. 191,1 lapis *philosophorum* est -um et mater -i. *v. et l. 3.* **B** *latius de metallis vel aliis substantiis -o similibus:* 1 *?cerussa – ?Bleiweiß:* MOSES PANORM. infirm. 30 p. 129,5 accipe . . . quinque grana ficuum bona et quatuor -i (gloss.: id est cirosse) magre. 2 -um vivum: a *argentum vivum – Quecksilber:* Ps. AVIC. anim. 1,1 p. 29 si . . . quaesierimus -um vivum, i. argentum vivum. b *auripigmentum – gelbes Schwefelarsen:* Ps. AVIC. anim. 5,17 p. 144 nominant auripigmentum ignem aut -um vivum. C 1 *alleg.:* ALDH. virg. I 19 p. 248,14 ut sit virginitas -um. HRABAN. univ. 17,12 p. 475A -um splendorem sapientiae vel intellectum spiritalem sacrarum scripturarum vel charitatis eminentiam significare potest . . .; quid . . . per -um obrizum nisi sancti angeli designantur? ABSAL. serm. 30 p. 178B praelati ecclesiae . . . -um dicuntur. ALEX. MIN. apoc. 21,18 per -um designatur munditia sanctorum operum. *al.* 2 *per compar.:* LIUTG. Greg. 15 quasi -i more, quod per ignem transiit, purificatus ([*cf. Vulg. prov. 27,21. al.*]. *sim.* HILDEG. epist. II 86). FORM. Salisb. 7 epistola . . . -o obrizo dilectior. WALTHARIUS 462 ceu quis gemmis illiserit -um. HROTSV. Pel. 404 quod . . . splendidius puro radiaverat -o. *al.* 3 *in imag.:* ORD. coron. imp. 3,4 -o sapientiae virtutumque gemmis decorari. VITA Heinr. IV. 8 p. 28,21 gaudebat -um non se iam in luto calcari. RANGER. carm. 5 sponsus signatur ab -o. ALEX. MIN. apoc. 21,21 p. 487,19 quod -um sanctitatis . . . ostendebat foris. *al.* 4 *proverb.:* ALCUIN. epist. 167 p. 275,25 -um prodesse potest danti, non possidenti. ERMENR. ad Grim. 25 p. 563,39 -um . . . in stercore quero. EGBERT. fec. rat. 1,139 agris fertilibus pretiosum ceditur -um. 1,140 -um odiumque Dei cuncto graviora metallo. 1,154 prȩcarum penuria dat pro panibus -um. 1,446 hanc pluviam non equiperat, quod rex habet, -um. 5 *nom. propr.:* TRAD. Patav. 999 (a. 1218/21) Heinricus A-um sacerdos.

II *de rebus ex metallo fabrefactis vel metallo ornatis:* A *stricius:* 1 *ornamentum, vestimentum aureum, supellex aurea – Goldschmuck, -gewand, -gerät:* a *gener.:* CAPIT. reg. Franc. 131,1 nemo Iudeus praesumat de ecclesia Dei aliquid recipere . . . in -o sive in argento neque in ceteris rebus. EINH. Karol. 26 p. 30,26 basilicam . . . -o . . . et argento et luminaribus . . . adornavit. WALAHFR. imag. Tetr. 149 gemmis -oque decorum (NOTKER. BALB. gest. 2,6 p. 56,22 *Karolus M.* stabat . . . g. et -o conspicuus. ORD. coron. imp. 3,4. HROTSV. gest. 497. *al.*). RIMB. Anscar. 30 p. 62,9 quicquid ex spoliis Danorum . . . in -o et armis adquisivimus. WALTHARIUS 299 exquisitum fervebat migma per -um. WIDUK. gest. 1,5 adolescentem . . . oneratum multo -o, torque aurea simulque armillis aureis. DIPL. Otton. II. 35a p. 45a,22 cum omnibus . . . rebus . . . excepto -o et serico. THIETM. chron. 7,45 p. 452,31 -um capitale *reginae.* CHART. Biel. 4,14 ad rathe dantur hec: . . . -um sanum, fractum non datur, omnes vestes incise. *al. v. et supra p. 931,13. 934,37sqq.* b *spec.:* α *de lamina cauterii aurea:* ROGER. SALERN. chirurg. 1,751 *cancer in palato* ferro calido debet uri vel -o (*sim.* 3,553. GLOSS. Roger. III 5772). THEOD. CERV. chirurg. 2,8 p. 148A cicatrix tollenda est cum -o candenti. WILH. SALIC. chirurg. 5,1 p. 356C cauterium cum -o melius . . . est omni alio. β *de auriphrygio:* MIRAC. Hucberti 2,14 -o . . . sacratae stolae capiti periclitantis . . . insito. γ *de solio:* EUGEN. VULG. syll. 31A,13,1 -o sedet rex aquila. 2 *in re monetaria i. q. pecunia aurea – Gold(geld):* LEG. Burgund. const. II 21,7 omne -um . . . accipiatur praeter quattuor . . . monetas. FORM. Andec. 25 precium . . ., hoc est in -o valente soledus tantus (DIPL. Arnulfi 147 p. 225,2 ut . . . ad . . . altare . . . quinque solidi in argento vel -o . . . offerantur. *al. v. et supra p. 812,68. 934,54. 64.67).* 46 p. 21,3 -i (ari *cod.*) liberas tantas . . . conponat (CHART. Sangall. A 9 sulva iudici ari liveras II. CHART. Fuld. B 18 accepi . . . inter -o et argento libras XV. CAPIT. reg. Franc. 44,19 ut de homine habente libras sex in -o, in argento . . . accipiant legittimum heribannum. 232,2. THIETM. chron. 7,66. *saepe. v. et supra p. 934,56.66).* ALDH. virg. II 1092 -i fallentis . . . marsuppia farsa. LEX Baiuv. 1,2 iudici . . . persolvat -i uncias III (FORM. Sal. Lind. add. 2. DIPL. Karoli III. 1 multam componat, hoc est -i u. x. *al.*). LEX Raet. Cur. 13,1 ad solucionem -i non teneatur. ANNAL. Xant. a. 845 dedit eis multa milia ponderum -i et argenti (TRAD. Salisb. I 196 p. 355,31 pondus -i, quod vulgo seiga dicitur, ad altare . . . persolvant. DIPL. Heinr. III. 272b p. 365,42 pondus -i, quod lingua vulgari mancus appellant. *al.*). EINH. Karol. 27 magna vis pecuniae tam in -o quam in argento (WIDUK. gest. 1,38 p. 56,21 quia . . . multa pecunia ei esset -i et argenti. BERTH. [*?*] annal. a. 1071 dato regi multo -o [*antea:* per peccuniam]. *al.*). DIPL. Karoli III. 82 mille mancosos -i. DIPL. Ludow. Inf. 64 p. 195,1 cum omnibus censibus . . . in -o et sale. DIPL. Otton. II. 112 camerę nostrę decem talenta -i persolvere (THIETM. chron. 3,16). DIPL. Loth. III. 59 p. 94,26 marce -i debito multandum (CHART. Babenb. 430,11. *al.*). CHART. Solod. 203 p. 105,9 tributum -i. CHART. Salisb. II 436b ad . . . censum solvendum . . . constringite . . . censuales -i. OTTO SANBLAS. chron. 38 p. 58,23 datis in redemptionem suam imperatori multis milibus centenariorum -i et argenti. CHART. Rhen. med. II 2 *Iudaeus* vadiabit dimidium fertonem -i camerario (CHART. episc. Halb. 997 p. 223,17. *al.*). TRAD. Salisb. II 372 quod . . . vir solvat -i saigam ad estimationem IX denariorum. *persaepe. v. et supra p. 935,4.14. census quidam (aureis persolvendus) – Abgabe (in Goldwährung; cf. Brunner, Rechtsgesch. II. p. 318):* DIPL. Merov. I 74 p. 65,45 sex *solidos* de remissaria -i pagensis. 84 p. 199,19. **B** *latius (nonnumquam exempla sub II A allata huc referri possunt):* LEG. Wisig. 11,3,1 si quis . . . negotiator -um, argentum, vestimenta vel quelibet ornamenta . . . vendiderit (FORM. Andec. 32. TRAD. Weiss. 62 p. 67,1 dono . . . cum me⟨o⟩ conlaboratu . . . in -o, in argento, in vestimentis. CHART. Epternac. 140). DIPL. Karoli M. 77 restaurentur omnia illa praedicta . . . sive pecunia sive homines sive argentum sive -um. GODESC. SAXO gramm. 2,63 avidus -i. WALTHARIUS 405 hunc . . . -o vestirem saepe recocto. NOTKER. BALB. gest. 2,11 p. 69,7 tantum -i circa antiquorum ossa repperit. DIPL. Otton. III. 71 dedimus tertiam partem . . . census . . . sive in -o seu argento vel pecoribus aut in aliis aliquibus rebus. BERTH. (*?*) annal. a. 1070 -um, gemmas et omnem aecclesiasticum thesaurum . . . disperserat. OTTO FRISING. gest. 2,33 p. 141,31 accipe . . ., Roma, pro -o Arabico Teutonicum ferrum. CHART. select. Keutgen 86,16 ut . . . emant -um, cutes . . . excepto argento. OTTO SANBLAS. chron. 43 p. 69,24 omnes . . . -o . . . Grecorum sollicitatos milites. *persaepe. v. et supra p. 935,30sqq.*

Baader

***aurumpetrum** *v.* *auripetra.

***auruspex**, -icis *m.* (*cf.* aura *et* haruspex) *vaticinator – Vorzeichendeuter:* ALBERT. M. Is. 19,3 p. 241,26 -es . . . di-

[Schneider]

cuntur, vel qui ad auram in garritu avium vel ad alia signa naturae divinabant.

auscultatio (as-, -cio), -onis *f.* *actio audiendi, auditio – das An-, Zuhören, Horchen:* **1** *corpor.:* GUMP. Wenc. 19 p. 220,23 cantum nocturnalem . . . modesta intentans -cione. SALIMB. chron. p. 184,23 monacha, que eum *(fratrem cantantem)* ascultabat, ut sequeretur eum, se per fenestram deiecit; . . . non fuit talis illa as-o, de qua dicitur Canticorum ultimo: *'eqs.' (cf. Vulg. cant. 8,13).* **2** *spirit.:* HILDEG. scivias 2,5 p. 481[A] in prosperitate . . . auditionis suae veram . . . scientiam amplectentes ac in occursante adversitate eiusdem -is suae angelica praesidia appetentes *(sc. homines).*

auscultator, -oris *m.* *auditor – (Zu-)Hörer:* **1** *strictius:* DAVID compos. 1,18,3 sis . . . verecundus -r doctrinae eorum *(seniorum). v. et p. 1197,33.* **2** *latius i. qui subauscultat – Horcher:* EKKEH. IV. cas. 36 p. 136,18 ut -es clandestini publicarentur.

***auscultatrix** *adi.* *famosus – vielgenannt: v. p. 1199,53.*

ausculto, -avi, -atum, -are. *script.:* absc-: *l. 30.42.61. adde* RHYTHM. 88,4,1. SERMO de Const. 2,10 (MGScript. XXX p. 1022,30). obsc-: *l. 54.71. adde* AGOB. epist. 13,12 p. 216,15 *cod.* asc-: *l. 7.33.56.57. al.* osc-: *l. 72.* scu-: *l. 69.*

audire – hören, vernehmen: **I** *aures admovere vel dare, auditu excipere – an-, hin-, zuhören, Gehör schenken, lauschen (auf):* **A** *strictius:* **1** *gener.:* ALDH. virg. I 40 quae *(Caecilia),* licet organica . . . concreparet armonia, acsi . . . Sirinarum concentus . . . surdis auribus -bat. AGNELL. lib. pont. 131 p. 364,8 imperator audiens haec delectabatur abs-ans. CARM. Cantabr. 10,13,2 te *(sc. lusciniam)* cuncti -ant. GERH. AUGUST. Udalr. I 3 p. 390,25 ad rationem eius caute -vit. VITA Ger. Bron. 5 dulcisonis modulationibus dum vir . . . -ret attentius. SALIMB. chron. p. 183,20 as-bat *philomena* eum *(fratrem)* diligenter. *al. v. et l. 7.* **2** *eccl.:* EIGIL Sturm. 16 cum verbum Domini . . . praedicasset et eum . . . omnes -assent. HRABAN. hom. I 65 p. 124[C] libenter -are sacram scripturam, -tam libentius audire. BERTH. (?) annal. a. 1079 p. 317,40 officium. STATUT. ord. Teut. p. 74,26 cum regula legitur, fratres . . . -ent. *spectat ad lectiones praeparandas (cf. DuC. s. v.):* CONSUET. Eins. 14 p. 81,14 nullus in ecclesia . . . audeat quicquam legere inprovise, quod ante non habuerit ab armario . . . abs-tum. **3** *iur.:* CAPIT. reg. Franc. 273[B],32 qui *(missus)* . . . sacramenta -et. CHART. Nuremb. 295[b] p. 175,8 (a. 1240) testes, qui . . . donationi tunc interfuerunt et -verunt. *pendet* qualiter: TRAD. Ratisb. 282 (c. 1010/20) omnes presentes -ate, qualiter . . . tradidit. 285. **B** *latius:* **1** *attendere – herhören, achtgeben (auf):* ALDH. ad Acirc. 111,80 -ate mei . . . famina verbi. WALTHARIUS 611 at tamen -a: *'eqs.'* THANGM. Bernw. 25 -ate verba patris vestri et attendite. **2** *oboedire, observare – hören auf, (be)folgen:* **a** *gener.:* BEDA hist. eccl. 3,3 p. 132,7 admonitionibus. NOTKER. BALB. hymn. p. 22 huic omnes -ate populi praeceptori. CHRON. Salern. 152 princeps . . . eum pleniter obs-bat in tantum, ut *eqs.* THIETM. chron. 6,25 mandata scripturarum -ando (sectando CHRON. Thietm.) adimple. VITA Bonif. II 2 p. 94,12 monita -bat (as- *1*). WALTH. AGIL. med. 119/120 p. 202,42 non as-es sermonem. *al.* **b** *iur.:* CAPIT. reg. Franc. 85,3 quicumque . . . vobis nec secundum legem . . . -are voluerint. **3** *exaudire, adimplere – erhören, erfüllen:* **a** *gener.:* ALDH. virg. II 20,49 Deus -at . . . rogantes. RHYTHM. 148,1,3 Christe, . . . -a (abs- *S*) gemitus. VITA Gamalb. 8 quod tibi nec volo nec audeo -are. *al.* **b** *iur.:* DIPL. Ludow. Germ. 108 vota. DIPL. Zwent. 27 petitionem. **4** *iur. i. q. comparare – vergleichen (cf. P. Herde, Beitr. zum päpstl. Kanzlei- und Urkundenwesen im 13. Jh. 1961. p. 146sq.):* CHART. Carinth. V 35 (a. 1270) litteras . . . in supra scripta forma vidi, legi, tenui, -vi.

II *auribus captare, subauscultare – (heimlich) horchen oder lauschen:* SERMO de sacril. 5 qui . . . ad scultandum vadet, ut aliquit de demoneis audeat. AUREL. REOM. mus. 20 p. 62[a],12 attonitis auribus ad ostium . . . oratorii obsculta⟨n⟩s. WALTHARIUS 1186 -ans (os- *P*) vallo propiavit. NIVARD. Ysengr. 4,71 Ysengrimus eo vafer -arat. *pendet interr. indir.:* NOTKER. BALB. gest. 4 p. 6,1 sta post cortinam . . . et -a, quantos adiutores . . . habeas. EKKEH. IV. cas. 36 p. 134,5 aure . . . vitro affixa, si quid rapere posset, . . . -bat. SALIMB. chron. p. 40,24 post parietem. *aures arrigere – aufhorchen:* SALIMB. chron. p. 568,27 as-vit *daemon* et audivit . . . fratrem . . . cantantem.

III *auditu sentire, auribus percipere – mit dem Gehör oder den Ohren wahr-, aufnehmen:* **A** *corpor.:* ALDH. ad Acirc. 106,11 -are procul, quae latrant inguina circum *(sc. Scyllae).* CARM. Aldh. 5,39 aures -ant omnia. **B** *spirit. in visione:* SALIMB. chron. p. 76,39 as-vi . . . fratrem nostrum . . ., qui predicat apud Bononiam. *c. acc. c. partic.:* ALDH. virg. I 7 p. 235,16 virginum milia . . . canentia . . . in oromate extaseos -are.

IV *comperire – erfahren:* BRUNO MAGD. bell. 126 p. 119,16 *(c. sensu exspectandi)* quid a nostris peteretur, -bant.

subst. **auscultans**, -antis *m.* *auditor – Zuhörer:* COD. Udalr. 142 apud omnes tibi -es in bonum sepe de nobis . . . es locuta. *v. et* *exculto.

***auseria**, -ae *f.* *(orig. dub., cf. Meyer-Lübke, REW[3] nr. 803)* *viminetum – Weidengebüsch:* VITA Memor. 6 (MGMer. III p. 103,33) abscondit se sub folia -ae *(sim.* 7 p. 104,10).

*?***ausericus** (si-), -a, -um. *ad viminetum pertinens – zum Weidengebüsch gehörend:* VITA Memor. 7 (MGMer. III p. 104,11) extensa retia in aqua tragentes ambe partes ausiricas (siricas *cod.*) . . . invenerunt caput . . . martiris. *Schneider*

auservo *v.* observo.

***ausibile**, -is *n.* *quod auderi potest – was gewagt werden kann:* ALBERT. M. eth. 3,2,4 p. 240[a],3sqq. -ia differunt, scilicet magnitudine et parvitate -ia esse. p. 240[a],23. 3,2,5 p. 242[a], 20 fortitudo medietas est circa -ia *(p. 1116[a],11* θαρραλέα) et terribilia.

ausilium *sim. v.* auxilium.

***ausio**, -ire. *audere – wagen:* LEX Raet. Cur. 23,27 quantum ille -ret (-ire *A 2*, ausaret *B*) iuratus dicere, quid . . . de suo proprio expendidisset.

auso, -avi, -are. *audere – wagen:* FORM. Wisig. 40 p. 594, 6 iuramentum reddere non -vit. EDICT. Roth. 344 si pastor non -verit iurare. 345. 363. *v. et l. 37.*

auspex, -icis *m.* *(f.: l. 54.59)* *script.* -spec-: *l. 45. form. abl. sg.* -i: *l. 45. adde* DIPL. Pipp. 24 p. 33,17. *al.*

1 *fautor, adiutor – Förderer, Beistand:* **a** *de anim.:* DIPL. Merov. I 10 Christo auspece (32 Chr. -eci. VITA Desid. Vienn. 18. *al.*). LIBER diurn. 85 p. 109,10 Deo -e (DIPL. Karoli III. 26. ADSO Frodob. 36 [MGMer. V p. 88,6] horum omnium auctore, -e et cooperatore . . . D. *al. cf.* COSMAS chron. 1,10 p. 23,20 *dux* diis -bus prevaluerat). WALTH. SPIR. Christoph. II prol. 27 -e sub tali *(sc. episcopo)* rumpantur ut ilia Codri *(cf. Verg. ecl. 7,26).* **b** *de rebus (transit hic illic in usum adi. i. q. felix, prosper – fördernd, glücklich):* METELL. Quir. 15[a],26 quae *(victoria)* dabat incolumes victores . . . redire -e sorte ducum. 25,42 -e cura (curia *W*). 71,11 fur -e defugit albo *(sc. nummo).* 73,36 hanc *(victimam)* . . . ictu conficit -e. **2** *auctor – Urheber:* STEPH. COL. Maurin. 10 (6) sermonis ductu ad salutis suae migravit -em *(sc. Maurinum) praesul. exemplum – Vorbild:* METELL. Quir. 2[a],20 saxeos hic arvicolas reformat -e Pirrā.

***auspicabiliter** *adv.* **1** *feliciter – in glücklicher Weise:* HERIG. gest. 42 rex Dagobertus, qui patri defuncto -r succesSerat *(sim.* HERIG. Land. I 5 [MGScript. XV p. 602,42]). **2** *benigne – gnädig:* IOH. METT. Ioh. 71 Domino -r provehente.

***auspicamen**, -inis *n.* *sors – Los:* HARTW. Emm. 106 frater . . . fastu tumidus dictus Lampertus nomine infausto -e.

auspicatio, -onis *f.* *spes, exspectatio – Hoffnung, Aussicht:* ARNULF. SAG. invect. 1 p. 89,8 ut plane nihil faciendum putares, quod non . . . emolumenti -o preveniret.

***auspicialiter** *adv.* *feliciter – in glücklicher Weise:* CATAL. Eptern. II (MGScript. XXIII p. 34,26; s. XII.[med.]) satis -r utilem se exhibuit *abbas.*

[Pape]

auspicium, -i *n.* *script.:* asp-: *l. 21.* aucip-: *l. 33.* auxp-, auxsp-: GLOSS. I 10,30 St.-S. *occurrit saepius plur. sensu sing., e. g. l. 37.41.42.*

1 *actio augurandi, vaticinatio – Vorzeichendeutung, Wahrsagerei (de re v. supra p. 1226,35):* **a** *strictius (cf.* GLOSS. II 93,15 St.-S. -um fogilrartod. *al.):* WILLIB. Bonif. 6 p. 31,7 auguria et -a intendebant. ABBO SANGERM. bell. 3,80 -o (gloss.: augurio, omini) amaneas. ADAM gest. 3,39 p. 182,15 ut . . . delectaretur *archiepiscopus* . . . -is. *al. expressius i. q. facultas praesagiendi – Sehergabe:* WALTH. SPIR. Christoph. II 3,56 homo . . . -o . . . animi referens portenta futuri. **b** *latius:* **α** *exspectatio – Erwartung:* WALAHFR. carm. 76,39 immatura tuis venit *mors* . . . atque tuorum -is. **β** *promissio – Verheißung:* WALAHFR. carm. 28,12 quos *(famulos)* tantae reficit indolis -um. LAMB. TUIT. carm. (NArch. 22 p. 376,8) vive, puer, magni spes -umque poetę. **2** *signum, omen, indicium – Vorzeichen, Vorbedeutung, Anzeichen:* **a** *strictius:* BEDA hist. eccl. 2,9 p. 97,11 regi in -um suscipiendae fidei . . . potestas . . . creverat imperii. VITA Sollemn. 7 (MGMer. VII p. 316,14) magna nobis organa hodie religiosaque canent -a (asp- 1^{a} *a. corr.*). WALAHFR. Mamm. 23,25 vincendi. THEOD. TREV. Liutr. 183,1 digno -o eodem die, quo sanctus passus est Mauricius, . . . sepulta *virgo.* DIPL. Otton. II. 53 p. 63,18 exordium monarchiae . . . huiusmodi -is dedicare . . ., ut Christi gloria . . . honorem obtineat. EPIST. Meginh. 3 p. 195,12 vestris . . . partibus divina quedam -a favere . . . intelligo. LAMB. LEOD. Matth. I 2421 felicibus ille creatus rusticus -is. *al. v. et p. 1227,22.* **b** *latius:* **α** *fortuna, successus – Geschick, Erfolg (cf.* GLOSS. II 527,47 St.-S. -is heilin. *v. et p. 1227,1):* POETA Saxo 4,234 laetis -is usus. COSMAS chron. 1,34 p. 60,19 nec paternis -is terminos acquisitos obtinuit *dux.* NIVARD. Ysengr. 3,910 invidet . . . -is (aucipiis *C*) . . . tuis (*cf.* 3,591. 6,212). **β** *exordium, initium – Anfang, Beginnen (cf.* GODESC. SAXO gramm. 1 p. 410,10 dicuntur et -ia 'initia felicia'): CAND. FULD. Eigil. II 2,7 talibus -is primaevis miles ab annis Christi coepit. PASS. Petri et Pauli 321 -is primis Symon fit nomine Petrus. PETR. CAS. (?) chron. 4,114 p. 830,51 monachus huiusmodi altercandi -um habuit. *al. v. et p. 1227,4.* **γ** *ductus – Leitung:* TRANSL. Pus. 1 (praef.) gens Saxonum . . . imperatoris Caroli -is varia sorte bellorum . . . subdita. LAMB. LEOD. Matth. I 2146 nec rationis utitur -is *puer.* **δ** *exemplum – Vorbild:* CARM. Bur. B 8,2,6 (auctore Walth. Cast.) previa fit pactio Simonis -o, cui succedit datio. **c** *meton. de imaginibus sculptis i. q. symbolum – (Glücks-)Symbol:* FLOD. hist. 1,1 p. 413,3 moenia Romanis -is insignita. p. 413,8 *fornix portae* cignorum vel anserum figuratus -o.

auspicor, -atus sum, -ari *vel rarius* **auspico**, -atum, -are. *script.* auxp-, auxsp-: GLOSS. I 10,35 St.-S. *?form. ind. imperf.* -ciebatur: *l. 60.*

1 *auguria interpretari, vaticinari – Vorzeichen deuten, wahrsagen (cf.* GLOSS. I 11,35 St.-S. -ati sunt fogalonte sint): **a** *strictius:* LIUTPR. antap. 1,12 p. 14,29 -andi scientiam habere. **b** *latius:* **α** *exspectare – erwarten:* MEGINH. BAMB. fid. praef. p. 251,19 cum . . . personam hanc operosissimam deponendam Deo propitio -er. **β** *interpretari – deuten:* EPIST. Meginh. 27 p. 224,9 'omnia fert ętas', non tamen, ut plerique -antur, aufert tantum *eqs.* **γ** *promittere – verheißen:* IOH. NEAP. gest. 63 p. 434,3 quod . . . Omnipotens predestinarat, celebs iam et sanctus -ciebatur *Athanasius.* **2** *inire, condere – beginnen, begründen:* DESID. CAD. epist. 1,8 cursu feliciter -to. ANNAL. Sanblas. a. 1120 (MGScript. XVII p. 278,6) cenobium . . . ob honorem . . . Mariae kalendis Aprilis feria V -antes inceperunt feliciter. **3** *efficere – bewirken:* RUP. MEDIOL. Adalb. 3 divine pietatis -ante regimine optato portui sunt . . . expositi. EKKEH. URAUG. chron. a. 1125 p. 264,32 apium . . . foetus, nescio quo -ante incommodo, . . . deperiit. **4** *destinare – ausersehen:* THANGM. Bernw. 12 p. 763,9 -tus est ipse *episcopus* quendam locum . . . ibique . . . fabricam monasterii . . . inchoavit.

adi. **auspicatus**, -a, -um. *faustus – von guter Vorbedeutung:* DESID. CAD. epist. 1,5 dulcido -ae indolis pubertatis. RUD. FULD. Alex. 2 quomodo . . . certis diebus . . . agendis rebus -issimum initium crediderint *Saxones.*

subst. **auspicatum**, -i *n.* *omen – Vorbedeutung:* ACCESS. ad auct. p. 14,22 solebant . . . philosophi alicuius -i nomine nominare. p. 41,40 nobiles Romani -o nomina . . . suis inponebant filiis, ut *eqs.*

abl. absol. **auspicato** *pro adv.* *omine facto – unter einem Vorzeichen (cf.* GLOSS. II 581,28 St.-S. -o helsamo): LAMB. HERSF. annal. a. 1070 p. 116,28 reverti . . . nitebantur haut satis -o temptatam fortunae aleam detestantes. a. 1076 p. 269,33 qui imperitam multitudinem male -o ad arma concitassent. *Pape*

***austaldus**, -i *m.* (*cf. theod. vet.* hagastalt, hagustalt) *ministerialis feudo non praeditus – lehnsloser Vasall:* **1** *de servientibus palatii:* CAPIT. reg. Franc. 102,10 ut vassi et -i (castaldi *2*) nostri in nostris ministeriis . . . plenam iustitiam habeant. 162,1 domnici vasalli, qui -i (castaldi *2*) sunt et in nostro palatio frequenter serviunt. **2** *de servientibus sedis episcopalis sim.:* CAPIT. reg. Franc. 162,2 eorum *(episcoporum seu abbatum)* -i (aut castaldi *2*) liberi . . . volumus ut pleniter distringantur. *v. et* *haistaldus.

austemius *v.* abstemius.

1. auster, -tri *m.* *plur.: l. 44.* *adi.: l. 42.*

I *subest vox Latina:* **A** *notus – Südwind (cf.* GLOSS. I 47,15 St.-S. -r sundaruuint. *al.):* **1** *strictius:* **a** *proprie:* HRABAN. carm. 28,3 turbidus. WALTH. SPIR. Christoph. II 5,10 cum primus iter ponti suffecerit -r. HONOR. AUGUST. cant. 4,16 p. 429^{B} -r . . . ventus calidus et blandus, qui terram solvit et flores producit. ALBERT. M. (?) animal. quaest. 6,19/22 p. 168,36 -r est humidus, ideo est pluviosus. *al. v. et p. 1273,31.32.* **b** *in imag.:* THIETM. (?) chron. 5,17 salutaris -r amicam temperiem tibi afflavit. PAUL. FULD. Erh. 1,11 orationum vestrarum auram per -um paraclysis flantem . . . deposcimus. **c** *alleg.:* HRABAN. univ. 9,25 p. 282^{B} significat -r aliquando calorem fidei, . . . aliquando fervorem dilectionis *eqs.* HONOR. AUGUST. gemm. 1,22 per -um spiritus sanctus designatur. *al.* **2** *latius i. q. ventus – Wind:* WALTHARIUS 735 parmam . . . vergit in -um *(cf. notam ed.).* **B** *regio meridionalis, meridies – Süden (cf.* GLOSS. I 271,39 St.-S. -um meridiem sundhalba. III 608,33 -r sudan. *al.):* **1** *gener.:* **a** *proprie:* IULIAN. TOLET. Wamb. prol. Paulus, unctus rex orientalis, Wambani regi -o (-i *var. l.*). ARBEO Emm. 4 Germaniam -i ingredere. CARM. de Tim. 91 supercilio clivi, quod vergit ad -os. ERMENR. Sval. 4 -um versus (gloss.: sundarword). SALOM. III. carm. 2,91 in sortem cecidit tibimet plaga climatis -i. HERM. IUD. conv. 19 (ed. G. Niemeyer. 1963. p. 119,19) versus -um . . . fluentis humiliter . . . submitti. ALBERT. M. veget. 6,49 resina . . . cedri in partibus -i clarior est thure. *al.* **b** *alleg.:* HRABAN. univ. 9 praef. p. 261^{D} -r sancta ecclesia est fidei calore accensa. AMADEUS LAUS. hom. 3,132 (ed. J. Deshusses. 1960) per -um, in quo est vitalis calor . . ., spiritus designatur. **c** *meton. i. q. incolae regionis notiae – Bewohner des Südens:* BERNOW. carm. 2,4 (MGPoet. I p. 413) praedicat en natum occasus, . . . -r surgentem *redemptorem.* **2** *publ. et iur. in descriptione terminorum:* COD. Lauresh. 34 (a. 866) ad -um fluit Sambra. POETA Saxo 3,369 quos *(Saxones)* claudit ab -o Albia. DIPL. Otton. I. 105. *al.*

II *subest vox germ.* *austra-: *pars regni Francorum orientalis – östlicher Teil des Frankenreiches, Austrasien:* CHRON. Fred. 4,85 Pippinus maior domi cum . . . primatebus A-i. PASS. Leod. 25 (MGMer. V p. 306,17) a finibus A-i venerat *dux.* LIBER hist. Franc. 35 p. 303^{B},31 Childeberto, rege A-i. CATAL. reg. Franc. (MGMer. VII p. 855,9) in A-um legationem mittentes. *al.*

2. auster(eus) *v.* austerus. **3. auster** *v.* aster.

austeris *v.* austerus.

austeritas, -atis *f.* *script.* hau-: *p. 1271,19.* *plur.: p. 1271,35.* *metr.* -tĕr-: *p. 1271,15. adde* LAMB. LEOD. Matth. I 622 *(cf. p. 1271,40).*

I *proprie:* **A** *strictius i. q. amaritudo – Herbheit, Bitterkeit:* GLOSS. med. p. 69,15 humectat et dispargit flegmam -e

[Rudolph]

sua *raphanus*. AETHICUS ISTER 65 p. 44,24 amarissimi panes . . . insatiabilis prae nimia -e. WIBERT. GEMBL. Hildeg. 3 p. 412,12 quod *(vinum)* ex -e naturali utentes magis exhilarat quam offendit. *al.* **B** *latius:* **1** *asperitas – Rauhigkeit:* HROTSV. Pafn. 7,3 abiecta haedinae pellis -e. **2** *vis – Gewalt, Kraft:* GLOSS. med. p. 50,12 quod inest *hordeo* humidum . . ., perit -e ignis. OTTO FRISING. gest. 1,46 hyemalis algoris. HILDEG. vit. mer. 5,27 elementorum. *al.*

II *translate i. q. severitas, duritia – Strenge, Härte (cf.* GLOSS. I 26,33 St.-S. -s abohnassi. II 434,21 -s sarphi arendi): **A** *strictius:* **1** *de anim.:* SALOM. II. epist. 24 p. 410,6 -em dulcedine temperatam. REGINO chron. a. 868 p. 94,23 in religiosis . . . -e plenus extitit *papa*. DIPL. Otton. III. 433 per sue *(sc. imperatoris)* potestatis -em. OTLOH. doctr. 17 p. 282^{A} ceu . . . iniuste premerer Domini -e. TRANSL. Dion. Ratisb. 26 p. 366^{a},60 tu, Samaritane *(sc. Deus)*, . . . infunde -is vinum et gratiae oleum. HIST. mart. Trev. 16 vox . . . cum quadam imperiositatis -e . . . venit. THIOFR. Willibr. I A 13 p. 468^{F} revolvens . . . h-em Helię. *al.* *c. sensu inhumanitatis sim.:* CAND. FULD. Eigil. I 4 commemorans -em indiscreti pastoris. WILH. HIRS. const. 2,22 p. 1070^{C} si quam in eum *(iuvenem)* -em exercet *custos*, ubi humanitatem ei exhiberi deberet. *al.* **2** *de rebus:* ALDH. virg. I 9 p. 239,3 legis. VITA Bern. Parm. II 3 (MGScript. XXX p. 1324,25) regule. GUNTH. PAR. (?) orat. 12,2 p. 208^{C} rigidae -is est illud *(ieiunium)*, quod agitur tantum in pane et aqua et crudis herbis. CAES. HEIST. mirac. I 1,14 ordinis -em. *al.* **B** *latius:* **1** *vehementia – Heftigkeit:* EINH. Marc. et Petr. I 4,16 p. 263,28 cum ingenti -e fremens et increpitans . . . silentium imperavit. **2** *ferocia – Ungestüm, Wildheit:* EPIST. Worm. II 18 dura indomitorum equorum -s. **3** *diligentia – Genauigkeit:* CHART. civ. Spir. 74 (a. 1249) futurorum hominum suadet -s humanos actus scriptorum . . . providencia confirmari. **4** *cogitatio difficilis – schwieriger Gedanke:* ANON. geom. I 3,26 p. 334,16 mens philosophicis onerata -bus.

austerus, -a, -um. (αὐστηρός) *script.:* hau-: *l. 46. p. 1272,6.* ast-: *l. 57.61.63.* -re(us): *l. 44. form.: nom. sg.:* -er: *l. 60.* -ris: *l. 41.70. adde* GLOSS. IV 36,47 St.-S. -is serpher. *abl. sg.* -tro: *l. 45. metr.* -tĕr-: *l. 64. adde* LAMB. LEOD. Matth. I 622 (in margine) dicitur enim -us et -is media correpta.

I *proprie:* **A** *strictius i. q. subamarus – herb:* GLOSS. med. p. 18,19 in quibusdam *(cerasiis)* -us sapor *inest*. FRAGM. mul. II 55 addis etiam vino sestareo -eo (BOTAN. Sangall. 14,1 sucum cum v. -tro . . . bibat. *al.*). EPIST. Alcuin. app. 2 p. 485,38 h-iora medicamenta. *subst. neutr. i. q. remedium amarum – Bittermittel:* DIAETA Theod. 196 portulaca . . . modicum aliquid -i habens, propter quod reprimit et reuma. **B** *latius:* **1** *constringens – zusammenziehend, adstringierend:* Ps. GALEN. fragm. 6,4 omnia, quae calida virtutem et -a habent, manducandum dabis. ODO MAGD. herb. 1996 omnibus est illis *(speciebus paratellae)* fervens -aque virtus. **2** *gravis – stark, heftig:* VITAE patr. Iur. 2,2 p. 144,8 si . . . vis frigoris sese ingessisset -ior. EKKEH. IV. bened. I 31,35 *(de inferno)* ignibus.

II *translate i. q. severus, durus – streng, hart (cf.* GLOSS. IV 319,18 St.-S. asterius arendor. *al.*): **A** *strictius:* **1** *de hominibus:* HUGEB. Wynneb. 5 p. 110,9 -ior et rigidior . . . iura . . . exercere. MIRAC. Quint. 13 (MGScript. XV p. 268,13) -er (-us 2) ipse est iudex. CONC. Rem. app. (MGScript. III p. 689,14sqq.) qualiter contra Fotium . . . asterius *(sic?)* fuit *papa*, . . . invenire poteritis; . . . contra reges . . . in excommunicando . . . quam asterus fuit, diligentius previdete. CHRON. Merseb. 11 p. 185,15 mitis et -us, ut monuit res. *al.* **2** *de rebus:* HUGEB. Willib. 4 p. 92,20 arctam -ioris vitae viam . . . desiderabat (HROTSV. Pafn. 7,10. *al.*). RATHER. serm. 2,5 orientales . . . -iorem quam nos faciunt quadragesimam. BRUNO QUERF. fratr. 1 abstinentiam. *al.* **B** *latius:* **1** *trux, atrox – finster, grimmig, unbarmherzig (cf.* GLOSS. I 26,36 St.-S. -ior crimmira. III 385,20^{a} discolus wrede -is idem. 493,45 -um handach): WIDUK. gest. 1,21 rex . . . videns vultum Saxonum erga se solito -iorem. CAES. HEIST. Elis. I 11 erat . . . homo . . . -us, unde a multis timebatur. **2** *tenuis – dürftig:* UDALSC. Egin. 6 p. 435,6 -iori . . . vescebatur cibo.

adv. **austere.** *severe, dure – streng, hart:* WIDUK. gest. 3,68 dux Slavum -ius alloquens de perfidia. THEOD. AMORB. Bened. I praef. p. 362,31 orientales monachi . . . in quadragesima -ius (hau- *var. l.*) solent vivere.

austes *sim. v.* hostis.

***austiria** *subst. (ab* auris *et* στέαρ*?) sordes aurium – Ohrenschmalz, Cerumen:* GLOSS. III 70,38 St.-S. -a orsmero (117,57. 362,34).

***austolinum** *subst. (orig. inc., nisi cohaeret c.* a(u)stur; *cf. Meyer-Lübke, REW^{3} nr. 68) tributum quoddam, fort. avis rapax ad venationem edocta – eine Abgabe, viell. Jagdfalke:* DIPL. Heinr. IV. 237 p. 300,22 (spur. s. XIII.) ut presuli sancte Romane sedis . . . -um (ausc-*C*) cum albo equo representaretur.

australis, -e. *form.:* -li(us): *l. 40. abl. sg.* -e: TRAD. Frising. 432 (a. 819) in -e parte.

I *subest* auster: **A** *adi. i. q. ad meridiem pertinens, notius – südlich, Süd-* (*cf.* GLOSS. I 45,12 St.-S. -is sundarhalpa): **1** *a meridie veniens – von Süden kommend:* ALBERT. M. veget. 1,189 ventus, praecipue -is. pol. 4,2^{f} p. 328^{b},3 -es *venti* dicuntur omnes, qui accipiuntur inter finem Librae . . . usque in finem Capricorni. **2** *qui in regione notia est – im Süden befindlich:* **a** *de rebus i. q. in regione notia situs – im Süden gelegen:* **α** *gener.:* STEPH. EDD. Wilfr. 64 p. 259,14 pontifex . . . ad -ia regna tetendit. LIUTG. Greg. 2 p. 67,12 in -i parte Almari (THIETM. chron. 6,86 templi. *al.*). WALAHFR. carm. 89,1,7 Ianus in -i dinoscitur axe . . . figere solstitium. WALTH. SPIR. Christoph. II 1,220 -em . . . orbem *(cf. notam ed.)*. EPIST. Teg. I 31 in regione -i . . . habitantes. HERM. AUGIENS. mens. astrolab. 8 p. 387^{C} a linea . . . occidentali . . . usque ad summam -em. TRAD. Ratisb. 691 ante -em ianuam . . . ęcclesię. *saepe.* **β** *publ. et iur. in descriptione terminorum:* CHART. Fuld. B 6 p. 9,6 (a. 822/24) in -em Hûnam. TRAD. Weiss. 158 p. 148,3 in fronte . . . -i. CONC. Karol. 58 p. 783,18 a muris urbis et porta -i. *al.* **b** *de animantibus i. q. regionem notiam habitans – im Süden heimisch, ansässig:* STEPH. EDD. Wilfr. 13 p. 207,14 in regionem -ium Saxonum (*cf.* 41 p. 234,3 in Suthsexum [-ios Saxones *var. l.*]. BEDA hist. eccl. 5,23 p. 350,24). ARNOLD. SAXO fin. 2,7 p. 63,44 est piscis -is cartice *([sic?]. Pelecus cultratus L.?).* **B** *subst. masc. plur. i. q. incolae hemisphaerii notii – Bewohner der südlichen Hemisphäre:* ADAM gest. 4,38 *sol* his, qui in borea sunt, dies prolongat . . ., descendens autem ad hiemale solsticium simili racione facit -bus.

II *subest germ.* *austra-: **A** *adi. i. q. ad orientem pertinens, orientalis – östlich, Ost-:* **1** *latius:* **a** *de rebus i. q. in regione orientali situs – im Osten befindlich:* THIETM. chron. 4,39 Ekkihardus ex nobilissimis Thuringiae -is natalibus . . . ortum ducens (6,36). **b** *de hominibus i. q. regionem orientalem habitans – im Osten ansässig:* ANNAL. Bert. a. 832 p. 4,24 Francos occidentales et -es (VITA Ludow. Pii 36 p. 627,9. PASS. Kil. I 6. ANNAL. Ved. a. 887 p. 64,3 Franci . . . -es . . . Arnulfum . . . in regni solio ponunt. *al.*). FOLCUIN. Lob. 22 Ottho, tunc potentissimus rex -is. **2** *strictius i. q. ad Austriam pertinens, Austriacus – ostmärkisch, österreichisch:* ANNAL. Zwif. II a. 1216 A-em populum pressit fames innumerum. CHART. Carinth. V 406 p. 258,11 modios A-es (p. 258,14). **B** *subst. masc. plur. i. q. incolae partium orientalium – im Osten Ansässige:* **1** *Franci orientales – Ostfranken:* PASS. Kil. I 3 venerunt in -ium partem ad castellum, quod nominatur Wirziburc. **2** *incolae Austriae – Österreicher:* CHART. Stir. IV 8 (a. 1260) qui *(testes)* sunt . . . A-es Otto de Haslow, H(einricus) de Lychtenstein. ANNAL. Mell. Claustr. IV a. 1277 obsides, quos . . . ab A-bus acceperat *rex*. GUTOLF. hist. p. 649,38 Otacharus, . . . terror A-ium.

***Austreleudi** (Osterli-), -orum *m.* (*germ.* *austra- *et theod. vet.* liuti) *usu attrib.: l. 72.*

incolae regionis orientalis – im Osten Ansässige, Ostleute: ANNAL. regni Franc. a. 775 p. 40,27 ibi omnes -i Saxones

[Rudolph]

venientes. ANNAL. Mett. I a. 688 p. 4,19 orientalium Francorum, quos illi propria lingua Osterliudos vocant.

austrelogia *v.* aristolochia.

austrinus, -a, -um. **1** *adi.: notius – südlich, Süd-:* **a** *a meridie veniens – vom Süden kommend:* FRID. II. IMP. art. ven. 2 p. 137,31 -i venti (ALBERT. M. animal. 5,31. *al.*). ALBERT. M. animal. 18,27 -i sive meridionales . . . flatus. **b** *regionem notiam habitans – im Süden ansässig:* BEDA hist. eccl. 3,26 p. 189,27 apud Scottos -os. **c** *vento australi subiectus – unter dem Einfluß des Südwindes stehend:* CONSTANT. AFRIC. theor. 5,5 p. 19b^{r} si . . . sit . . . autumnus pluviosus et -us. IOH. IAMAT. chirurg. 2,1 aliquibus inflatur oculus . . . sub constitutione -a. ALBERT. M. animal. 17,21 si . . . sit calor -us turbativus. *al.*

2 *subst. plur.:* **a** *masc.: incolae regionis notiae – Bewohner des Südens, Südländer:* NOTKER. BALB. martyr. V. non. Mai. p. 1075^{D} ut pars *sanctae crucis* . . . orientalibus et -is non fieret elongata. **b** *neutr.: regio notia – Süden:* BEDA hist. eccl. 1,1 p. 12,12 -a Brettones occupaverant.

***austrius**, -a, -um. (*cf.* austerus) *subamarus – herb:* BOTAN. Sangall. 8,2 radix cocta in vino -o (24,1). *subst. neutr. i. q. vinum subamarum – herber Wein:* BOTAN. Sangall. 1,14 herba vitonica -o bibat (*ex Ps. Anton. Musa herb. bet.* cum vino austeri).

austroafricus, -i *m.* (*n.* -um: *l. 30*) *script.:* auster africus: GLOSS. III 609,9 St.-S. *cf. l. 33.* -affr-: *l. 28.34.*

1 *ventus inter austrum et africum flans, libonotus – Südsüdwestwind (cf.* GLOSS. III 405,30 St.-S. -affricus sunderwesterwint. *al.):* AETHICUS ISTER 21 p. 13,18 ad laevam meridie imbrium copiam -um inminet. EINH. Karol. 29 ut . . . vocaret . . . austrum sundroni, -um sundwestroni, africum westsundroni. ALBERT. M. meteor. 3,1,23 p. 610^{a},13 auster *habet* . . . a sinistris -um. p. 610^{a},34 austerafricus. *ibid. al.* **2** *auster – Südwind:* GLOSS. IV 38,49 St.-S. -affricus sunteruuinth.

austronoth(i)us, -a, -um. *in regione notia situs – im Süden gelegen, Süd-:* AETHICUS ISTER 21 p. 12,28 montemque habet -thium in ea insola. RICHER. REM. hist. 3,51 in cuius *(fistulae)* cacuminibus duos polos, boreum et -thum, notandos esse instituit. *Rudolph*

austur(us) *v.* astur. **austus** *v.* haurio.

austutia *v.* astutia.

***ausulus**, -a, -um. *qui intendit – einer der sich gestattet:* ERMOLD. Ludow. prol. 32 suscipe . . ., profert quae dona Nigellus, -us acta tamen qui tangere carmine vestra.

1. ausus, -us *m. script.* us-: *l. 61. p. 1274,10. occurrit saepius plur. sensu sing., e. g. l. 50.51.71. p. 1274,1.*

I *factum audax, inceptum – Wagnis, Tat, Beginnen:* **A** *in malam partem:* **1** *latius:* **a** *gener.:* WALAHFR. hort. 12 holitoris opes contemnere stultis -bus (CARM. Bur. B 166,1,4). FROUM. carm. 11,2 fecerat -us omnibus invisos. HELM. chron. 96 p. 189,8 navem descriptionis -u quodam inproviso magis quam temerario in altum deduxi. OTTO FRISING. gest. 1,8 p. 24,6 Romanus orbis . . . ad -us nefarios . . . concitatur. *al.* **b** *publ. et iur.:* LEG. Wisig. 3,4,18 ponere finem inlicitis -bus. LIBER diurn. 84 p. 102,20 -u sacrilego hoc presumentibus consentire. COD. Lauresh. 516 ne pro tam nefario -u iram Dei . . . incurrat (DIPL. Ludow. Inf. 66 p. 198,2. DIPL. Heinr. II. 321 p. 403,14. *al.*). FORM. Augiens. B 6 p. 352,2 pro -u (-o *3a*) temerario prosolvat . . . duplum (CAPIT. reg. Franc. 293,72 [usu *2*]. CHART. Bund. 1081. *saepe*). CHART. Heinr. Leon. 65 rationabili facto aliquo temeritatis -u . . . contraire. *al.* **c** *eccl.:* LEG. Wisig. 3,5,3 p. 163,2 devotionem sanctam -u . . . sacrilego temerasse. CONC. Karol. 50^{D},69 p. 669,38 -u nefando et temerario servire diabolo. POETA Saxo 3,197 semina sectae, quae Felix infelici male sparserat -u. **2** *strictius i. q. facinus – Freveltat:* DIPL. Karoli M. 87 p. 127,7 remoto . . . contrariorum hominum -u. POETA Saxo 2,42 illorum *(Sclavorum)* reprimendos censuit -us *Karolus*. 3,123 pietas divina resistens -bus humanis. OTTO FRISING. chron. 4,20 novis -bus a Romanorum provincia Affricam decidere. **B** *in bonam vel neutram partem:* WALAHFR. carm. 79,3 non sponte sua tam magnos venit in -us. FROUM. carm. 10,22 laudibus ipsius *(Domini)* reddemus corporis -us. GREG. CAT. chron. II p. 257,5 superati sunt . . . et . . . veracium -u testium . . . confusi.

II *animus – (Wage-)Mut:* **A** *in malam partem i. q. petulantia, malitia – Dreistigkeit, Frevelmut:* LEG. Wisig. 2,4,7 p. 99,34 nefariis personis -um secundo testificandi subducimus. POETA Saxo 3,444 novi sceleratis -bus orti carnifices . . . scelus admisere. OTTO FRISING. gest. 1,60 p. 86,4 quo -u (usu *B*) cervicem contra Romanae sedis primatum . . . erexit? *al.* **B** *in bonam vel neutram partem i. q. audacia – Kühnheit:* **1** *strictius:* WALAHFR. imag. Tetr. 190 nomine quem sequitur, . . . sequatur moribus, . . . -u. FROUM. carm. 11,21 ignavus cum pastoris discesserit -us. LAMB. HERSF. annal. a. 1076 p. 258,12 ea re maxime omnibus -um et fiduciam prebente. **2** *latius i. q. fiducia – Zuversicht, Zutrauen:* NICOL. LEOD. Lamb. 43 (ASBoll. Sept. V p. 610^{D}) beatum virum -u sanctae familiaritatis accersivit. CHART. Leub. 70 p. 164,16 quatinus . . . omnibus inibi *(sc. in civitatibus)* colere . . . volentibus accedendi -um prestemus uberiorem.

2. ausus *v.* cursus. *Pape*

aut *particula. script.:* ut: FORM. Andec. 13 *cod.* FORM. Marculfi 2,42 *cod. A 1.* PACTUS Alam. II 45 *cod. v. et l. 40. p. 1276,40.* a: *l. 52.* at: WILLIB. Bonif. praef. p. 2,24 *cod. 1. v. et p. 1275,60.* ad: FORM. Marculfi 1,6 *cod. B.* 2,37 *cod. A 2.* BOTAN. Sangall. 23,9. au: DIPL. Karlom. (II.) 26 p. 324,18. *v. et l. 55.* aud: LEX Ribv. 13 *cod. A 4.* CHART. Sangall. A 6. TRAD. Patav. 75. LEX Saxon. 50 *cod. C. al. postponitur:* ALDH. virg. II 2782. WALAHFR. carm. 2,8sq. hort. 298. Mamm. 23,5. *v. et p. 1275,25.1276,12.*

I *vi disiunctiva i. q. vel – oder* (*cf.* BONIZO ad amic. 9 p. 617,20 non intelligentes 'aut' disiunctivam esse coniunctionem, non affirmativam): **A** *gener.:* **1** *conectuntur bina membra:* EDICT. Roth. 19 ille prior . . . moriatur aut certe conponat solidos noningentos (WIDUK. gest. 1,6. HELM. chron. 40 p. 81,17. *al. cf.* ALDH. epist. 4 p. 483,21 aut potius. CAND. FULD. Eigil. I 5 p. 224,39 aut forte. ANNAL. Xant. a. 834 aut etiam. FROUM. carm. 21,30 aut mage. CHART. Carinth. V 243 aut et). FORM. Marculfi 2,8 res meas, quascumque aut (ut *A 2*) undecumque possedio. PACTUS Alam. II 4 si totum excusserit *auriculam* aut si placaverit (*cf.* HRABAN. epist. 14 p. 403,2 ubi . . . aut ubi. POETA Saxo 5,349 cum . . . aut quotiens). LEX Alam. 22,1 secundum mandatum aut quomodo lex habet. CHART. Rhen. med. I 8$^{tit.}$ traditio, quam fecit Berta aut Bertrada. HUGEB. Wynneb. 7 p. 112,36 raro aut numquam. DIPL. Karoli III. 22 p. 38,4 quicumque . . . statuta violaverit aut inmutaverit. WIDUK. gest. 1,39 rarus fuit aut nullus. *persaepe.* **2** *conectuntur plura membra:* PACTUS Alam. II 10 in brachium sive in coxa . . . aut super cubito (CHART. Fuld. B 18 aut . . . seu. WETT. Gall. 33 aut . . . sive. *al.*). LEX Alam. 74,5 faber, aurifex aut spatarius (CHART. Sangall. A 9 ire, temtare a inronpere). LEX Baiuv. 1,3 calicem aut patenam vel pallam. 7,4 vel . . . aut . . . aut . . . vel. WALAHFR. carm. 2,8 aut . . . aut . . . vel. *al.*). CHART. Sangall. B 12 ire au temtare au inronpere. *saepe.* **B** *spec.:* **1** *in corresponsione:* **a** *vel . . . vel – entweder . . . oder:* LEX Alam. 2,2 si . . . carta aut arserit aut perdita fuerit. 11 eum solvat aut rege aut duce aut ad ecclesiam. HUGEB. Wynneb. 9 p. 113,30 aut raro aut numquam. THEGAN. Ludow. 44 p. 600,5 aut tunc aut nunc. WANDALB. creat. mund. 266 corporis . . . moles aut mundos parit actus . . . impurosve creando . . . celsum fedat honorem. AGIUS epic. Hath. 381 sive mori . . . aut . . . dentibus . . . patere lupi (WALTHARIUS 1111 aut nusquam . . . sive coacte. THIETM. chron. 5,5 ut aut . . . seu. *al.*). WALTHARIUS 691 nunc aut commoriar vel carum ulciscar amicum (WIDUK. gest. 2,17 p. 83,4 aut . . . vel . . . vel certe. EPIST. Teg. I 72 vel . . . aut. *al.*). BERTH. (?) annal. a. 1077 p. 300,26 unum e duobus eligeret: aut ille . . . locum daret; sin autem *eqs. persaepe.* **b** *sive . . . sive – sei es (daß) . . . sei es (daß):* FORM. Andec. 44 si fuerit aut ego . . . aut ullus de propinquis meis vel qualibet persona, qui *eqs.* LEX Alam. 3,1 fugitivum, aut liberum aut servum (*cf.* LEX Baiuv. 8,3

liberae . . ., aut virgini seu uxori). 35,2 cui vult donet, aut ad . . . filium duci . . . aut si alium vult dare. 84 quidquid sit, aut mancipia aut pecus aut aurum *eqs.* EINH. Karol. 33 p. 39,24sq. cum . . . vestibus alioque aut pretioso aut vili . . . suppellectili. POETA Saxo 2,477 seu diversos ut sterneret hostes aut aliis quoque pro causis . . . agendis. *al. pendent enunt. (cf. l. 2):* LEX Alam. 20 post requisitionem, aut ipse presbyter requirat aut missus eius. 28,2 quidquid ei fecerit, aut occiderit aut ille vivens evaserit *eqs.* LEX Baiuv. 4,31 ut peregrinum nocere voluerit . . ., aut dispoliaverit vel lederit vel plagaverit aut ipsum ligaverit *eqs.* EIGIL Sturm. 18 sive . . . nequiter cogitaveris aut inique aliquid gesseris. LAND. MEDIOL. hist. I 3,18 p. 87,12 *(sensu fin.)* partim ob tutelam sui aut hostilem paupertatem . . . expellerent. *al.* **2** *in interrogatione disiunctiva:* **a** *indirecta i. q. (utrum . . .) an – (ob . . .) oder:* CHRON. Fred. 2,57 p. 81,11 inquirens, que suae utilitate proficerit, aut venirit, aut forsitam oportebat rennuere. 2,58 p. 82,18 inquirens, utrum . . . Gothi . . . placitum custodirent aut forte . . . mendaciis apparerint (HRABAN. epist. 45 p. 499,22 u. . . . aut non. epist. fragm. p. 519,8 u. . . . aut . . . sive etiam. REGINO chron. a. 891 p. 136, 31 u. . . . aut . . . vel certe. CHRON. Salern. 181. *al.*). OTTO FRISING. gest. 1 prol. p. 11,7 videat, si . . . aut. *adde:* ALCUIN. carm. 1,810 et cur non posset vinciri, inquirit ab illo, an prius aut magicas didicisset forsitan artes? **b** *recta:* WALTHARIUS 656 numquid Gunthario furabar talia regi? aut mihi pro lucro quicquam donaverat ille . . .? num *eqs.* MARC. VALER. buc. 2,44.67. **3** *in conexu numer. (theod. saepe i. q. 'bis'):* ANTIDOT. Lond. p. 18,16 ante ora una aut duas. LEX Alam. 62,2 tres solidos . . . aut minus (*cf.* WILLIB. Bonif. 3 p. 12,26 XXX aut eo amplius annorum. THANGM. Bernw. 8 p. 761,34 decem mansos vel octo aut plus aut minus). HUGEB. Willib. 4 p. 94,9 ambulabant super IX aut XII miliaria. EINH. Karol. 24 p. 29,16 quater aut quinquies. HRABAN. epist. 23 p. 429,27 singulis literis aut binis seu etiam ternis. GERH. AUGUST. Udalr. I 3 p. 389,42 missas . . . tres vel duas aut unam. *saepe.* **4** *in continuatione sensus negat.:* **a** *conectuntur bina membra:* HUGEB. Willib. praef. p. 86,33 nulla prerogativa sapientiae suffultus aut . . . industria elata. WETT. Gall. 11 p. 263,18 nec tamen hic pecus ledas *(sc. ursus)* aut homines (DIPL. Ludow. Germ. 20 p. 25,5 neque . . . aut. *al.*). HRABAN. epist. 4 non difficultati verborum aut obscuritati sententiarum studuisse. EINH. Karol. 8 p. 11,19 nihil . . . dimissum aut ulla in parte . . . cessatum est. RUOTG. Brun. 21 p. 21,32 ne seductoribus aut vanis eorum promissis crederent (BERTH. [?] annal. a. 1077 p. 292,3. *al. cf.* OTTO FRISING. gest. 2,55 p. 160,32 neve . . . aut). *persaepe.* **b** *conectuntur plura membra:* ALDH. virg. II 1330 non Mars . . . potuit succurrere . . . nec Venus aut Veneris prodest . . . proles (LEX Baiuv. 12,8 non . . . aut . . . nec. WALAHFR. carm. 35,3 non magis . . . nec . . . aut . . . vel. GERH. AUGUST. Udalr. I 12 p. 401,30 non . . . aut . . . aut. *al.*). WALAHFR. Wett. 538sq. nulla . . . nec . . . aut . . . aut (DIPL. Ludow. Germ. 89 nullus . . . vel . . . nec . . . neque . . . aut . . . seu . . . aut . . . nec . . . neque . . . seu. *al.*). CAND. FULD. Eigil. I 10 p. 228,25 ne . . . effundas nec . . . iubeas aut constituas (WALTH. SPIR. Christoph. II prol. 11 ne . . . aut . . . vel. *al.*). *saepe.* **c** *in corresponsione (interdum i. q. neque . . . neque – weder . . . noch):* FORM. Andec. 10[a] servicium ei non redebebat, at de agnacione aut de conparato (THIETM. chron. 1,27 aut hic aut in futuro examine . . . reus . . . non latet. *al.*). ALDH. virg. II prol. 32 illum nec terrae nec possunt cingere caeli nec mare . . . vallat aut zonae mundi. AGIUS vita Hath. 5 nullus cuiquam . . . aut ad parentes aut ad possessiones . . . egressus. 10 ne aut . . . aut. THIETM. chron. 8,6 nemo ultimae diei adventum aut venire diffidat aut celeriter contingere exoptet. WIPO gest. prol. p. 6,22 illis necdum a Christo aut promissa vel ostensa fuerat *immortalitas. saepe.* **5** *post iussa sim. i. q. alias – andernfalls:* CONC. Karol. 15[A] ita constituit, ut nullus ausus sit in coniugium . . . ducere *sanctas moniales,* aut . . . ita componat, sicut canones decreverint. WIDUK. gest. 3,15. THIETM. (?) chron. 5,24 regem ad defendendum se venire rogabant, aut . . . principes suos mitteret. *al.* **6** *abund.:* TRAD. Frising. 400[a] p. 341,36 (a. 818) ut nec me . . . mors inparatum inveniat aut nec me ille seductor . . . rapiat (DIPL. Heinr. IV. 359 nec . . . nec . . . aut nec). CHART. Sangall. A I app. 6 aliquis . . . vel de eredibus nostris aut vel soposita persona. VITA Greg. Porc. I 10 numquam melius aut *(del. 1 p. corr.)* neque studiosius.

II *vi copulativa i. q. et – und:* **A** *gener.:* **1** *conectuntur bina membra:* LEX Sal. Merov. 100,1 si pater aut mater desunt. PACTUS Alam. II 44 si quis . . . aliquid . . . tullerit aut hoc auferit ad parentes. ALDH. virg. II 1875 ferro supponere collum sanguinis aut rivos . . . fundere. LEX Alam. 23 sicut dux aut principes populi iudicaverint. CHART. Sangall. A 6 cum omni mobilem aut inmobilem. HUGEB. Willib. 4 p. 94,17 unde essent aut quale fungerentur legatione (*cf.* VITA Liutb. 3 quaenam esset aut unde originem duceret). AGIUS vita Hath. 24 in quo psalmo aut versu obiret. DIPL. Karoli III. 21 p. 35, 23 quantascumque *possessiones* . . . nunc habent aut imposterum habituri sunt. FROUM. carm. 1,2 versibus aut kartis. THIETM. chron. 6,62 parrochiam . . . restituere aut . . . firmare. WIPO gest. 1 p. 13,6 melius aut citius. OTTO FRISING. gest. 1,32 p. 49,34 moribus aut lingua agrestis manet *Pannonia.* MARC. VALER. buc. 1,16 pecus aut . . . capellas. *saepe.* **2** *conectuntur plura membra:* FORM. Marculfi 2,1 p. 73,2 quos vita sancta et accio bona aut conversatio honesta commendat. WILLIB. Bonif. praef. p. 3,1 prochemium mediumque aut finem. WALAHFR. carm. 88,32 David, Salomon aut victor Iohab et quicumque Deo placuit. THEGAN. Ludow. 44 p. 599,35 angelus tuus, qui . . ., et ille, qui . . ., aut ille, qui *eqs.* WALTH. SPIR. Christoph. II 3,109 nomen eius patriamque rogavit, aut cui summorum solvisset vota deorum. *al.* **B** *spec. in corresponsione i. q. et . . . et – sowohl . . . als auch:* TRAD. Frising. 29 p. 57,22 (a. 769) omnia, quod in illa die habeat, aut mansos aut mancipias, campis *eqs.* RIMB. Anscar. 38 p. 73,37 ut . . . iudicio . . . Dei se committeret, aut ipse, qui . . . impetebatur, aut certe captivus, qui alium impetebat. DIPL. Heinr. III. 338 p. 461,26 monasterio . . . omnia . . . corroborare . . ., vel quę nunc habet aut deinceps acquirere potuerit. *al. adde:* FORM. Andec. 41 p. 18,32 tam quod ad presens possedire vidior aut (ut *cod.*) mihi inante iuxtum redebitum est.

III *vi comparativa i. q. quam, nisi – als, außer:* EPIST. Bonif. 143 nullo alio suadente aut mens tua. FORM. Dion. 3 p. 499,31 episcopus . . . non aut petitus . . . ad secreta monasterii accedere non presumat.

IV *vi elativa i. q. etiam – auch, sogar:* ANNAL. Quedl. a. 1025 p. 90,38 qua morum . . . indole . . . profecerit, scire aut facundia . . . nulla suppetit. *fort. add.:* LEX Alam. 51 si autem reddere noluerit *sponsatam,* solvat eam . . ., aut (etiam *6, B*) si mortua fuerit post eum. *saltem – auch nur:* LIUTG. Greg. 12 p. 76,35 ut vix umquam . . . aut *(deest 3, B)* modico vino uteretur.

***autarces** *adi.* (αὐτάρκης) *per se sufficiens – selbstgenügsam, unabhängig:* ALBERT. M. pol. 7,4[a] p. 655[b],23 omnia existere civitati et in nullo deficere est αὐτάρκης (*p. 1326[b],30* αὔταρκες), id est per se sufficiens. summ. theol. I 6,26,1,1 p. 230[b],18 bonum est, quod attingit sui ultimum et optimum, quod etiam vocat *Proclus* ἀνταρχες *(sic?).*

***autarcia,** *acc.* -αν *f.* (αὐτάρκεια) *per se sufficientia – Selbstgenügsamkeit, Unabhängigkeit:* ALBERT. M. pol. 3,1[f] p. 210[b],27 'civitatem' . . . dicimus esse 'talium multitudinem sufficientem ad αὐτάρκειαν *(p. 1275[b],21)* vitae', id est per se sufficientiam. 3,3[a] p. 225[b],37 participare principatu consiliativo et iudicativo secundum αὐτάρκειαν (*cf.* 4,2[h] p. 329[b],29). eth. 10,2,2 p. 625[b],46 tertium . . ., quod ab Epicuro felicitati dicitur convenire, est quod graece ἀσταρχία (*sic? p. 1177[a],27* αὐτάρκεια), quod latine sonat per se sufficientia.

***autarcium** *v.* *auctoricium.

autem *particula. ponitur plerumque loco secundo enuntiati vel coli, loco tertio paene semper post iuncturas quasdam (v. e. g. p. 1277,9.14sq.21sq.62sqq.; aliter p. 1277,12.70sq. 1278,23sq.); loco quarto vel posteriore raro occurrit (v. l.*

[Prins]

20.29.31. p. 1279,17.20), item in initio (v. l. 21.60) et post et, -que *(v. l. 6.13). raro usurpatur a poetis, non habet e.g.* WALTHARIUS.

I *c. sensu continuationis i. q.* δέ, *tunc – nun, aber, dann:* A *gener.:* COMPOS. Luc. P 38q. nascitur -m *amor aquae* in aqua . . . et inde -m de aqua fiet melinus. WILLIB. Bonif. 5 p. 21,8 transactis -m diebus non multis (*cf.* EIGIL Sturm. 20 post -m non longum temporis. WETT. Gall. 12[in] mane -m facto. WALTH. SPIR. Christoph. I 28 in crastino -m. THANGM. Bernw. 16 instabat -m hora). 8 p. 45,17 cum -m servum suum Dominus . . . vellet . . . eripere (ARBEO Corb. 28. LIUTG. Greg. 2 p. 68,3 cum consumasset -m lectionem. CAND. FULD. Eigil. I 12 cumque -m. *al. cf.* ARBEO Corb. 1 dum -m. THEGAN. Ludow. 2 postquam -m). ARBEO Emm. 12 factum est -m (*cf.* WETT. Gall. 27 contigit -m). 30 est -m ibi . . . fons (*cf.* RIMB. Anscar. 7 p. 28,2 erat -m tunc ibi . . . frater). COD. Karol. 59 p. 585,24 de -m sacerdotibus nostris (LEO III. epist. 1 p. 88,27 de -m insula Corsica. 3 p. 92,21 de -m, quod nobis emisit vestra serenitas). LIUTG. Greg. 2 p. 69,40 in tam forti -m . . . decertatione. CHRON. Lauriss. 4,35 (NArch. 36 p. 35) -m imperator pergit. ANNAL. Xant. a. 844 post haec -m (*cf.* GERH. AUGUST. Udalr. I 3 p. 389,19 postea -m. THIETM. chron. 4,15 nunc -m). POETA Saxo 1,18 rex -m Carolus celebravit . . . natalem Domini. GERH. AUGUST. Udalr. I 9 p. 397,7 intente -m et subnixe . . . postulavit. THIETM. chron. 5,6 pervenit -m comes ad locum. *persaepe.* B *spec.:* 1 *in explicatione rerum praecedentium:* LEX Baiuv. 2,16 qualis iudex fieri debeat: iudex -m talis ordinetur *eqs.* BONIF. epist. 93 p. 213,28 propterea hoc maxime -m *(cf. notam ed.)* fieri peto, quia *eqs. (cf.* HRABAN. epist. 12 p. 399,26 idcirco -m. EPIST. Teg. I 11 non ideo hoc -m deposcimus, ut *eqs.).* TRAD. Patav. 6 scripsi -m ego . . ., acta sunt -m haec (*cf.* WETT. Gall. 22 p. 269,5 haec -m omnia . . . facta fuerant). WIDUK. gest. 1,30 erat -m Isilberhtus nobili genere (*cf.* WALTH. SPIR. Christoph. I 23 erat -m hora diei . . . prima). THIETM. chron. 7,35 prefuit -m confratribus suis tres annos. THANGM. Bernw. 54 obiit -m XII. kalendas Decembris, sedit -m . . . triginta annis. WIPO gest. 7 p. 29,31 in qua -m re offenderint, breviter absolvam. OTTO FRISING. gest. 1 prol. 10,9 quod -m dixi . . ., nemo sic intelligat *eqs.* ALBERT. M. animal. 1,34 'ambulare' -m hic voco 'moveri'. *saepe. in parenthesi:* THIETM. chron. 2,37 castellum, quod Medeburn vocatur – interpretatur -m hoc 'mel prohibe'. 2 *in admiratione, acclamatione sim.:* ARBEO Emm. 45 res -m mira, ut sine alimentum annum perduravit (*cf.* LAMB. HERSF. annal. a. 1059 p. 75,18 mirum -m in modum diceres). HRABAN. epist. 11 p. 398,28 te -m, venerande pater, . . . defensorem habere volo (*cf.* 33 p. 467,12 tu -m, sapientissime rex, . . . suscipe. CAND. FULD. Eigil. I 10 p. 227,49 vos -m, filii). RUOTG. Brun. 34 p. 35,9 quando -m boni quiescerent, si malorum furori nemo resisteret? THIETM. chron. 1,4 quantae -m virtutis . . . presul fuisset, stilo comprehendere nequaquam suffitio. 6,85 dico -m cunctis presentibus atque futuris *eqs. al. in formula* tu -m *(cf. A. Henry, ALMA 14. 1939. p. 107sqq.):* NIVARD. Ysengr. 1,927sq. tibi mando 'tu -m', lectio perlecta est, dic, domine abba, 'tu au'. ARCHIPOETA 1,4,4 ne dormitet lector sub tedio et 'tu -m' dicat in medio.

II *c. sensu contrarietatis vel diversitatis i. q. at, vero, sed – jedoch, dagegen, aber:* A *gener.:* ANTIDOT. Bamb. 5 p. 22,39 cocliare una davis . . ., conpescit dolorem; -m sepius accepta *eqs.* LEX Alam. 3,2 presbyter reddat . . .; si -m presbyter neglexerit reddere *eqs.* (TRAD. Patav. 6 si quis -m . . . haec irrita facere voluerit. HRABAN. epist. 2[a] p. 383,5 si quid -m. BERTH. (?) annal. a. 1075 p. 279,18 si -m e contrario. *saepe).* ARBEO Corb. 28 eo vivente . . .; cum -m vir Dei obisset (WIDUK. gest. 3,64. *al. cf.* ARBEO Corb. 46 dum -m. WIDUK. gest. 1,6 ut -m. THIETM. chron. 1,25 postquam -m). Emm. 40 illa -m . . . minime consentit. RUOTG. Brun. 25 pepercit -m in omnibus sacerdoti suo . . . Dominus. WIDUK. gest. 1,13 audito -m, quia *eqs.* THIETM. chron. 3,6 quod Deo -m (-m Deo CHRON. Thietm.) displicet. 4,38 ecce -m. 6,78 econtra -m. BERTH. (?) annal. a. 1079 p. 321,4 aliter -m nequaquam. ALBOIN. incont. 4 p. 19,4 sed -m ne te defrudare videar ex toto. OTTO FRISING. gest. 1,20 p. 34,17 ne -m . . . reddere videar. *persaepe. in parenthesi:* VITA Heinr. IV. 7 p. 25,17 cum pondus in caput imperatoris libraret – imperator -m parum se de loco moverat – . . . ipse . . . cecidit. B *spec.:* 1 *in oppositione vel enumeratione duarum vel plurium partium:* a *latius:* LEX Alam. 37,2 infra provintia . . ., foris terminum -m. 61,1 solvat medietatem in auro . . ., medietatem -m *eqs.* WILLIB. Bonif. 6 p. 31,4 alii . . ., alii -m (WIDUK. gest. 1,38 p. 56,17 alii . . ., alii . . ., alii -m. *cf.* LIUTG. Greg. 11 p. 75,30sq. quidam . . ., quidam -m . . ., quidam vero . . ., quidam -m). ARBEO Emm. 17 duo . . ., reliqui -m. 36 p. 84,3 hic . . ., illuc -m. LIUTG. Greg. 2 p. 67,17 primus . . ., secundus . . ., tertius -m. EINH. Karol. 3 p. 6,21 Karlomannus quidem . . ., Karolus -m. 33 p. 38,1 (testam.) anno ab incarnatione . . ., anno vero regni . . ., imperii -m (GERH. AUGUST. Udalr. I 27 p. 414,9 a. incarnationis . . ., aetatis suae . . ., ordinationis -m. DIPL. Heinr. III. 247. *saepe).* RIMB. Anscar. 37 p. 72,18 divites . . ., mediocres vero . . ., pauperes -m. RUOTG. Brun. 19 p. 18,11 paulo ante . . ., tunc -m. HROTSV. Abr. 7,15 ego . . ., te -m (*cf.* VITA Heinr. IV. 6 p. 23,6 his . . ., illis . . ., mihi -m). THIETM. chron. 6,89 queritur . . ., gratulatur -m. 7,2 p. 398,14 Arnulfum . . ., subplantatorem Aethelbertum -m eius. BERTH. (?) annal. a. 1079 p. 316,31 illi vero . . ., isti -m econtra. OTTO FRISING. gest. 1,52 p. 75,2 numquam . . ., vix -m. *persaepe. in conclusionibus:* OTTO FRISING. gest. 1,5 p. 17,1 nulla . . . res . . . nec se componit; quod -m ab alio componitur *eqs. ibid. al. opponuntur enuntiata secundaria:* LEX Alam. 41,1 si iustum iudicaverit . . .; si -m . . . contra legem iudicaverit (LEX Baiuv. 4,29. THIETM. chron. 4,12. *saepe).* LEX Baiuv. 16,17 si causa fuerit . . . pugnae . . .; sin -m, cum sacramento se defendat (RIMB. Anscar. 26 p. 57,19. *saepe. aliter:* HRABAN. epist. 42 p. 481,21 si aliquid . . . gratum vobis repperiatis . . .; sin -m aliter quid . . . inveniatis. THIETM. chron. 7,10. *al.).* THIETM. chron. 1,3 cum bona pax est . . .; quando -m seva belli tempestas ingruerit (*cf.* THANGM. Bernw. 36 p. 774,41 cum . . ., cum -m). OTTO FRISING. gest. 1,65 p. 94,1 qualiter vero . . ., quomodo -m. *saepe.* b *strictius:* α *in augmentatione:* LEX Baiuv. 4,32 si -m eum occiderit (*antea:* nocere). ARBEO Emm. 2 ante omnia -m (*cf.* BERTH. [?] annal. a. 1076 p. 282,27 inprimis -m). LIUTG. Greg. 5 p. 72,11 quae *(silva)* prius omnimodis inculta erat . . ., nunc -m . . . ecclesiis . . . repleta est. RUOTG. Brun. 46 luctu se . . ., magis -m interno dolore cordis affecit. WIDUK. gest. 3,44 p. 123,10 tamquam . . ., re -m vera. THIETM. chron. 1,13 magnam partem scio, maiorem -m ignoro. *saepe.* β *in deminutione:* LEX Alam. 43 crimen aliquod, quod mortale est . . .; de minoribus -m culpis. LIUTG. Greg. 6 non -m ipse haec omnia per se solum potuit. THIETM. chron. 4,1 maxima pars . . ., quidam -m. THANGM. Bernw. 34 episcopus . . . Italiam ardebat adire . . .; direxit -m Thangmarum . . . vice sua. BERTH. (?) annal. a. 1079 p. 320,37 eo -m pacto. *al.* 2 *in dialogorum responsis:* WETT. Gall. 10 vir -m Dei respondit. RIMB. Anscar. 4 ille -m . . . ait. THIETM. chron. 4,10 et illa . . . infit; ille -m prosequitur. *saepe. remissius:* THIETM. chron. 1,12 p. 18,9 apud antistitem talia queritur; is -m precepit ei, ut *eqs. de iussorum exsecutione:* WETT. Gall. 11 p. 263,14 'praecipio tibi, sume lignum . . .;' ille *(ursus)* -m . . . adtulit . . . lignum. THIETM. chron. 4,56. *al.* 3 *in apodosi:* LIBER diurn. 83 p. 93,1 si preter haec aliquod agere presumpsero . . ., eris -m mihi . . . depropitius. VITA Galli I 3 p. 252,30. ALTFR. Liutg. 1,26 dumque sana . . . responsionem audisset, die -m quintodecimo moriendo secuta est. VITA Mathild. I prol. NADDA Cyriac. I prol. 12,53. CHART. Mog. A 465 ut nullus . . . inquietudinem inferre presumat, huius -m nostre auctoritatis . . . concessionem . . . firmam . . . permanere . . . decernimus. 4 *post negationem i. q. immo – vielmehr, sondern:* THANGM. Bernw. 38 sed ille *(Bernwardus)* more suo nusquam a fide desciverat . . .; more -m sapientissimi architecti . . . praesul fundamina novi regni . . . inchoavit.

III *c. sensu anaphorae i. q. ergo – also:* THIETM. chron. 7,4 imperator -m (ergo CHRON. Thietm.) transcensis Alpibus *eqs.*

[Prins]

BERTH. (?) annal. a. 1078 p. 312,42 profligatis -m . . . hostium turmis. *al. adde:* TRAD. Frising. 17 p. 44,38sqq. (a. 762) reliqua -m utensilia, id est campis . . ., haec -m omnia . . . utensilia . . . confirmavi.

IV *c. sensu adiunctionis i. q. etiam – auch:* ANTIDOT. Lond. p. 18,9 antidotum . . . faciens ad . . . eos, qui diu febricitant; solvit -m quartana, tertiana. THIETM. chron. 6,54 adiecit -m (quoque hiis CHRON. Thietm.), quod *eqs.* 6,68 adiuvit -m (quoque CHRON. Thietm.) nos Arnulfus presul. 8,14.27.

V *c. sensu causae i. q. enim – nämlich:* HRABAN. epist. 10 p. 396,33sq. si quid -m ibi te offenderit, tibi deputes, non mihi . . .; ego -m . . . tantum tuę oboedivi voluntati. 30 p. 448, 25 spe iam salvi facti sumus; qui -m in Domino sperat, beatus est. AGIUS vita Hath. 15. OTTO FRISING. gest. 2,12 in Campo Roncaliae . . . resedit; est -m consuetudinis regum Francorum *eqs. al. remissius:* LULL. epist. 100$^{tit.}$ Leobgythe Lullus exiguus servus -m domni Bonifatii discipulorum (*cf.* 92$^{tit.}$ videlicet). CHART. Fuld. B 69 *(in initio chartae)* Dominus -m . . . admonet dicens: '*eqs.*' HROTSV. Mar. 164 in quis *(montanis)* tunc pascendo gregem latitaverat -m. THIETM. chron. 6,52 describam . . . facinus eorum . . .: rex -m habuit concilium *eqs.*

VI *c. sensu concessionis:* A *attamen, nihilominus – dennoch, trotzdem:* LEX Alam. 80 faciat, ut neminem noceat; si -m nocuerit *eqs.* (*cf.* LEX Baiuv. 16,11). GERH. AUGUST. Udalr. I 14 p. 404,24 finis adhuc vitae tuae tibi non imminet; verba -m . . . vera esse non dubites. B *quidem – zwar:* THIETM. chron. 8,32 p. 530,9 defensa est -m *urbs* ab suis habitatoribus, sed celeriter patuit extraneis viribus. *Prinz*

autent(ic)us *sim. v.* authent(ic)us.

autentus *v.* obtineo (obtentus).

auter *v.* alter. ***autericium** *v.* *auctoricium.

***authecastos** (ante-, aferec-) *adi.* (αὐθέκαστος) *verax – wahrhaftig:* ALBERT. M. eth. 4,3,2 p. 319^{b},31 medius . . . horum (*sc. iactatoris et* εἴρωνος) nihil fingens vel plus vel minus . . . videtur quidem ante-os (*p. 1127^{a},23* αὐθέκαστος) esse, verax scilicet et vita et sermone. p. 319^{b}, 34.38 ante-os . . . componitur ab ἐν (*i. ut vid.* eo), quod est afero (*i. ut vid.* auto), quod idem est quod secundum ipsum, et ab eo, quod est ἕκαστον (*an i.* εἰκάζων *?*), quod idem est quod ostendere vel manifestare; unde aferecaston est ea, quae sunt secundum ipsum, ostendens vel enuntians.

***authentes** (aute-), *acc.* -en *subst.* (αὐθέντης, *cf.* αὐθεντικός) *locus praecipuus – maßgebliche (Beleg-)Stelle:* LIOS MON. 325 autenten (gloss.: autoritatem) fratres . . . sumite dicti, quoque modo . . . doceat psalmista.

***authentia**, *acc.* -αν *f.* (αὐθεντία) *potentia – Macht:* IOH. AFFLIG. mus. 10,36 auctoritatem . . . ipsi *(Graeci)* αὐθεντίαν vocant.

***authenticalis**, -e. *praecipuus – hauptsächlich, Haupt-:* LAMB. mus. quadr. p. 266^{a} antiphone sexti modi tam -es quam collaterales.

***authenticatio** (aute-), -onis *f.* 1 *rata perscriptio – gültige Ausfertigung:* CHART. Babenb. 230 p. 34,30 (a. 1220) cum aute-e privilegii et sigilli sui *(sc. marchionis)* corroboratione. 2 *ratihabitio, comprobatio – Bestätigung, Anerkennung:* CONST. II 401,7 (a. 1245) nuntii . . . pro aute-e . . . privilegiorum . . . appellarunt (*sim.* 401,8). SALIMB. chron. p. 187,6 dicit Gelasius papa in decreto suo de aute-e librorum *eqs.*

***authenticius** (auct-), -a, -um. *bene confirmatus – gut beglaubigt:* CHART. Pomm. B 864 p. 195,29 (a. 1268) ut ea, que robur firmitatis sortiri debent, scriptis auct-is *(A,* auctenticis *ed.)* . . . firmentur.

***authentico**, -avi, -atum, -are. *script.:* haute-: *p. 1280,10sq.* aucte-: *p. 1280,20.* aute-: *l. 71. p. 1280,1.4.6.8. 14. saepe.* autte-: *p. 1280,13.20.*

I *de fide:* A *confirmare – beglaubigen:* 1 *spectat ad chartas originales:* CHART. Babenb. 120 p. 157,12 (a. 1202) presens pagina . . . testium subscriptionibus et sigillorum . . . impressionibus aute-ta (CHART. Turic. 418. CHART. Carinth. IV 2079 p. 217,1 paginam . . . corroboramus et -amus). CHART. Walkenr. 178 p. 135,40 cartam sigillo . . . aute-tam. *al.* 2 *spectat ad exemplaria (originalibus adaequata):* CHART. Naumb. 422 (a. 1196/1204) rescripta ex autenticis de verbo ad verbum sumpta sigilli mei impressione aute-vi *(sc. episcopus).* ACTA imp. Böhmer 952 p. 662,13 ego . . . notarius . . . hoc exemplum ex originali sumpsi et . . . aute-vi et exemplavi atque publicavi. *al.* 3 *spectat ad dicta, facta:* CHART. Ital. Ficker 159 p. 201,24 (a. 1185) ut aute-rem *(sc. notarius)* et in publico scripto redigerem dicta testium (CHART. Bund. 434 p. 317,36 ut d. t. . . . haute-rentur. p. 324,7 haute-vi. *cf.* CHART. Ticin. 20 [ed. L. Brentani, Cod. dipl. Tic. I p. 49,8] atestaciones). CHART. Helv. arb. 9 p. 14,37 sigillis nostris autte-antes arbitrium. FUND. Grat. Dei 7 p. 689,7 ea, que ibi iniciaverat, aute-are. *al. remissius de interrogatione publica:* CHART. Ital. Ficker 165 p. 209,32 (a. 1186) notarius hos testes aute-vit. B *publice describere – eine amtliche Abschrift herstellen:* CHART. Ital. Ficker 192,1 p. 233,27 (a. 1196) iudex . . . praecepit . . . notario, ut -ret libellum porrectum. ACTA imp. Winkelm. I 922 p. 700,24 mandata . . . generalia . . . aucte-are (autte- *a*) per manum puplicam faciatis *(sc. rationales).* C *instrumento publico firmare – amtlich beurkunden:* CHART. Tirol. notar. I 323 (a. 1236) Heinricus . . . precepit extimationem Mathei notarii aute-ari.

II *de ratihabitione:* A *comprobare, sancire – anerkennen, (ausdrücklich) bestätigen:* ODO inton. p. 117^{a} intonarium . . . a Guidone . . . examinatum, . . . approbatum et -tum. EKKEH. V. Notker. 27 p. 584^{b},33 hymnos . . ., cantilenas . . . et disciplinas, quas docuerunt *socii Notkeri,* totum -vit *papa.* CATAL. pap. (MGScript. XXII p. 363,8) confirmatus et aute-tus fuit . . . ordo Predicatorum. HUGO TRIMB. sols. prol. 2^{a},5 (ed. Langosch, Registr. p. 274) miraculorum copia, que sunt aute-ta. *al. ratum esse iubere – in Kraft setzen:* ANNAL. Erf. praed. a. 1234 p. 89,7 Gregorius *(IX.)* papa corpus novorum decretalium aute-vit veteribus reprobatis. B *dedicare – weihen:* ANNAL. Erf. praed. a. 1252 p. 112,12 instaurata et aute-ta fuit ab electo Moguntino ecclesia.

authenticus, -a, -um. (αὐθεντικός) *script.:* haute-: *p. 1282,49.* ath-: *l. 51.* atte-: *l. 57. p. 1282,50.* aucte-: *l. 59. p. 1281,4.13.18.28.44.49sq.1282,17.47.57.1283,18.* obte-: *p. 1282,44.* ute-: *l. 59.* aude-: *p. 1282,45. adde* TRAD. Weiss. 223 p. 214,10. 252 p. 244,35. aute-: *l. 47.49sq.53.56. 58.62.65.67.69sq.72. saepe.* autte-: *p. 1281,53.1283,18.* -emt-: *p. 1281,14.1282,47.*

I *de sinceritate, fide:* A *originalis, verus, incorruptus – original, echt, unverfälscht:* 1 *gener.:* EPIST. var. II 20,4 aute-os . . . libros. BERTH. (?) annal. a. 1075 p. 277,34 regulas sanctorum patrum -as. VITA Serv. 6 p. 22,4 Heth et Zammeth . . . nequaquam aute-a resonat latinitas. NOTULAE Wilh. Cong. 1174 totum aute-um est, quod ipse dixit. *al. c. sensu normae, exempli:* ALDH. ad Acirc. 122 p. 169,11 -is (ath- *N*) illustrium poetarum exemplis. EPIST. Ratisb. 8 p. 302,34 precipuorum . . . doctorum aute-a dicta. 2 *spec.:* a *de chartis sim. i. q. (bene) confirmatus – (gut) beglaubigt:* DIPL. Otton. III. 116 -o . . . praecepto. DIPL. Heinr. III. 122 novis privilegiis et scriptis aute-is ([*cf. Bresslau, Urkundenlehre.* ^{2}*I. p. 723*^{e}]. CHART. Wirt. III 732 scripto atte-o. *al.*). ACTA imp. Winkelm. I 35 p. 30,17 instrumentum aute-um. 922 p. 700,25 auctenticatis taliter *mandatis* aucte-orum (ute- *a.b*) robur . . . retenturis. *al.* b *instrumenta originalia continens – Originaldokumente enthaltend:* MIRAC. Bav. 1,1 sepius incensis . . . aute-is bibliothecis. B *fide dignus, fidus – glaubwürdig, zuverlässig:* 1 *de rebus:* a *de sigillis (cf. O. Redlich, Die Privaturkunden des Mittelalters. 1911. p. 111 sq.):* CHART. archiep. Magd. 174 (a. 1094) antistitis aute-um . . . sigillum. CHART. Turic. XIII 558^{a} p. 40,27 cum sigillum meum *(sc. mercatoris)* aute-um non sit, sigillum Wernheri prepositi . . . apponi . . . postulavi. CHART. Pomm. B 881 p. 209,3 proprium aute-um sigillum non habemus *(sc. miles).* CONR. MUR. summ. 6,6^{q} p. 475,37 aute-a non sunt *sigilla,* quibus in iudicio fidem non cogimur adhibere. *al.* b *de libris:* CONR. HIRS. dial. 901 opus suum aute-um reddere

[Häßler]

probatur *Tullius*. BERNH. PROV. comm. 4,1 p. 282,40 actor autem ut magis reddat opus suum aute-um *eqs.* CONR. SCHIR. catal. p. 626,39 quod . . . de lepra eius *(Constantini)* legitur, videtur apocrifum, quia in nullis aucte-is libris . . . reperitur. VITA Adalb. Wirz. praef. p. 12,28 in aute-is cronicis. **2** *de hominibus:* **a** *de confirmatoribus:* WALAHFR. Gall. prol. p. 281,15 iuxta scriptores -os (METELL. Quir. 19,10 dignos deducere testes aute-is scriptoribus). **b** *de consignatoribus, testibus (cf. Bresslau, op. cit. p. 93):* CHART. Rhen. med. I 310 p. 365,43 (a. 1038) testes sunt . . . dux . . ., comes . . . ceterique et palatinorum atque aecclesiasticorum necnon popularium quamplures aute-i viri (CHART. Heist. 14 p. 113,22 aucte-i et honesti v. *al.*). FUND. Sangeorg. 37 in praesentia . . . aute-arum (-emt- *c*) personarum (ACTA imp. Winkelm. II 43 p. 46,23 prelatorum et aute-arum [publicarum *b.c*] p. sigillis). **c** *de legatis i. q. plena procuratoris potestate ac fide instructus – bevollmächtigt, legitimiert:* CONST. II 386 (a. 1257) nos . . . legitimi, sollempnes et aucte-i nuncii . . . domini Ritshardi. *remissius:* COD. Udalr. 87 p. 171,28 episcopus . . . legationem vestram *(sc. imperatoris)*, quae absque litteris vestris ei venit, minus aute-am habuit.

II *de ratihabitione, iure:* **A** *probatus, ratus – anerkannt, gültig:* **1** *de rebus:* **a** *eccl.:* **α** *de ritu, disciplina:* LULL. epist. 98 p. 218,18 -is priscorum patrum formulis. ANON. Has. 11 antiphonis et responsoriis aute-is (*cf.* LIBER ordin. Patav. 6,12 p. 1002,50 -as *homelias* . . . dicimus, quas Romani [*sic*] pontifices edidisse non dubitamus). HUGO FLOR. hist. p. 355,48 contra . . . aucte-am disciplinam. ABSAL. serm. 27 p. 162^{c} ut sit *moneta usualis* . . . forma aute-a . . .; similiter necesse est, ut doctrina praelati sit aute-a, id est autoritati sanctorum patrum in nullo contraria *eqs. al.* **β** *de libris:* EKKEH. IV. cas. 47$^{in.}$ -um antiphonarium (BERNOLD. CONST. microl. 35). MIRAC. Otton. Bamb. I 12 p. 914^{b}, 14 episcopi . . . librum inter aute-a scripta reponentes. *al. de sacra scriptura:* SALOM. III. carm. 1,204 exemplum nobis -a scriptio ponit. EPIST. Ratisb. 6 p. 290,15 revolvite omnem aute-am scripturam. *al.* **b** *publ.:* BERTH. (?) annal. a. 1077 p. 295,28 quasi -a hac maiestate eum *(regem)* cunctis commendando. *v. et l. 29.* **c** *mus.:* STEPH. LEOD. vita Lamb. prol. (MGMer. VI p. 387,4) musicae artis ratione aute-a (autentia 5^{b}). GUIDO ARET. form. 4 modus *secundus* non adeo aliorum aute-am servat regulam. **d** *iur. i. q. instrumentis firmatus – verbrieft:* DIPL. Heinr. I. 43 p. 78,29 (spur.) cum *ecclesia* sit libera et res ipsius aucte-e. **2** *de hominibus sanctis:* DEDIC. Trev. (MGScript. XV p. 1270,9; c. 942) cum scrineo . . . pleno reliquiis aute-orum sanctorum. **B** *iustus – rechtmäßig:* **1** *eccl.:* CAPIT. reg. Franc. 252 p. 210,20 ex -a potestate. GREG. CAT. defens. 7 (MG Lib. Lit. II p. 539,42) principes aucte-os solitosque eclesiae. GESTA Trev. cont. I 29 electione aucte-a (aute- 5^{a}.6) cleri et populi. *al.* **2** *iur.:* TRAD. Scheftl. 325 p. 325,31 (a. 1196) quod . . . nullus . . . claustrum aliqua aute-a ratione valebit privare. CHART. Brixin. 141 ratam et autte-am esse commutationem. *potestativus – vollberechtigt:* CHART. Sangall. A 700 (a. 895) quatenus omnia . . . aute-a manu contraderem. **C** *obligans, definitus – verbindlich, ausdrücklich:* WILLIB. Bonif. 5 p. 25,26 sine apostolicae sedis consultu et -ae iussionis mandato. 8 p. 42,23 constitutionis (CONC. Karol. 37,50 ut -a constitutione . . . diei observatio . . . statuatur). BERTH. (?) annal. a. 1078 p. 308,43 -as sacrorum canonum sanctiones.

III *de honore, principatu:* **A** *de rebus:* **1** *principalis – hauptsächlich, Haupt-:* **a** *mus. (cf. M. Appel, Terminologie in den mittelalterlichen Musiktraktaten. 1935. p. 59):* ALCUIN. (?) mus. p. 26^{a},32 quatuor eorum *(tonorum)* -i vocantur; ad principium eorum sonus refertur, eo quod aliis quatuor quidam ducatus et magisterium ab eis praebeatur. p. 26^{b},18 -um . . . auctorem sive magistrum dicimus. ALIA MUSICA p. 137^{a},18 octo tropi, quorum quatuor dicuntur aute-i vel principales, reliqui plagii vel subiugales. *al. v. et p. 1169, 56.1178,8. ad normam toni principalis formatus – hauptonartig, Hauptton-:* GUIDO ARET. ign. cant. II p. 50^{a} nisi sit prolixior cantus, qui plagalem depositionem et -am elevationem habeat. ARIBO FRISING. mus. p. 31 qui *(modus hypomixolydius)* in tetrardo non potius aute-as quam plagales diligit odas. **b** *theol.:* ERCHEMB. CAS. hist. 55 Ierusolimam, quo inerat templum toto orbe -um. **2** *ad maiorem hebdomadam pertinens, Dominicus – Karwochen-, Herren- (cf. A. Thierbach, Untersuchungen zur Benennung der Kirchenfeste in den roman. Sprachen. 1951. p. 80.85):* ARNULF. MEDIOL. gest. 4,6 sabbati illius *(sc. paschalis)* aute-i . . . praerogativa. *spectat ad cenam Domini:* LIBER ordin. Rhenaug. p. 122,26 aute-um mandatum (EBO BAMB. Ott. 3,3 p. 655,2). LAND. MEDIOL. hist. II 12 p. 25,47 quasi in prima vigilia cuiuslibet aute-e noctis. **B** *de hominibus i. q. honestus, illustris – angesehen, bedeutend* (*cf.* GLOSS. I 44,16 St.-S. aute-um frumahaften. 45,16 aute-um alt): CONR. HIRS. dial. 976 ut fides habeatur sermoni, quem aute-a persona facit. CHRON. Sigeb. cont. a. 1117 (MGScript. VI p. 448,17) de aucte-is expositoribus. *cf. p. 1281,12sqq. nobilis – vornehm:* GERLAC. annal. a. 1184 p. 699,31 si hospitem secum haberet aute-um *abbas*, comedebat in caminata.

subst.: **I** *masc.:* **A** *magister magna auctoritate praeditus – maßgeblicher Lehrer:* AMALAR. ad Petr. 4 cum nostris -is (aute- *H*), quos omnis ecclesia colit, reputans apud me *eqs.* WALAHFR. exord. praef. p. 475,22 ex -orum dictis, quae adhuc attigimus. **B** *vir honestus, fide dignus – angesehener, glaubwürdiger Mann:* CHART. Eberb. 97 p. 180,13 (a. 1216) testes: . . . Heinricus . . . et alii quam plures aute-i (CHART. Rhen. med. III 170 tam de monachis quam de fratribus). CHART. Westph. IV 321 p. 217,9 licet a multis magnis et -is pluries fuerit attentatum. **C** *charta originalis – Originalurkunde:* CONC. Karol. 47 p. 588,9 utrum horum exemplorum aute-i in archivo . . . tenerentur necne.

II *fem.:* **A** *originale – Original:* NICOL. I. epist. 90 p. 496,20 haec *(exemplaria)* vel -am ipsam. *v. et l. 41.* **B** *exemplum verba originalia continens – authentische Abschrift:* CONC. Karol. 39^{c} p. 460,12 ut . . . hanc aute-am . . . transcribi percenseas *(sc. archiepiscopus).*

III *neutr.:* **A** *originale – Original:* **1** *de actis:* CONC. Merov. p. 53,6 exemplar constitutionis . . . ededi *(sc. episcopus)* et aute-um in arcivo . . . reservavi. EPIST. var. II 20,11 quod textum passionis . . . ex aute-is scriptum non habeant. NICOL. I. epist. 88 p. 483,4 actionum -a (-tiam *D*), in quibus continetur *eqs.* **2** *de chartis (confirmatis: l. 52):* LEG. Wisig. 4,5,6 p. 205,11sq. ut . . . sacerdotes . . . aute-a (autentia *V 1.2*) videant et aute-orum (obte- *E 1*) ipsorum exemplaria . . . accipiant (TRAD. Weiss. 205 p. 197,26 aude-um religimus [*sc. amanuensis*], **e.** conscripsimus. 228 p. 219,21 autemticu relegi. *al.*). CHART. Ital. Ficker 27 p. 36,28 aucte-o huius exempli vidi (CHART. Bund. 390 p. 290,21sq. CHART. Ticin. 7 [ed. L. Brentani, Cod. dipl. Tic. I p. 22,17] haute-um). CHART. Basil. A I 260 p. 401,6 (dipl.) verum atte-um reconditum est. CHART. Babenb. 174 p. 233,15 mansos . . . hoc eodem aute-o volumus *(sc. dux)* confirmari. CHART. Solod. 344 p. 192,25 aute-i copia. *saepe a s. XII.$^{ex.}$ plur. sensu sing.:* FUND. Sangeorg. 111 caetera supplenda ex -is. CHART. Turic. 396 ut . . . episcopi aute-a rescribantur. *de redituum registro:* CHART. Rhen. med. I 135 p. 157,44 (a. 1222) invenietis summam, sicut aucte-um habet. **3** *de vero sigillo:* CHART. Neocell. (Frising.) 32 (QuellErörtBayerGesch. N.F. XIX; a. 1235) paginam aute-o sigilli nostri fecimus communiri. **4** *de opere (sc. iudicato atque confirmato): v. p. 1283,43.* **B** *de Iustiniani novellarum versione latina i. q. interpretatio publica – amtliche Übersetzung, 'Authenticum' (cf. REXVII 1. p. 1167):* BURCH. URSB. chron. p. 16,8 quartus . . . liber est aute-orum, quem . . . Iustinianus . . . superaddidit. *de Irnerii excerptis codici Iustiniano suo loco insertis ('Authentiken' E. Genzmer, Atti del Congresso di Diritto Romano. I. 1934. p. 396sq.):* CHART. Tirol. notar. I 189 (a. 1236) renunciando . . . aute-o 'hoc ius porrectum' (CHART. Bern. II 492 p. 518,8 aucte-o canonizato, quod incipit 'h. i. p.'). *al.* **C** *relatio fide digna – glaubwürdiger Bericht:* ARIBO FRISING. mus. p. 47 percepimus . . . aute-a venatores folis recinentes . . . feras ad se pellexisse. **D** *dictum*

[Heßler]

(magni momenti) – (bedeutsamer) Ausspruch: AMALAR. off. 4,46 aute-um perspicuum Ambrosianum de quinquaginta diebus post pascha. *remissius:* RATHER. epist. 10 p. 50,16 puerile Terentii aute-um. **E** *decretum ratum – gültiger Beschluß:* CONST. I 385,6 (a. 1059) haec . . . et cetera . . . -um sancta synodus . . . censuit observandum. **F** *exordium – Ausgangspunkt:* AMALAR. ord. antiph. 35,7 haec denominatio *(sc. quadragesima)* in quarto loco stat a suo -o, id est a septuagesima.

adv. ***authentice.** **1** *legitime, iuste – vorschrifts-, rechtmäßig:* CHART. Rhen. med. I 247 p. 304,3 (epist. papae a. 976) quęcunque eadem cella . . . aute-e secundum legem Romanam possidet vel iure possidere debet. WIDO FERR. schism. 5$^{capit.}$ quod eum *(Heinricum IV.)* non absurde maledicto perculerit *papa*, sed aute-e. *al.* **2** *rate – in gültiger Form:* CHART. Welt. 3 p. 104,19 (a. 1128) aute-e . . . consummasse. CONST. I 279 p. 386,8 constitutionem presente privilegio . . . bulla insignito corroboramus aucte-e (autte- *B*). **3** *recte – richtig:* VITA Adalh. (MGScript. XV p. 859,33; c. 1051) qui non -e sensit de hac hystoria. **4** *ratione toni principalis – nach Art eines Haupttons:* GUIDO ARET. (?) arithm. mus. p. 59^{a} qui modus et -e et plagaliter dinoscitur.

***authentisatus** (aute-), -a, -um. *approbatus, magni aestimatus – angesehen, hochgeschätzt:* HUGO TRIMB. registr. 655 ubi *(apud Herbipolim)* non immerito sunt aute-i (autencati *R*) *libri magistri Heinrici*, cum in locis aliis sint minus usitati.

***authentius** (-cius), -a, -um. *bene confirmatus – gut beglaubigt:* CHART. Pomm. B 598 (a. 1254) que geruntur . . ., iure scriptis -ciis transmittuntur.

***authentus.** *(cf.* αὐθέντης, αὐθεντικός*) script.:* aucte-: *l. 54.57.60.* aute-: *l. 39sqq.43.46.49.51.55. form.: ?gen. sg.* -is: *l. 40. abl. sg.* -u: *l. 38. gen. pl.* -uum: *l. 41.*

I *subst. masc. (?neutr.: l. 46):* **A** *rector, magister – Leiter, Meister:* **1** *mus. de tono principali:* AUREL. REOM. mus. 2 p. 31^{b} sunt quatuor toni, scilicet -us protus . . ., -us tetradus, qui geminati ex se octo reddere videntur, quos quidam latus . . . nuncupant; . . . si volueris segregare a magistro discipulum, id est ab -u proto plagis proti, . . . non vales. HUCBALD. harm. inst. p. 115,7 autentus protus cum suo subiugali. GUIDO ARET. form. 3 p. 88^{a} autentis formas. 5 p. 94^{a} predictorum . . . autentuum. *al. v. et p. 1169,54. 1178,6.* **2** *usu communi de praeceptore:* WALTH. SPIR. Christoph. II epist. p. 10,9 quid enim autenticum sine autento? quid auctoratum sine auctore? quę perempto duce victoria? **B** *charta originalis – Originalurkunde:* CHRON. Magni cont. a. 1240 in autentis eorum *(ducum).*

II *adi.:* **A** *de principatu:* **1** *principalis – hauptsächlich, Haupt-:* HUCBALD. harm. inst. p. 116^{a},1 unusquisque tonus autentus a suo finali usque in nonum sonum ascendit; . . . plagi(u)s autem *eqs.* GUIDO ARET. micr. 12 ut . . . acutus quisque modus diceretur autentus, id est auctoralis et princeps, gravis autem plaga vocaretur. *al. v. et p. 1172,8.71. 1183,29.* **2** *regius, magnificus – königlich, herrlich:* IOH. CANAP. Adalb. 24 munus hoc auctentum (*inde* BRUNO QUERF. Adalb. B 20 autentum). **B** *de fide i. q. bene confirmatus – gut beglaubigt:* DIPL. Heinr. III. 395 (spur. s. XII.$^{ex.}$) ut eo esset . . . actio auctencior.

adv. ***authente.** *firmiter – fest:* CHART. Carniol. II 278 p. 216,16 (a. 1261) quod . . . praedia . . . monasterio donata non essent auctentius confirmata. *Heßler*

authonoma(s)tice *v.* antonomastice.

***authora** (auc(h)o-, auto-) *(f.)* (αὐθωρός) *medicamentum praesentissimum – schnell wirkendes Heilmittel (cf. P. Wirth, ALMA 24. 1954. p. 216):* ANTIDOT. Lond. p. 17,14 confectio Hadriani . . ., qui ex profundo mortis reducit . . ., quod a Grecis dicitur aucora (*sim.* ANTIDOT. Bamb. 19 p. 27,30 autora. ANTIDOT. Glasg. p. 123,12 auchora).

***autoagathon** *(n.)* (αὐτοαγαθόν) *bonum, quod per se est – das Gute an sich:* ALBERT. M. metaph. 3,2,1 p. 112,22 (ed. B. Geyer. 1960) 'nec' in talibus *(sc. immobilibus)* contingit 'aliquid esse -on' (*p. 996^{a},28* αὐτοαγαθόν), hoc est per-se-bonum (*cf.* eth. 10,1,1 p. 601^{b},37).

***autoanthropos,** *acc.* -on *m.* (αὐτοάνθρωπος) *homo, qui per se est – der Mensch an sich:* ALBERT. M. metaph. 1,5,9 p. 80,61 (ed. B. Geyer. 1960) sicut sunt 'hominis' sensibilis praedicata communia per-se-'animal et bipes' . . ., haec enim 'similiter' erunt etiam '-os' (*p. 991^{a},29* τὸ αὐτοάνθρωπος), hoc est per-se-hominis, qui est homo separatus. 3,2,3 p. 117,12 -on sive 'per se', separatum nomine et ratione, 'hominem (*p. 997^{b},8* αὐτὸ . . . ἄνθρωπον) dicunt esse'. *ibid. al. v. et l. 45.*

***autoanus** *v.* *autoonos. ***autofilus** *v.* *antofilus.

***autognomon,** *nom. pl.* -ones (*acc.* -onas) *adi.* (αὐτογνώμων) *prave versum i. q. consentiens – einmütig, dem Prinzip der Einstimmigkeit folgend:* ALBERT. M. pol. 2,9^{g} p. 182^{b},34 'non secundum litteras principari', . . . 'sed -as' (*p. 1272^{a},39* αὐτογνώμονας), id est consentientiantes, . . . non est securum. 2,10^{e} p. 189^{a},31 '-es (*p. 1273^{a},8* ὁμογνωμονῶσι) omnes', id est consentientes.

***autologia** (-tyl-), -ae *f.* (ἀντὶ λόγου, *ex prava versione*) *notio, quae per ipsum nomen datur – Begriff, der sich nur aus der Benennung selbst ergibt:* ALBERT. M. metaph. 7,1,9 p. 330,38 (ed. B. Geyer. 1964) ratio 'autylogia' (*p. 1030^{a},16* ἀντὶ λόγου ἁπλοῦ), hoc est per-se-nominatione, 'certior' *eqs.*

automatum, -i *n.* (αὐτόματον) *gen. pl.* -tum: *l. 27.*

1 *quod se ipsum movet – ein sich selbst Bewegendes:* ALBERT. M. metaph. 1,2,10 p. 27,8 (ed. B. Geyer. 1960) '-a' (*p. 983^{a},14* ταὐτόματα), hoc est per se effectus existentes et non per accidens alicuius causae. p. 27,80 ipse *(qui nihil miratur)* scit -um et prodigiorum causas. 1,3,10 p. 40,67 'neque . . .' conveniens est existimare huius *(bene esse)* causam sibi ipsis esse 'ipsa -a' (*p. 984^{b},14* αὐτομάτῳ) sive effecta *eqs.* 7,2,5 p. 344,27 (ed. B. Geyer. 1964) 'alia fiunt' a 'natura, alia' ab 'arte, alia' autem sunt '-a' (*p. 1032^{a},13* ἀπὸ ταὐτομάτου) sive per-se-facta *eqs. ibid. al.* **2** *motus, qui per se fit – Selbstbewegung, Selbstlauf:* ALBERT. M. metaph. 7,2,6 p. 346,28 (ed. B. Geyer. 1964) 'si' . . . est incohatio illa *(sc. sanandi)* 'ab -o' (*p. 1032^{b},23* ἀπὸ ταὐτομάτου) sive a per-se-fiente sive a casu vel fortuna. 7,2,10 p. 352,11 'alia sunt' simul ab 'arte et ab -o' (*p. 1034^{a},10* ἀπὸ ταὐτομάτου). *al.*

autones *v.* tautones.

autonomas(tice) *sim. v.* antonomastice. *adde ad p. 723, 33sqq.:* GLOSS. Salern. p. 3,5$^{tit.}$ de nominibus herbarum et specierum . . . et aliorum, que autonomas ponuntur.

***autoonos** (-oanus) *(m.)* (αὐτός *et* ὄνος) *asinus, qui per se est – der Esel an sich:* ALBERT. M. metaph. 3,3,22 p. 159,86 (ed. B. Geyer. 1960) quae *(principia)* nomine et ratione cum sensibilibus conveniant, sicut est autoanthropos et -os (-anus *codd.*) et Autopegasos.

***Autopegasos** *(m.)* (αὐτός *et* Πήγασος) *Pegasus, qui per se est – Pegasus an sich: v. l. 46.*

autopyrus, -a, -um. (αὐτόπυρος) *ex farina triticea non cribrata confectus – aus ungesiebtem Weizenmehl bereitet, Vollkorn-:* THEOD. CERV. chirurg. 3,11 p. 162^{E} utilior . . . est panis, si sit opyrus seu -us nec aquaticus. *v. et* *opopyrus, *opyrus.

autor *sim. v.* auctor. ***autora** *v.* *authora.

***autrio** *v.* *auctorio. **auttum(p)nus** *v.* autumnus.

Autubrius *v.* October.

***autumatio,** -onis *f.* **1** *opinio – Vermutung:* EPIST. var. II 20,8 quod Gregorius Turonensis . . . sub -e memoret (TRANSL. Dion. Ratisb. epist. p. 354^{b},9 qui testimonium . . . s. -e proferret). 21 p. 336,28 de -e Gregorii . . . iactatur. TRANSL. Dion. Ratisb. 36 p. 370^{a},26 in -e. **2** *consilium – Beratung:* GERH. AUGUST. Udalr. I 12 p. 402,4 qui *(rex)* cum eis -e facta . . . a pugna civitatis cessabat.

autumnalis (-mpn-), -e. *script.:* auct-: *l. 71. p. 1285, 13.* -una-: *l. 70.* -mpn-: *a s. XII. crebrescere videtur. form. abl. sg.* -e: TRAD. Frising. 546 tempore . . . -e.

ad autumnum pertinens, qui autumni est – herbstlich, Herbst-: **1** *gener.:* WILLIB. Bonif. 5 p. 19,25 tempus (HUGEB. Willib. 5 p. 105,4. CHART. Sangall. A 637 ut quatuor iurnales arem, . . . -unali . . . tempore duos. *saepe*). ALCUIN. epist. 86 p. 129,15 auct-i frigore. ANNAL. regni Franc. a. 820 p. 154, 16 satio. p. 154,20 venationem. CHART. Argent. I 30 in tertio

..., id est -mpnali placito. PONTIF. Rom.-Germ. p. 157a,20 usque in...synodum -em. CONSTANT. AFRIC. theor. 5,9 p. 20ar, 12 aer...inequalis sicut -is. OTTO FRISING. chron. 8,11 p. 407, 13 siccitate. LIBER ordin. Patav. 2,12 p. 963,28 -e *ieiunium* in mense VII. *al.* *comput. et astron.:* CARM. cod. Vat. (5330) 24,8 percipit Egypti -mpnali culmine regna *annus*. DIPL. Arnulfi 184 p. 285,23 ante aequinoctium -e (ALBERT. M. meteor. 3,4,7 p. 673a,39 in aequinoctio . . . -i [*p. 377a,12* μετοπωρινήν]). **2** *c. colore quodam:* **a** *autumno necessarius – im Herbst benötigt oder erforderlich:* CHART. Rhen. med. II 138 p. 181,2 (a. 1194) doliorum -mpnalium. app. 12 p. 356,20 custodes -mpnales . . . curam accipiunt. CHART. Steph. Wirz. 220 p. 230,18 ad edifficandam curiam auct-bus nostris commoditatibus oportunam. **b** *autumno messus – im Herbst geerntet: v. p. 333,26.* **c** *autumno proveniens vel natus – im Herbst ausschlüpfend oder geboren:* ALBERT. M. animal. 5,42 vernales . . . et -es (*p. 544b,10* τοῦ φθινοπώρου) pulli earum *(columbarum)* meliores quam aestivi et hyemales. 6,67 -is pullus *piscis*. **d** *autumno semina ferens – Herbstfrucht tragend: v. p. 333,29.* **e** *autumno exigendus – im Herbst zu erheben:* CHART. Westph. VII 1491 p. 680,42 (a. 1273) peticionem -mpnalem dictorum bonorum . . . colligere (CHART. Altenberg. 324 p. 232,32. *ibid. al.*). **f** *autumno reddendus vel praestandus – im Herbst zu liefern oder zu leisten:* CHART. Rhen. med. III 5 p. 7,23 (a. 1213) ne -mpnales hame . . . exigantur. REGISTR. Patav. I p. 57,3 pro angariis . . . -mpnalibus X sol.

***autumnatus,** -us *m.* *plur. i. q. autumnalis ubertas vel mors – herbstliche Fülle oder Absterben:* ANON. astrolab. p. 372,3 annua recursione . . . orbem . . . Iunoniis viduat -bus.

autumnitas, -atis *f.* *tempus autumni – Herbst(zeit):* FUND. Aquic. (MGScript. XIV p. 583,8; s. XII.2) in plenitudine temulentae -is, VII. idus Octobris.

autumno, -avi, -are. **1** *proprie:* **a** *autumnum degere – den Herbst verbringen:* ADALBOLD. Heinr. 28 ibi -vit *rex*. BERTH. (?) annal. a. 1079 p. 323,19 Heinricus . . . per totam circum circa errabundus Bawariam -ando. **b** *autumno maturescere – herbstlich reifen:* METELL. Quir. 7,46 flos vernans pueris iunior aestuat, -ando senes decrepitos . . . hiemat. **2** *in imag. i. q. decerpere – ernten:* VITA Deic. 42 (15) ut res, quas fidelium largitas . . . concessit, . . . sibi -rent (-uma- 2.3) *episcopi*.

autumnus (-mpn-), -i *m.* *script.:* at-: *l. 58.* auct-: *l. 66.72. adde* CHART. Eberb. 417 p. 193,4 auctumpno. autt-: *l. 55.70. adde* HERM. ALTAH. annal. a. 1272 auttumpno. -unn-: CHART. Tirol. 672 p. 127,34. -upn-: CHART. Tirol. 672 p. 128,25. -mpn-: *a s. XII. crebrescere videtur.* -i(us): *l. 58.65.* *usu adi.: l. 55.*

I *anni tempus medium inter aestatem et hiemem, tempus messis – Jahreszeit zwischen Sommer und Winter, Erntezeit, Herbst:* **A** *gener.:* **1** *proprie:* ALDH. virg. I 9 p. 237,24 adventante -i fervore. BEDA (?) mus. p. 911A quatuor . . . sunt tempora, . . . hiems, . . . ver, . . . aestas, φθινόπωρον -us; hiems comparatur aquae, -us terrae. COD. Karol. 37 p. 549,32 preterito auttumni tempore (55 p. 578,17 hoc -o t. POETA Saxo 3,170. *al.*). HRABAN. carm. 37,3 -us conferet umbras. EINH. Karol. 30 quod reliquum erat -i (*inde* BENED. ANDR. chron. p. 123,2 atumnii). WANDALB. mens. 175 sub primis -i . . . pruinis. WIPO gest. 38 -o Burgundiam adiit. ALBERT. M. animal. 6,67 ille *(modus galeon)* . . . pullificat in -o (*p. 566a,21* τοῦ μετοπώρου). *saepe.* **2** *alleg.:* HRABAN. univ. 10,11 p. 303B -us . . . tempus est messis . . ., tempus universalis iudicii significat (p. 303C transacta salutis tempora). **B** *spec.:* **1** *iur.:* LEX Baiuv. 8,20 per singulos annos, id est -us (-o, -um, -is, -os, -ios *sim. var. l.*), singulum solidum solvant. CHART. Rhen. med. I 135,46 p. 170,27 seminare auctumpno. 235 p. 292,12 prestare . . . curtim . . . cum omnibus appendiciis suis pretermissis . . . angariis in -o. DIPL. Heinr. IV. 487 p. 663,43 a pascha usque ad -um . . . dare . . . salmonem. CHART. Tirol. 584 p. 63,4 cum in auttumpno de Montanis redierit *cellerarius*. CHART. Rhen. med. III 1501 tantum olei annuatim post auctumpnum comparatur, ut *eqs. saepe.* **2** *medic.:* ANTIDOT. Lond. p. 17,34 accipiendo . . . est -i tempore *antidotum* (ANTIDOT. Berolin. 12 accipiendum est vernum et -um, estate semel aut bis. ANTIDOT. Bamb. 44 vernum et -u. *al.*). *remissius:* BRUNO QUERF. fratr. 2 p. 718,26 -us venit, qui morbos generare solet. **3** *comput.:* BEDA temp. rat. 11,73 *(de anno Aegyptiorum)* sumpto ab -i tempore primordio. WALAHFR. carm. 89,2,4 Augustus septem -o dat fervidus idus (*cf.* WANDALB. martyr. 470). WANDALB. mens. 306 hoc mense *(sc. Novembri)* -us hiemi decedere . . . incipit. *al.*

II *meton. i. q. labores autumnales – Herbstarbeiten:* CONST. II 338 p. 447,13 (a. 1242) dedit ad expensam messis et -i VI marcas *burgravius*.

autumo, -avi, -are. *script.:* auct-: GLOSS. IV 213,1 St.-S. autt-: *l. 38.*

I *dicere, affirmare – sagen, erklären:* **A** *gener.:* WETT. Gall. 26 nescire se viam -vit. 29 p. 273,14 supplicabat -ando se . . . esse derelictum, si *eqs.* **B** *c. colore quodam:* **1** *nominare – nennen:* TRAD. Scheftl. 10 p. 15,12 (c. 782) secus flumine . . ., quam -ant coloni illius Isuram. **2** *consiliari – sich beraten:* GERH. AUGUST. Udalr. I 25 p. 410,37 -are cum eis *(monachis)* . . . provide coepit, quomodo *eqs.*

II *existimare, putare, arbitrari – meinen, glauben, halten für (cf.* GLOSS. IV 38,51 St.-S. -ant ahtont [*c*], bathot [*e*]. *al.*): **A** *gener.:* **1** *absol.:* EPIST. Aldh. 7 p. 496,29 ut -o. **2** *c. acc.:* GODESC. SAXO theol. 6 p. 132,1 quid . . . de illa possumus sybilla -are. **3** *c. acc. c. inf. vel acc. dupl.:* AMALAR. bapt. 35 -amus per scapulas designari fortia opera hominum. WETT. Gall. 34 intimandum -o. VITA Liutb. 18 quam *(sufficientiam)* summum -at bonum *latro*. CHART. Naumb. 155 se voti sui compotes effectos recte -ant *praelati*. HELM. chron. 52 p. 103,21 sceleratissimos . . . cruci subfigendos -ant. *al.* **4** *pendet* si: CHART. archiep. Magd. 338 p. 444, 2 (a. 1172) utile -amus, si *eqs.* **B** *c. colore quodam:* **1** *sibi persuasum esse – überzeugt sein:* OTTO FRISING. gest. 2,6 p. 106,30 curia . . . sibi concessum -at, quod *eqs.* **2** *rectum putare – für richtig halten:* COD. Karol. 95 p. 638,6 quomodo . . . auttumant heretici filium Dei adoptivum dicere? **3** *sperare, exspectare – hoffen, erwarten:* DIPL. Conr. II. 291 p. 412,31 divinam nobis maiestatem . . . conciliari aliquantisper -amus. CONST. III 115,4 -antes . . ., quod *eqs.* **4** *suspectum reddere – verdächtigen:* ALDH. epist. 5 p. 493,13 neu . . . Scotticos sciolos . . . sugillare a quoquam -er. **5** *conicere – vermuten:* AETHICUS ISTER 35 ultra . . . illas *(insulas)* nullas -at. THIETM. chron. 5,7 alii -ant . . . ob contumeliam . . . haec eos incepisse. *al.* **6** *falso opinari, imaginari – zu Unrecht halten für, sich einbilden:* ALDH. virg. I 50 p. 306,12 -ans incassum, quod . . . necromantia ludificaretur. BEDA hist. eccl. 3,14 p. 155,18 ipsum sibi amicissimum -bat. 3,25 p. 186, 14 ut -atis. *al.* WETT. Gall. 16 audiens Gallum nominari -bat de pullo dici. THIETM. chron. 7,32 stulti quique sic esse -ant. *al.*

autu(m)pnus, autumnus *sim. v.* autumnus.

***auturicium** *v.* *auctoricium.

***autylogia** *v.* *autologia. ***auva** *v.* *augia.

avulsio, -onis *f.* **1** *gener. i. q. separatio – Trennung:* DAVID compos. 3,63,4 delectabiliter Deo valet inhaerere, ut -o ab huiusmodi quiete sit ei desolatio. **2** *iur. i. q. (iniusta) ablatio, alienatio – (ungerechte) Wegnahme, Entfremdung:* CHART. Rhen. med. II 23 p. 61,2 (a. 1174) de mansis . . . -e possessionum mutilati[u]s. CHART. Berg. Magd. 53 predia ecclesiarum vetustate temporum in -em non debent revocari. CHART. Livon. A I 407 quod nullae hereditates . . . possint . . . praetextu -is . . . vendicari. *expressius i. q. facultas alienationis – Möglichkeit der Entfremdung:* DIPL. Otton. III. 26 ut . . . villa ad . . . ecclesiam . . . perpetualiter sine -e consistat (CHART. episc. Hild. I 60 p. 53,13 s. -e omnium mortalium).

avulsor, -oris *m.* *exspoliator – einer der beraubt:* GERHOH. ad Innoc. p. 210,2 apostolicae vitae -es aut aecclesiasticarum rerum primi alienatores (p. 212,39).

avunculus, -i *m.* *script.:* hab-: *p. 1287,38. adde* DIPL. Merov. I 70 p. 62,37 habuncolus. ouun-: TRAD. Corb. 349

[Schmidt]

(a. 826/36). adv-: CHART. civ. Halb. 81 *cod. (bis)*. ab-: *l. 31. p. 1286,71. adde* CONC. Merov. p. 68,4 abonculi. DIPL. Merov. I 82 p. 73,24 abuncoli. *al.* af-: CHART. scrin. Col. A II p. 227,11sq. afû- *(bis)*. ag-: PIRMIN. scar. 16 p. 48,11 *cod. C.* aunc-: LEX Sal. Karol. 14,16 *cod. K 65* (avinc- *K 49*). avinc-: *l. 5.43.63. adde* ANNAL. Fuld. II a. 885 p. 103,12 (aiunc- *cod.*). THIETM. chron. 7,27. ADAM gest. 2,29 p. 89,16 *cod. A 1. al.* -onc-: *l. 2.47.54. adde* CHART. Laus. 71. CHART. Lux. III 301. *al.* -cl-: ABBO SANGERM. bell. 1,455. -col-: *l. 3.31sq. p. 1286,72. al.*

I *de fratre parentum i. q. thius – Onkel:* **A** *strictius de fratre matris (cf.* GLOSS. III 67,7 St.-S. -us oheim. 363,64 -us oem. *al.):* **1** *gener.:* ALDH. ad Acirc. 2 p. 69,5 remeans ab -o *(sc. Laban) Iacob.* FORM. Sangall. I 16 testes . . . adhibeo . . . -os et -orum filios . . ., patruos et patrueles meos. WALTHARIUS 848. GERH. AUGUST. Udalr. I 3 p. 389,27 ab -o suo episcopo imperatori praesentatus *Adalbero.* THIETM. chron. 4,22 tres -os meos cum . . . patruo meo. WIPO gest. 29 p. 47,8 Ruodolfus *(III.)*, rex Burgundiae, -us Giselae imperatricis. OTTO FRISING. gest. 2,7 inter . . . Heinricum, patruum suum, et itidem Heinricum *(sc. Leonem)*, -i sui filium. TRAD. Scheftl. 178 predium matris mee et -i mei . . . et materterę meę. CHRON. Erf. mod. I a. 1134 p. 170,32 -um meum, patrui tui . . . filium. *saepissime. in nom. propr.:* COD. Lauresh. 3813 p. 261,16 (c. 1200) Cunradus A-us. *de matris fratre ex matre vel patre tantum genito:* OTTO FRISING. gest. 1,46 Lodewicus . . . ducens secum . . . Amedeum . . . fratremque eius Willehelmum . . ., -os suos. **2** *iur.:* LEG. Burgund. Rom. 22,9 nepotes vel neptes ex filia cum -is vel materteris . . . in bisse debere succedere (*cf.* FORM. Marculfi 2,10 per lege cum . . . abuncolis [abuncul- *A 3*] vestris in alode mea accedere). LEX Sal. Merov. 44,9 -us (-col- *C5*), frater matris. LEG. Wisig. 2,4,13 patrui, amite, -i . . . testimonium dicere non admittantur. LEX Alam. 40 occidere . . . -um (CAPIT. reg. Franc. 33,37). *saepe.* **B** *latius:* **1** *de fratre patris, patruo:* **a** *gener.:* PASS. Leod. 8 (MGMer. V p. 290,13) quod reginam, quam habebat coniugem, filia sui esset -i. DIPL. Merov. I 61 habuncoli nostri *(sc. Chlodovei III.)* Chlotharius et Chyldericus. ANNAL. regni Franc. a. 773 p. 36,3 misit Bernehardum -um (patruo ANNAL. Einh.) suum *Carolus rex.* DIPL. Karoli III. 188 p. 315,38 (spur.) ab -o nostro Karolo *(II.)* imperatore, fratre patris nostri. REGINO chron. a. 853 p. 76,27 Drogoni, episcopo Mettensi, -o (avinc- *B 1.3*, patruo *A*) . . . suo *(sc. Pippini)*. CHART. Bund. 298 per voluntatem patris mei et -i mei Adalberti. *saepe.* **b** *iur.:* LEX Sal. Merov. decr. Child. 1,1 ut nepotes ex filio vel filia mortuo patre vel matre ad aviaticas res cum -us (-o *A 17*, avoncolo LEX Sal. Pipp. [*D 9*]) vel amitas . . . venirent. FORM. Sal. Lind. 12 equalem partem contra -os vestros . . . sicut pater vester . . . accipere debeatis. **2** *de fratre avi vel aviae:* FORM. Sangall. II 43 p. 425,37 cum archiepiscopo Magontino . . ., successore maioris -i vestri Salomonis. DIPL. Heinr. II. 320 p. 402,1 -us noster Otto *(I.)* maior. DIPL. Heinr. III. 134 p. 170,9 rex Rodulphus *(III.)* bone memorie -us (avonc- *B*) noster.

II *de variis aliis cognatis matris, uxoris vel sororis (num auctores medii aevi de vera affinitatis ratione semper sibi conscii fuerint, non liquet):* **A** *avus maternus – Großvater mütterlicherseits:* OTTO SANBLAS. chron. 23 p. 35,26 Thomas . . . archiepiscopus a rege Anglorum Heinrico (*cod. 1 m.²* *in margine:* iste fuit -us Ottonis . . . imperatoris) . . . pulsus. **B** *maritus sororis matris – angeheirateter Onkel:* EPIST. Wibald. 244 -o (avinc- *cod.*) suo . . ., Grecorum imperatori, H(einricus) . . . Romanorum rex *eqs.* **C** *maritus sororis uxoris – Schwager:* COSMAS chron. 3,41 p. 213,19 Bolezlaus -o suo Wladizlao precarias mittit litteras. **D** *filius fratris matris – Vetter:* GISLEB. MONT. chron. 109 p. 160,3 Gerardo . . ., imperatricis -o. **E** *filius sororis – Schwestersohn, Neffe:* ANNAL. Rup. Salisb. II a. 1268 dux Ludwicus relicto -o suo Chunradino a Verona revertitur. *fort. add.:* CHART. Anhalt. II 370 -i nostri Otto et Henricus *testes sunt.*

***avursam** *v.* 1. *avorsus.

avus, -i *m. form. dat. pl.* -ibus: HIST. Aret. 8 (MGScript. XXX p. 1481,5; a. 1095/99).

1 *strictius i. q. patris vel matris pater – Großvater (cf.* GLOSS. III 426,9 St.-S. -us ano. 715,22 ancho. *al.):* **a** *gener.:* FORM. Sal. Merk. 24 dulcissimis nepotis meis . . . ego -us vester. TRAD. Frising. 514 de suo -o et matre servum . . . esse. DIPL. Karoli III. 140 p. 226,21 -us noster Ludovicus piissimus. THANGM. Bernw. 2 p. 759,22 imbecillis -i infirmitatem sustentare. CHART. Heinr. Leon. 8 gloriosissimo -o nostro imperatori Lothario. CHART. Carniol. II 41 -um suum et patrem quondam ius patronatus habuisse. ACTA imp. Winkelm. I 576 p. 462,1 -us maternus. *saepissime. in nom. propr.:* REGISTR. Patav. I p. 40,4 Perhtoldus de Lonsperch dictus Avus. *abavus – Urgroßvater:* EPITAPH. Luc. 3,6 (MGPoet. IV p. 1008; c. 925) Karolus ipse, pius rex, fuit eius *(Berthae)* -us. *fort. i. q. proavus – viell.: Urgroßvater:* NOTKER. BALB. gest. 2,12 p. 70,19 cum . . . sanctissimus -us imperii vestri *(sc. Karoli III.)* vita decederet *(cf. notam ed.).* **b** *iur.:* LEG. Burgund. Rom. 10,6 si defunctus nec matrem habuerit . . . nec nepotes, -us ei paternus aviaque paterna succedant (LEG. Wisig. 4,2,6 -um paternum aut maternum). const. I 59 nepos amisso patre . . . ad -i (avio *A 4*, avii *B 7*) ordinationem . . . conferatur. LEG. Wisig. 3,5,1 -i (avii *R 1*) . . . vel avie. CAPIT. reg. Franc. 138,6 -us vel pater. *al. adde:* WIDUK. gest. 2,10 si forte patres eorum obissent -is superstitibus *eqs. plur. i. q. patris vel matris parentes – Großeltern:* LEG. Burgund. Rom. 10,4 si . . . nepotibus conpetens portio ab -is . . . non dimittitur. 22,9 in nuptialibus . . . -orum donationibus.

2 *latius plur. i. q. maiores, progenitores – (Vor-)Väter, Ahnen:* **a** *gener.:* ALDH. virg. II 650 -i glomerantur -orum. TRAD. Scheftl. 10 p. 15,17 ab -is atque protavis hereditarios consistunt. DIPL. Karoli III. 168 -orum nostrorum augustorum piique genitoris nostri conscripta. POETA Saxo 5,118 carmina . . . eius -os et proavos celebrant. WALTH. SPIR. Christoph. II 2,7 dum . . . Samon dicione teneret -orum *Dagnus.* CARM. de Frid. I. imp. 2945 dux Henricus, -is pollens. TRAD. Ratisb. 910 p. 449,5 ab antiqua -orum suorum progenie. *al. v. et p. 1122,47.70. 1123,3. de patriarchis veteris testamenti:* WALAHFR. imag. Tetr. 177 cum pulchra Rachel solamen -orum Beniamin . . . produceret. *de patribus ecclesiae:* CAND. FULD. Eigil. II 10,55 Aeigil . . . gravis veterum scrutator -orum *(cf. Verg. Aen. 7,177). de quibusdam alchimicis:* ANON. tab. p. 163,2 quidam sapientes, quos vocant -os mundi, dixerunt: vas supra vas. **b** *zool. i. q. masculini et feminei sexus ascendentes – männliche und weibliche Vorfahren:* ALBERT. M. animal. 18,30 quidam *natorum* ita parentibus *assimilantur*, quod non -is (*p. 767ᵇ,2* προγόνοις) sunt similes. 18,33 virtus . . . -orum est in membris pronepotum usque ad quartam generationem. *Schmidt*

***avusur(e)** *v.* *amiscer(e).

***aux,** -gis *f. (arab.* ʾauğ, *cf. Lokotsch, Etym. Wb. d. Wörter orient. Ursprr. nr. 135) ?nom. sg.* -ges: *l. 59.62.*

t. t. astron. i. q. summa (vel infima) pars circuli sideris, ἀπόγειον *– höchster (oder tiefster) Teil der Bahn eines Gestirns, Erdferne:* **1** *strictius:* ALBERT. M. epist. Dion. 7,4ᴰ p. 918ᵇ,20 habet *circulus solis* . . . motum -is, id est, summe elevans a centro terrae. 7,4ᶠ p. 920ᵇ,44 -x circuli lunae. cael. 1,1,11 p. 36ᵃ,26sqq. -es unius *planetae* vertitur contra minorem elevationem alterius et aliquando vertitur contra oppositum -is inferioris. caus. element. 1,2,12 p. 628ᵇ, 7sqq. -es . . . planetarum movetur in centum annis uno gradu praeter -em lunae, et ideo diu currit orbis, antequam exorbitet, ut conveniant tres -es planetarum calidorum. animal. 5,52 in quolibet mense luna bis est in -e. metaph. 11,2,23 p. 512,57 (ed. B. Geyer. 1964) concentrici circuli non habent -es et absides, sed ubique est in aequali elevatione et depressione astrum. *ibid. al. v. et supra p. 49,45. astrol.:* CARM. de Cunone 63 Mars . . . in -e velud pira stridet. -x solis *i. q. tempus solstitii aestivalis – Zeit der Sommersonnenwende:* ALBERT. M. veget. 6,402 *crassula* circa -em solis collecta. **2** *latius de circulo sideris:* ALBERT. M. caus. element. 1,2,12 p. 628ᵃ,49

[Humperdinck]

si aliae stellae frigidae sunt in superiori parte -ium suarum, istae *calidae* autem in inferiori.

auxesis (-xitis), *acc.* -in *f.* (αὔξησις) **1** *proprie i. q. accretio, ampliatio – Wachstum, Vergrößerung:* Gloss. med. cod. Leninopol. p. 272,7 (vs.) quid . . . auxitis (gloss.: incrementum corporis) *signet.* Thiofr. Willibr. I A 24 p. 474[F] adauctum inventum est *marmor sarcophagi;* . . . inaudita marmoris huius -is . . . mentes . . . reparavit. **2** *translate i. q. provectio – Steigerung:* Thiofr. Willibr. I A 8 in -in glorię et profectum sanctę ęcclesię. *v. et* 1. *auxis.

***auxies** *adv. (cf.* auctius *sim.?) ? amplius – ? in vermehrtem Umfang:* Annal. Ianuens. I p. 83,18 Sarraceni . . . debebant eis dare miliaria marabotinorum centum et -s exinde dederant.

***auxile** *v.* 1. *assile. *adde:* Trad. Weiss. app. I 240 (c. s. IX./X.) solvitur . . . auxilia c.

***auxiliabilis**, -e. *qui adiuvari potest – einer der unterstützt werden kann:* Albert. M. pol. 7,4[c] p. 656[b],30 'regionem esse . . . facile -em' (*p. 1327[a],3* εὐβοήθητον).

***auxiliamen**, -inis *n. adiutorium – Hilfe:* Vita Sym. Ach. 2 (MGScript. IV p. 445*,35; s. X.[med.]) cui tu me -is causa misisti.

*?***auxiliantia**, -ae *f. adiutorium – Hilfe:* Dipl. Otton. I. 97 Otto divina ⌊auxiliante clementia⌋ (⌊⌋ auxiliantia *B*) rex.

auxiliaris, -e. **1** *adi. i. q. adiuvans, auxiliarius – helfend, Hilfs-:* Ruotg. Brun. 36 p. 37,5 fratri . . . cum -bus copiis . . . occurrere (41 p. 43,23). Otto Bamb. epist. 22 p. 1332[A] (chart.) in -e patrocinium sanctorum *monasterium* dedicavi. **2** *subst. masc. plur. i. q. adiutores, milites auxiliarii – Helfer, Hilfstruppen:* Annal. Einh. a. 798 p. 105,4 Abodriti -es (auxiliatores *var. l.*) Francorum semper fuerunt, ex quo semel ab eis in societatem recepti sunt. Einh. Karol. 12 Saxones velut -es (auxiliatores *var. l.*) . . . militabant.

auxiliarius, -a, -um. **I** *adi.:* **A** *gener. i. q. adiuvans – helfend:* Berth. (?) annal. a. 1077 p. 290,41 nullam vel in verbi unius saltem -a inpensiuncula ipsi compassionem exhibuit. **B** *publ. et milit. i. q. foederatus, subsidiarius – verbündet, Hilfs-:* Widuk. gest. 1,14 parte . . . agrorum cum amicis -is vel manumissis distributa. Berth.(?) annal. a. 1077 p. 299,40 militum suorum Alemannorum cuneos praestolatus -os *rex.* p. 301,31 cohortibus. a. 1078 p. 312,8 collectis . . . -is militaribus suis copiis. Otto Sanblas. chron. 22 p. 32,1 confluentibus . . . ad eum *(imperatorem)* civitatibus -is.

II *subst. masc. i. q. adiutor – Helfer:* **A** *gener. i. q. fautor – Anhänger:* Annal. Ratisb. fragm. a. 1085 (MGScript. XIII p. 49,16) dum . . . presul . . . suique -i . . . neminem nisi Deum debere . . . caesarem deponere diffinirent. Caes. Heist. mirac. I 10,23 p. 236,4 tertius *rex Romanus* Otto fuit, a Coloniensi archiepiscopo eiusque -is substitutus. *in malam partem i. q. satelles – Helfershelfer:* Sigeb. Gembl. Lamb. 19 (MGMer. VI p. 402,2) socios aggregat *Dodo Lambertum occisurus,* a domo etiam regia . . . evocat -os. Caes. Heist. mirac. I 10,18 p. 231,15 sicut ipse cum suis -is condixerat. Engelb. 1,4 p. 240,18 suscitavit *diabolus* ei adversarios . . . eorumque cognatos et -os. **B** *spec.:* **1** *publ. et milit. i. q. socius – Verbündeter (plur. saepe i. q. auxilia – Hilfstruppen):* Beda hist. eccl. 1,1 p. 12,9 siqui restiterit, nobis -is utimini. Widuk. gest. 2,3 p. 69,15 Asic . . . cum Saxonibus et caeteris -is . . . in hostes ruit. Berth. (?) annal. a. 1077 p. 294,31 postquam sibi Longobardos . . . suae voluntati consentaneos -os et prorsus individuos . . . conduxerat. p. 294,45 -orum militiam. Helm. chron. 99 p. 195,8 quod hostes multi, -i vero essent pauci. *al.* **2** *iur. de adminiculatore exsecutoris:* Chart. Babenb. 207 p. 10,34 (a. 1217) -os sibi de nostris *(sc. ducis)* . . . assumendos esse mandamus. **3** *eccl. de administro bibliothecarii:* Chart. Rhen. med. I 378 p. 436,44 (a. 1083) scripsit frater Gozpertus, noster quidem -us, beati vero Martini benignus ebdomadarius.

auxiliatio, -onis *f. adiutorium – Hilfe (leistung):* Trad. Frising. 10 (a. 757) ut nulla inquisitio ab heredibus meis fieri possit nisi supernę pietatis -o. Albert. M. eth. 8,3,13 p. 558[a], 13 humanum . . . est non expelli a patre talem -em (*p. 1163[b],24* ἐπικουρίαν), quam potest impendere filio.

***auxiliativus**, -a, -um. *idoneus ad adiuvandum – fähig zu helfen:* Albert. M. pol. 2,4[f] p. 139[b],7 'ad modicas iniurias -us (*p. 1267[a],16* βοηθητικός) solum modus Phaleae' politiae.

auxiliator, -oris *m. usu attrib.: l. 12.21.23.*

1 *gener. i. q. adiutor, fautor – Helfer, Förderer:* **a** *de Deo, Christo, sanctis:* Aldh. virg. II 1910 Deus . . ., pius -r egentum. Liutg. Greg. 7 ut . . . Petrum intercessorem invitarent et -em orationis suae. Bruno Querf. fratr. prol. -r hominum, benigne Ihesu. Berth. (?) annal. a. 1075 p. 277,27 in summe fortis agricolae -is spem . . . confisus. *al.* **b** *de hominibus:* Bonif. epist. 78 p. 165,21 quia defensionis -es non habeat *canis.* Capit. reg. Franc. 252[B] p. 212,10 rex . . . remisit se *episcopis* corpore et animo paratissimum aecclesiasticarum rerum -em. Cand. Fuld. Eigil. I 11 *abbas* laborantium adiutor, benivolorum -r. Thietm. chron. 8,14 ut . . . sit *imperator* . . . indeficiens -r nostri. **2** *spec.:* **a** *milit. et publ. i. q. socius – Verbündeter:* Capit. reg. Franc. 245 sincerus -r et cooperator ero *Karolo fratri.* Widuk. gest. 3,18 p. 114,5 amici -es in fide suscepti. Berth. (?) annal. a. 1077 p. 295,10 rex tanta -um copia roboratus. Gisleb. Mont. chron. 114 p. 174,18 habuit *comes* . . . milites -es circiter ccc, qui, quamvis non essent solidarii, tamen in expensis eius erant. Const. II 44 cum Otthone quondam dicto imperatore et Iohanne rege Anglie et eorum -bus manifestis nullam pacem faciemus. Chart. march. Misn. III 409 p. 287,13 comites . . . nostri . . . erunt -es contra quoslibet. Chart. Dortm. 152,5 -es de aliis civitatibus advenientes . . . suscipiet *civitas* . . . benigne. *al. v. et supra p. 204,58. in malam partem:* Berth. (?) annal. a. 1077 p. 301,48 episcopus, prae caeteris in huiusmodi negotiis incentor et -r illius *(regis)* tunc praecipuus. **b** *iur. i. q. malefactorum cooperator – Mittäter:* Thietm. chron. 4,42 -es *(sc. raptūs)* . . . se reos ibi presentare. Chart. Argent. I 618,5 quicunque virginem . . . violenter oppresserit, statim ipse et -es sui . . . exibunt civitatem.

auxiliatrix, -icis *f. usu attrib.: l. 44sq.48sq.*

adiutrix – Helferin: **1** *de sanctis:* Cod. Karol. 14 p. 511, 25 -is vitae beatae Petronellae. Dipl. Heinr. IV. 311 sanctę Dei genitrici Mariae, praedictę ecclesiae -i potentissimae. *al. de ecclesia:* Leo III. epist. 2 p. 89,18 erga sanctam Dei catholicam . . . ecclesiam, fautricem et -em in omnibus petitionibus vestris. **2** *de hominibus:* Gisleb. Eln. inc. 1,17 o mala servatrix nec cautior -x. **3** *de rebus:* Dudo hist. 3 p. 99,6 opis . . . -is . . . indigus. Hildeg. scivias 2,2 p. 450[B] in periculis -x nostra fuit *paterna dilectio amplexionis Dei. in imag.:* Pontif. Rhen. sup. 59 sit manus Domini -x vestri *(cf. l. 65).* Chart. civ. August. 8 p. 9,1 ei *(inopiae hospitalis)* manum -em . . . porrigere cupientes.

auxilior, -ari *vel* **auxilio**, -avi, -are. *script.* ausi-: *l. 56. p. 1291,11. adde* Form. Senon. II 12. *form. pass.: l. 65. 69.71. p. 1291,12.15. struct. select.: dat.: passim. acc.: l. 61sqq.69. p. 1291,3.14sq.21. gen.: l. 60. p. 1291,10.*

opitulari, assistere – helfen, beistehen: **I** *gener.:* **A** *subi. Deus, sancti sim.:* Lex Sal. Merov. prol. -ante Domino *(cf.* Dipl. Merov. I 84 p. 75,11 Deo ausiliante. Trad. Frising. 126 -ante divina gratia. Wett. Gall. 26 p. 271,12 superno duce ei -ante. Statut. ord. Teut. p. 129,23 te -ante. *saepe).* Rhythm. 12,14,1 omnibus -asti *(sc. Deus).* Mirac. Gertr. I 9 deprecans se ad sanctam, ut sui miseri (misero *var. l.*) -ret. Tit. metr. I 9,36 tuum precibus -are *(sc. papa mortue)* gregem. Alcuin. carm. 66,2,17 -are preces famulorum, virgo, tuorum. Ermenr. Sval. prol. quatenus . . . nos . . . -are ad gloriam sui triumphi dignetur *divina clementia.* Epist. ad Wrat. 3[tit.] regi . . . archiepiscopus, manu Domini -ari et brachio eius confirmari *(cf. Vulg. psalm. 88,22). al. de deis paganis:* Rimb. Anscar. 30 p. 61,17 utrum dii eorum eis vellent -ari. **B** *subi. homines:* Alcuin. carm. 9,178 precibus rogitat se -are piis (Vita Erasmi 456 petit sacris p. sese -ari). Conc. Karol. 46[B],25 pia loca destructa . . . a populo plebis -entur. Dipl. Ludow. Inf. 68 p. 202,18 regum christiane religioni -ancium. Thietm. chron. 8,3 nolite talibus -ari. Poppo

[Humperdinck]

TREV. ad Bened. (MGScript. VIII p. 178,4) qui michi . . . -etur . . . de adversis. EPIST. Teg. I 125 p. 142,23 tempus est vos . . . nos pauperrimos monachorum aliquo modo -ari. *al.* **C** *subi. res:* BEDA hist. eccl. 1,7 p. 19,27 sacrificia . . . nec -ari subiectis possunt.

II *spec.:* **A** *milit. et publ.:* **1** *strictius de obligatione:* CAPIT. reg. Franc. 204,2 ut ipsi *(fratres reges)* mutuo sibi -entur. THIETM. chron. 7,62 se eodem *(comiti)* semper -turum . . . sacramentis sanxivit. **2** *latius:* CHRON. Fred. 2,51 qui *(Gothi)* eis -verant. 3,51 qui eorum *(Saxonum)* -are presumpserant. 4,73 exercitum Francorum ausiliandum Sisenando adgredere. ERCHEMB. CAS. hist. 39 ut ab his -rentur *Graeci* contra Saracenos. THIETM. chron, 5,13 episcopus . . . Herimannum (-o *1 p. corr.*) -batur. 6,25 milites . . . ad regem -andum proficiscuntur. 6,91 Ruciam nostris ad hoc -antibus petiit *Bolizlavus. al.* **B** *iur. de cooperando cum malefactoribus:* LEX Ribv. 38,2 qui ei -verint. CAPIT. reg. Franc. 307 a nullo hominum ipso *Hlothario* instigante aut -ante vel etiam consentiente aliquod malum habebit *Theutberga.* **C** *eccl.:* **1** *de clericorum in divino cultu cooperatione:* THIETM. chron. 7,53 monasterium . . . dedicatum est . . . -ante eum *(antistitem)* ad hoc Gerone archiepiscopo caeterisque confratribus. **2** *de cura pastorali:* DIPL. Heinr. IV. 478 (spur. s. XII.) cum autem se conquererentur *fratres* destitutos auxilio Metensis episcopi, qui in omnibus eis iure deberet -ari, commisimus eos episcopo Leodicensi. **3** *de villicatione monasteriali:* TRAD. Teg. 131[a] (a. 1092/1113) tradidit suum predium . . . abbati . . . -antibus ad hęc quibusdam fratribus *(de re cf. ed. p. 99,34sqq.).* **D** *medic.:* RECEPT. Bamb. 34 ebuli sucum . . . bibat et mire -bitur. ODO MAGD. herb. 1838 hydropicis . . . *helleborus niger* dicitur -ari. 2215. **E** *natur.:* ALBERT. M. animal. 5,12 culmus elefantis -atur ad coitum ipsius.

adi. **auxilians,** -antis. *adiuvans – helfend, Hilfs-:* ALBERT. M. animal. 1,76 -ia autem *membra* tantum sunt, quae creata sunt in auxilium aliorum.

subst. **auxilians,** -antis *m. adiutor – einer der (ver)hilft, Helfer:* THIETM. chron. 5,3 -bus . . . domino suimet ad regnum bona plurima promisit. 7,60 si in efficiendis rebus -ium sibi affectus hunc adiuvaret. BERTH. (?) annal. a. 1073 p. 276,32 collectis -ium copiis.

auxilium, -i *n. script.:* ax-: *p. 1293,17.* ausi-: *p. 1293,3.25sq.44.1294,22.* -illi-: *p. 1294,16.19. metr.:* ăū-: *l. 51.* -xī-: PASS. Quint. 218 (MGPoet. IV p. 984).

I *adiutorium – Hilfe, Unterstützung (plur. sensu sing.: l. 52.56. p. 1292,8):* **A** *gener.:* **1** *de Deo, sanctis sim.:* TRAD. Patav. 64 (a. 812) in Christi nomine et cum suo -o sancto. HRABAN. carm. 39,1 festina *(sc. Deus)* in -um. epist. 57 Dei -o victoriam ministrari. WALAHFR. carm. 20,58 cunctos hos *(sanctos)* voca in -um. Otm. 7 divinae voluntatis -o. CONC. Karol. 44[A] p. 479,1 ab . . . imaginibus -um petebant. CARM. Cent. 44,6 hinc inde angelico fultus -o. MEGINH. FULD. Alex. 12 cum . . . eius *(martyris)* -a invocasset. DIPL. Arnulfi 123 p. 181,21 supernum -um nostro regno propitiari. HROTSV. Theoph. 436 spiritus . . . -o . . . fultus . . . Mariae. FROUM. carm. 3,8 divina potentia . . . hunc *(abbatem)* nostris miserat -is. THIETM. chron. 4,65 summi -o medici. 7,60 -o *crucis* hos vinci sperabant. HERM. IUD. conv. 8 p. 95,5 (ed. G. Niemeyer. 1963) divine visitationis prestolor -um. CHART. Raitenh. 209 p. 175,31 quatinus . . . anime mee pium succursum et -um prebeat *Dei genetrix. persaepe. de deis paganis, diabolo sim.:* ALDH. virg. II 1385 nec Pan . . . contulit -um. RIMB. Anscar. 19 p. 41,11 a vanis simulacris -um petere. HROTSV. Theoph. 86 ipsius *(Hebraei magi)* -um flagitat lacrimando nefandum. Bas. 69 -um veteris . . . draconis. THIETM. chron. 3,19 suorum -o deorum. CARM. Bur. B 168,3,6 Venus . . ., me tibi subicio, -o egens tuo. *al.* **2** *de hominibus:* HUGEB. Willib. praef. p. 87,6 bene valido vestre voluntatis -o atque consensu . . . posse inpetrare. EIGIL Sturm. 12 si . . . vestrum adfuerit -um. WALAHFR. Wett. 56 largus *abbas* in -o. CONC. Karol. 56[A], 26 ne . . . temporali desolati -o divinum opus explere nequeant *monachi.* CAND. FULD. Eigil. I 3 surrexit . . . cura et -um circa nos Hludwici. CAPIT. reg. Franc. 276, 2 quatenus et eum *(principem)* nobis . . . ad -um atque profectum omnium nostrum . . . conservet *Deus.* 281,4[in.] in vestro *(sc. regis)* consilio et -o . . . illius salvatio . . . consistit (EPIST. Hann. 29 p. 66,7 ab inimicis consilium, -um petere. HIST. Walc. 18 p. 513,9. CHART. Heinr. Leon. 125. *al.*). RIMB. Anscar. 28 ut suo *(sc. regis)* -o et defensione munitus mysteria divina . . . ageret. HROTSV. prim. 301 -i solamen. EPIST. Teg. I 26 amicorum . . . fida flagitamus -a. CHART. Heinr. Leon. 100 p. 151,7 ut . . . ecclesiis . . . promto . . . assistamus -o. CHART. Tirol. 1278 p. 315,37 absente -o vestro. *persaepe. c. sensu interveniendi:* WALAHFR. Wett. 433 quod . . . -um conferre precis tardaret egenti. GERH. AUGUST. Udalr. I 21 imperatorem cum -o imperatricis flagitare. THIETM. chron. 4,20 electione et -o Bawariorum patris bona apud regem optinuit *Heinricus.* 4,42 veniam . . . -o principum . . . promeruit. EPIST. Heinr. IV. 1 misericordiam nostram et -um petens. BERTH. (?) annal. a. 1077 p. 289,11 rex . . . interventu et -o . . . Mahthildis . . . papam convenire . . . proposuit. *al. c. sensu corporaliter fulciendi:* WALTH. SPIR. Christoph. I 14 puellis extensa manu surgendi -um . . . exhibuit. THIETM. chron. 7,56 manuum tremore assiduo sine asstantium -o presbiterorum missam canere non potuit. **3** *de rebus:* POETA Saxo 5,68 ut . . . miseris . . . piorum virtus exemplo esset et -o. WOLFHARD. Waldb. 2,2 apparuit risile . . . idem, quod ei prius -um praebuit, capitale. **B** *spec.:* **1** *publ. et milit.:* **a** *strictius de obligatione, confoederatione sim. (cf. O. Brunner, Land und Herrschaft. [4]1959. p. 269sqq.; F. L. Ganshof, Was ist das Lehnswesen? 1961. p. 90sqq.):* **α** *de fidelium, subiectorum sim. officio:* CAPIT. reg. Franc. 205,6 ut illi . . . sint nobis fideles . . . ac veri adiutores atque cooperatores vero consilio et sincero -o (300,9 episcopi, qui mihi [*sc. regi*] fidei promissae debitores erant et consilium atque -um manu propria confirmatum ferre debuerant). p. 74,39 ut . . . nobis . . . debitum honorem et -um exhibeatis. THIETM. chron. 5,18 manus complicant, fidele -um per sacramenta confirmant. 6,8 obsides mittunt *Longobardi* fidem, -um et subiecionis debitum regi promittentes (7,4 Bolizlavi f. et -um suis innotuit *imperator* fidelibus. BERTH. [?] annal. a. 1080 p. 325,50 f. et -um, quam . . . regi Roudolfo iureiurando . . . confirmaverunt, perfidi plurimum infringentes). HERM. AUGIENS. chron. a. 1054 miles eius *(imperatoris)* effectus -um suum illi pollicitus est. BERTH. (?) annal. a. 1078 p. 307,24 qui . . . ipsi ut fidelis et in -o per omnia . . . individuus assisteret. CHART. Rhen. med. I 394 ego . . . archiepiscopus . . . comiti . . . pro certo et indubitato contra omnes preter regiam potestatem ferendo -o, quod . . . iuravit, sexcentos mansos in beneficium collaudavi. GISLEB. MONT. chron. 9 p. 13,12 comes . . . domino suo episcopo . . . servitium et -um ad omnia et contra universos homines cum omnibus viribus hominum suorum tam equitum quam peditum debet. CHART. LUX. III 454 quatenus . . . eos *(viros religiosos)* . . . potenti subventionis -o tamquam res nostras *(sc. comitis)* et personam defendatis. *al.* **β** *de protectione a dominis praestanda:* FORM. Marculfi 1,18 ut, qui nobis fidem pollicentur inlesam, nostro *(sc. regis)* tueantur -o. EPIST. Teg. I 72 cui *(servitori)* petimus ut aliquid -i faciatis vel in beneficio aut in aliquo negotio sibi necessario. GISLEB. MONT. chron. 9 p. 14,8 hoc quidem -um episcopus . . . ter in anno . . . debet comiti. 148 p. 227,15 quod . . . super residuis bonis . . . eorum *(sc. regis et imperatoris)* consilium et -um haberet *comes.* CONST. II 41,1 promisit *imperator* . . . marchioni . . . firmum et constans -um cum effectu portare. **γ** *de obligatione inter pares intercedente:* CAPIT. reg. Franc. 45,13 ut . . . in suscipiendis obsidibus alter *frater* alteri mutuum ferat -um. 204 p. 70,11 in consilio et in -o unusquisque erga alterum parati sumus adiutorium ferre (205,3. *al.* CHART. Brixin. 219 p. 210,30 -i, consilii et favoris impendere presidium. CONST. III 146 p. 142,29 fideli vicissitudine nos [*reges*] iuvabimus favore, c. et -o manuali). THIETM. chron. 4,1 dux . . . eiusdem *(archipraesulis)* . . . -um . . . est adeptus. NARR. de Gron. 15 p. 24,8 potens et manuale -um fideliter promisit contra . . . comitem. CHART. Traiect. 1378 super confederatione de mutuo -o concepta. CHART. Brixin. 149 p. 160,40 hiis terminis -i

[Humperdinck]

porrigendi positis. p. 161,2 episcopus erit in -o comitum . . . contra quemlibet hominum. *al.* **b** *latius:* CHRON. Fred. 4,73 exercitum in aus-um Sisenandi de totum regnum Burgundiae bannire precepit *rex*. EINH. Karol. 5 *bellum* Aquitanicum . . . fratre . . . -um ferre rogato suscepit. WIDUK. gest. 1,36 p. 53, 16 legatus collegam, ut legionibus -o esset, expostulat. BERTH. (?) annal. a. 1055 p. 269,26 milites . . . Nordmannis contra imperatorem -um praebere cupientes. CHRON. Pol. 3,2 p. 130, 15 non minus -i vel consilii forsan apud nos *(sc. imperatorem)* quam tui *(sc. Bolizlavi)* antecessores apud nostros impetrares (CHART. Heinr. Leon. 134 quatinus mihi contra marchionem N. bella gerenti . . . consilium et -um feratis. GISLEB. MONT. chron. 147 p. 225,10 ab Advallensibus . . . nullum habebat *comes* consilium vel -um. CONST. III 142,1 principes . . . in omni nobis [*sc. regi*] periculo astiterunt consilio, favore et -o manuali. *al.*). EPIST. Reinh. 65 quatinus militum mihi turmas in -um (ax- *cod.*) mittatis. NARR. de Gron. 25 p. 41,10 comitem . . . -o personalem accepit. CHART. civ. Spir. 103 p. 74,27sq. ut, quicunque nostrorum concivium . . . alicui extraneo sive pedes sive eques -um prebeat corporale, . . . egressus in -um extranei teneatur dampnum . . . resarcire. *persaepe.* *in imag.:* BEDA hist. eccl. 1,17 ut a Gallicanis antistitibus -um belli spiritalis inquirant. **2** *iur.:* **a** *de cooperando cum malefactoribus:* LEG. Wisig. 3,6,2 p. 169,3 si . . . mulier . . . cuiuslibet -o (aus- *E 2*) intenderit . . . divortium fieri. 8,1,4 qui . . . aus-um . . ., ut hoc fieret, prestiterint. CAPIT. reg. Franc. 228,10 raptores *filiarum* eisque -um prebentes. **b** *de iustitia conservanda:* CAPIT. reg. Franc. 151,2 per eorum *(missorum)* -um iustitiam adquirere. CHART. Stab. 252 p. 482, 16 in quo *(placito)* abbatis . . . sancti Remacli -um et advocationem expostulet abbas . . . sancti Remigii. REGISTR. abb. Werd. app. p. 364,19 qualiter discordia . . . consilio et -o discretorum fuit per arbitrium legitime terminata. *v. et p. 1291,24.* *remissius:* THIETM. chron. 7,52 p. 464,3 imperator et archiantistes, a quibus sperabam -um, iusserunt mihi . . ., ut parrochiam . . . Eilwardo concederem. **c** *de iudicibus sim. adiuvandis:* LEG. Wisig. 7,4,2 si . . . iudex solus eum . . . distringere non potest, a comite civitatis querat -um. CHART. Heinr. Leon. 57 p. 82,24 si quis malefactorum . . . sine -o advocati . . . non poterit ad emendacionem provocari. CHART. Tirol. 745 p. 176,10 quod ipse potestas et episcopus debeant dare . . . -um et fortiam, ut . . . pignora ducantur ad salvamentum. CHART. Laus. 319 p. 283,3 si per se *maior* non poterit recuperare *ablata*, debet requirere aus-um et consilium capituli. *al.* *adde:* CAPIT. reg. Franc. 222 praef. *nefas* pastorali provisione et -o regio compescendum. **d** *de tutela asyli:* LEG. Wisig. 9,3,4 nequaquam cedere aut ligare eum . . ., qui ad ecclesie -um decurrit. **3** *eccl.:* **a** *de clericorum in divino cultu cooperatione:* DIPL. Heinr. II. 255 p. 295,12 episcopus . . . archiepiscopum et universos episcopos in -um sibi convocavit *ad ecclesiam consecrandam* (*sim.* THANGM. Bernw. 43 p. 777,27). THIETM. chron. 2,43 corpus *imperatoris* . . . sepultum est ab archiepiscopis Gerone atque Aethelberto ceterorumque -o episcoporum clerique tocius. 5,11 a Willigiso . . . archiepiscopo suffraganeorumque suimet -o accepta regali unccione . . . *Heinricus* coronatur. 6,89 a Gerone archipresule cum consensu et -o episcoporum . . . Unwan ungitur archiantistes. *al.* **b** *de cura pastorali episcopis credita:* CAPIT. reg. Franc. 298 p. 446,20 de hoc autem, quod in ecclesia mihi commissa . . . male est factum, voluntarie vobis *(sc. regi)* dono consilium et secundum Deum praesto -um, ut inde salvi sitis (299,2 episcopi . . . mutuo consilio atque -o reges . . . atque populum . . . regant et corrigant. 306,17 de nostro consilio et -o, tuitione ac defensione . . . securam reddidimus *Theutbergam reginam*). HINCM. epist. I 135 p. 84,7 quasi ad pietatem confugit *uxor Bosonis* ecclesiasticam, quia tuum, id est episcopale, poposcit -um. **4** *medic. de salubritate herbarum:* WALAHFR. hort. 283 costi silva . . . ventrem . . . salubri provocat -o. 330 acri . . . -o. 366. carm. 6,22 quae *(myrrha)* sit saeva licet, pluribus -o est. **5** *anat. de operatione membrorum:* ALBERT. M. animal. 1,247 -um autem eius *(uvae)* . . . est, quod gradatim veniat aer ad cannam. 1,340 ipsius *(musculi)* -um est urinam retinere. *ibid. al.*

II *adminiculum, facultas – Hilfsmittel, Möglichkeit:* **A** *de rebus:* **1** *gener.:* ARBEO Corb. 14 ad pristinum se contulit -um, ut Romam veniret. ANNAL. Magd. a. 1173 secuta est magna siccitas terre, ut frugibus exarentibus . . . nec futuri seminis -um inveniretur. **2** *spec.:* **a** *iur.:* **α** *ius, clausula – Rechtsmittel, Klausel (in exceptionibus renuntiandis praeter l. 21):* CHART. Tirol. 468 (a. 1191) illis renunciacionibus *(i.* renunciantibus *ed. in nota)* omni -o legali et usuali, per quod se tueri possent. 828 p. 246,26sq. renunciavit . . . Alahaida -o senatus consulti Veleiani (*cf.* CHART. Lux. IV 208 p. 287,10 omni iuris -o indulto seu concesso sexui muliebri) . . . et omnium legum -o sibi competenti in suprascripta vendicione. CHART. Friburg. 82 p. 68,35 omni iuris -o canonici et civilis. CHART. Tirol. 1295 p. 335,38 legittimo -o. 1299 -illio epistolle divi Adriani. CHART. Friburg. 191 iuris ac legum -o regionum ac civitatum omnium. CHART. Ticin. 33 (ed. L. Brentani, Cod. dipl. Tic. I p. 76,23) -illio novarum constitucionum et epistole. CHART. Raitenh. 302 p. 244,3 decimas de consensu . . . abbatis . . . -o iuris nobis est licitum percipere. CHART. Bund. 1029 p. 435,12 legum aus-o. *persaepe.* **β** *vectigal – Abgabe:* CHART. Lub. I 329 p. 310,31 (c. 1271) vadia, que . . . mercatores de Lubeke . . . collectoribus novi -i *(sc. principis Anglici)* pro eodem -o tradiderant (*cf.* p. 310,14. 311,2). **γ** *collecta – Beihilfe:* REGISTR. abb. Werd. 6,6 p. 174,15 (s. XII.$^{med.}$) quatuor *viris frumentum deducentibus* in -um stipendii et thelonei dabuntur XIV panes. *remissius i. q. stips – Spende:* CHART. Hall. I 317 (a. 1265) quatenus ad capellam . . . fratribus . . . in subsidium . . . pias elemosinas et grata caritatis -a erogetis. **b** *medic. i. q. medicamentum – Heilmittel:* WALAHFR. hort. 186 depellere febres hoc solet -um *(sc. absinthium)* clara virtute probatum (*cf.* 266). LAMB. LEOD. Matth. IV 13 plurima medicamenta adposuit, Iudaeorum quoque -a ac vetularum carmina. **c** *comput. i. q. supplementum – Ergänzung:* BEDA temp. rat. 46,29 videamus et hendecadem utriusque sideris *(sc. solis et lunae)*, si forte ibi sol bissextile quaerat -um. **B** *de anim.:* **1** *adiutor, adiutrix – Helfer, Helferin:* WALAHFR. Wett. 778 -um patriae, meriti decus, orbis honestas *(sc. patres veteres)*. HROTSV. Theoph. 209 regis aeterni genitrix . . ., scilicet -um, spes solamenque paratum eius praesidium devota mente precantum. THIETM. (?) chron. 6,38 non est michi preter hunc *(archiepiscopum)* aliquod -um, a quo . . . hec promereri . . . valeam. **2** *milites auxiliares vel subsidiarii – Hilfs- oder Reservetruppe(n):* BEDA hist. eccl. 3,24 p. 178,16 perditis militibus sive -is. WIDUK. gest. 1,8 p. 8,7 populus . . . Romanus . . . non sufficiebat solita -a administrare amicis. 3,68 p. 143,1 urbem est egressus quasi ad extrahenda sibi de Danis -a. THIETM. chron. 5,38 Sifridum . . . -o se expectantem collato inveniens. ANNAL. Sangall. IV a. 1044 contractis undique -is. BERTH. (?) annal. a. 1074 p. 276,46 collecto undique quorumcumque poterat -o. GISLEB. MONT. chron. 147 p. 224,16 -a plurima comiti . . . promissa sunt. BURCH. URSB. chron. p. 50,25 cum omni equitatu et -o Macedonico consedit. *al.*

1. *auxis, *acc. sg.* -in *f.* (*cf.* auxesis) *provectio – Gedeihen:* CARM. libr. II 27,1 omnipotens Mesia soter, adde legentibus -in.

2. auxis *v.* absis. **auxitis** *v.* auxesis.

auxungia *v.* axungia. *Humperdinck*

***awarpio** (adw-), -i(v)i, -ire. (ab *et* *werpio, *warpio) *refl. i. q. se (possessione) abdicare, resignare – sich entäußern, verzichten:* CHART. Ital. Ficker 31 p. 43,30 (a. 981) taliter se ipsa Alsinda -vit (34 p. 51,46 t. se i. Ermengarda exinde ad-vit. 37 p. 55,37 t. se ipse Odo aversus eumdem Azo . . . -vit). DIPL. Heinr. II. 299 p. 371,16 ipsi germani se parte . . . monasterii adwarpierunt.

***awergaria** *v.* *avergaria. **ax** *v.* ex.

***axamitum** *v.* *exametum.

***axamplo,** -are. *(subest potius* examplare *quam* explanare, *ut opinatur ed.)* *adampliare – erweitern:* ALBERT. MIL.

[Baader]

chron. 249 p. 518,2 fecit . . . -ari vias circa murum civitatis extra foveas.

***axatorium,** -i *n. vel* ***axatoria** (axodoria), -ae *f.* (1. axis) *cardo – Türangel:* FORM. Pith. B add. 1 p. 661,19 qualiter . . . ille . . . per hostium et -a seu terra et herba . . . rem . . . visus fuit tradidisset. CHART. Laus. 33 per ipsam cartam et per axodoriam et scindolam vestituram fecerunt. *v. et* *axatura.

***axatura,** -ae *f.* (1. axis) *cardo – Türangel:* FORM. Pith. B add. 3 p. 662,2 comis . . . tradidit . . . per terra et herba, per hostium et -a. *v. et* *axatorium.

axedo (axce-), -onis *(m.)* (1. axis) *clavus axi rotarum insertus – Achsnagel, Lünse:* GLOSS. IV 245,21 St.-S. -es id est humeruli lunisas. *v. et l. 35.*

***axegia** (ex-, -ig-), -ae *f.* (1. assis) *asser – Latte:* EDICT. Roth. 286 de -as (axig- *7*, exig- *8.10*, exagiato, exegato *11*): si quis -as (axig- *6*, exig- *8.10*, assem *12*, axem LEG. Lang. p. 373,56) de sepe, id est axegiato (axigiato *6*, exigiato *7*, exagiato *10*, assiata *12*, de exegiato *11*), una aut duas tullerit, conponat solido uno.

***axegiatum** (ex-, -ig-, -ag- *sim.*), -i *n.* (*axegia) *saepes ex asseribus constructa – Lattenzaun: v. l. 16.18sq.*

axella *v.* 1. ascella. **axentium** *v.* absinthium.

***axevelatio,** -onis *f. (ital.* agevolazione, *cf. S. Battaglia, Grande Dizionario della Lingua Italiana. I. 1961. p. 233) allevatio – Erleichterung:* ANNAL. Ianuens. III p. 52,14 comoditates et -es eis *(obsidibus)* . . . facere.

***axicus,** -a, -um. *in polo situs – Polar-:* EKKEH. IV. bened. I 7,61 semper stans illa pede cessit et -a stella (gloss.: stella centrum signans).

axida *v.* laxativus.

***axidon(i)um** *(n.)* (*cf.* 1. axis, 1. assis, assidere) **1** *clavus axi rotarum insertus – Achsnagel, Lünse:* GLOSS. IV 182,11 St.-S. -num secundus axis in rota sive achs ([*b*], sedes axis in rota axcedo [*a*]). **2** *sella – Stuhl:* GLOSS. III 168,22 St.-S. -ium stûol.

***axil(a)** *v.* *assila. ***axile** *v.* 1. *assile.

1. *axilis (asiles) *subst.* (1. axis) *axis – Achse:* GLOSS. III 656,34 St.-S. asiles ahsa.

2. *axilis *v.* 1. *assile.

axioma, -atis *n.* (ἀξίωμα) *propositio (demonstratione nulla indigens) – grundlegender Satz (der keines Beweises bedarf; cf. R. Eisler, Wörterbuch der philosophischen Begriffe. [4]I. 1927. p. 161sqq.):* GERB. epist. math. I 2 p. 23,11 *(de norma abaci)* tuae sagacitati . . . haec -ta . . . intimamus. ALBERT. M. lin. 2 p. 467[b],28 istud -a nihil habet fortitudinis. eth. 6,2,18 p. 433[b],31 intellectus . . . acceptus . . . est in -bus et diffinitionibus primo et per se. top. 8,1,6 p. 503[b],46 disputatio erit circa -a, quod est propositio pro conclusione posita. p. 504[a],1 -a est propositio ad probandam alteram assumpta. *al.* anal. pr. 2,4,3 p. 746[a],41 -a (*p. 62[a],13* ἀξίωμα), hoc est principium, per quod probatur syllogismus per impossibile. metaph. 12,1,2 p. 548,68 (ed. B. Geyer. 1964) -a sive dignitas, quam illi dicunt communem animi conceptionem esse (*sim.* probl. 1 p. 35,3). *remissius:* EKKEH. IV. bened. I 41,1 -a (gloss.: acumen loycum) flatus hîc prȩstruit ipse sacratus.

***axiomaticus,** -i *m.* (ἀξιωματικός) *magistratus vel homo procer urbis Romae – stadtrömischer Würdenträger, Vornehmer (cf. F. Papencordt, Geschichte der Stadt Rom im Mittelalter. 1857. p. 114sq.):* LIBER diurn. 60 p. 50,11 presbiteri, diaconi et familiaris universus clerus, -i etiam seu exercitus et populus huius Romae urbis. 63 p. 59,5.

1. axis, -is *m. (f.: p. 1296,53.65) form. abl. sg.: fere* -e; -i: *p. 1296,7.*

I *de instrumentis:* **A** *strictius i. q. stipes teres, circa quem rota vertitur – (Rad-)Achse:* **1** *de rota currus:* **a** *gener. (cf.* GLOSS. I 437,11 St.-S. -is ahsa. 585,49 acsis versatilis tauala uueruanti. *v. et l. 34sq.):* AGIUS vita Hath. 11 se . . . ad -em supra modiolum rotae . . . esse colligatam. GESTA Vird. cont. II 3 p. 517,39 disiunctis compagibus et -bus confractis. *al.* **b** α *in imag.:* ERMENR. ad Grim. 8 p. 542,5 ac utinam sub -e huius *(raedae Sophiae)* cubans lycisca forem. LAMB. LEOD. Matth. I 1091 ubi ceca rotat fortuna sub -e fugaci. CARM. Bur. B 16,3,7 sub -e *rotae Fortunae* legimus Hecubam reginam. β *per compar.:* ALBERT. M. animal. 1, 302 musculus movens habet in medio sui nervum per se transeuntem sicut -em. 26,2 qui *(calor)* per modum -is per omnes anulos dirigitur totius corporis huiusmodi animalis *(sc. vermis)*, sicut etiam vis motus sperae in toto -i est a polo in polum per centrum destinatus. γ *proverb.:* HEINR. WIRZ. cur. 365 quod si non ungitur -is, tardius inceptum continuatur iter. **2** *de rota aratri:* GLOSS. III 166,26 St.-S. -is ahsa. *ibid. al.* **B** *latius:* **1** *spectat ad instrumenta ad vehendum apta:* **a** *currus – Wagen (cf.* GLOSS. II 35,55 St.-S. -is uuangan): EGBERT. fec. rat. 1,252 emendet monitoris egens iter -e citato. CARM. Bur. B 71,1[a],1 -e Phebus aureo celsiora lustrat. *al.* **b** *rota – Rad (cf.* GLOSS. II 579,47 St.-S. -em raht): WALTH. SPIR. Christoph. II praef. 42 excussus . . . iugis proprio subvolvitur -i. *in imag.:* CARM. Bur. B 107,1[a], 2 Venereo -e feror. ARABS 245 (AltdtBl. 2 p. 389) quam sit . . . volubilis -is Fortune. **c** *modiolus – Nabe:* GLOSS. II 498,64 St.-S. -is naba. **2** *spectat ad portam i. q. cardo – Angel:* GREG. CAT. chron. I p. 176,2 apprehendit Merualdus -em hostii de molino et retradidit illud ad partem monasterii.

II *de rebus naturalibus (cf.* GLOSS. II 5,5 St.-S. -is i. medietas cęli, unaquaque pars orbis sive ahsa): **A** *strictius de lineis fictis:* **1** *astron. i. q. linea ficta a polo boreali ad polum australem ducta – (Himmels-)Achse (cf.* GLOSS. II 503,54 St.-S. -em uuerbin): WANDALB. creat. mund. 9 volvens quam *(rerum machinam)* rotat -is. mens. 171 paribus spatiis centri demissa per -em . . . solis lux aurea. RICHER. REM. hist. 3,53 -is . . . loco fistulam traiecit. VITA Steph. reg. II prol. (MG Script. XI p. 226,8) circa volubilem orbis -em. ALBERT. M. cael. 2,1,5 p. 137[b],2 linea intellectualis -is, quae transit de polo in polum per centrum circuli aequinoctialis (*cf.* p. 137[a],30 super -em circuli aequinoctialis). p. 137[b],12 -is sphaerae. p. 137[b],19 qui *(orbes)* formaliter differunt secundum polos et -em polorum, qui vocantur sursum et deorsum. *al. v. et supra l. 7. p. 479,22. de parte eiusdem lineae:* SYLL. Sangall. app. 5,91 alius nostris subductus vultibus -is (*syn.* vertex). *per compar.:* OTTO FRISING. gest. 1,60 p. 85,28 per quos *(cardinales)* tamquam per cardines universalis aecclesiae volvitur -is. **2** *optice i. q. linea ficta radium pyramidis visualis formans – (Seh-)Achse:* ALBERT. M. sens. 3,7 p. 93[a],1 visus perficitur decursu radii, qui dicitur -is pyramidis. **3** *anat. i. q. linea ficta centra anulorum coniungens – (Symmetrie-)Achse:* ALBERT. M. animal. 13,12 *(de partibus epiglottidis)* ita quod una super aliam ac si centra omnium sint in -e uno. **B** *latius:* **1** *polus – Pol:* **a** *de caelo:* ALDH. ad Acirc. 64,5 *(de arcturo)* quoniam sum proximus -i. WANDALB. horol. 26 quae *(Boreae)* mediis ab utroque absistunt partibus -e. GESTA Bereng. 1,17 quem *(Karolum M.)* tellus -i tremuit subiecta rigenti. *al. v. et supra p. 904,71.* **b** *de regione terrae:* ADAM gest. 4,40 p. 277,7 a quo loco *(sc. Island)* maria sulcantes in ultimam septentrionis -em. **2** *punctum quoddam in cursu solis, cursus solis – Punkt auf der Sonnenbahn, Sonnenlauf:* SISEB. Desid. 13 ubi peragens spatia diurna Phebus orarum transcenderat -em. WALAHFR. Gall. 1,11 p. 292,20 cum . . . sol . . . igneum . . . iubar ab orientis -e mortalibus demonstraret. WANDALB. Goar. 1,14 sol altiorem sui cursus -em conscenderat. ERMENR. ad Grim. 36 p. 575,11 sol ab occidentali -e x lineis retro recessit *(cf. Vulg. Is. 38,8).* POETA Saxo 1,238 sol summo cęli pronus vergebat ab -e. METELL. Quir. 9,10 usque Spanos occidui syderis -e clausos. *al. v. et supra p. 1272,29.* **3** *caelum – Himmel:* CARM. Aldh. 4,20 lustrant *astra* -is ignifluam molem. CARM. de conv. Saxon. 14 (MGPoet. I p. 380) superam qui *(Deus)* temperat -em. CAND. FULD. Eigil. II 15,14 ab -e signifero. RHYTHM. 122,7,2 *Deus* ad dextram sublevans -em. HEIRIC. Germ. I 3,386 aridus insonuit tremulis compagibus -is. HROTSV. Mar. 126 astriger -is. THIETM. chron. 8,9 Christo amabilis lampas stelliferum locata est in -em. *al.* **4** *regio, dimidium, positio caeli – Himmelsgegend, -hälfte, -richtung (cf.* GLOSS. II 2,49 St.-S. -is halpun. 605,17 -is ahsa. *al. v. et l. 23sq.):* CARM. de temp. rat. 533 -is alius

[Baader]

(*syn.* zona) est australis nostris visibus numquam patens. WALAHFR. hort. 311 quae *(munera)* rara sub isto -e videre soles. PORTA Saxo 3,370 quos *(Northalbingos)* claudit ab austro Albia seiunctim positos aquilonis ad -em. THEOD. AMORB. Bened. I 4 *monasterium Floriacense* ab australi . . . -e Aquitaniam tangit.

2. *axis *v.* 1.*assis. ***axodoria** *v.* *axatoria.

axungia, -ae *f. (n.* -um: *l. 19.46) script.:* ex-: *l. 18. 20.33.* ux-: *l. 33.* aux-: *l. 19.32.53.* ausu-: *l. 53.* anx-: *l. 30sq.35.38.40.42.44.51.* axnu-: *l. 20.* xun-: *l. 20.* sun-: *l. 32.* vun-: *l. 18.* azu-: *l. 37.* aisu-: ANTIDOT. Glasg. p. 123,41. absu-: ANTIDOT. Glasg. p. 154,44. as(s)u-: *l. 28.46.* -xiun-: ROGER. SALERN. chirurg. 1,236. -unia: *l. 18.* -onia: FRAGM. mul. III 67. -ug-: *l. 19.38.40. 44.46.51.* -ndia: *l. 29.* -g(a): *l. 30.* auxa: *l. 23.* exibue: *l. 20. plur.: l. 37.46.*

1 *proprie i. q. adeps, arvina, sevum – Fett, Schmalz, Talg (cf.* GLOSS. I 16,14 St.-S. exunia hlaiba. III 510,46 vungia smalz. 615,4 arvina vel auxugium smero vel unslit. 677,12 ex-a vel axnugia vel x-a smerlaip. IV 141,51 exibue pinguedo faist): **a** *strictius de pinguedine corporis animalium, plerumque porcorum (cf.* ALPHITA I p. 304,4 omentum, zirbus, adomen, sumen, saginim, arnina, auxa [-a *var. l.*] idem; quando quilibet horum simpliciter ponitur, porcina intelligitur): **α** *pharm. et techn.:* COMPOS. Luc. P 33 mitte saponem ex -a (aurum ungia *cod.*, -a MAPPAE CLAVIC. 108). RECEPT. Sangall. II 37 vino vetere cum -a ferve. ANTIDOT. Augiens. p. 61,39 recipit . . . sebu bubulu, asu-a porcina (ANTIDOT. Glasg. p. 159,9 -ndia p. sine sale. TRACT. de chirurg. 316 anxunge novelle porcine l. VI. ROGER. SALERN. chirurg. 1,482 con VI ℥ anx-e [-e ursine vel porcine *var. l.*]. *al.*). TRACT. de caus. mul. 62 addis . . . su-a. RECEPT. Bamb. 28 aux-a vetere *(ibid.:* ux-a v. BOTAN. Sangall. 2,2 cum ex-a vetera. ODO MAGD. herb. 937 vetus huic [*cerefolio*] -a mixta. ALBERT. M. animal. 22,69 cum una *mensura* veteris anx-ae a sale mundatae. *al.).* TRACT. de chirurg. 318 -a excoriata. MATTH. PLATEAR. gloss. p. 395[r] si cortices citri in azu-is . . . posueris. WILH. CONG. chirurg. 847 r(ecipe) . . . anxugiam suis masculi ad masculum, femine ad feminam. 1362 de unguento vulpino vel anxugia melote. 1781 anxugiam galli, anatis, anseris et porcelli lactantis. ALBERT. M. animal. 9,45 in pannis . . . unctis butiro vel anx-a non salsa. 22,49 anx-a eius *(daxi)* valet ad renum dolores. *persaepe.* **β** *iur de servitio:* CHART. Westph. IV 47 (a. 1211) claviger . . . lardum . . . dabit et anxugiam. ACTA imp. Winkelm. I 797 p. 621,41 totum sepum sit curie preter assugia porcorum. **γ** *usu communi:* ALDH. ad Acirc. 111,48 pinguior . . . scrofarum -a. *proverb.:* SALIMB. chron. p. 439,22 nunquam nutrivi porcum, de quo -am non habuerim. **b** *latius i. q. pinguedo ex butyro eliquata – Butterschmalz (cf. Ahd. Wb. I. p. 530):* GLOSS. III 154,25 St.-S. anx-a (anxugia *A*) ancsmero. **2** *translate i. q. peritonaeum (porci) – Bauchfell (des Schweines):* MAURUS anat. I 73 panniculus ausu-ae, qui dicitur siphat sive epigasunta hymenon (*sim.* MAURUS [*?*] anat. II p. 22,11).

***ayes** *v.* *aies. **ayn** *v.* ain.

ayos *sim. v.* hagius. ***aytos** *v.* *aetos.

***azachot.** *(orig. inc.) nomen (vicesimae) litterae alphabeti inventicium (cf. B. Bischoff, MIÖG 62. 1954. p. 8sq.):* AETHICUS ISTER 113[app.] azachot pro r.

*?***azadrum** *subst. (orig. inc., nisi ex* exedra *corruptum) ?species aedificii – ?Gebäudeart:* DIPL. Otton. III. 54 p. 459,21 (spur. s. XII.) ut habeat pontifex . . . arenam, carnarium, -um ([azadium *Ughelli, fort. i.* avarium *ed.*]. *inde* DIPL. Karoli III. 175 p. 286,9 [spur.] -um [anadrum *B 1,* azidium *C*]).

***azalatio,** -onis *f. (langob.* zala, *cf. W. Bruckner, Die Sprache der Langobarden. 1895. p. 214) invasio, assultus – Raubüberfall, 'Heimsuchung':* LEG. Lang. p. 212,2 quod . . . ea *(munimina)* per igne (ignem *8*) aut -e (-em *8*) seu depredationem perdidisset.

***azalea** (azi-), -ae *f.* (ἀζαλέα) *?medicamentum ad capillos nutriendos aptum – ?Haarwuchsmittel:* FRAGM. mul. I 93 ad azilea ad pilus deficientes: uittonica fasciculo, benedicta *eqs.*

***azananata** *subst. (arab.* zarnīḫ, *cf. J. Ruska, Quell-StudGeschNat. 6. 1937. p. 40) arsenicum citrinum – Schwefelarsen:* ALPHITA II p. 18,13 -a i. auripigmentum.

***azardum** *v.* *açardum. **azarium** *v.* aciarum.

1. *azarum *subst. (arab.* 'anzarūt, *inde hisp. vet.* azaro, *cf. Lokotsch, Etym. Wb. d. Wörter orient. Urspr. nr. 86) sarcocolla – Fleischleim:* BENVEN. GRAFF. ocul. B 5 p. 22,24 r(ecipe) -um album, id est sarcocollam.

2. azarum *v.* asarum. **azatilis** *v.* saxatilis.

azazel (ad azazel) *subst.* (עֲזָאזֵל) *hircus (ad peccata expianda) emissus – Sündenbock (cf. Vulg. lev. 16,8.10):* RATHER. epist. 25 p. 129,1 qui *(hircus)* abductus est in desertum, qui Latine emissarius, Ebraice ad azazel, id est crudelis Dei *(cf. hebr.* עֵז ['az] *'crudelis' et* אֵל ['el] *'Deus')* interpretatur *(cf. notam ed.).*

***azelum,** -i *n. (cf.* *aceolum*?) denarius – Silbermünze:* CHART. Rhen. med. I 400 p. 456,24 (c. 1100) in Clotena habet *ecclesia* possessiones, unde dantur XX denarii (gloss.: -a).

azemus *v.* azymus. ***azesperma** *v.* *avesperma.

***azilea** *v.* *azalea. **azimus** *sim. v.* azymus.

azinus *sim. v.* asinus. ***azolinus** *v.* *azurinus.

azon *v.* aizoon. ***azorium, *azuar** *v.* *azur(ium).

***azubena,** -ae *f. (arab.* 'aṣab, *cf. A. Fohnahn, Arabic and Latin Anatomical Terminology. 1922. p. 24) de cornibus caraborum i. q. nervus – Nerv, Sehne:* ALBERT. M. animal. 4,24 sub illis *maculis prope oculos* habent *carabi* cornua parva ad modum linearum, quae -ae vocantur ab Arabibus.

***azul** *sim.*, ***azum** *v.* *azur(ium).

***azur** (-uar, -ul) *n. (l. 53) vel saepius* ***azurium** (-rus, -lus *sim.*), -i *n. (l. 52.63) vel m. (l. 61) (pers.* lāzward, *cf. ital.* azurro, *prov.* azur, *hisp.* azul, *v. Corominas, Dicc. etim. castell. I. p. 353sq.) script.:* açu-: *l. 61. p. 1299,8.* asu-: *l. 65.* adzu-: *p. 1299,2.* -zor-: *l. 52.*

1 *de lapidibus:* **a** *lapis lazuli – Lasurstein (cf. Lippmann, Alchem. III. p. 89sq.):* ANON. secret. p. 21,23 azuar (azur p. 37,22 [*var. l. cod. R*]) lapis est Indicus habens parum rubedinis *eqs. al.* Ps. ARIST. lap. I p. 196,7 expositio lapidis -ii: iste lapis est frigidus et siccus *eqs.* II 12 de smid i. -io. ALBERT. M. miner. 3,2,3 p. 78[b],3 argentum . . . vergit . . . in colorem -ri propter multum perspicuum. *v. et l. 64. p. 1299,8.* **b** *lapis e cupro compositus – Kupferlasur, Azurit:* Ps. GERH. CREM. sal. II 67 cum lapide -ri minerali soluto in aqua aluminis *(v. notam ed.).*

2 *pigmentum e lapide lazuli vel lapide e cupro composito confectum – Himmelsblau, Azur (cf. St. Waetzold, MünchJb-BildKunst. 3,3/4. 1952/53. p. 8sq.):* **a** *strictius de materia:* MAPPAE CLAVIC. praef. p. 188,21 colores in pargameno spissi et clari hii sunt: azorium, vermiculum *eqs.* p. 188,28 azorium misce cum albo plumbo. 288 -r quomodo molatur: -r mole cum sapone. HERACLIUS II 50 medii *colores* . . . prasinus, -r et Indicus. *ibid.:* -ii . . . natura, primum Ephesiorum solo reperta memoratur deinceps in Hispania. 51 de probatione -ii. 56 -ium misces cum cerosio. *ibid.:* album minii purum . . . undabis . . . de -ro. ANON. secret. p. 75,5 accidit ex eis *(partibus)* ascendere -ium bonum. IOH. sacerd. 1 omne colorum genus ex mineria . . . ducunt originem . . ., scilicet . . . auripigmentum, açurus, argentum vivum. Ps. GERH. CREM. sept. p. 341,30 *tinctura* est -l. ARNOLD. SAXO fin. 3,80 *(de lapide lazuli)* fit inde -ium (*inde* ALBERT. M. miner. 2,2,20). GEBER. clar. 2,21 de -lo faciendo: accipe venam -li *eqs.* CHART. Hans. I 432 p. 146,12 saccus asuri II denarios *pro teloneo debet. al. v. et p. 1299,2. fort. add.:* ARNOLD. SAXO fin. 4,7 p. 84,45 si quis . . . cum eo *(vino)* miscuerit azum. **b** *latius de colore:* ALBERT. M. animal. 23,25 masculus *anatis silvestris* . . . ex viridi et -io compositum habens colorem. *v. et* *lazurium.

***azureus** (adz-), -a, -um *vel* ***azurrus,** -a, -um. *(cf. ital.* azurro) *colorem lapidi lazuli similem exhibens – azurblau:*

[Baader]

BERNH. PROV. comm. 1,1 p. 271,22 si vittem scamoneaveris . . ., in alio *ramo* pone adzurium et una *uva* erit adzurea. ANON. secret. p. 37,18 tutia . . . est . . . -rra. ALBERT. M. veget. 6,477 flos eius *(ysopi)* -eus est.

***azurinus**, -a, -um *vel rarius* ***azulinus**, -a, -um. *script.:* açu-: *l. 8.12.* asu-: *l. 16.* -zol-: *l. 13.*

1 *ex lapide lazuli confectus – aus Lasurstein hergestellt:* IOH. sacerd. 130 de açurino colore . . .: açuri pulverem, ferri pars una *eqs.* **2** *ex lazulo constans – Lasur-:* ALBERT. M. animal. 19,11 erit color . . . sicut lapidis -rini. **3** *colorem lapidi lazuli similem exhibens – azurblau:* IOH. sacerd. 129 de açurino colore . . .: pomum citrinum, auripigmentum . . ., omnium pars una. GEBER. clar. 2,20 ut *rubinum* fiat azolinum (2,21). ALBERT. M. gener. 1,1,8 p. 351^{b},41 *columba* videtur coloris -rini. veget. 6,275 auricula muris . . . florem habens -linum (6,321 cicorea . . . f. habens -rinum [asu- *var. l.*]. *ibid. al.*). animal. 23,69 nonum falconum genus . . . est . . . pedis . . . -rini (*cf.* 23,120).

***azurrus** *v.* *azureus.

***azymita** (-zim-), -ae *m.* (ἀζυμίτης) *qui panem azymum ad missam celebrandam usurpat – einer der ungesäuertes Brot zur Meßfeier verwendet, 'Azymit' (cf. LThK.^{2}I. p. 1160):* SIGEB. GEMBL. chron a. 1054 Latinos vocabant *haeretici Graeci* azimitas (PETR. CAS. [?] chron. 4,115 p. 833,8 clericos . . . Romanos . . . azimitas vocare. RUP. TUIT. off. 2,22 p. 48^{D}). ANSELM. HAV. dial. 3,14 p. 1231^{B} iustae retributionis nomine -as haereticos appellamus *(sc. Graeci).*

azymus (-zim-), -a, -um. (ἄζυμος) *script.:* acim-: *l. 41. adde* PETR. HISP. chirurg. 61. -zem-: MARIAN. chron. a. Chr. 48 p. 505,16. *metr.* -zĭm-: *semper in schedulis nostris.*

I *adi.:* *non fermentatus – ungesäuert:* **A** *gener. (cf.* GLOSS. III 213,28 St.-S. azimus panis derbebrot. *al.)*: WETT. Gall. 17 qui *(diaconus)* panes -os et langunculam vini . . . obtulit. ANSELM. GEMBL. chron. a. 1127 p. 381,9 panem faciens azimum coxit. ALPHITA I p. 308,12 placentae sunt panes facti de pasta azima. *al.* **B** *spec.:* **1** *pharm. et medic.:* DIAETA Theod. 21 panis azimus idem sine fermento plus nutrit (CONSTANT. AFRIC. theor. 5,15 p. 21 b^{v}). GLOSS. Roger. I A 2,25 p. 651,29 ponatur in pasta azima. *al.* **2** *theol.:* **a** *de eucharistia (cf.* GLOSS. I 26,22 St.-S. -is [aci- *b*] uuizzothprot, oblationibus oblatono): LIBER ordin. Rhenaug. p. 125,29 propinatur unicuique frustum panis azimi. ALBERT. M. sacram. 80 p. 56,74 debita . . . materia *eucharistiae* est panis frumentinus -us. CHRON. Erf. min. p. 629,31 de pane azimo conficere nolunt. **b** *de ieiunio:* ORD. iud. Dei app. 2^{a} triduanum faciens ieiunium, in pane videlicet -o puri ordei et aqua. **3** *alch. (cf. p. 1300,28):* MORIEN. ROM. alch. p. 517^{a}, 57 *eudica* azima non existat. GEBER. forn. 9 p. 746 hoc ter sublima ⟨et erit⟩ -um et utile.

II *subst.:* **A** *neutr. (sing.* -a [*cf.* pascha]: *l. 5.40):* *panis non fermentatus – ungesäuertes Brot:* **1** *proprie:* **a** *gener.:* EKKEH. IV. bened. II 17 azima *(an fem.?)* signetur cruce paschaque commemoretur. AMARC. serm. 2,307 nec cum lactucis agrestibus azima sumas *(cf. Vulg. exod. 12,8).* ANSELM. HAV. dial. 3,17 p. 1235^{C} in . . . septem diebus paschalibus in nulla domo Israel inventum est fermentatum, sed tantum solum -a *(cf. Vulg. exod. 13,7).* **b** *theol.:* **α** *de eucharistia:* GREG. VII. registr. 8,1 p. 513,1 ecclesiam vestram azima sacrificare. ANSELM. HAV. dial. 3,2 p. 1211^{D} Romana ecclesia . . . in sacramento altaris -o utitur. 3,14 p. 1230^{C} apostolos . . . nunc -o, nunc fermento usos fuisse. p. 1230^{D} orientalis . . . ecclesia . . . -um paulatim dimisit. ALBERT. M. sacram. 78 p. 56,11 in signo *eucharistiae* debuit esse -um. *al.* **β** *de festo Iudaeorum (cf. l. 36):* BEDA temp. rat. 63,9 sequentes . . . dies septem . . . -orum proprie vocantur ([*inde* RHYTHM. 113,22,3]. hist. eccl. 5,21 p. 335,12. 337,17 omnes VII legalium -orum d.). **γ** *usu christ. de sancta hebdomade (cf.* GLOSS. IV 3,11 St.-S. azimorum ostrono): BEDA temp. rat. 63,53 in diebus -orum pascha spiritaliter agere cognoscimur. hist. eccl. 5,21 p. 336,29 *(de dominica resurrectionis)* ipsa prima dies -orum. NICOL. I. epist. 99,69 consequentibus . . . septem diebus, qui a veteribus dies azimorum dicebantur et diei resurrectionis dominicae coniuncti . . . celebrantur. **c** *alch. in nomine ficticio de pasta metalli cuiusdam fermento egente (cf. E. Darmstaedter, Die Alchemie des Geber. 1922. p. 181^{250}):* GEBER. forn. 25 fermentum lunę ad -um fit. **2** **a** *alleg.:* HRABAN. univ. 22,1 p. 590^{C} -a sinceritatem mentis significant absque fermento malitiae *(cf. Vulg. I Cor. 5,8).* **b** *in imag.:* WALTH. SPIR. Christoph. II 2,96 ut anniculi cum lactibus immolet agni azima. DIPL. Heinr. III. 263 quatinus . . . mereamur perfrui azimis caelestis gloriae. *al.* **c** *meton. i. q. dies festi, quibus panes non fermentati eduntur – Fest der ungesäuerten Brote (cf. O. Michel, RAC I. p. 1056sqq.):* **α** *de festo Iudaeorum:* BEDA temp. rat. 63$^{tit.}$ quid inter pascha et -a distet (*inde* RHYTHM. 113,22,1 inter -a [azimas *T*] et p. haec est differentia). **β** *usu christ. de sancta hebdomade:* EKKEH. IV. bened. I 20,11 azima sincerum celebremus paschaque verum. *huc spectare vid.:* EKKEH. IV. bened. I 18,4 concors quisque phase sobrio colat azima vase. **B** *fem. (v. et l. 39):* *panis non fermentatus – ungesäuertes Brot:* ALBERT. M. Luc. 22,1 p. 659^{b},15 (ed. A. Borgnet. XXIII) quando ante hoc pascha non immolabatur, ergo tunc comedebatur -a. sacram. 77 p. 55,32 quod -a frumenti fuit in ritu paschae. *v. et l. 5.* *in imag.:* LAMB. LEOD. Matth. I 1143 non desit amoris azima.

Baader